

ETYMOLOGICUM MAGNUM ROMANIÆ

DICTIONARUL
LIMBEI ISTORICE SI POPORANE

A

ROMÂNILOR

LUCRAT DUPĂ DORINȚA ȘI CU CHELTUIELA

M. S. REGELUI CAROL I

SUB AUSPICIELE

ACADEMIEI ROMÂNE

DE

B. PETRICEȚCU-HASDEU

*Membru al Academiei Române, al Academiei Imperiale de Științe și al Societății Imperiale arheologice
de la St. Petersburg, al Societății de Linguistică din Paris, al Academiei Regale din Belgrad, al
Societății Academice din Sofia, al Syllogului filologic ellenic din Constantinople etc.; Director general
al Arhivelor Statului; profesor de Filologia comparativă la Universitatea din Bucuresc.*

Măntinem dar aceste frumoase expresiuni
intrebuițate de străbuni, și nu ne temem de
cuvinte cari au căpătat de vécuri inpămin-
tenirea...

CAROL I.

... mari și nétéde socotéle etimologhicești,
adecă tâlcuitóre de cuvinte.

Cantemir-voda (Chron. I, 84).

TOMUL II.

AMUȘI-ÂŪ

BUCURESCI

STABILIMENTUL GRAFIC I. V. SOCECŪ

I N S C I I N Ț A R E

Fie-care tom se va publica în 4 fasciôre.

Prețul unui tom este 12 lei. Se primesc abonamente pentru fie-care tom, însă fasciôre separat nu se vind.

Abonaților li se vor expedia fasciôrele îndată după tipărire.

Abonamentele se fac la *Stabilimentul grafic Socecă*, București, strada Berzei No. 59.

B. PETRICEȚU-HASDEU.

ETYMOLOGICUM MAGNUM
ROMANIÆ.

ETYMOLOGICUM MAGNUM ROMANIÆ

DICTIONARUL
LIMBEI ISTORICE SI POPORANE

A

ROMÂNILOR

LUCRAT DUPĂ DORINȚA ȘI CU CHELTUIÉLA

M. S. REGELUI CAROL I

SUB AUSPICIELE

ACADEMIEI ROMÂNE

DE

B. PETRICEÎCU-HASDEU

Membreu al Academiei Române, al Academiei Imperiale de Științe dela St. Petersburg, al Societății de Linguistică din Paris, al Societăților Academice din Belgrad și Sofia, al Syllogului filologic ellenic din Constantinopole etc.; Director general al Arhivelor Statului; profesor de Filologia comparativă la Universitatea din Bucuresc.

Măntinem dar aceste frumoșe expresiuni întrebuițate de străbuni, și nu ne temem de cuvinte cari au capetat de vécuri împămintenirea...

CAROL I.

... marî și nétéde socotéle etimologhicești, adecă tâlcuitóre de cuvinte.

Cantemir-voda (Chron. I, 84).

TOMUL II.

BUCURESCI

STABILIMENTUL GRAFIC SOCEC & TECLU

96. — Strada Berzei. — 96.

P R E F A Ț A

Tomul I al Etimologicului eșind întreg la lumină, Academia Română, sub auspiciile căreia este pusă lucrarea de cătră Augustul Intemeiător, s'a creșut datore în sesiunea generală din 1887 a'și spune cuvântul în acéstă privință, de'ntălu prin raportul Secretarului General, apoi prin Comisiunea alésă pentru a respunde la acel raport. In loc de prefață, extragem pasagele corespundătoare din raportul d-lui Dim. A. Sturdza, ca Secretar General, și din răspunsul d-lor G. Bariț, N. Kretzulescu și A. Odobescu, cei trei membri ai Comisiunii.

Din raportul d-lui Dim. A. Sturdza :

„Astăđi avem înaintea noastră întâul volum al *Marelui Etimologic*. Din acest volum putem vedé, judeca și apreția atât însemnătatea ideii Maiestății Sale Regelui cât și erudițiunea, pētrunderea și munca pe cari d-l Hasdeu le pune în executarea acesteii lucrării.

„*Magnum Etymologicum Romaniae* nu este un simplu dicționar, redactat după modul dicționarelor de pină acuma. Este o lucrare unică în felul seii. D-l Hasdeu a cuprins înțelesul intim al ideii M. S. Regelui și a conceput un plan de executare foarte vast și cu totul nou și original. Cuprinsul lucrării este precizat chiar pe titlu prin cuvintele : *Dicționarul limbii istorice și poporane a Românilor*, de unde se vede că *Magnum Etymologicum Romaniae* va cuprinde în sine totă limba română în manifestările și formele ei istorice, poporale și dialectale, așa după cum se găsește în cărțile vechi, în literatura poporană scrisă și nescrisă și în vorbirea vie a poporului. Acesta este fondul comun, este basa din care se forméză limba literară, destinată a exprima toate cugetările și toate manifestările civilizațiunii naționale.

„Din relațiunile, pe cari d-l Hasdeu ni le-a prezentat în cei „doi ani precedenți, am vădut cum s'a strins materialele din cari „se forméază acéstă lucrare monumentală asupra limbei nóstre.

„Cele patru fascicole publicate pînă acuma arată cum lucrarea „se execută.

„Din partea publicată se vede că *Magnum Etymologicum* nu cu- „prinde numai însemnarea cuvintelor cu arătarea etimologiei lor. „Fie-care cuvînt forméază o monografiă, în care sint înșirate origi- „nile și istoricul întrebuițării lui, precum și tóte funcțiunile lui „în observațiunile, obiceiurile, credințele, superstițiunile poporului, „de unde resultă că acest dicționar este o enciclopediă națională, „în care sint arătate și explicate tóte manifestațiunile spiritului po- „porului nostru. Ast-fel lucrarea d-lui Hasdeu ocupă în studiile nó- „stre filologice un loc de o însemnătate fórte mare. Prin ea se va „da un impuls puternic a studia în tóte direcțiunile psihologia po- „porană a Românilor.

„Ușor se va înțelege acum, de ce *Marele Etimologic* trebuia „să se deosebescă de forma obicînuită a dicționarului. În *Dicționa- „rul* d-lui Hasdeu fie-care cuvînt este tractat în forma unei mici „monografii, care póte fi citită și înțelésă de fie-care. Prin acésta „*Magnum Etymologicum* va deveni o carte instructivă, în care ori- „cine va puté găsi explicări asupra orî-cărui cuvînt ; acéstă lectură „va contribui fórte mult la respândirea cunoscînțelor drepte asupra „limbei și asupra poporului român și la înlăturarea multor idei „greșite, cari sint respândite chiar între Români asupra manifestă- „rilor spiritului național. Dar *Magnum Etymologicum* va mai avé „un alt rezultat: o cunoscînță exactă a tesaurului limbei românesci „și a întrebuițării lui.

„Avënd înaintea nóstră întăul volum al *Marelui Etimologic* „și aprețuind marea însemnătate a acestei publicațiuni, precum și „onórea ce face ea țerii și Academiei, se deștéptă în noi simți- „minte de adâncă recunoscînță și de nemărginit devotament cătră „M. S. Regele, Augustul Președinte și Protector al Academiei, care „a conceput ideia lucrării și a dat mijlóce ca să se realizeze ; pre- „cum și simțiminte de iubire, de stimă și de mulțumire cătră co- „legul nostru B. P. Hasdeu, care și-a pus tótă activitatea sa spre „a realisa acéstă lucrare, care va fi, cum a đis M. S. Regele : un „monument neperitor pentru limba și cultura română...“

Din răspunsul d-lor A. Odobescu, N. Kretzulescu și G. Bariț :

„În frunte vom pune ivirea primei manifestări realizate din „opera capitală a secțiunii literare, cea dintâiu piatră din temelie „limbei noastre, acel lăstar răsărit din mărgeța cugetare și din generoasa inițiativă a Augustului nostru Protector și Suveran. Vor- „bim de primul volum, în patru fascicule, din *Marele Etimologic „al României*. Colegul nostru, d. B. P. Hasdeu, carele a primit cu „lăudată semeția sarcina acestei opere uriașe, a lucrat în ultimii „doi ani la dinsa ast-fel cum, și dacă am voi să-1 căutam cu tot „dinadinsul defecte și lacune, abia am puté dibui pe ici și colé „fôrte ușore și neînsemnate scăpări din vedere, asupra cărora d-sa „mereu revine cu completări și adause. D. Hasdeu lucréază la ea „încet,—și bine face ; lucréază cu prudența cuvenită când are omul „a purta cu sine un aparat de erudițiune atât de greú și atât de „complex. Și totuși pînă acum nu i se póte imputa că n'a mers „așa de repede ca alte mari lucrări de natură analogă, executate „prin țerile culte ale Apusului. Pe acolo însă lexicografii de ađi „n'au decât a secera, a aduna în mănunchiu, sau cel mult a prăși „în holdele literare șeménate de secol de cătră predecesorii lor. „Colegul nostru, putem đice, urmând aceiași imagine, că trage brazda „și despică ogor în țelină. El însuși v'a explicat mai cu de amă- „runtul cum și-a croit răzorele, cum își destupă rădăcinele și cum, „lucrând mereu în trudă, îi resar în préjmă miile de prețioase flori- „cele ale vechii noastre limbe, pe cari nici o dată el nu se îndură „a le lepăda în laturí. Să-1 mulțumim dar pentru a sa tot așa de „virtósă cât și delicată muncă ; să-1 urám pe timp îndelungat ace- „iași tăriă, aceiași stăruință, și tot de o dată să-1 șoptim la ureche „că, și noi de aici și publicul de afară, sîntem nerébdători de a „ne folosi cât mai iute de mândra-1 lucrare, sîntem doritori a'l ve- „de întetîndu'și virtutea și agerimea spre a ne da curînd cât mai „mult rod se va puté...“

La mijloc între raportul Secretarului General și răspunsul Co- misiunii, autorul a rostit în sînul Academiei propria sa dare de sémă asupra mersului lucrării, care urméază mai la vale ca întro- ducere la tomul II. Aci mai avem însă ce-va de adaos, ca intim- pinare la măgulitorea nerébdare, despre care vorbesce Comisiunea Academică.

Doritóre de a ajunge pe tóte căile cât mai în pripă la trépta de cultură a surorilor sale din Occident, națiunea română — orí-ce s'ar

VIII

dice—se mișcă zornică, între cele-l'alte tărîmuri, și pe acela al filologiei. Când începusem noi mai an-țert, atunci cântecele adunate în Ardeal de dd. Jarnik și Bărsanu, în România de d. G. D. Teodorescu, nu eșiseră încă la lumină, nici muzica poporană de d. Vulpian, nici poveștile bucovinene de d. Sbiera, nici studiile dialectale despre Moși și despre Bihoreni de d. Frâncu și de d. Pompiliu, nici mai câte altele. Apoi tot de atunci încóce sint de înregistrat unele importante edițiuni critice de texturi vechi, precum este Codicele Voronețian, Psaltirea în versuri a lui Dosofteu, Predicele lui Antim etc.; iar din cercetări curat științifice, câte-va excelente disertațiuni de d. L. Șaînenu.

Dacă nemic nu va veni să impedece acest ager avînt, merit din ce în ce mai mult a prinde la putere, lucrarea *Etimologicului* va deveni și ea mai ușoră, mai îndemânatecă, mai gata cu o oră înainte.

B. P. H.

25 Martiu 1887.

DICȚIONARE ȘI DICȚIONARE

INTRODUCERE LA TOMUL II,

CITITĂ DE'NAINTEA ACADEMIEI ROMÂNE ÎN ȘEDINȚA DELA 13 MARTIŪ 1887.

— Óre pîn'la ce literă ai ajuns ? mē 'ntreba într'o ȝi un bărbat cu vėdă în lume.

— Hm !—răspunsei eū printr'o altă întrebare— pînă la ce literă ai citit ?

Aci, firesce, o mare încurcătură, căci omul meū cunoscea cartea numai din svon. Romānul însă nu se pré-incurcă mai nici o dată. Prefăcēndu-se că n'a auȝit întrebarea, el se apucă cu o măiastră ușurinȝă a mē lăuda pe mine, a lăuda Etimologicul, a lăuda Academia, a lăuda câte 'n lună și'n sóre, dară—fără un dară nu se póte—iși încheiă acatistul printr'un adānc suspin și o duiósă urare :

— Numai să'ȝi dea Dumneȝeū ani mulȝi ca să poți isprăvi !...

A ! ȝată ce-va care trecē peste competenȝa mea și chiar peste votul unanim al înaltului Corp Academic. Ar fi de minune, negreșit, dacă Stăpānirea ar poté să vină în Parlament cu un proiect de lege, prin care să mē opréscă de a muri pînă la terminarea Etimologicului, ba încă să'mi măi lungéscă ȝilele și peste litera z pentru ca să fac un suplement. Nu sciū, dacă țera ar căștiga prin acēsta ; eu însă unul aș fi pe deplin mulȝumit. Dar fericitele timpuri când se potcoviau pureci aū trecut de-mult. E fórte cu puținȝă ca eū să mor mâine saū poi-māne, și 'ntr'un asemenea cas, fără indoélă, nimeni nu va ȝice : după ce a murit, câte ȝile a măi trăit ca să isprăvéscă ?...

Ceia ce mă liniștesce întru cât-va, este că paguba n'ar fi toc-mai mare. În adevăr, dacă lucrarea mea nu e nici caldă nici rece, așa și așa, cât duce cîrurul apă, lesne se vor găsi mulți ca s'o urnescă mai departe; dacă însă, din potrivă, ea ar fi cum-va atât de bună încât a-nevoe să se găsească cine-va ca să mă înlocuască la muncă, atunci ori-cât va rămâne dela mine, un volum, două sau trei, va fi un dar bine venit, o pîrgă nu de prisos pentru știința în genere și pentru românime în parte. Punându-mă la mijloc între ambele ipoteze, eu îmi permit a crede că opera mea, fără a fi ce-va de toate țiilele, nu este totuși vre-o grozăvia peste puterile ori-cui va întruni în sine un temei de cunoștințe istorice și filologice cu un dram de bun simț și de bună voință.

Cu asemenea cunoștințe filologice și istorice pe de o parte, cu bună voință și bun simț pe de alta, nu va avea cine-va, ca să potă merge înainte cu desăvîrșirea lucrării, decât să se pătrundă de planul general, de marginile în cari el se desfășoară, de cugetarea cea călăuză pe calea ce'l duce la capăt.

Al meu în totă puterea cuvîntului este numai acest plan, prin care—după dîsa d-lui Dimitrie Sturdza—eu isbutii „a cuprinde înțelesul intim al ideii M. S. Regelui” și pe care din capul locului îl încuviințase Academia. În tomul I, pe cele 1120 de colone, se vede deja destul de limpede chipul de realizare a aceluia plan.

Dar ce ȳic? Nici acest plan, cu a căruia paternitate aș vré să mă fălesc, nu este al meu. El rezultă aprópe întreg din starea actuală a Științei limbei. De nu l'aș fi zămislit eu, trebuia s'o facă astădii sau mâine un X sau un Y. Prioritatea este aci o simplă întâmplare, iar zăbava din partea altora nu e de mirare, de óră-ce însăși Linguistica s'a născut abia de jumătate de secol. Câte și mai câte de dres îi mai rămâne de aci încolo!

Dacă sarcina mea ar fi de a lucra un Etimologic al limbei franceze sau al celei germane ori italiene, este învederat că aș avea la îndemână un material insutit mai mare, studiat mai de'nainte de o pleiadă de cărturari; povara, prin urmare, ar fi nespus mai purtăreț; dar să nu se cređă că atunci eu aș procede altfel decât acuma; să nu se cređă érași că altfel aș procede, când mi s'ar da vre-un graiu selbatec din Africa sau din America, lipsit de óră-ce monumente, de óră-ce cultură, de óră-ce năzuințe literare; nu altfel aș procede, nu și nu, căci planul — încă o dată — nu este o

nepregetată născocire a crierului meu stăruitor, ci mi se impune vrând-nevrând din afară prin Știința limbei.

Dela Bopp și Diez, dela Schleicher sau dela Curtius încóce, nici chiar un mic manual de gramatică pentru clase primare nu se mai scrie așa cum se scriea altă-dată. Cu atât mai virtos, este un abis între cea mai voluminosă gramatică a orî-cării limbî de pe la 1800 și între orî-ce gramatică științifică de astăzi, fie ea și mai mititică decât cea a lui Brachet. Cum dară se întâmplă, că numai Dicționarul n'a făcut în principiu aprópe nici un pas înainte ?

Nu vorbim nimic despre acele dicționare așa și se practice, pe cari Francesul pretinde a le purta în busunar : „dictionnaire de poche“, iar Némțul le ține în mână : „Handwörterbuch“, uniî și alțiî servindu-se cu ele pentru a'și tălmăci bine-reu o frasă sau o vorbă străină ; acele vocabulare elementare, cu ajutorul cărora nu este de mirare dacă la noi unul din vulgarisatoriî romanțurilor parisienne de pe la 1850 tradusese pe „plateau de Waterloo“ prin „talerul dela Waterloo“. Despre asemeni ABC ai lexicografiei nu se vorbește. Nu vorbim éráși despre acele dicționare așa și dicînd imperative, prin cari un areopag oficial, o Academiă Francesă sau o Academiă della Crusca, se crede în drept a legifera asupra limbei curat literare a unei națiunii, făcînd din graiu un fel de selecțiune nu naturală, ci de tot artificială, cel mult artistică. Este un gust, ér despre gusturi nu se dispută. Noi avem aci în vedere numai *Lexica totius linguae*, numai *Thesaurus*, numai acele repertorie colosale, pe cari Littré le definesce : „un enregistrement très-étendu des usages de la langue, enregistrement qui, avec le présent, embrasse la passé“.

Să luăm excelentul dicționar latin al abbatelui Forcellini din secolul trecut și să'l punem alături cu cea mai nouă mare operă lexicografică : „A new english dictionary on historical principles“, pe care dela 1884 încóce a început a o publica James Murray, după ce în curs de 25 de ani o societate întregă îi adunase și'i grămădise materialuri peste materialuri.

Înțelegem ca Forcellini să nu ne dea alt ce-va decât clasicitatea latină, căci „populus romanus“ nu mai trăesce, graiul lui cel viu s'a metamorfosat de vécuri în dialectele romanice de astăzi, fără a ne fi lăsat mai nici o urmă propriă ; cântecele sale, poveștile, ghicitorile, bécetele, risuri și plânsuri, totul s'a prăbușit aco-

perindu-se cu gîlgiul uitării. Dar óre în aceeași pozițiune se află Murray ? El are a face cu cea mai jună din națiunile cele mari ale Europei, o națiune plină de suc și viață, o națiune căreia i se datorază însuși cuvîntul *folklore*, care însemnăză tóte prin câte se manifestă spiritul unui popor, obiceiurile lui, ideile și despre sine și despre lume, literatura lui cea nescrisă, miș și miș de trăsuri caracteristice cu rădăcinii în inimă și cu muguri în graiu. Ei bine, cărturăria englesă veche și nouă se găsește la Murray, dar poporul engles — nu.

Popor ! iată cea ce deosebesce pe Știința limbii, născută în secolul nostru, de acele studii lingvistice de altă dată, cari n'au lipsit pe ici pe colea nici chîr în negura vécului de mijloc. Óre de ce nu s'a putut plăsmui această știință în mințile cele semi-deesci ale unor uriași ca Aristotele sau ca Bacon ? De ce ? — fiind că oricare națiune ce-va mai înaintată se credea pe atunci a fi pré superióră celor-lalte mai puțin dezvoltate, și fiind-că în fruntea fiecărei națiuni se păuna câte o clasă socială rădăcată cu mult mai pe sus de straturile cele de jos, cređendu-se datóre a le desprețui și a nu le băga în sémă, după cum strălucitul păun — se đice — nu se uită nici o dată la piciorule sale, căci sînt aspre și întunecóse. Sub o asemenea aristocrațiă între națiuni și sub o asemenea aristocrațiă între clase, orice altă știință sau artă putea să propășescă, dar nu Lingvistica, al căreia material brut se află mai-mai întreg în cătune, în colibe, în bordeie, nu în palaturi.

Se crede, cumcă creștinismul ar fi dat nascere Științei limbii. O spuseră o dată Pott și Max Müller ; de atunci o tot repetă alții. În adevăr, nemine înainte de Crist n'a șters deosebirea dintre om și om, înfrățind pe șerb și pe stăpân, pe Elin și pe barbar. Dar vorba Románului : Vodă vrea, Hâncu ba ; una a fost cugetul Mântuitorului și alta a hotărit Papa. În locul graiurilor celor viue, pe cari erau trimiși să le învețe apostolii, eclezia ulterióră a încărcat omenirea, ca un soiu de monopol, cu câte-va limbii mórte și prohodite, mai ales ebraica, gréca și latina ; în locul frăției evangelicé, cārja Sântului Petru a concurs la desfășurarea și crescerea aceluí feudalism, care turtia sub călcăie elementul poporan ; contra limbilor celor repozate, contra nemicirii morale a glótelor, dacă protesta cine-va, apoi numai dóră ereticii, numai dóră acei pretinși schismatici, pe cari îi spulberau fulgerele Vaticanului. Este adevărat, de trei ori adevărat, că lui Crist i se datorază principiul metafisic

al Științei limbei ; născerea ei însă, intruparea ei cea pipăită, nu putea fi opera Papilor, ci este resultanta spiritului celui egalitar, care de un véc și mai bine pregătise Revoluțiunea francesă și pe care Revoluțiunea francesă l'a transmis înjghebat și întărit secolului nostru. Și fără a se fi desgropat limba sanscrită, deși pôte ce-va mai anevoe, Linguistica trebuia să se nască din dată ce aū devenit egale de'naintea științei limbile cele mai culte cu graiurile cele mai necioplite, ér toți cetățenii, dela vlădică pînă la opincă, egali pe tărîmul politic. Linguistica fusese prevădută abia pe la începutul secolului trecut de către marele Neapolitan Giambattista Vico, care trăsesese cel de'ntăiu luarea a-minte asupra literaturii poporane, asupra idiotismilor vulgului, asupra acelei împregiurări că fie-care popor posedă câte o enciclopediă a sa óre-cum instinctivă, o logică a sa, o psihologie a sa, o geografică, o cosmografică, o astronomie etc., cari tóte constituă o neprețuită comóră a cugetării sub învălișul graiului.

Un mare dicționar, în care poporul nu este cuprins cel puțin tot pe atâta pe cât se cuprinde acolo statul major al națiunii, în care o odă sau un sonet nu primesc în clubul lor un cântec bătrănesc sau o doină, în care citațiunile dintr'o nuvelă s'ar crede pângărite alături cu citațiuni dintr'un basm, în care ar fi un scandal nesuferit de a se întâlni la o-laltă un vers din „Vicleem“ cu o strofă dintr'o tragediă, și'n care se descrie menuetul, dar nu se pomenesce „ca la ușa cortului“ ; un asemenea mare dicționar este un anacronism astăzi, căci Știința limbei urmăresce cu stăruință evoluțiunea vorbei nu într'o sémă de capete alese, nu în individualitatea cutare sau cutare, nu în cercuri sociale restrinse, ci tocmai în popor mai pe sus de tóte.

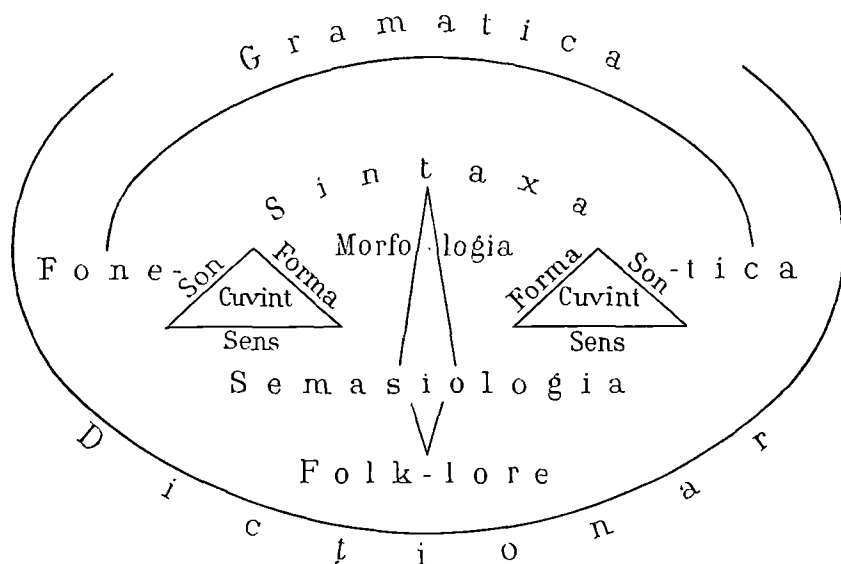
Să constatăm însă că Linguistica este óre-cum ea însăși de vină, dacă Gramatica a mers cu mult mai răpede decât Dicționarul. Preocupațiunea aprópe exclusivă a corifeilor științei a fost în trecut și nu încetază încă de a mai fi curat gramaticală. După așa đisa „școlă gramaticală veche“ urmază așa đisa „școlă gramaticală nóă“ ; dar „alt-grammatische Schule“ și „neu-grammatische Schule“ sint ambele de o potrivă „grammatische Schule“. Mulțumită acestei griji unilaterale, Gramatica a făcut pași gigantică ; Dicționarul însă a ramas departe în urmă, profitând întru cât-va abia-abia sub raportul fonetic și morfologic. Lexicografii aū început a întemeia derivațiunea materială a vorbelor pe corelațiunea

regulată a sonurilor și au început a da loc pîntre cuvînte elementelor celor formative ca prefixuri sau sufixuri; dar atîta e tot. Modelându-se Dicționarul după Gramatică, s'a scăpat din vedere că sfera Dicționarului e cu mult mai vastă decît cea a Gramaticii.

S'a dis adesea că cuvîntul rezultă din trei factori quintesențiali: son, formă și sens. Când noi rostim „fac“, înșirăm sonurile *f, a, c*, a căroră unire formeză un verb la prima persoană a presintelui indicativ, avînd sensul cutare. Din cei trei factori, cu sonul se ocupă în același grad Gramatica și Dicționarul, căci el este rudimentul ôre-cum zoologic al graiului, prin care limba umană nu se deosebesce în principiu de mîorlăitul pisiceii sau de ciripitul vrabiei. Remân forma și sensul. Gramatica are a face în speciă cu forma, iar cu sensul numai întru cât se atinge de relațiunile logice între o formă și alta. Cele două ramure propriie ale Gramaticii sînt morfologia și sintaxa, ambele avînd de obiect forma și éráși forma, căci orîce categoriă morfologică, bună-óra „j'ai dit“, este identică în fond cu o construcțiune sintactică: „ego habeo dictum“. În opoșițiune cu Gramatica, Dicționarul are a face în speciă cu sensul, obiect al doctrineii numite semasiologie; însă aprópe tot pe atîta și cu forma, fără care rare-ori se pôte limpeđi înțelesul unui element lexic. Sensul cuvîntului isolat este pururea șovăitor. Ôre ce însemneză „scap“? Negreșit nu tot una în „s c a p t é f é r din foc“ și în „s c a p c á c i u l a în puț“. Sensul particular al lui „scap“ în cazul cutare sau cutare se cunósce numai în frasă, în propoșițiune, în întrebuintarea'i cea sintactică. Totuși Dicționarul nu se mărginesce cu atîta, ci sgándăresce mái departe. El caută sensul cel fundamental, din care să se pótă desfășura divergința între cele două sau mái multe sensuri particulare, și'l găsesce în prototipul latin vulgar „excappare“, compus din prepoșițiunea „ex“ și din „capa = mantă“, de unde derivă atît românul „scap“, precum și francesul „échapper“, spaniolul „escapar“ etc. „Excappare“ însemna literalmente „a eși din mantă“, adecă pe de o parte: „a se desbăra de ce-va“, pe de alta: „a lăsa jos“; în primul cas: „s c a p din foc“, în cel al doilea: „s c a p c á c i u l a“. Dar la Stockholm sau la Moscva, într'o climă vitregă, acolo unde nici chiar cojocul nu ajunge pentru a înfrunta năvala crivățului, s'ar fi desvoltat ôre vre-odată ideia de „scăpare“ din cea de „eșire din mantă“? Ea nu putea să se nască decît într'o țéră dela amiađi-đi, unde mantaua

este bună din când în când la nevoie, dar mai adesea e nesuferită în toată căldurea. La Romani „capa“ înfășura tot corpul omului: „totum capiat hominem“ după expresiunea lui Isidor. O purtau mai ales călătorii plecând la drum; și pe dată ce sosiau la cine-va, era obiceiul ca gasda s'o ia de pe umerii oșpelui, să'l scape de o asemenea belea: „aufertur capa“. Iată-ne dară, pentru ca să putem înțelege pe al nostru scap, siliți a ne strămuta în traful intim al străbunilor, în datinele lor, în folklor'ul Romei antice. Și așa este aproape tot-d'a-una.

Gramatica cuprinde o parte dintr'o sferă foarte întinsă, pe care Dicționarul o îmbrățișează într'egă. Raportul sinoptic dintre ambele s'ar putea reprezenta prin următoarea figură, din care vedem tot-o dată că Gramatica nu numai se intercalază oarecum în Dicționar, dar încă—chiar când o considerăm în deosebi—se întemeiază pe el:

Prin „folklore“ se înțelege aci nu acele texturi poporane, cari sînt nu mai puțin trebuincioase Gramaticii, fiind o prețioasă fântână pentru Linguistica peste tot; ci se înțelege întregul traful presente și trecut al unui popor, viața lui materială și morală în treptata'i desfășurare, cu toate ale ei multe și mărunte. Cu cât acest traful ne este mai cunoscut, cu cât noi ni'l putem înfățișa într'un chip mai intuitiv, mai vădit cu ochii, cu atât mai limpede ne dăm seamă de sensul cel mlădios al cuvintelor. Cine oare n'ar pricepe și mai bine nașterea logică a lui scap din „excapo = es din mantă“, dacă ar avea de'nainte'i chiar imaginea acelei mantale, care înfășura pe drumețul roman obosit? Un Dicționar e dator, după putință,

a'și împinge cercetările pînă la acea margine extremă, căci ținta lui, în starea actuală a științei, este de a ne împărtăși în istoria fie-cărui cuvînt geneza totală a unei asociațiuni de idei.

Pe lingă „capa“, poporul roman mai avea și alte feluri de mantale, numite „lacerna“, „birrus“, „sagus“, „mantum“ etc. Putem noi ôre cunósce cu deplinătate pe una din ele, dacă nu o scim deosebi de cele-lalte? Și nu numai când e vorba de lucruri, ci nu mai puțin și'n privința cea immaterială a simțimintelor și a speculațiunilor intelectuale, orî-ce graiu, fie cât de necioplît sub raportul literar, posedă pentru orî-ce categorie o sémă de sinonimi, pe cari le distinge unele de altele, fie-care din ele avënd o nuanță propriă și dând naștere unor derivate diferite, une-orî chiar diverginți. Alt ce-va este „scap“ și alt ce-va sinonimul „mântuesc“, derivat din „mantum“, adecă din aceiași noțiune fundamentală ca și „capa“. Deminutivul „mantellum“ ne apare deja la Plaut (Capt. III, 3 v. 5-6) cu sensul de „scăpare“ :

Nec mendaciis subdolis mihi usquam mantellum est meis,
Nec sycophantiis, nec fucis ullum mantellum obviam est..

„Mântuesc“, care n'are a face cu maghiarul „menteni“, este format din latinul „mantum“ și însemnéză literalmente „acopër cu o mantă“, de unde pe de o parte sensul de „sauver“, pe de alta— la Moldoveni— acela de „achever“, nici o dată „laisser tomber“, căci la Romani „mantum“ era scurt și ușor, „breve amictum“, nu supărăcios ca lunga „capa“. Fără sinonimică acceștiunea celor mai multe vorbe ne apare într'o umbră, în care ochiul zăresce figurele, dar confundă fețele.

Dela Festus pînă la Suidas, dela Suidas pînă la Henricus Stephanus, dela Henricus Stephanus pînă mai în zilele nóstre, dicționarele cele mari se mulțumesc cu arătarea sensului imediat vechiu saú nou al unui cuvînt prin întrebuițarea'î curat literară într'o construcțiune sintactică. Dar pînă și acéstă citare a texturilor este generalmente pré-trunchiată, uítându-se că adesea înțelesul cel intenționat al cuvîntului nu se lămuresce fără un lung pasagiú reproduc in-extenso. Littré cel de'ntăiu a știut să citeze, și tocmai de aceia cel de'ntăiu el a reușit să indice într'o mulțime de casuri nu numai sensurile, dar pînă și nuanțele cele mai fine ale fie-cărui sens în parte. Grațiă citațiunilor bine alese, bine cumpănite și bine clasificate, grațiă tot-o-dată unei pëtrunđetóre și inte-

resante sinonimice, opera lexicografului frances este nu numai un registru de consultat, ci pînă la un punct o carte de lectură; pe când publicațiunea Englesului Murray se asemănă mai mult cu o diagramă: pe una o poți primi ca pe acel tovarăș cu care vorbești fără să ți se urască și — după dicțtorea română — vorba vorbă aduce; cea-laltă este un fel de schelet, un specimen anatomic, o hircă cu osciôre numerotate într'un mod fórte simetric, pe care trebui s'o studiezi câte o dată, dar cu care unei firii nervóse nu'i pré vine la socotélă a remané singură în odaiă.

Orî-ce mare dicționar al unei limbî ar trebui să fie cartea de lectură cea mai respândită, cea mai atrăgétore, căcî acolo și nu-mai acolo se află deplinul *γνωθι σεαυτόν* al unei națiunii: „cunósce-te pe tine însăți“. În loc de acésta, ni se dá mai tot-d'a-una o stenografiă de abreviațiunii peste abreviațiunii, un nămol de terminologiă scolastică, un laconism pe care nu'l întrece nici chîiar stilul telegramelor, nesce litere microscopice menite a face economiă de hartiă și a da ochilor orbul găinelor, ș'apoi unul și același tipic monoton aplicat la biografia fie-cării vorbe, deși fie-care vorbă trăesce ca o individualitate propriă. Tóte astea sînt nesce pécate moștenite, în carî se resfață de bună voe Murray, de carî într'o parte s'a scuturat Littré, și de carî n'a putut să scape ilustrul Iacob Grimm în monumentalul seú dicționar german, deși ne spune el însuși că ar fi dorit să'i dea caracterul unei cărți de lectură, astfel încât să pótă fi citit ca o petrecere de familiă serile pe la gura sóbei. Tocmai acésta aș vré și eú, deși străduința e cam anevoiósă, căcî isbânda atîrnă nu dela talentul cel problematic al autorului, ci mai cu sémă dela temperamentul națiunii cu care are a face. Un Engles sau un German citesc césuri întregi, fără a moțai, aceleași pagine carî ar adormi într'o clipă pe un Frances, pe un Italian, pe un Român; iar ceia ce place naturei vioi și neastîmpérate a ginții latine, póte să se pară nu sciú cum și nu sciú ce duhurilor născute și crescute într'o altfel de atmosferă. Eú unul am lucrat și lucrez între Români.

Carte de lectură pentru toți fiii națiunii, un mare dicționar, zămislit și săvîrșit după planul de mai sus, ar puté și'n școlă să înlocuésce acele compilațiunii adesea insipide, mai tóte indigeste, prin carî un spirit fraged încă se desgustă de citire, departe de a se instrui petrecênd sau de a petrece instruindu-se. Incepênd dela clasele cele mai elementare și pînă la bacalaureat, fie pentru

XVIII

băieți, fie pentru fete, ar fi lesne de a spicui, potrivit cu vârsta fie-căruia, câte un șir de cuvinte de o varietate extremă, cari nu numai să placă și să învețe, dar în același timp să atingă o țintă cu mult și mai înaltă: a sădi pînă'n baierale inimei cultul raționat al graiului părintesc. . .

La întemeierea Etimologicului, dorul Augustului Suveran, rostit de pe tribuna Academiei, a fost de a mântui din peire: „tôte cuvintele vechi, cari altmintrelea vor fi pierdute pentru generațiunile viitoare. . .“

Orî-ce cuvînt oglindesc un lucru, o ființă, o idee, o datină; aceste lucruri, aceste ființe, aceste idei, aceste datine, eû m'am încercat și m'încerc a le apuca cîne-cînesce din ieri și din astăzi al poporul român; dar pentru ca ele cu adevărat să nu fie pierdute, pentru ca să pôtă rodi cu 'mbeșugare în brasdele cele adânci ale țilei de mîne, m'îtem a le da seci, sarbede, rețedate, ci m'am silit și m'voiu sili a le aduce palpitânde de viêtă pe ogorul nemului românesc.

NOUE PRESCURTĂRI:

G. D. T. = Teodorescu.

J. B. = Jarnik și Bărsanu.

Amuși, adv.; à l'instant, tout à l'heure, justement. Sinonim cu *acuşî*, de care însă poporul îl deosebesce în mai multe privințe: sub raportul formal, din *acuşî* se face deminutivul *acuşică*, pe când *amuși* n'are deminutiv; sub raportul logic, numai *amuși* poate să însemneze „justement“.

Frâncu-Candrea, *Moșii* p. 47: „*Acuşî* = peste puțin, de ex.: *acuşî* va fi anul de când ne-am vădut; *amuși* = tocmai, de ex.: *amuși* e anul de când a venit la noi...”

Amuși derivă din *am* prin intensivul *-și*, după cum „*acuși*” vine din „*acu-și*”. Întru cât *am* este o formă contrasă din *acm*, în vechile texturi ne întîmpinăm *acm* *uşî*, bună-ora chiar reduplicat la Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 54): „... ce pentru tot folosul cel de obște silind, zis'am și zic și nepărăsit voiu zice, că lupul precum iaste adevărat filosof, așîa și spre isprăviré trébei aceștiia harnic iaste, precum dovédele și argumenturile, pre carile *acm* *uşî* - *acm* *uşî* înaintea tuturor puindu-le, tot adevărul lucrului vor mărturisi...”

Dicționar Mss. Bănățen circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 422): „*A k m u s h*. Statim. Confestim“.

v. *Acuși*. — *Amu*.

Amuşuluêsc (*amuşuluit*, *amuşuluire*), vb.; flairer, suivre à la piste, dépister. Sinonim cu *adulmec*. Provincialism din părțile Transilvaniei.

Frâncu-Candrea, *Moșii* p. 47: „*a amuşului* = a miroși; se dice cu deosebire despre câinii de vînat când dau de urma vînatului...”

Maghiarul *messze* „departe”, *meszelátni* „a simți de departe“.

v. *Adulmec*. — *Aulm*.

Amût. — v. *Amuțesc*.

Amuțelă. — v. *Amuțire*.

Amuțesc (*amuțit*, *amuțire*), vb.; 1°. devenir muet, perdre la parole, se taire tout d'un coup; 2°. rendre muet. Ca netransitiv, a se face *m u t*; ca transitiv, a face *m u t* pe altul: astădî *amuțit* de frica ta, dar mâine te voiu *amuți* eû pe tine. Românul *amuțesc* corespunde italianului *a m m u t e s c o* = lat. vulg. *a d m u t e s c o*, pe când spaniolul „*enmudecer*” represintă un prototip „*immutescere*” (Cihac). *Amuțire* pentru gură este ca *a s u r d i r e* pentru urechi, *o r b i r e* pentru ochi etc.

Coresi, 1577, ps. XXXVIII:

... <i>amuții</i> și nu	... <i>o b m u t u i</i>
deșchișu rostulû	et non aperui os
mieu...	meum...

la Dosofteiu, 1680: „*amuțât* am și n'am deșchis rostulû mîeu...”

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 127): „dinții vorovitorilor după voe să sdrobască, limba vi-clénă și mincinoasă să *amuțască*, și uréchîa de lingușituri priimitoare să asurzască...”

Descântec „dintru Îele”, după cum se rostesc în Ardél pe la Năsăud (A. Pop, c. Sîn-Georgiu):

Die ocî m'o orbgit,
Die nas m'o cârnîit,
Die gură m'o *amuțit*,
Die ureci m'o asurdzit,
Die mânurî m'o îlegat,
Die pcișclóre m'o 'mpcelîecat...

(cfr. Șainénu, *Ielele* p. 11)

Ca bôlă, după medicina poporană, *amuțire* se datoresce *I e l e l o r*.

„Cine a vădut Ielele făcînd hore nóp-tea prin poieni și cîntînd, dacă o va spune, *amuțesc*” (C. Petrescu, *Muscel*, c. Rădesci).

„Poporul dice că Îelele umblă mai mult nóp-tea cîntînd, și dacă se'ntîm-

plă să chieме pe cine-va pe nume și acela le răspunde, *amușește*...“ (D. Popescu, Dimbovița, c. Băleni-Serbii).

„Intre ocări de-ale poporului: *Amușire*-ai să *amușești*! Căde-ți-ar limba!...“ (G. Dobrin, Făgăraș, c. Voila).

Fără a fi bolnav, *amușește* cine-va pe o clipă când se speria, când e birit de sfială, când resimte o puternică sguuire sufletescă.

I. Văcărescu p. 40:

Spulu, cer, chem, cânt numele teū;
Dar când te 'ntâmpin unde-va,
Rid, plâng, încep a tremura;
Și gat' a fi pré vorbitor,
Vrënd mil' a'ți cere l'al meu dor,
Când sint aproape să 'ndrăznesc,
Cuvintu 'mî piere, *amușesc*...

Zilot, Cron. p. 118: „Ce mai reū la un pămînt saū la o stăpânire decât să fie fără putere de arme ale ei și fără bogăția a caselor boeresci? precum a-junse ticăloșa Țeră-Românescă dela o vreme încôce din zavistia Grecilor, precum am arătat. Decî dintr'acēsta *amușiră* bieții boeri cei iubitori de patriă (las pre cei rei și vîndători, ei și firesce rei) neavënd în ce se rezema; acēsta îi făcu de 'și plēcă capul la tôte buruenile...“

Maī *amușește* omul și atunci, când îi este urit să vorbescă cu cine-va.

În următórea doină din Ardél, în loc de *amușește* ne întimpină cu acest sens reflexivul se mușește:

Ba te-aud, bade, aud,
Dar nu pot ca să'ți răspund,
Căci gura mi s'a mușit,
Find în casă c'un urit...

(Tribuna din Sibiu, 1886 p. 929)

În Banat se aude și forma a mut, care se rapórtă cătră *amușesc* ca „amurt“ cătră „amurșesc“.

Dicționar Mss. Lugosén circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 423):

„A mut. Obmutesco“.

v. *Amușire*. — *Amușit*. — *Mut*. — *Mușesc*.

Amușire (plur. *amușiri*), s. f.; mutisme, perte de la parole. Sinonim cu a mușelă, care însă exprimă mai mult o stare patologică, și cu a mușitură, care cuprinde o nuanță de despreț.

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 32): „macar că ré ıaste *amușiré* din lipsa organelor de voroavă tocmitoare, dar încă mai ré ıaste când purcede din lipsa și neștiința cuvintelor trebuitoare...“

Antim, Predice p. 91: „l'au lovit și cu palma preste obraz, și i-aū pecetluit spurcata și clevetnica lui gură cu a mușelă...“

Jipescu, Opincaru p. 39: „Rumâni însă nu tac mult; s'ar bocăni d'ar pătimi de a mușelă; sint glumeți nevoie mare...“

Dicționar Bănățen Mss. circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 423): „A m u c i t u r ă. Vocis praecusio“.

v. *Amușesc*. — *-elă*. — *-ire*. — *-tură*.

Amușit, -ă, adj.; part. passé d'a-mușesc: rendu muet. Mut într'un mod trecător.

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 98): „ca cum și cu trupurile și cu sufletele amurșiti și *amușiti* ar fi fost, prin câtă-va vreme între dinsele mare tăcere să făcu...“

v. *Amușesc*.

Amușitură. — v. *Amușire*.

Amza, n. pr. m. — v. *Hamza*.

AN (plur. *anı* și *ăi*), s. m.; 1°. an, année; 2°. long intervalle de temps. Substantivul *an* din latinul *annum* nu trebuī amestecat cu adverbul *an* = lat. *anno*, de unde *an-terț* = *anno tertio*, despre cari veđi la locul lor.

În înțelesul strins al cuvintului, *an*

este totalitatea timpului în cursul căruia pământul își săvârșește rotirea sa în giurul sórelui. Prin această rotire se urmăzează una după alta cele patru mari schimbări periodice: primăveră, vèră, tómnă și ièrnă, cari în graiul vechiu se numău: *v r e m i l e a n u l u ș*.

Moxa, 1620, p. 346: „începu a podobi ceriul cu stéle și cu luciaferi, cu soarele și cu luna, de se întrecu una cu alta întru lauda cui le-au faptu și să cunoască oamenii *v r e m i l e a i l o r*...”

Țicerea a *n o t i m p* sa și a *n u t i m p*, pe care unii o urcă la epoca romană (Cihac, I, 12), este un neologism născut nu de mult la Români de peste Carpați printr'o traducere literală din germanul „Jahreszeit”; cu tóte astea, ea are sorți de a se înrădăcina în graiu, lipsind un alt termen mai potrivit pentru noțiunea de „saison”.

Intr'un sens mai larg, se ȝice *an* numărul de 365 sau 366 de ȝile, ori-care ar fi punctul lor de plecare; iar într'o accepțiune familiară, *an* este o vreme îndelungată în genere.

1°. *an* ca unitate de timp.

1°. în literatura poporană.

Impărțirea *anului* în lune, septemăne, ȝile și nopti se cuprinde în admirabila ghicitóre poporană:

„Am un copaciu cu doi-spre-ce crăci; în fie-care cracă sint patru cuihuri; în fie-care cuih sint șapte ouș, și fie-care ou are o parte albă și alta négră” (Sbiera, Povești p. 322; cfr. Ispirescu, Ghicitori p. 31).

Aprópe aceiași ghicitóre, dar mai puțin ingenioasă, ne întimpină:

la Spaniolii:

Un árbol con doce ramas,
Cada una tiene su nido,
Cada nido siete pájaros,
Y cada cual su apellido...;

la Portugesii:

Um' árv're com doze ramos,
Cada ramo tén se ninho,
Cada ninho trinta passairinhos...;

la Italianii:

C'è un altero alberone
Con dodici ramone:
Ogni rama ha quattro cove,
Ogni cova sette uccelli,
Quest'è il fior de l'indovinelli...

(Pitrè, Arch. delle trad. pop. II, 431; III, 113)

E mult mai sarbedă ghicitóre corespundétore francesă: „un père a douze fils, chacun d'eux en a trente, moitié blancs, moitié noirs” (G. D. T., Poes. pop. 217).

Intr'o variantă românescă a acestei ghicitori se ȝice: „doș-spre-ce ramuri, jumătate verđi, jumătate uscate...” (G. D. T., I. c.), înțelegându-se în prima jumătate vremea dela „Dragobete cap-de-vară”, adecă dela 1 martiș, ér în jumătatea cea-laltă vremea dela „Sânt-Andreiu cap-de-ièrnă”, adecă dela 1 decembre.

v. 1°. *Andreiu*. — *Dragobete*. — *Primăveră*.

E caracteristică prin spirit bisericos varianta bulgară: „un arbore cu 12 ramure, pe fie-care ramură câte 4 cuihuri, în fie-care cuih câte doș găoci uscate” (Čolakov, Sbornik 1872 p. 119), adecă câte doș ȝile de post.

Ca unitatea cea mai lungă de timp, căci „deceniu” sau „secol” sint străini poporului, *anul* se identifică cu însuși *t i m p u l*, bună-óră în locuțiunea *e s t - t i m p = e s t - a n*.

De asemenea *an* se ȝea ca sinonim cu *v r e m e*, de exemplu într'o doină din Ardél:

Mă căsnesc de este-o *v r e m e*
Să fac din pelinaș mîere;
El, pustiul, e tot fiere!

Mă căsnesc de este-un *an*
Să fac din pelin zahar ;
El, pustiu, 'i tot amar!...

(G. I. Bibicescu, Coll. Mss.)

Poporul însă face o deosebire esențială între vremea de acum și vremea de apoi. Cea de'ntăiu a fost tot-d'a-una cum este astăzi, și tot așa o să rămână pînă la judecata cea de pe urmă, când se va începe vremea de apoi, și atunci, după disa baladei „Iovan Iorgovan“:

Ce-am aflat și ce scim noi ?
C'o veni vremea d'apoi :
C'o fi *anul* ca luna,
Luna ca septemăna...

(G. D. T., Poes. pop. 422)

Ca în generalitatea limbilor, Românul asociază des *anul* cu ziua, nu cu luna saŭ cu septemăna.

Psaltirea Șcheiană circa 1550 (Mss. în Acad. Rom.), LX, 7 :

... <i>anii</i> lui pără	...	annos e-
la dzi în gintu		jus usque in di-
și gintu...		em generationis
		et generationis...

Prin *an* și zile își măsoră poporul suferințele sale, când ȳice : „câte zile într'un *an*“.

Cine m'aude cãntãnd,
ȳice cã n'am nici un gãnd,
Dar atãtea gãnduri am
Cãte zile 's într'un *an*...

(Retegan, Cãrțile sãtenui 1886 p. 13)

saŭ :

Cãte zile 's într'un *an*,
Atãtea nãravuri am...

(Familia, 1886 p. 508)

„Blãstem : ducã-se cãte zile într'un *an* !“ (G. Bottez, Iași, c. Șipotele ; G. Bunescu, Tecuci, c. Brãhãșesci).

Printr'o altã asociãtiune între *an* și ȳi, un proverb adevãrat eroic sunã :

„Decãt un *an* ciorã, mai bine o ȳi șoim“ (Iordachi Goleșcu, Conv. lit. 1874 p. 72).

Rare-orî *anul* se asociazã cu cãsul, ca într'un proverb fãrte remarcabil :

Cãnd va vrã norocul sã'și întorcã pasul,
Nu aduce *anul* ce aduce cãsul...

(Pann, I, 34).

Acãstã ȳicãtore ne ñntimpinã deja la Miron Costin ñn „Viața lumii“ :

Norocul, fãrã sã stea, ñși tot schimbã pasul ;
Anii nu pot aduce ce aduce cãsul...

(Ap. Hasdeu, Rãzvan, ed. 3 p. 180)

O gãsım apoi la Ianache Vãcãrescu, Ist. Otom. (Papiu, Monum. II p. 278): „Aceia ñnsã ce nu pãte aduce și pricinui *anii* și strãdania, pricinuesce cãte o datã cãsul și norocul...“

Cãnd trece ce-va peste un *an*, Românului i se pare a fi de o lungime extremã ; așa despre o sócrã se ȳice :

De te-ai cãce-un *an* ș'o varã,
Tot vei remãnã amarã!..

(Marian, Bucov. II, 183).

Balada „ȳeranul și cãcoiul“ :

Nu te ñncepe c'un țeran,
Cã ș'așa el ț-i dușman,
Cãci țeranul cãnd te bate,
Zaci un *an* și jumãtate...

(Col. I. Tr. 1882 p. 154)

Balada „Vilcan“ :

N'am dat ochiș cu Vilcan
De'i mai bine de un *an*...

(G. D. T., Poes. pop. 551)

Dar expresiunea poporanã simbolicã a unei durate afarã din cale, este noã *ani*, paralelã cu „noã țeri și noã mãri“, cu „noã raș ale sórelui“, cu „noã ȳine“ etc.

Balada „Iovișã“ :

Ori-și-cãt m'am ostenit
Noã ai
Pe noã cai,
Pe toți noã ñ-am spetit...

(Marian, Bucov. I, 73).

Balada „Sórele și luna“ :

Îmblã, frate, mãndrul sóre,
Îmblã, frate, sã se ñsóre

No ă ai
Pe no ă caĭ..

Balada „Mogoș vornicul“ :

No ă *ani* să'î tot alungi
Și cu mórtea să'î agfungi!..

Proverb :

A lipsit de a-casă no ă *ani*
Și s'a întors cu doi banĭ..

(Pann, II, 5)

Raritatea unui fapt se exprimă prin locuțiunea : „într'un *an* o dată“.

Un țeran din Ialomița : „Ađi e Sântu Neculaĭu; ai, nevastă, la biserică să dăm o leturghie și să ne rugăm lu Dumneđu, că'î sărbătore mare, e într'un *an* o dată...“ (T. Teodorescu, c. Lupșanu).

Ion din St. Petru, 1620 (Mss. în Acad. Rom. p. 10) : „vinū ele la noi într'un *anu* o dată și lăcuescū 30 de zile cu noi...“

Pluralul *ani*, când e vorba de totalitatea timpului cât a trăit o ființă sau cât a durat un lucru, e sinonim cu *vrîstă* sau—după cum se ăicea în vechiul graĭu—cu *crescut*.

În acest sens se pöte întrebuița cu determinarea numărului *anilor*, sau într'un mod nederminat.

Nedeterminat, a cerceta despre *vrîsta* cui-va se ăice mai poporan : a întreba *ani*.

Proverb despre fete bogate :

Când vor fi la mijloc banĭ,
Nu se mai întrébă *ani*..

(Pann, II, 128.)

În loc de : „a examina *vrîsta*“ — „a căuta *ani*“.

Anton Pann, Prov. II, 96 :

Se 'nbulzia s'ö c ărá văduvĭ și junĭ;
Nu'ĭ căuta chipul, nu'ĭ căuta *ani*;
Tötă frumusețea ű era ei banĭ..

La un cal *ani* se cauta după dințĭ.

Când numărul *anilor* se determină,

de 'nainte a cifrei se pune genitivalul de.

Moxa, 1620, p. 366 : „el era tinerelū de 7 *ani*...“

Pann, Prov. II, 103 :

Un bătrân odiniöră de no ă-đeci *ani* trecut..

Fără număr, dar determinat printr'un adjectiv, se ăice despre *vrîstă* : mic de *ani* = „tĭnăr“ ; mare de *ani* = „bătrân“ ; în ultimul sens locuțiunea romănescă corespunde latinului *annosus*, și mai bine însă italianului *pieno d'anni*. Se mai pöte ăice tot așă de bine : vechĭu de ăile.

Când nu e vorba de *vrîstă*, ci despre punctul de plecare al unei situațiuni, atunci de însemnăză „depuis“, fără raport genitival. Așă : „m'am însurat de trei *ani*“, „de mulțĭ *ani* te aștept“, „de *ani* n'ai mai venit pe la noi“.

Balada „Novac și corbul“ :

Grue zace la 'nchisöre
De trei *ani* lipsiți de söre..

În fine, este de observat că nedeterminatul *ani* se întrebuițeză mai ales despre o *vrîstă* ce-va mai înaintată, pe când la cei tineri de tot se aplică deminutivul *anișori*.

v. *Anișor*.

Pentru idiotismul : „d'atățĭa marĭ de *ani*“ sau „d'atățĭa amarĭ de *ani*“,

v. ⁵ *Amar*.—*Mar*.

2°. în cronologiă.

Graĭul face o mare deosebire între *an* și *an*, adecă între *anul* comun și *anul* particular, cel de'ntăĭu începĕndu-se și isprăvindu-se la câte o ăi hotărĭtă, bună-öră 1 ianuariū și 31 decembre, pe când cel-alalt cuprinde același număr de lune, dar se începe și se isprăvesce la câte o ăi convențională orĭ-și-care. Astfel pöte să fie un alt *an* scolastic, un alt *an* fiscal,

un alt *an* judiciar, un alt *an* pentru a-rende și chirie etc., iar indiviții în tre-bile și daraverile lor își încep *anul* după întâmplare sau în orî-ce și le vine la socotélă.

Caragea, Legiuire 1818, p. 66: „De să va mărita fămeia în *anul* jalii, să piarză darul dinnainté nunții..“

Anul comun pôte să fie numai oficial sau numai vulgar. La Ro-mâni a fost în curs de mai multe vé-curî, pînă în secolul trecut, o dife-riță între unul și altul. *Anul* nostru oficial, luat dela Bizantinî prin Slavî, se începea la 1 septembrie și se nu-méra dela Creațiunea lumii, presupusă a se fi petrecut cu 5508 *ani* înainte de nascerea Mântuitorului, astfel că, pentru a sci *anul* creștin, trebuia din totalitatea unei date să scótem 5508 dela 1 ianuariu pînă la 31 august, iar 5509 dela 1 septembrie pînă la 31 de-cembre inclusiv. Pe când un asemenea *an* se ținea la Curte, în biserică, pen-tru relațiuni juridice de orî-ce natură, poporul însă n'a încetat nici o dată de a serba începutul *anului* la 1 ia-nuariu, și'n parte — printr'o remășiță de tot arhaică — la 1 martiu, legenda-rul Mărțișor, care și la Romaniî cei primitivi era luna de'ntăiu: „an-nus incipiebat a Martio“ (Macrob., Sat., I, 12), de unde luna a șeptea a și pă-strat numele de „September“.

v. *An-noi*. — Mărțișor. — Răpctuni.

Din cauza divergenții între usul ofi-cial și între cel vulgar, în vechile tex-turi ne întimpină nu rare-ori greșeli cronologice, fie prin nescire, fie prin scăpare din vedere, nu numai din par-tea celor agramaiți, dar chiar de cătră cei mai cărturari. Așa în Synaxarul mi-tropolitului Dosofteiu citim pe fron-tispiciu încheierea bilinguică: „vlétó dela începutulú lumii 7190 méseța oc-tovri 27 dni, dela naștería Domnului

și Mântuitorúluí nostru Isus Hristos létú 1682“, pe când octobre 7190 corespunde lui octobre 1681, iar nu 1682.

În graul vechiu se dicea de o po-trivă bine la singular și la plural: „în *anul* cutare“ sau „în *ani* cutare“.

Urechia, Letop. I p. 110: „în *ani* 6947 Noemvrie 28 intrat'au în țară oaste tătărăscă de aú prădat și aú ars pînă la Botoșeni și aú ars și târgul Boto-șeni; așijderea în *anul* 6948 Dechem-vrie în 12 éráși aú intrat Tătarii..“

Intr'un stil solemn, vorbindu-se de-spre trecut, se dicea: „când a fost c u r s u l *anilor*...“

Nicolae Costin, Letop. II p. 39: „Când aú fost c u r s u l *anilor* dela în-ceputul lumii 7193, érá dela Hristos 1685, în luna lui Iunie în 15 zile, aú îmbrăcat caftan de Domnie Cantemir-vodă...“

Constantin Brâncovanu, 1695 (Cond. Mss. în Arch. Stat. p. 199): „de când au fost n u m ă r u l *anilor* 7190 fiindu acestu plău di vie păragină...“

Pentru *ani* dela Creațiune se dicea nu numai „dela începutul lumii“ ca mai sus, și: „dela Adam“ ca în tex-turile citate la pag. 240, ci încă: „dela zidirea lumii“ sau „dela facerea lumii“; însă expresiunea cea mai frumoasă și de formațiunea cea mai poporană este: „din f a p t u l lumii“, după cum des-diminéța se chiamă „f a p t u l zilei“.

Text din sec. XVII (Cod. Mss. mis-cell. al Bis. Sf. Nicolae din Brașov, p. 21): „ačast'au fost în *ani* di in f a p t u l ú lumiei 5499 în luna lui Mar-tie...“

v. *Fapt*. — *Lume*.

Afară de slavicul lét, cărturarii în-trebuințău și pe compusul seú ve-lét = *вѣсто* „in anno“ ca sinonim cu *an*, de exemplu: „aú purces An-tioh-vodă la Camenița în luna lui Iu-

nie zi 1, și au trimis și Domnul muntenesc Costantin Basarab o samă de oaste muntenescă, și au zăbovit 3 luni acolo, până o au deșertat și au dat'o pe mâna Leșilor în luna lui Septembrie 12 zile marți, velétul 7208" (Letop. II p. 49).

Dar sensul propriu al velétului, cu care el se mai aude la bătrâni și ar pute să rămăie în limbă, nu este „l'année“, ci „la date“, adecă indicațiunea cifrică precisă a unui *an*.

Neculce, Letop. II, 196: „doar niscai veléturi a *anilor* de s'or fi greșit, éra cele-lalte întru adevăr s'au scris...“

v. *Lét.* — *Velét.*

Pentru isprăvirea *anului* Românul are două sau trei vorbe deosebite: o expresiune verbală așa ȳicând dinamică: „*anul* se împle“, mai rar: „se împlinesce“, și o expresiune nominală statică: „*an* încheiat“. Și lătinesce se ȳicea: „implere annum“.

Text din sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nicolae din Brașov p. 89): „se apropie zilele de i se înplu cocoanei *anul* diintăi...“; și mai jos: „deca se înplură trei *ani*...“

Pravila Moldov. 1646, f. 26: „să să bucure și să să veselăca cu acest bine până cându să voru înplia doo-dzeci de *ai*, și elu și fečorii lui, iară nu mai multu...“

Noul Testament din 1648, Act. Ap. XXIV, 27:

... iară îm -	... biennio au-
plându-să doi	tem expleto,
<i>ani</i> , luo altulū...	accepit successo-
	rem...

unde în Biblia lui Șerban-vodă, 1688: „doi *ani* înplinindu-se...“

Dosofteu, Synaxar 1683, Dec. 10: „aciasta o răbdă trei *ani* încheiaț, și nemică n'au suspinatū...“

Jipescu, Opincaru p. 132: „s'au plimbat o stămână și au plâns o 100 de *ani* încheiațū...“

v. *Cumplu.*

II°. *a n* în locuțiuni adverbiale.

Ca și cei-lalți termenî privitorî la împărțirea timpului, *an* se întrebuinteză adesea ca adverb. Să se alătore: „*anul* acesta a fost ploios“ cu: „*anul* acesta nu voiu pleca nicăiri“. Pe când în primul pasagiū „*anul* acesta“ este un curat substantiv, în pasagiul al doilea el funcționează întocmai ca adverbul „astăđi“ în: „astăđi nu voiu pleca nicăiri“. De asemenea în „acum un *an* = anno praeterito“ *an* trece deja în adverb.

Doină din Ardel:

Cu mândra de-acum un *an*
Dintr'un măr mă săturam...

(J. B. 155).

Mai ales însă atunci când își asociază unele prepozițiuni, *an* formeză un șir de locuțiuni adverbiale, dintre cari mai nici una nu se află în limbile romanice din Occident.

1°. cu *anul* și pe *an*.

Intre ambele locuțiuni, cari se traduc franțusesce de o potrivă prin „par an“, este la noi aceeași deosebire ca între: „cu ȳiua“ și „pe ȳi“, „cu luna“ și „pe lună“ etc., cu *anul* implicând în sine o noțiune de sarcină, de muncă, de stăruință în tot cursul unui *an*, pe când pe *an* însemneză mai mult folose decât greutateți, și acesta într'un interval mai îndelungat împărțit pe *ani*, „per annos“, fie-care *an* având restimpuri libere. Când cine-va „primesc pe *an* atăta“, este un venit asigurat pentru un număr de *ani* în nesce condițiuni mai mult sau mai puțin îndemănatece; când însă „pri-

mesce cu *anul*“, vrea să ȳică că tot a t pt  cu greu să primesc ,  i la urmă, *anul*  mplinindu-se  i plata fiind refuit , se p te ca să nu i se mai dea. Cine-va c l toresce cu plăcere de mai multe ori pe a n; dar a călători cu *anul* este a nu se mai odihni. Nuan a pessimist  a  icerii cu *anul* se  veder z  pe deplin din urm torele exemple:

„Basmul lui Dumne e “ (Țara nouă, 1886 p. 71): „Me tere de lemn, —  i  ise Maica Domnului, — du-te a-casă

 i muncesce cu *anu*
p n  ce vei lua banu...“

In c ntecul „Jianului“ :

C'ala e Iancu Jianul,
Care bate cu tufanul
 i ține pisma cu *anul*...

(Col. I. Tr. 1873 p. 53)

unde „pisma cu *anul*“ exprimă părerea poporului că pisma n'ar trebui să fie dec t cel mult „cu luna“, fără a  ine mai îndelungat.

Doină din Ardel :

M  trecu i, măicuță, d lu,
Maică, d lu cu podb lu,
Să nu ne vedem cu *anu*...

(J. B. 174)

La plural: cu *anii*.

Anton Pann, Prov. II, 19 :

De ce să slujesc cu *anii*, să muncesc ca
un argat?..

Pe *an* presupun nd o urmare de *anii*, se p te  ice: „pe tot *anul* = pe fie-care *an*“.

Pravila Moldov. 1646, f. 29: „să vor tocmi pre tot  *anul * ca să'i facă plată...“

Dar nu se p te  ice: „cu tot *anul*“ sau „cu fie-care *an*“, căci „cu *anul*“ cuprinde un singur *an*  ncheiat.

Tot cu sensul de continuitate, în vechilul graiul „*an* pre *an*“  nsemna: „*an* după *an*“, „ ntr'un  ir de *anii*“.

Dosofteiu, Synaxar 1683, Dec. 9 :

„a ia făcia *anii* pre *anii*, c nd  ia să suia la casa lui Dumnedz u  i'  făcia inemă ri   i pl ngia  i nu m nca...“

Locuțiune: pe c s  i pe *an* :

Omiliar dela Govora, 1642: „atuncea  ngerul va bucina ca să se g tesc  alți  apte îngeri, carii s nt ale  pre  as  i pre *an* să r sipesc  star  ce tii lumi...“

v. Cu. — Pe.

2°.  ntru *an*  i în *an*.

Nearticulatul *an* nu se construesce cu în dec t în locu iunea „din *an*  n *an* = de în anno în anno“, care numai prin duplul „ n“ diferă de italianul: „d'anno în anno“ sau de portugezul „de anno em anno“.

Miron Costin, Letop. I, 295: „de atunci a  legat Vasilie Vodă banii ce se da  Sultanilor den *an*  n *an*...“

Acest în *an* are în vedere nu totalitatea *anului*, ci numai marginile. De asemenea articulatul „ n *anul* cutare“ are a face cu un moment  re-care, nu cu *anul*  ntreg. Prin ac sta, construc iunea lui *an* cu în se deosebesce de construc iunea lui *an* cu întru.

Locu iunea întru *an*, nu rară în vechilul graiul,  nsemn z : „ n tot cursul *anului*“. La plural, de'naintea numerului *anilor* se punea simplul în, iar întru atunci c nd num rul urma după *anii*; de exemplu: „ n doi *anii*“  i „ ntru *anii* doi“. Archaicul întru *an*, întru *anii*, represintă pe latinul: „intra annum“, „intra annos“.

Cugetări în  ra mor ii, circa 1550 (Cuv. d. bătr. II, 450): „milui -m  întru *anu* să pl ngu de p catele mele...“

Rugăciunea Sf. Sisinie, 1580 (ibid. II, 285): „ i luo doo fete să-i slujască cu hrană întru *anii*...“

Codicele Voroneiian circa 1550 (Mss.  n Acad. Rom.), Iacob. IV, 13: „vremu lăcui acie întru *anu*  i vremu

face negoțu și dobândă...“, unde în Noul Testament din 1648: „vomă pe tréce acolo un *an*...”

Ibid. V, 17: „nu ploo spre pământu în trei *anii*...“; în Testamentul din 1648 tot așa: „nu ploo în 3 *ani*“, iar în Biblia lui Șerban-vodă, 1688: „n’au ploat pre pământ trei *ani*...”

Moxa, 1620, p. 355: „Nomană Pom-bilionă stătu Domnă după Romil, acesta tocmi 12 luni întru *an*...”

Mitropolitul Dosofteiu din Ardél, 1627 (A. I. R., I, 100): „cela ce nu va ispovedi omul de patru ori întru *an*, cela ce nu va posti 4 posturi întru *an*, fie de care post birșag 7 florinți...”

Noul Testament din 1648, Act. Ap. XIX, 10:

... și această fu		... hoc autem
în doi <i>ani</i> ...		factum este per
		biennium...

unde în Biblia lui Șerban-vodă: „întru *ani* doi...”

Pravila Moldov. 1646, f. 25: „vameșul ce nuș va lua vama dela neguțător până în cinci *ai*, de-acia nu va putia lua nemică, pentru căce s’au trecut o vréme...”

La Cantemlr, Chron. II, 238, într’un admirabil pasagiū despre acei ce tăgăduesc persistința Românilor în Dacia lui Traian: „pre tot némul românesc nu într’alt chip, ce tocma ca legumele într’un *an* îi sădesc, răsar, îi cresc și’i și zmulg...” unde în loc de „într’un *an*” era de ajuns: „întru *an*”, dacă Cantemir n’ar fi voit să se rostéscă mai energic: „intra singulum annum”.

În opozițiune cu „într’un *an*” se dice „întru mulți *ani*”.

Colindă din Ardél:

Intru mulți *ani* cu pace,
Cu pace și sănătate...

(Familia, 1896 p. 610).

v. *În*. — *Întru*.

3°. prespre *an*, peste *an*.

Alt ce-va este „peste un *an* = après une année” și alt ce-va „peste *an*”, în graiul vechiu „prespre *an* = dans l’espace d’une année”. Prespre *an* este sinonim cu arhaicul întru *an*, cu acea deosebire însă că nu implică continuitate: se pôte dice „trăesc întru *an*”, fiind-că traūl se continuă în tôte zilele *anului*, dar nu: „trăesc prespre *an*”, ca și când n’aș trăi în tôte zilele din cursul *anului*.

Titlul Omiliarului mitropolitului Varlam, 1643: „Carte românescă de învățatură dumincele preste *an* și la praznice împărătești...”

Pravila Moldov. 1646, f. 3: „dajdia și toate greutățile căte’sū prespre *an*...”

Anton Pann, Prov. I, 139:

Peste tótă septémăna găsești serbători să țil,
Că luna sint sfinții Îngeri, marța sfintul Ioan,
Carii și în alte zile se prăznuesc peste *an*...

unde „peste tótă septémăna” exprimă continuitate numai prin adjectivul „tot”, căci dicându-se „peste septémăna”, ca și „peste *an*”, nu s’ar înțelege decât unele zile din cursul septémănei.

v. *Peste*.

4°. la *anul*.

Acéstă locuțiune înseamnă: „după un *an*” sau „peste un *an*” ori mai ales „în anul viitor”. Și lătinesce se dicea cu acest sens „ad annum”; forma românescă însă corespunde unui: „ad annum illum”.

Moxa, 1620, p. 405: „luară atunce Turcii Bosna, și la *anul* se lovi Muratū cu Iancul voevodū...”

Nicolae Muste, Letop. III p. 8: „la *anul* după acéstă oștire iară aū venit

poruncă de ôste Dabijeî vodă și lui Grigorie vodă Domnului Muntenesc...“

Alexandri (Poes. pop. 76): „Una din mulțemirile Românului e de a închina pin'a nu bé. Cuvintele obicînuite la asemine închinării sînt: Noroc să deé Dumneđeü! și la *anul* cu bine!...“

Balada Oprișanul:

Alei, Dómne, fétul meu!
Nu te erte Dumneđeü
Să omorî pe Oprișanul,
Că'i peri pină l a *anul*...

Proverb despre cei proștîi sau zăpăciți, cari nu'și dau sémă de ce vorbesc: „Du'l la nuntă, să'ți dîcă: și la *anul*!“ (Baronzi, limba p. 50), sau: „vorbi ca cel ce la nuntă dîce: și la *anul*!“ (Iordachi Golescu, Conv. lit. 1874 p. 74).

Alt proverb fôrte practic:

Decât l a *anul* un boü,
Mai bine astăđî un oü...
(Pann, III, 117)

Altul, despre cei grabnici a lua și greoi a da:

Cu toptanul,
Și banii l a *anul*...
(Ibid. II, 86)

Altul, despre femeî plodnice:

Pină l a *anul*
Și gavanul...
(Ibid. II, 108).

Altul, despre făgădueli nesigure:

L a *anul*, or armăsarul,
Or samarul...
(Ibid. III, 117)

Prin sinonimitate între *an* și *timp*, Româniî dela Criș în loc de „l a *anul*“ dîc: „a *timp* = ad tempus“, după cum se dîce „est-timp“ pentru „est-an“ (Lex. Bud. 709).

v. *A-timp*.

În formule de urare, l a *anul* se aude ades în construcțiunea: „l a mulți *anî*“,

italienesce cu o altă prepozițiune: „per molti anni“.

v. *La*.

III°. M u l ț î a n î!—M u l ț u m e s c.

Expresiunea „m u l ț î a n î“ este fôrte interesantă nu numai prin sine'și, ci mai cu sémă prin derivatul m u l ț u m e s c sau m u l ț ă m e s c, după cum se rostesc mai obicînuit, ceia ce însemnéză literalmente: „dorec m u l ț î a n î“ și n'are a face cătu'i negru sub unghes cu latinul m u l c t a „amende, peine pécuniaire“ (Cihac).

A. Pann, Prov. I, 46:

Slavite 'mpérate, m u l ț î a n î să traesci
Și 'n dîle senine să înbătrănesci...

Alexandri, Cinel-cinel, sc. 10: „Adă păharu'n coci, și să trăiți la m u l ț î a n î...!“

Incheierea mai multor balade poporane:

Mai dați o ocă de vin,
Să dîc: l a m u l ț î a n î, amin!..

(G. D. T., Poes. pop. 581)

După fonetica română, finalul -n tinde a trece în -m. Astfel s'a născut „bucium“ din „bucin“, „tărîm“ din „tărîn“ etc. „În Muscel nu se dîce no-ia n, ci no-ia m, de ex: vine un no-ia m de plóiă sau de zăpadă“ (I. Vișoianu, c. Mățaü). Chiar forma *am* pentru *an* ne întimpină într'un act dela Mihaïu Racovița, 1708 (A. I. R. III, 271): „să vor tocmi cu rupta pe *am* la visterie...“

v. *Aslam*.

În acest chip, din m u l ț î - a n î s'a format poporanul m u l ț a m, întrebuințat ca respuns la o salutare; ér din m u l ț a m — m u l ț ă m e s c, m u l ț e m e s c, m u l ț u m e s c.

În jocul copilăresc „Baba-rădăcina“ din Banat (D. Recénu, Lugos):

„— Bună điuă, babo!

„— M u l ț a m dumitale, dragă...“

În basmul „Serilă, Meșilă și Zorilă“ (M. Juică, Transilv., c. Grădiștea-mică):

„— Bună sara, mamă!

„— M u l ț a m, dragul mumei...“

„La Crăciun, când colindătorii privesc daruri, ei dic: cu toții m a r e m u l ț a m!“ (D. Pop, Făgăraș, c. Copăcel).

Urația de nuntă:

— Bună diminéța,

Cinstiți socri mari!

— M u l ț a m d-vóstră,

Băieți militari...
(G. D. T., Poes. pop. 173)

Balada „Meșterul Manole“:

Bună ziua ți da;

El le m u l ț a m ă m i a...
(Ibid. 461)

Ca românul m u l ț a m e s c din m u l ț i - a n i , întocmai prin aceiași procedere logică paleo-slavul s p o l a v a m e „mulțumim“ se trage din greul *ελες πολλα ετη* „la m u l ț i a n i i“, după cum observară de-mult Leskien și Miklosich (Lautl. d. rum. Dial., Vokal. III p. 70). Un paralelism nu mai puțin hotărîtor ne presintă limba spaniolă, unde în loc de „mulțumesc“ se dic: „Viva mil a n o s = să trăiesci o mie de a n i“ (Brinkmann, Die Metaphern, I, 137).

Dacă ar mai fi cu putință o umbră de îndoelă despre nascerea lui m u l ț u m e ș c din m u l ț i - a n i , ea s'ar răsipi prin Dicționarul româno-latin bănățen circa 1670 (Mss. în Bibl. Universit. din Buda-Pesta):

„M u l t z a n y. Deo gratias;

„M u l t z e n y. Idem...“

v. *Mulțumesc.*

IV. *a i = a n i.*

La plural, în loc de *ani* e foarte desă în vechile texturi și destul de răspândită în popor forma *ai*, articulat *aii*.

Afară de exemple împrăștiate mai sus, étă încă o sémă:

Moxa, 1620, p. 349: „înblă zéce *ai* și se întoarse cu multa dobândă...“

Omiliar dela Govora, 1642 p. 40: „Iată căți *ai* lucraiu ție, și nice o dată poruncile tale călcau...“

Varlam, 1643, f. 197 a: „și noi în toți *aii* prăznuimă pamenté lorü...“

Ibid. f. 282 b: „atițé *ai* fu viăa acéia nice tăiată nice săpată...“

Pravila Moldov. 1646, f. 3: „au măncaț roadă dentr'acia ocină mai multú de șiapte *ai*...“

Silvestru, 1651, ps. 30: „să sfărși de durére viăța mîa, și *aii* miei de suspinare...“; unde la Coresi, 1577: scăzu în durére viăța mé, și *anii* miei în suspine...“, iar la Dosofteiu, 1680: „să stânsă în duriare viăța mîa, și *anii* miei în suspinuri...“

Doină din Ardél:

Eü sint prunc de noé *ai*,

Tu măsele 'n gură n'ai...
(J. B., 449)

O baladă tot de acolo:

De măncare ce să'i daü?

Da o cöge de mălai,

Uscată de noă *ai*...

dar mai jos:

Intr'o cas' afurisită,

De cincî *ani* necurățită...
(Pompiliu, Sibiu, 51)

Între forma *ani* și între forma *ai* exista în vechiul graiu o formă intermediară, în care *n* nu despăruse încă, dar totuși se rostia deja ca o vocală nasală: *ɲ*, nu ca o consónă: *n*. O găsim fórte des în Praxia cea tipărită pe la 1570 și din care unicul exemplar cunoscut se află în Muzeul din București; bună-óră:

p. 12: „ivi-se întru *ainii* (*αινια*) de-a poi...“;

p. 20: „n'amü petrecut *ainii* vieției...“;

p. 31: „o zi dela Domnulü ca o mie

de *ainii* și o mie de *ainii* ca o zi...“; etc.

De asemenea la Coresi, 1577, ps. LX: „*aiii* (аїи) lui până la zi în rudă și rudă...“

Nesciind cum să transcrie mai bine această rostire, pentru care grafica cirilică nu oferea nici un semn propriu, vechile texturi au represintat-o uneori prin *anni*, fără să fi avut în vedere pe latinul *annus*.

Așa în Psaltirea Scheiană circa 1550 (Mss. în Acad. Rom.), XXX, 10: „și *annii* miei întru suspiri...“

Ibid. LXXVII, 33: „și cumpliră-se în deșertu dzilele lor, și *annii* lorū cu deșertu...“

Cantemir, Divanul 1698 f. 86 b: „Pune dară bună socotélă și driaptă giudecată vremii vieții tale, și ade-vărat sămăluitoriū și giudecătorū *annilor* tăi te fă...“

În loc de a reduplica pe *n*, alte-ori se reduplică *i*, de exemplu la Coresi, 1577, ps. LXXXIX: „zilele *aniilorū* noștri...“, unde la Arsenie din Bisericană circa 1650 (Mss. în Acad. Rom.): „dzilele *ailor* noștri...“

În orî-ce cas, pluralul *ai* dela *an* ne presintă un fenomen fonetic foarte interesant de trecere la Români a dublului *n* latin de'naintea lui *i* nu în consónă muiată *-ni* (ń), care s'ar fi conservat ca în toți pluralii dela numi terminate cu *-ni*, ci în vocală nasală, care a trebuit să dispară. Numai forma *ai* derivă la noi din latinul *anni*, pe când forma *ani*, deși mai veche în aparință, se datoresce totuși în realitate analogiei singularului *an*. Din *annus* — *an*; din *anni* — *ai*.

v. ² *An*. — *An-noi*.

² *An*, adv.; l'année dernière, antan. În anul trecut. Într'un mod mai puțin hotărît, se ȳice: *mai an* = cam

în anul trecut. Ca locuțiune adverbială cu același sens: „*acum un an*“. „*An* veră = aestate anni prioris; de *an* = anni praeteriti; vin de *an* = vinum de anno priori“ (L. B.).

An, ca expresiune a trecutului, este în opozițiune cu presentele *est-an* sau *est-timp* și cu viitorul *la-anul*.

Proverb: „*An* n'am câștigat, *est-timp* am păgubit, la *anul* trag nădejde“ (Pann, II, 85).

Altul: „*An* scuipam în ȳarbă, și *est-timp* în barbă“ (ibid. II, 146).

Altul: „*An* s'a ars și *est-timp* suflă“ (Iordachi Golescu, în Tocilescu, Rev. I t. 1 p. 231).

Doină din Ardel:

Scii tu, mândră, de *mai an*
Cât de dragi ne *mai eram*:
Dintr'un măr ne săturam...

(Familia, 1887 p. 8)

Colinda „Plugului“:

S'a sculat *mai an*
Bădica Troian,
Ș'a încălicat
Pe-un cal învêțat...

(Alex., Poes. pop. ², 387, 391)

Cu acest sens se întrebuinteză și italianesce *anno*. Lătimesce la Plaut *anno* figuréză de asemenea în loc de „*anno praeterito*“; bună-óră:

Quatuor minis ego emi istanc *anno* uxori
meae...

(Men. I, 3, 22)

sau:

Etiam histriones *anno* cum in proscenio hic Jovem invocarunt, venit...

(Amphitr., Prol.)

Când ce-va s'a întâmplat cu un an înainte de *an*, atunci se ȳice: *antert* = lat. anno tertio.

Constantin Brâncovan, Condica Visteriei (Mss. în Arch. Stat.), 1694: „s'au dat lui Gligore Postelnic Vlădescu pentru împrumutaré ce au dat la banii

Cămeniții a n - ț ă r ț și pentru împrumutare ce au dat la poclonul Vizirului *an*...“

v. ¹ *An*. — *An-țert*.

³-*ăn*, *-ână* (plur. *-an*!, *-ane*); sufixe nominal augmentativ ou intensif. Din sufixul latin *-ano-* Româniî au făcut *-ân* și *-ău*: *Român* = *Romanum*, *păgân* = *paganum*, *bătrân* = *veteranum*, *grâu* = *granum*, *septemână* = *septimanam* etc., după cari s'au modelat apoi și vorbe străine ca: *ju-pân* = slav. *zupan*!, *spân* = gr. *σπανός* și altele. Cu totul alt ce-va e sufixul nostru *-an*, care nici o dată nu trece la feminin în *-ancă* și *-éncă* sau la plural în *-eni*, *-ance*, *-ence*, și a căruia funcțiune precisă este de a mări sau a întări o noțiune.

Nu avem aci în vedere cuvinte luate întregi dela vecini, precum „*čoban*“, „*toptan*“, „*tulpan*“, „*Țigan*“ etc., ci numai pe acelea în cari finalul *-an* funcționează anume ca sufix românesc.

Așa:

șoim — *șoiman* — *șoimănă* ;
corb — *corban* ;
lung — *lungan* — *lungănă* ;
gros — *grosul* — *grosolan* — *grosolană* ;
porc — *porcan* ;
(glig) — *gligan* ;
vultur — *vultan* ;
(κόρυφος) — *coțofană* ;
băiat — *băietan* — *băietănă* . .

La *Predel* „*boldan*, virf de munte inaccesibil“ (Col. I. Tr. 1876 | p. 143), augmentativ dela „*bold* = *épingle*“.

În unire cu sufixul deminutival *-iș*, în *Biharea* în loc de „*verișoră*“ se dice „*verișănă*“ (Conv. lit. 1887 p. 1021).

Din „*gol*“ — „*golan*“; macedo-românesce din „*gol*“ — „*guliș*“ — „*gulișan*“.

Intr'un cântec:

Ș'gulișănă inși 'n cale,
 Tea s' m'astăptă ditu xéne;

Gulișănă, grósă ș' largă,
 Ș' lua 'nă mânătă de iérbă... .

(Dr. Obedenaru, Mss. în Acad. Rom. p. 317)

Cu sufix deminutival compus *-ișcu*, pe care'l trece în augmentativ:

fétă — *fetișcă* — *fetișcănă*.

De la *Vrancea*, *Sultanica* p. 228: „era numai o *fetișcănă*, dar cu ochii în patru și inimósă...“

Tot așa: *vér* — *verișcu* — *verișcan*.

Cu sufixul *-așcu*: *Romașcu* (= *Romanașcu*) = *Romașcan*.

În numi personale:

Vasilie — *Vascu* — *Vășcan* ;
Dumitru — *Dumitran* — *Dumitrană* ;
Iorgu — *Iorgovan* ;

Radu { *Radău* — *Radovan* ;
           Răduc — *Răducă* ;

Șerb — *Șerban*... .

Hölb — *Hölbă*... .

În derivațiune dela o vorbă feminină, pe care o trece în masculină:

curcă — *curcan* ;

gâscă — *gâscan* ;

tufă — *tufan* ;

(*aldă*) — *aldan* ;

(*lipă*) — *lipan*... .

Din „*burduf*“ — „*burdăhan*“.

I. *Créngă*, *Povestea lui Harap-alb* (Conv. lit. 1877 p. 187): „*grozav burdăhan* și *nesățios gătlej*...“

Din „*dulău*“ — „*dolofan*“.

Balada „*Moșnégul*“:

Moșul, *măre*, l'a crescut,

Măricel că l'a făcut,

Dolofan că l'a vădüt... .

(G. D. T., Poes. pop. 616)

Dela „*sărac*“ — „*sărăcan*“.

Jipescu, *Opincaru* p. 20: „*gându mieu* și *mintea mea* stău *pironite* de copil mai mult la *opinca sărăcana*...“

Dela „*prost*“ — „*prostan*“.

Miron Costin, *Letop. I*, 255: „*hiind* la *hire* foarte *prostan*...“

În *Bucovina* „*védănă*“ în opoșițiune cu „*véduă*“.

S. F. Marian, Descântece p. 105 : „în ținutul Câmpulungului, nevestele căroră le-aŭ murit bărbații se numesc numai vădue sau văduve, ér sub cuvântul *vădana* se'nțelege o femeie care a avut copil de fată mare...“

Numirile vitelor la țeranî: „*plevan*, *duman*, *Joian*, *bucălan*, *lupan*, *bălan*, *boțană*...“ (T. Mărza, Tulcea, c. Peceneğa).

„*Zorilă*, nume ce daŭ țeranîi vițelului ce se nasce în zorî, precum murgocîu celui născut în murgul serei, și prin extensiune *Joian* celui născut *Jóia*, *Sămbotean*, *Duman*, *Mărțian*, *Merican*, *Viorian*, celor născuți *Sămbătă*, *Duminică*, *Marți*, *Mercuri*, *Vineri*“ (Coștinescu, Vocab. II, 720).

În personificațiunii legendare :

Seran lingă „*Serilă*“ ;

Zoran lingă „*Zorilă*“ ;

Đina Buziană ;

Đina Cosânđană etc.

v. *-ilă*. — *Năsdraŭan*.

Ocupându-se în specie cu acest sufix, Lambrior (Romania, IX p. 106, 108, 112) îl confundă cu sufixul *-én*, care exprimă numai provenința sau dependența și se aude une-orî ca *-an*: *Bucurescén*, *Craiovéen*, *Moldovan*, *muntén*, *vălén*, *sătén*, *țeran*, *ostén* etc. Miklosich desparte cu tot dreptul ambele sufixuri, constatând diferența lor logică și genetică (Lautl. Vokal. III p. 19), dar despre originea sufixului *-an* în parte nu se rostesc.

Românul *-ân* ne întimpină și la Slavî cu același sens augmentativ sau intensiv. Așa din „*velikŭ*“ (mare) ruscesce se formeză „*velikan*“ (urias); din „*glava*“ (cap) bulgăresce „*glavan*“, „*glavana*“ (bărbat sau femeia căpătînosă), din „*oko*“ (ochiu) „*okan*“ (cu ochi mari = *holban*), din „*drag*“ „*dragan*“ și „*dragana*“; din „*gus*“ serbesce „*gusan*“ (= *găscan*), din „*matza*“ — „*matzan*“ (= *motan*) etc.

Sufixul slavice *-ân* a străbătut la noi prin forțe puține cuvinte întregi, mai ales printr'o sémă de numî proprie personale, ca *Milan*, *Vișan*, *Drăgan*, *Vulcan*, *Bejan* etc., dar a reușit pe dată a prinde nesce rădăcine puternice și a se respândi în graiu cu atâta îmbielșugare, încât a devenit necesar. Deplina românizare a acestui sufix slavice se asemănă cu sôrtea în limbile neo-latine din Occident a sufixului germanic *-hart* sau *-hard*, care la Nemți se acăța mai ales la numî proprie, ca *Reinhart*, *Leonhard*, *Eburhart*, *Meinhart* etc., forțe rar la cuvinte comune, pe când la Francesi, la Italiani, la Spanioli îl vedem căpătând d'o-dată un rol forțe important, nu numai în onomastică, ci mai cu sémă în formațiunea vorbelor noue, de ex.: *bugiardo*, *codardo* = *couard*, *gagliardo* = *gaillard*, *leccardo*, *linguardo*, *vecchiardo* = *vieillard*, *bavard*, *criard*, *fuyard*, *mignard*, *pillard*, *canard*, *blanchard*, *étendard*, *poignard* etc. (cfr. Diez, Gramm. ³, II, 385). Din „*poule*“ printr'un sufix nemțesc Francesii aŭ făcut „*poularde*“, întocmai după cum printr'un sufix slavice aŭ făcut Românii din „*puică*“ — „*puicană*“. Este un instructiv specimen de modul de întroducere și de puterea de propagatiune a sufixelor străine într'o limbă.

v. *-nic*.

Remâne totuși deschisă întrebarea: de ce ôre *-anŭ* din „*županŭ*“ a trecut la noi ca „*jupânŭ*“, pe când *-anŭ* din „*Dragan*“ se ține intact? Noi credem că pe acesta din urmă înșiși Slavii îl rostiaŭ de'ntăiu cu o nasală tare sau chiar duplă: *-annŭ*. În adevăr, în paleo-slavica pe lingă „*postoičanŭ*“ ne întimpină „*postoičaninŭ*“, pe lingă „*prostranŭ*“ — „*prostraninŭ*“, pe lingă „*istukanŭ*“ — „*istukaninŭ*“ și așa mai încolo, mai tot-d'a-una sufixul fiind de

origine participială, fie direct, fie analogic, astfel că „dușanū = dușaninū“ bună-ora corespunde latinului „cordatus“. In acest cas dară dispăre orice anomalie, căci Românii au tractat într-un mod paralel pe latinul -a num și slavicul -a n ū pe de o parte, pe latinul -a n n u m și slavicul -a n n ū pe de alta, făcând din „paganum“ — „păgân“ și din „županū“ — „jupân“, însă din „Almannum“ — „Alăman“ și din „Dragannū“ — „Drăgan“.

v. -ân. — -ăū. — -én. — -man.

⁴an s. a'n; prép.; à la, à la façon de. Contrasă din a și în, literalmente ad-in, această prepozițiune își asociază mai adesea pe de: „de-a'n“ sau „d'a'n“, fiind urmată de numele unei acțiuni, sau mai ales al unui obiect pe care noi voim a'l imita. E sinonim, prin urmare, cu prepozițiunea ca, dar cu acea deosebire esențială că a'n sau d'an exprimă o imitațiune anume prin mișcare, înrudindu-se mai mult sau identificându-se cu compusul „d'a“ din terminologia jocurilor copilăresci.

v. ¹¹A. — A'n-boule. — A'n-călarele. — A'ndaratele. — A'n-dósele. — A'n-picăorele.

Pe a-locuri an sau a'n este preces de „de pre“:

„In Ialomița pentru numiri de jocuri copilăresci: dăp'an petrecu, dăp'an mama-gaia, dăp'an baba-órba, dăp'an nija...“ (T. Teodorescu, c. Lupșanu).

Acest dăp'an corespunde unui latin: de-per-ad-in.

v. După.

^{1.2}Ana s. Anna, n. pr. f.; 1°. t. du Calendrier chrétien: Anne; 2°. t. de Mythol. popul.: la première des neuf fées. In primul cas, ca nume de botez, este cuvântul evreesc Channāh,

sinonim cu greul Ἀναθή, literalmente „Bună“; in cazul al doilea, e o moștenire păgână din epoca colonizării romane. Poporul distinge pe ambele Ana și le confundă tot-o-dată.

Din Ana se formeză deminutivi: Ancă, Ancuță, Anică, Anicuță, Anușcă, Aniță...

1°. Nume de botez.

Deparațianu, Doruri p. 137:

O, Anna mea frumoasă!

Când tu ai fi cu mine,

Viața'mi furtunósă

S'ar scurge 'n zile line...

Biserica resăritenă serbeză mai ales pe prorocița Ana, și pe Ana nevêsta lui Ioachim, muma Pré-curatei fecióre.

Varlam, 1643, I f. 210 a: „Prorocița Anna au dzisū că stérpa născu șepte...“

Antim, Predice p. 73: „fericita Anna, femeia lui Ioachim, născu scaun sfânt lui Dumnezeu pre fecióra Maria...“

Cătră această din urmă, versul lui Dosofteiu, Synaxar 1683, la 9 Dec.:

Nu ca Eva, ce năștia grije și duriare,
Ce tu, Anno, ai născutū cu bună părire
Ș'ai aplecatu'tū hiică ce-au născut pre Dom-nulū

De-au rădicatū osânda de preste tot omulū:
Cu a sa zămislire fără de păcate
Ș'au tinsū preste totū rodulū a sa bunătate...

Sff. Ioachim și Ana se serbeză la 9 septembrie, iar Adormirea Sântei Ana la 25 iuliu.

v. Ana-foca.

„In ziua de Adormirea S-tei Ana țeraniū nu lucréză, și nici nu dorm in acea zi, cređend că nu s'ar mai poté deștepta...“ (R. Necșulescu, Olt, c. Vlăicū).

Temerea de a dormi in ziua unei Adormiri care însemneză „mórte“, este o asociațiune de idei fórte firéscă; de ce însă poporul nu simte aceiași temere la 15 august, când e Ador-

mire a Maicei-Domnului, ci numai atunci când adorme Sânta Ana?

v. ². *Adormire*.

Se poate bănui că aci începe deja a se confunda mitul creștin cu țină cea păgână Ana, adecă cu mitul italic de „Anna Perenna“, „Ana cea vecinică“, de unde frica de o adormire anume eternă. Tot prin paganismul din Roma s'ar puté explica și nelucra-rea în țină de S-ta Ana, de óră-ce pe Anna Perenna vechii Romani o serbaú numai prin petreceri, prin jocuri, prin cântece, printr'o necurmată veselie, pe care pe larg o descrie Ovidiú.

Trecem dară la :

II°. Țina Ana.

Acest rest mitologic s'a păstrat mai ales în Banat.

„Ana este una din cele 9 dzîne, pe cari vrăjitorile le pomenesc în descân-tece“ (S. Liuba, c. Maidan).

În Banat, când cine-va e fôrte greú bolnav, se pun „cinstile“ pentru țină, pe cari descântătórea le „strigă“ ca să' l întórcă la viétă.

„Strigarea ținelor“ reprodusă de d. Mangiucă (Col. I. Tr. 1876 p. 359) se începe așa :

Ană Buziană,
Stancă Ogreșténă,
Lină Magdalină
Flóre din grădină,
Iănă Sândiană etc.

D. Mangiucă ȳice că buziană se chiamă la Bănățeni „tagetes erecta“, o frumósă plântă cării Ardelenií îi ȳic „ferfin“, dar care, fiind exotică, nu póte avé loc în vechile credințe ale popo-rului român. Cuvîntul însemnáză alt ce-va. Buziană este o personifica-țiune din boziú „sureau, Sambucus ebulus“. Ana Buziană vrea să ȳică „Ana țină bozului“, ceia ce se pot-rivesce și cu rolul magic al acestui copăcel, căruia deja Apulejus îi a-

tribuía puteri vindecătóre miraculóse. „Les sureaux éloignent les mauvais esprits et promettent une longue vie“ (Gubernatis, Myth. d. plantes, II, 355; cfr. Reinsberg-Düringsfeld, Hochzeitsb. 85). La Greci ȳeul Pan, doftorul prin excelință, purta o cunună de bozi, adecă era Buzian (Dierbach, Flora mythol., 46). În terapeutica de altă dată, tóte părțile boziului erau ín-trebuínțate : rădăcina și scórța ca eme-tice, purgative și diuretice; florile, ca stimulante și diuretice; ér din bóbe se făcea o licóre medicinală (Littré-Robin).

După cum la Romani sfânta Ana s'a întălnit cu țină Ana, tot așa la Albanesi Hannă din calendarul creștin, la deminutiv Hannăză „Anică“, coincidă cu hannă „lună, lumina noptii“, la deminutiv hannăză „lunică“. Și în mitologia italică țină Anna represinta pe lună :

Sunt quibus luna est...

la Ovidiú (Fast. III, 657). Căpétat'aú óre Albanesií pe a lor hannă „lună“ prin númeroșele colonii romane din Il-liria? orí fi-va ea la dînșii o remășiță tracică? E fôrte cu putință, ca Tracií și Romanií să fi avut de o potrivă pe aceiași țină Anna „lună“, pentru ca-re unii mai găsesc și o paralelă san-scrită în țină Apnapurna cea „cu semi-luna pe cap“ (Cox, Aryan Mythol. I, 433). În orí-ce cas, era o per-sonificațiune mitică a luminei, și tocmai cu acest sens, fie numai prin Romani, fie prin Romani și prin Dacií tot-o-dată, noi o vedem la Romanií în ghicitórea poporană moldovenescă de-spre „ȳia“ :

Ana grasa
Împle casa...

(Sbiera, Povești, p. 322)

ceia ce în variantul muntenesesc sună :

Dobra grósa
Umple casa...

(G. D. T., Poes. pop. 222).

Dobra, slavonesce „bună“, este sinonim cu grecul *Ἀγαθή*, care la rîndul seü e sinonim cu ebraicul *Chanāh*. Cum-că prin Dobra = Ana din ghicitórea de mai sus se întélege nu „diuă“ în specie, ci o „lumină mare“ în genere, probă este că despre o „lumină mică“, anume aceea a candeléi când licăresce peste nópte, o altă ghicitóre ȳice :

Dobra subȳirica
Înî umple ulceica...

(G. D. T., 218).

v. Dobra.

În mitul italic, locurile favorite ale ȳineî *Anna Perenna* erau poĳenele. Tot prin poĳene se resfaȳă obicĳnuit ȳinele din credinȳele poporane romăne. Într'o ghicitóre ardelénă despre „Vulpe“ se ȳice :

Merge *Ana* prin poĳană
Și se cată ca ș'o dómna...

(Tribuna din Sibĳiu, 1885 p. 915)

Aci *Ana* se aplică la vulpe ca *luminósă*, din cauza blanéi sale aurie, pentru care e atât de căutată. Dintr'un alt motiv ursóica pórtă epitetul de *Ancuȳă* :

„Ursulú poporul ĳi ȳice *Martin*; ursóneî ȳic *Ancuȳă*...“ (P. Olténu, Transilv., Haȳeg).

În acéstă onomastică poporană ne întimpină la un loc ȳeul *Marte* și ȳina *Ana*, carĳ se serbaü împreună la Roma :

Mense meo coleris, junxi mea tempora
tecum...

(Ovid., F., III, 679).

Ceĳa ce e mai cu sémă decisiv, este că ȳeul *Marte* din acea serbătóre, după márturia lui *Serviü* (ad *Aen.* VII, 188), era figurat anume printr'un om îm-

brăcat cu piei grosolane, un fel de urs, pe care poporul ĳl bătea, după cum bate *Ursarul* pe *Martin* al seü. E fórte interesant în acéstă privinȳă pasagiul din *Lydus*, *De mens.* III, 29 : „ὅτι ἐν εἰδοῖς Μαρτίαις πομπῆς γινόμενης ἤγετο καὶ ἄνθρωπος περιβεβλημένος δοραῖς, καὶ τοῦτον ἔπαιον ῥάβδοις λεπταῖς ἐπιμήκεσι, Μαμούριον αὐτὸν καλοῦντες...“ (cfr. *ibid.* IV, 36). Despre o aventură amorósă a acestui *Martin* cu a sa *Ancuȳă*, adecă cu ȳina *Anna*, la serbătórea lor cea comună se cānta — nĳo spune *Ovidiü* — nesce cāntece obscene, carĳ n'aü ajuns la posteritate, dar vor fi fost cam în felul acelora din „*Jocul păpușilor*“, când biéta ursóică e muștrată că :

... acuma te-a slăbit
Pustiorul de ĳubit...

(G. D. T., 124)

Incă ce-va.

Deși *Anna Perenna* era ȳină și deși ameȳise pe ȳeul *Marte*, totuși mitologia italică o face babă dela *Bovilla*, adecă dela oborul *Romei*, și'ĳ dă perĳ albĳ, „*canos capillos*“ (*Ovid.*, F., III, 669). Romanĳi o serbaü pentru a dobāndi anĳ mulȳi fericiȳi : „ut annare perannareque commode liceat“ (*Macrob.* Sat. I, 12). De aci, credem noi, vine blăstemul poporan romān : „bată'l mama *Ana*!“ (*M. Michailescu*, *Ialomiȳa*, c. *Căcu*), unde nu póte fi vorbă de Sf. *Ana*, căci sfintelor și chĳiar călugăriȳelor Romānul le ȳice „maică“ : „Maĳca *Precista*“, „maĳca stariȳă“ etc., pe când despre fiinȳe extra-creștine : „mama pădurĳi“ saü „mătrăgună - mama bună“.

v. Maică. — Mamă. — Martin.

Ar fi fórte interesant de a urmări mitul arhaic roman al ȳineî *Anna* și de a'ĳ descālci de Sānta *Anna* din legenda creștină la Neo-latiniĳ din Occident, maĳ cu sémă în Italia. Noi vom

atinge aci o singură urmă. In dialectul venețian locuțiunea „Don' A n a spassizza“, adică „trece dómna Ana“, însemnă: „e. fómé“, „la fame si fa sentire“ (Boerio). Deja în epoca lui August numele dînei A n n a însoția într'o străbună tradițiune aducerea a-minte despre fómetea pe care o suferise poporul roman în retragerea sa pe Muntele-sacru:

Jam quoque, quem secum tulerat, defecerat

illos

Victus, et humanis usibus apta Ceres...

și atunci dîna A n n a, o bună bătrână, trecea de le împărția bieților ómenii câte o pită caldă:

Fingebat tremula rustica liba manu,
Atque ita per populum fumantia mane so-
lebat

Dividere...

(Ovid., F. III, 665 sqq.)

Apoi străcurându-se prin vécuri peste vécuri, anticul mit al fómetei celei ușurate de dîna A n n a s'a cristalisat pentru tot-d'a-una într'un obscur idiotism venețian, care n'are a face, negreșit, nici cu sânta prorociță A n n a, nici cu sânta A n n a a lui Ioachim.

v. *Ana-baba*. — *Boziú*.

³ *Ana* sau *Annea*, n. pr. m.; Annas. Nume evreesc bărbătesc Channa, trecut la Români într'o locuțiune de origine evanghelică (Ioan., XVIII, 13—29): „a purta pe cine-va dela Ana la Caiafa“ sau: „dela Ana la Pilat“, adică: „a trăgăna cu vorbe fără a da dreptate“.

Varlam, 1643, I f. 103 b: „dusară'lú priînsú (Domnul Hristos) la *Anné*, și acolo fu bătutú cu palma preste obrazú, dup'acé dela *Anné* la Caiafa, acolo ca un menciunos fu șchiuopit și bătutú...“

Cântecul „Oftatul țeranului“:

Dela Ana la Pilat,
Și d'aci la spinúrat,

Lucrul merge la Domniă

Tot ca și la Vorniciă...

(Calend. basmelor, 1876)

La Arsenie din Bisericanii, circa 1650 (Mss. în Acad. Rom.) primul verset din psalmul XCVIII: „Dumnezău se împărăți ca să se mánie oamenii“ este comentat prin: „Domnul se rădică împărat mare ca să se mánie *Ané* și *Caiafa*...“, înțelegându-se prin „*Ana* și *Caiafa*“ toți cei reii.

v. *Caiafa*. — *Pilat*.

Ana-baba s. *Baba-Ana*, n. pr. loc.; nom de certains villages en Valachie. Frunțescu (Dict. top. 7) indică un sat cu acest nume în Buzău și o localitate în Ilfov, unde se mai află și un sat *Vadul-Anei*, ér în Prahova: *Valea-Anei*. N'ar fi fără folos de a culege din popor legendele privitoare la aceste numiri, ca și despre muntele din Argeș: *Rîpa-Anica*.

v. ^{1,2} *Ana*.

¹ *Anadól* s. *Anatól*, s. m.; t. de Geogr.: Asie mineure, Turquie asiatique. Turcul *anadolú* din grecul *ἀνατολή* „orient“ (Șăinenu, Elem. turc. p. 9).

Dosofteiu, Synaxar 1683, Mart. 26: „Svinții mucenichii Codratú, Theodosie, Emmanuilú și alaltú patro-dzăcú la *Anatolú*. Aceștia era din țara *Anatolului*, și vădzând în tote dzăle pre creștinii umorăț de ceia ce să'nchina la idoli, să voroviră andesine să strige mărturisindú pravoslaviia...“

În districtul Némț, la nuntă când se închină mirelui zestrea miresei, vornicelul dîce în versuri, că de'ntău cum-părase lucruri dela Țarigrad, dar furtuna risipind corăbiile:

Eú singur am scăpat
Pe o scândură de brad
Și la dómna mirésă de scire am dat,
Care fórte reú s'aú supérat;

Dar aușind că 'n tirg la *Anadol* mai frumos negoț au descărcat,
Cu noș cai au plecat
Și pe toți cu mai frumoșe lucruri i-au încărcat

Și aice le-au descărcat;

Iată dar ce au luat:

Doș saltele

Umplute cu surcele...

(P. Caderea, c. Bistricióra)

Anadoleni i saș Turci i asiatici au fost tot-d'a-una renumiți pinte o-stașii Porții.

Beldiman, Tragod. v. 1629:

Ôste era îndestulă, peste doș-deci de miș,
Cinci de Ianiceri ortale, cei mai aprigi și deli,

Din *Anadoleni* o parte, și Manahî, dar nu pré-mulți,

Inbrăcați în strașe rele, mulți în opinci și desculți...

v. ²⁻³ *Anadol*. — *Anadoléncă*.

² *Anadöl*, s. n.; „une sorte de pelisse de Turquie“ (Cihac). „*Anadol*, un fel de blană turcésă“ (Șăinenu). In texturi pînă la 1800 n'am dat peste acest cuvînt.

v. ¹ *Anadol*.

³ *Anadöl*, s. m.; grand chat, chat d'Angora. — v. *Anadoléncă*.

Anadolén, *éncă*, subst. et adj.; habitant d'Anatolie, Turc asiatique.

v. ¹ *Anadol*.

Anadoléncă s. *nadoléncă* (plur. *anadolence* s. *nadolence*), s. f.; sorte de poule, variété originaire d'Asie mineure. Se mai aude în Moldova. Se dice puică *anadoléncă*, și mai ales puică *nadoléncă*, cu perderea inițialului *a-* ca în „naforă = anaforă“. N'are a face cu slavicul „nadoiti = alere“ și nu există nicăiri sub o formă masculină „nadolénc“ (Cihac, II, 208).

I. Créngă, Sócra cu trei nurori (Conv.

lit. 1875 p. 286): „... își aducea ea aminte de puicele cele *nadolence* și boghete, de vinișorul din cramă, de risipa ce s'a făcut cu munca ei...“

Intr'o ghicitóre fórte ingeniósă despre pisica furând oușe găinei, poporul preface pe cloșca *nadoléncă* în *Natalița*, ér pe „*anadol*“, adecă motan de Angora, în *Nataloiu*:

Natalița fierbe pere,

Nataloiu vine și cere;

Natalița nu se'ndură,

Nataloiu vine și fură...

(G. D. T., Poes. pop. 223).

v. ¹ *Anadol*. — *Anghinară*.

Ana-foca, s. m. invar.; t. du Calendrier popul.: le premier jour du mois de Juillet. Cuvînt întrebuintat în Banat și pe a-locuri în Ardél.

„In ziua de *Ana-foca* cine lucră la vie, i se uscă viea“ (T. Crișianu, Transilv., c. Cugieru).

S. Mangiucă, Calendar poporan 1882: „1 Iuliu, Joi. *Anna-foca*. Arde pétra în apă. Giócă sórele în apă“.

In cursul lui Iuliu se serbéză la 22 Sf. *Foca*, ér la 25 S-ta *Ana*. Din ambele aceste serbători poporul a compus pe *Ana-foca* ca nume al primei zile a lunei, deși acéstă zi e consacrată în specie Sf-lor Cosma și Damian, din cari printr'o procedere analogă se compune poporanul *Cosmandin*.

v. *Cosmandin*.

Fiind-că *φοῖνη* „phoque“ însemnéză o vietate care trăesce în Mare, la Greci Sf. *Foca*, martir din epoca lui Diocletian, este privit ca patron al corăbierilor (Migne, Dict. d'hagiogr., I, 723), adecă un fel de sfânt al apei. La Români, din contra, fiind-că *Foca* séménă cu *foc*, printr'o altfel de etimologiă poporană s'a născut credința că el pîrlesce, de unde ziua de 22 Iuliu se chiamă peste Carpați: „eșirea

pîrlielor, surorî ale lui Sânt-Ilie“ (Mangîucă, l. cit.)

v. *Ilie*.

Cantemir, *Kniga Systima*, Petersb. 1722 p. 142-3, povesteste pe larg, în ce mod dela Români a trecut la Turcii din Dobrogea datina de a nu lucra nemic, dară nemic, fie măcar cel mai măruntel lucru din casă, în ziua de Sf. Foca, căci altfel focul va prăpădi tot.

A. Prejbénu (în Tocilescu, *Rev. II t. I. p. 388*): „Pe Mucenicul Foca 22 Iulie îl ȕic că'i reu de foc“.

Credința Bănăȕenilor, înregistrată de d. Mangîucă, cumcă la *Ana-foca* „arde în apă“ rezultă din amalgamarea mitologiei neo-grece cu mitologia română: „arde (= foc) în apă (= φάκη)“.

Este unul din cele mai frumoșe exemple de formaȕiunea miturilor prin etimologieă poporană.

v. *Antănăsiă*. — *Foca*.

Anaforă (artic. *anaforaoa*, plur. *anaforale*), s. f.; t. de Législ.: rapport fait à l'autorité. Același cuvînt cu *anaforă* sau *naforă*, dar venit d'adrechtul din grecul *ἀναφορά*, fără mijlocire slavică. Este un termen juridic întrodus la noi sub Fanarioȕi și despărut o dată cu Fanarioȕi.

Beldiman, *Tragod. v. 2527*:

Vedeai magazionerii, asudaȕi și mult scârbiȕi,

Strigând cumcă nu'i făină și cu toȕi sint prăpădiȕi;

Zorbalicul este gata, toȕi Enicerii răcnesc, Caĩmacamul și boierii cei întai se prăpădesc; *Anafora* să se facă, să ȕea pâne dela toȕi... Intr'o vreme ca acésta nu iscăli decă poȕi?...

Filimon, *Ciocoii vechi p. 257*: „Starostea de neguȕători prin *anafora* dela 27 ale curgétorei lunî Septemvrie face cunoscut acesteĩ Hătmăniĩ, că summa ce a prins din vîndărea mo-

șiiilorũ dunitale, și anume Plănsurile și Chinuielele, nu ajunge ca să se plăteșcă întréga summă ce ești dator lui Costea Bogasiarulu și altor ipochimeni...“

Costachi Negruzzi, *Scrisórea XXVII*: „In adevér, lăsând gluma la o parte, se miră cine-va când vede uricele și ispisócele vechi, care în puȕine rînduri cuprindeau atăt de mult, și *anaforalele* și hotărîrile de acum, care în multe rînduri cuprind atăt de puȕin. Ni s'aũ prilejit a vedé o *anaforă* scrisă pe doȕeci cóle hărtiă...“

Ce-va de tot scurt, din contra, este următórea „*Anaforă obștéseă* a pãrinȕilor arhieriei și a dumnélor boerilor“, prin care se închee Pravila lui Caragea:

„Pré-inălȕate Doamne! După luminațata porunca Mării-tale adunându-ne în multe rînduri cu toȕi la un loc, am cetit cu luare a-minte Pravila ce s'aũ alcătuit de cătră Măriia-ta și ne pliorforisirăm că alcătuiré aceștii Pravili este o deslușire a Pravillilor Inpãrătești ce să obicnuesc aici în pãmîntul nostru și a vechilor și a canonicitelor obicéurii ale pãmîntuluĩ, nefind împotrivoare celor vechi urmate pînă acum. De acéia ne rugăm să bine-voești Măriia-ta a porunci să să și tipăreșcă. 1818 Iunie 9“.

v. *1. Grec*.

Anăforă (plur. *anafore*), s. f.; pain bénit. Din grecul *ἀναφορά* prin paleo-slavicul *анѧфора*. In graiu se aude mai ades *naforă* sau *nafură*. „Bucătura de pâne binecuvîntată, ce după terminarea liturgiei se dă fie-cãruĩ creștin care merge la biserică și stă pînă să se finéseă liturgia“ (L. M.).

Șépte-taine, 1644, f. 57 a: „Ce să socotește *anafora* să fie? *Anafora* s'aũ

făcută și să dă creștinilor într'acesta chip: pentru că dintăi toți cea ce era creștini, și mari și mici, să priceștuia la toate svintele liturghii de lua svânta cumenecătură prespre toată vrémă, iară acmu s'au depărtatū dela noi acéstă svântă și dumnedzășiască taină...

Dosofteiu, 1680, ps. L :

... atunce veī
bine-vria jrătva
direptățăi, *anafo-*
ră și cu'ntregulū
de arsū...

... τότε εὐδο-
κήσεις θυσίαν δε-
καιοσύνης, ἀνα-
φορὰν καὶ ὁλο-
καυτώματα...

Gheorgachi Logofăt, Letop. III p. 299, descriend obiceiurile Curții în ajunul Crăciunului: „După săvârșirea Liturghiei merge Domnul de ia *anaforă* din mâna Mitropolitului...”

De la Vrancea, Sultanica p. 51, despre duminica Floriilor: „... copii de sculți s'ncuraū a veselie, incingându'și mijlocul cu vlăstarī încăpușăți de salcie slujită de moș popa; bătrânele, pășă-pășă, țineaū drumul casei meste-când *anafura* sfințită...”

„Blăstem: luare-ai *anafora* la Pasci în țol!” (G. Tomescu, Tecuciū, c. Homocea).

Pentru credințele poporane despre șorecii cari mănăncă *anaforă*, despre vînătorul care împușcă în *anaforă* și altele,

v. *Liliac*. — *Naforă*. — *Vînător*.

Anăftemă. — v. *Anatemă*.

Anagnost (pl. *anagnostī*), s. m.; „lecteur à l'église = gr. ἀναγνώστης = paleo-slav. a n a g n o s t ū” (Cihac).

Costachi Negruzzi, Cum am învățat românesce: „...luând istoria Românilor de Petru Mașor, ajutat de abecedarul urgisit, în puține césuri am învățat a citi. Pină 'n séră, eram ca-

pabil să spun pe carte cât oricare *anagnost* de repede. Séra am citit tătălui meū...”

v. *1. Grec*.

Anăpoda, adv.; à l'envers, à rebours, sens dessus dessous. Grecul ἀνάποδα. Deși cuvîntul s'a introdus în graiū abia de prin secolul trecut, totuși a devenit fórte poporan, mai ales în locuțiunile: lucrurile merg *anapoda*, tréba merge *anapoda*, vorbesce saū face *anapoda*, *anapoda* lucru... Curat romănesce: pe dos saū d'andósel e a.

Zilot, Cron. p. 34: „cât este omul cu mintea întrégă și slobodă, are cum-păt și judecă tot lucrul cum se cade; iar dacă încremenesc mintea, care vine din coprinderea inimei de spaimă și de frică, apoi lipsesc și cum-pătul, și așa judecă tot lucrul *anapoda* saū pe dos...”

Alexandri, Gură-cască: „Apoi dă! cum n'or merge trebile *anapoda*, dacă nime n'a voit să m'asculte?...”

Același, Iorgu dela Sadagura. act. I sc. 3: „Tóte lucrurile le spune și le face *anapoda*; când îi dăc să'mi aducă dulcetī, el imi aduce lighénul de spēlat...”

I. Créngă, Moș Nichifor Coțcarīul (Conv. lit. 1877 p. 381): „Bre! *c'anapoda* lucru! se vede că ađi diminéță mī-a eșit înainte vr'un popă saū dracul scie ce...”

Același, Amintiri din copilăria (Conv. lit. 1881 p. 8): „Măi, *anapoda* lucru ș'aista!...”

De la Vrancea, Sultanica p. 198: „... căiniī începură a lătra, ca și când hoții călcaū casa cui-va; chiar și porcii trândavi se iuțiră, pornind'o *anapoda*, guițând să cređi că li s'au pus cuțitul la beregată...”

Basmul „Coman Vînătorul” (Col. I.

Tr. 1882 p. 468): „Vedea el că lucrurile în casa lui merg *anapoda*, simțea că nevastă-sa schiöpătă, dară de! ce'î faci necazului? nu putea să prindă șórecele cu brânză și pace..“

Basmul „Féta cu pzezi rele“ (Ispirescu, Legende p. 394): „chemă un cetitor de stele să'î spue ce e pricina de'î merg lucrurile *anapoda* și nu póte să dea înainte..“

Intre jurăminte: „să fiú *anapoda* de nu'î așa!“ (S. Munténu, Covurluú, c. Jorăscii), saú ca blăstem: „fire-ai *anapoda*!“ (I. Burghilea, Tutova, c. Ivescî), „să hiú *anapoda* și afurisit!“ (N. Corciovă, Tecuciu, c. Răchitósá).

v. *A'ndaratele*. — *A'ndósele*. — *Anocato*. — *Dos*. — ¹*Grec*.

Anastásie. — v. *Nástase*.

Anasini, interj.; juron turc. O suduitură, cu care Romániú aú făcut cunoscința pe timpul stăpânirii otomane și care, în literatura poporană, se pune une-orí în gura Turcilor. Turcesce *anasyny* înseamnă literalmente „matrem tuam“.

Balada „Ilincuța Sandului“:

Unde Turcii mí-o vedea,
Inimióra le venia,
La obraz se 'nveselia
Și din gură suduia:
— *Anasini* Ilinca,
Mult ne-ai secat inima!..

(G. D. T., Poes. pop. 639)

Dionisie Eclesiarc, Cron. (Papiú, Monum. II, 222): „Turcii dacă aú vedúť că le mánăncă copiii și fetele Calmucii, í-aú cuprins mirare de aú fost đicénd: *anasini-sactim*! ce legheóne de ómení aú adus ghiaur-moscal să ne mánănce copiii!..“

v. *Avradini*. — *Mumă*. — ¹*Turc*.

Anason, s. m.; t. de Botan.: anis, Anisum vulgare. Din grecul *άνισον* prin turcul *anison* (Șăinenu). Sinonim cu *molotru*, *chimindulce*, *aniș*. Plântă saú, mai bine, sămínță culinară și medicinală fórté întrebuițată.

Tractat de medicină populară circa 1790 (Mss. în Arch. Stat.): „Cum se face rachiul de *anason*? După ce vei pune în cazan rachiú care va fi să'l prefaci, să lași sec cazanul ca de un lat de mână, și la 10 ocă de rachiú puí o litră de *anason*..“

v. *Anison*. — *Molotru*.

Anățemă s. **anățtemă**, s. f.; *anathème*. Termen grecesc de drept canonic: *ἀνάθεμα* „exposițiune“, fiind-că despărția și depărta în fața lumii pe cel vinovat dincéta credincióșilor. E sinonim cu *afurisania*, întru cât înseamnă pedépsă, și cu *afurisit* când se rapórtă la cel pedepsit; de ex.: „ești *anatemă* = ești *afurisit*“, dar: „te daú *anatemei* = te supun *afurisaniei*“. În orí-ce cas, *afurisania* era o penalitate canonică ce-va mai mică în grad, fiind-că se întindea pe un timp mărginit, pe când prin *anatemă* se osândia cine-va pentru tot-d'a-una. În funcțiune adjectivală, *anatemă* e sinonim cu *blăstemat*, *proclét*, *tricleț* etc.

Șepte-tăine, 1644, p. 14: „de va afunda numai o dată prunculú în apă, sau va vrása numai o dată pre capulú pruncului apă, Pravila apostolilor dzice să fie *anathema* acela preot..“

Gramă din Hotin, 1621 (A. I. R. III, 215): „care frați vor vré să să amestece într'acéle vii carele mai sus scriem, să hie *treclét* și *proclét* și *anățtina* și *negruca Arii*..“

Intr'un act dela Pahomie, episcop de Roman, 1713: „or-cine ar fi unul ca acela fără frica lui Dumneđeu, să

fie a furisat și blăstămat, tre-clet și pro-clet și *anaftima* de Dom-nul Dumneșeu ce-au făcut cerul și pământul și de Maica Precesta și de 12 apostoli și de 7 săboară și de toți sfin-ții..." (Melchisedec, Chron. Roman., I, 335).

Intr'o carte de blăstem dela episco-pul Ierofteiu de Huși, 1745: „să fie blăstem a ții și a furisii de Domnul Is. Hs. și de Maica Precista și 12 apostoli, 318 oteți ot Nikeia, a-șijderea și de smerenia noastră să fie dați *anatemala maranafta*..." (Melchisedec, Chron. Huș. 277).

Afurisit. — *Aria.* — *Maranafta.* — *Pro-clet.* — *Triclet*...

Din terminologie curat bisericescă, cuvîntul a trecut în graiul familiar, unde n'a întărziat — ca și aghios, aliluia, amin etc., a lua o nuanță ironică.

Filimon, Ciocoi vechi p. 84: „Li-niștesce-te, Duducușo fosmu, eă te iu-besc mai mult decât ori-ce în lume; să n'am parte de Dumneșeu la care mă închin, să fiu *anatemala* decă minț..."

Alexandri, Arvinte și Pepelea, sc. 7: „Pepelea: Sus părinte, că se udă căr-țile!...

„Arvinte: *Anaftima* să fii!..."

Același, Iași în carnaval, act. III sc. 10:

„Săbiuță: Visază un complot.

„Vadră: Iar compot... De vă 'nțē-leg, să fiu *anaftima*!..."

Doină haiducescă:

— Copiliță, Liță fa,
Mai dat'ai gură cui-va?..

Ea se prinse a gura:

-- Să mă bat *anaftema*
De-am mai dat gură cui-va
Afară de dumnéta...

(Alex., Poes, pop. 3. 313)

In popor *anatemă* e des, fie ca blă-STEM, fie ca jurămînt, generalmente însă

în asociațiune pleonastică: „să fii sau să fiu a furisit și *anatemă*!”

Blăstem sau jurămînt comic: „să hie sau să hiu *anatemă* din tâlchi în pământ și din creștet în sus!” (C. Gervescu, Némț, c. Roznovu).

v. *Blăstem*.

Anatematizez. — v. *Anatemez*.

Anateměz (*anatemat, anatemare*), vb.; anathématiser. In loc de a n a t e m a - t i z e z, care e pré-lung.

I. Văcărescu, p. 354:

Tot auđiam c'aci Nichifor cuvîntéza,
P'aleșil dregători grozav *anateméză*...

v. *Anatemă*.

Anatemisesc (*anatemisit, anatemisi-re*), vb.; anathématiser. A da pe cine-va a n a t e m e i.

Dosofteiu, Liturgiari 1683, f. 70 b: „sau de archieru de s'au a furisit, sau de preut, sau sângur, pre sine de s'au *anatemesit*, sau cu gurămînt de s'au gurat cu numele lui Dumne-dzau și ačasta au căcat, sau cu cuvân-tul de urgie din creștin pre cine-va au *anathemisit* sau au pro-clețat...

v. *Anatemă*.

-*ănă*. — v. ³-*an*.

Anău. — v. *Cuțitoe*.

A'nboule, adv.; lentement, paresseu-ment, comme un boeuf. Din a (=ad) + i n + b o ũ, cu adverbialul -le. Generalmente își prepune pe de și și a-cață pe emfaticul -a: *d'a'nboulea*, prin asimilațiune: *d'a'mboulea*.

De la Vrancea, Sultonica p. 104: „Prostia, rumenă și voinică, mai mult se tîrășce decât zboră; și merge tot

d'a-în-boulea, dar ce'î pasă, ca ea nu mai e nimenea..."

v. ⁴*An.* — *Boi*.

¹*Ancă*, n. pr. f.; Annette. O formă deminutivă din *A n a*.

Act din 1680 (Cond. M-rii Hurezu, Mss. în Arch. Stat. f. 433 a): „Noi 12 boiari care sântem luat pre răvășele domnești de jupănesa *Anca* din Belceni..."

În cas oblic: *Ancăi*.

Constantin Brâncovan, 1693 (Cond. Mss. în Arch. Stat. p. 26): „... au pus pietri de cătră funé *Ancăi* sora lu Iane Sorcoiul, și au ales funé *Ancăi* den sus despre hotarul Româneștilor..."

v. ^{1,2}*Ana.* — *Ancuța*.

A'ncălărele (d'), adv.; en chevau-chant. Sinonim cu *călare* „à cheval", care însă este și atunci când calul stă pe loc, pe când *d'ancălărele*, din contra, presupune tot-d'a-una o mișcare. Este în opozițiune cu *d'ancicărele*, când se mișcă cine-va pe jos.

Basmul „Făt-frumos cu careta de sticlă" (Ispirescu, Legende p. 194): „Vorbi cu Făt-frumos *d'ancălărele* și se înțeleseră la cuvinte..."

De la Vrancea, Sultanica p. 245: „un dél nalt, vĕstmĭntat de sus pĭnă jos cu fin ca mătasea de môle și pă-jurit cu flori, pe cari le culegea *d'ancălarile*..."

v. ⁴*An.* — *A'ncicărele.* — *Călare.*

¹*Ancuță*, n. pr. f.; Annette. Deminutiv din *A n c ă*, care este la rîndul seŭ deminutiv din *A n a*. Era foarte întrebuintat altă dată, alături cu *A n i c u ț ă* deminutiv din *A n i c ă*.

Balada „Doncilă":

Numai sora-sa *Ancuța*,
A n i c u ț a Romăncuța,

Luciferul satului,
Salba împăratului...

Act muntenesc din 1687 (A. I. R. I, 62): „Scule ce sânt și haine fă-meești să fie ale *Ancuții*; viile, ce sânt însemnate mai sus să fie pe sĕma mé, să aibă a le țĭné iar *Ancuța*..."

Constantin Brâncovan, 1694 (Cond. Mss. în Arch. Stat. p. 82): „niște scule ce au fost dat el zĕstre surori-sa jupăneșei *Ancuții*..."

v. *Ancă*.

²*Ancuță*, n. pr. f.; sobriquet de l'ourse. — v. ¹*Ana*.

A'ncătele (d'), adv.; sans trĕve, autant que possible. F ă r ă a s t ĩ m - p ă r saŭ d ĩ n r e s - p u t e r ĩ. Se construiesce mai ales cu verbi de mișcare: umblu, alerg, caut etc. Mai adesea își asociază pe emfaticul -a: *d'ancătelea*.

De la Vrancea, Sultanica p. 44: „D'o fi fată, o s'alerge *d'ancătelea* pe la Sóre-resare pĭn'o vedé pe dracu la Sóre-apune..."

Ibid. p. 226: „Ofițerimea în fireturi, polcovnic și prapurcici, bănăniaia *d'ancătelea*, uluiți de vutcă și de rachiŭ, muștrulind, ca vai de lume, căzăci-me cu chipul scoflicit, uscat și negricios ca pămîntul..."

D. L. Șăinĕnu ne împărtășesce următorele cincĭ pasage din Calendarul Basmelor:

(1877 p. 13): „Muma smeilor s'a făcut leŭ și balaur ĩnpotriva năstră și ne căuta *d'ancătele* să ne pĕrdă..."

(ibid. p. 17): „nu mai scieaŭ ce să se facă de bucuriă; rideaŭ și plăngeaŭ de o dată; umblaŭ *d'ancătele* și se fĭsticiaŭ..."

(ib. p. 29): „demonu voi ca să ne ĩndrăgostim amĭndoĭ, și umblam *d'ancătele* ca să fugim dela părinți..."

(1882 p. 17): „le sosi și lor vremea de însurătoare și începură să alerge și ei *d'ancătele* după codane...“;

(ib. p. 28): „grădinarul umbla *d'ancătelea* să găsească un ajutor...“

Prin prepozițiunea *a* (= ad) și prin adverbialul *-le*, *a'ncătele* vine din latinul *in quantum* (potest).

v. *Alcătele*. — *Astîmper*. — *Căt*.

A'ndarâtele (*d'*), adv.; à rebours. Aprópe același sens ca în *anapoda*, *anocato*, *pedos*, *d'a'ndósele*, dar cu elementul predominant de înderit.

Proverb: „Omul îndărătnic tóte *d'andaratele* le face“ (Pann, III, 14).

Doîna „*Ispita*“:

Plugul este góngă rea,
Umblă *d'a'ndarâtelea*.
Când nu'î scîi socotéla:
Cu córnelé din d'árépt
Te lovesce tot la pîept...

(G. D. T., Poes. 5 pop. 291)

A. Pann, Prov. III, 18:

Că ea cât trăia în viață, tóte le făcea pe
d o s,

și socotese că și mórtă *d'andaratele* s'a
dus...

Basmul „Finul lui Dumneđeű“ (Sbiera, Povești p. 192): „Când s'aű dus deminéța la rîu să se spele, aű aflat tóte pe de-*a'ndărăptelea*...“

D'andaratele represintă dară pe: de-ad-in-de-retro saű de-ad-in-du-retro.

D. M. Pompiliű (Conv. 1887 p. 1004) indică la Bihăreni adverbul „*à nde re te* = într'alt loc“. Să fie óre același cuvînt cu *a'ndaratele*? saű nu cumva maű curînd germanul *à n d e r w ä r t s*?

v. *Anapoda*. — *A'nde*. — *Dandana-tec*. — *Înděrít*.

Andălèsc (*andălít*, *andălire*), vb.; par-tir, se mettre 'en marche. Provincia-

lism din părțile Transilvaniei. În Biharea: „*andălesc*, a *andăli*, pornesc = ung. *in d u l n i*“ (Conv. lit. 1887 p. 1004),

O baladă din Crișiana:

Pe drumul Orăziű
Merg carăle Gheorghiiű—
Când Gheorghia *andălia*,
Maică-sa din graű graűa...

(Pompiliű, Sibiu, 28)

A'ndăriptele. — *A'ndaratele*.

¹. *Ànde*. — v. ². *Al de*.

². *Ànde*. — v. *Andesine*. — *Înde*.

Ànderete. — v. *Andaratele*.

Andesine, adv.; entre soi, ensemble. Unul cu altul, la o-laltă, împreună. Un archaism în legătură cu o familie întregă de cuvinte, pe care trebuű s'ó atingem aci măcar în trecét.

Miklosich a observat cel de'ntăiu că românul *înde* în cuvintele „*înde-mână*“, „*îndeplinesc*“, „*înduplec*“, „*îndelung*“, „*îndóper*“, represintă pe latinul arhaic *indu* în „*indu manu*“, „*indu gredi*“, „*indu volans*“ etc. (Lautl. Vokal. II, 72; III, 5); și a constatat aceeași prepozițiune funcționând independinte în italiana vulgară, de ex.: „la luna s'è venuta a lamentare *inde* la faccia del divino amore...“ (ibid., Lautgrup. 59). Tocmaű acest *inde*, ca prepozițiune neatîrnată, ne întîmpină în:

Neculce, Letop. II p. 226: „sfătuitu-s'aű și ei *inde* ei, și s'aű agiűns și cu toate capetile, căpitaniű slujitorilor, să ție la un cuvînt...“

Același, p. 265: „s'aű giűrat cu toții ei *inde* ei să fugă în țera Muntenescă...“

P. Ispirescu, Snóve p. 59: „Dinu era un flăcăendru isteț, deștept, înfipt

și spirt, nu glumă. Boierul de multe ori se lua după gura lui, și vedea că îi ese în de bine...”

I. Créngă, Amintiri din copilăria (Conv. lit. XV, 454): „o odae mare, cu oblóne la ferești și podită pe jos, unde eram numai noi în de noi...”

Același, Povestea lui Harap-alb (ibid. 1877 p. 179): „și din césul acela aũ început a vorbi ele în de ele, că spânul de fel nu samănă în partea lor, nici la chip nici la bunătate...”

Apoi cu perderea inițialului în-, la Barac, Risipirea Ierusalimului p. 144:

Între ei făcânduși mórte,
Se sting ei de eiși fórte...

Acéstă prepozițiune în de se unia mai sémă des cu reflexivul sine, formând locuțiunea adverbială în de sine „entre soi, ensemble”.

Miron Costin, Letop. I p. 327: „Seimenii, de nebunia căpitanilor sei și den simeția ce se impluse încă den țara Muntenescă, și-aũ dat cuvint în de sine și aũ purces bulucuri pren tîrg...”

Dosofteu, Paremiar 1683 f. 23 a: „Bogătașul și miăserulũ să tálniră în de sine...”

Nicolae Costin, Letop. II p. 90: „vorbindu-se în de sine, aũ purces nezăbăvind nimică...”

De aci, prin prepoziționalul a (=ad) s'a născut vechiul adverb *andesine*, întrebuințat mai ales în Moldova.

Varlam, 1643, I f. 51 b: „și fari-seii ce ședé acolo să mirară unde audziră că 'i iartă păcatele, și grăiia *andesine*: cine poate hi acesta?...”

Ibid. f. 259 a: „le era frică să nu-i cumva părăsască învățătorii lorũ Hristos, și gândiia *andesine* de grăiia: cândai să nu'l himũ scărbitũ în ce-va...”

Ib. II, f. 43 b: „cumũ facũ oame-nii pentru credința carte cu pecéte

cândũ facũ vr'o tocmală *andesine*, așia și Dumnedzău...”

Dosofteu, Liturgiar 1683 f. 28 b: „în svântulũ oltari sărutandũ preuțăi svintele daruri și ei *andesine*, și'ș dzăcũ: Hristos po sriadé nasũ...”

Același, Synaxar 1683, Mart. 26: „vădzând în tote dzăle pre creștiniĩ u-moraț de ceia ce să'nchina la idolĩ, să voroviră *andesine* să strige mărtu-risindũ pravoslaviiã...”

Acest adverb ne întimpină la tot pasul în Pravila lui Vasile Lupul din 1646; bună-óră:

f. 30: „cândũ să vorũ gălcevi doi oameni *andesine* și va scoate den locũ unulũ pre altulũ, de vorũ face ačasta amândoi iatr'o dzi, să nu să ciarte...”;

ibid. f. 87: „să nu fie având *andesine* urăciune să'ș fie urăți până la moarte...”;

ib. f. 103: „cândũ va mărturisi mu-lăria săngură cu gura sa, cumũ ma-inte di ce s'au răpitũ au fostũ făcutã nunta *andesine*, atunce, de va face a-častã mărturie găsindu-sã de putéria sa sau suptũ ascultăria părinților săi, o va créde giudețulũ...”;

ib. f. 143: „la ucideré ce fac cuco-nii *andesine* șucând, iau o certare foarte micșoară...”;

ib. f. 169: „de vor fi avutũ mai de multũ *andesine* vrajbã...”;

ib. f. 181: „svădindu-sã den cuvinte *andesine*...”

v. *Înde*.

Andidiã. — v. *Andiviã*.

Andilândi, n. pr.; t. de Mythol. pop. : sorte d'oiseau fabuleux. Pentru caracteristica acestei păseri mitologice, ne ajunge de o cam dată a reproduce următoarele cuvinte ale d-lui L. Șăinenu, Ielele p. 31:

„În basmul Paserea măiastră (Ispi-

„rescu, Legende p. 295—306) se po-
 „vestesce de o pasere cu mii de mii
 „de vâpseli, ale cărei pene strălucea
 „ca oglinda la soare, care fusese mai
 „întăiu fca unui împărat și, îndrăgo-
 „stindu-se cu fratele se, fugise spre a
 „se cununa cu dînsul; atunci nașa lor,
 „o dîină, nevrînd dînsa să se întorcă
 „la casa'i părintescă, o blestemă să se
 „schimbe în pasere și să rēpue viața
 „a mii de tineri, pre cari îi va atrage
 „de a-pururea prin glasul se. Cea mai
 „vestită din aceste paseri măiestre
 „pōrtă numele de *Andilandi*, despre care
 „basmul astfel întitulat ne spune că:
 „este o pasere măiastră a cări
 „cântare întrece tōte muzicele pămîn-
 „tescī și care are darul d'a ghici tre-
 „cutul și viitorul și a citi în inimile
 „ōmenilor; acea pasere se află în pa-
 „latul Dînelor din imperăția Ielelor spre
 „sōre-rāsare (Calend. basmelor 1877, p.
 „18-33). In cāntecele bulgărescī feciōra
 „mitică *A d i l e n c a* se transformă în
 „tr'o rîndunică (Fligier, Ethnolog. Ent-
 „deckungen p. 8). Cū forma romānescă
 „*Andilandi* se pōte compara albanesul
 „de landușe, ndelandișe rān-
 „dunică, pe care Miklosich o consi-
 „deră ca provenind dela ipoteticul
 „hirundula din hirundo, de unde și ma-
 „cedo-romānul lāndurā (Alban. Fo-
 „rah. II p. 31)“.

O rectificare e necesară. *Andilandi*
 este o așa numită în Linguistică redup-
 licare frântă din *L a n d i - l a n d i*, ast-
 fel că simplul *l a n d i* ne duce drept
 la macedo-romānul *lāndurā*, fără
 vre-o mijlocire a formei albanese. *Lān-*
durā presupune un prototip *lāndă*
 sau *lānde*, întocmăi ca „ghindură=
 glandulam“ pe „ghindă sau ghinde=
 glandem“. Tipul reduplicat a fost dară
lānde-lānde, de unde, disimilān-
 du-se primul *l* și urcāndu-se prin com-
 penațiune inițialul *ānd-* la *a n d-*, s'a

născut a n d e - l ā n d e, și de aci asi-
 milativul *Andilandi*.

Prin urmare, ca element material,
 acest termen este daco-romān și ma-
 cedo-romān tot o dată, înrudit însă—
 fără îndoelă—cu albanesul *delāndă*.
 Totuși latin e numai sufixul deminutiv
 -urā=ula în macedo-romānul *lān-*
durā. Tulpina romānescă *lānd-* și
 albanesul *delānd-* nu se pot lega
 d'a-dreptul cu „hirundinem“, de unde
 daco-romānul „rîndunea“ și macedo-
 romānul „arāndrunea=hirundinellam“.

Din italicul „hirundo“ și grecul *χε-*
λιδών Curtius (Grundz. 3 199) recon-
 struesce un greco-italic *χερενδον*. După
 fonetica albanesă, inițialul *d* pōte fi
 protetic sau să înlocuescă o aspira-
 țione guturală: „la *d* albanese in pa-
 recchi casi dee considerarsi come pro-
 tetica in principio delle parole, o prende
 il luogo dell'aspirazione divenuta gut-
 turale“ (Camarda, Grammatol. I, 74).
 Înlăturāndu-se dară pe inițialul *d* și
 pe sufixul -ușe sau -ișe, albanesul
 [d]lānd[ușe] ne permite a restabili,
 alături cu greco-italicul *χερενδον*, un
 prototip tracic *λενδ-* sau *λενδ-*,
 de unde epiroticul *delānd-* pe de o
 parte, pe de alta al nostru *lānde*,
 amplificat la Macedo-romāni în *lān-*
durā și reduplicat la Daco-romāni în
Andilandi = *Lānde-lānde*.

Dîna bulgară *A d i l e n k a*, pe care o
 baladă poporană din Rodop o represintă
 ca pe mirēsa sōrelui metamorfosată
 în rîndunică (Geitler, Poetické tradice
 p. 51-5), nu pōte veni din albanesul *de-*
lāndă, cea ce ar presupune adaosul
 unui inițial *a-*, adecă ce-va cu totul con-
 trar foneticeii bulgare și celei slavice în
 genere, ci derivă din romānul *Andilandi*
 prin pierderea disimilativă a primei
 nasale: *A d i l e n k a* = *A n d i l e n k a*,
 cu sufixul deminutival slavice -ka.

Cu alte cuvinte:

gr.-ital. <i>χερενδον</i> = trac. <i>λενδ-</i> , <i>λενδ-</i>		
gr. <i>χελιδών</i> , lat. <i>hirundo</i> (<i>hirundinella</i>)	alb. <i>delândușe</i>	rom. *lânde
daco-rom. <i>rîndunea</i> , mac.-rom. <i>arândrunea</i>		mac.-rom. <i>lândură</i> , daco-rom. <i>Andilandi</i> . bulg. <i>Adilenka</i> .

Cât pentru filiațiunii mitologice,
v. *Măiestru*. — *Pasere*. — *Rîndunea*.

Andiviă, s. f.; t. de Botan.: chico-
rée des jardins, *Cichorium endivia*. O
varietate de cicóre. In neo-gréca:
ἐντίβια, *ἐντίδι*, *ἀντίδι* (Weigel). Româ-
nesce de asemenea, alături cu *andiviă*
se aude și forma *andidiă*. Ca și din
cicóre, din *andiviă* se face salată. Altă
dată se întrebuița nu puțin și ca dof-
torii.

Tractat de medicină populară circa
1790 (Mss. în Arch. Stat.): „Pentru
arsura ficatului—beutura să’i fie miere
amestecată cu apă, sau apă de orz
sau de pir, sau de *andidi* dumes-
nice...”

Ibid.: „Pentru umflarea cea cu pu-
roiu—din ierburî folosese nalba, a *n-*
didii, *ștevie*...”

v. *Cicóre*.

Andrăș }
Andrășesci } v. *Andreiaș*.

¹**Andreă** s. **îndre** s. **Undreă**, s. f.;
Décembre. Nume poporan al lunei prin
care se încheiă anul și care urméză
imediat după ziua sântului *Andrei*.

Alexandri, Poes. pop. ² p. 34: „De-
cembre, *Andrea* sau *Nei* o s...”

Dosofteu, Synaxar 1683, Dec. 1, f.
186 a: „Dechevrie, luna lui *Andria*
(*ἀνδρία*) 31 de dzăle are...”

Lexicon Budanum p. 21: „*Andrè*, *în-*
drè, December, a festo S. *Andreae*
quod 30 Novembris celebratur...”

Derivațiunea cuvîntului din numele

St-lui *Andrei* n’a fost nici o dată
contestată; unii însă au pretins că el
n’a venit prin Slavî, fiind-că rostirea
poporană ar fi *Andrei* sau *În-*
drei și fiind-că la Sloveni acéstă
lună s’ar chiăma „*Andrejšek*“ (Cihac, II,
2). Mai întâiu, în dialectul sloven De-
cembre se ȳice „*gruden*“, nu „*Andrej-*
šek“, care însemneză ȳiua de 30 no-
embre, și numai într’un mod de tot
sporadic se aplică la Decembre; al doi-
lea, nici o dată românesce nu se ro-
stesce „*Andrei*“ sau „*Îndrei*“ ca nume
de lună, ci tot-d’a-una *andreă* sau *în-*
dreă sau *undreă*. Ipotesa slavică se
intemeiază dară pe nesce premise false.

Forma românescă *andreă* corespunde
d’a-dreptul latinului *Andrè* a s = gr.
Ἄνδρεῖας. Póte să fie o simplă co-
incidență că ’n dialectul logudores al
limbei sarde Novembre se chiamă „*San-*
tu Andria“; în ori-ce cas faptul
este că la noi cuvîntul e de prove-
niință latină, nu slavică sau alta. Im-
pregiurarea că Românii se află puși
la mijloc între Ungurî și Albanesi, face
a crede că maghiarul „*szent András*
hava = December“ și epiroticul „*sen*
En dr é = December“ sînt ambele imi-
tate dela Români, căci Ungurii nu pu-
teaă să împrumute Albanesilor, nici
Albanesii Ungurilor. Să nu uităm to-
tuși că și’n medio-germana Decembre
se chiăma „*sant Andreis* maint“
(Reinsberg-Düringsfeld în *Jahrb. f. ro-*
man. Litt. 1864 p. 363). Va fi dară mai
corect de a lăsa de o cam dată la o
parte genezea cea logică a acestui ter-
men, mărgininu-ne a afirma numai sub
raportul curat material că nu slavice,

niçi ungueresc saũ albanes, ci curat latin este al nostru *Andrea* = *Andreas*.

v. ¹ *Andreiu*. — *Iundã*. — *Neios*.

² *Andreã* s. *indreã* s. *undreã* (artic. *andréoa*, plur. *andrèle*), s. f.; 1°. grosse aiguille en bois ou en métal, carret; aiguille d'emballage, aiguille à trépointe (Pontbriant); aiguille a tricoter, aiguille à passer (Costinescu); 2°. t. de Moulinage: tirant ou poutre portant le plancher du moulin; 3°. t. d'Agric.: une partie de la charrue, barre de fer qui relie le soc à l'age; 4°. t. d'Anatom.: clavicule; au pluriel, *andrele* = veines hémorrhoidales. Tóte sensurile, dupã cum vom vedé maĩ jos, se desfãşorã din întelesul fundamental de a c.

I^o. *Formele*.

De o potrivã respãndite sînt *andrea* şi *undrea*; maĩ rarã e forma *indreã*.

Baronzi (Limba p. 161) pune pe *andrea* ca moldovenism faţã cu munténul *undrea*; totuşi şi la Olteni, maĩ ales în Mehedinţi (c. Cloşani, Glogova etc.) se đice *andrè*, nu *undrè*; de asemenea în Banat „*andrea* un ac lung de lemn“ (S. Liuba, c. Maĩdan), ér în balada „Iorgu Iorgovan“ din Dobrogea:

Eraũ bróscele
Ca muscele,
Şerpîi ca şi acele,
Nãpãrci ca *andrelele*..

(Burada, Cãlãt. p. 159)

„In loc de *undrea* la noi se rostesc *indreã*“ (A. Minculescu, Putna, c. I-rescî).

Intre cele trei forme este acelaşi raport ca între *Andreã*, *Undreã* şi *Indreã* ca nume al St-luĩ Andreĩu, forma cu iniţialul *a*- fiind cea organicã.

II°. *andrea* de cusut.

Un ac mare de cusut lucruri gróse, fórte trebuincios în ori-ce gospodãriã şi pe care în canţoneta luĩ Alexandri

il strigã pe stradã Herşcu Boccegiul: „Marfã! marfã! morunţuşurĩ!.. forficèle... *andrèle*... vacs pentru ciburtele...“

Cãnd însemnãzã uneltã de împletit la ciorapĩ, saũ sulã de care se servesc cismariĩ, *andréua* e tot-d'a-una de fer saũ de oţel; pentru alte trebuinţe, póte fi metalicã, dar adesea e de lemn.

v. ¹ *Ac*.

Aaron-Hill-Poenar, I, 30: „a c o i u, *undrea*, a c m a r e, cu care se slujesc cine-va spre a petrece un şiret saũ o sfórã prin chieotorĩ...“

„*Andrele* se întrebunţezã pentru înseilat la mindire şi la saltele...“ (I. Ghibãnescu, Fãlciũ, c. Bãsescĩ).

„*Undréua* este un ac de lemn, cu care se cos bubouale, un fel de veşminte de iarnã, fãcute din lãnã cu pèr lung pre partea din afarã...“ (G. Popu, Fãgãraş, c. Lisa).

Se cósã de asemenea sacĩ, túle, trãiste.

Proverb:

Am învèţat la *undrea*;
Ce voiu sã sciũ de dumnéta?

(Tocilescu, Rev. 1882, I p. 231)

pe care 'l aduce bãtrãnul Iordachi Golescu, însemnãzã pe acei ucenici, cari încep a se crede mari şi a despreţui pe dascãlii lor, din datã ce aũ învèţat pe ABC al unuĩ meşteşug.

Andréua figuréazã şi pintre credinţe poporane:

„Pentru ca strigoĩul sã nu éså nóp-tea din mormint şi sã umble pe la némurĩ, dupã mórte îi bagã petre şi o *undrea* pe buric, şi atunci đice poporul cã nu maĩ póte învia...“ (I. Mirea, Teleorman, c. Socetu).

In alte locurĩ se înfige în buricul pre-supusuluĩ strigoĩu un mic par saũ ţeruş ascuţit la capèt.

v. ¹ *Anin*. — *Strigoĩu*.

Andréua de lemn fiind un par în miniatură, de aci prin generalizare se nasce aplicarea cuvintului la birne în:

III°. *a n d r e à* la m ó r ă.

„*Andrele* se chiamă nesce lemne în lăuntru morii, cari țin podul“ (I. Ghihănescu, Fălciu, c. Băsesci).

„Deosebitele părți ale morii poporul le numesce astfel: babalac, temelia, de-asupra temeliei *andrelele*, de-asupra *andrelelor* doi pohotnici, de-asupra pohotnicilor se pun curmeșuri. *Andrele* sînt acele grîndi care țin temelia morii și se învîrtesc doi pohotnici pe ele...“ (D. Arghirescu, Covurlui, c. Moscu).

„*Andrelele* la móră sînt doē bucățele de lemn cîoplite lat, cari prind puntea în care stă fixat fusul, de căpătăul unde e rezemat capătul grindeiului dela róta cu măsele, astfel că o *andrea* vine de o parte și alta de altă parte a fusului...“ (Dumbravă, Némț, c. Uscății).

Aceste *andrele* pe așuri se chiamă t a l p i.

v. *Móră*. — *Talpă*.

Pe cînd terminologia morarului a avut în vedere *andréua* de lemn, din acea de fer s'a născut:

III°. *a n d r e à* la p l u g.

Pe a-locuri acéstă parte a plugului se chiamă c u s t u r ă.

„La pluguri vechi era un fer legat cu un cap de grindeu și cu altul de ferul cel lat și se țecea *undrea*“ (R. Michailénu, Mehedinți, c. Vinju-mare; D. Vasilescu, Dolj, c. Séca-de-pădure).

„*Andréua* este un fer lung, care prinde ferul lat de grindeu, avénd la capul de sus un alt fer ție amnar...“ (R. Popescu, Mehedinți, c. Isverna; C. Ionescu, c. Șişescii-de-jos).

Și la Bănățeni acéstă bucată de fer se țecea *andrea* (A. Bociatu, Banat, c. Clopotiva).

v. *Amnar*. — *Custură*. — *Plug*.

Alte doē asociațiuni de idei diferite aș dat nascere la:

IV°. *a n d r e a* și *a n d r e l e* în a n a t o m i ă.

Dr. Polysu: „*Undrea*, os la pept, das Schlüsselbein“.

În descântecul „de Samcă“ din Bucovina:

Din fața obrazului,
Din vederile ochilor,
Din spîrcurile urechilor,
Din bercii nasului,
Din *andrelele* grumazului...

(Marian, Descăntece, 216, 218)

unde editorul observă că: „*Andrelele* grumazului numesce poporul vinele cele de aur, germ. Goldadern, érá *andréua* grumazului numesce el cele doē cîolane de-asupra peptului de lîngă grumaz...“

Osul numit *andrea* s'a ție nemțesce „Schlüsselbein“, latinesce „clavicula“, fiind-că la cei vechi cheia avea forma unui cuiu resucit, de unde lătinesce „clavis = clavus“ și chiar la noi „cuiu = cheia“ în expresiunile „descuiu“ și „încuiu“, adecă „ouvir et fermer à clef“. *Andréua* dară are aci înțeleș de c u i u.

Căt se atinge de vinele hemoroidale numite la plural *andrele*, un paralelism semasiologic fôrte interesant ni se înfățieșeză în sinonimul engles „piles“, literalmente „pari“ saș „stîlp“, tocmai ceia ce însemnéză aci și cuvîntul românesc.

În ambele sensurile sale anatomice, *andrea* procede dară tot dela noțiunea fundamentală de a c, fie cel metalic = cuiu, fie cel de lemn = par.

V. Filațiunihistorico-filologice.

Pentru *andrea* s'aș propus pînă acum doē etimologie de o potrivă imposibile: una, din latinul „întrare, ca

instrument de intrare = penetrare" (Laurian-Maxim, Gloss. p. 317); cealaltă, din turcul *ibrè* „aiguille, aiguillon, pointe" (Cihac, II, 588). Precum din turcul „ibryq" s'a făcut la noi „ibric" și din „ibrišim" — „ibrișin", ér nu „andric" sau „andrișin", tot așa nici din *ibrè*, de unde bulgarul „guberka = aiguille à passer", nu s'a putut nasce *andrea*. *Andreà* este un deminutiv dintr'o formă cu accentul pe prima silabă, precum „surceà" vine dintr'un perdut „sùrcă", „vergeà" din „vérgă" etc. De unde însă derivă?

Dela Români noi am păstrat pe „ac = acus" și pe „sulă = subula (sulla)"; delà Slavî am luat pe „igla", sau măi bine pe deminutivul „iglitza"; cât despre *andreà*, ea represintă în acéstă pestriță societate pe vechiul german *nādala*, actualul nemțesc *Nadel* „ac". Vechiul german *nādala*, prin metatesa nasalei *āndala*, a trebuit să devină la Români *ândără*, de unde deminutivul *andreà* în loc de *ândare* prin aceiași contractiune ca în „mătréță" pentru „măturéță" din „mătură = slav. *mèt'la*". Este un paralelism fonetic învederat între *andreà* prin „andăreà" din „ândără" = *āndala* pe de o parte, și între „mătreà[ță]" prin „măturéà[ță]" din „mătură" = „mèt'la" pe de alta. Suprimându-se termenii cei intermediari, căpătăm proporțiunea:

andreà: *āndala*:: *mătreà*: *mèt'la*.

Cihac, care constatase cel de 'ntăiu fórte bine (II, 190) raportul între „mătréță" și slavicul „mètla", lesne ar fi putut să ajungă el-însuși la identificarea lui *andreà* cu tudescul *nādala*, dacă nu'l împedeca sistema cea preconcepută despre absoluta neexistință a elementelor vechi germane în limba română, o sistemă pe care acéstă filiațiune o restórnă, după cum o vor

resturna măi la vale și alte date. Vom adăuga aci număi una. Al nostru „țândără = éclat de bois", pe care Cihac (II, 429) îl confundă cu „țundră = lambeau, vieux manteau", este un dublet etimologic cu „șindilă = bardeau"; dar „șindilă" vine din modernul german sau chîar din medio-germanul „Schindel", pe când „țândără", cu accentul pe prima silabă și cu trecerea finalului -ala în -ără, se urcă tocmai la vechiul german „scintala" (citesce: *stindala*), derivat din latinul „scindula", din care însă nu pôte să se tragă d'a-dreptul românul „țândără", căci latinul *sci-* devine la noi *ști-*, ér latinul -ula se face -ură.

v. *Șindilă*. — *Țândără*. — *Țundră*.

Nesce termenî industriali de cusătoriă sau de lemnăria ca *andreà* sau *țândără*, întrați la Români imediat din vechea germană, adecă înainte de secolul XI, cam sgudue așa numita teoriă Rösleriană, pe care Cihac s'a încercat s'o aplice pe tărîmul limbei. E ce-va și măi însemnat, că *andrea* se află și la Macedo-români, unde industria veche germană nu avea cum să străbată, ceia ce — într'o opozițiune diametrală cu acea teoriă — ne indică nesce migrațiunii române medievale dela Dunăre spre Pind, ér nu vice-versa.

v. *Igliță*.

Andreia. — v. *Andreiu*.

Andreiăș s. **Andrieș**, n. pers. pr. m.; Androt, Andriot. Unul din deminutivii din *Andreiu*, format prin sufixul -aș, care în *Andrieș* scade la -eș în urma scăderii tematicului -e- la -i.

Din *Andreiăș* prin augmentativul -an se forméză *Andreiășan* (A. I. R., I, 109).

v. ³-an.

Afară de localități numite *Andri-*

eș, bună oră doș sate în Rîmnic-sărat (Frunđescu, Dicț. top. 7) saū un cătun și un munte cu straturī de sare în Putna (I. Ionescu, Putna p. 30-34), din *Andreiaș* s'a născut numele mai multor sate saū cătune *Andrieșesci* și *Andrieșeni* (Codrescu, Buciumul 1875 p. 38).

Rare-orī alăturī cu *Andreiaș* ne întimpină *Andraș* saū *Androș* (A. I. R., III, 275), o formă unğurască, din care apoi vine numele topic *Andrășesci* (Frunđescu, l. c.).

Balada „Șerpele“ :

Depart, mări, depart,
Depart și nu pr-förte,
Colo 'n sat la Crătunesci
Și colo la Andrășesci...
(G. D. T., Poes. pop. 438).

v. ¹*Andreiu*.

Andreiașan. — v. *Andreiaș*.

Andrëico s. **Andrëică**, n. pr. pers. m.; *Androt*, *Andriot*. Deminutiv din *Andrei*u, prin sufixul rutén -co, ca în „Nadăbaico“, „Petriceico“, „Nalivaico“ etc. Intre boierii lui Ștefan cel Mare, 1489, era păharnicul *Andrëico* (A. I. R. I, 156; cfr. ibid. 42).

v. ¹*Andreiu*. — co.

¹ **Andrëiu** s. **Andriiu**, n. pr. pers. m.; *André Andreiu* saū *Andriiu* ne-a venit dela Slavī, înlocuind forma mai veche *Andrëa* = lat. *Andreas* (*Ανδρέας*), care s'a păstrat numai în numele poporan al lui Decembre.

Patronul acestui nume, Apostolul *Andreiu*, pare a fi fost o dată cel mai socotit dintre toți discipolii lui Crist pe întreaga peninsulă balcanică, unde fusese mai în specie câmpul activității sale evangelice; ba după unii părinți ai Bisericeī, el ar fi călătorit și prin Scitīa, iar cronicarul Nestor dela Kiev din secolul XII aduce tradițiunii slavice

despre petrecerea lui în Rusia (Karamzin, t. I nota 66).

Dosofteiu, Synaxar 1683, Noembr. 30: „Și dară alaltū ucinicū lua ca sorțulū alte părț a pământului și limbile ce era într'anse; iară *Andreiu* ce? mare și iubită cinste și parte luă; că i s'au venit totă țara Bithinilorū și Pontul Eyxinului adecă *Maré-négră*, și înbe părțale Propontidei adecă *Mării* cei de cătră *Maria-négră* de *Țarigrad*, unde'ī *Țarigradulū*, ce țânăia până la sânulū *Astachinului* și *Paraplunului* celui nainte, și cu aciastă însoțiaște și vestita *Halchidonă* și *Vizantiia*, și *némurile* ce sîntū la *Thrachiia* și *Machedoniia* și *cialia* ce agiungū la *Dunăre*...“

În secolul trecut la Moldoveni mai circula încă legenda, pe care din gura poporului o culese atunci un călător rusc, cumcă în satul *Serbesci* saū *Troian* din *Covurluū*, aprópe de *Dunăre*, ar fi fost o bisericuță clădită de cătră însuși Sântul *Andreiu*.

Colonelul Meier, *Opisanie Očakovskiia zemli*, Petersb. 1794, p. 67: „Din *Valachia* drumul lui *Traian* întră în *Moldova* lingă satul *Serbesci*, unde—după đisa *Moldovenilor*—Sf. Apostol *Andreiu* întemeiase cea de'ntăiu biserică creștină“...

v. *Serbesci*.

După credința poporană a Românu-lui, nóptea spre St. *Andreiu* este un fel de jubileū pentru lupi și pentru strigoii:

Voi, cu suflete curate,
Cu credinți nestrămitate,
Ómenī bunī, femeī, copīi!
Voi, creștinelor popóre,
Faceți cruci mântuitoře,
Căci e nóptea 'ngrozitoare,
Nóptea sfințului *Andrii*!...

(Alex., Mărgăritărele, XXIX)

N. Gane, Novele, II p. 311 :

„—... mă veți erta să vă spun că mâni e Sfântul *Andreiu*.

„—Ei și... ?

„— Apoi dă !.. nóptea înspre Sf. *Andreiu* sciți că umblă lupii în pota e, și Dómnă feresce să'i întâlnescă cine-va.

„— Am eú cu ce să'i întimpin.

„— Cuconașule, mă ertați deú de îndrăznélă, dar nu vă sfătuesc. Sînt bătrân, am veđut multe. Se măi ăice că înspre Sf. *Andreiu* umblă și strigoii pe la respintenii, pe la zevóe, pe la iazurii. Iaca bine că'mi aduc a-minte! imi veți da voe să ung încuetoarele ușilor cu usturoiu...“

Atât lupii, precum și strigoii dela Sf. *Andreiu*, se datoréză unui șir de asociațiunii de idei, cari se desfășurá din împregiurarea că acéstă ăi cade la 30 Noembre, adecă este începutul iernei, „luna lui Cojoc“ după cum ăice poporul (S. Velișcu, Iași, c. Bădenii).

„Intâiul Decembre se chiamă : *Andreiu* cap-de-érnă, precum intâiul Mărțișor se ăice : Dragobete cap-de-primăveră...“ (A. Crișianu, Făgăraș, c. Mărginenii).

„Santul *Andreiu* e cap-de-érnă“ (I. Diaconu, Dobrogea, c. Luncavița).

Insă iérna este vremea lupilor. Lunile Noembre și Decembre pórtă în diferite graiurii epitetul de lupesci : la Germanii „Wolfmon“ saú „Wolfmânót“, la Slavii „vlčenec“, „vlči měsíc“ etc. Íată dară de ce :

„Sfântul *Andreiu* e peste lupchii“ (D. Arghirescu, Covurluiú, c. Moscu).

„Ómenii serbeză pe Sf. *Andreiu* pentru a nu fi mâncați de lupi“ (N. Iordăchescu, Némț, c. Timișescii).

S. Mangiucă, Calendar 1883 : „Sânt-*Andreiu*, ăiua lupului, în acéstă ăiua își vede lupul códa...“

„Gădinețului-șchiop saú ăiua

lupului cade la Sf. *Andreiu*; în ăiua asta nu lucră nime din casă, ca să nu strice lupii oile și caprele...“ (P. Ol-ténu, Hațeg).

v. ¹ *Apostol*. — *Gadină*. — *Lup*.

„Poporul privesce pe Sf. *Andreiu* ca pe izbăvitor de fiéră sălbatică și de strigoii“ (V. Mircea, Iași, c. Copoiú).

Aci alături cu lupii apar strigoii, adecă ființe licantropice, ómenii-lupi, „loups-garous“; și deși acest element este posterior, totuși el a luat în popor o desvoltare covișitoare în caracterul mitic al lui St. *Andreiu*.

„Strigoii și strigóele sînt un felii de ómenii cari aú códă și la Sfântu *Andriú* sê ung cu un felii de unsorii, es pe hórnă și merg pe la crucile drumurilor unde sê bat cu limbghile melițeii...“ (C. Rosescu, Némț, c. Bistri-cióra).

„In nóptea spre Sfântul *Andreiu*, toți strigoii și strigócele es din morminte, încalecă pe melițóele și melițele de bătut cânepă, íeău limba acestor melițóii și melițe în mâini drept sabiă și sê duc la hotară, unde sê bat. Ómenii în sara spre Sf. *Andreiu*, ca să nu pótvă íntra în casă strigoii și să le facă vre-un reú, mánăncă usturoiu și fac și crucii cu el pe la uși și ferestre, de mirosul căruia eii fug. A-dóua-ăi, ducându-se cine-va la hotară, găsesc pe trele pline de sânge curs din ceii rániții...“ (D. Alboténu, Covurluiú, c. Mastacanii).

„Ínspre Sf. *Andreiu*, strigoii și strigóele se strîng cu toții pe la respintenii drumului și jócă drăgaica...“ (G. Bantaș, Iașii, c. Stánca).

În graiul țerănesc din munții Moldovei : „Cătră ăiua di Sfântu *Andriú* tăt strigoii, și cii morț și cii gií, s'adună în crucili drumului și sá bat cu linghili melițóilor, pár'la cantatu cucoșilor, când sá duc cii morț la locurile

lor, iar cîi giî fug cari 'ncotrò, ostiniț, pâlîț și sgărieț, așa că-î pòti cunòști on om înțelept că îi o avut val nòp-tia cea și că's strigoî. Di putòria di usturoî fug strigoî, ș'aista-î mari noroc..." (I. Bondescu, Sucéva, c. Giurgescii).

Contra tuturor fermecelor are o deosebită putere „usturoiul descântat la sfîntul *Andreiu*“, dîce un descîntec atribuit lui Ioan Damaschin (G. D. T., Poes. pop. 375).

O mare putere, după unii, are și macul din cea dî.

S. F. Marian (Familia 1883 p. 78): „... Româncele ce voiesc ca vrăjitoarele și strigòicele să nu îee mana dela vacile lor, încungîură în nòptea spre Sântul *Andreiu* vacile, mai ales pe cele mulgètore, cu mac, după cum merge sórele, și 'ncungîurându-le presură să-mîntă tot de mac pe jos împregiurul lor..."

Din aceeași cauză, nu numai legumele, dar și pomii dela Sf. *Andreiu* sînt cu noroc.

„In dîua de Sf. *Andreiu* se taiă vergèle din pomi roditori ca meri, peri, cireși, pruni etc., cari se pun într'un borcan cu apă apròpe de sobă; aceste vergèle înfloresc în dîua de anul-noi și copiii sorcovesc cu ele pe părinți și rude..." (Christu Cuțana, Craiova).

v. *Drăgaică*. — *Mac*. — *Răbăe*. — *Strigoiu*. — *Usturoiu*...

Românii personificând bólele cele mari, astfel că cîuma saú holera sînt represintate ca un fel de strigòice, de aice printr'o nouă asociațiune de idei:

„Sf. *Andreiu* apèră de cîumă, Sf. Varvara de bubat..." (I. Poppescu, Dolj, c. Băilescii).

v. *Haralampie*.

De lupi, de strigoî, de bóle, poporul se crede scutit prin vrăji.

Sânt-*Andreiu* este dară una din dîlele cele mari ale vrăjitoriei române.

v. *An-noi*. — *Vraja*.

Se mai țin la Sf. *Andreiu* și alte obiceiuri poporane, în temelia cărora se află tot-d'a-una câte o asociațiune de idei.

În basmuri, după cum gresia simboliséză muntele, tot așa peptenele, prin însăși forma sa |||||, ca și când ar fi un șir de arbori, este un simbol al pădurii.

De aci, pădurea fiind a fiarelor selbatece, urméză că:

„La Sf. *Andreiu* femeile nu se péptenă“ (A. Dobrea, Iași, c. Cărniceii).

„Poporul crede, că acela care umblă cu peptene în dîua de Sf. *Andreiu* va fi mâncat de lup; de aceia mai cu samă femeile se feresc în cea dî nu numai de a umbla cu peptenele, dar nici a'î rosti numele“ (G. Siretenu, Botoșani, c. Rânghilescii).

În fine, grija cea de căpeteniă în cea dî fiind de a se feri de orî-ce perdere, de aci rezultă că:

„La Sf. *Andreiu* ómenii din popor nu se împrumută cu nimic unii dela alții“ (V. Stegarîu, Tecuciu, c. Corodu).

v. *Circovl*. — *Filip*. — *Georgiu*. — *Peptene*...

În acest mod se înlănțuesc următorele asociațiunii de idei:

Sf. *Andreiu* serbându-se între Novembre și Decembre, adecă în luna lupilor, decî: el este peste lupi; unii ómenii avénd fire lupescă, anume strigoii, decî: e și peste strigoii; epidemiile fiind strigòice, mai ales cîuma, decî: e și peste cîumă; de lupi, de strigoii, de cîumă omul apèrându-se prin vrăji, decî: este dîua vrăjilor; vrăjile servind a înlătura paguba, decî: usturoiul, macul, sorcovii dela Sf. *Andreiu* sînt cu noroc, și nu trebui să

daî nemic din mână în acea di; peptenele însă simbolisând pădurea, de unde vin fiarele selbatece, deci: de peptene să nu te atingi...

Încă o observațiune mitologică.

Apostolul *Andreiu* era frate cu Apostolul *Petru*, și 'n credințele poporane române ambii sint puși în legătură cu lupii; dar pe când *Andreiu* e dușmanul lor, *Petru* este, din contra, un fel de patron, care'i ocrotesc și'i hrănesc chiar în dauna ómenilor.

v. *Petru*.

Deminutivii din *Andreiu* sint: *Andreiș* sau *Andrieș*, *Andreico* sau *Andreică*, *Andraș*, *Andruș*, *Andruț*. Óre-când se întrebuintă și la femei: *Andreia* (A. I. R. I, 89).

Numele *Udre* = *Îndre*, fórte des altă dată, resultă dintr'o fusiune poporană între *Andreiu* și *Adrian* (Cuv. d. bătr. I, 144), de unde se explică și pierderea nasalei.

v. *Udre*.

Mai multe localități pórta numele patronimic de *Andreesci* sau *Andriesci* (Frunțescu, ad. voc.) dela singularul *Andreescu*, *Andriescu*...

v. ²*Andreiu*.

²*Andrëiu*, n. pr. m.; t. de Mythol. popul.: sorte d'Atlas, ange-titan qui soutient la terre. Dintre numeroase legende poporane cosmogonice ale Românilor, pe cari le vom clasifica la locul seü (v. *Lume*), una — povestită de bătrânul Ioniță Lepădatu din comuna Perieni în Tutova, ne spune că: „La început éra Dumneđeü salta-singurel, și unde sîntem noi éra apă. Dumneđeü se primbla cu corabie pe de-asupra apelor, iar vaslaș avea un íngerel pe care'l chema *Andreiu*...“ Fiind-că acel *Andreiu* se crođuse a fi tot așa de puternic ca și

Dumneđeü, acesta supérat l'a asvirilit în apă, apoi dintr'o „bucățică de măl de pe aripa corabiei făcu o turtișóră“, de aci scóte pe *Andreiu* de'i poruncesce s'o tragă spre Apus, pe când însuși o trăgea spre Resărit, și astfel din acea turtișóră s'a întins pămîntul, ér íngerul cel semet, tot trăgénd de-desupt în apă, s'a pomenit că „de atuncea și pină astăđi *Andreiu* sármanul ține fundul pămîntului pe capul lui...“ (Iancu D. Nour, Bérlad). In acéstă legendă semi-đeul *Andreiu*, pedepsit pentru mândria sa, ne apare cufundat în adâncurile noianului, unde stă ínfipt purtând lumea întrégă, întocmai ca titanul Atlas din mitologia elenică:

... κεφαλῆ τε καὶ ἀκαμάτῃσι χεῖρεσσι...

(Hesiod., Theog. v. 519, 747).

Dar cum óre va fi străbătut un asemenea mit la Români? ș'apoi de unde vine aci numele de *Andreiu*, care n'are íntu nemic a face cu Apostolul *Andreiu* și cu alți sfinți omonimii? Legenda este învederat manicheică, originară din Persia și petrunsă pină'n regiunea Carpaților prin faímósa sectă a Bogomililor. După doctrina manicheică, Ziditorul lumii a aședat sub temelia pămîntului anume pe un ínger care s'o pórte pe umeri: „der Omphorus ist unten und er ist es, der die Erde auf den Schultern trägt, und wenn er vom Tragen ermüdet, schütelt er sich und das ist die Ursache der Erderschütterung...“ (Flügel, Mani, Leipz. 1862 p. 8, 89, 221). Pe acest *Ἐμοφόρος* sau „Atlas laturarius“ după traducerea latină a St-lui Augustin, noi nu scim cum să'l fi chiămat Persii. Nu cum-va *Andra* sau *Andar*, numele zendic și huzvaresic al unuia dintre íngerii lui Ahriman în doctrina zoroastrică, adecă într'o formă anterioră a manicheismului? Zoroastricul

A n d r a, pe de altă parte, se scie că corespunde sanscritului Indra (Justi, Handb. d. Zend. p. 55).

Despre Manicheism, și'n specie despre Bogomilism la Româniî din vécul de mijloc, a se alătura cele ȕise de noi în Cuv. d. bătr. II p. 250, 560-64.

v. *Arhanghel.* — *Sarsailă.* — *Satanailă.*

Andreescu	}	v. ¹ <i>Andreiu.</i>
Andreescu		
Andriiu		

Andrișeă. — v. *Andrișel.*

Andrișel (pl. *andrișei*), subst. masc., s. **andrișeă** (pl. *andrișele*), subst. fem.; t. de Botan.: Geranium, bec-de-grue. O ingenioasă transformațiune poporană din *indrishaîm* sau *indrushaîm* ori *indrushaîu*, nume mai respândit al geraniului, frumoasă flóre căriia Turcii, Persii și Arabii îi ȕic 'a trishaî sau 'y t y r - s a h i „essence impériale“ (Șaînénu, Elem. turc. p. 58). *Andrișeă* sau *andrișe* se ȕice în Dobrogea (G. Chisencu, c. Satu-noî; G. Țără-lungă, c. Văcăreni); *andrișel* se aude în Moldova (Mironescu, Tecuci, c. Găicéna). v. *Indrushaîu.*

Andrișie. — v. *Andrișel.*

Andrôcă. — v. *Androc.*

Andrôc s. **ondrôc** (plur. *andrôce*, *ondrôce*), s. n.; jupe en laine, jupon d'hiver, cotillon des paysannes. Un fel de fustă. Se rostescé și aspirat: *handroc*, *hondroc*. In unele locuri se ȕice la feminin: *andrôcă* sau *ondrôcă* (Făgăraș, c. Văldarecea).

Jipescu, Opincaru p. 80: „Hina Stanca și'mpletescé còdili, sê pòrtă cu maramă pè cap, și d'asupra urechi drepte 'nhige 'n maramă ace cu flóre verde

or roșiie, cumpèrate dèla negustoriî din tîrg; umblă cu brău or cu betițe; pòrtă fotă, *ondroc*, rochie, fermine, scurteică și zechițuță...“

„Femeiie în ȕi de lucru iérna pòrtă *andrôce* și cîpuge de lână, la cap se légă cu tistimele, și în picîóre pun papuci...“ (Th. Theodorescu, Ialomița, c. Lupșénu).

„...Peste iia saü cămașe, femeie se îmbracă iérna cu *androc*, vara cu rochiță...“ (Gr. Păltinénu, Transilv., Brașov, c. Țințari).

Andrôcele fac parte din țeseturile casnice ale țerancei.

„Intre țeseturile sint și *handrôcele* femeesci și zechile bărbătesci...“ (P. Poppescu, Buzeu, c. Chiojdu-Bâsca).

„... pe rochiî se țese fluturi, pe *andrôce* cercuri...“ (I. Crișianu, Făgăraș, c. Ohaba).

„*Androc* sau *ondroc* este o fustă de lână lucrată de casă în resboiu, cu vergi albastre, verȕi și roșiî; altele sint lucrate numai cu albastru închis și deșchis. Se pòrtă mai mult de femei bătrâne, căci cele tinere spun că le róde pelea, fiind lână aspră...“ (P. Theodorescu, Ialomița, c. Șocariciu).

Fiind-că iérna veȕi moșnegi cu c o j ó c e și babe cu *andrôce*, ingeniositatea copiilor a plâsmuit epitetul de „cojocă“ pentru om bătrân, ér „andrôceă“ pentru femeia bătrână.

„Intre sortii saü vorbe întrebuintate în jocurile copilăresci se aude și: tat'to cojocă, mă-ta androcea...“ (Th. Theodorescu, Ialomița, c. Lupșénu).

Androc n'are și nu pòte să aibă a face cu turcul a n t e r i ũ (Șaînénu, Elem. turc. p. 122; Miklosich, Türk. Elem. I, 12), ci este nemțescul U n t e r r o c k, medio-germanul u n d e r r o c „fustă“, de unde și la Ruteni a n d a r a k, ér la Poloni i n d e r a k, bună-

oră în cronică lui Martin Bielski: „za-
stał żonę w nderaku tylko = a gă-
sit pe nevestă numai în fustă“ (Lin-
de). Forma română vine d'a-dreptul din
medio-germana, fără a fi trecut prin
vre-un dialect slavice.

Înainte de a fi ajuns îmbrăcăminte
țerănescă, *androcul* fusese un port al
boiereselor și al țirgovețelor, la cari
în adevăr el era o haînă „de-desupt=
unter-rock“ în opozițiune cu „haî-
na de-asupra“: mantale, blăni, șaluri.
Tot așa în Polonia *inderak* se mai
aude astăzi abia numai pe la țerance,
pe când la 1630 însăși regina Ecate-
rina purta acolo un „*androc* roșu de
adamască“ (Golembiowski, *Ubiory w
Polszcze* p. 162, 285). Este un fapt ce
se observă pretutindeni în istoria mo-
dei: când femeile de jos încep a purta
un fel de îmbrăcăminte pe care'l ved
mereu la cucóne, acestea se desgustă
și o schimbă; dar la țerance, o dată
încuibată, ea rămâne după aceia mulți
ani, póte chiar secolii, încât la urma
urmelor își închipuesce cine-va că este
un port curat țerănesc.

v. *Alăută*. — ² *Alivenci*. — *Catrință*. —
Fustă. — ¹ *Némț*. — *Sort*. — *Velnic* ..

Androceă (plur. *androcèle*), s. f.; t.
enfantin: vieille femme, matronne.

v. *Androc*. — *Cojoc*.

Andronăchi. — v. *Andronic*.

Andrònic, n. pr. pers. m.; Andronic,
Ἀνδρονικός. Nu era rar altă dată ca
nume de botez, de unde apoi și ca
nume de familie. Din forma scurtată
Andron vine patronimicul *Andro-
nescu* și topicul *Androneschi*.

Ureche, *Letop.* I p. 113, sub 1461:
„multă mórte s'au făcut în óstea lui
Alexandru-vodă și într'acel răsboiu au

perit ómeni de frunte Onciul logofătul
cel mare și Coste și *Andronic*...“

O localitate din Moldova se chiamă:
Pomiului Andronic (I. Ionescu, Do-
rohoiu p. 436).

În epoca fanariotică se întrebuintă
deminutivul *Andronachi*.

Costachi Negruzzi, *Scrisórea XXXI*,
vorbind despre fabulistul Alecu Do-
nici: „Nu ne aducem a-minte dacă
mai trăia unchiul seú Logofătul *An-
dronachi* Donici, care singur cu bătrâ-
nul Flechtenmacher sciea pe atunci
Pandectele, încât umbla asupra'i și o
epigramă care ȳcea:

Dacă ai vr'o judecată,
Mergi la Donici de-o arată,
Că el pină și 'n pilaf
Va găsi vr'un paragraf...“

Andronesci }
Andronescu } v. *Andronic*.

Andronim. — v. *Filana*.

Andronius. — v. *Critil*.

-**ândru**. — v. -*éndru*. — *-man*.

¹ **Andrùș**, n. pr. pers. m.; Andriot.
Deminutiv din *Andrei*u. De aci și
numele a doé localități în Basarabia:
Andrùșul-de-jos și *Andrùșul-de-
sus* (Frunȳescu, 7).

v. ¹ *Andrei*u. — *-uș*.

² **Andrùș**, n. pr. loc. m. — v. ¹ *An-
drùș*.

Andrùț. — v. ¹ *Andrei*u. — *Druțe*.

Andùcă. — v. *Handócă*.

Anerisesc (*anerisit*, *anerisire*), vb.;
„réfuter, annuler, abroger, réduire; du
ngr. *ἀναίρεσις*, *ἀναίρεσις*, aor. *ἀναίρεσα*,
ἀνίρεση“ (Cihac). Termen juridic
din epoca fanariotică, de scurtă durată

și uitat cu desăvîrșire. Un act din 1817 (Codrescu, Uricar IV, 338): „hotăraște Domnia sa și *anerisește* dania de mai înainte...“

v. ¹ *Grec.*

¹ *Anevòe*, adv. et subst.; 1°. difficulté, péniblement, à grand peine; 2°. difficulté, peine. În opozițiune cu *lesne* sau ușor. S'a format de'n-tăiu ca adverb din prepoziționalul *a* și *nevoe*, pentru cea ce în graiul vechiu se dicea „*a-gréță* = ad gravitiem“ (v. pag. 530); ca substantiv, se întrebuințază numai în locuțiunea adverbială: cu *anevoe*.

1°. *Adverb.*

Dicționar bănățén circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 422): „*Anevoie*. Aegrè. Difficile“.

În proverbi:

„Dacă răsipești meul, *anevoe* îl aduni“ (Pann, II, 87; cf. III, 72).

Focul când se încinge,
Anevoe se stinge...

(Ibid. III, 12)

„E *anevoe* când ajungi să cumperi ord delă găscă“ (ib. III, 72).

Proverb biblic la Cantemir, Divanul 1698, pref.: „funea întreită *anevoe* să va rumpe = τὸ σπαρτίον τὸ ἐντριπὸν οὐ τὰ χέωσ ἀπορῶ ἀγῆσεται“.

Samuil Clain, Invățături (Blaj, 1784 p. 14): „Nici un lucru nu vedem mai adese decât moarté, și nici un lucru nu credem mai *anevoe* decât moarté...“

O așa numită frământătură de limbă la copii, în Baronzi, Limba p. 86: „Nu e *anevoe* a dice boi bréz-bîrlobréz, dar e *anevoe* a dirlobîrlobrezi dirlobîrlobrezitura din oile Dirlobîrlobrezenu-lu...“

Urmându'i de, funcționează ca adjectiv: : e *anevoe* de făcut, de creșut etc., adică: e greș de—.

2°. *Substantiv.*

Maximă fatalistă la Miron Costin, Letop. I p. 293: „ce este să nu trecă, cu *anevoe* se mută cu sfatul...“

Același, p. 307: „cu *anevoe* se agonisesce ce se perde o dată...“

v. *A-gréță*. — *Lesne*.

² *À-nevòe* s. *hà-nevòe*, s. f. invar.; t. de Méd. popul.: mal caduc, haut-mal. Epilepsia are în popor o mulțime de numiri, precum: *bóla-copiilor*, *ducă-se-pe-pustiiu*, *năbădăi*, *năvârlii*, *sgihuélă* etc. Cei mai mulți termeni indică gróza de a da un nume precis acestei teribile patime. Așa pe a-locuri se dice: „il găsesce *alte-halea*“ (Muscel, c. Mățău), sau simplu numai: „il găsesce“ (Dobrogea, c. Beilic). De aceeași natură sînt numirile *a-bólă* și *a-nevoe*, adică *bóla* sau *nevoia* a *ceia* despre care mi-e frică să și vorbesc.

A. Prijbenu (Tocil., Rev. II t. 1 p. 388): „24 iunie pînă nu resare sórele, [baba] caută cicóre și își încinge mijlocul umblând tótă ziua cu ea încinsă, pe urmă o usucă dîcînd că'i bună a o băga în baia copiilor de epilipsiă, sau cum o numesc ei: *à-bólă*...“

În unele locuri se rostesc aspirat: *ha-bólă* (N. Panaitescu, Muscel, c. Băjesci).

Cu același sens peste Carpați se dice: *à-nevoe* sau *hà-nevoe*.

„Între înjurăturile poporului de aice se aude: călca-te-ar *ha-nevoe*!...“ (G. D. Păltinenu, Brașov, c. Țințari).

În Banat se dice: „aflat de *nevoe*“ (S. Liuba, c. Maidan).

v. *A-bubă*. — ¹ *Ale*. — *Ducă-se-pe-pustiiu*. — *Nevoe*.

Anevoință. — v. *Nevoință*.

Anevoios, -*ósă*, adj.; difficile, pénible à faire. Sinonim cu greș și cu

adjectivalul a nevoe, de care totuși se deosebesce întru cât-va: e greș să e a nevoe de făcut și lucrul pe care noi n'am încercat încă de a face, dar îl judecăm că așa este; e *anevoios* însă numai atunci când noi stăruim a face ce-va și întimpinăm pedeci.

A. Odobescu, Mihnea-vodă p. 27: „Basarabii și alții câți putuse să scape din mâinile tiranului, după multe și *anevoioase* rugăminte dobândiseră însfîrșit ajutor dela Impărăția Turcoască...”
v. *Greș*. — *Nevoe*.

Angară (pl. *angarale*) s. **angareă** (pl. *angarele*) s. **angăria** (pl. *angări*), s. f.; corvée, taille, servitude, vexation fiscale. Cuvîntul este la noi cu mult mai vechiu decât epoca fanariotică, însemnând în modul cel mai general orice fel de dări în bani, în natură sau în muncă, datorite Statului direct ori indirect. Cu același sens se întrebuintează la toate popoarele de pe peninsula balcanică, dar era nu mai puțin răspândit în Europa întregă din vécul de mijloc sub forma *angaria*, *angariae* „onera agris aut personis imposita, quaelibet vexatio vel injuria” (Du Cange). La Români dară el pôte fi din neo-grecul *ἀγγαρία* sau turcul *angariya*, însă ar puté să fie și mai de'nainte.

Miron Vv. Movilă, 1629 (A. I. R. I, 119): „să aveți a lăsa foarte în pace de toate *angăriile* satul Borăleștii: numai să aibă ei aș plăti cîsla lor cătă va hi scrisă în vistérul domnii-méle; nič iliș să dé, nič sulgu, nici untu... nič lup, nič o *angărie*...”

Iliăș Vv. Alexandru, 1666 (A. I. R. I, 120): „să fie în pace de dajde și de zlotș și de lei și de taleri și de galbeni și de alte *angherii* de toate de căte sintu pre alți mișei în țara domniei méle...”

Mihaïu Vv. Racoviță, 1708 (A. I. R. III, 271), întemeiând o coloniă din Polonia, promite că: „ori-căți de mulți ar hi, dela domniia mé vor hi în pace de toate dările și *angăriile* până în șese luni...”

Nic. Muste, Letop. III p. 19: „Acest Dimitrașco-vodă a scos hărții pre fețele oamenilor, care *angărie* până atunce n'aũ mai fost în țară nici la o domnie...”

Enachi Cogălnicenu, Letop. III p. 193: „Așa într'acest an s'aũ deschis oștire Impărăției Turcului cu Moscul, care viind și la Domnul multe porunci Împărătești pentru zaherele la sârhaturi, care, boi și alte *angării*, pod în Dunărea la Oblucița, cherestele și alte multe nesfîrșite *angării*...”

Același p. 268: „În țară era foarte cu greș, că *angăriile* și cheltuelile erau multe și banii ce eșia nu le ajungia...”

Zilot, Cron. p. 6, vorbind despre fanariotul Constantin Hangerliu:

Că cum s'aședă în Scaun, alt nimic nu n'ngrijui

Decât: ore cum ar face țera reu a jefui?

Se aflară și d'aceia asemenea rîvnitori

Și cu dînsul împreună pe o cale călători,

Și mai întâiu sfătuiră să scóță o *angarea*

Pre boeri de tótă starea și pe bresle fórte

grea,

Pě mănăstiri și pě schituri, și veduvele să

dea

Fieși-care după stare-i, că și lor li s'ar cădea...

ceia ce se numia „găléta lui Hangerliu”, la care însă el a fost silit a renunța:

Slavă ție Împérate! cela ce din început

Reu în bine tot-d'a-una prin rugă ni l'ai pre-

făcut,

Precum și aceia éráși arétași minunea ta,

Că-i făcuși fără de voe *angareua* a Ierta.

Deci acésta fu cum fuse, că fu Dumneđeũ

cu noi,

Dar pentru nemulțumire, ne lăsă iar în nevoi,

voi,

Că 'ncepu iar stăpânirea sfaturî réle a croi:
Orî-ce huzmet al cămăreî pe țără a'l îndoî.
Cum și fu astă 'ndoire mai întăiu la oîerit,
Care cu destule zoruri din țără s'au împlinit;
Veni vremea dijmăritul a se scôte-obicînit,
Și acesta născociră de'l scôse iar îndoî.
Se sili săraca țără îndestul de l'au răspuns,
Numai pentru ca să scape și de acest foc
nespus;
Când făcu o socotelă că au scăpat negreșit,
Êtă și tutunăritul iar îndoî l'au isbit.
O, săracă țără orbă, ce socotiși că scăpași!..

Oierit, dijmărit, tutunărit
și câte și mai câte alte huzmeturi,
acestea erau *angaralele*, *angărelele* sau
angăriile, a căror aducere a-minte cam
cu anevoe se va șterge din graul po-
porului.

Costachi Negruzzi, Scrisórea XXI:
„Uneorî când poporul se simția asu-
prit și jignit în drepturile sale, se au-
dîa sunetul clopotului de dandană. A-
tuncî mahalalele își vërșă glóta piste
oraș, și norodul nu se liniștia, nici
clopotul nu tăcea, pînă nu se videa
scapat de *angării*...“

Jipescu, Opincaru p. 29: „E! E!
Dragu mieu! Voitori tîi dă bine 's
boi, femeia, vaca, oili, teșcoiu cu bani
și mălaia sacului, mai ales. Aia te
scapă dă *angarale*, aia te feresc dă be-
lele...“

Cântecul Pandurilor dela 1821:

Mi-am vindut și cămăștóra
Și'mi cumpăraî săbióra!
Plugulețul meü nebun,
Cum te prefăcuși în tun!
Veđi, așa mai poți ara
Și mă scapi de *angarâ*!..

(G. D. T., Poes. pop. 484)

Balada „Macoveiu“:

Adunarea se strîngea;
Dar de vorbă ce vorbă?
Că la Macoveiu în sat
Nici că mai este de stat,
Că te ține 'n munc'afară
Cât ține ziua de vără

Numai pe deuce parale
Pentru bir și *angarale*...

(Ibid. 297)

v. *Bir*. — *Măncătura.

Angăriă. — v. *Angara*.

Angărlie. — v. *Agărlie*.

Angăș, subst. n., s. *angășlă*, subst.
f.; sorte de hêche ou ridelle du cha-
riot. Cuvînt pe care 'l cunóscem nu-
mai din Dobrogea.

„La un car țerănesc, loîtrele cele
lungi cu țepuși pentru snopi se chiamă
angășlă...“ (St. Voinea, Tulcea, c. So-
movă).

„Carămbii dela loîtrele carului, în
care se viră spetezele, se numesc *an-
gășuri*...“ (I. Alexandrescu, Constanța,
c. Aliman).

De unde vine?

v. *Car*. — *Carămb*. — *Loitră*.

Angêr. — v. *Hanger*.

*Ânghel (plur. *anghelii*), s. m.; t. de
Théol.: ange. Din latinul *angelus*
nî-a venit înger; din grecul *ἄγγελος*
prin slavicul *аγγελъ*, dubletul
anghel, care însă numai ca nume de
botez a ramas în graul poporan, deși
nu este rar în vechile texturi.

Legenda Sf. Dimitrie, sec. XVII (Cod.
Mss. miscell. al Bis. Sf. Nicolae din
Brașov, p. 100): „Dumnezăul lui Di-
mitrie, Dumnezăul creștinesc, acesta
tremise *anghelului* său...“

Text omiletic (ibid. p. 273): „tre-
mite-voiu *anghelul* meu înainte fêțeei
tale...“

Altul (ib. p. 596): „înainte judeca-
tei lui Hristos, unde *anghelii* cu frică
și cu cutremurü sta-vorü...“

Une-orî același text întrebuinteză de

o potrivă pe înger și pe *anghel*. Așa în Omiliarul dela Govora din 1642 :

p. 49 : „acolo veri vedé cum îngerul Domnului, păzitorul tău, dă samă spre tine înainté lui Dumnezeu, că de multe ori țe-au arătat calé pocăniei și nu ai vrut să mergi pre ia ; ce și de acăsta te veri rușina și veri întorce ochii tăi spre stănga, ce și acolo veri vedé pre *anghelii* cei iuți...”

p. 62 : „atuncea va sta alt *anghelii* pre soare și va striga cu glas mare spre pasărilor de supt ceriu grăind : adunați-vă la cina lui Dumnezeu cé mare ca să mâncați trupurile împăraților pământului și a putérnicilor cestui véc, cai și pre ceia ce șed pre ei ; acicé îngerul chiamă pre diavol...”

v. ². *Anghel*. — *Înger*.

². *Anghel*, n. pr. pers. m. : Ange, come nom de baptême, quelquefois nom de famille. Ca nume de botez, se serbeză împreună cu arcanjeli Gavrili și Mihail la „Sfinții Voevodii” (8 Noembre), căci în Calendarul resăritén nu se află *Anghel*, afară de un sfânt nou bulgăresc, căruia Români de pe lângă Dunăre îi dăc în glumă la deminutiv *Anghel* și care n'are nici chiar la Bulgarî vre-o di a sa. Din *Anghel* derivă patronimicul *Anghel*lescu, fórte respândit prin orașe, și topicul *Anghel*esci, după cum se chiamă mai multe localități (Frunđescu, Dict. 8).

Act muntenesc din 1608 (Cuv. d. bătr. I, 160) : „Părvul log ot Ruda i Frăncul ot Potăroșani și *Anghel* comis ot Sărăcinești...”

Altul din 1626 (ibid. II, 243) : „Voica de 9 aaii și *Agghelii* de 8...”

Act din 1728 (M-rea Cotroceni, Arch. Stat.) : „Adecă eü Șarban fečorul lui Șarban Scutelnécul ot Trestiiani dat'am acest crédinčos al meu zapis la

măna sfinții sale părintelui Gherasim egumen of sfânta mănăstiré Vălénii ot sud Sac, undé să chiamă și să prăznuiaște Adormiré Precistei, ca să fie de bună crédință, précum să știe că am vândut sfinții sale o moșie dela Buchelaș, caré moșie să chiamă a *Anghel*leștilor ot sud Praov, caré moșie mie-au fostu și mie cumpărătoaré dela Stan și dela frații lui ce să zic *Anghel*ești...”

În Oltenia se cântă o baladă poporană despre hađucii *Anghel* și *Dragul* din codrii Bălăciului.

v. *Bălăciu*. — *Dragul*.

Un alt bandit numit Radu *Anghel* său Radu al lui *Anghel* din satul Grecii în districtul Dâmboviței, devenise atât de vestit în timpul lui vodă Cuza, încât își are și el un cântec poporan, care se începe așa :

Frunđă verde de cireși,
Radu lui *Anghel* din Greci
Și cu popa din Cândesci
Bea țuicuță la Botesci.
Ómenii așa 'i dăcea :
Bea, Radule, nu pré-bé,
C'uite potera 'i colea...
(S. Negoescu, Dîmbovița, c. Răciu).

v. *Hađduc*.

Lui *Anghel* corespunde femininul *Anghelina* cu deminutivul *Anghel*ușă.

v. *Anghelina*. — *Anghinară*.

*Anghel*esci } v. ². *Anghel*.
*Anghel*escu }

*Anghel*ică s. *anghelică*, s. f. ; t. de Botan. : *Angelica archangelica*, *Angelica sylvestris*, *angélique*, racine du Saint-esprit. Nu trebuie confundat cu *anglică*, care se aude une-orî în popor sub forma de *anglică*, *angliciu*, *anglicel*.

„*Anghelica*, său cum dăce poporul *anghelică*, buruénă selbatecă crescând prin munții Carpați pe locuri caloaróse

expuse cătră sóre, se întrebuițeză de cătră popor ca léc în durerile de stomac și'n colici saú vătămătură. Se bea cu apă saú cu rachiú...“ (I. Mironescu, Némț, c. Dobreni).

„*Anghilica*, cu o flóre albastră mare și cu frunđe late, e bună pentru tuse...“ (P. Căderea, Némț, c. Bistricióra).

După D-rii Szabo și Czihak (Flora, 1863 p. 187), Romanií maí întrebuițeză *anghelica* contra lăngorii și contra bólelor de gură la vite.

v. *Aglică*. — *Antonică*. — *Buciniș*. — *Îngereă*.

Anghelina, n. pr. pers. f.; Angéline, Angèle. Nume de botez, fórte respândit altă dată și care corespunde masculinului **Anghel**.

Act muntenesc din 1639 (Cond. M-rii Hurezu, Arch. Stat. p. 461): „Vladul i Stan ot Curtișoară sinú *Anghelinei* Oarbei au vândut parté lor...“

Astăđi e maí obicínuit deminutivul **Anghelúșă**.

Alexandri, Iorgu dela Sadagura, act I sc. 5: „Céul de soc, după cum đici, îi tare folositor pentru cataroiú; dar socot că flórea teiului îi și maí bună. Întrébă, dacă nu mă cređi, pe baba **Anghelúșă**, scií, cea care face dresurí de obraz...“

Doína „Șépte fete“:

Una'í. Vișa, una'í Mușa,
A treilea e Brândușa,
A patrulea'í **Anghelúșă**,
A cincilea'í Catinca,
A șéselea e Voica,
A șeptelea Ilinca,
Tóte-aú fost mándrele mele,
Și cât m'am iubit cu ele
Le-am dat salbe și inele...

(Alex. Poes. pop. 2° 316)

v. ²*Anghel*.

Anghelúș. — v. ²*Anghel*.

Anghelúșă. — *Anghelina*.

Anghirèst } v. *Anghirete*.
Anghilèst }

Anghinără s. **anghinare** (plur. *anghinari*), s. f.; t. de Botan.: *Cynara scolymus*, arhichaut. Plântă culinară. Din neo-grecul *αγκιναρά* saú din turcul *enghinār*, carií vin ambií din vechiul grec *κινάρα* (Cihac).

Doína „Săbărelul“:

Foicică d'*anghinare*!
Cât mí-e Argeșul de mare,
Haz ca Săbărelul n'are:
Săbărelul mititel,
Se vede pescele 'n el...

(Vulplan, Text p. 101)

Ghicitórea despre *anghinare*:

Anghelúș
C'un picóruș
Haíne verđi
Pină'n pămínt...

(G. D. T., Poes. pop. 248)

Aci gluma poporană s'a acățat de aseménarea fonetică pentru a preface pe *anghinară* în **Anghelúș**, după cum într'o altă ghicitóre preface pe „puica *nadoléncă*“ în „*Nataliță*“.

v. *Anadoléncă*.

Anghinarea avénd o infățisare spinósă, de aci în Ardél se đice *anghinara*-selbatecă la un fel de scaiú: „*Bergdistel*, *Onopordum acanthium*“ (S. Bărcianu).

v. *Scaii*.

Anghinară-selbatecă. — v. *Anghinară*.

¹**Anghină**, s. f.; t. de Méd. — v. *Gălcariú*. — *Lepădătură*. — *Șopârlaiță*.

²**Anghină**, s. f.; t. de Comm.: sorte de toile ordinaire. Costinescu, Vocab. I, 43: „*Anghină*, o materiă ordinară țesută din cânepă“. Laurian-Maxim: „*Anghină*, țesetură din fire de bumbac colorată“. Cuvíntul ni se pare a fi o

interesantă românisare din *nankin*, numele chinezesc al unui fel de pânză proastă, răspândit prin comerciul în toată Europa.

v. *Alestincă*. — ¹ *Americă*. — *Angliă*.

¹ *Anghiră* s. *anchiră* (plur. *anghire*, *anchire*), s. f.; ancre. Din grecul *ἄγκυρα*.

Un glosar circa 1600 (Cuv. d. bătr. I, 291): „*anchira*, mătzele corăbiei ce aruncă în Mare cu funile și în corabiia”.

Codicele Voronețian circa 1550 (Mss. în Acad. Rom.), Act. Ap. XXVII, 40:

... și <i>anchira</i> a-		... και τὰς
durară și lepă-		ἀγκύρας περι-
dară intru Mare...		ελόντες εἶων εἰς
		τὴν Θάλασσαν...

unde în Noul Testament din 1648: „și trăgând sus mătzele, sloboziră-o [corabiia] Mării...”

Critil și Andronius (Iași, 1794 p. 34): „strângându vetrile și aruncându *anghirile*, fiește-care dintrânsii au început a sări la uscatu...”

Lexicon Budan, 21: „*Anghiră*, cătușă, mătze de fer”.

Dar la Corbea, Psaltire circa 1700 (Mss. în Acad. Rom.), ps. LXVIII, ne întimpină forma *anhora* corespunzătoare latinului *anchora*:

Și stare *anherei* mele nū e

Unde între valuri să se puie...

Și orașul Angora din Asia-mică, grecesce de asemenea „*ἄγκυρα*, se dicea românesce *Anghira*.

Șapte-taine, 1644, p. 270: „Iară săborulū dela *Anghira*, în 20 de capete, scrie de învață...”

Dosofteiu, Synaxar 1653, Mart. 22: „Vasilie prezviterulū de svânta besărică *Anghira*...”

v. *Cătușă*. — ² *Măța*.

² *Anghiră*, t. de Géogr.: Ancyre. — v. ¹ *Anghiră*.

Anghiréte s. *anghilést* s. *angherist* s. *anghelés*; t. de Théol.: recueil de musique ecclésiastique. Așa numiaū Româniū manualul de cântări religioase pe opt tonuri, compus de St. Ioan Damaschin și pe care Grecii îl numesc *Ὀκτώηχος*, slavonesce „Osmoglasnikū”. Cuvîntul e cu atât mai curios, cu cât cele patru forme diverginți, departe de a înlesni etimologia, o îngreuază.

Intre cărțile mănăstirii Galata din 1588 (Cuv. d. bătr. I, 196): „1 praxeu, 1 *anghirăte*, 1 triod...”

Dosofteiu, Paremiar 1683, Canon na Văzneseniia f. 73 b: „de iaste slabū la piciapere, citescă *Osmoglasniculū* adecă *Octaiulū* ceī dzăcemū noi *Anghilestulū*, că va afla toate cuvintele acestuia psalomū rășchirate, tlăcuite prin canoane...”

În registrul manuscriptelor dela mănăstirea Némțului, făcut de episcopul Melchisedec (Tocil., Rev. II t. 1 p. 130): „*Angherist* (octoich) dela glas 5-lea înainte. Folio mic...”

Același prelat descrie un manuscript slavon din biblioteca d-lui D. A. Sturdza, intitulat: „Въ имѣ ѿца и сѣна и стѣго Дѣа. Сѣа сѣа книга глемаа Ангелес прѣвми сътвори ѿ своего праваго стѣжаніа Пана Георгіе вел чаинник и кнѣзине Анна и даде а въ свои новостзданныи стѣ монастыр, зокемыи подгоріе Пеон. да бѣдет имѣ кѣчнаа памѣт и родителем их и сътворяса сѣа книга къ дѣни Іоѣ Василіе коекоѣ. кѣлт срѣи и. (7148). мѣца ген. ѿ. Adecă: În numele Tatălui și al Fiului și al Sântului Duh. Acastă sântă carte ce se chiamă întâiul *Anghelēs* o făcu din drépta sa agonisită pan Georgie vel (mare) păharnic și cnéghinea Anna, și o dădu în a sa nou-zidită sântă mănăstire numită podgoria Peon, ca să fie lor vecinică pomenire, și părinților lor; și s'a făcut sânta carte în zilele lui Ioan Vasilie Voevod, în anul 7148

(1640) luna Ianuarie 8^a. Apoi se adaugă într-o notiță: „Octoicul se numia *Angheles* sau *Angherest* și era despărțit în două tomuri. Tomul întâiu cuprindea glasurile 1, 2, 3 și 4. Tomul al 2-lea cuprindea glasurile 5, 6, 7 și 8. Tomul întâiu se numia *Anghelesul* întâiu, al doilea — *Anghelesul* al doilea“ (Tocilescu, Rev. t. 5 p. 146).

Printr-o scrisoare, episcopul Melchisedec ne împărtășește că cuvântul i se pare a fi derivat din *ἀγγελοσ*, „pentru immurile sublimе cuprinse în Octoich, pe cari bătrânii noștri cărturarari le priviau ca cum ar fi inspirate de îngeri“. Acastă ipotesă se întărește prin aceea că și'n musica bisericăscă rusăscă unele cântări se numiau *Ангельскія* adecă „îngeresci“ (Drevnosti, Moscva 1865-7, Archeolog. Slov. p. 23). Este probabil că acest plural slav ic aŭ fost tradus românescе prin *anghelești*, de unde apoi, considerându-se ca substantiv, s'a format singularul *angelest*, *anghilest*, după cum este la mitropolitul Dosofteiu. Remâne însă foarte anevoe de explicat, în orice cas, variantul *anghirate* în textul din 1588, care se apropie de greul *ἀγκυρα* „ancre, symbole du salut“.

Lăsând etimologia la o parte, este important de a constata cu această ocaziune, că Româniî începuseră a'și forma o terminologiă musicală bisericăscă propriă a lor.

v. *Catavasiar.* — *Psaltichidă.*

Angină. — v. *Anghină.*

Angiū. — v. *Hangiū.*

Anglă, s. f.; t. de Comm.: sorte d'étoffe très ordinaire, de provenance anglaise ou supposée telle. Și la Serbi „*Angliia*, englisch Tuch, pan-

nus anglicus“ (Karadžić). Din *angliă* se făceau haîne femeiesci și bărbătesci. Cuvântul remâne cristalisat în poesia poporană, care îi mai adaugă une-orî pe proteticul *d*: *dangliă*.

I. Créngă, Stan Pățitul (Conv. lit. 1877 p. 24): „Am mai vădut dăunăđi umblând pe aici prin sat un ciofligar de-alde tine, dar acela era olécă mai chipos și altfel îmbrăcat:

Cu antereu de canavață
Ce se ținea numa'n ață,
Și cu nădragi de *anglie*,
Petecе pe ei o mie...

și când mergea pe drum, nădragii mergea alătorea cu drumul...“

Satira poporană „Pascile Țiganilor“:

Îute în cort s'a băgat
Și'n giubea s'a îmbrăcat,
Intr'o giubea
Ce mult plătia:
Căptușită cu valeu,
Numai ațe de un leu,
Cu mantă de *angliă*
Cu peteci o miă...

(G. D. T., Poes. pop. 262)

Balada „Iosif“ de lângă Brașov:

Din umeri pină 'n călcăe
Tot în haîne de *anglie*
Să mergeți la cununie...

(G. I. Bibicescu, Coll. Mss.)

O doină tot de acolo:

Eū ț-am spus, mândruță, ție
Să 'ți faci iie
De *anglie*
Să'mi fii dragă numai mie;
Tu ț-ai făcut de părgat,
Să fii dragă și la alt...

(Ibid.)

Cântec din Ardél (c. Bucium-Șésa):

Ea 'n cămară se băga
Și frumos că se gătia,
Din crescet piňă'n pămînt
Tot în haîne de argint,
Din crescet pină 'n călcăe
Tot în haîne de *danglie*...

(Tribuna din Sibiu, 1886 p. 545)

v. ². *America.*

Anglică } v. *Aglică*. —
 Angliciu, anglicel } *Anghelică*.

Anică, n. pr. pers. f.; diminutiv d' **Ana** : Annette. Sinonim cu **Anică**, **Anucă**, **Aniță**, **Anuță**...

Cântec poporan din Fălcișu (I. Ghibănescu, c. Băsesci) :

Frunză verde de mătasă,
Anică frumoasă !
 Pe cea vale 'ntunecoasă,
Anică frumoasă !
 Vine mórtea mănioasă,
Anică frumoasă !
 Cu cuțite și cu coasă,
Anică frumoasă !
 Să'mi iea sufletul din oasă,
Anică frumoasă...

La danțul poporan moldovenesc numit „Horodincea“, una din strigăturile este :

Ha! să jucăm horodincea,
 Că s'a măritat *Anica* !...

pe când la „Polca-hora“ :

Ha! să jucăm polca-hora,
 Că s'a măritat **Tudora** !...

(P. Mohor, Tutova, c. Pusesci)

v. 1. *Ana*. — *Anuță*.

1. **Anin** s. **arin** (pl. *anini*, *arini*), s. m.; t. de Botan. : *Alnus*, aune. Unul din arborii cei mai obișnuiți în pădurile și luncile României. Forma cu *-n* se întrebuintează mai mult în Muntenia și'n Banat, forma cu *-r* în Moldova și'n Ardeal. *Anin* nu derivă din latinul *àlnus* (*Cihac*), fiind o dublă pedecă fonetică : mutarea accentului și epentesa unui *i* tonic. Din *àlnus* s'ar fi născut cel mult *ànin*, ca „dăfin“ din „dăphne“ și ca portugezul „àlemo = àlnus“. După cum francesul „chêne“ nu vine din „quercus“, ci din adjectivul „quercinus“, italianesce „quercino“, întocmai așa românul *anin* se trage d'a dreptul din *àlninus*. Să se observe

că și sinonimul italianul „ontano“ derivă dintr'un adjectiv „alnetanus“.

Neculce, Letop. II p. 244 : „dacă s'a făcut Țioă, s'a apropiat prin *arini* lângă sat pre din gîos de curte într'o ripă...“

Doîna „Singur pe lume“ :

Frunză verde de *anin*,
 Cine'i ca mine străin ?
 Numai mîerla din păduri,
 Cârsteiul din arături...

(G. D. T., Poes. pop. 283)

A. Odobescu, Dómna Chiajna p. 88 : „salba móle și teii cresc amestecați cu falnici jugastri, cu plopi nalți și suptîri, cu *anini* ușurei...“

Aninul e de doê feluri: *anin-negr* „*alnus glutinosa*“ și *anin-roșu* sau *anin-alb* „*alnus incana*“, ambele diferind prin frunziș. Despre o a treia specie,

v. *Liliac-de-munte*.

S. Fl. Marian a studiat însemnăta-tea poporană a *aninului* în Bucovina, unde — Țice el — din *arin-negr*, fiind cređut că putrețesce cu greú sau chiar nici o dată când se află în umeđelă, se fac „colaci la fântână“, adecă se cercuesce temelia la puțuri; de asemenea se fac „coveți și troci pentru porci“. Apoi din cójă sau scórța se face „crușală sau curșală, un fel de argăsélă“ pentru opinci: „opincile crușite sau curșite se fac roși întunecate și țin mai mult decăt cele necrușite“. Mai departe, atât scórța precum și buburuzele de *arin-negr* figurază în medicina poporului: buburuze ca léc de „cel-perit“ și de orbalț; scórța, pisată ca făină, se presară peste „bubele cele rele“. Afară de acésta, scórța se mai întrebuintează și la vite când bolesc de picîore, făcendu-se o „crușală“ în care boii sau oile cele bolnave staú pînă ce li se roșesc picîorele.

v. *Colac*. — *Covată*. — *Crușesc*.

Aninul are o mare însemnătate și'n industria poporană. Din *anin-n egru*, fie scórtă, fie bobițe, fac țerancele negrelă, adecă vâpséua cea négră pentru țeseturi: „nu numai diferite lănețe, ci și mantale și sumane lăi, scule de buci, de bumbac, de in, și alte pânțeturi, precum și ațe la opinci, cari sînt făcute din lână albă de capră“. Bobițele saū buburuzele de *anin* se chiamă în Bucovina *anine* saū *arine*.

v. ². *Negrélă*.

„*Arinul* vindecă de cel · perit; faci din el tabac și tragī pe nas, saū îl ferbi cu apă și beī...“ (I. Nour, Bêrlad).

v. ¹. *Perit*.

Pentru ca strigoīul să nu învie, îl bat „un țeruș de lemn de *arin* drept în inimă...“ (I. Gheorghiu, Iași, c. Cârjolia).

v. *Strigoīu*.

Peste Carpați, în loc de *arin* se aude mai mult forma *arine* (Sibiū, c. Orlat; Făgăraș, c. Lisa, c. Bucium etc.), în Banat *anine*, după cum se ȳice pe alocuri și 'n Oltenia (I. Iliescu, Vâlcea, c. Recea).

O doīnă din Ardél :

— Tu te duci, bade sārace ;
Dar eū ce focul m'oiu face ?
— Tu te'ī face, mândro, bine,
Că mai e frunȳă p'*arine*,
Că mai sînt voīnici ca mine ;
Și mai e frunȳă pe salcă,
Și mai sînt voīnici să'ți placă ;
Și mai e frunȳă pe fag,
Și mai sînt voīnici cu drag...

(G. I. Bibicescu, Coll. Mss)

„Cu sens ironic se ȳice :

Să facem de *arine*,
Că ține mai bine...

tocmai pentru că *arinele* nu e tare“
(G. Dobrin, Făgăraș, c. Voīla).

În districtul Muscel se aude adesea forma *ainin*.

„Pe aice se ȳice de o potrivă *anin* și *ainin*“ (E. Pascal, c. Nămăesci ; C. Petrescu, c. Rădesci).

„La o pădure mică de *ainini* i se ȳice și *crină*...“ (I. Bădescu, Muscel, c. Boteni), în loc de obiċnuitul *ainini*ș.

v. *Crină*.

În fine, în Biharea *anin* se chiamă *arinde* (Conv. lit. 1887 p. 1004).

Din tóte formele poporane, muscelénul *ainin* și bihărenul *arinde* sînt mai ales interesante. *Ainin* = *ainin* se datoréază propagațiunii regresive a tonicului *i* ; *arinde*, pe de altă parte, pare a se fi desfășurat din *arinie* = *arine*, după cum rostesc obiċnuit Ardeleni, printr'o formă intermediară palatală *aringe* = *arindje*.

v. *D. — I.*

². *Anin* (*aninat*, *aninare*), vb. ; 1°. *attacher, suspendre* ; 2°. t. de *Vénerie* : *attraper le chamois* ; 3°. en macédo-roumain : *monter*. Sinonim cu *acăț*, *atîrn*, *atăgărt*, *ințin*, dar fără nuanță de silă saū de greutate, ci din contra : ce-va ușor, pe nesimțite, blând, abia-abia. Când acțiunea e însoțită de dibăciă și de o eleganță óre-care, saū când însuși lucrul supus acțiunii este plăcut ori scump, atunci nu se *acăț*, nu se *atîrnă*, nu se *atăgărtă*, nu se *ințină*, ci se *anină*.

Balada „Oprīșanul“ :

El în curte aū intrat,
De zebrea aū *aninat*
Un cârlig d'e împêrat
Cu petre scumpe lucrat...

„Doīnă voīnicéscă“ :

Sciū că béu vinațe reci
Și că frig vr'o cinci berbeci,

Dar nu'î frig ei cum se frige,
Ci'î *anină* prin cărlige
Și'î întorce prin belciuge
Să le facă carnea dulce...

(Alex., Poes pop. 1. 262)

Cântec din Ardél:

Că mândruța, dragul meu,
De te vede că'ți e reu,
Anină rochița 'n brâu
Și dă fuga la răzâu
De'ți cată lécul mereu...

(J. B., 13)

In balada „Novac și corbul“:

Și pe loc ei s'aduna
Și de Grue s'*anina*,
Și cu Grue se lupta,
Și pe Grue mi'l lega...

aninare care precede luptei nu este o pornire violentă, ci o apucătură viclénă, ca și 'n doina:

Sărace dragostile
Ciripesc ca pasările
Pe tóte gardurile,
Sub tóte strașinile;
Dară nu's tóte curate,
Ci's cu dracu mestecate:
Trec prin tină, nu se 'ntină,
De volnic tînér s'*anină*...

(J. B., 17)

saú:

Îubirile care's miei
Se ațin pe la potici:
Trec prin tină
Nu se 'ntină,
De volnic tineri s'*anină*...

(Alex., Poes. pop. 2., 304)

Cântec haïducesc:

Haï cu mine 'n haïducie;
Ce-oïu câștiga țî-oïu da ție;
Țî-oïu *anina* doï cercei,
Doï cercei de brebenei,
Să tragă ochii la ei...

(Ibid. 288)

Basmul bănățenesc „Găitan de aor“ (Picot, Dialectes roumains p. 30): „fata ieï se culcă în liégănu ieï, carie-i ță-sut cu firie de aor și stă *aninat* la grindă...“

25,177. II.

Costachi Stamate, „Scăldătórea cu-cónei“:

Și o țigancă feciórá, eghiptenescă prăsilă,
Îngenuchlată îi ține o oglindă de cristal;
Și altă feciórá, Grécă, pe cap pèrul îi *anină*...

Alexandri, Arvinte și Pepelea, sc. 4:

„Arvinte: Da bine, măi, la ce-a să
'ți folosască ție un cuiu în părete?

„Pepelea: La nemic... dór numai
să am unde să'mi *anin* căciula, când
oïu vini la d-ta...“

In loc de „se aca ță scaïul“ se póte
dice „se *anină*“, pentru că scaïul e
fórté ușor și se introduce pe furis.

Alexandri, Chir Zuliaridi, sc. 5:
„Dómne! tare 's îndrăzneti tineri de
astăđi! Cum véd o femee frumușică,
s'*anină* de ea ca scaïul...“

Cu același sens la Beldiman, Tra-
god. v. 3301:

Îeaú obraz mult Enicerii, de ustale n'a-
scultaú,
Toți se tăvălfăú prin crășme și precum
vré se purtaú;
De-a lor răcnete cumplete ulițiile răsunaú;
Butcă de trecea, trei-patru în códá se *ani-
naú*...

Nuanța cea caracteristică a lui *anin*
apare fórté bine în locuțiunea prover-
bială:

Amin, amin,
Și eú m'*anin*...

(Baican, Vorbe bune, p. 10)

când cine-va nepoftit, dar cu duhul
blândetei, își face loc la mésa saú la
petrecerile altora.

Și mai deplin s'a păstrat această
nuanță în graiul vînătoresc de prin
Muscel, unde se dice „*anin* capra-né-
gră“ când dibaciul gonaș o aduce la
strimtóre.

Nae Rucărénu, descriénd pe cănele
seú de vînat:

O, și ce bărbat mai este!
El pe iepure, pe vulpe,
Și pe pulbere 'i gonesce;
Îar pe cerb, pe căpiórá,

Fie și pe locul negru,
Mi ți-i bagă 'n rîu îndată;
Capra-négră nu mai scapă:
Cât clipești, e aninată...

(Încercări poetice p. 61)

v. *Aninătore.*

Forma cea organică a cuvîntului s'a mîntînit în dialectul macedo-român: *alîn*. Din acest *alîn* s'a născut al nostru *anin* prin aceeași asimilațiune regresivă ca în „senin“ din „serin = serenum“, „funigine = fuliginem“, „cunună = coronam“ etc. Dintr'un prototip *anin*, din contra, ar fi fost cu totul peste putință, după fonetica română, să derive *alîn*, ci s'ar fi făcut *arin*, fiindcă *n* între vocale trece în *r*, nici o dată în *l*.

Unii trag pe *anin* din maghiarul *nyúl*ni „toucher à quelque chose“ (Cihac, II, 476); alții din latinul *lēnis* „lin“, adică „leniter adfigo“ (Lex. Bud.). A doua etimologie, negreșit, atât sub raportul fonetic precum și sub cel logic, e mai serioasă, dar totuși nu ne mulțumesc, căci în *anin* noțiunea de lin nu constituă sensul fundamental, care este acela de „joindre quelque chose à quelque chose“, ci numai îl nuanțază, dându'i un caracter determinat sau distinctiv. „A *anina*“, sub forma organică „a *alina*“, este latinul *allēnare* „accoupler = joindre d'une manière agréable“, din ad și *lēnare* „kuppeln“. Prin aplicațiunea cea sexuală a cuvîntului în latinul: „*lēnare* = joindre un mâle à une femelle“ se lămuresce tot-o dată în macedo-româna desvoltarea sensului: „m' *alîn* = mă suiu pe ce-va“, bună-ora într'un cântec poporan:

S' pi chieptu ți s' *alinară*...

= „ils montèrent sur ta poitrine“ (Dr. Obedenar, Texturi p. 340, Mss. în Acad. Rom.).

Din *anin* se formază adjectivii *anin*

nător și *aninacios*, afară de participiul *aninat*, care se poate lua și ca substantiv: „cârlig *aninat*“ și „*aninatul* cârligului“. Tot ca substantiv funcționează infinitivul *aninare*, ér cu nuanță de despreț: *aninatură*.

v. *Atîrn*.

Aninàre (pl. *aninàri*), s. f. — v. 2. *Anin*.

1. **Aninăt** (pl. *aninaturî*), s. n. — v. 2. *Anin*.

2. **Aninăt**, -ă, adj.; part. passé d' *anin* pris comme adjectif: *attaché, suspendu, accroché*. Sinonim cu *acățat, atîrnat, atăgărtat, inținat*, dar fără nuanță de silă sau de greutate.

I. Créngă, Moș Nichifor Coțcariul (Conv. lit. 1877 p. 374): „De inima căruței *atîrna* u păcornița cu feleștiocul și posteuca, care se isbîia una de alta, când mergea căruța, și făceau: tronca tronca! tronca tronca! Iară în belciugul dela carâmbul de desupt din stînga era *aninată* o bîrdiță, pentru felurite întâmplări...“

Balada „Dobrișan“:

Cîobaniî lui Dobrișan
Ei sînt boferi de Divan:
Șed în cața rezemați,
Cu caftan toți îmbrăcați;
Câte-o pétră nestimată
De plătesce lumea tótă
Sus pe caț'ă'i *aninată*...

(Burađa, Dobrogea p. 158)

Ghicitórea moldovenescă despre „Scripcă“ sau „Vióră“:

Scoică uscată
În cuflu *aninată*.

(Revista populară, 1884, p. 46)

Costachi Negruzzi, Scrisórea XXVIII:
„Mai suindu-te, găsești încă o altă că-

mară boltită, și mai sus staă *aninate* clopotele mănăstirii...“

A. Odobescu, Pseudokyn. p. 10: „De cu țorile, atunci când roua stă încă *aninată* pe firele de érbă, ea s'a pornit dela conacul de nópte...“

v. ³ *Anin*.

¹ *Anină*. — v. ¹ *Anin*.

² *Anină*. — v. ¹ *Aninósa*. — *Arină*.

Aninăciòs, -ósa, adj.; qui s'accroche facilement. — v. ² *Anin*.

Aninătòr, óre, adj.; celui ou celle qui accroche. — v. ² *Anin*. — *Aninătóre*.

Aninătóre (pl. *aninătóri*), s. f.; t. de Vénerie: endroit où l'on attrape le chamois. Cuvînt vînătoresc de prin Muscel, sinonim cu c o l ț. Nae Rucărénu în „Vînătorul Carpaților“ :

Jos, copii, pe brânci cu toțîi !
Audițăți șueratul
Capri-negre p'între stânce ?
Ne-a ulmat, dar sint aicea.
Drept l'*aninătóri* vé duceți
Și vedeți de le lăuți vîntul,
Ca nici una să nu scape...

(Incercări, p. 64).

„Când vînatul, adecă ursul, mistrețul sau lupul vulnerat stă pe loc ca să facă resistință, atunci numaî copoîul latră, și acésta în limbagiul vînătoriei se dîce: bat căini. Tot astfel latră copoîul și tot astfel se dîce când el a închis pe capra-négră în c o l ț sau *aninătóre*...“ (ibid. p. 145).

v. ² *Anin*.

Aninătùră (pl. *aninăturî*), s. f. — v. ² *Anin*.

¹ *Aninîș* s. *arinîș* (pl. *aninîșurî*, *arinîșurî*), s. n.; aunaie. Pădure de a n i n î. Sinonim cu a n i n e t sau a r i

n e t, care e pré-puțin întrebuintat, și cu c r i n ă, care e de tot sporadic.

Constantin Brâncovénu, 1699 (Cond. Mss. în Arch. Stat. p. 247): „o fune și cu cătă să va mai alége parté lor, însă din livadé Călărașului în sus în hotarul Stroescu și mérge până în vârful *aninîșului*, cu pădure, cu poiana bradului...“

Vasilie Lupul, 1646, pentru braniștile mănăstirii Putna (Arch. Stat. Doc. II Rom. No. 1): „de acolo la fântăna ce este supt verba, de acolo culme Hrușovului până la muncel și pără la sfârșitul *arinîșului*...“

Intr'un act rustic din Muscel, 1656 (Arch. Stat., Doc. I Rom. No. 235) ne întimpină forma *ainiș*: „locul deîn luncă trece răul de ceia parte, cu *ainișul*, păn în țazul moriei...“

De aci numiri de sate A n i n i ș (Frunțescu).

George Vv. Ghica, 1660 (Arch. Stat., Mitrop. Bucur.): „să fie lor satul *Aninîșul* ot sudstvo Sac, tot satul cu tot hotarul și cu toți Rumăni și cu tot venitul, însă anume venitul de sare den zéce bolovani un bolovan și den drobena de sare den zéce cară un car și den vama boilor al triile ban...“

Aninîș e format din a n i n prin sufixul -iș ca în „stejăriș“, „aluniș“, „cârpeniș“, „pălteniș“ etc., și prin același sufix se forméză din „arină = nășip“ colectivalul „arinîș“ ca în „petriș“, astfel că 'n forma *arinîș*, întrebuintată mai ales în Moldova și'n Ardel, se confundă foneticesce doé cuvinte cu totul deosebite.

v. ¹ *Anin*. — ² *Arinîș*. — *Crină*. — *iș*.

² *Aninîș* s. *arinîș*, n. pr. loc. — v. ¹ *Aninîș*.

¹ *Aninósa*, n. pr. loc. f. artic.; nom de certains villages roumains. Frun-

descu (Dict. top. 8) indică un sat *Aninósa* în Gorj, unul în Muscel, unul în Vâlcea, apoi în Argeș, în Dâmbovița, în Buzău. Cihac (II, 476) crede că acest nume derivă din *anin* „accrocher“, negreșit prin adjectivul *aninos* = *aninăcios* „qui s'accroche“. Un asemenea sens nu se potrivește cu o numire de sat. Mai potrivită ar fi derivațiunea din *anin* „aune“, adecă localitate plină de *anini*; dar românescul din numirile arborilor nu se formează adjectivul cu *-os*, de ex. „stejăros“, „frăsinos“, „brădos“ etc. Originea cuvântului trebuie dară căutată a-îurea. *Aninósa* este — ca „senin“ pentru „serin = serenum“ — o formă asimilativă din *Arinósa* dela *arină* = lat. arena „sablă“, asimilat *anină*, după cum se și rostesc pe a-locuri. În districtul Argeș există chiar *Arinósa* (Frunțescu, 11). Acest nume, prin urmare, înseamnă: *Năsipósa* „La sablonneuse“. Prin sinonimul slav *Năsipósa* se chiamă o localitate în Mehedinți și alta în Prahova (Frunțescu, 320). Din *Aninósa* apoi derivă numele de familie *Aninóșenu* și cel topic *Aninóșeni*.

Deja într'un crisov dela Vlad-vodă Dracul din 1437 se menționează satul *Aninoasa* din Argeș (Venelin, Gramaty p. 78), pe care după aceea, pe la 1515, Négoe Basarab l'a cumpărat și l'a închinat Mitropoliei din Tirgoviște (ibid. 145).

Un cântec devenit foarte popular, deși de origine poporană nu este, se încheie cu :

În sat la *Aninósa*
Era o horă mare...

(Vulpian, Text p. 164)

v. *Arină*.

*Aninósa, n. pr. loc. f. art.; nom des deux couvents en Valachie. O mână-

stire *Aninósa* a existat o dată în districtul Buzeu, o altă ființeză pînă astăzi în apropiere de Câmpulung, ambele lângă sate cu același nume.

I^o. B. Iorgulescu, Dict. topogr. al Buzeului (Mss.): „*Aninósa*, loc isolat în C. Cislău c. *Aninósa*. Aci, în grădina dascălului, e un mal din care se scotește foarte mari de omeni, din care cauză se și dice că ar fi de uriași. După tradiția, aci ar fi fost în vechime schitul *Aninósa*, care ruinându se, călugării s'a mutat la un loc mai șes și au pus fundamentul mănăstirii Cislău“.

În adevăr, mănăstirea *Aninósa* din Buzeu fusese întemeiată, în numele Adormirii Maicei Domnului, deja în prima jumătate a secolului XVI și se afla în flóre pînă pe la 1700. La 1590 Mihnea Turcitul îi întări satul Despicății; iar Mateiu Basarab, la 1644, confirmându-i o moșiă (actele Ep. Buzeu în Arch. Stat.), dice că: „au aflat cărțile mănăstirii bune și dirépte de au ținut de 100 de ani încoace, însă dein Valé-séca pînă în apa Bășcei și pînă în Brădulețu, deș și boiarinul Domni-mele Mogoș căpitan încă au lăsat să ție așa, însă să se știe să ție mănăstiré *Aninoasa* deîntr'acest hotar ce scrie mai sus jumătate...“

Au trecut abia doi secolî, și dintr'o mare mănăstire n'a mai ramas astăzi decăt „tradiția“.

v. *Cislău*.

II°. Pe când începuse a scăde mănăstirea *Aninósa* din Buzeu, s'a rădicat o altă mănăstire *Aninósa* în Muscel sub patronagiul lui Sf. Nicolae.

Aricescu, Ist. Câmpulungului t. 2 p. 106: „Acéstă mănăstire [*Aninósa*] a fost făcută, ca biserică de mir, de clucerul pan Tudoran Vlădescu și de jupanița dumnélui Alisandra la létul 7186 (1678) septemvrie 20 sub domnirea lui Duca-vodă“.

Aci numai cronologia trebuî întru cât-va rectificată.

În actul original de fundațiune, din 1677 (Arch. Stat.), cei doi soți ȳic că: „împreunându-ne Dumnezeu pre amândoi dentru tineretele noastre și dentru a sfinției sale multa milă, dăruitu-ne-au coconi și de toate ce tribuescu omului; însă, după cum se cuvine împotriva noastră, făcut'am și la satul nostru *Aninoasa* ot sud Mușcel, unde ne-au fostă șazământul și temeîul părinților noștri, case boerești și de toate de ce tribuescu înprejurul casii, și am zidit și am înălțat și beserecă mare de piatră și o am înfrumusețat cu toată podoba ei, socotindu să fie beserecă de mir, precum se cade praoslavnicilor creștini; iară după acéia întâmplându-ni-se de ne-au luat Dumnezeu coconii ce am avut și numai ci ne-au rămas o cocoană anume Preda caré o am căsătorit după Costandin post fecorul lu Costandin biv vel peh, și văzându că lumé acasta iaste deșartă și viața omului iaste ca o nimică, pus'am gândul cătră Dumnezeu a-tot-ȳiitorîul și cătră a pré-curatei a lui Măică de am făcut sfânta beserecă den *Aninoasa* să fie sfântă mănăstire de călugări...”

v. ¹ *Aninósa*.

Aninoșeni }
Aninoșenu } v. ¹ *Aninósa*.

Anisón.—v. *Aniș*.

Aniș, s. n.; t. de Botan.: anis, *Anisum vulgare*. *Aniș* = ung. *anis* (citesce: *aniș*) se aude mai mult peste Carpați, pe când la noi circuléază forma luată dela Turci: *anason*, și acea dela Greci: *anison*, ér în Moldova *anos* sau *hanos*.

Dicționar Bănățén circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 423): „*Anish*. Anetum.”

Lexicon Budan: „*Aniș*, molotru sau chimin-dulce”.

v. *Anason*.—*Hanos*.

Anișòr (pl. *anișòri*), s. m.; année, petite année. Deminutiv din *an*, deși în fapt represintă același număr de ȳile. Se întrebuintéază, mai ales la plural, atunci când dorim a înfățișa timpul despre care se vorbesce ca ce-va mai scurt, îndulcind óre-cum impresiunea ce ar produce asupra ascultătorului pozitivul *an*.

Balada „*Mosnégul*”:

Vremea grea a vremuit,
Anișòrii s'a 'mplinit...

(G. D. T., Poes. pop. 619).

O colindă:

Căci n'am fost p'aicî
De *anișòri* cincî...

(Ibid. 68)

Jipescu, Opincaru p. 16: „mî-am dat ostenéla, și 'n căți-va *anișòri* am făcut o carte țerănescă...”

Anișòr e potrivit mai cu sémă când e vorba despre o vristă fragedă.

I. Văcărescu, p. 17:

La un loc toți nuriî cresce
Mai spre dece *anișòri*,
Și'n fetiță 'nchipuesce
Fulger de biruitori!..

v. ¹ *An*.—*ișòr*.

Aniță, n. pr. pers. fem.; Annette. Deminutiv din *Ana*, ca și *Ancă*, *Ancuță*, *Anuță*, *Anușcă*, *Anică* etc.

Act moldovenesc din 1677 (A. I. R. III, 251): „Adecă eũ *Aniță* fata Maricăi Cărcoii...”; dar mai jos la iscălitură aspirat: *Haniță*.

Neculce, Letop. II, 249, vorbind despre Domnul moldovenesc Dimitrașco Cantacuzino: „își luase o fată a unei rachierite de pe Podul-vechîu, anume

Arhipoae, ér pre fată o chiema *Anița* și era țitoarea lui Dimitrașco-vodă...”

Costachi Negruzzi, Scrisórea XXV: „...s’o dai la pansion. Indată ce va întra acolo, n’o să’i mai đică *Anița*, ce Madmoazel A n e t...”

v. ¹ *Ana*. — *Anuță*...

An-noŭ (artic. *anul-noŭ*, *anului-noŭ*), s. m.; nouvel an. Sub raportul formei, *an-noŭ* constituă un singur cuvînt, deși se declină numai „an-“, întocmai după cum un singur cuvînt este „cel-alalt“ în care nu se declină decât „cel“; sub raportul sensului, își are și mai mult o individualitate propriă bine hotărîtă, însemnând abia primele 24 óre din totalitatea unui an. De aci ingenioasa ghicitóre poporană: „Care a n țina numai o đí? — *Anul-noŭ*“ (Sbiera, Povești, 321). Ca o singură đí, *anul-noŭ* e sinonim cu S ă n - V ă s i i u, căci cade tocmai la 1 ianuariu în serbătórea Sântului Vasilie. Întregul an care precede *anului-noŭ* se đice a n v e c h i u; dar aci nu mai e un singur cuvînt, ci sînt doê vorbe deosebite: substantivul a n cu sensul seŭ obicînit de trei-sute și atâtea đile, urmat de adjectivul „vechîu“ funcționând ca orî-care alt calificativ: an bun, an reŭ etc. De aceia se póte pune și la plural: a n i v e c h i, adecă període de de-mult trecute de câte 365+365+365 đile, pe când *an-noŭ* n’are plural, fiind o singură đí față cu a n u l v e c h i u cel imediat și cu toți a n i v e c h i cei mai de ’nainte, precum și față cu cele-lalte đile ce’i vor urma pînă la încheiarea periodului de 365 și ’n carí se cuprinde a n u l v i i t o r.

G. Alexandrescu, „Anul 1840“:

Să stăpânim durerea care pe om supune;
Să așteptăm în pace al sórtei ajutor:
Căci cine scie óre, și cine imí va spune
Ce-o să aducă đíua și a n u l v i i t o r?..
An-noŭ! Aștept minunea’ți ca o cerescă lege...

Cu acéstă speranță mereŭ amăgită că *anul-noŭ* deschide ușa unui viitor mai frumos, ómenii petrec íngropând a n u l v e c h i u — după expresiunea poporană—și urându’și unul altuía đile mai bune:

Anul-noŭ cu fericire
Vê dorim și cu ’nflorire,
Ca merii,
Ca perii
În mijlocul verii!..

(Alex. Poes. pop. 2 104)

său: „Bună diminéță lui S ă n - V ă s i i u! să deie Dumneđeŭ să fie de acum într’un an

Stogul cât casa,
Pita cât masa,

slăninile cât ușile, untura ca cuptóriul,

Porcii unturoși
Și ómenii sánătoși!..“

(R. Simu, Transilv., c. Orlatu)

La vechii Romaní tóte acestea se điceau fórté laconic: „a n n u m n o - v u m faustum felicem“, ceia ce se reducea în scris numai la patru litere: A. N. F. F.

Románul crede că pînă și pentru dobitoce *anul-noŭ* este o đí de resuflare a necazurilor.

„În nóptea spre *anul-noŭ* se deschid cerurile, și cine vede când se deschid capéta dela Dumneđeŭ tot ce va cere; de asemenea vitele vorbesc în acea nópte între ele, spunénd lui Dumneđeŭ cum le chinuesc ómenii, dar cine ar asculta vorba lor, móre...” (V. Mircea, Íași, c. Copoŭ; M. Lupescu, Suceva, c. Broșteni; P. Mohor, Tutova, c. Pucscí).

„Poporul crede că în séra spre *anul-noŭ* tóte animalele vorbesc unele cu altele întocmai ca și ómenii, spunéndu’și fie-care câte a pățit în timpul anului...” (I. Iftimescu, Suceva, c. Saru-Dornei).

Tóte obiceiile poporane dela *anul-*

-noï, unele moștenite din Roma sau proprie Românilor, altele împrumutate mai târziu de pe la vecini sau comune mai multor {popore, decurg din această dublă năzuință: îndreptarea sorței pe viitor și gonirea relexlor trecutului. Numai o mică parte din ele au fost descrise de d. G. D. Teodorescu (Incercări, Buc. 1874 p. 55-66). Unele aparțin *anului-noï* și Crăciunului tot-o-dată, doș ȝile mari atât de înrudite în credințele poporului încât: „la anul-noï se ȝice și Crăciunul-mic“ (D. Recénu, Banat, Lugos). Așa sînt mai ales: Colinda, împărțirea darurilor și Brezaia cu varianturile sale: Cerb sau Capră, Turcă sau Țurcă etc., despre cari a se vedé la locurile lor. De asemenea vrăjile, mai cu sémă cele de măritiș, se fac nu numai la *anul-noï*, ci de o mulțime de ori: la Sânt-Andreu, la Bobotéză, la Sânt-Georz, la Crăciun. Cele mai caracteristice pentru *anul-noï* sînt anume acele datine, cari privesc direct sau indirect, ca piezi sau prevestiri, la lucrarea pămîntului și 'n genere la munca de peste an.

„În ȝiua de *an-noï* nimene nu dórme, că tot anul va hi somnoros; nu dau bani împrumut, și cine n'are bani atunce, va fi tot lipsit; se pun cărindare de cépă...“ (D. Popu, Transilv., Făgăraș, c. Copăcel).

„Despre *anul-noï* este obiceiul de a pune 12 coji de cépă în rînd umplute cu sare, închipuind cele 12 lune ale anului, și care cójă lasă mai multă apă din sare, acea lună e mai ploioasă...“ (St. Negoescu, Rîmnic-sărat, c. Bogza; I. Iordachescu, Botoșani, c. Cristesci; etc.).

v. Cărindar.

„La *anul-noï* de demănecate fie-care om trebui să ȝea în mână unélta cu care lucréză în cursul anului, și s'o mă-

nuescă de trei ori. Așa plugarul ȝea sapa, cu carea dă de trei ori în pămînt, și furca, cu carea rădică de trei ori. De asemenea fac, fie-care în felul seü, ciobotariul, croitoriul, dulgheriul, chetrariul și herariul, ca semn de bărbăția și sporiu la lucru...“ (Preut I. Călugărenu, Tecuci, c. Movileni).

„Spre *anul-noï* ómenii se duc câte doi pe la grădinele lor, unul cu un topor în mână și altul cu un braț de paiă. Cel cu toporul se duce la arbore rostind că voesce să'l taie; cel cu paiă îi respunde să nu'l taie, căci îl ȝea în chezașiă că la véra viitoare va face róde multe; acésta se repetă de trei ori, apoi îl légă cu pae ca semn că l'a luat în chezașiă...“ (Dobrogea, Constanța, c. Urum-beiu).

„Despre *anul-noï* și la *anul-noï* se obișnuesc: plugul-cel-mare, plugulețul, Vasilca sau Siva și Sorcova. Iată chipul cum se urméză acestea: 1°. În dimineța ajunului Sf. Vasile un număr óre-care de flăcăi se înhamă la un plug, alții cu clopote în mână, alții cu biciuri, și merg din casă în casă cu plugul după dînșii, sună din clopote, trosnesc din biciu și uréză an înbelșugat, căpetând pentru asta bani și turta plugului, care este o azimă gătita înadins pentru acest sfirșit. 2°. Băieții cei mici fac câte trei un pluguleț de lemn, întocmai după chipul plugului celui mare; córnelé plugulețului le împodobesc cu ciucuri și cu cãnuri de diferite fețe, și atirná de el un clopoțel; apoi umblă trei câte trei din casă în casă, urând an mános; unul din cei trei se ȝice plugar și pórtă plugulețul, altul numit minător trosnesce cu biciul, iar cel-lalt numit épă pórtă traista unde se pune bornacii sau covrigii ce'i capétă câte-șitrei plugarii. 3°. Vasilca sau Siva este o căpățînă de porc împodobită cu măr-

gele, cercei, inele, brățări, sălbii, etc.; umblă cu ea cântând Țigani în noptea Sfântului Vasile și capătă bani, muschiu său limbă de porc. 4°. In diminuța *anului-noi* copiii mici dela 2-6 ani merg pe la nămurii și îi sorcovesc; sorcova e o nuia de măr împodobită cu lână de diferite fețe sau cu hârtia colorată...“ (M. Radulescu, Ialomița, c. Gârbovi; P. Poppescu, Buzeu, c. Chiojdu-Basca).

v. 1. *An.* — 2. *Bârță.* — *Brezae.* — *Boboteză.* — 3. *Buhăiu.* — *Busuioc.* — *Cântător.* — 4. *Cerb.* — *Colindă.* — *Comoră.* — *Crăciun.* — *Par.* — *Porc.* — *Scovardă.* — *Semănat.* — *Sorcova.* — *Turcă.* — *Țigan.* — *Vasilcă.* — *Văsieșc.* — *Văsiu.* — *Vergel.* — *Vrajă...*

Anocăto, adv.; sens dessus dessous, sens devant derrière. Ca și sinonimul *anapoda*, *anocato* = *ἀνω κατω* ne-a venit dela Grecii în epoca fanariotică. Curat românesc: *d'andoselea*, *d'andaratele*, *arababura*...

Alexandri, Cinel-cinel, sc. 2: „N'am răgaz nici măcar un cés!.. Ba să le aștept cu masa pînă pe la tócă; ba îmi fac casa *anocato* pînă pe la doă după miezul nopții, tot. cu jocuri și cu nebuni!...”

Basmul „Cătea'n varđă“ (Col. I. Tr. 1882 p. 127): „Și tot astfel spuse și trase mereu cu bățul pînă ce se făcu azima *anocato*, adică una cu cenușă, de nu se mai alese nimic de dinsa...”

v. *Anapoda.* — *Arababura.* — 1. *Grec.*

Anòs. — *Aniș.* — *Hanos.*

Anost, -ă, adj.; „insipide, fade; du ngr. *ἀνοστος*“ (Cihac). In opozițiune cu *nostim* „plaisant“ = *νόστιμος*. Ca verb se dice *anostesc* „ennuyer“ = *ἀνοστιζω*; ca substantiv,

anostiă = *ἀνοστία*, ér cu nuanță de despreț: *anostitură*.

Laurian-Maxim: „*Anost*, neplăcut, nesărat, fără gust“.

La Alexandri, Boierii și ciocoii, act. IV sc. 3, bătrâna cocheta Tarsița, auđind laudele făcute unei frumoșe tinere, exclamă năcăjită: „Ce *anostiă!*...”

Costinescu: „*Anostitură*, prefacețură, afectatiune, întrecătură“.

v. 1. *Grec.*

Anostesc
Anostiă
Anostitură } v. *Anost.*

Anóten. — v. *Nóten.*

Anotimp (pl. *anotimpuri* s. *anotimpri*), s. n. et m.; saison. — v. 1. *An.*

A'n-piciórele (d'), adv.; en marchant à pied. Sinonim cu *pe jos*, dar presupunend neapărat o mișcare necețată, deși nu iute; nici decum stare pe loc. *D'a'n-picióre* sau *d'a'n-piciórele* se referă cătră pe jos întocmai ca *d'a'n-călarele* cătră călare. E mai cu sémă poporană locuțiunea: „a boli *d'a'n-piciórele*“, când cine-va umblă ca tótă lumea, mișcându-se în drépta și'n stंगा, dar numai el scie cât de reu pătimesce.

O doină din Banat:

Du-te dor, pustifu de tine!
Nu mai veni pe la mine,
Că ai mai venit o dată
Ș'am zăcut o vară tótă:
Bollam bółă de-a'n-picióre
Și nemica nu mă dóre...

(Vulpian, Text p. 94)

v. 4. *An.*

Antál (plur. *antaluri*), s. n.; tonneau, mesure de capacité. Sinonim cu *bute* și *poloboc*, mai ales cu augmenta-

tivul butoïu, dar implicând tot-o-dată noțiunea de măsură de capacitate: 50 de vedre. Se întrebuintează mai cu deosebire în Moldova.

Alexandri, Doi morți vii, act I sc. I:

Prieteni buni, să bem și să mâncăm,
Căci pôte mâni vom da de cés amar!
Hai de pe-acum voïos să ne 'necăm
Intr'un *antal* de vin bun de Cotnar...

I. Créngă, Moș Nichifor Coțcariul (Conv. lit. 1877 p. 381): „Îa să fie un *antal* cu vin orî cu rachiû, și să veđi atunci: ar ședê carul stricat atâta timp în mijlocul drumului?...“

Unguresce cuvîntul sună *altalag*, *antalag* și *átalag*. Dela Ungurî l'au primit Poloniî și Rușii sub forma *antal*, nemțesce *Antel*. Moldoveniî însă n'au luat pe *antal* d'a-dreptul dela Ungurî (Cihac, II, 476), ci prin Poloni, la cari acéstă vorbă a fost atât de respândită, încât a dat nascere comicului epitet *Antalowitz*, literalmente „Antalescu“, cu sens de „bețivan“ (Linde).

v. *Bute*.—*Védră*.

Antănăși, s. f. plur.; t. du Calendrier popul.: le 16 et le 17 Janvier considérés comme jours néfastes. Se aude mai ales în Banat și 'n Oltenia (Mehedinți). S. Măngiucă, Calendaru 1882: „Pre 16 și 17 Ianuariû cad și *Antănășiile*, ăile rele de bóle mari și amețeli de cap și de dat de reû a copiilor...“

Cuvîntul e compus din *Anton* și *Tănase*, doi sfinți cari se serbêză la 17 și 18 Ianuariû, amalgamați prin același procedere poporană ca în „Cosmandin = Cosma + Damian“, „Todorusale = Tóder + Rusali“, „Petrolie = Pétru + Ilie“ etc.

v. *Anafoca*.

Prima întrebare este: de ce óre *Antănășiile* se încep la 16 Ianuariû, pe

când în usul general al bisericeï Sf. *Anton* se ține la 17? Un singur calendar slav ic pune pe acest sânt la 16, și anume cel cuprins în evangeliarul dela Reims, care—după cum a demonstrat'o academicul rus Biliarski (O kirillovskoi časti Reïmskago Evangeliia, SPtrb. 1848) — s'a scris de cătră un Român în România pe la începutul secolului XIV. *Antănășiile* din Banat și din Oltenia au păstrat dară reminiscența unei particularități calendaristice curat românesce tocmai din vécul de mijloc.

În același calendar (Martinov, Annus eccles. p. 348) după Sf. *Anton* urmêză peste o ăi la 18 Ianuariû „Sf. *Atanasie* și *Ciril*“, dar nu este nici un sânt pentru ăiua de 17. E probabil că fie-căruia din cei trei sfinți li se atribuia la noi câte o ăi deosebită, anume:

16 Ianuariû. *Anton*;

17 Ianuariû. *Atanasie*;

18 Ianuariû. *Ciril*;

și atunci se explică pe deplin serbarea *Antănășiilor* la 16 și 17, fiind exclusă ăiua de 18, care aparținea în specie Sf-lui *Ciril*. De aîmintrea, învecinarea Sf-lor *Anton* și *Atanasie* în calendarul greco-slavic, de unde apoi a urmat amalgamarea lor la Români, se potrivește fórté bine cu impregiurarea că *Atanasie* a fost nu numai contimpuran, ci chiar ucenic și apoi biograf al lui *Anton*.

Cât se atinge de rolul cel patologic al *Antănășiilor*, mai ales pentru amețeli și bóle de copii, el se înlănțuesce cu numele „pojarului“ în limbile occidentale: „feu Saint-Antoine“, „Antons-feuer“, „Anthony's-fire“, care se întemeiază pe o legendă născută în Franca în secolul XI (Migne, Dict. hagiogr. I, 215). Se scie că pojarul e însoțit de amețeli și seceră mai ales pe copii. După Cihac (II, 155)

s'ar ȃice Ńi romănesce: „pojarul Sf. Anton“, cea ce însă noi n'am putut verifica în graiul poporan. În orice cas, credința Romănilor despre *Antănsăi* ca „ȃile rele de bôle mari Ńi ametei de cap Ńi de dat de reŭ a copiilor“, fiind originară din apusul medieval, datéză cam din epoca Cruciatelor.

v. *Anton.* — *Antonică.* — ² *Brăncă.* — *Orbalț.* — ² *Pojar.*

Antep. s. m.; t. de Botan.: bois de Sainte-Lucie, Prunus mahaleb. O varietate de vișin, al căriă lemn capetă cu timpul un plăcut miros, întrebuintându-se mai ales pentru ciubuce. Cuvîntul românesc este întocmai turcul *ante p* (Șăinenu, Elem. turc. p. 9), ér nicî decum „une altération fort singulière du turc-arabe mahaleb“ (Cihac, II, 543).

Dr. Polysu: „*Antep*, der türkische Weichselbaum“.

Filimon, Ciocoii vechi, p. 17: „În cel-lalt unghiŭ era aședat un dulap, prin ale cărui sticle sa vedeaŭ o mulțime de ciubuce de *ante p* Ńi de iasomiă, cu imamele de chihlibar limoniŭ...“

v. *Ciubuc.* — ¹ *Turc.*

Antereiaș. — v. *Antereii.*

Anterëu s. **anteriŭ** (plur. *anteree* s. *anterie*), s. n.; sorte de justaucorps, habit de dessous plus ou moins long, porté immédiatement sur la chemise et qui serrait la taille. Deși cuvîntul vine din turcul *anteri* = ngr. *ἀντήρι* = serb. *anteriia* (Cihac, II, 543), totuși el pare a fi destul de vechiu la Romăni, mai păstrându-se astăȃi la preuți Ńi în poporul de jos, după ce a ajuns să dispară cu desăvîrșire de vr'o câți-va ani din clasele superioare. Sub domnia lui vodă

Cuza se mai vedea încă din când în când câte un ișlicar cu *antereii*, dintre cari cei mai vestiți erau bătrănu Obedenu Ńi un unchiŭ al principelui: Grigorie Cuza.

Costinescu, Vocab. I, 46: „*Anterii*. Haină lungă grécă, peste care, încingându-se cu taclit, îmbrăca giubéoa“.

Antereul purtându-se d'a-dreptul peste cămeșă, de aci proverbul: „cămeșă e mai aprópe decât *anteriul*“ (C. Negruzzi, Scrisórea XII).

Căntec poporan bucurescén de pe la finea secolului trecut despre una din cele mai simpatice figure din istoria literaturéi romăne:

Ienăchiță Văcărescu
Șede 'n pörtă la Dudescu,
Cu ciubuc de diamant,
Capot roșu îmbrăcat,
Cu *anterii* de atlas:
Móre Dómna de năcaz...

(Bucúmul, 1863 p. 195)

Alexandri, Păpușăriul:

Lumea'i plină de păpuși
De tot soful, marí Ńi micí,
Cu surtuțe, cu mănúși,
Cu-*anterii* Ńi cu ișlicí..

Același, Barbu Lăutaríul:

Căt îi șede de frumos
Cu șalvarí de merinos,
Cu-*anterii* de citarea
Și cu fes de Indernea!..

Fiind vorba de citarea saŭ citariŭ, stofă din care mai ales se făceaŭ *antereele*, apoi să ne aducem aminte că pe la 1821 costa 160 talerí „2 *anterie* de citariŭ, unul cu o vargă lahanie Ńi cu alta albă, Ńi altul cu vârgi închise...“ (Tocil., Rev. II p. 333).

v. *Citarea.*

Antereele boierescí de altă dată, ca Ńi cele popescí de astăȃi, erau prelungi pentru acele momente de veselie,

în cari picîóarele simţiaú mîncîrimea de a trage un danţ. Intr'o asemenea împregîurare, boierii—dice Alexandri în Barbu Lăutarul — „îşi anina pólele *anteriului* în brău, îşi asvîrlia papucii de remănea numai în mestii, şi giuca...”

I. Créngă, Amintiri din copilăria (Conv. lit. 1882 p. 453): „Popa Buligă, deşi era bătrân, dacă vede că ni-î tréba de-aşa, unde nu'şi pune pólele *antereului* în brău, dicénd: din partea mea, tot chef şi voe bună...!”

Antereul era nu numai pentru boierii bătrâni, ci şi pentru junimea cea aurită din generaţiunile trecute.

Costachi Negruzzi, Zoe, I, sub 1827: „El [un tînăr cuconaş] purta un *antereu* de suvaía alb, era încins cu un şal roşu cu flori din care o pólá i se slobođia pe cópsa stîngă, iar capetele alcătuiind un fiong dinainte cădeaú apoi peste papucii lui cei galbeni; pe sub giubéoa de pambriú albastru blănită cu samur purta una dintr'acele scurte caţaveici numite fermente...”

Pe un altfel de tînăr ni'l descrie Filimon, Ciocoií vechi p. 13: „Intr'o diminéţá din luna lui Octobre anul 1814, un june de 22 de ani, scurt la statură, cu faţă ócheşá, ochi negri plini de vicleniá, un nas drept şi cu virful cam ridicat în sus ce indicá ambiţiunea şi mândria grosolană, îmbrăcat cu un *anteriu* de şamalagea rupt în spate...”

Ca şi boierii şi cei de prin curţile boieresci, tot aşa purtaú *anteree* hoţii şi chfar porcarii.

Balada „Stanislav Vitézul“:

Spélând *anteriele*
Şi curăţind armele;
Anteriul halducesc,
Arme de sînge turcesc...

(G. D. T., Poes. pop. 563)

În „Catastihul“ mănăstirii Tuturor-

Sfinţilor din Bucuresci pe 1741 (Mss. în Arch. Stat. f. 111, 112):

„S'au dat la doi purcari înbrăcăminte, la doao íapángele i 2 *antirie* i 2 párechi dá nádragi, taleri 7...”

Să trecem acuma la *antereul* cel ţerănesc, care o să mai dureze încă cine mai scie câte decimii de ani, căci în popor moda ţine cu secolii, ér credinţele cu mií de ani.

Jipescu, Opincaru p. 80: „Are hinu pé el zechie, *antirii*, zechiofu, cojoc cu bumbi şi saricá dē'í tribuie...”

La ţeranii, după localităţi, prin *antereu* se înţelege atât haíná lungă precum şi haíná scurtă, fiind sinonim pe aci cu *mintén*, pe aci cu *zeche*, pe aci cu *zábun*, cu *coporan*, cu *ilic*.

„*Antereu* saú *mintén* este o haíná ţerănescă lungă pînă la brău, se închee de sus pînă jos cu un rînd de bumbi, e înflorită la pept, guler şi mâneci cu găitane de osebite culori după plăcere, mâneci strîmte înspre capét unde se închee prin trei bumbi. În timp de iérná se cáptuşesc cu láná. Tot *antereu* se numesce şi haína ce o pórtá preuţii pe sub giubea, lungă pînă jos...” (N. Bălăuţá, Vasluú, c. Ivănesci).

„*Anteriul* este o *zeche* ţerănescă, cusută cu găitan negru împregiur” (St. Sersea, Prahova. c. Rânceđi).

„Aceiaşi haíná se dice *antirii* când e nouă, iar *zeche* când este purtată...” (P. Poppescu, Buzeú, c. Chiojdu-Básca).

„Zeghe propriú díşá este de láná négrá, *antireul* este o zeghe albă” (B. Ionescu, Dîmboviţa, c. Săcuenii).

„În díle de serbătóre, ţeranul pune *anteriu* alb de láná de óiá, încins cu brău roşu...” (S. Negoescu, Dîmboviţa, c. Racíu).

„*Antiriele* se fac din dimiă albă“ (A. Ilescu, Dimbovița, c. Sărdanu).

„Pe la noi țeranii pòrtă *antiree* pînă la brâu; *antiree* lungi le pòrtă Țiganiî lăeșî“ (S. Dimitriu, Iași, c. Sinesci).

„*Antereî* saũ ilic“ (P. Bumbar, Tutova, c. Odaia-Bursucani).

„*Anteriũ* saũ zăbun“ (I. Ionescu, Rîmnic-sărat, c. Slobozia).

„*Anteriũ* saũ zeban, coporan saũ zeche...“ (G. Nicolescu, Ialomița, c. Cegan).

„Pe aice se đice coporan în loc de *anteriũ*“ (D. Pavelescu, Ialomița, c. Chióra).

La deminutiv se face *antereiaș*.
v. *Arvinte*. — *Coporan*. — *Găubea*. — *Ilic*. — *Mintén*. — *Taclit*. — *Zăbun*. — *Zeche*.

¹*Anterlic* (plur. *anterlicuri*), s. n.; pièce d'étoffe pour un *anteriũ*. Și la Serbi *anteriluk* „panni quantum sufficit ad vestem anterija dictam conficiendam“ (Karadžić). Tarifa vamală moldovenescă din 1761 (Cogăln., Arch. Rom. II, 324): „*anterlicuri* bune, de unul 90 bani“; tot acolo însă alt ce-va însemneză: „*anterlicuri*, de 14 ocă 1 leu vechiu“, pòte nasturi pentru anteree.

v. *Antereî*.

²*Anterlic*. — v. ¹*Anterlic*.

Antifòn (pl. *antifone*), s. n.; t. de Théol.: antienne. Din greul *ἀντιφωνο* prin paleo-slavicul *antifonũ*. Literalmente însemneză „vox reciproca“ (Isid., Orig. XI, 18), același vers din psalmi repetându-se de doë coruri ca și când și-ar răspunde unul altuia. La liturgiă se cîntă trei *antifone*, iar de 'naintea fie-căruia preutul citește singur în altar o rugă.

Dosofteiu, Liturgiar 1683, Slujba Sf.

Grigorie f. 38 sqq.: „Și citeșcũ ca-thizma *antifonelorũ* pre trei despărțături. Popa în taină citiaște molitva întâiului *antifonũ*: Domne îndurate și milostive...“

De aci se chiamă *antifonar* „carte cu *antifonele* bisericesci“ (Costinescu) saũ „carte de biserică în care *antifonele* și alte părți de slujbă sînt însemnate cu note“ (Aaron—Poenar—Hill).
v. *Psaltichia*.

Antifonâr. — v. *Antifon*.

Antigic. — v. *Altângic*. — *Condurul-Dómneî*.

Antihîrț, s. m.; t. de Théol. et de Mythol. populaire: Antechrist. Din sensul primitiv general de „dușman al lui Crist“: *ἀντι-Χριστός*, cuvîntul s'a aplicat mai târđiũ în speciă la demonul din Apocalips, devenit o parte integrantă din mitul creștin despre sfîrșitul lumii saũ vremea-de-apoi. Deja din primii secolii ai creștinismului, legenda cea apocaliptică începuse a lua la fie-care popor câte o altă dezvoltare, născîndu-se astfel o mulțime de variante, între cari cel românesc înfățișeză unele particularități interesante. Forma *Antihrist* ne întimpină numai în cărți; în graiu se aude: *Antehrist*, *Antihîrstu*, *Antehârs* saũ *Antihîrs*, și mai ales *Antihîrț*.

Noul Testament din 1648, Ep. Io. I, 18:

...cum ați auzit că va veni *Antihrist*, acmu încã mulți *Antihristi* începurã a fi, de unde știm că vrémé déapoïaste...

...καθὼς ἠκούσατε ὅτι Ἀντίχριστος ἔρχεται, καὶ νῦν Ἀντίχριστοι πολλοὶ γενόμενοι ὄθεν γινώσκουμεν ὅτι ἐσχάτη ὥρα ἐστίν...

Alexandri, Iași în carnaval, act II sc. 9: „Of, of! Se vede c'am agiuns în vremea lui *Antihîrț*... Brr, tare mi'i frică...”

„*Antihristul* are să se nască în vremea de apoi dintr'o femeie roșie...” (A. Paraschivescu, Muscel, c. Valeamare).

„La vremea d'apoi, ȳce poporul, pămîntul va arde de șapte coți, apele se vor retrage, numai argintul va fi d'asupra în loc de apă; toți se vor boci de sete; atunci *Antehrist* va veni cu o balercă cu apă trasă d'o épă albă, și tot în același timp Maica Domnului c'un potir cu apă de vieță și c'un corn de prescure...” (I. Caltin, Némț, c. Dragomiresci; I. Demetriu, Vasluu, c. Mircesci).

„*Antihîrstu* este dracul, care va eși pe pămînt la vremea d'apoi ca să îndemneze pe ómenî a face tóte fărăde-legile. E! tată, s'a apropiat vremea d'apoi... a eșit *Antihîrstu* pe pămînt! a perit rușinea...” (N. Coman, Buzeu, c. Maxenu).

„Când are să fie sfîrșitul lumii va fi săcetă și fómete și are să se mănance ómenî pe ómenî și n'are să aibă de bcut apă; atunci are să vie *Antihîrțu* c'un poloboc cu păcură, tras de draci, și are să dee pe la ómenî, și cei ce or bē, are să'i scrie pe o chele de ghihol și 'i va lua în iad...” (C. Licu, Iași, c. Cotnari).

„La vremea d'apoi, cine va mânca prescură dela Hristos, vor merge în raú, iar cine va lua pâne multă și beuțură dela *Antehîrț*, vor merge în iad” (G. I. Maior, Tutova, c. Plopana; I. Mirănescu, Iași, c. Podul-Ilóii).

Apoi poporul pune pe *Antihîrț* într'o strînsă legătură cu Sânt-Ilie:

„La vremea de apoi Sf. Ilie va avé o luptă mare cu *Antihîrț* și va fi biruit” (G. Dobrin, Făgăraș, c. Voila).

„...*Antehárs* are să umble cu o pâne și un urcior cu apă, fără ca ele să se mai mântue, și are să facă minuni ca și Hristos, înșelând pe cei slabi în credință; apoi va veni și Sf. Ilie din cer, muștrând pe *Antehárs*, care va porunci credincioșilor seî să tae capul lui Sf. Ilie, din al cărui sânge se va aprinde pămîntul și va arde de 9 coți, ș'atunci va fi și sfîrșitul lumii...” (D. Demetriu, Tușova, c. Lungesci).

Acest amestec al lui *Antihrist* cu sf. Ilie ne întîmpină deja în Alexandria lui popa Ion din Sim-Pietru, 1620 (Mss. în Acad. Rom. p. 88): „vor eși aceste limbi în ȳilele lu *Antihrist* cându va împărăți el, și se voru închina lui, și ei vor fi muncitori de creștini și cu Ovrei și cu Țigani, și voru mánca coconii creștinești, și vor previ părinți și nu-i vor pute folosi în trei ani; anul va fi ca luna, luna ca săptămána, săptămána ca zio, zio ca časul, časul ca cirta, scurta-să-vorú pántru derepți; și atunce merge-va *Antihrist* și sveti Ilie, și'l va junghe *Antihristu*...”

Același pasagiú în redacțiunea lui Bucur Gramaticul, 1702 (Mss. în Arch. Stat. p. 213): „Acéste limbi păgáne [Soti și Magoti, Aghesi etc.] le închise Alixandru, și vor eși acéste limbi păgáne când va naște *Antihrist* pre lume, atunce li se va deșchide lor ușa și vor eși la lume și să vor închina lui *Antihrist* și vor munci ei pre creștini cu Ovréii și cu Țigani în 3 ai la vécul de apoi, și vor lua pre copii oamenilor și-i vor frige și-i vor mánca...”

În unele dialecte franceze *Antichrist* „antechrist” însemnéză în genere pe un „monstru” (Mém. de la Soc. de Linguist. III, 380). Cam tot așa românește.

Alexandri, Arvinte și Pepelea, sc. 7: „Tu ești, *antihîrțule*? Ce cați aici?...”;

și mai jos, sc. 11: „Batăl crucea, *antihirtj!*...”

v. *Apoî. — Ilie.*

Antimis (plur. *antimisurî* s. *antimise*), s. n.; t. de Théol.: Corporal, autel portatif. O bucată de pânză saŭ de stofă pătrată, care se întinde pe altar sub potir saŭ sfintele daruri și care — în lipsă de altar — pôte să'l înlocuască; une-orî împodobită cu figure și purtând inscripțiuni. Din grecul bizantin ἀντιμισιον prin paleo-slavicul *antimisŭ*.

Sépte-taine, 1644, f. 39 b: „Întâi tre-bue în oltarŭ pre préstol să fie *antimis*, sau și fără de oltarŭ, de nevoe cum are fi în cale unde nu-i beserecă, să fie *antimis* svințit, iară fără de-acesta nice într'uin chip liturghiă să nu să facă...”

Mitropolitul Dosofteiu din Ardél, 1627 (A. I. R. I, 101): „Popa de nu va ave cărți și veșminte și unelte și vase de *antimis*, altarŭlui și a hramului, birșag 27 de florinți...”

Mitropolitul Dosofteiu din Moldova, Liturgiar 1683, Slujba Sf. Grigorie f. 46 a: „Preuții punŭ *antimisele* pre svântulŭ prestolŭ și arhiereul le ocropiaște de trei ori cu apă de flori...”

Inventariul mănăstirii Galata, 1588 (Cuv. d. bătr. I, 201): „1 *antimisŭ* de altar roșii cu slove de aurŭ...”

Inventariul Cotrocenilor, 1681 (Mss.

Arch. Stat.) f. 47: „*antimis* zugrăvit pre atlas albu...”

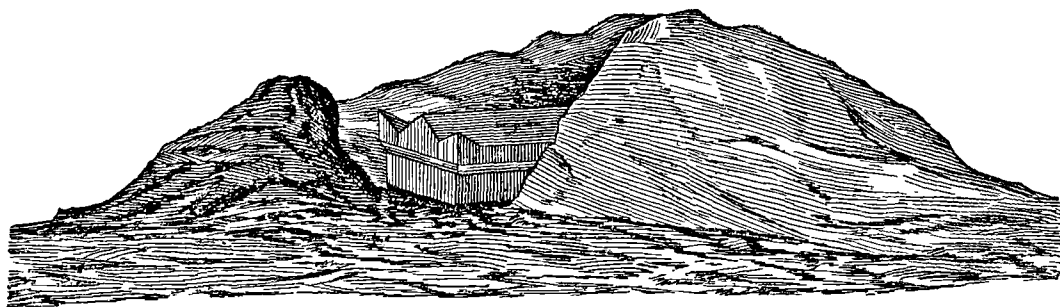
Beldiman, Tragod. v. 3285:

Enicerii de mândriă, îngâmfați cât nu s'aŭ dat,

Vinde cu o fală mare acele ce aŭ prădat:
Blane, strae și odoră, cât vèdend te minunal,
Iar aere, *antimisurî*, erau hârșele pe cai...

v. ² *Aer. — Procověj.*

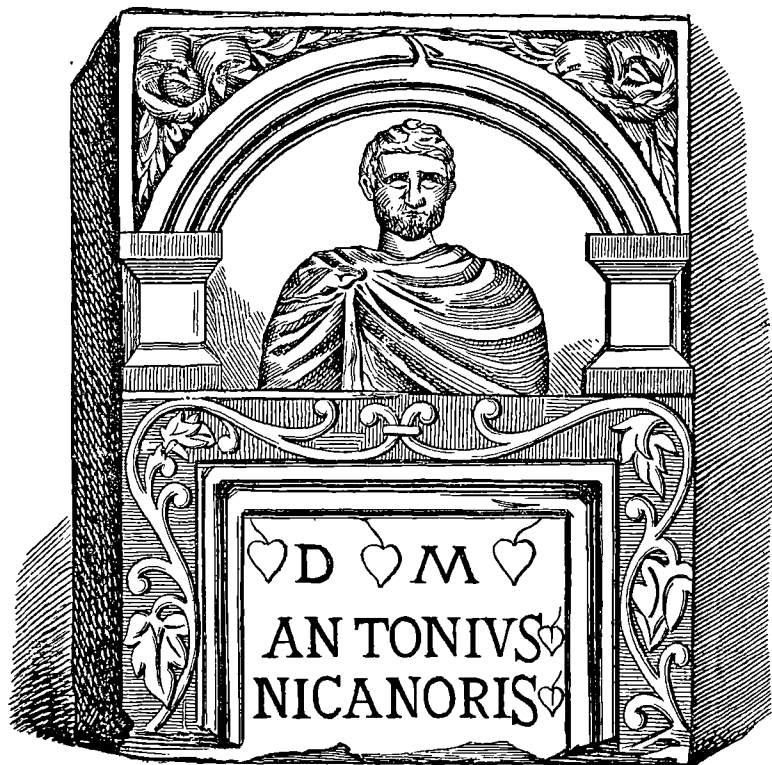
Antina, s. f.; t. d'Archéol.: 1°. ruines romaines près de Caracal dans la Petite-Valachie; 2°. brique que l'on retire de ces ruines. In districtul Romanați, la satul Reșca saŭ Recica, lingă riulețul Tesluu, se află urmele unui oraș din epoca Romanilor, pe cari poporul le numesce *Antina*. Deja în secolul trecut generalul rus Baur (Mém. sur la Valachie 1778 p. 198), menționând Recica „village avec une église et un pont sur le Teslu”, ne spune că: „on y trouve des débris des anciens retranchements”. Mai târziu, o menționează la 1818 Fotino (t. 1 p. 153): „λείψανα Ῥωμαϊκοῦ κάστρου, ἐκ λίθων τετραγωνικῶν κατισκευασμένου, καὶ ἡ μὲν περιοχὴ τοῦ τόπου τούτου λέγεται ἀπὸ τοὺς ἐγγωρίους Ῥέτζκα, τὸ δὲ κάστρον Ἀντινα...” Nemine însă n'a făcut cercetări ce-va mai seriose la fața locului înainte de colonelul Vladimir Blaramberg, care la 1836 a descoperit la *Antina* într'o movilă un sarcofag:

(Muzeu național, 1836, No. 24 p. 93)

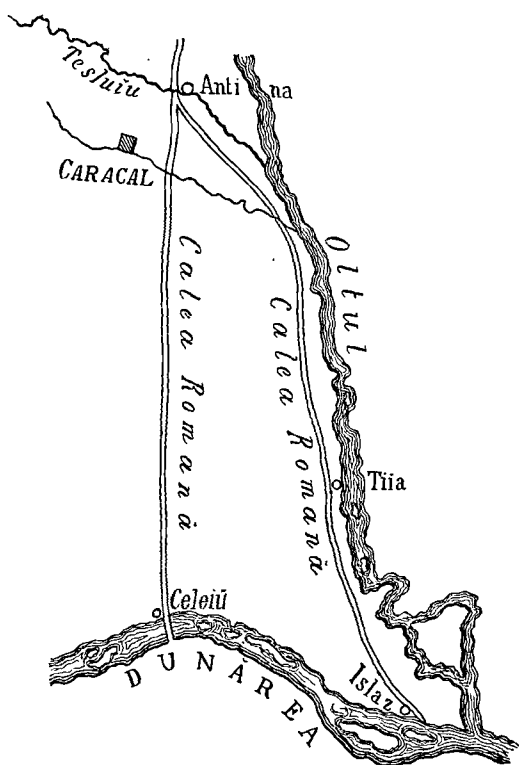
După aceia, ruinele au fost studiate pe rînd de Laurian și Boliac, de dd. D. Sturdza, Papazoglu, Gr. Tocilescu și V. A. Urechia, în fine de d. A. Odobescu, care a resumat la 1878 în următorul mod toate datele relative la cestiune: „Comuna Recica saŭ *Antina*. Movila lui Alexandru și alte numeroase movile. Ruinele aparente ale unei întinse cetăți romane, cu ziduri de pîtră și cărămidă, cu urlôe de lut pentru a-

peducte, cuptôre pentru cărămidă etc. Căi romane cu diferite direcțiuni. În sarcofage, pe lingă schelete, sînt vase, remășițe de veșminte și ornamente, și monete romane dela Antonini pînă la Sever. Altar votiv al Nemesidei, al lui Jupiter tutator, al Dianei Latoide; stele funerare Claudiei Amba, lui Antonius Nicanoris“ (Analele Acad. Rom. t. X, sect. II p. 332—5).

Ceia ce dovedesce mai cu deosebire marea însemnătate în vechime a acestui punct geografic, este că tocmai aci se uniau ambele căi romane, cari plecau dela Dunăre spre Carpați, una din Celeiu, cea-laltă din Islaz, astfel că *Antina* forma un centru de comunicațiune. „Șanțurile cetății care se ved — dicea reposatul Laurian (Magaz. ist. II, 96) — formeză un poligon cu opt laturi, al cărui diametru mai lung face aproape la o mie de pași. Rîul Tesluu

curge prin mijlocul cetății; în unele locuri ale lui se află un strat de cărămidă, ceea ce face să credem că a fost constrîns într'un canal, dară acuma curge după bună plăcerea sa fără vre-o silă artificială: Români noștri nu sînt omeni care să mai constrîngă riurile. Chiar la podul cel zidit peste rîu se uniau cele două drumuri de pîtră, unul care venia dela Islaz și cel-alt dela Celeiu și duceauă cătră miédi-nôpte la Rîmnic...“

O asemenea stațiune centrală nu putea să fie uitată pe Tabla Peutingeriană, itinerar oficial al tuturor stațiunilor Imperiului Roman în secolii III-IV; și s'a bănuie de de-mulț, în adevăr, cumcă anume aci a fost stațiunea *Romula*, care se menționează și'n Geograful Ravennat sub forma de *Romulas* (Tocilescu, *Dacia* p. 450, ed. Acad.). Această bănuelă s'a și verificat prin descoperirea la Recica a unei inscripțiuni din timpul lui Filip Arabul, unde localitatea se numește „Colonia *Romula*” și se arată că „în anul 248 s'a construit un vallum în gîurul zidului orașului” (Anal. Acad. Rom. Seria II t. 8 (1886) p 14). Din *Romula* sau *Romulas*, prin trecerea lui *l* în *n* ca în „sémēn=similem” și chiar lătinesce „*Ruminalis* = *Romularis*” :

Rumina nunc ficus, Romula ficus erat...
(Ovid., *Fast.* II, 411)

s'a făcut *Romuna*, de unde apoi numele districtului *Romana* și, în vechile documente *Romona* și, literalmente „locuitorii din Romuna”, cu același sufix *-atī* = *-ates* prin care se formă lătinesce numele etnic din numele unui oraș cu finalul *-na-*, de ex. *Casيناتes*, *Arpinates*, *Ravennates*, *Antinates* etc. *Romona* și *Romates*, cu un sufix etnic curat latin netrecut în graiul românesc, probază existența formei *Romuna* sau *Romunas* deja în epoca romană, pe lingă primitivul „*Romula*” cu etnicul său „*Romulenses*”: „*ordo Romulensium*” în inscripțiunii (Mommsen). Dar de unde vine numele *Antina* ?

Fotino susținea că pe lingă *Antina* ar fi locuit poporul slav *Antae* sau „*Антаи*”, despre ale căruia lupte cu Imperiul Roman Oriental vorbesc Iornande, Procopiū, Teofilact și alții. Schafarik (*Slowanské starozitnosti* p. 459, 462) a demonstrat însă prin analiza tuturor fântanelor istorice, cumcă tribul *Antilor*, cunoscut numai în secolii VI-VII, era așezat pe țărmul Mării-negre în regiunea Niprului, nu de'ncóce de Prut, ér cu atât mai puțin la capétul apusén al Daciei. Afară de acesta, chiar dacă *Antii* ar fi înaintat într'un moment pînă aproape de Olt, totuși din terminii etnicii limba română nu formeză nici o dată numiri topice prin sufixul *-ina*. După cum nu există „*Serbina*”, „*Bulgărina*”, „*Turcina*”, „*Grecina*”, „*Ungurina*” etc., tot așa din *Antii* nu se putea nasce *Antina*.

Cuvîntul sună de tot lătinesce. Trece cu vedere peste derivațiunea propusă de Vaillant: *Antina* = *Constantina* (La Romanie, I, 88); dar ne vom opri o clipă asupra unei alte etimologie mai discutabile. Incepînd de la Blaramberg, generalmente se crede

că *Antina* este Antonina, după numele împăratului Antonin Caracalla (Xenopol în Tocil., Rev. II, t. I pag. 292—3). Netrecerea silabei *an-* în vocală nasală obscură n'ar fi tocmai o pedecă fonetică, căci în numiri topice latine inițialul *a-* derivă une-orî din prepozițiune, ca în: *Ad-mediam*, *Ad-pontes*, *Ad-aquas* etc., adecă: *Antina* = *Ad-antoninam*, cu o contractiune cam violentă, dar nu peste putință; există însă o altă dificultate mai specifică. Latinul *Antonina* trebuia să devină la Români *Tiia*, după cum din „Vidin“ s'a făcut „Diū“, și localități numite *Tiia* se și află în România, ba chiar în Romanați, tocmai pe calea romană dela Islaz spre Recica. Fotino confundă pe *Antina* cu *Tiia*: *'Aviva* și *Tia*, după cum le confundă și Vailant: „Antine ou Tia“, deși sînt două puncturi geografice foarte depărtate unul de altul. *Tiia* poate fi „Antonina“, dar *Antina* — nu. Numai printr'un dublu *-inna* s'ar explica conservarea finalului *n* în *Antina*. Ei bine, în regiunea unde Tabula Peutingeriană pune pe Romula, tot acolo la Ptolemeu, care ne dă nomenclatura din epoca dacică, se află *'Αρξίννα*, *Arcinna*. Unii arheologi o caută în Dolj (Rev. Romană 1861 p. 421), alții în Gorj (Gooss p. 51), dar de o potrivă fără nici o probă, recunoscînd însă unii și alții că era în Oltenia. *Antina*, adecă *Antinna*, fi-va ôre numele cel vechiu dacic al Romulei, latinisat de către legionari? Se scie că 'n latinitatea vulgară *-ci-* și *-ti-* se confunda; iar la Români din Banat aceste grupuri fonetice se confundă pînă astăzi. Prin *Antina* = *Artinna* se justifică atât conservatiunea finalului *-ina*, precum și nescăderea inițialului *a* la vocală obscură, de ôră-ce de'naintea lui *r* el se păstrează tot-d'a-una intact, fie tonic sau

netonic. Mai rămîne o singură întrebare. De ce ôre *-r-* a trecut în *-n*? Ar fi foarte legitimă influința finalului *-n-* pentru a prefăce pe *Artinna* în *Antina*, după cum s'a prefăcut *r* în *n* în „*cunună* = *coronam*“, „*senin* = *serenum*“, „*minune*“ etc.; forma *Antina* totuși pare a se fi născut pe o altă cale. Coloniile romane își mai aduceau a-minte de străbuna cetate *Antinum* în Italia, astăzi „civitate d'Antino“, nu departe de Roma în țera Marsilor, și astfel numele orașului dacic a fost modelat după o reminiscință italică. În scurt, *Antina* din *Artinna* nu e o transițiune curat fonetică datorită Românilor din epoca post-latină, ci este o latinizare din acele timpuri primitive ale colonizării, când era încă próspectă în memoria legionarilor nomenclatura topică din Italia.

Așa dară aceiași localitate se cheama la Daci *Arcinna* sau *Artinna*, lătimesce *Romula* sau *Romuna*. Din termenul latin supraviețuesce „Romanați = Romunates“ ca nume al districtului întreg; din cel dacic — *Antina*, ruine ale vechiului oraș la cîtele căruia mai trăesce abia un sătuleț numit mai târziu „Riușor“, slavonesce *Recica*, de unde se scot pînă astăzi — ne spuned. A. Odobescu — „acele late și masive cărămizi cărora dialectul local al Romanașenilor le-a însușit denumirea topică a *Antinei*, dîcîndu-le cărămizi de *Antina*“. Ba ce-va mai mult; în Romanați se dîce cu acest sens chiar simplu cărămidă-*antina*, la plural cărămidă-*antina*, fără adjectivalul „de“ (D. Radulescu, c. Amărescii-de-jos), cuvîntul *antina* ajungînd a exprime o cărămidă de calitate superioară și funcționînd invariabil ca adverbul „gata“ în: lucru gata, trebă gata, bani gata.

Romanați și *Antina* ar fi de a-

juns ele singure pentru a dovedi ne-strămutata stăruință a Românilor în Dacia lui Traian, spulberând așa numita teorie a lui Rösler. Dacă némul românesc ar fi venit de peste Dunăre abia în secolii XII sau XIII, vr'o dece vécuri în urma lui Aurelian, atunci dela cine óre ar fi căpétat el o nomenclatură daco-latină atât de pipăită ca *Antina* și *Romana* țî?

v. *Caracal.* — *Ler.* — *luu.* — *Recica.* — *Potopin.* — *Romana* țî. — *Tesluu.* — *Trăa...*

Antiòh s. **Antiòhie**, n. pr. pers. m.; Antioche, *Ἀντιόχος*. Nume de botez, de unde apoi și de familie, devenit cunoscut Românilor — pare-ni-se — prin „Alexandria“, în care așa se ăice unul din hatmanii lui Machedon.

Ion din Sim-Pietru, Alexandria 1620 (Mss. în Acad. Rom. p. 91): „... și puse pre *Antioh* voivod în scaunul lu Alixandru și i puse stema lui în capu...“

Ca nume de botez, *Antioh* era la modă în Moldova pe la finea secolului XVII. Dimitrie Cantemir închină Divanul lumii, 1698: „dulcelui și mai marelui frate Ioan *Antioh* Constantinú Voevod“; și tot *Antioh* se chiăma fiul seú, ajuns celebru ca poet satiric rusesc. Tot atunci unul din personagele cele mai istorice era boierul *Antioh* Jora, când hatman, când mare-logofét sub un șir de Domni, când fugar peste Nistru, când mazil peste Dunăre. Apoi între boierii moldoveni duși în Rusia cu Petru cel Mare se aflaú *Antioh* Camaraș și un *Antioh* Porucic. La 1689 (Condica Mss. Asachi în Arch. Stat. t. 1 p. 258) al doilea spatar era „Neculai *Antiohie*“. Forma poporană a acestui nume este *Antohi* sau *Antofi*, de unde deminutivul *Antohi* ță sau *Antofi* ță. Din patronimicul *Antohescu*, un sat în Tecuciu se ăice *Antohesci* (Frunđescu).

Intr'o baladă poporană, fórte importantă sub raportul mitologic, *Antofi* ță pus în luptă cu „Vidra“ (*Ύδρα*), care stăpânia lacul „Vidrosul“, și scăpat de cătră „Vióră“ (*Ίόλαος*), dar blăstemat de „Dómna“ (*Ηρα*), represintă legenda elenică despre Ercule la Lerna; în varianturile acestei balade în loc de *Antofi* ță figuréză însă *Mantofi* ță, care este o formă neapérat mai veche, de vreme ce limba română nu cunósce pe proteticul *m*, pe când din *Mantofi* ță s'a putut face *Antofi* ță prin etimologia poporană posterióră dela *Antofi* = *Antiohie*.

v. ¹ *Grec.* — *Jora.* — *Mantofi* ță.

Antipa, n. pr. pers. m.; Antipas, *Ἀντίπας*. Patronul acestui nume de botez este un episcop de Pergam, martir din timpul Apostolilor. *Antipa* fórte rar circuléză la Români, dar în teologia cea medicală a 'poporului: „Sf. *Antipa* vindecă de dinți și măsele“ (C. D. Gheucă, Iași, c. Galata).

Acéstă credință poporană o găsim și la mitropolitul Dosofteiu, Synaxar 1683, apr. 11 (f. 82 b): „să porni ighe-monulú cu mânie și aruncă pre svântulú mucenicú [*Antipa*] într'o măestrie de muncă făcută în chip de bou, și dintr'ansulú făcândú svântulú rugă mare la Dumnezău și lăudândú putiaria cé mare a Svinției sale și mulțămindú căce l'au spodobitú a păța pentru Svinția sa, să rugă și pentru ceia ce'l vor pomeni să fie feritú și apăratú de patime și de alte bole și de nesuferita duriaarea dințilorú...“

Rolul cel terapeutic al Sf-lui *Antipa* se întemeiază pe o etimologie poporană curat grécă din *ἀντιπαθής* „vertu spécifique d'un remède“. Dela Greci mitul a trecut nu numai la Români, dar și la Slavi, la cari el există de asemenea: „St. *Antipas* habet a Deo gra-

tiam sanandi dolorem dentium“ (Martinov, Annus eccles. graeco-slavicus, p. 107).

v. *Alexie*.

Antiriū.—v. *Antereū*.

Antofiță s. **Mantofiță**, n. pr. m.; personnage légendaire: sorte d'Hercule combattant l'Hydre.

v. *Antioh*. — *Idra*. — *Mantofiță*. — *Vióră*.

Antòhi.—v. *Antioh*.

Antòn s. **Andòn**, **Antònie** s. **Andònie**, n. pr. pers. m.; Antoine. La Români acest nume de botez nu vine din latinul *Antonius*, de unde s'ar fi făcut „Antoiu“ sau chiar „Untoiu“, ci din paleo-slavicul *Antonŭ* și din greul *Ἀντώνιος*. Se rostia și *Andon* sau *Andonie*, ca și la Slavii meridionali, de unde apoi formele scurtate *Don* și *Done* sau *Donea*, cu derivatele patronimice *Donescu* și *Donici*, dintre cari cel de'ntăiu e dublet cu *Antonescu*, ér cel-lalt diferă de ambele numai prin sufix, și cu derivatul toponimic *Donesci*.

v. *Don*. — *Donici*. — *Handócă*.

La deminutiv se ȳice *Antonaș*, *Antonuț*, *Antonel*. Deminutivul *Antonică* a devenit în Moldova termen poporan botanic pentru „*Angelica sylvestris*“. Din amalgamarea lui *Anton* cu *Atanasie* s'a născut *Antănăsiile*, nume a doē ȳile din Ianuariū la Bănăȳeni și la Olteni.

v. *Antănăsiū*. — *Antonică*.

Antonică s. **antonigă**, s. f.; t. de Botan.: *Imperatoria sylvestris*, *Angelica sylvestris*, *angélique sauvage*. Termenul fôrte respândit în Moldova de sus și'n Bucovina, pe când pe aiuri acéstă

plântă se confundă sub același nume cu *angelică* „*Angelica archangelica*“.

Deși cuvîntul e fôrte armonios, totuși în cîntecele poporane *antonica* nu se invocă, afară numai dóră în strigături comice ca:

Frunță verde *antonigă*,
Nici un dor nu mē mai strică
Ca dorul de mamaligă!...

(S. Cădere, Némț, c. Buhalnița).

Ea figuréză însă în terapeutica poporului.

„Rădăcina *antonică* fiind fôrte ȳute, poporul de aici o întrebunțéză contra durerii de măsele, ȳind bucăȳi de rădăcină în gură“ (I. Mironescu, Némț, c. Dobreni).

v. *Antipa*.—*Dinte*.

„Ómeniș scot rădăcina *antonică* și o vînd la spițeri sub numele de *angelică*“ (V. Hornescu, Iași, c. Băiceni).

„*Antonică*, ca și hanosul, se întrebunțéză la velnițe“ (I. Iordăchescu, Botoșani, c. Cristesci).

v. *Hanos*.

Însă rolul cel mai interesant al *antonică* este anume acela din cauza căruia în Norvegia ea se chiamă „sprut“ și „luur“, adecă „fluer“ sau „telincă“: „in verschiedenen Gegenden von Norwegen machen die kleinen Knaben aus den Stengeln Handsprützen oder Blasröhre“ (Nemnich). Intocmai așa se petrece și'n Moldova:

„*Antonigă* cresce pe finaȳele cele mai grase sau mănóse. Când e crudă, copiii o mănăncă, fiind gustósă ca merele cele dulci; iar dacă se cóce sau se întăresce, atunci flecăiș și fetele fac din ea fluer și telincă...“ (G. Pajure, Sucéva, c. Mălini).

Ciudată întălnire între Norvegia și Moldova!

Apoi asemeni telince din *antonică* ne apar și'n medicina poporană. Bol-

navul de „Dinsele“, adică de un fel de reumatism, — dice S. F. Marian (Descăntece p. 93) — „se scólă Martți diminețã, când se ivesc zorile, se îmbracă în veșminte curate, bate trei metanii și apoi be apă cu otelincă de *antonică* de trei ori din coifă, fără ca s'o clintescă cât de puțin de pe locul unde stă pusă; după aceea se culcă pe o perină curat înfățată...“

De ce însă această plantă se chiamă *antonică*? „Plusieurs herbes tirent leur nom populaire de saint Antoine“, dice Gubernatis (Myth. d. plantes, I, 44); totuși nici una din numirile occidentale nu corespunde *antonică*. Mai rămâne dară de cercetat.

v. *Anghelică*. — *Arsenică*.

Antonina. — v. *Trăa*.

An-terț, adv.; l'avant-dernière année. Lătineste a n n o t e r t i o. Anul de față se chiamă e s - t i m p; anul trecut: a n; anul înainte de a n, adică al treilea îndărît, este *an-terț*.

În glosarul slavo-român circa 1670 (Mss. în Bibl. Soc. Archeol. din Moscva, f. 95 a) ne întimpină conservarea finalului *i*: *anțărți* (анцрртѣ).

Proverb :

Porcului aci îi dai bice

Și el se 'ntorce și dice :

Anțerț mă bătea p'aice...

(Pann, III, 96)

Finalul *terț* perđend în graiu sensul de „tertius“, poporul caută uneori a înlocui pe *an-terț* prin ce-va mai pe înțeles pentru Român. Astfel Moții din Arděl (Francu-Candrea, Rotacism p. 51) în loc de *anțerț* dic: „dincolo de an“.

v. ². *An*.

¹. **Anume**, adv.; nommément, à savoir. Din a d și n o m e n, de unde și'n

vechea francesă se dicea „a n o m“, de ex. în Villehardouin: „si avoit un frere qui avoit a n o m Alexis“ (Godefroy), nu însă tocmai cu nuanța românului *anume*, care se întrebuintează și atunci când nu urmăzează un nume propriu, bună-ora :

De-aici pînă la Brașeu
Nime nu' străin ca eu,
Numai mirla din pădure;
Dar și mirla din pădure
Are pe unul *anume* :
Pe cucul cu pene sure...

(J. B., 206)

Pravila Moldov. 1646, f. 1: „Pentru toțu lucrătorii pământului, *anume* pentru plugari, pentru lucrătorii viilor, pentru nămițu și pentru păstori...“

Mai adesea însă *anume* precede unui nume propriu.

Moxa, 1620, p. 348: „Mesremă, den ruda lui Hamă, féce Misirul, *anume* Eghypetul...“

Act moldovenesc din 1644 (A. I. R. I, 87): „un sat *anumé* Siliște în ținutul Némțului...“

Altul din 1638 (ibid. I, 23): „î-am vândut dumnului un rumăn al meu den Gémenele *anume* Sava cu fecorii lui...“

În asemenea casuri e sinonim cu p r e n u m e.

Preda din Lazurî (Dimbovița), vîndend la 1629 o parte a sa dintr'o moșie cu exclusiunea părților de pămînt ale fraților sei Nedelco, Mihaiu și Stoica, dice (A. I. R. I, 1, p. 15): „îară trei părți au rămas la frați-me care-i scriu mai sus *anume*, deci den parte-me eu m'am sculat de am vândut...“; apoi mai jos, enumerând pe cei presinți la transacțiune: „și mărturie am pus oameni buni p r e n u m e Stan etc.“

Prin fusiune între ambii sinonimi, în graiul vechiu se dicea și: p r e a - n u m e.

Neculce, Letop. II p. 198: „un egumen pre *anume* Misail Chisăliță...”; și pe p. 199: „un părinte sehastru pre *anume* Daniil...”

În „Catastih de rumăni mănăstirii Vierășului” 1744 (Cond. Mss. Vieroș No. 1 p. 57 în Arch. Stat.) se pune lângă *anume* sinonimul slavice *na ime*:

„Crăciuni *na ime*: Vladul, Cerné, Mușat, Dobrica, Pătru, Nanu, Dragul, Coce croitor, Stan, Nedelco, Dobre Ciocină;

„Iacoveștii și Mălureni Băltenii *anume*: Radul, Grigorie, Stancîl...”

Adesea *anume* se pune într'un mod pleonastic, chiar în traduceri unde nu îi corespunde nimic în original. Așa într'un context slavo-român mähăcén circa 1600 (Cuv. d. bătr. II, 82):

... иже въ стых оца ншго Іоан- на...		... ore-cire era um părinte <i>ano-</i> <i>me</i> Ionu...

Este curios de a vedé în unele documente după *anume* lăsat loc gol, deși actul este pe deplin terminat.

De pildă:

La 1636 (Arch. Stat., Doc. I Rom. No. 179) Mateiu Basarab autorisă pe egumenul dela Tisména să'si caute și să apuce pe rumăni ce'i fugiți de pe moșiele mănăstirii „cu această carté a domnii méle și cu sluga domnii méle *anume*...”, urmând loc gol, deși autorisațiunea e definitivă, subscrisă de Domn și cu sigilul Statului.

Și mai ciudat, la 1641 (ibid. No. 212): „eu Stănilă călărașul împreună cu făméia mé *anume*..... diin Tărgoviște, ginerele unchiușului Radul Cudalbul, mărturisim cu acestu zapis etc.”, ca și când bietul om n'ar fi știut cum i se chiamă nevésta, deși sciea a cui fétă este.

Cu o altă nuanță de sens, *anume* însemna une-orî „sous prétexte”, „en motivant”, dar numai pe cât timp a

funcționă încă des ca prepozițiune deosebită, încât era mai mult a-nume, fără fusiunea completă a ambelor elemente; de exemplu la Miron Costin, Letop. I p. 265, vorbind despre reșcôla poporului contra Grecilor sub Alexandru-vodă Iliăș: „nu era putere nice la boierî a oprire grosimea țără-nimeî pornită, ce și pre Vasilie Vornicul, a-nume că este și el unul den Grecî, aș svărlit unul cu un os și l'au lovit în cap...”

v. *Imerec*. — *Nume*.

² *A-nume*, adv.; sous prétexte. — v. ¹ *Anume*.

Anumesc (*anumit, anumire*), vb.; dénommer, indiquer nominalement, spécifier, destiner. Derivat din adverbul *anume*, *anumesc* se întrebuinteză la Romăni de peste Carpați cu sensul de: „însemnez pre nume, hotaresc spre ce-va, benennen, bestimmen” (Lex. Bud.). Circulează mai ales adjectivul participial *anumit*.

Basmul bănățenesc „Găitan de aor” (Picot, Dialectes roumains p. 33): „După ce or ajuns la casa *anumit*ă, dzise calu cătră stăpănu-so...”

v. ¹ *Anume*. — *Numesc*.

Anumire. } v. *Anumesc*.
Anumit, -ă. }

Anușcă, n. pr. pers. f.; Annette. Un deminutiv slavice din *Ana*, fórte obicî-nuit altă dată la Romăni alături cu sinonimiî *Ancă*, *Anică*, *Aniță* etc.

Ștefan cel Mare, într'un crisov din 1481 (A. I. R. I, 76), mențiunează ca nepôte ale lui „Dragoș Vitez” pe: „Jurja, *Anușca*, Vasutca...”

Anușca figuréază adesea în vechiul Pomelnic al mănăstirii Bistrița din Mol-

dova (Mss. în Acad. Rom., p. 41, 44, 45, 46 etc.).

Un act despre satul Șirăuții din Roman (Doc. Doljesci II p. 434, Mss. în Arch. Stat.): „Din vechile vremi au arătat că au înblat satul Șirăuții în șesă bătrâni anume: Ilie și Mânăilă și Costi și Turcul și Anușca și Filip, arătându-ne un ispisoc dela răpoosatul Bogdan voevod din velet 7023..“

v. ¹ Ana. — Anuță.

Anuță, n. pr. pers. f.; *Annette*. Unul dintre numeroșii deminutivi din Ana. Doină din Ardeal:

Foiă verde lemn ușor,
De nimica nu mi'î dor
Ca de flori de culcuduță,
De gura lelei Anuță...

(J. B., 88)

v. ¹ Ana. — Anuță.

Ao! interj. — v. Au!

Aóce, adv.; ici. Sinonim cu aice și cu vechiul a cice (= lat. ecc'hicce), aóce este un dublet etimologic cu forma perdută a c ó c e, conservată la noi numai în construcțiunea „într'a c ó c e“ și care represintă un prototip latin rustic ecc' h o c c e. În dialectul macedo-român aóce e foarte răspândit, pe când aice a despărut acolo cu deservire; în dialectul daco-român, din contra, aice a gonit aproape de tot pe aóce, care totuși se mai aude pe a-locuri în munții Ardealului, mai ales cu emfaticul -a (⁵A).

La Moți (Frâncu-Candrea, Rotacism p. 48, 52): „aócea = aicea, de ex.: ei fură irainte aócea = ei fuseră înainte aici“.

La Bihăreni, după d. Miron Pompeiliu: „aóce = a c o l o“ (Conv. lit. 1887 p. 1004), dacă nu cum-va autorul —

după cum credem noi — se va fi înșelat asupra sensului.

v. *Acóce*. — *Aice*.

A-òchîu, adv.; en vue, en perspective. Literalmente a d o c u l u m, italienesce a d o c c h i o. A avé, a lua, a ține a-ochîu înseamnă în graul vechiu a nu perde ce-va sau pe cine-va din vedere, în curs de mai mult timp, pînă la momentul oportun de a'l lovi sau de a'l prinde.

Nicolae Costin, Letop. II p. 89: „nici un folos dintr'acele pări nu aduc după sine țării, ce mare scădere și stricăciune, și a-ochîu luată la împărăție țara..“

Același p. 99: „Hanul având a-ochîu pre Nicolai-vodă, aflat'au vreme acel Daul-Ismail-Aga, prin mijlocul Hanului findu'i Capi-chihae, de au scos domnia țării lui Dumitrașco-vodă..“

v. *Ochîu*.

Aoleò! s. aolèù! interj.; cri de douleur ou plutôt de dépit, pris souvent en plaisanterie. Este dublet etimologic cu valeo sau valeù, ambii urcându-se la un prototip a v a l e ù înrudit cu elenicul $\alpha \beta \acute{\alpha} \lambda \epsilon$ „à Dieu ne plaise!“ Exprimă mai mult necaz decât durere, și tocmai de aceia lesne iewa o nuanță ironică sau sarcastică. Din aoleo sau aoleù se formeză pe de o parte deminutivul aolică, poetic daolică; pe de alta, verbul aolesc cu varianturile fonetice dăolesc și hăolesc și derivatul aolélă, dăolélă, hăolélă.

În Moldova aoleo în loc de valeo a fost tot-d'a-una privit ca muntenism; de aci la Neculce, Letop. II p. 280: „... fata Brâncovanului vodă, fiind tânără și desmerdată de tată-seù, se bocea în gura mare munte nește de zicea: Aolîo, aolîo! că va pune taica

pungă dă pungă din București până în Țarigrad...“

Moldovenii atribue pe *aoleo* nu numai Muntenilor, dar și Țiganilor.

Snova bucovinică „Țiganul și iepurele“ (Sbiera, Povești p. 251): „Vedându-se Țiganul și fără de friptură și fără de boierie, aș dîs numai de-odată: *Aolio* și vai de mine! Da știu c'o pății...“

Cu toate acestea, *aoleo* e foarte răspândit și peste Carpați.

O doină din Ardeal:

Aoleo, măi hoț de dor,
N'am topor să te omor!..

(J. B., 98)

Ca țipet de o durere serioasă, într'un bôcet dela Comarnic:

Intru 'n casă,
Daă de masă,
Destulă inimă arșă;
Aoleu bărbatul meu,
Amărită remân eu...

(Burada, înmorm. p. 124)

La Anton Pann, Moș Albu, I p. 6:

Căci cum mă vedură 'ndată în fundul puțului stând,

O croiră toți la fugă, „*aolio* dracu!“ strigând...

saă:

Aolio! mor măiculiță! Cărciumarul m'a ucis!
Și după aceste vorbe alt nimica n'a mai dîs...

(Ibid. II. 4)

Ca refren, într'o doină din Ardeal:

Pentru tine, rujă 'nvoltă,
Mă rup căinii și mă latră,
Aoleo!..

(J. B. 370)

Mai adesea își asociază alte interjecțiuni: o f și *aoleo*! v a i și *aoleo*! etc.; bună-ură:

Aoleo și vai de mine,
Aș juca și nu știu bine!..

(J. B., 419)

saă:

Éca mândra de pe vale!
Cu rochița în pafale
Cum mă 'ntimpină în cale,

Of, of, of și *aoleu*,
Arde sufletețul meu...

(Alex. Poes. pop. 3 353)

saă:

Ea pe loc eșind afară,
Inima 'n gură își iewa,
Și țipă, răcnesce, sbîară:
Aolio și vai de ea!..

(Pann, Prov., III, 115)

Fôrte des *aoleo* iewa un caracter comic și chiar trece la sarcasm.

Ion Ghica, Scrisoarea XIV, despre o fată dela țeră uitându-se la un cîmban prin ochianul de inginer, care arată toate lucrurile întorse: „— *Aoleo*! A întors pe Niță cu gaubele în sus!..“

Cântec de nuntă:

Aoleo cu sócrele!
Că nu strînge mesele,
C'aă bătut rachiă de pere
Și se'npedecă 'n obele;
Numai una a rîmas,
Ș'aia 'i cu concîiul pe nas...

(G. Țuțuianu, Muscel, c. Valea-mare)

Doina „Femeia cu minte“:

Frunțuliță avrămésă,
Am muieră scurtă, grósă,
Aoleo ce pécătósă!..

(G. D. T., Poes. pop. 272)

„Când un lucru nu e de aur bun, poporul dîce în glumă că'i de *aoleo*“ (G. Dobrin, Făgăraș, c. Bucium).

v. *Aur*.

Când omul uită saă se codesce a face un lucru, se dîce că a'cel lucru îi strigă *aoleo*.

De la Vrancea, Trubadur p. 137: „Dacă n'o pune mâna pe tîrn, tîrnul nu'i strigă *aoleo*!..“

Ca țipet de admirațiune, într'o doină muntenescă:

Foicică coliliă,
Aoleo, lele Mariă,
Ochiî tei struguri de via,
Sprincenele mă mîngăiă...

(G. D. T., Poes. pop. 802)

Deasemenea în basmul „Tatăl, mama și puțul de leu” (Col. I. Tr. 1876 p. 367): „*Auleo!* mamă, da ce frumos mirósă! ȕise fiul împératului, după ce sărută mai multe flori...”

Aci admirațiunea este ca un fel de necaz de'naintea unei frumuseți excepționale.

Când Românul e de tot necăjit, *ao-leo* se lungesce în *aooleo*, ca în „Jocul păpușărilor”, Moș Ionică :

Ei babo, din ajutorul Crăciunului
Te-am trimes după căpétat;
Îa să vedem, ce-ai căștigat?
Aooleo, în cutiă nimic zimțuit:
Par' că'i o gaură de puț părăsit...

(G. D. T., Poes. pop. 131)

Când se reduplică, atunci al doilea *aoleo* se dissimiléză une-orî în *ăoleo*.

Jipescu, Opincaru p. 40 :

„—Audirăți, fă leică, că bou ăl codalb al lu nenea Radu Bobeică și-a scrintit un picior dē dinainte ?

—*Aoleo* și *ăoleo!* strigară toți și tôte...”

Ca superlativ al lui *aoleo* figuréză *oleoleo* în proverbul: „Fuge dela *aoleu* și dă peste *oleoleu!*” (Pann, I, 144)

v. *Aolesc.* — *Aolică.* — *ăoleo.* — *Valeu.*

Aooleo! — v. *Aoleo.*

Aolélă. — v. *Aolesc.*

Aolèsc (*aolit*, *aolire*), vb.; lamenter. Derivat din interjecțiunea *ăoleo*, *aolesc* a devenit sinonim cu *bocesc*. Cu proteticul *d* ca în „dalb = alb” este forma poetică *dăolesc*. Aspiratul *hăolesc* n'are a face cu rusul „hailiti” sau cu germanul „heulen” (Cihac, II, 137), ci numai cu *ăoleo* și *aolesc*, bună oră la Dosofteiu, Synaxar 1683, Mart. 17 (f. 41 b): „de multe ori plângându și *hăolind* u'lă...”, și mai jos

tot acolo: „*hăoliturile* și plânsurile femeii în totu chipul pline de jiale infocată și ovilită, cine poate să le scrie tote? și maică-sa ca mai multu *bocindu-să...*”

Jipescu, Opincaru p. 66: „te bocesc, te *aolesc*, îți pun lumînarea, și dē-i hi slab dē țîțîni, te culcă dē ghiu...”

Cântec de nuntă :

Aolesc, puiculiță,
Pină ești la măiculiță,
Că dacă te'i depărta,
Tot în cale te'i uita,
Mamă, tată, nu'i vedé...

(D. Pavelescu, Ialomița, c. Chióra).

Aolélă sau *daolélă* „se chiamă cântecele ce se cântă când rade pe mire” (N. Andriescu, Dobrogea, c. Beilic).

v. *Dăolesc.* — *Hăolesc.*

Aolèu! — v. *Aoleo!*

Aolică! interj.; exclamation d'un léger dépit ou reproche. Figuréză numai în poesia poporană, une-orî reduplicat: *aolică* — *lică*, sau cu proteticul *d*: *daolică*. Exprimă un năcaz ușor sau chiar prefăcut, un fel de mustrare blândă, mai ales cătră o iubită.

Doină :

Aolică, Dodo, fa!
Aū tu m'ai făcut ce-va
De nu te mai pot uita?..

(Alex., Poes. pop. 2. 359)

Alta :

Aolică, lică flóre!
De n'ai fi fermecătoare,
Nu m'ai abate din cale
Să calc pe urmele tale!..

(Ibid. 277)

Alta :

Aolică, *daolică!*
Mult m'e drăgulița mică!
Aș lăsa-o de-ar mai cresse,
Dorul crunt mē prididesce...

(Ibid. 279)

Parodiă poporană de bécet la A. Pann, Moș Albu, II p. 49 :

Aolică, a o l e ũ !
Scólă, bărbățelul meu,
Scólă să jucăm un joc
Și te culcă iar la loc...

v. *Aoleo!*—*Dăolică*.

Aolitură s. **hăolitură** — v. *Aolesc*.

Aor.—v. *Aur*.

Aorâr (pl. *aorare*), s. n.; t. de Théol. : écharpe de diacre. Medio-grecul $\omega \rho \acute{\alpha} - \rho \iota \omicron \nu$, de unde *aorar* prin proteticul *a-*, alături cu formele simple mai obișnuite *o r a r* și *u r a r*, pe cari vești-le la locul lor. *Aorar* este pentru diacon ceia ce patrafirul e pentru popă : „o r a r i u m gestare ad solos Diaconos spectat“ (Balsamon ap. Goar, Euchol. p. 110).

Catastihul M-rii Galata, 1588 (Cuv. d. bătr. I, 197, 202) :

„1 *aorar* de sârma cu 4 canafi...“

„3 *aorare* de zarba câte cu patru canafi...“

„3 *aorare* de adamască...“

Arsenie din Bisericanii, circa 1650 (Mss. în Acad. Rom. p. 156) comentează *aurar* prin petiiale, derivându'l, pe semne, din „aur“.

v. *Orar*.

Aorî, adv.; tantôt. Literalmente : a d h o r a s. Mai adesea repetat : *aorî* ... *aorî* = tantôt... tantôt. Mai tot-d'una cu emfaticul *-a* (v. ⁵A) : *aoria*. Adverb foarte frumos, despărut astăzi din limba literară, care'l înlocuiesce într'un mod puțin propriu prin când ... când sau a c u m... a c u m și altele, dar remas încă pe a-locuri în graiul poporului.

Coresi, Omiliar 1580, quatern. V p. 3 : „cumă și ceia ce înnoată pre Mare

cu precepătura, și ei încă *aoré* înnoată cându vremia au fără valuri și lin, iară *aoré* stau înlăuntrulă adăpostului cându vādū bure și turburēle...“

Ibid. quat. XVII p. 12 : „fata mé rău se drăcēște, și *aoré* cade în apă, iară *aoré* în focū...“

Moxa, 1620, p. 353 : „așa le era sfada : *aoria* biruia Grecii pre Troiani, *aoria* Troianii pre Greci, deci au fostū oști și războaie și vărsare de sânge...“

Ibid. p. 404 : „(Turcii) se prinseră întâiu de Galata să o dobândescă și puseră trăbăcie, deci începură a o bate cu tunuri și oboriia zimții cetăției, *aoria* pătrundia și păreții...“

Dosoftēu, Synaxar 1683, Apr. 28 (f. 102 a) : „multū grăescū *aoria* și dzăcū, unde-î gona și muncile ce răbda svinții pre atunce...“

Ibid. Maïu 17 (f. 133 b) : „acolo în prăpaste un zmau trăgându-să, și *aoria* rânjindū, *aoria* coda întinzându...“

Dionisie Eclesiarh, Cron. (Papiū, Monum. II p. 222) : „Calmucii aducea disagiū pe cai fete și copii de Turci și i mânca, *aóre* friptură, *aóre* rasol...“

v. ¹*Oră*.

Aos! interj.; holă! În Dicționarul bănățen Mss. circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 423) : „*Aos*. He u s“. Să vină ore din exclamațiunea corespunzătoare latină prin forma intermediară é o s = h e u s ?

v. *Au!*

¹**Āpa**, t. de Choréogr.—v. ⁴*Apă*.

³**Āpa**. — v. *Apadia*.

Apădia, n. pr. loc; village roumain dans le Banat. Satul românesc *Apădia*, nu departe de Lugoș, pe la 1858 numără 800 locuitori (Hornyanszky). Tot în părțile Ungariei, în regiunea Sat-

marului, se află un mare sat românesc numit *A p a*. Despre interesantul sufix topic *-adia*, a se vedea la locul său și mai jos în *Addenda*.

Apăriu, s. m.; 1°. porteur d'eau; 2°. marin; 3°. constellation du Verseau.

În primul sens, astăzi se dice *sacagiū*. La Ieromonahul Macarie, *Lexicon slavo-român 1778* (Mss. în *Bibl. Centrală din Buc.*), ambii termenii alăturarea: „*vodonosetzū, aparūl, sacagiū*“.” Cuvântul *aparūl* „*sacagiū*“ trebuia să fi fost o dată foarte poporan, de oră ce din el derivă *apăria*.

Tot la Macarie, cu sensul al treilea: „*vodnikū, aparūl, vărsătorul de apă, ydrohoul (ὕδροχος)*“.

În fine, ca sinonim cu *corabier*, cuvântul ne întimpină la *Cantemir, Ist. Ieroglif.* (Mss. în *Acad. Rom. p. 220*): „*tată-mieu aparūl*, prin multă vreme la *Hersonisul Crivățului* cu *corăbierii* a înblând...“

În toate accepțiunile, este latinul *aquarius*.

v. 1-2-3: *Apă*. — *Apăria*. — *arū*. — *Corabia*. — *Sacagiū*. — *Zodie*.

Apălt (plur. *apalturi*), s.; fermage. Terminul juridic italian *apalto*, intrat la *Români* în epoca *Fanarioților*, ca și *drit* = *diritto*, *sudit* = *sudito* etc.

La *Alexandri, Boierii și Ciocoi*, act II sc. 1, *Lipicescu* arătând câștigurile sale: „480 de galbină și o sută de teștele dela *apaltul* cârților de joc...“

v. 1: *Grec*.

Apãos, s. n.; t. de *Théol. et de Mythol. popul.*: vin offert aux morts. Se aude mai des forma *p a o s*, de ex. în *Lexiconul Budan*: „*P a o s*, vinum sacrificale, *Opferwein*“ sau la *Laurian-Ma-*

xim: „*P a u s*, pâne, colac, vin etc. ce se aduce la biserică pentru serbătorii, și mai virtos pentru repausați“, unde însă înțelesul cuvântului se pre generalizează.

„Pre la 6 august (*Schimbarea-la-față*) începe a se coci poma varatică. Poporul în această zi face must și l duce la biserică pentru *apaos* și colivă sau jertfă de struguri...“ (*I. Păndele, Fălciū, c. Grumezōia*).

„La înmormintare *apaos* se chiamă vinul cu care se stropesce mortul în grópă...“ (*V. Mircea, Iași, c. Copoș*).

După cum *repaos* vine dintr'un prototip latin *repausum*, confirmat prin paralelismul formelor romanice: franc. *repos*, provenț. *repaus*, ital. *riposo*, span. *reposito* etc., din cari nici una nu e feminină, tot așa românul *p a o s* nu se poate trage din latinul clasic feminin *p a u s a* (*Cihac*), ci numai dintr'un neutru *p a u s u m*, er prin urmare *apaos* este ad *p a u s u m*, literalmente: „pentru odihnă“. Furișat în terminologia noastră bisericăscă creștină, acest cuvint își datorază totuși nascerea paganismului italic. Vechii *Români*, după *Arnobiū*, aveau în panteonul lor și pe un *P a u s u s*, zeul odihnei celei vecnice.

v. *Paos*.

1-**Ăpă** (plur. *ape*), s. f.; eau. Combinată din 88,91 părți de oxigen cu 11,09 de hidrogen, *apa* este o substanță curgătoare, străvechiă, fără culoare, fără miros, fără gust, dar care potolesce setea. Înainte se credea că *apa* este unul din cele patru elemente constitutive ale universului.

Text omiletic din sec. XVII (*Cod. Mss. miscell. al bis. Sf. Nicolae din Brașov, p. 290*): „din patru tocmele cunoaștem că ăaste adunată și făcută lumé: focū, văzduhū, apă, pământū...“;

și mai jos, p. 291: „*apa* ȳaste una diin cele patru fãpturi diin ce ȳaste lumé tocmitã, și'șũ ȳaste rudã cu pãmãntul, și intr'*apã* ne afundãmũ...“

Glosar slavo-romãnesc circa 1670 (Mss. în bibl. Soc. Archeol. din Moscva, f. 193): „stihia, începãtura fie-cui, cumu e pãmîntul, *apa*, vãzduhul și cãldura, dintr'acéste patru ȳaste zidit omul, și de-arã lipsi una dintr'acésté, toatã lumé ar peri...“

Ca element u d, *apa* este în opozițiune cu pãmîntul privit ca u s c a t.

Moxa, 1620, p. 351: „acesta adunã oști mari pre *apã* și pre u s c a t de se lovi cu Grecii...“

Apa este în antagonism cu f o c u l, pe care'l stinge; dar totuși ambele se uneșc pentru a hrãni pe om.

A. Pann, Prov. II, 67:

Alérgã la *apã*, aduce pe loc
Și de mãmãligã pune vas la f o c...

Doina „Nevasta“, în care se resumã traiful țerancei romãne:

De cu đioa mëtur casa,
Aprind f o c u l, gãtesc masa,
Aduc *apã* din fãntãnã
Și furca n'o las din mânã,
Laũ copilul, îi daũ țitã
Și mulg vaca la portitã...
(Alex., Poes, pop. 2, 308)

Balada „Nelucã“:

Mircea sue pe poticã
Și 'ntãlnesce o feticã
Ce purta cofitã 'n mânã
Cu *apã* dela fãntãnã...

Dupã provenințã, se đice: *apã* de plóia, *apã* de riũ, *apã* de izvor, *apã* de lac, *apã* de puț saũ de fãntãnã etc.; dupã aspect: *apã* turbure, *apã* limpede și altele; dupã gust: *apã* sãlcia, *apã* dulce, *apã* amarã; dupã pipãit: *apã* rece, *apã* caldã; dupã felul de întrebuintãre: *apã* de baiã, *apã* de mórã,

apã de bẽut, *apã* de spelat și așa mai încolo, afarã de diferite compozițiuni industriale și medicale, cãrora li se đice prin asemãnare a pã, și afarã de acele a p e pe carĩ veđile la articoliĩ urmãtorĩ: a pã ca nume de bólã la om și mai ales la vite, a pã ca numele unuĩ danț dela nuntã etc.

Deminutiv dela *apã* este a p u ș o rã. Intre derivate: substantivul a p a r i u și de aci a pã r iã, adjectivii a p o s și a pã t o s cu verbul a pã t o ș e z.

Cele doș înțelesurĩ de cãpeteniã ale cuvintuluĩ în limba romãnã sînt: *apã* „eau“ și a pã „riviere“, dintre carĩ vom vorbi aci numai despre cel de'n-tãiu; și anume:

I. *A pã* în ghicitorĩ.

1º. „*Apã* fãrã nisip“. — L a c r i m a (G. D. T., Poes. pop. 231).

2º. „Ce daĩ de pãtrã și nu se stricã, dar daĩ în *apã* și se stricã. — Hã r t i a“ (Sbiera, Povești p. 322).

„Ce picã 'n *apã* și nu se udã? — F r u n đ a“ (Familia 1886 p. 7).

4º. Ghicitórea despre C o r a b iã:

Panã împãnatã,
Pe *apã* lãsatã,
De mânã de om
Cu voe de Domn...
(Lumina pentru toți, 1886 p. 143)

5º. A m o é pã,
Pe care o duc de cõdã la *apã*.

— C ó f a.

(Sbiera, Povești p. 320)

6º. „Mama nasce fata și fata pe mamã. — A p a și g h i a ț a“ (ibid. p. 324).

7º. Ghicitórea macedo-romãnã despre U m b rã:

Nópte-dzua șede 'n *apã*,
Ninți s'udã, niți s'adapã.

8º. Cea mai remarcabilã este ghi-citórea ardelenescã despre chĩar *A pã*:

Dumbră,
Sumbră,
Fără umbră.

(Tribuna din Sibiu, 1885 p. 915),

asupra căriia cată să ne oprim o clipă.

Nu o dată se poate constata în ghicitorii păstrarea urmelor celor mai arhaice (v. ¹ *Ana*). Tot așa în :

Dumbră
Sumbră...

ne întimpină așa ȳicând cristalisată cimilitura latină rustică :

De imbre,
Exumbre...

adecă : „ce vine din plóia și n'are umbră ?“ Forma primitivă pentru latinul clasic *imber* era *umber* = gr. *ὄμβρος*, ca și „lunter“ pentru „linter“, romănesce „luntre“. In „de umbre = de imbre“, prepozițiunea „de“ indică provenința de sus în jos, tot așa ca în : „de caelo“, „de sole“, „de monte“ etc. ; pe de altă parte, în „exumbris = sine umbra“ prefixul „ex“ are o funcțiune privativă întocmai ca în „excors = sine corde“, „elinguis = sine lingua“, „exsanguis — sine sanguine“, „exanimis“ etc. In acest mod, încă o dată :

De umbre,
Exumbre...

sub-înțelegându-se „quidnam est“, este o antică ghicitoare latină vulgară despre *apă*, pe care poporul român a conservat'o pe de'ntregul în :

Dumbră,
Sumbră...;

dar când incepuse a nu se mai pricepe acéstă fosilă linguistică, s'a adaos :

Fără umbră,

care nu este în fond decât o traducere de „exumbre“.

La prima vedere,

Dumbră
Sumbră

pare a fi o galimatiă ; în realitate însă galimatiă nu se află nici o dată în literatura poporană decât numai acolo unde este pusă cu tot dinadinsul, ca în așa numitele „povești cu minciuni“, saū acolo unde sensul primitiv s'a perdut prin vechime, dar trebuī căutat prin sciință.

v. *Cimilitură*.

II. *Apă* în proverbi și locuțiuni proverbiale.

Iordachi Golescu, *Pilde* (Conv. lit. 1874 p. 69 sqq. și Tocilescu, *Rev. I*, 1 p. 231 sqq.) :

1. „*Apa* curge și se duce, pietrele rămân pe loc...“

2. „*Apa* lină mult te înșelă...“

3. „I-a luat *apa* dela móră...“

4. „Ca paparuda, cu *apa* 'n cap...“

5. „Ca pescele 'n *apă* trăesce...“

6. „*Apa* când se turbură, nu mai veđi ca prin oglindă“.

7. „*Apa* când se umflă, și pe munți îi cufundă“.

8. „*Apă* să beđ din chiar puțul teú“.

9. „*Apele* cele micē în cele mari se vérsă“.

Din aceste noē ȳicētori saū locuțiuni proverbiale, ne vom opri asupra *N*-rilor 1 și 3, ér pentru No. 4 veđi mai jos la III § 15.

„A lua *apa* dela móră“ este în opozițiune cu : „a veni *apa* la móră“ (Pann, II, 68).

Dr. Polysu : „o veni *apa* și la móră mea = es ist noch nicht aller Tage Abend“.

I. Créngă, Dănilă Prepeléc (Conv. lit. 1876 p. 460) : „Îi venise acum și lui Dănilă *apa* la móră...“

In loc de „a lua“, se aude cu același sens : „i-am tăiat *apa* dela móră“ (Pann, III, 13).

In Sicilia se ȳice : „ognunu tira l'acqua a lu so mulinu“ (Traina). Franțusesce : „faire venir l'eau au moulin“.

Antitesa între stabilitatea petrei față cu mobilitatea *apei*, ca în „*apa curge, petrele rămân*“ (Pann, III, 134), a mai intrat în locuțiuni:

10°. Descântec de „Césul cel reu“ : „și cum s'aședă pétra 'n *apă*, așa să se așede réul“ (Albina Carpaților 1879 p. 283).

11°. I. Créngă, Stan Pășitul (Conv. lit. 1877 p. 21): „cum s'a véđut flecăul cu casă și avere bunicică, nu mai sta locului, cum nu stă *apa* pe *petre*...“

Proverbul „*apa curge, petrele rămân*“, pentru care n'am putut găsi nici o paralelă în cele-lalte limbi, astfel că trebuî să'l privim ca specific românesc, ni se pare a fi de o extremă importanță istorică. Numai isvórele de munte curg și se scurg pe petre, nici o dată riuurile de pe câmpie, în privința cărorora năsipul rămâne. Pentru ca un asemenea proverb să se fi putut născă și a se înrădăcina la toți Românii din Dacia lui Traian, cată să admitem dară că întréga naționalitate a nóstră s'a format în Carpați, pogorindu-se mai târđiú gata pe șes.

Acest interesant proverb se resfrânge și într'un descântec din Bucovina :

De'i pocit de vad,
Curat,
Necurat,
Sece'i *apa*,
Rémăe'i *petrele*,
Plângă după dínsele...

(Marian, Descânt. 179)

Cele noé specimene adunate de Iordachi Golescu sînt o picătură de *apă* în mulțimea proverbelor și locuțiunilor proverbiale romănesci privitoare la *apă*, dintre cari étă o sémă :

12°. Pe porcul nu'l faci să bea *apă* din fedeleş (Pann, III, 47).

13°. La baligă móle puștincă *apă* trebuie (ib. II, 101).

14°. Găina bé *apă* și se uită la Dumneđeú (ib. III, 134).

15°.

Toți pretutindenea sapă,
El duce căini la *apă*...

(ib. I, 106)

16°.

Binele de reu te scapă,
Să'l arunci chiar și în *apă*...

(ib. I, 72)

17°. Dreptatea ese ca unt-de-lemnul d'asupra *apei* (ib. III, 28); la Milanesi: „l'œuli el sta dessoravia de l'acqua“ (Cherubini).

18°. Negustor greú ca fulgul pe *apă* (ib. II, 85).

Basmul „Cotoșman năsdřavan“ (Ispirescu, Legende p. 286): „Unde pînă aci era bilșugul în casa lor, acum ajunseră negustori grei ca fulgul pe *apă*...“

Evreul în „Jocul păpușilor“ :

Noi suntem trii tăvarăși
Grele ca fulg pi *apă*;
Avem trii
Privalii:
Ună gólă,
Altă sécă,
Ș'altă plină cu 'ntunerică...

(G. D. T., Poes. pop. 126)

19°. „*Apa* trebuie să vie la matca ei, și omul la tépa lui“ (Pann, II, 87), este o frântură din antica credință italică despre „annus mundanus“ (Macrob., Scip. II, 11), când tóte lucrurile se întorc la punctul lor de plecare; proverbul paralel italian sună:

In cento anni e cento mesi
L'acqua torna a' suoi paesi...

20°. „A făgădui Marea cu sarea și a da ce nu curge pe *apă*“ (Pann, II, 78). Prima parte a acestui proverb se găsește deja la Romani. Sallustiú dice despre Catilina că, ajuns la sărăciă: „maria montesque polliceri coepit“ (Cat. 23). A doua parte, este un admirabil

eufemism pentru noțiunea cea mai trivială.

Ion Ghica, Scrisoarea IV, vorbind despre bieții dascăli din prima jumătate a secolului: „Le plătia ce pe apă nu curge: dascălul Stan de exemplu, cel mai bine plătit din toți, avea câte 20 de parale de copil pe lună...”

21°. „A lăsa pe cine-va să se scalde în apele sale” (Pann, II, 100) = a nu’l împedea în plăceri, în petreceri, în desfrâu.

Dr. Polysu: „a lăsa pe cine-va în apa sa = einem freien Lauf lassen”.

22°. Alexandri, Boieri și ciocoii, act IV sc. 8: „Iorgule, ai ceva care-mi tăinuesci... Nu ești în apele dumnitale...”

Un variant rimat:

„Să vedem

In ce apă

Se adapă

= wir wollen sehen, was er will, welcher Meinung er ist” (Dr. Polysu).

23°. „Tivga merge la apă pînă când se sparge” (Baronzi, Limba p. 52); franțuzesce: „tant va la cruche à l’eau”.

„Hoțului îi merge tivga pînă la a noua-deci-și-noua oră la apă, da la a o suta i s’nfundă” (Jipescu p. 127).

24°. „Minciuna ca glonțul în apă s’afundă” (Lumina pentru toți, 1886 p. 572).

25°. „Sângele apă nu se face”; italianesce: „il sangue non fu mai acqua”, la Sicilienii: „lu sangu nun si po’ fari acqua” (Traina).

I. Créngă, Dănilă Prepeléc (Conv. lit. 1876 p. 453):

„— Frate, frate, dar pita’i cu bani, barbate.

„— Apoî dă, nevestă, sângele apă nu se face. Dacă nu l’oîu ajuta eû, cine să’l ajute?...”

26°. „A bate apa în piuă”; italianesce:

„batter l’acqua nel mortaio” (Düringsfeld), franțuzesce: „c’est battre l’eau”.

I. Créngă, Moș Nichifor Coțcarul (Conv. lit. 1877 p. 378): „eû sciû ce sciû eû: degéba mai bați apa ’n chiuă să s’alégă unt, că nu s’a alege nici o dată...”

27°. „Cine stă pe doê luntri, cade în apă” (Baronzi, Limba p. 52).

28°. „Ca doê picătore de apă...”

De la Vrancea, Sultunica p. 8: „toți sfintii sê asemănă ca doê picături de apă: toți aû ochii din trei linii, nasul dintr’una și gura din doê...”

Franțuzesce: „se ressembler comme deux gouttes d’eau”; italianesce: „paciono due gocce d’acqua”; deja în latina:

..... similior nunquam potis

A q u a a q u a i sumi...

(Plaut., Miles, II sc. 6)

29°. Despre ómenii țifnoși: „să nu pice nici apă pe el, ca pe un păun” (R. Simu, Transilv., c. Orlat).

30°. „Pînă nu’l storci buretele, nu dă apa” (C. Ionescu, Iași, c. Sinesci).

31°. „A nu avé după ce bé apă”.

De sărăcie nu scapă,

N’are după ce bé apă...

(Pann, I, 132)

De la Vrancea, Sultunica p. 15: „aû nu e voinic? nu’și are rost de frunte? or e bețiv, stricător de case, zurba-giû? aû n’are de pe ce bé apă? he, he, fata próstă și țifnósă dă norocului cu piciorul...”

Basmul „Țugulea” (Ispirescu, Legende p. 313): „Aû fost odată un moș și o babă. Eî eraû săraci de n’aveaû după ce bé apă...” (cfr. ibid. 174).

Marian, Bucovina, II, 219, satiră poporană contra țeranilor din satul Cordun:

Feciorașii din Cordun

Par’ că staû numai la fum;

Tare ’s negri și pirliti,

Par’ că ’s la foc circăliți;

Nu 's negri de țitură,
Nici de-o altă 'nvirtitură,
Da 's negri de apă rea,
Că n'au după ce o bea...

32°. „Nu plătesce nici *apa* care o bé“ (A. Vasiliu, Iași, c. Poieni).

33°. Culmea suferinței este când „nici *apa* nu alină“.

Doină din Ardél :

Străină 's, Dómne, străină,
De nici *apa* nu m'alină,
De-ar ploua o săptămână...

(J. B., 207)

34°. Putere alinătoare are mai în speciă „*apa* rece la inimă merge“.

Colindă din Dobrogea :

Mai jos apoi se lăsa,
Pe-un mândru șes se oprî,
Cu liveđi
Verđi
Și cu *apă* rece
La inimă merge...

(Burada, Călt. p. 74)

35°. De aci, ca sinonim cu omorîre: „... îi fă și capêtul, ca să nu mai beee el *apă* rece...“ (Sbiera, Povești p. 62).

36°. Ori-cât de plăcută însă, *apa* rece nu îmbată, de unde locuțiunea: „a îmbeta cu *apă* rece = a flecări, a vorbi nimicuri“.

„... ea umbla să'l imbete cu *apă* rece...“ (Trib. din Sibiu 1886 p. 418).

„... îndrugău vorbe potrivite, ca să imbete lumea cu *apă* rece...“ (ibid. 1885 p. 38).

37°. Pentru un bețiv: „*apa* nu e bună nici în cismă“ sau „uici în o-pinci“ (Tocilescu, Rev. I vol. I p. 231).

38°. „O scaldă în doă *ape*“, locuțiune împrumutată dela spelătorese, însemnéză șovăire în păreri, un caracter în doi perî.

39°. „Tot o *apă* = același fel“.

Ion Ghica, Scrisórea XVI: „Imî place egalitatea. Nu admit eű deosebiri și distincțiuni d'alea între făptu-

rile lui Dumneđeű. Cer să fim toți o *apă*...“

40°. „A pêscuri în *apă* turbure“ pare a nu fi poporan, ci un împrumut noű dela Francesi: „pêcher en eau trouble = a se folosi din turburarea trebilor publice saű particulare spre a căștiga“ (Aaron-Poenar-Hill).

41°. „A trece prin foc și prin *apă*“, cu sens de a se expune la ori-ce primejdiă, este deja în Psaltire :

Coresi, 1577, ps. LXV :

Trecumű preîn focű și <i>apă</i> și scoseși-ne în ră-pausű...	Transivimus per ignem eta quam, et eduxisti nos in refrigerium...

Mai romănesce este - „a da prin foc și prin *apă*“.

Basmul „Ceî trei frați împerați“ (Ispirescu, Legende p. 271): „pentru dragostea ta, aș fi dat prin foc și prin *apă*...“

Ca proverb :

Când sînt ăile cu noroc,
Treci prin *apă* și prin foc...

(Conv. lit. 1877 p. 185)

42°. „Căt ține cîurul *apă* = pré puțin, mai de loc“, deja la vechii Romanî :

Non pluris refert, quam si imbrem in cribro geras...

(Plaut., Pseud., I, v. 100)

La Eleni: „*κοσκινω ύδωρ άντλεϊς*“ sau „*κοσκινω φέρεις ύδωρ*“ (Plut., *περι των άδωνάτων*, 8, 50). Franțusesece :

Puisez l'eau
Dans un cribseau ;

italienesce : „portar l'acqua nel vaglio“; la Spaniolî :

Aqua coge con harnero
Quien se cree de ligero...

Cantemir, Chron. II p. 339: „Precum *apa* nu să poate ține în cîur, așe minciuna nu poate să stăruiască în basnelé sale...“

A. Pann, Prov. III, 69 :

Banii din mână îi scapă,
Ca ciurul cum ține apă...

Despre o datină în legătură cu această locuțiune proverbială, a se vedea mai jos la III § 5.

43°. A face ce-va peste puțință :

Tăiam lumea cu sapa
Și căram cu ciurul apă...

(Tribuna dela Sibiu, 1885 p. 63)

44°. „A face cui-va apă = a' l prăpădi, a' l înmorminta“.

Tribuna din Sibiu, 1885 p. 559 : „Ba o 'ngropa pe mumă-sa, da pe noi sciū că nu, că i-om face noi apă...“

Despre rolul *apei* la înmormintare, de unde s'a născut această locuțiune proverbială, vezi la III § 6-7.

45°. „A face un lucru apă = a' l fura“, literalmente : „a' l face să se scurgă“.

„Nimēr ei (păgubașii) și la casa unde se trăsese Românul și Țiganul după ce făcuseră vaca apă...“ (Foișóra din Sibiu, 1886 p. 11).

46°. „Te-a trecut apă sub limbă“ se ȳice în Mehedinți (R. Mihailénu, c. Vinju-mare), când e un mare ger.

47°. „Ce mai némuri! Șepte ape 'n chisăliță“ (R. Simu, Transilv., c. Orlat), ca respuns aceluia ce se laudă că are multe némuri, cari însă tóte la un loc nu sînt vr'o mare trébă.

48°. „A avé apă sorb“ (Baronzi, Limba p. 44),

v. ². Sorb.

49°. Costinescu : „Acésta face a lăsa gura apă, se ȳice când cine-va vede ce-va plăcut și poftesce = cela fait venir l'eau à la bouche“. Și italianesce : „venir l'acqua in bocca“ sau „venir l'acqua in su l'ugolo“ ; la Portugesă : „fazer vir a agoa á boca“.

I. Créngă, Povestea lui Harap-alb (Conv. lit. 1877 p. 191) : „să ne dați

cât se póte mai multă mîncare și băturică, ȳise Setilă, căruia îi lăsa gura apă...“

Jipescu, Opincaru p. 153 : „... imbuică cu așa poftă de pare că se bat doi nebuni la gura lor. Îți lasă gura apă, când te'i uita la ie'i cum mîncă...“

Basmul „ȳina ȳinelor“ (Ispirescu, Legende p. 213) : „le lăsa gura apă la toți după o așa bucățică...“

50°. „A sci sau a vorbi ca pe apă“, „a vorbi ca apă“ = a nu se încurca, a nu se întrerumpe, a fi curgător. Și'n limba sardă : „ischire una cosa comente i s'abba = saper bene, fluidamente“ (Spano).

Basmul „Orb-Împărat“ (Tribuna din Sibiu 1886 p. 421) : „Ajungénd la împăratésa și întrebat flind, povestesc ca pe apă tóte pășurile sale...“

Basmul „Oinul cu trei talanți“ (Sbiera, Povești p. 236) : „par'că ești un zodieriu de le spu'i tóte așa ca de pe apă...“

„Tóte le scie ca pe apă“ (Foișóra din Sibiu, 1886 p. 8).

Ion Ghica, Scrisóra XV : „vorbă bulgăresce ca apă și legase cunoscínțe cu neguțători de peste Dunăre...“

51°. Doină din Ardél :

Eū mē duc cât apele,
Că m'ajung dragostele...

(J. B., 197)

52°. A cresce iute, se ȳice : „ca din apă“ (D. Popu, Făgăraș, c. Copăcel ; G. Muștescu, Muscel, c. Poienari).

53°. Basmul „Găinărăsa“ (Ispirescu, Legende p. 307) : „Are să mai curgă multă apă pe gârlă, pînă să ajungă a cunosce taínele împărăției...“

54°. „A sorbi pe cine-va într'un păhar sau într'o lingură cu apă...“

Basmul „Fata de împărat“ (Ispirescu, Legende p. 352) : „așa de puținică și dragălașe mai era, încât s'o sorbi în-

tr'un păhar cu apă..."; sau în basmul „Cele trei rodii“ (ibid. p. 360): „era așa puțintică la trup încât ar fi bătut-o într'un păhar de apă...“

„Tustrei voinici și pieptoși de să-și sorbi într'o lingură de apă, așa erau...“ (Tribuna din Sibiu, 1886 p. 401).

55°. „A scóte apă din petró = a face un lucru peste putință“; deja la Plaut, Persa, I, 1 v. 41:

... quin si egomet veneam, vix recipi potessit
Quod tu me rogas, nam tu a q u a m a p u
m i c e nunc postulas...

De la Vrancea, Sultanica p. 24: „cu una cu alta, mai cu ce avea dela părinți, scóse apă din piatră, și ajunse a fi jinduit de multe fete în sat...“

56°. În Moldova, când nu vrea omul din popor să facă ce-va pré-greú sau pré-desgustător, exclamă cu indignațiune: „mai bine să car apă la Jidaní decât...“ (D. Mancaș, Iași, c. Pirca).

57°. Nevinovăția se alăturază cu „apa curată“.

Balada Chira:

Giur pe Dumneđeu,
Pe sufletul meu,
Că's nevinovată
Ca apa curată...

58°. Apa cea curată, la rîndul seú, se alăturază cu argintul și cu lacrima. „Poporul đice: apă limpede ca argintul; apă ca lacrima“ (G. Gheorghiu, Botoșani, c. Călinesci).

v. Argint.—Lacrímă.

59°. A se întinde sau a se împraștia ca apa...

Costachi Negruzzi, Aprodul Purice:

Atuncea spaíma și gróza pre protivnicii au cuprins,
Se împraștie ca apa pe șesul acel întins...

60°. Despre apa viórá,

v. Apă-vie.

61°. Despre locuțiunea proverbială:

„în ce apă se scaldă“, vorbim mai jos, III § 23.

III°. *A p ă* în datine și credințe.

Despre apă sub raportul mitologic sau religios și etno-psicologic,

v. *Aghiasmă*. — *Bobotéză*. — *Descântec*. — *Martin*. — ¹. *Mort*. — *Georz*. — *Parurudă*. — *Plóc*. — *Vrajă*...

Aci vom întruni o mică parte din asemeni datine și credințe.

1°. „Când ómenii voesc a începe plugăria, atunci pun în un vas apă și'n altul cărbunii cu tămăe; apoi înjugând boii la plug, tămăeză împregiur și stropesc cu apă plugul și pe boi, đicénd: noroc să dea Dumneđeu, plóia și ródă!“ (A. Bottez, Iași, c. Șipotetele).

2°. „Poporul crede că cine s'ó arunca în apă în điuva de Bobotéză și se va scálda, de'í hi betég de orí-ce bóla, de șoldină, friguri și altele, te tămăduesci. Din điuva de Bobotéză șese septémăni tóte apele sînt curate și sfinte, chiar și 'n vírful munților. Se aruncă atunci în apă și ómenii sánătoși, cređénd că preste an nu vor hi betegi“ (D. Popu, Făgăraș, c. Copăcel).

3°. Dacă se va da apă din vasul din care beaú porumbii celor ce se aú reú la o-laltă, se îndrăgesc éráși“ (R. Simu, Tránsilv., c. Orlat).

4°. „Femeia însărcinată să nu deie apă la nime, că apoi nu póte nasce pînă ce acela nu'í va da apă din pumn; de asemenea să nu descuțe pre nime și să nu'í tragă cíorecii la nime, că nu póte nasce pînă ce acela nu'í va da apă din opincă, cismă, cíoreci etc.“ (ibid.)

5°. „Când plécă ómenii cu vre-o marfă la tîrg, íeaú un cíur, îl țin de-a-supra marfei și, turnând apă în el, đic: cât stă apa în cíur, atáta să staú cu marfa nevîndută în tîrg“ (ib.).

6°. „Când se însoră de a doua oră bărbatul remas văduv, pe mormîntul femeii sale mörte se varsă apă multă, că aceia se crede că arde în grópă...” (ib.).

7°. „După ce s'a astrucat în pămînt mortul, toți se spală prę mîni cu apă m o r t u l ȳ prestę grópă, pentru ca să nu amurtă sașu asude mînele“ (S. Liuba, Banat, c. Maïdan).

Tot din Banat ne spune d. Mangiucă (Calendar 1882), că la 25 Martiũ, în ziua de Bună-vestire, se face „versarea apęi m o r ț i l o r pe ęrba verde“.

8°. „De bóla d'intru-iele se vindecă omul cu apă adunată din 9 vaduri“ (V. Petrișor, Transilv., c. Vestem); pe aĩuri se ęice: „apă dela 9 fântani“ (D. Nisipescu, Vilcea, c. Nisipi).

9°. „Ielele béu nóptea apă de prin fântani, și ori-cine va bé după dınsele, il pocesc. De aceia când cine-va bea apă diminéța din vre-o fântană, lasă în ea vre-un semn dela sine, pentru ca pocela să cadă pe acel semn“ (C. Poppescu, Prahova, c. Star-chiojdu).

10°. „Locul cu apele albe“ figurează în legende mitologice din Banat.

S. Mangiucă, Col. I. Tr. 1876 p. 360: „Frumóse credințe are poporul nostru și despre locuința ęinelor din Țera-Románescă, la locul cu apele albe, unde se scaldă ęinele și unde cresce flórea cea misterióasă, a cãrii trupinã este invãlitã în pãnzã de pętrã, și care om póte cãpęta acea flóre, acela este norocos, cãci dinsa 'l conduce cu o atragere magicã cãtrã locurile unde se aflã tesaurii îngropați, și acolo punénd flórea pe pãmînt, pe loc es tesaurii pe fața pãmîntului. Sufletul unei muieri care a vătãmat ęinele, purtat fiind de ęine spre chinuire și resplátire, ajungénd cu ęinele pînã la locul cu apele albe și vedënd acolo planta, cunoscénd'o a întins mânia

sã o rupã din pãmînt, dar observând'o o ęinã, i-a dat cu sbiciul peste mânia de i-a cadut flórea din mânia. Dela locul cu apele albe, din Țera-Románescă, plęcã ęinele în cãlãtoriele lor, trec peste munții Orșovei, peste stãnca cea mare dela Berzasca, trag la cãrșiele Saschei și a Ciclovei, de aci fac excursiuni prin Banat, apoi peste muntele Semenic de lingã Caransebeș și se întórnã inapoi în Țera Románescã. În cãlãtoriele lor, ęinele bucurosi petrec pe poienele munților de iederã, de foiofiu, de semenic și de priboiu, unde țin ele petrecerile, ospętãrile și jocurile lor, purtând cu sine cete de suflete pãcãtóse spre pedepsire...”

11°. Balada „Neluca“:

Mircea 'n vale se ducea,
Dar el cruce nu'și făcea,
Peste apă nu sufla,
Ci la ea nãvalã da.
Înghiița bietul o datã
Și'l lovia dorul de fatã;
Înghiița de doę ori
Și 'l apuca reci flóri;
Înghiița iar de trei ori
Și cãdea mort între flóri!..

Asupra acestui pasagiũ, Alexandri ęice în notã, cã Românul suflã în apă: „pentru ca să alunge nelucile morților ce sbor prin lume și se amestecã în faptele ómenilor“.

12°. „Știma apęi“ se chiamã în Moldova pe a-locuri un fel de geniũ al rĩurilor (S. Mândru, Iași, c. Iepurenĩ).

v. Știma.

13°. Cultul apęi apare mai ales în urmãtóra datinã:

„Descãntãtóra, înainte de a începé a descãnta de Dınsele, se duce la un rĩu curgętor cu o bucãțicã de pãne, cu un drobușor de sare și cu o cofița sașu ólã nouã în mânia dręptã. Ajungénd la rĩu, bate într'un loc pe mal în con-

tra curgerii *apei* trei metanii, aruncă din pâne și din sare ce-va în undele *apei*, apoi cu cofița sașă oia ie un pic din *apa* ce-a curs peste pânea și sarea aruncată. Pe când bate ea acele trei metanii, țice următoarele cuvinte:

Apă 'curgătoare,
Eü te sorocesc
Tot cu pâne și cu sare
Să iecuesci pe cutare
Din cap pînă 'n picior
Cu léc,
Sănătate și véc!

De-aice apoi se duce mai la dél pe riü, și așa în trei locuri după olaltă bate de trei ori câte trei metanii, și pe când bate metaniile, repeșese cuvintele de mai sus și ie *apă* cu cofița. După ce a făcut ea acésta și după ce și-a umplut cofița cu *apă*, fără ca s'o fi observat cine-va, se întörce spre casă, dară și acuma fără de-a vorbi cu alții sașă de a căuta îndăript, pentru că dacă ar vorbi cu cine-va sașă s'ar uita îndăript, tóte operațiunile sale n'ar mai avé niçi o putere. Sosită a-casă, începe a descânta *apa* din cofița c'o mătură de busuoc și c'un ban de argint..." (Marian, Descânt. p. 91-2).

v. *Argint.* — *Ban.* — *Busuoc.* — *Dunăre.* — *Iele.*

14°. O ființă mitologică de *apă* este și *Setilă*.

I. Créngă, Povestea lui Harap-alb (Conv. lit. 1877 p. 187): „Măi, da al dracului onanie de om e și acesta, țise Harap-alb. Grozav burdăhan și nesățios gătlej, de nu pot să'i potolescă setea nici isvórele pămîntului; mare ghiol de *apă* trebuie să fie în mașele lui! Se vede că acesta'i prăpădenia *apelor*, vestitul *Setilă* fiul Secetei, născut în zodia rășelor și împodobit cu darul suptului....

v. *Setilă.* — *-ilă.*

15°. O altă specie de ființe mitolo-

gice în legătură cu *apa* sînt *Paparuđele*, a treia Joi după Pasci, când fete încununate cu bozi alérgă dela casă la casă invocând ploile, ér stăpâna casei íea „o doniță cu *apă* ș'o aruncă pe dînsele, udându-le de sus pînă jos“ (Teodorescu, Datine p. 129). De aci locuțiunea proverbială despre cei ușori la minte: „e ca *paparuda*, cu *apa* 'n cap“ (Conv. lit. 1874 p. 73).

16°. Credința în „închiągarea *apei*“ prin fermece e tot ce póte fi mai respândit în popor.

Basmul „Fét-frumos 'cel retăcit“ (Ispirescu, Legende p. 160): „Mai umblară ei ce umblară, și la urma urmelor aflară despre un vrăjitor meșter, carele închiága și *apele*...“ (cfr. ibid. p. 193).

Basmul „Coman Vinătorul“ (Col. I. Tr. 1882 p. 469): „era Baba Clónța, vrăjítórea care încheга și *apele* cu farmecele sale...“

I. Créngă, Amintiri din copilăriă (Conv. lit. 1881 p. 1): „Alunga nourii cei negri de pe deasupra satului nostru și abătea grindina în alte părți, înfigénd toporul în pămînt afară dinaintea ușei; încheга *apa* numai cu dóș piciorde de vacă, de se încrucea lumea de mirare...“

17°. „Când se scaldă copiii și li se bagă *apă* în urechi, íeaș doș petricele și le pun la urechi, țicénd:

Melc, melc cotomelc,
Scóte *apă* din urechi
Că ț'i-oiu da un ban vechlu
Ș'o lingură de curechiu
Ș'o palmă peste urechi...,

apoi aruncă peste cap îndărit petricelele în *apă*, țicénd:

Frigurile mele
Pe cine'i în pele...“

(P. Oltónu, Hațeg)

v. *Cubelc.*

18°. „La aghiasmă se dăce apă-măr e“ (N. Poppescu, Dolj, c. Piscu); une-orî chîar simplu apă, bună-óră: „popa face apă pentru lehusă, în loc de sfinţesce“ (P. Teodorescu, Iaşi, c. Miroslava).

19°. In graiul bóchetelor poporane, „a slobođi apele reposatului“ însemnéză „a da de pomană“ (Burada, Inmorm. p. 150, 157). In Banat, la 22 Maíu Sâmbéta se face acéstă „slobođire a apeí mortílor“ (Mangíucă, Calendar 1882).

20°. Apă ne'n cepută, „aqua virgo“ la vechii Romani, se chiamă apa de isvor saú de fântána, adusă próspetă şi din care nu béuse încă neminea.

Alexandri, Pastel XXVIII:

Româncuţa mulţemesce, suflă 'ncet peste
cofiţă
Şi cu apa ne'n cepută udă rumena'í
guriţă;
Íar drumetuł după dînsa bea, fugarul íşí
adapă
Şi se jură că pe lume nu'í aşa de dulce
apă...

Apă ne'n cepută ţine un loc fórte însemnat în medicina poporană, în descáncece, în vrăjí.

Şi la Nistru se ducea,
Apă rece aducea,
Apă rece ne'n cepută,
Pentru dragoste făcută...

(Marian, Bucov. I, 87)

saú:

Orí tu đací de-o bólă grea
Şi nu'í nime pe-acolea
Să'ţi dea apă din isvor
Şi să'ţi facă după dor?..

(Pompiliú, Sibíu, 45)

21°. Intr'o strînsă legătură cu apa ne'n cepută este aşa numita stîngere 'a cărbunilor, „aqua lustralis“ a paganismului latin.

De eşti slab de dorul meu,
Ş'aduc apă din păréu

Şi cărbuni în ea să stîng,
Şi la pept să mi te strîng,
Să te strîng, să te apuc,
Sănătate să'ţi aduc...

(Marian, Buc. I, 29)

„Stîngerea cărbunilor fiind, după credinţa poporului, vindecătoare orí şi de ce bólă grabnică, mai fie-care Româncă dela ţeră o scie şi se folosesce tot-d'a-una de dînsa când cere trebuinţa. Descântătórea, care vrea să stîngă cărbuni, aduce mai întáu apă ne'n cepută dela vre-un isvor saú fântána saú şi dela un riú apropiat. Apoi tórnă puţină dintr'însa într'un păhar, íe noé cărbuni aprinşi şi-í aruncă pe rînd în apa din păhar numărându-í de-a'ndăreţelea, adică dela 9 pînă la 1, şi rostind în taínă cuvintele descánceculuí. Dacă omul saú vita bolnavă e diochiată saú pocită, toţi cărbunii aruncaţi în apă ne'n cepută s'aşedă sfáriind pe fundul păharului; íar dacă omul saú vita bolnavă nu e diochiată saú pocită, atunci cărbunii stînşi plutesc pe de-asupra apeí. După ce descântătórea a stîns cărbunii, dá să bea celui bolnav puţină apă descán-tată, íi spală cu dînsa tîmplele şi íciclea corpul, tórnă puţină pe la ţiţinele uşelor, íar remăşiţa cu cărbuni cu tot o aruncă pe streşina caseí“ (Marian, Descáncece p. 250).

v. Cărbune. — Descáncece.

22°. Fărmecearea cu apă din trei fântáni:

Şi cine l'a fermecat?
Mândruíţa luí din sat,
Cu trei mací din trei grădiní,
Cu apă din trei fântáni...

(J. B., 11)

23°. Apa din unele riuri saú pécrae, după credinţa poporului, are o înfluinţa fatală asupra viitorului copíilor scáldaţi cu ea.

Balada muntenescă „Blăstemul“:

Taci, că te-am scaldat
Cu apă de Prut,
Să fii tot urit;
Cu apă de luncă,
Să fii tot de ducă. . .

(G. D. T., Poes. pop. 438)

De aci vine locuțiunea proverbială:
„în ce apă se scaldă saŭ s'o fi scaldând cutare = ce fel de om este?“

24°. Despre *apa Iordanului*, care jôcă un rol foarte însemnat în basme, în colinde, în descântece,

v. *Iordan. — Apă-vie.*

IV°. Observațiuni lingvistice.

1°. Românul *apă* derivă d'a-dreptul din latinul *acqua* (=ital. *aqua* = span. *agua* = provenç. *aigua* etc.), întocmai după cum „*épă*“ vine din „*equa*“. Trecerea lui *qu* în labială există și'n forma sardă logudoresă *abba* (=sardul nordic *eba*, sardul sudic *acqua*).

În dialectul istriano-român, alături cu forma *apă* se aude *ópă* (Miklosich), cu scăderea lui *a* la *oa* prin înriurirea lui *p*.

2°. În vechile texturi române ne întimpină une-orî reduplicarea lui *a*:

Psaltire Scheiană circa 1550 (Mss. în Acad. Rom. ps. XXII): „în *appă* răposată sătură-me. . .“

Alte-orî reduplicarea lui *p*:

Text din sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al bis. Sf. Nicolae din Brașov, p. 284): „eŭ adecă vă botezŭ cu *appă* (אַפּאַ). . .“

3°. Ca și generalitatea cuvintelor începătoare cu *a*, *apă* în vechiul graŭ își asociază mai adesea prepozițiunea întru în loc de în.

Coresi, Omiliar 1580, quatern. XVI p. 15: „porni turma toată dein țărîmure în Mare și se afundară în tr' *apă*. . .“

Legenda Sf-tei Maria Egiptenă, text din sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al

bis. Sf. Nicolae din Brașov, p. 348): „iară cineș de ei ducéș cu sine căte ceva hrană care cum vré, cela puținé pâine, altul smochine, altŭ finiche, alții linte muțată în tr' *apă*. . .“

Act moldovenesc din 1636 (A. I. R. I p. 93): „la sat la Românești noao pământuri în frunte cu pomi și în tr' *apă* și cu tot venitul și cu vie. . .“

Moxa, 1620, p. 346: „nu era pre pământŭ nice o vită, nice în tr' *apă*. nice în văzduh a zbură, și zise Dumnezeu *apelor* de féceră pești de tot fé-lul, să le fie sufletul și hrana de ntr' *apă*, și de ntr' *apă* eși rodulŭ paserilor ce zboară. . .“

Dosofteiu, 1680, ps. XVII: „luă-mă din tr' *ape* multe. . .“, unde la Silivestru, 1651: „mă scoase din *ape* multe. . .“, iar la Coresi, 1577: „luași-mă de *ape* multe. . .“

4°. Genitivo-dativul singular arhaic: *apeei*.

Coresi, Omiliar 1580, quatern. x p. 10: „mulți bolnavi, orbi, ologi, uscați, aștepta clătitulŭ *apeei*, ingerulŭ amu alŭ Domnului deștingé întru vrémia la lacŭ și clătîia-se *apa*, și cine deștingé după clătitulŭ *apeei*, sănătoșîia-se. . .“

5°. În loc de „a turna *apă*“, ne întimpină într'un fragment omiletic din sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al bis. Sf. Nicolae din Brașov, p. 439): „după acéia băgă *apă* în spălătoare și începu a spăla picóarele ucenicilor. . .“

6°. Pentru noțiunea de „puiser de l'eau“, pentru care graŭul de astădî nu mai are nici un termen, căci „a scóte *apă*“ este o expresiune nepropriă, Românii diceau altă dată: a m e s c e *apă*, literalmente: m i s c e r e a q u a m Cuv. d. bătr. I, 292).

Glosar slavo-românesc circa 1670 (Mss. în Bibl. Soc. Archeol. din Moscva, f. 80 a): „Isaia proorocŭ izvor chiamă

dumnezeieștile cărți, că dintr'acésté cei ci cred pre adevărú m'e s c u *apa* cunoașterii dumnezeiești..."

7°. Sunetul produs prin căderea unui ce în *apă* se represintă prin onomatopeia b ä l d ä b ä c.

Jarnik, Sprachliches p. 23: „B ä l d ä b ä c, vom Fallen in's Wasser“.

A. Pann, Prov. I, 87:

Și securea cade b ä l d ä b ä c în *apă*...

8°. Printr'o contractiune fôrte curiósă, strigătul sacagiilor este: O-o! (Baican, Strigările precupeților p. 6), ceia ce presupune o formă *ópă*, ca în dialectul istriano-român.

9°. Despre construcțiunea „a înghiți la *apă*“ saú „a turna la *apă*“,

v. *La*.

10°. Tulumbele de stîns foc se numiaú în graiul vechiu p u s c e d e *apă*.

Neculce, Letop. II p. 198: „atuncea îndată având pușce de *apă* acei Căzaci, Leși și Moldoveni, aú stîns focul...“

11°. Despre un a p e d u c, cronicarul Mustea, Letop. III p. 20, descriind meremetul bisericeii sf-luî Nicolae din Iași de cătră vodă Antonie Ruset, țice: „adus'aú și *ape* pre o ale pănă în zidul aceștii bisericeii...“

12°. Deminutiv dela *apă* este a p ș ó r ä.

v. 3. 3. 4. 5. 6. *Apă*. — *Apă-via*. — *Apăriă*. — *Apăriile*. — *Ape*. — *Apos*. — *Apósa*. — *Apătos*. — *Apșóră*. — *Curcubeii*. — *Mesc*. — *Talaz*. — *Undă*. — *Val*...

*Apă (plur. *ape*), s. f.; riviere, fleuve. Intindere însemnată de a p ä curgătoare. O *apă* se chiamă așa fiind-că are multă a p ä, dar toțuși deosebirea de sens între ambele e atât de mare, încât se pot privi ca doș cuvinte despărțite; de exemplu „a bé a p ä din *apă*“ la I. Văcărescu p. 66:

: Riuri, *ape* mari și mici
Ce v'am trecut pin'aici,
Nu uitați cu ce nevoi
Am bcut a p ä din vol...

o bucată care, printr'o ciudată eróre, s'a publicat acum de curînd ca o doină poporană inedită din Moldova (Conv. lit. 1886 p. 184).

Une-orî însă este cam a-nevoe a hotărî, dacă e vorba de *apă* „riviere“ saú de a p ä „eau“, bună-óră al doilea a p ä în balada „Inelul și naframa“:

Tu să'i spuî că eú m'am dus
Pe malul *apei* în sus,
Și că 'n a p ä m'am svirlit
La copila ce-am iubit...

Dar nici o îndoelă nu pôte fi în pasage ca:

Ion din Sim-Pietru, Alexandria 1620 (Mss. în Acad. Rom. p. 13): „mergú 4 *ape* din raú: Tigărú și Efrath și Fisonú și Ghionú; să mergi pre Fisonú *apă* și eși-veri la lume...“

Pravila Moldov. 1646, f. 21: „carele va găsi pre marginia unii *ape* mari fie-ce lucru, ver mare, ver micú, carile va fi aruncatú a p a ca o plavie, acesta de nu'l va mărturisi, nu va avia nice o certare...“

Donici, Vulturul și paingul:

Și *ape*: Bistrița, Moldova și Siret,
Pe șesuri vesele se vöd curgênd incet...

Doină din Bucovina:

Câte *ape* sint pe lume,
Ca, Sucéva nu's mai bune:
Nici nu'i rece, nici nu'i caldă,
Și 'n ea mândra mea se scaldă...
(Marian, Buc. II, 83)

La bälți, lacuri, iazuri, ba nici la përae trecătoare, nu se țice *apă*; ele aú a p ä, dar nu sint *ape*.

O trăsură caracteristică a rîurilor fiind de a curge mereú, fără ca undele să se mai întorcă vre-o dată, de aci mai multe locuțiuni proverbiale saú imagini poetice, precum:

Doîna „Lume, lume“ :

C'ăşa'î lumea trecătoare,
De voînici amăgitoare,
Ca o apă curgătoare:
Unul nasce ş'altul móre...

(G. D. T., Poes. pop. 287)

Bócet din Haţeg :

Să mergi cu sórele,
Iar nu cu *apele*,
Că sórele 'î mergător
Şi 'napoi întorcător,
Dar *apele* 's mergătoare
Şi 'napoi ne'ntorcătoare...

(Burada, Înform. p. 34; cfr. ib. 121)

Doîna din Ardél :

Du-te; bade, duce-te-ai,
Când a sta *apa* să stai,
Ş'altă drăguţă să n'ai...

(Conv. lit. 1881 p. 229)

„Pe la Făgăraş se aude blestemele:
bată-te Dunărea! du-te cât Dunărea!
du-te cât *apa*. Nistrului!“ (A. Bu-
nea, c. Vaidarecea); în Banat: „să te
opresci unde se face *apa* sfredel!“ (M.
Dragalina, c. Borlova).

Alt blăstem: „Inturna-te-ai cu *a-
pele*!“ (R. Simu, Transilv., c. Orlat),
adeacă: să nu te mai întorci nici o
dată.

Când nóptea e fórte tăcută, se şice
că: dorm şi *apele*.

Balada „Şérpele“ :

Ei mi se sculau din dorî,
După glas de cântătorî,
Când dorm tóte *apele*,
Când tac tóte frunzele...

(G. D. T., Poes. pop. 439)

Colindă muntenescă :

Unde vă căraţi
Şi de ce'mi umblaţi
Pe la mieş de nópte,
Cu sudorî de mórte,
Când dorm chiar şi *ape*
Şi firile tóte...

(Ibid. 92)

Un cântec duîos—ca în legenda ele-
nică a lui Orfeu—opresce pînă şî cur-
sul *apelor*.

Doîna din Ardél :

Ş'ăşa 'mî cântă de cu jele
De staü *apele* de-a mere;
Ş'ăşa 'mî cântă de cu foc
De'mî staü *apele* pe loc...

(Reteganu, Poes. pop. 78)

Culmea nenorocirii este când nici
mórtea nu vrea să îea pe om, adeacă
atunci când, ca în doîna din Ardél :

De săracă ce's săracă,
Nice *apa* nu mă 'nnecă;
De străină ce's străină,
Nice *apa* nu mă mână...

(Cărţile săténului 1886 p. 15)

Vecinica frămîntare între *apă* şi ma-
lurile ce o ţin închisă, a dat poesiei
poporane câte-va admirabile imaginî.

Bócet din Dobrogea :

Bătută 's de gândurî,
Ca vîntul de delurî,
Ca *apa* de malurî...

(Burada, Călét. p. 265)

saü o doîna de peste Carpaţi :

Vai de cela ce iubesce:
Nici nu móre, nici trăscesc,
Numai cât se năcăjesc;
Se bate cu gândurile
Ca *apa* cu malurile...

(Albina Carpaţilor 1879 p. 264)

După cum în Bucuresci se şice :

Dimboviţa *apă* dulce,
Cine bea, nu se mai duce...

tot aşa pentru mai tóte riurile Româ-
nului are epitete analóge; bună-óră :

Mureş, Mureş *apă* lată,
Ce vii aşa turburată
Şi cu sânge mestecată?...

(Reteganu, Poes. pop. 95)

Balada „Iorgu Iorgovan“ :

Soro Cerno dragă,
Tu *apă* pribagă...

(Burada, Călét. p. 149)

Apoi :

Frunză verde de măslină,
Trecuî Prutul, apă lină,
Trecuî în țără străină...

saū :

Foicică de sulfină,
Trecuî Prutul, apă lină...
(G. D. T., Poes. pop. 285)

Murăș, Murăș apă lină,
Cine te bea, se 'nstrăină...
(J. B., 201)

Murăș, Murăș, apă lină,
Treci-mă 'n țară străină,
Să mă treci,
Să nu mă 'neci...
(Pompiliu, Sibiu, 27)

Jijióră apă-a mară,
Face-te-ai négră cernélă...
(Conv. lit. 1886 p. 89)

Bistrița, apă de munte!
Bistrița, șiroiu de frunte!
Ce te făcuși Dunăre
Și te umflași turbure?...
(Alex., Poes. pop. 2. 255)

Lî-au durat sălaş
Un vecinic lăcaș,
Și 'n el că mi-i-au pus
Ș'apoi mi-i-au dus
Peste Dunăre,
Apă turbure...
(Aurora română, 1881 p. 14)

Din ploî saū din topirea zăpeđei la munte riurile se umflă, trecend peste malurî. Acésta se chiamă : *apele cresc*, *apele sînt marî*, *apele vin marî*.

Balada „M-rea Argeș“ :

Apele să crescă,
Mândra să'mi opréscă,
S'o opréscă 'n vale,
S'o 'ntórcă din cale...

Invocarea „Scaloianului“ în Ilfov :

Ca să curgă ploile,
Ploile ca girlele,
Noptile și ăilele
Și cu septemănilé,
Ca să crescă *apele*,
Să s'adape vitele...
(G. D. T., Poes. pop. 211)

Nicolae Costin, Letop. II p. 123 : „oamenii n'au căzut la robie, că mai de timpuriu au fugit de și-au scutit viața la codri și spre Focșeni, că într'acolo n'au lovit Tătarii cu pradă, fiind *apele marî*...“

Nic. Muste, Letop. III p. 78 : „Tot într'acelaș an în luna lui Septemvrie, s'au pornit ploî grele, cât au venit *apele marî* afară din măsura lor...“

Pluralul *ape* póte să însemneze *Mar e*; bună-óră, o cătană română descriend Italia :

Cât te uți în lung și 'n lat,
Nu mai veđi pămînt uscat,
Ci tot *ape* turburele,
Umblând corăbiî pe ele... (J. B., 320)

Nesce riuri mitologice ne apar în blăstemul : „Ducă-se pe *apa Sâmbetei* și a *Duminiceî*!“ (D. Andriescu, Iași, c. Hermeziu).

Apa Duminiceî, datorită creștinismului, duce la *Raiu*; *apa Sâmbeteî*, un rest evreesc, merge la *Iad*. Basmul bucovinén „Pre-minte Solomon“ (Aurora română, 1881 p. 8) : „Spaîma lor nu era próstă. Cum să se 'ntórcă érá pe pămînt“?! Dar și draciî se uitară la dînșii chiorîș, fiind-că veniseră nepoftiți, și nici nu pe *apa Sâmbeteî*, ci pe o cale cu totul ne'ndătinată...“

v. *Duminică*.— *Sâmbătă*.

In fine :

„Poporul are credință, că decă pune la căne nume de *apă*, de ex. *Murăș*, *Tisa* etc., atunci nu turbă“ (T. Crișianu, Transilv., c. Cugieru).

v. ¹. *Apă*. — *Rîu*.

³. *Apă* (plur. *ape*), s. f.; t. d'Industr. : eau comme désignation de certains liquides ayant à peu près l'aspect ou la consistance de l'eau. O mulțime de lécurî, de cosmeticurî, de compozițiunî casnice saū industriale, pórtă numele

de apă, deși mai adesea apa intră în ele într'o măsură foarte mică, une-ori de loc.

Ion Ghica, Scrisórea IV: „Cât pentru cucóna Duda, de-o fi și mai trăind, dar n'o mai cunosc. Alifia vînătă cu care se ungea séra, albușul de ou, abuzul de cărămidă arsă stropită cu apă de salcâm și apă de pelin cu care 'și întindea pelița, buretele muțat în apă de castraveți cu care 'și scotea petele, dresul, sulimanul și rumenéla cu care se vâpsia, gogoșile de ristic etc., aũ tras largi și adânci brazde pe obrajii ei...”

În tractatul de medicină populară de pe la finea secolului XVIII (Mss. în Arch. Stat.) ne întimpină mereu: apă de trandafir, apă de soc, apă de ord, apă de cicóre etc.; de exemplu:

„Cum se face apa de trandafir? Flori de tradafir albi, sau și din roșii, le lași de se veștejescu o zi și o noapte după ce-i culegi, apoi pui florile în căzanel și pui apă curată peste dinsele de undește și le tragi cu rachiul de anason. Asemené se face și apa de izmă, când este izma înflorită. Asemenea se face și apă de floare de soc...”

În același tractat: *apa crăesei* „eau de la reine de Hongrie, alcoolat de romarin”.

Apa de trandafir avea un rost și la nunțile boieresci de al'dată.

Ion Ghica, Scrisórea III: „În ajunul nunții, cam după amiazi, porniaũ călțunăresele, tot cucóne alese dintre ruđele cele mai frumoșe ale ginerelui, în trăsuri înhămate cu armăsari de preț. Întâia călțunăresă intra la mirésă purtând o cățiă de argint cu flori suflute în aur, din care eșia fum de udagaciũ și de curse; ea mai purta și o stro-

pitóre din care arunca apă de trandafir, semnul curățeniei...”

v. *Nuntă*.

Dosofteiu, Liturgiar 1683, Slujba antimisului f. 46 a: „Preuții punu antimisele pre svântul prestolũ, și arhierulũ le ocropiaște de trei ori cu apă de flori...”

Apă-tare „eau forte”.

Pe lângă alte întrebunțări industriale, *apa-tare* servă și la vepsit, însă mai mult în orașe, rar prin sate.

S. F. Marian, Chromat. p. 10: „Româncele din unele părți ale Bucovinei spun și cred, că *apa-tare* ar fi spurcată, pentru că se cumpără dela orașe și se întrebunțeză la boit, și boéla nu e așa de bună și de primită la Dumneđeũ cum sînt florile cari le fac ele singure...”

Bețivii, pentru ca să nu ȃică beuturii lor pe nume, fiind cam deochiat, botéză vinul:

Apă

De sapă.

Ispirescu, Unchiăș sfătos p. 104: „Măscăriciul lui Bacus, tot ridénd de unii și de alții, ajungea de se făcea și însuși de rîs, când se adăpa mai de prisos cu *apa de sapă*...”

v. ¹*Apă*.

*Ăpă, s. f.; t. de Choréogr. popul.: sorte de danse nuptiale. Se întrebunțeză articulat: a juca *apa*. În alte localități se ȃice: a juca găléta.

„Duminică, după sosirea mirelui cu toți ai seĩ la locuința miresei, pe când căruțele și călăreții se prefiră pe dinaintea casei, mirésa din năuntru se uită printr'un inel, țuind un ochiu închis, să'l vadă pe ginerică; acésta ci-că să n'o dóră ochii la bătrânețe. Apoi se jócă *apa*. Pentru acésta se trimet doi băleți la garlă, însoțiti de un cobzar,

și aduc de acolo apă. Vasul cu apă, împodobit cu o basmă, un fir de roșu și busuioc, se pune la rădăcina bradului celui înfipt de sâmbătă seara, și flacă și fete fac horă împrejurul lui. După fiecare trei învîrtiri a horei, merge mireasa, care și ea se află jucând alături cu nuna-mare, și varsă din vas de trei ori la rădăcina bradului; acesta ca să fie începutul căsătoriei mănos și imbielșugat. După aceia stolnicul, adevărat flacăul care stă în horă cu plosca sub brațul stîng și cu un pahar plin cu vin roșu în mîna dreaptă, îl întinde peste capul miresei către acela care se va brodi atunci în acel loc și care bea astfel pînă de trei ori. După ce s'a jucat apa, ginerica și nunul, cari pîn'atunci au stat pe afară, se apropiă de ușa casei. Atunci mireasa apucă șomoiașul de busuioc cel legat la tîrta vasului, îl mîie în apă și stropesce de trei ori picioarele ginericii și a celor ce sînt cu dînsul..." (D. Pavelescu, Ialomița, c. Chióra).

Pe alocuri se duce la puț după apă însăși mireasa, întovărășită de un flacău „care are și tată și mamă bună, nu vitrigi” și cu doi lăutari trimesi dela ginerică, luând apă într'o căldare de aramă albă” (D. Ionescu, Ialomița, c. Mănucu).

Și'n districtul Brăilei se dice: a juca apa (I. Dan, c. Slujitori-Albotesci), ca și'n Dobrogea (G. Eftușescu, Constanța, c. Ciobanu; A. Vasiliu, c. Mărlenu).

Rolul apei la nuntă, aducerea ei dela izvor de către cine-va privit ca norocos și apoi spălarea cu ea a picioarelor, cele două trăsuri foarte caracteristice, făcea parte din ritul nupțial la vechii Romani: „aqua petita de puro fonte per puerum felicissimum vel puellam quae interest nuptiis, de qua solebant nubentibus pedes lavari” (Serv. ad Aen. IV). Fost'au la dînșii și danțul apa?

Nu se scie. In orî-ce cas, e interesant că'l jîcă mireasa și nuna-mare, pe cînd nuna-mare și mirele stau afară; căci după antica credință italică, înregistrată de către Varrone (De l. lat. I, 61), apa la nuntă represinta anume elementul femeiesc: „aqua femina”.

v. 1. *Apă*. — 2. *Gălétă*. — Danț. — 3. *Brad*. — *Nuntă*.

5. *Apă*, s. f.; t. de Méd. popul.: 1° hidropisie; 2°. phymatose, eaux aux jambes. Cu primul sens, se dice mai mult dropică (= gr. ἰδρωπικας); cu sensul al doilea, apă este foarte răspîndit ca nume de bolă la vite și la cai.

1°. apă „hidropisie”.

Glosar slavo-romănesc circa 1670 (Mss. în Bibl. Soc. Archeol. din Moscva, f. 51 a): „boala apei, zăp ritul...”

„Are apă, se dice la cei bolnavi de dropică” (I. Dan, Braila, c. Slujitori-Albotesci).

2°. apă „eaux aux jambes”.

„Apă la cai și la boi este o umflătură a picioarelor dela genunchi în jos. Acastă apă provine din mîncarea de orș și popușoiu, precum și din beutură de apă pe ostenelă” (P. Huzianu, t. Sculenî).

Jipescu, Opincaru p. 106: „... are apă la picioare și gurar la gingii...”

Ibid. p. 159: „... sufe în car câte un boi bolnav de apă, or cotonogit de pîetă și cu cefa pré rosă de jug...”

In loc de „s'a îmbolnăvit de apă” se dice: „a luat...”:

„— Da ci îi bouli, vere Gheorghii? — Ia, o luat apă la un chicior” (C. Mironescu, Tutova, c. Ibănescii).

v. 1. *Apă*. — *Zăp rit*.

6. *Apă* (pe-, p'), t. de jeu enfantin. In jocul copilăresc numit armén, apă se chiamă într'ega liniă circulară, trasă pe pămînt și 'n mijlocul căriia

se aşedă arşicele. „Fie-care ochesce şi se silesce a lovi cu ichiul seŭ arşicele din mijlocul arménului. Cine lovesce, şi lovesce bine ca să éşă arşicul lovit afară din armén de partea ceialaltă, acela este bacîul cel noŭ la jocul următor. Cate arşice es, atâtea iea. Dacă vre-un arşic nu ese de tot din armén, ci rămâne pe marginea arménului, se chîmă că: a c ă d ū t p e apă...“ (Ispirescu, Jucării p. 80).

v. ³ *Armén*.

Apă-albă } t. de Méd. — v. ³ *Al-*
Apă-négră } *béŭă*.

Apă-botéză. — v. *Bobotéză*.

Apă-mórtă. — v. *Apă-viă*.

Ăpăr. — v. *Ăpër*.

Apâs. — v. *Apês*.

Apăriă, s. f. collect. ; beaucoup d'eau versée par terre. Derivat din a p a r, acest cuvînt însemnăză literalmente a p ă scursă după sacale. Se iea tot d'a-una în înŭeles reŭ.

Créngă, Punguŭa cu doi bani (Conv. lit. 1876 p. 403) : „tórănă el tótă apa cea din fântănă pe jaratic, pînă ce stinge focul de tot şi se răcoresce cup-toriŭl ; încă face ş'o apărie prin casă, de s'aŭ îndrăcit de ciudă baba...“

Acelaşi, Popa Duhu (ibid. 1881 p. 313) : „un lighén de lut cu ibric pen-tru spēlat în mijlocul odăei, apăriă pe jos, gunoŭu şi gândaci fojgăind în tóte părŭile...“

v. *Apar*. — *ăriă*.

Apările, s. f. plur. artic. ; les eaux, tout ce qui est eau.

Dosofteŭ, Liturgiar 1683, Molitve f. 48 b : „Şi blagosloviaşte'lŭ cum ai

blagoslovitŭ fântăna lui Iacovŭ şi scăldătoaria lui Siluamŭ şi paosul sfinŭilorŭ tăi apostoli, acela ce venişŭ în Cana Galileei ş'aŭ blagoslovitŭ apărire (ἀπι-ρρηε) şi apa în vinŭ ai premenit...“

Cuvîntul presupune un singular *a-pare*, care póte fi infinitiv dela a p = a q u o, formă simplă corespundătoare compusului „adap = adaquo“ ; mai curând însă derivă d'a-dreptul din a p ă prin sufixul -a r e (= lat. -alis), adecă *apare* = a q u a l e m.

v. *-are*.

Apă-tăre, s. f. ; eau forte, acide azotique du commerce. — v. ³ *Apă*.

Ăpăt (*apătăt*, *ăpătare*), vb. ; mouiller, saturer d'eau. — v. *Apătăt*.

Apătăt, -ă, adj. : mouillé d'eau. Ne întimpină sub forma negativă într'o colindă muntenéscă :

Să dé 'n Mare
Ca o flóre,
Să éşă 'n vad
Ca un brad,
Cu cioltarul nesudat,
Cu calul ne a p ă t a t . . .

asupra căriia d. G. D. Teodorescu (Poes. pop. 72) observă : „Frumosă şi rară expresiune, derivată dela a p ă şi însemnând neudat, neatins de apă, neînmuat“.

Apătăt derivă nu din a p ă, ci dintr'un verb a p ă t, care corespunde unui prototip latin frequentativ „aquito“, format din „aquo“ prin participiul „a-quatus“, întocmai ca „dato“ din „do-datus“, „habito“ din „habeo—habitus“, „vomito“ din „vomo—vomitum“ etc. Tot din a p ă t = aquato vin a p ă -t o s şi a p ă t o ş e z, cari n'aŭ a face d'a-dreptul cu formele latine clasice : aquaticus, aquate, aquatilis, aquator.

v. *Apătos*.

Apătòs, -òsă, adj.; aqueux, plein d'eau. Sinonim cu *apòs*, care însă se aude mai rar.

Dosofteiu, 1673, f. 132 a :

Tu ai dat fântână *apătòasă*
In pustie din piatră vârtoasă...

Același, Liturgiar 1684, Molitve de ploie f. 119 b : „cu mila ta cercetédză pomântul, și cu *apătòș* nuări văzduhulă adăpostédză...”

Dicționar bănățen Mss. circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 424) :

„*Apătòs*. Aquosus“.

„*Apătòș*. Aquosa“.

„La vin slab se ȳice *apătòs*“ (I. Floca, Transilv., c. Sina).

Intre felurile de struguri din Prahova, Jipescu (Opincaru p. 53) pune : „negru *virtòs*, negru *apătòs*“, unde *apătòs* e în opozițiune cu *virtòs*.

v. *Apătăt*. — *Apătòșez*. — *Apos*.

Apătòșare } v. *Apătòșez*.
Apătòșăt }

Apătòșez (*apătòșăt*, *apătòșare*), vb. ; remplit d'eau, rendre aqueux. Derivă d'a-dreptul din adjectivul *apătòs*.

Dosofteiu, 1680, ps. LXXVII :

De vriame c'au lovit piatră de cursără ape și pă- rao undând <i>apă- toșară</i> ...	Poneze porazi kamenī i poteko- ša vody, i poto- tzi n a v o d n i- š a s i e...

unde la Silvestru, 1651 : „și părăele să implură de ape“.

La Arsenie din Bisericanī, circa 1650 (Mss. în Acad. Rom. p. 182), același pasagiū : „și izvoarale se *apătòșară*...”

v. *Apătòs*.

Apă-viă, s. f. ; 1°. t. de Mythol. popul. : eau de jouvence ; 2°. eau de source ; 3°. eau forte. In primul sens, *apă-viă* este tot-d'a-una în antitesă cu

a p ă - m ó r t ă ; în sensul al doilea, nu se mai întrebuinteză decât deminutivul a p ă - v i ó r ă ; în sensul al treilea, termenul obicnuit este a p ă - t a r e .

I°. In basmuri, a p a - m ó r t ă unește și 'nchiagă la un loc părțile cele trunchiate ale unui mort tăiat în bucăți, carele însă nu inviuă pînă ce nu'l stropesce cine-va cu *apă-viă*. Ambele aceste ape mitologice se găsesc între „munții ce se bat în capete“ (Ispirescu, Legende p. 126) sau „la apa Iordanului unde sînt doș fântâni“ (ibid. p. 330), astfel că dobândirea lor este însoțită de cele mai mari greutăți sau primejdii.

v. *Arghir*.

II°. Deja lătinesce a q u a - v i v a însemna apă de izvor ; franțusesce „eau vive = aqua quae semper fluit“ (Du Cange, v. Aqua). Dintre Români, dialectul istrian a păstra pînă astăzi : „*apă-viă* = fließendes Wasser“ (I. Maiorescu). In cel daco-român, cuvîntul nu scim dacă se mai aude unde-va cu acest sens, deși s'a conservat pe a-locuri expresiunea opusă : „a p ă - m ó r t ă = stehendes Wasser“ (Sava Bărcianu). In loc de *apă-viă* s'a întrodus un derivat. Prin sufixul -or, din „viū“ se face romănesce deminutivul „vior“, întocmai ca din „tărđiū — tărđior“. De aci a p ă - v i ó r ă , literalmente „aqua vivula“, cu sensul secundar de apă foarte limpede. Printr'o confusiune datorită identității fonetice, în loc de a p ă - v i ó r ă a început a se ȳice mai în urmă „apă ca vióra“, deși n'are a face întru nemic cu flórea „viórei“.

Doină din Moldova :

Frunđă verde lozióră,
Prutule, a p ă v i ó r ă ,
Face-te-ai négră cernélă,
Stuhul teū o penișóră,
Ca să'mi scriu o hărtióră...

Doină de lingă Năsăud :

Păriuț apă viórá,
Face-te-ai négră cernélă,
Să'mi cernesc eú portuțul
Că m'o urit drăguțul...

(Familia, 1887 p. 224)

Basmul „Ciobănașul cel isteț” (Ispirescu, Legende p. 244): „o fântână de marmură albă ca laptele, și *apa* curgea pe de o sută de părți, limpede ca viórá și rece ca ghița...”

„Apa limpede se ȳice ca ghiórá, fără a sci ce va să ȳică cuvintul ghiórá” (I. Floca, Transilv., c. Sina); „limpede ca viórá.” (R. Simu, c. Orlat).

Jipescu, Opincaru p. 92: „Muntii cu ierbuța lui pufósă, cu ale păduri chipóse, cu a p a c a ghiórá și cu airu lui sorbitor, te 'nsuflețeste...”

III°. „*Apă-vie* se ȳice în Banat la apă-tare” (S. Liuba, c. Maidan).

v. *Apele-viș*.

Ape, s. f. pl.; t. d'Industr.: moire, reflets ondulés que présente une étoffe moirée ou un objet métallique. Lexicon Budan: „cu *ape*, se ȳice despre niscări materie saú țeseturi, undulatus, gewäs sert”. Cuvintul nu este la noi un germanism modern, ci e fórte poporan și ne întimpină deja în vechile texturi.

Inventariul Cotrocenilor 1681 (Mss. Arch. Stat.) f. 41: „sfită de tabin ghiulghiuli cu *ape*...”, și mai jos f. 42: „stiharú de tabin ghiulghiuli cu *ape*...” Pe lingă stofe „cu *ape*” erau stofe „cu solzi”, tot acolo f. 41: „saraser galben de Venetia cu solzi” și „saraser albu de Venetia cu solzi”.

A. Odobescu, Dómna Chiajna p. 73, descriénd o sabiă din secolul XVI: „o pală de taban cu *apele* negre pe tăiș și cu mâner de petre scumpe...”

Reduplicat: *ape-ape*, se întrebuinteáză cu multă eleganță despre undele pėrului.

De la Vrancea, Sultanica p. 108: „In fața unei oglinđi mari, cu pervazuri poleite, d-na Moroúu își péptenă pėrul negru, azvirlit pe spate, care undeáză, făcénd *ape-ape* la lumina a doė feșnice cu trei ramuri...”

v. ¹*Apă*. — *Alesetură*. — *Răură*. — *Undă*.

Apele-viș, n. pr. loc. f. plur.; vilage dans la Petite-Valachie. Numele unui sat în Romanatți (Frunđescu).

A. Odobescu, Anticultăți în județul Romanatți (Annal. Acad. Rom. 1877, t. X sect. 2 p. 189 sqq.): „Grățiă învėțătorilor din satele apusane ale aceluiași ținut, situate cam pe răzorul județului Dolj, și anume a celor din Zánoga, din comunele fórte alăturate Cacaletți și Radomirul, érá mergénd tot mai în jos: din Diosci, din Marotin, din ambii Amărăsci și din Ghisdăvesci, în fine din *Apele-viș*, aflăm în împrejmuirile reslătate ale acestei ultime localități, cu nume așa de caracteristic, o grupă de pozițiuni, însemnate prin taberele lor de măguri, prin urmele lor de cetăți, pe unde plugarul găsesc pe tot minutul vase de lut, cărămiđi, olane de apă, arme de metal și chیار monete din diferite epoce. Ce este acest șir de rđine antice în jurul comunei *Apele-viș*...?”

Veche stațiune romană, satul romanatén *Apele-viș* = *aqua-e-viva* e represintă prin numele seú antitesa unei vestite stațiuni dela capėtul opus al lumei latine: *Aqua-e-mortua*, astăđi orașelul „Aigues-mortes” în Franța. În Italia doė orașe din fostul regat neapolitan se chiamă *Aqua-viva*, de unde și o ilustră familiă ducală.

v. *Antina*. — *Apă-viă*.

Apelpisesc (*apelpisit*, *apelpisire*), vb.; désespérer. Grecul $\alpha\pi\epsilon\lambda\pi\iota\zeta\omega$ saú $\alpha\pi\epsilon\lambda\pi\iota\zeta\omicron\mu\alpha\iota$. Deși substantivul a-

pelpisiă (= ἀπελπισία) ne întîmpină deja la Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 164): „a pelpisia de multe ori mari vrednicii lucrăază...“, totuși cuvîntul nu s'a introdus în graū decăt în epoca Fanariotilor. Circulează mai cu sémă adjectivul participial a pelpisit „désespéré, extraordinaire, fameux, comme l'on en trouve peu“ (Pontbriant).

Alexandri, Hagi-Petcu, act II sc. 6: „De'i face un pas mai mult, trag clopoșelul să vie slugile, și te leg butuc ca pe-un a pelpisit...“

v. ¹ Grec.

Apelpisiă }
Apelpisit } v. *Apelpisesc.*

Apestesc }
Apestire } v. *Pestesc.*
Apestit }

Apēs (Moș), n. pr. pers. m.; personnage légendaire: un vieux satyre, personnification d'un vieillard très-adonné aux femmes. Termen foarte poporan în Ilfov. Derivă din a pēs „peser, opprresser, presser“, ast-fel că sensul fundamental ar fi acela de „incubus“, „επιάλτης“. Și'n vechea francesă incubul se numia a p p e s a r t, italianesce pesarvolo, spaniolesce pesa dilla (Du Cange, v. Apesator). Intre „Snóvele“ lui Ispirescu, una este intitulată „Moș Apēs“:

„--Și cu norocire! Traiū bun și vi-
ețā lungā să vĕ dea Dumneđeū.

„Cu aceste vorbe de heretisire în-
tîmpină pe Moș Apēs un prieten vechiū
al seū.

„--Să dea Dumneđeū la tótā lumea,
și mie pĕcătosului; respunse moșul.

„--Mĭ-a părut bine când am auzit
că iar te-ai însurat, Moș Apēs. Sciū

căt este de reū să fie cine-va singur
în casă; îi mai đise prietenul.

„--Am fost nevoit, moșul tatei, să
mai iaū încă o dată jugul, respunse
Apēs; femeia este trebuincioasă la casa
omului.

„--De asta așa este, deși însurā-
torea are multe amaruri și multe gā-
luscĭ de înghițit. Dară de unā nu mă
domiresc eū.

„--De care?

„--Ėcĕ; cum d-ta, om cu destulā
doxā la cap, trecut și prin cĭur și prin
dārmon, lovit cu capul și de pragul de
sus și de cel de jos, și la vĭrsta du-
mitale; cum d-ta, đic, te-ai lāsāt să te
musce șĕrpele de inimă și să faci gre-
șĕla d'a lua de muiere o fatā mare?

„--Ce era să fac, moșicule? că n'am
gāsĭt alta mai mică...“

v. ^{1.2} Apēs.

Apĕr (*apĕrat, apĕrare*), vb.; 1°. dé-
fendre = soutenir, protéger, préserver;
2°. défendre = prohiber, empêcher, re-
tenir. Primul sens este astăđi singur
cunoscut în limba literară; sensul al
doilea ne întîmpină des în vechile tex-
turi.

1°. *Apĕr* „soutenir“.

Cu acest sens, cuvîntul e sinonim
cu sprijinesc, ocrotesc, pă-
zesc. Sub forma activă, se constru-
esce tot-d'a-una cu complementul la
acusativ.

Psaltirea Scheiană circa 1550 (Mss.
în Acad. Rom.), XIX, 2:

... și diin Sion | ... et de Sion
apĕră-te... | t u e a t u r t e...

Radu-vodă, 1612 (A. I. R. I, 1 p.
119: „lu Efthemie dela sfānta mănā-
stire dein Argeș, ca să fie volnicu cu
cartĕ damniĭ-mĕle de să'ș *apere* bra-
niștĕ ce ĭaste mai sus de mănāstire
de cătră toți oamenii, ori oroșani, ori
rumāni, ori megĭlāși, ori slujitori, ori

cene va fi, nimenilé sǎ nu între` în braniște...“

Moxa, 1620, p. 389: „uciseră pre Mihail, că'lú aflară mahmurú de vinú la așternutú, deci nu se puté *apára*...“

Ibid. p. 401: „cândú vorú veni Turcii la noi, noi ne vom *apára*...“

Pravila Moldov. 1646, f. 47: „cela ce sǎ va *apára* de vrǎjmașul sǎu sǎ nu'lú ucigǎ, și de'l va ucide elú pre dǎnsú, sǎ nu aibǎ nice o certare...“

Ibid. f. 63: „poate neștine sǎ'șú strǎngǎ priatelii, vecinii și alț streini cu arme, sǎ'șú socotéscǎ și sǎ'șú *apere* bucatele, fǎrǎ nice de o certare...“

Dosofteiu, 1673, dedic. p. 3: „pavǎța lui Dumnedzǎu, cu caria putem sǎ ne spreji nim și sǎ ne *apǎrǎm* de toate grǎutǎțale...“

Ibid. f. 95 a:

Cǎ te-ai arǎtatu-te aspru și aprins

De ni-ai adǎpatu-ne cu vinurí de plíns,
Și de témǎ cine'țú au le-ai datu-le sǎmn
De arc sǎ sǎ *apere* cu tolag de lemn...

Același, 1680, ps. LXXXVIII:

... nu l'ai <i>apǎ-</i>	... non es a u-
<i>ratu</i> 'lla rǎzboiú...	xiliatus ei in
	belló... .

Miron Costin, Letop. I p. 234: „*Apǎratu*-s'au Leși oare-ce dentǎiú, érá dacǎ s'au mai ínglotit oastea, s'au rǎsipit cine íncotro au putut...“

Nic. Muste, Letop. III p. 12: „Leșiú ne avǎnd veste de venirea Turculú, nici o gǎtire de oștí n'au fǎcut; nici macar cetatea Cameniței cu niscaí pedestrime sǎ se *apere* de nǎvala Turculú n'au întemeiat...“

Critil și Andronius (Iași, 1794, p. 62), despre soldați: „ei fac rǎzboiú la vrǎjmașú, și mai multǎ stricǎciune la prietení; ei ne *apǎrǎ*, darú Dumnezeu sǎ'ne pǎzascǎ de dǎnșii...“

Beldiman, Tragod. v. 317:

Unii, dupǎ ce prin lacrimi nu se puteau *apéra*,

Cu dare de bani la urmǎ caii lor rescumpéra...

Costachi Negruzzi, Aprodul Purice:

Piste puțin se zǎresce și stégul pǎrcǎlǎbesc,
Incungíurat de vitejií ce'l *apéra* și'l pǎzesc:
Pe'nprejurul lui grǎmadǎ staú ca zid neresbǎtut,

Sǎ pue pe dínsul mǎna Ungurul nici c'a putut...

Reflexivul m ă *apěr*, ca și franțusesce „se défendre“, póte avé sensul de íntimpin „objecter“ sau m ă feresc „se soustraire“,

Varlam, 1643, I f. 310 b: „déca dzise lui Petrú Domnulú sǎ arunce mrejiá în Mare sǎ venédze péște, índatǎ íncepu a sǎ *apára* dzicǎndú: ínvǎțatoríu, toatǎ noapté amf trudit...“

Noul Testament din 1648, Paul. ad Hebr. X, 38:

... cine sǎ va <i>apára</i> , acela nu place inimiei méle...		... quod si subtraxerit se, non placebit animae meae...

Nic. Muste; Letop. III p. 13: „Boierii s'au apucat de Stefan Petriceico ce era Clucer mare, fiind bǎtrǎn și boier de țarǎ, numai sǎ'l rǎdice Domn; el *apǎrǎndu*-se sǎ nu fie și vrǎnd sǎ fugǎ noaptea, ei l'au pǎzit sǎ nu fugǎ...“

Enachi Cogǎlnicénu, Letop. III p. 248: „érǎ au gǎsit cu cale [Teodor Calimah] ca sǎ superé pe pǎrintele Mitropolitul ca doarǎ va deslega vǎcǎriitul, arǎtǎndu'í multe nevoi a țǎrei cǎ n'are cu ce le rǎdica, fiind nevoi multe și banii eșiá cu greú; ce vǎzǎnd cǎ se *apǎrǎ* tare Mitropolitul, au ínceput Domnul a'í cǎuta cu fațǎ posomorítǎ...“

Costachi Negruzzi, Cǎrlanií, sc. 20: „Miron: Nu'ți baté capul, cunetre, și haí la joc (il íea de mǎnǎ și'l face sǎ jóce).

„Terinte (*apĕrându-se*) : Lasă-mă, lasă-mă, lasă-mă bre...”

Proverb :

Cu o mână te *apĕră*,
Cu alta te *dapĕră*

= altera manu panem fert, altera lapidem ostentat (Lex. Bud. 163).

Când bărbatul e sub papucul nevestei, se dice că ea îi dă o vĕrguță să se *apere* de mătă, ca și când ar fi un copil.

Costachi Stamatii, Muza I p. 345 :

Care pe a lor bărbați după ce îi nebunesc
Și de tot îi terfelese,
Apoi îi pun în cotruță,
Dându-le și o vĕrguță
Să se *apere* de mătă...

Ghicitoare despre „Rîmă” :

Strigă gălgăuță
Din pĕrăuță
S'o *aperi* de găini,
Că de căne nu'î témă.

(Tribuna din Sibiu, 1885 p. 930),

De aci, ca locuțiune proverbială despre cei voinicosi dar fricoși, la I. Créngă, Harap-alb (Conv. lit. 1877 p. 173): „s'a împlinit vorba cea: *apĕră*-mă de găini, că de căni nu mă tem...”

Ca bine-cuvîntare poporană stereotipă, în baladele „Vidra”, „Păunașul codrilor” etc. :

Vin' de'mi strînge briul meu,
Apĕra-te-ar Dumneșeu!..

Exclamațiunea : „D ó m n e - *apĕră*” însemnă : „ferescă Dumneșeu!”

Costachi Negruzzi, Muza dela Burdăjanii, sc. 8 : „Da ce fel de ibovnic îi aista ? Nicî te-o luat încă, și te-o pus la joc ; scîi că'î poznaș ? Eū de-aș fi femeie, nu l'aș lua, D ó m n e *apĕră*!..”

Aceiași exclamațiune se întrebuinteză ca substantiv cu sensul de „drac”.

Basmul ardelenesc „Aflatul” (Rete-gan, Cărțile sătĕnului 1886 p. 11) : „De 'î

D ó m n e - *apĕră*, ne facem cruce și'î închinăm în stani și'n bolovanii...”

II°. *Apĕr* „prohiber”.

Sinonim cu o p r e s c. Cere complementul la acuzativ, dar se pôte construi și cu dativul.

Psalt. Șcheiană circa 1550, xxxiv, 1 :

... <i>apară</i> cea ce se luptă cu mere...	... i m p u g - n a impugnan- tes me...

Tot acolo, XXXIX, 10 :

... adecă cu ro- stul meu nu a- <i>păru</i> ...	... ecce labia mea non pro- hibebo...

Codicele Voronețian circa 1550 (Mss. în Acad. Rom.) în alăturare cu Noul Testament din 1648 :

Act. Ap. XXIV, 23 : și nece urul să nu <i>apăre</i> de ai lui...	... și nece pre unulū defintr'ai lui să nu 'l o- p r e s c a...

Ib. XXVII, 43: Iară sutașulū vré se petrécă Pave- lu și <i>apără</i> své- tul lorū...	... iară suta- șulū vrândū să'l scutescă pre Pa- velū, o p r i - i de sfatulū lorū...

E fôrte des la Radu din Mănicesci, 1574 (Mss. în British Museum, Harl. 6311 B) :

Math. III, 14: Ioanū amu <i>apă- ră</i> lui și grăi...	Ioannes autem prohibebat eum dicens...

Luc. IX, 49 : văzut'amū oare cinie de cu nu- mele tăugonindū dracii, și amu a- <i>păratū</i> lui...	..... vidimus quemdam in no- mine tuo ejicien- tem daemonia, et prohibuimus eum...

Ibid. 50: nu a- <i>părareți</i> -lu, cine nu e cătră noi, cu noi iaste...	... nolite pro- hibere, qui e- nim non est ad- versum vos, pro vobis est...

Ib. XI, 52: în- și-vă nu mĕrgeți,	... ipsi non in- troistis, et eos qui

și cine arŭ mérge
apărăți-le...

Ib. XVIII, 16:
lăsați fečorii să
vie cătră mine
și nu *apărareți*
lor...

Coresi, Omiliar 1580, quatern. V p. 12: „draci și vrăjmași ceia ce ne învâlescŭ pre noi în toate zilele și ne scrăbescŭ și ne murguescŭ, și de légé și învățătura Domnului ei ne *apără* să nu facemŭ...”

Ibid. quat. IX p. 10: „cândŭ auzimŭ noi pre altulŭ clevetindŭ și hulindŭ, și nu'lŭ dreptămŭ nici 'lŭ *apărămŭ*, atunce și noi încă ne învățămŭ spre rău...”

Legenda apostolilor Petru și Paul, sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al bis. Sf. Nicolae din Brașov, p. 655): „zise Petru: pentru ce mă *apărăți* și nu mă lăsați să intru...”

Legenda St-ei Maria Egiptenă (ibid. p. 367): „nevoii-mă să mergŭ și eu, amărâta, ce cândŭ pășai la pragulŭ ușăi besérecei, toți nea părăți intrară, iară pre mine mă *apără* oarece o tărie dumnezeiască și nu déde să intru...”

Tot acolo p. 371: „nu era nimé să mă înpiingă saŭ să mă *apere* să nu intru în besérecă...”

Ibid. p. 386: „el vru Zosima să se închine ei, iară ia-i *apără* strigândŭ...”

La Arsenie din Bisericană, circa 1650 (Mss. în Acad. Rom. p. 108), versul din ps. XXXIX: „ecce labia mea non prohibebo”, e tradus în doé feluri:

... iată cu ust-
nele méle nu a-
părŭ...

introibant pro-
hibuistis...

... sinite pue-
ros venire ad me,
et nolite vetare
eos...

... iată cu ust-
nele méle nu o-
prescŭ...

Dosofteiu, 1680, ps. XX: „vréria budzelor lui n'ai *apărat* lui...”; unde la Silvestru, 1651: „pohta rostului lui n'ai oprit dela el...”

Ioan din Vinți, 1689, f. 148 b: „ca păcatele méle să nu *apere* a veni aiciă Duhulŭ tău celŭ sfântŭ...”

Cu sensul de o p r e s c, *apěr* se mai aude încă pe a-locuri în popor, mai cu sémă în Oltenia.

Intr'o descriere a nunței țerănesci din Vâlcea: „... se scólă nunul cu ginerele, merge în casă la mirésă și pune sobonul—care este o pânză roșiă—în harcul lăutarului; acesta 'l duce cătră mirésă dîcînd: césu ăl bun să dea D-đeŭ! dar mirésă il *apěră* cu mâna; il duce a doua óră și dîce: noroc bun să dea D-đeŭ! mirésă însă iar il depărtéză cu mâna; il duce lăutarul a treia óră dîcînd: Santa Troiță cea de o ființă și nedespărțită! și'l pune în capul miresei ca un fel de glugă...” (I. Stănescu, c. Recea).

De asemenea în Moldova G. Seulescu (Archiva Albinei 1847 p. 165) a auđit: „*Apěră* boul incolo, nu 'l lăsa la ordŭ, alungă'l...”

Lexicon Budan: „*Apěr*, o p r e s c, arceo, prohibeo”.

III°. Derivațiunea.

Cu sensul de „sprijinesc”, *apěr* se află atât în dialectul macedo-român (Dr. Obedenaru), precum și'n cel istriian (I. Maiorescu). N'are a face însă întru nemic cu macedo-românul „mė do a pėru, innitor” (Miklosich, Rumun. Untersuch. II, 29), care represintă un prototip latin „de-operor”, pe când *apěr* este a d-p a r o.

Latinul clasic p a r a r e nu însemna nici o dată alt ce-va decât „gătesc”. A „găti” însă, a face ce-va saŭ pe cine-va „gata”, presupune o îngrijire ca să nu se strice, să rămână într'o stare bună, de óră ce ne-a constat o muncă óre-care saŭ o stăruință. De aci sinonimica lui p a r a r e cu sensul cel fundamental al lui „defendere”.

Dar fiind-că „defendo“ are doă înțele-surî, unul a tras după sine pe cela-lalt, astfel că'n latinitatea rustică p a r o a început a însemna pe „soutenir“ și pe „prohiber“ tot-o-dată. Amîndoă sen-surile ne apar fôrte bine în unele re-marcabile compozițiunii romanice indi-cate de Diez (Etym. Wtb.²; I, 305). Așa italianul „p a r a-petto“, de unde francesul „parapet“, este literalmente „soutient-poitrine“, pe când p a r a-vento“ și „p a r a-pluie“ sînt, din con-tra, „prohibe-vent“, „prohibe-pluie“. În românul *apĚr* (= a d + p a r o) s'a pă-strat pe deplin ambele accepțiunii ale prototipului latin rustic, cu accentul și cu vocalismul întocmai ca în înru-ditul c ù m p Ě r = comparo, în care de asemenea noi am moștenit sensul cel vulgar romanic, ér nu pe al latinită-ții clasice.

v. *CumpĚr*. — *Opresc*.

ApĚrăre (plur. *apĚrări*), s. f.; l'infi-nitif d' a p Ě r pris comme substantif: 1°. défense = soutien, protection; ac-tion de se soustraire à quelque chose; 2°. défense = prohibition, empêche-ment, obstacle. E sinonim cu a p Ě r ă t u r ă, care e mai puțin între-buintat.

1°. *ApĚrăre* „soutien“.

O bogată sinonimică la mitropolitul Varlam, 1643, I f. 57 b: „svânta cruce ăste a g ĩ u t o r i u credinčoșiloră, pu-tére slabiloră, iz b ă v i r e celora ce sântă în primejde, soție celoră vivo-răți de furtuni, liniște celoră în-văluți, tările călugăriloră, *apĚrăre* mi-réniloră...“

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 42): „toată putére syloghiz-mului corbului să curma, și *apĚrăre* caré spre parté monarhiî sale făcé în deșert eșîa...“

Costachi Negruzzi, Aprodul Purice :

Și trimite-le din Ceruri un înger într'ajutor,
Căci se bat pentru scăpărea ș' *apĚrărea* țē-
rîi lor...

Cu nuanța de ferire :

Biblia 1688, Paul. ad Hebr. X, 39:	
Îară noi nu	Nos autem non
sântemă ai <i>apĚ-</i>	sumus subtrac-
<i>rări</i> spre peire...	tionis filii in
	perditionem...

II°. *ApĚrăre* „prohibition“.

Glosar slavo-român circa 1670 (Mss. în Bibl. Soc. Archeologice din Moscva, f. 177 a): „*apĚrăre*, pi ă d e c ă“.

Coresi, Omiliar 1580, quat. XXXI p: 16: „mulți avé de'lă o p r i ă; elă toată *apĚrăre* birui și pré-eși...“

Ioan din Vinți, 1689, f. 174 a: „tu a ă zis, biruitorîule, cumă ori-căte ară cēre oare-cine întru numele tău, făr de *apĚrăre* va p r i m i...“

v. *ApĚr*. — *ApĚrătură*.

1°. **ApĚrăt**, -ă, le part. passé d' a p Ě r pris comme adjectif: 1°. défendu = soutenu; 2°. défendu = prohibé. În pri-mul sens, care singur circulăză astădă, e sinonim cu o c r o t i t, s c u t i t, s p r i j i n i t; în sensul al doilea, ca sinonim cu o p r i t sa ă î m p e d e c a t, a despărut din limbă, dar nu e rar în vechile texturi, bună-ôră :

Coresi, Omiliar 1580, quat. XVII p. 5: „de vré fi avută putére dracii și nu vré fi *apĚrați* de Dumnezeu, mai mare rău fi-vré făcută noao...“

Legenda St-ei Maria Egipténă, sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al bis. Sf. Nic. din Brașov, p. 370): „să nu fiu *apĚrată* a vedé crucé întru caré se-au răstignit Hristos...“

Cantemir, Divanul 1698, f. 32 b: „de veî afla și de va ce-va plăcia, de tine, iubitule, ne-o p r i t și ne-*apĚrat* îț ăste, și ce'ț va fi voia acēia ăa și fă...“

Sub forma negativă, n e a p Ě r a t a devenit adjectiv și adverb cu sensul

de neoprit, care nu se pôte îm-
pedeca, „inévitabile“, „nécessaire“.

Ca termen juridic, *apĚrat* înseamnă
„nesupus la vre-o respundere“.

Pravila lui Caragea, 1818, p. 87:
„De să va dovedi că bărbatul ce aduce
pără de précurvie asupra nevastă sale,
î-au fost mijlocitoriu, nevasta să fie
apĚrată“.

v. *ApĚr.* — *NeapĚrat*.

²*ApĚrăt* (pe), adv.; sur la défensive.
Locuțiune fórte frumoasă, care ar tre-
bui rechemată în limba literară.

Beldiman, Tragod. v. 1075 :

Đic că agiutor aștéptă, dar cât și când sciut
nu'i

Ar aduna Seraschieriu, dec'ar fi în mâna lui;
Îngrijirea lor îi mare, că se tem îi vederat;
Gătirea lor totă este ca să sté pe *apĚrat*...

v. ¹*ApĚrat*.

³*ApĚrăt*, s. n.; t. d'Agric.: pacage
réservé. Se aude în Ardél.

„*ApĚrat* se numesce o pășune o-
přită“ (A. Bunea, Făgăraș, c. Vai-
darecea).

v. ¹*ApĚrat*. — *Imaș*. — *Islaz*.

ApĚrătôr, -óre; adj. et subst.; dé-
fenseur, protecteur. Sinonim cu spri-
jinitor, scutitor, ocrotitor.

Glosar slavo-român circa 1670 (Mss.
în Bibl. Soc. Archeol. din Moscva, f.
129 a): „*ApĚrătôrîu*, cela ce ajută
cui-va-ș sau să luptă“.

Psaltirea Șcheiană circa 1550 (Mss.
în Acad. Rom.), XVII, 31 :

... <i>apĚrătôrîu</i>	... protec-
îaste tuturoru u-	tôr est omni-
povăindu spr'in-	um sperantium
su...	in se...

și tot așa la Coresi, 1577; dar la Sil-
vestru, 1651: „scută“, iar la Do-
softeiu, 1680: „sprijenitoriu“.

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în A-
cad. Rom. p. 159): „nu pre atăta lup-

tători, pre cât scut, cetate și a-
pĚrătôrî le era...“

Corbea, Psaltire circa 1700 (Mss. în
Acad. Rom.), XXX :

Tu mie 'mî fi Dumnezeu scutitor
Și spre casa scăpărei *apĚrătôr*...

Beldiman, Trag. v. 931 :

Nemții se 'ngrijesc cu toții, meșteri, dascăli,
negustorî;

Din rîvna lor cer să fie Iașului *apĚrătôrî*,
Căci cei mai mulți aveă casă, dughéne, fe-
mei, copii:

Bărbăția lor nu értă a vedé tôte pustii...

Ibid. v. 565 :

La Curtea *apĚrătóre* să scrie le-ău poruncit,
Agiutorul ei să cele, dând vr'un sfișit fe-
ricit...

v. *ApĚr.*

¹*ApĚrătóre*. — v. *ApĚrătôr*.

²*ApĚrătóre* (plur. *apĚrătôrî*), s. f.;
1°. éventail; 2°. chasse-mouches, chasse-
-oiseaux.

Costinescu, Vocab. I, 53: „*ApĚrăt-
tóre*, ori-ce lucru cu care cine-va își
face vînt spre a se recori; *apĚrătóre*
de alungat muscele, lucrată din códă
de cal“.

Dicționar bănățén Mss. circa 1670
(Col. I. Tr. 1883 p. 423): „*ApĚrătóre*.
Flabellum“.

Dosofteiu, 1680, ps. LXXVIII :

Pusără Ierusa-	Posuerunt Je-
limul ca o <i>apĚ-</i>	rusalem in pono-
<i>rătóre</i> de poa-	rum custodi-
me...	am...

De la Vrancea, Trubadurul p. 55:
„Sórele și-a crĚpat ochiul seú strălu-
citor, și-a deschis la orizont *apĚrătó-
rea* sa năpraznică, roșie ca para focu-
lui, aurie ca clipirile aurului topit, vio-
letă, albastră, și mărginită pe la mij-
locul cerului cu o jumătate de rótă
verduriă...“

Figurat, ori-ce lucru în formă de

„éventail“ se pôte dice *apĚrătore*, bună-
 óră códa păunului saú a curcanului,
 maí ales însă o barbă plină frumos
 rătunjită.

Ion Ghica, Scrisórea I: „Grigorie
 Vodă Ghica era un om mărunțel, barba
 potrivită în *apĚrătore* și cănită, maí
 mult roșie decât galbenă...“

v. *ApĚr.* — *ApĚrător.* — *Barbă.*

³*ApĚrătore*, s. f.; t. de Botan.: 1°
 Mentha pulegium, Menthe pouliot, 2°.
 Calamintha rotundifolia, sorte de Cala-
 ment. Cu primul sens, *apĚrătore*a mġa
 fost adusă de soția mea dela Curtea-de-
 Argeș; cu sensul al doilea, mi s'a tri-
 mis de d-șóra Maria Radu-Mihaíu din
 Costesci, tot în Argeș. Ambele speci-
 mene a fost defnitate de d. Dr. Grecescu.
 Și la Baronzi, în nomenclatura bo-
 tanică (Limba p. 127): „*ApĚrătore*“, dar
 fără explicațiuine.

„*ApĚrătore*a, care cresce în pămġnt
 humos și gras, avġnd flóri turcheze,
 se întrebuintġză de popor contra tifo-
 suluí, fierbġnd și înbăindu-se cu ea“
 (N. Panaitescu, Muscel, c. Băjesci).

Terancele din Muscel și Argeș asi-
 gură că *apĚrătore*a e bună și pentru
 fermece de dragoste. De asemenea „se
 pune în scăldătórea copiilor slăbănogi“
 (Maria Radu-Mihaíu). La Curtea-de-Ar-
 geș mi s'a spus că maí este și *apĚră-
 tóre*-m a r e, avġnd flóri galbene, póte
 „sulfină“ (Melilotus officin.), — nu
 scim.

„Mentha“ și „calamintha“ (literal-
 mente „minta cea bună“) formġză doġ
 genurġ învecinate, pe carġ poporul lesne
 le confundă. Ambele aú floricele vio-
 lete saú —după cum le đic Muscelenií
 și Argeșenií— turcheze (= ital. tur-
 chino, franc. bleu turquin). Maí
 tóte varietățile lor se întrebuintġză în
 medicina poporană romănescă, une-ori

ca beutură, alte-ori pe din afară saú
 în baie, contra coliceí, contra disente-
 rieí, contra holerei și a altor bóle, pe
 carġ le înșiră doctorii Szabo și Czihak,
 Heil- und Nahrungsmittel welche die
 Ost-Romanen aus dem Pflanzenreiche
 gewinnen, în Flora 1863 p. 262, 263.
 Despre usul lor analog în Occideet vor-
 besce Cazin, Plantes médicinales ³. p.
 631—2.

De vreme ce nici una din aceste va-
 rietăți n'are forma de „éventail“, ter-
 menul *apĚrătore* nu vine din înfățișarea
 buruieneí, ci fiind-că ea a pĚră de
 cutare și cutare bóla. Din aceeași cauză
 mintă se chiamă italiennesce „erba buo-
 na“ și „erba santa“, iar în credințele
 poporane germane din vécul de mijloc
 í se atribuíaú bunătăți fabuloșe ne-
 numġrate :

Sed si qui vires, species et nomina Men-
 thae

Ad plenum memorare potest, sciat ille,
 necesse est,

Aut quot Erythreo volitent in gurgite pi-
 sces,

Lemnius aut altum quot in aera Mulci-
 ber ire

Scintillas vastis videat fornacibus Aetnae...

(Valafridus Strabo, ap. Gubern., Myth. d. pl.
 II, 227)

v. *ApĚr.* — *Buruiġnd.* — *Ismă.* —
Mintă. — *Polănu.*

ApĚrătóre-mare. — v. ³*ApĚrătóre.*

ApĚrătúră (plur. *apĚrăturġ*), s. f.; 1°.
 empġchement, obstacle; 2°. fortifica-
 tion, fort; 3°. moyen de dġfense en
 gġnġral; 4°. bois taillis.

1°. Coresi, Omiliar 1580, quat. XXXII
 p. 9: „mare *apĚrătură* de cătră spă-
 senie iaste boala bogățiia, și mare vă-
 tāmătură vindecăriei grija íubiriei au-
 rului...“

II°. Ureche, Letop. I p. 188: „înțġ-

legând Impărăția atâte amestecături ce se făcea în țară, aș socotit ca să slăbescă țara din temelie, să nu se aflu *apărătură*, și aș poruncit cine va risipi cetățile din Moldova, aceluia va da domniea...”

III°. Dicționar bănățen. Mss. circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 423): „*Apărătură*. Defensio”.

Dosofteiu, Synaxar, 1683, Mart. 31 (f. 60 b): „cinstindu’l împăratul pre sfântul și mulțămindu’i, învăța de’i făcerea icona și o au pus în cămara sa ca împărătescă, de *apărătură* a tot răul...”

Ibid. Oct. 16 (f. 68 b): „*apărătură* de cătră toate primejdele și boale fără léc...”

IV°. „Pădurea tăiată unde nu umblă ómeni, se țice p o p r i t u r ă, *apărătură*...” (G. Maior, Tutova, c. Plopana).

v. *Apăr.* — *Branisce.* — *ură*.

I. *Apēs* (*apēsāt, apēsare*), vb.; peser, oppresser, opprimer, appesantir. *Apēs* exprimă literalmente noțiunea de o greutate atârnată asupra sa și peste ceva ori adausă la ce-va: lat. a p p e n s u m, de unde verbul frecventativ vulgar a p p e n s a r e, care însă în limbile romanice occidentale a căpătat numai sensul figurat de „a sta pe gânduri”, „réfléchir”, „être préoccupé”, bună oră într’un text provençal din vécul de mijloc: „don de sciencia fay home ben a p e s s a t et ben entenden” (Raynouard, v. pendre), ceia ce nu se pré potrivește cu românul a p e ș a t. *Apēs* e sinonim cu în g r e u e z, însă cu o nuanță distinctivă de înfundare sa și străbateră în întru, și e sinonim cu a s u p r e s c, dar tot-d’-una printr’o greutate óre-care, astfel că întrunesc în sine mai mult decât noțiunile de în g r e u e z și a s u p r e s c. Se în-

trebuințeză mai cu sémă ca în g r e u i a r e sa și a s u p r i r e morală, mai rar în sens material.

Lexicon Budan: „*Apēs* în g ȳ o s = deprimó; *apēs* în a p o i = reprimó; *apēs* la o l a l t ă = comprimo; *apēs* = trag cu greutate la cumpenă, de ex.: *apasă* doi pontji = duas libras p e n d i t”.

Balada „Ioviță”:

Surul aprig și fudul,
Care scóte voinicul
De unde ’l *apasă* g r e u l...

(Marian, Bucov. I, 149)

Mitropolitul Varlam, 1643, I f. 222 b: „sămtu la nevod doaă coarde; una diin șosú gré, cu plumbi și cu héra, pentru să *apăsese* în tr’ a d ă n c ă să nu trecă péstele...”

Mitropolitul Antim, Predice p. 167: „zace și de asupra lui piatra grea, care este puterea obiceiului celui virtos, care obiceiú *apasă* și în g r e u i a z ă sufletul lui atât, cât nu’l lasă să se scóle din grópa ticălășiei...”

I. Văcărescu, p. 259:

Veniți, frați, să trăim bine,
Să trăim tot pentru noi!
Căci pré curind vremea vine
Cea ’ncărcată de nevoi,
Ne *apasă*, ne ’n c o v ó e
Cu mâna ei de ani g r e a...

Costachi Negruzzi, Scrisórea XIII: „Incungíurată de șepte copii ce plâng de fóme, imbrăncită dela ușa bogatului unde nu i se dete voe a împărți nici fărmaturile cu câniú lui, ticălășia o *apasă* sub g r e u l ei genuchiu...”

Același, O alergare de cai, II: „O greutate ímí *apésa* inima; un nor a-meșitor veni și se puse pe ochii mei...”

Balada „Mihu Copilul”:

Zéoa nu mē ’ndésă,
Șaua nu m’*apasă*,
Fríul nu mē stringe,
Chinga nu mē fringe;
Dar ce mē *apasă*
Și’n drum nu mē lasă,

Că s'ațin pe-aiçi
Patru-șeci și cinci,
Cinci-șeci fără cinci
De haiduci Levinți...

Grijile, gândurile, nevoile ne *apăsă*;
rar se ȳice că ele ne *îngreuză*
saū ne *asupresc*.

A. Pann, Erotocrit II p. 145:

Dar însă pe Erotocrit grije mare 'l *apăsa*,
Și frică nepovestită întrase 'n inima sa...

Același, Prov. II, 97:

Grijile vieții care îl *apasă*
La plăceri și chefuri rare ori îl lasă...

Același, Moș-Albu, I p. 83:

Dar sute de gânduri voia 'i *apăsa*...

Cugetul pōte să fie *apēs* at el-în-
suși prin ce-va, ca la Gr. Alexandre-
scu, în „Viața cămpenescă”:

Insă acēstă minciună,
Deși îndestul de bună,
Apasă cugetul meu...

ori pōte să *apese* el pe om, ca în ba-
lada „Voinicul bolnav”:

Măi, voinice, ce te dōre?
Ești tu slab de supărare,
Ori ești slab de dorul meu;
Ori te-*apasă*-un cuget reū?..

(Marian, Bucov. I, 27)

În poesia poporană, măi cu sēmă
des dorul *apēsă*.

Doină din Ardél:

Când mă uit la sinu'i plin,
M'apucă dor și suspin;
Când vĕđ pĕru-i de mătasă,
Dorul ei tare m'*apasă*...

(J. B. 31)

Balada „Flăcăul și murgul”:

Murgule, căluțul meu,
Ce te-abați din drum mereū?
Ori ți-e greū trnșorul meu?
Ori te-*apēsă* dorul greū?..

(G. D. T., Poes. pop. 350)

Doina „Fata Ardelēncă”:

Când vĕđ pĕru'i de mătasă,
Cumplit dorul mă *apasă*;

Când vĕđ fața'i rumiōră,
Dorul aprig mă omōră...

(Alex., Poes. pop.² 301)

Doină-proverb din Ardél:

Cui îi dai cōje și sare,
Ala te rōde măi tare;
Cui îi dai sare și pâne,
Ala te-*apasă* măi bine...

(Abrud).

Apēs se construesce tot-d'a-una cu
acusativul. Une-ori însă e măi neme-
rită construcțiunea cu *asupra*, nu
numai pentru amplitudinea frasei, ci
măi ales pentru a da lui *apēs* o nu-
anță măi energică saū măi intensivă;
bună-ōră:

Alexandri, Iași în 1844: „țĕraniī,
carii, slavă Domnului! alcătuesc cel
măi mare număr, nu și-aū părăsit nici
odată obiceiurile, nici limba, nici por-
tul, deși tristele întâmplări ce aū tre-
cut peste țară aū *apēs*at măi mult *a-*
supra lor...”

De asemenea se construesce cu *pe-*
ste, măi cu sēmă atunci când sim-
plul acusativ n'ar fi destul de înțe-
les; de exemplu la Costachi Negruzzi,
Potopul:

O, ce răcnete grozave! ce amară suspinare!
Dar Mōrtea, plutind pe valuri, glasul lor nu
asculta:

Ea venia și preste dînșii *apēsând* recele
'i ghiare,

În noianul prăpădirii fără milă 'i cufunda...
unde nu s'ar înțelege: „*apēsându*'i re-
cele'i ghiare”.

Tot acolo:

Dumneșeule cumplite! de ce mână'ți mănioasă
Preste noi nenorociții cu urgiă-ai *apēs*at?

v. *Apeș*. — *Asupresc*. — ^{1.2.} *Pēs*.

^{2.} *Apēs* (plur. *apēsuri*), s. n.; oppres-
sion, accablement. Formațiune arcaică
participială: *apēs* s. n. *Apēs* este
măi energic decât sinonimul *apēs-*
sare, dar măi trecător. În privința

morfologică, între substantivul *apēs* și verbul *a pēs* este același raport ca între *pēs* „souci“ (= pensum) și *pēs* „soucier“ (= penso).

Cantemir. Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 256): „ca fiul cătră părinte, de *apēsul* ce are să jeluiaște...”

Budai-Delēnu (Dict. Mss. în Muz. istor. din Bucuresci) indică din mitropolitul Dosofteiu: „*apēsul* nevoii = die zwingende Noth“.

v. ¹*Apēs*. — *Apēsare*. — *Apēsătură*.

Apēsare (plur. *apēsări*), s. f.; l'infinitif d'a pēs: action d'opprimer, d'accabler. Sinonim cu substantivul *a pēs*, care exprimă o noțiune mai intensă, dar nu continuă, și cu *a pēsătură*, care e ce-va mai puțin.

Costachi Negruzzi, O alergare de cai, III: „și ea, oborită supt *apēsarea* sörtei...”

v. ^{1,2}*Apēs*. — *Apēsătură*.

¹**Apēsăt**, -ă; le part. passé d'a pēs pris comme adjectif: 1° opprimé, accablé; 2° appesanti, grave, sévère, dur. Sinonim cu *asuprit* și *îngreuiat*, cari însă îl pot înlocui numai în primul sens, nici o dată în cel de al doilea.

I°. *Apēsăt* „accablé”: *apēsăt* de datorii, de supărări etc.

Gr. Alexandrescu, „Candela”:

Voiu alerga la tine în dureri și necazuri,
De omenî și de sörță când voiu fi *apēsăt*...

II°. *Apēsăt* „grave”: un mers *apēsăt*, un glas *apēsăt*, o privire *apēsată*.

Balada „Darie și mândra sa”:

Și dintr'înșii unul iată
Prin vorbire *apēsată*
Spre Darie se'ndreptază
Și astfel îi cuvinteză...

(Marian, Buc. I, 11)

I. Văcărescu, p. 21.

Plăcute sberări de turme
Aerul îl umple tot:
Tauri grei p'ale lor urme
Apēsate mugiri scot...

A. Odobescu, Dómna Chiajna p. 49.
„Călcând cu pas sigur și *apēsăt*, venia vėduva reposatului...”

v. ¹*Apēs*. — ²*Apēsăt*.

²**Apēsăt**, adv.; le part. passé d'a pēs pris adverbialement: gravement, durement. Se întrebunțeză mai cu sémă despre mers și despre voce.

Dicționar Mss. bănățen circa 1670 (Col. I. Tr. 1883, p. 424): „*Apēsăt*. Compresse. Dure”.

De la Vrancea, Sultanica p. 110:
„Vrėu să mergem, — rėspunse *apēsăt* d-na Moroiu; — vrėu, fiind-că vrėu; trebuie să înțelegi o-dată...”

v. ¹*Apēsăt*.

Apēsătör, -öre, adj. et subst.; qui oppresse, qui accable, qui vexé. Ce-va mai mult decât *asupritör*.

Ca substantiv:

Gr. Alexandrescu, „Anul 1840”:

Ce pasă bieteii turme, în veci nenorocită,
Să scie de ce mână va fi măcelărită,
Și dacă are unul saii mulți *apēsătöri* ?..

Ca adjectiv:

I. Crėngă, Harap-alb (Conv. lit. 1877 p. 174): „Fiul crafului cel mai mic făcėndu-se atunci roș cum îi gotca, ese afară în grădină și începe a plange în inima sa, lovit fiind în adăncul sufletului de *apēsătörele* cuvinte ale părintelui său...”

v. ¹*Apēs*.

Apēsătură (pl. *apēsături*), s. f.; oppression, pression; passage, foulage. Sinonim cu *a pēs* și *a pēsare*, dar exprimėnd gradul cel mai de jos ale

aceleiași noțiuni, și mai ales cu o nuanță materială.

Dicționar Mss. bănățen circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 424): „*Apșetură*. Compressio. Pressura“.

v. *Apșare*.

Apipăesc (*apipăit*, *apipăire*), vb.; toucher, palper, tâter. Puțin diferă prin sens de simplul *pipăesc*, din care e format prin prepoziționalul *a* (=ad). Ne întâmpină des la Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom.), bună-ora:

p. 75: „Dară mișeliia lumii aceștiia atâta cu vrémé lucrurile strămută, cât célia ce uniî o-dată cu mânuile le *apipăia*, cu piçoarele le călca și cu ochiî le vidé...“

p. 243: „Cine iaste îndrăznețul și obraznicul acesta, carile pieptul biru-ințiî a *apipăi* și țitișoarele ficăi méle de gurgue a sugé nu s'au temut?..“

p. 288: „céle ce nu aud, zic că li-au văzut, și celé ce n'au văzut, zic că li-au *apipăit*...“

La mitropolitul Dosofteiu, Paremiar 1683, forma *achipăesc*:

f. 16 b, Genes. 11-12:

...iaste fratele
mieu flocosă, iară
eu sântă niatedu,
cândai să nu mă
achipăască pă-
rintele...

...est frater
meus vir pilosus,
ego autem vir
laevis; ne forte
attrectet me
pater...

unde în Biblia din 1688: „cândai să nu mă *pipăe* tatul meu...“

v. *Pipăesc*. — *Apăt*.

^{1-2 3} **Aplēc** (*aplecat*, *aplecare*), vb.;

1°. plier, incliner; pencher; 2°. allaiter; 3°. a se *apleca* = avoir des nausées. Cuvîntul derivând d'a-dreptul din latinul *applico* (= ad-plico), sensul fundamental este:

I°. *aplec* „pencher“.

Sinonim cu încovoău, dar cu o nuanță mai puțin violentă.

Basmul „Făt-frumos cel retăcit“ (Ispirescu, Legende p. 167): „să fi văduț cum a venit acel Făt-frumos strein, cu pěrul de aur; ce mândru era, când s'a *aplecat* în drépta și în stंगा la toți cei din biserică...“

Colinda „Plugul“:

Grăulețul lui de veră
De departe că'nverđia,
Iar d'aprópe 'ngălbenia,
Fața de copt își făcea;
El de pe cal s'*apleca*,
Doē-trei fire smulgea...

(G. D. T., Poes. pop. 142)

Balada „Chira“:

Chiră, Chiralină,
Surióră bună,
Aplēcă'ți capul
Sa'mpușc Arapul..

(Ibid. 651)

Balada „Martin cel mititel“:

Când sufletul slobođia,
Lemnele se dărîma;
Când sufletul își trăgea,
Lemnele se *apleca*...

(Vulpian, Text p. 77)

Doină din Moldova:

Astă nópte pe rēcóre
Cânta o privighitóre,
Ș'așa'mi cântă de frumos
De'mi *apleacă* crénga 'n jos...

(Conv. lit. 1885 p. 450)

Vlahuți, Nuvele p. 109: „Giustino s'*apleacă* de șale, și 'n cetinel își pune muzica jos. Alătura, tăcuți, s'aședă amîndoi pe caldarîm...“

De la Vrancea, Sultanica p. 83: „și'i îndoi grumajii, și'l supuse, și'l *apleacă* la pămînt...“

II°. *aplec* „allaiter“.

În unele texturi se adaugă anume „la sîn“, ceia-ce înlătură ori-ce îndoelă

asupra filiațiunii cuvîntului din ad-plico: „appliquer au sein“.

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 145): „Noi i-am hrănit și i-am crescut, în brață i-am purtat și la sîn i-am *aplecat*...“

I. Văcărescu, p. 269:

Patria, ce pre fiî set
La sîn *aplecă*, bunî și rei...

Pravila Moldov. 1646, f. 53, după ce vorbește despre pedepsa părinților cari își înăbușesc prunciî din nesocotință, adaugé: „acasta să înțelége și spre mamce, carele *aplecă* prunci mici...“

Noul Testament din 1648, Luc. XXIII, 29:

...ferice de celé
stérpe și zgău-
rele celé ce n'au
născut, și țățele
carele n'au *aple-*
cat...

...beată steri-
les, et ventres
qui non genu-
erunt, et ubera
quæ non lacta-
verunt...

Biblia din 1688, Genes. XXI, 7:

...cine va po-
vesti lui Avraam
că *aplecă* pruncul
Sarrah...?

...quis annun-
ciabit Abraham,
quia lactat pu-
erum Sarrah...?

Cantemir, Divanul 1698, f. 18 b:
„eu pre toți ca pre niște fiî îi țîiu, ca
pre niște prunci îi *aplec*, și ca pre ni-
ște cuconi îi grijescă...“

Colindă din Dobrogea:

Bătënd vîntu, 'l legëna;
Cădënd plôia, il scâlta;
Dînele mi'l *apleca*...

(Burada, Călet. p. 50)

Despre vite, cu construcțiunea cea
organică „applicare ad“:

„Măi Vlad, prinde ôia cea ruscă și
aplecă mielul la dînsa“! (V. Gătulescu,
Tecuci, c. Umbrărescî).

Sinonimul alăptez este la Ro-
mânî un neologism, care nu ne întim-

pină nicăirî în vechile texturî și 'n
graîul dela țără.

III°. A se *apleca* cui-va „avoir mal
au coeur“.

Se întrebunțeză impersonal: mi se
aplecă, și s'a *aplecat*, i se va *apleca*.

Vlahuți, Nuvele p. 75: „Îl durea ca-
pul. Póte că i se *aplecasse*. Îl frecară
cu oțet pe mână și pe vinele gâtului,
și 'i legară la frunte felî de cartofi...“

Poporul crede că indigestiunea pro-
duce în crețirea vinelor, măi ales
la mână și la gât; de aci urméză fre-
carea lor pentru ca să se îndrep-
teze. Astfel „mi se *aplecă*“ însem-
néză: mi se sgărcesc, mi se încovoe
vinele; de unde apoi însuși numele
poporan al acestei bóle: *aplecate*,
sub-înțelegëndu-se „vine“.

v. *Aplecare*. — *Aplecat* — *Aplecate*.

Aplecäre, (plur. *aplecări*), s. f.; 'în-
finitif d'a plec pris comme substan-
tif: 1°. action de plier; 2°. pen-
chant, disposition. Cuvîntul funcțio-
néză măi ales cu sensul al doilea, pe
când pentru cel de'ntăiu se întrebun-
țeză măi mult simplul *plecare*.

I. Văcărescu p. 43:

Iubirea are gradurî:
Iubiți din *aplecarca*
Simțirei de întăiu
Pre Domnul ce ne ține...

A. Odobescu, Mihnea-vodă p. 36:
„Vremea d'acum însă cerea ca s'a-
scundă asprele *aplecări* ale inimîi
sale...“

Cu același sens se póte dice a ple-
căciune.

Țichindél, 1814, p. 117: „întru acé-
sta se vëd pré-înțelepte osebirî ale né-
mului omenesc, că sînt ómenî de chi-
line chiamări, spornici și aū de tot
felîul de *apleacăciuni*...“

Tot acolo, p. 323, cu sensul de ple-

căciune: „se apropie cu mare aplecaciune și cu dulce căutatură a ochilor...”

v. *Aplec.*

^{1.2} **Aplecăt, -ă**; le part. passé d'aplec pris comme adjectif: 1°. allaité; 2°. penché.

I^o. Pasagiul din ps. CXXX: „sicut ablactatus super matrem suam“, la Arsenie din Bisericanî, circa 1650 (Mss. în Acad. Rom.), se traduce în două feluri: „ca un *aplecată* la maică-sa“ și „ca un țărcațu la maică-sa“.

II°. Bócet din Banat (Cuv. de bătr. II, 712):

Că'i vedé o salcă
Mare și înaltă,
Salcă *aplecată*
Și cu frunđa lată..

Țichindél, 1814 p. 251: „slugă prę *aplecată* și umilită, carele când venim la vre-o nevoe, nu va nici să se clătescă din loc...”

v. *Aplec.* — *Aplecate.*

Aplecâte, s. f. plur.; t. de Méd. popul.: soulèvement de coeur, indigestion, nausées (Cihac). Din expresiunea întregă: „vine aplecate“ dela verbul „mi se aplecă vinele“, a ramas ca nume poporan al bólei numai calificativul *aplecate*, întrebuintat apoi mai tot-d'una articulat: *aplecatele*. Se ȓice și *plecate* sau *plecatele*. Termen fórte respândit în tóte provinciele daco-române.

„Un om când mănăncă mult și 'i vine reș, se ȓice *aplecatele*...” (I. Negrescu, Dobrogea, c. Parachioi).

„Măncând omul peste măsură, încercând stomahul și apucându'l frigurile, se ȓice că: l'au apucăt *plecatele*...” (C. Decusară, Tecuci, c. Țigănesci).

„Frigurile vin din *aplecate* și din

ostenelă“ (Șerban Ioniță, Braila, c. Slujitori-Albotesci).

Descântec de *aplecate*, după un manuscris din 1809 (G. D. T., Poes. pop. 362):

Vo'i plecációse,
Măncációse,
Să vę luați
Să vę duceți
La fęta lui Rațu-impęrat etc.

Într'un alt descântec de *aplecate*:

Vo'i plecációse,
Măncációse,
Să vę luați
Să vę duceți
La fata lui Roșu-impęrat...
(Lumina pentru toți, 1886 p. 579)

„Baba Stanca, când descântă pe un bolnav de *aplecate*, il trage ne'nterupt la mână și ȓice:

Aplecate din apa,
Din cępă,
Din mămăligă,
Din vin,
Din rachiu,
Aplecate din 99 de legumi,
Vo'i uricióselor,
Vo'i bálóselor,
Să săriți
Să resăriți
Din băierele inimei,
Să vę duceți la fete de impęrat,
Că v'adastă cu făclii aprinse,
Cu mesele puse,
Cu linguri de furat,
Cu pãini de cumpęrat;
Ele vę scie a cinsti,
Ele vę scie a scoti:
NN. nu vę scie a cinsti,
Nu vę scie a scoti,
Ci vę scie a lepęda.
Să remăie NN. curat,
Ca stęua din cer luminat
Și ca roua din câmp..

(F. Popescu, Romanați, c. Rusănescii-de-jos).

În popor se aude cu același sens și aplecătură.

Descântec „de apucătură și întâlntură“:

De 90 și 9 apucături,
De 90 și 9 întâlnituri,
De 90 și 9 aplecături,
De 90 și 9 deocheturi...

(G. D. T., Poes. pop. 365)

Ca sinonim: cîumerniță. Lexicon Budan: „*Plecate*, cîumerniță sau o bôlă din cîumerniță, morbus e nausea contractus“.

v. ³ *Aplec.* — *Aplecat.* — *Cîumerniță.* — *Grêță.* — *ură.*

Aplecăciune. — v. *Aplecare.*

Aplecătôr, -ôre, adj. et subst.; qui penche, qui allaite. Cu primul sens se întrebuințază rar; cu sensul al doilea figurază numai la feminin.

Dosofteiu, Paremiar 1683, f. 33 b, Exod. II, 7:

...vria-vei să'țû chemû o femîae <i>aplecătoare</i> din E- vrei, și'țva aple- ca cuconulû?..		...vis ut vocem tibi mulierem quae nutriat ex Hebraeis, et lactabit tibi infantem?..

v. *Aplec.* — ² *Aplecătóre.*

¹ **Aplecătóre.** — v. *Aplecătôr.*

² **Aplecătóre** (plur. *aplecătôrî*), s. f.; t. de Bergerie: „brebis qui allaite, brebis privée de son agneau“ (Cihac). Se aude și *plecătóre*.

Lexicon Budan: „*Aplecătóre* = lactans ovis; *plecătóre* = ovis lactans agnello destituta“.

Arsenie din Bisericanî, circa 1650 (Mss. în Acad. Rom.), ps. LXXVII:

...și'l luo pr'insû dela turma cé de oi, și dela <i>aplecâ- torî</i> il luo pr'insû..		...et assumpsit eum de gregibus ovium, de post foetantes ac- cepit eum...

unde la Silvestru, 1651: „și dela a-

plecătoare aduse'l pre elû“; la Dosofteiu, 1680: „de după fătătoare luo tu-l'au pre însul“; la Coresi, 1577: „dela mulgătoare luo elû“; în contextul slavic: „допашы“.

„Oile cu mieî se đic *aplecătôrî*“ (D. Andriescu, Iași, c. Hermeziû; I. Teofănescu, Némț, c. Gărcina).

„Oile cu lapte, când le taie mieîi, se chiamă *aplecătôrî*...“ (G. Nicolaû, Némț, c. Crăcăonii).

„Oile suite în munte se despart în trei cîopóra, adecă: unul cuprinde mieî, pe carî îi întarcă o dată cu suirea în munte; al doilea, miôrele, între carî se cuprind tot felul de oi sterpe, berbecii și micii din anul trecut; al treilea cîopor cuprinde oile cu lapte, numite *plecătôrî*, carî numai aceste vin la stână de le mulg cîobanii de trei ori pe đi...“ (G. Tuțuianu, Muscel, c. Valea-mare).

v. ² *Aplec.*

Aplecătûră (pl. *aplecătûrî*), s. f.; 1°. courbure; 2°. allaitement; 3°. nau-sées. În primele două sensuri, e sinonim cu *aplecarea*, dar cu o nuanță de micșurare; în sensul al treilea, e sinonim cu *aplecate*.

Dicționar Mss. bănățen circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 424): „*Aplecătûră*. Lactatio“.

v. *Aplecare.* — *Aplecate.* — *ură.*

Aplecuș (pl. *aplecuşuri*), s. n.; pente. Cuvînt format din *aplec* prin sufixul -uş ca în „urcuș“, „lunecuș“ etc. și din care derivă apoi verbul *aplecuşez*.

v. *Aplecuşat.*

Aplecuşat, -ă; le part. passé d'aplecuşez: vouîté, courbé, affaissé. Ţichindél, 1814 p. 9: „aû umblat tot *aplecuşat* sau gârbov“.

v. ¹ *Aplec.*

Aplecușez. — v. *Aplecușat.*

Aplòs, adv.; simplement, naïvement. Grecul *ἀπλῶς*. A circulat în graiul orășenesc din epoca fanariotică; astăzi nu se mai aude.

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 66): „*aplos* a grăi dela maice și dela mamce ne deprindem...”

Ibid. p. 76: „Jigania acésta, dobitoc cu patru picioare nu ăaste; pasire zburătoare nu ăaste; cămilă nu ăaste; struț *aplos* nu ăaste; de aer nu ăaste; de apă nu ăaste...”

La Dionisie Eclesiarcul, Cron. (Papiu, Monum. II p. 161), ne întimpină și substantivul aplotită = *ἀπλοτης* „simplicité”: „mă cuceresc celor ce vor ceti acest hronograf, să fie priimate céle ce sînt istorisite după aplotita mé...”

v. ¹ *Grec.*

Aplotită. — v. *Aplos.*

Apoï, adv.; puis, ensuite, après, postérieurement. Adverb de urmare, mai ales în timp, une-orî și'n spațiu, sinonim cu locuțiunile adverbiale: după aceia, mai departe, mai încolo, pe urmă. Numai prin prepositionalul *a-* (= a d) *apoï* se deosebesce de formele romanice derivate din latinul *post*: ital. *poi*, span. *pues*, portug. *poz*, provent. *pois*, franc. *puis*, reto-rom. *engadines pōia* (Carisch) etc. Și'n unele dialecte italiene totuși *poi* își prepune pe *a*, de ex. în cel sicilian se aude *appoi* (Traina), în cel milanes *após*, în cel brescian *apös*, în cel cremasc *apūs* (Biondelli) etc., astfel că se pöte admite un prototip latin rustic *ad-post*. La Români forma simplă *poi* persistă numai în compusul *poi-mâni* „après-demain”.

Pentru a'si da sémă de diferitele

accepțiunii ale acestui adverb, el trebui studiat din trei puncturi de vedere: 1°. când se întrebuinteză fără vre-o preposițiune; 2°. intrând într'o locuțiune adverbială compusă; 3°. unindu-se cu preposițiunea de pentru a funcționa ca adjectiv.

1°. *Apoï* fără preposițiune.

a) În corelațiunea: întâiu — *apoï*... *Apoï* este în antitesă cu întâiu „d'abord, premièrement”.

Locuțiune proverbială:

Intăiu să se gândescă

Și *apoï* să o croescă...

(Pann, II, 144)

Moxa, 1620, p. 350: „cela ce ocăriă întâiu pre Dumnezeu, *apoï* fugiă ca unū epure să scape...”

Coresi, Omiliar 1580, quatern. IV p. 1: „firé vremilor tréce frunza și florile: întâi se arată frumoase, mai *apoï* pierü...”

Mai adesea însă întâiu este numai sub-înțeles:

Locuțiune proverbială: „Cântă, ș'a-poï ce-o da teü și bradu!” (Jipescu, Opinc. p. 91) = „et puis vogue la galère!”

Balada „Sórele și luna”:

Și prin raü încă'l purta,

Dóră că l'ar încânta,

Apoï Domnul Dumneđu

Cuvinta cu graiul seü...

Vasilie Lupul, 1639 (A. I. R. I p. 94): „au fost mărgându apa Cracăului pre lângă satul mănăstirii ce să chiamă satul Troița și i-au fost matca cé bătrână pre acolo, iară *apoï* s'au mutat Cracăul de ș'au făcut loc pre lângă Călimani...”

Miron Costin, Letop. I p. 241, vorbind despre cei doi boieri ucigași ai lui Gaspar-vodă: „Plătit'au *apoï* cu capetele sale acéstă faptă, și Șeptelici și Goia...”

Este interesantă construcțiunea sintactică poporană „când a fost apoi“ în loc de simplul *apoi*.

Popa Dumitru, 1625 (Arch. Stat., Doc. rom. I. No. 162): „î-am fost vândut mai de înainte vreme loc deîn București de 12 prăvălii deîn ulița Turcilor dela răscruce, iar când au fost apoi, el î-au luat Dima croitorii 1 loc de prăvălie diin cele 12 locure...“

În fine, „pasă apoi de“ este o locuțiune interjecțională: „pas moyen!“ „le moyen de...?“

A. Pann, Prov. II, 112:

De vom lua și neveste,
Pas'apoi de mai trăesco
Or în lume pribegesco!..

b) În construcțiunea: *apoi*—*apoi*...

Reduplicat sau repetat mai de multe ori, *apoi* exprimă o gradațiune, care în limba poetică este câte-o-dată de o mare eleganță.

Balada „Mănăstirea Argeș“:

Domnul se mira,
Ș'apoi îl muștra,
Ș'apoi se 'ncrunta
Și î amenința...

Balada „Toma Alimoș“:

Apoi, dragă, să'mi nechezi,
Apoi să te depărtezi
Și să mergi la câmp, la noi,
Unde-am născut amîndoi...

Doină din Ardeț:

Ș'apoi lin, dorule, lin,
Că puica'î pe loc străin;
Ș'apoi rar, dorule, rar,
Că puica'î pe loc amar...
(J. B., 127)

De o nespusă frumsețe plastică este mai cu sémă gradațiunea în balada „Novac și corbul“:

Corbul vesel cronconia,
Inelu'n plisc îl punea,
Aripele'si întindea,
Și pe cer el se zăria

Întâiu ca un porumbas,
Apoi ca un lăstunaș,
Apoi ca un bondăraș,
Și'n zare dăc'agîungea,
El din zare se ștergea...

Și tot așa la Costachi Stamati, Muza I p. 79:

Se urca mereu în sus,
Pir când s'au vèdut pe ceriu:
Întâiu ca niște porumbi,
Apoi ca niște lăstuni,
Apoi ca niște țintari,
Și *apoi* încet-încet
În nourî s'au mistuit...

II°. *Apoi* cu prepozițiune.

a) Comparativul mai *apoi*.

Ca și opusul întâiu, *apoi* își pre-pune adesea pe mai, și atunci nu mai însemneză „puis“, ci „plus tard“.

Mitropolitul Varlam, 1646 (A. I. R. III p. 226): „au zis Safta înainte mării sale, că au dat'o (acé parte den sat den Zaharești) Dumitrașco Șeptelič la boala lui unii cucoane mai mici č'au făcut mai *apoi* cu dânsa, iară Zlata, fata lui cé cu fâmeia cé de'ntăi, care iaste după Ștefan Murguleț, să n'aibă trébă...“

„Mai *apoi*“ se asociază într'un mod proverbial cu „Jo i“ pentru a arăta o durată de timp foarte scurtă sau o mare nestatornicie.

Țicătore:

Uită de Joî
Pînă mai *apoi*,

sinonim cu: „Uită dela mână pîn' la gură“ (G. D. Teodorescu, Prov. p. 88).

Alta: „Își păzesce taîna de Joî pînă mai *apoi*, tocmai ca o muîere“ (Conv. lit. 1874 p. 75).

Balada „Gheorghelaș“:

Să trăesc și eu din Joî,
Să trăesc pîn' mai *apoi*,
Că decăt să haîducesc
Mai bine negustoresc...

(G. D. T., Poes. pop. 595)

„Pluguşorul“ după cum se cântă în Dobrogea:

Apoi grău că i-a turnat
Şi îndat'a măcinat
De cu Joi
Pîn' m a i *apoi*...

(Burada, Călet. p. 85)

Alexandri, Florin şi Florica, sc. II:
„Da de când te-ai diprins măi badeo?
De gioi pîn' m a i *apoi*?..“

Dar de ce óre punctul de plecare este anume Joi, şi nu o altă zi? Rima nu pare a fi singurul motiv. Vechii Romani diceau: „a Jove principium“ (Virg., Aen. III, 60). La noi „dies Jovis“ începe atât posturile, precum şi cununiele.

„Poporul crede că e bine să serbezi noe Joi după Paşti, că vei fi ferit de ghiaţă sau petró ca să nu strice bucatele“ (Preut G. Talpalar, Tîrgu-frumos).

„O nuntă ţărănească pe aici ţine chiolhanu de joi şi pînă joi: opt zile...“ (D. Pavelescu, Ialomiţa, c. Chióra).

v. *Joi*.

b) *d'apoi*, — *apoi* de...

Apoi işi asociază pe de, fie înainte: *d'apoi*, fie în urmă: *apoi* de, rostit mai adesea: *apoi* dă. În primul cas, este ce-va mai puţin restrictiv decât „dar *apoi*“; în cazul al doilea, exprimă o noţiune de fatalitate: „n'am ce face!“ „fie cum o fi!“ „qu'y faire!“ (Pontbriant).

a) *d'apoi*:

Doină din Ardél:

Turturea de'i turturea
Şi tot face'şi voie rea;
D'apoi eú cum să nu'mi fac
Pentru unul ce mi-i drag!..

(J. B., 214)

Alexandri, Iorgu dela Sadagura, act II sc. I: „Şi ce mulţămire am tras din

tóte aceste pitrecri ale Iaşului? Nimic! *D'apoi* creditorii care'mi staú de strajă la uşă, cum se face diuá, dá! par'că eú le-am dis să'mi facă credit... *D'apoi* Itic zaraful, cărui sint dator doé sute de galbiní...“

Deosebirea între „*d'apoi*“ şi „dar *apoi*“ se vede fórte bine în Şoldan Vitézul:

„*D'apoi* iar la serbătóre,
La Paşti, la Florii,
La clacá, la şedétóre,
La cules de vi,
Când de-odatá 'ncepea hora
Sá ne fi véđut...“

„Dar *apoi* vorba cea: ci că nu'i în tóte zilele Pascele!..“

În construcţiunea inversă „*apoi* dar“, la Costachi Negruzzi, Cum am învăţat românesce:

„— Îartă-mé, părinte, eú nu pot ceti românesce.

„— Cum! *apoi* dar ce înveţi tu?..“

Românul *d'apoi*, care s'ar puté scrie şi *dapoi*, căci așa se aude tot-d'a-una în graú, corespunde pe deplin prin compoziţiune italianului *dapoi* şi reto-romanului *d a v o = lat. d e - a d - p o s t*.

β) *apoi* dă:

Alexandri, Rusaliile, sc. 12:

„Răsvrătescu: Cum aţi pitrecut pîn' în diua de astăđi? Bine, orí reú?

„Veveriţă: *Apoi* dă, cucóne; cum o dat tîrgu şi norocu...“

Acelaşi, Florin şi Florica, sc. 3:

„Florin: Da cum m'ai socotit?

„Colivescu: *Apoi* dă; ce să'ţi spun? Când te-am véđut torcënd, am chitit în gându meú că'i pécat de un voinic ca tine să fie de risu fetelor...“

I. Créngă, Capra cu trei ieđi (Conv. lit. 1875 p. 340):

„— Mai bucuros eram, când m'ai fi chieimat la nuntă.

„— Te cred, cumétre; *d'apoi* dă, nu-i

cum vrem noi, ci-î cum vre Cel de sus...

„— Dómnne, cumětre, Dómnne! duse ca-
pra suspinând. De ce ți-e mai drag în
lume, tocmai de aceia n'ai parte!

— *Apoi* dă, cumětră, când ar sci
omul ce ar păți, dinainte s'ar păzi.
Nu-ți face și d-ta atata inimă rea, că
odată avem să mergem cu toții acolo.

„Așa este, cumětre, nu-î vorbă. Dar
sermanii găgălici, de cruți s'aũ mai
dus!

„*Apoi* dă, cumětră; se vede că și
lui Dumnezeu îi plac tot pușori...”

De fatalistul „*apoi* dă” se deosebe-
sce „*apoi* na”, care însemneză o mi-
rare ironică.

I. Créngă, Moș Nichifor Coțcarul
(Conv. lit. 1877 p. 379):

„— Nu mai vine lupul, moș Ni-
chifor?

„— *Apoi*, na; ești de tot poznașă
și d-ta...”

c) In construcțiunile: că *apoi*...; de
nu, *apoi*...

După „că”, *apoi* exprimă mai tot-
d'a-una amenințare.

Zilot, Cron. p. 106:

C'apoi își face
Singur peire,
Nu-î lecuire!...

A. Pann, Prov. III, 115:

Dar ia taci, dragă nevastă, să nu îți eșă
cuvint,
C'apoi ait! din lumea astă, cum veî spune,
pierdut sint...

Mateiu Basarab, 1649 (A. I. R. I
p. 107): „tot omul să se ferescă, mai
mult adoara jalbă să nu mai vie, că
apoi cu capul veți plăti...”

De asemenea în construcțiunea: de
nu, *apoi*...

Moxa, 1620, p. 401: „de nu'm veți
ajuta acmu, *apoi* voi vă veți căi...”

Balada „M-rea Argeș”:

Iar de nu, *apoi*
V'otu zidi pe voi,
V'otu zidi de vii
Chiar în temelii...

d) Aglutinat: în-*apoi* — de-*apoi* —
de-în *apoi*...

Compusul în-*apoi* a devenit un cu-
vint deosebit: în-*apoi* sau *napoi*, în
oposițiune cu compusul în a in te
sau n a in te.

Proverb:

La plăcinte
În a in te,
Și la răbhoru
În a p o i.

(Conv. lit. 1877 p. 174)

Ion din Sim-Pietru, Alexandria 1620
(Mss. în Acad. Rom. p. 14): „de acolo
întorse Alexandru *napoi* și merse 7
dile...”

Din cauza deplinei aglutinării, în tex-
turile cu rotacism în-*apoi* trece în
în-*rapoi*.

Psaltire Șcheiană circa 1550 (Mss.
în Acad. Rom.) ps. IX: „cându toarnă-se
dracul meu în-*rapoi*...”

Codicele Voronețian din aceeași epocă
(Mss. ibid. f. 153): „împutare dreptu
împutare în-*rapoi*...”

Din în-*apoi* se formase în graiul
vechiu adverbul în-*apoișii*, cu sufi-
xul ca în „*crucișii*”, „*curmediișii*”, „*pře-
zișii*” etc., de unde mai departe, prin
analogie cu „*aiurea*”, „*pururea*”, „*nică-
irea*”, forma în-*apoișii* *urea*.

Dosofteiu, Paremiar 1683, f. 37 b
(Genes. IX, 23) în alăturare cu Biblia
din 1688:

...și <i>purcasără</i>		...să <i>dusără</i> cu
în- <i>apoișii</i> <i>urii</i>		<i>dosul</i> înainte...
cu fața...		

unde în contextul grec: *ὀπισθοφανῶς*.

De asemenea, în vechiul grai *apoi*
și-a pierdut individualitatea în sub-

stantivii plurali aglutinați: dépoïurî, dépoïe, denapoïurî.

Dosofteiu, Paremiar f. 16 a (Esai, XLVIII, 20):

...dațu viaste până la dépo- iurile pământ- tului...	...ἀναγγείλατε ἕως ἐσχάτου τῆς γῆς...

unde în Biblia din 1688: „vestiți până la marginé pământului..”

Versetul: „ἀνάγων νεφέλας ἐξ ἐσχάτου τῆς γῆς“ (ps. CXXXIV, 7), la Arsenie din Bisericanî (Mss. în Acad. Rom.) se traduce în două chipuri: „scoate nuori din dépoile lumiei; scoate nuori dela marginile lumiei..”, unde la Coresi, 1577: „dela frășitulü pământului“.

Dosofteiu, 1680, ps. CXXXVIII:

...și să mă să- lășluescû în de- napoïurile Mării...	...καὶ κατασκη- νώσω εἰς τὰ ἔσ- χάτα τῆς θα- λάσσης...

III°. Adjectivul: de apoï.

Ca adjectiv, de apoï saü cel de apoï, în loc de comparativ și de superlativ are pe: cel mai de apoï.

Cugetări în óra morții, circa 1550 (Cuv. d. bătr. II, 449): „sărutați-mă sărutare de apoï, că cu voi de acmu nu voiu mai înbla...”

Noul Testament din 1648, Apoc. XXII, 13:

Eu sânt alfa și omega, începutul și săvârșitul, cel dintăiu și cel de apoï...	Ἐγώ εἰμι τὸ Α καὶ τὸ Ω, πρῶτος καὶ ἔσχατος, ἡ ἀρχὴ καὶ τὸ τέ- λος...

Ioan Crisostom, sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nicolae din Brașov, p. 530): „Cătră cel ce așa grăiaște, noi să ne mirămü de nebunîia lui céia mai de apoï...”

Este remarcabil femininul cea mai

de apoï în funcțiune substantivală de: „la fin des fins”.

Cantemir, Divanul 1698, f. 47 a (Proverb. XIV, 12):

...iaste cale caré omului driaptă să pare, iară cea mai de apoï a eï duce la moarte...	...ἔστιν ὁδὸς ἣ δοκεῖ παρὰ ἀν- θρώπους ὀρθὴ εἶ- ναι, τὰ δὲ τε- λευτάτα αὐτῆς ἔρχεται εἰς πνυθ- μένα ἕδου ..

unde în Biblia din 1688: „iară svârșitul ei vine la fundul îadului..”

Antim, Predice p. 192: „să se pe-depsescă cu de tóte felurile de muncî și de cazne, și la cea de apoï să'î taie capul...”

Intrebuințarea cea mai stereotipă a acestui adjectiv este în dicerea: vreme de apoï.

Prin vreme de apoï Românul înțelege epoca de agoniă a lumii, prevestită și descrisă într'un fel în Apocalips de cătră evangelistul Ioan, dar care în credințele deosebitelor popóre creștine a căpătat câte o nuanță mitologică propriă, depărtându-se mai mult saü mai puțin de prototipul cel canonic.

Balada „Treî lebede”:

Stați pe loc, că nu scii voi
Ce-am aflat și ce scim noi:
C'o veni vremea d'apoï
D'o fi anul că luna,
Luna ca săptemâna,
Săptemâna ca ziua,
Și ziua ca césul scurt,
Iar césul ca un minut...

(G. D. T., Poes. pop. 422)

„La vremea de apoï, poporul are credință că pe la tóte vadurile vor fi morî și pe la tóte respintiile drumurilor vor fi crăciune...” (C. Gervescu, Némț, c. Roznov).

„Omenii de aici spun că așa aü auđit din bătrâni: când vor fi crășme

pe la toate respintiile, când moşnegii vor lua în căsătorii fete şi flăcăii babe, şi când se vor face arături împrejurul satului, atunci va fi vremea de *apoï*“ (V. Florescu, Sucéva, c. Ruginósa).

„O sémă de stele pórtă în popor numele de Comórá, altele Sfredelul; când Sfredelul va căde drept în Comórá, atunci aurul şi argintul se vor vërsa pe totă faţa pămîntului şi va fi vremea d'apoï...” (C. Mateescu, Dobrogea, c. Cărjelari).

„Se ūice că la vremea d'apoï Dumneŕeŕu are să facă altă lume cu nesce ómenŕi aŕa de mititei, încat or întórcce 12 cu drugŕi un óu de gáină“ (G. Gorescu, Iaŕi, c. Ŗipotele).

Pentru alte epizóde din epopeia cea poporană románescă a vremenii de apoï,

v. *Antihirŕi*. — *Căpcân*. — *Comórá*. — *Ilie*. — *Iov*. — *Pitic*. — *Stea*...

Ca sinonimi cu vremea de apoï, circulează: ŕiua de apoï, judeŕul de apoï, venirea de apoï, lumea de apoï, vécul de apoï, velétul, sfirŕitul vécului, códa vécului, vremea Pálmăŕoii...

Varlam, 1643, I f. 81 b: „atunci va învie cândŕu vorŕi învie toŕi morŕii la dzua de apoï...”

Dosofteiu, 1673, f. 44 b: „pre unŕi criăŕte, pre altăŕi concenŕăŕte de pre lume, până cînd va face ŕi gŕudeŕul cel de apoï...”

Un bócet din Dobrogea:

Mórtea reŕu te-aŕ înŕelat
Ŗi în lacrimi ne-aŕ lăsat!
La venirea cea de apoï,
Atunci ne-om vedé ŕi noi...

(Burada, Înform. p. 127)

I. Créngă, Harap-alb (Conv. lit. 1877 p. 179): „Eŕi apoï! ŕi că nu'ŕi lumea de apoï? Să te feréŕcă Dumneŕeŕu, când prinde mămăliga cójă...”

Colindă din Moldova:

— Mult staŕ, Dómnce, ŕi mé gândesc
Să te'nreb să îndrăznesc:
Când a fi vécul de apoï?
Când s'a mântui lumea cu noi:
Sfirŕenia pămîntului,
Intunecimea sórelui?
— Cu bun dreptul spune-voŕu
Când va fi vécul de apoï:
Când a bate fiu pe taică,
Când a bate fŕica pe maică,
Frate maŕ mic pe cel maŕ mare,
Soră maŕ mică pe cea maŕ mare,
Atuncea'ŕi sfirŕania pămîntului,
Potopul creŕtinului...

(Conv. lit. 1883 p. 289)

„Când se fac omorurŕi saŕu bătăŕi între némurŕi, poporul ŕice: ne-a ajuns vremea d'apoï! ne-a eŕit velétul! dacă se bate fraŕii între eŕi ca orbŕi, ce să maŕ ŕicem? e sfirŕitul vécului!” (T. Poppescu, Buzeŕu, c. Chŕojdu-Básca).

„Códa vécului va fi perirea lumii” (G. Dobrin, Transilv., c. Voila).

„La vremea de apoï ŕi maŕ ŕic ómenŕii aici vremea Pálmăŕoii ŕi códa vécului...” (T. Criŕenu, Transilv., c. Cugieru).

v. *Judeŕ*. — *Lume*. — *Pálmăŕoé*. — *Véc*. — *Velét*...

Deja din primii secolŕi ai creŕtinismului, nu trecea un an fără ca ómenŕii să nu'ŕi închipuésca apropierea vremenii de apoï, ŕi tot aŕa crede orŕ-ce popor pînă astăŕi, de câte orŕi se pare a recunósce în stricarea obiceielor ŕi'n vŕtejul noutăŕilor simptómele cele apocaliptice ale sfirŕitului lumii.

Gramă din Budescŕi, circa 1600 (Cuv. d. băt. I p. 94): „ŕi să ŕtei tot omul că nu săŕntu datorŕu nece unui om, fără de Radului Măinzului 8 costande, că acum eŕi v rémé de apoï...”

„Când se fac lucrurŕi oprite de lege, când se arată semne în sóre saŕu în lună, când des se întámplă mórte ná-

praznică, cîmă, holeră, cataroîu în ômenî, în vite etc., atunci poporul ȳice: s'a apropiat v r e m e a d'apoi...“ (N. Coman, Buzeu, c. Macsenu).

„Unii ȳic: par'că nu'î acum v r e m e a d'apoi? toȳi se mănăncă, Jidovii ne topesc, dărilor se îngreue, și cînd plouă pré plouă, iar cînd nu, de loc.“ (A. Vasiliu, Iași, c. Poieni).

„Cînd cine-va are o judecată și o perde, ȳice că nu mai este nici o dreptate în lume: a venit v r e m e a d'apoi; cînd cei tineri nu se sfiesc de cei bătrăni, se ȳice c'a perit rușinea în lume: a venit v r e m e a d'apoi; cînd copiii nu se supun părinților, cînd se cêrtă tatăl cu fiul seî sau frate cu frate, se ȳice c'a venit v r e m e a d'apoi; cînd un unchiăș văduv, de 60-70 ani, avênd copii căsătoritȳi, se însoră și ieă o fată de 16-20 ani, se ȳice c'a venit v r e m e a d'apoi; cînd bogaȳii de ce au mai mult, de ce înșelă pe cei sărmanî, luându-le și puȳinul lor cu feluri de mijlôce, se ȳice c'a venit v r e m e a d'apoi; cînd poporul vede pré mulȳi copii pe la tôte casele, ȳice c'a venit v r e m e a d'apoi, căci pré s'a înmulȳit lumea și peste 10 sau 20 ani n'o să aiăba ce mai mănca...“ (G. Bădescu, Muscel, c. Slănic).

„Poporul, mai ales bătrăniî, cînd vêd câte un lucru nou pe care nu'l pricep, îndată ȳic că: s'a apropiat v r e m e a d'apoi, fiind-că a înviuat dracul pe pămînt...“ (I. Iordăchescu, Botoșani, c. Cristesci).

„Prin v r e m e a d'apoi poporul înȳelege nu numai sfîrșitul lumii, dar și sfîrșitul fie-cărui om; de aceia cînd este cine-va fără témă de Dumneȳeî, i se ȳice: acum e mare și tare, dar va vedé el la v r e m e a d'apoi!“ (Preut C. Ionescu, Mehedinȳi, c. Șigeșci-de-jos).

„Ca ameninȳare de resbunare: las', c'o veni v r e m e a d'apoi!“ (I. Ionescu, Teleorman, c. Răiôsa).

Cu diferitele accepȳiuni de mai sus, în poesia poporană:

De-ar veni v r e m e a d'apoi
Să ne scăpăm de clocoi!..

(Sucôva, c. Brôșteni)

A venit v r e m e a d'apoi
Să slujim iar la clocoi!..

(Dimbovita, c. Pietroșita)

În districtul Sucevei (c. Tătărășii, N. Gavrilescu) poporul cîntă:

Frună verde baraboî!
Aû venit v r e m e a d'apoi
S'alegem primari dintre noi
Să judece pe clocoi!..

său:

Frună verde baraboî!
Aû venit v r e m e a d'apoi,
Căci ne tunde ca pe oi
Și ne mână ca pe boî!..

Apoi întroducerea căilor ferate a dat nascere ȳicetorii:

A venit v r e m e a d'apoi,
C'a eșit car fără boî!..

(G. Balaban, Putna, c. Pădureni)

Proverb apocaliptic:

Eșiti morȳi să intrăm noi,
Că e v r e m e a d'apoi!..

(Pann, III, 51)

IV°. Observaȳiuni lingui-
stice.

În popor se aude adesea *apăi* și chîar numai *păi*.

Jipescu, Opincaru p. 25: „*Apăi* unde mi ȳi se sculă Domnu Tudor, mai acu șaiȳeci de ai fără doi!..“

Același, p. 51: „*Apăi*, mă vericule, dacă vrei să te măriască și să te feri-
ciască a lume, dă ce nu puî sêrbătôrea scripcari, rumăni d'ăi vechi, să'nveȳe pē băieȳi și fetili satului la cîntări cu ghiôra or cu cobza...?“

Basmul „Fata popii a cu stem“ (Revista literară 1885 p. 539):

„— Ce vrei, omule? îl întrebă ea.

„— *Păi*, sărut mâna cocónă, sînt cu stăpănu-meu...“

De asemenea *poï*, nu ca formă simplă corespunzătoare italianului „poi“, ci ca o scurtare, la Hristachi Pitarîul, Istoria lui Mavroieni, 1817 (Buciumul, 1863 p. 40):

Vai, o! Têră-românescă,
Veđi cin' să te stăpânescă!
Un Dumitru Turnavit,
Care n'ăi fi mai gândiț!
Poï să te fi dat d'o parte
Și să veđi ale lui fapte!..

Forma *apoïa*, ca în „î n a p o i a c a s e i = derrière la maison“ (Cihac), saū:

Din *apoïa* carului
Merge mama robului..

(Reteganu, Poes. pop. 37)

se întrebuințeză numai cu genitivul și rezultă din aglutinarea genitivalului *a*, ca și'n: „din aintea casei=din ainte a casei“. La Macedo-români însă forma *apoïa*, di *apoïa*, di pre *apoïa*, întrebuințată fără genitiv, pare a fi compusă cu emfaticul *-a* (v. ⁵.A), după cum crede și Miklosich, Rumän. Unters. II p. 60.

v. *Ainte*.—³. *Apoï*.—*După*.—*Napoï*.

². **Apöi**, adj.; dernier, -ère. După analogie cu *î n t â i u*, care este adverb și mai ales adjectiv, adverbul *apoï* funcționează și el une-orî în vechile texturi ca adjectiv, în loc de construcțiunea adjectivală obicînită: cel de apoï.

Legenda Sf. Nicolae, sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nic. din Brașov, p. 135): „auzi Dumnedzău rugăciună lorū și le déde rod la vrème Dumnedzeescul Necolae, și se slobozi diin neplodire muma, și iară după acéia trăi fără de coconi și altulū nu

mai născu, ce acesta-i fu și *î n t â i* și *apoï*...“

Coresi, Omiliar 1580, quatern. XIV p. 12: „mulți vor fi întăii *apoïi*, și *apoïi* întăii...“

Sub forma scurtată *poï* în Codicele Voronețian circa 1550 (Mss. în Acad. Rom. p. 143), Ep. Petr. I, 20: „în *poïul* anu = *ἐπ' ἐσχάτων τῶν χρόνων*“. Tot acolo la feminin, p. 139, Petr. I, 5: „în vrémé céia *poïa*=*ἐν καιρῷ ἐσχάτω*“.

v. ¹. *Apoï*.

Aporiă, s. f.; doute, incertitude, embarras. Grecul ἀπορία. Cuvîntul era destul de răspândit în timpul Fanarioșilor. Sinonim cu *î n d o é l ă*, *b a n a t*, *î n c u r c ă t u r ă*, *c u m p ă n ă*.

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 317): „precum cîa multă vrème cu acest féliu de îngăiméle au trecut și spre toate răbdare neclătita am avut, așa și de acmu înainte încă puțină îngăduință să avem, ca o dzi puindu-ș, și acéștia *aporii* a'și deslega să poată...“

Hristache Pitarîul, Istoria lui Mavroieni, 1817 (Buciumul, 1863 p. 28):

Te uita! prin spătăria,
Remănea! la *aporii*:
Vedeai săbii ferecate
Tot prin păreți spîndurate,
Mai pistole, buzdugane,
Mădrace și iatagane...
Apoi stai, te socotiai
Și'n rost nu puteai să'i dai..

Filimon, Ciocoi! vechi p. 56: „Iată doi ani în cap de când te-am dat pe pricopselă la Postelnicul, și nu veđ nici un spor dela tine; acésta mă pune în mare *aporie*...“

Alexandri, Hagi-Petcu, act. I sc. 3: „Ce se potrivește, *b e i z a d e !* de vreme ce vèrul evgheniei vòstre

v'au proskalisit, nu încape nici o *aporie*..."

v. 1. *Grec.*

Apòs, -òsă, adj.; aqueux. Lat. aquosus. Mai puțin întrebuințat decât sinonimul *apàtos*.

Basmul „Omul cu trei minți” (Sbiera, Povești p. 226): „Călătorind sârmanul amu cât au călătorit, étă că sosese la un rîu mare și *apos* fôrte, căci ploașe măi nainte...”

v. *Apàtos*. — *Apòsa*.

Apòsa, s. f. artic.; océan, mer, vaste étendue d'eau.

Dosofteiu, *Acatist* 1673, f. 22: „*apoasa* o trecu 'n vad ca pre uscat și de eghiptésca nevoae scăpându...”

v. *Apos*.

Aposcorachință, s. f.; renvoi injurieux, action de vilipender.

Dosofteiu, 1673, ps. XXVI:

Nu ț ascunde, Doamne, fața pré cinstită,
Nu fugi de mine la vrâme cumplită,
Ce'mi trimite, Doamne, a ta socotință,
Să nu duc delungul *aposcorachință*...

unde în textul original (ed. Bianu, p. 83) se alătură explicațiunea: „Spun pentru corbul că déca scoate puî, ai hrăniăște până facu fulgi și'i părășiăște, unde's albî, că să'ndoiaște pre corbiță; atuncea ei țâpă că n'au hrană, până facu pană négră, atuncea de-acii să'ncriade corbul de'i hrăniăște; aciaia iaste *aposcorachință*...”

Un cuvînt făurit de Dosofteiu din grecul *ἀποσκορακίζω*, *ἀποσκορακισμός*. E sigur că n'a trăit o clipă măcar în gura poporului.

v. 1. *Grec.*

1. **Apòstol** (plur. *apostolî*), s. m.; apòtre. Din gr. *ἀπόστολος*, paleo-sl. *apostolŭ*, de unde apòtj adjectiviŭ *apostolicesc* = gr. *ἀποστολικός* și *apostolesc* = paleo-sl. *apostoliskŭ*, precum și substantivul *apostoliă* = gr. *ἀποστολή*. Cu grafica cirilică, se scriea și româneșce scurtat, ca și 'n paleo-slavica: *апль*, *апльи*. Literalmente: „cel trimis cu o însărcinare”. Numele dat în specie celor doi-spre-deci ucenici ai Mântuitorului, cari însă, răspândind doctrina evangelică ei-înșii și prin învățaceii lor, formaseră vr'o șepte-deci de *apostolî* de a doua mână. Pentru a se deosebi unii de alții, numă cei doi-spre-deci se numău în graul vechiu *vărhovnici* (= paleo-slav. *vrŭhovnikŭ*, *κορυφαῖος*) și se invocaŭ în blăsteme îndată după Arhangeli și după Ioan Botezătorul.

Act moldovenesc din 1678 (A. I. R. III, 252): „cine s'a ispiti peste scrișore me să strice danie me, acela om să fie neertat de Domnul Dumnezeu și de Pricurată Fiçoră Marie și de sfenții Voivozi îngerești și de Ioan Botezătorul și de 12 *vărhovnici* *Apostoli*...”

v. *Vărhovnic*.

Ca și cei-lalți creștini, Români prin *apostolî*, fără arătarea numelui, înțeleg măi cu sémă pe Sântii Petru și Pavel; iar când e vorba de un singur *Apostol*, atunci este anume cel de'ntăiu din doi, cap al tuturor *apostolilor*.

La mitropolitul Varlam, 1646, f. 90 b, în predica „la svenții *Apostoli*” figuréză în frunte următórea imagine a lui Petru cu cheile și Pavel cu cartea, executată de xilografal Ilie al mitropoliei din Iași:

Cu totul altfel însă își represintă pe *Apostoli* mitologia poporană română, întemeiată în această privință pe o iconografie creștină mai veche decât cea bizantină și cea slavică :

„Poporul crede că Sff. *Apostoli* stau în lună, Petru de-a dreapta și Pavel de-a stânga“ (T. Manoliu, Fălciu, c. Șișcani).

Acastă credință isvoresce imediat din următoarea reprezentațiune tipică a celor doi *Apostoli* în vechile monumente religioase, începând de prin secolul al IV-lea :

(Martigny, Antiq. chrét. p. 537)

V. *Avel.* — *Cain.*

Pe alte monumente ale anticității creștine, cei doi *Apostoli* sint represințați în fața a două orașe, din cari es tu r m e de o i, puse sub paza lor (Martigny, op. cit. 538). De aci, ei fiind patroni ai vitelor :

„La Sântiții *Apostoli* Petru și Pavel toți săteniil cari au vite duc la biserică caș prospăt, brânză, urdă, colarezi și păsat...“ (T. Poppescu, Buzeu, c. Chiojdu-Basca).

Lui Săn-Petru însă, ca celui de căpeteniă, îi este încredințată mai cu dinadinsul ocrotirea vitelor. Fără voia lui un lup n'ar pute să mănânce o oiță. Prin nrmare, dacă lupii mănâncă vite, este că dînsul le dă voe. De aci, printr'o firăscă asociațiune de idei :

„Poporul dîce că *Apostolul*, adecă Sântul Petru, în tôte noptile ursesce lupilor vite de mănăncare...“ (T. Poppescu, c. Chiojdu-Basca).

„In 16 Ianuariu, dîua *Apostolului* Petru, să nu se lucre, că e reu pen-

tru lupi. Poporul țice: Săn-Petru pörtă lupii.“ (R. Simu, Transilv., c. Orlat).

Despre Săn-Petru și Săn-Pavel a-partate, și mai cu sémă despre călătoriele legendare ale celui de'ntăiu pe pământ și despre o călătorie apocrifă a celui al doilea la iad“,

v. 1. *Andreiu. — Petru. — Pavel.*

2. *Apöstol*, n. pr. m.; 1°. nom de baptême: Apostolus; 2°. nom d'une ancienne famille noble de Moldavie.

1°. Ca nume de botez, destul de obicnuit la Români, ca și la Serbi, la Bulgari și la Neo-greci, *Apostol* e pus sub patronagiul ăilei Sănților A p o s t o l i Petru și Pavel.

v. 1. *Apostol.*

Necșul ot Pitesci, 1661 (Arch. Stat., Doc. rom. I No. 161): „frate meu *Apostol* i Manolie și alții carei vor iscăli mai jos...“

Intre boierii pribegiți la Ruși cu Dimitrie Cantemir, unul se chiăma „*Apostol* Căpitan“ (Letop. II, 364).

În Moldova, acest nume de botez era des în familia Catargiū: la 1641 mare-postelnic era *Apostol* Catargiū (V. A. Urechia, Miron Costin I p. 82); peste 40 de ani, *Apostol* Catargiū era mare-comis (ibid. 162).

Ca deminutiv din *Apostol*, este A p o s t o l a c h i sau numai P o s t o l a c h i.

Act moldovenesc din 1690 (Cond. Mss. Asachi în Arch. Stat., t. 2 p. 450): „Toadir fiăoriul lui P o s t o l a c h i părcălabul de Orheiū...“

Un sat în Prahova se chiamă A p o s t o l a c h e (Frunăescu).

2°. În Moldova exista și o familie boierescă *Apostol*.

Nic. Costin, Letop. II p. 94: „După mörtea lui Ilie Cantacuzino Visternicul, stătuse Visternic mare Gheorghită

Apostol Păharnicul, pre carele îl avea Nicolai-vodă (Mavrocordat) apröpe...“

În a doua jumătate din secolul XVII, un membru din această familie, Pavel *Apostol*, intrase în oștirea polönă și s'a deosebit atât de mult prin fapte vitejesci, încat Statul îi dăruie drept resplată mai multe sate în Ucraina. Fiul seü Danilă *Apostol*, ajuns vestit prin luptele sale contra Tătarilor și Sueăilor, rival al faimosului Mazepa, la vârsta de 70 de ani a fost ales hatman de cătră Căzaci Zaporojeni, pe cari i-a cărmuit apoi pină la mörte, între 1727—34. După Engel (Gesch. d. Ukraine p. 348), el a fost: „un demn urmaș al lui Chmielnicki, restabilind între Căzaci liniște, dar fără a fi trădat vre-o dată libertățile lor“. În suși rivalul seü Mazepa se rostia despre *Apostol*, pe când acesta era încă numai colonel: „este un Moldoven, căruie östea Zaporojenilor îi datoröză mult, ca și lui tată-seü; e vitez; toți îl cinstesc și 'l iubesc“ (Bantyš-Kamenskii, Ist. Maloi Rosii, t. 3 nota 109). Hatmanul Danilă *Apostol* a avut doi fi, Petru și Pavel, ambii coloneli și dintre cari cel al doilea — după mărturia contimpuranului Weber — vorbea cu multă înlesnire lätinesce, polonesce, franțusesce, italienesce, nemțesce și rusesce. Același Weber ne spune, că familia *Apostol* se trăgea: „von dem vornehmen und alten Geschlechte der Catarren in der Moldau her, in welchem Fürstenthum seine Voreltern die grössten Bedienungen besessen haben“ (ap. Engel, op. cit. p. 339). În acest pasagiū „Catarren“ este o invederată eröre de copiază sau de tipar în loc de Catarzeu, adecă Catargiū, singură familie boierescă din Moldova care se începe cu C a t a r - și cătră care se pöte aplica epitetul de „ilustră și veché“ (vornehm und alt). În adevăr,

după cum am văzut mai sus, în familia Catargiū numele de botez *Apostol* era așa dîcînd stereotip. Némul boieresc *Apostol* este dară o ramură din Catargiescî, numită tot așa după cum o ramură din Boldurescî și-a în-sușit numele de „Costachi“.

v. *Catargiū*.

*Apōstol (plur. *apostolī* sau *apostolurī*), s. m. ou n.; t. de Théol.: les actes des Apôtres. Carte canonică, scrisă de St. Luca și care cuprinde o parte din faptele *Apostolilor* după înălțarea Mântuitorului. În Noul Testament urmază imediat după cele patru Evangelie, pe cari ôre-cum le continuă. Ca sinonim mai puțin întrebuințat se dîcea și *Praxeū* sau *Praxiā* din grecul „*Πράξις (τῶν ἀποστολῶν)*“.

Din cauza marelui importanțe bisericesci a acestei cărți, Româniî începuseră a o traduce deja de prin secolul XV. Cel mai vechiu *Apostol* românesc manuscript este așa numitul Codice Voronețian, scris cam între 1500—1550 (ed. Sbiera, Cernăuți, 1885), iar cea mai veche tipăritură e *Apostolul* de pe la 1570, din care unicul exemplar cunoscut se păstrează în Muzeul istoric din Bucurescî (Tocilescu, Rev. t. 5 p. 29—57); ambele fără titlu. La 1683 s'asos în Bucurescî în edițiune separată: „*Apostolul* de pre orânduiala grecescului *Apostol*“.

Afară de vechi traducerî românescî, între cari cată să nu uităm pe acelea din Noul Testament dela 1648 și din Biblia dela 1688, tot României aparține *Apostolul* tipărit în-4 pe 268 foi slavonesce „în capitala Tîrgovisece“ (vū nastolnem grad Trŭgovise) la 1547 și 'n care se dîce că:

Ispisasese sie	Scrisu-s'au a-
sviatie i bozes-	ceste sfinte și

tŭvnie knigi glagolemi Praxiī vŭ dni blagovernago i Bogomŭ chranimago i samodrŭzavnago Io Mirči vovode i gospodarŭ vŭsoi zemli Ugrovlachiiskoi i Podunaviŭu, synŭ velikago i prĕdobrago Radula vovodi; temže ubo azŭ grĕšni i mŭnșe vŭ človcechŭ Dimitrie logofetŭ vŭnukže Božidarovŭ videvșeze umalenie sviatych i božestŭvnich knigy vŭzdelĕchŭ troudolŭbŭzno, eliko vŭzmogochŭ oumom postignuti Bogou pospešŭstvuiŭșcumi, sŭpisachŭ i sŭvrŭșych dușe polŭznye knigy sie Praxi, eže ubo Duchom sviatim apostoly naučise i propovĕdașe i prosiașe vusĕi vŭselenĕi konce zemlŭnie; troudichseosemŭ i sŭ oučeniky moimy Oprĕ i Petrŭ...

d-șeescî cărți dîse Praxie în șilele bine-credinciosului și de D-șeŭ păzitului și autocratului Ion Mircea Voevod și Domn a tótă țera Ungrovlahiei și pe Dunăre, fiu al marelui și prebunului Radul Voevod; deci eŭ, pĕcătოსul și cel mai mic între ómenĕi Dimitrie Logofet, nepot al lui Bojidar, vĕdĕnd înpușinarea sfintelor și d-șeescilor cărți, mĕ apucaĭ cu dragă muncă, întru cât imĭputu ajunge mintea, cu ajutorul lui D-șeŭ, de am scris și am isprăvit aceste sufletului folositoare cărți Praxia, pe cari prin Duhul Sfânt le-au învĕțat Apostolī și au predicat și au făcut să lumineze lumĭi întregĭ pînă la marginile pămîntului; și am lucrat aceste cu ucenicĭi mei Oprea și Petru...

Este o mare raritate bibliografică datorită tiparului românesc, pe care noi o cunoșcem după exemplarul din biblioteca națională serbă din Bielgrad;

un altul, mai complet, se află în biblioteca publică din Petersburg (Kara-taevû, Rospisî slav. knigû 1861 No. 30). Dintre *Apostolurî* slavice, mai vechi decât acesta este numai cel din 1525, tipărit la Wilno de Francisc Skorina.

Atât Ardelenii, precum și Moldovenii, își aduceau Praxia din Tera-Românescă.

Zaonic din Bělgrad, 1679 (Cipariu, *Fragm.* 261): „o evanghelie rumânescă și *apostol* rumânesc, carele le-au dat Șerban-vodă...”

Enachi Cogălnicenu, *Letop.* III p. 198: „Poroncit'au (Constantin Mavro-cordat) de au adus și cărți pințales din țara Românescă, căci în Moldova nu se afla Evangheliî, *Apostoli* și *Liturghii*, dând poroncă Mitropolitul acele cărți să le cetescă pințales pe la bisericî...”

Ion Ghica, *Scrisoarea IV*: „când plecau la prăvălie, își trămiteau copiii la dascălul Chiosea, ca să nu ștremgărescă pe uliță și ca să învețe să cananarchisescă, să ție ison cântăreților din strană, să citescă *apostolul*, să ȳică tatăl-nostru și creȳul...”

v. ¹ *Apostol*.

Apostolêsc s. **apostolicêsc**, -escă, adj.; apostolique. Tras dela *Apostoli* saũ de felul cum erau *Apostoli*.

Omiliar dela Govora, 1642, f. I b: „creștinătății noastre a sfintei besereci *apostolêscă* a Răsăritului...”

Cantemir, *Divanul* 1698, f. 43 b: „când vom cunoaște și celiã carile am cunoscut și am audzit dumnezăești *apostolicești* și besericești porunci...”

Zilot, *Cron.* p. 91:

Călugăre! când te-ai suit pe scaun arhipă-storesc,
Urmězã ca să fi sciut canonul *Apostolicesc*...

Și tot acolo în proză forma *apostolêsc*: „multa învățatură, care la mulți se întâmplă vătămătore de suflet, îl surpa și pe dinsul întru nebăgarea de sémã a dogmelor *Apostolesci*...”

v. ¹ *Apostol*.

Apostolêsc s. **apostolicesce**, adv.; apostoliquement. Așa cum făceau *Apostoli*.

Călëtoria Maiceî Domnului la Iad, text circa 1550 (Cuv. d. bătr. II, 338): „n'au făcutu cumu-i îngerește și *apostolește*, dreptu ace să muncescu...”

Alexandri, O primblare la munți: „De doê césuri de când ne primblam *apostolicesce* prin deluri și prin văli...” = „am umblat pe jos”, imitat după locuțiunea scolastică: „per pedes *Apostolorum*”.

v. *Apostolesc*.

Apostoliã, s. f.; apostolat. Menirea *Apostolilor* saũ asemenea. Sarcina de a respândi Evangeliul și alte mari adevăruri.

Versetul: „καὶ τὴν ἐπισκοπὴν αὐτοῦ λάβοι ἕτερος” (Psalm. CVIII, 8), la Arsenie din Bisericanî, circa 1650 (Mss. în Acad. Rom.), ne întimpină în trei versiuni: „și episcopiia lui să o ia altul; și cinstia lui..., și *apostoliia* lui...” La Coresi, 1577: „și piscupiia”; la Silvestru, 1651: „și deregătoriiã”.

v. ¹ *Apostol*.

A-prând, adv. et subst.; avant-midi. Literalmente *ad-prandium*, ca „amîaȳi=ad-mediã-diem”. Poporul deosebesce *a-prândul*-mare și *a-prândul*-mic, acesta din urmă numindu-se și *a-prânjor*, formă contrasă din deminutivul *a-prândișor*.

„Părțile ȳilei sînt: ȳorî, răsăritu sôrelui, pre la prândișor, pre la *aprând*,

în crucea-améđi...“ (R. Simu, Transilv. c. Orlat).

„Ciobanii împărțesc timpul așa: de când se luminează de ziua și cam pînă pe la 7 césuri, îi ție aprângior; dela 7 pînă la 9, *apránd*...“ (T. Bălănescu, Némț, c. Bălțătescii; A. Minulescu, Putna, c. Iresci; N. Bănescu, Vasluu, c. Telejna).

Nic. Costin, Letop. II p. 125: „când aũ fost pe *apránzul* cel mare, étă că aũ și sosit Bekir-aga...“

„Diminéta, când se ridică sórele ca de 3 prăjini la dél, se ție *aprándul* cel mic, maĩ pe urmă este *aprándul* cel mare, apoi nămiađ...“ (P. Căderea, Némț, c. Bistricióra; G. Popescu, Sucéva, c. Mălini; Gr. Gheorghiu, Botoșani, c. Călinesci).

„Indată după ce resare sórele saũ când îi rădicat de o suliță, ție că'i de *aprándu* cel mic; apoi după ce se maĩ rădică hăt multișor, ție că'i de *aprándu* cel mare, cam pe la 9-10 óre“ (G. Botez, Iași, c. Chișcăreni).

Descântec bucovinén de „Fapt“:

De fapt închinat
In revărsat de đori;
De fapt închinat
Diminéta;
De aprins
De foc nestins
De *aprándu* cel mare...

(Marian, Descânt. p. 118),

unde editorul pune din eróre: „apriinsu cel mare“.

„Apránjor, timpul înainte de pránd, care este înainte de amiađi“ (N. Sândianu, Transilv., Hațeg).

v. *A-miađi*. — *Pránd*.

Aprângior s. **apránjor**. — v. *A-pránd*.

¹⁻² **Apriát** s. **apriét**, adj. et adv.; ¹ clair, évident; ² clairement, évidem-

ment. Se aude rar în popor, și este de prisos din cauza pré-mulțor sinonim.

¹ Ca adjectiv:

Lexicon Budan: „*Apriat* = chiar, limpede, luminat“.

Costachi Stamati, Muza I p. 531: „*Apriat* = lămurit, pe înțeleș, deslușit“.

Țichindél, 1814 p. 420: „Lucrurile carele se pot tálculi cu cuvinte *apriate* și înțelépte, de ce trebă sint aci sfezile, gálceville, anathema...?“

Apoi în locuțunea: „*apriat* lucru = c'est une chose claire“.

² Ca adverb:

Basmul „Pepelea“ (Sbiera, Povești p. 12): „Cine ție-aũ đis să tai tu tóte oile? Nu ție-am spus eũ *apriét* că numai pe aceia s'o tai care s'a uita maĩ întâiu la tine?..“

Oratiã de nuntã de pe la Brașov:

De vreĩ să scii *apriat*,
Iti vom spune-adevèrat...

(G. D. T., Poes. pop. 180)

Apriat n'are a face cu latinul *apertio*, nici cu o formă frecuentativă *apertio* (Cihac), căci din participiele *apertus* și *apertatus* fonetica románescă nu îngădue a trage nemic analog: din „*apertus*“ ar fi eșit la noi „*aperit*“, ca din „*coopertus*“ — „*co-perit*“; din „*apertatus*“ am avé „*apertat*“, ca din „*libertatus*“ — „*iertat*“; dar *apriat* nici într'un cas. *Apriat* este curat paleo-slavicul *п р и а т к* „*gratus*“ (Miklosich, Lex. 690), serbesce *priatan*, cu prepoziționalul *a-* ca în „*a-nevoe*“, „*a-lene*“ și 'n atăția alți adverbii. Sensul fundamental este dară „*gratum acceptumque habendo*“, „*plausiblement*“, „de façon à être agréé“.

v. *Priesc*. — *Priincros*. — *Prieten*.

¹ **Aprig** s: **apric**, adj.; impétueux, violent, fougueux, irascible. Din lati-

nul a pricus „exposé au soleil; ce qui est exposé au soleil, est aussi chaud, vif“ (Cihac). Singura pedecă contra acestei derivațiuni ar fi accentul, de óră-ce lătinesce e a p r i c u s, adecă a p r i c u s, de undela noi ar trebui să fie *apric* sau *aprig*. Este sigur însă că așa a și fost în graiul românesc cel primitiv, urcarea tonului pe silaba inițială fiind posterioară. În adevăr, numai prin tonicul *i* (= lat. *i*) se explică netrecerea lui *i* în *e* în *aprig*, căci netonicul *i* (= lat. *i*) ne-ar fi dat pe à p r e g, ca în „àger=àgǎlis“, „fraged=frăcǐdus“, „cuminec=communico“ etc., pe când o asemenea formă nu ne întimpină nicăiri în texturi sau în gura poporului, ci tot-d'a-una cu *i*, și adesea cu conservarea lui *c*.

Dosofteiu, Paremiar 1683, II f. 20 b, Proverb. XXI, 19:

Maî bine să lă-
cuesti în pustie,
decât cu femăe
sfadnică și a-
prigă...

Melius habitare
in deserto quam
cum muliere ri-
xosa et linguosa
et iracunda...

Ibid. I f. 34 b, Prov. XI, 25:

Sufletele sânt
blagoslovite toa-
te căle prosta-
tece, iară omul
aprică nu i-i bun
chipulă...

Anima bene-
dicta omnis sim-
plex, vir autem
a n i m o s u s i n-
honestus est...

unde în Biblia din 1688: „omul m a n i o s ū“.

Același, Synaxar 1683, Dec. 3, f. 189 a: „Elliniî și necredincșii să fīaceră a m a r i și *aprică*, crudz și n e m i l o s t i v i...“

Nic. Costin, Letop. II p. 9: „...Ilie Sturziă, măcar că n'au avut fiōri, n'au priimit nice Domnie; ce boiariî poftindu'l, și văzind că'l trăgē čaușul, îndată s'au ġurat că de va fi el Domnu,

să știe bine că pre toți boiariî va pune supt sabie; ce boiariî auzind așa, îndată au și contenit, că au fost de a'l credēria, că au fost om *aprig*...“

Corbea, Psaltire circa 1700 (Mss. în Acad. Rom.), XVII:

Cu cel ales de-i umbla
Fiiréț nu se va schimba,
Iară cu îndărătnic
Fii-veî *apric* și sâlnic...

Beldiman, Tragod. v. 1627:

Óste era îndestulă, peste doă-deci de miț;
Cinci de Ianiceri ortale, cei maî *aprigi* și
deliî...

Costachi Conachi, Poes. p. 220:

Să imbli, să veđi în lume or-ce lucru de
plăcut;
Aî priveliști de primblare, aî tineri de întrecut;
Sau în scurt, uitând năcazul ce'ti vine dela
amor,
Să'ti petreci vremea cu gustul unui *aprig*
vinător...

Balada „Ioviță“:

Și cum ġise bătrânul,
Incălecat'au surul,
Surul *aprig* și fudul...

(Marian, Buc. I, 149)

Doînă din Ardél:

Când veđi fața'i rumeiōră,
Un dor *aprig* te omōră;
Iar când trece și'ti zimbescē,
Câmpu'n fața'i înflorește...

(Familia, 1884 p. 455)

A. Odobescu, Pseudokyn. p. 9: „vulturii cei falnicii cu late pene negre, precum și cei suri, al căror cioc ascuțit și *aprig* la pradă rēsare hidos din ale lor grumazuri jupuite și golașe...“

v. *Īute*. — *Inimos*.

² *Aprig* s. *apric*, adv.; impétueusement, vivement.

Corbea, Psaltire circa 1700 (Mss. în Acad. Rom.), XXXVI:

Păcătoșul pre cel derept *apric* pândește
și caută, și să'l omoare pre el gândește...
v. ¹ *Aprig*.

Aprigime, s. f.; „véhémence, impé-
tuosité, brusquerie“ (Cihac).

v. ¹ *Aprig*. — *-ime*.

Aprilie s. april, s. m.; Avril. A pa-
tra lună a anului. Formă cărturaréscă
a cuvîntului, luată dela Slavî (Апрѣлѣи)
sau dela Greci (Ἀπριλιος), pe când din
latinul *Aprilis* d'a-dreptul derivă
forma poporană *Prier*, rostit une-orî
Priel sau *Priil*. Macedo-romănesce
A priar (Dr. Obedenaru). La Istriano-
români: *A vrilu*, după forma vene-
țiană.

Coresi, Omiliar 1580, quatern. X p.
12: „cinci zeci de zile deîn Paști în
luna lu *Prier*ă...“

Nic. Costin, Letop. II p. 44: „ău
venit veste dela Țarigrad și cărti la
boierî în zioa de staule Floriilor *A-
pril* 8...“

„La *Aprilie* în 16 Ielele se prind în
horă ne'ncheiată și jôcă pe verdéță;
verdéța pe unde ău jucat Ielele se to-
pesce ca cum ar fi arsă de foc, apoi
tărđiũ tare resare iarăși iérbă în acel
loc, de o frumusețe rară, dar nemân-
când'o nici un dobitoc...“ (A. Mincu-
lescu, Putna, c. Iresci).

„La 22 *Aprilie* se dice *M â n i c â -
t ó r e*, când fermecătórele umblă tótă
nóptea de ieaũ laptele dela vaci și
sporul ródelor de pe câmp, precum și
sporul omului“ (A. Ilescu, Dimbovița,
c. Sărdanu).

Despre diferite credințe și datine
poporane privitóre la *Aprilie*,

v. *Georz*. — *Mătcălăi*. — *Tudoruse*...

Obiceil de a păcăli în điuua de 1
Aprilie, „le poisson d'Avril“, s'a întro-
dus la noĩ nu de-mult din Franța și
s'a respândit numai pe'n orașe.

Donicĩ, „Đi întâiu *April*“:

Nu sciũ đěũ, pe ce temeluri
Đi întâiu a lui *April*ĩ
S'ău menit din obiceiuri
A fi đĩ de amăgirĩ...

Cu tóte astea, și pe la țéră *Aprilie*
este privit ca înșelător, cea-ce
a dat nascere mai multor đicétoři țe-
rănesci, în cari cuvîntul *Prier* se
pune în înrudire prin etimologiă popo-
rană cu *priesce*.

„Despre *Prier* poporul đice: orĩ
priesce, orĩ despóe“ (V. Tomescu, Te-
cuciu, c. Buda).

„*Priil* *priesce* și *jupesce*“ (G. Theo-
dorescu, Galați, Mavromolu).

Prier fără plóe
Cheful Romănului móe...
(S. Mangluca)

„Lui *April* i se đice *Traistă'n-
b â ț*“ (S. Velișcu, Iași, c. Bădeni) sau
„luna lui *Traistă* în *b â ț*“ (G. Bo-
tez, c. Chișcăreni).

Istriano-romăni ău luat dela Vene-
țianĩ doé đicétoři :

<i>A vrilu</i> nu te rescuperi; maiũ zalik cia... De <i>A vrilu</i> dulci durmi... (Miklosich) v. <i>Prier</i> .	<i>Avril</i> no te scoprir, <i>Magio</i> va adagio... <i>Avril</i> dulce dormir... (Boerio)

Aprind (*aprins*, *aprintere*), vb.;
allumer, embraser, enflammer. Focul
de'ntăiu *aprinde*, după aceia a r d e.
În *aprinde* noțiunea fundamentală este
„apuc a-“, derivând din latinul *a p-
p r e h e n d o*, care în cele-lalte limbĩ
romanice și-a luat cu totul o altă des-
voltare, însă cu aceia-și noțiune fun-
damentală. Romănul *aprinde* și france-
sul *apprend*s represintă de o po-
trivă pe același prototip latin, dar la

noî este „a p u c a arde“, la Francesi „a p u c a sci“. Fără element prepositional, se dice: „prinde a arde“, înrudit cu francesul „prendre feu“ și italianul „prender fuoco“, de unde se și explică nascerea ulterioară a lui *aprind* „allumer“, singurul sens cu care acest cuvînt s'a păstrat în toate dialectele române (cfr. Șăinănu, Semasiologia p. 181). Istriano-românul *prind* alături cu *aprind* este o formă scurtată. Macedo-romănesce se dice la participiū *aprimptu* sau *apresu* în loc de *apriins* (Dr. Obedenaru, Dicț. Mss. în Acad. Rom.). Să se observe că și'n daco-romăna *n* din *aprind* tindea spre disparițiune, trecînd în nasală vocală, de unde se și sciea une-orî prin *ꞑ*, nu prin *ꞑ*, bună-ora la Varlam, 1643, I f. 286 b: „pierdū ucigașii aceia și cetată lorū *apriinsă* (απριπσᾶ)...“

În graiul vechiu sinonim cu *aprind* era *incind* = lat. *incendo*; cu aceea deosebire totuși că acesta din urmă exprimă mai mult un moment intermediar între *aprind* și *ard*, precum și *aprind* constituă érašî un moment intermediar între ațîț și *incind*. Este o frumósă gradațiune: focul se ațîț, focul se *aprinde*, focul se *incinde*, focul arde. Distincțiunea însă între *aprind* și *incind* nu se pré păzesce în vechile texturi.

Dosofteiu, 1680, ps. IX: „în mândriia necuratului să *aprinde* méserul“, unde la Coresi, 1577: „în trufa necuratului *incinde*-se mișelul“, iar lătinեսce: „dum superbim impius, *incenditur pauper*“.

Corbea, Psaltire circa 1700 (Mss. în Acad. Rom.), XXXVIII:

Și în gândul meu,
De nespun bășău,
Foc se va *incinde*
Și se va *aprinde*...

Silvestru, 1651, f. 279 a, Deuteron. XXXII, 22:

Ca foc să va încinge de mânia mîia, și va arde până dedesuptul iadului, și va amestui pământul și rodul lui, și va *aprinde* temeliele munților...

Ἵτι πῦρ ἐκ κέ-
καυται ἐκ τοῦ
θυμοῦ μου, κα-
ὶ ἴσεται ἕως
ἄδου κάτω κατα-
φάγεται γῆν καὶ
τὰ γεννήματα αὐ-
τῆς, φλέξει θε-
μέλια ὀρέων...

Predică din sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nicolae din Brașov, p. 198): „întrară în cuptoriul de foc aprinsu de 7 ori, și nemica nu se spărera, nice se temurá, pentru acéia nuorați furá într'ansulū, și nu se *aprinserá*, nice arserá...“

Biblia din 1688, Malach. IV, 1:

Că iată zi vine arzândū ca unū cuptoriū, și va arde pre ei, și vor fi totu cei striini de féliu și toți cei ce fac fără-de-legile trestie, și va *aprinde* pre ei zioa céia ce vine...

Ἰότι ἰδοὺ ἡμέ-
ρα ἔρχεται καιο-
μὲν ὡς κλίβα-
νος, καὶ φλέξει
αὐτοὺς, καὶ ἔσου-
ται πάντες οἱ ἄλ-
λογενεῖς, καὶ πάν-
τες οἱ ποιοῦντες
ἄνομα, καλὰ μὴ,
καὶ ἀνάψει αὐ-
τοὺς ἡ ἡμέρα ἡ
ἐρχομένη...

Zilot, Cron. p. 6:

O, ce gróznică vâpae numai decât aū *apriins*! Arde'î, Dómnne milostive, în părîu de foc nestins...

În înțeles propriū, *aprind* presupune tot-d'a-una foc.

Cantemir, Divanul 1698, f. 84 b: „păcatulū prilejū și priciná čarcá, iará de-acia a să lăți pre lesne îi iaste, și dintr'o scântée să va *aprinde* foc...“

Doina țerancei:

De cu čioa mătur casa,
Aprind focul, gătesc masa,

Aduc apă din fântână
Și furca n'o las din mână...

(Alex., Poes. pop. 2. 308)

Figurat:

Varlam, 1643, I f. 17 a: „păcatulū iaste unū lucru nesățiosū: nu-i soséște cu unulū sau cu doaa, ce totdeuna să *aprinde* și a r d e tot mai spre multe răutățī să facă...

I. Văcărescu, p. 314:

O flacăra supțire
Imī trece prin simțire
In césul ce te vęd;
Ș'ndată mă coprinde
Un foc ce mă *aprinde*...

Costache Conachi, p. 226:

Ce furtună tulburată și odihnei surpătore
Se rădică in simțirea unei blete muritóre,
Ș'a potolitelor focurī văpala inimī *aprinde*...

Într'o doină din Ardél, printr'o admirabilă asociațiune de ideī:

Dragă mi-ī lelița 'n joc,
Când se légănă cu foc;
Unde'și pune piciorul,
Te *aprinde* mohorul...

(Familia, 1886 p. 311)

Dar noțiunea focului, fie directă, fie figurată, se șterge aprópe de tot într'o mulțime de locuțiunī metaforice; precum: *aprinde* mânia, *aprinde* dragostea, *aprinde* rívna saū pofta, se *aprinde* setea, se *aprinde* sângele, se *aprinde* fața etc.

Aprinde mânia:

Zilot, Cron. p. 10:

Că Dumneđeū *aprinde*ndu-și gróznică mânia sa,
Ne lăsa pentru pécate sudorī grele a vërsa...

saū tot acolo, p. 84, *aprinde* gálc é v a:
„Turciī pricepënd cum că prieteșugul Rosilor este curat ficleșug, fiind că-ī vedea făcëndu-se stăpānī pe cetățīle și locurile lor în vreme de pace, le

stătura împotrívă a nu-ī lăsa să mérgă înainte, din care se *aprinse* gálc é v a...”

Aprinde dragostea:

Varlam, 1643, I f. 42 a: „să nu să opréscă nice dănăoară dragostīa lui di-întru noi, ce pururīa și totdeuna să să *aprinde* și să să innoiască...”

Antim, Predice p. 9: „cine va fi acela carele va socoti acestea și nu se va *aprinde* cu totul de dragostea Mântuitorulū..?”

I. Văcărescu, p. 49:

Răpind simțiri tineréști,
Ii fermecl și îi uimești,
*Aprinde*ndu-ī cu amor,
Și de tine se omor...

Doină din Ardél:

Aī! săracă mândra mea,
Cu brău roșu se'ncingea,
Inima mi-o *aprinde*a...

(J. B., 244)

Aprinde rívna saū pofta:

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom.) p. 253, despre porcarul care nu vęduse nici o dată vre-un oraș: „cum și ce ar puté fi cetaté ca să să inști-ntéze cu pofta *aprinzindu*-să, rămă-torī în câmp pustīl lăsind, — vartos purcīasă...”

Beldiman, Tragod. v. 29:

După trecere de vreme de căți-va anī, s'aū turbat;
Rívna între ei s'*aprinde* de slavă...

Aprinde setea:

Legenda S-tei Maria Egipténă, sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al Bis. St. Nicolae din Brașov, p. 376): „acicé nice apă n'am avutū să gustū, și foarte mă *aprinde* și de apă nu puté răbda...” unde *aprinde*a este forma arcaică pentru prima persónă singulară a imper-fectulū.

Aprinde sângele:

A. Odobescu, Mihnea-vodă p. 32:

„Atunci sângele se *aprinse* într'insul și turbarea îi coprinse sufletul...”

Aprind fața:

Costachi Negruzzi, Aă mai pățit'o și alții: „defăimaă din mult în mai mult petrecerile holteieî, a căroră însă aducere a-minte le *aprindea* fețele și'î făcea să riđă cu hohot...”

Balada „Codrénul”:

Domnul fața'și *aprindea*,
Greu'n becuri s'ascundea...

cu nota lui Alexandri: „adică i se cuprinse obrazul de roșata mâniei”.

În balada „Erculén” se descrie o fată atât de frumoasă:

Căt o și zăresce,
Sórele s'opresce,
Și fața'î s'*aprinde*,
Și rađa'î se'ntinde
Ca un sărutat
Lung și infocat...

Aprind cu sensul de luminez:

A. Pann, Erotocrit p. 114:

Ci fața'î cea luminóasă îndată a'ngălbinit,
Și tot în acea minută iarăși la loc s'a roșit;
Nepovestita'î frumsețe tot fețe, fețe făcea,
Aci s'*aprindea* ca focul, și aci iar se stingea...

Alexandri, „Cositul”:

Faptul țilei se *aprinde* pe a délurilor frunte
Ș'un riú falnic de lumină se revarsă peste
munte...

Zilot, Cron. p. 75:

Privelisce de foc pre munți se *aprinse*se:
Nici drumuri, nici cărări pustii nu rămăsese,
Tóte pline de om, pline fără minciună,
Incăt munții urlând, părea că cerul tună...

Conachi, p. 222:

Atunci împlântându'mi ochii în întunerie, pre
mări,
Rog pe Dumneđeu s'*aprinde* a sale ceresci
cămări,
Ca să poți veni de grabă la locul cel însemnat
Unde, cu tovrășia, nopți întregi te-am aşteptat...

Aprind în ȕicetori și locuțiuni proverbiale:

„Luminarea se *aprinde* pentru cei ce vėd, nu pentru cei orbi” (Pann, I, 150).

„Bine e și înainte dracului a *aprinde* când și când câte o lumină” (Țichindél, 1814, p. 47).

Neculce, Letop. II p. 334: „sosind boierii la Țarigrad, aă socotit vreme și aă păscut prilejul, și când aă eșit împăratul la gémie, ei și-aă *aprin*s rogojinii în cap și aă dat arz la împăratul, jăluind pre Nicolai-vodă (Mavrocordat)...”

v. *Arz*.

Același, p. 298, vorbind de spaîma lui Duca-vodă când se vėđu părit la Constantinopole, urméză: „se turbură tare și 'și *aprinse* pólele de tóte părțile; și ce strinsăse bani dela țară, nu apucă a dare prela datornici, și începu a triimete bani la Pórtă și la Hanul...”

v. *Pólă*.

„Dintr'o vorbă îți *aprinde* pae în cap” (Pann, III, 9, 122).

I. Créngă, Sócra cu trei nurori (Conv. lit. 2875 p. 285): „Dómnne, ce vorbă ți-a eșit din gură!.. Vrei să ne *aprinde*m pae în cap? să ne svirlă baba pe drum?..”

Maî puțin romănesce este: „a'și *aprinde* pae pe cap” (Lumina pentru toți, 1886 p. 304).

v. *Cap*.

Basmul „Orb-impărat” (Tribuna din Sibiiu, 1886 p. 401): „Intr'o clipită es afară trei fete nu cum să fie, ci tocmai ca trei bobocēi de trandafir. Mare lucru să nu ți se *aprinde* cãlcãele!...”

Alexandri, Craiu-noi, sc. 2: „Ei! se vede că i s'o *aprin*s cãlcãile după fata ispravnicului...”

Costachi Negruzzi, Cãrlanii, sc. 1: „Ce spuî? Dragostea! Nu cum-va ți

s'au *aprins* călcăile după vr'o lelică?..“

I. Créngă, Stan Pășitul (Conv. lit. 1877 p. 29): „ba o strînge pe față de mână, ba o calcă pe picior, ba... cum e tréba flecăilor. Și tropaî, ropai, ropai! i s'au *aprins* lui Ipate al nostru călcăele...“

Macedo-romănesce se dice cu acest sens: „s'au *aprins* ficații“, de exemplu într'un cântec poporan (Dr. Obdenaru, Texturî Mss. în Acad. Rom. p. 251):

Cu muntirea çinî fîçeși,
Hicatele înî le-*aprimseși*...

v. *Călcăiu*. — *Ficat*.

Alexandri, Șoldan Vitézu: „mă furnică prin inimă, mi s'*aprint* ochii ca doi jărăticî...“

De tótă frumusețea este metafora în balada „Toma Alimoș“:

Murgul ochi' și *aprindea*,
Necheziă și respundea...

v. *Ard*. — *Afiș*. — *Foc*. — *Prind*...

Aprindere (plur. *aprindevi*), s. f.; l'infinitif d'aprint pris comme substantif: action d'allumer, d'embraser, d'enflammer. Se întrebuintează mai mult în sens moral, pe când pentru cel fisic e mai potrivit sinonimul *aprins*. Alți sinonimi: *aprinđetură* și *aprinșură*.

Cihac: „*aprinđere* mare a sufletului = grande exaltation“.

Glosarul slavo-romănesc circa 1600 (Cuv. d. bătr. I, 285): „*aprinđere*, încindere“.

Zilot, Cron. p. 2: „fiind în vîrstă tînără de 18, 19, 20 de ani, am simțit în inima mea o *aprinđere* de dragoste cătră patrie-mî...“

Costachi Conachi, p. 258:

Mintea în căile sale îi înțolept măsurată,
Iar iubirea cea de sine cu *aprinđerea* sburată,

Căreia, spre infrinare și spre un fel de oprire, Mintea îi stă împotriva cu păsuită gândire...

Filimon, Cîcoicii vechi p. 61: „Și de ce să nu'i dau pe față această négră vîndare? adaogă Dinul cu óre-care *aprinđere* prefăcută...“

v. *Aprind*. — 1-*Aprins*.

Aprinđetör, -óre, subst. et adj.; 1°. allumeur, éclairreur; 2°. enflammant, échauffant, excitant; 3°. inflammable. Cu primul sens, la Dosofteiu, Synaxar 1683, Oct. 26 (f. 88 b): „Ună *aprinđetörtu* de luminele svântului, anume Onisiforü, să 'mvățasă a fura făciile...“ Cu sensul al doilea, de ex.: scânteii *aprinđetóre*, saü figurat: dor *aprinđetör*, privire *aprinđetóre* etc., se aude rar. Cu sensul al treilea, în Lexiconul Budan: „*aprinđetör* = accendibilis, entzündbar, entzündlich“.

v. *Aprind*. — *Aprinđóre*. — *tor*.

Aprinđetürä, s. f.; „embrasement“ (Cihac).

v. *Aprind*. — *Aprinșură*.

Aprinđóre, s. *aprinjóre*, s. f. plur.; allumettes. Formă contrasă din *aprinđetóre*. Se întrebuintează în Ardél (S. Bărcianu), alături cu sinonimii *lemnuse* și *puciósa*, la noi *chibrituri*.

v. *Aprind*. — *Chibrit*.

1-**Aprins**, -ă, adj.; le participe passé d'aprint pris adjectivement: allumé, embrasé, enflammé. *Aprins* este ce-va gata să arđă saü începénd a arde.

Cugetări în óra morții, circa 1550 (Cuv. d. bătr. II, 459): „unora le va fi față ca lumina luniei, alții ca lumina dzileei, alții ca fierul *aprinșu* cându sar scânteile dintru elu...“

Pravila dela Govora, 1640, f. 66 b: „cine mănîe pre preotulü sau pre ar-

hiereulă, vrăciulă celă sufletescă, de mânia lui Dumnezeu voră fi *apriinși*..."

Psaltirea Șcheiană circa 1550 (Mss. în Acad. Rom.), XVII:

... cuventele		...τα λόγια Κυ-
Domnului <i>apren-</i>		ρίου π ε π υ ρ ω-
<i>se</i> ...		μ ε ν α...

În sens propriu, este *aprints* ce-va de foc, sau cel puțin se presupune focul, ca la Costachi Conachi p. 105:

Ticălos sufletul meu,
Cât pătimesce de reul
Pătimesce că'i *aprints*
De focul acel nestins!...

Adezea însă noțiunea focului se depărtază de tot, ca în ȕicerile figurate: sete *aprintsă*, gônă *aprintsă*, *aprints* de rîvnă, față *aprintsă*, ba chiar la cai „nări *aprintse*“ când es din ele aburi.

Dosofteiu, 1673, f. 65 a:

În ce chip doriaște cerbul de fîntână
Cîndu'l strînge siatea de'l arde'n plămână,
Sufletul mieu, Doamne, așa te doriaște
Cu siate *aprintsă*, de mă veștedziaște...

Enachi Cogălnicenu, Letop. III p. 269: „...gonindu'i toți din tôte părțile, și ne mai având unde fugi, aũ trecut dincoace în pămăntul Turculu'i la Baltă, și fiind *aprintși* gonașii Rusiei, s'aũ înșelat și ei și aũ trecut la Baltă...”

Beldiman, Tragod. v. 241:

Toți la brîu aveau pistole, alți cu săbii încinși,
Cu toți de-a Eteriei rîvnă se vedeau *aprintși*...

Gr. Alexandrescu, „O impresiă“:

Când caii, repeđi, ageri, cu cóme resfirate,
Cu nările *aprintse*, cu gurile spumate,
Muscând cu neastîmpăr zăbala ce'i ținea...

Colinda „Plugului“:

Să vă fie casa casă,
Să vă fie masa masă,
Tot cu mesele întinse
Și cu fețele *aprintse*...

(Alex., Poes, pop. 2. 391)

Cu poeticul *d* ca în *dalb*, ne întimpină în colinda „Botezul“:

Sînt tot mese 'ntinse
Și făclii *daprintse*...

(G. D. T., Poes. pop. 23)

Între culori este și *aprints-galben* = galben ca focul (Marian, Chromatica p. 50).

O făină veche și stricată se ȕice *aprintsă*.

Alexandri, Boieri și cîcoi, act II sc. 1: „600 de galbină dela Jidani'i pitari, pentru ca să li se învoescă a vinde mai scump jămle făcute cu făină *aprintsă*...”

v. *Aprind.* — 2^s. *Aprins.*

2^s. *Aprins*, s. n.; le part. passé d'aprend pris substantivement: allumage, éclairage. Sinonim cu *aprinde*, dar care nu se întrebunțeză nici o dată în sens moral. E stereotip în locuțiunea adverbială: „pe la *aprintsul* luminărilor = lorsqu'on allume les chandelles, le soir“ (Cihac).

Dicționar Mse. bănățen circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 424): „*Aprins*. Incendium“.

Dosofteiu, Synaxar 1683, Oct. 26 (f. 87 b): „cu *aprintsulă* beșiaricii au scornitū nărodulū, iară cu stănsulū l'au îndesitū...”

Ion Ghica, Scrisorea XIV: „Sera în *aprintsul* luminărilor, un car plin cu lupi tineri și bătrani, cu vulpi și cu epurī, venia cu vînătorii...”

v. *Aprind.* — 1^s. *Aprins.*

3^s. *Aprins*, s. n.; t. de Vétérin. popul.: fourbure, entérite couenneuse. Acastă grea bôlă, care face că dobitocul perde grăsimia și așa ȕicînd se topesce, de unde 'i vine numele frances poporan „gras-fondu“, se observă la cai și la boi. Se ȕice și *ars la inimă*.

„*Aprins* este o bôlă la vite“ (V. Trifă, Sucéva, c. Mălin).

„Bôla *aprinsul*, atât la cai precum și la vite cornute, vine din fugă mare sau din pré multă muncă; dobitocul începe a se usca pînă ce móre“ (I. Corciiovă, Tutova, c. Docani).

„Bôla *aprins* la vite este a prindere la plămâni“ (T. Coate, Covurlu, c. Tîrgu-Beresci).

Vinețki Avgi-bașa, Cărtetică, Bucuresci 1806 p. 68: „Când iaste calul ars ū la in emă, să iaî rachiu slabū una ocă și piperū întregū sau pisatū de—parale, și să'lū amesteci, să-î torni calulū în gât, dar mai înainte să-lū invălești să să nădușască; orî să fărâmi șapte oao cu totul și prin țesală să'î torni pã gâtū...“

v. ^{1.2.} *Aprins*.

Aprinsură, s. f.; inflammation, em-brasement. Sinonim cu a prindētură și cu substantivul a prins. Se aude peste Carpați (S. Bărcianu).

v. *Aprind.* — *ură*.

Apród (plur. *aprođi*), s. m.; 1°. page; 2°. huissier. În primul sens, cu care nă-a venit din maghiarul a pród, ne întimpină numai în vechile texturi, precum și'n Dicționarul Mss. bănățén circa 1670 (Col. I. Tr, 1883 p. 424): „*Aprod.* Ephoebus“, adecă: „ephebus, εφηβος, adolescent“. Nu figurază nicăiri „în vechii cronicari cu însemnarea de vitéz“ (L. M., Gloss. 22).

Neculce, Letop. II p. 199, vorbind despre epoca lui Ștefan cel Mare: „*aprozi* atunce nu era din oameni proști cum sânt acum, ce era tot feciori de boieri, și portul lor era îmbrăcați cu șarvanale cu cabanițe...“

Astfel de *aprođ* era legendarul fundator al familiei Movilă, pe care'l cântă Costachi Negruzzi în „*Aprodul Purice*“,

adăugënd în notă că: „copiii-de-casă și *aprođi* alcătuiău garda Domnăscă; ei erau toți călări, purtau căciulă țurcănescă cu pene, dulămi de catifea cu nasturi de argint“.

Gheorgachi Logofet, Letop. III p. 293: „în vechile vremi era doi Vătăji de *Aprozi*, unul se numia Vătăv de *Aprozi* de Tîrg, și altul Vătăv de *Aprozi* de Curte. Și acéstă bréslă a aproziei, la Domni ceî vechi pân' la Radu-vodă s'au păzit rânduela cinstii lor, încă și la alți Domni mai încoace, că au fost foarte cinstiți *aprozi*, și îmbla cu șarvanale, și la boierii ceî mai de cinste *aprozi* îmbla cu poruncile Domnești; și când mergea la casa boierilor, orî în ce cinste de boierie era acel boier, eșia înaintea lui și'l primia cu șlicul a-mână, și bágându'l în casă, stând boierul în picioare și cu *aprođul*, îi da poronca Domnăscă, și punea pe *aprođ* de șădea și apoi șădea boierul. Și *aprozi* acia încă se făcea din oameni de cinste; cum și din némul cel cinstit al Cantacuzinilor, cel dintăiu anume ce au venit în Moldova întâiu *aprođ* au fost, și pe urmă s'au cinstit cu alte boierii, ajungând pân' la starea cea mai de cinste a boierilor. Iar dela o vreme încoace acéstă bréslă s'au fost micșurat, încăpând acum la acéstă bréslă din oameni proști...“

La 1583, Simeon Movilă, în urmă Domn în Moldova și'n Țera-Romănescă, era numai *aprođ* (Cond. Mss. Asachi în Arch. Stat. t. 1 f. 456 b).

Miron Costin, Letop. I p. 257, vorbind despre Radu-vodă Mihnea: „*Aprozi* de Divan mai de cinste nice la o Domnie n'au fost; cu urșinice mulți și cu cabaniță cu jder și cu hulpî îmbrăcați; și orî la cine și la ce boierin mergea cu carte domnăscă, în picioare sta boierinul pănă ce cetia cartea...“

Același ne spune într'alt loc (A. I. R. I, 170) că: „marele postelnic judecă tótă Curtea domnescă, pe *aprođi*, pe curtenii și pe Turci...”

Act muntenesc din 1649 (Arch. Stat. Doc. Rom. I No. 333): „fost'au mulți boiari anume: Popescul căpitan ot Buzău, și Jipa spătar ot tam, i Ionașcu diaconul ot tam, i Vasilie iuzbașa ot tam, i Sache iuzbașa ot tam, i Zahariia logofăt ot Trăgoviște, i Mogoș *aprođ* ot Buzău...”

Alexandri, Cetatea Némțului, act I sc. 2: „te'ndoesci pôte de cuvintul lui Farcaș? cel mai vrednic și mai voinic *aprođ* a lui Cantimir-vodă...”

Balada „Oprișanul“ :

Slugi, *aprođi*, copiii de casă!
 Voi dormiți și nu vă pasă
 Sorele c'au resărit
 Și pe mine m'aũ trezit...

și mai jos:

Toți *aprođii* se trezia
 Și lui Vodă respundea...

După Aședămintul lui Grigorie Vv. Ghica din 1776 despre „Venitul boierilor Moldovei” (ed. Rășcan, p. 21, 32, 33), *aprođii*, ca și „copiii de casă” și „armășeii”, erau însărcinați a „împlini banii” dela datornicii particulari sau ai fiscului și „a aduce pentru pricinii de giudecături și pentru alte pricinii”, după hotărîrea Divanului său din porunca lui Vodă. Obosela lor era calculată cu ora, având dreptul de a lua dela cei vinovați „de tot césul câte 20 bani noi”, ceia ce se chiama ciubote sau trépéd. In capul lor era un Vătav de *aprođi* și un Céuș de *aprođi*, fie-care având sub dînsul un număr de *aprođi* și câte un Ispravnic.

Duca-vodă, 1682 (Arch. Stat., Doc. Rom. II No. 65): „de nu or veni după soroc, apoi vom trimite domniia mé

un *aprođ* di-i aduce, și vor da și cöbote...”

Constantin Brâncovan, 1695 (Cond. Mss. în Arch. Stat. p. 69): „fiind Datco sluj dator unui negustor anume Dona vnuc Donie taleri 210 și neavând banii să-i plătescă și având strânsoare și puindu'l și la oprélă la Alexandrache Céușul de *Aprozi*...”

Nic. Costin, Letop. II p. 87, despre Nicolae Mavrocordat: „cărți de plinit cu Armași, cu Copii din casă sau cu *Aprozi* nu da, ce cărți pe la scaune la Părcălăbi să cheme față pe cutare cu Turcul să stea să se ia sama, și ce ar fi drept pe zapis cu zi să'i plătescă (creditorului Turc), érá nu cu plinelă sau cu închisóre...”

În Conдика de Visteriă a lui Constantin Brâncovan, 1693 (Mss. în Arch. Stat.), *aprođii* ne apar ca o bréslă, care contribuia la plata haraciului și a diferitelor „poclóne”, une-orî mai mult, alte orî mai puțin, după hotărîrea Domniei.

Istoria *aprođului* se resumă în următórea scădere: de'ntăiu el este „page”, „enfant noble”, copil de boier dat la Curte pentru a dvori, în pace și'n resboiu, pe lingă fața Domnului, deprindându-se acolo cu lumea cea mare, în așteptare ca vrista să'i permită a fi boierit; ca semn de înaltă încredere, Principele îl trimite cu poruncii la unii și la alții; de aci însă, mergend une-orî și după însărcinarea sfetnicilor princiarî, *aprođul* începe a perde din însemnătate; înzădar se mai face cât-va timp o deosebire între „*aprođi* de Curte” și „*aprođi* de tîrg” sau „*aprođi* de Divan”, căci o dată pe pripor, lucrul ajunge în curând că orî-ce fel de *aprođ* devine un simplu „huisier”, o tréptă la care copiii de boieri și nici chiar de boierinași nu vor să se pogóre, ci se'ndesă numai prosti-

mea; de unde, în sfirșit, astăzi acest nume se dă în genere la slugi de pe lângă autorități, de pe la ministere, prefecture, tribunaluri etc.

v. *Armășel*. — *Ciobóte*. — *Copil-de-casă*.

Aprođel (plur. *aprođei*), s. m.; petit page. Deminutiv din *aprod*.

Colindă muntenescă :

Stă murgul legat,
Legat și nfrinat;
Mult nu stă legat,
Că pe el mi'l scóte
Și frumos mi'l bate
Frumușel pe spate,
Și pe el mi'l țin
Patru *aprođei*,
Doi de dărlogei,
Doi de dalbe scări...

(G. D. T., Poes. pop. 56)

Intr'o variantă :

Patru *daprođei*...

(Vulpian, Text p. 39)

v. *Aprod*.

Aprođiă, s. f.; qualité de page ou d'huissier.

Gheorgachi Logofăt, Letop. III p. 293: „acéstă brésă a *aproziel*...”

v. *Aprod*.

1. Aprópe, adv.; 1°. près, proche; 2°. presque, à peu près, environ. În primul sens e sinonim cu lîngă, care însă presupune o învecinare nemijlocită, pe când *aprópe* admite alt ce-va la mijloc; de ex.: Petru este *aprópe* de mine, dar nu e lîngă mine, căci între noi doi se află Ion. În sensul al doilea, e sinonim cu *mai-mai*: *aprópe* gata = *mai-mai* gata = puțin lipsese ca să fie gata.

Aprópe este lat. ad-prope, vechiu ital. *aprov*o, provenț. *aprop*, vechiu franc. *apru*ef (Cihac), *mai* persistând în unele dialecte italiene: milanes și brescian *apróf*, *piacen-*

tin apróv etc. (Biondelli). Un text medio-latin: „vina colligenda ipsis ecclesiis *aprove* situata vix possint recolligi“ (Du Cange).

1°. Antitesa.

Aprópe este în opozițiune cu *de parte*, fie în timp, fie *mai ales* în spațiu.

Proverb despre cei ce numai se arată a fi ce-va: „de *de parte* calu'ti bate, de *aprópe* ochi'ti scóte“ (Pann, II, 111).

Altul: „de *de parte* trandafir, de *aprópe* borș cu știr“ (ibid.).

Balada „Voichița“ :

Și la el cum ajungea,
De *de parte* poclon făcea
Și de *aprópe* 'ngenunchia...

(Marian, Bucov. I, 35)

Balada „Gheorghitza“ :

Du-te la domniă ceî rei
Și'ti fă vr'o trébă cu ei:
De *de parte* 'ngenuchéza
Și de *aprópe* cuvintéza...

(Pompiliu, Sibiu, 39)

Indreptarea legii, 1652, p. 8: „în munca focului de vécú nu va sta *de parte* de aceia, ce *aprópe*...”

2°. *Aprópe* fără prepozițiune.

Se întrebuintéza rar.

O admirabilă locuțiune în „Balada lui Dumneđu“ :

De *de parte* gândii,
Aprópe grăii...

(Tera nouă, 1886 p. 702)

„A avé pe cine-va *aprópe* = dans son intimité, dans sa familiarité“.

Nicolae Costin, Letop. II p. 94: „stătuse Visternic mare Gheorghitza Apostol Păharnicul, pre carele il avea Nicolai-vodă *aprópe*...”

La imperativ: „vino *aprópe*!“ „stăi *mai aprópe*“ etc.

Mai tot-d'a-una aprópe își asociază prepozițiunile de saú pe.

3°. de *aprove*, „de près“.

Având înainte pe de, *aprove* poate să aibă două funcțiuni:

a) Să arate o direcțiune ca franțuzesce în „de près“: „n'am venit de departe, ci de *aprove*“, de corespunzând aici lui din în: „am venit din apropiare“.

Dosofteiu, 1673 f. 6 b:

Strâmbii nu laș să trăiască
De *aproape* să te prăvască...

b) Când urmează după un nume, servă drept adjectiv: ce-va de *aprove* = a propia t.

Act moldovenesc din 1662 (A. I. R. III p. 244): „Iaste și ia rudenie de *aproape* lui Gavril hat...“; pe când fără de este un curat adverb, bună-ora la Moisi Vv. Movilă, 1634 (A. I. R. I p. 72): „domniia mé săntu mai *aproape* rudă lui Isac Balicăi hatmanului...“

Ca adjectiv; de *aprove* își poate pune articolul „cel“:

Dosofteiu, 1673, f. 40 a:

Cu cea ce nu tân gurămint de pace
Cătră cel de *aproape*, ce fac ce le place,
Dă-le, Doamne, plata precum ei lucrédză...

Același, 1680, ps. XXVII: „carii grăesc pace cu cei de *aproape* ai săi“, unde la Silvestru, 1651: „cu priiatiniî săi“, iar la Coresi, 1577: „cătră soții săi“.

4°. *aprove* de „près de“.

Psaltirea Șcheiană circa 1550 (Mss. în Acad. Rom.), XXXIII: „*aproape* e Domnul de frămții cu înrema...“

Proverbul egoiștilor: „Cămașa e mai *aprove* de piele“ (Pann, III, 109).

Locuțiune proverbială despre cei fricoși: „ca șorecii când cânta jucând hora: sus de mână, jos de vînă, și mai *aprove* de gaură“ (ibid. III, 53).

Moxa, 1620, p. 400: „se văzu că e bătrân și *aproape* de moarte...“

Indreptarea legii, 1654, p. 662: „carele va bate pre cine-va cu curé sau cu nuia, ca să'lă facă bun pentru greșala lui, și'l va omorâ, acela Iaste întru uciderile céle fără de voe; iară cine va da la sfadă bățu sau sabie sau cuțitū, și va lovi pre cine-va în fie-ce locū și'l va omorâ, acéia Iaste *aproape* de ucideré de voe...“

Biblia Șerban-vodă, 1688, Paul. ad Hebr. VIII, 13:

...iară ce să învechégte și înbătrânéște, *aproape* e de perire...

...quod autem antiquatur et senescit, prope interitum est...

E mai cu sémă poporană construcțiunea lui „*aprove* de“ cu supinul.

Moxa, p. 357: „era zimislitū în trupul maică-sa, și cândū fu *aproape* de născutū, ia muri...“

Constantin Brâncovénu, 1695 (Cond. Mss. în Arch. Stat. p. 119): „dă vréme ce și chiliile și păreții și îngrădișul mănăstirii, unele s'au surpat, altele era *aproape* de surpat...“

A. Pann, Moș-Albu, I, 39:

Mai virtos d'atâta vreme după cum nu m'au văduț,
Chiar și de tot să mă uite e *aprove* de creduț...

Ca idiotism: „*aprove* de mintea omului=ganz natürlich“ (Dr. Polysu).

Zilot, Cron. p. 73:

Sciî ce sună așa? *aprove* e de minte:
Alérgă care 'ntălu să fugă mai nainte...

5°. pe *aprove* „pas loin“.

Are un înțeles mai nehotărit decât simplul *aprove*.

Dosofteiu, 1673, f. 132 b:

Și să'ț facă numelui ocară
Nebuniî ce's pre *aproape* de țară...

I. Créngă, Moș Nichifor Coțcariul (Conv. lit. 1877 p. 382): „să n'ăi nici o grijă, că scii eū o poenă în pădure, chiar aici pe *apropé*; să tragem a-colo...”

Balada „Miorița”:

Ca să mă 'ngrópe
Aice pe-*apropé*...

Cu același sens: cam *apropé*.

Zilot, Cron. p. 7:

Iar când fu pe la Dechemvre, cam *apropé*
de Crăciun,
Indemnă dracul pe Vodă spre alt gând gróz-
nic nebun...

6°. Particularități.

a) „*apropéa* = *apropé* a” de'naintea genitivului în doina „Haïducul rânit”:

Pe cel dél îndelungat
Sue-s'un car ferecat
C'un haïduc de el legat;
Iar *apropéa* carului
E mama haïducului...

(Alex. Poes. pop 2° 315)

b) „De d'*apropé*” prin analogiă cu „de departe” în balada „Corbea”:

Tu, măicuță, să te duci
Și pe Vodă să'l apuci,
De departe să'ngenuchi,
Mána, póla să'i săruți,
De d'*apropé* să te rogi...

(G. D. T., Poes pop. 519)

c) *Aprópe* construit cu infinitivul la Zilot, Cron. p. 15: „luând séma cu amăruntul, nu numai că dreptate saū semn al dreptății n'am văđut, ci încă mai vîrtos: potopul nedreptății acoperindu-o și *apropé* a îneca ticăloși lo-cuitoarii ei...”

v. ²*Aprópe*. — *Apropiū*. — *Departé*.

²*Aprópe*, s. m.; proche, prochain. Născut din adjectivalul de *apropé*, acest cuvînt păstréază une-orî pe de, qicîndu-se de *apropéle*. Se întrebun-

teză numai articulat. Fie-care om este *apropéle* pentru toți cei-lalți ómenî. *Aprópele* nu exprimă noțiunea locală de vecin, nici pe acea plastică de asemenea, ci concepțiunea cu mult mai înaltă de strînsa solidaritate materială și morală a némului omenesc.

Psaltirea Șcheiană circa 1550 (Mss. în Acad. Rom.), XIV:

...gîură-se *aproa-
pelui* său și nu se
lópădă...

...jurat *proxi-
mo suo* et non
lópădă...

Codicele Voronețian din aceeași o-pocă (ibid.), Iacob, II, 8:

...îubéște *aproa-
pele* tău ca tînre
însuți...

...diliges *proxi-
mum tuum* sicut
te ipsum...

unde în Biblia Șerban-vodă, 1688, ac-usativul cu prepozițiune: „pre *aproa-pele* tău”, iar în Noul Testament din 1648 sinonimul pușin potrivit „priia-tenul”.

Zilot, Cron. p. 2: „era faptele lui sfinte și pline de tótă dragostea cătră *apropéle*...”

Pravila Moldov. 1646, p. 1: „să nu cumva îndrăznéscă a eși den hotarul de-*aproapelei* său...” unde ar fi fost mai nemerit „vecinului”.

Dosofteu, 1680, ps. C:

Pre cela ce cle-
vetiia într'ascuns
de-*aproapele* său,
pre-acesta 'l go-
niām...

Detrahentem oc-
culte proximo
suo, hunc perse-
quebar...

Ibid. XI: „deșiar-te grăi careleș că-tră de *aproapele* său...” unde în Co-resi, 1577: „deșertū grăi cineș cătră so-țul ū său...”

v. ¹*Aprópe*. — *Apropiū*. — ²*Aseme-
ne*. — *Soț*. — *Vecin*...

Apropiare, s. f.; l'infin. d'apropiū pris comme substantif: rapprochement,

proximité. *Apropiare* este în opozițiune cu depărtare.

Indreptarea legii, 1654, p. 744: „Dragoste să chiamă o iubire și o *apropiare* a unui lucru...”

I. Văcărescu, p. 19:

Ea îi simte 'ntâiu puterea,
Și cu glas petrecător
Tuturor *apropierea*
Spune-a dulcelui amor...

Beldiman, Tragod. v. 493:

Codrii mari și ape multe, *apropiere* de munți,
Cât să nu'î pese nimică de-or fi dușmani cât
de mulți...

Se dice: cu *apropierea* și în *apropiere*.

A. Pann, Prov. I, 119:

Deci bubosul strugur, ce'și avea șederea
Pe lângă Crăfasa cu *apropierea*,
Pircălab să fie cinste avusese...

Costinescu, Vocab. I, 59: „A avé un lucru în *apropiare* = a'î avé a própe”.

Dr. Polysu: „îmi vine cu *apropiare* = ich bin nahe, ich habe es nicht weit”.

v. ¹*Aprópe*. — ²*Apropiat*. — *Apropiu*.

¹*Apropiât*, -ă, adj.; le part. passé d'apropiu pris comme adjectif: 1°. proche, approché, rapproché; 2°. accessible, affable, aimable. În primul sens este *apropiat* ce nu e depărtat. Ce-va mai puțin decât învecinat. În sensul al doilea, este *apropiat* acela care nu ne ține pe noi departe sau care nu ne respinge. Se dice și a propielnic.

Coresi, 1577, ps. LXXXVII:

Delungat'ai de mine soțulu și <i>apropiatul</i> ...	Elongasti a me amicum et notos...

Ibid. ps. XXXVII:

...și <i>apropiatii</i> miei de departe stătură...	...et qui juxta me erant de longe steterunt...

Dosofteiu, Synaxar 1683, Sept. 29 f. 35 a: „Și era dară blându, și bunu cu toțu, *apropiat*u adecă grăiaia lesne cu dânsul...”

v. *Apropiu*. — *Apropietor*.

²*Apropiât*, s. n.; le part. passé d'apropiu pris comme substantif: approche. Sinonim cu *apropiare*. Se întrebuințeză rar.

Miron Costin, Letop. I p. 300: „Mult au stătuț boierii, mai vartos Iordachi Visternicul cel mare, să nu piefe Cîogolești și Stefan Sardariul; ce temându-se Vasilie-vodă ca după *apropietul* oștilor ungurești să nu facă și ei vre-o zarvă în Curte, î-au omorât...”

v. ¹*Apropiat*.

Apropielnic s. *apropietnic*, -ă, adj.; „accessible, affable” (Cihac). „*Apropietnic* = freundlich, lieb, zugänglich” (Dr. Polysu).

v. ¹*Apropiat*. — *nic*.

Apropietar, s. m.; propriétaire. Neologismul proprietar a devenit foarte răspândit pe la țeră și pe'n mahalale sub această formă *apropietar*, născută prin etimologieă poporană din *aprópe*.

Jipescu, Opincaru p. 62: „purcei, faguri, limbă, și tot ce ai mai bun pintru *apropietar*, arindaș, și Grecului care te-au împrumutat o-dată și le-ai plătit dă douo ori...”

Apropietdr, ore, adj.; „approchant, rapprochant” (Cihac).

Coresi, 1577, ps. LIV:

...izbăvește cu pace sufletul meu de <i>apropietorii</i> de mine...	...redimet in pace animam meam ab his qui appropinquant mihi...

Dosofteiu, Liturgiar 1674 (Molitură f. 104 a): „cu totul a propiat tutu-

ror greșităilor, cu totul apropiat tuturor *apropiitorilor*..."

v. *Apropiu*.

Apropièz. — v. *Apropiu*.

Apropime, s. f.; „proximité“ (Cihac).

Apròpiu (*apropiat, apropiare*), vb.; *approcher*. În opozițiune cu *de pãrtez*. *Apropiu* nu este o formațiune românească din *apropé*, ci se trage d'adrechtul din latinul rustic *appropio* în loc de clasicul „*approximo*“ sau „*appropinquo*“, des în texturile medio-latine, bună-órã: „*appropians alligavit vulnera ejus*“ sau „*appropiare Deo desiderant*“ (Du Cange, *advoc.*), de unde și *provençalul* *apropjar*, franc. *approcher* etc. (Cihac).

Locuțiunea proverbială a hoșilor: „*Apropie-te crâng, de pãrtézá-te câmp!*“ (Pann, III, 52).

Diferitele construcțiuni ale lui *apropiú* sînt: cu acusativil sau cu dativil în graul arhaic, cu *de* și alte prepozițiuni în limba obicînită.

1º. Cu acusativil.

Ca lãtinesce: „*ripam appropinquare*“.

Numai sub forma activã: *apropiú* ce-va; și fôrte rar.

Balada „Grue Grozovanul“:

Un cãluț cam pãtrãrel,
Eșia 'n varã cincãrel,
Grue mi'l *apropiú*,
Mãna'n cãmã cã'i punea...

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 232): „a visului izbândire într'acesta chip Dumnãdzãu sã o de pãrtéze, iarã ceia caré eu mai de 'nainte am tãlcuit de izbândire sã o *apropiúaze*...“

Enachi Cogãlnicenu, Letop. III p. 265: „iar Domnul, dupã ce *apropiesã*

trei aní a Domniei sale, aștepta din ñi în ñi ca sã'i vie maziliaea...“

2º. Cu dativil.

Ca lãtinesce: „*finibus appropinquare*“.

Numai în graul vechiu și sub forma reflexivã.

Codicele Voronețian circa 1550 (Mss. în Acad. Rom.), Iacob IV, 8:

<i>Apropiãți-vã lu</i>		<i>Appropinquate</i>
<i>Dumnezeu,</i>		<i>Deo et</i>
<i>și apropiã-se-va</i>		<i>appropinqua-</i>
<i>voa o...</i>		<i>bit vobis...</i>

și tot așa în Praxia cea tipãritã circa 1570 (Mus. istor. din Bucur.); dar în Noul Testament din 1648: „*apropiãți-vã cãtrã Dumnezeu și sã va apropiã cãtrã voi*“, iar în Biblia Șerban-vodã din 1688: „*apropiãți-vã la Dumnezeu și sã va apropiã cãtrã voi*...“

Coresi, 1577, ps. LXXXVII:

...și viața mé		...et vita mea
iadului <i>apropie-se</i> ...		inferno <i>appropinquavit</i> ...

Același, Omiliar 1580, quatern. II p. 1: „Cine se va *apropiã* Domnului, întru uin duhú fi-va...“

Ibid. quatern. XXX p. 6: „ne *apropiemú* mai vrãtosú frãmseției aceștii lumi nestãtãtoare și putredã, iarã de a fericitei și a nesfrãșitei viața nici uin cuvãntú nu facemú...“

Indreptarea legii, 1654, p. 139: „Nu se-au opritú bãrbatul și muíaré deîn amestecaré trupului lorú fãrã numai cândú vor sã se *apropie* rugii sfinței priçaștenie...“

Dosofteiu, 1680, ps. LIV:

Izbãvi-va cu pace sufletulú meu		Redimet in pace animam meam
dela carií sã <i>apropie</i> mie...		ab his qui appropinquant mihi...

Același, Synaxar 1683, Oct. 3 f. 41

b': „să măhnița făcându voia rîa, căce nu era cădzutū și *apropiindu* - li - să de multe ori să cadzâ...“

3°. *Apropiu* de.

Construcțiunea cea mai obișnuită.

Coresi, Omiliar 1580, quatern. XXXI p. 11: „zise lor să'lū aducă cătră elū, *apropie*-se de elū, întrebă elū, grăi...“

Moxa, 1620, p. 403: „și se *apropiară* Turcii de zidul cetății...“

Miron Costin, Letop. I, p. 218: „Era într'o duminică, când s'au *apropiet* oștile Ungurești de Sucéva...“

Dosofteiu, 1680, ps. XCIII:

Ca să nu să
apropie de tine
scaun de fără-
liage...

Numquid a d-
haerebit tibi
sedes iniquitatis..

Enachi Cogălnicenu, Letop. III p. 217: „când s'au *apropiet* de Iași, i-au eșit toți boierii și căimacamiī cu tôte alațurile înainte...“

Balada „Mareu și Turcul“:

En dă'mî vreme puțintel,
Ca să m'*apropiū* de el,
Să mă plec și să'l sărut,
Căci nu l'ofu vedé mai mult...

(Pompiliū, Sibiu, 23).

„Cine se face Turcă, șése septemăni nu să *aprochie* ingerul de el...“ (D. Pop, Făgăraș, c. Copăcel).

v. *Brezae*.

„Se *apropiă* de ȕioă“=timpul înainte de revărsatul zorilor.

„A'nceput să cânte ciocărlia; ai, să 'njugăm la plug, băiete, că s'*aprochie* de ȕioă...“ (T. Theodorescu, Ialomița, c. Lupșenu).

Zilot, Cron. p. 111: „când se *apropie* de ȕio, începēnd a cânta cocoșii des și jigăniile temēdu-se să nu le apuce lumina ȕilei prin locuri primejdióse pentru dinsele, pe unde ele nóp-

tea umblă de'și agonisesc hrană, fug de se ascund în vizuină...“

„Nu te poți *apropia* de ce-va sau de cine-va“, „nu te *apropiū* de...“, se ȕice când e fórte greū a căpēta, mai ales când este pré-scump sau pré puternic.

Dr. Polysu: „N'ai să te *apropi* de dinsul = man kann ihm nicht ankommen“.

Nic. Muste, Letop. III, p. 11: „Earna mare era, că așășī érna s'au făcut acea zarvă; ce de Domn nu s'au putut *apropia* să'i facă vre un răū...“

Ion Ghica, Scrisórea XIII: „De aceea moșiă nimeni nu s'au putut *apropia*, și a remas și pînă în ȕioa de astăȕi tot a orașului...“

„...m'am dus în târg să'nī cumpăr niște cojóce, unu nie și unu ficioru-nō, da nicī n'o fost chip să mă lichesc, că tálharii de Jidanī ucigă-i cheurile o scunchit tate cella de ghieții ómeni nicī nu să mai pot *aprochié*...“ (Preut G. Grosu, Iași, c. Voinesci).

4°. *Apropiu* la.

Construcțiune obișnuită în dialectul macedo-român; rară la noi.

Locuțiune proverbială: „s'a *apropiat* funia la par = être aux extrémités“.

I. Créngă, Harap-alb (Conv. lit. 1877 p. 185): „Se vede că mi s'a *apropiet* funia la par. Cine scie ce mi s'a mai întâmpla. Cu spānul tot am dus'o cum am dus'o căne-cānesce pînă acum; dar cu omul roș nu sciū ȕeu la cât mī-asta capul...“

Codicele Voronețian circa 1550, Act. Ap. XXVII, 27: „pāru corabniciloru că se *apropiară* la vrū-o margine“, unde și'n Noul Testament din 1648: „că să *apropie* la vr'unū țānutū“.

Coresi, Omiliar 1580, quat. XXV p. 1: „ca se *apropié* amu, zice, la poarta cetății...“

Moxa, 1620, p. 390: „Sandavarinŭ se *apropie* și la împăratulŭ de i zise: păzește-te...”

Pravila dela Govora, 1640, f. 19 a: „să nu se cutéze a se *apropiia* la preoție...”

Șapte-taine, 1644, f. 57 a: „cu inimă înfrântă să *apropie* la acia strașnică și dumnedzășiască taină...”

Dosofteiu, Paremiar 1683, f. 25 a (A 6-a Gioia), Proverb. XXIII, 30:

Nu vă înbătarețŭ în vinŭ, ce vă <i>apropiiațŭ</i> la oameni di-repțŭ...	Nolite inebriari in vinis, sed conversamini cum hominibus justis...

Același, 1680, ps. CVI:

... să <i>apropiară</i> până la porțile morții...	... appropinquaverunt usque ad portas mortis...

5°. *Apropiu* cătră.

Psaltirea Șcheiană circa 1550 (Mss. în Acad. Rom.), XXXI:

...cătră elu nu <i>apropie-se</i> ...	...ad eum non appropinquabunt...

unde la Silvestru, 1651: „nu se vorŭ *apropia* de elŭ”.

Radu din Mănăscă, 1574 (Mss. în Brit. Museum, Harl. 6311 B), Luc. XV, 25:

... ca vine, <i>apropie-se</i> cătră casă...	...quum veniret, et appropinquaret domui...

unde în Noul Testament din Bělgrad, 1648: „venind să *apropie* de casă...” , ca și'n Biblia din 1688.

Coresi, Omiliar 1580, quatern. XIII p. 1: „codrulŭ totŭ ardé cu focŭ, cu fulgere și cu tunete; cine se *apropiia* cătră codru, elŭ muriia...”

Omiliar dela Govora, 1642, p. 11: „măcară și nedestoinici săntŭ, ce fără témere cu îndrăznire să *apropie* cătră altarŭlŭ Domnului...”

Ibid. p. 92: „...s'au depărtat de toate bucuriile vécilor și cătră atăté nevoi se *apropie*...”

Dosofteiu, 1680, ps. XXXIII:

<i>Apropiiațŭ-vă</i> cătră dânsul și luminațŭ-vă...	Accedite ad eum et illuminamini...

6°. *Apropiu* spre.

Coresi, 1577, ps. XXVI:

...cândŭ <i>apropie-se</i> spre mine răii...	...dum appropinquant super me nocentes...

la Dosofteiu, 1680: „când să *apropiia* supra mîa făcătorii de rău...”

Beldiman, Tragod. v. 2689:

Toți privind în sus cu ochii, spre pörtă s'*apropia*...

7°. *Apropiu* în prėjma.

Dosofteiu, 1680, ps. XXXVII:

Priiatiniŭ mîei și cei de-aproape aŭ mîei în prijma mîa să <i>apropiia</i> și stătură...	Amici mei et proximi mei adversum me appropinquaverunt et steterunt...

Cantemir, Ist. Ierogl. p. 572: „în prėjma locului *apropiindu-se*, de departe casa omului cu dégetul îi arătai...”

Pe lingă *apropiū* se întrebuintéază și forma amplificată *apropiez*.

Dicționar Mss. bănățen circa 1670 (Col. l. Tr. 1883 p. 424): „*Appropiedz*. Appropinquo”.

Dosofteiu, 1680, ps. CXVIII:

<i>Apropiadze-se</i> rugăciunia mîa de'naintia ta...	Appropinquet oratio mea in conspectu tuo...

I. Văcărescu, p. 297 :

La dînsîl astăzi fără sfială
 În próstă haină m'înfățișez,
 Podóbe bune cu ferbințelă
 Să cer acuma m'apropiez...

v. 1^a. *Aprópe*. — *Depărtez*.

Apruér? Cuvîntul figuréază fără explicațiune în Dicționarul Mss. bănățén circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 424). Să fie óre Prier „Avril“? sau nu cum-va mai curând o formă pentru *amproor*?

v. *Amproor*.

Aprumút (*aprumutat, aprumutare*), vb.; emprunter. Lat. ad-promutuo, formă arcaică pentru *imprumut* = *in-promutuo*.

Psaltirea Șcheiană circa 1550 (Mss. în Acad. Rom.), XXXVI:

<i>Aprumută</i> păcătოსul și nu toarnă...	Mutuatur peccator, et non solvet...

unde la Silvestru, 1651: „împrumut ia păcătოსul...”

v. *Împrumut*.

Apsin. — v. *Hapsin*.

Apșóră, s. f.; 1°. un peu d'eau; 2°. petite rivière, ruisseau. Deminutiv din apă prin sufixul compus uș-óră, adică deminutiv secundar dintr'un deminutiv primar despărut apușă, de unde *apușóră* și apoi *apșóră*. Forma necontrasă *apușóră* se mai aude uneori în gura poporului. Așa într'un cântec bănățén:

Cu petricele
 'n degețele,
Apușóră
 'n gurișóră...

(Vulpian, Texturi p. 88).

saú într'o colindă din Dobrogea :

Acolo sînt trei riuri,
 Trei păriuri:
 Unu 'i de vin,
 Altu 'i de mir,
 Altul de *apușóră*
 De cea limpegîtoră...

(Burada, Călet. p. 53)

Apșóră este, prin urmare, o formațiune curat románescă, ca și „pómă — pomușă — pomușóră” sau „cap — căpuș — căpușor — căpșor”, și n'are a face cu vre-un prototip latin „aquiciola” (Cihac).

I. Văcărescu, p. 8 :

Acolo am eú cășcióră
 Pe un virf de delișor;
 Curge'n vale o *apșóră*
 Murmurând încetișor...

Dinu Golescu, Călătoria 1826, p. 156: „Și cu acest mijloc umblă pre acea *apșóră*, ce nu este nici cât a patra parte din Dâmbovița, lunturi neguțetoresci, încărcate ca un munte...”

Proverb :

Î-ai luat *apșóra*,
 A stătut și móra.

(Pann, I, 184)

Cuvîntul e des în poesia poporană.

Colinda „Tóder Diaconul” :

Mică chilióră
 Pe mal de *apșóră*,
 Chip de mănăstire
 Și de poménire...

(G. D. T., Poes. pop. 35)

Balada „Șérpele” :

Caii de frâu că 'și luaú,
 La fântână că'i duceau,
 Cu *apșóră* 'i adăpaú...

(Ibid. 439)

Balada „Voinicul” :

Și eú mi te-oú duce
 La *apșóră* dulce...

(Ibid. 687)

Balada „Sócra și nora” :

Cu *apșóra* florilor
 Tot din tróca boiler...

(Ibid. 623)

v. *Apă*. — *óră*. — *uș*.

¹**Aptangic** (plur. *aptangicuri*), s. n.; t. de Botan.: capucine, *Tropaeolum majus*. O formă pentru *altângic*, cunoscută în Dobrogea (G. Têră-lungă, Tulcea, c. Văcăreni).

v. *Altângic*.

¹**Apuc** (*apucat, apucare*), vb.; saisir, empoigner, ravir, surprendre, atteindre, commencer, s'y prendre, s'acheminer, s'engager. Pe lângă *iea ũ*, care este expresiunea cea mai generală, se grupează noțiunile mai mult sau mai puțin speciale de *prind, dobândesc, capăt, răpesc, înhaț* etc., sinonimi cu *apuc*, dar de cari el se deosebesce mai ales prin nuanța fundamentală de *ce-va neisprăvit*, pe când în cele-lalte toate acțiunea ne apare ca terminată. Tocmai de aceea ele își pot prepune pe *apuc*, când noi voim să arătăm anume că este abia un început sau o parte din lucrare: *apuc a lua, apuc a prinde, apuc a dobândi și așa mai încolo*; dar nu se poate dice: *iea ũ a apuca* sau *prind a apuca*. De aci se desvîltă apoi o mulțime de sensuri secundare, prin cari *apuc* se tot depărtază din ce în ce de sinonimii sei și își capătă pe deplin — nu *apucă* a căpăta — o individualitate bine definită. Într'unul și același pasagiū, *apuc* poate fi întrebuințat în trei sau mai multe sensuri diferite; bună-ora la Anton Pann, Prov. I, 62:

Că în loc să se *apuce* de negoț sau meșteșug,
Et, p'alți asemeni cu dinșii găsinđ, fac prier-teșug
Și *apuc* prin mahalale împreună înhăitați,
Umbă, mirósă pe uliți, ca niște înviersunați:
Or-ce zboră, li se pare că îl vor puté mânca,
Intind felurite curse în mână a'l *apuca*...

Cunoscem trei derivațiuni, propuse pînă acum pentru *apuc*. Cea mai ve-

che: „per metathesin a verbo occupo“ (Lex. Bud.), a fost susținută de Cihac prin următorul paralelism semasiologic ingenios: „spăima *apucă* inimele=pavor occupat animas; a se *apuca* de ce-va=occupare aliqua re; a *apuca* pre cine-va=occupare aliquem“. A doua etimologie apropiă pe *apuc* de termenul juridic teodosian *apochō* din *ἀποχή* „encaisser“ (Cipar). A treia, cea mai nouă și mai argumentată, trage pe *apuc*, prin forma metatetică intermediară *aupuc* = *aucup*, din latinul *aucupo* (Burlă). Lăsăm la o parte ipotesa dela mijloc. Din cele-lalte două, prima admite trecerea inițialului netonic *o* în *a* și totodată o metatesă; cea a treia, corectă sub raportul vocalismului (*apuc* :: *aupuc* = *ascult* :: *ausculto*) necesită și ea totuși o metatesă nejustificată pe tărîmul specific românesc, de oră-ce din cele două exemple citate, unul — „*ruguma*“ (=it. *rugumare*) lângă „*rumega*“ (=lat. *rumigare*) — este latin rustic, nu românesc, ér altul: „*aștept* = *adspecto*“, chiar dacă ar fi sigur, nu cuprinde o metatesă, ci numai o equațiune fonetică disimilativă, căci din „*adspecto*“ se face românesc „*aspept*“, de unde „*aștept*“ prin disimilațiunea „*sp+p=st+p*“. Noi respingem dară câte-trele; și le respingem cu atât mai virtos, cu cât aceeași rădăcină ca în *apuc* ni se presintă în latinul *apiscor*. Așa la Plaut:

Tace sis modo, sine me hominem apisci...
(Epid. V, 2 v. 3)

este românesc: „Rogu-te să tacă pînă ce'l voiu *apuca*!“ Aceiași rădăcină se regăsește în sanscritul *āp* (*āpati, āpnoti*) și zendicul *ap* (*apāiti*) „atteindre, obtenir, acquérir“; apoi în grecul *ἄπιω*, de ex.: „*ἄπισθαι ἀνθρώπου τινός* = *apisci* hominem“.

Acum, fără a mai vorbi despre formele sanscrită și zendică, să constatăm că latinul *a piscor*, grecul *ἰπτεω* și românul *apuc* se desbină numai prin elementul sufixal. De unde însă vine al nostru *-uc* în *apuc*? Pe de o parte, *apuc* se află atât în dialectul daco-român, precum și în cel macedo-român; pe de alta, sufixul verbal *-uc* n'are o existență proprie la Români. Prin urmare, forma întregă *apuc*, ér nu numai rădăcina *a p*, trebuie să se tragă dintr'un prototip italic. În adevăr, latinul *a pisci* derivă din simplul *a p* ăre: „comprehendere antiqui vinculo apere dicebant” (Paul. Diac.). Din acest ăpere se desvóltă o formă latină derivată *a p ū c a r e*, întocmai după cum din *măndere* vine *manducare* și după cum din latinul vulgar *battère* s'a născut *battŭcare*, de unde portugezul *batucar*, în cari *-uc-* servă numai la întărirea noțiunii celei fundamentale. Raportul este matematicesce exact:

a p ū c a r e :: *a p ă r e* =
= *manducare* :: *mandere* =
= *battŭcare* :: *battère*.

Intru cât nu se pôte rădica în această privință nici o obiecțiune fonetică sau morfologică, românul *apuc* reconstituă dară o vorbă italică rustică perdută *a p u c o*, strîns înrudită cu clasicul *a piscor* (ad-ipiscor, ind-ipiscor, red-ipiscor, ind-episci, ind-epito).

Diferitele sensuri ale lui *apuc*, mai mult sau mai puțin, se desfășură și se înlănțuesc cam în următorul mod:

saisir = *empoigner*;
empoigner = *ravir*;
ravir = *surprendre*;
surprendre = *atteindre*;
atteindre = *commencer*;
commencer = *s'y prendre*;
s'y prendre = *s'acheminer*;

s'acheminer = *s'engager*.

I°. *Apuc* „*empoigner*”.

Proverbi și locuțiuni proverbiale:

Despre cei fățarnici, și mai cu seamă despre femeii ipocrite: „Dioa fuge de bivol, și nóptea *apucă* pe dracu de córne” (Pann, III, 65).

Amenințare pentru cei șovăitori pe calea cea bună: „Când te-a scăpa Dumneđeũ, dracul te și *apucă*” (R. Simu, Transilv., c. Orlat).

„Despre un om sgărcit: la acela nu'i *apucă* șorecele sfărmitura de pe masă” (R. Simu, Trans., c. Orlat).

Despre morți: „Ce *apucă* pămîntul, lesne se uită” (I. Călugăreanu, Tecuciũ, c. Movileni).

Din Iordachi Goleșcu (Conv. lit. 1874 p. 71): „A'i *apucat* pisica de códă, învîrtesce-o să nu te sgărie = pe vrăjmaș când îl supui, să te îngrijesci de el”.

Proverb juridic: „Pînă nu *apuci* pe cel drept, cel strîmb nu ese” (Pann, II, 30).

Despre cei nenorocoși:

Ce *apucă*,
Se usucă.

(Hințescu)

Pentru francesul „*ôte-toi de là que je m'y mette*”:

De ar muri socrul
Ca să'i *apuc* locul.

(Pann, I, 103)

Cu același sens: „De ar muri moșul, să'i *apuc* toiașul” (ibid.).

Doîna „Floricea”:

Din mână dacă m'ai perde,
Cine o să te desmierde?
Cin'o să'mi *apuce* locul
Să'si fericescă norocul?..

(Alex., Poes. pop. 2. 278)

„A *apuca* cap de fune = trouver un point de départ”:

Cantemir, Chron. II p. 17, după ce citează un pasagiū din Iornandes, urmeză: „de aice vor unii să *apuce* cap de fune și să arăte, că acești Ostrogothi rămași să fie lăcuit pre locurile Dakiei...”

Altă locuțiune arhaică: „*apucă* ca caia mațul” (Cantemir, Chron. II, p. 8) = „sans discernement”.

G. D. Teodorescu, Proverbe p. 83: „Românul țice: pentru asta ași pune mâna'n foc! saū: nu pot să'mi puū mâna'n foc pentru dînsul! In Moldova se'ntrebuinteză cu același înțeles expresiunea: *apuc* foc cu gura! ér in Muntenia: ȳea ũ foc in gură”.

In loc de „*apuc* cu gura”, in graiul vechiū: „*apuc* cu rostul”, literalmente „cu ciocul”, „rostro”, ceia ce este mai potrivit.

Dosofteiu, 1680, ps. XLIX:

...drep-ce tu po-
vestești înderep-
tăriile miale și a-
pučū liagiā mīa
cu rostul tău...?

...quare tu enar-
ras justitias me-
as, et a s s u-
m i s testamen-
tum meum per
os tuum...?

unde la Coresi, 1577: „p r i i m e ș t i zisa mé”, iar la Silvestru, 1651: „i a i legătura mīa”.

„A *apuca* pe-amănele = a se sili să ȳea care mai de care”.

I. Créngă, Moș Nichifor Coțcaril (Conv. lit. 1877 p. 375): „pe vremea aceea era bine să fii harabagiū in Tîrgul Némțului, că te-*apucaū* pe-a-mănele...”

„Căt *apucă* piciorul = in fuga mare”.

Alexandri, Româniū și poesia lor: „Cui nu'ȳ place să vadă alergând pe un șes întins o poștă românescă cu opt cai? Caii alérgă căt le *apucă* piciorul...”

In agoniā, i se pune bolnavuliū o luminare in mână. Așa fiind obiceiul,

nu e bine să móră cine-va fără lumina-re. De aci, in balada „Corbea”:

Arnăuți cā trimetea
Pe roșul a'ncăleca;
Dar cine'l încăleca,
La pămînt trântit cădea:
L u m i n a r e n'apuca

(G. D. T., Poes. pop. 530)

„Când cine-va se silesce la mănecare, țice: *apuc* ce-oū *apuca*, și fug la trébă...” (I. Rugescu, Iași, c. Bădeni).

Inre locuțiuni proverbiale, se mai aude in popor:

„Par'că a *apucat* pe Dumneșe ũ de picior!” cānd aratā cine-va o bucuriā necumpătātă saū cānd se îngâmfiā de o datā, cređendu-se pré-mare, pré-fericit etc.

„Te *apuc* de cuvînt” = să nu uți ce spuī; să te ții de vorbă.

„Îl *apuc* de scurt” = stăruesc să facă fără zăbavă saū fără șovăire.

„*Apuc* pe cine-va de ochi” = vreū să'l fac a crede ce-va ce nu este...

Indreptarea legiū, 1652, p. 256: „De va *apuca* cene-va călugărița cu de-asila, sau slujnica de stăpănu-său, sau altā muīare dā vre-unū omū, și se va arāta viața ei cé de întâi bună și curātā, acela 40 de zile să se certe...”

Dosofteiu, 1680, ps. LXX:

...alergatū de'lū
apucaț, cā nu ȳa-
ste cine'l izbăvi...

...persequimini et
c o m p r e h e n-
d i t e e u m, q u i a
n o n e s t q u i e r i-
p i a t...

unde la Coresi, 1577: „goniți și prin-deți elū”.

Dosofteiu, 1673, f. 13 b:

Tupilā s'*apuce* și să căpuīascā,
Pre mișel să tragā'n laț și să'l smerescā...

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. in Acad. Rom. p. 220): „sabiā zavistiū mănunchiū nu are, și or-cine a-mână ar

apuca-o, nerănit și nebetejit să rămăe nu poate...”

Nic. Muste, Letop. III, p. 17: „...l’au îmbrăcat pre dănsul (Dimitrașco Cantacuzino) cu caftan de domniea țării în locul lui Petriceico Vodă, fiind împărăția la Obluciță, și i-au dat poroncă să strice toate cetățile de aice din țară, să nu le *apuce* Leșii cu oști...”

Zilot, Cron. p. 31: „de mulți ani intrând supt jugul birului și al su-punerii, și ne mai *apucând* arme, cursul anilor și împilarea ce au avut în totă vremea i-au desbrăcat [pe Romanii] de mărimea inimei, care nasce vitejia și îndrăznela, și i-au îmbrăcat cu spaîma și cu frica...”

Beldiman, Tragod. v. 139:

Unuia îi sboră mâna, pe altul în cap lovesc,
Și pe altul unde-*apucă*; mórtea cât pot pre-lungesc...

A. Pann, Erotocrit, II, p. 86:

Insă amîndoi stătură pe cai ca nisce voinici,
De care se îmbunară toți câți privia, mari
și mici:

Apucară alte suliți, și s’au repeđit pe loc,
Căutând să se lovescă tot la primejdios loc...

Balada „Mihu Copilul“:

Codrul mi’l lăsați,
Giugul *apucați*,
Că nu sînteți voi,
Nu sînteți ca noi
Ómenii de mândrie,
Buni de vitejie...

Figurat: „*apuc* sborul = prendre l’essor“.

Gr. Alexandrescu, „Meditația“:

Vara ’și *apucă* sborul spre țărături depărtate,
Al tórnei dulce sóre se plécă la apus...

„A *apuca* pe cine-va pentru datorii, pentru bir, pentru pagube etc. = a’l trage la respundere“.

Dr. Polysu: „L’am *apucat* să’mi

plătescă = ich packte ihn an, mich zu bezahlen...”

Constantin Brăncovan, 1694 (Cond. Mss. în Arch. Stat. p. 63): „au fost *apucat* datornicii și pre jupănesa Mara sora lui Mihai Drosul...”

Același, 1694 (ibid. p. 89): „*apucându’l* Iorga Čaușul pentru acești bani ce scrie mai sus, ca să’i dé, și el ne-avănd banii să să plătescă...”

A. Pann, Prov. III, 46:

Apucase pe ciobanul
Paguba să’i împlinescă...

În acest sens, *apuc* se póte construi cu de: *apuc* de datoriă, *apuc* de chiriă, *apuc* de pagubă etc.

Cântec din Moldova:

Că te-a zări vr’un pañtir
Și te-a *apuca* de bir
Și de posne ce-ai făcut
Din Vasluful și pînă’n Prutul.

(Caranfil, Valea Prutului, 1)

„A *apuca* Domnia” sau „a *apuca* Scaunul” este a ajunge la tron prin mijlóce piezișe.

Moxa, 1620, p. 376: „după Costantină *apucă* Martină domnița...”

Ibid. p. 391: „se rădică unŭ fečorŭ a lui Andronicŭ Duca de adună voinici și se ispitii să *apuce* domnița, ce mainte’lŭ *apucă* arma și i se vărsă sängele...”

Zilot, Cron. p. 116: „mișcările Porței și ale Grecilor fanarioți, cari vîna de mult a *apuca* și Scaunul Țerei Românesce cum *apucaseră* al Moldovei cu ani mai înainte...”

Din activul *apuc* „empoigner”, una și aceia-și formă „a se *apuca*” funcționează în patru chipuri, pe cari nu trebuie să le confundăm: 1°. ca verb reflexiv, de ex.: „mă *apuc* de pěr”; 2°. ca verb reciproc: „ei se *apucă* unul pe altul”; 3°. ca verb deponent: „eu

mă *apuc* de cutare“; 4°. ca verb pasiv: „el se *apucă*—este saŭ pŃte fi prins“.

a) Reflexiv: „s'empoigner soi-mēme“.

Costachi Negruzzi, Alexandru Lapuș-nenul, III: „Ah, ce foc simt cĂ mē arde! — strigĂ bolnavul, *apucându-se* cu mĂnile de pĂntece...“

b) Reciproc: „s'empoigner l'un l'autre“.

Balada „Mihu Copilul“:

Ianuș Ungurén,
Mihul Moldovén,
De-o parte se duc,
La luptĂ s'*apuc*...

Balada „Vidra“:

Ei de brĂe s'*apucărĂ*
Și la luptĂ se luarĂ,
Di de varĂ
PinĂ'n sĂrĂ...

Balada „PĂunașul codrilor“:

Ei de brĂe s'*apucărĂ*
Și la luptĂ se luaĂ...

Balada „Tudor“:

Ei de brĂe s'*apuca*
Și la luptĂ se'nclēșta...
(Marian, Buc. I, 166)

c) Deponent: „a se *apuca* de = empoigner, ne pas laisser tranquille“.

Pravila Moldov. 1646, f. 11: „de va avia neștine un dulĂu tare și dĂrz și va mĂnca pre toțĂ dulĂii, și de sĂ va *apuca* de vre unĂ dulĂu mai slabĂ și'l va birui...“

Nic. Muste, Letop. III, p. 13: „Boierii s'a Ă *apucat* de Stefan Petriceico, ce era Clucer mare, fiind bĂtrĂn și boier de țarĂ, numai sĂ'l rĂdica Domn...“

Enachi CogĂlnicenu, Letop. III, p. 198: „Constantin VodĂ în Moldova domnia cu pace, *apucându-se* de capul preoților sĂ'Ă învețe carte...“

d) Pasiv: „se laisser empoigner“. VĂcĂrescu, p. 64:

CĂnd s'o *apuc*, sbŃrĂ;
CĂnd staĂ, se scobŃrĂ;
Nici va sĂ se ducĂ,
Nici nu se *apucĂ*...

II°. *Apuc* „răvir“.

Dicționar Mss. bĂnĂțen circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 424): „*Apuk*. Rapio. Apprehendo“.

Despre Ńmeni IacomĂ se đice: „*apucĂ* ca lupul“ (D. Negoescu, Dimbovița, c. Pietroșița).

„iii! ala e sciĂ ca lupul: umblĂ numai s'*apuce!*“ (D. Georgescu, Ialomița, c. Coșereni).

Varlam, 1643, II f. 45 a: „sĂ ne oprimĂ ochii de-a prĂvirĂ lucruri de curvie, urechile de-a ascultarĂ cĂntece lumești de iuboste, mĂnule de-a *apucărĂ* și de-a prĂdarĂ...“

Indreptarea legii, 1652, p. 360: „atunce'l *apucărĂ* diavoliĂ deĂn mĂnile pĂrinților lui și perirĂ cu dĂnsul...“

DosoftĂu, 1680, ps. CIII:

ȚĂncii leilor scĂncindĂ sĂ a- <i>puce</i> ...	Catuli leonum rugientes ut ra- pant...

unde la Coresi, 1577: „rĂcĂiĂ sĂ rĂpĂscĂ...“

Arsenie din BisericanĂ circa 1650 (Mss. în Acad. Rom.), ps. LXXXI:

... <i>apucați</i> pre cel mĂser și pre cel mișel đĂn mĂ- nule pĂcĂtosu- lui...	...eripite pau- perem et egenum de manu pecca- toris...

la Coresi, 1577: „lu a țĂ mĂserulĂ și mișelul“; la Silvestru, 1651: „scoate țĂ surmanulĂ și lipsitulĂ...“

DosoftĂu, 1673, f. 10 b:

Dobitoc sĂlbatec de cĂmp și de luncĂ,
JĂgĂniĂ sĂriape ce stricĂ ș'*apucĂ*...

III°. *Apuc* „surprendre“.

Când voim a apesa asupra elementului de „ce-va neașteptat“, se ȳice: *apuc* fără veste.

Pravila Moldov. 1646, f. 89: „de va lua bărbatul pre muțare numai cu voia sa, ce să dzice să o *apuce* fără de viaste cu arme sau și fără de arme...“

Când e vorba de a pre'ntimpina pe alt cine-va, se ȳice: *apuc* în a in te, o expresiune care se întrebuinteză mai adesea într'un alt sens, după cum vom vedé mai jos.

Biblia lui Șerban-vodă, 1688, f. 625 (Iudith. VII, 17):

Și s'au rădicat
tabăra filorū lui
Amonū și inpre-
ună cu ei 5000
den fiii lui Asurū,
și s'au tăbărāt in
vale, și au *apu-
cat* în a in te a-
pele și izvoarāle
apelorū filorū lui
Israilū...

Et promove-
runt castra fili-
orum Ammon, et
cum eis millia
quinque filiorum
Assur; et castra-
metati sunt in
valle, et prae-
occupaverunt
aquas et fontes
aquarum filiorum
Israel...

Mai obicnuit însă se întrebuinteză simplul *apuc*.

A. Pann, Prov. I, 108:

Și'n sat la zapciū se duce,
Grăbind din somn să'l *apuce*...

Balada „Codrēnul“:

Vr'un creștin de'l intālñiam,
Averile 'i împărțiam:
Cu doi cai de'l *apucam*,
Unu'i dam, unu'i luam...

I. Văcărescu, p. 198:

Al nostru cés și el sosese;
Orī-cum fl vom *apuca*,
Indrăznēla izbutesce
Cāt cu minte vom umbla...

Dosofteiu, Liturgiar 1674 (Molithe la pătdesiat f. 115 a): „carele nī-ai spodobit, pre nește păcătoșū, și la a'nstā dzā să *apucām* cu ispovédanie și cu rugā fața sfinției tale...“

Șepte-taine, 1644, p. 17: „Pentru prunculū de să va prileji spre moarte, și va vré preutul să'l botédze, și să va téme că nulū va *apuca* cu s u f l e t ũ să-i cetescā molithele...“

Despre locuțiunea „*apuc* Domnia“, care pôte să însemneze: „surprendre le trōne“, veđi mai sus.

Cu sensul de „surprendre“, *apuc* se întrebuinteză mai ales in privința bōlelor celor năprasnice și a tot felul de dureri său suferințe.

A. Pann, Prov. III, 68:

Te mirī ce își fac nālucā
Și frigurile 'i *apucā*...

Ibid. I, 121:

Ei mē veninézā cu spirtosul duh,
Și pe loc m'*apucā* tusea cu nāduh...

Balada „Nālucā“:

Inghiția de doā orī
Și'l *apuca* reci fi orī...

I. Créngă, Capra cu trei ieđi (Conv. lit. 1875 p. 341): „Și bocese el, și bocese, pînă il *apucā* leșin...“

Tot așa despre factorii cei mitologici ai bōlelor, de ex.: „il *apucā* Ielele“ său: „il *apucā* din Īele“.

Alexandri, Haīmanā: „.am ajuns a fi nervos de când mē aflū in serviciul Statului. Scīi că mē *apucā* n ā b ā d ā ĩ ce le când ved un plic ministerial...“

„Intre blăsteme se aude: să'l *apuce* Rusaliile!“ (G. Maīor, Tutova, c. Plopana).

Tot așa, ba încă mai pe neașteptate, *apucā* pe om mōrtea.

Balada „Balaurul“ :

SaI, bădiță ortomane,
Că m'agiunge la colanel
SaI, bădiță, de mē scōte,
Că m'apuc fiori de mōrtel...

Psaltirea Șcheiană circa 1550 (Mss. în Acad. Rom.), XVII :

... apucară-me cursele morții...		... praevene- runt me laquei mōrtis...

unde la Silvestru, 1651 : „luară-mă
pre denainte“, iar la Dosofteiu, 1680 :
„înainte mă sărguiră“, și numai
în Biblia lui Șerban-vodă, 1688 : „apu-
catu-m'aũ“.

Moxa, 1620, p. 360 : „zicia toți :
până nu vomū vedīa fața împăratului
(Tit), să nu ne întorcemū întristați
și măhniți; ce'l apucă moartīa mainte
de vrēme, numai ce domni doi ai...“

În același mod ne apucă frica,
spaima, grōza, tot ce ne speria.

Costachi Negruzzi, Zoe, III : „Une-
orī un tremur fioros o apuca, alte-
orī rīdica frumoșii seī ochi spre cer și
suspīnând își frāngea māinele...“

A. Pann, Prov. III, 67 :

C'un cuvīnt, e o nālucă :
S'o veđi grōzā te apucă...

De la Vrancea, Sultanica p. 229 :
„și tot răcnīa d'o apucări grōzele,
mai ales când scrișnīa din dinți și
învirtīa sabia...“

Balada „Doncilă“ :

Dar un plāns m'aũ apucat
Că pe fetele din sat
Grea urgie aũ picat...

Despre suferințe mai mărunte :

Când mē uit la sinu-i plin,
M'apucă dor și suspīn;
Când veđ pēru-i de mātasă,
Dorul ei tare m'apasă...

(J. B. 81)

saũ :

Intru'n casă, o aud,
Și m'apucă dorul crud...
(Alex., Poes, pop. 2. 808)

Intr'un sens glumeț :

Alexandri, Florin și Florica, sc. 1 :
„de când nu mai am pe nime în capu
meū ca să mē silēscă la trēbă, m'o
apucat o sfântă de lene de mi se
rup fālcile...“

Ca o necesitate fatală, cu voe saũ
fără voe, ne apucă somnul.

Balada „Corbea“ :

De când, maică, am intrat,
Pic de vin n'am mai gustat,
Somn nu m'a mai apucat...
(G. D. T., Poes. pop. 508)

Mânia fiind privită ca un fel de
bōlă, când vedem pe cine-va supērat,
mai cu sēmă fără temeiu, đicem cu
ironiă : „l'a apucat!“ saũ : „erăși il a-
puca!“ orī il întrebăm în bătate de joc :
„când te apucă, mult te ține?“

După bōle, dureri, suferințe saũ alte
neajunsuri, o mare sferă în care se
întrebuințeză apuc „surprendre“ sīnt
schimbările timpului; astfel se đice
că : ne apucă điu a, ne apucă nōp-
tea etc., mai ales însă atunci când
ne temem de o asemenea apucare.

Balada „Chira Chiralina“ :

Marfa ce-o avem
În curți s'o bāgām,
Căci đioa ne-apucă,
Potira ne'ncurcă...
(Burada, Dobrogea, p. 110)

Doīna „Decāt ruda și vecinul“ :

Fie nōptea cât de mare,
Că tot mică mi se pare :
Trece 'ngrab ca o nālucă,
Đioa'n brațe'i te apucă...
(Alex., Poes. pop. 2. 856)

Zilot, Cron. p. 33 : „zābovindu-se
ōre-și-ce și apucāndu'i điu a, i-aũ vē-
đut uni-ălti...“

Ibid., p. 111: „când se apropie de ȝio, începând a cânta cocoșii des ȝi ȝiganiile temându-se să nu le *apuce* lumina ȝilei prin locuri primejdi-ose pentru dinsele, pe unde ele nóptea umblă de'șĩ agonisesc hrană, fug de se ascund în vizuină...”

„Primăvara ómenii ȝic: ha! la plug, că ne-a *apucat* cȝocȝirlia tot în sat“ (P. Mihăescu, Braila, c. Cécăru).

Doina „Drum la dél“:

Ostenit mereu de ducă,
Nóptea 'n codri mẽ *apucă*...
(Alex., Poes. pop. 2. 277)

Altă doină:

Nóptea 'n drum o *apuca*,
Ea mergea, calea'șĩ perdea
Și 'ntr'un riu adinc cădea...
(Ibid. 49)

A. Odobescu, Dómna Chiajna, p. 97: „Or fi călători ȝi i-o *apucat* nóptea pe drum...”

În Dolj, în loc de „ne *apucă* nóptea“ se ȝice: „ne coprinde nóptea“ (N. Guran, Crațova).

Balada „Darie ȝi potira“:

Căci pe mine mẽ vor duce,
Sera ca să nu m'*apuce*,
Sus la locul de pierȝare,
Locul de spȝinȝurătore...
(Marian, Bucov. I, 15)

Cantemir, Ist. Ieroglif. p. 253: „Într'acia dzi până în sară călătorind, unde întunerecul îl *apucă*, acolo popasul ȝi masul își făcu...”

Nic. Muste, Letop. III p. 54: „*apucându'l* vremea acolo tăbărit, n'au cutezat să eșă...”

Din *apuc* „surprendre“ se desfășură dela sine'șĩ *apuc* „atteindre“, ambele sensuri confundându-se une-orĩ, de pildă:

Nic. Costin, Letop. II p. 103: „când au sosit boțerii la Țarigrad, n'au *apucat* pe Vezirul acolo, fiind acmu eșit ȝi purces la Odriiu...”

Balada „Blăstemul“:

De mergea ce mãi mergea,
Greu zăduf îl *apuca*,
Ostenela l'ajungea
Și ei, mãre, se culca...

(G. D. T., Poes. pop. 438)

IV°. *Apuc* „atteindre“.

Sinonim cu *ajung*, dar numai în timp, anume la viitor sau la trecut, nici o dată în spațiu. Se construiesc cu relativul „de“, cu acuzativul, cu „până“, cu „din“ sau „dela“.

1°. Cu „de“:

Pravila Moldov. 1646, f. 15: „el va *apuca* mainte de toțu de va ținea acela locu...”

Ibid. f. 92: „*apucă* de le află firia, ȝi de-acia le scoate den minte...”

Miron Costin, Letop. I p. 240: „Schindir-pașa tot cu acea năvălă au lovit la bașca cea den jos, ȝi îndată au intrat Enicerii în bașcă; sărit'au Leșii de lângă șanțuri, ȝi au *apucat* de au scos o samă de pedestrime ce era în bașcă, era mãi multĩ au perit...”

Nic. Costin, Letop. II p. 13: „Leșii *apucase* de pusese oaste de a lor prin cetățĩ: la Némț, la Sucéva...”

Ibid. p. 83: „Inchisăse pe Rugină Sulgerul ȝi pe Ștefan Luca Visternicul pentru baniĩ năpăștilor în Vistetrie; ce Rugină *apucasă* de grabă de întorsăse oamenilor...”

Neculce, Letop. II p. 267: „Deci el [Dediu Spătar] într'o noapte au îmbătat pre Siimeni, pe străjării ce'l păzia, ȝi s'au slobozit cu o frânghie pe o ferestră din turn până gȝos, ȝi au *apucat* de au încălecat pre cal ȝi cu doi feciori ȝi au fugit...”

Același, p. 280: „[Constantin Vodă Duca] au trimes noaptea un stég de Lipcani să ia pe Turculeț din mâna oamenilor Caĩmacanilor să'l ducă la Iași; iar până a mergere Lipcani, Turculeț au *apucat* de au scăpat...”

2°. Cu acusativil și cu „pînă“ :

„Intre juraminte: să n'apuc Pascele!
să n'apuc Crăciunul!“ (G. Poppescu,
Ialomița, c. Broscești-noi); ér ca blă-
stem: „să nu apuci...“, „să nu a-
puce...“

Cu același sens: „să n'apuc pînă
la...“, după cum se țice: „se n'a-
jung pînă la...“

Dr. Polysu: „bolnavul n'apucă pînă
măine=der Kranke erlebt nicht die
Nacht“, cea ce și mai bine se exprimă
prin acusativ: „bolnavul n'apucă țiva
de măine“.

Tot noțiunea de „atteindre“ este
atunci când, vorbindu-se despre un om
din trecut, de care nu mulți își mai
aduc a-minte, dar care ne țusesese cu-
noscut întru cât-va, noi țicem: „l'am
apucat încă“.

Jipescu, Opincaru p. 58: „Taica bîetu
—că voi nu l'ați apucat—iera Rumân
dă 88 dă ani fără doi...“

Ibid. p. 132: „Nevoia duce pē Ru-
mân mai mult cum nu vrea iel. Cum
a fost și i săntâmplă răposatului
Barbu Pisău — că par'că știî, or l'ai
apucat?—țaran dēla munte, d'incolo...“

De asemenea se pōte țice: am a-
puat un lucru, am apucat un obicei,
am apucat un port, când e vorba de-
spre ce-va vechiu, care nu se mai în-
trebuinteză.

Miron Costin, Letop. I p. 28: „chi-
vere, care am apucat și eū și la bo-
ierii țării noastre...“

Pravila Moldov. 1646, f. 59: „cine
va îngropa pre mortū ce va fi otră-
vit, și nu va socoti toate lucrurile și
obyčeele ce s'aū apucatū într'acel locū
de să fac, face prepusū cum să'l fie
el otrăvitū...“

Proverb:

Fie-care cum apucă,
Astfel trebuie s'o ducă...

(Pann, I, 72)

A. Pann, Prov. II, 12:

..... pré mult e răzgăiat:
El de vorbă nu se bate, ține ce a apucat...

De la Vrancea, Sultănica p. 217:
„...le spuneau câte în lună și în sóre:
ba de Turci, ba de Tătari, ba de Cal-
muci, ba de căpcăunii cu doș guri, ba
de Muscali, ba de Nemții cu códă; mă
rog, din câte omul apucă și vede,
aude și nu uită...“

Se țice mai ales: apuc din bătrâni
etc., în graiul actual mai adesea: a-
puat de la...

3°. Cu „din“ și „dela“ :

Act moldovenesc din 1656 (A. I. R.
III p. 233): „nic l'au țănut [acel sat]
Stoian ușeriul nič dănăoară, ce l'au
apucat încă den părinții lor c'au fost
domnescu până la Ștefan vodă Tomșé...“

Altul din 1657 (ibid. p. 238): „să
caute acei oameni buni cu sufletele
lor cum or ști cu dreptul de rāndul
acelui sat Mihalciul, a cui au fost, și
cum au apucat ei din moșii lor și
din părinții lor...“

Cantemir, Chron. I p. 292: „pre ma-
lul Oltului să să fie văzānd niște te-
meliî ca de cetate, căroră țăranii de
pre acolo lăcuiitori, din bătrâniî lor
apucānd, le zic Curțile lui Ler-impă-
rat...“

Același, Ist. Ieroglif. p. 25: „Po-
vésté Vidriî noi Brebiî din moșii-stră-
moșii noștri așa am apucat'o, așa o
mărturisim și așa o întărim...“

Neculce, Letop. II p. 203, vorbind
despre o tradițiune istorică: „letopise-
țul de acēsta nu scrie nemică, éră oa-
menii așa vorbesc că aū apucat unii
dintru alții...“

De la Vrancea, Sultănica p. 9: „Pē-
rul lins, cu unde albăstrui, îl pōrtă'n
tāmples; așa a apucat dela mă-sa și

mă-sa dela mă-sa : obiceiul adus de pe obârșia Ialomitei...”

Când însă *apuc* se construiește cu o locuțiune infinitivală, noțiunea de „ateindre” se pleacă către cea de „commencer”, fără totuși ca trecerea să fie deplină.

De aci :

V^o. A p u c „commencer”.

Exprimă ce-va mijlocii între încep și ajung, astfel că adesea e apröpe peste putința a deosebi nuanța cea hotărîtă.

A. Pann, Prov. II, 83 :

Ca doă oă când s'alergă
Și a se cloeni *apucă*,
Un' din ei o să se spargă
Și trebuie să se ducă...

Ibid. III, 79 :

Vedënd dar Ovreul, ständ, se socoti
Cu înșelăciune dulap a'nvîrti;
Apucă și ăice unul alt hamal:
Voînice...

Jipescu, Opincaru p. 27 : „Uni du-lăi, mălugitori, lingăriți domnești, nici n'*apucă* să să crape bine de ăiuă și merg la Domn cu zîmbiet prefăcut, cu ochi plecați, cu trupu 'mlădiat către la pămînt, și'î tócă la urechile Domnului câte ale tóte...”

Doîna lui Petrënu :

N'*apucă* să'mbuc o dată,
Clocotul îmi face plată
Și mă te la schinguiuit
Că nimic nu î-am cosit...

(Alex., Poes. pop. 2. 259)

Moxa, 1620, p: 376 : „domni numai unu anu și nu *apucă* să facă ce-va ca să se cunoască...”

Pravila Moldov. 1646, f. 1 : „de va fi *apucat* celalalt să fie sămănat pământul...”

Ibid. f. 37 : „cela ce să va svătui să ucigă pre vre un dirigătoriu dela

vr'un tãrgü, și de nu va fi *apucatü* să facă moarte, să nu să cërte ca cela ce suduiaște domniã, iarã numai să i să tae capulü...”

Miron Costin, Letop. I p. 257 : „Aü cãutat Radul vodã la boieri și le-aü zis : aü nu v'am spus cã acest om de boierie nu este ? Iarã cãtrã dãnsul aü zis : eü, mãre, încã pe boierie n'am *apucat* a'ti zice ; și așã aü zis Armașului : Iei gãrbaciul ! și aü pus de i-aü dat 300 de toięe...”

Act moldovenesc din 1680 (A. I. R. I p. 140) : „ne am învoit și ne am așãzat tot pre acãstã tocmalã să ție dumnyalui locul dela mine carele scrie mai sus, și eu să țiuu locul acesta pre lângã locul meu, gümätate de locul Ciutei ce-i dispre femeia lui Antimiia ; și eu n'am fost *apucat* a face zapis ca să hie de credință...”

Constantin Brãncovënu, 1695 (Cond. Mss. în Arch. Stat. p. 177) : „pentru cã lui întãmplãndu-i-se moarte de grab, n'au fost *apucat* să lase și să dé danii și mile...”

Neculce, Letop. II p. 232 : „[Antonie Rusät] zidit'aü și la mănãstirea sfântului Sava zidul împregiur, ce n'aü *apucat* să'l istovescã...”

Nic. Costin, Letop. II p. 34 : „Doamna Ducăi Vodã venise la Focșeni ca să mERGã și ea la Domnești, ce n'aü *apucat* a trece, cã étã și aü venit perirea...”

Nic. Muste, Letop. III p. 8 : „și acolo la Leva aü bätut Nemții pre Turci și i-aü rãsipit, cã n'aü mai *apucat* să dea ajutor Vezirului...”

Zilot, Cron. p. 25 : „n'aü *apucat* să'i cãpätuescã pë toți...”

Ibid. p. 49 : „s'aü sfätuit cu ministrul fii-seü Grigorie Beizadé și aü luat sfat förte — n'ar fi mai *apucat* să-l facã!...”

Caragea, Pravila 1818, p. 5 : „Orice

lucru nu este al niminui, acela să face al celui ce va *apuca* să'l ia înainte..."

Costachi Negruzzi, Alexandru Lăpușnenul, III: „Pușini care scăpară cu viață, *apucând* a sări peste ziduri..."

Același, O alergare de cai, III: „m'am culcat, însă de abia *apucasem* a dormi, și un vis fantastic veni și'și puse asupra'mi negrele sale aripă..."

A. Odobescu, Mihnea-vodă p. 20: „abié *apucaseră* să ăia în gură și s'amestece..."

I. Créngă, Povestea lui Harap-alb (Conv. lit. 1877 p. 185): „Parcă dracul vrăjese, de n'*apuc* bine a scăpa din una și da' peste alta. Se vede că m'a născut mama într'un ăias reu..."

Doină oltenescă:

Frunză verde măr creșesc,
Sta' în drum să mă gândesc:
Ce s'*apuc*? ce să muncesc,
Pânea să'mi agonisesc?..

(Alex., Poes. pop. 2. 285)

Sub forma reflexivă, *apuc* „comencer” capătă nuanța de „s'y prendre”, pe care une-orî o are și sub forma activă, de ex. la A. Pann, Prov. III, 60:

Dacă e așa, respunse bărbatul ei, bine dar, *Apucă* de te gătesce, șterge'ți ăl cojoc murdar...,

unde însă pôte să fie o disimilațiune sintactică pronominală în loc de: „te *apucă* de te gătesce”.

VI°. Mă *apuc* „s'y prendre”.

În acest sens, alături cu noțiunile de *ajung* și de *încep*, ba mai pe sus de ele, figuréză noțiunea de *încep*, care exprimă căutarea sa' găsirea unui mijloc de a face ce-va.

Fabula lui Donici':

Racu, brósca și o ștăucă
Intr'o și s'a' *apucat*
De pe mal în ăiaz s'aducă
Un sac cu grău încărcat...

Proverb: „Când te *apuci* la vr'o trébă, n'o lăsa fără ispravă” (Pann, II, 48).

„A se *apuca* de sănătósă”, une-orî sub forma activă: „a *apuca* sănătósă”, însemnéză: „a fugi”.

Dionisie Eclesiarh, Cron. (Papiu, Monum. II p. 177): „Mavrogheni prin cercetare vėđénd cum-că Nemții fără apestire vor să între în țeră și ordii de óste a mai face nu putea, că Turcii se spăimintase de popara Nemților, s'a' *apucat* de sănătósă, măcar-că'i era cam rușine, dar rușinea a' dat'o într'o parte și a' trecut Dunărea..."

Ibid. p. 179: „s'a' *apucat* de sănătósă la fugă, ne mai stând de a se împotrivi cu răsboiu..."

Ibid. p. 213 (cfr. 206, 208): „vėđénd nevoia, a' eșit din cetate pe supt cumpăt cum a' putut, și a' *apucat* să n'ă tósă de a' răsmat'o la cetatea Buda..."

Urechia, Letop. I p. 120: „ei nefi'nd tocmiți de răsboiu, nemică de arme nu s'a' *apucat*, ce de fugă..."

Ibid. p. 153: „[Albu-Sultan] s'a' suit pân la Șerbanca, den sus de Ștefănești, și s'a' *apucat* a prădare țera..."

Ibid. d. 95: „și măcar că să află și de alții însemnate lucrurile țărâi Moldovii, *apucatu*-m'am și eu a scriere începătura și adaosul, mai apoi și scăderé care să vede că au venit în zilele noastre..."

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 315): „la aciasta uleul cu ochii a clipi și din grumazi a adii încep u, dulăii coada între piçoare și urechile pe spinare a'ș cili se *apucară*..."

Nic. Costin. Letop. II p. 24: „acéstă toată cheltuélă s'a' *apucat* Duca

Vodă să o scoată tot din spinarea țării...”

Balada „Niță și Petru“:

Turcul vesel s'apuca
Galbenii a număra,
Iar nevasta suspina...

(Pompiliu, Sibiu, 60)

A. Pann, III, 83:

S'apucară să mănânce, vorbe vesele spuind,
Și cu înzimbite fețe unii la alții privind...

Ibid. I, 66:

Dând băiatul socotéla, ei pe loc s'au apucat
Și fiesce-care mâna în buzunar au băgat...

Maî adesea se construesce cu genitivalul „de“.

Indreptarea legii, 1652, p. 291: „De să va apuca neștine de vre o curătură striină părăsită, să fie mărăcinoasă și plină de pădure, de ačasta de vréme ce să va afla că iaste a altui lucrătoriu, atunce pentru truda ce va fi pusă acolo de o va fi curățitū, trei ani să se hrănescă cu roada ei...”

A nu sci saū a nu avé de ce se apuca=manquer de ressources; a se apuca de ale sale=revenir à ses propres affaires.

Enachi Cogălnicénu, Letop. III p. 247: „având mare trebuință de bani ca să deé la Poartă pentru Domnie, fiindcă din țară eșia banii cu greū, și încă nu putea cuprinde cu banii ce eșia nevoile țarei, și datoriea se înglotia, se mira de ce se va apuca...”

Nic. Costin, Letop. II p. 27: „unii s'au făcut oamenii răi și tâlhari, de mare nevoe ce le era asupra, că nu mai avea de ce se mai apuca...”

Ibid. p. 32: „Duca Vodă dela Trotuș au tras la Domnești la casele soacră-sa a Doamnei Dabijoei, și s'au așezat acolo, și aștepta di zi în zi să

mérgă la Iași să se apuce de ale lui...”

A se apuca de lucru în genere:

Cantemir, Ist. Ieroglif. p. 169: „Muscele dar, ca nisce lighioi spurcate, mojicoase și în samă nebăgate, lasă-le să înble, iară noi de lucru încep ut apucându-ne, la sfirșit a'l duce nevoitori să fim...”

A. Pann, Prov. I, 19:

Nu'mi venia să șeđ în casă,
Nici de lucru să m'apuc...

Alexandri, Scara măteii, sc. 3: „Ei de-acum, Mărinaș dragă, destulă vorbă, și mi te apucă de lucru...”

Balada „Movila lui Burcel“:

La Tătari că mē dusei,
Un plug mare că prinsei,
Și c'un boū îl îngugaī
Și de lucru m'apucaī...

A se apuca de vre-o meseriă a-nume:

Enachi Cogălnicénu, Letop. III p. 285:

Acésta de nu le vine
Și vor să trăescă bine,
Apuce-s' de bęcălie,
Că'i mai mare boierie...

Costachi Negruzzi, Aprodul Purice:

Plugariul cu hărnicia s'apucase de arat
Pămîntul ce era încă d'al seū sânge rourat...

Colinda „Plugul“:

Și curând s'a apucat
Câmpul neted de-arat
In lungiș
Și'n curmeđiș;
S'a apucat într'o gioi
C'un plug cu dof-spre'ce boi...

(Alex., Poes. pop. 2. 387)

A se apuca de resboiu, de vrajbă, de dușmăniă etc.:

Nic. Muste, Letop. III p. 58: „[Carol XII] se apucasă de răsboiū din casele de unde ședea el, să nu se dea Turcilor să'l ducă la Țarigrad...”

Neculce, Letop. II p. 321: „Şveziî
aŭ purces să se sufe în vârvul délului
Cernăuţilor să se *apuce* de bătae,
ce văzând că este mulţime de oaste,
nu s'au mai putut *apuca* de bă-
tae...”

În Pravila Moldov. 1646, f. 37:
„aastă vrajbă ce s'au *apucatu* cu a-
cel omŭ domnescŭ, nu s'au *apucatu*
de cândŭ au fostŭ cu slujbă domne-
scă, č'au fostŭ mai de multŭ învrăj-
biţ, drept acéia l'au suduit...” con-
strucţiunea: „vrajbă ce s'au *apucat*
cu...” este un cas de atracţiune sin-
tactică în loc de: „vrajbă de care s'au
apucat cu...”

Tot aşa în Indreptarea legii, 1652,
p. 39: „aastă vrajbă ce s'au *apucat*
cu acelu omŭ domnescŭ, nu s'au *apu-
catu* de cândŭ au fostŭ cu slujbă dom-
nescă, č'au fostŭ mai de mult învrăj-
biţi...”

A se *apuca* de vorbă:

A. Pann, Prov. II, 8:

Că ei dacă s'*apucară* de vorbă şi de lung
sfat,

De sluga lor işi uitără că slujesce nemân-
cat...

Ca archaism juridic, este interesantă
locuţiunea: „a se puté *apuca* de lege
ca să jure”, care ne întimpină fórte
des în Condica Logofeţiei de sub Con-
stantin Brâncovénu (Mss. în Arch.
Stat.) cu sensul de „juszurandum dare”
sau „jurejurando stare”.

Iată câte-va pasage:

p. 94: „am dat domniia mé Radu-
lui Ştirbéiu légé țărâi cum să jure el
înpreună cu frate-său Constandin vel
clučer şi cu vâru-său Cernica biv vel
armaş, de cătră boîarinul domnii méle
Şerban vel comis, că n'au luat nič un
ban dela soacră-sa Ilinca vorniceasa
pentru această moşie Negrénii; deč ju-
rând într'acestaş chip, el săş ție mo-

şiia, şi fiind ispravnic la jurământ
sluga domnii méle Haivaz vel portar,
şi după judecata domnii méle; iar
Radul Ştirbéiu el nič cum nu s'au
putut *apuca* de lége ca să jure
cu aceşti boîari ce scriu mai sus...”

p. 203: „domniia mé vrând ca să
descoapere lucrul, să nu să facă ace-
stor oameni înpresurare de rumănie,
domniia mé am judecat cum să jure
Oltat şi nepotu-său Nistor cu 6 me-
giiaş lângă dănşii, cum nu săntu ru-
măni mănăstirii, ce săntu oameni slo-
bozi megiaş şi bărséni den țara un-
guréscă; deč aceşti oameni nič cum
nu s'au putut *apuca* de lége ca
să jure, ce rămăind ei de judecată...”

p. 246: „domniia mé am judecat
înpreună cu toţ boîarii cei mari ai
divanului domnii méle, cum să jure
Mihail Săpunariul cu doi oameni lângă
dănsul străini, anume Stanču Bujor i
Radul sin, în sfânta besérecă cu măi-
nele pe sfânta evanghelie, cu sufletele
lor, cum când au cumpărat țane acé-
ste vii n'au fost pren ştiré lor, nič
pren ştiré rudeniilor lui, nič n'au şti-
ut până acum, deč jurând într'acestaş
chip să aibă a întoarceré lu țane banii
înapoi şi săş ție ei viile, iar neputând
jura săş ție țane viile cu bună pace,
precum le-au cumpărat şi după jude-
cata domnii méle; iar Mihail cu rude-
niile lui ei nič de cum nu s'au pu-
tut *apuca* dă lége ca să jure, ce
au rămas dă lége şi dă judecată...”

În „mă *apuc*” se apésă asupra o-
mului însuşi ca instrument de a face
ce-va: „*apuc* pe mine pentru a—”;
înlăturându-se elementul reflexiv, avem
în vedere mai ales ținta instrumenta-
lității: „*apuc* drumul cutare” sau
„*apuc* spre”. Ambele nuanțe sînt a-
tât de apropiate, încât lesne se pot
confunda, bună-óră în următórea
doină:

Staă în codru și gândesc,
Ce să fac ca să trăesc?
Să m'apuc de plugărie,
Orî s'apuc în haiducie?..

VII°. *Apuc* „s'acheminer“.

Prin francesul „s'acheminer“ nu se traduce tocmai bine acest sens al românului *apuc*, care în fond este transitiv, ca în „prende“ când îi urmĂză „le chemin“, „la direction“, „la ligne“ etc.

Poenar-Aaron-Hill: „Prendre le chemin des écoliers = a apuca drumul cel mai lung“.

A. Odobescu, Dómna Chiajna p. 57: „Chiajna, în fruntea oștirea sale, apucă drumul înapoi cĂtră Bucuresci...“

Basmul „Tinerete fără bătrănețe“ (Ispirescu, Legende p. 4): „și apucând calea cĂtre rĂsarit, s'a dus, s'a dus trei zile și trei nopți...“

A. Pann, Moș-Albu, I p. 66:

... din voi fie-care câte un drum apucând
și în trei părți ale lumii tot-d'o-dată toți plecând...

Balada „Voina“:

Eă trebuie să mă duc,
Cale lungă să apuc...
(Pompiliă, Sibiu, 76)

Enachi Cogălnicenu, Letop. III p. 229: „de Ministrii Măriei tale nu sântem mulțămiiți, căci n'apucasă drum bun...“

De aci, lăsând „drumul“ său „calea“ în sub-înțelegere, simplul *apuc* înseamnă „prendre telle direction“.

Construit cu spre:

Zilot, Cron. p. 99: „Iar Vezirul cu Murahazi și Beizade Dumitrașcu Moruz abia scĂpând, apucară spre Șumla...“

Pann, Prov. III, 108:

Spre Giurgiu a apucat,
Și fugi fugi pogoră! urci!..

Balada „Iordachi al Lupului“:

Și de drum să ne cĂtăm,
Spre Bugéc să apucăm,
Pe Hanul să'l rădicăm...

Construit cu „în“, mai rar cu „la“:
Doină oltenescă:

În noptea santei Mării
S'aă vorbit vr'o trei copii
S'apuce'n codru de tei,
Să cerce de's voinicel...

(Alex., Poes. pop. 2, 289)

saă într'o doină haiducescă:

Și s'apuc în codrul mare,
Pe când mugurul resare...

(Ibid. 312)

Balada „Holera“:

Și pe cal încăleca,
Drumul la vale-apuca,
Apuca 'n cĂlătorie
Să facă negustorie...

Nic. Muste, Letop. III p. 16: „Ruptu-s'aă și podul pre Nistru de năvală; cĂți aă apucat în cela capăt de pod, aceia aă hălăduit, fugind la Cămină...“

I. Văcărescu, p. 48:

Cu totul m'am prăpădit,
Mintile mi s'aă zmintit:
Es din casă să mă duc,
Nu știu încotro s'apuc...

I. CrĂngă, Stan Pășitul (Conv. lit. 1877 p. 21): „nu mai sciea ce să facă și încotro să apuce...“; și mai jos (p. 22): „a dat [dracul] poroncă tuturor slugilor sale, ca să apuce care încotro a vedé cu ochii, și pretutindene, pe mare și pe uscat, să vire vrajbă între ómeni...“

Balada „Mierla și sturđul“:

Eă de gura ta
Și de-a măcă-ta,
Unde să mă duc?
Încotro s'apuc?..

(Burada, Dobrogea p. 129)

Apuc „s'acheminer“, fie cu acusativul, fie în construcțiune prepozițională, e foarte des la cei vechi în descrieri topografice.

O hotărnicie moldovenescă din 1644 (A. I. R. I p. 87): „am început dila petrele-albe în stâncă ca mare, și piori suptă piscul în dreptul locului în matca păraului ce vine despre hărcul, și de acolo dreptu în groapa-mălaului ce iaste în dreptul guri valii Căcaci, și de acolo suptu margine în capu chișorului din mijloc lângă mocirla Căcații într'o moviliță care iaste suptă gropa-boului alătore cu vale Căcaci, și acolo s'au făcut boor într'un țugăstru lângă cel vechiu, și *apucă* chișorul din mijloc la delu în pădure până iasă în fântăna lui Vărlan, și din fântăna lui Vărlan în dreptul locului în fântăna Rogozăi, și din fântăna Rogozăi în lacul-porcului, și din lacul culmé delului Bănilă până într'un ștejar unde am aflat boorul vechiu, și de acolo tot culmé în șos pân'tr'un plop întru carele am aflat boorul vechiu și pân în bălcul lui Balhic, și *apucă* chișorul din mijloc și pogoară în gura păraului-răchiții, și *apucă* păraul în șos pân în mitoh și până în matca Almașului în sus și iasă în gura drumului...“

Grigorie Ghica, 1753 (Cond. Mss. a Vieroșului 1780, în Arch. Stat. f. 221): moșia Căpățâneni despra Corbeni *apucă* din apa Argeșului spre apus pre viruga din sus de cireș pen pietri pre lângă sălașul popei, și *apucă* vâlceoa în sus...“

Act oltenesc din 1775 (Cond. Mss. a Govorei No. 1, în Arch. Stat. p. 334): „am mersu dreptu în nucul costeliv, care iaste în matca Orgovii-seci, și de aci dreptu în piatra care iaste (sic) să hotărăște 3 hotară, însă hotarul Siliștenilor i hotarul sfintei mă-

năstiri i hotarul Dedovița al dumnelui căpitan Mihai Ștucă, și din piatra au *apucat* matca api în jos pă lângă drumul bătrân până în gura Orgovii-seci...“

Construit cu pe:

Doîna „Lena“:

Apucă i pe drum la vale
Ș'agiunsei pe Lena'n cale...

(Alex., Poes. pop. 2, 237)

Balada „Inelul și năframa“:

El pe cal a'ncălecat
Și pe drum a' *apucat*...

Balada „Vulcan“:

Făcea mă-sa cum dicea,
În calic il prefăcea,
El pe ulițe *apuca*
Crișmele de le cerca..

Alexandri, Boierii și cîcoi, act II sc. 17: „Dacă nu te-aș iubi, nu m'ar pësa nici de cum să te vëd *apucând* pe cărări unde nu trebuie să calce piciorul unei fete...“

În descântece:

Și *apucă* i pe cale
Pe cărare...

v. *Descântec*.

Apuc lucrul spre:

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 25): „mai multă sfadă și voroavă strânciunată s'ar fi scornit, și mai multă ocară s'ar fi lucrat, de n'ar fi fost Brébul lucrul cu un čas mai înainte spre descoperirea adevărului *apucat*...“

Apuc d'a-lung:

Pann, Prov. II, 90:

E' vrînd să caut comoră
Și'n deșert să nu muncesc,
Cumpăra' o moșioră,
Dorința să'mi izbândesc,
Și o *apucă* i d'alungul..

In balada „Dolca“, ciobanul câtră cănele seă :

Inainte să *apuci*
 Și la furî drept să mă duci,
 Pe urmele oilor,
 Prin pajîstea florilor !..
 Dolca vesel se scula,
 Câmpul de-a-lung *apuca*.
 Botul prin erbă virînd,
 Urmele tot mirosînd...

Apuc câmpii :

I. Créngă, Amintiri din copilăria (Conv. lit. 1881 p. 10) : „dac'aî sta să faci voe rea de tôte, deû ar trebui dela o vreme s'*apuci* câmpii...”

Cu același sens *apuc* în lume :
 Cântec din Ardél :

Cucul cântă, mîerla țice :
 Nu'ți bé baniî, măi voînice,
 Că țîi carul tot stricat,
 Și plugul neferecat,
 Și pămîntul nelucrat,
 Iar tu'n lume - aî *apucat* !..
 (Familia, 1884 p. 601)

Apuc pe ușă :

Pann, Prov. I, 20 :

Sare îndată cu berea
 Ș'*apucă* pe ușăfară...

Apuc altă vorbă :

Hristachi Pitarul, Istoria lui Mavroieni (Bucîumul 1863, p. 28) :

Acum dar să măi lăsăm,
 Ș'altă vorbă s'*apucăm*...

Apuc înainte :

Neculce, Letop. II p. 270 : „mergînd veste la Poartă că aû murit Cantemir Vodă, Brîncovanul Vodă Domnul muntenesc aû *apucat* înainte și aû isprăvit Domnia lui Constantin sîn Duca Vodă celui bătrîn...”

Costachi Negruzzi, Sobieski : „aû trimis pe loc pe Căpitanul Turculeț c'o strajă de călăreți, care *apucînd* înainte, aû scos toți ómenii de prin sate...”

Jipescu, Opincaru p. 29 : „Meseriășî streinî aû *apucat* înainte la aî noștri, și uni câștigă și se rumenesc, alți pierd și s'engălbinesc...”

Coresi, Omiliar 1580, quatern. XXVII p. 14 : „nu așteptă pre judele gloateei să răspunză, ce *apucă* înainte de zise lui : nu te teme...”

I. Ruset, Sgărcitul de Molière (Buc. 1836), p. 10 : „de aceia *apucaî* înainte, ca să nu te mai încerci să mă îndupleci...”

I. Créngă, Capra cu trei ieși (Conv. lit. 1875 p. 339) :

„—Pot să am nădejde în voi?

„—Să n'aî nici o grijă, mămucă; *apucară* cu gura înainte cei măi mari...”

Din *apuc* „prendre une direction” se desfășură dela sine și m' *apuc* „s'engager”, când direcțiunea se resfrînge măi cu dinadinsul asupra celui ce o îea.

VIII°. M' *apuc* „s'engager”.

Neculce, Letop. II p. 258 : „Cantemir Vodă n'aû ținut parola, cum s' a û *apucat* când l'aû pus Domn să omoare pre Iordachi Rusăt...”

Același, p. 363 : „Măi cerșut'aû Turcii Azacul, și s'aû *apucat* Moscalii să l' dee cu tot venitul și hotarul lui...”

Ibid. p. 233 : „pe Stolnicul Constantin îl credea Duca Vodă, că'i era cumnat și se *apuca* că va întoarce pe frate-său dela Udriiu înapoi, și așa aû amăgit și ei pe Duca Vodă...”

Ibid. p. 214 : „Constantin Stolnicul s'aû agîuns cu o slugă a lui Grigorie Vodă pre anume Ionașcu Cap-deghindă și l'aû scos martur înaintea Divanului Impăratesc de aû mărturisit cumcă l'aû omorit stăpănu-său Grigorie Vodă fără de nici o vină pre Constantin Postelnicul; decî Grigorie Vodă dacă aû văzut că mărturisește așa sluga lui, n'aû avut ce m'aî răs-

punde, că se *apucasă* pe cap înaintea Divanului că'i este năpaste..."

Nic. Muste, Letop. II p. 17: "...aū venit Domn țării Dimitrașco Cantacuzino, ce aū fost. Capichiahe lui Petriceico Vodă la Poartă, *apucându-se* el să strice cetățile țării, să nu între Leșii într'insele..."

Act moldovenesc din 1703 (A. I. R. III p. 269): „Izvod de pre zapisul lui Toder Moțoc, cum s'au legat să dé unchiu-mieu lui Murguleț parcălabul pentru vitele carile zice unchiu-mieu c'au perit pentru pribegia tătâne-mieu, să se știe ce s'au *apucat* Moțoc: că va da doi boi și doă vaci..."

Dialog țerănesc din Moldova:

„— Ci mai faci cumătru Vasile? Tot rău?

— Tot, cumătre! Nu'î mergi spri ghini di fel'u. Nu. A mai adus acū o babă, cari s'a *apucat* că l'a'ndrepta..." (C. Mironescu, Tutova, c. Ibănesci).

Doīna „Cucul“:

Ba! în curte'ți n'oiu întra,
Slugă nu m'oiu *apuca*,
Ci mai bine m'oiu ținē
Cu hrana ce m'a plăcē...

(Marian, Bucov. II, 75)

De aci: „mē *apuc* cu cine-va pre remas, mē prind=paciscor, pactum ineo, pignore certo“ (Lex. Bud.).

Un cântec din Moldova:

Iată mări cum ei beaū,
Remășag că s'*apucară*:
Că celui ce s'a 'mbăta,
Frumos cap i s'a tăia...

(Caranfil, Valea Prutului, 34)

Costachi Negruzzi, Cărlanii, sc. 4:

„Terinte: Te'nșeli, cumătre! Ba eū m'aș *apuca* că dacă cuconașul ar îmbla, Domnica...

„Miron: Domnica? E, cerce D-luī, și'î vidē; mi ți l'a lua cu prăjina. Dar Voichița... ha, ha, ha.

„Terinte: Ha, ha, ha. Dacă ți'î așa povestea, pun rămășag..."

IX. Particularități:

1°. Este a-nevoe a clasă în vre-una din rubricile de mai sus pe *apuc* urmat de partitivul la, bună-ōră într'un cântec satiric din Ardél:

Doē rețe ș'un rățoiu,
Să'mi *apuc* și eū la boi;
Doē rețe potcovite,
Să'mi *apuc* și eū la vite...

(Tribuna din Sibiu, 1885 p. 270),

unde „*apuc* la boi“, „*apuc* la vite“, adecă „*apuc* la avere“, însemnă: capēt puțin ce-va.

În același sens, dar cu o nuanță morală, deja la Miron Costin, Letop. I p. 269: „de atunci ceialanți boierī ce era închiși și cei ascunși mai aū *apucat* la suflete cu nădejde de viață...“, unde în alte manuscripte (ed. Urechia, t. I p. 527): „aū *apucat* la suflet“ și „aū *apucat* la fire“.

Tot aci vine locuțiunea poporană: „luī ți *apucă* mâna la tôte“, când cine-va se pricepe în multe lucruri măcar câte puțin.

2°. Compusul a in te-*apuc* „prevenir“ ne întimpină la Coresi, 1577, ps. LVIII:

Dumnezeulū mieu, meseréré lui a in te- <i>apucă</i> - mă...		Deus meus, misericordia ejus p r a e v e n i e t me...

și aprōpe tot așa în Psaltirea Șcheiană circa 1550 (Mss. în Acad. Rom.): „Dzeul mieu, meseréré lui a in te-*apucă*-me..."

Ibid. ps. LXXVI:

...a in te- <i>apu</i> - cară strajā...		...anticipave- runt vigalias...

3°. *Apuc* pe cine-va cu făgăduințe, cu lingușire, cu vorbe:

Varlam, 1643, f. 213 a: „cu cuvente

bune *apuca*-i, și daruri mari le da, și domnii le ȝuruiă, pentru ca să să lēpede de Hristos...”

4°. Forma poetică *dapuc*, cu *d* ca în „dalb=alb”, într’o colindă din Ialomița:

Maica de veste prindea,
Fiu în brațe căși lua,
Cărăruia *dapuca*...

(G. D. T., Poes. pop. 26)

v. *Ajung.* — *Capēt.* — *Iearū* — *Încep.* — *Incerc.* — *Inhaț.* — *Prind.* — *Răpesc*...

2° **Apuc.** — v. *Hapuc.*

1° **Apucăre** (plur. *apucărri*), s. f.; l’in-finit. d’a p u c pris comme substantif: action de saisir, d’empoigner, de ravir etc. „Fapta de a a p u c a, d’a lua, d’a prinde, d’a pune mâna; prindere de frig, de frică, de spaimă” (Costinescu). Substantivēză tōte sensurile verbului a p u c, dar circulă mai ales ca sinonim cu r ā p i r e, pe când substantivii a p u c a t și a p u c ā t u r ā a ū căpētat nuanțe cu totul diferite.

Dosofteiu; 1680, ps. LXI:

Nu nedejdiuireț
pre strămbătate,
și spre *apucare*
nu dorirețū...

Nolite sperare
super iniquita-
tem, et super
rapinas nolite
concupiscere...

unde la Coresi, 1577: „Nu upovăireți în nedereptate, și în r ā p i r e nu jeliuiți...”

Varlam, 1643, I f. 4 a: „întru inima vamășului iubiria banilor petrēce, lăcomiia, strămbătatia, *apucările*...”

Ibid. f. 274 b: „acolo vorū sta în naintē noastră răutățile hie-căruia de noi, sta-vorū nemilostivirile noastre, vrăjmașile, *apucările*, pradele...”

Antim, Predice p. 84: „să ne ferim, din cât ne va fi putința, de curvie, de

beție, de zavistie, de vândări, de *apucărri*, de năpășți și de alte multe ca acestea...”

v. 1° *Apuc.* — 2° *Apucat.* — 1° *Apucătură.* — *Pradă.* — *Răpire*...

2° **Apucăre**, s. f.; t. de Vétér. popul.: phymatose, eaux aux jambes. Termen poporan mai obicnuit pentru această bōlă de vite și mai ales de cai este a p ā.

Vinețki Avgi-bașa, Cărtecică, Bucuresci 1806 p. 68—70: „O h f a t ū, care să zice turcește arpalama, rumănește: au luat ū a p ā la piçoare, sau din grăunțe s’au vătămăt ū, de care fie-și-care boală voiu pune cu lécuri deosebite. Acastă boală iaste de vânt ū, de bucate, de orz ū, din apă, din frig ū, din ostenelă, de răcélă...”; apoi mai jos: „O h v a t ū, a p ā la cal ū, adică *apucare*...”; mai încolo: „O h v a t ū de vânt ū, adică *apucare*...”

Termenul pare a fi o simplă traducere din polonul „ochwat”, care însemneză „saisissement”.

v. 5° *Apă.*

1° **Apucăt, -ă**, adj.; le part. passé d’a p u c pris comme adjectif: 1°. saisi, empoigné, ravi etc.; 2°. emporté, violent; 3°. ayant pris froid. In primul sens, sinonim cu l u a t, p r i n s, c ā p ē t a t, i n h ā ț a t etc., adjectivând tōte înțelesurile verbului a p u c: *apucat* de pept, *apucat* de hoți, *apucat* de friguri, *apucat* din somn, *apucat* la strimtōre, *apucat* pe loc, *apucat* a’și ținē cuvintul, și altele. Este interesant mai ales sensul al doilea, născut aprōpe prin aceiași trecere logică ca în francesul „emporté” și’n care cuvintul devine sinonim cu i u t e, cu a p r i g, cu n ā b ā d ā ț o s, cu p o r n i t.

O doină din Bucovina:

Nu mi 'i cîudă de bărbat,
Că ori-cât e de-*apucat*,
Tot se'ntorce câte-o dată
Ș'a sa dragoste'mi arată...

(Marian, Buc., II, 18)

În sensul al treilea, născut din cel de'ntăiu prin sub-înțelegere „de frig“, *apucat* e sinonim cu *recit*.

„De a recit cine-va la mijloc, ȳic că'i a p u c a t“ (Preut A. Paraschivescu, Muscel, c. Valea-mare).

L. M.: „*apucat*=recit, de copii“.

v. ¹. *Aprig*. — ¹. *Apuc*. — ^{2,3}. *Apucat*. — ³. *Apucătură*. — ¹. *ȳute*.

³. *Apucăt* (plur. *apucate*), s. n.; le part. passé d' a p u c pris comme substantif: rapine, prise. Sinonim cu j a f și p r a d ă. Corespunde formațiunii participiale latine „raptus“, de ex.: „ex r a p t o vivere= a trăi din *apucat*“.

Urechia, Letop. I p. 144: „Ștefan Vodă fiind ca un leu gata de *apucat*, ce nu'l poate nime îmblânzi și lui o dihna altuia îi părea cu pagubă...“

Cantemir, Chron. II p. 184, despre Cumanii: „cu tâlhușaguri și cu *apucatul* a trăi era obiceiuiți...“

Locuțiunea „pe *apucate*“ funcționează ca adverb cu sensul fundamental de „în pripă“, cătră care se adaoge noțiunea de „împrăștiat“: „fac pe *apucate* = mă pripesc fără șir a face multe“.

„P r e *apucate* = raptim“ (L. M.).

Basmul „Sânta Vinere“ (Sbiera, Poavești p. 307): „De gobăi, de vacă, de grădină, de niște sēmēnături, de tôte trebuia să grijască tot ea, așa cât mai că nu gășia timp să caute de copii și să'și facă și ce-va de mâncat, da încă de măturat prin casă, de spălat bli-dele, de zolit cămeșile! Tôte acestea le făcea numai pe *apucate*, când în-căpea cu timpul...“

v. ¹. *Apucat*. — ³. *Apucat*. — ¹. *Apucătură*. — *Grabă*.

³. *Apucăt*, s. n.; t. de Méd. popul.: mal caduc, haut-mal, douleurs convulsives des petits enfants. Altfel ȳis bóla-copiilor și reul-copiilor, mai avēnd o mulțime de alte numiri poporane, precum: d u c ă - s e - p e - p u s t i i u , s g h i h u é l ă , a l t e - a l e a , n ă b ă d ă i , s t r o p ș i t u r ă , a - b ó l ă etc. *Apucat* se ȳice mai în specieă cand este vorba de prunci, dar e fôrte potrivit și pentru epilepsia în genere, căci termenul sciințific vine și el din grecul *ἐπιληπτος* „saisi, surpris, possédé par le diable“, ceia-ce corespunde pe deplin cu credința poporană română.

„ȳTeranii pun sub căpētăiul copilului mic, dela nascerea lui și pînă la șése septēmăni împlinite, o carte care se numesce A v e s t i ț a , ca să nu se apropie dracul de el să'l apuce; căci epilepsia o numesc ȳteranii *apucat* sau r ă u l c o p i i l o r . . . “ (Th. Theodorescu, Ialomița, c. Lupșenu).

D. S. F. Marian (Descantece p. 199) descrie în următorul mod acēstă bóla: „...un feliu de cārcei de stomah, cari frămîntă pre copii în nuntru și-ȳ sgărcesc une-orî așa de tare, pînă ce-ȳ fac ghîem și le duc piciórele la gură. Alte orî copiii, ce sînt torturați de acēstă bóla, fac spume la gură, schimbă feliu de feliu de fețe, ba adeseorî se schimosesc, adică li se sucesce vr'o mână, vr'un picior, se'ncrucieșază, li se strîmbă fâlcile, li se slăbesc tôte nervele, și remân apoi, dacă se'ntîmplă să nu móră, astfeliu schimosiți pentru tótă vieța. Însă cei mai mulți copii nu pot petrece și scăpa de acēstă bóla uriciósă, ci mai de grabă mor. R ă u l c o p i i l o r î l c a p ă t ă m a i a l e s d i n s p a i m ă m a r e ș i c ă n d z a c m u l t d e a l t ă bóla. În limba germană se numesce acēstă bóla F r e i s e n . În mitricele morților am aflat că cei mai mulți

preoți din Bucovina au înscris'o ș'o mai înscriū încă unii prin *Fras.*..."

G. D. Teodorescu (Poes. pop. 362 sqq.): „*Apucatul* său înclăștatul corespunde, la copiii mici, cu colicele. Când pruncul se svircolesse și plânsul îi este înăbușit de dureri, babele și mōșele ȳic că: e a p u c a t de inimă saū de rinichi; de aceia îl scaldă în apă caldă și, trăgēndu'l pe corp cu unt prōspet, îi ȳic acest descāntec:

Eū m'am sculat
Și am plecat
Pe cale
Pe cărare
Pe ulița mare
La riul lui Iordan,
La fântāna lui Bogdan etc.

„După ce descāntecul se ȳice de trei ori în timpul scāldatului, copilul e oblojit cu foi de vērȳă, înfășat în scutece calde și culcat ca să înădușescă. Înclăștatul, afară de *apucat*, se mai cunōșce și sub numele de strîns, strînsură, strînsetură, înclăștătură...”

v. ¹. *Apuc.* — ^{1,2}. *Apucat.* — ². *Apucătură.* — *Avestița.* — *Bōla-copiilor.* — *Fras.*...

Apucāte (pe-), adv.; „à bâtons rompus“ (Cihac).. — v. ². *Apucat.*

Apucătōr, -ōre, adj. et subst.; qui saisit, qui empoigne, qui ravit etc. „Acela care a p u c ă cu iuțelă, care înhață cu lăcomiă, care ȳea ce-va prin amăgire, care are obiceiul d'a lua ce nu este al seū“ (Costinescu). Sinonim cu jăfuitor saū prădător. În antitesă cu darnic. E mai cu sēmă des ca epitet al lupului și al fiarelor selbatece.

Varlam, 1643, I f. 1 b (Luc. XVIII, 11): „nu sāmțu ca alaiți oameni *apucători*, nedirepți...“, unde în Noul Testament din 1648: „nu sânt ca alaiți oameni jăhuitori, nederepți...”

Ibid. f. 93 a: „avut'ai înpārați mulți, Ierusalime! ce aceia au fostu rāi și nedirepți, *apucători* și prădători...”

Dosofteiu, Liturgiar 1674 (Molitve de ploie, f. 119 a): „tu ești milos, iară noi nemilostivi; tu ești darnic, iară noi *apucători*...”

Același, Synaxar 1683, Mart. 12 f. 30 b: „aceștia ce să ȳurā și să blastāmă cu strāmbulū, mǎzditorii și luătorii de mită și *apucători*, de ș' petrecū cu bișugū adunatū cu vicleșugū...”

Ioan Crisostom, text din sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al bis. Sf. Nicolae din Brașov, p. 502): „pāziți-vă de prooroci minciunoși, carii vorū veni cătră voi întru înbrăcăminte de oi, iară deîn lāuntru sântū lupi și *apucători*...”

Nic. Muste, Letop. III, p. 18: „Tătarii sânt lupi *apucători*, pradă, robec, bat și căznesc pre creștini...”

v. ¹. *Apuc.*

¹. **Apucătūră** (plur. *apucături*), s. f.; 1°. rapine, pincēe; 2°. facon, maniere de s'y prendre. În ambele accepțiuni se întrebuintēzā mai cu sēmă la plural. În sensul de ntāiu e ce-va mai puțin decât substantivul a p u c a t.

Costinescu: „*Apucătură*, aceia cât se a p u c ă, cât se ȳea, cât se pōte lua cu doē saū trei degete.”

L. M.: „*Apucătură*, punerea mǎnilor, luarea în mǎni, de ex.: cu o *apucătură* l'a aruncat în aer.”

1°. *Apucătură* „rapine“:

Nic. Muste, Letop. III, p. 26: „După robiea Ducăi Vodă, venit'au Domn țarei Dimitrașco Cantacuzino cu a doua domnie; iar nimicā n'au schimbat firea sa; și iarășī lăcomie, și *apucături*, și făcea strāmbătăți...”

Enachi Cogălnicēnu, Letop. III, p. 240: „Rușfeturi și *apucături* nu se

socotia câte lua toți în toate părțile, sferturi și dăjdî mari pe toate lunile, și mai de multe ori îndoite, având pe la ținuturi oameni Greci...”

Jipescu, Opincaru p. 108 : „Cine nu lucrăză nimic, și cel ce trăiește din jafuri, din jumuleli, din *apucături*, din înșelări, ala este trîntor...”

2°. *Apucătură* „façon”.

L. M. : „nu ’mî plac *apucăturile* lui.”

Cihac : „*apucături* bune, rele=bonne, mauvaise conduite.”

I. Ruset, Sgârcitul (Buc. 1836) p. 25 : „d’o mie de ori țî-am zis, fatul meu, că *apucăturile* tale nu ’mî plac de loc; pré mult te vîri pîntre coconașî...” unde la Molière : „je vous l’ai dit vingt fois, mon fils, toutes vos manières me déplaisent fort; vous donnez furieusement dans le marquis...”

Gr. Grădiștenu, Domnu Pursoniac (Buc. 1836) p. 7 : „m’am uîtat la dînsu o jumătate de cés bună, ș’atât de bine î-am băgat de sémă *apucăturile*, încât acum îl cunosc, ca p’un ban rău, ce fel de om este...” și mai jos, p. 28 : „oamenii cu duh se vād după *apucături*”; unde la Molière nu se află cu vîntul corespunđător:

v. 1. *Apuc.* — 2. *Apucat.*

2. *Apucătură*, s. f.; t. de Méd. popul. : 1°. crampes d’estomac, douleurs spasmodiques; 2°. empoisonnement mercuriel. În primul sens, este un fel de cârceiu și se confundă cu *apucatul*, deși acesta se aplică mai cu deosebire la prunci, nu la ómenî mari; despre cazul al doilea, în care babele atribue mercuriului luat în beutură bubele saũ beșicele ce es și se sparg pe corp,

v. *Argint-viü.*

1°. *Apucătură*, „crampes”.

Se întrebuinteză mai adesea în asociare cu terminul *întălnitură*.

„De a recit cine-va la mijloc, đic că ’i apucat și ’i descântă de *apucătură* și *întălnitură*, trăgându’l și cu untură de porc negru tăiat la Icnat...” (Preut A. Paraschivescu, Muscel, c. Valea-mare).

v. *Ignat.* — *Porc.*

„Pentru *apucătură* se bea buruena numită *rătezătură*, fértă cu apă ne’ncepută. *Apucătura* este când dóre tare la stomah; ér când recese cine-va, đice că l’a apucat *întălnitura*...” (C. Decusară, Tecuciü, c. Țigănesci).

După un manuscris de Aron Prijbenu (Tocilescu, Rev. II t. 1 p. 385), „un descântec de *apucătură* și *întălnitură* :

„Trage baba pē bolnav pē spate cu apă, săpun saũ oțet și unt-de-lemn, și đice : Strigóica a găsit ușa casii deschisă, ferestra destupată, focul stins; în dinți pē (cutare) l’a luat, sângele ’i a sorbit, la pămînt l’a trântit, cu morții l’a socotit. Maica Domnului din cer a auđit, în brațe l’a luat, pē masă de argint l’a pus, cu basma de fir l’a șters, osciórele i le-a dres, junghiul i l’a scos, sănătatea să’l pătrunđă pîn’ în os. Strigóică Moróică, desfă (cutăruia) de ori-ce reü aî pus pē dînsul, că în piuă te-oiü pisa, în móră te-oiü măcina, în vînt te-oiü arunca, încât norii s’or mira. Desfă’l (pē cutare) de 99 *apucături*, de 99 *întălnituri*, de 99 *aplecături*, de 99 *deocheturi*, de 99 *junghuri*, strîns cu cés reü, tu *apucătule*, tu *întălnitule*, colțatule, urítule, grozavule, negritule, eși, du-te (dela cutare), din spatele lui, din p̄eptul lui, spinarea lui, rinichiü lui, ficatul lui, inima lui, din sgârciul nasului, din fața obrazului, că (cutare) nu vē póte purta, nu vē póte cina, adăpa și plimba. Eșiți! du-te preste prăpăstii și munți, la fata Craiului-înpērat, unde vē așteptă cu mese întinse,

făclii aprinse, acolo vă este cina, acolo vă e odihna, acolo vă potoliți, acolo să vă risipiți, să rămăe (cutare) luminat ca argintul cel curat; eu mă închin cu descântecul, Maica precistă cu lécul...”

v. *Întâlnitură*. — *Rătezdătură*.

2°. *Apucătură* „empoisonnement mercuriel.”

„L u m i n o s u l crește în păduri și finețe, în forma cucutei, având flori albe măciulate ca flórea liliacului. Se vorbește de bătrâni că această plântă e folositóre pentru *apucătură*, adecă bółă venită din argint-viú dat din dușmăniă într’o béutură. Când bubele pe trup încep a sparge, se íea luminosul, se fierbe sâmbătă séra pînă a nu apune sórele, cu apă ne ’ncepută și fără a vorbi cu nimene, apoi se pune la un loc curat, și a doua đí Duminecă, pînă a nu resări sórele, bolnavul se spélă cu acea apă pe bube...” (N. Țărcus, Covurluú, c. Piscu).

„Luminosul”, la Dr. Brândză „luminósa”, mai numit „náprasnic”, „curpen-de-pădure”, „curpeniță”, este „Clematis”, mai ales „Clematis erecta” și „Clematis vitalba”, o plântă care deja în vechime se întrebuintă pentru vindecarea a tot felul de bube saú beșici. „La vertu antipsorique de la clématite était connue des anciens; Pline, Dioscoride et Galien en ont parlé. Il est à regretter que les médecins aient laissé tomber dans l’oubli une plante aussi énergique...” (Cazin, Plantes médicinales³, p. 330).

v. ¹ *Apuc*. — ³ *Apucat*. — *Curpeniță*.

Apuitór. — v. *Apunător*.

Apútu. — v. *Apun*.

Apún s. apútu (*apus, apunere*), vb.; se coucher (des astres), se fermer (des yeux);

fig.: décliner, descendre; s ó r e *apune*, le coucher du soleil. In privința sórelui, e sinonim cu a s f i n ț e s c și s c a p e ț t; în antitesă cu r e s a r. Lătinesce a p p o n o = a d p o n o înseamnă „pun lîngă”, de unde „culc=colloco”. La Macedo-románi pînă astăzi: „să te *apună* caplu a teu=pune’ți jos capul” (Șai-nénu, Semasiologia p. 181), adecă: „culcă capul”. „Sórele *apune*” vrea să đică: „le soleil se couche”. Desvoltarea sensului e fórte ușóră, și totuși numai la Románi l’a căpétat a p p o n o, cel puțin ca verb, căci substantivul a p u s are paraleluri și ’n cele-lalte limbí romanice.

Cantemir, Divanul 1698, f. 4 b.: „Iarna va lipsi, și soarele nu va *apune*, căci noapte nu să va face...”

Costachi Conachi, p. 234:

Eú iubesc și arđ în pară la răsăritul de soare,
Și mă vaet când *apune* că arđ încă și mai tare...

Costachi Negruzzi, „Melancolia”:

Nu bag sémă că d’asupra’mi vijelia se stîrnesce,
Saú că sórele *apune*, orí că tunetul vuesce...

O doină:

Oliólo, sóre rătund!

De-ai *apune* mai curând...

(Alex., Poes. pop.² 256).

Alta:

Am o mândră ca ș’o cruce,
Și la lucru n’o pot duce;
Diminéta’i rouă mare,
Și se udă pe piclóre;
Când *apune* sfintul sóre,
Staú țînțarií să te-omóre...

(J. B., 425)

A. Pann, Erotocrit p. 27:

Și cum se arată nóptea și lumina aú *apus*,
Iară ca și mai ’nainte la acelaș loc s’au dus...

„Când cine-va a murit, se dice : ȳa *apus* st ȳa“ (Mironescu, N ȳmȳ, c. Frum ȳsa).

C ȳntec macedo-rom ȳn (Coll. Mss. Dr. Obedenaru):

Ah, voi puli asbur ȳtori,
ȳi asbur ȳȳi p ȳn' tu niori,
Nihilam s ȳ v ȳ *apun ȳi*...

= ȳ vous, oiseaux de haut vol, qui volez jusque dans les nuages, des-cendez un peu..."

Ochii *apun* c ȳnd se ȳnchid, prin asociaȳiune de idei ȳntre „lumina“ ochiului ȳi „lumina“ stelelor.

Ioan din Vinȳi, 1689, f. 119 b : „Acum ȳ toate m ȳdul ȳrile trupesti desȳarte se arat ȳ, fiind moarte ȳi nemiȳcate ȳi toate netriabnice : m ȳnule ȳi pic ȳoarele s ȳnt ȳ legate, ochii *apuser ȳ* ȳi audzulu ȳ absurdzi, limba cu t ȳcere s ȳ ȳngr ȳdi..."

C. Conachi p. 155 :

Inalȳ Dumneȳei!
Ce v ȳd ochii mei
De clipest ȳ *apun*?
Sub chip omenesc
Un ȳnger ceresc
V ȳd ȳi se supun...

Figurat la I. V ȳc ȳrescu, p. 211 :

M ȳrirea tinereȳii
E ȳ simȳ c'o am repus :
De tot lumina vieȳii
Acuma m ȳ-a *apus*...

La Beldiman, Tragod. v. 715 :

Venind, merg cu toȳi la Curte, pun la cale,
sf ȳtuesc,
Argimagzariul la P ȳrt ȳ s ȳ se fac ȳ rinduesc,
S ȳ arate starea ȳrii ȳi cele ce-a ȳ suferit,
Mila ei s ȳ nu *apue*, c'apoi sint toȳi de perit...

Tot aȳa se p ȳte dice c ȳ : bucuria *apune*, fericirea *apune*, ȳnsiȳi ȳmenii *apun* c ȳnd se apropie m ȳrtea.

In sensul din urm ȳ, ne ȳntimpin ȳ forma reflexiv ȳ ȳntr'un text omiletic din sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al bis. Sf. Nicolae din Braȳov, p. 644) :

„c ȳut ȳnd ȳ ind ȳr ȳt ȳ s ȳ vaz ȳ pre dereȳȳii, de carii se ȳnpart ȳ, ce li se vor ȳ *apune* de ȳntre ochi ȳi nu se vor ȳ put ȳ ȳntoarce ȳnapoi..."

O frum ȳs ȳ icon ȳ a vieȳei dela ȳr ȳ „c ȳnd s ȳrele *apune*“, la Boliac :

C ȳnd s ȳrele *apune* pe v ȳi ȳi pe colnice;
C ȳnd satul tot se umple de vaci ȳi de junice;
C ȳnd sare viȳelusiȳi ȳi ugerul e plin;
C ȳnd rumene copile, fl ȳc ȳii num ȳi zale,
ȳȳi r ȳd cu dinȳi de lapte, se trag de m ȳini
din cale,
ȳȳi spun c ȳte o glum ȳ, ȳȳi ȳe ȳ m ȳrul din s ȳn...

Ca substantiv invariabil e f ȳrte poporan compusul s ȳre-*apune* „coucher du soleil“ ȳn opoȳiȳiune cu s ȳre-resare „lever du soleil“.

Un zapis de v ȳnd ȳre, 1690 (Cond. Mss. a Hurezului, 1754, ȳn Arch. Stat. f. 534 a) : „v ȳndutu-ȳ-am dumn ȳlui pivniȳa noastr ȳ de pi ȳr ȳ din T ȳrgoviȳte cu tot locul c ȳt s ȳ va al ȳge ȳi cu un loc de pr ȳv ȳlie al ȳtur ȳ cu pivniȳa, care loc m ȳrge ȳn lung din uliȳa c ȳ mare spre soare-*apune* p ȳn ȳ ȳn uliȳa car ȳ m ȳrge pre l ȳng ȳ locul Hrizii Banul..."

Basmul „Pic ȳ ramur ȳ“ (Stancescu, Basme p. 2) : „ȳntr ȳ vr ȳjmaȳul din-spre s ȳre-*apune* ȳi ne pustiesce o g ȳrele..."

Alexandri, Legenda Cioc ȳrli ȳ :

Seninul dulce-al ȳilei, r ȳv ȳnind acea minune,
Din s ȳrele-resare ȳi p ȳn'la s ȳre-*apune*,
Se'ntinde pe d'asupr ȳi cu bolta lui rotunda,
Voind s ȳ'ȳ fac'un templu ȳn care s'o ascund ȳ...

unde articulatul s ȳrele-resare este o licenȳ poetic ȳ.

De la Vrancea, Sultanica p. 45 : „D'o fi fat ȳ, o s'alerge d'a 'nc ȳtelea pe la s ȳre-resare p ȳn'o ved ȳ pe dracu la s ȳre-*apune*..."

„V ȳntulu ȳ dela apus i se dice s ȳre-*apune* ȳi Munt ȳnu“ (P. Mich ȳescu, Br ȳila, c. C ȳc ȳru).

La prima persoană *apun* sau *apuiri* nu se aude mai nici o dată, cea ce se explică prin însuși sensul acestui verb; la subiectiv însă și la participiu presinte se rostesc tot-d'a-una cu *n* mulțat: *apuie*, *apuind*, nu: *apună*, *apunënd*.

Ioan Crisostom, text din sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al bis. Sf. Nic. din Braș., p. 524): „mănițați-vă și nu greșireți, soarele să nu *apue* în mânia voastră...”

Dosofteiu, Synaxar 1683, Sept. 1 (f. 2 a): „Și bătându-să [Isus Navi] cu inoplemencii și soarele *apuind*u, avându inemă la războiu s'au rugat lui Dumnedzău și dzasă să stia soarele, și îndată stătu și să opri soarele din călia sa să nu *apue*...”

Critil și Andronius (Iași, 1794) p. 15: „eu m'amă dată cu totul la priviré acești mulțimi de stele, din care unele era scânteioasă și altele strălucitoare; eu socotiemă, eu însemnamă a loră mare deosebire, a loră așăzare, a loră mișcare și a loră floare, unele răsărindă și altele *apuind*u...”

v. ^{1.2.} *Apus*. — *Pun*.

apune (Sóre). — v. *Apun*. — *Sóre-apune*.

Apunëtör s. **apuitör**, -óre, adj.; „descendant, du soleil” (Cihac).

v. ^{1.} *Apus*.

A-pürure, adv.; toujours, en tout temps, continuellement. Tot-d'a-una sau hojma. Din prepoziționalul *a* (=ad) și din *purure*, de care nu se deosebesce prin sens. Mai obișnuit își acață pe emfaticul *-a* (v. ^{5.} *A*): *a-pururea*.

I. Văcărescu p. 29:

O ce simțire! o ce plăcere!
In noi s'aprinde foc ce nu pîere;
Ș'aprins *apururea* 'n noi să fie,
Jurăm p'altar de statornicie...

Își mai prepune une-orî pe de: de *a-purure* sau d' *a-purure*.

Beldiman, Tragod. v. 3915:

Dar de ei a se încrede nici o dată nu putea,
De acela 'n îngrijire de *apururea* plută...

v. *Purure*.

^{1.} **Apüs**, -ă; le part. passé d' *a pun* pris comme adjectif: couché (des astres), fig.: sur le déclin, disparu. Sórele *apus*. Lumină *apusă*. Stele *apuse*. Figurat: bucuriă *apusă*; nemuri *apuse* în întunerecul vécurilor etc.

La negativ, *ne-apus* însemnéză mai mult cea ce nu póte să *apuie* sau nu *apune* nici o dată.

Varlam, 1643, I f. 245 a: „Isus Hristos, dreptul soare, lumina cé *ne-apusă*, străluciré cía véčnică...”

Șépte-taine, 1644, p. 127: „mărgemă spre lumina cía *ne-apusă* a dzilei măririi lui Dumnedzău...”

Cu același sens *ne-apuitor*.

Cantemir, Divanul 1698, f. 80 b: „lumina lumii în lumina credinții, adecă în soarele cel *ne-apuitor*iu a o preface...”

v. *Apun*. — ^{2.} *Apus*.

^{2.} **Apüs** (plur. *apusuri* și *apuse*), s. n.; 1°. coucher (des astres); 2°. occident, ouest; fig.: déclin. In primul sens, *apus* este dinamic, însemnând treptata *apunere* a stelelor; în sensul al doilea e static, arătând regiunea cerului unde stelele *apun*. In ambele sensuri e sinonim cu *asfințit*, cu *sóre-apune*, cu *scăpétat*. Prin sens și prin partea radicală *pon* coincidă cu ital. și portug. *ponente*, span. *ponente*, provenț. *ponent* (Cihac).

1°. *Apus* „coucher”.

Se dice mai adesea *apus* de sóre, nearticulat, construindu-se cu *spre*, *la*, *pe* *la*.

Balada „Óia năsdřavană“ :

Și mi s'au vorbit,
Și mi s'au șoptit
La *apus* de sóre
Să mi te omóre...

(G. D. T., Poes. pop. 435)

Colindă muntenescă :

Spre *apus* de sóre,
Cam pe drumul mare,
Trec
Și se petrec
Stoluri de voinic
Pe cal povirnic...
(Ibid. 91)

Balada „Miorița“ :

Ei se sfătuiră
Pe l'*apus* de sóre
Ca să mi'l omóre...

Figurat, la Costachi Conachi, p. 100:

Amar nouă ! ce durere ne arde și ne topesce !
Noi murim, și lumea tótă nimic nu ne folo-
sesce :
Nu' scăpare... căci nădejdea dela noi este
departe ;
S'o 'nchegat lumina vieței cu *apusul* cel de
moarte !...

Ibid. p. 224 :

Tu pătrunđi a mea simțire cu lumină ce în
cer nu's...
Tu ești Dumneđu de viață, tu ești stea fără
apus...

Gr. Alexandrescu, Mănăstirea Délul :

Mărețul turn, trist martur l'al nostru trist
apus...

și tot acolo mai jos cu sensul direct :

Așa în a mea rivnă, pe locul părintesc,
Fiú al astor ruine, țărina lor slăvesc ;
Încă 'mi aduc a-minte de gróza ce simțiam,
Când la *apusul* ڟilei scheletul lor priviam..

2°. *Apus* „occident“.

Un bócet din Moldova :

Îe-te după sfântul sóre,
Luminos și frumos tare,
Că-í nainte mergător
Și 'napoi întorcător :

Merge dela resărit
Și pină la asfințit,
Și dela *apus*
După ce s'a dus
Merge iar la resărit...

(Burada, Inmormint. p. 121)

Rare-orí se ڟice în acest sens, prin-
tr'un fel de pleonasm poporan, „*apu-
sul sóre lui*“.

Inventariul Cotrocenilor 1681 (Mss.
Arch. Stat.) f. 14 : „și iară să hie svin-
tii mănăstiri o moșie în muntele Bu-
cécíului, însă de cătră *apusul* so a re-
lui toată parté jupănesii Caplii den
Cocorăști...“

Apus este unul din cele patru punc-
turi cardinale.

Predică, text din sec. XVII (Cod.
Mss. miscell. al bis. Sf. Nicolae din
Brașov, p. 190) : „date fură noao pa-
tru eyagghelii, derep-ce săntú stlăpi a-
césté lumiei, că și lumé patru părți a-
vândú : răsăritulú, *apusul*, mia-
zâ-noapte, amiază-zi, pentru
acéia se cădé și stlăpi a fi patru...“

Apus se pune obicínuit în antitesă
cu resărit.

Balada „Sórele și luna“ :

Noi cât om trăi,
Nu ne-om întâlni :
Când eú merge-oú la *apus*,
Tu la resărit te-ai dus ;
Când tu merge'í la *apus*,
Eú la resărit m'am dus...

(Burada, Dobrogea p. 172)

Cimilitura despre Scrisóre : „Limbă
dulce saú amară, grăesce la resărit
și s'aude la *apus*“ (Alex., Poes. pop. 3,
393).

Proverb despre cine povestesc fără
șir : „Îmi vorbesci una dela resărit
și alta dela *apus*“ (Pann, III, 131).

„Resăritul și *apusul*“ = lumea
înrégă.

Moxa, 1620, p. 351 : „toți domnii
pământului și toți vitėjii lumiei dela
răsărit până la *apus*...“

Varlam, 1643, I f. 45 a: „într'un easă iaste de o dată și în ceriu și pre pământu, și la răsăritu și la *apusu*, și în toate laturile lumiei...”

În urma schismeî lui Fotiū (858), religiunea creștină s'a despărțit în două mari secte: biserica *Resăritulu* i saū grécă, și biserica *Apusulu* i saū latină.

Urechia, Letop. I p. 106, vorbind despre Conciliul dela Florența: „în loc de împreunare, nici să auză de numele Papii și a bisericii *apusulu*...”

În Psaltirea Șcheiană circa 1550 (Mss. în Acad. Rom.), XLIX, ne intimpină forma *appus*:

... de răsăritul soarelui pără la <i>appus</i> (ἄνορος)...		... a solis ortu usque ad occa- sum...

În graiul vechiu *apus* se întrebuintează și la plural: *apuse* și *apusuri*.

Coresi, 1577, ps. CII:

... câtū stau răsăritele de <i>a- puse</i> , deluîngat' au de noi fără-de- légile noastre...		... quantum distat ortus ab occidente, longe fecit a no- bis iniquitates no- stras...

unde și'n textul grec e pluralul: „ἀνατολαὶ ἀπὸ δὲ ὄψεως”, ca și'n cel paleo-slavic: „vŭstotzi ot zapadu”. Însă la Silvestru, 1651, e singular: „cātu'i de departe răsăritulu de *apusu*”.

Biblia Șerban-vodă, 1688, p. 460 (E-sai. IX, 12):

Siriā despre răsăriturile soa- relui și pre Eli- ni dela <i>apusurile</i> soarelui...		Συρίαν ἀπ' ἡλίου ἀνατολῶν, καὶ τοὺς Ἕλληνας ἀπ' ἡλίου ὄψεως...

Corbea, Psaltirea circa 1700 (Mss. în Acad. Rom.) LXVII:

Ce lui preste *apusuri*, ce s'aū suit, cale
îi faceți și'l proslăviți și'n del și în vale...

v. ¹ *Apus*. *Asfintit*. — *Scăpătat*.

Apusón, -ă, adj. et subst.; 1°. „occidental, habitant de l'occident” (Cihac); 2°. appartenant à l'église romaine. În opozițiune cu *resăritén*.

„Vintuluî de mēdi-đi se đice *Vintul-mare* și *Apusanul*” (P. Pinteia, Banat, c. Nevrincea).

v. ² *Apus*.

Apust (plur. *apusturi*), s. n.; t. de Moulinage: écluse. Termen mai obișnuit este *jilip*; se đice și *stăvilar*.

„*Apust* la móră se numesce o clădire din trei părăți de scânduri, doi laterali și unul în fața izețurei unui iaz, mai adăugându-se o podelă făcută éráși din scânduri. La părătele din fața izețurei se aședă 2-4 stavile, cari în timp ploios se rădică, căci altfel impléndu-se iazul de apă s'ar strica izețura, s'ar scurge tótă apa și móra n'ar mai îmbla” (I. Solescu, Sucéva, c. Lămășeni).

„*Apust* la móră este ezitura cea de lemn, care opresce apa când vrea, și'i dă drumul éráși când vrea” (G. Bottez, Iași, c. Chișcăreni).

La prima vedere, *apust* ar păré a fi latinul *appositum*, iar prin urmare dublet etimologic cu *adăpost* (= *adpositum*), cea ce s'ar potrivi sub raportul sensuluî și n'ar fi tocmai greū de susținut în privința fonetică. Totuși originea latină saū romanică trebui cu totul înlăturată. Moldovenii aū luat cuvintul dela Poloni: *upust* „die Schleuse an einem Teiche”, din vechiul slav *upustiti* „dimittere”. Linde (v. *Upusció*) aduce o mulțime de texturi polóne, din cari iată cel de'n-tăiu: „do zatrzymania wody w stawie albo wypuszczenia jej są *upusty* = pentru oprirea apēi în iaz saū pentru scóterea ei sint *apusturile*”. Dela Poloni aū primit acéstă vorbă și Rute-

ni: o p u s t „Schleuse“ (Zelechowski, I, 574). Din polonul u p u s t vine românul *apust* prin dissimilațiune vocalică.

v. *Jilip*. — *Lătoc*. — *Móră*...

Apuşoră. — v. *Apşoră*.

Apût (*apuțit*, *apuțire*), vb.; sentir bon ou mauvais, flairer. Sinonim cu a m i r o s. Format din p u t prin prepoziționalul *a = a d* ca în „apipăesc“ său în „adulmec“. Archaism.

Dicționarul Bănățen Mss. circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 424): „*Aput*. Olfacio“.

Coresi, 1577, ps. CXIII:

Rostū aū și nu
grăescū, ochi au
și nu vādū, u-
rechi au și nu
audū, nasure au
și nu *aputū*...

Os habent et
non loquentur,
oculos habent et
non videbunt, au-
res habent et non
audient, nares ha-
bent et non odo-
rabunt...

unde la Silvestru, 1651: „nari au și nu mirosescū“, iar la Dosofteiu, 1680: „nări au și nu vorū mirosi“.

v. *Amiros*. — *Apipăesc*. — *Apuțit*. — *Aulm*. — *Avęd*. — *Put*...

A-putère-a-fi s. **a-putèrele-a-fi** (de-), adv.; plus que suffisamment, dans toute la force du mot. Un moldovenism energetic și frumos în loc de: „pe cât se póte mai mult“. Sub raportul morfologic se apropia de vechiul adjectiv „a-firé“.

Basmul „Pepelea“ (Sbiera, Povești p. 9): „...aū început și mai cu gura și cu ocări asupra lui și a'l muștra, cum de aū fost el așa de nebun și de tont, și cum de el, om bătrân și moșneg *de-a-putere-a-fi*, și să'l cuprindă așa jocul când aude o turluitură de fluer!...“

A. Vlăhuță, Nuvele p. 129: „Ai înăncuit, sărace, de tot. Ci-că ești om,

copt *de-a-puterele-a-fi*, și nu țî-ai prăsit un ban să'ți poți cârpi o nevoe la o vreme grea...“

v. *A-fire*. — *Pot*.

Apuținéz (*apuținat*, *apuținare*), vb.; diminuer, réduire, ammoindrir. Această formă, în loc de *impuținez*, ne întimpină numai la Budai-Delenu (Dicț. Mss. în Muz. istor. din Bucuresci): „*apuținezu*, *apuținu*, vermindern, weniger machen“. Să fie óre poporană?

v. *Impuținez*. — *Puțin*.

Apuțire. — v. *Aput*.

¹**Apuțit**, -ă, le part. passé d'a put pris comme adjectif: senti, flairé.

v. *Aput*. — ²*Apuțit*.

²**Apuțit**, s. n.; le part. passé d'a put pris comme substantif: odorat. Archaism. Sinonim cu m i r o s.

Dicționar Mss. Bănățen circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 424):

„*Apucitul*. Olfactus.

„*A p u c i t u r ă*. Olfactio“.

Coresi, Omiliar 1580, quatern. XXIV p. 11: „de-ară fi tot trupulū ochiū, unde ară fi auzul? iară de-ară fi totū auzū, unde i-ară fi *apuțitulū*?...“

v. *Aput*.

Apuțitură. — v. ²*Apuțit*.

¹**Ar** (*arat*, *arare*), vb.; labourer. Latinul a r o, trecut de asemenea la Italiani, Spanioli, Portugesi și Provențali (Cihac). „*A ara*, a resturna brasda cu plugul“ (Costinescu). A lucra pământul pentru a'l face să rodască bucate. Treba plugarului. Indeletnicirea de căpeteniă a ómenilor dela țără.

Miron Costin, Letop. I p. 47: „tu ară pământul și păzește căsnicia, și alte meștersuguri trebuitoare fă ca un țăran...“

Pentru a se pute *ara* bine, pămîntul trebuî să nu fie vîrtos.

Moxa, 1620, p. 403 : „deci Craiu (Sigmund) cu cîtă hvală venise, cu mai mare ruşine se întoarse, că'şu pierdu voinicii cu totul şi lăsa oase de oameni cîtă nu'şi pute *ara* oamenii pre acei câmpii...”

După ce se *ară* pămîntul, apoi se grăpéză şi se aruncă sēmîntă.

Colinda „Pluguşorul” :

Şi pămîntul măsurarăm,
Măsurarăm şi'l ararăm :
Joile
Văile,
Mercurile
Gropile,
C'ăşa ne-era locurile ;
După cel ararăm,
Îl grăparăm
Şi grău curat sēmēnarăm...
(G. D. T., Poes. pop. 13¹)

Ar de tōmnă, *ar* de primă-
vēră, se dîce după timpul anului
cînd se *ară*.

Neculce, Letop. II p. 456 : „căzut'aũ o brumă mare de aũ stricat pânile cele micî, şi stricase şi pânile mari care era mai tîrzie, că nu putuse oamenii *ara* de toamnă, fiind vremea oştirii, şi de primăvară érašî nu putea să *are* de vreme, fiind boi slabî de érnă...”

. Unélta cu care se *ară* este plugul cu hălteele lui.

Neculce, Letop. II p. 200 : „...[Stefan cel Mare] mirându-se ce om este acela că *ară* duminica, îndată aũ trimes în toate părţile ca să'l găsească pre acel om să'l aducă la dănsul ; şi l'aũ aflat pre om în sus pre apa Vasluului, cale de patru cēsuri, arând la o movilă ce se chiamă acum movila lui Purcel, că pe acel om încă îl chie-ma Purcel. Şi ducându'l pre acel om la Stefan Vodă, l'aũ întreat Stefan

Vodă : el aũ strigat aşa tare ? şi de ce *ară* duminica ? El aũ zis că aũ strigat el să aducă boii la plug, şi *ară* duminica că este om sărac şi într'alte zile n'aũ vrut frate-său să'î deie plugul...”

Balada „Movila lui Burcel” :

Să'mî dea plugul ca să *ar*
Mî-a fost ruga în zadar...

O doină :

Aleî, puico ! dac'aî vrea,
Patru pluguri aş dura,
Têra 'ntregă aş aral...

(Alex., Poes. pop. 2. 243)

Cînd *ară* mulţi de o dată, plugurile se aşedă şi înaintéză în rînd, iar plugarii cîntă.

Cîntecul Jianului :

Vêquî ômenii arând
Cu plugurie în rînd,
Numai pluguleţul meũ
L'a 'ntelenit Dumneđeũ!...

(G. D. T., Poes. pop. 291)

Costachi Negruzzi, „Doîna nouă” :

Boiî mei cînd aud doîna,
Ară țelină şi moînă,
Şi imî samăn cel ogor
Cîntând doînele cu dor...

A *ara* un câmp pentru întăia dată, se dîce : a despica țelina.

Cîntecul Pandurilor din 1821 (G. D. T., Poes. pop. 484) :

Uite, mergem să arăm,
Telină să despicăm,
Că avem sa sēmēnăm ;
Voi aveți să ne urmați
Şi 'nsutit să secerati!...

Proverb : „Orđul îl *ară* boiî şi 'l mănăncă caii” (Pann, II, 87) ; saũ : „boiî *ară* orđul, şi caii îl mănăncă” (Baronzi, Limba p. 60).

I. Créngă, Povestea unui om leneş (Conv. lit. 1878 p. 258) : „Să 'şi pue cine-va obrazul pentru unul ca tine şi

să te hrănescă ca pe-un trântor, mare minune! și asta! dar tot de noroc să se plângă cine-va. Bine a mai ținut cine-a ținut că: boii *ară* și caii mănâncă...”

Ghicitorea despre „Scrisore: „Gâsca *ară*, omul *mînă*” (Țara nouă 1887 p. 162); negreșit, de pe când se scriea cu pene, nu cu condeie.

„Când pământul este fraget, poporul țințe: se *ară* c u m u ' i c e n u ș a” (G. Băsoc, Tecuciu, c. Homocea).

Infinitiv arhaic „de-a *arare*” :

Paliia, 1582 (ap. Cipariu, Anal. p. 81) : „în șase dzile lucrédzâ, în a șapte dzi tu rădzibună de-a *arare* și di-a secerarea...”

v. 1. 2. 3. *Arat*. — *Arător*. — *Arătură*. — *Boi*. — *Brasdă*. — *Plug*...

²-ăr s. -ăriu, -ără (plur. -ări și -are); sufixe nominal corresponsant au latin -arius et -arium. La vechii Romani sufixul -ario- capătase o mare răspândire mai cu seamă în epoca imperială, dând naștere unei mulțimi de substantivi, precum :

a) masculini de agenți: carbonarius, argentarius, ferrarius, carpentarius, cassidarius, coriarius, furnarius, lapidarius, lignarius, pectinarius, pecuarius, tabernacularius, tignarius etc., ca românește în: cărbunar, argintar, ferar, cismar sau ciobotar, șelar, hornar, petrar, peptenar, păcurar, crășmar, zidar, lemnar, meșteșugar, plugar, vâcar, porcar, măcelar și altele, în cari agentul se numește după lucrul cu care se îndeletnicește, dar la feminin nu se face *-ară*, ci -ărésă: cărbunărăsă, argintărăsă etc., une-orî -ăriță: văcăriță, crășmăriță, lemnăriță;

b) neutri cu sens de încăperea unde se face sau se ține ce-va: aerarium, a-quarium, cellarium, columbarium, granarium, vestiarium, cibarium, armamentarium etc., ca românește în: grănar,

porumbar, furnicar, acar, băligar, frunđar, degetar și altele, numite după cele cuprinse în acel loc și cari ar trebui să aibă tot-d'a-una pluralul în *-are* ca „grănare”, deși poporul preferă a le trece la genul bărbătesc: furnicari, frunđari etc.

Pe lângă acestea :

c) un mic număr de adjectivi: primarius, secundarius, tertiarus, adversarius, contrarius etc., ca românește în: [văr] primar, [cal] pătrar sau cincar, sugar, fugar și mai încă vr'o trei-patru, cu femininele lor în *-ară*: [vără] primară, [épă] cincară...

Numirile de pomi ca „frăgar”, sau de pometurî ca „alunar”, aparțin rubricii *b*, însemnând un ce cu fragi sau cu alune; iar cuvîntul „armăsar” face parte din rubrica *c*, derivând dintr'un adjectiv: „[cal] armăsar = [equus] admissarius.” De asemenea e de origine adjectivală „mădular” = lat. „medullaris” trecut la „medullarium”, precum și „amnar = ad-manuarium”.

Cătră rubricile *b* și *c* s'ar mai pute adăuga numirile lunelor ca „florar”, „ciresar”, „gerar”, „brumar”, adecă cu flori sau cu ciresse, geros sau brumos, dacă aci nu s'ar recunoște mai curând lucrarea de analogie a termenilor latini: „Januarius” și „Februarius”, de unde și „cărindar”, „făurar”, măselar”.

În „țințar” nu este sufixul *-ar*, ci cuvîntul întreg e o reduplicare onomatopoeică = it. zenzara, zanzara = sp. zenzalo etc.; ér vorbele „ambar”, „cântar”, „păhar”, „măgar”, sînt împrumutate.

Poporul rosteste de o potrivă *-ar* și *-ăriu*, deși forma *-ăriu*, cea organică, predominesce în vechile texturi. În cuvinte ca „săbier”, „clucer”, „pivnicer”, „ușer” etc., *-er* din *-ar* se datorește acomodațiunii regresive a lui *a* cu *i*, sau

cu *î* cel cuprins în consónele palatale.

Románul *-ar* corespunde: italianului *-aro*, *-ario*, *-ajo* și *-iero*; spaniolului *-ario* și *-ero*; portugezului *-ario* și *-eiro*, francesului *-aire* și *-ier*, afară de unele abateri mai rare.

Așa:

cărbunar = it. *carbonajo* = sp. *carbonero* = port. *carvoeiro* = fr. *charbonnier*;

grănar = it. *granaro*, *granajo* = sp. *granero* = fr. *grenier*;

primar = it. *primario*, *primajo*, *primiero* = sp. *primario*, *primero* = port. *primeiro* = fr. *primaire*, *premier*...

Sufixul *-ar* este unul din acelea prin cari se forméază mereu cuvinte noue, mai cu sémă însă la rubrica *a*.

v. *-areț*. — *-ariță*. — *-aș*. — *-ăreșă*. — *-ăriță*...

⁵. *ar*; 3e pers. sing. et plur. de l'opatif du verbe auxiliaire *a* m. — v. ². *Am* (p. 981-2).

Arà! — v. *Ăra!*

Aràb. — v. ¹. *Arap*.

Arabà s. *harabà* (plur. *arabale* s. *harabale*), s. f.; grand chariot, chariot turc.

v. *Harabà*.

Arababură, s. f.; sens dessus-dessous, pèle-mêle. Mai nici o dată nu se aude *alababulă* (Cihac). Adesea se aspiră în *harababură*. Sinonim cu *d'a n-dóselea*, *d'andaratelelea*, *anocato*, *alandala*, *anapoda*, cari însă sint numai adverbii, pe când *arababură* funcționează mai tot-d'a-una ca substantiv. N'are a face cu turcul *alak-bulak* (Șălnenu), decât numai dóră prin principiul comun onomato-poetic, prin care se întâlnește și mai bine cu venețianul *alababalà*, de

ex.; „andar alababalà = vivere spensierato“, „far alababalà = fare alla sciamannata“, „parlar alababalà = favellare come i pappagalli“ (Boerio).

De la Vrancea, Sultanica p. 6: „În cărciumă e *arababură* mare. Firtisélă nepomenită ține Nea Nicola grecul, printre fruntași aleși după sprincénă, de ȕiua sa. O dată pe an e St. Niculae...“

„Despre modul cum întrebuintéază poporul pe la noi cuvîntul *harababură*, étă doé exemple:

„I^o. In casa Iónei ȕi-*î* mai mare dragul să întri, că veȕi o mare curățenie și tóte lucrúșórele aședate la locul lor; iar la vecina sa ai să găsesci străchinii, lingurii, făină, slănină, aruncate pi pat, pi masă, pi vatră; printre blide, cârpe; printre cârpe, mămăligă; în scurt, o curată *harababură*.

„2°. Ferice de Ion! când vorbește el, toȕi ai casei l'ascultă ca pi părintele duhovnic; iar l'alde Sava toȕi vorbesc o dată, fără să bage 'n samă care e mai mare și care mai mic; ce să ȕic decât că la îi îi o curată *harababură!*...“

(E. Mironescu, Covurluiu, c. Óncea).

v. *Anapoda*. — *Curat*.

Arabagiú s. *harabagiú*, s. m.; charretier. — v. *Harabagiú*.

Aràc s. *haràc*, *aràg* s. *haràg*, s. m.; échalas. — v. *Harac*.

Aràca'n-de-mine! interj.; exclamation féminine de détresse. Formă poporană în loc de *saraca'n-de-mine*.

Basmul „Pepelea“ (Sbiera, Povești p. 9): „*Aracan-de-mine!* și eú încă să joc? Mě socoȕi tu așa de próstă?...“

Basmul „Sânta Vinere“ (ibid. p. 309):

Aracan-de-mine, mătușică dragă!
Nu știu ce să fie că s'au sculat mama
din mormînt..."

v. ²*Alde* (p. 789). — *Sărac*.

Arăd, s. m.; t. de Géogr.: Vieil-Arad, Neuf-Arad, Arad, ville roumaine en Hongrie. Un oraș din Crișiana, despărțit în două prin Murăș și legat printr'un pod. Are o cetate. Reședința unui vlădică românesc. Numele se menționează pentru prima dată în documente ungurești din secolul XIII, dar numai ca sat (Féjer). De unde vine? e a-nevoe a ști. Ar pute să fie *Aradu*, adică satul lui *Radu* sau unde șede *Radu*. Să observăm însă că și'n Dolj o măgură se cheamă *Arade* (Frunțescu). Numai de prin secolul XVI *Aradul* capătă o însemnătate orecare istorică. Locuitorii de prin preșur sint într'o foarte mare parte Români.

Doină din Banat:

Suî, măicuță, 'n del la cruce,
Să vești Domniî cum ne duce
Pe drumul *Aradului*
Cătană 'mpăratului...

(Familia 1885 p. 511).

Intr'un cântec de pe la Mehadia (Vulpian, Texturî p. 41):

Să bem noi vin de cel alb
Cu fetele din *Arad*!
Hai să bem vin de cel roș
Cu fetele din Lugoș...

Din Ardél:

Câți frăgari pe la *Arad*,
Atâtea gânduri mă bat...

(J. B., 139)

Țichindél, 1814, p. 372: „școală pentru cei ce vor de acuma înainte dascăli să fie la Români, mlădițele vechilor Români, să se rădice, care în 3 Noemvrie 1813 spre mângăiare și bu-

curie și vecinica pomenire în *Aradul vechiu* s'au început..."

Arăde. — v. *Arad*.

¹**Arăg** s. harăg. — v. *Harac*.

²**Arăg** (plur. *araguri*), s. n.; t. de Calligr.: jambage. „Uneltă de tras rigle spre a scrie drept“ (Costinescu). Se ȳice și h a m b a c. Imprumut dela Fanariotî, din neo-grecul *ἀράδα*.

v. ¹*D*. — *Hambac*. — *Rigla*.

Aralic (plur. *aralicuri*), s. n.; intervalle, espace, distance. „Mi-a făcut *aralic* = il m'a fait place, j'ai réussi à passer“ (Pontbriant). Dr. Polysu: „*Aralic*, der Raum, Zwischenraum, Spielraum, Platz“. Din turcul *aralyk* „intervalle, interstice“ (Șăinenu). Nu se mai aude nicăiri (L. M., Glos. 24).

v. ¹*Turc*.

¹**Arăm**. — v. *Haram*.

²**Arăm**. — v. ¹*Aramă*.

Arăma, n. pr. loc. artic.; t. de Géogr.: nom d'un village en Moldavie. Un sat în județul Iașilor (Frunțescu).

v. ²*Aramă*.

¹**Arămă** (plur. *arămî* și *arămuri*), s. f.; 1°. cuivre; 2°. ustensil en cuivre. Metal roșietec, mai puțin virtos decât ferul, care se pôte topi, se mestecă cu alte metalurî, se lășese sub ciocan. Se întrebuintează pentru facerea golanilor și a feluritelor unelte, mai ales vase.

Localitatea, de unde altă dată Româniî își procuraî acest metal, este *Baia-de-aramă* din Mehedinți.

„In Țera-Romănescă — ȳice sub Mateiu Basarab archidiaconul Paul de A-

lep — se află o frumoasă baie-de *aramă*, din care metalul se scôte ca o pétră négră din nesce puțuri fórte adânci, și apoi se prelucréază cu multă măiestriă...” (A. I. R. I, 1. p. 105).

„La noi pétra din care s'a scos *aramă* se dice rudă...” (I. Spinénu, Severin).

A perit industria, dar a mai remas câte ce-va din terminologiă.

Pe la finea secolului XVII Baia-de-*aramă* mai trăia încă nu numai ca nume geografic.

Constantin Brâncovén, 1693 (Cond. Mss. în Arch. Stat. p. 217), în „o carte a Costii neguțitorii dela Baia-de-*aramă*”, dice: „...cari moșie și rumâni au fost zălojit İachim spătărelul drept *aramă* oca 700 la Dédiul Duca, și acei bani ce s'au dat pre *aramă* au fost ai Costii neguțitorii, și când au fost la zi, neputând să dé *arama*, au fost dat toate zapisele de această cumpărătoare la mâna Costii...”

Româniî nu făceaû banî de aur, ci de argint, și mai cu sémă de *aramă*.

Nic. Muste, Letop. III p. 10: „Pre acele vremuri era pace și țara întemeiată. Era bănărie în cetatea Sucevei, care era dela Dabija Vodă, și făcea șalăi de *aramă*, cariî numai aice în țară îmbla, 4 șalăi la un ban bun...”

v. ² *Ban*.

Bănuțiî de *aramă* se dicea une-orî a r â m i ó r e.

Legenda St-î Maria Egipténă, sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nicolae din Brașov, p. 373): „eșii dein pritvorul besérecei și purceș répede; vazu-mă oare-cine mergându și'm déde trei a r â m i o a r e, zise'mi: ține, a mé mumă; eu le luai și cumpărâi trei pite...”

Cu sens de „monetă ne mai trebu-buinciosă” în genere, la Gr. Alexandrescu, „Mănăstirea Délului”:

Și precum anticarul, la patima'î supus,
Culege veche-*aramă* ce nu mai are curs,
Așa în a mea rivnă, pe locul părintesc,
Fiû al astor ruine, țărina lor slăvesc...

În industriă se fac fel de fel de lucruri atât din *aramă*, precum și din amestecul ei cu zinc, numit alama.

În balada „Radu Calonfirescu” descrierea unui cort:

Este-un cort mare, rotat,
Cu crescutul nărâmzat,
Cu țeruse de *aramă*,
Cu cârlige de alama...

(G. D. T., Poes. pop. 477)

În vechile texturi, câte-o dată *aramă* se confundă cu aci ó e saû bronz, pe cari și Grecul le cuprindea sub singurul termen de χαλκός.

Dicționar Mss. bănățén circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 423): „*Aramé*: Aes. Cuprum”.

Ioan din Vinți, 1689, f. 70 a: „Să așû grăi în limbile oamenilor și ale ingerilor și dragoste n'așû avé, fire-așû ca o *aramă* răsunătoare și ca unû clopotû nerăsunăndû...”

Și tot acolo, f. 194 a: „Manasie celû închis în *arama*...”

Dosofteiû, 1673, f. 23 b:

La război mi-ai datu'mî bună 'nvățătură:
Brațe de *aramă* la săgetătură...

unde în context: „ἔθου τόζον χαλκοῦν τοῦς βραχίωνάς μου = posuisti arcum a e r e u m brachia mea”

De asemenea, fórte poetic, *aramă* în loc de „clopot de aci ó e” la Costachi Negruzzi, Melancolia:

Al *aramei* tristul sunet gândul meû a de-
șteptat,
Spre locașul mântuirii pașii meî a îndrep-
tat...

Vasele de *aramă*, și chîiar cele metalice peste tot, pórtă în popor numele de *aramă*, la îmulțiît *arâmuri*, ca și

în latinitatea medievală, bună-ură : „*araminum unum argenti album*“ (Du Cange).

Jipescu, Opincaru p. 12: „întrară într-o pimniță cu ghin și acoalea la fundu buți se sfătuiră, mai vorbiră, mai ceogniră bårdacu, mai ulcica, mai *arama*, mai borcanu și garafa, și togma după câte-va 'nchinări se 'nvoiră...“

De la Vrancea, Sultonica p. 202, descriind o bejenia: „gomotul sec al rôtelor fără șini, bălângănitul *ardmurilor* ca niște clopote dogite...“

Aur saŭ argint amestecat cu *aramă* se ȝice s p u r c a t.

Pravila Moldov. 1646, f. 41: „bani răi, dentru aurŭ și dentru argint s p u r c a t, saŭ prisne de *arame*, saŭ cum are fi...“

Lucrurile de *aramă* pot fi poleite cu aur saŭ cu argint, dar poleiala se șterge cu timpul, și atunci pe ici pe colea începe a se arăta *arama*.

De aci figurat mai multe locuțiuni proverbiale despre *arama* ce se dă pe față la ómeni.

Cihac: „a'ș i arăta *arama* = lever le masque; i s'a cunoscut *arama* = on a connu son caractere“.

I. Créngă, Povestea lui Harap-alb (Conv. lit. 1877 p. 178):

„—...na'ți o palmă, ca să ți minte ce ți-am spus. Băgat'ai în cap vorbele mele?“

„— Da, stăpâne, — ȝise Harap-alb, lăsând ochii în jos; și eșind pornesce la grajdŭ.

„Cu asta a voit Spânul să 'ș i arate *arama* și să facă pe Harap-alb ca să 'i iee și mai mult frica...“

Alexandri, Pétra din casă, sc. 16:

„Leonil: Atunci ești o b r a z n i c?“

„Nicu: Poroncă?“

„Leonil: Vreŭ să ȝic că atunci i ȝ i ară ȝ i *arama*.

„Nicu: Dar; atunci m e d i s v a l e s c...“

Proverb: „*Arama* omului la beție se arată“ (Pann, I, 117).

P. Ispirescu, Snóve p. 23: „...ca să nu i se dea pe față *arama*...“

Aceste locuțiuni n'aŭ a face cu latinitatea „ducere aliquem ex aere“ (Cihac), care nu însemneză alt ce-va decât „*simulacrum alicujus ex aere facere*“.

„Intre epitete de grâne: popușoiul c o p t c a *arama*...“ (G. Popescu, Suceva, c. Mălini), când începe a fi roșietec.

În legendele poporane jócă un rol însemnat p o d u l d e *aramă*, alături cu alte poduri alegorice.

Sufletul mortului, în călătoria sa pe lumea ceia-laltă, trece un pod de *aramă*:

Nu m e m a i j u d e e n i m e
Om cu suflet ca și mine,
Că la podu de *aramă*
Sufletul m e ŭ va da s e m a,
Și la podu de argint
Va fi tare socotit...

(J. B., 175)

Balada „Craiul și soră-sa“:

Eŭ atunci voŭ veni
Când tu din casă'i eși
Și mie că'mi vei gâti
Pod de-*aramă*
Peste vamă,
Pod de argint
Peste pămînt...

(Marian, Bucov. I, 163)

Intr'o variantă ardelenescă a aceleiași legende despre „Sórele și luna“:

Pod de-*aramă*
Preste vamă,
Pod de fier
Pină la cer,
Pod de argint
Preste pămînt,
Pod de c e r a
Preste ț e r a...

(Roteganu, Poes. pop. 14)

Doină din Moldova:

La podețul cel de p é t r ă
Străinele's fără tată;
La podețul cel de-aramă
Străinele's fără mamă...

(Conv. lit. 1886 p. 181)

Pentru cal de *aramă* din basmurî,
v. *Cal*.

Cuvîntul derivând din latinul *aeramen*, medieval *aramen* (Du Cange), de unde și ital. *rame*, span. *arambre*, portug. *arame* etc. (Cihac), forma cea organică este *arame*, care se și găsește adesea în vechile texturi.

Coresi, 1577, ps. XVII: „arcu de *arame*“, unde și la Silvestru, 1651: „arcu de *arame*“, dar la Dosofteiu, 1680: „arc de *aramă*“.

Predica circa 1600 (Cuv. d. bătr. II, 230): „și topindu-i în argintu și în auru și în cîuai și în *arame*...“

Popa Ion din Sim-Pietru, Alexandria 1620 (Mss. în Acad. Rom. p. 10): „cetate de *aramă*“, dar tot acolo p. 11: „îeste raifulu și ocolitu cu apă și ziditu cu *arame* și acoperitu cu focu...“

Pravila Moldov. 1646, f. 40: „aurul cel curatut ce are fi să fie, ei 'l spurcă și amestecă; argintul așijdere, unul amestecă cu *arame*, altul facu chîar de *arame* și numai căce 'l sporesc de-asupra cu argintu...“

Noul Testament 1648, Apocal. XVIII, 12: „tot vasul de pil, și tot vasul de lemn scumpu, și de *arame* și de fier și de marmur...“

Despre *arame* a se mai vedé la Ci-par, Principia p. 388.

Acéstă formă se aude pînă astăzi în Banat:

„Acei ce lucră *aramea* se chiamă căldărași“ (S. Lîuba, Banat, c. Maïdan).

Printr'un joc de cuvinte poporan între *aramă* și *haram* „maudit, de mauvais augure“, în Muntenia țeranul dice la gologani „banî de *aram*“.

Jipescu, Opincaru p. 57: „ciocoïu

'ncallea, bātu-l'ar stelili, îngropă magmudele și nisfele d'ali noi și banî de *aram* scoși din pielea mea...“

Ibid. p. 95: „fuge din pungă 'n pungă banu de *aram*...“

În Inventariul mănăstirii Galata din 1588 (Cuv. d. bătr. I, 193 sqq.) ne întimpină o mare varietate de forme:

„doaa tocure de *rame*...“

„svéșnice mare de *areme*...“

„médelnița de *arama*...“

„cruce de *arame*...“

v. ² *Arămiă*. — *Gologan*.

² *Arămiă*, n. pr. m. Nume personal, după care apoi, prin patronimicul *Arămescu*, s'aă numit unele sate *Arămesci* (Frundeșcu, Dict. top. 9).
v. ¹ *Aramă*.

Arambășă. — v. *Harambașă*.

Aramin. — v. *Haramin*.

Arân. — v. *Colibă*.

Arână. — v. *Hrană*.

Arânghel. — v. *Arhanghel*.

¹ *Arăp* (plur. *Arăpi*), s. m.; t. de Géogr.: ¹ Arabe; ² Nègre; ³ rébus héraldique des Bassarabes; fig. homme noir ou basané. Se rostesc și aspirat: *Harap*. Cu sensul propriu de „om din Arabia“ cuvîntul se află numai în cărți, unde însă se preferă forma mai corectă *Arab*.

Neculce, Letop. II p. 396: „se mărise numele aceluî Mirveiz pré mult, căt și Împărăția acéstă a Țarigradului începuse a se îngriji de dănsul, că se închinase Turcii și Arabii mai pre giumătate de slujia la dănsul...“

În graiul vechiu, sinonim cu *Arup* era *Sărăcin* = „Saracenus“.

Dosofteiu, Synaxar 1683, oct. 9 (f. 56 b): „elü nu o cunoscü pre dânsă, că'i era veștedzată fața, și frâmsiația ei topită de multă nevoință, și'tu pãria că'i un Sãrãcinü ponegrită...“; apoi la margine scolia: „*Arapü*“.

Dicționar Mss. bănățen circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 423):

„*Arap*. Arabs.

„*Arëpësk*. Arabicus.

„*Czara Arëpaskë*. Arabia“.

În gura poporului, prin *Arap* se înțelege tot-d'a-una Negru sau Negritén; și tot așa este la vecinii noștri Serbi și Bulgari, ba și la Turci.

Balada „Chira„:

Un *Arap* bogat,
Negru și buzat,
Cu solzi mari pe cap
Ca solzii de crap,
Și cu buze late
Roșii și umflate,
Și cu ochi holbați,
Și cu dinți smălțați..

„*Harapü* sînt negri cum îi păcura“ (D. Basilescu, Prahova, c. Drajna-de-sus).

Proverb: „*Arapul* de n'ar vedé pe tatăl seü și pe moșul seü negru, el s'ar omori“ (Pann, I, 135).

Pe la țeră, mai ales la ciobani, se obișnuiesc a da numele de *Arap* la câinii cei negri.

„Intre numi cîobănesci de câni: Du-lău, Hoț, Brezoiu, *Harap*...“ (T. Dobrea, Covurluiu, c. Rogojeni; I. Magheru, c. Cuca).

„Numiri cînesci: Toroman, Dorozan, *Arap*, Urs...“ (M. Țigău, Covurluiu, c. Foltesci).

„La un căne negru se ȳice *Harap* sau *Corbeiu*“ (A. Bărbulescu, Ialomița, c. Pribegii).

Din *Arap*, la feminin se face *Arăpca* și *Arăpóica*.

Varlam, 1643, f. 51 b: „*Arăpca* a-

céia ce pentru credința ei vendecă Domnulü Hristos fata ei...“

Ibid. f. 306 a: „așé să rugă *Arăpca* acéia cu inimă înfrămtă și plecată...“

Basmul „Fata cu pieze rele“ (Ispirescu, Legende p. 398): „Acolo ședea o *Arăpóica* bogată. Se rugă de slugile palatului ca s'o priimescă. *Arăpóica*, care o vęduse de sus când intră pe pórtă, porunci să o aducă...“

v. *Arăpină*.

Printr'o reminiscință medievală despre vestita medicină *arabă*, în credințele române *Arăpü* apar une-orî ca mari doftori.

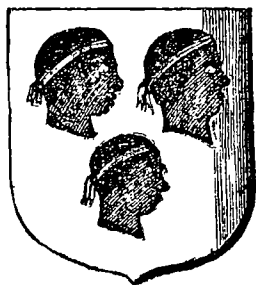
Basmul „Omul de petró“ (Țeranul român, 1862 No. 34): „A fost o dată un împérat și o împératésă, amîndoi tineri și frumoși, dar nu făceau copii. Într'o ȳi veni la împératul un *Arap* buzat și-i ȳise: Să trăesci, luminate împérate! Am auȳit că împératésa nu face copii, și am adus buruienî, pe care cum le-o bé, rămâne gré. Impératul luă buruienile dela *Arap* și porunci să-i dea cal împératec și un rând de haîne de aur ce-ȳi lua vederile de frumuseȳe, apoi chemă pe împératésa și-i dete buruienile să le fêrbă și să le bea...“

În secolul XVII și mai de 'nainte, bogătașii români își aduceau nu rare-orî *Negriteni*. Pe timpul lui Mateiu Basarab, călătorul Paul de Alep (A. I. R. I, 1 p. 95) scrie: „Boierii aü o mulțime de robi *Negriteni* cum-pérați, pe cari poporul îi strigă: *Arab!* *Arab!*...“

Dar cunoscința Românilor cu acești *Arăpi* e cu mult mai veche și este în legătură cu un ciclu legendar interesant, pe care nu'l putem trece cu tăcerea.

În evul mediü elementele cele semnificative ale unui nume propriü jucaü un rol fórte important. Ele dederă naștere în eraldică așa numitelor rebu-

suri. „Rebus — ȳice Boutell — este o
 „compoziþiune eraldicã facnd alusiune
 „la numele purtãtorului stemei, sau la
 „profesiunea acestuia, ori la calitãþile
 „sale personale, cari snt descrise fi-
 „gurat: non verbis, sed rebus. Bunã
 „orã: trei somi, anglesesce salmon,
 „snt marca familiei Salmon; o lance
 „plecatã: shake-spear, specificã pe Shak-
 „spear, etc. In vcul de mijloc rebusu-
 „rile erau forma cea favoritã a limba-
 „giului eraldic, din care ni-au mai ramas
 „multe elegante si curioase specimene.
 „Aa pe monumentul abatelui Ram-
 „rydge la St.-Albans snt sculptaþi o
 „mulþime de berbeci: ram, purtãnd fie-
 „care pe gãt câte o sgardã cu inscrip-
 „þiunea: rydge. Un frasin: ash, eind
 „dintr'un butoiu: tun, ne intmpinã la
 „St.-John's in Cambridge pe monumen-
 „tul unui Ashton. Asemeni alusiuni,
 „asemeni rebusuri snt, mai mult sau
 „mai puþin, chiar esenþiale in ori-ce
 „eraldicã, cãci alt-feliu ea n'ar inde-
 „plini scopul se de a fi o limbã sim-
 „bolicã“ (Heraldry historical, Lond.
 1864, p. 100). Tot aa rebusul fami-
 liei Basarabilor, adecã al Bas-a-r-a-b-i-
 l-o-r, din cari s'a tras si dinastia Mu-
 şatescilor din Moldova, ba pte si Asa-
 ni din imperiul romãno-bulgar, erau
 capete de *Arap*. Levin Hulsius a pu-
 blicat in timpul lui Mihau cel Vitez
 stemele tuturor þerelor dintre Carpaþi
 si Balcan (Chronologia, 1597). Munte-
 nia figurzã acolo in urmãtorul mod:

Marca Moldovei in Levin Hulsius se
 compune erãi din capete negre, insã
 nu trei, ci numai do, puse in vrfuri
 a do crengesce incruciate, crengesce sau
 ramurile in graful simbolic al eraldi-
 cei denotãnd derivaþiune. Boliac (Daco-
 romane No. XXII) publicã intre cele-
 lalte, ca primitiva marcã a Munteniei,
 nu trei capete negre, ci doi *Arap* in-
 tregi, gol, fãrã legãturã, intorsi cu
 spatele unul cãtrã altul, braþul stãng
 al fie-cãruia fiind rãdicat in sus ast-
 felu cã ambele se unesc incruciându-se
 in nivelul capetelor, erã braþele drepte
 snt lãsate in jos si picorele a aerul de
 a danþa. Boliac nu indicã sorgintea, din
 care a imprumutat acã complicatã
 variaþiune a rebusului eraldic al Basa-
 rabilor; noi insã credem cã a luat'o
 anume din Paul Ritter, un genealog
 serb din secolul trecut, carele nici a-
 cela nu citzã fãntãnele sale in cazul
 de faþã (Stematografia, Viena 1741;
 cfr. Ivanfi, A magyar birodalok, Pest,
 1869). Auri, in colecþiuni eraldice mai
 vechi, noi-uni n'am putut'o gãsi. Tot
 in Ritter si 'n Boliac, sub numele de
 stemã a imperiului romãno-bulgar al
 Asanilor, se vd cele do capete negre
 aedate in virful crengelor, pe cari Le-
 vin Hulsius le acrdã Moldovei. Ori-
 cum ar fi, din acest rebus eraldic al
 Basarabilor s'a nãscut cã:

1°. in vechea poesiã poporanã epicã
 a Serbilor si mai ales a Bulgarilor,
 dupã cum o constatase de-mult Bezso-
 nov (Rybnikov, Narodnyia byliny,
 Moskva 1862 p. CCCXXX sqq.), Ro-
 mãni prtã numele de *Arap*;

2°. poporul romãn el insui si-a plã-
 smuit legenda eponimicã a lui Negru-
 vodã.

v. *Arãpesc.* — *Arãpilã.* — *Basaraba.* —
Negru-vodã. — *Sãrãcin...*

*Arãp (plur. *Arãpesc*), n. pr. pers.;

ancienne famille noble de Moldavie. Strămoșul acestuî nēm putea să fi fost *Arap* de viță saū numai *arap* adecă „negru“ prin boiul feței, nu sē scie; în orî-ce cas, *Arăpescii* ne întimpină ca boierii deja de pe la începutul secolului XVII.

La singular se ȕicea tot-d'a-una articulat: *Arapul*.

La 1639 (A. I. R. I, 94), Vasilie vodă Lupul trimite într'o cercetare judecătorească pe „Gheorghie *Arapul* biv slujjar“.

Act moldovenesc din 1665 (A. I. R. I, 80): „au trimis Dabijé vod pre dumnéalui pre Costantin Bantăș și pre Costantin *Arapul* să facem oameni de oaste...“

Intr'un act din 1669 iscălesce: „Alexa *Arapul* vornic“ (A. I. R. I, 136).

La Cantemir, Descr. Mold. ed. Acad. p. 114, între familiile boieresci: *Arăpestii*.

Antonie Vv. Rusăt, 1676 (ap. V. A. Urechia, Miron Costin, I p. 155): „și să socotiți să alegeți partea *Arăpeștilor* despre Botești pre derese ce vor avea și precum or știe și ómenii bunl...“

v. *Cerchez*. — ²*Turcul*.

Arap-alb s. *Harap-alb*, n. pr. m.; t. de Mythol. pop.: nom d'un héros légendaire. Un fiu de craiu, fiind biruit prin vicleniă de cătră dușmannl seū și silit a'î deveni rob, capătă dela acesta numele antitetic de *Arap-alb*, literalmente *negru-alb*. Acest basm, de minune povestit de I. Créngă în Conv. lit. 1877, este de aceeași natură cu basmul lui Aleodor și cu altele, în carî eroul învins se supune la o mulțime de încercări, scăpând apoi prin ajutorul „metamorfoselor“ și al „animalelor recunoscătoare“.

v. ¹*Arap*. — *Aleodor*.

Arăpcă. — v. ¹*Arap*.

Arapină s. *harapină*, s. f.; Négresse comme sobriquet de Bohémien ou de Bohémienne. Fie din paleo-slavicul saū serbo-bulgarul *Arăpin*, la feminin *Arăpina*; fie, mai ȕurând, format prin analogiă sufixală cu „bașardină“, „pațachină“, „scorțotină“ și alte asemeni epitete cu sens de femee perdută, cu cari se împacă și sub raportul accentului; termenul *Arapină* se dă numai la *Țigancă*, pe când la Negresă se ȕice *Arăpóică*, și se mai dă și la *Țigană*.

Basmul „Cele trei rodii“ (Ispirescu, Legende p. 361), vorbindu-se cătră o *Țigancă*: „Du-te la apă, *arapino!* ce tot spui astfel de flécuri...?“

În basmul „Bălaurul“ (ibid. p. 204), feta de împêrat, pe care cât p'aci era s'ó ȕea de nevastă un *Țigan*, „lăcrămă și mulțumi lui Dumneđeu că a scăpat'ó de slutenia pămîntului, de *harapina* spurcată...“

v. ¹*Arap*. — *Arăpușcă*. — *Bășardina*. — *ină*.

Arăpnic. — v. *Harapnic*.

Arăpul. — v. ²*Arap*.

¹**Arăr** (plur. *arări* și *araruri*), s. m. et n.; „băcle, camelot“ (Pontbriant). Și aspirat: *harar*.

Costinescu: „*Arar*, un fel de țol gros și rar, țesut din pěr de capră, din care se face traiste pentru cai saū se acoper căruțe...“

Laurian-Maxim: „*Arăriiu*, țesetură de pěr, cu care se fac corturi și se acoper căruțe; coperiș de căruțe saū cară, făcut din asemenea țesetură...“

N'are a face cu adjectivul *rar*, ci vine din turcul *harar* „rapatelle, grand sac à grain“ (Șăinenu).

Chiar cu acest sens: „sac arar“, ne întimpină la Dionisie Eclesiarcul, Cron. (Papiu, Monum. II p. 177): „Turcii se gătitise să robescă țera, și au venit un pașă mare cu oștea lui din adâncul țerii turcesci, și adusesese saci arari plini cu ștrânguri și curéle și lanțuri, să lege robii...“

v. ¹ Turc. — *Tol.*

² **A-râr**, adv.; rarement. Din prepoziționalul *a* și *râr*: *a-d-r-ar-um*. În opozițiune cu *a-des*. Formă mai poetică decât sinonimul cel amplificat *a-rare-orî* și mai energică decât adjectivul adverbialisat *râr*.

De la Vrancea, Sultanica p. 9: „Fata Chivului e, dă pildă, cum *a-rar* se mai află sub sóre. Potrivită la nălțime, zmedă, ște la fire ca lemnele ujujite. Chipul ei e, sciî, par'c'ar fi zugrăvit...“; dar mai jos p. 10: „*a-rare-orî* numai ce-o veđi cu câte-o brândușe 'n păr, ori cu doi-trei didiței...“

v. *A-rare-orî*. — *A-rarul*. — ² *Râr*.

Aräre (plur. *arări*), s. f.; l'infin. d'ar pris comme substantif: action de labourer. Nu se întrebunțeză mai nici o dată, ci se înlocuesce prin *arat* și *arătură*.

v. ¹ *Ar*. — ² *Arat*.

A-räre-orî, adv.; rarement. Literalmente: *a-d-r-r-as-horas*. În opozițiune cu *a-dese-orî*. Se ție și simplu: *a-râr*, iar în Banat se și articuléză: *a-r-ar-ul*.

Samuil Claîn, Invățături (Blaj, 1784), p. 13: „cumă-că tuturoră iaste rânduită o dată a muri, înșine vedemă, nu o o dată au *a-rare-orî*, nu departe și la streinî, ci *a-dése-orî* și în rude-niile noastre...“

I. Slavici, Novele p. 44: „Din când în când, dar foarte *a-rare-orî*, Miron sco-

tea din șerpar un flueraș, pe care cânta câte o doină plină de duioșă, încât oprîa resuflarea celor ce'l asculta. Din când în când, numai foarte *a-rare-orî*, scotea Miron fluerașul seü; îl sco-tea însă tot-de-a-una când Marta îl ruga...“

Doină din Ardel:

Să nu ne mai întâlnim,
Numai Sâmbăta o dată,
Dunineca țieua toată,
Alte țile-*arare-orî*:
Intr'una de noë ori...

(J. B., 62)

v. ² *A-rar*. — *A-rarul*.

Arăriță. — v. *Arărițele*. — *Plug*. — *Plugnita*. — *Răriță*.

A-rărul, adv.; rarement. Veche formă bănățenă pentru *a-râr*, opusă adverbului *a-desul*.

Dicționar Mss. circa 1670 (Col. 1. Tr. 1883 p. 424): „*Ararul*. Rară“.

v. *Adesul*. — *A-rar*.

Aräs. — v. *Haras*.

A-räsna, adv.; à l'écart. Se aude și forma simplă *rasna*, fără prepoziționalul *a*; ea diferă însă intru câtva prin sens, însemnând mai mult „că et là“ și întrebunțându-se mai ales în locuțiunea „a umbla *rasna* = courir ça et là“, pe când compusul *a-rasna* exprimă anume noțiunea de ce-va singuratec sau despărțit de cele-lalte.

Ion Ghica, Scrisoarea XXVI, descriind pe poetul Grigorie Alexandrescu când învăța franțusesce la Vaillant: „Nu sciü, mica deosebire de vîrstă, sau superioritatea ce credea că avem noi în limba ce venia să învețe și el, îl făcea să se ție *arasna*. La sfîrșitul clasei, noi eșiam grămadă și sgomo-toși, pe când el se strecura binișor șiși lua drumul singur spre casă...“

Basmul lui Sf. Petru: „Umblară din colibă în colibă ca să'î primescă și să găduescă pînă dimineța, însă nu 'î primiră nimeni. Vădură o casă ma i *a-rasna* de sat, și traseră acolo...” (A. Iliescu, Dîmbovița, c. Sărdanu).

Cu prepoziționalul de: *d'a-rasna*.

Balada „Badiul”:

S'o ieî, dragă, *d'a-rasna*:
Să ieî tîrgul
Tot d'a-lungul
Și uliți d'a-curmeșișul...

(G. D. T., Poes. pop. 543)

Din slav. *razno* „seorsim, spar-sim” (Miklosich).

v. *Rasna*. — *Răsnesc*. — *Răsleț*.

¹*Arăt,-ă*; le part. passé d'ar pris comme adjectif: labouré. Brădat cu plugul. Gata a fi sēmēnat.

„Pe la noi, când țelina e *arată* pentru prima oră, se chiamă prosiă; a doua oră, loc de 2 brasde; apoi de 3 brasde, de 4 etc.; în fine, loc móle saũ slab” (St. Dobrescu, Ialomița, c. Cosumbescii).

Act moldovenesc din 1612 (A. I. R. I, 71): „mi au dat un bou și o vacă cu vițal și un cojoc dreptu un galbăn, și un sucman dreptu doi zloți, și un pământu *arat* și sāmēnat dreptu un galbăn...”

Doina „Ispită”:

Auți dîle blăstemate!
Să 'ți cārpesci viēta, măi frate,
Tot cu lemne 'ncruțișate,
Tot cu fiēre 'ncovăiate
Pe rāzórele *arate!*...

(G. D. T., 291)

v. ¹*Ar*. — ²*Arat*.

²*Arăt*, s. n.; le part. passé d'ar pris comme substantif: labourage, labour, action de labourer. Și lătinesce se dice cu acest sens *aratus*, de

ex.: „*aratu* i insistere”. Sinonim cu *arare* și cu *arătura*, dintre cari însă cel de 'ntăiu nu se întrebuinteză în graiu, ér cel-lalt însemneză mai mult loc de lucrat decât lucrarea în sineși.

Doină din Ardél:

Rojmalin de p'arătura,
Dulce-ai fost bade la gură;
Rojmalin de pe *arat*,
Dulce-ai fost la sărutat...

(Familia, 1886 p 503)

Ca simplu supin, în colinda „Plugul”:

Și curând s'a apucat
Câmpul neted de *arat*
In lungiș
Și'n curmeșiș;
S'a apucat într'o gioi
C'un plug cu doi-spre'ce boi...

(Alex., Poes. pop. 2 387)

saũ la Costachi Negruzzi, Aprodul Purice:

Plugarul cu hărnicia s'apucase de *arat*
Pământul ce era încă d'al seũ sânge rou-
rat...

Ca substantiv, în loc de „*arat* pământul” se dice „*arat* al pământului” saũ „*aratul* pământului”.

„Pe aice *aratul* întăiu se numesce ogor; *aratul* al doilea, întors, pe a-locuri chiruit; *aratul* al treilea, de sēmēnat...” (G. Dobrin, Făgăraș).

Doina „Ispită”:

Să m'apuc ér de lopată
Și de sapa blăstemată,
De córnel plugului,
De *aratul* grăului,
Prășitul porumbului...

(G. D. T., 291)

Alexandri, „Plugurile”:

Dar lumina amurgesce, și plugariî cătră sat,
Haulind pe lingă juguri, se întorc dela *arat*...

C. Negruzzi, Scrisórea XII: „Ce mai vremi acele! Când vinia primăvara și

eșiaă 6menii la *arat*, dac6 nu le ajungeau boi la plug, se duceau la Ungurii sau la Leși și, luând de acolo 6meni, fie nemeși sau proști, șlehtici ori mojiici, nu mai alegeau, îi injugau și araă...”

Dric al *aratului* se chiamă vremea cea mai potrivită pentru aratură.

„Când ies scărăbuși, e dricul *aratului*; cu cât sînt mai mulți scărăbuși într'un an, cu atît va fi el mai mînos...” (Albina Carpaților, 1879 p. 27).

Ca locuțiune proverbială, pentru un timp nu pré îndelungat se 6ice: “din *arat* pînă 'n c6arat”, adec6: c6ate 6ile trec între *aratul* c6ampului și *c6arutul* bucatelor de pe c6amp.

Doină din Ardél:

Tu, mândruță, așă 6iceai,
Că nu este om pe lume
Pe noi să ne despreune;
Iată omul s'a aflat,
Pe noi ne-a despreunat
Din *arat* pînă 'n c6arat!...

(J. B., 255)

Alta:

Să te bată, badeo, bată
Noș b6ole dintr'odată,
Noș b6ole
Ș'o ling6re
Din *arat*
Pînă 'n c6arat,
Din culesul c6anepii
Pînă în ruptul c6amășii!...

(Ibid. 265)

v. ¹*Ar.* — ¹*Arat.* — *Aratură.*

³*Arăt*, s. n.; charrue. Din lat. aratrum. Cuvîntul s'a păstrat numai la Macedo-romăni. La noi s'a înlocuit prin plug. Se mai recun6sce însă, p6ote, în unele locuțiuni ca: „mă duc la *arat* = mă duc la plug.” Nu scim, de unde a luat Cihac formele daco-române aratru și c6iar arotru,

pe cari nouă ni-a fost peste putință de a le g6asi unde-va în graiu sau în texturi.

v. *Plug.*

Arăvia, s. f.; t. de Géogr.: Arabie. Formă grécă introdusă prin c6ărțile bisericesci: „*Ἰαβαία*.”

Coresi, 1577, ps. LXXI: „Împărații *Araviei* și Sava darure aducé...”

Corbea, Psaltire circa 1700 (Mss. in Acad. Rom.), LXXXVI:

Turul și cu alți
Din *Aravia* frați,
Aceștia din 'nceput
Acolo s'aă născut...

Străbătënd în popor, *Aravia* s'a metamorfosat într'o țera mitic6 Ora-vea. Așă într'un basm ardelenesc din munții Abrudului despre „Orb-imp6erat” se pomenesce: „apă vie, adusă tocmai din țera *Orăvi* unde o mai fi și ac6eia!...”

v. ¹*Arap.* — *Orave.*

Arav6nă } v. *Arvună.* — *Arvunesc.*
Aravon6sc }

¹*Ără.* — v. ²*Am* (p. 981—2).

? ²*Ară*, s. f.; t. de Théol. et Mythol. popul.: fosse funéraire où l'on recevait le sang des victimes. „In vechime se numia astfel gr6pa în care se scurgea s6angele vitelor tăiate pentru comăndare”, 6ice d. Șăin6enu (Elem. turc. p. 116), derivăud cuvîntul din turcul arg, a r y k „fossé, fosse, conduit, canal”.

Lambrior (Conv. lit. 1875 p. 154): „Comăndarea se pregătesce încă pe unele locuri în chipul următor. Inspre 6iua înmormintării se aduc în ogradă mai multe oi sau berbeci, mai cu samă negri, și după ce a resărit s6orele fac

o grôpă, și apoi lipind luminările aprinse de córnela dobitócelor aduse, le întórnă cătră apus și preutul le citește o rugăciune, pe urmă ómenii le taiă pe marginea grópei ca să se scurgă sângele într'insa. Grópa acésta se numia din vechime *arăt*..."

Lambrior repetă aci aprópe diu cuvînt în cuvînt pe G. Seulescu (Spicui-torul moldo-român 1841, Oct.), care povestese lucrul tot așa, dar despre grópă ȕice: „numită din vechi *ară*“.

Întru cât nu se vede că Lambrior va fi avut în acésta privință vre-o altă fântână afară de Seulescu, forma *arăt* pare a fi o simplă scăpare de condeiu în loc de *ară*, pe care a reproduș'o apoi cu bună credință d. Burada (Înmormînt. p. 43) și după care s'a luat și d. Șaînenu. Seulescu însă, obârșia tuturor, de unde scos'a dînsul pe: „numită din vechi *ară*“? Tot-d'a-una tendențios în latinomania sa, el trebuie pururea controlat prin alte isvóre. În cazul de față, nemic nu întăresce pe acel *ară*, prin care e aprópe sigur că Seulescu s'a încercat de a furișa în limba română pe latinul *ara* „altar pentru aducerea jertfelor“. Pe același *ară* el l'a băgat și'n descântece române acolo unde poporul ȕice „vatră“, după dum a demonstrat'o d. S. F. Marian (Descânt. p. 287, 292). Pînă la probă contrară, noi credem dară că *ară* de'mpreună cu *arăt* sînt cuvinte române închipuite, deși am dori să nu fie așa. În orice cas însă, lăsând la o parte pe *ară*, obiceiul în sineși, adecă „grópa în care se scurgea sângele vitelor tăiate pentru comandare“, este curat greco-italic, și mai ales elenic: vechii Greci numiaș' asemenea grópe, cari serviaș' de altare pentru ȕei suterani, *λάκκοι* și *βόθροι* (Pauly, Real-Encykl. v. Ara).

v. *Comând*.

Arămâr, s. m.; „chaudronnier“ (Cihac).

v. *Arămăria*.

Arămăria, s. f.; chaudronnerie. „Ne-goș cu a r a m ă; fabrică, lucrătória de vase în a r a m ă; cãldărăria; cantitate de scule, de vase în a r a m ă“ (Costinescu). Format din a r ă m a r. Și italianesce se ȕice „rameria“, (Cihac).

După Almanahul Statului pe 1837, p. 124 sqq., se importa atunci în Țera-Românescă „*arămărie* lucrată și nelucrată“ pentru 100,103 lei turcesci.

v. ¹. *Aramă*. — *Arămar*.

Arămesc (*arămît*, *arămire*), vb.; „cui-vrer, doubler de cuivre“ (Pontbriant). „*Arămes*, leg, vèrs saș' ferec cu a r a m ă“ (L. B.), Se ȕice și a r ă m e z, deși nu se aud formele derivate a r ă m a t și a r ă m a r e.

v. ¹. *Aramă*.

Arămesci, n. pr. m. pl.; t. de Géogr.: nom de certains villages en Moldavie. Frunȕescu indică doș' sate cu acest nume în județul Romanului și unul în al Bacăului. Derivă din numele personal A r a m ă.

v. ². *Aramă*.

Arămèz. — v. *Arămes*.

¹. **Arămiă**. — v. *Arămiă*.

². **Arămiă**, s. f.; grand chaudron en cuivre. Un fel de cãldare.

„*Arămie* este un vas de a r a m ă, mare ca de doș' decalitri în capacitate. Ea se întrebunțeză pentru fierberea apei de spelat rufe, și mai cu osebire la fierberea văpselilor de negru, adecă la zéma ce se face din sovîrf, din cójă de mojdren, iar în lipsă de cójă se amestecă un fel de corneș' verș' cu fôia

lată, și din isma bróscei. Cu acest ne-gru se văpsesc cânuri, abale, ițari său pârpați și alte scule de casă. Forma *arămiei* este cilindrică, având o tórtă grósă tot de a r a m ă, prinsă de amîndoé părțile de nisce urechi...“ (P. Theodorescu, Ialomița, c. Șocariciu).

v. ¹*Aramă*. — *Arămiă*.

Arămiódră. — v. ¹*Aramă*.

Arămire. — v. *Arămesc*.

Arămit, -ă, adj.; cuivré, doublé de cuivre. „*Arămit*, legat, vërsat său ferecat cu a r a m ă“ (L. B.).

v. *Arămesc*.

Arămiū, -iă, adj.; cuivré, couleur de cuivre. Din a r a m ă prin sufixul -iū, ca și 'n „auriū“, „argintiū“, „vișiniū“ etc.

A. Vlăhuța, Nuvele p. 90: „Era o qi posomorită de pe la sfîrșitul lui Septembrie. Copacii *arămii* își întindeau crengile țepene, cu frunța rară și pălită...“

Din femininul *arămiă* s'a format numele unui fel de căldare.

v. ¹*Aramă*.. — ²*Arămiă*. — *iū*.

Arădic. — v. *Rădic*.

Arădūc. — v. *Răduc*.

Arămòs, -ă, adj.; „cuivreux“ (Cihac). „*Arămos*, care cuprinde în sine mai multă a r a m ă decât alt metal“ (Costinescu).

v. ¹*Aramă*. — *Arămòsa*.

Arămòsa, s. f. art.; t. de Géogr.: nom d'un hameau en Moldavie. Sat în județul Bacăului, „lingă care se află un pod de fer de 55 metri“ (Frunțescu).

v. *Arămos*.

Arămurī. — v. ¹*Aramă*.

Arăndă. — v. *Arendă*.

Arăndăș. — v. *Arendăș*.

Arănèsc. — v. *Hrănesc*.

Arăpachi, n. pr. m. — v. *Calimah*.

Arăpèsc, -éscă, adj.; arabe, africain, nègre. Aspirat: *hărăpesc*. In graul vechiu se întrebuintă și sinonimul s ă r ă c i n e s c.

Arsenie din Bisericanī, circa 1650 (Mss. în Acad. Rom. p. 174), ps. LXXIII, traduce pe slavicul „dalū esi togo brašno ľudemū ethiopskomū“ (*ἔδωκας αὐτὸν βρώμα λαοῖς τοῖς Αἰθιοῦσι*) în doé feluri: „și'l dedeș pre-acela măîncare oamenilor S ă r ă c i n e ș t i=și'l dedeș pre-acela măîncare oamenilor *Arăpești*...“, unde la Coresi, 1577: „dat'ai elū măîncare oamenilorū de Ethiopi“.

Dicționar slavo-romănesc circa 1670 (Mss. în Bibl. Soc. Archeologice din Moscva, f. 89 b): „Casia ȳaste o ȳarbă în țara *hărăpescă* ce se chiamă așă, care mirosește foarte frumos“.

La Romăni, ca și pe auri, aū fost tot-d'a-una vestiți caii *arăpesci*.

Balada „Sîrb-sărac“:

Alalah, cai *arăpesci*!
Alalah, cai tătăresci!
Cum mișca copitele
Ca șoimii aripele!...

Balada „Oprișanul“:

Și mai are grajduri mari
Cu cincî-deci de armăsari,
Ghumătate *arăpesci*
Și ceî-lalți moldovenesci!...

Balada „Toma Dalimos“:

Ședea calul ce ședea,
Dacă vedea și vedea,
Drumulețu 'și apuca

Tocma 'n țara arăpescă,
Boeri să se pomenescă...

(Băltănu, Lumina, 1886 p. 576)

În poezia poporană ne mai întim-
pină și glonțe arăpesci, de cari se
serviaū haīducii.

Doīnă muntenescă :

Îmi da galbeni venetici
Ca sămpart pe la volnici;
Îmi da glonțe arăpesci
Pentru poteri stăpănesci...

(G. D. T., Poes. pop. 272)

Prin arăpesc se înțelegea une-orī
ce-va oriental în genere, ca și prin
lătinesc ce-va occidental.

Neculce, Letop. II p. 462 : „[Constan-
tin Mavrocordat] aū mai făcut școale
de învățatură, Lătinești și Arăpești...”

v. ¹ Arap. — Arăpescă.

Arăpescce, adv.; en arabe. Aspirat :
hărăpescce. În limba arăpescă saū
după obiceiul arăpesc.

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad.
Rom. p. 37) : „elineste πτήρον, evre-
iaște hof, arăpește tair, lătinește vo-
latilis să chiamă, carile în limba noa-
stră s'ar zice zburătoare...”

v. Arăpesc.

Arăpescă s. arăchescă, s. f. art.; t.
de Choréogr. popul. : nom d'une danse
de campagne. Se jōcă pe 'n satele ro-
mānesci din Dobrogea (N. Andriescu,
c. Beilic).

v. Armenescă. — Arăduțescă...

Arăpilă, s. m.; quelqu'un très-noir,
très-basané. Din Arap prin sufixul
-ilă.

Balada „Chira“ :

Alei, Arăpilă,
Alei, măi Buzilă!
Unde s'aū aflat
Că s'a 'mpreunat

Corbi cu turturele,
Șerpi cu floricele...!

În ȱilele nōstre, unul din familia Go-
lescilor a fost cunoscut sub porecla de
Arăpilă, pe când un alt Golescu, prin
antitesă, se ȱicea Alb ul.

v. ¹ Arap. — -ilă.

Arăpime, s. f.; les Arabes, les Nè-
gres, beaucoup de Nègres. Formă co-
lectivală din Arap.

Bolintinenu, Ferentarul :

Roșiorul, mândru și frumos ca crinul,
Când pe mal s'arată, tremură Vidinul

La vederea sa;

Face de se miră totă Arăpimea,
Eniceri, Spahii și Arnăuțimea,
Și 'i strigă : ura !...

v. ¹ Arap. — -ime.

Arăpōică. — v. ¹ Arap. — Arăpindă.

Arăpūscă, n. pr. f.; t. de Mythol. po-
pul. : nom d'une fée. Format prin su-
fixul deminutival -ușcă, ca în „mu-
ierușcă“, „femeiūscă“ etc., Arăpușcă
pare a însemna literalmente „petite
Arabe“ saū „petite Nègresse“; dar în
mitul ei nu este nimic negru, ast-
fel că acest nume trebuī să fie resul-
tatul unei etimologie poporane în lo-
cul unei alte forme mai vechi, care va
fi încetat de a se mai înțelege. Le-
genda cu acēstă ȱină a fost povestită
de d. D. Stăncescu (Revista literară
1885 p. 360-62) :

„Impărăția Arăpușcāi“ era „spre só-
re-apune“. De o frumșete nespūsă,
ȱinsa este o fētă-pășere, înarmată
cu un minunat paloș. Orī-cine cuteȱa
să mērgă cu resboiū asupra'i, „īnapoi
nu s'a mai întors“. În intrēga impē-
răȱia nu vedeai „decāt câmpii și iar
câmpii, pustii, gōle; orașe orī sate
orī ómeni, nēm!“ Trei fraȱi, feciorī
de impērat, s'aū hotărīt să 'și in-

cerce și ei norocul. De 'ntăiū a plecat cel mai mare, a înaintat cu ôstea pînă la palatul *Arăpușcăi*, acolo toți s'au îmbetat și „dacă adormiră, peste nôpte iacă veni în sbor o fată frumoasă de înlemniāi s'o fi vĕdūt'o, și când veni, făcu sgomot de se sculară ostașii, dar ea numai îi amenință cu paloșul ce ținea în mîna dreptă, și toți remaseră înlemniți în loc“. Tot așa s'a întamplat și fratelui celui mijlociū. Cel mai mic, după mai multe peripeție, isbutesce a fura paloșul *Arăpușcăi*, în care 'i sta tótă puterea, și o iea de nevĕstă.

În această *Arăpușcă* fĕtă-pasere, dela care feciorul de împĕrat fură paloșul, nu e tocmai greū de a recunósce pe „Hарра“, „Αρρυια“, Arpuia din mitologia greco-italicā, cu fața de fĕtă și cu trunchiul de pasere răpitoare. Lipsită de ghiara'i, ea remăne o đină.

Din Arpue, prima formă a etimologiei poporane cată să fi fost A repușcă, deminutiv dela arepă = aripă, cea ce se potrivește cu natura cea sburătoare a acestei đine, și numai în urmă din A repușcă s'a făcut *Arăpușcă*.

v. ³. *Ală*. — *Alimori*. — *Ana*. — *Aripa-câmpului*...

Arăt. — v. ³. *Ară*.

Arăt. }
Arătare. } v. *Arĕt*. — *Arĕtare* etc.
Arătăt. }
Arătôs... }

Arătôr, -ôre, adj. et subst.; 1° laboureur, labourant; 2° labourable. În primul sens e sinonim cu plugar, care însă se aplică numai la ômenī, pe când *arătôr* se đice și despre vite. Dictionar Mss. bănățĕn circa 1670

(Col. I. Tr. 1883 p. 423): „*Arĕtor*. A-rator“.

I. Văcărescu, p. 18:

Arătôrul ce silește
Boii seī cei grei la pas,
Cântând spune ce doresce...

Țichindĕl, 1814, p. 187: „Vaca stĕrpă și boii *arătôr*...“

Figurat, la Cantemir, Chron. I, 151, vorbind despre un autor prost: „scriitoriu i-am zice au *arătôr*iū, nu putem alége...“

Proverbial, la același, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 214): „cine cu lâcomie acul cosătorului înghite, acela cu mare mișălie fierul *arătôr*ului bo-rĕște...“

Cu sensul curat adjectival de „labourable“, *arătôr* se întrebuintĕză anume în đicerea loc *arătôr*, locuri *arătôre*, fiind sinonim cu arătură.

„Pămîntul ce se lucrĕză, se đice loc *arătôr*; cel remas nearat un an saū doī, pîrlog; dacă pîrlogul se invecșesce, țelină...“ (C. Ionescu, Dolj, c. Adunașii-de-Geormane; T. Poppescu, Buzeū, c. Chiojdu-Bâasca).

Leontie Ieromonahul Tismenei, 1746 (Mss. în Arch. Stat., Doc. Rom. II No. 3 p. 17): „și acĕste sate li-au datū cu vile și cu morile și cu locuri *arătôre* și cu livezi...“

v. *Ar*. — *Arătură*.

Arătură (plur. *arături*), s. f., „labour, labourage, champ labouré“ (Cihac) Sinonim cu substantivul arăt, care însă privesce mai mult la lucrarea de ară, pe când *arătură*, ca și loc arătôr, are în vedere mai cu sĕmă locul unde se ară, deși une-orī se iea și în sens de muncă, bună-ôră:

Pravila Moldov. 1646, f. l.: „să 'ș pișardză și sămănța și *arătura* și toată roada ce va face acel pămăntū c'au sămănat pre loc strein...“

Miron Costin, Letop. I p. 44: „Toval aŭ isvodit a face corturi, și toată agonisita căsarilor, cu *arătura* și cu dobitoc ce fac agonisită la case...”

Constantin Mavrocordat, 1744 (Cond. Mss. a Vieroșului No. 1 f. 25 a, în Arch. Stat.): „oamenii ce vor fi șăzătorii pe moșiile mănăstirii să aibă a clăcui 12 zile într'un an, la *arătura*, la coasă și la secere, să 'șă dé și dijma moșii den toate bucatele după obicei...”

După anotimp, se ȳice *arătura* de primă-veră și *arătura* de toamnă; după numărul anilor de când se trăsesse cu plugul peste o țelină, *arătura* se chiamă de o brazdă, de două brazde, de trei brazde etc.

Ca pământ arat saŭ de arat, de deosebite feluri, *arătura* are o mulțime de sinonimi, despre cari

v. *Cirtă*. — *Curătura*. — *Holdă*. — *Lan*. — *Mirisce*. — *Moimă*. — *Morhóncă*. — *Ogor*. — *Pirlógă*. — *Prosiă*. — *Răsprosiă*. — *Săpătura*. — *Țarină*...

Intre acestea, termenul cel mai general este *arătura*.

Se ȳice și loc de *arătura*, anume însă cu înțeles de o întindere óre-care de câmp.

Enachi Cogălnicenu, Letop. III p. 222: „...întemeetți cu case și cu bucate peste samă de multe, și stupi, și *arături*, și fânețe...”

Cantemir, Chron. II, 346, într'o frumoșă grămădire de imposibilități: „corăbii în aer, stânci pre apă plutind, lei și zmei plugurile pre *arături* trăgând, și altele ca aceste fosturi de chitelă, lucruri pre carile le zămislește părăeré, a arăta ne nevoim...” (cfr. Plaut., Asinar. I, 1 v. 86).

Țichindél, 1814, p. 187: „văzând pre doi bouleni în toate sările că viné dela *arătura*, îi batjocóre...”

Doina „Dorul“:

Puculiță, flóre 'n gură!
Când te ved în bătătura,
Imi uit plugu 'n *arătura*,
Sapa 'nfiptă 'n curătura...
(Alex. Poes. pop.², 248)

Doina „Ispită“:

Bat'! Dumneđeu să'l bată,
Cine-a scos drumul la baltă,
Cine-a scornit sapa lată,
Arătura și răzóre,
Seceriș și cositoare!...
(G. D. T., Poes. pop. 291)

Act muntenesc din 1661 (Mss. în Arch. Stat., Doc. I Rom. No. 313): „vândut'amu dumnélui 6 silești în sat în Săténi, și o silește câte cu 6 locuri de *arătura*, trei în câmpul de sus și trei în câmpul de jos, fac preste tot locuri de *arătura* 36...”

Constantin Brâncovénu, 1699 (Cond. Mss. în Arch. Stat. p. 246): „și iar să fie lui İane și frătine-său lui Négoe, fečorii Lupului din Mățul-dă-jos doao locuri de *arătura* în poiana Bradului în fundul Dăneștilor ot sud Mușcel, pentru că le-au cumpărat Négoe cu frate-său İane dăla Bunul sinu Călii dăn Dănești drept ug 5 pol (galbeni 5¹/₂) cu zăpis dăla mâna lor dă vânzare an 7187 (1679)...”, de unde se vede că 'n secolul XVII un loc de *arătura*, ca măsură de câmp, costa ceva ca trei galbeni.

Cu un secol înainte, Mihnea-vodă, 1579 (Cond. Mss. a Hurezului No. 1 în Arch. Stat. f. 460 b): „...după aceia au cumpărat însuș Marin un loc de *arătura* dela Stanciu Jaglei drept 100 de aspri gata, și iară au cumpărat însuș Marin dela Dan fečorul Lucăi un loc de *arătura* la Stupini drept 100 de aspri, și în Călinet alt loc de *arătura* drept 60 de aspri...”

v. ⁸. *Aspru*.

În poezia poporană, paserea *arături-*
lor este cârsteiul „roi des cailles“,
căruia în adevăr, ca și prepeliței, îi
plac câmpiile cu bucate.

Doîna „Singur pe lume“ :

Frunză verde de anin !
Cine'i ca mine străin ?
Numai mierla din păduri,
Cârsteiul din *arături*...

(G. D. T., Poes. pop. 238) ;

dar în balada „Mierla și sturduł“ :

Cértă-mi-se cértă,
Vorbele 'și înnódă
Sturduł din păduri,
Mierla d'*arături*...

(Ibid. 457)

unde însă versul pare a fi stricat.

Intr'o doîna din Moldova se dice și
cătră cucul :

Cucule, pasere sură !
N'am grăit gură la gură,
Să nu'mi cânti pe *aratură*,
Ci să'mi cânti la noi pe șură ?...

(Conv. lit. 1886 p. 180)

În unele cântece poporane *araturile*
sînt puse în legătură și cu fermecele.

Doîna din Ardél :

Că umblă măicuță-ta
Pe *arături*, pe curături,
Să'mi strîngă fermecături,
Să mă fermece pe mine
Să mă las, bade, de tine...

(Tribuna dela Sibiu, 1886 p. 182)

său :

Tot umblă prin *aratură*
Să'mi facă fermecătură,
În păhar imi dă să béu
Ca pe tin' să nu te iéu...

(Ibid. 1886 p. 545)

O urare de anul-noú :

Câte bresde 'n *aratură*,
Atățî boi pe bătătură ;
Cătă trestie pe casă,
Atățîa galbeni pe masă...

(Țara nouă 1887 p. 552)

v. ¹Ar. — ²Arat. — Arător.

Arățel, s. m.; t. de Botan. — v.
Atrățel.

Arăvòn }
Arăvònă } v. *Arvună*.

Arăvonisesc. — v. *Arvunesc*.

Arbált. — v. *Orbált*.

¹**Arbănăș**, s. m.; t. de Géogr. : Alba-
nais, Épireote. Sinonim cu *Arnăut*,
care însă a căpătat mai multe înțele-
surî, pe când *Arbănăș* păstrează numai
sensul etnic.

Moxa, 1620, p. 395 : „suptu sabiia
lui au plecatu Srăbii, *Arbănășii*, Frân-
cii, Iverii, Cărăimanii...”

Miron Costin, Letop. I p. 14 : „Pir,
craul Epirotilor adecă a *Arbănășilor*...”

Același p. 54 : „*Arbănășii* Epiroti
sînt. Așijdere de acolo au fost și
Scanderbeg Castriot, răsipitorul pute-
rii Turcești. Și astăzi Turcii dintru a-
cel Epir fac ostași mai rășboinici...”

Neculce, Letop. II p. 208 : „Ghica
Vodă, de némul lui fiind *Arbănăș*, co-
pil tănăr, au purces dela casa lui la
Țarigrad să'și găsescă un stăpăn să
slujescă, și cu dănsul s'au mai luat
un copil de Turc, ér sărac, din satul
Chiupri...”

Ibid. p. 267 : „Dedîul Spătar *Arbă-
nașul*, închis în turnul clopotniței la
Trii-sfetițele...”

v. *Dedîul*. — *Ghica*.

Forma *Albănăș*, cu poeticul *d* : *Dal-
bănăș*, ne întimpină într'o colindă din
Dobrogea :

Se certa el cu Turcii,
Cu Turcii și cu Frâncii,
Să'i dea Turcii vadurile
Și Frâncii corăbiile ;
S'a certat,
Le-a luat,
De cea parte le-a cărat,

In cea parte 'n *Dalbănași*,
La ómenii groși și grași...

(Burada, Calăt. p. 80)

Pribegii din Epir au fost tot-d'a-una numeroși în România, și prin cunoșcuta lor energiă pe de o parte, prin ușurința cu care se românisau pe de alta, ei lesne înaintau la cinste saú la avere. Deja la 1483, între boerii cei mari ai lui Vlad Țepeș era: „Vladul *Arbanas* Spatar“ (Venelin, p. 126).

Au fost la noi pînă și sate de *Arbănași*.

Alexandru Vv. Iliăș, 1629 (Cond. Mss. a Govorei No. I p. 170): „să facă sat să fie slobozie să să strângă oameni striini, Sărbii și *Arbănași* și Ungurénii și oameni fără bir și fără dajde...“

Grigorie Vv. Ghica, 1662 (Mss. în Arch. Stat., Doc. I Rom. No. 135): „a facere slobozie și a stränge oameni pre moșie Tutana Albota, însă oameni streini: Greci, *Arbănași*, Sărbii, Moldovenii și alți oameni carei vor fi fără bir și fără nevoi...“

Pentru mai multe texturi în astă privință,

v. *Slobozia*.

Din această cauză *Arbănaș* devenia adesea nume personal saú poreclă, ca și Grecul, Sărbul, Ungurénul etc.

Act muntenesc din 1596 (Cuv. d. bătr. I p. 66): „dat'am zapisul nostru în mână lui *Arbanas* nepotul Bărescului...“; și într'un alt act din același an (ibid. p. 72): „dat'am zapisul la mână *Arbănașului* nepotul Bereșcului...“

Constantin Brâncovénu, 1694 (Cond. Mss. în Arch. Stat. p. 86): „deò Dragomir căpitan împreună cu alți slujitori de acolo, anume Jăpa căpitan ot Vernești, i Jăpa *Arbănașul*...“

Arbănaș, vechiu *Arbanas*, formă or-

ganică *Albanas*, *Albănaș*, este serbo-bulgarul *Arbanas*=ital. Albanese. v. ¹*Arnăut*.

²*Arbănaș*, n. pr. m. — v. ¹*Arbănaș*.

Arbir. — v. *Arbiu*.

Arbiu s. *arbir* (plur. *arbie*, *arbire*), s. n.; baguette de fusil, baguette de pistol. Vêrguța saú bețișorul cu care se 'ncarcă un pistol saú o pușcă. După Cihac se dice și *arghir*; după dr. Polysu, *alibiú*. Este turcul *h a r b y*, de de unde și serbul *arbiya*. Pe când în oștire *arbiul* e înlocuit astăzi prin nefericitul neologism „baghetă“, copiii în jocurile lor, făcând „pușcociu“ în loc de „pușcă“, păstrează și vor mai păstra mult timp pe *arbiu*.

P. Ispirescu, Jocuri de copii p. 11: „Se pune în țevă un glonț și se împinge cu *arbiul* pînă ajunge în capăt. Se pune apoi și cel-alalt glonț și, împingendu'l cu *arbiul*, când acest al doilea glonț ajunge pe la jumătatea țevei, cel dintăiu, carele este la gura țevei, sare și pocnesce...“

În Transilvania *arbiul* dela pușcociu se chiamă răstoc și climpuș.

v. ³*Armășiă*. — *Climpuș*.

Arbore }
Arbur } v. ¹⁻²⁻³*Arbure*.

Arborencuță. — v. ³*Alba*.

¹*Arbure* (plur. *arburii*), s. m.; arbre. Lat. *arbor* =ital. *arbero*, *albero* =span. *arbol* etc. Mare plântă cu trunchiul, cu ramure și rădăcină lemnose.

A. Pann, Prov. I, 6:

Și nimic iar nu se póte ca să n'aibă vr'un
cusur:
Arburii, plante, flori și ómeni, astfel și acest
răsur...

A. Odobescu, Dómna Chiajna p. 88 : „...acolo salciea pletósă, socul mirositor, alunii mlădioși, arțarii cu pojghițe roșii, carpenii stufoși, salba-móle și teii cresc amestecați cu falnici jugastri, cu plopi naltți și subțiri, cu anini ușurei, cu ulmi albicioși, cu sângerii pestriți, cu cornii suciți și virtoși; printr'acel hățuș felurit de *arburii* ce se 'ndesă și se 'mpleticesc, merlele și pițigoii șueră...”

Costachi Negruzzi, Melancolia :

Acea undă gemătoare, acel *arbure* jălind,
Parcă sînt doi junii prietenii, ce al nostru
chin privind,
Se îndur l'a nóstre patimii, la a nóstră grea
durere,
Și ne-aduc prin a lor frémët o plăcută
mângăere...

În graiul poporan, *arbure* astădii rar se mai aude pe la noi.

„Numirea de *arbor* pe aici nu e cunoscută la popor, ci el numesce totalitatea *arborilor* cu un cuvînt: *lemne*“ (P. Munténu, Banat, c. Vermeș).

Totuși *arbure*, departe de a fi un neologism, ne întimpină în mai tóte texturile vechi, ca sinonim cu *copaciu*, *pom*, *lemn*.

Legenda lui Avram, ante 1600 (Cuv. d. bătr. II p. 190): „mérseră cătră uin *arbure*, și închiră-se pără la pământu și grăi: sfântu sfântu sfântu, grăiaște; pravednicului Avram îi pără că dereptu elu se închiră *lemnul*...”

Noul Testament din 1648, Ep. Iud. I, 12 :

...*arburii* vește-
ziți fără de rod...

...arbores au-
tumnales infruc-
tuosae...

unde în Biblia lui Șerban-vodă, 1688 : „*copaci* de toamnă fără roadă...”

Ibid., Math. III, 10 :

Că iată săcuria
îaste pusă la ră-
dicina *arburilor*,
deț tot pomul
ce nu face poame
bune tae-să și în
foc să aruncă...

Jam enim se-
curis ad radicem
arborum po-
sita est. Omnis
enim arbor
quae non facit
fructum bonum,
excidetur et in
ignem mittetur...

unde la Șerban-vodă : „și iată și să-
curia zace la rădăcina *copacilor*...”

Silvestru, 1651, ps. XXXVI : „Vă-
zulu nedireptulu înălțându-se și lățin-
du-se ca un *arbure* verde...”

Ibid. ps. LXXIII : „rădicându săcurile
sale susu ca întru unu *arbure*...”

Ibid. ps. CIII :

Satură-să *ar-
burii* înnaltți, che-
drii Lyvanului...

Saturabuntur
ligna campi, ce-
dri Libani...

unde la Coresi, 1577 : „satură-se *lem-
nele* câmpilor...” ; la Dosofteiu, 1680 :
„sătura-s'or l'iam *nele* câmpulu...”

Sinonimica : *arbure* este termenul cel
mai general, în care se cuprind *co-
pacii*, *pomi*, *lemne*; *copaciu* este *ar-
burele* selbateg sau neroditor; *pom*
este *arburele* care dă pome; *lemn*
este *arburele* întrebuintat pentru felu-
rite scopuri, la clădiri, la încălzire etc.

Deminutiv : *arburel* sau *arbu-
raș*; colectiv : *arburet*; forme mai
mult teoretice, cari nu se aud în graiu.

Pe la Predel, am auđit în gura po-
porulu forma aspirată : *harbur*.

La Macedo-romăni se ăice *arbur* și *ar-
bure*, bună-óră în ghicitórea despre an :

Arbure mare
Frunđele'si le-are
Albe di 'nă parte,
Lăi đ'alantă parte.

(Țara nouă, 1887 p. 54)

Într'o maximă macedo-română : „băr-
batlu este *arburu* și ficiorlu ugiaculu a
casilei=bărbatul este stălp al casei,

ér feciorul — vatră“ (M. Iutza, Crușova).

v. 1. *Copaciū.*

² *Ārbure* (plur. *Arburescī*), n. pr. m.; nom d'une très-ancienne famille noble de Moldavie. Pe la jumătatea secolului XV *Arburescī* erau deja boieri mari. Fiū al unui părcălab de Némț, Luca *Arbure* devine unul din sfetnicii cei mai de încredere ai lui Ștefan cel Mare, păstrând aceeași putere sub Bogdan cel Chior, care la mórte îi încredințază întréga cărmuire a țerei pe timpul minorității lui Ștefan cel Tânăr. Acesta este vestitul hatman *Arbure*, devenit eroū legendar al poesiei istorice române.

Costachi Negruzzi, Aprodul Purice :

Acolo se află éráși al oștilor veteran,
Arbur Hatmanul ce'n mână pór't'un gróznic
buzdugan,
Pre care ca pre o mince de copil îl arunca,
Dar ađi omul cel mai tare de abia l'ar ridica;
Altă armă el nu are, nici voesce-a mai avea,
Căci îi place când pre dușman c'o isbire îl
turtia...

Costachi Stamati, Sentinela :

Eū sint *Arbore*, copile, hatman lui Ștefan cel
Mare;
Am slujit sub a lui stéguri patru-đeci de ani
de rînd,
Și 'n patru-đeci de resbóie crunte, dar birui-
toare,
Véđui Eroul Moldovei pe vrăjmașii sei bă-
tînd...

Mórtea acestuī vítéz, ajuns la adânci bătrânețe, a fost cumplită.

Urechia, Letop. I p. 154-5 : „[1523] în luna lui April în cetatea Hărlăului aū tăiat Ștefan Vodă pre *Arbure* hatmanul, pre care zic să'l fie aflat în viclenie. Iar lucru adevărat nu se știe; numai atăta putem cunoaște că norocul fie-unde are zavistie, ales un om ca acela ce crescuse Ștefan Vodă pre

palmele lui, având atăta credință, și în tinerețile lui Ștefan Vodă toată țera ocărnuia, unde mulți vrăjmași i s'aū aflat de cu multe cuvinte rele l'aū imbutat în urechile Domnu-seū...“ Mai jos: „Nu multă vreme într'acelaș an aū tăiat Ștefan Vodă și pre feciorii lui *Arbure*, pre Toader și pre Nichita...“

La satul Solca-de-jos în Bucovina se află pînă astăzi o bisericuță zidită de bătrânul *Arbure* la 1502, unde pe părete se mai pot vedé portretul hatmanului, al nevetei sale Iuliana, apoi a patru băiați și o fată.

Nu toți *Arburescī* aū perit de urgia lui Ștefan cel Tânăr. Sub Petru Rareș, Miħu *Arbure* ajunge și el hatman, dar trădéză pe acest Domn la 1538 pentru a trece la protivnicul seū Ștefan-vodă Lăcustă, pe care însă îl viclenesce de asemenea.

Urechia, Letop. I p. 167 : „...urându'l [pe Ștefan-vodă Lăcustă] toată curtea și boierii, s'aū vorovit o sémă de boieri den curtea lui, anume Găneștiū și *Arbureștiū*, și la așternutul lui unde odihnia l'aū omorit în cetatea Sucevei...“

D. Wickenhauser a adunat cele mai multe isvóre despre familia *Arbure* în „Moldawa oder Beiträge zu einem Urkundenbuche“ (Czernowitz, 1877, p. 10 sqq., 213); ele totuși sint departe de a fi complete.

La 1545, boierii „Gliga fiūl lui *Arbure* și Ion Crasneș“ aū fugit din Moldova în Polonia cu doé călugărițe (A. I. R. I p. 35).

La 1628, numai dóră se mai vorbía într'un mod legendar despre avuțiile de altă dată ale *Arburescilor*, cari „au înblat din mână în mână“ (ibid. I, 2 p. 6).

Treptat, acest mare ném ni se înfățișéză scăđut la trépta de boierinași.

Pe la 1650 (A. I. R. I p. 88), în-

tr'un act bucovinén subscris pe'ntre mai multî rezași: Radu *Arbure*.

Intr'un zapis de vîndare tot de acolo, 1698 (A. I. R. III p. 264), la sfîrșit: „Și eu Nicolai *Arbure* steg[ar] am scris zapisul și pentru credința m'am iscălit. Az Sandul *Arbure* steg[ar] iscal...”

Ca o amintire despre *Arburescî*, satul Solca-de-jos în Bucovina se chiamă încă *Arbure* (Marian, Biserica din Părhăuți, p. 7—8).

Alături cu *Arbure*, o altă veche familie moldovenescă, din care de asemenea a fost un hatman vestit în secolul XVI, purta numele sinonimic de *Copaciū*.

v. ¹*Arbure*. — ²*Copaciū*.

³*Arbure*, t. de Géogr.: nom d'un village en Bucovine. — v. ³*Alba*. — ³*Arbure*.

Arbüz. — v. *Harbuz*.

Arbuzesc (për-). — v. *Harbuzesc*. — *Präsad*.

Arbuzică. — v. *Harbuzică*.

¹*Arc* (plur. *arce* și *arcuri*), s. n.; arc; ressort, cindre. Din lat. *arcus* = ital. *arco* = franc. *arc* etc. (Cihac). In graiu se aude une-orî aspirat: *harc* (Tecuciū, c. Ionășesci; Vîlcea, c. Nisipi; Prahova, c. Mărgineni etc.).

Dosofteiu, 1680, ps. X: „că iată păcătoșii încordară *arc*, gătără săgeți în tulbă...”, unde la Coresi, 1577: „că adevă păcătoșii întinseră *arculū*, gătiră săgețe în cucură...”, la Silvestru, 1651: „că iaca nedirepții întinseră *arcul*, gătiră săgiata sa în coardă...”, iar lătineste: „quoniam ecce peccatores

intenderunt arcum, paraverunt sagittas in pharetra...”

Arcul, pe care se întinde prin cele două capete o cîrdă sau care se încordază pentru a săgeta ori a trage din el la țintă sau în ce-va cu o săgétă din cele ce se țin în tulbă sau cucură, este una din armele cele mai primitive, de demult părăsită de toate popóarele cât de puțin înaintate în cultură, dar altă dată închipuind o parte foarte importantă dintr'o armură, mánuită nu numai de arcași, dar și de principii.

Varlam, 1643, I f. 56 a: „nu le dá platoșe, nice *arcū*, nice sabie, nice suliță, nice altă nemică de armele vonicilorū pementești...”

Dosofteiu, 1673, f. 9 b:

Și de nu v'eț întoarce cătră pocăință,
Are săgeț a-mână scoase din tulbiță,
Arcul întins în coardă, lancla străluciaște..
sau ibid. f. 14 b:

Că iată păgânii încordară *arce*,
Pun săgeț în tulbă, să grijesc de lance,
Și vin pri'ntunțarec cu *arce* pre-a-mână
Intru să săgiate pre cei fără vină...

Urechia, Letop. I p. 190, despre Bogdan-vodă Lăpușnenul: „la călărie sprinten; cu sulița la halcă nu pré lesne avea potrivnic; a săgetare den *arc* tare, nu putea fi mai bine; numai ce era mai de trebă Domniei îi lipsia: că nu cerca bătrânii la sfat...”

Nic. Costin, Letop. II p. 62, despre Antioh-vodă Cantemir: „la primblări și la vînaturi cu șoimii și cu ogari pururea îmbla de se desfăta, și cu mîncări și băuturi, și la *arc* încă trăgea bine...”

Neculce, Letop. II p. 201: „Petru vodă Rareș fugând pin tîrg pin Pétră și gonindu'l Petrenii, l'aū fost agiungând un popă, și aū tras Petru vodă înapoi în popă cu *arcul* și l'aū lovit cu săgéta în oblăncul șelei...”

Cantemir, Chron. II p. 231: „fiind la vânătoare, după ce au ucis un gligan sălbatic cu sabiia, apoi tocmindu'ș si-gata în *arc* să sigéte, s'au julit pușinel cu lancé la mână...”

Arcul lui Stefan cel Mare se păstra în mănăstirea Némțului pînă pe la finea secolului XVII, când l'au răpit Leșii și Căzaci (Letop. II, 198).

În Caucaz, Cerchezii pînă astăzi se slujesc de *arc*.

Costachi Stamatii, Muza I p. 181:

Atunci Cerchezul anină de rădăcina vițoasă,
De crengele cornorate, a sale arme frumoasă:
Tulba cu săgeți și *arcul*, burca, sineța, ar-
canul,
Și apoi sare în apă, lăsându'și pripunit calul...

Arcul se făcea mai ales din lemn de corn.

O doină voinicescă:

Cornule, ce nu te 'ndoî,
De-o créngă să te despoi
Să'mi fac prăjină de boi?
— Frățióre Românaș!
Créngă lungă da-ți-o-aș,
Ca ș'o faci *arc* de resoțu...

(Alex., Poes. pop. 2. 44).

În cântece poporane *arcul* nu e rar:

Arcul iute-aș încorda,
Aripa ț'aș săgeta
Și în brațe mi-ai căde...

(Pompiliu, Sibiu, 19)

În colinde din Dobrogea aș devenit stereotipe versurile:

Luă *arcul* încordat
Cum e bun de săgetat,
Ș'o sicretă,
De săgétă...

(Burada, Călt. p. 55, 86, 90).

Urață de nuntă:

Strinse el ostași mulțime,
Tot voinic de călărime,
Și'ageri cu măiestriă
La *arc* și vînătoriă...

(G. D. T., Poes. pop. 170).

Aducerea a-minte despre *arc* se păstrează și'n poveștile poporului.

Basmul „Tinerete fără bătrânețe” (Ispirescu, Legende p. 3): „Ca să ajungă la dorința ta, trebuie să ceri dela tată-teu paloșul, sulita, *arcul*, tolba cu săgețile și haïnele ce le purta el când era flăcău...”

Când *arcul* se întindea și săgetă, córdă scotea un resun.

Moxa, 1620, p. 395: „sunetele armelor și răsunul coardelor de *arc* mai iubiă decât glasul de alăute...”

Acest resun se chiamă mai propriu sbîrnăire.

Alexandri, Sentinela română:

Sbor topórele-aruncate,
Sbârnaïu *arcele*'ncordate,
Și săgețile la sóre
Vijelesc vijiitóre...

Ca onomatopeă a săgetării: trac!

Basmul „Lupul cel năsdrașan” (Ispirescu, p. 74): „Scóse o săgétă din tolbă, o aședă la *arc* și, trac! trase o săgétă, și nu se făcu nici o mișcare; trac! mai trase una, și éráși nemic...”

v. Armă. — Córdă. — 2. Corn. — Cucură. — Săgétă. — Sbîrnăiu. — Trac! — Tulbă...

La plural, astăzi se întrebuintează mai mult forma *arcuri*, identică cu vechiul italian *arcora*, pe când cealaltă formă *arce*, aprópe despărută din grai, corespunde italianului *archi*.

Balada „Treî lebede”:

Ei în tîrg aș poposit
Și'n crucițele d'argint
Lebejórele-aș zărit,
Săgețile și-a 'nțéglat,
Arcurile și-a'ncordat...

(G. D. T., Poes. pop. 421)

În graiul vechiu ne întimpină mai adesea forma *arce*.

Coresi, 1577, ps. XXXVI: „întin-seră *arcele* să săgété mișelul și mé-

serulü, să junghe derepții cu inema; armele lorü întră în inema lorü și *arcele* lorü frânseră-se...”

Moxa, 1620, p. 375: „se lăuda (Hozroe) că va ingrădi cetatē cu sulitele, cu plavezele și cu *arcele*...”

Dosofteiu, 1673, f. 56 b:

Scos'aũ păcătoșii sabie din tēcā,
Arcele li's gata războiul să facā,
 Să tae mișeii, săracii să ġunghe,
 Aũ ġind să nu lase drept nice unġhe;
 Sabiia aciāia într'inș să va 'nfige,
 Coarda să va rumpe, *arcu* li s'o fringe...

Locuțiunea proverbială: „are multe cōrde la *arc*” însemnēzā: „homme de ressource”.

Ion Ghica, Scrisōrea III: „Când i se pārea [lui Caragea] că punga nu i se umplea destul de repede, avea și alte cōrde la *arc*. Scotea pe Aga în tîrg cu cāntarul și cu falanga; acesta prindea cu ocaua micā pe vre-un brutar, pe vre-un cārcimar, pe vre-un măcelar, îi trântia cāte o sutā de nuele la tālpi sau il țintuia de ureauhe în mijlocul pieței. Vodā era sigur că isnaful avea să alerge dela unul la altul ca să facā curamā...”

Orice formă încovăiată se pōte numi *arc*.

Așa sînt *arcurile* la trāsurrele cele de lux.

Jipescu, Opincaru p. 69: „cāruțe pē *harcuri* și dē țară...”

Așa sînt *arcurile* cōstelor la om.

A. Vlăhuța, Nuvele p. 76: „Avea dureri nesuferite în *arcurile* cōstelor și arsuri pe șira spinării...”

Așa se đice *arcuri* la sprincene.

De la Vrancea, Trubadurul p. 222: „... cu ochii albaștri migdalați, umeđi, bun și limpeđi, puși sub niște *arcuri* de sprincene suptiri și perdate în tîmplele ei albăstrii...”

Ibid. p. 184: „Apele sē bat, rostogolesc bolovani, umple vultorile și sar

peste stāncile lustruite; șipotele țîșnesc șiși azvirilă sulul apelor reci, ca niște *arcuri* de sticlā strāveđie...”

Deși vėrguța cea încovoiată cu care se trage pe cōrdele viōrei se numesce mai propriu *arcuș*, totuși în popor se aude cu acest sens și simplul *arc*.

„Pre lautā se trage cu *arcu*, care se smolesce cu rāșina” (S. Liuba, Banat, c. Maīdan).

v. *Arcuș*.

La zidari, bolțile sînt *arcuri*; și cu același înțeles *arcuri* se đice și la bōlta cerului:

„Intre cele-lalte injurături, poporul dela noi injurā și de *arcurile* cerului” (P. Clocālteu, Dolj, c. Galiciuica).

Ca jucăriā, *arcu* a remas un fel de armă la copii. Băieții macedo-romāni, mai cu sēmā, sînt meșteri a face și a întrebuița *arce*, cu cari vinezā pāse-rele (M. Intza, Crușova).

v. *Arcar*. — *Arcaș*. — *Arcos*. — *Arcuesc*. — *Arculeț*...

²*Arc*. — v. *Arcuș*.

¹*Arca*, n. pr. m. pers.; Arcadius. Nume de botez altā datā fōrte întrebuițat la Olteni. *Arca* e scurtat din Arcadie, ca „Costa” din „Constantin”, „Proca” din „Procopie”, „Sima” din „Simeon” etc.

Act oltenesc din 1591 (Cuv. đ. bătr. I p. 58): „Pité ot Scoarța, Vintilā ot tam, Opriian al Mogāi ot tam, Dan Cūiré ot tam, i Drāgan cu fiu-sāu *Arca* ot tam...”

Altul din 1624 (Mss. în Arch. Stat., Doc. Rom. I No. 176): „Scris'am noi Nicola și *Arca* acestū al nostru zapis svintie mănāstiri Tismenei...”

Mateiu Basarab, 1646, în sfitocol mănāstirii Tismēna (Mss. Arch. Stat., Doc. Rom. II No. 3 p. 10): „... au cumpārat acești mai sus numiți oameni din valia Peștișanilor dela fecōrii Oprei

dela Lațco și dela Pătru, și dela Pătru fečorul *Arcă*, drept aspri gata 2200...“; și mai jos: „și iarăș au cumpărat popa Ionu și călugărul Vasilie dela fečorii lui Mihăilă din Drăgoești dela *Arca* și dela Lazărū și dela Vălcul...”

Constantin Brâncovenu, 1693 (Cond. Mss. în Arch. Stat. p. 19), înșirând pe mai mulți Mehedințeni: „... Putnic ot Zăgaia i Răduțul sãn Bălae ot Comănești i *Arca* ot Gârboveț...”

Din *Arca*, ér nu din arc, vine numele satului Arcesci în Romanatți (Frunțescu).

Dela *Arca* forma intensivă este *Arcan*, ca din „Iorgu” — „Iorgovan”, din „Răduc” — „Răducă”, din „Dumitru” — „Dumitran” etc. (v. ²*-an*), de unde apoi numele muntelui *Arcan* și al satului *Arcani* în Gorj, precum și al satului *Arcan* în Buzeu, cari n’au a face cu *arc*an „lacet”.

Satul oltenesc *Arcani* ne întimpină deja într’un crisov din 1429 (Vnelin p. 55).

v. ¹*Ottén*.

²*Arcă* (plur. *arcale*), s. f.; protecteur, soutien. Turcul *arka* „dos, appui” (Șăinenu). Cuvînt care, ca și derivatul *arcaliū*, se întrebunța numai în relațiunile Românilor cu Pórta Otomană.

Miron Costin, Letop. I pag. 278: „[Matei Vodă] dedesă știre și la *arcalele* sale, ce avea la Împărăție, de sila ce’i făcea Vasilie Vodă...”

În acest sens se đicea altă dată: „taîna le pórta *arcalele*”, adică: secretul lor îl sciū numai aceia în cari ei au încredere; o locuțiune pe care Seulescu (Albina Românescă 1844 No. 40) căuta cu orîce preț s’o înrudescă cu latinul *arcantum* „secret”.

v. *Arcaciū*. — *Arcaliū*.

Arcaciū, s. n.; vallée, terrain abrité. Cuvîntul se aude pe la ciobanii din Moldova.

„Târta la ciobani în timp de érnă este la un loc îndosit cum e un *arcaciū* adecă vale...” (T. Dobrea, Covurlui, c. Rogojeni).

Este turcul *arkač* „versant ou pied d’une montagne” (Barbier de Meynard, Dict. Suppl. I p. 37), din *arka* „dos, appui”. Negreșit însă, cuvîntul n’a venit Românilor dela Osmanlii, cari n’au dat nimic graiului nostru ciobănesc, ci dela vre-un popor turanic din vécul de mijloc, probabilmente dela Cumanii. În vocabularul cumanic din secolul XIV, *arka* însemnéză „umér” (Kuun, Codex p. 111). De aîmintrea, acéstă vorbă e propriă tuturor graiurilor turco-tătare (Vambéry, Sprachstud. p. 207, și Etymol. Wtrb. p. 18).
v. *Aslam*.

Arcaliū, adj.; puissant, bien soutenu, bien vu. Turcul *arkaly* „qui a le dos large” (Șăinenu). Cuvînt despărut din graiu și care abia dacă a circulat vre-o dată în popor.

Enachi Cogălnicenu, Letop. III p. 249: „...scriind și el acéstă pricină la un icirliū mare ce era *arcaliū*...”, adecă: la un „om dela Curte” care era „puternic”.

v. ²*Arca*.

Arcam. — v. *Alcam*.

¹*Arcan* (plur. *arcane*), s. n.; lacs, lacet pour prendre les chevaux. Cuvînt tătăresc: *arkan*, trecut de asemenea la Ruși și la Poloni (Cihac). „Funiă lungă cu ochiū la unul din căpêtae și cu care hergheliul prinde calul din hergheliă. Opritóre. Cursă”. (Costinescu).

Altă dată, la Tătari mai cu deose-

bire, *arcantul* se întrebuința și ca armă de resboiu.

Amiras, Letop. III p. 118: „ripa fiind mare și adâncă, nevoia lor era și mai mare, și numai ce le-au căutat a intra în ripă, au căzut unul peste altul dând cu cai cu tot, eră alții lăsând caii au vrut să fugă pe gîos, și nici așa n'au scăpat, și năvălind și Tătarii i-au scos cu *arcanele* de gât mai pre toți...”

Costachi Stamati, Muza I p. 181:

Atunci Cerchezul anină de rădăcina vițoasă,
De crengile cornorate, a sale arme frumoasă:
Tulba cu săgeți și arcul, burca, sineța, *arcantul*,
Și apoi sare în apă, lăsându'și priponit calul...

La Români, de asemenea, ostașul, mai cu seamă vînătorul, nu desprețuia *arcantul*.

Balada „Stefăniță-vodă”:

Mâni în zori să ve aflați
Toți călări și înarmați
Cu săgeți, cu buzdugane,
Și la brie cu *arcane*,
Ca să mergem despre sóre
Să facem o vînătoare...

Balada „Ștefan-vodă și șoimul”:

Că's Român cu patru mâni
Și am lécuri de păgâni:
De Tătari am o săgétă,
De Turci pala mea cea lată,
De Litfeni un buzdugan
Și de Unguri un *arcan*...

Balada „Badîl”:

Mâna 'n posunar băga,
Scul de mêtase scotea,
Vița 'n șése împletia,
Sfóra 'n nouă că 'ndoia,
Ca *arcantul* o 'nnoda...

(G. D. T., Poes. pop. 540)

Astăzi, afară de hergheliei, *arcantul* slujesce mai cu deosebire hoților de cai.

Spune, spune, barbă sură,
Căișorii cum se fură?
Cum se Ieau din bătătură
Pe negură și pe brumă?

— Cu ochiul *arcantului*
Prinși muma jaganului...

(G. D. T., 299)

Balada „Fata cadiului”:

Mânz de fugă sprintenel,
Eșla 'n vară pătrânel,
Mânz ce fuge ca șolcanul
De nu'l prinde nici *arcantul*...

Balada „Juganii”:

Dun *arcan* mi'și împletia;
Și de ce mi'l tot făcea?
Jumătate din târsină
Și din funiă bătrână,
Să ție la udătură;
Jumătate din negare
Și din virfuri de fuioare,
Să ție jagan mai tare...

și mai jos:

Și *arcantul* colăcia,
Cam cu drépta mi'l ținea,
Cam cu stînga l'asvîrlia...

(G. D. T., Poes. pop. 683—9)

v. *Cal*. — *Colăcesc*. — 'Tatar.

² *Arcân*. — v. *Alcam*.

³ *Arcân*. — v. *Arcaua*.

⁴ *Arcân*. — v. ² *Arca*.

Arcanăua, s. f. artic., și *arcântul*, s. m. artic.; t. de Choréogr. popul.: noms des deux danses villageoises d'un caractère martial. Ca nume, *arcanaudă* este o simplă amplificare din *arcan* (v. *Agândău*), căci forma *arcaneua*, întrebuințată în Ardél, e femininul din *arcanău*, care la rîndul seü e augmentativ din *arcan*. *Arcantul* și *arcanaua* sînt doé hore fórte înrudite, cari s'au desvoltat dintr'un singur prototip. Cuibul lor pare a fi în Moldova, de unde însă au străbătut la Munteni și la Ardeleni.

T. Burada, Almanah musical 1877 p. 63: „*Arcaua*. Tuțuenii, mai ales acei din Vrancea, jócă acest joc. El se

execută de cătră mai mulți bărbați și femei, și se asemănă în săltări întru cât-va cu hora de brău . . .“

„Intre jocurile poporului de pe aici este și *arcanaua*“ (N. Sandrovici, Dorohoiu, c. Tirnauca).

„Să jucăm Moldovinésca de mână, Serbésca de brău, *Arcaua* pe băta e . . .“ (Iconom G. Ionescu, Iași, c. Miroslava).

Jipescu, Opincaru p. 52, înșirând jocurile țărănești din Prahova: „călușari, șu-șu-șu, *arcana*, țigănesca, joi-ana, brăilenca . . .“

Următorea descriere amărunțită a *arcanelor* și a *arcanelor* o datorim d-lui Alex. Pop (Transilv., Năsăud, c. Sân-Georz):

„In Bucovina, *arcana* se joca de feciori și fete. Se face o hora, ținându-se de mâni, dar fără a bănăni cu ele. Mișcarea e dela stânga spre dreapta. La tactul muzicii încep cu piciorul drept, trei pași înainte, aducând corpul în direcția mișcării. Isprăvind pasul al treilea, se opresc pe piciorul drept un tact, și fac un pas cu piciorul stâng spre piciorul drept, readucând corpul în poziția dela început. Acestă mișcare se face continuu după tactul muzicii. Obicnuit cercul se află deschis, cu un vătav în frunte, care ține în mână un băț, bătând cu el tactul la unele figure ce le intercalază. După un interval ore-care, la isprăvitul unui tact, vătavul rădică bățul strigând: unu 'naintel unu 'napoi! una bună, și la drum! Atunci se oprește șirul, face un pas cu piciorul stâng pe dinaintea piciorului drept și întorce piciorul drept pe dinaintea celui stâng. Oprindu-se pe piciorul drept, aduce lângă el piciorul stâng, și la ultimul

tact bat cu toții de o dată cu piciorul drept în pământ. Apoi urmăză ca la început, pînă când vătavul poruncesce: doi nainte, doi napoi! tri 'nainte, tri 'napoi! etc. — Un alt danț, numit *arcaneua*, se joca pe valea Someșului-mare în comuna Sân-georz numai de feciori. In mișcări are multă asemănare cu *arcana* din Bucovina, cu deosebire mai ales că nu merg în cerc regulat, ci după cum vrea să-i ducă vătavul. Mersul este tot trei pași înainte, însă fără ca piciorul stâng să'l miște în direcția celui drept și să vină cu fața cătră centru; ci unul după altul urmăză tactul muzicii, și după trei pași balansază un tact pe piciorul drept și unul pe cel stâng. Jucătorul cel din urma șirului trebui să se ferescă de vătav, căci acela ajungându'l il lovesce cu bățul; de multe ori se întâmplă că, ferindu-se, nu 'și mai ține pașii regulat, ci fuge, și numai după încetarea amenințării re'ncepe jocul. De mâni nu se lasă chiar dacă i-ar împedeca ce-va în cursul jocului. Mișcări de pași regulați înainte și 'napoi, ca la *arcana* din Bucovina, la *arcaneua* nu se fac . . .“

In descrierea de mai sus, trăsura cea caracteristică este bățul vătavului, de care trebui a se feri. La început, în loc de băț cată să fi fost un *arcana*, cu care vătavul se silia a prinde pe un jucător, de unde apoi vine însuși numele jocului.

v. 1. *Arcana*.

D. Vulpian (Hore, No. 1 și 9) a publicat două arie pentru *Arcana*. Noi reproducem de acolo pe cea culésă de Mikuli în Bucovina, transcrisă destul de bine:

PIANO.

The musical score is written for piano and consists of five systems, each with a treble and bass clef staff. The time signature is 6/8. The key signature has one sharp (F#). The bass clef part provides a steady accompaniment of eighth notes, while the treble clef part features a more melodic line with various ornaments and dynamics. The piece ends with a final chord in the bass clef.

Arcanăua }
Arcănul } v. *Arcanaua*.

Arcăur (pl. *arcăuri*), s. m.; fabricant d'arcs. Cel ce face arce, în deosebire de arcaș, care este cel ce pòrtă arc.

Nicolae Muste, Letop. III p. 49, vorbind despre Domnia lui Dimitrie Cantemir: „Atuncea toți se făcuse oșteni, slugile lăsa pre boșeri, argații lăsa pre stăpâni, și altă prostime mulți au mers de au luat bani și s'au scris la stéguri, mai mulți fără de arme, că nu avea de unde și mai cumpăra, că și *arcăurii* sfârșise arcele...”

v. ¹ *Arc*. — *-ar*. — *-aș*.

Arcăș (pl. *arcășii*), s. m.; archer. Cel ce pòrtă arc, în deosebire de arcăur, care este cel ce face arce. Cuvînt format ca: sulițaș, pușcaș, trâmbițaș etc.

Biblia Șerban-vodă, 1688, Amos II, 15:

...și *arcășulii* nu va îngădui, și cel lute cu picioarele lui nu va scăpa...”

...et sagittarius non sustinebit, et velox pedibus suis salvari non poterit..

Costachi Stamati, „Dorul de patriă“:

Unde's mocanii de munte
 Ce purta prăști și lănci,
 Și sârja ca niște ciute
 Peste șanțuri și pâlânci?
 Și a *arcășilor* cétă,
 Ale căroră săgétă
 Pėtrundea fără de greși
 Dușmanii ce mai aleși?..

v. ¹ *Arc*. — *-ar*. — *-aș*.

Arcăț, s. m.; t. de Botan.: Acacia blanc, Robinia pseudo-acacia. Formă întrebuintată pe'n Ardél în loc de acăț.

„La acăț se dicese *arcăț*“ (R. Simu, Transilv., c. Orlat).

v. ¹ *Acaț*.

¹ **Arcèr** (plur. *arcere*), s. n.; affiloir, pierre à rasoir. Sinonim cu cute și cu gresia; ér când ascuțitorea e metalică, se dicese amnar. *Arcer*, cute și gresia, nu sint tot un fel de pėtră: cu gresia se ascut cosele țeranilor; cu cute se ascut cuțitele; cu *arcer* se ascut bricele, adecă tăiușurile cele mai fine.

v. *Amnar* (p. 1092).

Costinescu: „*Arcer*, pėtra pe care bărbierul ascute bricele“.

„Ion pădurariul mi-a istorisit, că Mama-pădurii și-au ascuțit dinții cu *arceriu*, adecă cute petrificată din arțariu, când era să se lupte ea cu Fėt-frumos. Din arțariu se fac gălăe sau rende, code de topor și de sapă etc., fiind fòrte tare și alb; acest lemn se petrifică, după spusa țeranilor, făcėndu-se *arceriu* pentru ascuțit bricele...” (Iconom G. Theodorescu, Galați, Mavromolu).

Arcèr n'are întru nemic a face cu latinul *acies* (Cihac), ci vine din *acer* „érable“ prin adjectivul *acèrnum* „d'érable“, „lucru din arțar“, astfel că nici măcar primul *r* nu este epentetic, fiind o simplă propaginațiune a tematicului *r*; accentul rămăne intact.

Căt pentru derivatul român din latinul *acies*,

v. *Acioe*.

Ca nume de localitate:

„*Arceru*, o frumoasă créstă de pėtră în comuna Mănzălescă de partea stângă a rifului Slănic...” (B. Iorgulescu, Dicț. topogr. Mss. al Buzeului).

v. *Arțar*. — *Cute*. — *Gresia*.

² **Arcèr**, t. de Geogr. — v. ¹ *Arcer*.

Archir s. *Archirie*, n. pr. pers. m.; t. de Litt. popul.: un personnage légendaire. Mare sfetnic la împėratul Sanagrip din țera Dorului, *Archir* nu

avea copii, ci numai pe nepotul său Anadan, pe care-l învătă multă carte și l'puse în locul său la curtea împăratăscă. Anadan însă, lăcomind la avuția unchiului său, face pe împărat să osândescă la mörte pe *Archir*, care totuși isbutesc a se ascunde. Tocmai atunci Faraon din Egipt cere dela Sanagrip nesce lucruri atât de grele, încât numai înțelepciunea cea mai minunată ar fi putut să le deslege. *Archir* se arată, biruesce pe Faraon și se face éráși mare sfetnic pe lângă Sanagrip; iar pe Anadan îl învață de astă dată nu prin carte, ci prin bătae.

A nu se confunda *Archir* cu *Arghir*, eroul unei alte legende. Óre-cine, înarmându-se cu patru semne de exclamațiune, m'a invinovățit pe mine că: „D. Hasdeu a identificat pe *Archirie* cu „*Arghir* (!!) din *Arghir* și *Elena* de „*Barac* (!) și a tras de aci conclusiuni „despre basmul unguresc respectiv“. E cu totul neadevărat. În *Cuvente den bătrâni* (II p. XXXVII), vorbind despre un manuscript cunoscut abia după titlu: „*Istoria lui Archirie*“, eu pusei întrebarea: „Nu va fi fost cum-va o primă încercare de a traduce românesce cartea cea poporană unгурescă?“ În acest „nu cum-va“, negreșit, nici „identificare“ nu este, nici „conclusiuni“ nu sint. De aîmintrea, d. Dr. Gaster (Lit. popul. la Români, p. 104 sqq.) este acela care a studiat mai de aprópe pe *Archir* și din studiul căruia rezultă că „*Înțeleptul Archir* și nepotul său *Anadam*“, o cărticică poporană destul de răspândită la Români și la unii Slavi, mai ales la Ruși, își trage obârșia, póte prin mijlocul unei redacțiuni bizantine, din ciclul arab al celor „1001 de nopti“, unde o regăsim sub titlul de: „*Sinkarib* și cei doi viziri ai lui“, sau „*Istoria înțeleptului Heykar*“. D. Dr. Gaster cunoșce această

cărticică numai într'un manuscript din 1784 și după edițiunea lui Anton Pann. Dar redacțiunea românescă cea mai veche, întru cât se scie pînă acuma, se află într'un manuscript al *Archivelor Statului* din *Bucuresci*, făcută la 1704 de „*Bucur grămăticul din Săm-băta-de-sus*“ la un loc cu *Alexandria* și care se începe așa;

„*Povestia* lui *Archirie* filosoful, când învăța pre nepotu-său *Anadan* carte. Adecă eu *Archirie* filosoful învăța pre nepotul meu *Anadan* carte întru zilele lui *Sanagrip* împărat din țara *Dorului*...“

Iată tot de acolo (p. 299) cimilitura despre *An*:

„... ce ăste un copač cu 12 ramuri, și pre o ramură 4 cuiburi, și într'un cuibu 7 oao, unul negru, altul albu...?“

Ca nume de botez, într'un act moldovenesc din 1689 (Cond. Mss. Asakit. I f. 242 b, în *Arch. Stat.*): „au strânsu oameni buni megiiși, pe *Cinghir* de *Berhoești* și *Archirie* sãn *Gligorie* din *Guzari* și *Andronache* frate-său...“

v. *Alexandria* (p. 860). — ³*An* (p. 1121). — ¹*Arghir*.

Archis. — v. *Archit*.

Archit (pl. *archiți*), s. m.; t. de Botan.: *Juniperus communis*, génévrier, genièvre. Se dice și *archis* (Dr. Brândză). Sinonim cu *ienupăr*, *cețină*, *șnép*, și mai ales cu *brădișor*, unde se vor descrie întrebunțările poporane ale acestui copăcel. *Archit* este învederat grecul *ἀρχισυθος* „genièvre“ (Cihac). La *Hesychius* este forma cretană *ἀρχισυθος*. Imprumul pare a fi fórté vechiu. Cum să ne explicăm însă forma *archis*, care prin guturală nu se desparte de prototipul grec, dar prin ș se apropiă de

rusul dialectic artiș „juniperus sabina“ (Budilovič, Pervobytnye Slaviane, t. I p. 126). Luat'o-aū Rușii dela Români? Problemă.

v. *Aglică* (p. 518). — *Brădișor*. — ¹*Grec*.

Arciobr, s. m.; t. de Botan. — v. *Arțar*.

Arcòs, -òsă, adj.; courbé en arc, arqué. Sinonim cu arcuit, dar cu deosebirea că *arcos* însemnă o încovoieare firască, pe când arcuit se țice despre ce-va încovoiat de mână saū într'adins.

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Arch. Stat. p. 45): „...obiciuiți sint muritorii cu înălțime statul, cu frâmsete trupului și cu ghizdăviia fêțiș ca cu un lucru pré mare dela fire dăruiat a să lăuda; și încă mai mult, între alții nu numai *arcoasă* sprâncenele's a'ș rădica, ce și sfaturile preste cuviință a'ș da, și socotela preste măsură a'ș rădica...“

v. ¹*Arc*. — -os.

Arcuèsc (*arcuit*, *arcuire*), vb.; arquer, courber en arc. „A *arcui*, a încovoia. Acéstă grindă începe a se *arcui*, începe a se lăsa, a'și da mijlocul“ (Costinescu). Nu vine din latinul *arcus* (Cihac), ci este o formațiune românescă din *arc* prin sufixul denominativ -uesc, ca și „cercuesc“ din „cerc“.

v. ¹*Arc*. — -uesc.

Arcuire, s. f.; „cambrure, courbe-ment“ (Cihac).

v. *Arcuesc*.

Arcuit, -ă; adj.; le part. passé d'*arcuesc*: courbé en arc, arqué. „*Arcuit*, cercuit, încovoiat, lăsat de mijloc“ (Costinescu).

A. Odobescu, Dómna Chiajna p. 66: „nisce lungi șiruri de clădiri cu tinde *arcuite* staū rezimate de acei nalți păreți...“

v. *Arcuesc*. — *Arcos*.

Arcuitură, s. f.; „courbure“ (Cihac). v. *Arcuit*. — -ură.

Arculêț (plur. *arculețe*), s. n.; petit arc, arc d'enfant. Deminutiv din *arc*. Un alt deminutiv este *arcuș*, care însă a căpêtat un înțeles cu totul deosebit, întocmai ca francesul „archet“ deminutiv din „arc“, italianul „archetto“ etc. Cihac mai pune deminutivii: *arcuț*, *arcușor* și *arcușel*.

Basmul „Copiii văduvului“ (Ispirescu, Legende p. 342): „o săgețică de cară punea el în *arculețul* lui...“

v. ¹*Arc*. — *Arcuș*. — -uleț.

Arcuș (plur. *arcușe* s. *arcușuri*), s. n.; archet. Deminutiv din *arc* prin sufixul -uș ca în „căluș“, „lemnus“ etc.; formațiune curat românescă, care n'are nevoie de un prototip latin „arcuceus“ (Cihac). *Arcuș* este o vèrgă mlădiósă cu capete încovoiate, unite prin peră de cal, cu care se cântă pe vióră saū pe un alt instrument cu còrde. Se țice de o potrivă bine: „a trage din *arcuș*“ saū „a trage cu *arcușul*“.

Alexandri, Istoria unui galben: „El era Nedelcu, lăutaru vestit ce își rupea inima când trăgea din *arcuș* un cântic de jale...“

Ion Ghica, Scrisórea IX: „Trăgea Dinică cu *arcușul* de te ardea la inimă, și cobzarul țicea din gură pe Alimoș; noi ascultam cu auđul și cu sufletul...“

Fie Nedelcu, fie Dinică, un lăutar nu se desparte de *arcușul* seū.

Colinda „Vasilcăi“:

Ciobotari cu 'ntinsorile,
Lăutari' cu arcușele,
Țigani cu baroșele...

(G. D. T., Poes. pop. 135)

Cesar Boliac, Idealul și pozitivul:

Când tremură în spasmuri arcușul pe vióră,
Când flautul slobóde suspinuri ce'nfióră...

O admirabilă descriere a unui lăutar cântând din gură cu acompaniamentul viórei, la A. Pann, Moș-Albu:

Vr'un lăutar de se'ntâmplă să aducă cinevaș,
Nu'l pun la danțuri să cânte, după cum fac
la oraș,

Ci fi cer ca să le cânte d'alde vitezul Mihaiu:
Trăgând din arcuș odată, să dică de ce
din graiu...

De asemenea la De la Vrancea, Sultánica p. 55: „lăutarul se prăpădia cu firea, trîntind capul și p'un umăr și pe celalt, să'și rupă arcușul cu pěr negru și mai multe nu...“

Același, Trubadurul p. 49: „...măinile sale potriviră călușul. Luă arcușul din cuș, deschise o cutióră mică, își frecă arcușul cu saciz...“

În loc de deminutivul arcuș, se ȳice și arc, ér în graiul poporan se aude une-orí și aspirat: harc.

Intr'o nuntă țerănescă din Vâlcea: „...se scólă nunul cu ginerele, merge în casă la mirésă și pune sobonul — care este o pândă roșiă — în harcul lăutarului; acesta 'l duce cătră mirésă ȳicând: césu ál bun să dea D-ȳeu! dar mirésa il apëră cu mâna; il duce a doua óră și ȳice: noroc bun să dea D-ȳeu! mirésa însă iar il depártéză cu mâna; il duce lăutarul a treia óră ȳicând: Sánta Troiță cea de o ființă și nedespártită! și'l pune în capul miresei ca un fel de glugă...“ (I. Stănescu, c. Recea).

v. Alăută (p. 697). — 'Arc. — Ar-

culeț. — Căluș. — Lăutar. — Sacáz. — Scădunuș. — Scripcă. — Vióră. — -uș...

Arcușel	} v. Arculeț.
Arcușor	
Arcuț	

Ard s. ard (ars, ardere), vb.; brûler, enflammer, être la proie des flammes, consumer par le feu; hâler, brouir; fig.: rosser, frapper; impers.: arde de, arde a = il importe. Latinul ardeo, de unde și ital. ardere, span. și portug. arder, provent. și vechiu franc. ardre, reto-rom. arder etc. Când ce-va se aprinde, apoi arde pînă ce se mistue sau pînă ce — noțiune opusă — se stinge. Ard funcționează de o potrivă ca verb activ: „flacăra il arde“, și ca verb neutru: „el arde în flacăra“.

Despre raportul sinonimic între ard și încind sau ard și aprind, veđi mai sus la p. 1359. Aci ne mărginim a da câte-va texturi complementare.

Dosofteiu, 1680, ps. LXXIII:

Arsără cu foc sfințitoré ta...		Incenderunt in igne sanctuarium tuum...

unde la Coresi, 1577: „a prinseră cu focu sfințire ta“; la Silvestru, 1651: „déderă focu în sfințiile tale“.

Doîna „Foc la inimióră“:

Arde focul și mē'nceinge,
Nimenea nu'l pôte stinge...

(G. D. T., Poes. pop. 322)

Neculce, Letop. II p. 378: „aū dat foc caselor, și arzând casele, așa l'aū prins și pre Craiul...“

Nicolae Muste, Letop. III p. 14: „Volodiovski starostele de Cameniță, văzând că se închină toți cei din cetate, el aū intrat în erbărie și aū dat foc de s'aū aprins erbăriea, de aū ars și el cu érba cea de pușcă...“

Figurat, în doйна „Lelițele“:

Dragă mî-e lelița'n gîoc
Când se lîgăna cu foc:
Unde'și pune piciorul,
Se aprinde mohorul;
Unde-aruncă-un ochișor,
Arde sufletul de dor!...

(Alex., Poes. pop. 2. 337)

Luat în înțeles material, *ard*, ca și sinonimii săi, se pune mai adesea în legătură cu lemn.

Urechia, Letop. I p. 188: „Alexandru Vodă, făcând pre cuvântul împăratului, aș implut cetățile de lemne și le-aș aprins de aș *ars* și s'aș risipit...”

Varlam, 1643, f. 99 b: „cumă nu iaste putința foculă să *ardză* fără de lemne, așia nu iaste putința să să spăsască neștine fără de lucrurile cre-dinței sale...”

A. Pann, Erotocrit II p. 119:

Și ca un lemn uscat tocma, care puindu' l
pe foc,
Fără de întărziere se și a p r i n d e pe
loc,
Și scoate flăcări mulțime, fără de a face
fum,
Arde mereu, nu se stinge pînă'n sfârșit nici
decum...

Când însemneză „hăler”, *ard* e sinonim cu păllesc.

Varlam, 1643, f. 56 b: „cumu-i un călătoriu ce înblă și călătorēște cale multă, și'l *arde* soarele și'lă pâlēște zăduvulū...”

În cronică, când e vorba de năvăliri dușmănesci, *ard* se însoțēște obicīnuit cu pradă.

Urechia, Letop. I p. 140: „[mulțime de Turci] s'aș întors prădănd țēra și *ardănd*...”

Cantemir, Chron. I, 147: „Lașlău dară, luând acel agūtōrū de tălharī dela împăratul Rămului trimișī, să fie purces cu dānșīi asupra Tătarălor, cariī acmu în țāra ungurēscă întrānd, *ardē*

și prăda tot ce le eșia înnainte...”

În acest sens la Beldiman, Tragod. v. 555:

Tōtă țēra în călcare, în ce foc cumplit *ardea*,
Căci cu prilejul Eladii, tălharīi o prăpădiā...

După ce a *ars* o clădire, un oraș, ce-va mare saș întins, remāne jăriște.

Nicolae Costin, Letop. II p. 65: „și așa aș *ars* și tărul cu bisericī cu tot, de aș rămas jăriște...”

În sens figurat, despre o mare suferință fizică saș morală se întrebuintēzā adesea în limba poetică asociațiunea: *arde* și frigē.

Hora țigănescă, pe care vestitul poet rusesc Pușkin o intercalase în poema sa despre Țigani:

Arde-mē și frigē-mē!
De me'i pune
Pe cărbune,
Ibovnicul nu țī-ōlu spune...

(Alex., Poes. pop. 2. 334)

Doйна din Ardél:

Vai, vai, vai, inima mea,
Multu-i bună, multu-i rea,
Multu-i négră ca tina;
Mult se *arde* și se frigē,
Și n'are gură să strige...

(J. B., 213)

Zilot, Cron. p. 80:

Tāla și spindura fără milostivire
Pe cei cari 'i simțīa în vre-o rea pornire,
Din care se nāscu o frică și o grōzā
La toți ce-avea în gānd să frigā și să
ardā...

Cu același sens: *arde* și cōce.

Cāntec din Bucovina:

Tu te duci, bade sărace,
Eū cu dorul teū ce-ōiu face?
Că mē *arde* și mē cōcel...

(Marian, II, 56)

În blăstemele poporane, una din expresiunile cele mai obicīnuite este „*ardă*...”, și mai ales: „*ardă* focul...”

Doină din Ardel:

Pentr'o pușcă, *ard'*o focul,
Îmi lăsaî casa și locul;
Pentr'o pușcă, *ard'*o para,
Îmi lăsaî locul și țera...

(J. B., 319)

Balada „Chiralina“:

Bal nu i-am uitat,
Că eu i-am lăsat
Pustia să'i bată,
Focul să nu'i *ardă*...

(Marian, Buc., I, 25)

Balada „Vulcan“:

Iar de nu'ți grăi cu drept,
Arde-v'ar dorul în pept!...

Zilot, 6:

O, ce gróznică văpae numai decât au aprins;
Arde-î, Dómnne milostive, în părău de foc
nestins!..

În blăsteme la a treia persónă, acusativil se pune tot-d'a-una nearticulat și fără preposițiune.

A. Pann, Moș-Albu II p. 54:

Arđă'l focul bărbat,
Cum mă bate turbat!
Mă piséză ca măr
Și mă zmulge de păr!...

Balada „Nevasta“:

Arđă'l focu blăstămat
Că s'a dus și m'a lăsat!
Arđă'l focu ticălos,
Că m'a fost necredincios!..

(Marian, Bucov I, 108)

Alexandri, Rusaliile, sc. XII:

„Răsvrătescu: Da nu te-ai mai dus
ađi?”

„Tóder: Iaca mă duc... *Arđ*'o focu
vornicie!... Remăi sănătósă, ne-
vastă...”

În asemenea casuri, în loc de acusativil se poate pune construcțiunea genitivală cu de.

O doină:

Arđă'l focul de bărbat,
A venit a-séră bét...

(Alex., Poes. pop. 2. 361)

În blăsteme la a doua persónă, vocativil se pune nearticulat.

„Cântecul plugarului“:

Arde-te-ar focul pământ
Și te-ar bate Domnul sfint!..

(Alex., Poes. pop. 2. 228)

Doina „Codrul“:

Arde-mi-te-ai, codri des!
Ved bine că s'au ales
Din tine să nu mai es!..

(Ibid. 252)

Doină haiducescă:

Arđă-te focul răchită,
Ce ești negră și pirlită?...

(Ibid. 312)

„Cântecul călugărului“:

Arđă-te focul pădure,
Ș'ai căde sub o secure!..

(Ibid. 229)

Blăsteme cu forma proverbială:

Basmul „Vlad și Catrina“ (Tribuna din Sibiu, 1885 p. 810): „M'ai calicî,
arđă-te focul și stingă vîntul!...”

„Am auzit nesce hoți din munții apusenî ai Ardelului, cari umblă cu ciubere, injurându'și caii: „Hi! *arđă*-te focul lui Sân-Medru!“ (R. Simu, Transilv., c. Orlat).

v. Sân-Medru.

Arđ în proverbi și idiotismî:

„Or la unul, or la trei, tot o lumînare *arde*“ (Pann, III, 70).

„Satul *arde* și baba se chieptenă“ (Gr. Păltinenu, Transilv., c. Țințari).

„Pe lingă lemnele uscate *arđ* și cele verđi“ (Baronzi, Limba p. 51).

„Lasă să *arđă* și móra, numai șórecii să mórá“ (Pann, III, 15).

Alți proverbi (Tocilescu, Rev. I t. I p. 232):

„*Arde* focul în pae ude“.

„*Arde* lumînarea săracului, ca să socotescă banii bogatului“.

Arđend numai doi tăcuni,
Nu se pot face cărbuni...

Proverb meteorologic:

Arde sórele dulce,
Iarăși plóe ne aduce...

Când cine-va este pré-iute saú pré-harnic, se ȓice: sub el *arde* locul.

Costachi Stamati, Muza I p. 64:

Totți acești cai, iuți ca focul,
Ce sub dinși *arde* locul...

A *arde* la inimă:

Ion Ghica, Scrisórea IX: „Trăgea Dinică cu arcușul de te *ardea* la inimă...“

Inima *arde*:

Doină din Bucovina:

Inimióra mi s'a stîns,
Puțuntică ce-a remas
Ș'aceea de dor a *ars*...

(Marian, II, 66)

Doină în graiul dela Némț:

Frundzi verdi trii aluni,
Căti focuri *ard* pi lumi,
Niși unu nu *ardi* ghini
Cum *ardi* inima'n mini,
Și nu *ardi* cum si *ardi*,
Și *ardi* cu lunili
Di'nî răpunî dzilili!...

(I. Mironescu, c. Dobreni)

Sufletul *arde*:

Balada „Codrénul“:

Iar unde zăriam Grecul,
Mult imi *ardea* sufletul
Pin' ce'i retezam capul...

cu același sens ca lătinesce la Cesar, Bell. Gall. VI, 34: „Omnium animi ad ulciscendum *ardebant*“.

Doină din Moldova:

Arde sufletu'mi și geme,
Căci mă trec fără de vreme...

(Alex., Poes. pop. 2, 232)

„*Ard* ochii; *arde* fața...“:

Ochi'ți *ard* și'ți *arde* fața,
Ca garófa diminéța,
Când de rouă'i încărcată
Și'n lumină se arată...

(Ibid. 46)

Și lătinesce, dar cu un alt înțeles, la Tacit, Ann. XVI, 29: „quum per haec atque talia Marcellus, ut erat torvus et minax, voce, vultu, oculis ardesceret...“

În graiul familiar, *ard* se întrebuinteză fórte des ca sinonim cu isbesc, lovesc, trîntesc.

Basmul bucovinén „Tovarășii sórecului“ (Col. I. Tr. 1871 No. 3 p. 12): „Lupóica de frică a dat să ésa afară s'o tundă la fugă; calul însă de după ușă îi *arse* una cu piciórele de o lăți la pămînt...“

Satira poporană din Bucovina:

Eú daú să fug pe feréstă,
El strigá: ian stăi nevastă!
Și'mi mai *arde* câte-va
Spatele de'mi resuna!...

(Col. I. Tr. 1888 p. 137)

„Plugușorul“, după cum se rostesc în Basarabia:

Că sintem tocmai di pi la Délu-lung,
Undi trag fetili'n plug,
Și li mână o babă bătrână
Cu puha di lână,
Cu svichiu di sirmă:
Când li *ardea*,
Sânjili li cișña...

(Famil a 1885 p. 620).

De aceia când e vorba de a pedepsi pe cine-va nu cu bătaia, ci cu o adeverată *ardere*, se adauge cu foc.

Amiras, Letop. III p. 118: „pe un nepot a Egumenului de Cașan anume

Dumitrașco și cu altul l-au legat la stălp de vii și l-au *ars* cu foc...”

Un idiotism interesant este: „*arde* cui-va de ce-va = are trebuință”.

A. Pann, Prov. III, 7 :

Inima'mi crapă de foc,
Și lui îi *arde* de joc...

Același, Moș Albu I p. 10:

Deși nu'mi *ardea* de cântec, cum eram ostenit mult,
Dar cu voce fără voce trebuia ca să'l ascult...

Basmul „Poveste țerănescă” (Ispirescu, Legende p. 262): „De milă de silă, luă el și nițele merinde ce'i dase fata; dară lui nu'i *ardea* de măn-care...”

A. Vlăhuță, Liniște :

Uf, ce anost! Cine'i asta? — într'un colț
se'ntrébă doê —
De, închipuiți, săracul!... de povești ne
arde noê?...

Se pôte dice și'n construcțiune cu infinitivul: imi *arde* a juca, imi *arde* a cânta, imi *arde* a mânca, întocmai ca lătinesce :

Nescit, utro potius ruat, et ruere ardet
utroque...
(Ovid., Met. V, 166)

...avidi conjungere dextras ardebant...
(Virg., Aen. I, 514)

Ardet abire fuga, dulcesque relinquere
terras..
(Ibid., IV, 281)

Vom mai adauge câte-va observațiuni fonetice și gramaticale.

La prima persoană singulară a indicativului prezente, în loc de *ard* mai adesea se aude *arđ*.

De asemenea la a treia persoană a prezintelui subiectiv mai tot-d'a-una se dice *arđă* în loc de *ardă*.

Pravila Moldov. 1646, f. 13: „ceia ce voru aprinde casa omului, sau aria cu pâinea, sau aria cu fânul, în pizma

pentru să's răscumpere despre vre-un vrăjumaș ce-i va fi făcut vre o răutate, pre unii ca acela ca să-i *ardzâ* în focu...”

A. Văcărescu p. 31:

Când nu te vèđ, ingheț de frig;
Voiu să te vèđ și să mă frig:
A ochilor tei rađă
Îmi place să mă *arđă*...

Cântecul lui Horia :

Ungurén, mustața lungă!
Đis'am morții să te-aglungă,
Đis'am parai să te *arđă*,
Đis'am crucii să te pèrđă...

(Alex., Poes. pop 2, 18)

În doina bucovinénă:

Aș'amî vine câte-o dira
S'amî fac casa tótă țiră,
Să'i dau foc să *ardă* spuđă,
Să mă sulu la munți cu frunđă...
(Marian, II, 7)

forma *ardă* în loc de *arđă* este mai mult eufonică, din cauza următorului „spuđă”, pentru a înlătura grămădirea sonului z.

Ardê=*ardea* la imperfect ne intimpină une-orî și'n vechile texturi.

Călătoria Maiceî Domnului, circa 1550 (Cuv. d. bătr. II, 322): „era într'ansă multu nărod, bărbați și mureri; unii *ardê* până în brău, alții *ardê* până în pieptu...”; sau mai jos (p. 334): „focu eșîia din creștetulū lorū și'i *ardê*...”

Infinitivul întreg „a *ardere*”, la Neculce, Letop. II p. 263: „aū început [Tîukel grof] a stricare și a *ardere* și a robire pre care nu vrea să se închine lui...”

Ibid. p. 393: „Sultanul aū și slobozit Tătariî în pradă a *ardere* și a prădare satele și a le robire...”

Construcțiunea chiasmatică: a ū *ars* — *ars*' a ū :

Neculce, Letop. II p. 257: „Atunce

a ū *ars* Leșii și Tătarii multe curți boierești la țară și la Iași; *ars* 'a ū în Lungani, în Obrejeni, în Popi..."

Perfectul organic *arși* (= lat. arsi), în loc de analogicul *arsăi*, se păstrează la Macedo-români.

v. *Arđător*. — *Arđoivu*. — *Arđuliu*. — *Ars*. — *Arșiță*. — *Foc*...

Ardăoani, t. de Géogr. — v. *Arde-oani*.

Ardăică. — v. *Ardeiu*.

Ardăiu (plur. *ardeiuri* și *ardei*), s. n. et m.; t. de Botan.: Capsicum annum, poivre rouge, piment annuel. Se mai ăice piper-roș sau pipăruș, chipăruș, chipărușă; uneori piperiu-turcesc (Dr. Brândză). Peste Carpați se aude ardeică și piparcă, ér *ardeiul* măcinat se numește paprică (R. Simu, Transilv., c. Orlat). Plântă din familia solanaceelor, al căriă rod, cu fața roșă aprinsă, se întrebunțeză în bucate și în lécuri. Din cauza culorii sale focose și a gustului seŭ fôrte ăute, astfel că pare a mușca limba saŭ a o arde, ea nemțesce se chiamă „Beis-beere“, în dialecte franceze „poivre enragé“, ér romănesce cu o vorbă trasă din ard. E de prisos a căuta pentru *ardeiu* vre-un prototip latin. Din presupusul „ardivus“ (Cihac) s'ar fi născut la noi „arđiu“, întocmai ca din „tardivus“ — „tărdiŭ“. Este o formațiune propriă romănescă din ard prin același sufix -eiu ca în „curm-eiu“, „crămp-eiu“, „alb-eiu“ etc.

„Soiurile *ardeiului*: gras, măcésă, nemțesc și răsucit“ (D. Basilescu, Prahova, c. Drajna-de-sus).

„Ađi am poftă să mănănc nițică varză acră; da să hie știŭ coala mai multă zémă; să puŭ ș'un *ardeiu* d'ăia

ăuți...“ (Th. Theodorescu, Ialomița, c. Lupșenu).

Despre ómeni fôrte vioi, mai ales despre copii neastimperați, se ăice: „e ăute ca *ardeiul*“, ceia ce ne amintesece din Petroniŭ: „piper, non homo“.

Poporul crede că *ardeiul* a fost introdus la noi de cătră Slaviŭ de peste Dunăre, ca și piperul de cătră Greci.

O colindă dela „Lazar“:

Lăturile le-a vėrsat
În calea voinicilor,
În piperul Grecilor,
În *ardeiul* Sėrbilor,
În jimbă cocónelor,
În franzela dómnelor,
În vinul boierilor...

(G. D. T., Poes. pop. 204)

„*Ardei* umpluți“ cu carne și cu orez, este una din mănăcirile cele mai poporane, care fiind fôrte roșă, se ăice și: raci de *ardei*“ (I. Ionescu, Teleorman, c. Răioșa; R. Mihăilenu, Mehedinți, c. Vinju-mare).

La A. Pann, Prov. II, 143, ăicetőrea despre fetele cari vor cu ori-ce preț să se mărite mai curând:

A poftit *ardeiu* prăjit
Și negustând s'a stărpit...

În epoca Fanarioților *ardeiul* a ținut un loc destul de însemnat și pintre schinguirile la cari era supus poporul.

Dionisie Eclesiarcul (Papiŭ, Monum. II p. 193), vorbind despre isprăvile administrative sub vodă Hangerliŭ: „slujbașii închidea ómeni și muieri prin coșeri, și'ŭ înneca cu fumuri de gunoiu, și cu *ardeiu* îi afuma, și'ŭ ținea închiși ăia și nóptea flămăndi să dea bani...“

v. *Pipăruș*.

Ardeiăt, -ă; le part. passé d'ardeiez pris comme adjectif: saupoudré de piment; fig.: emporté, violent. Costi-

nescu: „*Ardeiat* = pipărat, iuțit prin ardeiu; figurat: supărăcios, necăjicos, care se supără, se aprinde, se turbură lesne“.

v. *Ardeiu*.

Ardeiez (*ardeiat*, *ardeiare*), vb.; saupoudrer de piment. „A pipăra, a presăra cu ardeiu“ (Costinescu). „A se *ardeia* = se făcher, se mettre en colère, s'irriter“ (Pontbriant).

v. *Ardeiat*.

Ardél, s. m.; t. de Géogr.: Transilvanie. La vechii noștri scriitorii, întregul pământ locuit de Români, antica Dacia, se împarte în trei: *Ardél* este tot ce nu se cuprinde în Moldova și în Muntenia sau în Țera-Românească; cătră *Ardél*, fără a purta vre-un nume deosebit, se adaugă Banatul și toate locurile românești din Țera Ungurască; apoi *Ardélul* propriu Țis se împarte în Țera Bărsel, Țera Oltului, Hațegul etc.

Miron Costin, Letop. I p. 20: „...cu nume pre atunce Țerilor acelora, unde este acmu Moldova și Țara Muntenescă Dacia inferior adecă Dacia de jos, iar *Ardélului* și părților celorlalte Dacia superior adecă de sus...“

Cantemir, Chron. I, 9: „Dakia, în care acmu să cuprinde Moldova, Muntenia, *Ardélul* și o parte de Ungaria...“

Ibid. p. 15: „mai vestiți sânt Dakii, a căroră loc acmu îl țin Moldovenii, Muntenii, Ardelenii și o parte de Ungurenii, cari sânt între Tisa și între *Ardél*...“

Cronica Muntenescă 1689 (Magaz. istor. V p. 101): „cerea să le dea o parte de loc a *Ardélului*, unde sânt cetățile acestea: Logoșul, Cavară-Sebeș, Mehedia, Lipova...“

Fragment geografic din sec. XVII (Cipar, Archiv p. 433): „*Ardélul* nu este țară foarte mare, și numai o parte ce se zice o laturi de ținut care este despre parté Țării ungurești...“

Nicolae Costin, Letop. II p. 80: „să trecă în țara *Ardélului* la Brașov...“

Axintie Uricarul, Letop. II p. 153: „la Dorna pe Bistrița unde se hotăresc Câmpulungenii cu *Ardélul*...“

Amiras, Letop. III p. 93: „Cantuzino vel Visternic și alții au fugit întâi la Hangul în munți și de acolo pre potocii au trecut la *Ardél* în țara Ungurască...“

Urechia, Letop. I p. 121: „s'au dus [Stefan cel Mare] la *Ardél* și multă pradă și robie au făcut în țara Săcuscă...“

Balada bănățenă „Fata popii Opii“:

Colo'n țară la *Ardél*,
Țară mândră numai dól,
Un volnic se însurase;
Ce nevastă își luase?
Fata popii Opii
Din țara Moldovii...

(Vulpian, Texturi p. 52).

În Transilvania însă, în gura poporului, *Ardél* are un sens cu mult mai restrâns. Bărsa sau regiunea Brașovului nu e *Ardél*; regiunea Făgărașului sau Țera Oltului éráș și nu e *Ardél*; de asemenea, nu e *Ardél* Hațegul; nici munții Abrudului; cu atât mai puțin Ungurenii din Crișiana și Bănățeni. De aceia în literatura poporană din Transilvania prin *Ardél* trebui să înțelegem tot d'a-una numai centrul și laturea resăritenă a Țerei. Moșii din apus, mai cu sémă, nu numai că nu se privesc ca făcând parte din *Ardél*, dar încă își bat joc de Ardeleni, bună-óră:

Ardélén cu guba sură,
Zua dórme, nóptea fură...

(Abrud).

Balada „Nița Banului“:

Eū sînt Nița Banului
Din țara *Ardélului*...

(Pompiliu, Sibiu, 61)

Doîna din Transilvania:

Bate'mî vîntul dinspre dél,
Vine'mî dor dela *Ardél*..

(J. B. 200)

Doîna „Vrăbiuță“:

Vrăbiuță de pe dél!
Sbori degrabă în *Ardél*,
Și te'ntorce de îmi spune
Orî vești rele, orî vești bune:
Du-te veđi dacă mai sînt
Frați de-ai mei pe-acest pămînt...

(Alex., Poes. pop. 2. 317)

Simeon Dascalul, ante 1700 (Letop. I, Append. p. 38): „*Ardélul* este și se chiamă mijlocul țerii, care multe cuprinde în toate părțile, în care stă și scaunul crăiei; iar pre la marginile ei sânt alte țeri mai mici, carele toate se țin de dânsa și subț ascultarea ei sânt, întâi cumu'i *Maramurășul* despre țera Leșescă, și țera Secu-escă despre Moldova, și țera Ol-tului despre țera Muntenescă, și țera Bărsei, și țera Hațagului, țera Oașului, și sânt și alte hotare multe carele toate ascultă de crăiea Ungurescă și se țin de *Ardél*...“.

Lăsăm la o parte derivațiunile cele latine și celtice ale cuvîntului (Lexicon Budanum, Möckesch, Dr. Marienescu, Vaillant etc.). Ele nu sînt seriose. *Ardél* este din punct în punct maghiarul *Erdély*, care vine la rîndul seū din *erdő* „silva“. După cum a noastră *Țera-Muntenescă* sau *Munteniă*, „Alpina“, se ȳice în actele latine un-guresci din vécul de mijloc „Trans-alpina“, tot așa în loc de „Silvania“ s'a ȳis atunci „Trans-silvania“.

Numele curat românesc, înainte de primirea termenului maghiar, cată să fi fost „Codrul“, pe care Ungurii, așe-ȳându-se în Pannonia, îl tălmăciră prin *Erdély*, ér Româniî apoi, uîtând originalul lor propriu, numele cel de baștină, s'aū mulțumit a împrumuta traducerea. O parte din Transilvania se va fi numit Codrul; Moldova a-vusese și ea un ținut Codrul; în Țera-Românescă *Codru* era jude-țul *Teleormanului*; *Codrul* este o parte din Banat, ai căruia locuitori se ȳic *Codreni*, etc.

v. *Codru*.

Ardelén, -ă s. -că, subst. et adj.; habitant de Transylvanie; Transilvain. Ca adjectiv, e sinonim cu *ardele-nesc*. Ca substantiv, sinonim cu *Ungurén*, înseamnă pe locuitor al uneia din cele trei provincie mari ale Daciei, după cum locuitorii celor-lalte doē se chiamă *Munteni* și *Moldoveni*.

Urechia, Letop. I p. 98: „Pre *Ardelēni* [Moldoveniî] nu-i lăsa să odih-nescă, ce pururē le făcea nevoe, și ce-tăți multe le luase și le lipise cătră țara Moldovii...“

Cantemir, Chron. I, 87: „nēmul Mol-dovenilor, Muntēnilor, *Ardelēnilor*, cariî cu toțiî cu un nume *Români* să chēmă...“

La feminin, se ȳice *Ardelēnd*, mai adesea însă *Ardelēncă*.

O haladă de lingă Sibiu:

La pōlele muntelui,
In tãrguțul Grațului
Strigă Ana
Ardelēna...

(Pompiliu, 71)

Doîna din Transilvania:

Câte fete *ardelene*,
Tōte's negre la sprâncene...

(J. B., 23)

Altă :

Cât e țera Ungurască,
Cât e țera Românescă,
Nu e fiore pămîntencă
Ca fetița *Ardelencă*...

(Alex., Poes. pop. 2. 301)

Deminutivul bărbătesc este *Ardelenăș*, cel femeiesc *Ardelencuță*, une-orî *Ardelenuță*.

Balada „Ana“:

Foiă verde de sălcuță,
Săracă *Ardelenuță*...

(Pompiliu, 78)

Ca și *Arapul*, *Turcul*, *Căzăcul*, *Rusul* etc., *Ardelenul* se aude foarte des în popor ca poreclă pentru Românii veniți din Transilvania saū pentru pogoritorii lor.

Act muntenesc din 1639 (Cond. Mss. a Govorei, Arch. Stat., No. I p. 253): „și am scris eu popa Nicola *Ardelenul*, care am fost scoțător de cărți la tiparele domnești...”

v. *Ardél.* — *Ardelenesc.* — *Ungurén.*

Ardeléna, t. de Choréogr. popul. — v. *Ardelenésca*.

Ardelenăș
Ardelénă
Ardelencă
Ardelencuță
Ardelenuță

v. *Ardelén.*

¹*Ardelenul*, n. pr. pers. m. — v. *Ardelén.*

²*Ardelenul*, t. de Choréogr. popul. — v. *Ardelenésca*.

Ardelenesc, *-escă*, adj.; transilvain, provenant de Transylvanie, appartenant à la Transylvanie. Se dice și *ardelén*, dar mai rar saū mai cărturăresce.

Doină haiducescă :

Veni-ar timpul să vie
Ca Românul ér să'nvie
Și de hoți să mântuescă
Țera lui *ardelenescă* !...

(Alex., Poes. pop. 2. 311)

Doină din Transilvania :

Cătu-ț țara românescă,
Nu-ı ca fat'*ardelenescă*...

(J. B., 81)

Altă :

Cine jócă și nu strigă,
Face-i-s'ar gura strimbă;
C'asa-ı jocul românesc
Cu strigăt *ardelenesc*,
Când l'auđ mē'nveselesc !...

(Ibid. 359)

O baladă din Bucovina :

Trei voînici *ardelenesci*
Pe trei cai brașovenesci,
Cu frăele 'mpărătesci...

(Marian. I, 171)

Femininul *ardelenescă*, articulat: *ardelenésca*, a devenit numele unuia din danțurile poporane române cele mai răspândite.

„Jocul cel mai lățiț în *Ardél* este așa numitul joc românesc, care în unele locuri (mai cu sémă dincóce de Olt, în Țera Oltului și în Țera Bârssei) se numesce și *ardelenésca*. *Ardelenésca* este unul din jocurile cele mai originale și mai pline de viață...” (J. B., 475).

v. *Ardél.* — *Ardelén.* — *Ardelenésca*.

Ardelenésca (adj. f. artic.) s. *ardelénul* (subst. m. artic.) s. *ardeléna* (s. f. art.) s. *ardelenésce* (adv.); t. de Choréogr. popul.: la tarentelle roumaine. Acest danț țerănesc, póte cel mai interesant din întréga choreografiă românescă care e atât de avută, are în popor, după localități, o mulțime de numi, afară de cele patru forme de

mai sus, derivate din Ardel. Cea mai bună descriere o datorim d-lui Al. Pop (Transilv., c. Sân-georz), și anume:

„*Ardelena* e numele unui joc care mai are în Transilvania și alte numi particulare după ținuturi, ca: *Abrudena*, *Hațegana*, *Someșana* etc.; în Banat *Lugojana*; în Moldova și Bucovina îi duc: *Ardelena* sau *Ardelenesce*, în România *Ardelena*, *Ardelénca*, *Ardelenesce* și *Ungurenesce* (la Rucăr). În multe localități însă poporul îi dăce acestui joc numai: de *mână* sau de *învîrtit*. Jocul *Ardelena*, sub orî-ce nume ar fi, e același în fond orî-și-unde se jîcă, cu deosebire mai ales în mișcarea făcută cu pașii: mai linî, mai vioi sau în sărituri. Danțul stă din doê părți. Partea întăe e un fel de preumblare a unui bărbat cu o femeie, căți-va pași înainte și căți-va pași înapoi. Partea a doua e învîrtirea femeii în jurul bărbatului. Voiu descrie cum se execută acest joc pe valea Someșului-mare dela Năsêud în sus, anume în comuna Sân-georz. Se jîcă de un bărbat și de o femeie. Bărbatul ține cu mîna dréptă mîna dréptă a femeii, întocmai cum se strîng mînile la salutare. Fata începe făcênd cincî pași înainte după tactul muziceii, al șéselea tact îl împedecă întorcênd îndărept; și făcênd éráși cincî pași, la al șéselea tact iarăși împedecându'l se întorce. Pașii făcuți înainte sînt mai lungi, mai vioi ca cei dela întórcere. Fata repetă mereu acéstă mișcare. Bărbatul, stând în fața femeii, tot la doê taturî face un pas cu mult mai mic ca femeia, adecă face trei pași înainte și trei îndărept, așa că în joc se face un fel de inaintare în formă de cerc. Acestea sînt pașii regulați ai bărbatului și ai femeii. Bărbatul însă nu-î restrîns

numai la acéstă mișcare, care este fôrte lină, ci pôte să facă orî-ce fel de mișcări vioi și chiar sărituri, ținênd tot-d'a-una samă de tact. Partea a doua, care este adevărată *ardelenescă*, se începe cu pe sub mână sau peste cap sau o dă peste cap, adecă bărbatul ținênd femeia de mână o învîrte de doê sau trei ori pe sub mîna lui, și învîrtindu-se odată și bărbatul, vin față în față, așa că umêrul drept al bărbatului să se întâlnească cu umêrul stâng al femeii. Bărbatul prinde cu mîna dréptă femeia de subsuoră, femeia pune mîna dréptă pe umêrul stâng al bărbatului, iar mîna stângă o aședă pe brațul drept al bărbatului. Bărbatul cu mîna dréptă pôte să facă multe mișcări, bună-óră rădicând'o în sus se pocnescă din degete. Bărbatul, piciorul drept îl ține pe loc, iar piciorul stâng face cercuri în jurul piciorului drept. Femeia, stând cât se pôte de aprópe de bărbat, pășesce după tactul muziceii cât de iute în jurul lui. După isprăvirea unui tact sau doê, se opresc fôrte repede și se învîrt în sens contrar, schimbându-și mînile din poziția de mai înainte. Cu modul acesta continuă jocul numit de *învîrtit* cât voesc. În cursul jocului bărbatîi obicînuesc a striga după tactul muziceii într'un mod recitativ versuri poporane, fie lirice orî satirice sau cătănesci. Despre bărbatul care reciteză se dăce că *strigă* pe la Năsêud, pe la Bărbău cimpoesce, pe alte locuri *chiuesce* sau *descântă* etc. Pe unele locuri partea întăe o jîcă bărbatîi singuri pină ce-și aleg câte o femeie. Un bărbat pôte să íea și doê femei, și atunci dăce că jîcă: *bărbunc* sau *bărbantă*. În Bucovina am vêdut jucând numai partea a doua, și de multe ori numai de bărbatî. Pe unele locuri partea întăe o

jocă bărbații cu băta fără de femei...”

Ca varianturi, cari nu sînt de loc în contradicțiune cu arătările d-lui Pop, ci tocmai le mai întăresc, eță câte-va:

„Jocul *ardelenesca* se ȳice la noi și cîo b ă n a ș u. De multe ori j ă c ă un singur om, cu un b ă ț în m ă n ă, c ă n t ă n d fel de fel de cantece, de ex.:

Unde j ă c ă doi mocanĭ,
Par'c ă j ă c ă doi curcanĭ,
Hi! hi! hi...”

(D. Georgescu, Ialomița, c. Coșereni)

„*Ardelenesce* este un joc cîo b ă n e s c, arunc ă n d picîorele peste cîomag și strig ă n d fel de fel de vorbe...” (N. Isbășenu, Muscel, c. Albesci).

„La danțul numit *Ardelenesce* saũ Unguresce, se c ă n t ă :

Ungur ă n cu suman scurt,
Nu șed ă n Moldova mult,
Și te du în țara ta
De țĭ m ă n ă n c ă sl ă n i n a;
C ă de c ă n d venișĭ la noi,
S'aũ scumpit br ă n z a de oi,
F ă i n a de p ă p u ș o i u!
Ungur ă n c'o b i ă t ă ă p ă
T ă t ă v a r a c ă r ă c ă p ă;
Ungur ă n c'o b i ă t ă m ă n z ă
T ă t ă v a r a c ă r ă b r ă n z ă...”

(V C ă d e r e a, N ă m ț. c. Bistricl ă r a)

În p ă r ț i l e H ă ț e g u l u ĭ, *ardelenesca* de învîrtit se chiam ă T o b o ș a n c a, iar prin *ardel ă n a* se înțelege cea de m ă n ă.

„*Ardel ă n a* pe la noi și'n regiunea Crișurilor se j ă c ă a ș a: B ă r b a t u l st ă în fața m ă u e r i ĭ și se prind de m ă n ĭ; lingă ei altă p ă r e c h e, și altă, p ĭ n ă se pun toțĭ, c ă ț ĭ v r e ũ s ă j ă c e, într'un r ĭ n d oblu, saũ — d ă c ă ' s m u l ț ĭ de nu înc ă p — se pun în cerc; apoi cu toțĭ fac t r e ĭ pașĭ în d r ă p t a mereũ, t r e ĭ în s t ă n g a mereũ, r e p e ț ĭ n d u - s e a c ă s t ă mișcare de t r e ĭ o r ĭ; urm ă z ă t r e ĭ s c u t u r a t e în loc, de aci t r e ĭ pașĭ de - a s ă r i t a în v ă r v ă r ĭ, a d e c ă în v ĭ r f u l d e g e t e l o r, în d r ă p t a; apoi tot a ș a în s t ă n g a; a - c ă s t a se r e p e ț e s c e de m ă i m u l t e o r ĭ,

și jocul se r e ' n c e p e din nou. T o b o ș a n c a o j ă c ă p o p o r u l din comunele dela isv ă r e l e Jiului; e un fel de b ă t u t ă în loc, întreruptă prin înv ĭ r t ĭ r ĭ în d r ă p t a și'n s t ă n g a. *Ardel ă n a*, av ă n d m u l t e v a r i a ț i u n ĭ, e f ă r t e r e s p ă n d i t ă în Caran-Sebeș, Lugos, Beiuș, Orade etc.” (P. Olt ă n u, H ă ț e g).

F ă r ă a v o r b i d e s p r e S u l z e r (Gesch. d. transalp. Daciens, II, 414 sqq.), care nu înțelesese de loc bogata choreografi ă r o m ă n e s c ă, — cel de n t ă i u care a t r a s e a t e n ț i u n e a a s u p r a a c e s t u ĭ d a n ț p o p o r a n, at ă t de caracteristic, a fost b ă t r ă n u l A s a c h i în Gazeta de Moldavia, 1851, No. 15: „Rom ă n ĭ i n o ș t r i se d i s f ă t ă z ă c ă a c e s t d a n ț, numit aice *Ardel ă n*, a c ă r u ĭ a p a s u r ĭ și m e l o d i e se a s a m ă n ă cu d a n ț u l T a r a n t e l a ca doi gemeni. Ac ă s t ă d e s c o p e r i r e m e r i t ă l u a r e a - m i n t e a a r c h e o l o g i l o r, c ă c ĭ v e d e r a t e s t e c ă T a r a n t e l a, d a n ț n ă ț i o n a l în Apulia și în Italia, împreună cu melodia sa, nu s'aũ transportat acum între ț ă r a n ĭ i n o s t r i de muzicanțĭ și de d a n ț - m a i s t r ĭ i I t a l i e n ĭ, ci împreună cu limba și alte datini romane s'aũ adus în Dacia de coloniile ce aũ venit din Italia...”

S ă se o b s e r v e c ă și la Italiani T a r a n t e l l a are m ă i m u l t e v a r i a n t u r ĭ: „una ă la tarantella, e l'altra ă la p a s t o r a l e; e l'una e l'altra viene v a r i a t a d a ' s u o n a t o r i s e c o n d o l e c a d e n z e...” (Boccone, ap. Tommaseo v. Tarantella). Numele de „Pastorale” ne a m i n t e s c e pe al n o s t r u „Cîo b ă n a ș u l”.

D. Vulpian (Jocuri de br ă ũ, No. 2, 7, 11, 12, 15) a publicat m ă i m u l t e a r i e p o p o r a n e ĭ n t i t u l a t e: *Ardelenesce* și *Ardel ă n c a*, din cari ĭ n s ă n u m ă i a r i a d e l a C ă m p u - l u n g (No. 11) și m ă i a l e s a c e a d e l a M o ș - P u ĭ u din Bucuresci (No. 15) s ĭ n t b i n e r e p r o d u s e. Ac ă s t ă d i n u r m ă e s t e a p r ă p e ĭ n t o c m ă i c u u r m ă t ă r e a a r i ă, publicat ă de G. Asachi în Almanah de ĭ n v ă ț ă t u r ă (Iașĭ 1851):

Fine.

d al Segno.

v. *Agânău*. — *Horă*.

¹ *Ardelenesce*, adv. ; comme les Transylvains, à la transilvaine. Așa cum se face în Ardél sau cum fac Ardelenii. Acest adverb a devenit un fel de substantiv invariabil în numele

danțului poporan celui mai răspândit, despre care

v. *Ardelenesca*.

² *Ardelenesce*, t. de Choréogr. popul. — v. ¹ *Ardelenesce*.

Ardeoani, s. m. plur. ; t. de Géogr. :

nom d'un village en Moldavie. Sat rădeşesc în ţinutul Bacăului (Codrescu, Buciumul 1875, p. 40). Intr'un act dela vodă Miron Barnovski, 1629 (Cond. Mss. Asachi t. I p. 360, în Arch. Stat.): „ş'au pus zi înainté Domnii sale Ignat din *Ardăoani* cu călugării de Berzunţu...“ Cuvîntul vine el din *ă r d â ũ* (hărdău) = serb. *a r d o v* = ung. *h o r d o* „baquet“?

v. *Hărdău*.

Ardeóne s. *ardióe*, s. f.; t. de Viti-culture: sorte de raisin. Cuvîntul se întrebuintează numai peste Carpaţi, mai în specie în ţera Haţegului.

„*Ardióe* galbină şi sură, un soiu de struguri foarte dulci, cu bóbele dese; se cóce curund. Muntenésca séménă cu *ardioia* sură; numai bóbele's mai mărişóre, şi dacă spargi bóba se imple gura de sémîntă şi suc; e foarte mustósă“ (N. Sânzian, Transilv., Haţeg).

„Viţa *ardeóne* în centrul Ardélului se dîce *îordovană*, la alţii *îorgovană*, unguresce *járgovány*; are cójă puţin roşietecă; distanţa între noduri saú căpuşi, din cari es alugerii, e mai mică decât la alte soiuri de viţă; frunza încă e mai mică, şi e verde cu códă cu tot; struguri face pînă la 25 şi mai mulţi, cu bómbes saú bóne dese, de mărime mijlociă, cari după ce se coc capătă culóre ruginiă şi gust dulce; sînt foarte căutaţi pentru mîncare, se păstréză peste iernă şi daú vinul cel mai dulce. Poporul are şi următórea fabulă despre *ardeóne*, prin care învėtų pe stăpáni a nutri bine pe argaţii lor, decă vor ca şi argaţii să lucre bine:

„Un popă ş'i-a trămes sluga la săpat de vinie; preutésa i-a dat merinde în traistă: pâne cu cépă; sluga, ajungénd la vinie, a dîs:

— Bună diminéţa, *ardeóne*!
— Mulţumesc dumnitale, *Ióne*;
Ce ţi-a dat preutésa în straiţă, *Ióne*?
— Pită cu cépă, *ardeóne*.
— Culcă-te şi dormi, *Ióne*.

„Séra, trecénd popa p'acolo, vèdu că vinia nu e săpată; decî a doua dî se duse şi se ascunse în vinie; sluga venind, iar dîse: bună diminéţa *ardeóne* etc., şi ér se culcă. Popa atunci spuse preutesei ce a dîs *ardeónea* cătră Ion. A treia dî îi dede preutésa vinars la slugă, şi'n traistă pâne cu slanină; sluga, ajungénd la vinie, dîse:

— Bună diminéţa, *ardeóne*!
— Mulţumesc dumnitale, *Ióne*;
Ce ţi-a dat preutésa în straiţă, *Ióne*?
— Pită cu slaină, *ardeóne*.
— Pune-te pè lucru, *Ióne*!

„Şi astfel séra a fost vinia gata cu săpatul“ (P. Olténu, Haţeg).

Este învederat că prototipul cuvîntului e maghiarul *járgovány*, de unde de'ntăiu formele ardelenesci *îorgovană* şi *îordovană*, apoi *ardeóne*. Treckerile fonetice sînt analóge cu ale vorbei „*altónă*“ din maghiarul „*oltvány*“, adecă *a-* din *o-* şi *-on-* din *-ván-*. Forma muiată *ardióe* din *ardeóne* n'are trebuinţă de explicaţiune.

v. *Strugur*. — ¹ *Ungur*.

Ardic. — v. *Rădic*.

Ardişte. — v. ² *Arşiţă*.

Ardere (plur. *arderii*), s. f.; l'infinitif d'ard pris comme substantif: action de brûler, brûlement, incendie. Se întrebuintează numai cu sensul cel material al verbului *ard*, pe când în sensul moral se dîce *aprinde* saú *foc*, *flacăra*, *văpae* etc. Aşa: „*arderea* casei“, însă „*aprinde*rea inimei“, „*focul* iubirii“, „*flacăra* patimelor“, „*văpaia* urei“ şi altele.

Urechia, Letop. I p. 148: „să în-

toarcă Radul Vodă toată prada și arderea câtă făcută în țera Moldovii la ținutul Putniî...“

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 40): „precum cineva pentru mântuința a tot trupul și pentru paza vieții fier, foc, și tăiere a unui sau și a doaa mădulare ardere, tăiere și de tot dela sine lepădaré, macar că cu mari chinuri și dureri, însă suferé și priiméște...”

Nic. Muste, Letop. III p. 76: „ca săgéta aũ mers focul, cât n'aũ văzut nimene ardere așa îngrabă...”

Zilot, Cron. p. 65:

D'o dată auđim veste adevărată
Că și alți Cârjalii, ca șese-sute cetă,
In țeră aũ trecut și fac răutăți multe,
Arderi de foc, robii, d'acestea mi și sute...

v. *Arđ.* — ¹ *Ars.* — *Arsură.* — *Arșiță.* — *Foc...*

Arđioe. — v. *Ardeóne.*

Arđetór, -óre, adj.; brúlant, qui brúle, enflammant ou enflammé, consumant ou combustif. Forma *arsător* (Cihac), adecă cu *s*, nu există nici în graú, nici în texturi. Ca și verbul *ard*, *arđetór* póte fi luat în sens activ: cela ce arde pe alt, saũ în sens neutru: cel ce arde el-ínsuși. Așa cu primul sens în Omiliarul dela Govora, 1642, p. 61: „se vor întoarce iazerele întrú smoală și întrú piatră *arzătoare...*“, și tot acolo, p. 195, cu sensul al doilea: „însetoșezi de o picătură de apă ca se răcești limba ta caré e *arzătoare* întrú văpae...” Sensul activ însă e fără alăturare mai des.

Coresi, 1577, ps. VII: „săgetele sale *arzătoare* féce“, unde la Dosofteú, 1680: „săgețile sale *ar z ă n d ă* le féce“; la Șerban-vodă, 1688: „celor ce ar d ă le-au făcut“, iar la Silvestru, 1651: „cu fier bentéla...”

Ca reminiscență biblică, săgeți *arđetóre* ne întimpină nu rar la vechii scriitori.

Așa Samuil Claîn, Învățături (Blaj, 1784) p. 65: „De toate acéste omul celú dreptú, ca de niște săgeți *arzătoare*, trebuie să se feréscă...”

La A. Văcărescu, p. 70:

Săgeți de foc *arzătoare*
Arunci din ochi când privești,
Rănești inimi simțitoare
Or-încotro te ivești...

Dosofteú, 1680, ps. CIII:

...face pre în-	...facit angelos
gerii săi duhuri	suos spiritus, et
și slujitorii săi	ministros suos ig-
foc <i>arđetóru...</i>	nem flagran-
	te m...

unde la Coresi: „și slugile sale pară de focú“.

Ioan din Vinți, 1689, f. 71 b: „trimité din cerú putéré lecurii tale și te atinge de trupulú robulú tău și stánge într'ansú para éa *arđătoare...*“

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 21): „...din scântéi scăpărătoare pară *arđătoare* să face...”

Ibid. p. 167: „suspinele drépte cerúrilor pátrund, și lacrámile obidite chentru pământulú potricălesc, și singele vărsat carbune *arđetóru* și foc párjolitorú să face...”

I. Văcărescu, p. 85:

Cornu 'nbișugării adu-ne îndată!
D'armături, de pāvăzi, vino *arzătoare*;
Grasul, roditorul, albul pept ne-arată,
Pue Caduceu'ti iar negoțu'n floare...

Costachi Conachi, p. 96:

Arde-mé foc *arđetóru*,
Dar vai mie, că nu moriú!
Rădic mâini, mé rog la cer,
Milă nu gasesc, și pierl...

În descântecul „Sóreluí“:

Resai sóre,
Frățióre,
Cu 44 rađe arđetóre;
Patru-deci ține-ți-le,
Patru mie dă-mi-le...

(Col. I. Tr. 1882 p. 344)

Balada „Sórele și luna“ :

Eü am plete strelucite,
Tu ai plete aurite;
Eü am fața arđetóre,
Tu — fața mângâetóre...

Doină din Ardél :

Codrule, codruțule,
Deschide'ți cărările,
Să'mi duci supărările;
Căci a-casă
Nu mă lasă
Dorul mândrei arđetor,
Ce mă face călător...

(Familia, 1886 p. 275)

v. *Arđ.* — *Arđoü.* — *Arđos.* — *Arđuliü.*

¹*Arđoü*, -*óe*, adj.; ardent. Forma *arsoü*, ca la Cihac, nu se află nicăiri. *Arđoü* derivă din *arđ* prin același sufix -*oü* = *onü* ca în „usturoü“, „urđoü“, „ascultoü“, „lucroü“ și alți vechi adjectivi, din cari unii s'au substantivat. E sinonim cu *arđetor*, dar fără a se aplica la ardere materială, ci numai figurat la a prinde morală, la focul unei patime, fie ură, fie iubire.

A. Odobescu, Mihnea-vodă p. 6: „tatăl, om matur și virtos, avea scrise pe fața sa pėrosă și posomorită și'n ochii seî *arđoi* și' *n crunta țü*, strășnicia caracterului seü...”

Costinescu (Vocab. I, 63) reü explică pe *arđoü* prin: „atrăgător, călduros, care atrage la sine într'un chip plăcut”.

v. *Arđ.* — *Arđetor.* — ²*Arđoü.* — *Arđos.* — *Arđuliü.* — *Ascultoü.* — ²*-oü.*

²*Arđoü*, s. n.; t. culin.: sorte de

gaude ou de polenta au lait. Același cuvint cu cel precedente, dar substantivat ca nume al unui fel de mâncare. Se aude numai peste Carpați.

„*Arzoü* se đice lapte cald, care'l bagă preste mămăliga ce a rămas în céon, și apoi ferbënd le frămintă bine împreună“ (R. Simu, Transilv., c. Orlat).

v. ¹*Arđoü.* — *Usturoü.*

Arđos, -*ósă*, adj.; ardent. Sinonim cu *arđoü*, dar aplicându-se numai la aspect, nu și la pornire sau căldură. E format din *arđ* prin sufixul -*os*, ca și „arėtos“ din „arėt”.

A. Pann, Erotocrit t. I p. 23:

Și de'ți va face 'ntrebare:
De ce ai suflări *arđóse*?
Spune'ți că ești o oftare
Unei inimii credincióse...

Balada „Necola Neculcea“ din Dobrogea :

Impregiur de vie
Să'mi samení tu mie
Năramze frumoše,
Că sint mai *arđóse*...

(Burada, Calėt. p. 135)

unde editorul explică în notă pe *arđóse* prin *căutate*, cea ce n'are sens, căci epitetul indică aci numai culórea cea roșietecă, așa đicënd *foc ósă*, a unor portocale.

Balada „Sórele și luna“ tot de acolo :

Masa tu să mi-o gătesci
Și să o împodobesci
Cu póme frumoše,
Cele mai *arđóse*...

(Ibid. p. 171)

În descântecul „Sórelui“ cules de S. F. Marian (Col. I. Tr. 1882 p. 344), versul :

Sóre luminos,
Căt ești de *răđos*...

trebuî să fie în loc de :

Cât ești de *arđos*...

v. *Arđ.* — *Arđoîu*.

Arđullu, -iă, adj.; chaleureux. Sinonim cu *arđoîu*, însă cu o nuanță deminutivală. Se întrebuintează în Moldova. Derivă din *arđ* prin dublul sufix deminutival -ul-iu.

I. Créngă, Povestea lui Harap-alb (Conv. lit. 1877 p. 186): „...tu ești Gerilă? Așa'i că tacî?. Tu trebuie să fii, pentru că și focul înghiață lângă tine, de *arđullu* ce ești!..“

v. *Arđ.* — *-iă*.

¹-**ăre** (plur. -*ări*), suffixe féminin nominal correspondant au latin -alis et aris (:ale, -are). In limba latină sufixul -alis, identic cu -aris, formă mai mulți adjectivî și pré-putîni substantivî ca : „sodalis“, „canalis“ etc.; în graiurile romanice însă a devenit covârșitoare anume funcțiunea cea substantivală a acestuî sufix (Diez, Gramm. II ³, 328). La Români el formeză numai un mic număr de substantivî, precum : *spinare* = [pars] spinalis, *cărare* = [via] carralis, *brățare* = [anulus] brachialis, *fățare* = facialis, *luminare* = luminaris, *căldare* = caldaris, *strămurare* = stimularis, *frigare* etc. In graiul vechiu se dicea tot așa *fruntare* (= frontalis) la cea ce se purta pe frunte, și *focare* (= focalis) la vatră, de ex.:

Noul Testament 1648, f. 25: „toate faptele lorî le fac pentru că să arate oamenilor, lărgindu'și *fruntările* lor și mărindu'șu marginile veșmintelor...“

Dosofteiu, Synaxar 1683, oct. 24 (f. 84 b): „aprinșă o *focare* mare șiî aruncă pre toțu deî arsă...“

Ibid. apr. 19 (f. 89 a): „pune'lû pre dânsulû în grătarulû *focării*...“

Acest sufix s'a stérpit din graiul mai cu samă prin ciocnire cu sufixul verbal infinitival -are, cu care s'a și confundat în unele cuvinte, bună-óră în *născare*, corespunđător occidentalului „natale“, saú în *vîndare* și *perđare*.

v. ¹-*ăru*. — *-ăriță*. — *Cărare*.

²-**ăre** (pl. -*ări*), suffixe verbal infinitival correspondant au latin -are.

Laurian-Maxim: „are, ăre, ăre, ire, terminațiunile infinitivului verbilor, trecute în substantivî cu imediată insemnare a verbuluî, precum: *purtare*, *umblare*, *măncare* etc. Limba română e foarte copioasă în atari substantivî verbalî și are o mare facilitate de a'și exprime ideile indicate prin verb în formă de substantiv, prin care întrece pe tóte surorile sale de ginte latină“.

In conjugățiune infinitivul perđend în graiul aprópe cu desevirșire pe finalul -re, il conservă astăđi numai când funcționeză ca substantiv: „a mânca“, dar „măncare“ cu pluralul analogic „măncări“, astfel că -are a devenit pe deplin un sufix nominal feminin.

v. ²-*re*.

³-**ăre**. — v. ^{1 2}-*Am*.

⁴-**Are**. — v. ¹-*Ariă*.

Arèciu, s. n.; licitation, adjudication. — v. *Hareciu*.

Areciulesc. — v. *Hareciulesc*.

Ăref, n. pr. m. loc. — v. *Haref*.

Arèl, s. m.; t. de Botan.: *Laserpi-*

tium latifolium, turbith des montagnes. După Alth (Hauptbericht f. Bucovina, 1862 p. 83) așa se chiamă această plântă la Români din Bucovina. A-tăta scim. Nu cum-va să fie mai curând „A r u m latifolium“, de unde s'ar explica *arel* ca deminutiv din ar?

v. ². *Aron*.

Arendăre. — v. *Arendez*.

Arendăș (plur. *arendăși*), s. m.; fermier, tenancier. Se aude și forma *orendaș*. „Acela care ține, care are în arendă, în posesiă, o moșiă, un obiect 6re-care“ (Costinescu). Sinonimul *chiriaș* se întrebunțeză când e vorba de binale și de lucruri mișcătoare, pe când *arendăș* se aplică cu deosebire la acela ce ține un pământ. Se 6ice și *arendar* sau *orendar*, mai ales în Moldova, însă cu sensul mai restrins de acela care ține o cârciumă dela țeră. Forma *arendător* sau *orindător* nu e poporană, precum nu e nici derivatul *arendatorie* „affermage“, ambele citate de Cihac după „Codica civilă a Moldovei“.

Caragea, Legiuire 1818, p. 23: „Chiriașul sau *arendășul* verice va zidi sau va preinoi la lucrul ce l'au închiriat, fără știré stăpânului, cheltuiala este a sa...“

A. Pann, Prov. I, 104:

Puind pe sătenii la clacă 6re-care *arendăș*, S'a 'ntâmplat în ei să fie și un leneș, nevoias,
Care de'l punea la sapă, adormia în mâini cu ea...

Dinu Golescu, Călătoria 1826, p. 96, descriind nevoile țeranului român: „și el neavând să de, ori o să'l bată, ori o să'l lége și o să'l ducă să'l vânză pentru un an, doi și mai mulți, sau la un boferenaș, sau la un *arendăș*, sau la ori-cine se va găsi, ca el să-i slujescă acei an...“

Față cu o asemenea situațiune socială, nu e de mirare cântecul poporan:

Frunză verde barlabofu!
La m6ră la Torontoțu
Vine-un car cu patru boi
Incărcat cu păpușoi;
Dindăritul carului
Arendășul satului,
Lipit6rea dracului!...

Cesar Boliac își încheiă pe „Sila“ prin :

Sufla în peptul mă-sei, ca d6r' s'o încăl-
6descă;
Îi căuta cojocul... dar unde să'l găsească?
Căci e la *arendăș*,
D'o dată cu căldarea luat zălog în silă
Pe-o 6rbă datorii... O, D6mne, fie'ți milă
De rob și de clăcaș!...

La feminin se 6ice *arendăș6ică* sau *arendășiță* = 1°. nevasta *arendășului*; 2°. femeea care ține un pământ în arendă.

v. *Arendă*. — *Arendășesc*. — *Chiriaș*.

Arendăt. — v. *Arendez*.

Arëndă (plur. *arende* și *arendăi*), s. f.; ferme, bail; cabaret affermé. Se rostesc și: *arindă* sau *orindă*. Deși cuvântul vine din lat. ad-reddita, fără prepozițiune reddita, de unde italianul „rendita“, spaniolul „renta“, francesul „rente“ etc., totuși Români l'au căp6tat târ6i6 prin Slavii, la cari toți, ca împrumut din medio-latina, găsim *arenda*, la Ungurii *arenda*, la Rutenii *orenda* (Cihac). Sinonimul *chiriaș* și-a restrins sensul numai la ținerea binalelor sau a lucrurilor mișcătoare, pe când *arëndă* se aplică în specie la pământ, pe a-locuri și la cârciume de prin sate.

Caragea, Legiuire 1818, p. 22: „Inchirieré sau *arenda* este tocmelă, și să zice când zidiré noastră sau ro-

durile și veniturile pământului nostru le dăm altuia cu cutare preț în cutare soroc ca să le stăpânescă...”

Zilot, Cron. p. 89: „neguțătoria a hoțomanilor Greci, cațauni, cu cari, întovărășindu-se cei de o sémintiă cu dinșii egumeni, vînd *arendele* moșiilor mănăstiresci cu tocmelă necinstită...”

„Pe la noi la crăsmă se ȳice *orîndă*“ (T. Popescu, Iași, c. Tăutesci; preut I. Ionescu, Sucéva, c. Preutesci).

Doină din Bucovina:

Frunđă verde trei văsđoge!
Colo'n vale la prilóge
Țin *orînda* trei Jidauce
Și vînd vin de trei soróce...

(Marian, II, 193)

Ca locuțiune proverbială, la Țichindél, 1814, p. 203: „a vorbi, ca și când ar fi luat în *arîndă* vorba...“, adecă: fără a lăsa să vorbescă și alții.

Despre epoca fanariotică se obișnu-esce a se ȳice că: Grecii țineaū țerile române în *arendă* dela Turci, stăpânind nu ca Domni, ci ca *arendășii*.

Costachi Negruzzi, Scrisórea XIX: „Moldavia se făcu o *arendă* ce se vindea celui ce da mai mult... Un véc se mulse țera de acești *arendășii*!”

v. *Arendăș.* — *Besmán.* — *Chiriă.* — 1.2. *Orîndă.*

Arendărit s. *orîndărit*, s. n.; „afforage“ (Cihac). — v. *Arendă.*

Arendășesc, -*escă*, adj.; appartenant à un fermier, dépendant d'un fermier. Ceia ce este a unui *arendăș* saū se atinge de un *arendăș*.

Zilot, Cron. p. 110: „decăt să între acéstă adăogire în visterie, care nu mai are sațiū, mai virtos de când domnesc Grecii, pungă *arendășescă* fiind acum, mai bine să rămăie tot în țeră, că nu e greșelă a avé Români

acest folos, firesce a lor fiind și cu sângele lor căștigat...”

v. *Arendăș.*

Arendășiă, s. f.; 1°. état du fermier; 2°. cour de la ferme, maison du fermier (Pontbriant, Dr. Polysu).

v. *Arendăș.*

Arendășiță }
Arendășóică } v. *Arendăș.*

Arendêz (*arendare*, *arendat*) vb.; affermer, donner ou prendre à ferme. Sinonim cu *închiriez*, dar numai când e vorba de pămînt saū de cârciume dela țeră. Se întrebunțeză și forma *arenduesc* (Costinescu).

v. *Arendă.*

Arenduèsc. — v. *Arendez.*

Arèng. — v. *Hareng.* — *Clopot.*

Arèni, s. m. pl.; t. de Géogr. — v. *Arienă.*

Àrepă }
Arépă } v. *Aripă.*

Àret, s. n.; entourage, proximité de quelque chose. Se construesce mai tot-d'a-una cu prepoșiunea în. Sinonim cu *préjină*. Se aude numai la Români de peste Carpați.

S. Mangiucă (Familia, 1884 p. 115): „*Àret*, cu tonul pe *a* dela început, în-sémnă în graiul bănățenesc: alentours, environs, Umgebung, Umgegend, de ex.: am vėđut pe Petri ȳeri îmblând în *aretul* casei tale; în *aretul* acesta nu am auđit să fie vėđut cine-va pe acel lotru; în *aretul* meu (persónei mele) nu sciū să se fie arėtat omul acela despre care este vorba...”

Basmul „Azima îmblătore“ (Familia 1883 p. 99): „Domnul nostru Isus Hristos și cu St. Petru tot pe pământ erau. Odată merg la țără cam în *aretul* unde era fratele cel mai mare cu turma...”

„Șórecii chițoranî sînt aceia care îmblă în *aretul* apei“ (D. Angeloni, Banat, Lugos).

„A îmbla în *aretul* cui-va, de ex. fecior după fată“ (R. Simu, Transilv., c. Orlat)=a se învîrți pe lingă cine-va, a'i da tîrcóle.

Aret „entourage“ n'are a face întru nemic cu a r ê t „montrer“, cu care s'a încercat a'l înrudi Lexiconul Budan, derivându'l din latinul *erecte*. De asemenea nicî cu latinul *area* (Mangîucă), de unde vine al nostru „ariă“, nu se potrivește. Este un maghiarism, din *è r r e ' t = e r r e - i t t*, de unde Ungurii au și o formă nasalizată *errunt* (Fogarasi), însemnând: „de ce còtè-ci, dans cette direction-ci“. Tre-cerea inițialului *e* în *a* este ca în „Ardél = Erdély“, „argat = ἔργατος“, „ariciu = ericius“ etc. Accentul ungu resc e conservat intact. Locuțiunea: „în *aretul* vîntului“ (L. B.) vrea să ȳică: „du còtè du vent“ sau „dans la direction de vent“. Budai-Delènu (Dict. Mss. în Muz. istor. din Bucur.) accentézá bine cuvîntul: *àretu*, și 'l numesce ardelenesc; dar voind cu orî-ce preț a'l apropia măcar pe furiș de latinul *recte*, el traduce expresiunea: „stare în *aretul* cui-va“ prin: „gegen einem gerade oder in gerader Linie stehen“, unde „gerade“ e cu totul de prisos. Miklosich (Rum. Lautl., Vocal. II p. 26), cređend că cuvîntul se accentézá pe *e* și că însemnézá „contra, opposite“, doè aserțiunii de o potrivă greșite, îl pune în legătură cu verbul *arêtare*, pe care 'l explică prin „gegenüberstellen“.

v. *Arêt* § IV.

² *Arêt*, s. n.; t. milit.: défi, menace.— v. *Arêt*.

³ *Arêt*. — v. ¹ *Arete*.

¹ *Arète* (plur. *areți*), s. m.; bélier. Latinul arietem. Și romănesce poporul rostesce pe a-locurî *ariete*, une-orî aspirat: *harete*. Cuvîntul se păstrézá mai ales în Oltenia și peste Carpați. Îl au și Romăniî din Istria, despre carî I. Maiorescu (Itin. p. 85) ȳice: „*Arete* și *ariete*, plur. *areți*, berbecel nescobit, berbecel taur. Acéstă distingere între *ariete* și *berbecel* este usitată și la oîerî din munțiî dintre Ardél și România munténă, și'n acéstă din urmă dela Olt pînă la Argeș...”

În dialecte franceze se ȳice de asemenea *aret*, *arét* sau *arêt*; italieneze *ariete* (Rolland, Faune populaire, t. V p. 116).

„*Arete*, *areți*, se numesc berbeciî când sînt deschiliniți de oî“ (S. Liuba, Banat, c. Maidan).

„Cuvîntul *arete* se rostesce pe la noi *arece*“ (I. Bombăcilă, Banat, c. Teregova; M. Dragalina, c. Borlova).

„Berbecel nescobit se ȳice *arete*“ (R. Michăilènu, Mehedinți, c. Vinju-mare).

„*Harete* se ȳice la *berbecel* de doî anî“ (C. Drăghicescu, Mehedinți, c. Bistrița).

„Poporul nostru numesce *berbecel* și *aret*, iară pre păstorîul lui *arețariu*“ (I. Flocă, Transilv., c. Sina).

„*Arieți* se ȳice la berbeci de când se aleg dintre oî pînă când se lasă érá între oî la Săn-Mihaîu, cu care ocaziune se face o turtă tare de făină de cucuruz orî de grău și se dá cu ea printre oî; décă cade turta cu fața în sus, atunci le merge bine la oî când vor fêta; décă cade cu fața în jos, a-

tunci le merge reu; cea turtă se dice turtă de *arieți*“ (P. Olténu, Transilv., Hațeg).

Și'n Moldova *arete* ne întimpină adesea în vechile texturi.

Dosoșteu, 1680, ps. LXIV :

Învăscură-să <i>areții</i> oilor și ză- podiile înmulța- voru grăul...	Induti sunt a- rietes ovium, et valles abunda- bunt frumento...

unde la Coresi, 1577: „investiră-se
berbecii oilorū...”

Același, ps. LXV :

...rădica-voi țile cu tămăie și a- <i>reții</i> , rădica-voi țile boi cu vatuī...	...offeram tibi cum incenso et arietibus, faci- ciam tibi boves cum hircis...

unde la Silvestru, 1651: „voiu innălța
ție cu myrosenie de berbeci...”

Același, ps. CXIII :

Munții, că vă giucat ca <i>areții</i> ...	Montes gestie- runt velut arie- tes...

Dosoșteu, Paremiar 1683, a 5-a
Marți f. 7 a, Genes. XV, 9 :

...ia-mi o vacă tretină și capră tretină și <i>ariate</i> tretinū...	...accipe mihi ju- vencam trimam et capram tri- mam et arie- tem trimum...

unde în Biblia Șerban-vodă, 1688: „și
berbecé tretinū”; dar și acolo, Ge-
nes. XXXI, 10 :

...și fu când zămislia oile, și văzu cu ochii prin somnu, și iată țapii și <i>areții</i> ...	...et factum est, quando concipie- bant oves in u- tero accipientes, et vidi oculis meis in somno: et ecce hirci et arie- tes...

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad.
Rom. p. 197): „*Arétele* mai târziu vi-
teja ce făcuse cunoscând, care macar
că dintâmplare fusese, însă îndată
duhurile cele de *aréte* ce purta își
schimbă, și până în dzuă din oae
în jiganie și din *aréte* în lup să
mută...”

Corbea, Psaltire circa 1700 (Mss. în
Acad. Rom.), ps. LXIV :

Și *areții* oilor în imbrăcăminte
S'au imbrăcat și le-au fost de jucat aminte..

Dela Moldoveni, pe *arete* l'au îm-
prumutat Rutenii din Galiția: „a re-
ti i, Widder“ (Zelechowski, I, 5).

v. ^{2 3} *Arete*. — *Berbec*. — *Alemesc*
(p. 818).

² *Arête* s. *ariête*, s. m.; gros billot
servant à enfoncer des pieux, sonnette.
„*Ariête*, o uneltă de bătut pari, po-
ciumpii“ (L. B.). Și franțusesce se
dice „mouton“ sau „bélier“, nemțesce
„Ramme“ din „Ramm“ etc.; dar ter-
menul român nu pôte fi o traducere
modernă, căci atunci — negreșit — în
loc de arhaicul *arete*, întrebunțat
fôrte rar, s'ar fi dis cu vorba obicinu-
ită „berbec“ sau „cărlan“; ci este o
moștenire d'a-dreptul din latinul a-
rietem: „labat ariete crebro janua“
(Virg.).

v. ¹ *Arete*.

³ *Arête* s. m.; t. d'Astron.: con-
stellation zodiacale du Bélier. Una din
cele doê-spre-deci constelațiuni ale zo-
diacului, prin care sôrele trece în A-
prile. Astăđi se dice Berbec. Ace-
lași cuvint cu cel precedente.

Cantemir, Ist. Ieroglif. p. 116: „Iară
după ce soarele în zodia Racului să
coboară, căci virful munților acelora
supt zodia *Arételui* să află...”

v. ¹ *Arete*.

4. Arête. — v. *Hărăț*.

-*ăreț*, -*ăreță*; suffixe nominal péjoratif. La cuvântul limbă*ăreț* „bavard“, Cihac îi dă un prototip latin „linguaricius“ și'l alătură cu spaniolul „linguaraz“ și portugezul „lingoaraz“ = „linguarăceus“; dar atunci ar fi cel mult „limbăreț“, ér nici decum limbă*ăreț*. Tot așa în sinonimul vorbă*ăreț*. Suffixul compus românesc -*ăreț* se înrudesce cu cel spano-portugez -araz numai prin sufixul primar -ar. Limbă*ăreț*, vorbă*ăreț*, derivă din „limbar“, „vorbar“, cu același sens ca în „flecar“. La vechii Români acela ce flecăriia trebuia să plătească un fel de glóbă numită „linguarium“: „ecce ut doleat ut postea consideratius loquaris: quod dicere solemus, linguarium dabo“ (Seneca, Benef. IV, 36). Apoi prin analogiă putea să fi fost deja la Români „verbarium“. Cu adausul unui noș sufix, netonicul -eț la Români, tonicul -ăz la Spano-portugeză, limbă*ăreț*, „linguaraz“ sau „lingoaraz“, însemuază literalmente pe cei ce merită a fi globiți pentru flecăriire. Luând dela Greci pe *πρωματάρας*, Români l'au făcut pismă*tăreț*. Suffixul -*ăreț* e latin prin elementul -ar, dar slavice prin netonicul -eț, care este anume sufixul secundar bulgar -etz, ca în „nășenetz“, „vășenetz“, „hübavetz“, „gòlemetz“ etc. La feminin se dice vorbă*ăreță*, limbă*ăreță*, pismă*tăreță*, conservându-se sufixalul -e.

v. ²-ar. — ară*ță*. — *ăreț*. — ²eț.

Arêțar, s. f.; t. pastor. — v. ¹Arête.

Arêu. — v. Ariu.

Arêt (arêtat, arêtare), vb.; faire voir, montrer; mē arêt, apparaître. Sinonim mai cu samă cu ivesc și

vēdesc. S'a păstrat și la Români din Istria (I. Maiorescu); Macedo-români însă l'au perdut, înlocuindu'l prin spunere [=exponere], de ex.: „spuné'ti fața = arată'ti fața“ (Dr. Obedenaru, Dicț. Mss. în Acad. Rom.). În toate formele de flexiune vocala cea radicală trece în *ă* și *a*, afară de substantivul *aret*, unde *e* se conservă intact și despre care veți mai jos (§ IV), ast-fel că'n graiu nu se aude nici o dată: arê*tă*, să arê*te*, arê*ți* etc., ci numai: arat*ă*, să arâte, ară*ți*, iar une-orî chiar: să arate, ară*ți*, arat.

În toate accepțiunile sale, arêt este în antitesă cu ascund.

Gr. Alexandrescu, Așteptarea:

Luna aci s'arată, aci iar se ascunde:
Abia câte o dată întunecul pètrunde...

La Cihac (I, 82) se înșiră pentru arêt următoarele patru-spre-deci semnificațiuni: „montrer, démontrer, signaler, faire voir, exprimer, marquer, indiquer, manifester, enseigner, exposer, déclarer, dénoncer, désigner, prouver“. În fapt, ele se reduc toate la „faire voir“ ca sensul cel mai general, din care se desface apoi o nuanță reflexivă: mē arêt „apparaître“. Din nuanța cea activă vine substantivul verbal arêtare „indication“, iar din cea reflexivă: arêtare „vision“.

§ I^o. Arêt sub forma activă.

Codicele Voronețian circa 1550 (ed. Sbiera p. 126):

Iacob. III, 13:
Ciînre e pré mândru și meșteru întru voi, se arate diîn buinră viață lucrul său...

Ib. II, 18: aratâ'mi credința ta...

Qui sapiens et disciplinatus inter vos? ostendat ex bona conversione operationem suam...

...ostende mihi fidem tuam...

Călătoria Maicei Domnului, text circa 1550 (Cuv. d. bătr. II, 350): „Blămu, pre-cistită, să-ți *arātu* unū ȳazeru de focu, unde se muncescu gintulū omnescu creștinescu...”

Act moldovenesc din 1610 (A. I. R. I p. 22): „...preintr'un uric dela Alexandru vod ce ne-au *arătat* și l'am luat...”

Dosofteiu, 1680, ps. LIX:

<i>Arătaș</i> popo- rului tău aspre... unde la Silvestru 1651: „<i>arătat</i>'ai oamenilor tăi iușime“, la Șerban-vodă 1688: „<i>arătat</i>'ai norodului tău năsălnice“; dar la Coresi, 1577: „i v i t 'ai oamenilor tăi greu“.	Ostendisti populo tuo dura...

Nic. Muste, Letop. III p. 7: „dacă aū mers boierii în Țarigrad și aū eșit înaintea Vezirului, îndată aū întreat Vezirul: carele este Dabija Vornicul? Și *arătându*'l cealaltii boieri, l'aū imbrăcat cu caftan de domnie...”

Balada „Feciorul și maică-sa“:

Grópa cum pot să'ți *arat*,
Că de trii ani ce-ai plecat,
Plóie multă s'a vėrsat
Și grópa s'o infundat...

și mai jos:

Cum pot urma să'ți *arat*,
Că de trii ani ce-ai plecat,
Șórele mi-o strălucit
Și ploī calde aū venit,
Locul tot aū înverđit,
Cu érbă s'aū învėlit...
(Pompiliu, Sibiu, 53)

Balada „Bujor“:

Frunđă verde de negară,
Pe Bujor mi'l duc prin țéră
De'l *arată* ca pe-o fėrál..

În următóarele exemple *arēt* se apropie prin sens de s p u n.

Moxa, 1620, p. 352: „să încépemū de acum *arāta* și de împărāțiia Rimlé-

nilor de 'nceputul lorū...” unde este de observat infinitivul fără *a*.

I. Văcărescu, p. 423:

Ș'acele rele ce ne vin, bóle și multe cāte
Ce ori-ce limb'ar osteni volnd să le *arāte*...

A. Odobescu, Mihnea-vodă p. 35: „trămise pe Stoica, cu bogate daruri, în Vișegrad, la craiul Vladislav al Ungariei, ca să'i *arate* plāngerile sale împotriva boierilor țėrii...”

Doina „Trandafir“:

Am ibovnic logofėt,
Pe nume să vi'l *arēt*:
Numele lui Trandafir,
Dușmanii mi'l pun la bir...

(G. D. T., Poes. pop. 325)

Cu acest sens, e interesantă expresiunea: „*arēt* mutesce = spun fără cuvinte“ în Pravila Moldov. 1646, f. 122: „cela ce'ș va răde de altulū, *arătându* mutėște, acela să va certa ca și când l'are fi suduitū și ocărātū cu cuvântulū...”

Ca sinonim cu *vėdesc* saū — după cum se mai đicea altă dată — oblicesc:

Moxa, 1620, p. 370: „mėrserā la dinsū acei eretici Maniheii de vrė să'l scoaște den credința derėptā la eresū, de zicā că au chinuitū Hristos pre cruce cu trupul și cu dumnezeirā; el vru să le *arate* mencūnile...”

Dosofteiu, Acatist 1573 f. II: „bucurā-te că pre filosofii nemāestri *ȳarātaș*, bucurā-te că pre cei meșteri de cuvinte necuvintātóri *ȳa*l vā đit...”

Beldiman, Tragod. v. 107:

La noā cėsuri de ziuā, svónā, șoptā între
toți,
Se vede că'i o pricinā, dar să'ntrebi pe vrū-
nul poți?
Căci și acei ce simțise și oblicise ce-va,
Nu 'ndrāznia cuvint să zicā saū să *arate*
cul-va...

Același v. 59:

Pe prințipul Ipsilante Arhistratig îl numesc,
 Îl smulg din sinul Rosieî și cu dînsul se
 unesc,
 Se unesc că'l știu că este cu știință și isteț:
 Mâna dréptă îl *arată* în cătu'î de îndrăsneț...

Zilot, Cron. p. 6:

Slavă ție împărate! Cea ce din început
 Reu în bine tot-d'a-una prin rugi ni l'ăi pre-
 făcut,
 Precum și aicea éráși *arđtași* minunea ta,
 Că-i făcuși fără de voe angaréua a ierta...

Costachi Conachi, p. 223:

Să m'arunc făr'de sielă în apă în ciuda ta,
 Ca să'ți *arăt* că amorul m'au putut înbăr-
 băta...

Biblia lui Șerban-vodă, 1688, Esdr.
 II, 4:

...pre mine Dom-
 nul lui Israilü,
 Domnul cel pré
 innăltat, m'au *a-
 ratat* împărat lu-
 mi; și'm *arătă*.
 mie să zidesc lui
 casă...

...me consti-
 tuit regem or-
 bis terrarum Do-
 minus Israel, Do-
 minus excelsus;
 et significavit
 mihi aedificare si-
 bi Domum...

§ II°. *ArĚt* sub forma re-
 flexivă.

Codicele Voronețian (ed. Sbiera p.
 78), Act. Ap. XXVI, 16:

...spre această *a-
 rdtașu-ți*-me cum
 se te facu slugă
 și martoru...

...ad hoc enim
 apparui tibi,
 ut constituam te
 ministrum et te-
 stem...

Coresi, Omiliar 1580, quatern. IX
 p. 16: „mainte amu *arătă*-se Mariei
 la mormântü și alăltor mueri, de-acia
 se *arătă* lu Pătru...”

Dosofoțeu, Acatist 1673, f. 2: „*a-
 rdă*-mi-te ca omul, dzasă neputreda
 fiçoară...”

Neculce, Letop. II p. 202: „i s'au
arđtat Maica Precistă în vis și i-au
 zis să mérgă la Alexandru Vodă...”

Nic. Muste, Letop. III p. 18: „In-
 tr'acest an, nepovestită minune s'au
arđtat în mănăstirea din gios de ce-
 tatea Hotinului...”

Beldiman, Tragod. v. 115:

Ș'asa la un cés de noapte, după ce a inoptat,
 Feldmarșalul eteriei cu convoiü s'au *arđtat*...

Costachi Negruzzi, Potopul:

Munțif, măgurile nalte sta supt apă in-
 gropate;
 Undele spăimintătore peste ele s'arunca;
 Numai a unei stânci creștet prin talazele
 turbate,
 Precum un uriaș strașnic, din adîncuri
 s'*arđta*...

I. Văcărescu, p. 423:

Că ne iubește Dumneđeü cu dragoste curată,
 În toată vremea o vedem, în toate ni s'*arotă*...

Doîna „Călătorul“:

Ochi'ți ard și'ți arde fața,
 Ca garófa diminéța,
 Când de rouă'î încărcată
 Și'n lumină se *arată*...

(Alex., Poeș., pop. 2. 46)

Reflexivul mĚ *arĚt* însoțit de ad-
 jectiv se reduce la sensul de „pa-
 răitre“.

Fragment omiletic, sec. XVII (Cod.
 Mss. miscell. al bis. Sf. Nicolae din
 Brașov, p. 276): „nu trupéște să în-
 țelégeți légé, voi Jidovilorü, ce sufle-
 téște, că voi îndărătnici *arđtatu*-vă
 și șchîupată diin calé céia derépta...”

Dosofoțeu, Acatist 1673, f. 42: „de-
 cât toț vă *arđtat* măi fericiț...” unde
 — ca și la Coresi măi sus — este de
 observat forma organică pentru a 2-a
 persónă plurală a perfectului: „vă
arđtat” în loc de forma analogică: „vă
arĚtarăți”.

Amiras, Letop. III p. 105: „[Nicolai
 Mavrocordat] în domniea dintăia s'au
arđtat strașnic, că nu numai pe pă-
 mânteni nu'î credea, dară nici pe ai
 săi...”

Același, p. 113: „Intr'acastă domnie Mihaî Vodă [Racovița] s'aũ *arătat* schimbat din firea carea *arătasă* în domniea dintăiu...”

Enachi Cogălnicenu, Letop. III p. 282:

Și cu toate 'mpodobită,
Acum te-*arăți* pré urită...

A. Pann, Moș-Albu, I p. 76:

Ca să nu s'*arate* mai țăntoși ce-va,
Ci la fel cu dînsul fiind inbrăcați
Semena la tôte ca trei gemeni frați...

Doină din Ardél:

Bade, trandafir frumos,
Vrut'al să te-*arēți* duîos,
Dar te-ai *arētat* ghimpos,
Și din mînte nu m'ai scos...

(Familia 1884 p. 516; cfr. Alex., Poes pop. 2. 369)

Ca sinonim cu *vădesc*:

Pravila Moldov. 1646, f. 7: „De vréme ce va gura văcarîlû, cumû nu știe de perirîa boului, nice de vătămătura lui, iarâ mai apoi să va vâdi și să va *arăta* cu doi sau cu trei marturi oameni de credința, cum au gîurat strămbû, acestuia să i să tae limba...”

§ III°. *Arēt* în proverbi și idiotismî.

„Arama omului la beție se *arată*” (Pann, I, 117).

„Dîoa bună de diminēță se *arată*” (ibid. I, 85).

„După ce s'a rupt carul, toți *arată* drumul cel bun” (Țara nouă, 1887 p. 532).

„A *arēta* spatele=montrer le talon” (Baronzi, Limba p. 45), ceia-ce se dîce și: „a *arēta* călcăile=a se retrage, a fugi, a se trage dintr'un loc de'naintea unei persóne” (Costinescu).

„Nu'ți mai *arēta* fasolea = nu mai ride” (R. Simu, Transilv., c. Orlat).

Locuțiunea „vremea *arată*”:

Neculce, Letop. II p. 395: „Vremea

viitoare va *arăta*, cine va agîunge să trăescă...”

A. Văcărescu, p. 21:

Și d'om avé sănătate,
Vremē itî va *arăta*
Că te-am iubit cu dreptate,
Dar te rog nu mă uita...

Arēt milă, dar, cinste etc.

Dosofteiu, 1673, f. 73 a:

Mila să'ș *arate*
Cé de bunătate
Spre noi ticăloșii,
Precum ne spun moșii...

Neculce, Letop. II p. 326: „[Nicolae Mavrocordat] era foarte cunoscător la oameni, și la cei ce'l slujă bine *arăta* dar...”

Același, II p. 249: „[Dimitrașco Cantacuzino] boierilor celor mari le *arăta* dragoste și cinste...”

Cantemir, Divanul 1698, f. 7 b: „Fie-te-unde între oameni pasă, și eî — precum că bogat ești știindu-te — locul cel mai de sus și capul mîasii itî vor *arăta*...”

„A *arēta* pricină”, sinonim cu *imput*, „reprocher, incriminer”.

Neculce, Letop. II p. 327: „până s'aũ mazilit Nicolaî Vodă, tot la in-chisoare l'aũ ținut [pe Iordachi Rusăt], *arătându*'i pricină că el aũ învățat pre Turcii Balgiî de'l părescu la Poartă...”

„A *arēta* cuvînt”, sinonim cu daũ samă „rendre raison de”.

Nic. Costin, Letop. II p. 65: „*arătându*-le [oștenilor] mai nainte cuvînt pentru sine, precum are poroncă dela Împăratul să mērgă cu oștile împotriva neprietenului...”

Ibid. p. 76: „Mihăi-vodă îi îndrepta [pe Șvedî] spre ținutul Suceviî, *arătându*-le cuvînt să se ferescă de margine pentru neprietenul lor Moscul...”

„A *arêta* cu scrisul = faire l'inventaire“, la Enachi Cogălnicenu, Letop. III p. 222: „stupi și arături și fănațe, care nu le putem *arăta* cu scrisul...“

Ca verb neutru, „*arêt* la față = avoir une mine (bonne, mauvaise)“. „*Arată* bine la față“ (L. M.). Tot așa: *arată* reu la față, *arată* nu știu cum la față... Se poate dice și simplu: *arată* bine; *arată* reu; *arêt* gras; *arêt* slab etc.

În fine, impersonalul „*s'arată* cui-va“:

„Vinerea saŭ sfînta Vinere este o di, în care femeile se abțin dela multe lucruri, precum: peptenatul, mêturatul în casă, facerea de leșiă, spălatul rufelor, facerea de pâne, torsul, cusutul; căci cred că lucrând vr'un lucru din acestea, li *s'arată*, adecă femeia care lucră pășese ce-va: o cuprinde vr'o bôlă, îi côce vr'un deget, i *s'aruncă* a-buba etc.“ (G. Dobrin, Transilv., c. Voila).

Lexicon Budan: „mi se *arată* bine = res mihi succedit, die Sache gelingt mir“; din contra: „mi se *arată* reu.“

§ IV. Filiațiunea.

Românul *arêt* e peste putință să derive din latinul *rectum* printr'o formă verbală *arrecto* (Cihac, Dict. I p. 82), căci de acolo s'ar fi făcut la noi „arept“, întocmai ca „drept“ din „directus“, „pept“ din „pectus“, „înțelept“ din „intellectus“ etc. Nu există în limba română un singur exemplu de pierderea lui *p* din grupul *-pt-* când acesta se trage din latinul *-ct-*, ci numai atunci când derivă chiar din latinul *-pt-*. Astfel din „directum“ se face „drept“ și de aci înainte *p* nu mai dispăre; dar din „capto“ se face „caut“ și apoi „cat“, cu treptata vocalizare și finala disparițiune a lui *p*. Resultă dară că al nostru *arêt* poate să corespundă unui prototip latin *ar-*

repto, nici o dată însă unui *arrecto*.

Sensul fundamental al cuvîntului este acela juridic de a vëdi, a scôte la ivelă pe un vinovat, a'l *arêta*. Astfel ne isbim de spaniolul *reptar* și *retar* „accuser, défier“, proventalul *reptar* „imputer, blâmer“, portugezul *reptar* și vechiul frances *reter*.

Așa în poema lui Cid:

Riepto-les los cuerpos por malos è por traydores...

(*arêt* pe acești ómenî ca rei și trădători).

La trubadurul provental Bertrand de Born:

Qu'ieu la repte e l'apelh
De trassio et d'anjan...

(că eŭ o *arêt* și o chem la judecată pentru trădare și înșelăciune).

Intr'o cronică francesă (ap. Raynouard, Lex. V p. 87): „les reta et les prist...“ (îi *arêtă* și'i prinse).

Fonetica spaniolă, portugeză și proventală nu preface nici o dată pe latinul *-ct-* în *-pt-*, după cum îl preface fonetica românescă. Este învederat dară că occidentalul *reptare* n'are a face întru nimic cu latinul *rectare*, cu care poate fi confundat numai dóră printr'o greșelă de copist saŭ printr'o falsă etimologiă. În texturile medio-latine ne întimpină mai tot-d'una forma cea corectă *reptare* saŭ *retare*, precum (Du Cange, ed. Carpent. V p. 636):

„Salvo honore suo in hoc, quod retari non poterit de murtro, neque de proditione...“

„Si quis in Curia a seniore suo coram principe *reptatus* fuerit...“

„...nuntium qui ad *reptandum* venerat...“

„Dicta Johanna dictum Petrum increpaverat seu *reptabat*...“ (Du Cange, V, 715).

Se scie de-mult că latinul rustic *repto*, de unde se trag formele spaniolă, portugeză, provençală și veche francesă, ba încă și forma reto-romană *ravidar*, este o contracțiune din *repto*. Diez, demonstrând cel de'ntăiu (Etym. Wtb. ³ I, 346) această origine, aduce interesante specimene de întrebuintarea cu același sens a formei pline *repto*, de ex.: „si quis alteri reputaverit quod scutum suum jactasset.“ Românul *arēt* represintă dară un prototip compus a *repto*, din care forma vulgară *arreto* se găsește și'n latinitatea medievală, bună-ora: „Arretati de crimine aliquo qualiterque magno et enormi...“ (Du Cange, V, 637).

Vocala organică *e* și sensul cel fundamental pan-romanic al cuvântului, ambele s'au păstrat la noi intacte într'un vechiu termen ostășesc, asupra căruia aci ni se pare a fi locul cel mai potrivit de a trage băgarea de samă, căci printr'insul cele de mai sus capătă o deplină întărire.

La Spaniolii și la Portugesii alături cu verbul *retar* „accuser“ există substantivul *reto* „défi, menace“, care presupune un prototip latin vulgar *reptum*. Din compusul *arreto* vechea limbă română avea cu același înțeles vorba *aret* „défi, menace, attitude prise pour menacer ou défier l'ennemi“, peste care dăm nu o dată la cronicarii din Moldova și pe care astăzi o înlocuim prin nefericitul neologism *demonstrațiune*.

Să se observe că pasagele de mai jos din cronicarii, după edițiunea d-lui Cogălnicénu, au fost colaționate de noi cu manuscriptele din Academia Română, după cari se făcuse acea edițiune, și pretutindenți am găsit: *arēt*, adecă cu *e* tonic deschis.

Nic. Costin, Letop. II p. 121: „mier-

curi noaptea spre gîoi au eșit din obuz cam pe furiș cu Moscalii cari era de *aretu* pegiur dânsul...“

Ibid. p. 127: „Haïdar Aga a Hanului, pre carele apoi l'au lăsat pentru *aretul* taberii, că tot încă nu se potolisă Tătarii bine cu prada...“

Neculce, Letop. II p. 223: „putericul împărat ne-au trimis cu óste la această cetate la Hotin cu putere sa cé nebiruită, să ținem locul și cetate acesta și să purtăm de grijă, și de *aret* să fim cetații Camenița, care este de curând luată din norocită primblare a împăratului nostru ce s'au primblat până aice, ca să fim raialii țării Moldovei, ce este supt ascultarea împărăției, de *aret* și de apărare despre Leși...“

Nic. Muste, Letop. III p. 15: „țarei Moldovii, raelei împărătești, să fim de *aret* despre neprietenii împărăției...“

În toate aceste pasage, al nostru *aret* s'ar pute traduce foarte bine spaniolesce și portugezesce prin *reto*, căci pretutindenea este vorba anume de a amenința sau a desfide pe un dușman.

v. *Arětare*. — *Arětat*. — *Ivesc*. — *Spun*. — *Vědesc*...

Arětăniă, plur. *arětăni* — v. *-eniă*. — *Videnie*.

Arětare (pl. *arětări*), s. f., l'infinitif d'*arět* pris comme substantif: action de faire voir: 1°. indication, désignation, preuve; 2°. vision, apparition, spectre; la *arětare* = manifestement, évidamment. *Arětare* e sinonim cu *infățigare* sau *dare pe față*; în antiesă cu *ascuns* și cu *taînă*.

Pravila Moldov. 1646, f. 104: „răpitorii, pentru să fugă de certaria vieții lui, va arăta la gudețu, cumă această mainte de răpitu au curvit cu

altul și iaste curvâ; atunce gudețulū trebue să caute: de va fi fostū acia curvie la *arătare*, nu să va certa răpitorulū, iară de va fi pre ascunsū și vecinii vor dzice că iaste muțare bună, atunce răpitorulū își va piarde viața...”

A. Pann, Erotocrit t. I p. 25 :

Până când astă oftare
Nu o s'o veî asculta?
Ce'n taină și *arătare*
Ese din inima mea...

La vechii scriitori *arătare* se asociază une-orî într'un mod sinonimic cu chip și mai ales cu semn, adecă cu ceia ce se manifestă.

Coresi, Omiliar 1580, quatern. V p. 1: „a lui viață Măntuitorul nostru pusu-o-au chip ū și *arătare* vieței celor bunilor ce ascultă pre elū...”

Nic. Muste, Letop. III p. 13, vorbind cum: „aū lăcrimat icoana Maicei Précurate“, adaogă: „care adevărat aū fost semne și *arătare* de perirea a mulți Creștinî în țara Leșescă...”

Ureche, Letop. I p. 137: „fiind Leșii cuprinși de atâte nevoi, prinseră a grăire reū de Craul lor, întâiu cu taină, eră apoi în gura mare il vinuia că aū venit fără cale de i-aū adus ca să 'i pèrză pre toți, și scotia toate semnele câte se făcură rele că aū fost lor de *arătare* să fie concenia lor...”

Neculce, Letop. II p. 219: „Întru acest an [1672] făcutu-s'aū și o minune mare, *arătare* la Hotin, într'o mănăstire mică ce este supt cetate aū lăcrămat icoana Maicei Domnului, căt se řesturna lacrimile pre chipul icoanei de le vedea toți oamenii, și pica într'o tipsisie ce era pusă supt icoană, de era de mirare a privi *arătare* și să m n ca acela...”

Când derivă din activul arăt „montrer“, *arătare* înseamnă „indication“;

când însă din reflexivul mărăt „apparaitre“, atunci are sensul de „vision“.

I^o. *Arătare* „indication“.

Sinonim cu vèdire și ivélă.

Indreptarea legii, 1652, f. 25 a: „de' l vor afurisi fără de *arătare* vinei lui, atunce să mèrgă la altū Arhiereu mai mare să'l iarte...”

Cantemir, Ist. Jeroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 38): „ispita lucrului mai adevărată poate fi decât toată socotela minții, și argumenturile *arătării* de față mai tari sint decât toate chitelele...”

„A face *arătare*“, „a veni la *arătare*“, „a pune la *arătare*“, înseamnă „decriere“, „exposer“.

Beldiman, Tragod. v. 153 :

Mitropolitul, boferii și consoli se unesc,
La Curte fac *arătare* și cu toții mijlocesc...

A. Pann, Erotocrit p. 23 :

Dar să nu faci *arătare*,
Ce inimă e în muncă,
De se arde așa tare
Ș'asfel de vâpăi aruncă...

Zilot, Cron. p. 17: „să pociū veni la *arătare* pentru réoa otcărmuire ce aū avut [țera] despre stăpănitorî...”

Lexicon Budan: „Vin la *arătare*, în conspectum prodeo, zum Vorschein kommen; pun la *arătare*, conspectui expono, in 's Licht setzen“.

Adverbialul „la *arătare*“ e sinonim cu aievea sau învederat, în antitesă cu preascuns sau într'ascuns.

Noul Testament din 1648, Matth. VI, 4: „celū ce véde într'ascuns, acela va da ție la *arătare*...”

Versetul din Psaltire, XLIX, 3: „Deus manifeste venit“, la Coresi 1577: „Domnulă aia vé vine“, la Dosofteiu 1680: „Dumnedzău vederat veni-

-va", la Arsenie din Bisericană circa 1650 (Mss. în Acad. Rom. p. 126): „Domnul la *arătare* va veni“, iar în Biblia lui Șerban-vodă 1688: „Dumnezeu întru *arătare* va veni“.

Varlam, 1643, I f. 40 b: „astăzi maica noastră besereca la *arătare* arată mărturie filorū săi...“

Pravila Moldov. 1646, f. 154: „ce vorū face cu învățatura Domnului țării, de-are fi învățatura Domnului la *arătare* să vadză toțū că iaste cu asuprēlă și cu mare năpaste, aceștia nice dănăoară nu să vor certa...“

Corbea, Psaltire circa 1700 (Mss. în Acad. Rom.), LXXXIII:

Al Dumnezeilor Domn, el la *arătare*
In Sion va coborâ cu mărire mare...

II. *Arătare* „vision“.

Sinonim cu nălucă sau nălucire și vedeniă. Prin analogiă cu acesta din urmă, se dice și arētaniă.

Varlam, 1643, I f. 145 a: „și deca sosiră la groapă, multe *arătări* vădzură, că într'o dată vădzură doi ingeri ședzându în groapă...“

Omiliarul dela Govora, 1642, p. 427: „de bucurie minunată se împlură, văzură *arătare* ingerului și auziră de el c'au învis Domnul...“

Fragment omiletic, sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al bis. Sf. Nicolae din Brașov, p. 206): „cu toată firē auziia pre elū și 'lū vedē cu trup, dereptū acēia nu zice vedēre ce văzu, ce se zice nălucă sau *arătare*...“

Costachi Stamatî, Muza I p. 83:

Iar inimosul Bogdan,
Buzduganul seū luând,
Răcnesce înfricoșat:
— Feriți în lături din drum,
Feriți de sînteți oșteni
Și de vreți ca să trăiți;
Iar de sînteți *arătări*,
Eu pe crucea me vē giur
Să periți din calea me...

În graiul țărănesc din districtul Sucevei: „Staciia 'i o nălucă și să diosăghește di strigoî, cindr'că strigoîu 'i cu trup, da staciia 'i numa o *arătari*...“ (I. Bondescu, c. Giurgescii).

„Îesmele sînt un fel de *arătări* sau năluciri“ (V. Dimitriū, Brăila, c. Filipescii).

Arătare cu nuanța de „monstre“:

I. Créngă, Povestea lui Harap-alb (Conv. lit. 1877 p. 187): „éca Harap-alb vede altă minunățiă și mai mare: o *arătare* de om béuse apa dela 24 de ézuri și o gârlă pe care umblău numai 500 de mori, și tot atunci striga în gura mare că se usucă de sete...“

Ibid. p. 190: „toți erau cu pērul, cu barba și cu mustețele pline de promorocă, de nu'i cunoscea, ómeni sînt, dra ci sînt orī alte *arătări*...“

Nic. Muste, Letop. III p. 46: „[Mavrocordat] avea și sfetnic pe lângă sine o *arătare* de Grec anume Spandoni, un om urit, podăgrios...“

Arătare cu nuanța de „illusion“:

Coresi, Omiliar 1580, quatern. XI p. 16: „nu cu trupescă jrătvă, ce cu sufletescă; și nu umbrei și *arătarei*, ce adevărului...“ unde este de observat genitivo-dativul *arătarei*, nu *arătării*.

v. *Arēt*.

Arētāt, -ă, adj.; le part. passé d'arēt pris comme adjectif: montré, indiqué, ostensible, prouvé, apparu. În antitesă cu ascuns, tăinuit, dosit; sinonim cu vedit, ivit.

Indreptarea legii, 1652, f. 155 a: „cândū va fi curviia de față și *arătată*...“

Arētāt cu degetul „montré au doigt“.

A. Pann, Prov. I, 111:

De mic și mare în sat
E cu deștul *arătāt*...

Gr. Alexandrescu, „Luī A. Donicī“:

De ar fi o mulțumire să te veđi în tipar dat
Și pe uliți câte-o dată cu degetul *arětat*,
S'auđi: asta e cutare!...

Cu sensul latinului vulgar *arretatus*, despre care veđi mai sus (p. 1111), într'un criso v dela Miron Barnovski, 1626 (în Acad. Rom.): „unul ca acela să hie *arětat* și cu temnița să fie certat...”

v. *Arět.*

Arětětěr, -*ěre*, adj. et subst.; qui montre, qui indique. „Acela care a rată saŭ cu care se a rată” (Costinescu).

Deget *arětětor* = index (L. M.).

Lexicon Budan: „*Arětětorěu* la cěs, adecă měnă, gnomon horologii”.

Indreptarea legii, 1652, f. 3 a: „Grăiaște *arětětorěulŭ* de ceriure marele Vasilie: judecětorěulŭ să nu se nalțe...”

Coresi, Omiliar 1580, quatern. IX p. 15: „credința amu iaste chipulŭ nădejdiei, și lucrurilor cělé nevăzutelor *arětětoare*...”

v. *Arět.* — *Deget.* — *Měnă*.

Arětětěră (plur. *arětětěrě*), s. f.; apparition, vision, manifestation; monstre. Sinonim cu *arětare*, dar cu un sens mai restrěns.

Dicționar Bănățěn Mss. circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 424): „*Arětětěrě*. Ostensio”.

Fragment omiletic, sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al bis. Sf. Nic. din Brașov, p. 205): „nu cu mintě văzut'au pre Domnul sau în *arětětěră*, ce cu toata firě era...”

Legenda Sf. Nicolae, sec. XVII (ib. p. 138): „cine-ară putě spune bunětěțile lui, bděniile și postul și rugăciunile? și multe *arětětěri* făcě-se de diinsul...”

La Roměniě de peste Carpați se đice *arětětěră* la copii născuți pociți:

„*Arětětěră*, monstrum, partus monstrosus” (L. B).

v. *Arět.* — *Arětare*.

Arětěs, -*ă*, adj.; beau, imposant, majestueux. Cuvěnt format din *arět* prin sufixul -os întocmai ca „arđos” din „arđ”. Sinonim cu frumos, měndru, de-a-firea, ěnsă numai când e vorba de ěnfățișare, de exterior, de corp. Sinonim cu chipeș saŭ chipos, dar tot-o-dată și cu măreț saŭ falnic.

Cantemir, Chron. I p. XLVIII:

...nu fără oarecare chip de cinsteș și *arětos* a zavistiei veșměnt...

...haud sine modestae ac speciosae cujusdam individuae larva...

Același, Divanul 1698, pref. f. VI b: „frumoasă dară și *arětoasă* la chip și měngăioasă la viděre poama morții...”

Același, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 48): „nu în chipul *arětos*, nici în dobitocul căpăținos, ce în capul pedepsit și cu multe nevoi domirit crierii cěi mulți sălășluesc...”

Ibid. p. 222: „ca soarele de luminos, ca luna de *arětos* și ca omătul de albičos iaste...”

Doěnă din Arděl:

Cum e bradul *arětos*,
Așa-i badea de frumos;
Cum e bradul nalt din munte,
Așa-i badea meŭ de frunte!...

(J. B., 3°)

Enachi Cogălnicěnu, Letop. III p. 193: „pre care [Alexandru Ghica] l'am văzut și noi: om de fire și *arětos*...”
Balada „Meșterul Manole”:

Mare'i și frumósă,
Měndră ș'arětósă
Sfěnta měnăstire,
Chip de pomenire...

(G. D. T., Poes. pop. 4(8))

Colindă din Dobrogea :

Face merele
 'n toate verele,
 Frumóse,
 Arétóse;
 Ce folos că le face,
 Dacă nu se cóce...?

(Burada, Căiét, p. 89).

De la Vrancea, Sultanica p. 4 : „De câte ori n’o podidíau lacrămile, pe biata bătrână, privind acareturile mari, arétóse, și pline de sărăcie și de pustiú...”

v. *Arét.* — *A-fire.* — *Chipeș.* — *Frumos...*

Argăt (plur. *argați*), s. m.; valet, garçon qui travaille pour le compte d’un maître ou patron. Sinonim cu năimit; om tocmít cu plată pe un timp mai îndelungat pentru a ne ajuta la lucru său pentru a munci în folosul nostru. Vine din greul *ἐργάτης* „travailleur”. *Argat* se deosebesce de slugă, care póte să nu muncéscă, pe când el trebuí să fie mereú la muncă. În graiul vechiu, *argat* e în oposițiune cu stăpân, ér „slugă” e în oposițiune cu „boier”. O slugă póte să fie bătrână sau slabă; *argatul* e tînăr sau în puterea vârstei și tare.

Cantemir, Divanul 1698, f. 124 b : „Cine nemică bun lucrîadză, rău a face să învață, precum léneșulú năimit sau *argat* de vréme ce mai de cu vréme fânú bun nu stränge, în netrénice erbi și în gréle stuhuri îi iaste a să duce...” unde în contextul grecescú : „ὁ ὀκνηρὸς ἐργάτης”

Dosofteiu, Paremiar 1683, (vecernie sâmbăta f. 58 b) Genes. XXII, 3 :

...însălă asánulú
 său și luá cu sine
 doi *argați*...

...stravit asinam
 suam, assumpsit
 autem secum duos
 pueros...

unde la Șerban-vodă, 1688 : „Íș însămărmă măgarúlu său și luo cu dânsulú doá slugi...”

Antim, Predice p. 83 : „Și de se va întâmpla să’ți stea împotrívă sluga ta sau *argatul* teú, nu te mánii pre dînsul și’l bați?...”

A. Pann, Prov. III, 87 :

Nu ai să ’mí faci nici o trébă, ci de urit.
 să nu ședí,
 Să ’ngrijesci de una, alta, de *argați* și
 slugi să vedí...

Nic. Muste, Letop. III p. 49 : „Atuncea toți se făcuse oșteni, slugile lăsa pre boierí, *argați* lăsa pre stăpâní...”

Balada „Bogatul și săracul” :

Béu săracul și bogatul,
 Béu stăpânul și *argatul*...

Argatul nu are o casă a sa, ci este la casa altuía, de unde antitesă între *argat* și căsaș :

Neculce, Letop. II p. 25, vorbind despre o dare întrodusă de Duca-vodă : „s’au venit *argaților* carií luase hărtie de 2 lei, iar mai pe urmă la orânduiele au dat câte 10 ughí; iar căsașii carií luase hărtie în față de 2 ughí, iară la orânduélă au dat câte 16 ughí și mai bine...”

Basmul „Teú-legénat” (Tribuna din Sibíu, 1885 p. 22) : „Pe vremile acelea,

Când împérații
 Ședea la masă cu *argați*,

a fost un bărbat și o muíere...”

Pluralul *argați* își asociază adesea la vocativ pe copii, ca epitet de familiaritate.

Balada „Șalga” :

Hei! copii, copii *argați*!
 Somnul dulce voi lăsați
 Ș’un cal íute ’mí înșeauați!...

Colinda „Plugul” :

Aho, aho, copii *argați*,
 Stați puțin și nu miñați!...
 (Alex. Poes. pop. 2, 387)

Argat în proverbi :

Cine a făcut pe bogatul,
 A făcut și pe *argatul*...

(Pann, II, 199).

„*Argat* vrednic cine are, se cunoșce pe mâncare, că când mănâncă îi trosnesc fălcile“ (ibid. II, 48).

Alexandri, Rusaliile, sc. 13 :

„Răsvrătescu : Îmi vine să mă prind *argat* la voi.

„Susana : Pentru ce ?

„Resvrătescu : Pentru vorba ceia :

Decât a bărbatului,
Mai bine-a *argatului*...”

În legătură cu acest proverb, într’o doină din Bucovina (Marian, II, 28):

Dacă n’ăi bărbat,
Eū țî-olu fi *argat*,
Și colea la zori
Merge-vom prin flori...

și la sfîrșit :

Tu’i uita de-oftat
Că nu ai bărbat,
Și eū că’s *argat*...

În graiu se aude une-orî aspirat : *hargat*.

La feminin se ȳice *argată* sau *hargată*, nu la nevasta unuî *argat*, căci în genere *argații* sînt holtei, ci la fete sau femeî tocmițe pentru munca cea grea a caseî și pentru alergătură.

Basmul „Pepelea“ (Sbiera, Povești p. 15) : „s’ău sfătuit popa cu preutésa, ca a doua ȳi, când va merge Pepelea cu vacile la apă, să trimétă mai înainte pe *hargata*, care o mai avea eî, să se suie într’un copaciu...”

v. *Năimit*. — *Slugă*. — *Stăpân*.

Argată, s. f.; journalière. — v. *Argat*.

Argății, s. m. pl. artic.; nom propre de certains villages. În timpîi înaiute de Regulamentul Organic, când un boier avea lipsă de clăcași pe moșia sa, el își tocmiă cu plată *argații*. De aci unele sate purtaū numele de *Argății*-cutăruia. La Fotino (Гор. т. Асиас, III, passiom) ne întimpină pintre

satele muntenești : *Argății* postelnicului Anghelachi, *Argății* Boldescului, *Argății* capitănului Predeî Drăgărescul, *Argății* lui șetrar Teodor...

v. *Argat*. — *Adunații*. — *Atirnații*...

Argălic. — v. *Agărlîc*.

Argăsăr. — v. *Argăsăriă*. — *Argăsitor*.

Argăsăriă, s. f.; tannerie, atelier de tanneur, chamoiserie. Sinonim cu tăbăcăriă. „*Argăsăriă*, tăbăcire de peî de animale; locul unde se argăsesc peî de capră etc.“ (Costinescu). Derivă prin sufixul -iă din *argăsar* „tanneur“ (Pontbriant).

v. *Argăsesc*.

Argăsélă (plur. *argăseli*), s. f.; 1°. tan; 2°. tannage. Sinonim cu dubélă și tăbăcire. Costinescu : „*Argăsélă*, materia acră în care se argăsesc peile; fapta d’a argăsi, d’a dubi peile“. În sensul al doilea, e mai potrivit *argăsire*.

Pentru a ȳice că ómenîi ceî rei, astăȳi unuî și mâini altul, ajung toȳi la pușcăriă sau la spîndurătore, Românul are proverbul : „în putina cu *argăsélă* se întălnesc lupul și vulpea“, sau : „la puțină ’n *argăsélă*“ (Pann, I, 69, 70).

Cuvîntul e fórte respândit și la Românîi de peste Carpaȳi, dar sub forma : *arghisélă*.

L. B. : „*Arghisélă*, psilotrium, *lixivium coriarium*“.

Dicȳionar Mss. Bănățén circa 1670 (Col. I. Tr. 1883, p. 424) : „*Arghisălă*“.

v. *Argăsesc*.

Argăsesc (*argăsit*, *argăsire*), vb.;

tanner, corroyer. „A *argăsi*, a dubi, a face prin dubelă să se curățe părul după peile otărite a se lucra“ (Costinescu). „A *argăsi* pei de capre-negre = chamoiser“ (Pontbriant). Sinonim nu numai cu *dubesc*, dar și cu *tăbăcesc*. Din greul „*ἀργάζω* (aor. *ἀργασα*) travailler une chose, la polir et perfectionner; *ἀργάζω τὰ τομάκια* passer les cuirs, apprêter, corroyer les peaux“ (Cihac). Cuvîntul e vechiu la Români, fiind cunoscut și peste Carpați, dar sub forma *arghisesc* (L. B.).

În tractatul de medicină casnică de pe la finea secolului trecut (Mss. în Arch. Stat. f. 21) ne întimpină următoarele date asupra modului de a face:

„A *rgăseli*.

„Cum se *argăsescu* vulpile.

„Vulpé, după ce o prinzi și o jupoî, poți să o sari pă piele, apoi o întinzi pe un crac de lemn cu părul în sus de să usucă, și o aduci la cojocar; iar cojocarul, după ce o cumpără, o moaie cu apă caldă, și întorcându-o cu pielea în sus, o presară cu tărățe multe, și o pune la umbră de să usucă cu tărățele; apoi face *argăselă* într'o puțină, adică sare multă i tărățe și apă rece; și le moaie acolo cu părul în sus, în care șade doaă zile; apoi le întoarce cu pielé în sus și le ține trei zile; apoi le scoate și le cărnosește, adică le trage la coasă de scoate untura și carne ce este pă piele; apoi le întinde la umbră spânzurate cu părul în sus, până să usucă părul; dacă e bine cald, într'o zi să usucă, iar dacă este vremé mai moinatecă, doaă zile. După aceia le întoarce cu pielé în sus, și iar le usucă la umbră, doaă trei zile; apoi le scutură și le frécă și le croiește de le face blane.

„Lupii asemenea se *argăsescu* ca și vulpile; numai fiind că le este pielé

mai groasă, ședu în *argăselă* mai multe zile, și d'asupra puî peste pielé o scândură și un Pietroiu ca să să așaze pieile în lăuntru să să moaie, și n'are să le întoarcă pă piele sau pă păr, fiind că pieile de lupu nu sânt făcute burduf, ci sânt spintecate la burtă ca pieile de oaie, și să usucă la soare după ce să cărnosescu, iar nu la umbră ca vulpile.

„Pisicile întocmai să *argăsescu* ca și vulpile.

„Cum să *argăsescu* nurcile:

„Nurcile, după ce le aduce la cojocar, le moaie cu apă caldă și le spintecă pe lângă picior, adică pe lângă coaste, ca să poată alege pantecele, gușa și cafaoa; apoi întâi le spală cu săpun rachiū și cu apă caldă, pă piele și pă păr bine, până să cură unsoarea dintr'ânsele, și le limpezește de nu mai curge nici un noroiū dintr'ânsele, și așa moi fiind le cărnosește la coasă, după aceia face cofar, adică: pune apă într'o albie, și pune și ce-va sare de să topește, i aluatu fărămându'l cu mâinele în apă de să moaie de tot; însă aluat i bragă dooă oca i... de trei parale, amestecându-le de să face acsté toate groase, cu care le unge pă piele gros, și le spânzură la umbră de să usucă cu cofaru pă ele; apoi le frécă și le scutură, după aceia le croiește.

„Jderii asemenea să *argăsescu* ca și nurcile.

„Cum să *argăsescu* pieile dă mielu și de oaie, etc.“

v. ¹·Grec.—Cofar.—Dubesc.—Putină.—Tăbăcesc...

Argăsiire }
Argăsit,-ă } v. *Argăsesc*.—*Argăselă*.

Argăsitòr,-òre, subst. et adj.; tan-

neur, chamoiseur; tannant. Se întrebuințează mai ales ca substantiv, sinonim cu *tabac*. „*Argășitor*, care argăsesce peile. *Argășitor* de pei de căprioră” (Costinescu).

v. *Argășesc*.

Argășitură, s. f.; „tannée” (Pontbriant).

v. *Argășesc*. — *ură*.

Argățel (plur. *argăței*), s. m.; petit valet, gentil valet ou palefrenier. Diminutiv din *argat* prin sufixul *-el*. Are o nuanță desmierdătoare.

Rare-orî însemnează pe un *argat* mic sau nu destul de tare, ca la I. Créngă, Stan Pățitul (Conv. lit. 1877 p. 31): „am tare multe trebî pe capul meu, și numai cu un *argățel* ce l'am de-abia le pot dovedi...”

Sensul mai obicînuît este, din contra, acela de un *argat* foarte tînăr, dar puternic sau îndrăzneț.

Doîna „Cucul”:

De-ar fi cucul voînicel,
Mi l'aș prinde *argățel*...
(Alex., Poes. pop. 2. 273).

Balada „Rada”:

Iar un *argățel*,
Tînăr, voînicel,
Pe loc s'apuca
De se încerca,
Dunărea trecea
Și ér se 'ntorcea...

v. *Argat*. — *el*.

¹**Argățesc**, **-escă**, adj.; appartenant au valet, à la valetaille. Ce-va a *argatului* său de *argat*. Muncă *argățescă*. Traîu *argățesc*.

v. *Argat*.

²**Argățesc** (*argățit*, *argățire*), vb.; valeter, servir comme valet, comme palefrenier; fig.: travailler, se fatiguer

sans profit. *Argățesc* la móră. Am *argățit* la stână. Nu voîu *argăți* pe la Jidanî.

A. Pann, Prov. II, 120:

Ș'a-casă dacă 'l aduse,
Să'î *argățescă* il puse...

Costinescu: „A *argăți*, a osteni, a lucra în folosul cui-va fără a fi *resplătit*”.

Basmul „12 fete de împérat” (Ispirescu, Legende p. 231): „Stăpâne, pe mine mă bate gândurile să mă duc în lume să 'mî caut norocul. Destul am *argățit*...”

v. *Argat*.

Argățîă, s. f.; valetage, domesticité, état de palefrenier ou de valet. „*Argățîă*, slugăriă, sarcina *argatului*” (Costinescu).

Alexandri, Rusaliile, sc. 13: „Care vra să dîcă, tocmala 'î sfișîită. Întru chîar acu 'ndată în *argăție*...”

v. *Argat*. — *îă*.

Argățime, s. f.; valetaille. Termen colectiv pentru mulțime de *argățî*. Alexandri, „Plugurile”:

Treptat câmpul se umbresce sub a brazdelor desime;
El resună 'n mare sgomot de voiósa *argățime*...

v. *Argat*. — *Argățîă*. — *Argățel*.

Argățire }
Argățit } v. *Argățesc*.

¹**Argêa** (plur. *argele*), s. f.; voûte souterraine, d'où: 1°. en tisseranderie: a) souterrain où les femmes tissent, et puis: b) partie du métier qui sert de siège à la tisseuse; 2°. en architecture, voûte en général, surtout: a) charpente qui soutient le toit, b) entrée d'une cave, c) partie voûtée

d'une église, d) niche ; 3°. t. de batelier : *argele*, les deux pièces de bois servant à garantir les côtés d'une barque.

1°. *argea* în țesătoriă.

Numai cu acest sens cuvîntul a fost cunoscut pînă acum lexicografilor.

Laurian-Maxim : „*Argea*, grópă săpată în pămînt în formă pătrată și 'n care véra țes muierile pânđa, iar iérna se pun stupii...“

Costinescu : „*Argea*, bordeiu, temnic în pămînt, în care țerancele țes pânđa, materii ce cer local umed...“

„In timpurile trecute, pe când cultura cănepei și a inului era în flóre în județul nostru, femeia dela țéră obicînuia a țese pânđa de tort într'un mic bordeiaș săpat în formă de dreptunghiú, în care se așeđa resboiul, iar sub resboiu se făcea o grópă pătrată pentru potnogî. Acest bordeiaș se numia *argea*. Umbra și umiditatea ce domniaú în *argea* dádeaú firilor de tort o duritate, care permitea ca pânđa să se țesă bine și des, fără a se rumpe vr'un fir, cum s'ar fi întâmplat afară în aer uscat. Acum însă, când nu se măi fac pe la noi asemenî bordeiașe, priu *argea* se înțeleg cele doé policíore, cari în sens transversal unesc extremitățile resboiului și servă de scaun pentru femeii când țese...“ (A. Bărbulescu, Ialomița, c. Pribegii).

A. Pann, Moș-Albu, II, p. 19 :

Apoi d'acolo la vale în drumul care
mergea,
Véđu din sat o muhere țesend aci 'ntr'o
argea,
Și copii multime spuđa împrejuru'i gurii
făcend,
Unif cereaú mamă-papa, alt pentru țitã
plângend...

Iordachi Golescu (Conv. lit. 1874 p. 73) sfátuia femeilor : „Întăiu furca, apoi *argéaaa*, și cele-lalte în urmă ; nici una să nu'ți scape din mână...“

De la Vrancea, Sultănica p. 12 : „De harnică, harnică, n'are cum măi fi : unde pune mâna, Dumneđeú cu mila ; sare din virful stogului și cade ca un fulg ; în *argea* nu i sê véd mâinile ; când tórce, mănâncă caerul...“

Fetelor leneșe neplăcendu-le țesutul, de aci đicétorea pentru cei molateci :

„Nu te grăbi ca fata mare la *argea* și ca văduva la măritat“ (Pann, Prov. III, 15).

Din aceiași pricină, într'un cîntec din Dobrogea :

Sócră-mea, muhere rea,
Mê trimite la *argea*...
(G. Haldărescu, Oonstanța, c. Rasova).

Trimiterea cea silită a fetei la *argea*, a măi dat nascere și unui joc copilăresc, care se chiamă :

„La *argea*, cățea ! Se ieaú de mână măi multii copii, formând un cerc întins. Unul se face mumă și altul fată. Muma e cu un băț în mână și silesce pe fată la *argea*. Fata trece pintre copii etc.“ (G. Popescu, Ialomița, c. Broscenî).

Argea fiind în cea măi strînsă asociațiune de idei cu fete, de aceea într'o multime de cantece o găsim în legătură cu ștregăriă.

Doîna „Barbul :

Iată Barbul că trecea
Pe la casa cu *argea*
Unde țese lelița ;
Dar țesea orî nu țesea,
Că din gură tot cânta...
(G. D. T., Poes. pop. 329)

Cîntec din „Jocul păpușelor“ :

Măi Cázace, Cázacele,
Ce cați nóptea prin *argele*...?
(Ibid. 129)

Balada „Sórele și luna“ :

Făr' de mî-a găsit
Și mî-a nemerit

La nouă *argele*,
 Nouă fectorele,
 În prunduț de Mare,
 Pe unde resare ...

și mai jos :

Sóre resăria
 Și sóre'mi venia
 La gură d'*argea*;
 Cu dinsa vorba,
 Frumos c'o 'ntreba ...

(Ibid. 410)

v. ² *Resboiu*.

II°. *argea* în arhitectură.

Deja mai sus, în țesetoria, noi am vădut că sensul fundamental al *argelei* este cel arhitectonic: *bordeiu*, „casula vel cella subteranea“ (L. M.). *Argeana* fiind o gaură în pământ acoperită, cuvintul capătă în arhitectură, pe lângă înțelesul de ce-va găurit, mai cu samă pe acela de boltă sau de partea superioară cea încovoiată a unei clădiri.

„*Argea* se chiamă la un beciu sau la o pivniță gura cea mare, pe care se vîră bolobócele, și intrarea cea mică de prin dughenă. Se întreabă, de ex.: pe unde te duci în beciu? prin *argea*?...“ (D. Arghirescu, Covurluiu, c. Moscu).

„*Argea* se numesce tot materialul lemnos la clădirea unei case, afară de părăți, de ex.: costoróbele, grindile, căpriorii și léturile, toate acestea sînt *argea*. Tot așa la o șură sau alt acaret“ (Dumbravă, Némț, c. Uscății).

„*Argea* se ȓice scheletul unei case“ (I. Reteganu, Transilv., c. Săncel).

„La móră *argéua* stă d'asupra în capul amănarilor (N. Vuga, Vasluu, c. Bodesci).

„*Argea* însemnăză la zidiri o formă cercuriă boltită cu petró; așa la case, la pivnițe etc.“ (I. Basiliu, Iași, c. Gropnița).

În privința arhitecturii bisericesci, iată trei vechi texturi fôrte importante:

Dosofteiu, Liturgiar 1683, f. 11 a: „și ȓase diaconulă din dvernițe la mijloculă *argiălii* cu sveșnice la ambonă...“

Ibid. f. 22 a: „de-acii să 'nchină amăndoii, diaconulă în *argia* unde stă, popa în oltariu...“

Același, Synaxar 1683, oct. 26 (f. 88 a): „cumă intrară în besiarica svântului la loculă ce să chēmă trivolonă la 'ntratulă în *argia* între cei 2 stlăpi mare de Thessaliă ce stau spre-apusă...“

Consultând asupra acestor pasage pe I. P. S. Mitropolitul Primat Iosif, a bine-voit a'mi respunde că: „*argea* este bóltă cea mare a bisericeii de sub turlă, obicînuit la mijlocul bisericeii“; mai adăugend:

„În mănăstirea Némțului și pînă astăȓi locul din altar, destinat pentru Stareț și care este o scobitură boltită în zidul despre Méȓi-ȓi al altarului, se numesce: *Argéoa* Starețului...“

III°. *argea* la plutași.

„Iată ce însemnăză pe la noi cuvintul *argea*: 1°. La clădirea unei case, de asupra părăților în curmeȓiș se aședă grindile, costoróbele și alte legături, cari tóte la un loc se chiamă *argea*, ér de asupra *argelei* se aședă apoi căpriorii, pe cari se bat léturile, și pe léturi dranița sau acoperișul. Se ȓice, de ex.: am radicat *argéua*, mai trebuie căpriorii, léturile și apoi dranița. 2°. Plutași, când fac plute de dulapi, lătunoii sau scânduri, pe de laturii, adecă la stânga și la drépta plutei légă strins câte o grindă, numită *argea*. Aceste *argele* apără pluta de a nu se desface, când va fi isbită de valuri, de vr'un pod sau țerm etc. Se ȓice, de ex.: am aședat *argelele* ca să întăresc pluta“ (G. Constantiniu, Némț, c. Dómna).

IV°. Derivațiunea.

La Turci Djagatai se găsește cuvîntul arġa „caisse, boîte“ (Vambéry); același sens are și latinul arca; totuși nici „arca“ cu „arġa“, nici ambele n'au a face cu românul *argea*, în care sensul fundamental este anume acela de „locuință“. Necunoscînd acest sens fundamental, ci numai pe acela de „țesetoriă“, Cihac (Dict. II, 636) trage pe *argea* din grecul ἀργαλοῦν (*ἐργαλοῦν*, *ἐργαλεῖον*) „outil, métier“, adică „ἐργαλεῖον τοῦ ὑφάντι, métier du tisserand“. Din grecul *ἐργαλεῖον* prin forma latină vulgară „argalia“ (Du Cange), care însemna „uneltă de curgere“, a remas la Moldoveni cuvîntul hărgăi, după cum se chiamă pe la Covurluiu, bună-ora, vasele peste tot: străchini, cėunuri, racle, linguri etc.; dar dacā din argalia se nasce la Romāni „argae“ ca din „minutalia“ — „mānuntae“, din „argae“ însă pînă la *argea* trecerea fonetică e fōrte anevoe, fāră a mai vorbi despre sensul cel fundamental de „locuință“. Etimologia turcā, cea latină și cea grēcă din ἀργαλοῦν, sînt de o potrivă fāră temeiu.

Numai la Munteni *argea* se iewe uneor cu înțeles de „métier du tisserand“, ca sinonim cu resboiu, și acēsta fōrte rar chīar la Munteni, accepțiunea cea mai respādită fiind acea de bordeiu unde se țese, un fel de cămară în pāmînt în care se aședă uneltele de țesut și 'n care lucrēzā fetele: „*argea*, hutte, unde țerancele fac pāndă“ (Pontbriant). La cei-lalți Romāni noțiunea de *argea* e cu totul străinā acelei de țesetură, măcar-cā și 'n Moldova cuvîntul însemnēzā un fel de cămară sub pāmînt, anume gura unei pivnițe. Ca o nuanțā a aceluiași sens este *argea* „firidă“, „un loc găurit în pārete“. Și fiind-cā la o casă, iar la un bordeiu mai ales, tocmai bōlta de

sub acoperiș este ceia ce 'i dā caracterul de locuință, de aci bōlta în genere saū întrēga lemnăriā de sub acoperiș primesce, atāt în Moldova precum și peste Carpați, numele de *argea*. Tot așa este și *argea* la o mōră; iar prin analogiā, ca un element de întārire, sînt și scāndurile numite *argele* la o plută.

Pe lingā femininul *argea*, existā și o formă masculinā argel, precum se numește o localitate în Bucovina și un munte în Muscel. În Banat, după dicționarul Mss. Iugoșen circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 414), deminutivul argelaș însemnēzā o cocioabă: „argelash, vile tectum“. În fine, cu sensul precis de „casă“, cuvîntul *argea* ne întimpinā într'un prețios pasagiū la Dosofteiu, Paremiar 1683, (Noevrie 21, f. 14 a), Jezechiel, XLIV, 4:

...și mă băgă
precalia uși svin-
telor cei de cătră
severū, în potri-
va *argiali*...

...et introdu-
xit me per viam
portae quae ad
aquilonem, e regi-
one domus (τοῦ
οἴκου)...

unde în Biblia lui Șerban-vodă, 1688: „și mă băgă înlāuntru după calē porții cei despre crivățū, în prējma casii...“

Tot aci vine în ghicitōrea poporanā despre „Luminarea“ urmātorul paralelism:

Dobra grasa
umple casa

saū:

Mică, mititea,
Umple o daia cu ea...

saū:

Ana grasa
Umple casa...

ceia ce într'un variant sunā:

Mică, mititică
Umple *argēua* cu ea...

(Bulgărescu, Ghicitori, p. 20, 30, 31)

unde, neapărat, nu p^ote fi vorba de „métier du tisserand“, ci numai despre o d a e saŭ c a s ă .

v. *Ana* (p. 1148).

La 1874 (Ist. crit. II p. 50) cunoșteam și eu pe *argea* numai cu înțelesul cel țesetoresc; și totuși deja de de pe atunci mă isbise coincidența fonetică și logică a acestei vorbe cu archaismul elenic ἄργιλλα. La 1880 Diefenbach, deși foarte înrîurit de Cihac, totuși observă și el: „*argea*, pl. *argele* Dunk, unterirdisches Frauenarbeitsgemach, entspricht merkwürdig dem uralten ἄργιλλα“ (Völkerkunde Osteuropas, I p. 259). Cu atât mai mult astăzi, când avem la îndemână un material indestulător, filiațiunea între *argea* și ἄργιλλα nu numai se verifică, dar tot-o-dată se p^ote preciza modalitatea înrudirii.

Grecesce, însă numai în graiul cel mai vechiu, ἄργιλλα însemna „locuință sub pământ“. Așa la Efor, cu trei secolⁱ înainte de Crist: „(Κιμμερίους) εν καταγείοις οικίαις οικεῖν, ἄς καλοῦσιν ἄργιλλας“ (ap. Strab. l. V c. 4 § 5, ed. Didot). În vechea limbă macedon^{en}ă—fie ea dialect grecesc, fie dialect tracic—ἄργελλα se numia o cămară, în care se făcea baie caldă: „ἄργελλα, οἴκημα Μακεδονικόν, ὅπερ Φερμαίνοντες λούονται“ (Suidas, ad voc.). În sfârșit, Stefan Bizantinul (v. „*Αργιλοι*“) ne spune că „în limba Tracilor șórecele se chiăma argil“: ἕποθρακων ὁ μῦς ἄργιλος καλεῖται“. Dacă ne aducem a-minte că lătinesce iepurele-de-casă se numesce „cuniculus“, adecă gaură, fiind-că — țice Varrone (De re rust. l) — „face gaure sub pământ: „ab eo quod sub terra cuniculos ipsi facere soleant“; dacă ne mai amintim că numirile sanscrite ale șórecelui: çušira și akhanaka, derivă din çusi „gaură“ și khāni

„gaură“; atunci se lămuresce dela sine’și pentru ce Tracii numiaŭ pe șórecele ἄργιλος, adecă cu același cuvînt cu care se chiăma o gaură, o „locuință sub pământ“.

Din greco-tracicul argilla saŭ argella „locuință sub pământ“ se trage d’a-dreptul românul *argea* „locuință sub pământ“, cu trecerea fonetică întocmai ca în „măseă=maxilla“, „vergea = virgella“ etc. Forma masculină argel cu deminutivul argelaș se apropiă, pe de altă parte, de tracicul ἄργιλος.

v. ² *Argea*. — *Bordeu*. — ¹ *Grec*.

² *Argèa*, n. pr. loc. f.; certaines localités en Roumanie. Frunțescu indică satul *Argeoa* în districtul Tecuci. De asemenea *Argéua* în Putna (Buciumul roman, t. I p. 40). Intr’o hotărnicia moldovenescă din 1604 (Melchisedec, Chron. Romanului I p. 229) se menționează în districtul Némț trei puncturi topografice numite: *Argea* de jos, *Argea* de sus, *Argea* de mijloc. La plural, un munte în Gorj se chiămă *Argele*. Pe lângă acestea, un sat în Bucovina și un munte în Muscel se țice Argel.

v. ¹ *Argea*.

Argèl. — v. ^{1,2} *Argea*.

Argelâr (plur. *argelari*), s. m.; propriétaire, gardien ou intendant de haras. Formă bănățenescă pentru hergheligiŭ (Șaînenu, Elem. turc. No. 663).

v. *Herghelegiŭ*.

Argelăș, s. n.; hutte. — v. ¹ *Argea*.

Argèle, n. pr. loc. f. plur. — v. ² *Argea*.

Argeș, n. pr. loc. m.: ¹0. rivière en Valachie; ²0. ville située sur la rivière de ce nom; ³0. district et arrondissement nommés d’après cette ville.

În cuvîntul *Argeș* finalul -eș nu e un sufix românesc ca în numirile lo-

cale „Brățeș“, „Cörneș“, „Büteș“, „Gü-reș“, „Băbeș“, „Gròteș“, „Spèdeș“ etc., căci în acestea accentul este tot-d'a-una pe penultima și vocala *-e-* nu scade nici o dată la *i*, pe când *Argeș* se aude foarte des *Argiș*, după cum se citește și pe vechiul sigil municipal al orașului, ba une-orî chiar *Argiș*, bună-óră într'o variantă a baladei despre Meșterul Manole:

In sus pe *Argiș*,
Prin ăl cärpeniș,
Prin ăl aluniș...

(G. D. T., Poes. pop. 460)

Cuvîntul dară întreg: *Argeș* sau *Argiș* sau *Argiș*, cată să fie un împrumut dintr'o altă limbă. De unde însă? Este o întrebare, la care nu se pòte respunde fără o cercetare foarte mi-gălósă.

Avem un rîu *Argeș* și avem un tîrg *Argeș*. Rîul *Argeș* isvoresce din muntele Albina, curge în lungime de peste 100,000 stînjeni și se varsă în Dunăre lîngă Oltenița. Pe malul acestui rîu, se află orașelul *Argeș*, numit mai adesea Curtea-d-e-*Argeș*, avînd astăzi abia ce-va peste 3,000 locuitori și după care s'a numit districtul *Argeș* cu vr'o 200,000 locuitori pe vr'o 900,000 de pogóne, compus din șapte plăși, dintre cari una se chiamă și ea *Argeș*. Actuala reședință prefectorală a acestui district sînt Piteșcii, orașelul *Argeș* fiind numai o reședință sub-prefectorală.

I^o. Rîul *Argeș*.

E vestit prin limpedicîunea apei sale și prin frumusețea malurilor. A fost tot-d'a-una plutitor pentru vase mici.

În balada „Staicul lui Vióră“ se înșiră rîurile cu pesce bun:

Îalomița,
Dimbovița,
Argeșul,
Teléjenul,

Tileormanul cu Vedeă,
Tòte apele,
Tòte gîltavele...

(Țara nouă, 1888, 632)

Balada „Mănăstirea *Argeș*“:

Pe *Argeș* în jos,
Pe un mal frumos,
Negru-vodă trece
Cu tovarășii țeece...

și mai la vale:

Măndre ciobănaș
Din fluer doinaș!
Pe *Argeș* în sus
Cu turma te-ai dus,
Pe *Argeș* în jos
Cu turma ai fost...

Doîna „Săbărelul“:

Frunză verde salbă-móle!
Cât mi-e *Argeșul* de mare,
Haz ca Săbărelul n'are...

(G. D. T., Poes. pop. 304)

Neculce, Letop. II p. 260: „Șerban Vodă făcuse gătire mare de oști în țara Muntenescă, și făcuse câte-va vase, șeițe, la *Argeș* cu zahere de sta gata să se scoboare pe Dunăre, și se agiunsăse cu toate capetele Sirbimeî pe de ceia parte de Dunăre...“

Rîul *Argeș* n'are a face cu anticul *Ordessus* (Ὀρδησσός) din Herodot. Identificarea ambelor numi se întemeiază numai pe asemnarea lor, o asemnare însă de tot neorganică, fiind-că inițialul netonic *Or-* nu putea deveni *Ar-*, ba nici dentalul *-de-* nu avea pentru ce să trecă în guturalul *-ge-*. Numele antic cel sigur al rîului *Argeș* nu este *Ordessus*, ci *Mariscus* sau *Marisca*; și etă probe:

Itinerarul lui Antonin, Tabla Peutingeriană și *Notitia Dignitatum*, cari în privința Daciei resumă cunoscîțele geografice ale Romanilor în primii secolii ai creștinismului, înșiră în următorul mod dela apus spre resărit

o serie de localități danubiane din Mesia :

Antonin :	Tabla Peutling. :	Notitia Dignit. :
Appiaria.	Appiarius.	Appiaria.
<i>Transmariscam.</i>	<i>Trasmarisca.</i>	<i>Transmarisca.</i>
Candidiana.	Nigrinianis.	Candidiana.
Teglicio.	Tegulicio.	Teglicio.
Dorostoro.	Durostero.	Durostoro.

Dorostoro, Durostero sau Durostoro, Dristor în monumente din evul mediu, este Silistria de astăzi. După Itinerarul lui Antonin, între Transmarisca și Silistria se numărau 53,000 pași; după Tabla Peutingeriană, 49,000; luând dar o cifră mijlocie între cele două, căpătăm ca ce-va destul de pozitiv: 50,000, ceia-ce, după calculii lui Canina, basată pe anticele măsurători romane autentice de prin muzeele Italiei, corespunde cu vr'o 70 pînă la 75 kilometri (L'architettura romana, 1840, t. I p. 102, 453).

Căutând acum pe o mapă această distanță spre apus de Silistria, noi dăm peste punctul unde din partea României riul *Argeș* se vîrșă în Dunăre.

La Români particula *trans* la începutul unui nume local indica mai tot-d'a-una pozițiunea lîngă o gură de riș sau față'n față; noi dîcem mai tot-d'a-una, fiind-că au putut fi excepțiuni, deși Mannert nu le admite nici de cum, considerând fenomenul ca o regulă generală: „*syllaba Trans qua semper castella ultra flumen in barbarico posita signantur*“ (Res Trajani, 1793 p. 26). Deci *Transmarisca* însemnă: „în fața riului *Marisca*“, întocmai precum *Transdierna* este: „în fața riului *Dierna*“.

Etă de ce toți comentatorii, în unanimitate, au atribuit castelului *Transmarisca* locul *Turtucaului* de astăzi, orașel pe țermul bulgăresc al Dunării, avînd în față, pe malul românesc, gura *Argeșului*.

De aci urmăză că acest riș, cel puțin acolo unde se ciocnesce cu Dunărea, se numia *Marisca*.

În adevăr, Geograful *Ravennat* din secolul IX pune încă în Dacia: „*fluvius Mariscus*“ (*Ravennatis Cosmogr.* ed. 1860 p. 179).

Argeș dară, ca nume al riului, nu este antic. N'ar fi de mirare chiar să fie mai puțin vechiu decît *Argeș* ca nume al țîrgului, după cum în Moldova numele riului „*Bêrlad*“ pare a fi mai nou decît numele țîrgului „*Bêrlad*“, a cărui istorie se urcă foarte sus în vîc-ul de mijloc. Și mai cu siguranță se pôte dice că riul *Trotuș* și-a căpătat numele dela orașelul *Trotuș*, iar riul *Teleorman* s'a numit așa după districtul *Teleorman*. De'nțăiu se va fi dîs: „riul *Argeșului*“ și apoi numai *Argeș*, precum un afluinte al *Argeșului* se dice „riul *Dómnei*“ și numai „*Dómna*“, iar un afluinte al *Dómnei* se dice „riul *Țîrgului*“ și numai „*Țîrgul*“.

v. *Bêrlad*.

II°. Orașul *Argeș*.

În privința vechei importanțe istorice, dintre orașele Țerei-Romănești numai dóră *Severinul* se pôte fãli de a întrece pe *Argeș*. Totuși vechimea acestuia nu se urcă la epoca romană. Monumente sau inscripțiuni romane pe aci nu se află. Este un țîrg cu totul din vîc-ul de mijloc. La 1332 era în *Argeș* un episcop catolic, Dominicanul *Vitus „episcopus Argensis“* (Benkő, *Milcovia* I p. 222). La 1390, se menționă în registrele papei *Bonifaciu IX*: „*Frater Franciscus de S. Leonardo Ordinis Carmelitorum Electus, Episcopus Argiensis in Valachia*“, care era sub ascultarea arhiepiscopului de *Kolocza* în Ungaria (Fejér, *Cod. dipl.* X, 3 p. 107). Acel episcopat catolic deveni în urmă numai nominal, căci în locu'i s'a rădicat o mitropolie ortodoxă,

care a ținut apoi pînă pe la începutul secolului XVI: era un mitropolit în *Argeș* pentru întreaga Munteniă, un alt mitropolit în Severin pentru părțile oltene.

v. *Severin*. — *Ungrovlahiă*.

Tot-o-dată *Argeșul* era scaun al Domniei, de unde i-a și ramas numele de *Curtea-de-Argeș*. Cele mai multe crîsove din secolul XV datîză din *Argeș*. Și fiind că alfabetul român cirilic nu avea încă pe atunci semnul Ț pentru sonul ģ (dj), de aceia numele vechei reședințe princiare se scria cu r (gh).

În actul slav ic dela Vlad Vv. Dracul din 1439 (A. I. R. I p. 85) se ȳice la sfîrșit că: „s'a dat în *Arghiș*, dar s'a scris în Tîrgoviște (dana vŭ Arghișiu, pisana ze vŭ Trŭgovișci)...“

În actul din 1524 dela Vlădislav-vodă (A. I. R. I, 104) ni se spune că de 'nainte porȳii mănăstirii din *Arghiș* se afla o casă „de primirea străinilor“.

Pînă tărđiŭ scrierea tradiȳională *Argeș* sau *Arghiș* ne întimpină chiar în acte scrise romănesce.

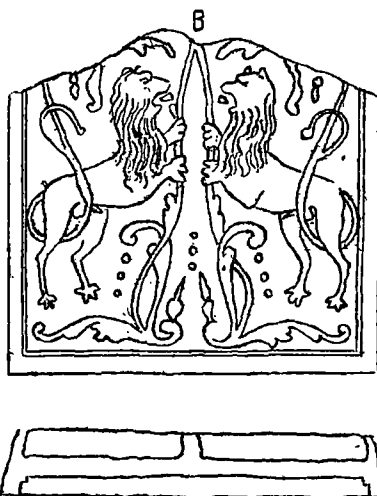
Radu-vodă la 1612 (A. I. R. I. p. 119) scrie: „părintelui egumenului lu Efthemie dela sfânta mănăstire deîn *Argheș*...“

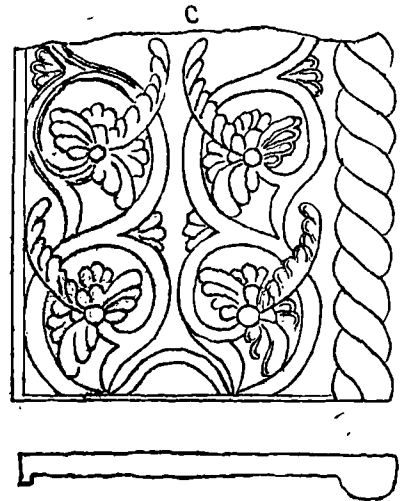
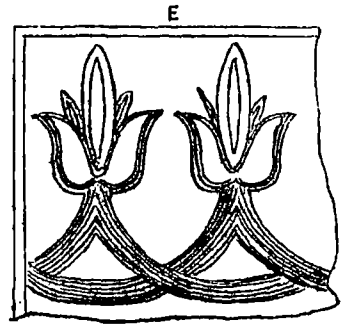
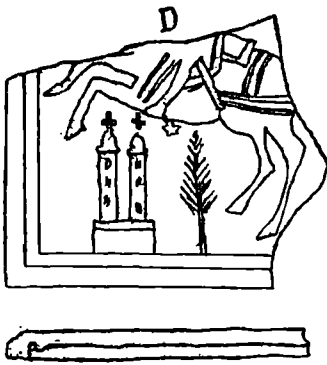
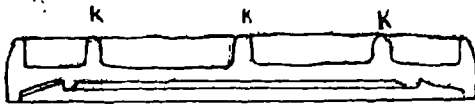
Dicȳionar Mss. Bănăȳen circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 424): „*Argish*. Opidum in Valachia Transalpina“.

Orășeniŭ din *Argeș*, pînă 'n secolul XVI și mai încóce, erau fórte cunoscuȳi prin spiritul lor comercial. În vechile registre municipale din Brașov și mai ales din Sibiu, publicate de curând, figuréză pe la 1500 o mulȳime de negustori din *Argeș*, cari aduceau din Ardél tot soiul de postavuri, șele, ferării, curele, căciule, furci, cuȳite etc. și duceau într'acolo pesci, mai cu samă crapă, céră, piei de vulpe, de jder, de vidră, și apoi felurite lucruri din Ori-

ent: piper, stafide, covóre, catifele, bogăsiă și altele.

Ce-va după 1512 Négoe-vodă Basarab a mutat cel întălu Mitropolia din *Argeș* la Tîrgoviște, după cum era să se facă deja sub Radu cel Frumos. „Și așa se tocmi — ȳice scriitorul conștimpuran stareȳul Gavriil din Sânt-Agora (A. I. R. I, 2 p. 149) — și așa se tocmi ca de acum înainte nici o dată în veci în *Argeș* să nu mai fie Mitropolie, ci să fie mănăstire și arhimandrie“. De atunci încóce a început să scadă însemnătatea politică și economică a acestuŭ oraș. Ceia ce n'a perdut însă *Argeșul* nici pînă astăđi, este meșteșugul olăriei. Cronicarul șasesc Kraus (Siebenb. Chronik, ed. 1862 t. I p. 55), sub anul 1619, vorbesce cu multă socotinȳă despre cărămiđile saŭ olanele cele smăltate, albe, verđi, albastre și roșii, cari se lucaŭ în *Argeș* și se exportaŭ de acolo în Transilvania. Câte-va fórte vechi din acele cărămiđi, din timpul luŭ Négoe saŭ și mai de'nainte, s'aŭ publicat de d. Tocilescu (*Curtea-de-Argeș* p. 36):

Vechea clădire a Mitropoliei, Négoe a prefăcut'o într'o strălucită mănăstire, pe care lată cum o descriea pe atunci starețul Gavriil (A. I. R. I, 2 p. 148):

„Și sparse mitropolia din *Argeș* din temelia ei, și zidi în locul ei altă sfântă biserică, cioplită și netezită și săpată cu flori, și a prins pe din lăuntru toate petrele una cu alta pe din dos, cu scoabe de fer cu mare meșteșug,

„și a vărsat plumb de le-a întărit, și a făcut prin mijlocul tindei bisericei 12 stalpi înalți, tot de pără ciopliți și înviriți, foarte frumoși și minunați, cari închipuesc 12 Apostoli. Și în sfântul oltar de asupra prestolului încă făcu un lucru minunat cu turlureșoare vărsate, iar ferestrele oltarului și ale bisericei cele de pe d'asupra și ale tindei tot scobite și răsbătute prin

„pétră, cu mare meșteșug le făcu; și
 „la mijloc o ocoli cu un brău de pétră,
 „împletit în trei vițe și cioplit cu florî
 „și poleit, biserica cu oltarul dimpre-
 „ună cu tinda închipuind sfânta și ne-
 „despărțita Troiță. Iar pe de supt stra-
 „șina cea mai din jos împrejur a toată
 „biserica, făcu ca o strașină tot de
 „marmură albă cioplită cu florî, scobite
 „și săpate foarte frumos; iar acopere-
 „mîntul tot de plumb amestecat cu
 „cositor, și crucile pe turlle tot poleite
 „cu aur, și turllele tot cioplite cu florî,
 „și unele făcute sucite, și împrejurul
 „boltelor făcute steme de pétră cio-
 „plite cu meșteșug și poleite cu aur.
 „Și făcu un cerdăcel dinaintea bisericeî
 „pe patru stălpî de marmură peștriță,
 „foarte minunat boltit și zugrăvit, și
 „învălit și acela cu plumb. Și făcu
 „scara bisericeî tot de pétră scobită
 „cu florî și cu 12 trepte semnând 12
 „seminții ale lui Israil. Și pardosi toată
 „biserica, tinda și oltarul, împreună
 „și acel cerdăcel, cu marmură albă, și
 „le împodobi pe din lăuntru și pe din
 „afară foarte frumos, și toate scobi-
 „turele petrelor pe din afară le vâpsi
 „cu lazur albastru, iar florile le polei
 „cu aur. Și așa vom puté spune cu
 „adevărat, că nu este așa mare și so-
 „bornică ca Sionul, carele îl făcuse
 „Solomon, nici ca Sfânta Sofia, care
 „o făcu Iustinian împăratul, iar cu
 „frumsețea este mai pe d'asupra de-
 „cât acelea...”

Négoe Basarab n'a făcut alt ce-va
 — după cum ne-o spune el-însuși într'o
 inscripțiune slavică din a-drépta întrării
 în biserică — decât a restaura într'un
 mod radical un templu mai vechiu:
 „pe care domnia-mea l'am aflat în
 Curtea-de-Argesș sguiduit și ne'ntărit
 (eze obrêtoh gospodstvo-mi vŭ Dvorŭ
 Argis porușena i nepokrŭplena)“. Ar fi
 cîudat de a'și închipui cine-va că Dom-

nul va fi dat jos o zidire care, deși
 învechită, totuși era încă destul de
 bună pentru a servi pînă în acel mo-
 ment de catedrală a țerei. Intr'un ase-
 menea cas n'ar fi avut decât să'și ră-
 dice mănăstirea pe un loc slobod. Cu-
 vintele baladei poporane:

Un zid părăsit
 Și neisprăvit,
 Căniî cum îl vëd
 La el se repêd,
 Și latr' a pustiu,
 Și url' a morțîiu...

(Alex., Poes. pop. 2. 186)

nu se potrivesc nici cu textul stare-
 țului Gavriil, nici cu însăși mărturi-
 sirea lui Négoe.

Peste un secol și ce-va, o a doua
 restaurațiune, mai puțin radicală, a fă-
 cut'o Mateiu Basarab, despre care îată
 cum vorbește Duca-vodă într'un hrisov
 din 1674 (Condica Mss. a Argeșului
 No. I f. 9, în Arch. Stat. din Buc.):
 „văzând dumnélui răposatul Mateiu
 voevod sfânta mănăstire, veche de ne-
 socotiți ani și stricată, cu multă chel-
 tuială o au înnoit...”

Frumósă era mănăstirea; dar călu-
 gării nu pré plăceaŭ, se vede, orășe-
 nilor, și nici clerului mirén de acolo,
 ba nici sătenilor de pe'n pregîur. La
 1649 (A. I. R. I p. 107) Mateiu Ba-
 sarab scrie: „ție judetu cu 12 prăgari,
 și voao tuturor orășaniloru și preuți-
 lor și diiaconilor deîn orașul domniî
 méle deîn Argeș, și voao rumănilor
 mănăstirii den satul Flămânzești, cătră
 acésta vă dau în știre domniîa mé
 pentru că am înțeles dumnie-mé, cum
 purtaț mănăstire dumnie-méle și că-
 lugării miei de val cu cuvinte grele și
 relé cum nu se'r cădé, de-i măscăriț
 și le aruncaț năpăști că vă umblă cu
 fâmiile, de faceț mănăstire și călugării
 de răs și de măscară...”

La 1793 mănăstirea a fost înălțată

la episcopiă. De aci însă — țice d. Tocilescu (op. cit. p. 56) — „biserica lui Négoe avu să sufere un șir de incendii și de stricăciuni, căci la 1838 un nou „cutremur îi sgudui temeliele, mutând „multe petre din locul lor, pentru care „fu restaurată de episcopul Ilarion „(1828—1845); la 1866, arse seminariul; la 1867 aprilie 23, casele, clopotnița și paraclisul; și în fine în „același an, decembre 2, un foc mistui „întreg interiorul bisericei și împedecă „de atunci de a se mai oficia într'insa „serviciul divin“. In acest chip, la 1875, s'a început ultima restaurațiune, a patra saă a cincea.

Intru cât Vodă Négoe nu săvîrșise alt ce va decât o dregere, tot așa a făcut și Regele Carol, ba pôte chiar ce-va mai mult, de vreme ce în catedrala metropolitană din Argeș de pe la 1512 se mai ținea bine-reu o liturgiă, pe când biserica episcopală din 1868 era de tot părăsită. Dar cine ôre să fi fost artistul cel restaurator din țilele lui Négoe?

Nu vom desbata aci ipotesa d-lui Odobescu despre faimosul „meșter Manole“; o lăsăm acêsta pentru un alt prilej, ca și întrêga baladă asupra mănăstirii dela Argeș, pentru care se află paraleluri la Serbi, la Albanesi, la Neo-greci, ba și la Macedo-români (Țara nouă, 1887 p. 47). Vom constata numai că numele artistului, pe care l'a întrebunțat Regele Carol, se scie; dar nu s'a descoperit încă pînă acuma înaintașul seă din epoca cea veche.

v. *Manole*. — *Manea*.

Négoe Basarab începuse lucrarea și a mers departe, dar n'o isprăvise pe deplin. O inscripțiune slavică din 1526 ne spune că el a murit înainte de sfîrșitul operei sale: „nesüvrüšivü prêide kü věčnim obitélem“. A terminat'o

ginerele seă și urmașul pe tron, vitêzul Radu dela Afumați. In acea inscripțiune se pomenesce și un „Dobromir Zugravul“, care însă va fi zugrăvit, cel mult, chipurile cele de stil bizantin ale Sfinților, dar la partea sculpturală nu s'a amestecat. Intrebarea dară: cine anume fost'a sculptorul din epoca lui Négoe, acela care „cioplise, netețise și săpase cu flori“, după expresiunea starețului Gavriil, și căruia 'i aparțin minunatele „scobiture“ de acolo, — este o întrebare nedeslegată.

Un lucru e aprôpe de mintea omului. Apucându-se a isprăvi cele începute și fôrte înaintate de socru-seă, Radu dela Afumați nu avea nici un cuvint de a nu întrebunța pe aceeași meșteri, nu pe alți noui, și mai ales pe același artist decorator, căruia i se datoriau cele făcute deja mai de'nainte. Dacă dară norocul ne-ar sluji cum-va a destăinui pe sculptorul lui Radu dela Afumați, noi am avé prin însăși acêsta pe sculptorul lui Négoe-vodă.

In vechile socotelî municipale ale Brașovului, aflăm sub anul 1522, îndată după mórtea lui Négoe: „sculptori qui ecclesiam in Argis proportionare debebat“, adecă: „sculptorului fost însărcinat cu potrivirea bisericei din Argeș“. Să se bage de samă „debebat“, prin care se indică timpul trecut. Numele propriu aci lipsesce. Îl găsim însă în aceleași socotelî sub anul 1523: „Todt Istwan vehenti Vitum „sculptorem et pictorem effigiare ecclesiam in Argis“, adică: „s'a dat atata lui Stefan Todt, care dusesse în căruța lui pe V i t u s, sculptor și pictor al bisericei din Argeș“. Aci êrăși să se observe vorba „effigiare“, care în latinitatea medievală însemna mai cu samă cioplirea petrei.

Nu vom cerceta, dacă acel „V i t u s sculptor et pictor“ era Italian V i t o

saŭ German Veit. Cei mai mulți sortiți sînt anume pentru italianismul lui Vitus. Despre relațiunile lui Négoe cu Germania noi nu scim nimic, pe cînd sînt de mult cunoscute legăturile sale cu Italia. La 1518 Dogele Venețian Leonardo Loredano a înălțat pe un ambasador al lui Négoe la trépta de „cavaler-aurat“, „miles splendidus“. In diploma, dată cu acea ocaziune și care s'a publicat în „Acta Archivi Veneti“ (Bielgrad 1863), Loredano vorbesce cu căldură despre prieteșugul seŭ cu Négoe: „suadente amicitia et benivolentia qua vehementer prosequimur ipsum dominum vaivodam“. Nu cum-va Vito să fi fost Venețian? și anume din numeroasa școlă a celebrului Giacomo Sansovino, gloria Veneției din acea epocă și ai căruia învățăcei erau foarte căutați și se împrăștieau în Europa intrégă ca arhitecți decoratori? Calea cercetării e deschisă. In orî-ce cas, numele „Vitus“ fiind numai catolic și numai occidental, artistul nu putea fi nici Grec, nici Armén, nici ortodox în genere, și nu venia la noi de peste Dunăre, ci de peste Carpați. Prin urmare, dacă este ce-va oriental în arhitectura și mai ales în arta decorativă dela *Argeș*, acest ce-va aparține cu desăvîrșire construcțiunii primitive înainte de Négoe. Italianul Vito saŭ Némțul Veit s'a mărginit a restaura, negreșit cu mult meșteșug și cu completarea combinativă a lipsurilor, dar totuși numai a restaura.

„Négoe Basarab — ȕice d. A. Odo-bescu (Scrieri t. II. p. 505) — întemeietorul mănăstirii dela *Argeș*, nu ne-a spus nicăieri, nici în inscripțiunile parietale ale bisericei sale, nici în cartea de povește ce el a scris pentru învățătura fiului seŭ Teodosie Voevod, cu ce ómeni s'a servit spre a înălța așa minune artistică, în fundul munților

„romănesci. Adunată el lucrători greci din Constantinopol și din Anatolia, cari lucrase la marile moschee ale padișahilor musulmani? Culesu-ia el și de mai departe, din ținuturile Armeniei și ale Georgiei, unde crăișorii creștini ai locurilor clădiau biserice croite și decorate cam în felul celei dela *Argeș*? Nimeni nu ne-a spus-o; nimeni acum nu ne-o va mai putea spune...“

Tot așa d. Tocilescu (op. cit. p. 15) observă despre această mănăstire: „Bisericele Armeniei și Georgiei, Manglis, Samthawis, Gelath, Caben, Akhtala, Safara etc. etc., tóte anteriore cu mai multe secole monumentului nostru, ne dau, dacă nu prototipul, dar cel puțin o mare parte din elementele necesare pentru a compune decorațiunea sa sculptată. Găsim aici același sistem de arcaturi, adesea întruibuintat pe fețele exteriore ale bisericelor citate mai sus, brăul saŭ ciubucul sculptat, aceleași impletiri și ornamente, aceleași rosace, și în fine, cea ce'și are importanța sa, aceleași proporțiuni în înălțime, același spirit, același stil...“

Cine a fost arhitectul decorator sub Négoe, ne-au spus-o socotelile municipale dela Brașov: „Vitus sculptor et pictor“ (Rechnungen, Kronstadt, t. I p. 460, 505). E și mai ușor a limpedi caracterul cel armenesc al minunatei biserice dela *Argeș*; adecă — după cum descrie Bayet (L'art byzantin, p. 284) arhitectura din Armenia — un fond bizantin, mănuit cu multă neatîrnare și îndrăznélă, așa că: „l'ornementation et les motifs géométriques qu'ils se plaisent à répéter rappellent bien plutôt le style persan et le style arabe“.

În vécul de mijloc multe cete de Armeni au colonizat peninsula balca-

nică, dintre cari unul — vestitul prin vitejiă Ioane Tzimiskes — isbutise chiar, pe la finea secolului X, a se urca pe scaunul împărătesc al Bizanței. Bulgaria era plină de Armeni, cărora în mare parte li se datoréză acolo nascerea sectei eretice a Bogomililor (Jireček, *Gesch. d. Bulgaren* p. 222). De peste Dunăre ei străbătuseră atunci pînă'n Transilvania, unde în apropierea Țerei-Românesci, ba nu departe tocmai de *Argeș*, documentele menționéză pe la 1355 pe un episcop armenesc dela Tălmăciu: „episcopus Armenorum de Tulmacy“ (Cuv. d. bătr. t. II p. 251).

Dar este ce-va și mai lămurit. În Armenia, lîngă lacul Van, există un oraș

forțe vechiu numit *Argeș* (**Արշէշ**),

rostindu-se cuvîntul întocmai ca românesce, unde pe la începutul secolului XIV, sub papa Ioane XXII, era și un episcop: „Zacharias Argis“ (Le Quién, *Oriens christianus* t. I p. 1448). Ce însemnéză acest nume la Armeni, nu se scie. Distinsul armenist d. profesor C. Patkanoff dela Petersburg îmi împărtășesce într'o scrisóre: „Quant „à la signification d'Arșeš, ancienne ville „aux bord du lac de Van, je ne trouve „pas dans la langue arménienne existante aucune trace d'une étymologie „satisfaisante“. În adevăr, în secolul II după Crist lacul Van, lîngă care se află acel oraș, se numia deja *Argeș*, la Ptolemeu *Arsissa* (*Ἀρσίσσα*), căci Grecii numai printr'o sibilantă puteau să represinte sonurile palatale ğ (dj) și š (sh).

Deci:

a) întru cât Româniî n'aû avut nici o dată colonii în Armenia, pe când Armeniî le-aû avut în România;

b) întru cât *Argeșul* cel armenesc

e fără alăturare mai vechiu decât al nostru *Argeș*;

c) întru cât ființarea coloniilor armenesci tocmai lîngă *Argeș* se constată în secolul XIII prin „episcopus Armenorum“ dela Tălmăciu;

d) întru cât tóte acestea, la un loc cu identitatea perfectă a celor doé numi, nu pot fi un simplu joc al întâmplării;

resultă că tîrgul *Argeș* din Carpați cel de lîngă riul *Argeș* fusese colonizat în vécul de mijloc de cătră pribegii Armeni din tîrgul *Argeș* cel de lîngă lacul *Argeș*.

— La 1275, după o notiță contimporană de cronicarul armenesc Smpad (*Hist. des Croisades, Doc. arm.* 1869 t. 1, p. 608), mai multe localități de lîngă lacul Van, iar mai cu deosebire Arșeš, fuseseră aprópe dărimate printr'un șir de cutremure, cari se repetară cu urgiă în interval de un an întreg. Póte atunci, póte și 'ntr'o epocă ce-va mai veche, nici într'un cas însă mai nouă, o cétă de Armeni pribegiseră de acolo și, ajunși pînă 'n Carpați, aû întemeiat aci, în memoria cuibului lor, un nou *Argeș*, dând același nume riului, după cum tot așa se chiăma în vechime și lacul Van. Clădind o biserică în stil armenesc și îmbrățișând catolicismul, de nu vor fi fost catolici din trecut, acei Armeni aû căpătat dela Papa un episcop: „episcopus Argensis“, care — strimtorat de Români — s'a mutat în urmă la Tălmăciu în Ardél: „episcopus Armenorum de Tulmacy“; iar vechea biserică armenescă, mereu învechită și re'noită, dar totuși păstrând cu stăruință tiparul seû architectonic și decorativ cel armenesc, a devenit mitropolia a Ungro-vlachiei, apoi mănăstire, apoi episcopie.

— Vechea marcă a tîrgului *Argeș*, așa cum o găsim de când cunoscem pe-

cețile sale municipale, nu de ieri său alaltă-ieri, este vulturul. Iată-o după o pecete din 1629 :

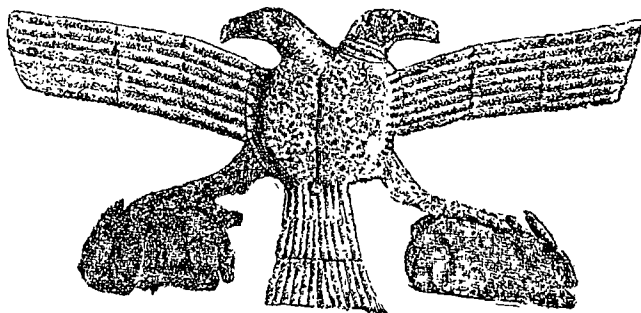
Iată-o iarăși după o pecete din 1665, păstrată ca și cea-laltă în Arhivele Statului din Bucuresci (Doc. II. Rom. No. 53 și 54):

Acastă pecete înfățișează anume pe vulturul împăratesc, cu care România nu avusese a face dela căderea Constantinopolei și chiar cu mult mai de 'nainte, de când adecă între Bizanța și între România s'aū aședat la mijloc staturī și stătulețe serbe și bulgare. Negreșit, nu pe la 1600, nici la 1500,

nici la 1400, își vor fi băgat țirgo-veții Argeșeni pe acest vultur cu doē capete în pecetea lor, și anume în pecetea cea municipală, nu cea biserică-căscă. Din dată însă ce noi scim acumă că orașul *Argeș* fusese coloni-sat cam în secolul XIII de un stol de Armeni, plecați din Argeșul cel de lingă lacul Van și veniți în Muntenia prin imperiul bizantin, este de cređut că tocmai dînșii s'intă aceia cari dedu-seră coloniei lor drept marcă pe acel vultur, lăsându'l apoi moștenire Romă-nilor, de 'mpreună cu numele Argeș și de 'mpreună cu măiastra biserică.

Să se ia bine a-minte, că Armeniī cei aședăți în Muntenia, deși puteaū să împrumute pe vulturul cel cu doē capete dela Bizantinī, totuși ar fi fost nu mai puțin cu puțință, ba pōte chiar mai firesce, ca dînșii să și-l a-ducă d'a-dreptul din Armenia, căci în regiunea Tigrului și a Eufratului, pre-cum de-mult arētaseră archeologii fran-cesi, după cari apoi și d. A. Odobescu în studiul seū despre „Tesaurul dela Novo-Cerkask“, aquila bicefală e fără alăturare mai antică decât la Greci. Nu Armenia o primise dela Bizanța, ci Bizanța a primit'o din Armenia. Iată vulturul cel armenesc cu doē ca-pete, din cea mai adâncă vechime, pe o stâncă dela Eyuk în Cappadocia :

Acastă obirșă a vulturului argeșen încetăză de a fi o ipotesă, dacă vom recurge la luminile sigilografieî. Figurele de prin mărcile municipale, ca și de prin cele nobiliare, se născău în vécul de mijloc măi ales prin așa đisul „rebus eraldic“ saũ „armes parlantes“, adică: numele unũ lucrú seménând măi mult saũ măi puțin cu numele unei localități saũ familie, figura aceluĩ lucrú se lua drept marcă ereditară a familieî saũ a localitătiî.

v. ¹ *Arap* (p. 1458).

Despre pecetele municipale în specie s'a đis de-mult că: „măi obicĩnuit figuréză pe ele lucrul al căruia nume se aseménă cu numele orașului“ (Heineccius, De Sigillis, 1702 p. 140).

Câte-va exemple:

Capitala Bavariei München are în marcă un călugăr = Mönch;

Berna din Elveția are în marcă un urs = Bär;

Magdeburgul are în marcă un castel = Burg și o fată = Magd;

Orașul Arnstadt are în marcă un vultur, fiindcă în vechiul dialect francic vulturul se đicea „arn“, cuvĩnt pe care astăđi locuitorii de acolo nu'l măi înțeleg, dar totuși vulturul remăne și va remăne pe pecetea municipală...

Dacă un popor, printr'un rebus eraldic tras din graiul seũ, alcătuesce marca unũ oraș, această marcă pôte să trecă apoi la un alt popor, care înlocuesce pe cel de'ntăi și nu încetăză de a o întrebuița în curs de vécuri, deși pentru dĩnsul ea nu măi are nici un înțeles.

Romănesce cuvĩntul vultur, și ori-ce alt cuvĩnt din nomenclatura păserească saũ nepăserească, nu se aseménă de loc cu *Argeș*. Armenesce însă și numai armenesce, vulturul este rebusul eraldic cel firesc al numelũ *Argeș*, căci armenesce și numai arme-

nesce vulturul se numesce a r g' i v ($\mu\pi\delta\iota$), deja la Hesychius: $\alpha\rho\xi\iota\phi\omicron\varsigma. \acute{\alpha}\epsilon\tau\omicron\nu, \pi\alpha\rho\acute{\alpha} \Pi\epsilon\rho\sigma\alpha\iota\varsigma.$

v. ¹ *Armén.* — ² *Tălmăciũ.*

Argeșel, n. pr. loc. m.; ruisseau affluent de Dómna, qui est affluent d' *Argeș*. Frunđescu: „*Argeșel*, pãriũ în județul *Argeș*, ce isvoresce din muntele Craiũ și se vérsă în riul Dómna“.

Colindă muntenescă:

Să pasci erva câmpului,
Să bei apa muntelui,
Luncile Muscelului,
Apa *Argeșelului*,
Ca să'ti créscă cómă naltă,
Cómă naltă și invóltă...

(G. D. T., Poes. pop. 72)

v. *Argeș*. — *-el*.

¹ *Argeșen*, -ă s. -că, adj. et subst.; habitant d' *Argeș*; appartenant à *Argeș*. Ca substantiv: Brătenii sint *Argeșeni* de viță. Am véđut un *Argeșen* și o *Argeșencă*. Ca adjectiv, se đice măi mult argeșenesc: un port argeșenesc; olăria argeșenescă; dar și *argeșen*, bună-óra:

Dionisie Ecclesiarcul (Papiũ, Monum. II p. 164): „un Nazarie bragadir, și arhimandritul *Argeșen* și cu egumenul Vieroșen...“

Număi despre episcopii dela *Argeș* nu se đice nici *Argeșen*, nici argeșenesc, ci *Argeșiũ*.

v. *Argeș*. — ² *Argeșen*. — *Argeșiũ*.

² *Argeșen*, n. pr. pers. m. Din substantivul *Argeșen* „habitant d' *Argeș*“ s'a născut porecla saũ numele de familiă *Argeșen*, măi ades articulat *Argeșenul*, la feminin *Argeșencă* saũ *Argeșenca*.

Constantin Brăncovenu, 1695 (Cond. Mss. în Arch. Stat. p. 201): „ačastă

a lor parte de moșie fostu-o-au vândut
Țuica cu frații lui Nica i *Argeșan* din-
tăi lui Tudor fecorul Radului comis
Știrbău...“

Colindă din Ialomița :

Este vătaf *Argeșenul*,
Și'mi are trei fete mari,
Câte'și trei
Cu meserii:
Imi împletesc pe isvode,
Pe isvode la năvode,
La năvode de mătase
Cu sfără cu vița 'n gese...
(G. D. T., Poes. pop. 94).

v. ¹*Argeșen*.

Argeșenesc, -ă, adj. — v. ¹*Argeșen*.

Argeșenul. — v. ²*Argeșen*.

Argeșliu, adj.; évêque d'Argeș. Pre-
cum episcopului de Buzêu nu i se
dice Buzêuan, ci „Buzêu“, tot așa,
printr'o imitațiune nu tocmai potri-
vită, episcopului de Argeș, în loc de
Argeșen, i se dă epitetul de *Argeșliu*,
deși ar fi mai corect simplul Argeș.

În cōda Pravilei lui Caragea, 1818,
pag. 105: „Iosif *Argeșliu*. Costandie
Buzău...“

Constantin Goleșcu, Călătoria 1826,
p. 193: „Episcopul nostru răpăosatul
întru fericire Iosif *Argeșliu*, carele după
ce ș'au făcut închinăciune cătră milo-
stivul Dumnezeu, adormind nu s'au
mai deșteptat...“

v. *Argeș*. — ¹*Argeșen*. — *liu*.

Arghevița, n. pr. loc. f. artic.; an-
cien village dans la Petite-Valachie.

Act din Mehedinți, 1599 (Cuv. d. bătr.
I, 88): „să de svintei mănăstiri Tis-
menei ocine, anume Bistrița câtă va
fi parté lor toată, și *Arghevița* jumă-
tate, și Tântava...“

v. *Arghevița*.

Argheș. — v. *Argeș*.

¹*Arghir*, 1°. nom propre masculin :
Argyre, Ἀργύριος; 2°. t. de Mythol.
popul.: nom d'un héros légendaire.

Ca nume de botez, se dice *Arghir*
sau *Arghirie*.

Act moldovenesc din 1689 (Cond.
Asachi t. I f. 238 b, în Arch. Stat.):
„Ion Huebanul și Marco și *Arghirie* și
Enache Penișoară...“

Pe la 1820: „*Arghir* Cuza Spatar“
(Urechia, Miron Costin t. II p. 535).

Este și o formă femeescă. Așa ne-
vésta lui Radu-vodă Mihnea, 1612 (Ve-
nelin, Gramaty p. 265), se chiăma Ar-
ghira.

Ca termen mitologic, *Arghir* este
un fêt-frumos, care mult a suferit din
dragoste pentru đina Iléna și a că-
ruia istoriă în versuri, mereu retipă-
rită, circuléază la Români ca una din
cărțile poporane cele mai răspândite,
alături cu faimōsa „Alexandriă“.

Costachi Negruzzi, în „Cum am în-
vêțat romănesce“, dice că în biblioteca
lui tată-seu n'a lipsit: „Istoria lui *Ar-
ghir* și a pre-frumōsei Elene“.

Ion Ghica, Scrisōrea XIII: „...deși
nu înțelegeam pré bine povestirile lui
Arghir cel frumos, dar l'am cetit de
mai multe ori...“

Alexandri, Nobila cerșitōre, sc. 3:
„Și eū mă duc să mă 'mbrac, să mă
fac frumos ca *Arghir*!...“

Tot la *Arghir* face alusiune Gr. Ale-
xandrescu, „Duhului meu“:

Și viața ciudată a unui Craiu cu minte,
Care lăsă pe dracu fără încălțăminte...

Prima edițiune romănescă a cărții
despre *Arghir* este cea din Sibiu la
1800. În prefață, Ioan Barac, „dascal
normal în Brașov“, mărturisesce că a
tradus'o din unguresce: „Mulți citesc
istoria lui *Arghir* cea în limba ungu-

réscă scrisă“. O analiză a lucrării lui Barac, veđi în „Cărțile săténului român“ 1886 p. 19—23. Versificațiunea în multe locuri se apropia de a poesiei nóstre poporane, cea-ce a concurs nu puțin la succesul cărții; de exemplu:

Tinărul dacă pornesce,
 Departe călătorește,
 Singur numai cu o slugă
 Merge dând Domnului rugă.
 O, *Arghire!* lungă cale,
 Lungi necazurile tale!
 Iea d'a-lungul delurile
 Și numără jghîburile...

Ciudata ideă de a vedé în acest romanț o alusiune la cucerirea Daciei de către Traian nu este românescă, ci aparține chiar Ungurilor. Póte tocmai ea va fi îndemnat pe „dascălu del Brașov“, din patriotism, a traduce cartea romănesce. În catalogul Széchenian originalul maghiar este indicat așa: „Argirus nevü Király-firul, es egy „tündér Szüz-leanyról Historia. Sine „loco et anno, in-9, fol. 16. Auctor „est Albertus Gergei, qui ex Italico „sermone in hungaricum traduxit. Fa- „bella vero hac expressa esse dicitur „subjugatae a Romanis Daciae histo- „ria“ (Catalogus Bibl. Széchenyi, t. I pars I, 1799, p. 35).

Pe la 1778, ȓicénd de asemenea că un Albert Gergej tradusese istoria lui „Argirus“ din italianesce și că prin ea se represintă cucerirea romană a Daciei, renumitul Benkő (Transilvania, I p. 16) adaugă că: „la țeraniü Unguri din Ardél acéstă carte este atât „de căutată, ca și când ar fi ce-va „sacru...“.

Cine va fi fost Albert Gergej și când va fi trăit, nu scim. În orı-ce cas, traducerea lui *Arghir* „din italianesce“ este o farsă. Intre cărțile italiene, vechi și noue, în versuri și'n proză, nici un *Arghir* nu se află. Misteriosul Albert

Gergej găsise originalul seü mai aprópe. Luând un basm românesc, fórté poporan la frații nóstri de peste Carpați, el l'a transformat într'o carte ungu-réscă versificată, cărui — pentru mai multă vedă — i-a atribuit o origine italiană.

A sustiné că basmul cel românesc l'am fi împrumutat óre-când noi dela Unguri, e peste puțință; căci dacă Ungurii ar fi avut la ei a-casă ce-va asemenea în gura poporului, ar fi fost absurd din partea lui Albert Gergej de a ȓice tocmai poporului că a tradus din italianesce cea ce poporul cunoscea mai de'nainte unguresce; pe când luând basmul dela Romani și dându'l Maghiarilor sub o altă formă, ca o noutate în limba lor, mistificațiunea cea italiană se explică dela sine'si.

Basmul românesc în cestiune, iată cum îl resumă frații Schott (Walach. Märchen, p. 355): „Un băiat, go- „nit de o mamă-vitregă, nimeresce „într'o pădure la un uriaș, cu aju- „torul căruia prinde o ȓină, răpin- „du-i cununa în timpul scăldătorii. Fu- „génd dinsa, el plécă după ea, apucă „prin vicleniă trei daruri minunate de- „la trei draci, cari se certaü pentru „posesiunea lor, și prin acele daruri „isbutesce a redobândi pe iubită sa și „se cunună amindoı...“.

Cele patru trăsuri caracteristice: 1° prinderea ȓinei și perderea ei; 2° protecțiunea unui uriaș; 3°. surprinderea a trei daruri minunate dela trei draci în cértă; 4°. regăsirea finală a ȓinei; acesta este fondul Istoriei lui *Arghir*, către care transformatorul ungar a mai adaus, póte, unele particularități specifice maghiare, de exemplu „Négra-cetate=Fekete-város“, apoi grădina unde petrecea frumoșa ȓină etc. (cfr. Wolf-Mannhardt, Zeitschr. f. Mythol. III, 312).

Ca tip, compus din două motive esențiale: 1°. „prinderea Ținei și pierderea ei“, 2°. „regăsirea finală a Ținei“, motive complicate în fie-care sub-tip cu nesce ingrediente secundare diferite, povestea noastră e cunoscută, fie ca basm, fie ca o carte poporană, în mai toate limbile. Nu alt ce-va este faimăsa rapsodia sanscrită despre regele Pururavas și țina Urvaçî. Nu alt ce-va balada germană medievală despre ducele Frederic de Svabia și țina Angelburg. Nu alt ce-va vechia istorioră persiană despre amorul vitezului cu o țină în romanțul Bahar-Danuș. Nu alt ce-va poema francesă din secolul XIII despre Partenopex de Blois și țina Melior. Nu alt ce-va, în sfârșit, pînă și la selbaticii din Australia, legenda despre regele Tawhaki și țina Tangotango... Originaiitatea sub-tipului românesc consistă în caracteristicul adaos la cele două motive esențiale a altor două subordonate: 1°. „surprinderea a trei daruri minunate dela trei draçii în certyă“; și mai ales 2°. „protecțiunea unui uriaș“.

O înrudire foarte strînsă cu legenda lui *Arghir* ni se înfățișeză, pînă și 'n privința celor trei daruri, în basmul celtic din Bretania: Le géant Calabardin (Revue d. trad. popul. t. 1, 1886, p. 62 sqq.).

D. Dr. At. Marienescu a scris un tractat întreg pe 50 pagini (Pesta, 1872), în care ne asigură că *Arghir* este Apollo Argirotos. Unicul folos, pe care'l tragem din monografia d-lui Marienescu, este de a pute constata prin varianturile citate de d-sa, cum-că basmul nostru poporan, după ce devenise carte poporană unгурescă și s'a reîntors astfel la Românii schimbat la față, de aci poporul a început a confunda ambele forme, cea scrisă și cea nescrisă, dând

nascere unui al treilea tip, foarte amestecat.

În acest al treilea tip intră și următoarele legende sau credințe poporane, în cari s'a furișat numele lui *Arghir*:

„Iléna Cosânđana, numită și Lebăda munților, căci stăpănia munții cari se bătea în capete și unde era apă de întinerit, a făcut să sufere mult *Arghir* Crăișorul, fiu de împărat“ (N. Mereuța, Tutova, c. Mânđății).

„Bătrânii spun că în timpurile vechi un împărat anume *Arghir*, alții Țic Troian, a luat robii dintr'o țară depărtată și le-a adus în țara lui și că Dumneđu i-a arătat drumul spre țara lui prin o mulțime de stele luminoase, cari pörtă și pînă astăzi numele de drumul-robilor; dar robii nu s'au mai întors în țara lor, fiind-că împăratul, îndată ce a trecut dincoace de Dunăre, a ars podul...“ (D. Constantinescu, Dolj, c. Negoescii).

v. *Archir*. — *Cosânđana*. — *Troian*.

2° *Arghir*. — v. *Arbiu*.

Arghira. — v. 1° *Arghir*.

Arghiri, n. pr. loc. m. plur. artic.; un village en Moldavie. Sat din districtul Sucevei, menționat în indicele de pe la 1850 (Buciumul roman, 1875 p. 41) ca: „moșie a D-sale Medelnice-resei Maria *Arghiro*e“.

v. 1° *Arghir*.

Arghirópulo, n. pr. pers. m.; familie noble phanariote.

v. 1° *Grec*.

Arghiselă. — v. *Argăselă*.

Arghisesc. — v. *Argăsesc*.

Arghiș. — v. *Argeș*.

Argimagzâr (plur. *argimagzarurî*), s. n.; plaine collective. Termen juridic sau mai bine politic din epoca Fanarioșilor. Este turcul de origine arabă 'a r z - i m a h z a r „pétition signée par toutes les personnes présentes“. D. Șăinenu (Elem. turc. p. 10) mai citează formele: *arzmagzar*, *arzumagzar*, *arzmahzar*.

Radu Grecenu (Mag. ist. II p. 134): „După aceia Costandin Vodă, întorcându-se cu Curtea domnască, împreună cu toții făcut'au sfat și socotelă și au trimis boiari la Poartă la împărăție, și anume pre Ghindea vel Vornic, Alexandru vel clucer i Pârvul Logofătul Cantacozino și Preda Brătășanul și alți boiari mulți cu *arzumagzarurî* de la toată țara...“

Beldiman, Tragod. v. 713.

Maî trimet și din cei tineri pe câți-va a
indemna,
Se supun, încep îndată în Iași a se aduna...
Venind, merg cu toți la Curte, pun la cale,
sfătuesc,
Argimagzarul la Pörtă să se facă rinduesc...

Ibid. v. 3447 :

Boierii din Bucovina, scoposul lui înțeleg;
Ca să întîmpine real, din ei pe unul aleg,
La Țarigrad să resbată cu *argimagzariu*
înscris;

Stavila se ridicase și drumul era deschis...

v. *Arz.* — ¹. *Turc.*

Argint (pl. *arginți* și *arginturî*), s. m. et n.; argent. Metal prețios de culoare albă, din care se fac bani și care se întrebuintează în industrie. Lat. *argentum*, de unde derivate în toate limbile romanice (Cihac, I, 16).

În Catastihul mănăstirii Galata din 1588 (Cuv. d. bătr. I, 192, 194 etc.) ne întîmpină forme: *arjintu*, *argintu*, [d']*ârgintu*, *ârğuntu*, [d']*ergintu*.

Ca unul din cele două metale pre-

țioase, *argint* se pune obicînit în legătură cu *aur*.

Biblia lui Șerban-vodă, 1688, Zach. IX, 3 :

... câștigă <i>argintul</i> ca țărana și adună aurul ca tina drumurilor...		...thesaurizavit argentum ut humum, et congregavit aurum ut lutum viarum...

„Dacă plouă după o secetă mare, se dice că: au dat Dumnezeu *aur* și *argint* pe pămînt...“ (C. Rosescu, Némț, c. Bistrițóra).

Ca metalul prețios cel mai răspîndit, *argint* se iese adesea în înțeles de avuție în genere.

Maxima, cu care Nicolae Muste, Letop. III p. 82, își încheie cronică: „la puținei se află acesta dar, ca să nu'i biruască pofta lăcomiei și iubirea *argintului*...“

Omiliar dela Govora, 1642, p. 131: „Iară deca dai tu pămîntului și diavolului avuția ta, o nemilostive iubitorile de *argint*, atunce și sufletul tău va rămâne acolo...“

Despre *argint* neamestecat său încercat, se dice ispitit, lămurit, prisne, curat, străcurat, ars...

Coresi, 1577, ps. XI :

.... cuvintele Domnului, cuvintele curate, <i>argint</i> ars...		...eloquia Domini eloquia casta, argentum igne examinatum.

Același pasagiu la Dosofteiu, 1673, f. 16 a :

Că cumu'i *argintul* lămurit cu focul, Ț' sint sfinte cuvinte curate cu totul...

Neculce, Letop. II p. 198: „Zic călugării [dela Putnă] să fi fost făcut [Ștefan cel Mare] și sfeșnicele cele mari și cele mici și policandre și hora tot prisne de *argint*, și pe urmă să le fi luat un Domn și să fi făcut

altele de spiță, care le am apucat și noi...”

Pravila Moldov. 1646, f. 41: „sau altă fială de bani, să fie prisne de *argintă* curată, și să fie de plină și la cumpănă...”

Intre comparațiuni poporane se dice: „curat ca *argintul*, alb ca *argintul*, curat ca *argintul* strecurat” (D. Negoescu, Dimbovița, c. Pietroșița; I. Stănescu, Teleorman, c. Odaia).

„Despre un porumb bun se dice: curat ca *argintul* și uscat ca ferul” (I. Dan, Braila, c. Slujitorii-Albotesci).

„Ți-am dat copilul curat ca *argintul*, și tu ți bați joc de el...” (G. Mușetescu, Muscel, c. Poenarii).

„Ibricele mele sînt curate ca *argintul*” (P. Mohor, Tutova, c. Puscii).

Argintul amestecat se dice spurcat sau minciunos.

Indreptarea legii, 1652, f. 67 a: „Ori-care zlătariu va mesteca aurul sau *argintul* cu alte lucruri fără știră stăpânului, ce se zice de va spurca lucrul și se va afla minciunos, cu altă cu nemica numai cu capul să plătescă...”

A acoperi ce-va cu *argint* se dice: a fereca.

Neculce, Letop. II p. 203: „aș adus [Alexandru Lăpușnenul] și capul sfântului Grigorie Bogoslov de stă până astăzi la sfânta mănăstire la Slatina, ferecat cu *argint* și cu petre scumpe...”

Costachi Negruzzi, Aprodul Purice:

Chingile, șeoa lui, friul, ferecate cu *argint*,

Arată cum că luate dela vr'un mare Loh sînt...

Argintul aurit pe d'asupra, se dice suflat cu aur.

v. *Aur.*—¹*Sufu.*

Despre lucruri de *argint* să împodobite cu *argint*:

Nic. Muste, Letop. III p. 12: „Dacă aș descălecat Împăratul sub sliban, i-aș închinat daruri Duca Vodă, ca turcești cu podoabe scumpe, lighen cu ibric de *argint*, și alte daruri scumpe...”

Balada „Crăișorul”:

Mândruța din grațu grăia:

Na, bade, năframa mea,

Năframa cea de mătăsa

Pe margini cu *argint* trasă;

Când *argintul* s'o topi,

Să scii, bade, c'otu muri...

(Tribuna dela Sibiu, 1885 p. 91)

Balada „Iordachi al Lupului”:

Arnăuți cu șuşanele,

Cu *argint* pe la oțele...

Asemeni lucruri de *argint* se dic la plural *arginturi*.

Inventariul Cotrocenilor 1681 (Mss. Arch. Stat. f. 36): „*arginturile* ce am dat domnia mé la svânta mănăstire”, și urmază evangeliare ferecate, potiruri, cadelnițe, candelă, cruci...”

Act moldovenesc din 1661 (A. I. R. III p. 240): „Cărăiman de-acii n'au mai întorsu banii lui Gorghiță și *arginturile* înapoi...”

Nic. Muste, Letop. III p. 18: „Cetatea Sucevi era plină de avere, *arginturi*, haîne, odoare, bucate boierești și neguțitorești...”

Legenda Sf. Dimitrie, sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al bis. sf. Nicolae din Brașov, p. 128): „unde voru fi acolo frămșețile inelelor și măriia aurului și sunetele *arginturilor*...”

Când e vorba însă de bani, nu se dice la plural *arginturi*, ci *arginți*.

Dosoșteu, 1680, ps. XIV: „*arginți* săi nu-î déde într'aslam...” unde la Silvestru, 1651: „bani săi nu-î dá în camătă...”

Baladă din Ardél:

Mers'aș părinți

Cu *arginți*

Să'l pótă rescumpăra;
Domniș dîc că nu l'or daa...
(Pompiliu, Sibiu, 82)

După mitologia poporană, sufletul
mortului trece, între cele-lalte, prin-
tr'un pod de *argint*.

Doină din Ardel:

Nu mă mai judece nime
Om cu suflet ca și mine,
Că la podu de aramă
Sufletul meu va da sémă,
Și la podu de *argint*
Va fi tare socotit...

(J. B., 176)

Din Bucovina:

Și mie că 'mî veî găti
Pod de-aramă
Peste vamă,
Pod de-*argint*
Peste pămînt...

(Marian, I, 153)

Alt ce-va este frumoasa locuțiune
proverbială: „a'șî așterne un pod
de *argint*“ = a ajunge la un scop prin
banî saū prin mituire.

Cantemir, Chron. II p. 359: „Grecii,
știindu'ș puțanătaté, cu goana nu'î în-
tisiia [pe Latiniș cari fugiaū la coră-
biî], ca nu cum-va nevoia să-î întoarcă
în vitejie, ce mai vârtos — cum să zice
cuvântul — pod de *argint*, pentru ca
mai pre lesne în corăbiî să sae, le
așterné...”

v. *Pod*.

În colinde, se dîce că pămîntul stă:

Pe patru stălpî de *argint*
Pré-frumos împodobit...”

(Vrancea, c. Găurile)

Tot în colinde se pomenesc adesea
caî și boî:

Cu potcove de *argint*
Ce bat bine la pămînt...

saū:

Cu potcove de *argint* ,
Ce sînt spornici la fugit...

(Ghibănescu în Anale literare 1888 p. 37 sq.)

În credințele poporane ne mai în-
timpină morî de aur și de *argint*.

Colindă muntenescă:

Nouè morî pe sub pămînt
Ș'alte nouè morî de vînt
Măcinând aur ș'*argint*,
Cu piscóe pe feréstră
Să pice bănet în casă...

(G. D. T., Poes. pop. 88)

Florî de *argintî*:

Doî merî împletiți,
De vără 'nfloriți,
De tómnă rodiți,
Cu florî mărgăriți,
Cu florî de *argintî*...

(Ibid. 80)

Măr de *argint*:

Frunză verde măr de-*argint*,
Când imî vine mândra 'n gând?
Primăvara la cosit...

(Marian, Buc., II, 182)

Frunze de *argint*:

Basmul „12 fete de împérat“ (Ispi-
rescu, Legende p. 236): „Trecură prin-
tr'o pădure cu frunzele de *argint*, tre-
cură prin alta cu foile de aur...”

Pasere de *argint*:

Fă-mè pasere de-*argint*
Cu aripile de vînt,
Ca să sbor
Unde mi-î dor...

(J. B. 124)

În „Păpărugă“ saū invocațiunea ploii,
în Banat se dîce:

Bumburel d'*argint*
Varsă pre pămînt:
Unde'î valea sacă
Grăū mult să se facă,
Unde'î valea plină
Și mai mult să vină

(S. Liuba, c. Maidan).

Invocațiune cătră Lună-nouă:

Lună-nouă,
Lună-nouă,

Tari ca *argintul* ne-ai găsit,
Tari ca *argintul* să ne lași...

(G. D. T., Poes. pop. 190)

„Când vede cine-va luna nouă pentru prima oară, se închină, apoi se lovesce în frunte cu un ban de *argint* său de care are, ținând vorbele acestea:

Lună nouă, lună nouă,
Tale pâinea 'n două,
Ție jumătate,
Mie-a treia parte...“

(Țara nouă 1887 p. 100).

E mai cu sémă respândită credința poporană că numai *argintul* poate să împusce pe haïducii cei vestiți.

Balada „Codrénul“:

Iar Leonti-Arnăutul,
Inghiți-l'ar pământul!
Nasturi de-*argint* că scotea
De'ncărca o șușanea
Și'n Codrén e slobođia...

unde Alexandri adaugă în notă: „Poporul crede că sint zale vrăjite pe care numai glonții de *argint* le poate străbate...“

Balada „Pintea“:

Dela noi puteți afla,
Că mórtea Pintei va sta
Din trei fire de grâu sfint
Și dintr'un plumb mic d'*argint*
Tare'n armă îndesat
Și la pîeptu'i așintat...

(Reteganu, Trandafir p. 82).

Balada „Golea Haïducul“:

Nu vă mai stricați ȳrba,
Că vă trebui unde-va,
Căci pe mine
Nu m'atinge
Nici ferul,
Nici oțelul,
Numai singur *argintul*...

(G. D. T., Poes. pop. 589)

Despre rolul *argintului* la sfîrșitul cel apocaliptic al lumii,
v. *Antihrț* (p. 1233).

Cu poeticul *d* ca în „dalb“, într'o colindă:

Cere mori pe sub pămînt
Care macină *dargint*;
Cu piscóia pe feréstră
De pică *argintu* 'n casă...
(Vulpian, Text p. 30).

v. *Aramă*. — *Aur*.

Argintăr (plur. *argintări*), s. m.; argentier, orfèvre. Avea altă dată ca sinonim pe zlătar. Lat. *argentarius* cu derivate în toate graiurile romanice (Cihac). Meșterul care face său care vinde tot felul de lucruri de *argint*.

Noul Testament din 1648, Act. Ap. XIX, 24:

... un *argintariu*
anume Dimitrie,
carele făcé besé-
rici de *argintu*...

... Demetrius e-
nim quidam ar-
gentarius, fa-
ciens aedes argen-
teas...

unde la Șerban-vodă, 1688: „Dimitrie zlatariu,“ ér in codicele Voronețian circa 1550 (ed. Sbiera p. 9) compozițiunea: *argintu-tăetoriu*.

Dosoftéiu, Synaxar 1683, Dec. 18 (f. 227 b): „avându *argintariului* acela o soru războlită în dzăcare...“

Pitarul Hristache, Istoria lui Mavroieni 1817 (Buciumul, 1863, p. 40):

Croitorii, cojocarii
Și săracii *argintarii*,
Nu mai putea tot lucrând:
Blane, celenchîuri făcend...

La feminin se ȳce *argintăresă*.
v. *Argint*. — *Argintăria*. — ¹*Zlătar*.

Argintăriță, s. f.; t. de Botan.: argentine, *Potentilla anserina*. Sinonim cu *scrintitóre*. Plântă din familia rosaceelor. Și 'n celelalte dialecte romanice se chiamă *argentine*, *argentina*, *argentina*.

„*Argintărița* e o plântă mică cu fóiă lată, fórte crestată pe margini; pe par-

tea cătră sóre albă ca argintul, cu perii fórte mici, ér pe cea-laltă parte verde deschisă cu perii mai mari. *Argintarița* e întrebuințată de unele femei la spélatul ólelor în carí pun lapte, pentru că smântâna în ólele spélate astfel se face mai bună..." (M. Lupescu, Sucéva, c. Bróșteni).

Afară de *argintarița*, se mai aud în popor formele argintică (I. Nour, Bêrlad) și argintură (S. Lîuba, Banat, c. Maîdan).

v. *Argent.* — *-arița*. — *Scrintitóre*.

Argentare }
Argentat } v. *Argintuit.* — *Argințit.*

Argentărésă. — v. *Argintar.*

Argentăria (pl. *argentării*), s. f.; argenterie, vaisselle en argent, objets en argent. Sinonim cu pluralul arginturii. Derivă din argintar prin sufixul -iă.

Ion Ghica, Scrisórea XXII: „am pus de a topit nisce scule de aur și totă *argentăria* câte le aveam lăsate de unii și alții amanet la mine; le-am făcut bulgări de aur și de argint...”

v. *Argintar.* — *Argent.* — *-iă*.

Argentéz (*argintat, argintare*), vb.; argenter. Lat. argentare. În graiu se întrebuințéză mai adesea formele mai noue: argințesc și argintuesc.

v. *Argințit.*

Argintică, t. de Botan. — v. *Argintarița*.

Argintiu, -iă, adj.; argentin, ayant l'aspect de l'argent. Sinonim cu argintos. Derivă din argint prin sufixul -iü, întocmai ca „aurü“ din „aur“.

Colindă din Dobrogea:

Pe-un cal galben găngurel,
Găngurel și frumușel,
Cu scări dalbe *argintii*,
Cu friü cu rastagaliü...

(Burada, Călét. 79)

Doină diu Ardél:

De m'aș face unde sciü
Cuc la pene *argintii*,
Aș gândi să nu mai viü
Prin locul ästa pustiü...

(J. B., 145)

Costachi Negruzzi, Aprodul Purice:

A sa barbă ca zepada, a lui plete *argintii*,
Fața lui cea cuviósă, ochii sei măreți și viü...

Același, Melancolia:

Luna galeșă ce 'ncepe să se 'nalțe cu trufiă,
Arétându'si pîntre neguri a sa frunte *argintii*...

Alexandri, „Iérna“:

Đua ninge, nóptea ninge, diminéța ninge érä!
Cu o zale *argintii* se îmbracă mândra țérä...

A. Odobescu, Pseudokyn. p. 34:
„Blânda turturică a sosit, ametiță de bucuriă, aprópe de soțul ei; ea s'a pus alături cu dînsul pe o cracă verde a stejarului; gungunînd, ea își scutură-aripele și'si încovóe gușa *argintii*...”

v. *Argintos*.

Argintóia, n. pr. loc. f. artic.; nom de quelques localités dans la Petite-Valachie. Așa se chiamă doé sate în Dolj și unul în Mehedinți (Frunđescu). La Fotino, în indicele satelor, în Dolj nu se află *Argintóia*, ci numai în Mehedinți: Ἀργιντόγια (Ἰστ. τ. Σαμίας, III p. 305). După acéstă din urmă și-a luat numele familia boeréscă a Argintóienilor. Suffixul -óia în *Argintóia* se explică prin alte numiri de sate mehedințene, indicate la Bauer (Mém. sur la Val. 1778 p. 218 sqq.), precum: Stângăcíóia, Lupóia, Ghelmeгіóia, Vlădóia.

V. *Argintóianu.* — *-óia*.

Argintoianu, n. pr. pers. m.; nom d'une famille noble valaque. *Argintoienii* își datorază numele satului Argintóia. Se rostesc și *Argitoianu*, cu perderea nasalei. In texturi tot-d'aua cu articolul întreg: *Argitoianul*, *Argintoianul*. Acéstă familiă boierescă ne întimpină cam de prin secolul XVII.

Act oltenesc din 1697 (Conдика Mss. a Govorei în Arch. Stat. p. 187): „Să se știe boiarii adevărații și judecătorii ai părintelui Grigorie egumenul dela sfânta mănăstire Cozița și ai părintelui Paisie egumenul dela sfânta mănăstire Govora, boiarii anume: Dumitrașco căpitan *Argitoianul* i Vasilie căpitan ot Medvéjde...”

Altul din 1727 (Cond. Mss. a Horezului No. I în Arch. Stat., f. 329 b): „să chieamați și pe părintele igumen Hurezén și pe dumnélui Costandin *Argintoianul*...”

v. *Argintoia*.

Argintós, -ósă, adj.; argentin, semblable à l'argent. Sinonim cu argintiú, cătră care se referă ca „auros” cătră „auriú”, „arámos” cătră „arămiú”.

I. Văcărescu, p. 111:

De unde-ai duci, zefire,
Suspunuri mângăiose?
D'a lui Apollon lire
Par sunete-*argintóse*!...

Bolintinénu, „Cea de pe urmă nópte a lui Mihaú”:

Luna varsă rađe dulci și *argintóse*;
Austrul le suflă cómele pletóse;
Căpitanii tórnă prin păhare vin...

v. *Argintiú*. — *Auros*.

Argintúesc (*argintuit*, *argintuire*), vb.; argenter, couvrir d'une couche d'argent. A polci saú a fereca cu argint. Formațiune denominativă mai nouă

prin sufixul verbal -uesc, în loc de argintez saú argintesc.

v. *Argintuit*.

Argintuire, s. f.; action d'argenter. — v. *Argintuesc*.

Argintuit, -ă, adj.; argenté. Poleit saú ferecat cu argint. Sinonim cu argintat saú argințit.

Gr. Alexandrescu, Viața cămpenească:

Și când lun' *argintuită*,
Albind iarba de pe vale,
Eșta lină, ocolită
De stelele Curții sale...

De la Vrancea, Sultanica p. 170: „Cerule, scuturat, dă în limpede, și acopere ca un coviltir *argintuit* rotunda ariă a pământului...”

I. Slavici, Novele p. 190: „...când luna nu se mai vede decât în mărginile *argintuite* ale norului, el închise ochii...”

v. *Argint*. — *Argințit*.

Argintură, t. de Botan. — v. *Argintariță*.

Argintu-tăetor. — v. *Argintar*.

Argintúț, s. m.; boule d'argent, boulette d'argent. Deminutiv din argint, care ne întimpină în cântece. Sinonim cu argințel.

Balada „Ioviță”:

I-a dat încă ș'un bicuț
Carele-avea în virvut
O litră de *argintúț*...

(Marian, Bucov. I, 74)

v. *Argint*. — *Argințel*.

Argint-viú, s. m.; mercure, vif-argent. Substanță metalică fluidă, de culoare argintie. Deja lătimesce *argentum-vivum*. Se articulază și se declină ca „an-noú”: *argintul-viú*, *argintului-viú*.

Din cauza mobilității sale, *argint-viū* servă a caracteriza tot ce este sglobiū sau nestatornic.

Alexandri, Iorgu dela Sadagura, act. I sc. 5 : „Când ai sci cât îl de veselă Margholița, fiică-mea, că'i vine logodnicul?... par'că are *argint-viū* într'insa... Sare pin casă, frate, și giōcă drăgaica ca o nebună...”

„Despre un copil pré-vioū se dice : ūte ca *argintul-viū*“ (A. Bociat, Banat, c. Clopotiva).

Balada „Sîrb-sărac :“

El că'și are-un bidiviū
Cu sânge de *argint-viū*,
Un fugar neintrecut
Care sōre n'a vēđut
De când mă-sa l'a făcut...

De aci, prin symbolism, credința poporană că :

„*Argintul-viū* punēdu-se în temelia unei case, apoi acea casă nu trece multă vreme și se dăramă...” (Th. Coate, Covurluū, c. T. Beresci).

„Poporul crede că *argintul-viū* are puterea de a sparge orice zidire, dacă 'l băgăm într'insa...” (M. Simionescu, Vasluū, c. Deleniū).

„Un iaz sēcă, dacă se aruncă în el *argint-viū* într'un rit de porc“ (G. Enachi, Covurluū, c. Bălintesci); după alți: „într'un cap de cal“ (I. Poppa, Iași, c. Romănesci).

„Poporul crede că babele dau *argint-viū* la ómenii pe cari au vre-o pică, și le sparge trupul; ba dādu-se *argintul-viū* în iazuri, le sacă și pe ele, de nu remāne nici o picătură de apă“ (Preut G. Palladi, Tutova, c. Șendresci).

„Poporul crede că cel ce pōrtă *argint-viū*, nu se prind vrājile și farmecele de el; iar celui ce i se dă să bea *argint-viū* merit și vrājit, móre, fiindcă i se sparge măruntaele în el...” (I. Folescu, Sucéva, c. Borca).

„*Argintul-viū* îl dă o muīere la altă muīere ca să mōră, ca apoi să pōtă trăi ea cu bărbatul mórtēi. Se pōte da în māncare, în vin, apă și altă beutură. Alții cred că : cine bea apă mai întâiu din isvorul în care s'au spēlat heli-frumósă, adecă Ielele, bea și *argintul-viū* lāsāt de Iele în apă, capētă bōlă și móre; decī trebuie să bea alt *argint-viū* din apotecă ca să se vindece de cel beut din isvor, cu care prilej se și descāntă...” (P. Oltēnu, Transilv., Hațeg; cfr. preut D. Nisipēnu, Vîlcea, c. Nisipiū).

„Vrājitōrea descāntă *argintul-viū* și'l trimite cui i se poruncesce. *Argintul-viū* plēcă singur dela vrājitōre, și ajungēnd în casa unde e hotărīt, se risipesce în cōfe, în strāchini, în așternuturi și'n tōte lucrurile din casă. Cei din casă câte-o-dată îl ved, dar nu pot face nimic ca să'l depărteze. Din toți cei din casă nu se bolnăvesce decât acela care e ursit de vrājitōre. Bolnavul simte un fel de cārceūri în tot trupul și se umple de spuđelă dānd din ea un fel de apă. Acēsta nu se pōte vindeca decât numai prin descāntece și fumuri. Se spune că mulți au vēđut *argintul-viū* călătorind...” (M. Rădulescu, Ialomița, c. Gārboviū; I. Bădescu, Muscel, c. Boteniū).

„O fermecătōre ursece pentru cine-va câte-va dramuri de *argint-viū*, care plēcă singur rostogolindu-se pe pāmînt pînă ajunge în casa aceleia, se lipesce de el sau întră în el și'l slăbesce din ți în ți pînă se usucă și móre. Dacă însă el prinde de veste, se duce la altă vrājitōre, care'i ursece, cum scie ea, noē dramuri de *argint-viū*; îl pune să șeđă pe o gălētă cu apă ne'nceptă, cu picīórele p'o mātūră, și'i dă de trei orī câte trei dramuri...” (Th. Theodorescu, Ialomița, c. Lupșēnu).

„*Argintul-viū* trimis prin fermec merge singur la locul hotărit, se aruncă în vasul cu apă, și apoi bându-se, produce bóla numită: i-a dat *argint-viū*...” (S. Diamantescu, Dâmbovița, c. Petróia; R. Michailénu, Mehedintși, c. Vinju-mare).

„Prin dare de *argint-viū* se înțelege, când un dușman ia mercuriū și'l descântă, trimitându'l la cutare, ca să'l bea în apă, în vin, în rachiū, și atunci după trei zile saū patru saū după cum îl menesce, îi ese bube pe trup, albe și umplute cu un fel de apă veninosă...” (Vrancea, c. Găurile).

„*Argintul-viū* se póte trimite la cine-va de departe, întră în casă, se viră în gălétă saū în urciór, și când bea apă acela la care este trimis, se bolnăvesce și móre...” (I. Popescu, Dolj, c. Băilesci; P. Michăescu, Brăila, c. Cécăru).

„Bóla u mflătorei este privită în popor ca dat *argint-viū* de vre-o femeică” (C. Ghinescu, Teleorman, c. Malu).

„Dacă o femeică a rėgușit, saū i s'a spuđit saū umflat corpul, atunci đice că i-a dat *argintul-viū*, și alėrgă la vrăjitóre ca să'i descante...” (I. Popescu, Buzeu, c. Mărăcineni).

„Când o muiere simte saū își nălucesce că a luat *argintul-viū*, numai de cât se duce la vrăjitóre, carea, încăldind nesce petre, le pune în o căldare cu apă, érá pre muierca cu *argintul-viū* o acopere cu o ponévă mare și o pune să stea cu gura căscată asupra căldării, atunci *argintul-viū* cade în căldare și vrăjitóre i'l arată...” (Liviū Iancu, Banat, c. Visagu).

„Prin dare de *argint-giū* pe aici se înțelege sagnă de cal, care se dă de cătră vrăjitóre și sparge tot trupul...” (C. Rosescu, Némț, c. Bistricióra).

v. *Cal.* — *Sagnă.*

Jipescu, Opincaru p. 75: „Și căți copii, câte muieri și rumăni ca brađi, nu vė firșiți dē pē picióre, píntru că v'a dat o babă *argintu-ghiū*, or cu bobi, or v'a pus în vase și dēscântându-vē v'a spus că vi s'aū scurtat đilili, ș'o credeți!...”

Ibid. p. 95: „Cum fuge *argintu-ghiū* dín ólá 'n doniță, dín doniță 'n strachină, dín strachină 'n bārdac, când ț'i trimite vrăjitóreca, așa fuge dín pungă'n pungă banu dē aram...”

v. *Alta.* — *Babă.* — *Cuțit.* — *Dat.* — *Fapt.*

Argințel, s. m.; boulette d'argent, morceau d'argent. Deminutiv din *argint*. Sinonim cu *argintuț*, dar mult mai întrebuintat. Termen poetic, ca și corelativul *aurel*, cu care mai tot-d'a-una se pune în legătură.

Colindă din Bucuresci:

Porumb alb că mi-s'alege,
Porumb alb cu gușa verde,
Cu penițe
Zugrăvite,
C'ochi în cap de petre scumpe,
Capu'i bate'n aurel,
Ciocu'i bate'n *argințel*...

(G. D. T., Poes. pop. 39)

Colindă muntenescă:

Nalt e mărul pin' la cer,
Cu cója de *argințel*,
Cu mere de aurel...

(Ibid. 81)

Altă:

Șéua'i luce 'n aurel,
Scările'i în *argințel*,
Iar bicul cu măcfuliă
Și friul cu străgăliă...

(Ibid. 20)

Doină din Ardél:

Și n'o scie cu cernélă,
Că de-acea'i multă 'n țară;
O scie cu *argințel*,
Că de-acea'i puțintel...

(J. B., 117).

v. *Argint.* — *Argintuț.* — *Aurel.*

Argințesc (*argințit, argințire*), vb.; argenter.

v. *Argintuesc*. — *Argințit*.

Argințire. — v. *Argințesc*.

Argințit, -ă, adj.; argenté, couvert d'une couche d'argent. Sinonim cu argintat și argintuit. Se ȳice și *argintit*. Tóte formele se pot întrebunța de o potrivă, deși cea mai corectă este argintat.

Silvestru, 1651, ps. LXVII:

...fi-veț ca aripile porumbului *argințite* și a căruia aripile sânt acoperite cu aurǔ galbenǔ...

...pennae columbae de argentatae, et posteriora dorsi ejus in viriditate auri...

unde la Coresi, 1577: „arepile porumbului *argintite*“; la Dosofteiu, 1680: „aripi de porumbiță *argintate*“.

Corbea, Psaltire circa 1700 (Mss. în Acad. Rom.):

A porumbiței arepi sînt pré *argințite*,
Între umerele ei poleite ținte,
Cu străluciri de aur luminează foarte,
Cât prețul a socoti lesne nu se poate...

unde la Dosofteiu, 1673, f. 105 b:

Ce vei dormi'n casă de ti'i desfăta-te
'n sân de porumbiță 'ntr'aripi argintate...

v. *Argintuit*.

Argis }
Argis } v. *Argeș*.

Argiște. — v. ²*Arșiță*.

Argitoianu. — v. *Argintoianu*.

Argòs, adj.; t. ecclés.: interdit, suspendu (d'un ecclésiastique). „Termen bisericesc: oprit de a oficia pentru

cât-va timp în tot saǔ în parte, pus pentru un timp în neactivitate completă saǔ parțială“ (L. M.). Din mgr. ἀργός = vgr. ἀργός: „ἀμνω ἀργόv = interdire un prêtre“ (Cihac).

Carte patriarcală din 1821 (Uricar, V p. 75): „dacă duple oare-care chip vă veți aplica înprotiva obșteștii noastre făcătoare de bine puternică împărăție, vă avem *argosi* de toată arhierolucrare...“

Beldiman, Tragod. v. 621:

Argos pe mitropolitul și pe episcopi făcea,
Dacă o așa pricină vor cerca a o tăcea...

v. ¹*Grec*.

Argosesc (*argosit, argosire*), vb.; t. ecclés.: suspendre, interdire (un ecclésiastique). A opri pe un cleric de a funcționa, ca pedepsă canonică.

Costachi Negruzzi, Scrisórea X: „Patriarhul, sumețindu-se în acea poruncă, *argosi* pre mitropolitul Leon...“
v. *Argos*.

¹**Arhànghel** s. arànghel (plur. *arhanghelii, aranghelii*), s. m.; t. de Théol.: archange. Gr. ἀρχάγγελος, paleo-slav. архангелъ. Cap peste ingeri. Sînt doi *arhanghelii* mai mari: Mihail și Gavriil.

Varlam, 1643, I f. 116 a: „Unde iaste Gavriilǔ *Arhanghelii* ce mi'au dzis să mă veselescǔ?...“

Teologia grécă îi numesce și archistratigii, de unde la Români prin traducere epitetul de voivodii.

Constantin Brâncovénu, 1696 (Cond. Mss. în Arch. Stat. p. 152): „unde să prăznuiaște sfântul hram marele archistratig Mihail“.

În Legenda lui Avram, text înainte de 1600 (Cuv. d. bătr. II, 189 sqq.) cuvîntul *arhagghelii* nu se articuléză nici o dată, după cum nu se articuléză

„Dumnezeu“ și „Vodă“: „deștinse *arhanghelii* suptu codru...“, „vădzură *arhanghelii*...“, „tremese Domnul *arhanghelii*...“

În mitologia creștină *Arhanghelii* au căpătat rolul special de „genii psihopompi“, despre care vezi pe larg la Polites, *Νεοελλην. μυθολ.* p. 302-48.

„Poporul dice că Luna este a Sfinților Îngeri sau Voivodii și e bine să se postescă, fiindcă, când mure omul, atuncea vin Sff. Mihail și Gavriil, cari leaș sufletul, cu milă și blândi, iar nu mânoșii...“ (Gr. Nicolaș, Némț, c. Crăcăonii).

„*Hranghelii*, adecă *Arhanghelii* sau Sfinții Voivodii, 8 Noembre, sint păzitorii ómenilor dela nascere pînă la mórte...“ (G. Theodorescu, Galați, Mavromolu).

„La *Arhanghel* merg finiș la nănași cu colaci mici, după ce la Crăciun au fost cu colaci mari“ (R. Simu, Transilvania, c. Orlat).

v. Colac.

„Điua când se serbéză Sfinții *Arhanghelii* se dice *hranghel*“ (I. Chirvăsuță, Tecuci, c. Ionășesci).

„Din cei doi *Arhanghelii*, Mihail are cheile rașului, iar Gavriil ține ciuma de pěr“ (I. Demetrescu, Brăila, c. Viziru).

Cel mai poporan a fost tot-d'a-una *Arhanghelul* Mihail, care el se subînțelege tot-d'a-una când e vorba de *Arhanghel* fără nume.

„...cinstitul *Arhanghel*, care, precum bine sciți, cât đici trei îți scóte scanteia cea de suflet din păcătosul de trup...“ (Foișóra din Sibiu, 1886 p. 11).

„Jipescu, Opincaru p. 66: „Numa cu cępă, cu castravete și cu mămăligă gólă, te duci iute pę copcă, prietene; te lea gașă fără timp, aghiută, or sfântu *aranghel* ă l d e c e r e s u f l e t u c ă n d e ș a m ó r ă r u m ă n u . D a c ă

voiești să trăiești mulțumit, mănăncă țépăn...“

„Descăntec de cei răi, adecă când trépędă or-și-ce vită: Ța borș și un cuțit; începe a' l invirti în óla cu borș, bodogănind: Lună diminéța sau Marti au purces Sf. Voivod *Arhanghel* Mihail să are câmpurile Erusalimului și a Garalimului, de spin și de mărăciune; indată Ța eșit înainte Precurata fecióra Maria și l'a întreat: Mihaile Voivodul meu! eș sciú unde mergi cu plugul aist de aur, cu boii de aur, cu jug de aur, cu răsteile de aur, cu plazul de aur, cu cotiga de aur, cu rótele de aur și cu tóte de aur, ca să arí câmpii Erusalimului și a Garalimului de spin și de mărăciune; dar eș te trimet mai întâiu să mergi la gíoiana, vita lui NN. din satul NN., să o arí în inimă ei, în mașale ei, în stomahul ei, în mașurile ei și în splina ei și în tot trupul ei, dela cap pînă la piclóre, să o arí și să o curățesci de cei răi cu potcitură, de cei răi cu întâlnitură, de cei răi pe didi-ochiu, de cei răi pe pismă, de cei răi din mănecare, de cei răi din răcélă, de cei răi din băutură; și s'o arí pînă ce o vei face curată ca argintul și sănătósă ca aurul“ (I. Nuor, Bérlad).

Intr'un descăntec bucovinén de „cés-reú“, adecă de epilepsia, se descrie:

Arhanghelul Mihail
Cu cal negru pântănog,
Cu noș urși,
Cu noș ogari,
Născuți
Crescuți
În điua de Sân-Glorz făcuți,
Cu paloș de tun,
Cu sabie de fulger
Tăind,
Săpând,
Cés-reú căutând.
Dar or-căt o căutat,
Nicăiri nu l'o aflat
Decăt numaș în trupul lui N.

Aflatu-l'ò,
 Săpatu-l'ò,
 Tăiatu-l'ò,
 In cuptlor de fier aruncatu-l'ò,
 Cu coclorvă de fier înturnatu-l'ò,
 Cu pilug de fier pisatu-l'ò,
 Din piuă de fier scosu-l'ò,
 In sită de fier aruncatu-l'ò,
 Cu dinsa cernutu-l'ò,
 Cu dinsa vinturatu-l'ò...

(Marian, Descânt. p. 79)

Intr'un descântec „de ălele“ :

Ești din mână, trup, nas, picior;
 Rădicați-vă și mergeți ușor;
 Dați omului sănătate,
 Că Mihail cu sabia de foc vă bate...

(Tocil, Rev. II t. I p. 385)

De aci în popor o interesantă fusiune din *arhanghelul* Mihail și din vodă Mihaiu cel vitéz, amândoi caracteristici prin săbiile lor cele grozave. Prentul Colceriu din satul Măhăciu de lângă Turda scrie :

„La noi pînă și prunci ai un cântec de primăveră, în care ăic :

Vino sóre,
 Pe rázóre,
 Că țî-oiu da o cingetóre!
 Una mie,
 Una ție,
 Una popei Irimie;
 Și un paľu,
 Și un maľu,
 Și sabia lui Mihaiu,
 Capul Turcului să-l tai!“

Acest „cântec de primăveră“ nu este însă propriu Măhăcenilor. El se aude și pe așuri în Transilvania. Un variant de lângă Sibiu sună în următorul mod :

Treci, plóe trecetóre,
 Că vine sórele
 Și ți taiă picfórele,
 Cu un maľu,
 Cu un paľu,
 Cu măciuca lui Mihaiu;
 Sus pe cap,
 După cap,
 Curge sânge mohorit;

Dă-mi căciula
 Să prind murga;
 Murga a fugit,
 Plóea s'a risipit!...

În Țera-Romănescă acest cântec a scăzut la un fel de parodiă, în care plóia este amenințată :

Cu căciula lui Mihaiu,
 Plină cu coji de mălaľu...

(Cuv. d. bătr. II p. 5)

O ingenioasă legendă, culésă în Prahova (Col. I. Tr. 1882 p. 522 sqq.) :

„Se ăice că sf. *Arhanghel* Mihail trăia odată pe pămînt. P'atuncia era și el ca toți ómenii cu slăbiciunile lor. Când ajunse flăcăiandru, simți că'i tăcăe inima după o fetiță tinără, cu fața albă ca zăpada, cu obraji rumeni ca ciréșă, cu cosița négră ca péna corbului și cu ochisorii ca mura câmpului. Frumósa fetiță nu se arétă nesimțitóre la ochii dulci ce'i făcea Mihaiu — așa se numia sf. *Arhanghel* p'atuncia, pentru că nu era încă sfânt — și orî de câte orî il vedea trecënd de vale, se făcea că nu-i apă în cófă și da fuga la fântână, unde Mihaiu mânca la fagurii după gurița ei. Ađi așa, máine așa, o duseră ei cât o duseră, pînă ce dragostea lor începu să sbărnaie pe la urechile sătenilor, 'și de! gurele rele, când n'aũ de lucru, scot fel de fel de vorbe. Mihaiu, ca să iasă din gura lumii, făcu ce făcu, că fata era mai bogată ca el, și o luă de nevastă pe Stăncuța, că așa se chema drăguța lui. Acuma el credea că are să fie cel mai fericit om din lume; dar omul una gândesce și alta nemeresce : mîierea Stăncuței de de'naintea nunței, după cununiă se prefăcu în fiere otrăvită; din oiță blândă ajunse scorpie afurisită. Bietul Mihaiu nu mai putea să'i mai între în voe : ăicea el hăis, ea ăicea cea; ăicea cea, ea ăicea hăis; ăicea el tunsă, ea rasă; ăicea el rasă,

ea tunsă; ba rață, ba rățoiu, și așa mai încolo. Cu toate astea el suferia tot fără să știe o singură vorbă: tăcea și și vedea de trebă. Dumnezeu, vădând marea lui răbdare, îl făcu sfânt și îl însărcină ca să ție sufletele oamenilor. Cu toată sfințenia lui, tot n'a putut să scape de răutatea nevestei. Ar fi vrut să îi ție sufletul, dar nu îi da voie Cel de sus. O duse el, cât o duse; dar dacă vedu și vedu, se sculă într-o zi de dimineață, luă zeghea la spinare, puse mămăligă în traistă și și luă lumea în cap. Merse, merse și de vară până'n seră, și ajunse de'naintea unui bordei, unde bătu în ușă. — Cine-i? întrebă un glas din năuntru. — Om bun, răspunse el d'afară. N'avu să aștepte mult, că ușa bordeiului se deschise și un biet muncitor îl pofti înăuntru și îl ospetă și îl găzdui. Omul era vesel, că nevasta îi făcuse un copilăș frumos ca un bujoraș. La masă, din una din alta, ajunse vorba și la naș. Atunci sf. *Arhanghel* ceru să îi boteze el copilul. Omul primi cu bucurie, mai cu samă după ce află că nașul e sfânt, pentru că sf. *Arhanghel* îi spusese tot ce pățise și cum se făcuse sfânt. A doua zi merseră la biserică de botezare copilul și îi puseră numele Ionică. După ce se întorseră a-casă, întinseră masă mare, se puseră rotă împrejur, băură și se ospetară până sera, până ce ieșiră stelele pe cer, când se duseră să se culce. Ca dar de botez, după obicei, sf. *Arhanghel* îl făcu doftor, și îi dete o sticlută, dîcîndu-i: Când te-o chema la vr'un bolnav, să știi că eu sint acolo mai din nainte. Cum vei intra în casă, să te uiți la mine; și dacă me'i vedé la capul bolnavului, să știi că nu'i scăpare; iar dacă me'i vedé la picioare, să îi dai trei picături din sticlută, și se face bine într-o clipă. Cu meșteșugul ăsta de doftor,

Ionică se vesti peste nouă mări și peste nouă țări, așa că vestea lui ajunse până la Crai-împărat, care zăcea de nouă ani și care chiasmă pe toți vrăcii și toate babele din lume fără nici un folos. Aușind Crai-împărat de ăst doftor năsdrașan, care spunea curat dela început de-i scăpare ori nu, îl chemă și pe el. Cum ajunse acolo, împăratul îi dîse: — Iacă, dacă me'i scăpa, îți dau jumătate din împărăția mea; iar de nu, unde-ți stă tălpile picioarelor, țî-o sta capul. Sărmanul Ionică o sfecli, pentru că văduse pe nașu-seu stând grecesce la capul împăratului. Dar în primejdia în care s'afla, îi veni ce-va în minte. S'apropie de sf. *Arhanghel* și îi dîce: Sfinte nașule, te caută nevasta; e la pörtă... Sfântul *Arhanghel*, cum auși de nevestă, o luă la sănătosa, lăsând în pace pe împărat, care se și făcu sănătos numai decât, și Ionică se întorse a-casă încercat de daruri..."

Intre injurăturile poporane „de cele sfinte“ nu este uitat nici *Arhanghelul*.

Despre lupta *Arhanghelului* cu *Arpa-Satanei*,

v. *Avestița*. — *Avezuha*.

²*Arhanghel* s. *aranghel*, s. m.; t. famil.: fouet. Am vădut în articolul precedent, că *arhanghelul*, mai cu samă Mihail, pörtă o minunată sabie, cu care pedepsește pe cei rei. De aci: „*aranghel* se aplică în Muntenia biciului, căruia îi dîc sfântu *Aranghel*“ (Ispirescu ap. Șăinenu, *Semasiol*. p. 115).

v. ¹*Arhanghel*.

Arhi, préfixe construit avec des noms pour marquer un degré excessif. Grecul *ἀρχι-*, care — întrând în cuvinte ca „arhiereu“, „arhidiacon“, „arhipăstor“, „arhistratig“, „arhimandrit“ etc., — se

pöte adăuga prin analogiă la numi pentru a le da noțiunea superlativă de pré-pré, bună-öră: *arhi-șiret* = șiret peste măsură.

v. ¹ *Grec.*

Arhidiăcon, s. m.; t. ecclés.: archidia-cre. Gr. ἀρχιδιάκονος. „Primul diacon pe lângă un episcop” (Costinescu).

v. *Diacon.*

Arhiepiscöp. — v. *Mitropolit.*

Arhierëu s. **arhirëu**, s. m.; t. ecclés.: évêque, prélat. Sinonim cu vlădică. Gr. ἀρχιερεὺς. Obicînit se ȳice *arhierëu* la un episcop fără eparhiă; dar, ca termen general, ori-ce cleric mai sus de arhimandrit și pînă la patriarh este *arhierëu*. In cronicë, *arhierëu* stău tot-d'a-una mai pe sus de toți boierii.

Nic. Costin, Letop. II p. 52: „vă-zănd Costantin Vodă [Duca] aceste obiceiuri nu bune, aũ socotit cu *Arhierëu* țării și cu tot sfatul său și aũ legat cu mare blăstem: și văcăritul și cëra cu miere să nu mai fie...”

Ion Canta, Letop. III p. 182: „stringănd pe toți *Arhierëu* și boierii țării, i-aũ sfătuit să deslege dajdea văcăritului...”

Axinti Uricariul, Letop. III p. 180: „aũ luat zapiș iscălit de *arhierëu* și de boierii...”

Ibid. 186: „cu blagoslovenia *arhierëilor* și cu sfatul tuturor boierilor...”

In satira poporană „Pascele Țiganilor”:

Stancul nostru paraleu,
Cel mai mare *arhierëu*,
Noi Țiganiil ne rugăm
Și la genuchi îți cădem,
Să ne dai sfinția ta
Un popă de unde-va...

și mai jos:

Vădënd Stancul paraleu,
Cel mai mare *arhierëu*,
Că fil' iubesc mereu,
S'a aședat pe ilău
Ca să'l ierte Dumneđeu...

(G. D. T., Poes pop. 262)

v. *Arhipăstor.* — *Vlădică.*

Arhierățesc (*arhierățit*, *arhierățire*), vb.; être évêque ou prélat.

Dosofteiu, Synaxar, febr. 25 f. 76 b: „Acesta dintru svințu părintele nostru Ypatie, născutü la Chilichiia, și nevoindu-să cu podvigü in Galatiia, și *arhierățändü* in Gangra...”

O formațiune din arhierëu förte remarcabilă, căci nu s'a născut prin sufixul verbal -esc, de unde ar fi „a arhierü”, ci s'a compus prin alipirea finalului -ățesc din verbul „a împărăți”, in care -ăț- se explică din -at din „imperat”. Astfel *arhierățesc* ni se înfățișeză ca o curiosă fusiune din: arhier[eu] + [impër]ățesc.

v. *Codoriște.*

Arhieresc, -escă, adj.; episcopal, appartenant à un prélat. Ce-va a arhierëului.

Amiras, Letop. III p. 149: „cu toți Episcopii și Preuții imbrăcați, Episcopii in veșminte *arhierëști*...”

v. *Arhierëu.*

Arhieră, s. f.; t. ecclés.: fonction ou dignité de prélat. Sarcina saũ vrednicia de arhierëu.

Patriarhul Dositeiu cătră mitropolitul Atanasie din Ardél (Cipariu, Fragmente p. 243): „Trebue *arhieria* ta se propoveduești cuvântul lui Dumnezeu la Sărbi și la Ruși pre limba slovenescă, érá la Rumăni pre limba rumănescă...”

v. *Arhierëu.*

Arhimandriă, s. f.; t. ecclés.: arhimandritat, abbaye. Mănăstire având în capul ei un arhimandrit. Vrednicia de arhimandrit.

Omiliar dela Dél, 1644, p. 229: „de-rept această cei sfinți și cinstiți bărbați înainté destoiniciei de episcopie și pentru preoție, pentru *arhimandrie*, fugiră la pustie...”

Gavriil Starețul, circa 1525, copă mai nouă (A. I. R. I, 2 p. 149): „și așa se tocni ca de acum înainte nici o dată în veci în Argeș să nu mai fie Mitropolie, ci să fie mănăstire și *arhimandrie*.”

v. *Arhimandrit*.

Arhimandrit (pl. *arhimandriți*), s. m.; t. ecclés.: archimandrite, abbé, prieur. Ngr. ἀρχιμανδριτης. Sinonim cu egumen și cu stareț, dar mai sus în ierarhia monacală. Fie-care mănăstire are un stareț sau egumen; pe *arhimandrit* îl au numai mănăstirile cele mai însemnate. Mai sus de *arhimandrit* este arhierul. La călugărițe sînt starițe sau egumene, nu însă ce-va corespunzător unui *arhimandrit*.

Urechiă, Letop. I p. 143: „In anul 7010 prestăvitu-s'au Paisie *Arhimandritul* și Egumenul mănăstirii Putni...”

v. *Arhimandriă*.

Arhipăstôr (pl. *arhipăstori*), s. m.; t. ecclés.: prélat, prince de l'Eglise. Formațiune românească din arhi și păstôr, prin analogiă cu „arhieru” sau „arhiepiscop”.

Zilot, Cron. p. 89: „Care [Exarhul Gavriil] de fel fiind Român, trăit aici în tineretele sale, ucenic al vestitului Kesarie Episcopul Rîmniceului, nu fu reu pentru țeră, căci se arăta *arhipăstôr* vrednic și cu dorire de turma sa...”

Același p. 91:

Dacă erai neputincios
Și vrîi al trupului folos,
Arhipăstôr nu puteai fi,
Că nu e sôrt'a te trufi,
Ci este pildă să te faci
Și celor neputincioși vraciu...

v. *Arhi*. — *Păstôr*.

Arhipăstôrêsc, -**êscă**, adj.; épiscopal, appartenant à un prélat. Sinonim cu arhieresc.

Zilot, Cron. p. 91:

Călugăre! când te-ai suit pe scaun *arhipăstôrêsc*,
Urméză ca să fi sciut canonul Apostolicesc...

Același, p. 88: „dar avea patima iubirii de argint, și'l smintia fôrte la orânduile *arhipăstôrêscă*...”

Costachi Negruzzi, Scrisôrea X: „să nu se mai încredințeze cărma *arhipăstôrêscă* la străini ierarhi...”

v. *Arhipăstôr*.

Arhipoie. — v. -*oia*.

Arhistratig. — v. *Arhanghel*.

Arhon s. **arhonda**, s. m.; monsieur, seigneur. Din ngr. ἀρχὸς, ἀρχοντας. Termen din epoca fanariotică. *Arhon* se punea de'naintea numelui boieriei: *arhon* spatar, *arhon* postelnic; *arhonda* se întrebuintă mai ales la vocativ.

Hristachi Pitarul, Istoria lui Mavroieni 1817 (Buciumul 1863 p. 40):

Și care nu'ți trecea 'n gând,
Vedeai caftan îmbrăcând;
Și dintr'un mojie plugar
L'auđăai *arhon* șe trar...

Filimon, Ciocoii vechi p. 261: „Asta este fôrte lesne de făcut pentru un om ca dumnéta, dar nu și pentru mine. — Dar de ce, *arhonda*?...”

Costachi Negruzzi, Muza dela Burdujăni, sc. 5: „Ai gând să șești mult, *arhon* Șatrar?...“

v. *Arhontologhiă*.

Arhonda. — v. *Arhon*.

Arhondâr s. **arhontâr**, s. m.; „pitancier d'un couvent“ (Cihac); „celui qui, dans un monastère, reçoit les voyageurs et pourvoit à ce qui leur est nécessaire“ (Pontbriant). Ngr. *αρχο-ν-τάρης*. In mănăstirile femeiesci este o arhondăresă sau arhontăresă.

v. *Arhondăriă*.

Arhondăresă s. **arhontăresă**. — v. *Arhondar*.

Arhondăriă s. **arhontăriă**, s. f.; „pitancerie d'un couvent“ (Cihac); „lieu réservé, dans les monastères, aux voyageurs“ (Pontbriant). Ospătăriă monăstirască. Se dicea și arhondăric sau arhontăric = ngr. *ἀρχονταρικί* (Costinescu).

A. Odobescu, Mihnea-vodă p. 28: „Merșeră să se odihnescă in chilia sta-reșului, ce slujă de *arhontăriă*...“

v. *Arhondar*.

Arhondăric s. **arhontăric**. — v. *Arhontăriă*.

Arhontologhiă, s. f.; état de noblesse, degré nobiliaire. Din ngr. *ἀρχοντολογία*. Termen fanariotic.

Hristachi Pitarul, Istoria lui Mavroieni 1817 (Buciumul 1863 p. 40):

Alegând care de care
Să ia caftanul mai mare,
Măturând tot duprin casă
Și dând pină la cămașă,
Numai și numai să fie
În rînd l'*arhontologhie*:
Să nu remăe mai jos
Decât un altul mai prost...

Alexandri, Boierii și Ciocoi, act. I sc. 7: „dumnéta trăesci la moșie, unde ești stăpân cât un Domn și n'ai prilej, ca noi iști din oraș, a te tulbura de călcările ce se fac țilnic in *arhontologhie* și in drepturile năstre...“

Ion Ghica, Scrisórea XII: „Lucram și luptam nu împins de setea de posturi bine plătite, saú de dorința de ranguri pe scara *arhontologhie*...“

v. *Arhon*.

Ària s. **Àrie**, n. pr. pers. m.; t. d'Histoire: Arius, célèbre hérésiarque. Eresiarh din secolul IV, tăgăduind divinitatea lui Crist și afurisit prin Soborul din Niceia, dar a căruia doctrină a fost îmbrățișată mai târziu de Goți și de Longobarzi, *Aria* a fost privit tot d'a-una de biserică, la Români mai cu samă, întocmai ca vinđătorul Iuda și mai-mai ca însuși dracul.

Varlam, 1648, I f. 189 a: „Doamne, cine ț'au ruptu veșmăntulu? Și răs-punse de dzise: *Arie*, cela ce dzice că nu sântu Dumnedzeu adevăratu, acela mi l'au ruptu...“

Indreptarea legii, 1652, p. 21: „Petru carele opri pre *Arie* Diaconulu și 'l înprăștié afară de totu de besérecă...“

Ibid. p. 604: „cé ce s'au întărit la Nechea să fie deplinu, că au stricat spițele învățăturii *Ariei*, carele aducé de bărfiă pentru o fință a Dumnezăirii...“

Antim, Predice p. 91: „În Nicheia, Sf. Nicolae] aú înfruntat pre începătorul de eresuri pre *Aria* și, ca pre un mincinos și hulitor împotriva dreptății, l'aú lovit și cu palma preste obraz...“

In vechile crisóve, mai ales cele muntenesci, *Aria* figuréză fórte adesea in formula de blăstem.

Vlad Vv. Dracul, 1437 (Venelin, Vlaho-bolg. gramaty p. 79), in tradu-

cere: „să fie ca Iuda și ca *Aria* și ca cei ce au dis: sângele lui asupra noastră...”

De asemenea la același, 1441 (ibid. p. 69): „să aibă parte cu Iuda și cu *Aria* și cu toți acei ce s'au lepădat de Dumnezeu...”

De asemenea la Dan Vv., 1424 (A. I. R. I, 1 p. 20): „să aibă parte cu Iuda și cu *Aria* și cu toți acei ce s'au lepădat de Dumnezeu...”

Intr'un manuscris moldovenesc din 1655 (Melchisedec, Notițe istorice p. 67): „să aibă parte cu Iuda și cu de trei ori blestematul *Arie*...”

Intr'un alt text din 1717 (ibid. p. 123): „să n'aibă parte cu Hristos, ce cu Iuda și cu trecutul *Arie* și cu toți cei lepădați de Hristos...”

Ca sinonim cu *dracul*:

Act moldovenesc din 1621 (A. I. R. III p. 215): „iar care frați vor vré să să amestece într'acéle vii, carele mai sus scriem, să hie treclet și proclét și anaftima și negru ca *Arii*...”

v. *Arienî*. — *Blăstem*.

Ariân (pl. *Arianî* s. *Arienî*), subst. et adj.; sectaire d'Arius, appartenant à la doctrine d'Arius. Ca adjectiv, se dice mai mult *arienesc*. Acela ce tăgăduiesce, ca eresiarhul *Aria*, divinitatea lui *Crist*.

Lexicon Budan: „*Arian* = cei de demult, adecă următorii lui *Arie*; cești de acum, adecă Unitarii, Sociniani”.

Varlam, 1643, I f. 40 b: „Domnul Hristos iaste Domnu adevăratu, nu-i după daru fiu lui Dumnedzău, cumu dzicu *Ariianii*, ce după fire...”

Antim, Predice p. 196: „Se turbura liniștea cea biserică de dobitocésca pornire a eresului *arienesc*, și pravoslavia credinței se lupta de valurile necredinței...”

v. *Aria*. — *Arienî*.

Ariaș. — v. *Arieș*.

¹*Ariă* s. *àrie* s. *àre* (plur. *arî* și *arîi*), s. f.; 1°. aire, grange, 2°. toute surface plane. In primul sens, care este cel de căpeteniă, e sinonim cu *stodolă* și *harman*: o împrejmuire în lăuntru cărăia se imblătesc saș se trieră bucatele. Latinul *ărea* saș *ăria*, de unde span. și portug. *area*, ital. *aja*, provenț. *eira* etc. (Cihac). Forma românescă cea veche este: *are*, articulat *area*, pe lângă care ne întimpină însă și *ariă*. Românii din Bihor rostesc pînă astăzi disilabic: *are* (Conv. lit. 1887 p. 1004).

Intinderea *ariei* se dice față saș *fățar*, une-orî *fățare*, având în mijloc un *par*.

Ion Ionescu, Calendar 1845, p. 185: „Trieratul în Moldova se face în chipul următor. Mai întâiu se pregătesce *ariă*, a cărăia mărime se face de 6 stânjini în tôte lăturile dinpregiur a parului bătut în mijloc, și acésta pentru 4 cai, și de 9 stânjini pentru 8 cai. Fața *ariei* se cioplesce saș prășesce; după aceia, dacă pămîntul îi uscat, se cară apă și se udă, iar dacă'i môle, se așterne pae pe dînsa, se viră caii și o bat bine pînă când remâne netedă și virtosă, căci așa numai se pôte strînge sâmința curată, fără țernă. După ce s'au bătut bine fața *ariei*, se mătură și apoi se pun de giur împregiurul parului din mijloc un rînd de snopi, depărtați de un pas dela par...”

Pravila dela Govora, 1640, f. 82 b: „Oare-cine va arde o curte oare-caré, sau stogu cu *aria*, sau casă, să ia certare în 8 ai...”

Pravila Moldov. 1646, f. 13: „ceia ce voru aprinde casa omului sau *aria* cu pâină, sau *aria* cu fânul, în piznă pentru să'șu răscumpere despre vre un vrăjumaș ce'i va fi făcut

vre o răutate, pre unii ca aceia ca să-i ardă în focu..."

Dosofteiu, Liturgiar, 1683 (Slujba antimisului f. 48 a): „Molitvă la *aria* cîa cu pâine. Domne Dumnedzăul nostru, fântana bunătăților, cea ce poruncișu pămîntului să scoțā rodā, prin a ta milostivire și bunătate, blagosloviaște și mulțāște și *aria* atasta și căratulū vîpturilorū șerbilorū tăi; împle șurile lorū de totā dulcāța de rodā..."

Biblia lui Șerban-vodă, 1688, Os. IX, I:

...iubit'ai dări
preste toată *aria*
grăului; *arie* și
tescū n'au cono-
scut pre ei...

...dilexisti mu-
nera super om-
nem aream tri-
tici; aream et tor-
cular non cognō-
vit eos...

dar tot acolo și forma *are*, Matth. III, 11:

...căruiā e lo-
pata în mîna lui,
și vā curățā *are*
lui, și va aduna
grăul lui în jit-
nițā...

...cujus venti-
labrum in manu
sua, et permun-
dabit aream su-
am, et congrega-
bit triticum su-
um in horreum...

Ultimul pasagiū sună la Varlam, 1643, II f. 89 a: „acela ce lopata lui ăaste în mîna lui, și va rāni *are* sa, și va aduna grăulū său în jitnița sa..."

Și mai jos, f. 89 b, de doē orī:

„...ca și într'o *are* grăulū cu plē-
vele...

„...acum încă ești într'*are* înpre-
ună cu grăulū..."

Ca și alți substantivi începători cu *a-*, cuvîntul *aria* își asociază mai cu preferință pe întru în loc de în; bună orā:

Dosofteiu, Paremiar 1683 (Noevrie 8, f. 7 b): „Și Ghedeon, fiul lui Ioasū, mlătița grāu într'*are*..."

Colinda „Plugulū“:

Cu stînga pologia:

Din polog

Snop,

Din snop clae făcea,

Din clae

Față albă de *arie*...

(G. D. T., Poes. pop. 142)

Intr'o variantă a acestei colinde:

Unii seceraū,

Unii snopi făceaū,

Unii carā mocănesci încărcāū,

La *aria* de aramā căraū,

La *aria* de aramā

Cu stălpul de argint...

(Ghibănescu în Analele literare 1888 p. 46)

Descântec „de albēțā“:

La *aria* cu 'mblătitorī o ducetī,

Ca 'mblătitorī în grabā

Mii și fărime s'o facā...

(Marian, Descânt. p. 5)

„Nici o dată omenii nu se culcă pe *arie*, căci cred că pe ea jōcā nōptea Ielele, care pocesc omenii“ (Ilfov, în Țara nouă 1887 p. 100).

La Iordachi Goleșcu (Conv. lit. 1874 p. 73): „Ca la *arie* cînd vînturā, pāele în vînt se duc, ér grăul jos remāne, — o ăicētōre cam revoluționarā.

Alți proverbi:

„Orbul își cautā acul în *aria* cu paele, și surdul il povățuesee unde sunā“ (Pann, II, 4).

„Decāt în fața *ariei* mai bine în capul locului“ (ibid. II, 144; III, 118), cu același sens ca italiennesce: „pagare insū l'aja = pagare imediatamente o sul luogo ov' è il creditore“ (Tom-maseo), — ăicētōre de veche origine italică agricolă.

Lefile și veniturile 1776, ed. P. Rășcanu p. 41: „Stogurile de fin ce vor fi aproape de sat să le îngrădescă, cum și stogurile ce vor fi departe de sat și se va fi obicînuit ca să se îngrădescă iarăș dator să fie Vornicul

cu sătenii să puie să le îngrădescă. Asemene să se urmeze și la *ariile* cu pâne ce vor fi aproape de sat. Îar de se va întâmpla stricăciune în țarină, în grădină, în fânațe și la *ariă*...”

La plural, în graiu se aude mai mult *ări*.

„Am fost ađi cu cușca pe la *ăriile* Sobățenilor ș’am prins v’o 12 potârnică” (Th. Theodorescu, Ialomița, c. Lupșenu).

Boieriei de jitnicer din Moldova îi corespundea în Țera-Românească boieria de clucer za *ariă* sau de *ariă*, literalmente: acela care ține sub cheiă *aria* = jitnița.

Aceiași sinonimică ne întimpină în Dicționarul slavo-românesc circa 1670, de origine muntenescă (Mss. în Bibl. Soc. Archeol. din Moscva, f. 63 a): „jitnița, *arie*.”

Constantin Brâncovenu, Condica de venituri și cheltueli, 1694, p. 30: „S’au dat Radului vel Clucer za *Arie* i lui Hasanache Clucer pentru chieltuéla fânului...”

Bauer, Mém. sur la Val. 1778 p. 60: „Le Vel Kloutziar d’*Aria*. Il étoit autrefois inspecteur des magasins de foin et d’orge, qu’il distribuait aux Boyars et aux troupes. Il n’en existe plus aujourd’hui que le nom”.

Ariă cu sens de suprafață netedă în genere:

De la Vrancea, Sultanica p. 170: „Cerule, scuturat, dă în limpede, și acopere, ca un coviltir argintuit, rotunda *arie* a pământului...”

A. Vlahuța, Nuvele p. 101: „se uita în sus la crengile negre și fără nici o frunză ale marelui pom, și se aședă trudit sub strașina’i largă, prin care se cerneau mărunțel rațele sórelui, presărând *aria* umbrită cu bóbe calde de lumină...”

v. ¹ *Harman*. — *Fățar*. — *Felezuesc*...

² *Ăriă*, s. f.; t. d’Astron. popul. — v. ² *Harman*.

³ *Ăriă*, s. f.; t. de Mus.: air, chanson. Curat românesc cântec, fie ca musică, fie ca vorbe. *Ariă* e un italianism, introdus în graiu pe la începutul secolului. Îl are și Lexiconul Budan: „*Ariă*, cântare frumoasă și cu măiestrie”.

v. *Cântec*. — *Dic*.

Arice. — v. ¹ *Ariciu* (p. 1648).

Aricel (plur. *ariceli*), s. m.; petit hérisson, petit de hérisson. Deminutiv din *ariciu*. Puu de *ariciu*.

v. *Ariciôică*. — *Puiu*.

Aricelă, s. f.; t. de Vétérin.: javart, arêtes. O bôlă de cai, numită și simplu *ariciu*, ér după Cihac (I, 16) și *aricitură*.

Tractat de medicină populară diu sec. XVIII (Mss. în Arch. Stat.):

„*Aricela* cailor. Când vre-un cal este *aricit* la picere de pișat și de murdarlac dela grajd, să ăi o scárnă de om în care să puă piper mult pisat și să’l oblojești că se tãmaduește...”

v. ⁵ *Ariciu*. — *Aricesc*.

Aricesc (*aricit*, *aricire*), vb. réflex.: gagner une des maladies nommées *ariciu*.

v. ⁴⁻⁶ *Ariciu*. — *Aricelă*.

Aricescu (plur. *Aricesci*), n. pr. pers. m.; famille noble valaque. Literalmente: posteritatea lui *Ariciu*.

Constantin Brâncovenu, 1694 (Cond. Mss. în Arch. Stat. p. 51): „să știe ce s’au ales și Iorgăi logofăt *Aricescul* cu megiașii den Dermănești parté lor de moșie de acolo ce să chiamă *Dermăneșca stânjani* 120, și pren mijlocul moșii pre lângă dumbravă pre drumu

ales'au Iorgăi log cu megîiaşii iar stănjăni 120, şi pre la capul moşii despre Prăoviţa iar au ales Iorgăi log *Aricescul* cu megîiaşii stănjăni 128..."

v. ¹ *Ariciu*. — *Aricesci*.

Aricesci, n. pr. loc. m. plur.; certains villages roumains. Frunţescu (Dict. topogr. p. 11) indică trei sate *Aricesci* în Prahova. Literalmente, este plural din *Aricescu*.

v. *Aricescu*.

Arichită, s. f.; t. pastoral: petit-lait pressuré. Se aude în Oltenia. Sinonim cu jintiţă. Este deminutiv dintr'un *ariche* sau *areche*, care ar pute să represinte un prototip latin *alica* deminutiv din *alica*. Se scie că latinul „*alica*“ însemna „bouillie de froment“ sau „*fromentée*“, un fel de zémă próstă (cfr. Pauly, Real-Encykl. ad voc.), despre care Martial, XIII, 6, şice:

Nos alicam, mulsum poterit tibi mittere
dives...

„După ce păstorii storc caş în cupe, rămăne zer, pe care'l fierb şi d'asupra'î ése urdă, iar ceia ce rămăne în fundul căldării se numesce *arichită* (C. Stănescu, Dolj, c. Gogoş).

v. *Brândă*.

Aricre, s. f.; „action de gagner le javart“ (Cihac).

v. *Aricesc*. — *Aricelă*.

¹ **Aricit**, -ă, adj.; 1° t. de Méd.: dar-treux; 2° t. de Vétérin.: atteint d'arêtes ou de mules; 3° t. d'Agron.: rouillé; 4° maigre, étioilé etc. Este participiul trecut din verbul *aricesc*, represintând tóte sensurile cele patologice ale cuvintului *ariciu*. Astfel un om bolnav de sgaibe este *aricit*;

un cal bolnav la copită ori o vită este *aricit* sau *aricită*; o plântă bolnavă de tăciune e *aricită*; apoi în genere, ca expresiune a unei stări bolnăviciose, ori-ce fiinţă fórte slabă se póte şice *aricită*.

Dosofteiu, Synax. 1683, ghen. 18, despre St. Macarie din Alexandria: „să dusă la pustie adăncă de şedzu şiasc luni acolo, unde sântu ţanţarii mare ca viespile, de 'lă împungia şi'l potricăliia de-aú scosú vârci preste tot trupul; şi după şiasc luni déca ş'au venit la chilie, numai de pre grai să cunoştia, atâta era de schimosât şi orbălcit preste tot trupul cât să-măna cu piialia pilului, aşia-î era pe-liţa *aricită*...“

Ibid. fevr. 16, despre St. Marutha: „şi *aricită* ţaţa unii femeii cu bunătăţ, numai cu sămnatul sînteii cruci o aú tãmăduit...“

Budai-Delénu (Dict. Mss. în Muzeul istor. din Bucur.), citând cuvintul după Dosofteiu, fără însă a aduce vre-un pasagiú, îl traduce greşit: „*aricit*, rauh, stachelig“, adecă „aspru, ghimpos“, ca şi când s'ar trage d'a-dreptul din numele animalului *ariciu*, pe când cuvintul însemnézá sgaibos.

„*Aricit* se şice la un cal sau boú ce are *ariciu*, adecă o umflătură cu rană la închieturile de jos dinapoi a piciórelor, din şederea vitei într'un loc gunoios plin de apă“ (P. Huşianu, t. Sculeni).

Balada „Jigmon Craiu“:

Moşoiu, Moşoiuş,
Domn din Făgăraş
Căine de oraş,
Săruta-mi-l'aş,
Pe-un cal *aricit*
De vine stărcit,
Făcut pe fugit...

(Ţara nouă, 1837 p. 190)

„Un porc mic și *aricit*...” (R. Simu, Transilv., c. Orlat).

v. ⁴ ⁵ ⁶ *Ariciū*.

² *Aricit*, s. n.; t. de Vétérin.: arêtes, mules. Participiul trecut din aricesc luat ca substantiv, în loc de aricélă.

v. *Aricélă*.

Aricitură. — v. *Aricélă*.

Ariciôică, s. f., hérisson femelle. *Ariciū* de partea femeiescă.

Ariciôica ocupă un loc foarte interesant în mitologia poporană română. Numai prin concursul ei se poate descoperi fabuloasa plantă numită Ierba-férelor (Eisenkraut, Ferraria), la atingerea cării ferul se sfăramă în clipă.

„Ierba-férelor, poporul îi mai dăce a ferului, se crede a fi o buruénă ce se găsește printre alte ierburi și cu care se poate strica saū descuia ori-ce incuietură; este de colóre roșiă-argintiă; spre a o găsi, trebuie a îngrădi bine cuițul unei *ariciôice* și a pune la gard un lacăt; venind ea și neputënd intra la puî, va alerga și va aduce acea ierbă, care se va găsi apoi la ușa îngrăditurei...” (T. Cioban, Tutova, com. Frunțișeni).

Deja Enăchiță Văcărescu (Poes. 337) a descris acéstă credință poporană foarte răspândită :

- Am să v'arêt o minune...
- Ce este minunea ? spune!
- Vê rog, n'o luați drept glumă!

Trei ariceî fără mumă

Î-am închis cu îngrijire,

Să n'aibă loc de eșire :

Numai prin ușa se pôte

Ei d'acolo a se scôte.

Lacătul nu se descue

Nicî cu chee, nicî cu cue.

Ariciôica mâniată

A fiarălor iarbă cată,

În tot felul se muncesce

Pin' în sîrșit o găsește,

Burušana e micșoră,
Ca rubinul roșioră;
Deschide cum o aduce,
Își ia puî și se duce...

„Se dăce că ierba-férelor se pôte căpeta așa : să se prindă un puî de ariciū, să se bage sub o trócă, pe trócă să se pună o pétră mare; atunci vine mama ariciului, aduce ierba-férelor la trócă, și tróca cu pétră cu tot sare de pre puîl ei, ierba apoi remâne lângă trócă...” (P. Olténu, Hațeg).

Cu pré-puține varianturi, legenda circulază tot așa în Covurluū (c. Foltesci), în Tecuciū (c. Corod), în Gorj (c. Polovragi), în Olt (c. Gura-boului), în Rînnic-Sărat (c. Timboesci), în Teleorman (c. Răiôsa), în Prahova (c. Mălăiesci), în Brăila (c. Albotesci) etc., precum și la Români de peste Carpați (Făgăraș, c. Vaidarecea, Copăcel etc.).

Fondul acesteî credințe este de origine italică; dar la vechii Romani nu *ariciôica*, ci gheunôia era aceia care descoperia Ierba-férelor : „adactos cavernis eorum (picorum) a pastore cu-neos, admota quadam ab his herba, elabi creditur vulgo” (Plin. H. N. X, 20).

La *ariciôica* în Banat se dăce ariciône (S. Liuba, c. Maïdan).

v. ¹ *Ariciū*. — *Īrba-férelor*. — *-ôică*.

¹ *Ariciū* (plur. *arici*), s. m.; t. de Zool.: hérisson. Mic mamifer insectivor, acoperit în loc de perî cu țepușe lungi și tari. Lat. hericius = ital. riccio = span. erizo etc. (Cihac). Pe a-locuri se rostesce aspirat: *hariciū* (Transilv., Făgăraș, c. Copăcel). La Macedo-romani *ariciū* și *aritzu* (ἀριτζου).

Când își ascunde sub sine capul și picîórele, *ariciū* ne apare ca un mare ghem spinos, pe care nu poți pune mâna și de care se feresc animalele.

De aci :

Proverb : „*Ariciul* cu meșteșug se prinde și vrabia cu meșu.“ (Pann, II, 125).

Locuțiune proverbială : „s'a făcut g h e m c a *ariciul*“ (Negoescu, Dimbovița, c. Pietroșița).

Cu același sens :

„s'a sgulit ca un *ariciu*“ (R. Simu, Transilv., c. Orlat);

„s'a stârcit ca un *ariciu*“ sau „s'a sgârcit“ :

Descântec de „vătămătură“ :

Nu rage ca buhaii,
Nu necheza ca caii,
Nu te sgârci ca *ariciu*,
Nu te sbate ca chiticii...

(Albina Carpaților 1879 p. 326; Marian, Descânt. p. 254).

Basmul „Pică, ramură“ (Stănescu, Basme p. 17) : „Ia spune și tu, măi ciobănaș, o poveste. Ce stai stârcit ca un *ariciu*, acolo?...“

„Par'că'i un *ariciu*, se țice despre cel sficioș, care vorbește fără a se uita în ochii omului“ (S. Stănescu, Dimbovița, c. Bilciurescii).

Când *ariciul* pășese, încet și mândru, nemic nu'l zugrăvesce mai bine ca ghicitórea poporană :

Merge pașă pe ulițe
Cu trei miș de sulițe...

(Revista populară, 1884 p. 45).

In Bucovina aceeași ghicitóre :

Hanțul
Sbanțul
Cu o mie de suliți.

(Sbiera, Povești p. 321).

Altă ghicitóre despre *ariciu* :

Am un unchiș mare
C'o sută d'araci în spinare...

(G. D. T., Poes. pop. 217)

sașu : „am un moș bătrân și urcă aracii la del“ (Ispirescu, Pilde p. 43).

Destul de apêrat prin puternica'i armură, *ariciul* caută să se asigure și

mai bine în cuibul ce'si sapă pîntre buruieni sub pămînt, unde pare a fi atât de mulțumit cu al seú și numai al seú, încât proverbul țice :

Te resfață într'al teú
Ca *ariciu* 'n cuibul seú...

(Pann, I, 136)

Țepușele *ariciului* se chiamă ghimpî, mai propriu însă a rice.

„Poporul crede că, dacă se împunge cine-va cu g h i m p i i *ariciului*, carnea cea rănită cóce de 9 orî pînă ce se vindecă“ (N. Prițescu, Teleorman, c. Pirlita).

In basme, matahala numită Mama-pădurî se descrie în următorul mod : „ea avea numai un ochiu cât un talger, capul ca o căpiță, coșile ca măturóiele, pèrul ca a ricele, dinții ca secerele, degetele ca țepóiele, unghiile ca cósele, picórele ca rășchitóre...“ (G. Teodorescu, Galați, Mavromolu).

Ariciul scóte un glas, despre care se țice că p u f n e s c e (G. Chisencu, Dobrogea, c. Satu-noú; Dumbravă, Némț, c. Uscații) orî f o r c ă e s c e (T. Ciobanu, Tutova, c. Frunțigenii; Fălciú, c. Iepurenii) sașu f o r c o t e s c e (Cărare, Iași, c. Cucuteni). Tot așa se chiamă glasul vieđurelui sașu bursuculuí, cu care vechile texturi și poporul confundă une-orî pe *ariciu* :

Glosar slavo-român circa 1600 (Cuv. d. bătr. I, 310) : „*хорогил*, viezure, *aric*“.

„*Ariciul* și vieđurele sînt piez reú“ (I. D. Spinénu, Severin), — o credință poporană, care dintru 'ntălu trebuí să fi privit numai pe vieđure, căci despre *ariciu* în parte se țice, din contra, că :

„*Ariciul* la o casă e cu noroc“ (I. Neulaú, Némț, c. Serbenii).

Românií nici o dată nu omórá pe *ariciu*, nu numai pentru că el stèrpesce

unele insecte și prinde chiar șóreci, dar mai cu samă fiind că jócă un mare rol în cosmogonia poporană. Deja la vechii Greci *ariciul* era privit ca cel mai știutor din toate vietățile: *πολλ'οἶδ'ἀλώπηξ, ἀλλ'ἔχινος ἐν μέγα* (Gubernatis, Zoolog. mythology, II, 11; cfr. Hahn, Alban. Märchen, II, 103), încât nu e de mirare dacă Românul îi atribue, cel puțin în parte, zidirea lumii.

„*Ariciul* a urdit pămîntul împreună cu D-zeu“ (M. Ștefănescu, Teleorman, c. Traian).

„D-zeu a trimis pe *ariciu* d'a urdit pămîntul“ (P. Dobrea, Muscel, c. Dirmănesci).

„*Ariciul* se dice că ar fi urdit pămîntul cu D-zeu“ (I. Georgescu, Dolj, c. Bodăescii).

„*Ariciul* a fost întrebant de D-zeu la facerea lumii, și pentru aceea e păcat să se omóre“ (C. Dermonescu, Prahova, c. Filipesci; G. Voiculescu, c. Mălăesci).

„Pe *ariciu* ómenii nu'l omórá, căci e de când cu urdirea pămîntului“ (I. Radescu, Dîmbovița, c. Titu).

„Fiind că *ariciul* a ajutat la urdirea pămîntului, este un păcat a'l bate sau a'l omóri, ca și pe un om“ (P. Michăescu, Brăila, c. Cécăru; I. Bujoescu, c. Tătaru).

P. Ispirescu, Snóve p. 92: „Spun, măre, că Dumneđeũ, după ce a urdit pămîntul cu *ariciul*, avu poftă să facă și ómenii...“

Despre chipul acelei urdirii a pămîntului, legenda se desbină în mai multe varianturi.

„Poporul povesteste despre *ariciu* că atunci când a făcut Dumneđeũ pămîntul, el a umblat cu un ghem și a urdit pînă unde trebuie să fie uscat și pînă unde trebuie să fie apă“ (I. Popescu, Buzet, c. Mărăcineni).

„Se dice că *ariciul* dintru 'ntăiu

mergea în picióre. Când însă, la urdirea pămîntului, el a învățat pe Dumneđeũ să facă văi și munți, ca să nu fie pămîntul neted, atunci Dumneđeũ i-a dat *ariciului* să se pótă face ghem, și la vale să se dea de-a-róta“ (Mironescu, Némț, c. Frumósa).

„Când a făcut Dumneđeũ pămîntul, nu se pricepea cum să'l așeđe ca să'î facă loc, căci pămîntul era mult grozav. Așa i-a đis albinei să se ducă la *ariciu* ca să'l întrebe pe el: ce este de făcut? Când a sosit albina la *ariciu*, i-a đis: Bună điua, cumetre! *Ariciul* a respuns: Mulțumim d-tale, cumétră! Da ce vint a bătut? — Am venit să'ti ceũ un lucru. — Ce? — M'a trămis Dumneđeũ să'mi spuĩ, cum să așeđe pămîntul, că e mult grozav și nu se pricepe cum să'l puie. — Da bine, cumétră, eũ un biet ghiem ce să sciũ?... Albina și-a luat điua bună ș'a plecat. Remas singur, *ariciul* đicea: Veđi! Par'că el nu scie să facă văi adănci și munți înalți!... Când a isprăvit *ariciul* vorba, albina sbárr dup'o flóre de lubene, unde se pitise ca s'auđă ce va đice, și s'a dus drept la Dumneđeũ să'ĩ spuie...“ (D. Basilescu, Prahova, c. Drajna-de-sus).

Jipescu, Opincaru p. 117: „*ariciu* iera voinic, cu barba mare, când urđia Dumneđeũ pămîntu, și chiemāndu'l să-ĩ țuie doo ghiemuri, unu dē urđielă ș'altu dē bătătură, *ariciu* s'a'nhiorat dē fața Domnului, a scăpat un ghiem din mână: din astă pricină pămîntu din lat și șes cum iera să hiie, s'a scovirdat și s'a prefăcut în mălușténuri, văi, vágăuni, colnice, piscuri, munți, rĩpi, mătcĩ, și Dumneđeũ s'a necăjit și l'a blestemat să rămăie ghiem, ș'așa stă d'atunci...“

O paralelă a legendei cosmogonice de mai sus se găsește și la Bulgari (Dragomanov, Maloruskiia predaniia,

Kiev 1876 p. 431); dar acolo personajele nu sînt Dumneđeş, albina şi *ariciul*, ci Dumneđeş, albina şi dracul. Dracul este acela dela care albina află pe furiş şi apoi destăinuesce lui Dumneđeş meşteşugul de a aşeda pămîntul. *Ariciul* dară ţine la noi locul demonului dintr'un mit dualistic despre zidirea lumii; un mit al căruia urmărire metodică ne-ar duce, pôte, în Persia, urcându-ne pînă 'n epoca zoroastrismului. Remăne a se cerceta.

Din legenda despre bătrâneţea şi piceperea *ariciului* s'a'u născut la noi unii idiotismii fôrte caracteristici.

„Ăsta'î ca *ariciul* de cînd a urđit Dumneđeş pămîntul, — se đice de omul mic la stat, dar mare de vristă“ (D. Georgescu, Ialomiţa, c. Coşereni).

Alexandri, Concina, sc. 2: „sci'î cu ce sameni de o óră de cînd te sbucium'î ca un óre-care fost orator la tribună? Cu un *ariciu* de 60 de ani, ce s'ar rătogoli şi ş'ar înfige ghimpii se'î în tóte încercările timpului de faţă...”

Basmul „Doş-spre-đece fete de împêrat“ (Ispirescu, Legende p. 240): „Flăcăiandrul însă se furişă şi de astă dată de întră în cămara fetelor ca să asculte la sfatul lor. Pare-că'î spusese *ariciul* la ureche că are să se petrecă între ele ce-va pentru dînsul...”

Basmul „Copiia văduvului“ (ibid. p. 333): „A fost o dată un om. El avea o fată şi un băiat. Şi remăind văduv de muma copiilor, îl îndemnă *ariciul* să se însóre de a doua óră...”

În ultimele doş pasage: „spusese *ariciul*“ şi „îndemnă *ariciul*“ însemnăză întocmai ca: spusese dracul, îndemnă dracul.

Dintr'un alt punct de vedere, înţelepciunea *ariciului* este lăudată chiar de Sfinţii Părinţi.

Antim, Predice p. 119: „să facem

cum face *ariciul*, că după ce merge la vie, întâiu se satură el de struguri, şi apoi scutură viţa de cad brobónele jos, şi se tăvălesce pre dinsele de se înfig în ghimpii lui, şi duce şi puilor...”

Totuşi Biserica numără pe *ariciu* între vietăţile cele spurcate.

Pravila dela Govora 1640 f. 49: „cine va mănca lupă sau vulpe sau căine sau pisică sau *ariciu* sau pâlşu sau nevăstuică sau véveriţă şi ş'altele altele căte sântu necurate...”

Şi 'n medicina poporană, *ariciul* ţine un loc destul de însemnat.

„Pielea de *ariciu* se pune pe botul viţeilor ca să nu sugă“ (P. Olténu, Haţeg).

„Đecă se tund ghimpii de pre *ariciu* şi se da'î la oi în sare, oile nu mai căpiază“ (acelaşi).

Între fermece este şi unul: „fapt cu sânge şi cu maşe de *ariciu*“ (G. D. T., Poes. pop. 374).

Pe lîngă seusul se'î propriu zoologic şi pe lîngă cel mitologic, *ariciu* a dat nascere la o numerosă familiă de cuvinte, despre car'î a se vedé la locurile cuvenite, precum: *ariciu* ca bóla la om, *ariciu* ca bóla la cai şi la vite, *ariciu* ca bóla la plănte, de aci verbul *aricesc* cu adjectivul *aricit*, apoi *ariciu* ca joc copilăresc şi ca danţ ţerănesc etc. etc.

v. *Albină*. — ^{2-3 4...} *Ariciu*. — *Aricioică*. — *Bróscă*. — *Bursuc*. — *Forcăesc*. — *Mama-pădură*. — *Pămînt*...

² *Ariciu*, s. m.; t. de Mythol. popul.: sorte de Démiurge, consulté par Dieu lors de la création du monde; intelligence créatrice.

v. ¹ *Ariciu* (p. 1649).

³ *Ariciu*, s. m.; t. de choréogr.: ¹0. jeu enfantin; ²0. sorte de danse

populaire, imitant les mouvements d'un hérisson.

Ariciul fiind simțitor la zingănitul metalului, care-l pune în mișcare ca și când ar danța, copiii ieau un clește și un vătrau său o tingire, le lovesc cu sgomot și cântă:

Ariciu, ariciu,
Pogoniciu,
Du-te la móră
Și te'nśóră
Și Iea fata lui Cicóră,
Cu cercei
De ghiocei,
Cu salbă de noș lei,
Și Iea zestre
Noș țeste
Ș'un ogar
După car...

(G. D. T., Proverbe p. 97),

unde d. Teodorescu explică foarte bine pe „Pogoniciu” prin: „care mėsóră pogónele”. Să adăugăm însă că acest epitet face alusiune anume la rolul cel cosmogonic al ariciului, care — după credința poporului — umbla cu ghemul la urđirea pămîntului de cătră Dumneđeū.

v. ¹ *Ariciu* (p. 1649).

În loc de „Cicóră” în unele variațiuni se ăice:

Și Iea fata lui Necóră...

(I. Teodorescu, Ialomița, c. Petroșu)

Din acest joc copilăresc de-a ariciul (I. Maior, Tutova, c. Plopana) s'a născut între cei mari petrecerea numită *ariciu*, mai ales articulat *ariciul*, cunoscută pe la țeră în România întregă.

„Între danțuri din popor este și *ariciul*” (I. Stănescu, Teleorman, c. Odaia; G. Ioachim, Covurluū, c. Tulucești; G. Alesandrescu, Vasluū, c. Tanguji; preut C. D. Gheucă, Iași, c. Galata).

Descrierea cea mai amănunțită a acestui danț țerănesc o avem din Oltenia:

„*Ariciul* se jócă în doș feluri: 1°. Flăcăii și fetele îl jócă în chip de horă. 2°. La nunți, *ariciul* este un danț comic: danțuitoari, după ce prind pe chef, fac pe unul dintr'înșii ariciu, care se întinde imitând întogmai mișcările aceluī animal, iar lăutarul cāntă aria și cuvintele, toți ceilalți privind și făcēnd haz...” (I. Popescu, Dolj, c. Băilești).

Iată și aria oltenescă a acestui danț:

A rici a rici po go nici ce-ai că tat pă icī,

a rici a rici po go nici ce-ai că tat pă icī

dra cu te-a a dus pă icī a rici po go nici,

dra cu te-a a dus pă icī a rici po go nici a rici po go nici.

Cuvintele acestei arie sînt :

Ariciu, *arici* pogonici } bis
 Ce-ai cătat pe-aici? }
 Dracul te-a adus pe-aici, } bis
Ariciu pogonici! }
 Frunză verde sălcioră, } bis
Ariciu pogonici! }
 Plécă *ariciul* la móră, } bis
Ariciu pogoniciu! }

Apoi, cu același refren și cu aceiași repetițiune, urmază :

Plécă astădi că se'nSORă
 Și iea fata lui CicORă;
 Frunză verde trei oglici,
 Cu plântici de sfirc de biciu;
 Frunză verde dedetei,
 Cu cercei de ghiocel, etc.

și se încheiă cu :

Frunză verde zărzăfel,
Ariciul e mititel,
 Mor fetele după el,
 Că e mic și giumbușel!
 (P. D. Ciocălteu, Dolj, c. Galicuiuca)

Acest cântec învederă pe deplin
 nascerea danțului poporan din jocul
 cel copilăresc.

În Moldova, o variantă coreografică
 foarte interesantă a *ariciului*, însoțită
 de aceiași ariă, se chiamă șubet
 (T. Speranță).

v. *Nazaret*. — *Șubet*.

• ⁴*Ariciu*, s. m.; t. de Méd.: 1°. herpès, une espèce de dartre; 2°. verrue, durillon. O bôlă de pele, care dă acesteia un aspect solșos.

Lex. Budan. 31: „*ariciu*, o sgrăbunță primejdiôsă“.

La Macedo-români *ariciu* înseamnă neg sau negel, care prin formă, în adevăr, se asemănă cu un ariciu.

De aci adjectivul aricit „couvert de darters“ sau „couvert de verrues“.

v. ¹•*Ariciu*. — *Aricit*.

⁵•*Ariciu*, s. m.; t. de Vétérin.: 1°.

mules, arêtes, queue de rat (des chevaux et des bêtes à cornes). Un fel de bôlă de picîore la cai și la vite. Sinonim cu aricelă, cu acea deosebire însă că prin această se înțelege bôla în stare acută și care se vindecă, pe când *ariciu* e cronic, përul ne mai crescînd pe picîorul cel bolnav.

„*Ariciul* la cai vine din sudore. Când calul asudă tare, stînd în loc, sudorea curge pe picîore pînă la copită, acolo se strînge și, fiind foarte iute și sărata, intră prin porii împregiurului copitei, apoi se umflă picîorul la copită, pelea crapă și dă sînge, carnea se cangrenează. *Ariciul* la vite cornute se face la iia picîorelor și la pîntece, de'ntăiu ca o bolfușoră sau ca o nucă, apoi crește ca un pumn legat de piele numai printr'o grosime de un deget; se vindecă lesne. Când la vite cornute se face *ariciu* la copită ca la cai, e mai primejdios (G. Constantiniu, Némț, c. Dómna).

„Când calul se rănesce la picîore, se țice că are *ariciu*“ (I. Demetriu, Vasluu, c. Mircesci).

„*Ariciul* e o umflătură ce o fac boii ce umblă mult la căraușia. Se face la câte un picîor“ (M. Lupescu, Sucéva, c. Broșteni).

„*Ariciu* la vite este un fel de sgaibă crescînd jos lîngă copită ca un burete“ (S. Liuba, Banat, c. Maidan).

Să se observe că și Germanii au în veterinăria lor cuvîntul „Igel“ = ariciu; ba și italianesce aceiași bôlă la cai se chiamă „ricciolo“, literalmente aricel.

Un cal bolnav de *ariciu* este aricit; o vită — aricită; iar ca verb, calul său vita se aricesce.

v. ¹•*Ariciu*. — *Aricelă*. — *Aricit*.

⁶•*Ariciu*, s. m.; t. d'Agron.: sorte de maladie végétale; rouille, surtout

de la vigne. O bôlă a plântelor, numită încă tăciune și burete.

„*Ariciu* pe butuci de viiă=der Brand an Reben“ (Sava Bărcianu).

De aci apoi verbul: a se arici și adjectivul aricit, când o plântă capătă acéstă bôlă saŭ—altfel dicend—se buretesce.

G. Seulescu (Archiva Albinei, Suplem. la Gazetă No. 41, 1847): „Ciorlanî, ciritefe, tufarî se dicce când arboreiî mâncați de vite agiung a se areci (cangrenă)“.

v. ¹. *Ariciu*. — ². *Burete*. — ³. *Tăciune*.

⁷. *Ariciu*, s. m.; t. de Botan.: Echinops, boulette. Nume de plântă, întrebuințat mai în speciă la Româniî din Banat.

D. S. Manguică (Botanica românescă, în Familia 1874, p. 586) constată existența și explică originea acestei numiri:

„In 23 sept. 1874 fiind eŭ într'o comisiune ambulatoriă de pădure în procesul urbarial al comunei Gherliște, și ajungend comisiunea la punctul mai înalt în pădure la liveda numită Polumb, vedui în liveda un loc plin de acéstă plântă. Decî întrebaî pe 6 locuitorî din Gherliște, cari așteptaŭ acolo, cum se chiamă acea plântă, la ce ei respuuseră: *Ariciu*, de ôră-ce este invelită ca un ariciu și daca 'î rupî cода nu scii unde'î este capul. De față aŭ fost d. At. M. Marienescu, Ión Popovicu, Ivașcu parocul, apoi Pavel Lepa judele comunal din Gherliște. La vre-o doă zile după acésta venind înapoi la Oravița, am căutat în vorbariul etimologic botanic: ce însemnéză grecesce echinops? și spre mare surprindere a mea am aflat, că echin însemnă ariciu și ops prospect, formă. Drept aceia numirea românescă de *ariciu* a acestei plante trebuie

să fie fôrte veche și tradițională, de ôră-ce corespunde conceptului vechiu grecesc, și nu pôte fi numire de întimplare...“

Să se noteze că și franțusesce acéstă plântă se chiamă „tête hérissonnée“.

v. ¹. *Ariciu*.

⁸. *Ariciu*, n. pr. m. loc. Numele unui sat în Rîmnic-sărat, numit înainte Puțul-ariciului (Frunțescu).

v. ¹. *Ariciu*.

⁹. *Ariciu*, n. pr. m. pers. — v. *Aricescu*.

Aridic. — v. *Rădic*.

Arienesc, -*escă*, adj.; appartenant à la doctrine d'Arius.

v. *Arian*.

Arienî s. *Arênî*, n. pr. loc. m. plur.; nom d'un endroit historique. O localitate fôrte memorabilă, mai ales prin peirea lui Despot-vodă.

Urechia, Letop. I, p. 184: „Atunce Despot-vodă, dacă aŭ văzut că l'aŭ viclenit toți boierii și l'aŭ părăsit toți slujitorii, și țera s'aŭ rădicat asupra lui, și nădejde de ajutor de unde-va dela prietiniul seŭ Laski nu'î vine, așa văzând perirea sosită asupra capului seŭ, îmbrăcat Domnește, aŭ eșit afaară den cetate mai sus de Sucéva la *Arienî*, unde era țera adunată să se închine Tomșii...“

A doua ôră *Arienî* se menționéză în Cronice pe la 1691:

Nic. Costin, Letop. II p. 42: „în Sucéva aŭ făcut [Ioan Sobiețki] ocoppe giur capiștea Armenescă despre *Arênî*, și acolo și-aŭ aședat oastea de aŭ ținut târgul Sucéva...“

Arienî dară, *Ariani* (Армани) după

Mss. No. CCXXXVIII p. 120b din biblioteca Academiei Române, era ca un fel de mahală a Sucevei, vechea capitală a Moldovei, și anume despre partea unde se afla biserica *Armenilor*. Se știe că la Români: „numele de Armén a devenit sinonim cu Arian, ca și când ei ar fi eretici arienii“ (Melchisedec, Chr. Romanului, I p. 33). Așa dară numele *Arienii* înseamnă pe eretici de ai lui Arian, Arianii.

v. *Aria*. — *Arian*. — *Armenesc*.

Astăzi această localitate nu mai există. Iată ce ne scrie d. S. F. Marian: „Numai amintirea s'a păstrat până astăzi în numirile *Arenii* și *Podul-Arenilor*. *Arenii* se numește o bucată de țarină în partea despre mîdîdî-apus a orașului Suceva, în nemijlocita apropiere a acestuia; iar *Podul-Arenilor* se numește un pod simplu de piatră, peste care merge drumul mare său împărătesc spre Transilvania și peste care se trece tot-o-dată și'n țarina numită *Arenii*. Pe țarina aceasta, care lung timp a fost imasă, când s'a arat vor fi acuma vr'o 30—40 de ani de atunci, s'a aflat o mulțime de dărți, frânturi de săbii și multe alte obiecte de resboiu. Tot pe această țarină, și anume în partea despre oraș, se află și acum vr'o câte-va fântâni, a căror zidire arată că sînt foarte vechi. La una este un stîlp mare de piatră, pe care e săpată marca Moldovei...“

v. ¹*Armén*. — *Suceva*.

Arieș, n. pr. m. loc.; t. de Géogr.: Aranyos, rivière en Transylvanie. Rîu în Ardél, care trece prin Turda și se vîrșă în Murăș. În năsipul lui se găsește aur, de unde îi vine numele unguresc Aranyos, literalmente „auros“, iar de aci forma românească mai veche *Arenieș* și apoi, prin mușierea nasalei, *Arieș*.

Fragment geografic din sec. XVII (Cipariu, Archiv p. 434): „cură în jos o apă foarte frumoasă, care se chemă *Areniaș* și'i zic apă-poliită...“

A. Odobescu, Scrieri III p. 527: „Mai sus, pe apa *Arieșului*, — carele, eșind apoi din strîmtorea munților, curge spre resărit, pe lângă Turda, — mai sus pe *Arieș* se ved satele Câmpeni, Ponoarele, Scărișoara...“

v. ¹*Criș*. — *Olt*. — *Turda*.

Ariete. — v. ^{1,2}*Arete*.

Arimbășă. — v. *Harambășă*.

Arin. — v. ¹*Anin*.

¹*Arină*, s. f.; petit bois, bosquet. O formațiune din arin „aune“, ca și cuvîntul ce urmează mai jos. Literalmente înseamnă ariniș, de unde însă a trecut la un sens mai general. Se aude în Moldova.

„Pe la noi *arindă*, ca și rediu și țigla, se chiamă o pădure tinăra sau nuielăria“ (G. Voicu, Tecuci, c. Stănișesc).

v. ²*Arindă*. — ¹*Anin*. — *Rediu*.

²*Arină* (plur. *arine*), s. f.; t. de Botan.: grain d'aune. Așa se chiamă, mai ales în Bucovina, bobite de arin, cari se folosesc de cătră țerance la vepsirea scurilor.

S. F. Marian, Chromatica p. 45: „De multe ori însă întrebuinteză, în loc de scórță, *arine*, adică bobite de arin negru, căci *arinele*, după cum spun Româncele cele experte, dau o negră cu mult mai bună. Destul atăta, că cu negreța acesta, fie din *arine*, fie din scórță de arin-negru și de prun amestecate cu calacan, negresc nu nu-

mai diferite lănețe, ci și mantale și sumane...“

v. ¹. *Anin*. — ¹. *Arină*.

⁵. *Arină*, s. f.; sable. Latinul *arēna*, trecut de asemenea în spaniolă, italiană, provențala. Sinonim cu *năsip* și cu *prund*, împrumutate dela Slavī.

Lexicon Budan: „*Arină* = *prund*, *năsip*, *țirfă*“.

Peste Carpați se aude une-orī și sinonimul unguresc *h o m o c*.

Arină ne întimpină des în vechile texturi.

Psaltirea Șcheiană circa 1550 (Mss. în Acad. Rom.), LXXII:

...și ploa spr'inși
ca pulbere pelițe,
ca *arina* mairēei..

...et pluit super
eos sicut pulve-
rem carnes, et si-
cut *a r e n a m*
marium...

Tot așa la Dosofteiu, 1680, ps. LXXVII: „și ploa preste dănșii ca pulberia cărni, și ca *arina* mării...“ unde la Coresi, 1577: „ca *năsipul* mării pasări cu péne“, iar la Silvestru, 1651: „ca *năsipul* mării pasări zburătoare...“

Dosofteiu, 1680, ps. CXXXVIII:

Număra-î-voiu
pre înșii, și mai
cu asupra decât
arina înmulțā-să-
vor...

Dinumerabo eos
et super *a r e-*
n a m multipli-
cabuntur...

Același, Paremiar 1683, Luni a 5-a f. 5 b, Genes. XIII, 16:

Și voi face să-
mânța ta ca *a-*
rina mării; de
poate cine-va să
numere *arina*
mării, și sămânța
ta va număra...

Et faciam se-
men tuum, sicut
a r e n a m ter-
rae. Si potest ali-
quis dinumerare
a r e n a m ter-
rae, et semen tu-
um dinumerabi-
tur...

unde în Biblia lui Șerban-vodă, 1688: „*năsipul*“.

Același, 1673, f. 138 b:

Cînd aū potprit marīa ca'ntr'un foale,
De i-ai trecut preste-*arină* moale...

Ibidem f. 139 b:

Ca *arina* mării sta de multe
Pasări preğuri tabără nezmulte,
De mîncară și să săturară
Și gingășitura nu'ș ultară...

Intr'un bōcet din Basarabia:

Unde mi te pornesci?
Unde călătorești?
Pe drumuri de *arină*
Mergi în țară străină...

(Burada, Datine p. 129)

arină este învederat o formă asimilativă din *arină*, întocmai ca „*cunună* = *coronam*“ „*senin* = *serenum*“ etc. În același mod din *arină* „sable“ vine adjectivul *arinos*, asimilat une-orī în *aninos*, și verbul *arinez*.

v. *Aninōsa*. — *Nāsip*.

Arinde. — v. ¹. *Anin*.

Arindéua, s. f. artic.; t. de Choréogr. popul.: sorte de danse populaire valaque.

v. *Irindéua*.

Arine. — v. ¹. *Anin*.

Arinēt. — v. *Crind*.

Arinez (*arinat*, *arinare*), vb.; sabler, sablonner. Lex. Bud.: „*arinez*, arena tero vel lavo“.

v. ⁵. *Arindă*.

¹. *Ariniș*. — v. *Aniniș*.

². *Ariniș* (pl. *arinișuri*), s. n.; désert, endroit sablonneux. Din *arină* „sa-

ble“, prin sufixul -iș ca și'n sinonimii nășipiș și prundiș.

C. Negruzzi, Scrisoarea XXIV: „istoria lui Napoleon, a acestui uriaș ce a resturnat fața lumii și pre care l'am urmat în arinișurile Egiptului și în troienele zăpedilor Rusiei...“

v. ³Arină.

Arinòs, -òsă, adj.; sablonneux, sa-bleux. Prundos. Nășipos.

v. *Aninòsa* — ⁵Arină. — *Arinòsa*.

Arinòsa s. **Ariròsa**, n. pr. loc. f. artic. Tot una cu *Aninòsa*, formă adjectivală articulată din arină „sable“, literalmente „la sablonneuse“.

Ca nume de rîuleț:

Act moldovenesc din 1761 (Cond. Mss. a Doljescilor No. II p. 296 în Arch. Stat.): „un vad de moară în fundul *Arinoasei*...“

Prin asimilațiune rotacistică *Ariròsa* ne întimpină deja la Bogdan-vodă, 1515 (Cond. Doljescilor No. II p. 388), în traducere veche: „o bucată de locu din hotar Stăncestiî între Bohonca și între *Ariroasa*...“; și mai jos: „peste codru pân la *Ariroasa*, unde cade pârâu Bujorului la *Ariroasa*, decî în jos matca *Ariroasăi* unde să înpreună *Ariroasa* cu Bohonca...“

v. ¹*Aninòsa*. — ³Arină. — N.—R.

Aring }
Aringă } v. *Häring*.

Ariòc. — v. *Uruòc*.

Ariòr, s. m.; t. de Botan.: épurge, Euphorbia. — v. *Alior*.

Arióră, n. pr. loc. f.; une colline en Valachie. Ca deminutiv din ariă, prin sufixul -óră = -ola, corespunde latinului *areola*.

„*Arióră* se chiamă o colină în comuna Beceni, acoperită cu fânețe și pădure“ (B. Iorgulescu, Dict. topogr. Mss. al distr. Buzeu).

v. ¹*Ariă*.

Aripa-câmpului, n. pr. m.; t. de Mythol. popul.: héros légendaire, sorte d'Hercule. Intr'un basm din Banat, foarte bine reprodus de d. A. Tuducescu (Tribuna din Sibiu, 1885 NNo. 218-28), smeiî furând sórele, luna și stelele, le scapă dela ei fétul-logofét *Aripa-câmpului*, după un lung șir de lupte, cari reamintesc cu atât mai mult anticul mit al lui Ercule, cu cât eroul, deși adesea ar pute să se odihnescă și să'și primescă respata vitejiei, totuși nu se opresce pînă a nu isprăvi întregul lanț al isbânelor. Acéstă legendă însă nu se întemeiază pe un prototip elenic, ci pe o redacțiune latină a mitului lui Ercule. Numele *Aripa-câmpului* însemnă pe protectorul agriculturii, după cum era Ercule numai la Latini, nici o dată la Greci (Cox, Myth. of the aryan nations, II, 56). Ce-va mai mult; însuși numele curat italic al lui Ercule: Semo Sancus (semen, sancire) exprimă tocmai aceeași noțiune de „agri custos“ ca și *Aripa-câmpului* (Bréal, Hercule et Cacus în Mélanges, p. 48 sqq.).

v. *Ana*. — *Arăpușcă*. — *Idră*. — *Iorgovan*. — *ilă*. — *Inima-pământului*...

Aripa-òilor. — v. *Aripă*.

Aripàre. — v. *Aripat*.

Aripa-Satànei. — v. *Avestiță*.

Aripăt, -ă, adj.; ailé. „Care are aripă“ (Costinescu). Formațiune participială din *aripéz*, pe când din *aripesc* se formeză *aripit*.

Maî de loc nu se aude în graû, fiind înlocuit prin compusul înaripat.

v. *Aripit*.

Aripă s. *ăripă* (plur. *aripe*, *aripi*); s. f.; 1°. aile; 2°. nageoire (de poisson); 3°. protection, abri; 4°. flanc ou aile d'une armée; 5°. aile d'une église; 6°. volant d'un moulin; 7°. garde-crotte. La plural se rostese maî obicînit *ăripă*, pe a-locuri *arichă* și chîar *aripchă*.

Ca sens fundamental, *aripă* este una din părțile corpului cele menite pentru sbor și carî sînt tot-d'a-una cel puțin doă: *aripa* paserei; *aripa* liliacului; *aripa* fluturului; *aripa* mușcei; a țîntarului etc.

Cu acest înțeles:

Doîna din Ardél:

Fă-mă pasăre de-argint
Cu *aripile* de vînt,
Ca să sbor
Unde mi-î dor...

(J. B. 124)

Care era mirele
Înălța umerile,
Ca șoîmî *aripile*
Când îi bat vînturile...

(St. Negoescu, Rîmnic-sărat, c. Bogza).

Balada „Șoîmul și flórea fragului“:

Căt am pus în gîndul meû
Pe-o *aripă* să te ieû...

Balada „Todoriță și moșnegul“:

Arcul îute-aș încorda,
Aripa ț'as săgeta
Și în brațe mi-ai cădă...

(Pompiliu, Sibiu, 19)

A se înaripa saû a căpăta puterea de a sbura, se đice: a face *aripi*.

Proverb: „Dacă face puîl *aripi*, nu'l maî găsescî la cuîb“ (Ispirescu, în Tocilescu, Rev. t. 5 p. 153).

De asemenea: a prinde la *aripi* (T. Codrescu, Dialoguri).

Pentru mișcarea *aripelor* se đice: a bate din *aripi*.

Balada „Corbac“:

Iată, mări, că 'ntr'un nor
El zărîa un corbușor
Ce pe sus tot cronconîa
Și din *aripi* tot bătea...

Cu același sens, dar maî puțin poporan: a vîntura.

C. Conachi, p. 121:

Nu pot sci cu hotărire vremea căt am
petrecut;
Dar or căt aû fost de multă, o minută mi-aû
părut!
Atunci aû sosit și somnul, cu ochii împo-
vorați,
De o lene-adormitoare cu totul însărcinați:
Și vînturând din *aripă*, îndată am
adormit...

Prin asemenare de formă și de funcțiune, se chiamă *aripi* și membranele cele de înotare la pesci.

Lex. Bud.: „*Aripă* = pinna, Flossfeder“.

Termenul însă maî întrebunțat e deminutivul *aripióră*.

Paserea adăpostindu'și puî sub *aripile* sale, de aci sensul figurat de protecțiune.

Omiliarul dela Govora, 1642, p. 266: „de câte ori vruî să adun coconii tăi, cumu'ș adună o găină puî suptă *aripile* sale...“

Dosofteiu, 1673, f. 96 a:

Petrecînd în casa ta 'ntr'acoperemînt,
Supt sfînta ta *aripă*, viață pre pămînt...

Zilot, Cron. p. 15: „Deci, fraților, fericesc pe acela care le au slujit norocul a lăcui în nisce pămînturi ca acelea, umbrite supt *aripile* dreptei ocărmuirî...“

C. Negruzzi, O alergare de caî, III: „de abia apucasem a adormi, și un

vis fantastic veni și'și puse asupra'mi negrele sale *aripi*..."

A. Odobescu, Mihnea-vodă, p. 10: „Îndură-te, Dómnne, de pămîntenii Măriei-tale și le deschide *aripa* de apărare..."

O admirabilă imagine la Négoe Basarab, circa 1515 (A. I. R., I, 2 p. 127): „lacrimile sînt *aripele* pocăinței..."

Nu mai puțin frumos la Cantemir, Divanul lumii 1698, f. 60 a: „norocul cu *aripi* și fără picioare iaste, de tot a zbura și dela om a să duce poate, iară de tot pre cine-va a să pune și pre dănsul a lăcui nu poate..."

Alte locuțiuni metaforice:

„Dîcétóre: calul e *aripa* omului" (I. Georgescu, Trans., Făgăraș, c. Scorei; P. Michăescu, Brăila, c. Cécăru).

„Poporul dîce că: calul este *haripele* omului" (B. Tuțuianu, Muscel, c. Valea-mare), — unde e de observat nu numai aspirațiunea, dar mai ales forma singulară masculină *aripe*.

Doină din Banat:

Dragostea'i un lucru mare:
Ea sbóră și *aripi* n'are...

(S. Liuba, c. Maidan)

C. Conachi, p. 235:

Abia somnul îmi închide genile cu lăcră-
mare,
Și amorul mi s'arată cu *aripi* dizmerdă-
toare...

Bolintinénu, „Mórtea":

Bóle furióse,
Bóle gălbeglóse,
Din *aripi* plesnind,
Ca iesme rinjind...

În mitologia poporană:

„Smeul este un șarpe mare cu *hă-ripi*..." (M. Rădulescu, Dimbovița, c. Finta).

„Smeii sînt cu *haripi*..." (D. Popescu, Dimbovița, c. Băleni-Serbi).

„...despre balauri se spune că sînt un felu de șerpi fórte mari cu *aripchi*..." (G. Baltă, Némț, c. Bistri-cióra).

Ca și smeii său balaurii, tot așa și caii Feșilor-logofeși sînt mai tot-d'una cu *aripi*.

Basmul „Tinerete fără bătrănete" (Ispirescu, Legende p. 3): „un cal gras, trupeș și cu patru *aripi*..."

În iconografia creștină, îngerii și draicii sînt de o potrivă înzestrați cu *aripi*, fără cari — se vede — n'ar puté străbate vădudul.

În graul ostășesc — ca și lătinesc: „*alae exercitus*" — se chiamă *aripi* cele doé extremități, la drépta și la stînga, a unei *drâmbé*, adecă a unui corp de armată, al căruia centru se dîcea altă dată temeiu.

Miron Costin, Letop. I pag. 293: „Drâmba cea de oști, care era orânduită spre Suceva, aú cuprins căt ține Soroca și ținutul Iașilor până în tîrg în Iași, Hotinul, Dorohoiul, Hărlăul și Cernăuții până în cetatea Suceviî, temeiu, iar *aripele* până în munte agîungea..."

Același, Letop. I p. 312, vorbind despre bătălia dela Finta între Mateiu Basarab și Vasile Lupul: „den dirépta aú pus Curtea, ce se zice la dănsii Roșii, și altă oaste de țeră, și aú pus o sémă de pedestrime Siimeni, și acea *aripa* era împotriva Moldovenilor..."

Nic. Costin, Letop. II p. 40: „[Cantemir-vodă] mare vitejie aú arătat la acea *aripa* dincotro aú dat el năvală asupra Leșilor..."

I. Neculce, Letop. II p. 288: „Nemții încă aú sosit cu tabăra lor, și silia cariî de cariî oastea să apuce mai curând la pod, și nu se bătea temeiu oștilor, numai *aripile* se hărăția..."

Aripă există și 'n arhitectura bisericească.

„*Aripa* bisericeii = stréșina dela cel mai de sus turn“ (Costinescu).

„*Aripa* bisericeii = pteroma“ (Bobb).

La o móră, *aripă* este un termen tehnic, avénd în graul poporan o mulțime de sinonimii: foféză, cupă, limbă, săgétă...

„La o móră de vînt în grindeii sînt aședate *aripele* pentru vînt, prin ajutorul cărora róta-cu-crang macină...“ (C. Georgescu, Iași, c. Băiceni).

„...grindeii stă cu un capét pe un perete al morii și cu cela-lalt pe altul, prin care este scos afară ca de 6 palme, în care staă înfipte trei lemne lungi numite coluri, iar în cele doé capete a fie-cărui col staă *aripile* morii; sînt mori și cu opt *aripi*...“ (N. Bălăuț, Vasluu, c. Ivănesci).

„La móră, în amnare sînt băgate *arepile*, ce sînt țepenite prin nesce icurii ce se numesc pene...“ (R. Simu, Transilv., c. Orlat).

La descrierea unei mori pe apă: „róta din apă se face cu 10—12 cupe saă *hăripă*, în cari isbesce apa...“ (I. Enăchiescu, Muscel, c. Mihăesci).

„La o móră pe apă róta din afară are 6 cruci și 6 colaci; în tot colacul sînt aședate 6 *arichi*“ (T. Crișianu, Transilv., c. Cugieru).

„La o móră, *aripile* ce se învîrt prin apă se chiamă și limbii“ (N. Sânzian, Hațeg).

„La o móră *aripele* se chiamă și fofeze“ (I. Prodănescu, Covurluiu, c. Sivița).

„*Aripele* morii se chiamă coluri saă fofezi“ (N. Crivăț, Tecuciu, c. Fundeni).

„La *aripele* morii se țice și săgeții“ (I. Demetriu, Vasluu, c. Mircesci).

Costinescu, Vocab. I, 67: „*Aripa*

roții=foféză dela róta în care bate apa“.

v. *Móră*.

Aripă este un termen tehnic și la căruță.

„Scândurile cele care apără a nu sări glodul în căruță se chiamă *arichi*“ (M. Rugescu, Iași, c. Bădeni).

Costinescu: „*Aripa* trăsoreii=apără-tórea de d'asupra rótelor, care apără de noroiu“.

v. *Car*.

În vechile texturi e fôrte désă forma cu *e* în loc de *i*: *arepă*.

Psaltirea Șcheiană circa 1550 (Mss. în Acad. Rom.):

Ps. XVI: în cooperemântul *arepilor* tale cooperi-me...

...in tegmine alarum tuarum protege me...

XVII: zbură spre *arepile* vântului...

...volavit super pennas ventorum...

LIV: și țîș: cine da-mi-va *arepi* ca porumbilor...

...et dixi: quis dabit mihi pennas sicut columbae...

LVI: și întru umbra *arepilor* talenădăescu-me.

...et in umbra alarum tuarum sperabo.

Coresi, 1577, ps. CXXXVIII:

Să luare *arepile* mele mănecatū și întra-voiu în fundulū mării...

Și recipiam pennas meas diluculo, et habitavero in extremis maris...

nde la Silvestru, 1651: „Să aș lua *arepile* zorilorū și aș lăcui în marginia mării...“

Coresi, Omiliar 1580, quatern. VI p. 7: „rugăciuné trézvâ mai bune *arepi* are decâtū însușū vântulū; și mai iușoare *arepi* au acésté și bună-tăți, că de acésté *arepi* și Dumneze-

esculă Davidă prorocă rugă să i se de lui, cândă grăia: cine'mă va da *arepi* ca porumbilor și să zboră să ră-pausă..."

Moxa, 1620, p. 354: „ună vultură bătă cu *arepile* și aducă vântă..."

Ibid., p. 368: „văzu ună vultură de supra lu Martiană de'șă tinsese *arepile* de'lă umbriă..."

Noul Testament 1648, Matth. IV, 5:

...luo sus pre el
diavolul intru
svânta cetate și'l
puse pre elă spre
arepile besérecii...

...assumpsit eum
diabolus in sanc-
tam civitatem et
statuit eum su-
per p i n n a c u -
l u m templi...

grecesce: ἐπὶ τὸ πτερύγιον.

Sf. Ioan Crisostom, text din secol. XVII (Cod. Mss. miscell. al bis. Sf. Nicolae din Brașov, p. 573): „Cornilie bine rugându-se și pocăindu-se, milosteniă lui și eftiniă'i *arēpi* avură, cum zice: rugăciunile tale și milosteniă suiră-se la ceri, iară de n'ară fi avută milosteniă *arēpi*, n'ară fi zburată la ceri..."

Cătră acéstă formă cu *e* aparține și termenul cîobănesc *arēpă*:

„Când se pășunează oile și cîobaniț voesc a le întorče, li se dîce la marginea oilor: *arēpă*..." (Preut I. Stănescu, Vâlcea, c. Recea).

„Locul îngrădit, unde staă oile în timpul noptiț, se dîce *aripa*-oilor" (V. Popescu, Tecuci, c. Boghesci).

Ajungēnd acum la originea cuvîntului, nu ne vom opri cătușă de puțîn nică asupra derivațiunii sale din elenul ἔλιπη „elan" (Rösler), nică asupra aceleia din maghiarul r ö p „vol" (Cihac). Acéstă din urmă, măi cu samă, pécătuesce prin nescirea că *aripă* se află nu numai în dialectul daco-român, dar și'n cel macedo-român, cu care Unguriț nică o dată n'ău avut a face. Forma

macedo-română este *à r p i t ă* (Dr. Obedenaru) sau *a r à p i t ă* (Miklosich), pe lingă care se aude și *aripă*, la plural *arichă*, de exemplu pe la Crușova se dîce: „fudză canda ira om cu *arichă*" (M. Iuța). Aceiași formă cu -tă o avuseseră și Istriano-româniț, de vreme ce dînșii, deși aă perdut cuvîntul și l'ău înlocuit prin slavicul „krilo", totuși i-ău adaus acestuia pe acel -tă: *k r e l u t ă* (Miklosich). Etimologia cea corectă este dară aceia a Lexiconului Budan: din latinul *alipes*, *alipedem*, cu sensul adjectival de „sburător", „volant", „rapide". Din nominativul „alipes" vine forma *aripă*; din acusativul „alipedem" se trage *aripită*. Ambele forme se referă între ele ca francesul „pâtre" (=pastor) cătră „pasteur" (=pastorem). Trecerea lui *d* în *t* la Macedo-româniț ne întimpină nular la finea cuvîntului, ca în „fraget = fraged" etc. Sub raportul tonului, forma *aripă* = *alipes* este măi organică decât *aripă*, referindu-se de aîmintrea una cătra alta ca „vultur" cătră „vultur", „düşman" cătră „düşmân" etc.

v. *Aripătoră*. — Col. — *Fofeză*...

Aripesc } v. *Aripat*.
Aripéz }

Aripătoră (plur. *aripătoare*), s. f.; 1°. petite aile, ailette; 2°. nageoire de poisson. Deminutiv din *aripă*. Se întrebuinteză tot-d'a-una cu o nuanță desmierdătore.

Balada „Șoimul și flórea fragului":

Sus, în virf de brăduleț,
S'a oprit un șoimuleț;
El se uită drept în sóre,
Tot mișcând din *aripătoare*...

Doină din Bucovina:

Ian măi stăi, măi frățióre,
Pîn' mî-or cresce *aripătoare*,

Aripîore de argint,
Să sburăm spre resărit...

(Marian, II, 126)

Ghicitorea despre „Fasole“:

Alba păseruică
Pe arac se urcă;
N'are *aripîore*,
N'are nici picîore...

(G. D. T., Poss. pop. 226).

C. Conachi, p. 120:

„Dar să nu te'nşeli să cauți la fetele ce'i
vedea,
„Căci te voiû goni îndată de supt *aripîora*
mea...

Bolintinenu, „Un ostaş român“:

Însă tu ai *aripîore*,
Poți te'ntorce când vei vrea;
Iar eû plâng în închisore
După dulce țera mea!.

O urația de nuntă:

Aşa de frumuşel,
Precum cântă-un gângurel
Într'on virf de păltinel:
Din guriță cântă
Și din *arichiore* bate...

(I. Iordăchescu, Botoșani, c. Cristescii).

„*Aripîora* de pesce = nageoire“
(Costinescu).

v. *Aripă*.

Aripit, -ă, adj.; ailé. Formă foarte rară pentru în *aripat*.

„Furnicele sînt de trei feluri: furnică mare, furnică neagră sau mică, și furnică *aripită*, care are *aripi*“ (G. Dobrin, Trans., Făgăraș, c. Voila).

v. *Aripat*.

Aripidă }
Aripidesc } v. *Ripidă*.

Arirosa. — v. *Arinosa*.

Aristarh. — v. ¹ *Grec*. — *Hrisoscoleu*.

-*ariță*; sufixe feminine, servant à la formation de quelques noms de maladies et de plantes médicinales. Suffixul *-ariță* în „*armurariță*“, „*limbricariță*“, „*gurariță*“, „*falcariță*“, „*argintariță*“, „*limbariță*“ etc., scădut la *-aiță* în „*șopărlăiță* = *șopărlariță*“, n'are a face cu sufixul *-areț* în „*vorbăreț*“ sau „*pismătăreț*“. Pe când acesta din urmă, după cum s'a arătat la locul său, e compus din unirea sufixelor *-ar* și *-eț*, cel de'ntăiu este o compozițiune din sufixul latin *-are* (= *aris*, *-alis*) și din slavicul *-iță*. Ființarea una lingă alta a formelor ca „*armurare*“ și „*armurariță*“ sau „*gurare*“ și „*gurariță*“ pune această derivațiune afară din orîce îndoelă. E interesantă stricta specializare logică, pe care a căpătat'o *-ariță* în graiu, astfel că pe dată ce se aude acest sufix, noi putem fi siguri că e vorba despre o bôlă sau despre o buruénă de léc. Mulțumită acestei specialisări, poporul lesne formeză cuvinte noue foarte nemerite; bună-ôră, noi am auđit „*gălcariță*“, format din „*gălcă*“ și *-ariță*, cu sens de „*angină*“.

v. ¹ *-are*. — *-areț*. — ² *-iță*.

Ariug s. **ariuș**, -ă; adj.; t. de Botan.: sorte de pomme. Nu cunoșcem originea cuvîntului, care însă pare a fi ungerescă. Se aude mai ales în Banat.

„Mărul *ariug* se cöce mai de timpuriu“ (Liviü Iancu, Banat, c. Visag).

„Un fel de meri se ăice măr *ariuș*“ (Pr. Avel Bociat, c. Clopotiva).

Cuvîntul e cunoscut și Oltenilor sub forma feminină *ariușă*.

„Măr *ariușă* se chiamă acela care face mere de Săm-Petru, acrișore“ (I. D. Spinénu, Severin).

v. *Măr*.

Ariuș }
Ariușă } v. *Ariug*.

Ariū s. arëū, s. m.; t. de Botan.: épurge, Euphorbia. Același cuvînt cu arior. Perderea finalului se explică prin aceea că în forma arior popular a luat pe -or drept sufix deminutival ca în „frățior“, „tărđior“ etc., închipuindu-și că pozitivul trebuī să fie *ariū* sau *areū*.

„*Ariū* se ȃice la laptele-cănelui“ (P. Olténu, Hațeg).

„Laptele cucului sau *ariū*“ (D. Basilescu, Prahova, c. Drajna-de-sus).

Forma *areū* se aude în Banat (S. Lîuba, c. Maīdan) și'n Oltenia (I. Vulcănescu, Dolj, c. Pelescî).

v. *Alior*. — -or.

A-rîndul (de-), adv.: l'un après l'autre, successivement, consécutivement. Locuțiune adverbială sinonimă cu înșir.

C. Conachi, p. 256:

Zidit de stăpân la tôte, supus patemilor
 sale,
 Când se bucură, când plânge, fără cuvînt,
 fără cale,
 Pururea în ne'mpăcare cu-a sa slabă ini-
 mîlôră,
 A făpturelor de-*arîndul* este cinste și
 ocară...

A. Pann, Prov. II, 144:

Îți mulțămim, împérate, toți d'*arîndul* îi
 ȃicea...

Același, I, 89:

Aci el dacă se duse,
 A privi pe sus se puse
 La toți copacii d'*arîndul*...

Alt ce-va este construcțiunea poporană de a-rîndul urmată de un genitiv, care înlocuesce pe simplul de rîndul = de rostul, de tréba cutare.

Basmul „Pepelea“ (Sbiera, Povești p. 5): „După ce s'au aședat neguță-

toriī bine și și-au grijit caii și căruțile, au făcut un foc mare sub copaciul acela și căută de arîndul mîncării...”

v. ^{11,12}A. — *Rînd*.

Arm (pl. *armuri*), s. n., sau **ărmur** și **ărmure** (pl. *armuri*), s. m.; cuisse, jambe, cuissot, gigot, jointure. Latinul *armus* (*ἀρμός*). Forma *armure* sau *armur* ar pute să derive din deminutivul *armulus* (Cihac), mai probabil însă ea s'a născut tărđiū prin influința pluralului *armuri*, de unde graiul a făcut *armure* sau *armur* prin analogiă cu „strugure-struguri“, „mugur-muguri“, „cîucure-cîucuri“ etc. Sava Bărcianu stabilește o deosebire de nuanță logică între *arm* și *armure*: „*Arm*, der Schenkel; *armure*, der Schlăgel“. La Laurian-Maxim *arm* este: „înceetura brațului și a umărului, înceetura cîpsei, cîpsă“. În Lexiconul Budan: „*Armur*, der Bug, Vorderbug, die Schulter“.

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 313): „partia de napoi cu pantecele în sus ȃaste rădicată ca cum ar fi a leului, ȃară *armurile* și piçoarele de nainte, cu piept cu tot, decât cum măsura trupului ar pofti mai sus sint rîdicate...”

Dosofteiu, Paremiar 1683, f. 48 b (Ezech. XXXVII, 7):

...și adusă oasele,
 osū cătră *armu-*
rele său, și vă-
 dzuū, și adecă
 preste dănsule
 vine și carne cre-
 știa...

...et accedebant
 ossa invicem ad
 j u n c t u r a m
 suam, et vidi, et
 ecce super ea
 nervi et carnes
 oriebantur...

Dionisie Eclesiarhul (Papiū, Monum. II p. 222): „Spunea uniī de acești Calmući, că la drum dacă găsesc orī cal orī om căđut mort de resbóie, taie

pecinî de carne din *armuriî* din napoî și le așterne supt șea în loc de ebâncă, stringînd tare cu chinga de se colescesce fiind el călare supt șea, apoî o lua și o mânca..."

„În Mehedinți còpsa se chiamă *arm*“ (D. Cerbulescu, c. Cloșani).

„Pe la noi *arm* se mai ȳice numai la șoldul său piciorul de dinapoî al mielului: *arm* de miel“ (G. Theodorescu, Galați, Mavromolu).

Doîná:

Când nâlbesce pânȳele
Și ridică pòlele
De se vȳd *armurile*,
Albe la lebedele..

(Țara nouă 1937, p. 101)

v. *Còpsă*. — *Pulpă*. — *Șold*...

Armădiă s. **armăde** (plur. *armadiî*), s. f.; t. milit.: corps d'armée. Acest termen ostăgesc a fost cunoscut órecând în Moldova ca și'n Țera-Romănescă, întrebuintându-se pînă astăȳi în Banat și'n Ardél. Este medio-latinul *armata*, dar trecut la noi abia în secolii din urmă prin mijlocirea formei maghiare *armáda*, negreșit nu prin spaniolul *armada*, dar nici prin neogrecul *ἀρμύδα* (Cihac).

Nic. Costin, Letop. II p. 67: „...aũ trecut toată *armia* Moscului peste apa Vorskla, și pe de acéstă parte ca o milă mică dela *armadia* neprietenu-lui aũ stătit...“, unde alături se întrebuinteză cu același sens și *armia*, formă luată dela Poloni sau dela Ruși.

Zilot, Cron., p. 92: „Intr'acésta murind comandirul Mihelson, se orândui comandir pré-invechitul în ȳile Feldmareșalul Petru Prozorofschî, carele veni cu grab și, după ce se preumblă pe la tóte *armadiile* atât prin ȳera Moldovei cât și prin Țera Rumănescă, se întórse la *armadia* cea mare din

Moldova ce era la Călăeni împotriva cetăȳilor Ismailul și Brăila..."

„La o tabără se ȳice *armadie*“ (S. Liuba, Banat, c. Maîdan).

La Moșii din Ardél (Frâncu-Candrea, p. 48): „*armade* = *armată*“.

Alt ce-va pare a fi cuvîntul în balada din Ardél „Blăstemul fetei“:

Strigă féta cea frumósă
Din *armadea* uscăciósă:
Nu'í voînic să se găsescă
Pre ea să o celuéscă...

(Reteganu, Trandafirî p. 80)

v. *Armă*. — *Armată*. — *Drămbă*. — *Stol*. — *Tabără*...

¹**Armăn**. — v. ¹*Armén*.

²**Armán**. — v. *Harman*.

Armăriu, s. n.; armoire. Forma poporană este *almariu*. În balada din Banat „Piperea harambașa“:

Cu taleri și gâlbinei
Remași dela moșii mei,
Și'n *armariu* salbă frumósă
Chiar de când eram mirésă...

(Reteganu, Trandafirî p. 47)

forma *armariu* ne temem să nu fie cum-va o purificare din partea editorului pentru a apropia cuvîntul de latinum *armarium*.

v. *Almariu*.

¹**Armăș** (plur. *armașî*), s. m.; prévôt; gendarme. În vechea administraȳiune romănescă, *armașii* veghiau asupra siguranȳei publice și aduceau la îndeplinire pedepsele hotărîte pentru cei vinovaȳi. În fie-care judeȳ se aflau *armașii*, dar capul tuturor era *marele armaș* din scaunul Domniei. Primiî trei *armașii*: cel mare, al doilea și al treilea, se numérau între boierii sau boierinași; sub dînșii apoî era ceta *armășeilor*.

Gheorgachi Logofăt, Letop. III p. 297: „vel agă, vel *armaș*, vel ușer, 3-lea logofăt, apoi vătavul de aprozi; înainté acestora vătavul de păhărniceii, vătavul de stolniceii, căpitanul de dă-răbanii, polcovnicul, 2-lea *armaș*, 2-lea ușer, 3-lea *armaș*, 3-lea ușer, izbaș de divan; înainté izbașii céușii cu ciocanile lor a-mănă, după rânduélă; iar *armașăii*, aprozii, copiii din casă cei mari și călărașii de Țarigrad staū la rânduéla lor...”

Urechii, Letop. I p. 105: „*Armaș* mare, ispravnic și purtător de grijă pentru toți cei ce fac reū și cad la închisoarea țării, pen temniță, și pe-depsitor tuturor acelora; și cei giude-cați de moarte dați în mâna lui să'i omoare...”

Nic. Costin, Letop. II p. 5: „La be-țiia lui [Dabija vodă] pre mulți îi da la *Armași* să-i spânzure; iară déca să treziia, nimică nu știia, nice mai întreba; ce-i luasă sama și rândul toți, și deși orânduia orî pre cine la *Armași* orî la închisoare, îi sloboziia, că știia că a doa zi nimică nu era...”

Mai jos p. 25: „...te-ai măniat Măria ta pre mine, ai trimis un *Armaș* să mă innece în Bahluiu...”

Mai jos p. 87: „[Nicolai Mavrocordat] cărți de plinit cu *Armași*, cu Copii-din-casă saū cu Aprozi nu da, ce cărți pe la scaune la Părcălabi...”

Miron Costin, Letop. I p. 257: „[Radul vodă] aū și ȡis *Armașului*: İei gărbaciul! și aū pus de İ-aū dat 300 de tolege...”

Enachi Cogălnicenu, Letop. III p. 216: „atuncea Domnul aū strigat pe *Armaș* să-l İee să'l spânzure...”

Balada „Oprișanul”:

Armașul se bucura,
Ca o fiară s'arunca,
Pe-Oprișanu 'l apuca,

Și pe scări İl imbrăncia
Și la mörte mi'l ducea...

Balada „Calapod Păharnicul”:

Atunci Rezul, *armaș* mare,
A sărit drept în piclöre,
Și'n piclöre cum stătea
Astfellu din gură grăla...

(Marian, Bucov. I, 61)

În glosarul slavo-romănesc circa 1600 (Cuv. d. bătr. I, 268) *armaș* e pus ca sinonim cu găde și măciucaș.

Cu acest sens în Omiliarul dela Govora, 1642, p. 143: „acei İnpăraț a Rimului, Neron, Domentian, Diocletian, Maxentie și alți *armași*, muncitori İuți a toată lumé...”

Document muntenesc din 1627 (A. I. R. I, 1, p. 14): „adecă eu Pană *armașul* de în Trăgoviște și cu toată făméia mé scriu și mărturisescu...”

Ca și franțusesce „gendarme”, *armaș* însemna de'ntăiu în genere pe „om cu armă”, întocmai ca „pușcaș=om cu pușcă”, „sulițaș = om cu suliță”, „arcaș = om cu arc” etc. Cuvîntul n'are a face cu vre-un prototip latin *armaceus* (Cihac), ci derivă d'ad-reptul din armă prin sufixul -aș. Sensul primitiv se conservă bine pînă astăđi într'o colindă din Dobrogea:

Și să împărtéscă
Lefi la lefegil,
Caİ pe la spahil,
Arme la *armaș*,
Caİ la călărași...

(Burada, Călét. p. 84)

Nevésta unuİ *armaș* se ȡicea armășóe.

Ca și alți termenİ vechi administrativi, *armaș* nu se mai aude în graiu, păstrându-se numai — afară de numiri topice — în numele unuİ joc co-

pilăresc foarte caracteristic și'n epitetul unui fel de vin din Moldova.

v. *Armă.* — ²*Armaș.* — *Armășel.* — ^{1,2}*Armășidă...*

²*Armăș* s. d'a-*armașul*, s.; sorte de jeu enfantin. Despre *armaș* „prévôt“ de-mult nu se mai aude în România; copiii însă îl păstrează și'l vor mai păstra ani îndelungați, întocmai cu caracterul seü din vechea administrațiune a țerei.

„Intre jocuri copilăresci este și *Armașul*“ (I. Major, Tutova, c. Plopana.

„De-a *armașul* se jacă astfel: Se pun copiii rînd. Cel din capăt ıea un arșic în mână, adecă un ciolan dintre incheeturile dela picıóarele dinapoı ale mielului, și'l aruncă în sus. De cade arșicul cu partea cea netedă dela partea cea îngustă, atunci cel ce l'a aruncat e *Domn*; de cade cu cea-laltă parte îngustă, care are o săpătură firăscă în forma de *S*, e *armaș*; de cade cu partea cea lată, atunci pe cel ce a aruncat îl numesc *țălhar* și el merge de'naintea Domnului și a *armașului* și'și ıea pedepsa dela *armaș* după placul Domnului, adecă: loviturı la palmă, dulci, acre, chiperate, ferbinți, sărate, linse, saü din fundul ıadului. Jocul urmeză tot așa, schimbându-se rolurile după cum cade arșicul...“ (Gr. Perianu, Tutova, c. Bogescii).

G. D. Teodorescu, Poes. pop. 196: „Jocul d'a *armașul*. Copiii, surchidind un arșic după învoelile ce aü, unul dintr'ınșii este proclamat ca *armaș*, ır altul ca *ımpărat*. *Armașul*, cu o basmă resucită, cu o curea saü cu o nueă, trage pe rînd celor-lalți la palmă câte i se ordonă. Dialogul lor e scurt, constând din aceste întrebări:

„*Armașul*: Câte să'ı daü, ımpărate?
„*ımpăratul*: Dă'ı (atâtea) sărate!...“

O descriere pe larg a acesui joc se află la Ispirescu, Jucării p. 84—87.

v. ¹*Armaș.* — ²*Joc.*

²*Armăș*, adj.; t. de Viniculture: sorte de vin, vin capiteux. O varietate de vin din podgoria Cotnarului pörtă epitetul de *armaș*, cu sensul de bătăios saü hărțagaș, fiindcă lesne ımbetă.

„Vin *armaș* dela Cotnar“ (Sachelarie I. Thoma, Galați, Mavromolu).

„Din *pómă-grasă* ese vinul cel mai bun și tare, numit *armaș*“ (Preut G. Vrâncenu, Iași, c. Bivolar).

„In privința tării, cel mai bun este vinul *armaș* de Cotnar, făcut din *pómă-grasă*, de culóre galbenă și gros la mursă...“ (V. Tanasachi, Iași, c. Bivolar).

v. ¹*Armaș.* — ²*Armășidă.* — *Vin.*

Armăt. — v. *Inarmat.*

¹*Armătă.* — v. *Óste.*

²*Armătă* s. *harmătă* (plur. *armăți*, *hărmăți* saü *harmate*), s. f.; t. milit.: canon, bouche à feu. Sinonim cu *tun*. Cuvînt ıntrebuințat altă dată în Moldova, ca ımprumut din polonul *harmata* „canon“.

Dosofteiu, Paremiar 1683, Vecernia sãmbătã sara f. 54 a (Exod. XIV, 6):

...și ınhãmã Faraonũ <i>harmatele</i> sale și toț oa-menii săi luã cu sine...	...junxit ıgitor Pharao <i>carrus</i> suos, et omnem populum suum <i>eduxit</i> secum...

și mai jos:

...toată călărimia și <i>harmatele</i> lui Faraonũ...	...omnis equitatus et <i>carrus</i> Pharaonis...

ceia ce la f. 76 b se comenteză: „te-liagele ciale de herü cu *harmatã*, cum

era pre-atuncea de eșii la război cotigă pre 2 roate, coșul de oțălă cu 2 cai, și din coșu zvrăliia cu fușturi ascuțate vitiajii de trecia prin platoșe...”

In contextul grecesc este: „*τὰ ἄρματα*”.

Nic. Mustea, Letop. III p. 53: [Moscalii] au luat toată *armata*, a d e c ă puștele Turcilor...”

Același, p. 12: „Purces’au Împărăția și au venit în sus pe lângă Prut cu oștî și cu *armată*...”

In Bucovina cuvîntul se mai aude pînă astăzi:

— Sângele din ce’i făcut?
— Din pistol bine umplut,
Din pistol, din busdugan
Învîrtit de Moldovan,
Isbit în pept de dușman,
Din pistol și din *hărmăți*
Cum mi-i omorâ pe toți...

(Marian, II, 115)

v. *Pușcă*. — *Tun*.

Armă (plur. *arme*), s. f.; arme. Este pluralul neutru latin *arma*, devenit singular feminin la Români, ca și’n celelalte dialecte neo-latine (Cihac). *Armă* e ori-ce uneltă făcută într’adins pentru a pute lovi pe un protivnic, fie atacându’l, fie apărându-se: așa pușcă, sabiă, măciucă, lance, cuțit etc. sînt de o potrivă *armă*, dar scutul nu, căci nu lovesce.

Silvestru, 1651, ps. XXXIV:

Apucă *armă* și
pavăță și te scoala
întru agiutorul
mieu...

Apprehende *arma* et scutum,
et exsurge in adiutorium
mihî...

unde și la Coresi, 1577: „ia *armă* și scut”; la Dosofteiu, 1680: „apucă *armă* și scut”.

Ghicitoare poporană despre *armă*: „Suflet n’are și suflet fură” (Baronzi, Limba p. 214).

Urechia, Letop. I p. 120: „nemică de *arme* nu s’au apucat, ce de fugă...”; iar mai jos p. 131: „să nu nădăjduescă de fugă, ci numai la *arme*...”

Intr’un mod general, se pôte cuprinde între *arme* nu numai uneltele de lovire, dar și ori-ce ne ajută a ne apăra, în sens literal și chiar în cel figurat.

Moxa, 1620, p. 395: „pavețele, coifurile, segiatele, sulițele, platoșele și toate *armele*”, unde scutul, cuirasa, chivera, sînt și ele prîvite ca *arme*.

De asemenea la Varlam, 1642, I f. 56 a: „ačasta iaste și arcu, ačasta iaste și suliță, ačasta iaste și coif și platoșe și fie-ce *armă*...”

Ori-cine avea de acestea, era: om cu *arme*; ér cine sciea să le întrebuinteze bine, era: destoinic de *arme*.

Pravila Moldov. 1646, f. 30: „cela ce să va téme că’l voru scoate dentr’o casă sau dentr’o vie sau și altă asémenia acestora, de’l voru scoate fără voia lui, acesta poate să čară voe la giudețu să-i dă oameni cu *arme* să’l socotéscă să nu’l scoată...”

Zilot, Cron., p. 30: „Nu đic că Rumâniî nu sînt destoinici de *arme*, fiind-că de voiu đice așa, mă vędesc de mincinos istoriile cele vechi...”

Noțiuinea de *arme* se însoția fórte adesea cu cea de cai, puterea unei oștirî stănd altă dată mai ales în călărime.

Cantemir, Chron. II, 298: „Tătarăi, sprinteni la *arme* și iuți la cai...”

Balada „Holera”:

Na’ți calul și *armele*
De’mî lungesce đilele...

Mai tot-d’a-una *armele*, chiar cele de lemn, aveau și ce-va fer.

Balada „Balaurul”:

Cel Balaur din păcate
Înghițise giúmătate

Trup cu *arme* ferecate,
Trupușor de voinicel
Ce striga mereu din el...

Balada „Toma Alimoș“:

Inchinare-aș *armelor*,
Armelor surorilor;
Dar și ele's lemne seci,
Lemne seci, o țele reci!..

Intr'un sens figurat, *armă* este tot ce ne apără nu numai trupul, dar și sufletul: credința este o *armă*, faptele bune — *arme* etc.

Varlam, 1642, I f. 32 b: „ruga și postul tare *armă* iaste spre vrăjmașul...”

Ibid. f. 55 a: „crucia iaste *armă* vonicilorū, că într'ansă nedejduindū întrā în războiū și cu putēria ei batū și izbāndescū...”

Omiliarul dela Govora, 1642, p. 140: „luarā toate *armele* lui Dumnezeu: credința ca un scut, răbdarē ca un coif, graiul lui Dumnezeu și libovul ca spata...”

In sens literal strict, Românul înțelegea prin *arme* pe acele purtate la brău.

Balada „Blăstemul“:

Trupul cu păcatele,
Mijlocul cu *armele*...

Psaltirea Scheiană circa 1550 (Mss. în Acad. Rom.), VII:

Se nu vā în- toarsetu, <i>arma</i> sa va ascuți...		...nisi conversi fueritis, gladi- um suum vibra- bit...

Varlam, 1642, I f. 1 b: „să'ș gātiascā *armele* și să le ascuțā...”

Noul Testament 1648, Matth. XXVI, 47:

...și cu el mul- țime multā, cu <i>arme</i> și cu fuști...		...et cum eo turba multa cum gla- diis et fustibus...

Pravila Moldov. 1646, f. 60: „va fi

mărsū asuprā-i cu *armele* goale și cu soții multe...”

Act muntenesc din 1635 (Col. l. Tr. 1874 p. 216): „pre porunca nimuluiē nici pre îndemnare cuiva vrăjmași nu-i vom fi, *armă* împotriva feței cinstei coconilor șā credințoșālor mării-sale nu vom scoate, în țarā'i cu *arme* vrăjmașaste nici noi nici cei ce se vor ținē de noi nu vom mēрге...”

Balada „Voina“:

Totā fata cunoscea
Pe drāguțul ce iubiā
Pe scipetul *armelor*,
Pe bumbii dolōmelor,
Pe schintēua cailor...

(Pompiliū, Sibiu, 79)

Mitropolitul Dosoteiū din Ardél, 1627 (A. I. R. I, 101): „Popa de va inbla cu *arme* și cu pușcā, gloabā 12 flo-rinti...”

Nic. Mustea, Letop. III p. 70: „Domnul nu îndēșert poartā *armă*...”

Nic. Costin, Letop. I p. 89, explicā duelul prin: „sā se lovēscā numai amāndoī den *arme*”.

Moxa, 1620, p. 383: „furā biruiți atunce Grecii și Nikyforū, și furā māincare s a b i e i și hrānā *armelor*...” unde „sabiā” și *armă* sînt sinonimi.

Rare-orī p u ș c a, pe care un ade-
vērāt voinic o desprețuia, era privitā
ca *armă*.

Cantemir, Chron. I, 208: „împreună cu făcătorii și faptele tot într'un mor-
mânt s'ar fi îngropat, de n'ar fi fost
urmat îndatā scrāșnetul condēelor după
tunetul și trāsnetul *armelor*...”

Balada „Codrēnul“:

Arnāuții se isbiā,
Armele de foc scoatea
Și'n Codrēn le slobođia...

Un renume poporan deosebit aveaū
la noi „*armele* persienesci”.

Balada „Vilcan“:

Cazaclii îngrășați,
Negustorii încărcați
De postavuri ungueresci,
De *arme* persienesci
Și de blăni lipovenesci...

(G. D. T., Poes. pop. 552)

Cu un sens general de *oste* sau de *putere armată*:

Moxa, 1620, p. 365: „se lepi (Iulianu) de dracul și rădică *arme* și războaie spre Hristos...”

Neculce, Letop. II p. 362: „[Vezirul] l'aŭ trimes la Împăratul Moscului cu cuvânt de pace. Atunce aŭ stătut de imbe părțile *armele* de a se mai batre...”

Nic. Mustea, Letop. III p. 53: „aŭ dat năvală Turcii și Tătarii în *armăște* i Moschicești...”

Zilot, Cron. p. 113: „și acesta se urmăze de când țera aŭ perdut puterea *armelor*, remăind ca o grădină fără gard...”

Ibid. p. 118: „Ce mai reŭ la un pământ sau la o stăpânire decât să fie fără putere de *arme* ale ei și fără bogăție a caselor boeresci?...”

Cu acest înțeles, orice ostaș era *armaș*, cuvânt trecut apoi la o accepțiune mai restrinsă.

v. ¹ *Armaș*.

Armășar (plur. *armășari*), s. m.; étalon. Cal nejugănit, ținut nu numai pentru prăsilă, dar și pentru frumsețe și îndrăsnelă, fiind mai arătos la călărie și mai cu foc în luptă. Poporul rostese foarte ades aspirat: *harmășar*; une-ori mijlociul *ă* se urcă la *a* prin asimilare cu cel-laltă doă *a*: *armasar*, *harmasar*.

În glosarul slavo-romănesc circa 1600 (Cuv. d. bătr. I, 303): „*armășar* sau stăvar”; un alt sinonim (ibid. 278):

duvalmă; ambii acești termenii însemnând tot-o-dată pe „păzitor al hergheliei”.

Doină haiducescă:

Să dee plôe cu sôre
Ce îndemnă la culcare,
Să adormă *stevari*
Să le fur *armasari*...

(Alex., Poes. pop. 3. 314)

Sinonimul cel mai interesant este *armig*, despre care vezi la locul seŭ.

Mai tot d'a-una *armășar* e însoțit de vre-un epitet admirativ: frumos, falnic, ager etc.

Balada „Dobrișan“:

Cu opt telegari,
Frumoși *armășari*,
Negri ca corbu
Și luți ca focu...

(Vulpian, Texturi p. 44)

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 61): „În ȧape era și un *armășariu* pre-frumos, carele cu cât era la chip iscusit, încă mai mult era cu vitejești duhuri înpodobit...”

C. Negruzzi, Aprodul Purice:

D'o parte boțerinași, d'a lor slugi încungurați,
Călări pe *armășari* ageri și felurit îmbrăcați...

Balada „Movila lui Burcel“:

Armășari spumega,
Friele și le mușca...

și tot acolo:

Pin' a n'agiuŭge plugar,
Aveam falnic *harmășar*...

Cântec din Măhaciu în Ardél (Cuv. d. bătr. II, 4):

De-ar da bunul Dumneđu
Să mai vęđ la Mirăslău,
Hei pe Mihaŭ suvulcat
Pe *harmășariu*'i turbat...

ceia ce ni se pare însă a fi de o croelă cam cărturărescă.

Armasari cei mai căutați se aduceau la noi prin Turcia din Egipt sau Misir.

Dionisie Eclesiarhul (Papiu, Monum. II p. 191): „Pasvandoglu au gătit un *armăsar* foarte bun de Misir...”

Balada „Oprișanul“:

Dăruind chîr pe vizir
Cu-*armăsar*i dela Misir...

v. *Misir*.

Prin crescerea de *armasar*i pămînteni erau cunoscuți mai ales mocanii.

Balada „Jianul“:

El lea mieii dela cîobani,
*Armăsar*i dela mocani,
Fără plată, fără bani...

În proverbi și idiotism *armăsar* ne întimpină foarte des, mai cu samă însă în antitesă cu măgar:

Tată avea *armăsar*,
Dar el a eșit măgar.

(Pann, I, 5)

Ajunge din cal măgar
Și catâr din *armăsar*.

(ibid. III, 70)

„Nu ți-e necaz când te izbesce un *armăsar*, ci când te trântesce un măgar“ (ib. III, 51).

„Din pricinele mici, mari gâlcëve să scornesc, și țînțarul să face *armăsar*u“ (Cantemir, Ist. Ieroglif. p. 39).

„*Armăsar*ul când îmbătrănesce, ajunge la rășniță“ (Pann, II, 64).

„Dece mărțogi pot duce pe un *armăsar*“ (ibid. III, 21).

„Măgarul se vinde tot în oborul *armăsarilor*“ (ib. II, 117).

„*Armăsar*ul bun se vinde din grajdău“ (R. Simu, Transilv., c. Orlat).

La reu alergă cu *armăsar*ul
Și la bine merge cu carul.

(Pann, II, 21)

La anul
Or *armăsar*ul
Or samarul.

(ibid. III, 117)

Cuvîntul
E ca vîntul:
Nu se ajunge nici cu *armăsar*ul,
Nici cu ogarul.

(ibid. I, 21)

„Fierbe 6la cu *harmasar* înseamnă: fierbe în clocot“ (V. Gățulescu, Tecuciu, c. Umbrăresci), negreșit prin alusiune la neastîmpărul *armasarului*.

Tot de aci, figurat, *armăsar* se 6ice la „om desfrînat“ (L. M).

În basmurî:

Alexandri, Boierii și cîocoii, act II sc. 9: „Inima, f6tul meu, fii ca un *armăsar* din poveste, cu c6ma de aur, cu ochii de foc, cu nările dischise, și care, cînd nech6ză, resună lumea...”

Între credințe poporane:

„Se 6ice că peste mormîntul unui strigoiu e cu neputință a face să trecă un *armăsar* negru ori un gânsac...“ (C. Corb6nu, Olt, c. Alimănesci).

v. *Gânsac*. — *Strigoiu*.

Prin felurite asociațiuni de idei, unele p6rți dela car, dela m6ră și dela resboiu de țesut p6rtă numele de *armăsar*, 6ic6ndu-se une-ori la deminutiv: *armăsar*el sau *armăsar*aș.

„La o c6ruță ț6rănescă, *armasar* se chiamă cuiul care se bagă prin cap6tul proțapului de prinde jugul...“ (G. Voicu, Tecuciu, c. Stănișesci).

„La car, c6tușă e cusută de proțap prin c6te-va cuie mai mici și unul mai gros, apr6pe de jug, numit *harmăsar*el“ (G. Grigorescu, Suc6va, c. Bogdănesci; G. Siret6nu, Botoșani, c. Rănghilesci; Gr. Nicolau, N6mț, c. Crăc6oni).

„*Harmasar* la m6ră este acela care slob6de sau îngreușă p6tra morei,

după cum cere trebuința: d'asupra dulachilor se pune patru tălpóe, din tălpóe în sus se pune opt ursóice, și prin ursóice patru *harmasari*..." (D. Arghirescu, Covurluú, c. Moscu).

„La resboú, *armásariu* e sinonim cu *sloboditor*“ (G. Bechescu, Teucú, c. Oncescú-vechú).

Cuvântul *armásar* este învederat latinul: [equus] *admissarius*, literalmente „de prásilă“, rostit deja în latinitatea medievală *armessarius* (Cihac). Substantivul „equus“ s'a perdut, ca și'n „fântână = [aqua] fontana“, „érná = [tempora] hiberna“, „albină = [musca] alvina“ etc., substantivându-se adjectivul. Să se observe însă că'n popor în unele localități *armásar* rămâne pînă astăzi adjectiv, dîcându-se: cal *armásar*.

„Ca să se scie decă un om s'a făcut strigoú, se duce un cal *armásar* și se trece peste mormînt; când calul nu vrea să trecă, dovadă că omul din acea grópă s'a făcut strigoú..." (Preut I. Stănescu, Vâlcea, c. Recea).

v. *Armig.* — *Cal.* — *Duvalmă.* — *Pelivan.* — *Stegar.* — *Telegar.*...

Armásărás }
Armásărel } v. *Armásar.*

Armășel (plur. *armășei*), s. m.; t. d'admin.; agent de la prévôté, de la gendarmerie. Deminutiv din *armaș*. Subaltern al unui armaș, după cum „comișel“, „vătășel“, „vornicel“ etc. erau subalterni ai unui „comis“, „vătav“, „vornic“. În vechea administrațiune românească *armășel* se întrebuintă într'un sens apropiat cu bănișor, aprod, copil-din-casă.

Pravila Moldov. 1646, p. 154: „oamenii cei domnești, ce să dzice ar-

mașii și *armășei* și alți ca dănșú, cândú vorú munci, cândú vorú spândzura sau vorú tăia capulú cui-va și altă ce vorú face cu învățătura Domnului țărăi, de-are fi învățătura Domnului la arătare să vadză toțú că iaste cu asuprelă și cu mare năpaste, aceștia nice dănáoară nu să vor certa..."

Tot așa în Pravila muntenescă 1652, p. 372: „Oamenii cei Domnești, ce să zice armașii și *armășei* și alții ca dinșii, cândú vorú munci, cândú vorú spânzura sau vorú tăia capulú cui-va și altele ce vorú face cu învățătura Domnului țărăi..."

Mateú Basarab, 1649 (A. I. R. I, 107): „și voi potropopilor, și voi bănișorilor, și voi *armășăilor*, și voi toate slugile dumnie-méle carii veți fi și vorniceii, încă să aveț a vă feri de sfânta mănăstire și de călugări și de satulú mănăstirii de Flămânzești..."

În Așeđămîntul lui Grigorie Vv. Ghica 1776 (ed. Rășcanu p. 35): „Tălharii ce se vor prinde de *Armășei*, să'i aducă la temnița cu toate lucrurile, ce se vor găsi asupra lor; iar lucrurile, ce se vor afla la casele tălharilor, mișcătoare și nemișcătoare, prin marafetul Ispravnicului de ținut, dându-se toate pe sama sătenilor cu izvod, unde se vor afla șezetori, să ıea *Armășelul* izvod iscălit de Ispravnicul, să aducă la Vel Armaș. Și scoțindu-se tălharii la Divan, după hotărîrea Veliților Boierii, împlinindu-se întăi paguba păgubașilor, atăt din cele ce se vor găsi față și le vor cunoaște cu încredințare, cât și pentru cele prăpădite din averea lor; și după vinovăția tălharilor să se socotescă și gloaba lui Vel Armaș, după cum vor hotări Veliții Boierii ai Divanului..."

Ca parte din oștire, *armășei* formaú o cétă sub porunca marelui armaș.

Amiras, Letop. III p. 157: „*Armă-*

șei, Aprozii și alte rufeturi, cineși cu stégul său...”

Nu scim de unde Costachi Negruzzi își închipuise că *armășeii* erau „selbateci” și cu „barbe stufóse”, în Aprodul Purice :

Acolo spre resuflarea oștilor a tăbărit
Și'n trei trupuri osebite óstea sa a împărțit;
Dărăbanii cei cu plete, toți sánețe lungi
purtând,

Armășeii cei selbateci, barbe stufóse având,
Simeniil cei iuți cu arce și cu măciuci în fálui,
Toți aceștiia pedestri, număr ca la șepte mil...

v. ¹ *Armaș*. — ¹ *Armășiă*. — *-el*.

¹ *Armășesc*, -*escă*, adj.; appartenant au prévôt, relatif à la prévôté.

v. ¹ *Armaș*.

² *Armășesc* (*armășit*, *armășire*), vb.; vexer. Verb corespundător substantivului *armășia* „vexation”, ambii derivați din *armaș* „prevôt”, ca o trăsură caracteristică, remasă numai în vechile texturi, despre asuprelele administrative de altă dată.

Varlam, 1642, I f. 274 b: „multe răutăți i-au ertatū Dumnedzău, iară elū pentru puținū au dosăditū ș'au *armășitū*...”

Ibid. I f. 264 b: „decăt trupurile mai rău *armășește* sufletele...”

v. ² *Armășiă*. — *Asupresc*. — *Dosădesc*. — *Năcăjesc*...

³ *Armășesc* (*armășit*, *armășire*), vb.; élever au rang de prévôt. A face pe cine-va *armaș*.

Balada „Dobrișén” :

Savaî, Ghineo *armaș* mare,
De când eū te-am *armășit*,
Nici o slujbă n'ai plinit...

(G. D. T., Poes. pop. 474)

v. ¹ *Armaș*. — ³ *Boeresc*.

¹ *Armășia*, s. f.; t. d'admin.: prévôté,

ressort du prévôt. Serviciul public, în fruntea căruia se afla marele-armaș.

Beldiman, Tragod. v. 375 :

Ia poruncă *armășiea* herarii a aduna,
Și isprăvniciea Curții lemnele a le lucra...

În Aședământul lui Grigorie Ghica, 1776 (ed. Rășcanu p. 19) se specifică în următorul mod veniturile *armășiei* din Moldova :

„Venitul *armășiei* cei mari. Pocloanele pe fiește-care an; înse pe giământate la Sft. Gheorghie, și pe giământate la Sft. Dimitrie.

Lei B.

20 — De la Ispravnicul de Armășei.

20 — De la Condicariul temniței.

5 — De la Vătaful temniței.

250 — De la 50 Armășei câte 5 lei unul.

25 60 De la 17 Dărăbanii a temniței câte 1 pol leū unul.

27 — De la 18 mehteri Creștini câte 1 pol leū unul.

10 60 De la 4 trāmbaci, 1 surmaciū, un doboșer și un topciū, câte 1 pol leū unul.

12 — De la 12 masałagii câte 1 leū.

370 20

„30 Bani grosului dela cei ce se vor închide, când se vor slobozi.

„Să mai iew Vel Armaș împlinela pe banii ce va împlini, după rînduiala ce se arată cu deosebit rost.

„Să mai iew Vel Armaș întriiala din suma banilor ce vor lua Armășei, triapād, după rînduela ce se arată cu deosebit rost.

„Să mai iew Vel Armaș gloabele de la tālharī, după rînduiala ce se arată cu deosebit rost.

„Bez rînduitaliafă.”

v. ¹ *Armaș*.

² *Armășia* (plur. *armășii*), s. f.; vexation. Mai puțin decât *ucidere* și mai mult decât *asuprelă*. Derivat

din armăș „prévôt“, cuvîntul *armășia*, dispărut din graiu, dar frumos, dovedesce cât de silnică și nedreptă trebuia să fi fost la noi administrațiunea de altă dată.

Varlam, 1642, I f. 228 b: „spre ucidere și spre *armășie*...”

Ibid., I f. 273 b: „mai multe svade, mai multe zavistii, mai multe *armășii* și mai multe asupraele fără de vine sămtă întru noi în creștini decât în păgăni...”

Ibid., I f. 265 a: „Oame creștine, căci nu te temi de acela vrăjmaș, și de *armășia* lui nu te socotești...?”

Dosofteiu, Paremiar 1683, f. 133 b: „toată lumia va potoli și o va odihni de *armășia* lui...”

v. ² *Armășesc*.

Armătură (pl. *armături*), s. f.; 1° armement, équipement; 2° armoire. Lat. *armatura*. Cu primul înțeles nu e neologism, după cum s'ar păre la prima vedere.

Dosofteiu, Synaxar 1683, Nov. 30, f. 179 a: „după ce să'mbrăcară cu platoșile în toată *armătura*...”

I. Văcărescu, p. 85:

Cornu 'nbișugării adu-ne îndată!
D'*armături*, de pavăzi, vino arzătoare;
Grasul, roditorul, albul pept ne-arată;
Sue caduceu'ți iar negoțu'n floare...

Cu sens de „armes nobiliaires“, cuvîntul ne întimpină la C. Negruzzi, O alergare de cai, I: „Meleli primi vasul de argint, pe care era săpate *armăturile* Besarabiei. *Armăturile* aceste sînt: capul zimbrului etc.”

v. *Armă*. — *tură*.

Armelin, s. m.; t. de Comm.: hermine. Sinonim cu *cacom*. Cuvîntul ne întimpină numai la Budai-Delénu (Dict. Mss. în Muz. istoric din Bucur.):

„*Armelin*, Hermelin, eine Art Wiesel“. Vine d'a-dreptul din italianul *armellino*.

v. *Cacom*.

¹ **Armén** (pl. *Armeni*), s. m.; t. d'Ethnogr.: Arménien. Poporul, mai ales în Moldova, rostesce la singular: *Arman*, cu aceiași trecere a lui *é* în *a* după labială ca în „Moldovan = Moldoven“, „fată = fătă“, „masă = măsă“ etc. La feminin se țice *Armencă* sau *Armancă*, plural *Armence*:

Armencele mi'l privia,
Moldovencele'l plîngea,
Copilele mi'l bocia...

(Marian, Bucov. I, 64)

La plural masculin se țicea altă dată *Arméni*:

Moxa, 1620, p. 381: „se lovira Grecii cu *Arméni* și-i biruiră și prinseră mulți *Arméni*...”

În sens colectiv, când e vorba despre o localitate sau regiune unde sînt mulți *Armeni*, se țice cu o nuanță óre-care de despreț: *Armenime*, ca „Țigănime“, „Jidovime“, „Secuime“.

Enachi Cogălnicenu, Letop. III p. 191: „...atata știm că s'au făcut un foc mare în Iași, începând din *Armenime* de lângă biserica cea mare a lor...”

Din patria lor Armenia, expusă la necontentite lupte cu vecinî mult mai puternici, mai ales cu Persii, deja în vécul de mijloc cãrdurî de *Armeni* pribegiseră în regiunile orientale și sudice ale Europei, parte prin Rusia meridională, parte prin imperiul bizantin, îndeletnicindu-se mai pretutindenî cu negoțul. În Țera-Românescă, o coloniă de *Armeni*, veniți de peste Dunăre, au înființat cam în secolul XIII orașul Argeș. Mulți neguțitorî *Armeni* locuiaă aci mai cu deosebire în apropierea Transilvaniei, cu care întreți-

neaŭ relațiunii comerciale. Mai numeroși însă au fost tot-d'a-una *Armenii* în Moldova, străbătuți acolo pe la finea evului mediu de prin părțile Cîmulei. Lăsăm nedeslegată cestiunea, dacă bisericile armenesci din Iași și din Botoșani s'au fundat în secolul XIV ori mai târziu (Melchisedec). Sigur este că pe la 1418, sub Alexandru cel Bun, 3,000 de familie armenesci, alungate din patriă printr'o invasiune persiană, se așezaseră în Moldova, distribuindu-se în orașele: Suceva, Hotin, Botoșani, Dorohoiu, Vaslui, Galați și Iași (Pray, Dissert. 1775 p. 170; Wolf, Besch. d. Mold. II p. 60). Înseși fântănele istorice ale *Armenilor* ne arată între anii 1415—1445 un vlădică armenesc în Moldova, anume Avedic; ér peste un secol și jumătate acest episcopat eterodox avea în fruntea'i pe unul numit Ión, a căruia reședință era în Suceva, adecă chiar în antica capitală a Moldovei (Barącz, *Życia Ormian w Polsce*, Lwów, 1856 p. 55, 141). Tot acolo, pe la mijlocul secolului XVI, un *Armén* edifică o mănăstire în numele Sântului Axentiu, în regiunea occidentală a orașului, unde se conserva pînă mai de-ună-đi o petró sepulcrală cu inscripțiunea: „aci zace Agopșa, fondatorul acestui lăcaș în anul 1551“. Pe la 1600 *Arménul* Bogdan Donovac zidi éráși în Suceva, în numele Pré-curatei Feciore Maria, o altă mănăstire, pe care o găsim în flóre încă în 1707 (Barącz, op. cit. p. 5, 80). Se pare că și vechiul sat Areni de lângă Suceva, despre care vedî la locul seú, a fost o coloniă armenescă. Pe la 1669, un misionar papal, Luigi Maria Pidou, a găsit în Moldova un episcopat armenesc, în capul căruia se afla un Isac și dela care depindeau următorele circumscripțiunii eclesiastice: în Cetatea-albă, Tighinea, Izmail, Ga-

lați, Siret, Hotin, Vasluu și Botoșani, câte o biserică; în Suceva doé biserice și o mănăstire; în Iași doé biserice; peste tot vr'o doé-đeci și trei preuți. (Progressi della missione apostolica à gli Armeni di Polonia e Valachia, Mss. No. 1366, italica 483, în Bibliot. Reg. din München). Să mai adăugăm biserica armenescă din Roman, clădită de un Agopșa la 1609 (Melchisedec, Chron. Romanului, I p. 35).

Armenii aveau în Moldova nu numai o jurisdicțiune religioasă, dar în unele orașe, mai cu samă în Suceva și'n Botoșani, ei se bucurau pînă și de o administrațiune municipală proprie a lor, alătura cu cea românească.

Deja la 1449, într'un act dela Alexandru-Vodă ne întimpină: „Serkiz, cap municipal al *Armenilor* din Suceva“ (Ulianitzki, Materialy dlia istorii, Moskva, 1887 p. 76).

Peste doi secolî, într'un act din 1669 (A. I. R. I, 139): „Adecă eu Chirila șoltuzul armenescu de târgu de Suceava și cu fecorul meu cu Drăghič, scriem și mărturisim cu cestu adevărat zapis al nostru, de nime nevoiți nice asupriți, ce de a noastră bună voe, am vândut a noastră diréptă ocină și moșie o falce de vie la târgu la Cotnariu în dealul Mândru, între viaa lui Ivan potropopul armenescu din gos și între viaa lui Marco *Armanul* din sus, care falce de vie ne-au fost noaă moșie dela moșii nostri...“

La 1610 (A. I. R. III, 209) între notabilii târgului Siret: „Olbeiu *Arman* i Haceris *Arman* i Gričca i Agopșa *Arman*...“

La 1670 (A. I. R., I, 1 p. 21): „Adecă noi târgoveții Rumăni și *Arméni* de trăg de Botășeni mărturisim noi cu ciastă scrisoare a noastră, cum au venit un fecior a lui Gligorie Traistă,

anume Apostol înainte dumisale lui Ghiorghită, ă'au fost logofăt, și'nainté dumisale lui Dumitrașco ă'au fostu vistérnic, vornicii de Botășeni, și s'au întreat cu fîcarii lui Căldărușe, pentr'un loc de casă ă'au fostu a lui Traistă, în mijlocul trăgului, zicând fîcarii lui Căldărușé, c'au cumpărat tată-său, Căldărușe, acel loc de casă dela Gligorie Traistă, iar dumnélor vornicii de Botășeni, carii mai sus sămtu scriși, dumnélor ne-au poftit, și ne-au întreat, și pre bătrâni, și pre tineri, și pre Rumâni, și pre *Arméni*, carii dentru noi va mărturisi că-i vândut acel loc a lui Gligorie Traistă, iar noi toți trăgoveții și Rumâni și *Arméni* mărturisim..."

Despre *Armenii* din Botoșani ne vorbesce și cântecul poporan:

Ș'am veđut'o 'n Cernăuți
Cu doisprece Arnăuți,
Ș'am veđut'o 'n Botoșani
Primblându-se cu *Armenii*...

(Marian, Bucov. II, 224)

Intr'un timp, cuvîntul *Armén* ajunsese a fi sinonim cu neguțitor.

Așa într'o doină din Ardél:

Bine-l stă mândrei gătată
Cu veșminte dela șatră,
Dar mai bine iar ședea
De-ar fi țesute de ea.
Săracele șetrele
Cum mărită fetele l...
De n'ar fi *Armén* cu șatră,
N'al vedé fată gătată!...

(J B., 424)

unde editorii observă (p. 479) că: „neguțitorii cu șetre de pe la tîrguri sint mai cu sémă *Armenii* și Evreii...”

Tot așa în doina „Voinicii Bucovei”:

Iar cum a'nverđi pe-afară,
Om eși la codru éră
In capétul lanului
In calea *Arménului*...

(Alex., Poes. pop. 2, 816)

Orî-cum însă, fie din pricină unor obiceiuri religioase divergenți, fie din aceea a trăului pré-retras și ascuns, fie printr'o antipatiă împrumutată deja dela Bizantinii, Româniii nu iubiău pe *Armenii*.

S. F. Marian, Ornitol. t. 2 p. 173: „Româniii țin pre *Armenii*, nu știu din ce cauză, de nisce ómenii spurcați, numindu'i, mai ales când sint mánioși pe dînșii: Arie spurcată. Din cauza acésta nu pré vreaú să împrumute mai nemică *Armenilor*, nici să mănânce la o mésză cu dînșii, temédu-se ca să nu'i spurce. Mai cu sémă nu voesc eí să le dea apă de beut din vre-o cofă saú alt vas, cređénd că tot *Armanul*, după ce a beut, spurcă pre Români...”

E fôrte caracteristic că la Arsenie din Bisericanii, circa 1650 (Mss. în Acad. Rom.), versetul din psalmul XXXVI: „mai bine puținel dreptului mai vrătos decât multă bunătate păcătosului” este comentat prin: „mai bine o bucăția pâine mitită unui creștin mai vrătos decât multă avuție *Armanului*”, unde *Armén* e pus ca sinonim cu „pécătós” în antitesă cu „drept” și „creștin”.

Pravila dela Govora, 1640, f. 50 a: „oare-cine va mánca cu *Arméni* sau cu Pavlichéni sau cu alți eretici or-carii, sau mai vărtoșú cine va avé iúbovú cu dînșii, acestuía-i grăiaște légia lui Dumnezeu să se lase de acéstia...”

Tot acolo, f. 56, 57: „*Arménii* ceia ce-s de trei ori procléti...” și mai jos: „lepádații handzizarii ce sánt *Arméni*...”

v. *Arșivur*. — *Capiste*.

Un vechiu proverb moldovenesc quasi-juridic đice: „*Arménul* plătesce glóba”, adecă: în orî-ce trebă *Arménul* este

acela care p^ortă ponosul și primesce pedépsa.

„*Armenii* sînt cei mai reu priviți de sătenii după Jidani. Poporul crede că *Armanul* este tot-d'a-una gata a te spurca, că urineză mai întăiu în ólă ș'apoi își face în ea de mănecare. Este dicitóre populară:

Să mănânci la Jidan
Și să dormi la *Arman*...

(C. Scheletti, Fălcîu, c. Crasna)

Unele bóle Románul le botéză armenesci, și la cățele îi place a da numele de *Armencă*.

În descântec de potcă: „potcă de *Armén*“ (G. D. T., Poes. pop. 388).

„Între numiri de cāni este și *Armencă*“ (E. Pascal, Muscel, c. Nămăesci).

„Dintre numirile cānilor cîobănesci: Labuș, Cióră, Flórea, Bălácenu, Negreiu, *Arménca*...“ (C. Negoescu, Rimnic-sărat, c. Bogza); și mai jos: *G a r a b e t*, numele cei armenesc al sântului Ion Botezătorul.

Une-orî însă numele de *Armencă* se dedea și la femeii.

În vechiul Pomelnic moldovenesc dela Bistrița (Mss. în Acad. Rom. p. 65, 80): „Костантина. Армѣнка. Ранда... Иванъ. Армѣнка. и чедъ их...“

Într'un act tirgoviștén din 1640 (A. I. R. I, 24): „Adecă eu *Armenca* și cu fiia mé Mușa scris'a:n acesta zapis...“

Mai adesea însă numele de *Armencă* se dedea la Țigance (Cuv. d. bătr. I, 239).

Inventariul Cotrocenilor 1681 (Mss. Arch. Stat.) f. 24: „Stoica Țiganul cu Țiganca lui Rada și cu 2 feçori anume Mircé i Néçșul și cu 2 fete Néga i *Arménca* și cu o sor a lui anume Dragole...“

Catastihul mănăstirii Căldărășani, 1740 (Mss. în Arch. Stat. p. 144): „Nu-

mele Țiganilor ...*Arménca* cu doi nepoți“.

Armencă alătorea cu Jidaucă într'un cântec poporan din Bucovina:

Am dis, deū și pre-a mea lege,
Că de-acuma n'óu alege
Nici Jidaucă, nici *Armancă*,
Numai prisne Moldovancă l.

(Marian, II, 207)

Într'un altul din Moldova:

Bè Costachi Roșcovan
Și cu frati-su Buzdugan,
Cu trii feti di Jidan
Și cu dóa di *Arman*...

(Canianu, Poes. pop. 233)

Din cauza urei poporane, *Armenii* aū fost nu o dată prigonii în România.

Un principe moldovenesc cam smințit, Stefan Rareș, dîce cronicarul Urechia, Letop. I p. 174: „pre *Armenii*, pre unii de bună voie cu juruințe și cu daruri implāndu-i, pre alții cu sila i-aū botezat“.

În 1564 teribila catastrofă a famosului usurpator al tronului moldovenesc, Iacob Basilic Despota, a provocat lacrimi de milă din partea *Armenecilor* din Sucéva: plebea, iritată printr'acest sentimentalism, a revērsat atunci măcel și insultă asupra nenorocitelor muieri (Sommer, Vita Despotae, 1587 p. 46).

De aci în colo un secol întreg *Armenii* s'aū ținut în liniște. Pe la 1671, domnind în Moldova crudul Arnăut Duca, boierul Hāncu a rădicat stégul rescólei contra nāscēndului element fanariotic: *Armenii* aū luat partea cea mai activă în acēstă manifestațiune, și cei mai compromiși dintre dînșii, într'un număr fórte însemnat, aū fost siliți apoi a fugi din țēră (Engel, Gesch. d. Moldau p. 276).

De câte orî cruđimea Domnilor saū urgia poporului îi gonía din Moldova,

Armenii își căutaă un adăpost mai cu deosebire în Ardél și'n Polonia.

În Transilvania familiile armenesci cele mai importante, astăzi de tot maghiarizate, pòrtă nesce numi curat românesci: *P a t r u - b a n i*, *C a p - d e - b o ũ* etc.

Pe de altă parte, profesorul I. Hanusz (Sur la langue des Arméniens polonais, Cracovie, 1886) constată în graul *Armenilor* din Galiția o mulțime de cuvinte luate dela Români, precum :

arutùr „champ, terre“ = arătură ;
 ban „argent, monnaie“ = ban ;
 berbèdz „bélièr, mouton“ = berbece ;
 bernăvâkh „culotte“ = bernevică ;
 bolt „boutique“ = boltă ;
 brađ „pinastre“ = brađ ;
 butùk „billot, bloc“ = butuc ;
 ċerb „cerf“ = cerb ;
 dōmna „dame“ = dōmnă ;
 dzer „gelée“ = ger ;
 džug „joug“ = jug, giug ;
 džunk „taureau“ = junc, giunc ;
 dzuruit „promesse“ = juruit, giuruit ;
 fag „hêtre“ = fag ;
 ferit ilalù „se garder“ = ferit ;
 furkullța „fourchette“ = furculița ;
 ghindă „gland“ = ghindă ;
 grebit ilalù „se hâter“ = grăbit ;
 iepùr „lièvre“ = iepure ;
 iuti „vite“ = iute ;
 kokoveikà „hibou“ = cucuvaie ;
 komà „crinière“ = cōmă ;
 krangà „branche d'arbre“ = crângă ;
 kumnàt „beau-frère“ = cumnat ;
 kurtàn „palais“ = curte, curtén ;
 kăràr „sentier“ = cārare ;
 malâi „millet“ = mălaiu ;
 mundzùl „poulain, bidet“ = mândul ;
 mățà „chat“ = mățà ;
 negustor „commerçant“ = negustor ;
 nămà „seulement“ = numai ;
 oprit anelù „retenir“ = oprit ;
 pintin „éperon“ = pinten ;
 počùm „tronc“ = počumb ;

portà „porte“ = pòrtă ;
 prund „caillou“ = prund ;
 părāv „torrent“ = părîu ;
 păzit anelù „avoir soin“ = păzit ;
 samakiš „fromage“ = sãmăchișă ;
 scăpăràt anelù „battre du feu“ = scăpăràt ;

suferit anelù „tolérer“ = suferit ;
 sulà „alène“ = sulă ;
 urit „laid“ = urit ;
 vestit „illustre“ = vestit ;
 sgrăcît „avare“ = sgărcit ; etc.

Vom termina prin indicarea unei coincidențe nominale, care n'ar avé nici o însemnătate, dacă n'ar puté să arunce lumină asupra unei cestuini istorice fòrte importante. Se scie că Macedo-români își daă numele de *Armeni*, prin metatesă din „Români“. Asemenarea acesteï forme cu numele *Armenilor* pare a fi dat nascere unei ciudate confuasiun. Cronicile armenesci pretind că împèratul româno-bulgar Samuil ar fi fost de origine *Armén* (Mateiu de Edessa, ap. Hilferding, Gesch. d. Serben u. Bulgaren, Bautzen, 1864 p. 61). Lucru cu neputință nu este; dar, pînă la o probă seriósă, e mai de cređut că n'a fost *Armén*, ci *Armeni*.

v. *Argeș*. — *Arieni*. — *Armenesc*.

² *Armén* s. *armân*. — v. *Harman*.

Armencă. — v. ¹ *Armén*.

Armenciu n. pr. pers. m. În vechiul Pomelnic al mănăstirii Bistrița din Moldova (Mss. în Acad. Rom. p. 72) ne întimpină acest nume : Армянъ. — ? —

Armendin. — v. *Arminden*.

Armenesc, -escă, adj.; arménien, appartenant à l'Arménien ou à l'Arménie. Țera *armenescă*. Obiceiu *armenesc*.

În Moldova se rostese mai adesea *armînesc*.

Alexandri, Iași în 1844: „Iată acum o spițerie nemțască lipită de o tîtuțungeriă *armînescă*...”

Nic. Muste, Letop. III, p. 27: „fiind cetatea Sucevei stricată, pus’au de aŭ făcut șantŭ la biserica *armînescă*, puind într’ânsul o samă de oaste să’i fie de pază...”

Sînt puține orașe, mai ales în Moldova, unde să nu fie sau să nu fi fost vre-o stradă numită „ulița *armenescă*”, locuită ôre-cînd de Armeni.

De aceia în poesia poporană ne întimpină adesea:

Pe uliță mi’l ducea,
Pe uliță pardosită
Tot de Calapod făcută,
Pe ulița *armenescă*
Armencele să’l privescă...
(Marian, Bucov. I, 64)

Pe ulița *armenescă*
Este-o crăsmă ’mpêrătescă...
(Ibid. I, 172)

Pe ulița *armenescă*
Este-o șatră țigănescă;
Da la șatră cine este?
Badea calu’și potcovesce...
(Ib. II, 190)

Pe ulița *armenescă*,
La o casă țigănescă,
Voîna calu’și potcovesce...
(Pompiliu, Sibiu, 75)

La popor, cînd e vorba de ce-va reŭ, nu e rar epitetul de *armenesc*.

Între bube din descîntece:

Bubă *armenescă*,
Bubă jidovescă,
Bubă țigănescă,
Bubă romănescă...
(G. D. T. Poes. pop. 359)

Balada „Stanislav“:

Îi spală zăbunele
Și’i curăță armele

Tot de sôe *armenescă*,
De untură tătărăscă,
De stropuri ienicescî
Și de sîngiuri păgănescî...
(Ibid. 574)

În sîrșit, pupăza, o pasere puturosă, pòrtă în popor porecla ironică de: cuc *armenesc*.

S. F. Marian, Ornitol. t. 2 p. 173: „[Pupăza] în ris și batjocură se numește și Cucul Armenilor sau Cuc *armenesc*, de ôră-ce — după spusa celor mai mulți Români — Armenii dic că pupăza îndemnă la deșteptare, la lucru și la joc strigînd: hophophop! hophophop! pe cînd cucul îndemnă pre Români la culcare strigînd ne’ncetat: culcă-te! culcă-te!...”

v. *Cuc*. — *Pupăză*.

I. Créngă, Amintiri din copilăria (Conv. lit. 1881 p. 8): „Mă trezesce mama într’o diminéță din somn cu vai nevoe, dicîndu’mi: scòlă, duglișule, înainte de resăritul sòrelui; iar vrei să te pupe cucul *armînesc* și să te spurce, ca să nu’ți mérgă bine tótă ziua?...” Și mai jos, p. 9: „Nu cum-va ai pofti să’mi îei vițica pentr’un cuc *armînesc*?...”

v. ¹ *Armén*.

Armenesce, adv.; en arménien, à l’arménienne. A face ce-va ca Armenii sau în chipul *armenesc*.

v. *Armenesc*.

Armenesca, s. f. sing. artic.; t. de Choréogr.: sorte de danse populaire. „Blănărăsca și *armenésca* — dice d. T. Burada (Almanah musical 1877 p. 63) — am luat’o dela Armenii”. D-sa publică și musica acestui danț, care totuși se pare a fi devenit poporan numai în Moldova.

v. ¹ *Armén*. — *Arnăuțesca*. — *Blănărăsca*. — *Căzăcesca* etc.

Armenime. — v. ¹ *Armén.*

Armenòpul, n. pr. pers. m.; t. de Législ.: Harménopoulos, manuel de droit byzantin.

Andronachi Donici, Pravile 1814, predosl.: „Iaste și carté de adunare pravililor a judecătoriaului Thessaliei Constantin *Armenopul*, pre care o au alcătuit la anii dela Hs. 1145 în zilele împăratului Emmanuil Comnino din céle de mai înainte alése așăzemânturi din pravile de cătră împărații Leon și Constantin...”

Pravila Mateiu Basarab, 1652, p. 4: „Grăiaște și *Armenopul*, că obicăiul vechiu în locu de lége se socotéște și să ține...”

Profesorul Linowski, într'o disertațiune despre legile locale din Basarabia (О мѣстныхъ Бессарабскихъ законахъ, Odessa, 1842 p. 10), bănuiesce că extractul din legile imperiale bizantine, pe care Alexandru-vodă cel Bun, după părerea lui Cantemir, îl va fi introdus ca drept pozitiv în Moldova, nu era alt ce-va decât *Armenopul*.

În Basarabia mai cu samă, după alipirea ei cătră Rusia, numele lui *Armenopul* devenise și a fost pînă mai în anii trecuți aprópe sinonim cu pravilă, căci înșiși boierii moldoveni de acolo, fiind întrebați la 1818 de stăpânirea rusescă, au respuns că *Armenopul* pe prima liniă este legea țerei, apoi „hrisovul sobornicesc” al lui Mavrocordat, și'n fine cartea lui Donici. De aceia la 1831 manualul lui *Armenopul* s'a și publicat rusesce pentru întrebuintărea tribunalelor din Basarabia.

v. ¹ *Grec.*

Armèz (*armat, armare*) vb.; armer. Formă simplă, în locul căriia se întrebuintează obicînit compusul *inarmez*.

I. Văcărescu, p. 40:

Creștinii și Români
Cu el s'arméază...

v. *Inarmez.*

Armîă (plur. *armîi*), s. f.; armée. Sinonim cu *oste* și cu neologismul *armată*. Formă împrumutată dela Ruși sau dela Poloni.

Zilot, Cron. p. 85: „și tot de o dată veni și ghegeneral-an-șef Mihelson, ce era comandir peste totă *armia* rusescă...”

v. *Armadiă.* — *Oste.*

Armîc. — v. *Armîg.*

Armîg s. *armîc* (plur. *armîgi, armîci*), s. m.; étalon. Sinonim cu *armăsar*, cu care se întălnesc și prin inițialul *arm-*, fără ca totuși, după cum vom vedé mai la vale, să fie cu putință a reduce ambele cuvînte la aceeași origine. Se întrebuintează forțe mult în părțile Banatului, mai rar în regiunea apusénă a Ardélului.

„*Armîg* sau *harmîg* se dice la *arsariu*” (S. Liuba, Banat, c. Maïdan).

Balada „Călin” din Banat:

Cu soru-sa ce'mi lucra?
De doi *armîgi* o lega,
În oraș o slobođia
Pin *armîgi* o'npărția...

(Vulpian, Texturi p. 34)

Frâncu-Candrea, Munții apusenii p. 97: „*Armîc*, armăsar. Cuvîntul *armîc* se aude în valea Crișului alb”.

Vorba *armîg* e forțe interesantă. Prin sens și prin cele trei elemente constitutive *r-m-k* (g) ea nu se pôte despărți de polonul *rumak* „coursier, cheval de bataille”, a căruși origine a remas pînă acum o enigmă pentru slavisti, căci nu se regăsesce nici în-

tr'unul din cele-lalte dialecte slavice. Se bănuiesc numai, că cuvîntul e de origine orientală (Matzenauer, Cizî slova p. 298). Litvanul *rumokas* și leticul *rummaks* sînt forme împrumutate dela Poloni. In limba turcă orientală *argamak* înseamnă „cheval de race“ (Vambéry, Sprachstud. 206), de unde și la Ruși *армакъ*. Polonul *rumak* și românul *armig* cată să derive din alte doă dialecte turanice; terminul însă, sub diferitele sale varianturi, este unul și același; și'n orîce cas e fôrte vechiu atât la Români precum și la Poloni. Bănățenii vor fi moștenit pe al lor *armig* dela Cumanii, dela Pecenegii sau chiar dela Avari, căci cu Tătarii proprii își mai că n'au avut a face nici o dată, ér dela Turcii Osmanlii nu puteau să'l capete.

v. Cal. — At. — Behmet....

Arminden, s. m.; t. du Calendrier popul. : 1°. premier jour de Mai; 2°. branche verte ou arbre entier que l'on place, le premier Mai, devant les maisons. In popor se mai aud formele: *Armendin* și *Arminster*. Cuvîntul e răspândit mai cu samă în Moldova, în Ardél și'n Banat. Macedo-românii nu'l cunosc. *Armindenul* jôcă un rol însemnat în credințele și datinele poporului.

„La 1 Maïu se đice *Armendin*“ (I. Major, Tutova, c. Plopana).

„Florile de salcâm înfloresc pe la *Arminden*“ (E. Mironescu, Covurlui, c. Óncea).

„La *Arminden* se aduce din pădure o prăjină cât se póte de mare, cu puține clence în virf, și se împlântă dinaintea casei. Đicétóre plugărescă: Dacă nu se samănă cucuruzul pînă la *Arminden*, poți să bagi mestecăul mă-

măligei în foc...“ (R. Simu, Transilv., c. Órlat).

„La *Arminster*, ómenii frig un miel, se đuc în pădure, la vie, sau și în grădină unde este érbă verde, se pun la umbra unui copaciu și, mănând friptură de miel, beaú vin-pelin, sau dacă nu este, atunci vin de cel-lalt puind în el pelin verde. Unii aduc cu ei și lăutari de le cantă, petrec astfel pînă cătră sară, când se întorc în sat cîntând și bénd, împodobindu-se pe la pâlării cu flori de liliac, dacă a înflorit, și cu pelin verde. Din popor începe a dispăré și acest obicei. Când 1 Maïu cade într'o Miercuri sau Vineri, đi de sec, nimine din popor nu'l petrec, fiind că nu mănăncă carne. Ciocoișii însă dela țéră il petrec în tot-d'a-una...“ (D. Alboténu, Covurlui, c. Mastacanii).

„La *Arminden* pun la pórtă un arbore nalt, cu frunđe numai în virf, și'l lasă acolo pînă se face mai întăiu pâne nouă; atunci face din el jiruitoriu de cuptoriu, cu restul arde cuptoriul. Acel arbore se đice *arminden*. Poporul povestesc că atunci când tăia Irod prunci, a tăiat tótă điua pînă séra; unde a ajuns séra, a pus un arbore ca *armindenul* semn ca să se scie pînă la ce casă a ajuns; diminéța însă la tóte casele a aflat *arminden*, și așa a scăpat și Domnul Hristos“ (P. Olténu, Transilv., Hațeg; cfr. Fráncu-Candrea, Munții apusenii p. 130).

„Pe mărțișor dela 1 Martie femeile și fetele il pórtă pînă la 1 Maïu, când atunci il íeau dela gât și cumpără pe el vin roșu, pe care trebuie numai decât să'l bea pe érbă verde, đicénd că în cursul verei nu le va părli sórele...“ (C. Mironescu, Tutova, c. Ibănesci).

Cântec de 1 Maïu în Covurlui:

Frunđa verde de pelin!
Iată-ne la *Armendin*;

Beu mesenii și mănâncă
Și de clumă nu li-î frică...

(G. Theodorescu. Galați, Mavromolu)

A. Odobescu, Dómna Chiajna p. 114:
„Dați năvală și'i prindeți și mi'i legați
colé cot la cot, ca să'i ducem poclon
lui Vodă, ca doi berbecei de *Armin-*
den...”

Despre obiceiuri analóge la alte po-
póre, nu numai romanice, dar încă
slavice, germanice și celtice, cari ser-
bézá de asemenea pe 1 Maïu prin ve-
seliá și prin purtarea unui arbore, a
se vedé pe larg la Mannhardt, *Der*
Baumkultus, I, 162—189. Româniî însá
aú unele particularități, cari le sînt
proprie.

Etimologia cuvîntului este una din
cele mai ușóre. La 1 Maïu se serbézá
sântul Ieremia. Serbesce *Ĭere-*
miïev-dan, paleo-slavic *Ĭere-*
mi in ũ-dîni „điua lui Ieremia“. De
aci românesce *Arminden* din *Ermin-*
den, cu trecerea inițialului *er* în *ar*, ca în
„aricî“, „Ardél“ etc. Orî-ce deriva-
țiune latină, bună-óră ca aceea din ali-
mentale (*Lex. Bud.*), e fantastică;
dar și mai ciúdată e inrudirea cu ger-
manul *alimende* „silva communis“,
propusă de Miklosich (*Beitr. z. Lautl.*
d. rumun. Dialekte, Conson. I p. 51).

v. *Ieremia*.

Arminden. — v. *Arminden*.

Armînt (pl. *armînturî*), s. n.; trou-
peau de bétail, bétail. In Dicționarul
lui Bobb.: „*Arment*, adunare de vite“.
De ce însá lipsesce în *Lexiconul Budan*?
Negreșit, e latinul *armen-tum*, din
care aú remas derivate în dialecte
italiene; dar la Români cuvîntul să fie
óre unde-va în gura poporului? Cihac
admite ca poporan numai pluralul *ar-*
mînturî „bétail“.

v. *Turmă*.

Armonie (plur. *armonii*), s. f.; 1º.
engrenage; 2º. harmonie, accord. *Ἀρ-*
μονομία. Negreșit neologism, dar vechiu
în limba literară. Noi l'am luat d'en-
tău dela Greci, cu înțelesul propriu
de *incheetură*; apoi l'am primit
a doua órá din italiana saú din fran-
cesa, cu sensul de potrivélă, însă
mai ales musicală saú poetică.

Dosofteiu, *Synaxar* 1683, Nov. 11,
f. 119 a: „stricându'i toate *armoniile*
trupului și toate 'ncheeturile, aî
arsărâ și pieptulú cu plase infocate...”

I. Văcărescu, p. 512:

Tu cânti ca melodia
De glas, susur, murmură;
Tu cânti ca *armonia*
De stele, de natură...

C. Conachi, p. 242:

Tu nu poți vedé, sărace, corđile nenumărate
A cărora *armonie* ține lumile-atárnate,
Nici a sci cu ce mijlóce, puterea ce margini
n'are
Aú așeđat rânduiala crugurilor călătoare...

Gr. Alexandrescu, „Mulțumirea“:

De ochii tei albaștri, de mica ta guriță,
In limba *armoniei* îți place să vorbesc...

v. *Potrivélă*. — *Rost*.

Armonic }
Armonică } v. *Harmonică*.

Armur. — v. *Arm*.

1º. **Armurăr** s. **armurare** s. **armurá-**
riță, s. m. et f.; t. de Vétérin.: sorte
de maladie bovine: épaulure (Cihac).
Cuvîntul derivă din *arm*, saú mai
bine din *armur*, prin sufixe -ar,
-are și -ariță, despre cari veđi la
locul lor.

S. F. Marian (*Familia* 1878 p. 485,
495): „Vitele bolnave de *armurare* se

dice că hărcăesc și se trântesc pe jos. Pelea de pe spinarea lor e așa de 'nfoiată, că atingând'o cu mâna foscă-esc ca și când ar fi deslipită de carne. *Armurarea* o vindecă Româniî prin un spin numit *armurariu*, care se pisază dimpreună c'un hârb de talger de marmură și cu care se ung apoi vitele bolnave pe spinare. Tot-o dată se 'nferbintă fundul unui céun și se frécă cu dînsul spinarea vitelor bolnave..."

„*Armurarița* se face când este vita ostentită și bea apă rece“ (G. Popu, Trans., Făgăraș, c. Lisa).

„*Armurariu* este putrețirea piciorului drept saū stâng de dinapoi la o vită“ (V. Hornescu, Iași, c. Băiceni).

„*Armurariu* se chiamă când i se parallséză vitei partea de dinapoi a corpului, măi ales la vite tinere..." (D. Andriescu, Iași, c. Hermeziu).

Flórea Copilul, 1788 (Mss. în Arch. Stat.): „Când mor vitele de *armurarița*, să le dea marmură pisată cu tărățe. că se scoală..."

„Când vita e bolnavă de *armurariu*, o întépă cu cuțitul în șira spinării la împreunarea piciorului de din-apoi..." (C. Negoescu, Rîmnic-sărat, c. Bogza).

„La *armurare*, adecă umflătură pe sub pele, se arde des cu tigaea unsă pusă pe foc și 'nferbîntată, așa cât cu greū să pótă vita suferi, și se încunjóră umflătura cu zmolă de car“ (P. Pinte, Banat, c. Nevrincea).

„A opera *armurarița* la o vită, se dice: îi tae de *armurarița*“ [D. Negoescu, Dimbovița, c. Pietroșița).

În Banat se chiamă *armurare* și o bôlă la porci (Preut A. Bociat, Banat, c. Clopotiva).

Pe a-locuri se rostesc aspirat: *harmurar* (Rîmnic-sărat, c. Buda).

v. *Arm.* — 2. *Armurar*.

2. *Armurâr*, s. m.; t. de Botan.: *Carduus marianus*, *Silybum*, *Chardon-Marie*. Și-a căpétat numele dela bôla de vite *armurar*, contra căriia îl întrebuințéză poporul.

„Buruéna *armurariu* e bună de vite, când mor grabnic“ (I. Nour, Bêrlad).

„*Armurariul* cresce ca de un metru și 50^{cm}. Pe frunză are pete albe. La margini frunzele aū spinî. Se întrebuințéză de sătenî contra unei bôle de vite numită *armurariu*. De aci blăstemul: mânca-te-ar *armurariul*!“ (M. Lupescu, Sucéva, c. Broșteni).

„*Armurariu* este cu frunza lată, cãrnósă, ghimpósă și pětată cu pete albe; se dice că acéstă frunză, fiértă cu borș, vin saū apă, e bună pentru vindecarea vitelor de *armurariu*, un fel de bôlă mortală, cu durere de șele și picioré și a căriia simptom, între altele, este că carnea vitei e pětată ca și frunza de *armurariu*“ (N. Teodorescu, Iași, c. Sinesci).

„*Armurariu*, fiert cu tãriță, se întrebuințéză ca beutură la vitele ce sufăr de bôla numită *armurariu*“ (G. Gheorghiu, Botoșani, c. Călinesci).

v. 1. *Armurar*.

1. *Arnăut* (plur. *Arnăuți*), s. m.; t. d'Ethnogr.: 1°. Albanais; 2°. soldat mercenaire, valet armé. În primul sens, care este cel propriu, e sinonim cu vechiul *Arbănaș*; sensul al doilea s'a desvoltat la noi, cam tot așa ca „Suisse = mercenaire“ în Occident, prin aceia că Arnăuții slujiau pe léfă ca ostași de pază pe lângă Domni și chiar pe lângă boieri. Turcul *arnăud*, *arnaut*, trecut de asemenea la Serbi și Bulgari.

Nic. Mustea, Letop. III p. 45: [Nicolaie Mavrocordat] luat-și-aū și oaste, Sărbî, *Arnăuți*, de i-aū adus cu sine,

și aŭ venit nu ca un Domn, ce ca un leu asupra tuturor..."

Zilot, Cron. p. 31: „nu cum-va a-ceștî Turcî și *Arnăuți*, într'ascuns uniți cu Pazvangii, n'adastă vreme îndemănatică ca de o dată să năvălescă cu toții pe toate părțile să ne jefuescă, să ne robescă..."

În sens de lefegiŭ, *Arnăut* se dicea și se pôte dice la om de orice nēm.

Ion Ghica, Scrisórea VI: „Sub denumirea de *arnăut* se înțelegea orice Sërb, Arvat, *Arnăut*, Bosniac, Munte-negrén, Bulgar saŭ Grec, dacă se lega cu un brău roșu saŭ cu un tarabolus, cëlma la cap, fustanelă saŭ poturi, mintén și iminei roșii; își trîntia la brău un siléf cu un iatagan și doué pistóle, și intra în serviciul curții domesci, al hătmăniei, spătăriei saŭ agiei, saŭ se suia cu ciubucul în mână dîndăritul calescei vre-unui boier..."

Alexandri, Surugiul: „ticălosu! în loc să aibă milă, el pune pe *Arnăutu* lui de'mi dă vr'o câte-va bice..."

Același, Istoria unui galben: „un Grec, care fusese *Arnăut* în vremea Domnului Ioniță Sturza..."

Dionisie Eclesiarhul, Cron. (Papiu, Mön. II, 206): „numai *Arnăuți*, ce le dic *Horvații*, i-aŭ oprit boierii și le-aŭ dat lefi, să fie de paza orașului..."

În cantece poporane se vorbește mai ales despre *Arnăuți* din potiră, cari erau dușmanii cei mai înverșunați ai haŭducilor, și chiar ai săténului român în genere:

Frunđă verde plop stătut,
Audi'tați c'a trecut
Potiră de *Arnăuți*,
Cât frunđa ș'ërba de mulți?..

(Caranfil, Valea Prutului, 48)

Alta :

Ș'am vëđut'o 'n Cernăuți
Cu doisprece *Arnăuți*,
Ș'am vëđut'o 'n Botoșeni
Primblându-se cu Armeni...

(Marian, Bucovina, II, 224)

Balada „Iordachi al Lupului“ :

Arnăuți cu șușanele,
Cu argint pe la oțele,
Lefegii și Darabani
Cu-aŭ lor mândri Căpitani ..

E fôrte nemerit la A. Vlăhuță, Nuvele p. 181: „un om nalt, spătos, cu mânil marî și negre, cu nasul roș și cu mustăți lungi, un chip de *Arnăut*, vecinic hursuz și'ncruntat..."

v. *Albănaș*. — *Arbănaș*. — *Arnăut*. — *Arnăuțesca*.

Arnăut, s. m.; t. d'Agric.: variété de froment d'été. După Cihac (Dict. II, 544) *arnăut* însemneză „blé d'Albanie“. Laurian și Maxim observă de asemenea: „importat pôte din părțile Albaniei“. După cum vom vedé mai jos, *arnăut* are a face, prin asociațiune de idei, numai cu aspectul unui *Arnăut*, nici de cum însă cu Albania, de unde nu credem să ne fi venit vre-o dată vre-un fel de grău.

Colinda „Plugul“ :

Cât cu ochii cuprindea,
Brazdă négră resturna,
Grău de véră semëna,
Grău de véră
Făr' secară,
Arnăut de cel mai mare...

(G. D. T., Poes. pop. 141)

unde cântecul definesce óre-cum *arnăutul* ca „un fel de grău mare de véră“. Tot așa, în antitesă cu „grău

mărunt“, cuvîntul ne întîmpină în balada „Chira“ :

Descarc bătălii
Șîncare dimerlii,
Tot de grău mărunt
Și de arnăut...

În legătură cu „frunză verde“ :

Frunză verde de arnăut,
Nu mă da după urit...

(Caranfil, Valea Prutului, 89)

unde forma corectă cată să fie :

Nu mă da după un slut...

Se ȳice și grău-arnăut, unde cuvîntul devine adjectiv.

„Grăul arnăut e un fel de grău cu bobe mari și albe, din care obișnuit se face coliva“ (M. Ciocălteu, Dolj, c. Plenița).

„Arnăut se ȳice la grău cu spic negricios“ (A. Bărbulescu, Ialomița, c. Pribegî).

„Grânele se numesc : grău de Banat, grău roșu sau arnăut, grău ghircă sau fără musteți“ (G. Popovicu, Némț, c. Silișteea).

„Grăul arnăut se ȳice și colus“ (I. Nazare, Tecuciu, c. Nicoresci).

„Sînt doă feluri de arnăut : arnăut cu péna albă, și arnăut cu péna négră numit și colus“ (I. Ghibănescu, Fălciu, c. Băsesci).

Numele de arnăut s'a dat acestuî fel de grău din cauza mustețelor lui sau a penelor, prin carî poporul l'a asemănat cu un Arnăut.

v. 1. Arnăut. — Grău.

Arnăuțel (plur. Arnăuței), s. m.; petit Albanais. Deminutiv desprețuitor din Arnăut.

Balada „Iordachi al Lupului“ :

Apoi venia după ei
Cătă de Arnăuței,
Lefegii și Darabanî
Cu-ai lor mândri Căpitanî...

v. 1. Arnăut.

Arnăuțesc, -escă, adj.; albanais, d'Albanie. Port arnăuțesc, țără arnăuțescă.

Gheorgachi Logofetul, Letop. III p. 315 : „Roșii ce se făcuse iar până la 100 de oameni, cari se purta în haîne roșii și în bărăți arnăuțescă...“

Zilot, Cron. p. 99 : „Iar Vezirul cu Murahazi și Beizade Dumitrașcu Moruz abia scăpând, apucară spre Șumla, cum și Veli-pașa cu ôste arnăuțescă spre Șigstov, și de acolo spre patria lor Ianina...“

v. 1. Arnăut. — Arnăuțesca.

Arnăuțesca, s. f. sing. artic.; t. de Choréogr. : sorte de danse populaire.

„Arnăuțesca — ȳice d. T. Burada (Almanah musical 1877 p. 64) — am luat'o dela Arnăuții aduși de boerii noștri, ca feciori în cōda calescelor și neavënd alta a face decât a da ciubuc și cafe“. Sulzer a vorbit deja în secolul trecut despre arnăuțesca, pe care o jucau la noi lefegii Arnăuții din garda beilor fanarioți (Gesch. d. DAC. II p. 423). Arnăuții au despărut din țără, dar jocul lor, un fel de horă, a remas în popor.

„Arnăuțesca se jōcă mai încet decât Alunelul; se jōcă tot în drépta; se bate în loc cu piciorul stâng de trei ori și apoi cu cel drept în același loc, și se mișcă hora, ocolind odată; de aci iar se bate, și tot astfel cât vor să țînă jocul“ (I. Preotescu, Olt, c. Rîjlețu-Vieroș).

Musica acestui danț, după cum se aude în Moldova:

Moderato. sf

Dai sf senza fuc.

v. ¹ Arnăut. — Alunelul.

Arnăuțesce, adv.; en albanais, à l'albanaise. Vorbesc *arnăuțesce*; mă'mbrac *arnăuțesce*.

v. *Arnăuțesc*.

Arnăuțime, s. f.; terme collectif pour dire: beaucoup d'Albanais. Mulți Arnăuți, cu o nuanță ôre-care de despreț.

Bolintinenu, „Ferentarul“:

Roșiorul mândru și frumos ca crinul,
Când pe mal s'arată tremură Vidinul
La vederea sa.
Face de se miră totă Arăpimea,
Eniceri, spahii și *Arnăuțimea*
Și'i strigă: ural...

Ion Ghica, Scrisórea VI: „Ajungând la Golești lângă Pitești, Tudor găsesce pe Iordache și pe Farmache instalați acolo cu *arnăuțimea* lor...”

v. ¹ *Arnăut. — ime*.

Arnău (plur. *arnee*), s. n.; panier d'un coche. Cuvîntul se aude numai peste Carpați. Este ung. *ernyö*. Termenul cel mai răspândit e *coș*.

„Dacă voim să nu ne plóie orî ningă, punem la car *covercă* saú *arneu*“ (S. Liuba, Banat, c. Maïdan).

v. *Coș*.

Arnic. — v. *Harnic*.

Arnică, s. f.; t. de Botan.: Arnica, arnique. Sinonim cu *potbél*, care este un termen mai poporan. *Arnica* pórtă la Bănățeni și numele poetic de Carul-đinelor (S. Mangiuca, Col. I. Tr. 1876 p. 358).

v. *Carul-đinelor. — Potbél*.

Arnicu, s. m.; t. d'Industrie: fil de coton peint. „*Arnicu* = bumbac văpsit roșu, albastru, verde etc.“ (Costinescu). „*Arnicu* = fire de bumbac colorate, cu carí cos florí la cămeși, ștergare etc.“ (L. M.).

Urațiă de nuntă din Ardél, descriind o năframă de nuntă pentru vorniceí:

Fie și de bumbac,
Noè și d'alea ne plac;
Fie și de strămătură,
Om șterge caí la gură
Ș'om depăna după șură;

Fie și de *arnicî*,
 Numai să fie d'aici:
 Să nu fie de prin vecini,
 Să pățim niscaî rușini...

(G. D. T., Poes. pop. 181)

Altă urație :

Puteți da și de mătase
 D'aveți inimă să vă lase;
 Îar de nu, și d'*arnicîu* fie,
 Cum veți avé omenia...

(Ibid. 172)

Altă :

Șese păhare de vin,
 Șese măhrame de in,
 De cari se găesc p'aici,
 Cusute cu fluturi-ș' *arnicî*...

(Ibid. 175)

Balada „Sócră și nora“ :

C'am în becú pe supt gârlicú
 Un căpéstru cu *arnicîu*...

(Ibid. 625)

Balada „Băcul haîducul“ :

Mi'l lega tot cu mătase
 Impletită 'n câte șese,
 Mi'l lega tot cu *arnicî*
 Impletit în câte cincî;
 Și când bine mi'l lega,
 Și când bine mi'l strîngea,
 Al céuș îi tot striga...

(Ibid. 607)

Ca nume personal, *Arnicîu* ne întîmpină într'un act din 1731 (Cond. Mss. a M-rii Hurezu, în Arch. Stat. p. 675 b): „un Țigan al sfintei mănăstiri Hurezul anume Șăin feciorul lui *Arnicîu*“.

Cuvîntul nu pôte să derive din turcul al „roșu“ unit cu riște „bumbac“ (Șăinenu, Elem. turc. p. 116): de'ntăiu, pentru că o asemenea unire n'a format un singur termen nici chiar la Turci; al doilea, pentru că „roșu“ nu este esențial în *arnicîu*; al treilea, pentru că dela Turci l'ar fi luat și Serbiî saú Bulgariî, la cari el totuși

nu se află; al patrulea, pentru că din al-riște nu e foneticesce cu putință să éșă *arnicîu*. *Arnicîu* este un adjectiv substantivat cu sensul propriu de „provenant d'agneau“, „agnelin“. Din „lână miță=laine agneline“ s'a născut „miță=flocon, touffe de poils qui pendent en bas“ (Cihac, II, 198); tot așa în *arnicîu* noțiunea fundamentală este *ἀρνός* „agneau“, neo-grecul *ἀρνί*, în latina arhaică *arna* „agna“ (Festus), de unde romănesce termenul des-părut *arn* sinonim cu „miei“, remas — după cum vom vedé mai la vale — și'n numele topografic *Arnotă*.

v. *Arnotă*. — *icîu*. — *Șoricîu*.

Arnotă, n. pr. f.; t. de Géogr. : 1°. montagne dans la Petite-Valachie; 2°. couvent de religieux sur la montagne du même nom. Muntele *Arnotă* cu mănăstirea *Arnotă* se află în districtul Vâlcea d'a-drépta riului Bistrița. Mănăstirea astăzi nu mai are călugări. A fost fondată de Mateiú Basarab. Legenda culésă de d. Gr. Tocilescu (Asupra cător-va mănăstiri, 1887 p. 53): „Mateiú Vodă ar fi căduť într'o crimă, pentru care trebuia să fie dus să se judece la Constantinople. El, aflând despre sórta ce-l aștepta, a fugit pe sub munți pînă ce a ajuns în acest loc; aci pe atunci era un lac mare și răchită multă. Mateiú s'a ascuns după răchită, așa că Turcii ce-l urmăriaú de aprópe nu l'aú mai putut găsi. După aceia el și-a adus martori și s'a îndreptat la Constantinople de vina cu care era asuprit. În semn de recunoscință, Vodă a hotărit să facă o mănăstire pe locul acesta; a scurs lacul și l'a umplut cu bogșe (cărbuni), zidind altarul chiar pe locul unde dînsul scăpase.“ Tot aci este mormîntul lui Mateiú Basarab, precum și al tatălui seú Dancîl Vornic.

Cuvîntul *Arnotă* este format prin același sufix -o t ă, care ne întîmpină într'o mulțime de numi proprii românești foarte vechi, precum: Călotă, Răcotă, Lăiotă, Mășotă, Albotă, Dragotă, Micotă, Bășotă, Hîrgotă etc.

În districtul Vâlcea, afară de *Arnotă*, alte trei numi de munți pîrtă același sufix: Dòlotă, Brèotă și Bălötă. În „Călotă” și „Răcotă” este învederat că acest sufix s'a acățat la „cal” și „rac”, iar în „Bălötă” la „bală = fîară”. Tot așa în *Arnotă* partea radicală pare a fi un nume de animal: ἀρνος „miel”, latinul arnum, de unde Românii cată să fi avut cu același sens pe arn, din care ne-a rămas derivatul arnicîu.

v. *Arnicîu*. — *Cozia*. — -otă.

Aromăt (subst. n.) s. **aromătă** s. **aromă** (subst. f.); arome, parfum, épice. Mirodeniă s. mirés m ă. Grecul ἄρωμα, ἀρώματα, de unde și paleo-slavicul aromatŭ (Cihac). Neologism, însă vechiu în limbă.

Noul Testament 1648, Luca XXIV, I:
 ... mersăra la mormănt, ducăndu aromata caré gătise...
 ...βαθέως ἤλθον ἐπὶ τὸ μνήμα γέρονται ἃ ἠτοίμασαν ἀρώματα...

dar tot acolo, XXIII, 56, la masculin:
 ...și înturnăndu-să gătiră aromat și unsoare scumpă...
 ...ὑποστρέψασαι δὲ ἠτοίμασαν ἀρώματα καὶ μύρα...

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 50): „stomahului destul încărcat, bucatele macar fie și cu *aromate*, nu cu mirosul acel frumos poftă, ce grătă îi aduc...”

Ibid. p. 261: „Finicul în foc de *aromate* moară...”

Mineîul din Buzeu 1706 f. 32 b.:
 „și *aromatele* adecâte mirosélele cele scumpe...”

I. Văcărescu, p. 503:

Cu respirare din Raiu eşită
 D'arome florile'ți mē năvăliră;
 A ta icoană duos slăvită
 Puseră 'n brațe'mi și m'adormiră...

v. 1^a. *Miros*.

Aroméiă (plur. **aromeli**), s. f.; assouppissement, rêverie. Sinonim cu aromire, care însă exprimă acțiune, pe când *aroméiă* arată stare.

Mineîul din Buzeu 1706 f. 9 a: „diavolul viindă la sfânta muceniță în *aroméiă*, încă spânzurată pe cruce fiindă, îi da un păharu plin de mișare cu lapte...”

C. Stamati, Muza I p. 257:

Și ele îndată cad în *aroméiă*
 Și a dorm curând...

A. Odobescu, Dómna Chiajna p. 80:
 „cu încetul fruntea'i obosită cădu pe a sa pôlă, trupu'i slăbit de-atâtea suferințe par'că se cufundă de sineși; o pirotelă a minții, o împăejenire a ochilor începură a o coprinde, când de o dată i se păru că aude, ca într'un vis mângăetor, un glas depărtat ce cânta cu viers tângușos... Ancuța se trezi din *aroméiă*.”

v. *Aromesc*. — *Aromire*.

Aromesc (*aromit*, *aromire*). vb.; s'endormir, s'assoupir, roupiller, sommeiller à demi, tomber en rêverie; assoupir, endormir, faire rêver. Costinescu: „a *aromi*, a miji de somn, a sta jumătate adormit”. Sinonim cu adorm, cu aștipesc, cu moșăesc, cu pirotesc, cu mijesc, dar numai atunci când omul începe deja a visa, și anume un vis plăcut, de unde adesea se dice: „dulce *aromesc*”, saū:

„florile mă aromesc“. Ca și sinonimul a d o r m, funcționează și transitiv.

Balada „Brumărelul“ :

Vai de mine, ce pățil!
Cum făcuî de *aromiî*:
Singură mă logodîi;
Ce făcuî de mă culcaî:
Singură mă măritai...

(G. D. T., Poes. pop. 451)

O colindă muntenescă :

Cerbul ce'mî făcea?
Sta și rumega,
Namiéda 'și făcea,
Dulce *aromiă*...

(Ibid. 65)

Balada „Óia năsdraivană“ :

La apus de sóre
Să mi-te omóre
Supt póle de munte,
Prin crângurî tăcute,
Oî când *aromesc*
Și căini ostenesc...

(Ibid. 496)

Basmul „Féta din dafin“ :

Rosmarine,
Calofire,
Cum m'ai *aromit*
Și m'ai a d o r m i t...?

(Ib. 402)

Balada „Mitul“ ;

Ici pe Iérbă m'am lungit,
Florile m'au *aromit*
Și somn greú am adormit...

(Ib. 683).

Balada „Miul Cobiul“ :

Sóre scăpéta,
Murgului pësa,
Voinic *aromiă*,
Frlul că slăbia:
Pe cal a d o r m i a,
Greú somn că'l fura...

și mai jos :

Miul *aromiă*,
Miul a d o r m i a,
Somnul că'l fura...

(Ibid. 490, 495)

I. Văcărescu, p. 217 :

Colo'n vesela vâlcea
De albețe strălucua,
Oițe prin flori pascénd,
Un ciobănaș fluerând;
Turmulița'și îngriji,
Apoi dulce *aromi*...

Sensul cel fundamental al cuvîntului apare mai ales bine în derivatele a r o m é l ă și a r o m i r e și'n transitivul *aromesc*, care la cronicarul Moxa, 1620, p. 347, însemnează anume „faire réver“, „faire voir en rêve“: „[diavolul] se apropie de *aromi* pre strămoașa de-i arătă poamele frumoase la vedére și dulci la gustare...“

Lăsăm la o parte, ca nediscutabilă, derivațiunea lui *aromesc* din mijesc printr'o formă intermediară a j m u r e s c (Cihac). Originea cuvîntului este greco-latină. Grecul $\delta \rho \alpha \mu \alpha$ „vision“ străbătuse deja în latinătate: „o r a m a, visio, somnium“ (Ugutio). Du Cange (v. Horama) citează o mulțime de texturi din vécul de mijloc, în cari cuvîntul — mai cu samă sub forma o r o m a — nu póte să fie de provenință grécă clasică, ci numai de acea latină vulgară; bună-órá :

O r o m a per noctem cernebat rite supernum...

saú :

O r o m a gentilis, qua viderat ipse...

saú : „Mater intempestae noctis quiete caeleste in somnis vidit h o r a m a...“

Aromesc este un denominativ din o r o m ă „vis“, saú mai bine dintr'o formă r o m ă, în care inițialul o se perduse la Români prin conflict cu articolul nedefinit o, întocmai ca în „strachină = ostrachină = $\delta \sigma \tau \rho \acute{\alpha} \chi \iota \nu \eta$ “. *Aromesc* se descompune astfel în r o m e s c și prepoziționalul a = ad. Este o vorbă

curat grecescă, dar intrată în graiul nostru pe calea latinității rustice.

v. *Aromez*. — *Adorm*. — *Ațipesc*.

Aromèz, vb.; s'assoupir, tomber en rêverie. O formă poporană foarte rară în loc de *aromesc*.

Basmul „Hoțul împărat” (Ispirescu, Legende, p. 369, 370): „...se tolăniră fie-care pe ce avea, la umbră de copaciu și la recóre, ca să'și *aromeze* ôre-cum...”; dar tot acolo mai jos: „un asemenea stăpân, care nu'î dă răgaz cât ar *aromi* cine-va...”

v. *Aromesc*.

Aromire (pl. *aromiră*), s. f.; l'infinatif d'*aromesc* pris comme substantif: assoupissement, rêverie. Sinonim cu *aromélă*. Ambele se pot întrebuinta în limba noastră poetică în locul neologismului *reveriă*.

I. Văcărescu, p. 21:

Ajung ca în *aromire*,
De plăcere îmbătat,
Când d'Amor cu o zimbire
Ca din vis sînt deșteptat...

Același, p. 362:

Pré sprintenă la picior,
Ce ride când spu' c'ai dor,
Jucă, se'nvêrti, sări,
Aromirea-o birui...

Cesar Boliac, „Elena”:

Cât mî-e superbă a ei urmăre
Când îmi dă ruga'î de trandafir,
Când se'ncovoe în *aromire*,
Când mă sărută, și 'n zăpăcire
Rostesce vorbe dusă'n delir...

v. *Aromesc*. — *Aromélă*.

Aromit, -ă, part. passé d'*aromesc* pris comme adjectif: assoupi, endormi, tombé en rêverie. Sinonim cu *adormit*. Cu sensul de *amăgit* ne în-

timpină la Moxa, 1620, p. 367: „acesta împăratu (Teodosie cel mic) fu *aromită* de unū scopitū anume Hrisafie de'șū goni soru-sa dela dînsū Polheriă, că era omū hitlénū și rău...”

v. *Aromesc*. — *Aromitor*.

Aromitor, -óre, adj. et subst.; assouissant, ce qui assoupi, ce qui produit l'assoupissement, ce qui fait rêver. Sinonim cu *adormitor*, dar cu o nuanță de *adormire visătoare*.

Moxa, 1620, p. 381: „atuncea se apropiară d'insul nește *arumitori* hitlénii și'l măglisiră de'șū goni pre mumă-sa...”

De la Vrancea, Trubadurul, p. 65: „Așa e; e atât de bine și de *aromitor* pe érbă verde, la umbră désă...”

v. *Aromesc*.

¹**Arôn**, n. pr. pers. m.; Aaron. Numele fratelui mai mare a lui Moïse, trecut prin Bibliă nu numai în calendar, dar și'n legendele popórelor creștine.

Urațiã de nuntă:

Să aveți bucuria lui *Aron* proorocul,
Când a luat toég de 12 ani uscat în mână
Și o înverdit neavënd rădăcină...

(M. Busuïoc, Sucéva, c. Pașcani)

saù: „băltagul lui *Aron* proorocul, fiind uscat de 99 ani” (G. Constantiniù, Némț, c. Dómna).

Ca nume de botez, *Aron* a fost înainte foarte respândit la Români peste tot, și se întrebuintează pînă astăzi mult în Transilvania, de unde sînt: *Aron* Pumnul, *Aron* Florian, *Aron* Denșugianu etc. Pe timpul lui Mihaïu Vitézul domniã în Moldova *Aron*-vodă, care se dicea fiïu al lui Alexandru Lăpușnénu. Ca supra-nume, se chiãma *Aron* un rival al lui Ștefan cel Mare.

Urechia, Letop. I p. 116: „Domniã lui Petru-vodă celui poreclit *Aron*...”

Fiind însă un nume evreesc, poporul îl dă și la câni:

„Intre numiri de câni este și *Aron*“ (P. Sălăgianu, Némț, c. Hangu).

„Unii, spre a rîde, pune căinilor numi evreesci“ (N. Ionescu, Covurluțu, c. Măcișeni).

v. *Aron-vodă*. — *Câne*. — *Moise*.

²*Aròn*. — v. *Arumă*. — *Barba-lui-Aron*.

Aronénu. — v. *Aron-vodă*.

Aròn-vodă, s. m.; t. de Géogr.: un couvent de religieux en Moldavie. O mănăstire din secolul XVI, lipsită de aîmintrea de orî-ce însemnătate.

Urechia, Letop. I p. 209: „[*Aron-vodă*] s'aû apucat în anii 7102 (1594) de aû zidit mănăstirea în țêrina Iașilor carea se chiamă *Aron-vodă*, pre numele Domnului ce aû zidit, unde este hramul sfete Neculai“.

Ion Neculce, Letop. III p. 389: „*Mihaï-vodă* (Racoviță) nu știa de Tătari nemică că aû fost venit la *Aron-vodă*...“

Același, Letop. III p. 256: „Atuncea când aû mers Suleiman-pașa cu Cantemir-vodă înainte Leșilor la Boian, venit'aû și Șerban-vodă cu oaste din țara Muntenescă până în Iași, și aû descălecat cu oastea la mănăstirea lui *Aron-vodă*...“

Satul din giurul acestei mănăstiri se ȳice *Aronénu* (Frunȳescu), negreșit presupunêndu-se „egumen“: mêduc la *Aronénu*, viû dela *Aronénu*.

v. ¹*Aron*.

A-rostogòl s. *a-rostogòlul* (d'), adv.; à la culbute, à la renverse. Sinonim cu d'a-róta, d'a-berbelécul, peste cap.

Doîna „*Busuȳoc*“ din Banat:

Fă-mê, Dómne, un merișor,
La mândra pe pieptul gol
Să mê daû d'a-rostogol...

(Vulpian, Texturi p. 25)

„Basmul lui Dumneȳeu“ (ȳara nouă, 1886 p. 702): „când pâinea se va da d'a-rostogolul și se va face holdă de grău verde, și plósca asta se va vêrsa și se va face viță verde, atunci să învieze...“

Alexandri, Chirița în voîagiû: „Când î-am tras un pumn, o făcut hîc și o căȳut de-*arostogolu* în celalalt colț a vagonului...“

v. ¹¹*A* (p. 33). — *Rostogol*.

A-róta (d'). — v. *A-rostogol*. — *Róta*.

Arpăcăș (plur. *arpăcașuri*), s. n.; gruau d'orge, orge perlé, mondé. „Orz curățat de peliță care se pune în sorbituri“ (L. M.). „Un fel de orz curățit de pojghiță din care se face cîorbă“ (Costinescu). Unguresce *á r p a k á s a*, de unde aû luat și Serbiî *ar p a k a š a* (Cihac).

v. *Cașă*.

Arpacică s. *arbacică*. — v. *Harpacică*.

Arpădia, n. pr. f.; localité en Valachie. „*Arpadie*, moșiă nelocuită în județul Dolj“ (Frunȳescu).

v. *adia*. — *Apadia*.

Arpătac, n. pr. loc. m.; village en Transylvanie. Nume unguresc al unui sat din Ardél, despre care cîntecul poporan ȳice:

Fetele din *Arpătac*
Mereû pipă la tabac...

(J. B., 452)

Arpuce. — v. *Harpuce*.

¹·Ars, -ă, adj.; part. passé d'ar d : brulé, hâlé; figur. désolé, exaspéré. Lat. a r s u m. Trecut prin foc, nemicit prin foc, pré-încălzit, pré-fript, pré-înnegrit de căldură : lemn *ars*, casă *arsă*, pâne *arsă*, față *arsă*, hărții *arse*.

Zilot, Cron. p. 52 :

O țeră așa de mare, ca în clipă să o vezi
Pustie, *arsă*, pârilită, lucru tocmai să nu'l
crezi!

O baladă din Ardeal :

Ș'o ținea maică-sa bine,
Fără milă și rușine,
Cu coji *arsă*
De pe masă,
Cu spălături de prin vasă...

(Pompiliu, Sibiu, 52)

În ghicitoria despre „Doniță și Căldare“ :

— Scurto gróso,
Und' te duci?
— *Arso* 'n fund,
De ce mă 'ntrebí,
Căci unde mă duc,
Tot ție ți-aduc.

(Bulgărescu, Ghicitori 713)

Anton Pann (Prov. I, 174) :

Cu incetul îl recesce,
Ca fierul *ars* când îl scot,
Și dragostea îi descesce
Pin'o urasce de tot...

Locuțiunea „a dat un fier *ars* în inimă“ înseamnă ce-va foarte neplăcut, la care nu ne așteptam și care ne apucă nepregătiți.

C. Rasti, traducând pe Molière, Vicleniile lui Scapin (Buc. 1836, p. 15), act. I, sc. 3 :

„Iacinta. Ah! Octave, adevărat este ceia ce Silvestru a spus Nerinei, că taică-tău s'a întors din călătorie și că voesce să te însore ?

„Octav. Așa, draga mea Iacintă, și să știți că această vestire n'a dat un fier *ars* în inimă...”

Cu acelaș sens, dar fără fier, la I. Créngă, Sócra cu trei nurori (Conv. lit. 1875, p. 385) :

„— Da ce'i acolo? strigă baba înspăimântată.

„Nurorile atunci sar *arse* în picioré, și cele mari încep a tremura de frică...”

Expresiunea „ca fierul *ars*“, „ca un fier *ars*“, când e vorba de spaimă, este în legătură cu cunoscuta judecată din vécul de mijloc „prin fier *ars*“, „ferri candentis judicium“, despre care a se vedé pe larg la Du Cange (Gloss. med. Lat. v. Ferrum).

Românii de peste Carpați dic la rachiú v i n -*ars*, prin traducere din germanul „Branntwein“.

În sens figurat, *ars* exprimă cu mai multă energică noțiunea de nenorocit.

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 163) : „Lasă-mi, tiranule, pre unul! Cruță-mi, vrăjmașule, pre acest mai mic macar; nu mă lasa așa de tot *arsă* și în foc ată...”

I. Văcărescu, p. 333 :

E pe moșieți *arsa* pădure!
Dar ca norocul să ți s'indure,
Șterge din minte-ți or-ce 'ntristare,
În lupta vieții fi cu răbdare...

unde „*arsa* pădure“ înseamnă nu numai pădure trecută prin foc, dar și nenorocósă.

„*Arse* bătrânețe“ în balada „Moșnégul“ :

El din dalbe tinerețe
Pin' la *arse* bătrânețe
Fiuu dintr'insul n'a făcut...

(G. D. T., Poes. pop. 616).

Cu acest sens, *ars* se mai întăresce une-orî prin pleonasticul *fript*.

Ars de lacrimi :

De lacrimi n'aș băga sémă,
Că le șterg cu o năframă,
Dar mi-i milă de obraz,
Că rămâne fript și *ars*...

(I. B., Trans. 151).

Ars de sete:

Frate-teu venind a-casă,
Cu gura de sete *arsă*,
Apă rece tu nu'i da...

(Pompiliu, Sibiu, 57)

E foarte răspândită mai ales expresiunea i n i m ă *arsă*.

Enachi Cogălnicenu, Letop. III p. 284:

Și se scoală dela masă
Cu inima friptă *arsă*...

C. Conachi, p. 218:

Cartea ce te învățasem, ah! cartea cea în-
focată,

La care eu uceniță ți-am fost ție 'ntăiaș-dată,
Cetind'o.... amare lacrimi pe obrazul meu se
varsă,

Căci cetesc a tale stihuri cu inima de foc *arsă*...

Doină din Ardél:

Cine-a șis doina pe rit,
Fost-a, Dómne, necăjit;
Care-a șis doina pe luncă,
Fost-a, Dómne, necăjită;
Cine-a scornit doina,
Arsă i-o fost inima
Ca și mie acuma l...

(I. B., Trans. 211)

Altă:

Mândra de-ar avé bărbat
Din vr'un sat mai depărtat,
Dar mândra s'a măritat
Dela noi a treia casă
Și m'i inimuța *arsă*...

(Ibid. 99).

Altă:

Și se duce și mă lasă,
Și de mine nici nu' pasă
Că sint cu inima *arsă*...

(Ibid. 250).

Din Bucovina:

Seléca inima mea,
Mult e *arsă*, friptă ea!...

(Marian, Bucov. II, 92)

Din Moldova:

Inima'mi de dor e *arsă*,
Că bădica'i dus de-a casă...

(Alex., Poes. pop.² 287)

Când nenorocirea e mică și trecătoare, în loc de *ars* se dice p ă r l i t, adecă numai un început de ardere. De aceea e foarte nepotrivită gradațiunea la Pann (Prov. II, 156):

Decât stă și se jelesce:
Vai de ea nenorocita,
Arsa, fripta și pirlita,
Că i-a fost tristele sparte
Și n'a avut de bărbat parte...

unde pirlita după „*arsa*, fripta“ este o scădere.

v. *Ard.* — ².³ *Ars.* — *Fript.* — *Pirlit.*

². *Ars* (plur. *arse*), s. n.; brulement, feu, flamme. Se întrebuințeză rar. Mai mult sinonim cu foc decât cu a r d e r e.

Legenda Mariei Egiptenei, sec. XVII (Cod. MSS. miscell. al bis. Sf. Nic. din Brașov, p. 379): „multă nevoe avut'am de erni și de zăduh și de *arsulă* soarelui...”

Doină din Bucovina:

De năcaz, mânca-l'ar *arsu*,
M'am topit de n'am remasă;
De năcaz, mânca-l'ar f o c u,
Mi-am lăsat țara și locu...

(Marian, Bucov. II, 87)

Substantivul *ars* e foarte obicnuit ca supin în construcțiunea: de *ars*=„à brûler, de chauffage“.

Costachi Negruzzi, Scrisórea XXVI: „Eú tot sint un bătrân singur, c'un picior în grópă, lemn uscat bun de *ars*...”

v. *Ardere.* — ¹. *Ars.* — *Foc.*

³. *Ars*, adv.; promptement, subitement. I u t e, c u r â n d, d e g r a b ă,

dar cu nuanța de spaîmă, ca cine-va care fuge de foc, simțindu-se a r s. Se aude în popor, mai ales peste Carpați. Din texturi însă, îl găsim numai în Dicționarul MSS. Bănățen circa 1670 (Col. I. Tr. 1884 p. 424):

„*Ars*. In momento. Confestim“.

Este de observat că adverbul românesc *busta*, aproape sinonim cu *ars*, derivă și el din latinul „*bustum=arsum*“.

v. ^{1.2} *Ars*. — *Arsa*. — *Busta*.

Arsa (cu-), adv., t. de Commerce: en gros, en bloc, à forfait. Lexiconul Budan pune ca sinonimi: „cu ridicata, cu grosul“. Să mai adăgăm: cu ghîotura, cu rupta și cu toptanul. Se aude mai mult peste Carpați. A cumpăra cu-*arsa*, a vinde cu-*arsa*, este în opozițiune cu: cumpăra, a vinde cu-bucata. Etimologia propusă de Cihac (II, 723) din maghiarul: „ársza bász taxé, taxation; le sens serait donc d'acheter ou de vendre en bloc au prix de taxation“, se întemeiază pe o presupunere arbitrară, lipsită de orice analogie. Laurian și Maxim (Gloss. 29) înșiră trei ipoteze, fără a se rosti pentru vre-una din ele, fie-care însă mai bună decât ipotesa lui Cihac, mai cu samă cea a treia: 1° un prototip latin *aversa*, de unde francesul *averse* „pluie subite et abondante“; 2° greul ἄρσις „rădicare“; 3° femininul din *ars* „cu însemnarea de a lua tot ca focul, a nu lăsa nemica“. În vîndarea sa cumpărarea cu-*arsa* o noțiune fundamentală fiind aceia de „grabă“, căci nu se alege bun din reu, ci se ia toate laolaltă pe amestecate, noi credem că adverbul *ars* „promptement, subitement“, a căruia vechime se constată tocmai la Români de peste Carpați, explică foarte bine originea acestei locuțiuni.

v. ³ *Ars*. — *Ghîotura*.

Arse, s. pl. f.; t. de Théol.: holo-causte. Evreii aduceau lui Iehova victime, pe cari le ardeau de tot, de unde termenul grecesc ὁλόκαυστον, foarte des în Vechiul Testament și tradus. românesc prin *arse*.

Psaltirea Coresi 1577, ps. XIX:

... și toate arsele tale grase fie...	...et holocaustum tuum pin-guefaciat...

unde mitropolitul Dosofteu, traducând mai literalmente, pune: „și întregde-arsă jrtva ta grasă fie...“

Coresi ps. XXXIX:

Toate arsele și de păcate nu cerșuși...	Holocaustum et pro peccato non postulasti...

unde la Silvestru, 1651: „*arsele* și jrtvele pentru păcat nu pohtiș“, iar în Biblia Șerban-vodă 1688: „arderide-tot și pentru păcat n'ai cerșut“.

v. ¹ *Ars*.

Arsenică, s. f. sau arsenic, s. m.; t. de Botan.: Lychnide de Calcédoine ou Croix de Jérusalem, Lychnis chalcédonica. O frumoasă flóre roșie din genul Lychnide, ale căruia alte varietăți se numesc: lipiciósă, floarea-cucului, curcubeu, barba-împăratului, flocoșele, opaiță etc. Se cultivă în grădină. Numele de *arsenic* sau *arsenică*, ambele forme fiind de o potrivă întrebuintate, se aude mai ales în districtele Sucéva și Némț (G. I. Grigorescu, c. Bogdănesci; V. Radovic, c. Lămășeni; P. Sălăgianu, c. Hangu), dar e cunoscut și'n Transilvania: F. Porcius, Flora Năseudului p. 89. Forma *arsinic* la Dr. Brândză, Prodromul p. 186, este o eróre de tipar în loc de *arsinic*.

Cuvintul nu derivă din numele personal bărbătesc și femeesc Arsenie sau Arsenia, foarte rar în România

și din care, la feminin, nu se face de-
minutivul *Arsenică*, ci *Arsincă*,
bună-ură :

Jipescu, *Opincaru* p. 131 : „or pe
cuscrulița *Andriiana*, or pe leica prio-
teasa, or pe logofeteasa *Arsinca...*“

Originea acestui termen botanic ni
se pare a fi foarte veche. În mai multe
limbi numele pentru flórea „*lychnis*
chalcedonica“ exprimă saú implică no-
țiunea de roșu saú chiar de haină
roșie. Astfel nemțesce ea se chiamă
„*Kardinals-blume*“, englesesce „*red*
batchelors buttons“, italianesce
„*scarlatea*“. Ei bine, latinesce *ar-*
sineum saú *arsinea* se numă o
gătélă de cap femeéscă : „*arsineum*,
ornamentum capitis muliebris“ (*Fes-*
tus), și anume de culóre roșie : „*vestis*
mulieris rubei coloris et arden-
tis“ (*Ugutio*), iar în unele texturí
acéstă gătélă se dice chiar *arsini-*
cum (*Du Cange ad voc.*), încât remăne
explicat pînă și sufixul. Ar fi bine ca
arheologii să urmărescă, pîntre gâte-
lele de cap cele femeiescî la vechii Ro-
manî, pe aceia care s'ar asemăna cu
forma florii „*lychnis chalcedonica*“, o
formă foarte caracteristică, aprópe în-
tocmai ca a crucii cavalerilor de Malta,
dar cu cincî aripe.

v. *Barba-impăratului*.

Arsetură (plur. *arseturî*), s. f. ; „brû-
lement, brûlure“ (*Cihac*). Cuvîntul e
poporan, deși nu se pré găsesce în
texturí. Dr. *Polysu*, pe lingă sensul
de *arsură*, îi mai dă din gura po-
porului următóarele accepțiuni :

arsetură de sóre, t. de Méd. :
„*coup de soleil, siriassis*“ ;

arsetură de fer „*marque, stigmat*“ ;

arseturî „*ruines, place d'un édifice*
brûlé“ ;

arsetură de nópte, t. de Méd. :
„*bouton, échauboulure*“.

În sensul din urmă se dice și ar-
sură de nópte.

Arsetură este o formațiune româ-
nescă analogică din *ars* prin finalul
-*tură* luat drept sufix, pe când în
numeroșii substantivî cu acest final
-*t* aparține tulpinei participiale, sufixul
fiind numai -*ură*.

v. ¹ *Ars*. — *Arsură*. — *-etură*. — *-ură*.

Arsincă, n. pr. fem. — v. *Arsenică*.

Arsit, -ă, adj. ; avere. „*Arsit* însem-
néză sgârcit, avar“ (*D. Resme-*
riță, Némț, c. Vinători).

v. *Hîrsit*. — *Calic*.

Arsótu. — v. *Arđožu*.

Arsiz, adj. ; „impudent, effronté, au-
dacieux“. Cuvîntul e dat ca româ-
nesc de *Cihac* (II, 544), care însă nu
citéză nici un text. Negreșit, este tur-
cul „*arsyz, impudent, éhonté*“, dar po-
poran la Români, cari aú o mulțime
de sinonimî pentru noțiunea de ob-
raznic, nerușinat etc., el n'a
fost nici o dată. Numai afirmațiunea
lui *Cihac* a îndus în eróre pe *Miklosich*
(*Türk. Elemente* I, 12) și pe d. *Șai-*
nénu (*Elem. turc.* 10). Chiar dacă va
fi figurând în vre-un text, care ne scapă
din vedere, apoi numai dóră ca o vorbă
curat turcescă, nu împrumutată, nu
trecută în gura poporului.

v. ¹ *Turc*.

Arsură (plur. *arsurî*), s. f. ; brûlure,
grande chaleur, hâle, brûlé. E adesea
sinonim cu *arșiță*, bună-ură :

Cantemir, *Ist. Ieroglif*. (*Mss. în Acad.*
Rom. p. 35) : „nici primejdia mersu-
lui, nici nevoia agiunsului, și așéși
nici iuțimea și *arsura* focului, dela
acel din fantazie născut și din crieri
prefăcut aur îi poate opri..“

Mitropolitul Antim, Predice p. 101 :
„norul de *arsura* și zăduful zilei i-a
umbrit...”

B. De la Vrancea, Sultănică p. 221 :
„nici un pic de adiere nu astîmpără
arsura...”

Mitropolitul Dosofteiu, Psaltire 1673
f. 142 b, întrebunțeză acest cuvînt în
sens de foc :

Tinerii lor aŭ perit de-*arsură*
Și govile nejelite fură,
Preuțai de sabie periră
Și văduvile lor nu'î jeliră...

dar tot dînsul îi dă și înțelesul de be-
șică ce ese pe trup prin pîrlire saŭ ar-
dere, Synaxar 1683, I f. 215 a : „Al
legară cu funi și'l trasără susŭ de'l
părjoliră de desuptŭ cu focŭ ce aprin-
siase gŃos; di-aciia'î turnară preste *ar-
sură* slatină cu oțătŭ...”

Costinescu, Vocab. I p. 70, dă cu-
vîntului *arsură* numai sensul de „brulă” :
„Miros de ceia ce a ars. Aici mirŃsă
a *arsură*—mirŃsă a ce-va care a ars :
il sent ici le brulă”.

Ca termen medical, *arsură* de nŃopte
însemnăză „échauboulure” (Dr. Polysu).

În poesia poporană *arsură* se întrebunțeză
mai tot-d'a-una ca sinonim
cu foc în sens moral.

Balada „Tudorel” :

Și, de vesel ce era,
Drept la beclu năvală da
Săși potŃle *arsura*...

și mai jos :

TŃoțe bușile 'n cerca,
TŃoțe bușile 'mî gusta
Săși potŃle *arsura*...

(G. D T., Poes. pop. 673)

O doină din București :

Numai puica cu gura
Îi potŃle *arsura*...

(Ibid. 822)

Doina „Aolică” :

Unde'î vŃd ochii ca mura,
MŃ apucă 'n pept *arsura* ;
Unde'î vŃd fața ca crinul,
Mi s'adăugă suspinul...

(Ibid. 814)

Doina „Dragostele” :

Dumneșeu să te ferescă
De dragostea femeescă :
Are dor ș'are *arsură*,
Junghiuri pe la 'ncheetură...

(Ibid. 802)

B. De la Vrancea, Sultănică p. 97 :
„Că unii doriaŭ jeratic de bogăție, alții
slavă prăpădul pămîntului, tinerețe
fără bătrânețe, chef vecinic de nun
mare și *arsură* la inimă de ginerică,
fără sfișelă, când vede zestre bogată
și odor de fată mare...”

La Costachi Negruzzi, Toderică :
„dă'mi pară din copaciul care este la
ușă, ca să'mi recoresc *arsura* gătjeju-
lui...”, cuvîntul e luat ironic.

Arsură nu este o formațiune româ-
nescă, ca a rsetură bună-Ńră, ci ro-
manică, moștenită din latinitatea vul-
gară. Ea se află nu numai în italiana
și'n provența (Cihac), dar și'n vechea
francesă, de ex. într'un act din 1379 :
„L'exposant si bouta ledit Guillemin
qu'il chey ou feu, senz avoir pour ce
aucune arseure ne bleceure” (Du
Cange.)

v. ¹. *Ars. — Arsetură. — ură.*

Arș „éclanche, cuisse, gigot de mou-
ton”, cuvînt necunoscut noș, pe care
Cihac îl înrudesce cu artan.

v. *Artan.*

Arșea s. *harșea* (pl. *arșele, harșele*),
s. f.; housse, chabraque, caparaçon.
„Postav saŭ altă materiă ornată cu
cuseture ce se pune pe șeuă calului”

(Costinescu). Formă mai veche este *hașeă*.

Dionisie Eclesiarc, Cron. (Papiu, Monum. II p. 189): „aŭ luat armăsari împodobii cu rafturi scumpe de argint și de aur poleite, și cu *hașalele* de catifea cusute cu flori de sirmă și cu ciucurași de aur împregiur...”

Este turcul *hașa* „*housse*” (Miklosich, Türk. Elem. I p. 68), dar atât de românizat prin epenteticul *r* și prin pierderea aspirațiunii în forma *arșea*, încât Laurian și Maxim (Gloss. 29) nu s'aŭ sfiit a se întreba: „Să nu fie însuși românescul șea cu ar în loc de ad ca în armăsar?”

E turcesc și sinonimul *cioltar*.

v. *Arșeă*. — ¹*Turc*.

Arșeă s. *harsëă*, s. n.; bêche. „Unelta de grădinăria făcută ca o lopată de fer, cu codă de lemn și cu care se sapă pământul” (Costinescu). Hirleț. Săpău. Tîrnăcop. Vine din maghiarul *ásó* (ásó), cu intercalarea lui *r* ca și'n „arșeă” din „așeă” sau „arșic” din „așic” (Cihac). Serbiŭ aŭ împrumutat același cuvînt d'a-dreptul dela Ungurŭ sub forma *ašov*, iar prin mijlocirea Românilor sub cea de *aršov*. La plural se dice *arșeăd* (R. Simu, Transilv., c. Orlat).

v. *Arșea*.

Arșic (plur. *arșice*), s. n.; jeu d'enfants: osselets. „*Arșic*, os dela încheetura piciorului mîeilor, din care copiii fac un fel de joc” (Costinescu).

G. D. Teodorescu, Poesii populare p. 188: „Jocurile în *arșice* (ἀσρικιοι) cu numirile de sicŭ (*ξίτης*) și beŭ (*πρανές*, pronum), jocurile în nucŭ (nucibus), cu degetele, d'a ôrca etc., sînt tôte moșteniri din epoce fôrte depărtate, cu atât mai interesante,

cu cât nu prin școli saŭ pe cale literară s'aŭ transmis copiilor inculți ai țeranilor români, ci prin simpla lor practicare și prin succesiva inițiere la dinsele de generațiunile anterióre...”

Filimon, Cîcoii vechŭ p. 139: „Băietii asvirliaŭ cu mingea și cu *arșicele*, iar fetițele cele micŭ se jucaŭ d'a ascunsele saŭ d'a baba ôrba, alergând ca nisce căprióre prin iërba cea verde și môle, spre a prinde fluturi saŭ a culege flori...”

Ion Ghica, Scrisôrea XV: „averea nôtră în *arșice* se suă într'o vreme pînă la doē-mii, tot capre curățite în var și îngropate în pămînt în donițe...”

Ispirescu, Jucării p., a descris pe larg tôte jocurile copilăresci cu *arșice*.

Deși Grecii și Romanii jucaŭ cu *arșice*, deși o pânză a marelui pictor Polykletus, despre care vorbește bătrânul Pliniu, represinta pe arșicarŭ: ἀστικαλιζοντες, deși copiii la Români — de sigur — cunosceaŭ acest joc înainte de venirea Turcilor în Europa, totuși cuvîntul remas în graŭ, după pierderea celui vechiu, e curat turcesc: *aşyk* „osselets, jeu d'osselets” (Șaŭ-nenu, Elem. turc. 10). În Moldova, pe unele locuri, se dice chiar *așic* (T. Manoliu, Fălciu, c. Șişcani), fără intercalarea lui *r*. Numele cel vechiu greco-latin al acestui joc la Români pôte să fi fost *astric*, a căruŭ asemănare cu *așic* sau *arșic* explică înlesnirea cu care a fost înlocuit.

v. *Arșeă*. — *Copil*. — *Joc*.

Arșicăr, s. m.; joueur d'osselets. Laurian-Maxim: „*arșicar*, cui plac fôrte *arșicele*, care are pasiunea jocului *arșicelor*.”

v. *Arșic*.

¹**Arșin** (pl. *arșini*), s. m.; aune russe.

Un fel de c o t. Măsură de lungime, de origine turcă, dar introdusă la noi prin Ruși: аршинъ etc. (Cihac).

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 108): „Lumina capiștii în lung de 30 coți era, în lat de 24 coți era, iară de înalt până supt poalele cele mai de gîos, 55 de *arșini* să măsură...”

v. ². *Arșin*. — ³. *Cot*.

². *Arșin* (plur. *arșine*), s. n.; t. de filature: assemblage d'échevaux. Laurian-Maxim, Gloss. 30: „*arșin*, un cert număr de jurubițe de tort, care rădicat de pre reșchitor și resucit în formă de spirală, se cöce și astfel se prepară pentru țesut”. Lungimea fiind o proprietate esențială a jurubițelor, cuvîntul este același cu *arșin* „aune”, dar venit la noi nu prin Rusia, ci de peste Dunăre. În adevăr, turcesce *arșyn* înseamnă nu numai „aune”, dar încă „dévidoir”, de unde îl și derivă d. Șăinenu (Elem. turc. p. 10), adăogând că la Români un *arșin* cuprinde anume: „patruzeci jurubițe de tort”.

v. ¹. *Arșin*. — ². *Resboiu*.

Arșinilor (Codrii-), n. pr. m. pl.; t. de Mythol. popul.: forêt fabuleuse.

Intr'un descântec bucovinén „de reul copiilor”, ființele diabolice *S a m c e* sînt blăstamate:

Voî vë strîngeți
Și vë duceți
In vîrvu munților
In codrii *Arșinilor*,
Unde fată-mare
Cosițe nu'mpletese,
Cucos negru nu cîntă,
Măță negră nu mnéună...

D. S. F. Marian (Descânțete p. 223) observă: „Sub codrii *Arșinilor* cred că e de-a se înțelege nisce codri mitologici”.

Nu cumva să fie „*sylva Hercynia*” a vechilor Români? Pentru a ne explica pe inițialul *Ar-*, nu avem nevoie de a recurge la forma cea mai veche „*τῶν δρῶν τῶν Ἀρκυρίων*” (Aristot. Meteorol. I, 13). Latinul *her-* trece regulat la Români în *ar-*, ca în „*ariciu* = *hericius*”, iar pe *-ci-* Moldovenii îl rostesc ca *-și-*, astfel că, sub raportul curat fonetic, *Arșin-* represintă exact pe *Hercyn-*. Lătinesc se dicea nu numai „*sylva Hercynia*”, dar încă „*saltus Hercynius*” (Tac.), „*jugum Hercynium*” (Plin.) și simplu „*Hercynia*”, încât numai *Hercyni* = *Arșini* rămănea inalterabil. Romănesc, după „codru”, ca și după „apă”, nu se pune un nominativ, ci un genitiv: *apa Dunării*, *codrul Tighecului* etc., așa că din *Arșini* = *Hercyni* aũ trebuit să se facă „codrii *Arșinilor*”. Sub raportul morfologic dară, ca și sub cel fonetic, ecuivalența nu lasă nimic de dorit. Și mai puțin sub raportul semasiologic. Prin „*sylva Hercynia*” vechii Români înțelegeau o pădure imensă, despre care Juliũ Cesar (Bell. Gall. VI, 24, 25) ne spune că puteai să călătorești prin ea 60 de zile, fără ca să afli de unde se începe; iar bătrânul Pliniũ (XVI, 2) exclamă cu un fel de spaîmă: „in eadem septentrionali plaga Hercyniae sylvae roborum vastitas intacta aevis et congenita mundo, prope immortali sorte miracula excedit”. Descântecul moldovenesc a conservat dară memoria unui codru mai mult decăt *miraculos*, care se întipărise adânc în imaginațiunea vechilor Români.

v. *Samcă*.

¹. *Arșiță* (plur. *arșițe*), s. f.; chaleur, braise, hăle, canicule. „Căldura zilelor de vēră”, după explicațiunea lui Costinescu, care e foarte nemerită, căci a-

cesta este sensul cel mai obișnuit al cuvîntului *arșiță*. Chiar când nu vine dela sóre, *arșiță* totuși însemnează o temperatură foarte rădicată a aerului, a atmosferei, nu a unui alt lucru.

Miron Costin, Letop. I p. 294: „arzând tãrgul, den para focului s'au aprins și Mănăstiré; dece au căutat o samă de oamenî, de *arșiță* și de groaza focului, a eșire pe o porțiță...”

Aci *arșiță* a fost pricinuită de un incendiū; de aceia însă, când e vorba numai despre „cãldura țilei de veră“, se pôte adăuga „de sóre“:

Cantemir, Ist. Ieroglif. (MSS. în Acad. Rom. p. 31): „precum *arșița* s o a r e l u i pelița mută din albă în niagră, așa pizma inimii mută gãndul din bun în rãu...”

În acest sens, cu noțiunea *arșiței* se asociază adesea acea de s e c e t e.

Cantemir, Divanul lumii 1698 f. 4 b: „și mai vãrtosū acolo *arșiță* și s i a c e t ă nu va fi...”

Nicolae Mustea, Letop., III p. 53: „Atunce s'au vãzut Moscalul înșălat de sfatul Muntenilor și a lui Dimitrasco Vodă, ce l'au adus dela Nistru la Prut pe o s ă c e t ă și *arșiță* ca aceia...”

Costache Negruzzi, Alexandru Lăpușnénu, II: „Ea însă era tristă și tãnjitóre, ca flóre espusă *arșiței* s ó r e l u i...”

Alexandri, Surugiul: „și cu capu gol, pe *arșița* s ó r e l u i, am plecat...”

Același, Baraganul:

Pustietatea gólă sub *arșița* de s ó r e
În patru părți a lumii se 'ntinde 'ngrozitóre...

A. Odobescu, Pseudokyn. p. 213: „S ó r e l e dogorîa drept d'asupra, și în *arșița* a m i a ț u l u i pare-cã contenise orî-ce adiere...” unde se indică prin *arșiță* anume partea cea mai căldurósă a țilei.

Jipescu, Opincaru p. 111: „nu staū

ca voi, nu muncesc ca voi toată ț i u l i c a de vară, cu ochi 'n *arșiță*...”

Deși cuvîntul e foarte respândit, totuși el nu se întrebuintează în tóte regiunile, și are în graū o mulțime de sinonimi.

Macedo-românii nu'l cunosc de loc, înlocuindu'l prin c ă r o r e, z ă b u h și z ă d u h (Dr. Obedenaru, Dict. MSS. în Acad. Rom.)

„*Arșiță* nu s'aude în popor, ci se țice: vaî cum ar de s ó r e l e...” (G. Dobrin, Transilv., Făgăraș, c. Bucium):

„La *arșiță* se țice friptóre” (T. Crișianu, Trans., c. Cugieru.)

„În loc de *arșiță* se țice prigóre” (V. Petrișor, Sibiū, c. Vestem).

„*Arșiță* este dogóre a sórelii” (C. Dermonescu, Prahova, c. Măgureni).

Sinonimi oltenesci cu *arșiță* sînt: z ă p u c (I. Georgescu, Dolj, c. Bodăesci), c r e p ă t (N. Pretorianu, Dolj, c. Țințereni), b u h ó r e (R. Michailénu, Mehedinți, c. Vinju-mare).

În Moldova, și mai ales în Basarabia, se mai țice la *arșiță* s t r a p a ț u:

C. Stamate, Muza I p. 42: „Așa se nãruesce și mănăstirea numită a Dómnei, a căriia pãreți staū încă ca și când în pisma vécurilor, dar eū am găsit vitele mahalagiilor creștini adăpostindu-se într'insa de s t r a p a ț u l s ó r e l u i...”

Pluralul *arșițe* e rar.

I. Créngă, Povestea lui Harap-alb (Conv. lit. 1877 p. 178): „Dumneđeu să ușureze pécatele celui cu fãntana, că bun lucru a fãcut. Pe *arșițele* este o rëcorélă ca asta mult plãtesce!”

Cihac presupune pentru *arșiță* un prototip latin a r s i c i a, paralel cu forma masculinã din care derivă italianul *arsiccio*. Dar romãnesce nu este *arșiță* cu tonul pe *i*, ci numai cu

tonul pe *a*: *ârșiță*. A admite o urcare a accentului nu se p $\acute{o}$ te, de $\acute{o}$ r $\acute{a}$ -ce nu s'ar justifica prin analogi $\acute{a}$, cuvintele cu tonicul -i $\acute{t}$ $\acute{z}$ $\acute{a}$ fiind mult mai numeroase dec $\acute{a}$ t acelea cu netonicul -i $\acute{t}$ $\acute{z}$ $\acute{a}$. Apoi chiar dac $\acute{a}$ ne-am inchipui o form $\acute{a}$ mai veche *arșiță*, sufixul -i $\acute{t}$ $\acute{z}$ $\acute{a}$, ca tot-d'a-una, ar fi deminutival: fetiță, portiță etc.; noțiunea ins $\acute{a}$ de *arșiță*, adec $\acute{a}$ de c $\acute{a}$ ldur $\acute{a}$ f $\acute{o}$ rte mare, este din contra augmentativ $\acute{a}$. Laurian și Maxim (Gloss. p. 30) $\acute{a}$ u dreptate c $\acute{a}$ nd $\acute{d}$ ic: „*arșiță*, vorb $\acute{a}$ din r $\acute{a}$ d $\acute{a}$ cina *ars* curat romanic $\acute{a}$, dar cu sufix str $\acute{a}$ in“.

Forma *arșiță* nu p $\acute{o}$ te fi dec $\acute{a}$ t un rezultat al fenomenului numit în lingvistic $\acute{a}$: fusiune a do $\acute{e}$ teme. Mai na $\acute{i}$ nte se $\acute{i}$ ntrebuință cu același sens numai cuv $\acute{i}$ ntul *arsur $\acute{a}$* , care și italianesce $\acute{i}$ nsemn $\acute{e}$ z $\acute{a}$ „secet $\acute{a}$ “ și „mare c $\acute{a}$ ldur $\acute{a}$ “. F $\acute{a}$ c $\acute{e}$ nd apoi cunoscință cu Serbi $\acute{i}$ și cu Bulgari $\acute{i}$, Rom $\acute{a}$ nii $\acute{a}$ u dat peste termen $\acute{i}$ slavici cu sufixul netonic -i $\acute{t}$ $\acute{z}$ $\acute{a}$ relativ $\acute{i}$ anume la anotimpuri, precum „zimitza = frig“, „p $\acute{o}$ leditza = gh $\acute{i}$ ețuș“, „s $\acute{u}$ șița = usc $\acute{a}$ c $\acute{i}$ une“ etc. În acest mod din *arsur $\acute{a}$* , p $\acute{a}$ str $\acute{a}$ ndu-se numai r $\acute{a}$ d $\acute{a}$ cina, s'a format o vorb $\acute{a}$ nou $\acute{a}$ *ârșiță*, în care accentul și finalul s'a $\acute{u}$ luat pe de 'ntregul dela sinonimul slav *s $\acute{u}$ șițza*.

În Transilvania, dup $\acute{a}$ cum vom ved $\acute{e}$ mai jos, *ârșiță* se numesce un fel de țințar, $\acute{a}$ c $\acute{a}$ rui mușc $\acute{a}$ tur $\acute{a}$ e f $\acute{o}$ rte durer $\acute{o}$ s $\acute{a}$, adec $\acute{a}$ *arde*. Aci cuv $\acute{i}$ ntul a rezultat $\acute{e}$ r $\acute{a}$ ș $\acute{i}$ dintr'o fusiune analog $\acute{a}$ $\acute{i}$ ntre rom $\acute{a}$ nul *ard* și slavicul *m $\acute{u}$ șițza* „țințar.“

Exemplul cel mai $\acute{i}$ nteressant de asemenea fusiuni latino-slavice ne va $\acute{i}$ ntimpina mai la vale în cuv $\acute{i}$ ntul *așijdere*, format din rom $\acute{a}$ nul *așiși* și serbul [tako]ždere.

v. *Arsur $\acute{a}$* . — ² *Arșiță*. — *Așijdere*.

² *Arșiță* (plur. *arșițe*), s. f.; coteau;

clairière. Ac $\acute{e}$ st $\acute{a}$ vorb $\acute{a}$ se aude în Moldova și'n Banat, cu o mic $\acute{a}$ deosebire de sensuri, c $\acute{a}$ c $\acute{i}$ în ambele regiuni ea se refer $\acute{a}$ de o potriv $\acute{a}$ la d $\acute{e}$ l, și anume c $\acute{a}$ nd e expus la *arșiță*, de unde s'a și n $\acute{a}$ scut cuv $\acute{i}$ ntul.

„*Arșiță* se $\acute{d}$ ice la noi la c $\acute{o}$ sta steril $\acute{a}$ a unui d $\acute{e}$ l“ (S. Liuba, Banat, c. Maidan).

„...sihl $\acute{a}$, smid $\acute{a}$, sa $\acute{u}$ p $\acute{a}$ dure picat $\acute{a}$, *arșiță* sa $\acute{u}$ b $\acute{a}$ t $\acute{c}$ $\acute{a}$ “ (Pr. G. Popescu, Suc $\acute{e}$ va, c. M $\acute{a}$ lini).

„*Arșiță* se numesce un loc de f $\acute{e}$ naț sa $\acute{u}$ p $\acute{a}$ șune în mijlocul unei p $\acute{a}$ dur $\acute{i}$, pe un d $\acute{e}$ l în fața s $\acute{o}$ relui. O pozițiune inc $\acute{a}$ nt $\acute{a}$ t $\acute{o}$ re. Se $\acute{d}$ ice și m $\acute{u}$ t $\acute{a}$ r $\acute{e}$. Pe la noi sint: *Arșița* Nemț $\acute{i}$ șorului, *Arșița* lui M $\acute{a}$ ndril $\acute{a}$, *Arșița* B $\acute{a}$ eșescului etc.“ (Pr. Gavriil Pajure, Suc $\acute{e}$ va, c. M $\acute{a}$ lini).

Tot dela *ard* și cu un sens apropiat, în unele locuri de peste Carpați „se chiam $\acute{a}$ *arglște* pe unde a ars p $\acute{a}$ durea“ (I. German, Zarand).

v. ¹⁻³ *Arșiță*. — *B $\acute{a}$ t $\acute{c}$ $\acute{a}$* .

³ *Arșiță* (plur. *arșițe*), s. f.; t. de Zool. : sorte de cousin, moucheron, moustique. Insect $\acute{a}$ sbur $\acute{a}$ t $\acute{o}$ re din ordinea dipterelor. Cuv $\acute{i}$ ntul se $\acute{i}$ ntrebuinț $\acute{e}$ z $\acute{a}$ în Ard $\acute{e}$ l.

„Un fel de mușc $\acute{a}$, care mușc $\acute{a}$ pe om vara c $\acute{a}$ nd se scald $\acute{a}$, se chiam $\acute{a}$ *arșiță*, și se $\acute{d}$ ice proverbial despre o femeie $\acute{a}$ rea : e rea ca o *arșiță*“ (R. Simu, Transilv., c. Orlat).

v. ¹ *Arșiță*. — *Mușiță*. — *Țințar*.

Arștióg $\acute{a}$. — v. *Baban $\acute{a}$* . — *H $\acute{a}$ rștióg $\acute{a}$* . — *Oi $\acute{a}$* .

Art $\acute{a}$ n s. *h $\acute{a}$ rt $\acute{a}$ n* (plur. *artane*, *h $\acute{a}$ rtane*), s. n.; lambeau de quelque chose; cuisse de volaille; grand morceau en g $\acute{e}$ n $\acute{e}$ ral, grande portion de. Singura

bună definițiune a acestui cuvînt aŭ dat'o Laurian și Maxim (Gloss. 30): „*artan*, 1° bucată de carne, de veșmînt saŭ de alt-ceva, care, deși ruptă, se ține încă de totul din care face parte; 2° picior de pasere; 3° în genere, bucată.“ Pentru Cihac, Dr. Polysu și Pontbriant, *artan* este numai „*cuisse de volaille*“; pentru Costinescu, „*bucată mare de carne de animal*“; chiar pentru d. Șăinenu (Elem. turc. p. 10): „*bucată mare și crudă dintr'un animal, cōpsă*“. Iată trei texturi despre întrebuintarea acesteï vorbe:

Balada „*lancul mare*“ :

Turcii din pureci mîncău,
De lege se lepêdaŭ :
Lancul sta de mi'î privia,
Cu *hartane* 'î imbița...

(G. D. T., Poes. pop. 482)

B. De la Vrancea, Trubadurul p. 123: „*ba cîte unul mai sprinten se repeđia ca un șoim pină sub zdrențele lui Zobie și 'l inhăța de hartanele zăbulului*...“

Ion Ghica, Scrisórea XIV : „*fetele ajutóre cinstiaŭ pe vînători, dându-le împreună cu óla de vin și cîte un hartan de friptură, o bucată de pastramă, un codru de mămăligă*...“

După unii, cuvîntul vine din grecul $\alpha\rho\tau\acute{\alpha}\nu\eta$ „*lacet pour se pendre*“ (L. M.), după alții din turcul *arqa, ârd, ârt* „*partie postérieure d'une chose, d'un animal*“ (Cihac). D. Șăinenu, de 'ntăiŭ aduce în legătură vorba turcescă *harta n* „*restant, reste qui excède, dépasse*“, dar mai în urmă (Elem. turc. p. 122) renunță la acéstă etimologiă, đicînd că : „*cuvîntul artan pare a fi rezultatul unei onomatopee din hart!* care exprimă rupere saŭ îmbucătățire“.

Să cercetăm.

Alături cu *artan*, circuléză cu ace-

lași sens de „*bucată*“ *artăŭ* saŭ aspirat *hărtăŭ*.

Ion Ghica, Scrisórea III : „*După đicétórea românescă : Turcul să plătescă, Sultanul a dat lui Alexandru Basarabia și un bun hărtăŭ în Asia pe malul Mării-Negre*...“

Sufixul -ăŭ, ca și sufixul -an, sînt românesce augmentative. Acésta se pôte constata mai lesne prin unii adjectivi: din „*lung*“ — *lungan* și *lungăŭ*, din „*gol*“ — *golan* și *golăŭ*, din „*prost*“ — *prostan* și *prostăŭ*, etc. *Artan* și *artăŭ* însemnăză dară d'o potrivă o bucată mare. Despărțindu-se sufixurile, remăne în ambele casuri tulpina *art*.

Din aceiași tulpină *art*, prin sufixul deminutival -ic saŭ -ig, se forméză *artic* saŭ *artig*, care se aude la Româniŭ din Banat.

Simeon Mangiucă, Cuvinte bănățenesci (Familia din Pesta, 1884 p. 79): „*Cuvîntul artig însemnă o parte dintr'un trup întreg, mai virtos când tai mielul, óia etc. în patru părți și cumperî o parte, atunci se đice : am cumperat un artig de carne ; se đice : artig de dinainte și artig de dinapoi*“.

E peste putință a nu recunósce strînsa înrudire între cele trei forme *artan*, *artăŭ* și *artig*, ceia ce ne depărtéză cu desăvîrșire dela orî-ce etimologiă grécă saŭ turcă.

D. Mangiucă crede că bănățenul *artig* vine din latinul *articulus*. Nu se pôte. Din „*articulus*“ noi am avé „*artechiu*“, întocmai ca din „*cauliculus*“ — „*curechiu*“. În *artig* sufixul e curat românesc. Dar dacă „*articulus*“ nu explică nemic, totul se explică prin cuvîntul din care el-însuși se trage: *artus* „*articulations, membres du corps, branches des arbres*“. La Lucrețiu : „*flecti per membra, per artus*“; la Ovidiu : „*exanimis artus et membra*“; la Valeriu Maxim : „*ar-*

tus et membra trucidatorum corporum" etc., ar puté cine-va să ȳică că e vorba de *artane*. Din *artus*, devenit românesc *art*, se fac d'a-dreptul prin sufixurile *-an*, *-ă ū* și *-ic*: *artan*, *artă ū* și *artic*.

D. Șăinenu are dreptate de a grupa pe lângă *artan* pe *hărtănesc* „mettre en pièces”, pe *harta-parta* „mise en lambeaux” și pe derivatul de aci *hărtăpălesc*, citând următoarele texturi:

Basmul „George cel Vitez” (Ispirescu, Legende p. 144, cfr. ibid. p. 28): „hañele de pe dñsa se hărtăniseră, se muceșiseră și se putreșiseră, remăind mai gólă...”

Basmul „Țugulea” (Ispirescu, Legende 340):

„—Vedeți voi buștenuł ăla părlitu?”

„—Il vedem.

„—Să mi'l faceți *harta-parta*; să mi'l scuturați, să mi'l sfășiați...”

Jipescu, Opincaru p. 24: „vêđut'ai că te hărtăpălesc toți: unu țî-ia un petic de pămñnt, altu țî-ia grañu, altu te vinde...”

Artănesc, pe care Laurian și Maxim (Gloss. p. 30) îl traduc prin „lanio, lacero”, derivă d'a-dreptul din *artan*, ca „ciomăgesc” din „ciomag” sau „bucășesc” din „bucată”. Deja în latinitatea vulgară, din *artus*, întocmai cu aceeași tranșiune de sens, se făcea verbul *artuare* „membratim lacerare, dividere” (Du Cange, ad. voc.).

Cât privesce adverbul *arta-parta*, el nu e o reduplicațiune a unula și acelașăi cuvñnt, ci o compoșiune intensivă din doș vorbe cu aprópe același sens. Elementul al doilea este pleonasticul „parte”, modificat pentru asonanță cu elementul fundamental *arta*. „A face *arta-parta*” însemnă: „a face *artane*, adecă părți

dintr'un tot”. Sub raportul formei, adverbul *arta* este de același fel cu adverbul „busta”, remas și el numai într'o locuțiune: „a da busta peste cine-va sau peste ce-va, stricând sau vătămând”. La vechii Romani se ȳicea substantival „bustum” despre un om stricăcios sau vătămător, bună-óra la Cicerone: „Piso bustum rei publicae” sau „bustum legum omnium ac religionum”. In așest mod:

arta :: *artum* = *busta* :: *bustum*.

Ca și „busta”, adverbul *arta* este o fosilă din grañul legionarilor romani în Dacia.

v. *Busta*.

²*Artan*, n. pr. m.; t. de Géogr.: nom d'un village. Un sat în Gorj (Frunȳescu).

v. ¹*Artan*.

Arta-parta s. *harta-parta*, adv.; en pièces, en lambeaux.

v. ¹*Artan*. — *Busta*. — *Harta-parta*.

Artănesc s. *hărtănesc* (*artănit*, *artănire*), vb.; mettre en pièces, tronquer, déchirer.

v. ¹*Artan*. — *Hărtănesc*.

Artăpălesc s. *hărtăpălesc*. — v. *Artan*. — *Hărtăpălesc*.

Artiă. — v. *Hărtiă*.

¹*Artic* s. *artig*, s. m.; pièce ou morceau de viande.

v. ¹*Artan*.

²*Artic*, s. n.; t. de jurispr.; requête, plainte. Este un neologism, dar care ne întmpină deja în vechile texturi ca o vorbă înțelėsă de popor în loc de slavicul *jalbă*. În latinitatea me-

dievală : „articulus = libellus supplex expostulationis ad iudicem“ (Du Cange).

Pravila Moldov. 1646, f. 129 : „cele va da vre unū *articū* (артикулъ) la mână domniei și va scrie acolia hulă și ocară înprotiva cui-va, de vor fi acéle cuvinte adevărate și de față nu să va certa, iară de nu vor fi adevărate să va certa ca unū suduitoriu ce face sudalmă mare...“

In Dicționarul româno-latin bănățen circa 1670 (Col. I. Tr. 1888 p. 424) : „*Artic.* Articulul“.

v. *Pravilă*.

Articul (plur. *articule*), s. n.; articulation; article de traité. Neologism cunoscut de vr'o două sute de ani, dar care nu pare a fi pătruns vre-o dată în gura poporului.

Cu sensul de „articulation“, la Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 262) : „limba bolborăsindu-i, balele mergându-i și gura aspumându-i, scârșnetul glasului *articulul* și înțelegéria cuvântului îi astupa...“

Cu sensul de „article de traité“, la Enachi Cogălnicenu, Letop. III p. 281 : „Vizirul au poftit pe Feldmarșalul Romanțov, și iscăbind el și toate ortalele toate *articulele* păcii...“

v. ² *Artic.*

Artig. — v. *Artan.*

Artirdisesc (*artirdisit, artirdisire*), vb. t. de Jurispr. : enchérir, surenchérir. A rădica la mezat prețul, a da mai mult decât altul. Din turcul *artur-maq* „enchérir“, *arturidji* „enchérisseur“ (Cihac), dar prin forma neogrecă *ἀρτηροζίζω* (Miklosich). Românil, făcând cunoscință cu această vorbă în epoca fanariotică, nu puteau nici măcar s'o rostescă bine, de unde va-

rietatea formelor : *artorisesc, arturisesc, atirdisesc, artiro-sesc* (Cihac, Șăinănu, L. M., Costinescu). Pontbriant și Dr. Polysu aduc și derivatele : *arturisit* „enchéri“, *arturiséla* „enchérissement“, *arturisiré* „action d'enchérir“, *arturisor* „enchérisseur“, a cărora viéță în limba românescă cată să fi fost fórte efemeră.

v. ¹ *Grec.* — ¹ *Turc.* — *Cochi-vechi.*

Artirosesc. — v. *Artirdisesc.*

Artoför, s. n.; t. ecclés. : ciboire. „Vas saū tablă pe care stă pânea binecuvîntată“ (L. M.). Grecul *ἀρτοφόριον*. Se întrebuița și forma neromânisată *artoforion*. Așa pe un chivot al mănăstirii Bistrița din Oltenia e scris : „Acestū sfântū *artoforion* ăste făcut de sfinția sa părintele arh. Costandie Peloponisiotu — 1799“ (Tocilescu, Raporturi asupra cător-va mănăstiri, p. 48). Pe un vas al mănăstirii Tisména : „Acest *artoforion* ăste făcut de Daniil ierom. — 1761“ (ibid. p. 64).

v. *Artos.*

Artoförion. — v. *Artofor.*

Artorisesc. — v. *Artirdisesc.*

Artos, s. n.; t. ecclés. : pain consacré à la communion. Grecul *ἀρτος* „pain“. *Artos*, la plural *artosuri* sînt : „pâni în număr de cincî, ce în ajunul zilei sale onomastice duce cine-va la biserică în timpul vesperei, ca să le binecuvinteze preutul, și din cari apoi împărtășește atât pe preuți cât și pe toți ai casei sale“ (L. M.). Cuvîntul se ăa une-orî drept *anafora* saū vice-versa.

B. De la Vrancea, Sultanica p. 191 : „Și din mâna popei, multă vreme, n'a luat nici colac, nici prescură, nici *artos*...”

E. Baican, Obiceiuri la Români (Buc. 1884 p. 15) : „liliac, șórece ȃis prefăcut în pasere fără pene pentru că a mâncat *artos* în ȃiua de Paști...”

v. *Anaforă*. — *Litiă*.

Arturisesc. — v. *Artirdisesc*.

¹ **Art.** — v. *Arti*.

² **Art.**, *artă*, adj.; terme d'invective. Cuvînt bãnățenesc, întrebuințat numai ca ocară.

„Doă muierii certându-se o dată, una care se ținea că e superioară celei-lalte, începu a batjocuri pe cea-laltă că e de ném mai de jos decât ea, și între altele îi ȃise :

„ — Cine ești tu ?

Arto,
Șchiarto,
Șógo,
Mógo,
Surdo,
Știrbo!

„Pe cine ai tu ?

Pe artu,
Șchiarțu,
Șogu,
Mogu,
Surdu,
Știrbul...”

(S. Liuba, Banat, c. Maidan)

Bãnățenul *art* și *artă* se pare a fi în legătură cu muntenescul *artoiu* și *artiră* în ghicitórea despre „Cioră și Porc” :

Artira
Pirtira
Incalecă
Pe artoiu
Pirtoiu,

Dar *artoiu*
Pirtoiu
Nu póte să incalece
Pe *artira*
Pirtira.

(Bulgărescu, Ghicitori p. 12)

v. *Artibur*.

Artăg, s. n.; emportement, brusquerie, penchant à la colère; toupet(?). „Aplecare la mânia și reutate” (L. M.). Nu derivă din maghiarul *harag* „colère” (Cihac), căci atunci ar rămâne ne'nțeleș, ci este o formațiune românescă din *harț* „escarmouche” prin sufixul pejorativ *-ag* (v. *-Ag*).

E sinonim cu *părțag*, cu care se și asociază în proverbul : „*Artăgul* își găsesce *părțagul*” (Pann, II, 95).

Alexandri, Craiu-noș, sc. XI :

„Ispravnicul. Nu'mi umbra cu mătă 'n sac, și'mi respunde curat cum te'ntreb, c'apoi îți găsesci Bacău cu mine.

„Corbu. Cum îi vré d-ta, cucóne; cică vorba ceia : *artăgu* își găsesce *părțagu*...”

O imagine a *artăgului* la Anton Pann, Prov. I, 120 :

Intr'aceste ș'alte, resucind mustata,
Plin de nebunie, cu *artăg* în sine,
Se ardică 'ndată...

La același, Moș-Albu, I p. 9 :

De o fi, ȃiceam în sine'mi, vre un om bãnuitor
Și cu *artăg* la beție, bătaios, gálcevitor...

G. Baronzi, Limba română p. 101, ne asigură că *artăg* se chiamă și „pêrul dela cefă”. Ar fi o remarcabilă analogie cu francesul *toupet*.

v. *Artăgos*. — *Hart*.

¹ **Artăr** (plur. *artări*), s. m.; t. de Botan. : *Acer platanoides*, érable. Ar-

bore înrudit cu palten, jugastru și gladeș, din familia Sapindaceelor (Dr. Brândză).

A. Odobescu, *Dómna Chiajna* p. 88: „Rîul cu apele sale galbene, curge pe o matcă de lut năcleios, ocólită cu un desiș de verdéță; acolo salciea pletósă, socul mirositor, alunii mlădioși, *arțarii* cu pojghițe roșii, carpenii stufoși, salba-móle și teii cresc amestecați...”

„Ion pădurariiul mî-a istorisit, că Mama-pădurii și-a ascuțit dinții cu arceriu, adecă cute petrificată din *arțariu*, când era să se lupte ea cu Făt-frumos. Din *arțariu* se fac gălăe saú rende, code de topor și de sapă etc., fiind fôrte tare și alb; acest lemn se petrifică, după spusa țeranilor, făcându-se arceriu pentru ascuțit bricele...” (Iconom G. Theodorescu, Galați, Mavromolu).

În Vâlcea (com. Zăvoeni și Nisipii) fetele mari se duc la un „hududoiu”, adecă un păriiaș, fac peste el o punctică din surcele de alun, *arțar* și scaete, la capétul căriia pun un busu-yoc, și apoi recită invocând fie-care pe „scrisul” ei:

Tu, alun,
Să mi'l aduci ca pe-un nebun!
Tu, *harțar*,
Să mi'l aduci ca pe-un călușar!
Tu, scaete,
Să mi'l aduci ca pe-un herete!..

unde ne întîmpină tot-o-dată forma aspirată: *harțar*.

Arțarul se întrebuintează și'n medicina poporană.

Florea Copil, Carte de doftorii Mss. 1788 (în Arch. Stat. din Buc.): „Pentru dor de inimă, flori de *arțar* să fiarbă cu apă nencepută și să'i dé să bé séra și diminéța”.

În poesia poporană se întrebuintează mai ales deminutivul *arțărăș*.

Din latinul *acer* este cu neputință

a scóte pe românul *arțar* (Cihac), după cum a observat-o deja d. V. Burlă (Studie filologice p. 137), care crede că *arțar* derivă dintr'o formă latină vulgară *arce* (=span. *arce*) prin sufixul *-arium*. În adevăr, pe lângă spaniolul *arce* Diez mai indică forma catalană *ars* (Etym. Wtb. ²I, 6), iar sufixul *-arium* este unul din cele mai obicînute în limbile romanice pentru a forma numiri de arbori.

Nu cumva din acest *arce* va fi deminutivul *arcior* în cântecul poporan din Moldova?

Frunză verde *arcior*,
Orî de mine nu țî-i dor?
— Dor mî-e, pîule, de tine,
Dar de ce nu vii la mine?..

(Conv. lit. 1886 p. 619)

v. ²³. *Arțar*. — *Arțărăș*. — *Jugastru*.

². *Arțar* (plur. *arțari*), s. m.; t. d'Industr. popul.: une partie du métier battant. O parte din resboiul de țesut numită și jug. Se face din lemnul *arțar*, de unde'i vine și numele. Cuvîntul se întrebuintează mai ales în Oltenia, dar e cunoscut și peste Carpați.

„Unelte de țesut se numesc: războiu, brîgle, spată, ițe, *arțari*, zată, scripeți...” (Pr. C. Ionescu, Mehedinți, c. Șişescii-de-jos; Pr. R. Popescu, Mehedinți, c. Isverna).

„La resboiu de țesut, *arțar* se chiamă bétul care ține brîgtele și ițele, fiind făcut din *arțar*” (D. Cerbulescu, Mehedinți, c. Cloșani).

S. F. Marian (Familia, 1885 p. 352): „*Arțariul* saú giugule un drucușor suptirel și rotund saú și în patru muchi, care se pune de-a curmezișul laturilor de'nainte ale stativei, érá la resboiul din Banat se pune peste doi drucușori ce vin de-asupra stativei prinși cu un capét de picîorele

de 'nainte, érá cu cela-lalt capét înțepenite pe doé speteze, carí în Banat se numesc cocae. De *artăriu* său giug se prind nu numai vătalele prin mijlocul brățărilor său betelor, ci și itele..."

v. ¹ *Artar*. — ² *Resboiu*.

³ *Artăr*, s. n.; t. pastoral: sorte de bergerie. Cuvînt bănățenesc, sinonim cu *stână*.

„La cîobanî *stână* se dice numai când e bine acoperită și mai lărguță; când e mică și acoperită cu scórță și cetină se dice *scorțar*, iar dacă e ce-va mai mare — *artar*“ (A. Bociat, Banat, c. Clopotiva).

Nu scim, dacă derivă său nu din *artar* „érable“. Bănuim mai curând că nu. După analogia lui „*scorțar*“ din „*scórță*“, ar trebui să presupunem o tulpină *artș* său *artșă*, de unde ar veni acest *artar* prin sufixul *-arium*. Nu cum-va să fie o contracțiune din *arețar* dela *arete* „*bélier*“?

v. ¹ *Arete* (p. 1544). — *Stândă*.

Artăgăș, *-ășă*, adj.; impétueux, agresseur, bourru, taquin, querelleur. Sinonim cu *artșagos*, derivând din *artșag* prin sufixul *-aș*. Se rostese mai mult aspirat: *hărtăgăș*. Deja la mitropolitul Dosofteiu, Paremiar 1683 f. 31 a, Isaia XIII, 4: „Domnul Savaoth au poruncit a limbă *ghărtăgășe*, venițu dela pământu de departe...“, unde grecesce: *ἐντέταλται ἔθνεσι ὁ πλομαχῶ*, iar latinesce: „mandavit genti *bellicosae*...“

v. *Artșag*. — *Artșagos*. — *-aș*. — *Hărtăgăș*.

Artșagos, *-ósă*, adj.; impétueux, agresseur, bourru, taquin, querelleur. Mai întrebuițat decât sinonimul *artșagăș*.

Balada „Toma Alimoș“:

Stăpânul moșiilor
Și domnul câmpiilor,
Manea slutul și uritul,
Manea grosul *ș'artșagosul*...

(G. D. T., Poes. pop. 582)

Balada „Iordachi al Lupului“:

Ômeni buni și credincioși
Ce's la masă rușinoși,
Dar la luptă *hărtăgoși*...

Cuvîntul are o mulțime de sinonimî. Jipescu, Opincaru p. 67: „Par'că iești luat din iele, or din dăvînt, când pășești. Cine stă flămând, e nevoia rumânului, bolnav, *artșagos*, pornit la rele, *cărcotaș* și *cărtitor*...“

I. Créngă, Moș Nichifor Coțcarîul (Conv. lit. 1877 p. 376): „nu' erau acum mai nici o dată boii a-casă, ba chiar se făcuse buclucaș, *hărtăgos* și de tot *hăpsin*...“

A. Odobescu, Pseudokyn. p. 172: „Némul scriitorilor — totdeuna și pretutindenî mai *artșagos*...“

v. *Artșag*. — *Artșagăș*. — *Hărtăgos*.

Artărăș (plur. *artărași*), s. m.; petit érabie. Deminutiv din *artșar*, fôrte des în poesia poporană.

Balada „Radu-Șerban“:

Frunză verde *artăraș*,
Vino 'ncóce, clobănaș...

mai jos:

Frunză verde *artăraș*,
Ia ascultă, flăcăiaș...

(G. D. T., Poes. pop. 476)

Doîna „Iubitul“:

Frunză verde *artăraș*,
Eu iubesc un flăcăiaș,
Voînicel și tinerel,
Par'că 'i tras printr'un inel...

(Ibid. 807)

Doîna „Nașul și finul“ :

Foicică *arțăraș*,
Bată-te crucea de naș,
Cum naiba mă înșelași
Și cu cin'me cununași!..
(Ibid. 334)

Cântec poporan din 1848 :

Fôe verde *arțăraș*,
Ș'ame'mi, spune'mi băețas,
Unde'î drumul la oraș...?
(Ibid. 489)

Doîna din Ardeł :

Frunză verde *arțăraș*,
Ș'am avut un fecioraș;
Arțărașul s'a uscat,
Feciorașul m'a lăsat..
(Vulpian, Texturi p. 10)

Doîna din Dobrogea :

Fôe verde *arțăraș*,
Bată-te crucea de naș..
(Burada, Călet. p. 245)

v. ¹. *Arțar*.

Arți s. **harți**, s. m. pl.; t. ecclés.: semaine où il est permis de manger de la viande le Mercredi et le Vendredi. Pentru Românî, ca și pentru ceilalți de rit grecesc, este un păcat de a nu posti în toate miercurile și vinerile, afară de unele săptămâni cari pörtă numele de *arți*. Se ȳice și la singular *arți*, însă rar. Fôrte obicinuită este rostirea aspirată *harți* sau chiar *hârți* : „*hârți*, certa tempora quibus orientali ecclesiae addicti absque dierum discrimine caribus vescuntur“ (Lex. Bud.). Pe a-locuri poporul întrebuintează o formă feminină : *hârțe* sau *hârțe* (D. Arghirescu, Covurluiu, c. Moscu).

Pravila dela Govora 1640 f. 34 a : „o săptămână întrégă după paști și altă săptămână întrégă după rojdistvo și în *harții* de carne și ai brânzei.“

Corbea, Psaltirea, Mss. circa 1700 în Acad. Rom., ps. XCV :

Cântare noao voi cântaț
Domnului și'î slăviț cu danț,
Și de laude'i faceț hart
Pururé în post și'n *arți*..

Jipescu, Opincaru p. 152 : „Or că partea boierească are dēprindere să tot dea pîn *arți*?..“

I. Créngă, Amintiri din copilăria (Convorbiri lit. 1881 p. 458) : „In septemăna *Hârții* saũ Cărnéléga, moș Vasile, viind la Folticenî, între alte merinde aduse feciorului seũ și trei purcei grijiți gata...“

Laurian și Maxim (Gloss. p. 285) înrudesc pe *arți* cu *harț* de unde *arțag*. Cihac (II, 136) pune cuvintul între elemente slavice, amestecându'l în același timp cu rusul *harčũ* „nouriture, dépense“ și cu grecul *ἀρτιβουρτι*. D. Șăinenu (Elem. turc. p. 52) se mărginesce cu rusul *harčũ*, care este în adevăr de origine turanică. In fine, episcopul Melchisedec (Chron. Roman. I. p. 33) apropie pe *arți* numai de *ἀρτιβουρτι*, adecă de *arțibur*, despre care veđi mai jos, și se pare că singur are dreptate.

v. *Arțibur*. — *Hârți*.

Arțibũr, **arțivũr**, **arțivũrț**, **harțibũrie**, **arți-urți**, s. m.; 1°. t. ecclés.: certains jours d'abstinence ou de jeũne chez les Arméniens; 2°. sobriquet des Arméniens, considérés comme hérétiques; 3°. t. famil.: nom donné aux chiens. Ca nume de căne se ȳice *arțibur* și la feminin *arțibură*. Numai cu acest sens și sub acéstă formă cuvintul a devenit poporan, cel puțin în Moldova. Cu celelalte doșensuri, sub diferite forme, el nu ne întimpină decât în texturi. In toate sensurile, acéstă vorbă ne arată

vechea nepriință a Românilor pentru Armeni.

v. *Armén.*

„*Arțibur* sau *Arțibură* este un nume ce se dă la câine sau haită. Se povestesc că un arhiereu armén, rețâcind printr'o pădure, avea cu dînsul un câne cu numele de *Arțibur*, și numai cu ajutorul aceluî câne a putut să ăasă din pădure la lume, și de atunci Armeniî aû făcut sfînt pe acel câne.“ (G. Căderea, Némț, c. Buhalnița).

Pravila dela Govora 1640 f. 56 b: „Armenii ceîa ce's de trei ori procléți spurcatû postû se postescû, de trei ori blăstemați *arțivurii* procléții...“

Ibid. f. 57 a: „Iară lepădații hanđizarii ce sânt Arméni postû facû atunce și jărtvâ într'acé săptămână în toată unû câine oare-căruîa *arțivurții* Armeniî...“

Episcopul Melchisedec, Chron. Romanului I p. 33: „Din certele religiöse ce aû urmat din anticitate între Greci și Armeni, între aceste doă națiuni s'aû iscat și întărit o mare ură și antipatiă, care nu o dată aû ajuns la fanatism. Greciî aû stîrnit asupra Armenilor o mulțime de fabule calomniöse, și le-aû respândit prin scrierile lor și pe la celelalte națiuni ortodoxe. Numele de Armén a devenit sinonim cu Arian, ca și când ei ar fi eretici ariani. Aû născocit că ei s'ar fi închinând unû câne *Hartiburie*, care ar fi zugrăvit în bisericile lor, pe care l'ar fi sărutând spre ăiua de pasci séra, când se adună ei de fac învierea; că ar fi postînd în onórea lui septemăna din carnavalul de Iernă carea la noi se numesce *harțîi* (dela *Hartiburie*) sau Cărnélégă, pe carea în pofida lor Ortodoxiî ar fi deslegând'o tótă; că Armeniî ar fi avénd cea mai plăcută desfétare de a spurca pe creștîni ortodoxi prin mănecare, pentru care îi și

poftesc la mesele lor. În limba română am citit o carte tradusă din grecesce, unde se spun o mulțime de fabule de aceste contra Armenilor, între altele și istoria câneluî *Hartiburie*. Am găsit încă asemeni fabule într'un manuscris vechiu român, tradus din limba slavónă în anul 1668 de gramaticul Staico servitor bisericeî domnesci din Tirgoviște. Opera este îndreptată contra Jidovilor, Latinilor, Armenilor, Luteraților, Calvinilor. Despre Armeni, spune istoria câneluî *Arțivurții*...“

Numele curat armenesc al postuluî care se ține înainte de postul cel mare este a r a ă v o r k, ceîa ce însemnéză „precursor“ sau „premergător“; un post instituit de sf. Grigorie, creștinătorul Armeniî. Aménunte asupra acestuî post se pot vedé la Chudobaševû, Историческіе памятники въроченія Армянскоï Церкви, Petersburg, 1847, p. 150, 207. Din a r a ă v o r k, Greciî aû făcut *ἀρτζιβούριον*, cuvînt despre care Du Cange (Gloss. med. Graecit. ad voc.) aduce o mulțime de texturi bizantine. Din *ἀρτζιβούριον* s'a născut apoi la Greciî moderni *ἀρτζιβούρτζι* „l'antepeultima settimana dinanzi la quaresima di Pascha de 'Greci, nella quale mangiano essi carne ogni di“ (Somavera ap. Cihac, II, 136), de unde, cu multă probabilitate, derivă românul a r ț î.

v. *Arțî.* — *Hartiburie*.

Arțîră }
Arțîdu } v. ². *Arțî.*

Arumă, s. f.; t. de Botan.: arum maculatum, gouet commun. Costinescu: „*Arumă* = barba lui Aron, piciorul vițeluluî, mărcet“ . La Baronzi, Limba română p. 128, ne întimpină pluralul: „*arumi*, gouets“. Alți

sinonimii: rodu-pământului, Ungurencă, Cocosăică (Dr. Brândză). *Arumă* vine d'a-dreptul din forma latină *arum*, pe lângă care Romanii aveau pe *aron* și pe *aros*, numai acesta din urmă de gen feminin.

v. *Barba-lui-Aron*.

Arumélă	} v. <i>Arom...</i>
Arumesc	
Arumitör	

Arunc (*aruncat, aruncare*), vb.; jeter, lancer, rejeter, rebuter, objecter; m *arunc*, se précipiter, s'élançer, danser. Sensul primitiv al cuvântului, curat plugăresc, este acela de a plivi, a smulge buruienile ce cresc pe o arătură sau într'o grădină: „éherber, sarcler“. Acest sens îl păstrează pînă astăzi italianul *arronco*. În latina vulgară *adrunco*=everto, alieno (Du Cange).

Șaînenu, Semasiol. p. 159: „*arunc* derivă din latinul *eruncare*, cuvînt întrebuintat numai de scriitorii agronomi cu înțelesul de a plivi un câmp de buruieni, a *arunca* bălăriile. Importanța extraordinară ce agricultura a avut și are în viața socială a popoului român, a făcut să se generalizeze această expresiune agronomică, luând locul clasicului *jacere*“.

Activul *arunc* e sinonim cu *asvirlesc* sau *svirlesc*, de care se deosebește prin mai puțină violență sau iuțelă; bună-ora la Ion Neculce, Letop. II. p. 313: „cât era Antioh Vodă de strașnic la mânia, că de multe ori la divan cu buzduganul *asvirli*a în ómenii cei vinovați...“, unde ar fi fost mai puțin potrivit „*aruncă*“.

Basmul „Práslea cel voinic“ (Ispirescu, Legende p. 85): „Acum e tim-

pul când (Smeul) are să vină la prînd, și are obiceiul de *aruncă* busduganul cale de un conac și lovesce în ușă, în masă, și se pune în cuțu. — Dară Práslea luă busduganul, îl *asvirli* înapoi mai departe...“

Arunc este dară ce-va mai puțin decât *asvirli*, dar ce-va mai mult decât sinonimul *lepêd*, care rare-ori exprimă o acțiune violentă.

Costache Negruzzi, O alergare de cai, II: „prin ademenirile vóstre o fațeti de 'și calcă datoriile sale de femeie, uită virtutea, *lepêdă* cinstea ca să *s'arunce* în brațele vóstre...“

La Români de peste Carpați, ca sinonim cu *arunc* se întrebuintează și *tip*:

Cu cheile s'or jucat
Mulți pruncuți
Nepricepuți;
Nu scii în foc le-au *tipat*,
O'n apă le-au *aruncat*...
(Pompiliă, Sibiu, 54)

Reflexivul *mă arunc* e sinonim cu *mă rēped*.

Anton Pann, Erotocrit p. 42:

În tóte părțile ca un vultur
Se *repedia* și se *arunca*...

I. Activul *arunc*

„A *arunca*, a *asvirli* cu mîna sau într'alt chip, a *lepêda*, a depărta cu ură, cu asprime, a nu voi, a nu priimi, a părăsi cu despreț“ (Costinescu).

Ion Neculce, Letop. II. p. 252: „no-rouadele tot îl suduía (pe Dimitrașco Cantacuzino) și-l hătcăia și *arunca* cu petre și cu lemne după dănsul...“

Coste Băcîoc, Iași 1619 (A. I. R. I, 2 p. 6): „au vândut o prisacă cu pomi, și prenpregiur prisecei loc în toate părțile cât va puté *arunca* un om cu un topor...“

Beldiman, Tragod. v. 1475:

Fiú patriei se numesce, învață pe patrioți,
Dice să'i dea ascultare, să sale la arme toți,

Jugul robiei s'arunce, îi vremea de deşteptat,
Căci strămoşii din morminturi strigă toţi
neîncetat...

Doină din Ardeł :

Când veđi fața 'i rumeióră,
Un dor aprig te omóră ;
Iar când trece și 'ți zîmbesce,
Câmpu 'n față 'i înflorește ;
Și când ea se prinde 'n joc,
Se tot lăgână 'ntr'un loc
Și'n voinicî aruncă foc...

(Familia 1884 p. 465; Alex., Poes. 301)

Zilot, Cron. p. 33 : „când, ce să
vađă ? o negură de Pazvangii, ca nice
hîare turbate, venia răcnind și arun-
când focuri...”

Același, p. 36 : „Și câte-va ȕile ne
încetat aű aruncat tunuri asupra'ı, și
într'un trup ca acesta de zidire abia
trei saű patru ghîulele aű nemerit...”

Valurile apei aruncă o scândură
pe mal.

Pravila Moldov. 1646, f. 21 (cf. Pra-
vila Mateiu Basaraba p. 340) : „carele
va găsi pre marginia unii ape mari
fie-ce lucru, ver mare, ver micű, carele
va fi aruncatű apa ca o plavie, acesta
de nu'l va mărturisii, nu va avia nice
o certare...”

Cine-va aruncă o mantă pe umeri,
Iar figurat se pôte ȕice ca în doina
„Căt o fi” :

De te prind cu fată-mare,
Ți-o aruncă în spinare...

(G. D. T., Poes. pop. 315)

„Ĭ-a aruncat că este pré-tinăr=îl lui
a objecté sa trop grande jeunesse“ (Pont-
briant).

II. Reflexivul m ă arunc.

Miron Costin, Letop. I p. 313 : „striga
Căzaciî : ziceți-ne în vr'o parte, ori să
mergem, ori să ne aruncăm în șanțuri
dupre obiceiul nostru...”

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad.
Rom. p. 33) : „Ciacalul acésta dela

Vulpe audzind, dzisă : Eu după cuvântul
tău și în fundul mării a mă afunda,
și în mijlocul focului a mă arunca, și
nice cum vieții mele a cruța, nu mă
voiu feri...”

Balada „Român Grue Grozovanul” !

Iată Grue dă 'napoi
Și s'aruncă printre voi
Ca un vînt inviforât
Intr'un lan de grău uscat...

Balada „Inelul și năframa” :

Vorba bine nu sfișia
Și de cale se gătia,
Pe-un cal ager s'arunca
Și la tabără pleca...

Balada din Banat „Gruia lui Novac” :

Și 'și scotea un călușor,
Ca un mînz de sprintelor,
Care cure lepuresce
Și s'aruncă o g ă r e s c e...

(Col. I. Tr. 1882 p. 621)

A. Pann, Prov. I, 87 :

Pe loc se desbracă, se aruncă 'n baltă,
Negândind nerodu c'o să pață ș'altă...

Filimon, Cîocoii vechi p. 81 : „Apoi
lăsând să eșă din adâncul peptului ei
un suspin infocat, se aruncă în brațele
cîocoiiului...”

I. Créngă, Amintiri din copilăria
(Conv. lit. 1881 p. 12) : „Povestea cân-
tecului :

Fă-mă, Dómne, val de tei
Să m'arunc între femeii...”

Legenda St-lui Nicolae, sec. XVII
(Cod. MSS. miscell. al bis. St. Nic. din
Brașov, p. 140) : „fu în lipsă mare de
toate, cătű nu-i rămăsese nice hrană,
nice haine ; o, amarű ! până în câte se
aruncă meserátatė !...”

Impersonal, la Zilot, Cron. p. 93 :
„Nu puțină ciudă căđu la tótă armia
Roséscă de o nenorocire ca acésta, care

mai mult *s'arunca* asupra relei otcâr-
muirii a comandirilor, fiind că nici la
vreme aū nemerit, nici câte aū tre-
buit să aibă gata, or nu le-aū avut,
sau le-aū avut próste..."

Doîna „Domnica“ :

Pafaluțe și cordele
Numa'n florî și fluturele,
Ș'apoi să *s'arunce'n* joc
Ca un trandafir de foc...

(Alex. Poes. pop. * 349)

Cantec de danț din Bucovina :

Aruncă-te, moș bătrân,
Că la érnă țî-oŭ da fin;
Da de nu te'i *arunca*
Nice pae nu țî-oŭ da!...

(Marian, II, 288)

La jocul țurca saū cerbul, în
regiunea Hațegului se cântă :

Aruncă-te, cerbule,
Că de nu te'i *arunca*
Turtă caldă nu'i mânca
Dela (cutare) sáraca!
Aruncă-te din călcânie
Ca móra din căpétânie!
Aruncă-te din cercel,
Ca móra din clopoțel...

(P. Olténu, Hațeg)

III. Idiotismii.

1°. *arunc* năpaste.

Cantemir, Chron. II, 379: „și altă
năpaste *aruncă* asupra lui Dragoș
Vodă cu Româniî săi, nu mai nescă-
rândăvicioasă decât cé dintăi...”

Mateiū Basaraba, 1649 (A. I. R. I p.
107): „de-i măscăriț și le *aruncaț* nă-
păști că vă unblă cu fâmiile...”

În înțeles de asupraîri fiscale :

Nicolae Costin, Letop. II p. 82: „nu
las aice mainte a pomeni de pecetlui-
turile ce scosesă în țară Mihaî Vodă,
care s'au dat la tot omul ce eșisă la
pecetluituri; érá pe urmă neputându-se
stringe baniî atățta cât să'șî plinésă

lăcomiea cea nesație, eșisă poroncă la
zlotășî să *arunce* năpăști să se îm-
brace toți baniî după somele care eșisă
din Visterie...”

Cu același sens, la Zilot p. 27: „cu
amestecătura ce vrea să curgă să
pótă afla mijlócele lesnicióse a *arunca*
pe țără birurî mai multe...”

De asemenea la Duca-vodă, Iași, 1681
(A. I. R. III p. 255): „domniî méle
s'au jeluit cestu om anume Ghiorghie
din sat Čudii, zicându Ghiorghie că li-au
fostu *aruncat* să facă un car cu
patru boi...”

v. *Bir.* — *Dare.* — *Năpaste.*

2°. *arunc* sorți.

Locuțiune biblică.

Silivestru, 1651 ps. XXI:

...și pre veș-	...καὶ ἐπὶ τὸν
mântul meu a-	ἰματισμόν μου ἔ-
<i>runcară</i> sortî...	βαλον κληρον...

unde în Vulgata: „miserunt sor-
te m”.

A. Pann, Prov. I, 66 :

Ce trebuie într'atâta să stăm și să ne sfădim ?
Ci *s'aruncăm* sorți mai bine, și pe cine va
cádé

Atuncé toți să se tragă și numai unul să dé...

S. F. Marian, Datine (Albina Carpa-
ților 1879 p. 132): „Unii alérgă pe la
babele vrăjitóre, ca acestea să le cate
în cărți și în palmă, să la *arunce* bo-
biî, érá alțiî se duc pe la zodierî...”

v. *Sórte.* — *Bob.*

3°. *arunc* sămîntă.

Termen agricol.

Pravila Moldov. 1646, f. I: „necum
altă, ce nice sământă ó'aū *aruncat*
acolîa, nice acóia ca să nu aibă voe să
o ía...”

Doîná din Bucovina :

Mě suiî pe cea costiță
Să'mî ar și eū o brăsdită,
S'*arunc* puțină se mîntă.

(Marian, II, 42)

Cântecul Pandurilor dela 1821:

Să trag brazda dracului
La ușa spurcatului,
O brăzduță d'ale sfinte
Să țite ciocoiful mințe:
Să'ți *arunc* un s ă m i n a t
Cu sângele meu udat...

(G. D. T., Poes. pop. 484)

Figurat, la Moxa, 1620, p. 381:
„noiră pământul țelenitū și *aruncară*
s ă m ă n ț a d e p r a v o s l a v i e...”

Cu totul în alt înțeles în Pravila
Vasilie Lupul f. 79: „mușaria lui de
să va înpreuna trupēște cu altă mu-
șare, cumu să dzice: una cu alta și să
varsă una la alta, ce să dzice *aruncă*
s ă m ă n ț a, p e n t r u c ă a c ă s t a i a s t e c a
și sodomiă...”

v. *Sămînță*.4°. *arunc* o c h i i .

Zilot, Cron. p. 6:

Incotro *arunca* i o c h i i , a l t n i m i e n u m a i
vedea
Decât jelbi unul la altul cum ar face auđlai...

Alec Văcărescu p. 26:

O c h i i i n e a c ă n d ț i i *arunc*,
De tot se 'ntunecă atunci...

I. Văcărescu p. 237:

Unde-*arunc* i plini de dulceață
O c h i i d ă t ă t o r i d e v i ă ț ă ,
Locul tot îl înviezi;
Pré urită e pustie,
Beznă, ghiță, grozăvie,
Unde tu nu luminezi...

Basmul „Tinerete fără bătrânețe”
(Ispirescu, Legende p. 3): „tocmai când
era să ă s ă , i ș i m a i *aruncă* o c h i i o d a t ă
prin grajd, și zărind într'un colț un
cal răpciugos și bubos și slab, se duse
și la dînsul...”

Doină din Bucovina:

Și cum trec, și cum se duc,
Inapoi o c h i i 'ș i *arunc*...

(Marian, II, 40)

Doină din Banat:

Unde-or fi ómeni mai mulți,
La mine să nu te uți;
Unde sint mai puținei,
S'*arunc* i o c h i i p i n t r e e i ,
Să te uți în ochii mei...

(Vulpian, Texturi p. 104)

unde apare foarte bine deosebirea între
„a se uita”, acțiune intenționată sau
prelungită, și între „a *arunca* o c h i i”,
acțiune fără precugetare sau momen-
tană.

La deminutiv, într'o doină din Ardél:

Unde 'și pune piciorul,
Se aprinde mohorul;
Unde-*arunc* un o c h i ș o r ,
Arde sufletul de dor...

(Familia, 1884 p. 481)

În alt înțeles, o b ă l ă se *aruncă* p e
o c h i i , s a u p e o r i - c e p a r t e a c o r p u l u i .

S. F. Marian (Descânțete p. 7):
„spune descântătórea, că deși albața
se vindecă în decursul descântării, to-
tuși trebuie să se împlinescă cele noē
đile menite pentru descântare, căci ne-
împlinindu-se, albața ă r ă ș i se *aruncă*
p e o c h i i ”.

v. *Ochru*. — 5. *Albăța* (p. 729):

5°. *arunc* d i n c a p = o c l ă t i n a r e
nervósă a capului.

Ion Neculce, Letop. II p. 348: „Im-
păratul (Petru I) era om mare, mai
înalt decât toți oamenii, era nu gros,
rătund la față și cam smad, ócheș, și
cam *arunca* câte o dată din cap flu-
turând...”

v. *Cap*.

6°. *arunc* p i z m ă , u r g i ă , u r ă , v r a j ă
etc., o locuțiune foarte desă mai ales
în cronica lui Moxa, 1620:

p. 347: „iară diavolul văzu viața lor
într'atăta bine în rațu ca ingerii, ce
nu putu răbda, ce *aruncă* urgie spr'in-
șii cu pizmă...”;

p. 353: „*aruncară* v r a j e și li se arătă

că cu brăbăția nu voră puté lua Troada, nice cu sabiia, numai cu hitleniia...“;

p. 356: „aceștiua *aruncă* piz m â Tu-lie de'lă tae, și pre feçorii, și-i strânse bunătătia toată la dinsul...“;

p. 374: „veni mânia lu Dumnezeu spr'insul și-i *aruincară* piz m â toți...“;

p. 388: „déciia *aruincă* piz m â cu vrăjmăgie Varda pre părintele...“;

p. 394: „Foca *aruincă* u rgie pre Ți-mishi pentru că'l vădise oare-cine cu niște cuvinte réle, deci 'lă goni dela dinsu...“

A. Pann, Erotocr. p. 8:

Că cu cât maî mult stăpânul pe sluga își va iubi,
Atât și ură *aruncă* asupra'i când va greși...

Nicolae Mustea, Letop. III p. 78: „dacă face un Domn obicei u măcar cât de rău, alții pre urma luî pré lesne fac pe obiceiul acela, fără de nici o îndoélă, *aruncând* grija sau păcatul asupra aceluia ce l'au scornit...“

v. *Grijă*. — *Pecat*. — *Pismă*.

7°. E ciudată locuțiunea „a *arunca* nă de j de a“, la Zilot p. 21: „Căpitanpașă, întru care își avea aruncată tótă nă de j de a sa...“; ea se găsește însă deja într'un text din secolul XVI, Legenda St-ei Parasceve (Cod. Mss. miscell. al bis. Sf. Nic. din Brașov, p. 72): „Așa amu cu totă sufletulă ruga-se, și toată nă de j de spre a lu Dumnezeu maică *aruincă*...“ A *arunca* nă de j de a spre saŭ întru cine-va, este a avé o speranță întemeiată, tare, neclintită.

v. *Nădejde*.

8°. O expresiune poporană remarcabilă: *aruncă r un t é ț ă* = încep a avé perî albî.

Am intrat făr' de mustoță,
Ș'acum *aruncă r un t é ț ă*;
Am intrat puŭ de Român,
Ș'am agiuns moșnég bătrân...

(Alex., Poes. pop. 252)

9°. Când cine-va sémână pré-mult cu vre-unul din părinți saŭ din né-muri, se dice că: s'a *aruncat* în par-tea cutăruia“.

I. Créngă, Povestea luî Harap-alb (Conv. lit. 1877 p. 177): „Imî pare reŭ că n'am luat macar spânul cel de al doile cî mine. Dacă s'a *aruncat* în partea mâne-sa, ce-î vinovat el?...“

10°. In basmuri: „a se *arunca* în slava cerului...“ = „s'élancer au haut du ciel“ (Julie Hasdeu, Théâtre p. 344).

v. *Slavă*.

11°. Melancolia saŭ ipocondria, numite în specie *aruncat* saŭ *aruncătură*, sint nesce bóle pe carî, după credința poporului, babele saŭ dușmanii le *aruncă* asupra omului:

Frunță verde trei nufele,
Mamă, suratele mele
Ș'aséră s'aŭ socotit
Și aséră s'aŭ vorbit,
Doi mamă, 'ntr'un corn de șură
Să'mî *arunce* fap t și u r ă...

(J. B., Trans. p. 186)

v. *Aruncat*. — *Aruncătură*.

12°. Proverbî:

„Fă-mé, mamă, cu noroc și mé *aruncă* 'n gunoiu...“ (Pann, II, 133).

„Fă bine și'l *aruncă* 'n drum“ (ibid. II, 20).

Binele de reŭ te scapă,
Să'l *aruncă* chiar și în apă...

(Ibid. I, 72)

„La copaciul fără póme nimené nu *aruncă* pétră“ (ibid. II, 126).

„Un nebun *aruncă* o pétră în gîrlă, și o mie înțelepți nu pot să o scóță“ (ibid. III, 118).

In hatirul Dumnévóstră
Iacă m'*arunc* pe feréstră...

(Ibid. II, 151)

„O dicétóre fórte respândită la Românî: Nu maî *arunca* mórtea în Ți-

gani!" (R. Simu, Trans., c. Orlat), când cine-va se pré-laudă saă se pré-îngâmfa, cređându-se mai ce-va decât alții.

Jipescu, Opincaru p. 149:

„—Mă, Țimboace, da ce zăboghiși în casă mai mult? Or te bātu mușerea și mai întârziashi?..."

„—Așa o hi, măi Dane! Mult te gândiși? Poate că tu ai pățit așa lucru ș'acum *arunci* moartea în Țiganii!..."

v. Țigan.

IV. Particularități fonetice.

Sonul *n* în *arunc* se rostia ca o vocală nasală. De aceea la Macedo-români el a despărut de tot, ȳicându-se *arucare* și chiar *arcare* (Dr. Obedeanu), ér în vechile texturi române se scrie adesea prin litera vocală. Așa, afară de unele citațiuni de mai sus:

Textul biblic oltenesc circa 1560 (Cuv. d. bătr. I p. 11): „pre trupurele vostre cële morte eu le voiu *aruînca* (аровѣка) ca pre idoli voștri..."

Fragment biblic din sec. XVII (Cod. MSS. miscell. al bis. Sf. Nic. din Brașov, p. 259): „să nu ne înșine *aruîn-cămu* în năpaste..." Și tot acolo p. 294: „nice să ne *aruîn-cămu* noi înșine în nevoi și în năpăști..."

Moxa, 1620, p. 382: „și *aruîn-că* pre toți dăjdi gréle..."

Mitropolitul Varlam, 1642, I. f. 143 a: „prinsără'l și'l *aruîn-cară* într'o groapă..."

În limba poporană poetică, ne întimpină și forma *darunc*, cu eufonicul *d* ca în „dalb“, „daur“ etc.

Colindă din Ialomița:

Și când ochi'și *darunca*,
Dinapoi maica venia...

(G. D. T. Poes. pop. 26)

Balada „Toma Alimoș“:

Ochi'și negri *darunca*,
Peste câmpuri se ulta,
Și departe ce 'mi zăria ?..

(Ibid. 582)

v. *Asvirl.* — *Léped.* — *Țip.*

Aruncăre (plur. *aruncări*), s. f.; l'infinitif d'arunc pris comme substantif: rejet, action de jeter, de lancer etc. „Asvirlire, lepădare, nevrere, neprimire a unui lucru, împingere dela sine“. (Costinescu).

v. *Arunc.* — *Aruncătură.*

¹**Aruncăt**, -ă, part. passé d'arunc pris comme adjectif: jeté, lancé etc. Exprimă ca adjectiv toate sensurile verbului *arunc*: asvirlit, lepădat, respins.

v. *Arunc.*

²**Aruncăt**, part. passé d'arunc pris comme substantif: 1°. jet, rejet; 1°. t. de Méd. popular. : mélancolie, hypochondrie.

Ion Ionescu, Bunul gospodar p. 36: „Sămănătorul trebuie, precum pe toate semințele cele mici, de asemenea și pe trifoiu să'l *arunce* în doă rinduri, mergând cu *aruncatul* și întorcându-se tot pe un loc..."

Se întrebuinteză adesea în construcțiunea supinală: „de *aruncat* = de lepădat, ce pôte saă cată a se *arunca*, a se lepăda“ (Costinescu).

Ca nume poporan de o bôlă, e sinonim cu *aruncătură*.

Descântec „Spălarea Urei“ din Bucovina:

Și să mă spell pe mine:

De ură,
De gură
Și de făcetură,
De dat,
De fapt
Și de *aruncat*...

(Col. I. Tr. 1882 p. 380)

v. *Arunc.* — *Aruncătură.*

Aruncăte (pe-), adj.; en jetant, en lançant, désordonnement. Se ȳice și pe a *asvirlite*. Fără șir, fără rinduélă.

N'am așezat lucrurile, ci le-am pus pe *aruncate*. Unul din adverbii în carî, ca în „pe sărite“, „pe nesciute“, „pe auzite“, prepozițiunea pe păstrează funcțiunea instrumentală a latinului per.

v. *Arunc.* — *Pe*.

Aruncător, -*óre*, adj. et subst.; jectant, lançant. „Care aruncă saū prin care se aruncă, se asvirle ce-va“ (Costinescu).

v. *Arunc.*

Aruncătură (plur. *aruncături*), s. f.: 1°. jet, coup; 2°. objection, reproche; 3°. t. de Paléogr.: lettre écrite au-dessus de la ligne; 4°. t. de Méd. popul.: mélancolie, hypocondrie.

1°. *aruncătură* „jet, coup“:

I. Văcărescu p. 535:

Prin o *aruncătură*
A genelor frumoase...

„*Aruncătură* de ochi=coup d'oeil, aperçu“ (Pontbriant).

2°. *aruncătură* „objection, reproche“:

Basmul Fata Ciudei“ (Sbiera, Povești, p. 63): „Da unde'i dară? il întrébă ea scârbindu-se și supărându-se éráș forte, făcendu-i *aruncături* că el vrea s'o înșele...“

3°. *aruncătură* „lettre écrite au-dessus de la ligne“:

Ceă ce în paleografă se numesce „litterae columnatae“.

Se întrebuința la Români numai cât timp ei aū scris cu cirilica.

Ion Ghica, Scrisórea IV: „maī adăoga câte un ucu-scurt pe ici pe colea, saū câte o *aruncătură* doș pe deasupra, ca să fie slova maī cicoească...“

Același, Scrisórea XIII: „numaī în câte-va serî mă învățase să scriū romănesce; citiam slova cea maī cicoească și scrieam cu treī *aruncături* pe d'asupra...“

Cu cât manuscriptele romănesce sînt maī vechi, cu atăta *aruncăturile* sînt maī puține și maī rare. Apogeul lor este în secolul trecut și în prima jumătate a secolului nostru, când unii ajunseră a scrie nu în douē, ci în treī și patru caturī, iar iscăliturile se făceaū printr'un fel de monogramă de litere suprapuse.

4°. *aruncătură* „mélancolie, hypocondrie“:

În Bucovina descăntecul „de *aruncătură*“ se începe cu:

Ieșiți *aruncături*,
Ieșiți făcături,
Ieșiți țipături,
Ieșiți săgeți,
Ieșiți reutăți...

D. S. F. Marian (Descăntece p. 25) observă: „Dacă cine-va cade într'o bôlă grea așa, că nici decum nu'i vine a lucra, ci tot una stă supérat, saū îi vine dor numai de ducă, saū alte cugete rele il cuprind, se crede că atare vrăjitoare saū vre un dușman óre-carele i-a aruncat nisce farmece în cale, și el de aceia s'a bolnăvit așa de reū, pentru că a călcat în *aruncăturile* aceste...“

În acest sens se ȃice și aruncat.

v. *Arunc.* — ². *Aruncat*.

A-rùptul capului (d'a-), adv.; la tête la première. Repeșindu-se fără a căuta la pedeci, aruncându-se într'o primejdiă fără preget saū fără socotelă.

Alexandri, Surugiul: „Drumu cotigăa pe lingă o prăpastie adăncă, plină de bolovanī. Mișcă, băete! să mi te duci de-a-rùptu capului! Unde-am repeșit caī la vale, unde-am cārnit oiștea spre mal, și 'ntr'o clipală, caī, trăsură, surugiū, arnăut și cicoču, eram cu toți stălciti și uciși în fundu prăpastiei...“

v. *Rump.* — *Rupt*.

¹ *Arvă* s. *hârvă* (plur. *arve*, *harve*), s. f.; t. d'Agric.: vignoble situé au bas d'une colline ou dans la plaine. O viiă care nu se află pe dél, ci pe loc șes. Cuvînt fôrte remarcabil, care — fie cu sens de viiă, fie cu acela de șes—trebuî să fi fost altă dată destul de răspândit, după cum se vede din unele numiri proprie topice.

Aurelian, *Țera noastră* p. 133: „viile dela pôle saŭ de pe șes, *harvele* după cum le dice în Prahova, se pot cumpăra și cu 300 lei pogonul...”

Tot în districtul Prahova, tocmai în regiunea cea vinicolă a Podgoriei, se află și satul *Arva*, iar în districtul Putnei se cheama *Arva* satul Capotanul de jos, și același nume îl pörtă acolo doă riulețe (Frunțescu).

Cihac (II, 723) trage cuvîntul din maghiarul *árva*, pe care'l traduce prin „orphelin, isolé”, și observă: „la plupart de vignobles étant sur les collines, ceux dans la plaine se trouvent isolés”. De'ntăiu, unguresce *árva* nu însemnăză nici o dată „isolé”, ci numai „orphelin”, adecă un copil ramas fără părinți, și negreșit că noțiunea unei vii „fără părinți” e tot ce pôte fi mai ciudat. Al doilea, fie pe șes, fie pe dél, acolo pe unde se află vii, ele formăză tot-d'a-una o grupare, iar nu ne întimpină câte una singuratecă. Al treilea, numele de *Arva* dat riulețelor dovedesce că sensul fundamental al cuvîntului este vale în opozițiune cu dél.

v. *Vale*.

Arvă este tot ce pôte fi mai romanic. Latinesce *arvum* și *arva* se chiamă o câmpia care pôte fi lucrată, astfel încât să producă, fie grău, fie vin. Varrone (De re rust.) dice anume: „majores nostri ex arvo aequae magno, sed male consito, et minus multum et minus bonum faciebant

vinum et frumentum”. Într'un text frances din 1326 ne întimpină *arve* cu un sens fôrte apropiat: „La ruis-selée qui est entre nos vignes de Rousées et l'arve Thomassin...”, unde femininul *arve*, adecă întocmai românul *arvă* din Prahova, însemnăză un fel de pămînt vinicol diferit de *vigne*=*viiă*. Du Cange (ed. Carpent. VII, 39) explică pe vechiul frances *arve* prin: „place vague, propre à bâtir”. Orî-cum ar fi, este aceeași vorbă cu al nostru *arvă*.

v. *Harvă*. — *Viiă*.

² *Arva*, t. de Choréogr. popul.: nom d'une danse. Un joc al Românilor din Dobrogea, pe care'l cunoscem numai din nume.

„Intre danțurile obicnuite pe aici în popor: Sălcióra, Brăul, Oisa, Mărunțica, Valu, Orindica, *Arva*, Rața...” (I. Diaconu, Dobrogea, c. Luncașița).

v. *Danț*. — *Horă*. — *Joc*.

¹ *Arvât* (plur. *Arvați*), n. pr. m. étn.: Croate, Slave de Croatie. Din paleoslavulic *Harvatŭ*, *Hrŭvatin* (Miklosich).

Nicolae Costin, *Letop.* I p. 88: „văzând acei doi frați oștiri așitate între némul lor, vorovindu-se amândoi s'aŭ clătit den Iliric, țara *Arvaților*, și den Dalmația...”

Se întrebunța cu același sens și forma mai puțin romanisată *Horvat*.

v. *Șchiaŭ*. — ² *Arvat*. — *Horvat*.

² *Arvât*, n. pr. m. pers. Este numele etnic *Arvat* „Croate”, devenit poreclă, întocmai ca *Rusu*, *Sîrbu*, *Turcu* și atâtea altele.

Sub Bogdan-vodă Lăpușnănu era la 1569 *Arvat vel-comis* (Cond. Doljescilor II p. 392, în Arch. Stat.).

Dumitru logofăt, Bucuresci, 1629 (Doc.

Rom. I No. 170 în Arch. Stat.): „loc de casă aici în oraș în București derept 26 de galbeni și jumătate, care loc iaste între Dumitru Colécîu croitor și între *Arvat* și între pimnița lu Siman județul...”

Un zapis de asemenea bucurescén din 1795 (ibid. No. 325): „eu jupânul Defta negușitorul den București, împreună cu jupănêasa mé Ancuța fata lui *Arvat* spâtar ot Izvor...”

Din acest nume personal *Arvat* s'a născut apoi numele topic *Arvătesci*, după cum se chiamă, bună-ora, un sat în Mehedinți și o pădure în Romanati (FrunDESCU).

v. ¹. *Arvat*.

³. *Arvăt.* — v. *Avat*.

Arvătesci. — v. ². *Arvat*.

Arvinte, n. pr. masc.: 1°. Laurent; 2°. t. légendaire: une espèce de Jocrisse. Ca termen legendar, *Arvinte* reprezintă un tip de om posnaș.

Intr'un vodevil, Alexandri a unit la un loc ambele personaje comice populare din Moldova: „*Arvinte* și *Pepelea*”, cel de'ntăiu ca moș al Mândicai, cel-alt ca peșitor:

„*Pepelea*. Mânca-l'ar zmeoaicele, ghîuj afurisit!... Și ce faci tu acolo singurică?

„Mândica. Cos!

„*Pepelea*. Rochița ta de nuntă?

„Mândica. Ba!... antereu lui moș *Arvinte*...”

„*Pepelea*. Îar îl cârpesci?... De când te sciu, alta nu faci... Mai deunăđi i-ai scos mânicile, ca să'i pui spete.

„Mândica. Acum i-am scos spetele, ca să'i fac poale.

„*Pepelea*. Ha! ha! ha!... O s'ajungă vestit în țară antereu lui *Arvinte*, mânca-l'ar guzganii!...”

Acest personagiū, ajuns în adevăr „vestit în țară”, fusese creat de Donici prin fabula „Antereu lui *Arvinte*”:

Arvinte cotele aū ros la antereū,
Dar n'au stat mult sâ socotescă,
Ci singur el mereū
Se puse sâ'l cârpescă,
Îar pentru petici de cârpit
Din mâneci a tăiat ca o a patra parte,
Și antereu l-au gătit
Cu mânicile prea scurtate,
Incât ori-carele vedea,
De el ridea...

Donici nu făcuse alt-ceva decât a traduce, schimbând numele „Trișcă” în *Arvinte*, o fabulă rusescă de Kryloff „Тришкинъ кафтанъ”:

У Тришки на локтяхъ кафтанъ продрался.
Что долго думать тутъ? Онъ за иглу
принялся,
По четверти обрѣзалъ рукавовъ,
И локти заплатилъ. — Кафтанъ готовъ...

Acéstă fabulă a fost imitată franțuzesce de Baronul de Stassart sub titlul „L'habit de Jocrisse” și italianesce de Gioachino Ponto sub titlul: „L'abitò di Giocrisso”; dar numai la Români *Arvinte* a reușit a deveni un tip poporan, căci se întemeiază pe cunoștința legendară anterioră a acestui nume.

În Transilvania prin „moș *Arvinte*” poporul înțelege pe un bătrân căruī îi place a da sfaturī saū a judeca lumea. Astfel în basmul „Lupul cu cap de fier” (Reteganu, Povești ardelenesci, III p. 28): „Spânul avea numai mână de luat, dar nu și de dat, iar moș *Arvinte* ȳcea c'așa vor fi toți spânaticii pînă va peri lumea...”

Este și o ȳcătore rimată:

Bine ȳcea moș *Arvinte*:
Val de cap unde nu'i minte.

(Ibid. V, 79)

Despre acest moș *Arvinte*, Bănăȳ-

niî aû o poveste întrégă, care ne spune că era popă, care la bătrânețe „s'a tras în sêcrețiî de munți unde și mușchîl se teme să crêscă“, fiind desgustat de înșelăciunile lumii (ibid. 79—85).

În munții Ardêlului există o altă legendă, în care personalul principal e tot popă, dar un om fôrte neastîmpêrat, astfel că vlădică l'a pedepsit să fie preut într'un sat de Țiganiî :

„Pré-sfinția Sa și-a pus în gând pe vremea aceia să facă ómenî din Țiganiî din Puradeî, căci îșî đicea : și Țiganiî din Puradeî sint oî de ale mele, și pe ei trebuie să'i păstoresc, că am să daû samă lui D-đeû pentru ei. De aceia Pré-sfinția Sa, ca să pótă căpêta popă în Puradeî, care să fie păstor la turma de Țiganiî, a hotărit să dee pe fie-care an câte 200 florinî aceluia care va sluji cu credința în Puradeî. Și 200 florinî pe vremea aceia erau bani, nu glumă ! Și cu tóte acestea nime nu se îmbulzia să fie popă în Puradeî. Îar Țiganiî din Puradeî era pe aci pe aci să'și lepede legea, ca să'și capete preot. Atunci tot Pré-sfinția Sa a pus ochiul pe părintele *Avrinte*, și a hotărit ca să'l trimită popă în Puradeî. Căci părintele *Avrinte*, ca om tinăr, neînsurat, învățat vrășmaș și pe față și pe dos, făcuse mai multe posne, și nu era chip de a'l canoni. Ca în chip de cel mai strașnic canon a hotărit dară Pré-sfinția Sa să trimită pe părintele *Avrinte* popă în Puradeî...“ (Tribuna din Sibiu 1885 No. 138—143).

În acest mod, pentru a românisa fabula lui Kryloff, Donicî a introdus în ea un vechiû tip legendar curat poporan, dacă nu tocmai de sgărcit, în orice cas de un om mult pățit și ajuns comic prin pățaniile sale.

Din documente, un act moldovenesc din 1689 (Condica Asachi în Arch.

Stat. t. I f. 238 b) menționéză în districtul Fălciului pe *Avrintie*, proprietar în satul Vitoltescii ; iar un altul din 1659 (ibid. f. 527 a) vorbesce despre „popa *Avrentie*“.

Forma *Avrinte*, care circuléză alături cu *Arvinte*, ne duce la etimologia acestui nume. *Arvinte* este o metatesă din *Avrinte*, înlesnită prin mulțimea cuvintelor începătoare cu *ar-*, față cu puținătatea celor cu *av-*. *Avrinte*, la rîndul seû, corespunde unei forme literare *Avrentie*, întocmai ca „Terinte“ lui „Terentie“ sau „Axinte“ lui „Axentie“.

Ion Neculcea, Letop. t. II p. 297 : „Duca-vodă, dacă auđi că șed Cantimireștiî la casele lor cu pace, îndată se îmbracă cu cămeșă de ghiață, decî și trimise pe vlădica de Roman anume *Avrentie*...“

Acest *Avrentie* figuréză sub anul 1701 în lista episcopilor din Roman ca *Lavrentie*. Multe note biografice despre el se găsesc la episcopul Melchisedec, Chron. Romanului, I, p. 314 sqq.

Prin urmare, *Avrentie* este o formă românescă din lat. *Laurentius* sau mai bine din slav. *Лаврентиѣ*, căci latinul *-tius* s'ar fi asimilat la noi în *î*, pe când slavicul *tiî* trece în *-tie*. Chiar pierderea inițialului *l* în *Avrentie* din *Lavrentie* este de provenință slavică. Arborul *laurus* „dafin“ se chiamă bohemesc și polonesc *vavrin* (*wawrzyn*), iar numele propriu *Laurentius* — polonesc și bohemesc *Wawrzyniec*, *Wawrinec*, astfel că noi am făcut pe *Avrentie* dintr'o formă slavică *Vavrentie* cu pierderea inițialului *v* prin disimilațiune cu al doilea *v*, pe când inițialul *l* de'naintea lui *a* nici într'un cas nu se perde la Români. O reacțiune însă pe deplin romanică contra slavicultului *Avrentie* este forma poporană *Ar-*

vinte, românisată nu numai prin meta-tesă, dar mai ales prin finalul *-inte*, ca și când ar veni dintr'un prototip curat latin *Arvens* (*Arventem*) după analogia lui părinte = *parentem*, *ferbinte* = *ferventem* etc.

Printr'o ciudată întâmplare, Laurentie, pe care biserica îl serbeză la 10 August și care fusese ars de viū în Roma pe la anul 257, se pôte a fi fost și el cam sgârcit, de óră-ce comunitatea creștină de acolo îl alesese de casier. Printr'o altă întâmplare nu mai puțin curioasă, acest sfânt a dat naștere și'n Franța la vr'o două locuțiuni proverbiale, dar de o altă natură: „être sur le gril comme St. Laurent“, când se vede cine-va pus la strîmtóre; iar când își recâștigă un loc pierdut:

„C'est aujourd'hui la Saint-Laurent,
Qui perd sa place la reprend..“

v. *Arvune*. — *Antereu*. — *Terinte*.

Arvön. — v. *Arvune*.

Arvónă. — v. *Arvună*.

Arvînt. — v. *Arvune*.

Arvună (plur. *arvune*), s. f.; t. jurid.: 1°. *arrhes*; 2°. tout ce qu'on donne au fiancé ou à la fiancée avant les noces. În sensul de'ntăiu, care este cel general: „Preț dat la facerea unui contract de cumpărare înainte de primirea lucrului cumpărat, în semn de obligațiune pentru părțile contractante“ (L. M.). Grecul ἀρῦνᾶ ἀβῶν, ἀρῦνᾶ ἀβῶν ας (*Cihac*). Din cauza acestei derivațiuni, în vechile texturi nu sînt rare formele *arăvonă* și chiar *arăvon*.

Mitropolitul Varlam, 1642, II f. 33 b: „mî-au dzisū să ducū grăulū în Mirlikîia, și iată că mî-au datū și 3 galbeni *arăvonă*...“

Pravila Moldov. 1646, f. 3 (cf. Mateiu Basaraba p. 291): „de să va tocmi vre un lucrător, și de va lua asupra sa să lucrédze o vie, și va lua și *arăvonă* dela stăpân și va începe a lucra...“

Dosofteu, Synaxar 1683, Oct. 6 (f. 50 a): „dându-le și *arăvonulū* împărăției cerîului...“

Același, Liturgiar 1683 (Slujba marelui Vasilie f. 29 a): „a de fiu punere darū, *arăvonulū* de viitoaria moștenie, pârğa văcuitelorū bunurî...“; dar tot acolo mai jos (Priceștenie f. 97 b): „*arăvonă* vieții ceii viitoare...“

Mitropolitul Antim, Predice p. 18: „taîna acésta de astădî a schimbării lui Hristos închipuește și este ca un *aravon* acei mărirî a împărăției cerîului...“

Forma românisată *arvună* ne întimpină deja în secolul XVII.

Pravila Mateiu Basaraba 1652, p. 142: „De să va logodi cineva și va fi muritū unulū deîntr'amândoi sau bărbatulū sau muțarē, atunce numai ce să întoarce *arvuna* la partē carē e vie, iar nu indoită...“

Noul Testament din Belgrad 1648, Paul la Corint. I, 22:

Carele ne-au și sămnat pre noi și dēde <i>arvuna</i> Duhulū întru ini- mile noastre...	Qui et signavit nos, et dedit pignus Spiritus in cordibus nostris...

dar la margine explică pe *arvună* prin zălogū.

Legiurea Caragea, 1818 p. 17: „De să va face vânzarē cu *arvună*, și să va căi vânzătorîul, dă înapoi *arvuna*, și mai plătește încă atăta...“

Ibid. p. 42: „Când să va strica logodna, atunci *arvunele*, adecă darurile dela logodnă, să daū înapoi...“

A. Pann, Prov. I, 152:

Când te tocmești, cere să'ți dea plată bună; Nu lua îngrabă pe nemic *arvună*...

In sens comic :

„—Să'mi dai *arvună*.

„—Gura mea *arvună* 'i, răspunde cumpărătorul; dacă însă e un om cunoscut că nu se ține de cuvânt, atunci vîndătorul îi zice:

„—Iată așa și așa în *arvună*'ți!“

(R. Simu, Trans., c. Orlat)

v. ¹ *Grec*.

Arvunăesc (*arvunit*, *arvunire*), vb.; donner des arrhes. A da arvună. Une-orî se întrebuintează și forma *arvunez*. In vechile texturi însă găsim *aravonesc* și chiar mai grecesce: *arvovoniscă*.

Dosofteiu, Paremiar 1683 (a 7-ia Miercuré, f. 34 b): „Astădză acel viclénú s'au strânsă săború și asupra svinții tale deșarte să învăță; astădză din voroavă lațul Iuda și'l *aravonăște*, iară Caiafa fără de voe mărturisăște...“

I. Créngă, Stan Pățitul (Conv. lit. 1877 p. 23): „Scaraoschi îl întreabă: —Ei copile, ce ispravă ai făcut? Câte suflete mi-ai *arvunit*? Dă'ți solia! —Ia mai nimica, stăpâne, răspunde dracul...“

Dosofteiu, Liturgiar 1683 (Molithe petdesiat, f. 114 a): „nedejdile nostre ciale de înviere și de neputreda viață prin a ta nemințită făgadă ni să *arvovoniscă*...“

A. Pann, Prov. I, 151: „*Arvună*ză din vreme pe fericita muncă...“

v. *Arvună*.

Arvunit, -ă, part. passé d'arvunesc pris comme adjectif: celui qui a reçu des arrhes. Cu sens de logodnic, acest cuvînt ne întimpină în Fragmentul biblic din sec. XVII (Cod. MSS. miscell. al bis. Sf. Nic. din Brașov, p. 34): „lui Iosifú ca *arvunit*-

tului de purure fetei și păzitoriu, înpreună și slujitoriu curăției ei...“

v. *Arvunesc*.

Arvune s. **arvun** s. **arvun** s. **arvint**, subst. m.; t. de Botan.: *Quercus pedunculata*, *Quercus robur*, *rouvre*. Cu proteticul *d*, acest cuvînt nu e rar în colinde; fără *d* și sub forma *arvune*, îl cunoscem în districtul Dîmbovița.

Colindă din Dobrogea :

Prunduleț de Mare,
Sub sóre resare
Un verde *darvint*
Bătut tot de vînt;
Nu'i verde *darvint*
Nici bătut de vînt,
Ci'i un roș călin
Bătut de vînt lin...

(Burada, Călet. 65)

Și 'ntr'o altă colindă tot de acolo :

Prunduleț de Mare,
Crescutu-mi-a tare
Aici pe pămînt
Un verde *darvint*..

(Ibid. 82)

Colindă din Ialomița :

In prunduleț de Mare,
Sub zare de sóre,
Născut'a
Crescut'a
Dun verde *iervant*
Ș'un roșu călin...

(G. D. T., Poes. pop. 85)

Colindă din Teleorman :

In schela Mării,
In vadul sării,
Născut'a
Crescut'a
Dun verde *darvun*,
Verde și frumos,
Sus frunța'i mărunță,
Jos umbra'i rötundă...

(Ibid. 84)

O colindă din Ialomița :

Sub zare de sóre
In ostrov de Mare
Născut'a,
Crescut'a
Dun verde *darvon*,
Dun rumen călin...

D. G. D. Teodorescu (Poes. pop. 50), publicând această din urmă colindă, observă în notă : „In alte variante *iar-vant* și *darvant*, ér ca refren se ȳice : „*darvunel* cu frunȳă verde. Este vorba „despre sicomor, ȳis bulgăresce явор, „saũ mai bine despre arȳarul stufos, „cu frunȳă lată ca de platan“.

Nu e nici sicomor, nici arȳar, și nici cu bulgarul „iavor“, comun tuturor Slavilor, n'are a face.

In basmul despre Iléna Cosăndana, așa cum se povesteste în Dîmboviȳa, cei trei feciori de împérat merg pe rînd „pînă deteră de un *arvune* mare, al căruia vîrf se părea că ajunge la cer“ : de acolo se începea împéreaȳia Ilenei. „*Arvune*, cu tonul pe *u*, însemnéză un stejar secular“ (G. Stănescu, Dîmboviȳa, c. Bilciuresci).

In colinde *arvînt* și *arvun* ni se înfăȳșeză ca un arbore tot-d'a-una „verde“ în antitesă cu „roșul călin“. In graiul țeranilor din Dîmboviȳa *arvune* se aplică la stejar, caracteristic éráși prin verdéȳa sa pînă și'n locuȳiunea proverbială : „Român verde ca stejarul“. Este anume *gorunul*, numit și *slădun* (Dr. Brănză), de unde se explică prin analogiă sufixul în *arvun*, astfel că, înlăturându-se d'o-cam-dată finalul -un ca analogic, remăne tulpina *arv-*. Nu mai vorbim despre iniȳialul *d* în formele cele poetice *darvun*, *darvînt*, *darvon*, care este numai eufonic ca și'n „dalb“, „daur“, „darunc“ etc., întrebuintate mereũ în cantece, nici o dată în graiu.

Să ne întrebăm acuma : de unde vine

tulpina *arv-* și forma cea organică *arvînt*?

Noi scim cu certitudine că din numele personal Laurentie Romăniĩ aũ făcut Arvinte. In *arv-* dară, prin aceiași transiȳiune fonetică, se pôte ascunde la *urus*. Din *laurus* o formaȳiune *laurentum* = *arvînt* se constată prin numele vechiului oraș italic „Laurentum“ și chiar prin amplificatul „Laurentius“, analog cu „Terentius“, care nici el nu se pôte justifica fără o formă intermediară „terentum“ (Corssen, Aussprache ²I, 512). Pe de altă parte, un adjectiv latin vulgar *laurinum* = italianul „laurino“, spaniolul „laurino“ etc., a devenit la Romăniĩ *arvin* ca substantiv, întocmai precum din adjectivul „aluminum“ s'a făcut la noi „anin“, saũ franȳuzesce „chêne“ din adjectivul „quercinum“. Trecerea ulterioară a lui *arvin* în *arvun*, mai înlesnită prin labialul *v*, se datoréză, precum am aréat-o mai sus, analogiei celor doi sinonimi *gorun* și *slădun*, pe cari poporul îi rostesce de asemenea *gorune* și *slădune*, după cum se ȳice și „anine“ alături cu „anin“ saũ „căline“ lîngă „călin“.

După fonetica romăneșă, iniȳialul *l* de 'nainte a lui *a* nu dispăre. Chiar din „laurum“ noi avem pe „laur“ ca nume fórte poporan al plănteĩ *Datura-stramonium*. De unde'ĩ dară dispariȳiunea lui *l* în *arvînt* și'n *arvun*? Vorbind despre cuvîntul „Arvinte“, noi am văȳut înriurirea slavică în perderea iniȳialului *l*. Aceiași înriurire slavică ne întimpină, prin urmare, și'n perderea iniȳialului *l* în *arvînt* = *laurentum* și'n *arvun* = *laurinum*. In adevér, numele polon al dafnului s'a format și el din romanicul „laurinum“, dar înlocuind pe *l* prin *v* : *wawrzyn* = *vavrin* „laurier“; tot așa la Bohemĩ :

wawijn; iar unii Slavi, din cauza dis-parițiunii lui *l*, au confundat pe dafin cu arțar, numit slavonesce „iavor“ (Linde, v. Wawrzyn; cfr. Matzenauer, Cizi slova p. 238). Inriuririi slavice se datorază și forma *iarvant*, cu proteticul *ī*, pe care fonetica slavică îl acață mai tot-d'a-una la inițialul *a*: iablanī = ablanī, iagne = agne, iadū = adū, iazū = azū etc.

Legionarii romanī aduseră în Dacia o nomenclatură întregă greco-italică a laurului: *dafin* (δάφνη), *laur* (laurum), *laurīnt* (laurentum) și *laurin* (laurinum). Laurul însă, care le fusese atât de familiar în Italia, aci nu se afla nicăiri. Numirile lui au căutat să se transpörte la alte plānte, cu carī el înfățișea vr'o asociațiune de idei. Laurul din grădinī saū cel importat din străinătate a păstrat numele de *dafin*, care însă a devenit tot-o-dată la Oltenī sinonim cu salcām, negreșit din cauza mirosului florilor acestuia din urmă. Cuvīntul *laur* s'a pogorit la otrăvitōrea cūmāfae „stramoine“, care face pe om să aiureze, după cum aiuraū în vechime pitonisele māncānd frunđe d'ale adevēratului *laur* (De Gubernatis, Myth. d. plantes II, 193). *Laurin* s'a ȃis stejarului celui verde. În fine, *laurīnt* a remas, ca un termin botanic nedecis, numai în poesia poporană. În vécul de mijloc, influința fonetismului slavice asupra limbei romāne a făcut ca *laurin* și *laurīnt* să pērdă pe inițialul *l*, devenind apoi pe calea analogică: *arvun* și *arvīnt*, pe de o parte prin paralelism cu mulțimea cuvīntelor romāne începētōre prin *ar-* față cu puținēitatea celor cu *au-*, pe de alta prin analogiā cu sufixul *-un* în sinonimī *gorun* și *slādun*.

v. *Afin.* — *Arvinte.* — *Aurel.* — *Dafin.* — *Gorun.* — *Laur.* — *Slādun.* — *-un...*

Arvunel. — v. *Arvune.* — *Aurel.*

Arz (plur. *arzurī*), s. n.; rapport, mēmoire, requēte, supplique, pētion collective. Se ȃcea și aspirat *harz*. Cuvīnt turcesc, acum despărut din graū, altă dată însă fōrte întrebuițat în relațiunile Romāniei cu Pōrta-Otomană, alături cu compusele 'arz-i mahzar și 'arz-i hal, carī luaū la noi formele de: *arzmahzar*, *arzmagzar*, *arzumagzar*, *argimagzarū*, *arzuhal*, *arzihal*, *arzahal*, *arzoval*, *harzoval* etc. (Șainēnu, Elem. turc. p. 10). Sinonim cu pīră și jalbă.

Ion Neculce, Letop. II p. 268: „au început a face pără și *harzurī* la Poartă, a pārire pe Muntenī...“

Același, p. 314: „Mihaī Vodă dela închisoare dela Țarigrad au făcut un *arz* de l'au dat la Impăratul cu pără pre Antioh Vodă...“

Același, p. 334: „sosind boierī la Țarigrad, au socotit vreme și au pāscut prilejul, și când au eșit Impăratul la gēmie, ei și-au aprins rogojinī în cap și au dat *arz* la Impăratul, jāluind pre Nicolai Vodă ce le-au făcut...“

Obiceul aprinderī rogojinelor în asemenea ocașiuni se generalizase la Romāni chīar când nu aveau a face cu Turcii, ci cu autoritāțile țerei, și se pare că tocmai etimologia poporană dela *arȃ* a înlesnit lui *arz* de a se respīdi în graū.

Ion Ghica, Scrisōrea XIII: „s'au sculat Țirgoviștenī cu mic cu mare, ș'au venit la divan la Bucuresci cu rogojinī aprinse în cap și cu jalba în proțap...“

De câte orī însă se întrebuița cuvīntul *arz*, era vorba anume de Turci.

N. Muste, Letop. III p. 41: „precum este deprinsă firea Moldovenilor grabnică la lucrurī noue, numai căt li se pārea cevași boierilor Moldovenī

spre Domnul lor, se și ducea în pribegie în țara Muntenescă, la Brâncovenul Domnul Muntenesc, și se scula cu pară asupra Domnului lor, făcând *arzuri* la Poarta Turcescă...”

Enachi Cogălnicenu, Letop. III p. 216 : „Atunce Domnul a făcut un *arz* dela toată țara și dela Turcii de loc...”

Același p. 222 : „și a găsit cu cale ca să facă *arz* dela toată țara către Împăratul...”

Beldiman, Tragod. v. 649 :

La Brăila să se scrie și la Țarigrad un *arz*
Să ne scapo de osindă, să ne scotă din necaz...

Mai puțin poporană era forma *arzuhal*.

Axinte Uricar, Letop. II p. 181 : „Murind dar acel Mubaegi Ahmet Aga, a dat *arzuhal* copiii lui la Vezirul Ali Pașa...”

Enachi Cogălnicenu, p. 215 : „spuind și halul lui ce i s’au tămplat, arătând și ce venituri are Domnul aice, l’au pus la cale ca să facă șeretlic, zicând că ei îl vor ajutora la toate, făcând un *arzaval* către Împăratul Sultan Mehmet...”

Dionisie Eclesiarc, Chron. (Papiu, Monum. II p. 199) : „Iar vodă Moruz însciințându-se că nu s’au putut a se schimba lucrul, fiind măestru a făcut altă meșteșugire, și puind de a făcut *harzoval*, adecă jalbă către împăratul...”

Și mai puțin poporan era *arzmahzar*, despre care a se vedé exemple la d. Șainénu.

v. ². *Artic.* — *Jalbă.* — *Piră.*

Arzmahzâr. — v. *Arz.*

Arzöp. — v. *Harzop.* — *Brândă.*

Arzumagzâr }
Arzuhâl } v. *Arz.*

As-, pron. démonstr. f. : abréviation d’astă, cette. O scurtare din astă, întrebuințată în graiul poporan atât de ’ncóce precum și de ’ncolo de Carpați, dar numai în asociațiune cu unele denumiri de timp : nópte, diminéță, veră, tómnă etc., cari se încep printr’o consónă.

Jipescu, Opincaru p. 56 : „ghisaî *as’* nópte un pustiü dě ghis urit, scuîpați-vé ’n sîn, și hiie dēparte d’ast loc...”

Doină din Moldova :

Unde mi-aștern, nu mă culc ;
Unde gândesc, nu mă duc ;
Că m’am dus *as’* vară-odată,
Ș’am oftat o iernă toată...

(Elena Sevastos, Cântece p. 56)

Doină din Ardél :

Scii tu, bade, mai *as’* vară,
Amîndoi mâncam o pară ;
D’acum de-am avé cu sacul,
Nu ne-am da unul la altul...

(Familia, 1884 p. 203)

unde editorul pune : ađi-veră“, ceia ce nu are nici un înțeles.

„umblu dě *as*-diminéță dăpă primar, și nu l’am găsit pē nicăiri, umbla-i-ăr năjitu pîn cap să’i umble...” (Th. Theodorescu, Ialomița, c. Lupșenu)

„*as*-nópte a intrat luchi ’n zăvadă ș’a mâncat v’o trei oi, chétră-le ’n gură și mărăcini în cale dě jigăniî afurisite !“ (ibid.)

v. *Acest.* — *Ast.* — *Est.*

Asăchi. — v. ¹. *Asan.*

¹. **Asălt** (plur. *asalturi*), s. n. ; assaut, attaque de vive force. Este italianul *assalto*, prin care totuși nu se pot înlătura turcul iurăș și slavicul năvală, trei sinonimi de o potrivă folositori : o armată dă *asalt* unui loc întărit ; un singur om pôte da năvală în ori-ce grămadă de ómeni ar-

mați sau nearmați; o oștire dă iurăș asupra unei oștiri.

Enache Văcărescu, 1792 (Papiu, Monum. II p. 252): „până a nu sosi în păratul, Andrianopoli se luă de Vezi-rul la *asaltul* sau iurăș cel de 'n-tăiu...“; și mai jos (p. 264): „fu trebuintă ca să ia întâiu cetatea Asahu-lui, care și făcându-o muhaserè, o luă cu *asalt*...“

Urmașul lui Enache, marele logofet Ion Văcărescu, în Grădinaru orb (Buc. 1836) p. 13, s'a încercat a introduce și verbul „a a s a l t a“:

Tunul bombăind când zbiară
Și când trimbița răcnește,
Atunci inima se umflă,
În piept arde, colcăește;
Zece mii viteji pe ziduri
Cu mânie le a s a l t a...
O, ce viaț' atunci, ce viață!
Sufletul îl simț cum saltă...

În Moldova, *asalt* datéză tot de pe la finea secolului trecut.

Enache Cogălnicénu, Letop. III p. 278: „Moscalii într'acéstă érnă se apucase să bată. Benderul, și fiind o mulțime de óste Turcéscă într'insul, n'aú putut să 'l eie îndată, ci după multă întârziere despre tómnă, pe care l'aú luat cu *asalt* și cu mare mórte de îmbe părțile...“

Costachi Negruzzi, Sobieski și Români: „*Asaltul* începu. Tunurile aședate pe scaune de lemn, băteaú necontentit cetatea...“; și același, Muza dela Burdujăni sc. 4, cu un sens figurat: „Cupidon, care vrea să mă lovéscă prin întreite *asalturi*...“

v. *Iurăș*.

² *Asălt* (*asăltat*, *asăltare*), vb. — v.

¹ *Asalt*.

Asămën. — v. *Asémën*.

¹ *Asan*, n. pr. pers. m.; Hassan. Nume turcesc devenit la Români aprópe tot atât de stereotip pentru Turci ca și „Ivan“ pentru Ruși.

În „Jocul păpușelor“, Turcul cel omorît de Muscal

E *Asan*
Îl de an...

și popa îi cântă:

Asane, Asane,
Bine 'ți șede mort în sane;
A-sér'al mâncat pásat
Ș'acum dracul te-a luat...

(G. D. T., Poes. pop. 129—30)

Balada „Ion“ din Ialomița:

Daú călcăe să mă duc,
Să mă duc la Câmpu-lung,
La grajdu lui *Asan* turc:
Să 'i mësor grajdul de lung,
Să 'mi aleg dun cal porumb...

(Reteganul, Cărțile săténului 1886 p. 128)

Din acéstă cauză Românií cei turciți saú crescuți pîntre Turci căpétaú și ei ironica poreclă de *Asan* saú la deminutiv *Asanachi*, ca boierul despre care vorbește Ion Ghica, Scri-sórea VI: „La Iași boierul *Hasanache*, care făcea parte din casa militară a lui Ionița Sturza, a fost arestat de Kiuciuk-Ahmet-Aga și pus în spîndurátóre fără măcar a preveni pe Domn, sub cuvînt că acel *Hasanache*, după ce creștin fiind se turcise, s'ar fi întors iar la religia creștinéscă, ca să scape de pedépsa de care era amenințat pentru un omor ce săvîrșise asupra unui Turc...“

Se pare că tot de felul ăsta a fost „*Asan cămărașul*“, căruia Constantin Brăncovénu (Cond. Brăncovenésă în Arch. Stat. p. 167—169) i-a întărit

la 1696 cumpărătoarea mai multor locuri în Bucuresci.

Numele de familie *Asachi*, ilustrat de George Asachi, inițiatorul culturii moderne în Moldova, nu poate fi decât un deminutiv din *Asan*. Ca două forme deminutive, *Asachi* se referă către *Asanachi* în același fel ca „Costachi” către „Costandachi”, „Machi” către „Manolachi”, „Tachi” către „Matachi” și „Dumitrachi” etc.

v. *-achi*. — *Hasan*. — ¹ *Turc*.

² *Asan* s. *Asén*, n. pr. m.; nom d'une famille noble de Moldavie. Acest nume îl purtase cel de născut marele întemeietor al imperiului româno-bulgar ce va înaintea de 1190. Fiul său Ioan și-l'a adăos apoi ca poreclă. De aci dinastia întregă a devenit cunoscută ca *Asani*, iar cădând ea, așa s'a numit o posteritate cam îndoișă, cel puțin nu pogorită d'a-dreptul, ci numai prin alianță, și care a ajuns cu mult mai târziu pînă la boierimea Moldovei.

Legenda S-tei Parasceve, sec. XVI (Cod. Mss. miscell. al bis. Sf. Nic. din Brașov p. 75): „dulcele creștin împăratul Șcheilor Ioannu *Aseni*, fecerul împăratului lu *Aseni* cela bătrănul...”

Cantemir, *Descriptio Moldaviae* p. 114, începe în următorul mod lista familiilor boieresci de pe atunci:

„Abazestii,

„Arburestii,

„*Asani*, qui ab *Asane* Ioannis Valachorum apud Choniatem principis fratre originem ducunt...”

El revine asupra lucrului, vorbind despre întemeierea imperiului româno-bulgar, în Chron. II p. 250: „Capetele aceștii rădicării fost'au doi frați Peter și *Asan*; dintr'acest *Asan* sânt *Asani* cari și astăzi sânt la noi în țară,

măcar că cu multă vreme mai pre urmă au venit în Moldova...”

Când anume s'a stabilit *Asanii* în Moldova, nu scim. Singura mențiune documentală despre dinșii o aflăm în două acte, pe cari d. A. Papadopol-Calimah le-a dăruit Academiei Române. Unul, din 1668, scris românesce, se începe în următorul mod:

„Adecă noi Apostol Gologan și femeia mé Ana fata lui Iurco nepóta Nichitei și fióorul nostru Nichita, scriem și mărturisim cu acest zapis al nostru pentru un sat anume Lăturigénii la ținutul Tecucului, care sat au fost diréptă cumpărătură lui Enachi postelnicul și apoi l'au dat danie lui Enachi Cilibiul carele au fost fióor lui Costantin Cilibiul *Asani* unchil dumisale lui Manoli șătrarul, iar Enachi Cilibiul aú fost văr primar dumisale lui Manole șătrarul, apoi neavând cuconi după moarté lui au rămas la mâna frăține-să lui Curtu iarăș văr primar dumisale lui Manoli, etc.”

Actul întreg s'a publicat în Conv. lit. 1887 p. 829—31, cu următoarea observațiune interesantă de d. Papadopol-Calimah: „Vasilie Cilibiul, pe care'l găsim la 1764 mare logofét al Moldovei sub Grigorie Alexandru Ghica Voevod (Letop. III p. 261), era de familia sa *Asani*”.

Actul cela-lalt este un crisov dela Vasilie Lupul din 1650, slavonesce, în care sînt menționați: „kyr *Asanachi*” fiul lui „Constantin *Asani* Celebi”, apoi Iorga *Asani* și fiul său Manoli și Constantin, proprietarii în districtele Tecuciu și Covurluiu.

Forma *Asani* represintă pe grecul *Ασάνης*. În adevăr, posteritatea vechilor *Asani* era grecisată deja în secolul XIV, când unul dintre ei, Alexie *Asan*, stăpâna pe la 1373 insula

Thasos și s'a închinat Venetianilor (Hopf ap. Jireček, Gesch. d. Bulg. p. 334).

Titlul de Cilibiū, care însoțesc în actele de mai sus numele *Asani*, este și el semnificativ. Turcesce „celebi“ înseamnă „maître, seigneur, noble“, aplicându-se mai în specie la némurile grecesci cele mai mari din Constantinopole. Cilibiū eraū Cantacuziniū, Ralliū, Paleologiū, Comneniū etc. Dintr'aceste familie constantinopolitane ajunseseră a face parte și *Asani*. Se pare însă că'n liniă bărbătescă ei nu mai existaū acolo pe la 1580, căci Martin Crusius (Turco-graecia p. 497) ȳice : „De *Asanibus*, foeminae tantum superesse feruntur“. Linia bărbătescă să fi trecut ore de pe atunci în Moldova? Și cūdat! pōte tocmai din Moldova, adecă din medievala „Cumania“, va fi plecat cu patru secolū înainte, precum vom vedē mai la vale, strābunul *Asan*, primul împērat al Romāno-bulgarilor.

Cumcā fraȳi *Asan* și Petru, fundatorii dinastiei lor, n'aū fost Bulgari, ci Romāni, o constatā nu numai unanimitatea scriitorilor bizantini și occidentali din acea epocā, Choniatēs, Villehardouin, Henri de Valenciennes etc., cari îi numesc într'una „*Βλάχοι*“ sau „Blas“, nu „*Βουλγάροι*“ sau „Bougres“, dar o spune pe faȳă însuși fratele lor cel mai mic, devenit cel mai celebru, împēratul Ioaniȳiū, care se lāuda mereū cā se pogōrā „a sanguine Romano“ (Theiner, Monum. Slav. merid. t. I p. 11, 15—17 etc.). Dar ce fel de nume e *Asan*, pe care l'a purtat unul din cei trei fraȳi și l'a transmis apoi întregēi posteritāȳi?

Cuvīntul n'are a face cu slavicul *яснь* „luminos“, căci în „iasnū“ tonul cade tot-d'a-una pe prima silabā, pe cānd în *Asan* il vedem tot-d'a-una pe a doua, ori-cum ne întimpinā scris acest nume

în monumente, adecă în texturi slavice: *Асень, Асѣнь, Асань* și *Асань*, iar în cele grece și latine : *Ἀσάν, Ἀσάνος, Ἀσάνης, Asan, Asanus, Assanus*. Forma slavică cea mai veche, pe care o întrebuintāū în acte și'n inscriȳiunii însiși urmașiū primului *Asan*, este *Асѣнь* = *Asénĭ* (cf. Rakovskiĭ, *Nĕkolko rĕči o Asĕnĭu*, Bielgrad, 1860, passim). Forma ne-slavicā *Asan* își manifestā fonetismul românesc atāt prin trecerea lui *é* în *a*, întocmai ca în „sarā=sērā=lat. sera“ sau „asamān=asēmĕn=lat. assimilo“ etc., precum și prin finalul *-n* în loc de *-ni*, căci românesc „Asani“ înseamnă o pluralitate al căriā singular e *Asan*. De aci rezultā cā Greciū și Occidentalii auȳiseră acest nume din gura Romānilor, nu al Slavilor. În fond însă el nu este nici slavice, nici românesc.

În secolii XI-lea și XII-lea Romāniū din Dacia Traianā, mai ales cei din Moldova și din partea resăritĕnā a Munteniei, locuiau în vecinătatea cea mai strīnsă și adesea chīar în amestec cu Cumanii. De acolo s'a nāscut și întroducerea numilor cumalice printre Romāni, mai ales cānd se întâmpla și căsătorii între ambele popōre. *Asénĭ* este un nume personal bărbătesc curat cumalic și numai cumalic, pe care în deșert il va căuta cine-va în ori-ce altā limbă. Cronicarul rus Nestor are o mulȳime de amărunte fōrte preȳioase despre Cumanii, numiȳi rusesce Polovȳi : „*Kumani rekūše Polovici*“ (Chron. Nestoris ed. Miklosich p. 145). Sub anul 1097 el ne spune cā Rușiū au ucis 900 Cumanii și au robit pe doi principi ai lor, pe Sakze și pe *Asénĭ*, frate al lui Bagubars : „izbiša deviatĭ sūtū Polovici i dva kniazia iaša, Bagubarsova brata *Asĕnia* (*Асѣня*) i Sakzia“ (ibid. p. 153). Sub anul 1107, el ne spune cā acest *Asénĭ* avea pe un fiū *Aĭepa*,

a căruia fiică s'a căsătorit cu un principe rusesc: „poia Vladimêrŭ za Iurgŭa Aĭepinu dŭșcerŭ A s ě n e v u vnuku“ (ib. p. 180). Dacă însă fondatorul imperiului româno-bulgar purta un nume atât de cumanic, acesta ne face a crede că el nu se născuse în préjma Balcanilor, unde nu locuiau Cumaniĭ, ci în préjma Carpaților, unde Cumaniĭ trăiau amestecați cu Româniĭ.

v. ² *Arap* (p. 1459). — *Armén* (p. 1704). — *Aslam*. — *Basaraba*.

Asanăchi. — v. ^{1,2} *Asan*.

A-sară. — v. *A-sără*.

Asaŭl (pl. *asaŭli*), s. m.; chef d'un détachement de Cosaques d'Ucranie. Cuvînt întrebuițat în texturi istorice din secolul XVII numai când e vorba de Căzaci Zaporojeni, fără a se fi împămîntenit la Români.

Miron Costin, Letop. I p. 296: „au sețut Timuș aicea în Iași cu *asaŭli*, polcovnicii și atamanii săi...“

Cuvînt căzăcesc de origine turcă (Șăinenu, Elem. turc. p. 10).

v. *Căzac*.

Aschêr (pl. *aschêri*), s. m.; soldat turc. Ostaș turcesc în genere, fără deosebire de bași-buzuc, ĩenicer, spahiŭ etc.

Zilot, Cron. p. 6:

Și mai întălu sfătuiră să scôtă o angarea
Pre boieri de totă starea și pre bresle fórte
grea,

Pe mănăstiri și pe schituri, și văduvele să
dea

Fie-și-care după stare-ĭ, că și lor li s'ar cădea,
Numindu-o cum că este ajutor de cheltueli,
Pent' *Aschêri* ce s'adună la Diŭ, ș'alte
rindueli...

Turcul 'a s k e r „militaire“ (Șăinenu, Elem. turc. p. 10).

v. ¹ *Turc*.

Ăschie. — v. *Așchie*.

Aschitac (pl. *aschitaci*), s. et adj.; t. ecclés.: ascète, ascétique. Călugêrul care duce o viață cu totul retrasă, pusnic, schimnic, sehastru. Formațiune românescă din grecul ἀσκητής, ἀσκητικός. Ne întimpină la mitropolitul Dosofteŭ, Synaxar 1683, pref.: „prepodobnicii părinții noștri, bogonosnicii să h a s t r i i, *aschitaci*, cariĭ aca mai zăbavnică și mai trudnică măcenicie a științii luptară, cariĭ petrecură în boboaă și'n piei de capră, lipsițŭ, scărbițŭ, pățațŭ răŭ, prin pustii rătăcindu-să și prinŭ munțŭ și vârtoape...“

v. ¹ *Grec*. — *Sehastru*. — ² *-ac*.

Ascrumăre

Ascrumăt,-ă

} v. *Ascrumez*.

Ascrumêz (*ascrumat, ascrumare*), vb.; réduire en cendres. A prefăce ce-va în s c r u m.

Mitropolitul Dosofteŭ, Synaxar 1683, Noem. 6 (f. 110 a): „ș'au opărit de-au *ascrumati* ș'au ars buruiănele și toată verdéța...“

v. *Scrum*.

Ascult (*ascultat, ascultare*), vb.; écouter, prêter l'oreille; obéir, obtenir, être soumis à, dépendre de. Trag cu urechea, de unde apoi: ĩeaŭ a-minte, mă ĩnvoesc, mă supun. Aceste doê sensuri l'a avut și latinul a u s c u l t o, trecut în tôte limbile romanice: ital. ascolto, franc. écouter, vechiu escolter, etc. (Cihac).

Cine *ascultă*, are drept scop de a auzi; instrumente sînt urechile; material este sunul sau glasul care ajunge pînă la noi.

Costachi Negruzzi, Melancolia :

S'ascultăm, ce se aude? Ce nou glas resună ore?

A dumbrăvei cântăreță gingașa priveghitoare
Prin accente iscusite rēdiul tot aū incântat:
Ascultând'o, simt că'n sinu'mî un nou ce s'a deșteptat...

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 36) : „fiete-carele dintre noi cu cé stângă numai, iară nu și cu cé deréptă uréche *ascultându'*...”

I. Văcarescu, p. 389 :

Vremea nu perdeți, *ascultați*
Cât glasul meu vè spune
Că este cés să vè 'ndemnați
Spre rugî, spre fapte bune...

Costachi Conachi, p. 223 :

Staū cu luare aminte, *ascult* fără a sufla,
Cuprind ochiî tōtă Marea ca dōr te-oīu puté afla:

Sună ceva de departe, apa mișcă-se de pești,
Clatină-se trestióra.... mi se pare că tu ești!...

În cele doē sensurî ale sale, *ascult* devine după împregiurărî sinonim cu aud, fac voe, bag în sémă, slujesc, mă plec etc.

Mitropolitul Dosofteiu, 1673, f. 8 b :

Pizmașilor putiaria să li să scurtiadze
Și cel făr de llage să nu'mî mai cutiadze,
Că mi-au auzât Domnul glasul de plînsóre
Și mi-au *ascultat* Domnul ruga la strînsoare...

Mitropolitul Varlam, 1643 p. 40 a :
„ingerii la slujbă chemū, și de srăgū
mă *ascultă* și voia mia făcū...”

Pravila Mateiu Basaraba 1652 p. 369 :
„Cade-se să *asculte* și să se plece
boiarenului și mai marelui nărodu-
lui...”

Ibid. p. 17 : „nice pāra lor să se
asculte, nice în sémă să se bage...”

Doīna haīducului :

Tōtă Iérna te-am rugat
Să mă iei la tine-argat;
Vorba nu mi-ai *ascultat* :
În sémă nu m' ai băgat...

(G. D. T. Poes. pop. 289)

Dosofteiu, 1673, f. 25 b :

Oamenî și nāroade ce nu'm sînt știute
Mie să'm slujască și să mă *asculle*...

Anton Pann, Prov. II, 58 :

Să'i fî supus, cu dreptate să slujesci
și să'l *ascuți*,
Ca și tu negustor mare s'ajungî după ani
mai mulți...

Sub raportul urechilor, *ascult* co-
respunde lui privesc sub raportul
ochilor : *ascultăm* pentru a auzi și
privim pentru a vedé.

Istoria lui Brāncovénu 1730 (Conv.
Lit. 1875 p. 329) :

Îa s'*ascuți* și să privești
De-acest Domn mare bogat,
În ce chip i s'a 'ntāmplat...

Mai obiçnuit, *ascult* se construesce
cu acusativil, ca și lătinesce : a u-
cultare aliquem vel aliquid.

Legenda Duminiceî, 1600 (Cuv. d.
bătr. II p. 44) : „cuvāntul ingerului meu
n'ați *ascultat*u nece înțelésetu...”

Pravila Mateiu Basaraba, p. 235 :
„cāndu'șū va zice omulū mueriî: nu
voiu să mai mergi în cutare casă sau
în cutaré, iară ia va merge și nu'l va
asculta, atunce de-î va prinde în vre o
casă de acélé, să-î ucigă...”

Nicolae Mustea, Letop. III p. 50 „iar
cine nu va *asculta* acéstă poroncă, orî
boier, orî breslaș, și nu va merge în
oaste, bine să știe că acela va rămāne
vecin și podan în veci...”

Zilot, Cron. p. 3.

Se înșolă ticālosul și *ascultă* acest sfat,
Și numai căci rodul gustă, se vede gol
despuat...

A. Pann, Prov. II, 42:

Un stăpân având oi multe
Ș'argați destui să'l *asculte*...

Balada „Codrénul“:

Domnule, Măria ta,
Tu pe Greci nu *asculta*!...

Doină haiducescă:

Gura toți să mi-o *asculte*,
Măndrele să mi-o sărute...
(Alex., Poes. pop. 313)

Doină din Ardel:

Măr bădiță, pentru tine
Multe daū cu lemnu 'n mine
Multe daū și mulți mē 'nfruntă,
Dar cine dracu-i *ascultă*!...
(J. B., Trans. p. 69)

A *asculta* liturgia saū sânta
slujbă=„entendre la messe“.

Iorgachi Logofet, Letop. III p. 309:
„Doamna încă merge de *ascultă* Li-
turghia la biserica sa împreună cu
toate giupănesele...“

Costachi Negruzzi, Alexandru Lăpuș-
nénu, III: „După ce a *ascultat* sf. sluj-
bă, s'a coborît din strană, s'a închinat
pe la icône...“

Balada „Codrénul“:

Las'să mē mărturisesc,
De mörte să mē gătesc,
Și s'*ascult* slujba cea mare
Din gura popii Macare...

Förte des se asociază cu drag,
când *ascultăm* ce-va plăcut.

Ion Neculce, Letop. II p. 419: „(lui
Constantin Mavrocordat) mincünile îi
era pré-drag a le *asculta*, număi nu
era pré grabnic a face reū...“

Balada „Mihu Copilul“:

Iar Unguriū mult
Cu drag îl *ascult*...

Balada „Sórele și luna“:

Iar când Domnul cuvînta,
Lumile se deștepta
Și cu drag îl *asculta*,
Cerurile strelucia,
Norii din senin peria...

Intr'o propozițiune negativă, când
voim a dice: „n'*ascult* pe nime saū
pe nici unul saū nemic“, este mai e-
nergic de a pune subiectul fără prepo-
zițiune și nearticulat, ca la Beldiman,
Tragod. v. 9:

Sate, orașe, ținuturi, mai tóte pustii le veđi
Ș'un norod în îngrijire, atâta în cât nu cređi:
Povățuitor nu crede, n'*ascultă* mângăitor,
Alérgă ne-sciind unde, vor liman, cer agiutor...

unde „n'*ascultă* mângăitor“ însem-
reză: „pe nici un fel de mângăitor.“

Absolut, fără indicarea subiectului:

Axinti Uricarul, Letop. II p. 159:
„unde este Hatmanul, *ascultă* și oștile
mai bine...“

Costachi Negruzzi, Toderică: „Dom-
nul îi porunci să ședă la masă, și tre-
bui să *asculte*...“

Cu sens de „supunere“, *ascult* se
construesce mai adesea cu prepozițiu-
nea de, corespundénd latinului „a u s-
c u l t o alicui“.

Gavriil Movilă Vodă, 1619 (Docum.
Rom. I în Arch. Stat. No. 140): „Iar
voi să aveți a *asculta* de călugări or-
ce vă vor da învățatură și să aveți a
da datul cum iaste légé rumănilor...“

Moxa, 1620, p. 365: „și-i certa tată-
său să *asculte* de dascalu...“

Mitropolitul Dosofteu de Belgrad,
1627 (A. I. R. I p. 100): „cine nu va
asculta de preutul său, cumu-i va în-
văța légé lui Dumnezău să facă și de
ce'l va opri să fie oprit, gloabă 50 de
florinți...“

Pravila Moldov. 1646 f. 38 a: „Cela
ce nu va *asculta* de 'nvățătura giu-
dețului, însă nu de cuvântul lui, ce

cându va mână pre o slugă de-i va dzice, acesta să nu să cërte..."

Ibid. f. 88: „mulăria cându nu să va pleca nice va *asculta* de beserică, cându-i va dzice să margă după bărbatu'şu..."

Ibid. f. 153: „de va *asculta* de învăţătura mai marelui său, va putia şuvăi şi nu să va certa după pravile pentru greşala ce va fi făcutu pentru ascultare..."

Miron Costin, Letop. I p. 16: „fiind nēmum Dachilor pre acele vremi călăreţi buni, prăda ţerile ce *asculta* de împărăţia Rămului..."

Nicolae Costin, Letop. I p. 123: „o samă de Siimeni ce era, şi cu Arapul Buluc-başa, *asculta* de dînsul la ce le poroncia..."

Balada „Novac şi corbul“:

Fecioraş Gruluţul meu!
Ascultă de ce'ti dic eu,
 Să nu cađi la vr'un loc reu...

In cântecele poporane din Ardél:

Dar birăul mai dicea:
 N'*ascultă* de porunca mea?
 Părăsesc cuibul teu
 Şi te du cu Dumneđeū!...

(Pompiliu, Sibiu, 35)

saū:

De mine n'ai *ascultat*,
 Dec'i grea mörte ŧ'ai gätat...

(Ibid. 66)

saū:

Las'să fie reu, nu bine,
 Că n'am *ascultat* de nime,
 Ci-am făcut de capul meu
 Şi m'a bätut Dumneđeū!...

(I. B., Trans. 218)

Costachi Negruzzi, Sobieski şi Romăni: „—Mai bé o duşcă, băete! đise un bătrân, de care se vedea că *ascultă* toţi..."

Une-or'i *ascult* se construesce cu pre-

poziţiunea la: „a *asculta* la cine-va = a'l *asculta* cum vorbesce, cum declamă, cum cântă etc.“ (Costinescu).

A. Pann, Prov. I, 55:

Să'ŧi fac eu un lucru, *ascultă* la mine,
 Să trăesci cu dînsul încă şi mai bine...

Ibid. II, 103:

Bătrânul trăgënd din pipă şi la dînsul *ascultând*...

Jipescu, Opincaru p. 30: „Măre, *ascultă* la mine, că-s mai priceput niţel, par'că: nu işi din cuvîntelu mîeū nici o dată..."

Balada „Nunul mare“:

Foicică mărăcine,
*Ascultă*ŧi, boferi, la mine
 Să vë spuū un cântec bine...

(G. D. T., Poes. pop. 653)

Alt ce-va este *ascult* la uşă, lătineste „ad fores ausculto“, şi cu acelaşi sens, dar fără „uşă“, in Călătoria Măiceii Domnului, circa 1580 (Cuv. d. bătr. II p. 326): „ceia ce'u *ascultat*u furuşu la vecinul seu şi au purtat clevele..."

Sub forma reflexivă, *ascult* se întrebuinteză numai la a treia persoană.

Miron Costin, Letop. I p. 230: „Numai Nistor Ureche n'aū vrut să vie den Caminiţă, şi aş'a'i sfātuia şi pre dănşii să nu mērgă in Moldova, zicând să lese să se mai vechescă domnia lui Stefan Vodă, că acum fiind domnie noă, Moldovenii sânt din hire pururea la domnie lacomi; ce nu s'aū *ascultat* sfatul lui Ureche Vornicul, cum mai multe in lume sfaturî bune la Domni nu se *ascultă*..."

Cantemir, Ist. Ieroglif. p. 22: „Într'acesta chip şi jiganiile acésté într'atata voe slobodă vădzându-să, cu toatele socotia că caré mai tare va putia

striga, acóia învățatură sã va *asculta*...”

Nicolae Muste, Letop. III p. 75 : „Iară dela Împărăție i-au venit nume bun și laudă lui Mihai Vodă; și ori de ce sciea și jăluia la Impărăție, i se *asculta* și isprăvia...”

In proverbi și'n idiotismă *ascult* e destul de rar.

„*Ascultă* cucul pînă îți cântă” (Ispirescu în Tocilescu, Rev. I p. 234).

„*Ascultă* din dece vorbe și una a muierii” (Pann, Prov. I, 153).

Ascultă cãt *ascultă* = *ascultă* foarte mult.

Balada „Corbea” :

Ștefan-vodă se scula,
Asculta cãt *asculla*
Și el, märe, n'auđla
Copil din gură plângënd...

(G. D. T., Poes. pop. 531)

Păcälälă : „a *asculta* cățelul pămîntului” (Baronzi, Limba română p. 86), în Moldova : „a *asculta* țîncul pămîntului”, literalmente „écouter la marmotte”, însemnăzã a dormi adânc, a dormi dus, și chiar a fi mort. Se scie că țîncul dörme tötã iërna fără a se deștepta, de unde și franțusesce se ăice : „dormir comme une marmotte”, dar locuțiunea românescã e mai metaforicã.

In basmurî, povestitorul când vrea sã fie ascultat mai cu luare a-minte, ăice : „cine-a *asculta*, bine a învăța ; cine-a dormi, bine s'a hodini ; gäinã curtã, oua-s'ar în gura cui n'*ascultă*” (Reteganul, Povești ardelenesci, III p. 15).

In cãntecele poporane *ascult* ne întimpinã une-ori sub forma *dascult*, cu eufonicul *d* ca în „dalb” :

Numai sã mē *dasculta*ți...

(Frâncu-Candrea, Moții, 196)

Din cauza deseï sale întrebunțãri, în vechile texturî *ascult* ne înfățișezã nu o datã forme arhaice, mai ales la condițional.

Radu din Mănicești, 1574 (Mss. Harl. 6311 B. British Mus.), Matth. XVIII, 15—17 :

...sã te *ascultare*, afla-veri fratele tău ; e sã nu tine *ascultare*, ia cu tine iarã unul sau doi, cã deintre rosturele a doi sau a trei märturii sãntũ totũ graiul ; e sã nu *ascultare* ei, spune la beserecã... (cfr. Cipariu, Principia p. 187).

Coresi, 1577, ps. LXXX :

...sã *ascultari* mine, sã nu fie ție Dumnezeu nou, nece sã te închini...

unde la Silvestru, 1651 : „sã mã veri *asculta* pre mine”, iar la Dosofteiu, 1680 : „de mã veï *asculta*...”

In același psalm la Coresi :

...sã vré oamenii miei *asculta* mine...

...si te audierit, lucratus eris fratrem tuum. Si autem te non audierit, adhibe tecum adhuc unum, vel duos, ut in ore duorum vel trium testium stet omne verbum. Quod si non audierit eos, dic ecclesiae...

...si audieris me, non erit in te Deus recens, neque adorabis...

...si populus meus audisset me...

Legenda Duminiceï, 1600 (Cuv. d. bătr. II p. 48) : „scriptora sfântã sã nu o *ascultaret*...” = de nu o veți *asculta*.

Ibid. p. 45 : „nece o dzisã de-ale méle nu fécetũ și nu le țînrotũ și nu le *ascultat*...” = nu *ascultarã*ți.

Silvestru, 1651, ps. LXXX :

O! de-au vrutũ *asculta* oamenii miei de mine, și Israilũ s'au vrut

Si populus meus audisset me, Israel si in viis meis ambulasset,

îmbla în căile mé-	in nihilo utique
le, indegrabă aş fi	inimicos eorum
plecat pizmaşii	humiliassem...
lui...	

Infinitivul nescurtat :

Mitropolitul Varlam, 1643, II f. 45 a : „să ne oprim ū urechile de-a *ascultare* cātece lumeşti de iuboste, mǎnule de-a apucare...”

Cantemir, Divanul lumii, 1698, f. 120 a : „Nice sintŭ de a să *ascultaria* ceia carii pentru a păcatelor învǎluire blojorescŭ în neputinţă a fi...”

Inversiuni :

Călătoria Maiceii Domnului, circa 1580 (Cuv. d. bătr. II p. 358) : „nu iaste om pre pământu cela ce mă va chema, să nu’l eu *ascultu*...”

Mitropolitul Dosofteiu, 1680, ps. LXXX :

De-ar hi popo-	Si populus me-
rul mǐeu <i>ascul-</i>	us audisset
<i>tatu</i> -mǎ...	me...

Construcţiunea cu acusativul personal fără pre :

Apostol circa 1570 (în Muz. istor. din Bucuresci), p. 49 : „oare-ce vrem cere pre voia lui, *asculta*-va noi...”

Radu din Mănicesci, 1574, Marc. VI, 20 : „ştiia-lŭ bărbatŭ dreptŭ şi sfântŭ, şi păziia elŭ şi *asculta* elŭ...”

Coresi, 1577, ps. XXXIII :

Veniţi, fi, şi <i>as-</i>	Venite, filii,
<i>cultaţi</i> mine...	audite me...

Sub raportul fonetic :

Legenda Duminiceii, 1600 (Cuv. d. bătr. II p. 46, 53) de doē ori cu o : „nu *ascoltaţi*...” „no va *ascolta*...” Tot aşă în predica din 1619 (ibid. p. 120) : „fraţi dragi, *ascoltaţi* sfânta ievanghelie...”

v. *Ascultare*. — *Ascultător*. — *Ascultămint*. — *Ascultoiu*. — *Aud*.

Ascultăre (pl. *ascultări*), s. f. ; l’infinitif d’*ascult* pris comme substan-

tif : action d’écouter, audition, écoute, attention ; action d’obéir, soumission, subordination ; obédience monastique. Represintă ca substantiv diferitele sensuri ale verbului *ascult*. E sinonim cu substantivul *ascultat*, cu *ascultătura* şi cu vechiul *ascultământ*, diferind numai prin nuanţe. Budai-Delénu (Dicţ. Mss. în Muz. istor. din Bucuresci) aduce şi o formă *ascultăciune*, pe care noi n’o găsim în texturi.

Mitropolitul Varlam, 1643 f. 232 a : „cu mai mare *ascultare* să vorŭ pleca vonicii cereşti şi te vor *asculta*...”

Pravila Moldov. 1646 f. 153 a : „de va *asculta* de învăţătura mai marelui său, va putia şuvăi şi nu să va certa după pravile pentru greşala ce va fi făcutŭ pentru *ascultare*...”

Nicolae Muste, Letop. III p. 37 : „Domnului precum nu i se cade a grăi lucruri uşore, aşă spre *ascultarea* celor uşoare să nu fie uşor...”

Corbea, Psaltire circa 1700 (Mss. în Acad. Rom.), ps. XCI :

Uréchia mé pré cu *ascultare*
Va auzi a lor ré lucrare...

În graiul vechiu se dicea : *ascultare* spre cine-va = „obéissance à”.

Pravila Mateiu Basaraba, 1652, p. 369 : „*ascultare* care va face neştine spre Domnulŭ ţărăi saŭ spre stăpănulŭ carele i va sluji...”

Se obicînesce mai ales expresiunea : a da *ascultare* = ital. dare ascolto.

Enachi Cogălnicenu, Letop. III p. 197 : „dar Turcii fiind în prepus, i-au dat *ascultare*...”

Zilot, Cron. p. 35 : „Şi cu adevărat, din toţi, chip, Nazirul se vedea cu sîrguinţă ; dar ce folos ! că nici el nu avea cu cine să facă trebă, fiind-că Turcii pré puţină *ascultare* îi da...”

Ibid. p. 42 : „pe care Paşă avându-l

și chiar Pazvantoglu și la dragoste și la evlavie, se vede că-î da ore-și-care *ascultare*...”

Ibid. p. 19: „ei nici o *ascultare* nu-î da, ci vrea să fie fie-și-care în parte socotitor, poruncitor și hotărîtor...”

Caragia, Legiuire 1818, p. 9: „De va da înscris răzașul că să lăpădă, și în urmă să va căi și va vré, orî el sau moștenitorii lui, să să facă tovaroș la heleșteu, răspunzând cheltuiala pă jumătate, să nu li să dé *ascultare*...”

Beldiman, Tragod. v. 445:

Sudorî reci vîrsa de mörte, să spue nu avea cui,
Ca să-î dé vr'o *ascultare*, din toți măcar unul
nu-î...

Locuțiunea: a se ruga de *ascultare*.

Samuil Claîn, Invățături (Blaj, 1784) p. 14: „Acéste doao, până ce pre scurt le voiș spune, mă rog de *ascultare*...”

În unire cu sub, *ascultare* însemnéză tot-d'a-una „autorité”.

Miron Costin, Letop. I p. 258: „se dezbătuse Cantimireștii de s u p t *ascultarea* Hanilor, și ședea cu oardele sale dincoace de Nistru...”

Nicolae Costin, Letop. II pag. 26: „Blăstămat era boierul de pe atunce ce avea s u p t *ascultarea* lor brésla, cumu-î la vel-logofăt curtenii, la vel-vornic hânsarii, la hatman călărașii...”

Cantemir, Chron. II p. 118: „pe Slavonî îi avé s u p t *ascultare* sa de-î stă-pâniia...”

Ibid. p. 301: „olaturile carile să ține s u p t *ascultare* Latinilor...”

Ibid. p. 375: „i s'au închinat, dându-să s u p t *ascultare* și poronca lui...”

Enachi Cogălnicenu, Letop. III p. 276: „neavând Tătarii ce mai face, s'au închinat la Moscali, rugându-se să le dee loc și să trăescă s u p t *ascultarea* lor...”

Nic. Muste, Letop. III p. 62: „Precum și acest Domn Constantin Brâncovanul

săracul, deapururea se silia să supue pre Domnii din Moldova să-î fie s u p t *ascultare*, adecă ce ar pofti orî de bine, orî de rău, să nu-î ésa din cuvânt...”

Zilot p. 19: „fiind atăția pași dați s u p t *ascultarea* Căpitan-pașei, a cărora minți de ar fi fost cu putință să le adunî tôte la un loc și cu a Căpitan-pașei împreună, o minte întregă nu s'ar fi putut face...”

Pravila Moldov. 1646, f. 103: „gă-sindu-să de putéria sa sau s u p t ũ *ascultarîa* părinților săi, o va créde giudețul; iară de va fi în casa și supt ũ putéria bărbatului, atunce nu o va créde...”

Ibid. f. 184 a: „Or-care cuconu ce va fi încă nu de vrăstă, ce să va găsi tot ũ s u p t ũ *ascultarîa* părinților...”

Moxa, 1620, p. 387: „până fu s u p t ũ *ascultare* măne-sa, el era bunișor ũ...”

În terminologia bisericească, *ascultare* e sinonim cu p o s l u ș a n i e: „dat de *ascultare*—acela care este dat unui bătrân spre a-î servi în casă, sau care s'a trimis cu o afacere d'ale cenobiului afară” (Costinescu).

Costachi Negruzzi, Scrisórea VII: „Starețul îl rîndui spre *ascultare* la un bătrân sehastru ce locuia afară de monastire în munte, unde el petrecu trei ani în cea mai mare cucerie și umilință...”

v. *Poslušnic*.

În Codicele Voronețian circa 1550 (ed. Sbiera), Acta Ap. XXV, 23, *ascultare* ne întimpină cu sensul de „salle d'audience”:

...și întrară în- | ...et introissent
tru *ascultare*... | in auditorium...
unde și'n Biblia Șerban-vodă 1688: „întrând la *ascultare*”, dar în Noul Testament din 1648: „întrând în p o l a t a...”

Ca formă arhaică a genitivo-dativului, se observă la Coresi, Omiliar 1580,

quat. XVIII p. 14: „cu dragosté *ascultarei* nevoia-se să biruască nevoia foameei...”

De asemenea în Apostol circa 1570 (în Muz. istor. din București) p. 11: „ca feoarii *ascultariei*...”

v. *Ascult.* — *Ascultămînt.*

¹ *Ascultăt, -ă*; part. passé d'ascult pris comme adjectif: écouté, obéi. Cântec *ascultat* din depărtare, fără ca să se auză cuvintele. Sfat *ascultat*. Vorbe *ascultate*. Căpitan *ascultați* de ostașii lor.

v. *Ascult.*

² *Ascultăt* (pl. *ascultate*), s. n.; part. passé d'ascult pris comme substantif: audition, écoute, soumission. Sinonim cu *ascultare*, dar în graiul de astăzi funcționând mai ales ca supin.

O colindă muntenescă:

De-ascultat cin' l'asculta?
Buna maică Precista
Și sfînta Dumineca...

(G. D. T., Poes. pop. 44)

Alexandri, Istoria unui galben: „am așezat cutiōra lingă mine pe masă și, cu țigareta aprinsă, m'am pus pe *ascultat*...”

Coresi, Omiliar 1580 (ap. Cipariu, Principia p. 209): „nu foame de pâine și de apă, ce foame de *ascultatulii* cuvântului lu Dumnezeu...”

Mitropolitul Dosofteiu, Synaxar 1683, Martie 11 (f. 27 b): „ș'au întăritu'șu inema și mintia cu chititulū dumnădzăeștilorū scripturi, prădăndū tot cugetulū după *ascultatulii* lui Hristos...”

Ibid. Maiu 10 (f. 122 a): „urechile să'te fie la *ascultatulii* sîntelorū cărț...”

v. *Ascult.*

Ascultăciune. — v. *Ascultare.*

Ascultămînt, s. n.; obédience. Sinonim cu *ascultare*. Corespunde întocmai italianului *ascoltamento*. Ne întimpină de doă ori în Codicele Voronețian circa 1550 (ed. Sbiera):

Ep. Petri, I, 2:

... <i>ascultămăntul</i> și stropiré sângelui...	... o b e d i e n t i a m et adspersionem sanguinis...

Ibid. 14:

...ca feoarii <i>ascultămăntului</i> ...	...quasi filii obediētia e...

unde în amîndoă locurile Noul Testament din 1648 și Biblia Șerban-vodă din 1688 pun: *ascultare*.

v. *Ascultare.* — *mînt.*

Ascultărêț, -eță. — v. *Ascultător.*

Ascultător, -ōre, s. et. adj.; écoureur, écoutant, auditeur; soumis, obéissant; dépendant de, du ressort de. „Acela care *ascultă* fără a vorbi, cel ce pune urechea și *ascultă* vorbe oprite a se sci, supus, plecat” (Costinescu). Sinonim cu *ascultōiu*, despre care veđi la locul seū. Budai-Deleu (Dict. Mss. în Muz. istor. din București) are și o formă *ascultărêț*.

I. În sens fisic.

Biblia Șerban-vodă, 1688, Ep. Iacobi I, 23:

...ori-cine ȳaste <i>ascultătorū</i> cuvântului, și nu făcătorū...	...quis a u d i t o r est verbi et non factor...

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 48): „pre cât greu bucatele vârtoasă stomahului slab aduc, pre atăta nesuferire aduce și cuvântul nealcătuit la uréchia bine *ascultătoare*...”

Ibid. p. 93: „Acēste doaa vestite și nebiruite Monarhiū, o iubiții miei a-

scultători, late în hotare, bogate în comoare, dese în orașe...”

Mitropolitul Antim, Predice p. 121: „A povesti lucruri minunate este dat omenilor celor învățați, a îndulci cu vorba aușurile *ascultătorilor*...”

II. In sens moral.

Cantemir, Divanul lumii 1698, f. 17 b: „Toate acélya ce înpotrivă și réle sintă, următoare, *ascultătoare* și bune să fac...” unde în contextul grecesc celor două „urmatoare, *ascultătoare*” corespunde numai *ἀκόλουθα*.

Ibid. f. 28 a: „pre mine stăpână, pre tine slugă, pre mine poruncitoră, pre tine *ascultătoru* a fi au poruncit...”

Același, Ist. Ieroglif. p. 22: „și așa câți mai de'nainte era *ascultători*, atăția atuncia să făcură învătători...” unde *ascultător* se ăea în înțeles de „disciple”.

Zilot, Cron. p. 21: „ău început a arunca vinuiră asupra celor-lăți pași că n'ău fost *ascultători* povățuirilor sale...”

Beldiman, Tragod. v. 973:

Moldova cum căi supasă, norodul *ascultător*, Aă însciințat la Pörtă cu chip încredințator...

În acest înțeles graiul cel vechiu cunoscea sinonimul *ascultoiu*.

III°. In sens administrativ.

Miron Costin, Letop. I p. 253: „de atunci sănt luați Renii cu câte-va sate de Sultan Osman, sat de țără pre Dunăre *ascultător* cătră ocolul Galaților...”

Gheorgie Stefan. Vodă, 1656 (A. I. R. III p. 230): „acel sat Mihalăul au fost sat domnescu *ascultător* cătră ocolul Cernăuților...”

v. *Ascult.*—*Ascultoiu*.

Ascultătură (pl. *ascultături*), s. f.; audition, écoute. Se deosebesce de sinonimiă *ascultare*, *ascultat*,

ascultămînt, printr'o nuanță peiorativă.

Coresi, Omiliar 1580, quat. XXXII p. 2: „de vămă desface ușile auzului, însă nu ocărălor și *ascultăturilor* spurcate, ce învățaturiei dumnezeiască...”

Dicționar Mss. bănățenesc circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 425): „*Askultătură*. *Auscultatio*.”

v. *Ascult.*—*Ascultare*.—²*Ascultat.*—*ură*.

Ascultoiu, -*oe*, adj.; attentif, docile, soumis, obéissant, obligeant. Sinonim cu *ascultător* în sensul cel moral, neîntrebuințându-se nici o dată în înțeles fizic, nici în cel administrativ. Cuvînt foarte frumos, despărut astădă din grai, dar care nu e rar în vechile texturi moldovenesci, și chiar la Munteni. Se ăcea: a fi *ascultoru* și a sta *ascultoiu*.

Budaï-Délénu, Dicționar Mss. (în Muz. istor. din Bucuresci): „*Ascultoiu*, gehorsam, folgsam”.

Mitropolitul Varlam, 1643, f. 382 a: „Zachei mainte de ce învătă credința a crède, stătu de fu îndurat, fu *ascultoiu*, fu milostiv...”

Ibid. f. 311 a, cuvîntul e repetat de trei ori: „...iată și peștii în Mare pre dzisa lui stătura *ascultoi* și voia lui înplură; de-aci să cunoaștem și noi puteria lui și pre învățatura lui să stăm *ascultoi* carii nu simtem pești fără grai și fără mente, că ne-au dzis unulă altuia să așutăm și unulă altuia să primă; iată că apostolii la trebă unul altui așutară și pre dzisa domnu-său stătura *ascultoi*...”

Pravila dela Govora, 1640, f. 128 a: „să fii *ascultoi* și înpăcătoră și întregă și toate cuvintele le grăiaște cu smerenie...”

Mitropolitul Dosofteiu, Synaxar 1683, Aprilie 27 (f. 99 b): „fiindă istețu la

carte și smeritū și *ascultoī*, fu iubitū dascalului său...”

Ibid., 9 Mai (f. 115 a): „boiariī ce-tățălorū siliia să să arate la 'mpăratulū *ascultoī*...”

Același, Paremiar 1688 f. 23 a (Prov. XXI, 28):

Martorulū min-cinosū peri-va, iară omulū *ascultoīu* ferindu-să va grăi...

Testis falsus peribit, vir autem obediens custoditus loquetur...

Ibid. f. 37 a (Ep. Ap. Petri I, 2, 18):

Slugile, fiț *ascultoī* întru totū stăpânilorū voștri...

Servi, subditi estote in omni timore dominis...

Ibid. f. 38 b (Prov. XIII, 1):

Fiiulū cu min-te bună *ascultoīu* tatălūi...

Filius astutus obediens patri...

Pe când *ascultoīu* e „obediens, subditus“, pe *ascultător* mitropolitul Dosofteiu îl întrebuintează cu înțeles de „auditor“, bună-ora Parem. f. 10 a (Es. III, 3):

...și măestru tăslar mare și'n-țalept *ascultătorū*...

...et sapientem architectum et prudentem audito rem...

Alături cu *ascultoīu*, ne întimpină la Dosofteiu nu o dată forma paralelă *lucroīu*:

Parem. f. 38 b (Prov. XIII, 1):

In pohte iaste tot acel fără de lucru, iară mâ-nule *lucroilorū* ia nevoință...

In desideriis est omnis otiosus, manus autem fortium in seculitate...

Tot acolo f. 20 (Prov. VI, 8):

...te du la albină de te'mvață cătă-i de *lucroae*...

...vade ad apem, et discite quomodo operaria est...

De asemenea forma *ustunoīu*, ibid. f. 36 b (Job II, 7):

...lovi pre Iovū cu zgaibă *ustunoae* dela pi-voare până la capū...

... percussit Job ulcere maligno a pedibus usque ad caput...

Ustunoīu este în fond același cuvânt cu *usturoīu*, pentru care Cihac (I, 303) admite un prototip latin *ustulonium*. De aceeași formațiune este éráși urđóe „seuil“ și schimbóe: „la o cotiugă saū teleguță o parte se chiamă în Bucovina schimbóe“ (S. F. Marian, Descăntece p. 58).

Același sufix *-oīu* = lat. *-onium* se cuprinde și'n cuvântul *arđóiu*.

În toate casurile ne întimpină următorul paralelism:

arđóiu — arđător,
schimboīu — schimbător,
urđóiu — urđitor,
usturoīu — usturător,
lucroīu — lucrător,
ascultoīu — ascultător...

Pe când forma cu *-tor* are tot-d'una un sens foarte general, aceea cu *-oīu* exprimă o restrângere saū o specializare. În limba latină sufixul *-onius* avea o funcțiune și mai specializătoare, întrebuintându-se mai ales la formațiunea numilor personale: Pedonius, Scribonius, Favonius, Pomponius, Petronius, Trebonius, Mellonia, Populonia, Fessonia, Aquilonia etc.

v. *Arđóiu*. — *Ascult.* — *Ascultător.* — *-oīu*.

Ascund (*ascuns, ascundere*), vb.; ca-cher, dissimuler. Latinul *abscundo* (=ital. *ascondere*, span. *esconder* etc.). „A *ascunde*, a piti, a pitula, a face să nu se véđă ce-va“ (Costinescu). De asemenea a face să nu se audă, de unde póte să fie sinonim cu *tac*, bună-ora în Pravila Mateiu Basaraba,

1652, p. 232: „Or-cine va *ascunde* și va tăcé ucideré și moarté tătâne-său saū a fiū-său saū a muerii lui...”

Omiliar dela Govora, 1642 p. 452: „dară voi, balamuților, pentru ce rănjîț spre mine și'm porunciț să *ascunzu* cu tăcéré atăta putere a făcătoriu-lui mieu de bine...?”

Mitropolitul Dosofteiu, Synaxar 1683, Noem. 4 (f. 104 b): „nu *ascunde* nice tăgădui de ce te voū întreba...”

Ascund este în opozițiune cu *vêdesc*, *arăt*, etc.

Mitropolitul Varlam, 1643, II f. 92 b: „nu mai putu să tacă și să'ș *ascundză* răutățile sale, cunoscândū că preste puțină vréme se vorū vādī...”

Ibid. f. 49 a: „vêștia lui nu să putu *ascunde*, ce e și acișū pretiūtindiré...”

Ibid. f. 113 b: „fugiră toți ucenicii lui și de frica Jidovilor să *ascunsâră*...”

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 34): „cu anevoie un gând în doaa inimi a să *ascunde* poate...”

I. Văcărescu p. 122:

Ce e sus, s'*ascunde*
Cine scie unde
Supt acea perdea,
Care n'o rădică
Dicënd că ni-e frică,
Nu-l putem vedea...

Alexandri, Sfirșitul Țernei:

Lumina e mai caldă și 'n inimă pētrunde;
Prin ripl adânci zăpada de sōre se *ascunde*...

Costachi Negruzzi, O alergare de cai, III: „luna se *ascunses*; câte-va stele pribeg

Același, Toderică: „se duse să'și *ascundă* pēcatele și ticăloșia...”

Doină din Ardeł:

De urit te poți *ascunde*,
Dar de dragoste n'ai unde,
Că ori-unde te-ai *ascunde*,
La inimă tot pētrunde...

(J. B., Trans. 9)

Omiliar dela Govora, 1642, p. 41: „nice puținel nu am veseliiă ceștii lumi, ce e în puținé vréme, ce pururé mă *ascunzu* în pustii și măguri, întru vrătoape și întru propăsteniile pământului...”

Ibid., p. 190: „s'au sălășluit întru măguri, în peșteri și întru prăpăsteniile pământului, *ascundé*-să întru pustii ca să nu prăvască spre lume...”

„A se *ascunde* în gaură se dice de vinat: s'enclotir. A se *ascunde* după brazde, după gloduri, se dice de potirnică: se motter” (Costinescu).

Proverbi:

„*Ascunde*'ți cōmagul de căinț, că mai reū te mușcă” (Ispirescu, în Tocilescu, Rev. I p. 234).

„O să cauți în gaură de șerpe să te *ascundă*” (Pann, Prov. III, 51).

„Sulița or-și-unde nu se pōte *ascunde*” (ibid. I, 29).

Același proverb la Cantemir, Chron. II p. 21: „vază acmu, de să poate *ascunde* sulița în sac...”

Zilot, Cron. p. 16, proverb de origine biblică: „lumina în sfeșnic nu s'*ascunde*, nici cetatea d'asupra muntelui...”

Proverb ardelenesc: „nu *ascunde* măța, că i se vĕd unghiile” (Iosif H. Lita).

Proverb moldovenesc: „dracul se *ascunde* în barba popei [et in cunno mulieris]” (C. P. Scheletti, Fălciū, Crasna).

„A se *ascunde* după deget” (Baronzi, Limba română p. 48), când cine-va nu scie a se *ascunde*, astfel încât toți îl vĕd.

Archaisme:

E des în vechile texturi perfectul organic *ascunș* în loc de analogicul *ascunseș*. Cipariu (Principia p. 167-8) aduce ca exemple din Coresi (1577 și 1580), din Tordași (1581), din Noul Testament dela Belgrad (1648), din Psaltirea

lui Silvestru (1651) și chiar din Biblia Șerban-vodă (1688):

„dereptată ta nu *ascunșu* întru inema mé...“;

„întru inema mé *ascunșu* cuvintele tale...“;

„dușu-mă de *ascunșu* somul tău în pământ...“;

„merșu și *ascunșu* talantul tău...“;

„nu *ascunșu* mila ta...“;

„întru inima mă *ascunșu* cuvântul tău...“;

„merșu și *ascunșu* la Efrat...“

În dialectul macedo-român e obișnuită numai această formă: *ascunșu* (Dr. Obedenaru).

Ca și italianul *ascosi*, *ascunș* vine din latinul vulgar *absconsi* în loc de clasicul „*abscondi*“.

Coresi, 1577 ps. LIV :

...și să vré ură-
torilă meu spre
mine marecuvân-
ta, *ascunde*-mă-
vré d'insă...

...et si is qui
oderat super me
magna locutus
fuisset, abscon-
dissem me u-
tique ab eo...

Infinitiv nescurtat :

Omiliar dela Govora, 1642, p. 73 :
„lacrămile acolo nu vor ajuta, a scăpa n'au unde, loc de a să *ascunderé* nu faste...“

Ion Neculce, Letop. II p. 272 : „slujnicile din casă le bătea să spuie bani și odoare și haîne mistuite și bucate ce avusese; și se aflară multe mistuite și ascunse pin țară pe la prietenî, după cum este obiceiul celui fugar a *ascundere*...“

Acusativ personal fără pre :

Pravila dela Govora, 1640, f. 104 a :
„Oare-cine *ascunde* tâlharîu și 'lă va pitula...“

În graiu se rostesc de o potrivă : *ascund* și *ascunđ*, *ascundă* și *ascunđă*. La prima persoană, forma cu *đ* e rară în vechile texturi, dar ne intimpină

une-orî în Omiliarul dela Govora, 1642, și în Biblia Șerban-vodă, 1688, bună-óră p. 655 : „și altuia, den ce am luat, avuția ei nu *ascunșă*...“

v. ^{1.2.} *Ascuns*.

Ascundere (pl. *ascunderi*), s. f.; l'infinitif d'ascund pris comme substantif : action de cacher, de dissimuler. Tăinuire. Pitire. Pitulare.

Arsenie din Bisericanî, circa 1650 (Mss. în Acad. Rom.) ps. XLIII : „acela știe *ascunderă* inimii...“

v. *Ascund.* — *Ascunsóre*.

Ascunđetör,-óre, s. et adj.; celui ou celle qui cache, qui dissimule. Care a scunde, făcând nevedut saü neauđit. Se întrebuinteză cu multă eleganță în poesia populară.

Balada „Toma Alimoș“ :

Inchina-voiu codrilor,
Ulmilor și fagilor,
Brađilor, paltinilor,
Că'mi sint mie frățiori,
De pöteri *ascunđetori*...

(G. D. T., Poes. pop. 532)

Balada bănățenă „Gruia lui Novac“ :

Să ne luăm pept la pept,
Ar fi döră mai drept;
Săbiile's înșelătore,
De vieți repunětore,
De țării *ascunđetore*...

(Col. 1. Tr. 1882 p. 622)

^{1.} **Ascunđetóre**, adj. f. — v. *Ascunđetör*.

^{2.} **Ascunđetóre**, s. f. — v. *Ascunsóre*.

Ascunđetüră. — v. *Ascunsură*.

^{1.} **Ascüns,-ă**, adj.; part. passé d'ascund pris comme adjectif : caché, dissimulé. Pitit. Pitulat. Tăinic.

În gura poporului se aude cu același sens: *s ă c r e t*, *s ă c r e t ă*.

Ascuns nu vine din clasicul latin „*absconditum*“, ci din vulgarul *abscosum* = ital. *ascoso*.

Udriște Năsturel, în prefața la Omi-liarul din Govora, 1642: „ca un izvor *ascuns* în pământul inimii noastre cel sechetos și uscat de învățătură, cu ajutorul lui Dumnezeu și îndemnare duhului aceluia scurmat'am cu tămpă minte mă și am scos acestu izvor de apă dulce și purure curătoriu, adăpătoare de suflete omenești...“

Șapte taine, 1644, p. 174: „cercețedză toate lucrurile omului cele tru-pești și sufletești cele *ascunse* și nevădzute...“

Mitropolitul Varlam 1643 f. 16 b: „locurile cele *ascunse* unde să faci curviile, uciderile, nedirepțățile...“

Ibid. f. 163 a: „și deca vădzu măriia acéia că-i arată vinile ei cele *ascunse* Domnul nostru Is. Hs., credzu...“

Cantemir, Chron. I p. 212: „minciuni cu voroava frumoasă *ascunse* și cu numele adevărului căptușite...“

Ibid. p. 328: „pizmă *ascunsă* de demult în pantece dospind...“

Nicolae Muste, Letop. III p. 9: „vrând să prindă pre boierii Muntenestii la mână, au ședut Grigorie Vodă *ascuns* în Țarigrad...“

I. Văcărescu p. 501:

Din dulci ochi fulger *ascuns*
Fără veste m'a pătruns!..

Costachi Negruzzi, Zoe, I: „potlogarii, de care gema orașul, ședând *ascunși* pîntre risipuri, pândiaș pe nesocotitul pedestru care zăbovise a se întorce a-casă...“

Locuțiune: „stă *ascuns* ca un liliac“ (R. Simu, Trans., c. Orlat).

v. *Ascund.* **Ascuns.* — *Săcret.*

*Ascuns (pl. *ascunse*), s. n.; part. passé d'*ascund* pris comme substantif: état d'une chose cachée, secret, mystère. Taină. Sinonim cu *ascundere*, dar arătând stare, nu acțiune.

Coresi, 1577, ps. XVI:

...și cu <i>ascunsele</i> tale împlu-se zgăulă loră...	...et de absconditis tuis adimpletus est venter eorum...

ps. XVIII:

...de <i>ascunsele</i> mele curățeste-mă...	...ab occultis meis munda me...

Mitropolitul Dosofteiu, 1680, ps. XVIII:

...că acela cunoaște <i>ascunsele</i> inimii...	...ipse enim novit occulta cordis...

Ibid. ps. LXIII:

...întru să săgiate într' <i>ascunsuri</i> pre cel fără vină...	...ut sagittent in occultis immaculatum...

Mitropolitul Varlam, 1643 f. 242 a: „Domnul Hs. cela ce ști și vede tainele și toate *ascunsele*...“

Ioan din Vinți, Molitv. 1689 f. 40 a: „Dumnezăul nostru, cela ce toate le cruți și de toate grijești, ști *ascunsele* omenești și întâlgeré tuturoră o aî...“

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 23): „dreptul giudecător întâi pre sine de drept, apoi pre altul de strîmb giudecă, și întâi *ascunsul* inimii sale de fățarnicie curățeste, apoi pre altul din nevoie al izbăvește...“

Corbea, Psaltire circa 1700 (Mss. în Acad. Rom.), ps. XLIII:

Că el *ascunsul* de inimă știe,
Cine ce au lucrat din pruncie...

P. Ispirescu, Snove² p. 47: „Ba că o fi una, ba că o fi alta. Aș! nu pu-

tea el ghici *ascunsul* vorbelor bătrânului..“

În unire cu diferite prepozițiuni, *ascuns* formeză următoarele locuțiuni adverbiale :

1°. pre *ascuns*, pe *ascuns*, p'*ascuns*.

În opozițiune cu aievea sau de față; sinonim cu pe furis.

Act dela ostașii muntenesci către George Rakotzi, 1635 (Col. I. Tr. 1874 p. 216): „câte vom înțellege ori aievea ori pre *ascunsu* înpotriva mării sale, coconilor și credinșoșilor, acélé de timpuriu i le vom ivi...“

Pravila Mateiu Basaraba, 1652, p. 62: „nice pre *ascunsu*, nice de față să îndrăznescă...“

Pravila Moldov. 1646, f. 58: „cela ce va găta niște bucate sau băutură și le va găta pre furis, ce să dzice pre *ascunsu*, face prepusu cum să dia altui cuiva să să otrăvască...“

Nicolae Costin, Letop. II p. 18: „Gheuca Logofătul umbla și pentru sine, iar foarte pe *ascuns*, iar la aievea umbla pentru Duca Vodă...“

Nicolae Mustea, Letop. III p. 35: „pre binele cel de obște deapaurarea îl răstoarnă nevoințele cele pre *ascuns*, și mai ales la Turc...“

Enachi Cogălnicenu, Letop. III p. 197: „aū triimes pe *ascuns* om de aū văzut cetatea cu ochii...“

Ibid. p. 217: „aū răpezit pe *ascuns* de l'aū luat de acolo și l'aū dus la Némț...“

Ibid. p. 271: „Atuncea Beizadea aū scris un arz la Impăratul pe *ascuns* și păria pe Neculachi...“

Caragia, Leguire 1818 p. 83: „Fur zicem celui ce fură, adecă ia pre *ascuns*...“

Beldiman, Tragod. v. 785:

Și pe Ban Ioan Tăutul i se dă într'ajutor,
Om bătrân și cu sciință, și în condeiū lucrător.

Îi grăbesc ca să purcégă, dar în taină, pe
ascuns,
Să nu se dé Eteriei în cât de puțin prepus...

A. Pann, Prov. II, 104:

Asfel ea mergënd o dată și 'n oglindă căutând,
Vedëndu-se 'nșotonată, o aū p'*ascuns* đicënd:

Ah! acum mă cunosc bine!..

2°. întru *ascuns*, în *ascuns*.

Coresi, 1577, ps. C:

... ce cleveti	...detrahentem
în <i>ascuns</i> soțulu	secretò proximo suo,
său, acesta mănai..	hunc persequer...

Legenda Sf-ei Parasceve circa 1580 (Cuv. d. bătr. II p. 145): „și ruga-se ei întru *ascunsu* în tot ăsul...“

Moxa, 1620, p. 353: „avé Divsesu vrăjmășie pre Palamid întru *ascunsu* și'l pără către împăratul cu hitlenșug...“

Fragment biblic sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al bis. Sf. Nic. din Brașov p. 421): „întreb'al întru *ascunsu* la uréche ca să nu fie arătatū fățișū...“

I. Văcărescu, p. 121:

Đioa nu am pace,
Nóptea n'am ce'mi face,
Rěu mi-e într'*ascuns*:
Unde cer dreptate,
Surda rěutate
Nu'mi dă nici respuns...

A. Pann, Prov. I, 87:

Vine óre-cine în *ascuns*, pe taină,
Și 'l fură de 'l lasă fără nici o hafnă...

3°. pre *ascuns*, printr' *ascuns*, prin *ascuns*.

Moxa, 1620, p. 386: „Theodora pre *ascuns* ținé sfintele icoane...“; și mai jos pe același pagină: „până atuncea cinstiia pre ntr'*ascunsu* sfintele icoane...“

Zilot, Cron. p. 25: „iar pe de altă parte, printr'*ascuns* n'aū zabovit a mesteșugi năravul dobândirii de bani...“

Doină oltenescă :

Toți se uită ca la urs
Și fac sfaturi prin *ascuns*
Să ne facă vr'un neajuns...

(G. D. T., Poes. pop. 318)

4°. pe sub *ascuns*.

Doină din Ardél :

Vai de mine, ce-am ajuns!
Să iubesc pe sub *ascuns*...

(J. B., Trans. 31)

„Celui ce face vre-un reu pe sub *ascuns*, poporul îi dăce că mușcă de-a-furata ca cănele...” (M. Juica, Trans., c. Srediștea-mică).

Este interesant de a găsi într'unul din cele mai vechi texturi românesce forma *auscuns*, care reproduce întocmai pe latinul *abscōsum*.

Cugetări în ora morții, text circa 1550 (Cuv. d. bătr. II p. 455): „toate *ascunsurile* se vor ivi”; dar tot acolo de doă ori (p. 456): „toate *auscunsurile* înainte feței salia...” și (p. 458): „întru *auscuns* hitleni ați fostu...?”

În loc de „în *ascuns*”, în munții apusenii ai Ardélului se dăce: „Să vorbim în *sécret*” (Foișóra din Sibiu 1886 p. 5).

v. *Ascund.* — *Ascundere.* — ¹*Ascuns.* — *Sécret.*

³*Ascuns*, adv.; secrètement, en cachette. Din cauza locuțiunilor adverbiale: pe *ascuns*, în *ascuns*, pe sub *ascuns* etc., simplul *ascuns* funcționează foarte rar ca adverb.

Zilot, Cron. p. 30 :

Vai de tine, ticălósă țără, la ce ai ajuns!
Acum ți-a sosit peirea, și te tinguesc *ascuns*...

v. ^{1,2}*Ascuns.*

Ascunsă, s. f.; état d'une chose cachée, secret, mystère. Sinonim cu

masculinul *ascuns*, dar întrebuițat foarte rar.

Coresi, Omiliar 1580 (ap. Cipariu, Principia p. 212): „și *ascunsa* acelora a tuturoră descoperi-se-va lucrul lor și cuvintele a mijlocă...”

v. *Ascund.* — ²*Ascuns.*

Ascunsele (de-a), s. indécl.; jeu enfantin: colin-maillard, cligne-musette. După regiuni, acest joc copilăresc are o mulțime de sinonimi: ajumitul, mijórcă, mijótcă, de-amija, d'a-cucul, jumetcă, pitulicică etc. Se dăce și: de-a *ascunsul* sau d'a-v'ații-*ascuns*.

v. *Ajumitul.*

De la Vrancea, Sultanica p. 225: „... băeții o tuliră d'alungul viei, strigând în góna lor:

„— Cine vrea d'a „puia-gaia” să'i adune cu tigiaia?

„— Cine vrea d'a „v'ații *ascunselea*”?

„— Cine d'a „hira” care tae vina?

„— Cine etc.”

A. Vlăhuța, Nuvele p. 51: „o pornea de vale, peste păriu, în luncă, și se jucau de-a *ascunsele* prin tufiș. Sara se întorceau obosiți...”

Filimon, Cîcocii vechi p. 139: „Băieții asvirliău cu mingea și cu arșicele, iar fetele cele mici se jucau d'a *ascunsele* sau d'a baba órba, alergând ca nisce căprióre prin iérba cea verde și móle spre a prinde fluturi sau a culege flori...”

D. G. D. Teodorescu (Poes. pop. p. 187) observă: „unele din jocurile copiilor români sînt pînă astăzi o reproducere neschimbată a celor ce se practicau de copiii greco-itali cu 20—25 secolii în urmă. Monumentele figurate, obiectele de artă și scriitorii vechimii ne sînt marturii neîndoioși despre adevérul acesta. Iată, spre exemplu, cum se exprimă Pollux despre *ἀποδι-*

δρασκίνδα, care nu era alt-ceva decât jocul nostru *d'a ascunsele* sau „d'a v'ați ascuns“ : Unul dintre cei ce se joca se aşedă în mijlocul tovarăşilor și, dela sine, își închide ochii, afară numai dacă vr'un altul n'ar fi însărcinat să i'i țină inchiși. Jucătorii o ieaū la fuga (*ἀποδιδράσκουσι*) și se răsipesc. Atunci cel care este (de rând, care se face), deschidēnd ochii, începe să'i caute, iar dinșii trebui să'și dea tôte silințele ca să ajungă înainte de dînsul la locul hotărît (*εἰς τὸν τόπον τὸν ἐκείνον*)...

La acest joc, copiii rostesc o mulțime de recitative, unele obicînuite într'un loc și altele în altul, din cari o samă resfrâng într'un mod fôrte curios diferitele epoce din istoria Românilor : epoca fanariotică, epoca slavică, epoca tătărăscă, etc.

Așa recitativul :

O pi | sec na | sec na | pi
kes tin | boli | na co | sti
tzan gâr, | man gâr
na caf | to
ti af | to be
len gher | buf!...

este o scâlciare din grecesce :

*ὅποιος ἔκλασε νὰ πειεὶ
καὶ σ' τὴν Πόλι ν' ἀκουσθῆ...*

Tot la Greci se referă recitativul :

Trântii una, trântii două,
trântii, vere, pîn' la nouă :
trântii fêta Grecului
pe malul Petrecului.
Veni Grecul mânios
cu cuțitul ruginos :
— dă'mi, Voico, cheițele
să'mi descuți lădițele,
să'mi scot cununițele,
să'mi cunun fetițele !
— Vai de mine, nu's la mine,
ci's la popa din Popesci
sus în casele domnesci,
unde fêtă vacelle,
unde ouă rațele...

Următorul recitativ pare a se referi la Italiani :

Esși, fetiță,
la portiță,
că te-aștéptă Talion,
Talion, fecior de Domn,
cu tichiă
de frânghiă,
cu pênă
de ciocârliă,
cu căruța Radului,
cu cai 'mpêratului,
cu biciul cumnatului
în mijlocul satului.
Dorobanț, banț,
clanț!

E nu mai puțin interesant numele propriu Tibiș cu femininul Tibișóra :

Musca mare trefera,
a mai mică vintura
două mere,
două pere,
două fuse daurele.
Mă dusei la Măgurele
cu rochița d'aurele.
Bou'n cincî,
bou'n cincî
după casa lui Tibiș :
Tibișóra,
Roșcodana.

Înriurirea slavică este învederată în recitativul :

Ije, ije
[mije, mije]
panimatca,
coțobeica,
cuțitele Domnului,
sabia curcanului,
limbirici,
custurici,
cioc,
boc,
treci la loc!

unde „ije, ije“ este paleo-slavicul *иже*, iar „panimatca“ e polonul „pani matka“.

În fine, Tătarii ne întimpină în recitativul :

Cine s'o uita
Să'i sară ochii
În putina cu boghiî,
Din par în par
Pin' la uşa lui Tătar...

v. ¹¹. A (p. 35). — ². Armaş. — Codomlec.
— ². Joc.

Ascunsóre (pl. *ascunsori*), s. f.; cachette, guet-apens, affut. Locul unde cine-va stă ascuns pentru a nu fi vădit sau pentru a năvăli pe furiş asupra cui-va.

Biblia Şerban-vodă, 1688, Jes. Nave VIII, 9:

Şi î-au trimisă pre ei Iisusă, şi au mersu la <i>as-</i> <i>cunsoare</i> ...	Et misit eos Jesus, et iverunt ad insidias...

Când însă se ascunde cine-va sau ce-va numai pentru a fi mai în pază, atunci se dice mai bine *ascundătoare*.

I. Ruset, traducând pe Molière (Sgărcitul, Buc. 1836) p. 21: „nu e mai puţină grijă iar de a nemeri în toată casa o ascunzătoare sigură, căci pentru mine sipeturile imi sînt bănuite, casele de fier n'au nici o credinţă...”

I. Créngă, Anecdota (Conv. lit. 1883 p. 114): „moş Ion Rôtă fiind ţeran, cum v'am spus, deşi se'nvrednicise a fi acum pintre boeri, nu avea ascundători în sufletul seă...”

Costinescu, Vocab. I, 73: „Ascundătoare, colţ ascuns, mai puţin vădit=recoin”.

v. *Ascund.* — *-óre*.

Ascunsul. — v. *Ascunsele*.

Ascunsură (pl. *ascunsuri*) sau **ascundătură** (pl. *ascundături*), s. f.; état de celui qui se tapit, qui évite d'être vu. Cuvînt rar întrebuintat, fie sub o formă, fie sub cea-laltă.

Ascût (*ascuţit, ascuţire*), vb.; aiguiser, affiler, rendre tranchant. Se dice de o potrivă: *ascut* şi *ascuţ, ascută* şi *ascuţă*. Se aude chiar *ascuţesc*, iar la infinitiv: a *ascute*, alături cu: a *ascuţi*. „A face o armă, o uneltă de fer sau de lemn să tae, să înţepe; a da la tocilă” (Costinescu). Se întrebuintează foarte des despre ceia ce împunge, înţepă sau petrunde într'un sens figurat: pênă satirică, limbă muşcătoare, voce suptire pătrundătoare, etc.

Mitropolitul Varlam, 1643 f. 1 b: „să'ş gătiască armele şi să le *ascuţă*...”

Cantemir, Chron. II p. 239: „precum împăraţiî asupra lor sabiia, aşé scriitorii condeîul işi *ascut*...”

Mitropolitul Dosofteiu, 1680, ps. CXXXIX:

<i>Ascufără</i> lim- ba lor ca de şiar- pe...	A c u e r u n t l i n - g u a m s u a m s i c u t s e r p e n t i s ...

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 157): „Tótă jigania cumplită colţii aş tocii, şi toată pasirea rum-pătoare pintiniî aş *ascuţia*; cucoarele cu buçunele buçuma, lebedele cântecul cel de pe urmă a morţiî cânta...”

Balada „Rusalin”:

De ce *ascuţi* la cuţit?
Mie tare mi-e urit!..

(Reteganu, Trandafir p. 25).

Cântec poporan despre „Muîerea rea”:

Mă judecă cum îi place,
Traul cu oţet mi'l face,
Strigă şi'şî *ascute* glasul
De s'aude în tot césul...

(Marian, Bucov. II, 77)

A'şî *ascuţi* picioréle = a rumpe la fugă, a fugi îute.

O poveste din Ardél: „Olariî se duc şi îeaî galbiniî, lasă calabalicul Catri-neî pînă la cel din urmă cratiţ schiop, işi *ascut* picioréle şi du-te! Pasă-

mi-te, n'aveaŭ poftă să deo față cu Vlad..." (Tribuna din Sibiu, 1885 p. 810).

Inima se *ascute* = se agerește, se face mai îndrăznită.

Urechea, Letop. I p. 124: „Stefan Vodă având inimă aprinsă spre lucruri vitejești, îi părea că un an ce n'au avut trébă de războaie, că are multă pagubă, socotind că și inimile voinicilor în războaie trăind se *ascut*...”

Același, p. 114: „Crezând Leșii acela cuvânt, aŭ lăsat să hie pre îngăduința lui, și s'aŭ întors; iar Bogdan Voda se *ascuțea* ca să'i poată vana unde ar pute; ce simțind aceste oamenii lui Alexandru Vodă, aŭ spus Leșilor să nu se încrăză, ce să se păzescă; iară Leșii fiind de înșălăciune cuprinși, nu băgară în samă...”

Bănățenește, a se *ascuți* cătră cine-va, însemnă a'l amenința (S. Liuba, c. Maidan).

Lexicon Budan, 34: „Imi *ascuț* dinții spre ce-va = aștept ce-va cu mare poftă”.

Derivațiunea lui *ascut* din latinul *acuo* sau chiar din *acutum*, ca și aceia a vorbei „cuțit” din „culter” (Cihac, I, 18, 72), sînt nesce imposibilități fonetice. Mai bună ar fi etimologia din *ex-acutum* (Lex. Bud.), care cel puțin explică pe *s*; dar și de acolo s'ar fi născut românesc „săcut”, nu *ascut*. După cum „cuțit” se trage dela „cute=lat. *cotem*”, adecă o uneltă trecută prin *cute*, tot așa de acolo vine și *ascut*, — o derivațiune indicată deja de d. Șainénu (Dict. româno-german p. 25). Ambele presupun un prototip latin vulgar: *cotio* (*cotitum*, *cotire*), de unde *ascut* prin forma *ex-cotio* sau *ad-ex-cotio*. Sensul fundamental al lui *ascut* este acela de a da o armă sau o uneltă pe *cute*.

Cantemir, Ist. Ieroglif. p. 122: „cuțitul pre *cute* să *ascute* și în sim-

ceoa briciului întorcându-să, părul peste simțire despică...”

Dosofteiu, 1673, f. 84 a:

Ca dintr'un bric *ascuțat* pre *cute*.

Fac vicleșug și 'nșelăciuni multe...

Expresiunile ca: „a se *ascuți* prin respoe”, „a se *ascuți* cătră cine-va”, „limbă *ascuțită*”, „respuns *ascuțit*” etc. se pot alătura cu figura ciceroniană: „*iracundiam fortitudinis quasi cōtem esse dicebant*”.

v. *Ascuitit*. — *Cuțit*. — *Cute*.

Ascūt }
Ascuteșc } — v. *Ascut*.

Ascuteleă. — v. *Ascuititură*.

Ascuire (pl. *ascuiri*), l'infinitif d'*ascut* pris comme substantif: action d'aiguiser, d'affiler, d'affuter, aiguisement. Sinonim cu *ascuțitură* (Costinescu), care însă nu se ia în sens figurat, pe când *ascuire* se întrebuinteză mai adesea despre minte.

Cantemir, Divanul lumii 1698, pref. f. IX: „îngeriasca isteciune și a minții *ascuire*...”

I. Văcărescu, p. 293:

În el năravuri îndreptați,

Dați *ascuiri* la minte;

Podoabe limbii voastre dați

Cu Românesci cuvinte...

v. *Ascut*. — *Ascuititură*.

Ascuteșc. — v. ²*Ascuitit*.

¹*Ascuitit*, -ă, part. passé d'*ascut* pris comme adjectif: aiguisé, affilé, tranchant, fin. Tăios. Înțepător. Pătrunzător. Când e *ascuit* numai virful unui lucru, se dice *simcelos* sau *simcelat*.

Mitropolitul Dosofteiu, 1673, f. 21 b:

Mi-am păzât drumul pre căi vârtoase,

Petri-*ascutate* și sâmceloase...

Ion Neculce, Letop. II p. 370: „paloșe simcelate în vârf, de amândoa părțile *ascuțite*...”

Moxa, 1620, p. 371: „o, pizmă! de începutu vrăjmașe, fiară cumplită, tălharu, scorpie veninoasă, șarpe mușcătoriu, segéta fără fieru, sulița *ascuțită*, viața fără pace, câtu rău faci și căți muncești!...”

Dosofteiu, 1680, ps. XLIV:

...săgețile tale	...sagittae tuae
's <i>ascuțate</i> ...	a c u t a e...

Coresi, 1577, ps. LI:

...ca briciu <i>ascuțit</i> făpt'ai înșelăciune...	...sicut novacula a c u t a f e c i s t i d o l u m...

Șapte taine, 1644, p. 102: „spata de îmbe părțile *ascuțită*...”

Dosofteiu, 1680, ps. LVI:

Fiii oamenilor, dinții lor arme și săgeț, și limba lor paloș <i>ascuțat</i> ...	Filii hominum, dentes eorum arma et sagittae, et lingua eorum gladius a c u t u s...

Mitropolitul Varlam, 1643, f. 117 a: „sabiia cîa di îmbe părțile *ascuțită*...”

Mitropolitul Antim, Predice p. 4: „fulgerând nu ȳic cu fulgerele săbiilor celor *ascuțite*, ci numai cu strălucirile unei vieți bune...”

Nicolae Muste, Letop. III p. 50: „Și s'au scris la stéguri, mai mulți fără de arme, că nu avea de unde 'și mai cumpăra, că și arcarii sfârșise arcele, săgețile și săhăidacele ce au avut în dughenile lor, ce făcea sulițe din crengi *ascuțite* și părlite la vârf...”

Costachi Conachi, p. 100:

Ah! amarnică durere, despărțirea de amor!
Ce-o să mă fac? vai de mine! nu pot scăpa,
ș'oiu să mor!..

Din inimă nici că 'mî ese ghimpul acel *ascuțit*,

Ce mă giunghe, mă rănesce și 'mî dă morți
fără sfirșit!..

Cantemir, Chron. II p. 335: „con-

deile mai *ascuțite* decât sulele și mai lungi decât sulițele...”

Același, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 165): „și *ascuțit* colții dulăului îndată toate oșcoarele îi zdrumicară, și toate mățșoarele îi deșirară...”

O satiră poporană din Bucovina:

Sluta e acuma 'n casă,
Așeđată după masă,
Cu dinții de chilimbari
Ascuțit ca nesce pari,
Și la față
Ca o rață...

(Col. I. Tr. 1871 p. 43)

Moxa, 1620, p. 372: „cela ce avé cerbice țapănă și trufă iute și cu limba *ascuțită*, elu se mue ca boul de jug...”

Eustratie Logofetul, 1632 (Col I. Tr. III p. 216): „limba cîa mai suptire și mai *ascuțită* de toate limbile ce să dzice elenésca...”

„Are limbă *ascuțită* = il a la langue bien pendue“ (Th. Codrescu, Dialoguri 7 p. 213).

A. Pann, Prov. II, 95:

O văduvă 'n virstă, bătrână, zbărcită,
Cu doi dinți în gură, barba *ascuțită*,
Nas cât pătlăgéoa, la vorbă 'nțepată,
Cu ochii cécără, gura lăbărtată...

Cantemir, Ist. Ieroglif. p. 36: „vântul vivorât sau aerul tare clătit, tocmit și frumos viersul muzicăi alcătuit, dela cât de *ascuțite* la audzire urechi abătându-l, neaudzit al face...”

Ibid. p. 150: „toată pasirea iute la zburat, toată jigania répede la alergat, și toată dihania *ascuțită* la adulmecat, pururia gata și fără préget să fie...”

Balada „Sócră și nora“:

Iată, mare, se 'ntâmpla
Că prin codri s'auđia
Tropot mare și pripit,
Chiot l u n g și *ascuțit*...

(G. D. T., Poes. pop. 624)

Răspuns *ascuțit* :

Mitropolitul Varlam, 1643 f. 305: „acel răspuns *ascuțit* a Domnului ce-i răspunsă că nu-i bine să ia pâine cu conilor și să o de cănilor...”

Minte *ascuțită*, *ascuțit* la minte:

Cantemir, Divanul lumii 1698, f. 22 a: „frumoasă, întrégă, și decât simțoaia briciului mai *ascuțită* și mai iute minte...”

Legenda Sf-lui Nicolae, sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al bis. Sf. Nic. din Brașov p. 136): „el avé minte *ascuțită* și în puțină vreme multă învățatură învăță...”

Cantemir, Chron. II p. 261: „Asan, om *ascuțit* la minte și în lucrurile grele foarte isteț...”; și mai jos p. 281: „om foarte viteț și *ascuțit* la minte, ori la ce își puné gândul...”

Același, Ist. Ieroglif. p. 46: „Nime în lume atâta de *ascuțit* la minte și iute la giudecată a afla să poate, carile în toată alegerea negreșit și nesmintit să fie...”

Urechia, Letop. I p. 190: „aū adus pre Ion Vodă, care era la minte *ascuțit* și la cuvânt gata, și se vedea a hire harnic nu numai de Domniea acesteia țeri, ce și altor țeri să hie cap și mai mare...”

Nicolae Costin, Letop. I p. 48: „fiind *ascuțit* la minte Deucalion, aū socotit pământul a fi mumă-sa...”

P. Ispirescu, Snove⁶. p. 89: „băiatul învățase carte pînă din sus de brâu, și dascălii îl lăudaū că este *ascuțit* la minte...”

Omiliar dela Govora, 1642, p. 272: „arată-te innaltū întru viața bunătăților și *ascuțit* întru ustenéle și întru nevoiețe sufletești...”

Ibid. p. 57: „cu diavoli și cu mai marele lor cu Veezevul, care e mai înfricoșat de toate făpturile, *ascuțit* și mai iute...”

Cantemir, Chron. II p. 111: „Calvisie și Petavie, *ascuțiti* a anilor istoricești sămăluitoari...”

v. *Ager*. — *Ascut*. — ²*Ascuțit*. — *Isteț*.

²*Ascuțit* (pl. *ascuțite* sau *ascuțituri*), s. n.; part. passé d'ascut pris comme substantif: tranchant, taillant, fil, pointe, piquant. Sinonim cu *ascuțiș* și cu *tăiș*.

Legenda Sf-lui Nicolae, sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al bis. Sf. Nic. din Brașov p. 155): „sfântul apucă spata și o lepădă jos, și nemic nu se temu de *ascuțitul* spetei...”

Tot acolo o predică p. 198: „închiseră gura leilor, stinseră tăriia focului, scăpară de *ascuțitul* spetei...”

Biblia Șerban-vodă, 1688, p. 903: „mai tăiosū decât toată sabiia cu doao *ascuțite*...”

O maximă d'ale vornicului Iordachi Goleșcu (Conv. lit. 1874 p. 73): „Limba muierii, cuțit cu doă *ascuțituri*...”

Costachi Negruzzi, Aprodul Purice:

După acésta se'ntorce și acest fel le grăi: Ostași! Voi sciți fôrte bine că spre a ne birui Alți mai însemnători dușmanii înzădar s'aū ispitit,
Ce a săbiilor nōstre ei cercară *ascuțit*...

Balada „Toma Alimoș”:

Îa mai stai ca să'ți vorbesc,
Pagubele să'ți plătesc:
Pagubele cu tăișul,
Faptele cu ascuțișul..

(G. D. T. Poes. pop. 584)

v. ¹*Ascuțit*. — *Simcea*. — *Tăiș*.

³*Ascuțit*, adv.; d'une manière tranchante ou piquante, finement. A judeca *ascuțit*. A vorbi *ascuțit*. A responde *ascuțit*.

v. ¹*Ascuțit*.

Ascuțitor, -óre, s. et adj.; celui ou

celle qui aiguise, qui affile etc., émouleur. Care ascute, mai ales *ascuțitorul* de cuțite.

v. *Ascut.*

Ascuțitoare (pl. *ascuțitori*), s. f.; pierre à aiguiser, queux. Sinonim cu *cute* și cu *tocilă*.

v. *Cute.*

Ascuțitură (pl. *ascuțituri*), s. f.; aiguisement. Sinonim cu *ascuțire*. Cu același sens se țice și *ascutelă* (Lex. Bud.).

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 5): „la simcé groasă ca acésta, pré aspră piatră, multă și îndelungată *ascuțitură* să-i fie trebuit am socotit...”

v. *Ascuțire.*

Aselghă, s. f.; luxure, débauche, libertinage. Grecul ἀσελγεία, introdus la Români în secolul XVII. Desfrău.

Mitropolitul Dosofteiu, Synaxar 1683, Oct. 8 (f. 53 a): „mă temă că de oi zăbăvi cu svântulă botedză, să nu mă smintescă ȳarăș ĩnpiedecătorulă să mă ducă la *aselghă* cĳa dintăĳ...”; ȳar la margine ca scoliă: *curviă*.

v. *Aselghicesc.* — *Aselghicune.*

Aselghicesc, -escă, adj.; luxurieux, débauché, déréglé. Desfrinat.

Mitropolitul Dosofteiu, Paremiar 1683 f. 16 a (Ep. Petri I, IV, 3):

...petrecând în necurățăĳ <i>aselghicești</i> , pohte, vinării, măncaturĳ...		...ambulaverunt in luxuriis, desideriis, vinolentiis, comestationibus...

ȳar în contextul grecesc: „ἐν ἀσελγεί᳚ς”.

v. *Aselghă.*

Aselghicune (pl. *aselghicuni*), s. f.; luxure, débauche, libertinage. O românisare a grecului *aselghă*.

Mitropolitul Dosofteiu, Synaxar 1683, Fevr. 19 (f. 320 b): „[ĳmpărățândă Iuliană], Elliniĳ ce era ĳntr’o hire cu dănsul, nu numai făcând pângărite *aselghicuni* cu dănsul să gătiă pre eiș zăgnățată foculă vĳăcnică, ce ĳncă silă și pre creștini să facă lucrū spurcată ca acela...”

v. *Aselghă.*

Aseme. — v. 1. **Asemene.**

1. Asemene, adj.; égal, pareil, semblable. „*Asemene* = oblu, neted, unu ca și altu” (Lex. Bud.). Din latinul *assimilem* = *ad-similem*, cu trecerea lui *l* în *n* (cfr. Miklosich, Lautl. Consonantismus I p. 51), o trecere care se află și la Francesă în *burginionul semnai* = *similare* (Littré, v. *sembler*). În graiul rotacistic al Moșilor: *asemerea* (Frăncu-Candrea, Romăniĳ din munțĳi apusenĳ p. 85). Moldoveniĳ rostesc mai mult *asemine* și *asămine*. Din cauza invariabilitățĳi sale la gen și la număr, *asemene* ĳși asociază forțe des în graiū, ca și când ar fi un adverb, pe emfaticul *-a*: *asemenea*.

În fabula lui Donicĳ „Bărbatul cu trei femei”, cuvĳntul ne ĳntĳmpĳnă de patru ori:

Un om posnaș aă fost schimbat

Vr’o trei femei cu cununiĳ,

Fiind tustrele ĳncă viĳ.

Dar acolo era un aspru ĳmpărat,

La care cum aă mers *asemine* sciință,

Aă și găsit de cuvĳnță:

Ca pentru așă faptă

Pe om să ’l de subt judecată;

ȳar spre mai aspră ĳnfrĳnare

Judecătorilor aă pus el ĳnainte

Să fie cu luare-aminte

Și să ĳnchipueșcă pedepsă cea mai mare

Unei *asemine* de pildă ră urmare,

Că la de împotriva, el hotărît era
 Pe toți a'i spinzura.
 (Asămine un împărat
 Nicî pe la noi n'ar fi strical.)
 Judecătorii vîd că nu'î de șuguit;
 Să hotărîescă drept ei mult s'aũ sirguit;
 Și numai Dumneđu de sus i-aũ luminat,
 Căci socotința lor acêta aũ urmat:
 „Ca omului să de femeile tustrele,
 „Indatorindu-se de a trăi cu ele“.
 Norodul însă s'aũ mierat
 Pentru *asemine* pré slabă hotărîre...

unde este mai cu sémă remarcabilă
 inversiunea curat poporană: „*asemene*
 u n împărat“ = „u n *asemene*...“

Constantin Brâncovenu, 1695 (Cond.
 Brâncovenescă în Arch. Stat. p. 101):
 „săvârșându-se toată zidiré mănăstirii
 [Hurezul] și cu céle ce înprejurul ei
 sânt, și dând laudă lui Dumnezeu cu
 bucurie multă, nevoitu-ne-am iarăș cu
asemene osărdie de am împodobit sfânta
 casă...“

Axentie Uricar, Letop. II p. 174:
 „Acêstă carte și altele *asemine* scriea
 la Nicolaï Vodă...“

Asemene se construesce obicînuit cu
 dativul: *asemene* cu i, saũ cu preposi-
 țiuinea cu: *asemene* cu ce.

Cugetări în óra morții, circa 1550
 (Cuv. d. bătr. II p. 467): „aceia's fiii
 lu Dumnedzeu și *asiamene* cu ingerii...“

Pravila Moldov. 1646, f. 21: „svré-
 delü sau toporü sau fune sau alte multe
asemeniã a cestora...“

Pravila Mateiu Basaraba, 1652, p.
 247: „de să va fi și smintit elü sin-
 gurü cu multe lucruri fără de ispravă,
 cu mîncări, băuturi și altele *asemene*
 a cestora, ucigătoriulü totü se va
 certa ca unü vinovatü...“

Silvestru, 1651, ps. CXIII:

Asemeniã să le
 fie lor carii fac
 pre ei, și toț cela
 ce să nădăjduesc
 întru ei...

Similes illis
 fiant qui faciunt
 ea, et omnes qui
 confidunt in eis...

Axentie Uricar, Letop. II p. 145:
 „aũ mers cu fermanul ce se scosăse
 dela Impărăție, ca unde vor găsi Mol-
 doveni robiți să fie volnici a-î lua;
 scos'aũ și dela Hanul Iarläc *asemine*
 c u fermanul împărătesc...“

A. Văcărescu p. 22:

Firêca ta frumușețe
 Nu se află'n alte fețe;
 Tu ești ună între toate,
Asemene 'ți nu se poate...

Une-ori se ȳce de *asemene* saũ d'a-
semene, fără a trece în adverb.

Mitropolitul Dosofteiu, 1680, ps. LXX:
 ...Dumnedzäule, | ...Deus, quis si-
 cine'î *diãsiamene* | milis tibi?...
 ție...?

Ibid. ps. CXXXIV:

Desiãmenã lor | Similes illis
 facă-să carii îi | fiant qui faciunt
 facü pre înșii... | ea...

Dar acêstă asociațiuinea cu de ne în-
 timpină numai în sens adjectival, pe
 când verbul e tot-d'a-una fără de—,
 bună-óra ibid. ps. LXXXVIII:

Că cine întru | Quoniam quis
 nuor să să a siã- | in nubibus a e-
 m e n e Domnu- | qu a b i t u r Do-
 luï, să să facă *dé- | mino, et qui si-*
siãmenã cu Doim- | milis erit Do-
 nulü...? | mino...?

În Liturgiã, 1683 (slujba marelui
 Vasilie, f. 29 a), Dosofteiu nu se sfiesce
 chîfar de a reduplica pe de: „Cela ce
 iaste icoană bunătățai tale, peciate
 de de *asiãmenã* în sineșü arătând pre
 tine tatäl...“

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad.
 Rom. p. 23): „Iubiré dară cătră cel șie
 de *asemené* va să arăte neIubiré că-
 tră cel șie nu *désemené*...“

În gura poporului și 'n vechile tex-
 turî *asemene* saũ amplificatul *asemenea*
 este invariabil la gen și la număr. În
 literatura modernă însă, prin analogiã

cu alți adjectivi în *-e*, se pune la plural *asemeni*. Ambele forme sînt de o potrivă bune.

Zilot, Cron. p. 6 :

Se aflară și d'aceia *asemenea* rîvnitori
Și cu dînsul împreună pe o cale călători...

A. Pann, Prov. I, 62-

...în loc să se apuce de negoț sau meșteșug,
El, p'alți *asemeni* cu dînsii găsind, fac prier-
teșug...

A fa ce *asemene* cu pămîntul =
a dărîma de tot o cetate, o întărire,
o casă, „raser“.

Enachi Cogălnicenu, Letop. III p. 195:
„casele Agăi Enachi, ce era în Iași făp-
tură de Țarigrad lângă Bărnovskie, le
aū făcut *asemenea* cu pămîntul...“

La Ioan Viski din Hațeg, 1697 (Tran-
silvania, 1875 p. 152) se află o formă
scurtată *aseme*, și tot acolo verbul
aseme z în loc de *asemene z*. Acé-
stă scurtare este pe deplin analogă cu
forma nime lângă nimene sau pre-
tutinde lângă pretutindene.

Fără prepoziționalul *a-*, *semene*,
sau mai bine *semen*, nu înseamnă
„semblable“, ci „prochain, du même
genre“: *semeni* mei pot să nu fie
asemenea mie. Omul alb și omul ne-
gru, cel bun și cel reū, sînt *semeni*,
dar nu sînt *asemenea*.

v. ². *Asemene*.

*Asemene s. d'*asemene*, adv.; pa-
reillement, également, semblablement,
de même, de la même manière. Mate-
rialmente este același cuvînt cu adjec-
tivul *asemene*. Mai adesea își aso-
ciază în graiu pe emfaticul *-a*: *ase-
menea*. Sinonim cu *așijdere*, „tot
așa, cu același chip, cu ace-
iași măsură, d'o potrivă“ (Co-
stinescu). În opozițiune cu *aimin-
tre*.

Cugetări în ora morții, circa 1550

(Cuv. d. bătr. II p. 449): „stau înpă-
rații cu voinicii, mișei cu bogații, bă-
trânii cu tinerii, și toți *asemene* vor
sta...“; ibid. p. 454: „bogații și mi-
șei, și vor sta toți *asemenele*...“, unde
e foarte interesantă forma amplificată
asemenele, cu *-le* prin analogie ca în
opusul „aimintrele“.

Mitropolitul Dosofteiu, Paremiar 1683
f. 82 a: „ești de-atocma și de-
siamenia și într'un scaun cu părin-
tele...“

Șapte taine, 1644, p. 310: „a doo
iaște *asemenia* aceștiia ağunul, a treia
iarășu tot într'un chip ū ağunul
dela bogoiavlenie...“

Deosebirea de sens între *asemene* și
într'un chip se vede bine în ur-
mătorul text:

Omiliar dela Govora, 1642, p. 26:
„într'un chip le dărui lor suflet înțe-
lept și fără moarte, și într'un chip
asemené le dède toată căstă lume vă-
zută și ce e întru ia; și *asemenia* e
lor un ceru acoperemânt, soarele și
luna o luminare e întru casa lor și
pămîntul li e masă; și ploaia *asé-
mené* li se varsă celor drepti și celor
păcătoș...“

Moldovenesce se rostesc mai ales
asemine sau *asămine*.

Nicolae Costin, Letop. II p. 122:
„de pre la alte mănăstiri ce aū mai
rămas oameni neprădați și nejecuiți,
după eșitul Tătarilor n'aū mai întăr-
ziat cu șederea, temându-se să nu pațā
asemine...“

Nicolae Muste, Letop. III p. 22:
„Cari n'avea să dea, îi lega la pușce,
și i ungea cu miere ca să i mănānce
muștele, și nu numai boierilor făcea
acéstă strimbătate, ce și giupăneselor
lor *asemine*...“

Același p. 30: „Venit'aū Antioh
Cantemir Vodă la scaunul domniei
Moldovei, om tănăr ca de 24 ani, si-

· Cu prepozițiunea c u :

Moxa, 1620, p. 361 : „acesta [Traianu] încă zicia : cade-se împăratului a se *asămăna* cu răbdăria lui Dumnezeu...”

Pravila Moldov. 1646, f. 156 : „somnului să *asămăna* c u moartia...” ; și mai jos f. 157 : „dragostia să *asămăna* c u bețiia...”

Cantemir, Divanul lumii 169S, f. 8 a : „au *asameni*-te c u ceia-lalți oameni ? căci ca tine cine iaste ?...”

Nicolae Muste, Letop. III p. 34 : „se *asămăna* c u Edicula ce este la Țari-grad ; și cum acei ce încap la Turci de 'i închid la Edicula nu mai au nădejde de viață, așa și aice în țară la noi era acel turn a bisericeii curței domnești...”

Construcțiunea cu dativul și cu prepozițiunea c u ne întimpină une-orî în aceiași frasă, ca un mijloc de varietate sintactică. •

Biblia Șerban-vodă, 1688, p. 454, Cantic. VII, 7 :

Aăsta e mă- rimé ta : <i>asămă- nași</i>-te finicului și țățele tale cu strugurii...	Haec magnitu- do tua : similis facta es palmae, et ubera tua bo- tris...

unde lătiesce se construesce numai cu dativul : „palmae”, „botris”, ca și în contextul grec : „*τῶ ποίνυ*”, „*τοῖς βότρων*”.

Ca verb neutru, *asémên* funcționează în loc de s é m ě n.

„Lupul *asémênă* tare cănelui, — în care sens se ăice și simplu : lupul s é m ě n ă c u cănele”(L. M.)

Donici, Antereul lui Arvinte :

Că antereul lui era acum pré scurt
și nu *asămăna* nici c u un bun mintén...

Enachi Cogălnicenu, Letop. III p. 281 : „Până aice am însemnat aceste căte arată, care și noi multe c u ochii

nu le-am văzut, dar după auzul unora și altora carii *asămăna* că le-au văzut c u ochii lor...”

Cu același sens, dar reflexiv, la Zilot, Cron. p. 5 :

Să ăic că nu vrea mândria, ci vrea blând a
se purta ?

Acésta pré peste fire, că Domn nu s' *asemăna*..

unde : „Domn nu s' *asemena*” este pen-
tru : „nu s e m ě n a a Domn”.

Forma *asemenez* :

Mitropolitul Dosofteiu, Synaxar 1683, Sept. 11 (f. 14 a) ; „împărăția ceriu-
lui să *asămenédză* c u dzăce fiate...”

Costachi Conachi, p. 221 :

Tu singur ești tot în lume... Leandre, de-ai
aduna

Tótă dragostea, tot focul ce simte inima ta,
Nu vei puté nici o dată să mi te *aseminezi*...

Dicționarul bănățen Mss. circa 1670
(Col. I. Tr. 1883 p. 425) : „*Asemenedz*.
Comparo. Similo”.

La Ioan Viski din Hațeg, 1697 (Tran-
silvania, 1875 p. 152), ne întimpină
scurtatul *asemez*.

Predica din 1619 (Cuv. d. bătr. II
p. 120) : „nu vă *asemărareți* lor...”
înfățșeză rotacismul și tot-o-dată pe
archaicul imperativ negativ.

v. ^{1,2} *Asemene*. — *Asemênare*. — ¹ *Sé-
mên*. — *Răduc*.

Asemênăre (pl. *asemênări*), s. f. ;
l'inf. d' a s é m ě n pris comme sub-
stantif : ressemblance, similitude, com-
paraison, conformité. Represintă ca
substantiv tóte sensurile verbului a -
s é m ě n. Sinonim c u a s e m ě n ă t ū r ă.

Ioan din Vinți, Molitvenic 1689, f.
114 a : „Pre chipul ă tău și pre a-
sămănare zidit'ăi dintăiu pre omă...”

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad.
Rom. p. 267) : „sympathia fica *asămă-
nării* iaste și den dragoste să naște...”

Samuil Clain, *Invățături* (Blaj, 1784) p. 70 : „Așa iaste și viața noastră, tot cu frică, totu cu grije, să nu să păgubescă, să nu-î vină perire dincoace sau dincolo, să nu cadă într'acesta sau într'acela păcatu, să nu să biruiască de rău, să sécere sămintăle faptelorū sale celorū bune. O *asămănare* voi spune, ca mai luminatū să puteți acésta cunoaște. Au fostū unū orașū mare etc.“

Alecu Văcărescu, p. 41 :

Vădënd ast-fel de răbdare
Făr d'avé *asemănare*,
Și să miră cum nu pier...

Costachi Stamati, *Muza I* p. 346 :

Filosofii greci aū đis că trei rele sint
Pe acest pămînt :
Femeea rea, focul și Mare,
Care rele
Intre ele
Aū mare *asemănare*...

Costachi Negruzzi, *O alergare de cai*, IV : „Adevărat, nu e nici o *asemănare* între voi amîndoi; capul teū e de poet și al lui de oștén...”

În munții apusenî ai Ardélului se đice „p o t r o z, *asemenință* = a s e m ă n a r e” (Foișóra din Sibiu 1886 p. 5).

v. *Asémĕn*. — *Răducere*.

Asemenĕz. — v. *Asémĕn*.

Asemĕnăt, -ă, adj.; le part. passé d'asémĕn pris comme adjectif : ressemblant, comparé, conforme. Care se asemĕnă cu ce-va saū cu cine-va. Nu se đice mai nici o dată, fiind înlocuit prin a s e m e n e.

v. *Asémĕn*. — *Asemĕnător*. — *Asemuit*.

Asemĕnătôr, -óre, adj. et s.; ressemblant, conforme, qui ressemble, qui fait ressembler. Cuvînt fôrte rar întrebuintat.

Antim, *Predice* p. 199 : „să câștigăm darul teū, pentru căci acesta însuși având numele teū se face *asămănător* desevărgit bunătăților tale...”

v. ^{1,2} *Asemene*. — *Asémĕn*.

Asemĕnătură (pl. *asemĕnături*), s. f.; ressemblance, similitude etc. Sinonim cu a s e m ă n a r e.

v. *Asemĕnare*.

Asemenință. — v. *Asemĕnare*.

Asemĕz. — v. *Asémĕn*.

Asemuĕsc (*asemuit*, *asemuire*), vb.; assimiler, comparer. Sinonim cu a s é m ĕ n, după analogiă cu care s'a și format din s e m u e s c, singur întrebuintat în vechile texturi.

Glosar circa 1600 (Cuv. d. bătr. I, 301) : „S e m u e s c, aleg cu cugetul, judec, socotesc“.

Omiliar dela Govora, 1642, p. 97 : „Iaste soarele lumină în făpturile cele văzute, și veselie în toate nĕmurile, și cunoaștere și s e m u i r e celora ce's într'însul...”

S e m u e s c însemna de'ntăiu numai „examiner“, derivând din „samă = lat. examen“; el s'a confundat apoi cu s é m ĕ n, bună-óră în expresiunea : „te s e m u e s c cu cutare = te a s e m ĕ n e z cu cutare“, iar mai mult încă prin forma amplificată *asemuiesc*, devenită chiar sinonim cu a s é m ĕ n.

Zilot, *Cron.* p. 56 :

Dar hoții fiind mulți și îndărjiți pré fôrte, Nimic nu s'aū sfiit că póte fi și mórte, Ci tare-aū năvălit asupra-le, sáracii : Nici unul n'a rĕmas, pre toți i-aū perđut dracii,

Și híare să le đic, aspide veninate,
Că nu s'asemuiesc cu ómeniî la fapte...

Dinu Golescu, *Călĕtoria* 1826 p. 77, vorbind despre Belvedere din Viena :

„Alte odăi cu mulțime de organe în multe feluri din vreme ce veche, ce iar nu se *asemuesc* cu cele de acum, decât numai buciumul și fluerașul ciobanului...”

A. Odobescu, Pseudokyn. p. 33 : „...Poetul nu află, în puternica lui închipuire, alte imagini mai potrivite spre a descrie pe acei nenorociți, decât a’i *asemui* când cu șire de melancolici cocori, când cu stoluri zăpăcite de grauri...”

În epoca fanariotică se introduseseră cu același sens forma *asemăluesc*, citată de Cihac (II, 525), cu o lungire anormală întocmai ca în „prețaluesc” în loc de „prețuesc”.

Despre fuziunea lui *aséměn* cu *samă* și despre raportul ambilor cătră ungurescul *s z a m*, a se vedea studiul meu în Columna lui Traian, 1883 p. 22—30.

v. *Aséměn*. — *Semuesc*. — *luesc*.

Asemuire (pl. *asemuirii*), s. f.; l’infin. d’*asemuesc* pris comme substantif: ressemblance, similitude. Sinonim cu *asemănare* și cu *asemănătură*.

Zilot, Cron. p. 53 :

Vedeți căsă cădere
A țerii și durere
A sufletului meu;
Pentru a ei peire
Ce n’are-*asemuire*
Cu cât am cetit eu...

v. *Asemuesc*. — *Semuire*.

Asemult,-ă, adj.; part. passé d’*asemuesc* pris comme adjectif: pareil, semblable. Sinonim cu *asemănăt* și mai ales cu *asemene*.

B. De la Vrancea, Sultănica p. 107: „Norii posomorîți burnițaș peste tătă mahalaua, înecând casele într’o atmosferă grea, fumurie și împufată, *a-*

semuită cu aburii ce plutesc a-lene pe d’asupra bălților...”

v. *Asemuesc*. — *Semuit*.

Asen. — v. *Asin*.

Asén. — v. *Asan*.

A-seră, adv.; hier soir. Din *seră* cu prepoziționalul *a=ad*. Înseamnă: *séra* de ieri, în opozițiune cu *alaltă-seră* „avant-hier soir” și cu *astă-seră* sau *de-seră* sau mai bine *astară* „ce soir”, pe când *de-cu-seră* indică numai începutul unei acțiuni într’o *seră* orecare, „depuis le soir”, bună-ora în proverbul :

De-cu-seră a plecat
Și în tindă s’a culcat.

(Pann, I, 82).

Cugetări în ora morții, circa 1550 (Cuv. d. bătr. II p. 449: „plângeți după mine, fraților și soții miei și gintul și cunoscuții mei, că până *a-seră* *alaltă-seră* cu voi grăia, și de năprasnă-mi vine și ’mi sosi ăsal de morția...”

Anton Pann, Prov. I, 118:

De făceam *a-seră* ca tine și eu,
Nu era să’mi fie *astăși* așa greu...

Doină moldovenescă:

Arđă’l focul de bărbat!
A venit *a-seră* băt
Și de mine s’a legat!...

(Alex., Poes. pop. 3 361)

Alta :

Asară ș’ *alaltă-sară*
M’am culcat pe prisp’afară
Pe-o pernuță de bumbac,
Ca să’mi pu’ mâna sub cap
Și să m’ntreb’ de ce zac...

(Elena Sevastos, Cânt. moldov. 149)

Cântec din Ardél:

*A-sară fusei feciôră,
Mîadă-nópte nevestióră...*
(Pompiliu, Sibiu, 23)

v. *Astară. — De-cu-séră.*

Aseuêsc }
Aseuîntă } — v. *Alseü.*

Asfințesc (*asfințit, asfințire*), vb.; se coucher (du soleil, de la lune, des astres). Sinonim cu a p u n sa ū s c a p ă t. Se întrebunțeză numai la a treia persoană, și mai ales când e vorba despre sóre.

Balada dobrogénă „Mihnea-Vodă“:

Pin era sóre 'n chindie
Remase Tătarî o mie;
Nici sórele n'*asfinția*,
Și Tătarî se sfirșia...
(Burada, Călet. p. 210)

Alexandri (Poes. pop. 2 12): „balaurii sînt tot-d'a-una învinși de cătră Feți-frumoși și tăieți în multe bucăți, carile cercă a se împreună până ce *asfințesc* sórele...“

La Bolintinénu, Cerbul, în loc de „sóre“ se pune și:

Cerbuțele, mai privesce
Sórele ce pere 'n nori,
Căci cu dîo a ce-*asânțesce*
In lungi doruri ai să mori...

Despre lună, Costachi Stamati, Muza I p. 107:

Dar el nici că s'a trezit,
Și luna a *asfințit*...

Ibid. p. 256:

Luna *asfințesce*, frații adormiră
Toți pe la chilii...

Despre stele:

„Poporul dîce că stelele *asfințesc* di-

minéța și resar séra“ (T. Constantinescu, Brăila, c. Latinu).

E ciudat că Cihac (II, 338) desparte pe *asfințesc* atât de sfînt = slav. **СВЯТЪ** (polon. święty, litv. sventas, gotic svinths) precum și de sânt = lat. sanctus, derivându'l din slavicul **СВЕТЪ** „lumină“. De'ntăiu, a sfîntire este tocmai disparițiunea luminei, adică nelumină. Al doilea, nasala în românul *asfințesc* e organică, iar în slavicul světŭ nasală nu există. Este pe deplin o etimologie ca „lucus a non lucendo“!

Legătura lui *asfințesc* cu sfînt sa ū cu sânt e mai pe sus de orî-ce îndoelă serioasă. Cuvîntul însemnăză literalmente: „ad sanctos abeo“ sa ū „ad sanctum abeo“, „se sanctifier“, „devenir saint“. D. Șaînenu (Semasiologia p. 36), vorbind despre epitetul poporan „sfîntul sóre“, „sfînta lună“, observă fórte bine: „Acest epitet explică în același timp și pe verbul sfîntesc, *asfințesc* în sens de a apune despre sóre sa ū lună. Intr'o doină ardelénă (Jarnik-Bársenu, 15):

Și de dragul dumatile
Scie chiar și sfîntul sóre,
Că la tine când privesce,
Stă și nu mai *asfințesce*.

„În balada „Inelul și năframa“ (Alexandri, p. 21):

Și pe dînsul l'a zidit
În altar la rêsărit,
Pe ea 'n tîndă l'*asfințit*.

„Acéstă scăpătare sa ū mórte apareută „a sórelui, acéstă sfîntire, o exprimă Albanesiî prin „perânduem“ (din „perândi «Deü» = lat. «imperantem») literal „a împărăți“: „dile perendone = „sol occidit“, ca și neo-grecul βασιλέω „a apune“ literal „a domni“. V. Miklosich, Alb. Forsch. II, 32“.

Între terminologia română și între cea romaică ne întimpină, negreșit, o strînsă înrudire semasiologică. Neo-greul „*ἐβασίλευσεν ὁ ἥλιος* = a asfințit sórele“, „*τὸ βασίλειμα τοῦ ἡλίου* = asfințirea sórelui“, „*ὁ βασιλεμένος ἥλιος* = sórele asfințit“ corespunde mai cu samă cu locuțiunea românească poporană: „sórele e în scaun când apune“ (Preut G. Rarinca, Tecuci, c. Torcesci). Dar nu numai o strînsă înrudire, ci o aprópe identitate se cuprinde între albanesul „sórele se dumneșcesce“ și românul „sórele asfințesce“, în cari ambele ni se înfățișează „apusul“ ca o regiune unde locuesce Deul cu sfinții. În albanesul perndi se ascunde mai curând latinul „parentem“ decât „imperantem“. Noțiunea de „imperans“ se exprimă albanesce prin „zot“, și numai se asociază, iar nu se identifică cu cea de „deus“: „zoti Perndia“, ca la noi „Dumne-deu = Dominus-Deus“. Apoi precum românesce se dice la occident — asfințit, tot așa albanesce occidentul se chiamă perndon, de ex.: ku vete? tek perndon = încotro te duci? spre asfințit (Hahn). În scurt, terminul albanes și cel românesc se întâlnesc în toate accepțiunile lor. Noțiunea de sanctitatea occidentului era la noi atât de înrădăcinată, încât popa Grigorie din Măhaci, circa 1600 (Cuv. d. bătr. II p. 201 sqq.), traducénd o legendă slavică despre Avraam, și-a permis a adăuga în ea dela sine că îngerii locuesc „la apusul sórelui“. Ideia e cu totul ne-creștină. La creștinii Resăritul este regiunea cea sfîntă, iar Apusul numai în anticitatea elenică era privit ca sfînt (cfr. Vinet, Paradis profanes, în Revue de Paris 1856, 15 janv.; Welcker, Kleine Schriften 1845 t. 2: Die homerischen Phaeaken; etc.). *Asfințesc*, slavizat dintr'o formă anterioră a sã n-

țesc, este la Români, ca și „dile perândóne“ la Albanesii, un rest paganice din acea epocă pre-creștină când la Apus erau „*οἱ Μάκαρες*“, Hesperidele, Elysiul, Atlantida, în Omer, în Esiod, în Platon...

v. *Sóre.* — *Sânt.* — *Sfînt.* — ²*Sfîntesc.* — *Resbun.*

Asfințire, s. f.; coucher des astres. Sinonim cu apus sau apunere și cu asfințit.

Costachi Conachi, p. 218:

De-abia zorile lucesce, și doresc de *asfințire*, Pentru că, și zi și noapte, inima mea 'i în clătire..

v. *Asfințesc.* — *Asfințit.*

¹**Asfințit**, -ă, adj.; part. passé d'asfințesc pris comme adjectif: couché (des astres). Apus. Scăpătăt. Sórele *asfințit*, luna *asfințită*, stele *asfințite*.

v. *Asfințesc.* — ²*Asfințit.*

²**Asfințit**, s. m.; part. passé d'asfințesc pris comme substantif: 1º. coucher des astres; 2º. ouest, couchant, occident. Apus. Sóre-apune. Scăpătăt. Partea cerului unde asfințesce sórele și partea zilei când asfințesce. În opozițiune cu resărit.

Un bócet din Moldova:

Merge dela resărit

și pină la *asfințit*...

(Burada, Inmormint. p. 121)

Costachi Negruzzi, Apródul Purice:

Sórele-acum cu mărire se pleca cătr' *asfințit*, Luminând câmpul acela de cadavre coperit..

I. Créngă, Danilă Prepeléc (Conv. lit. 1876 p. 458): „Atunci dracul se

crăcesce c'un picior la *asfințit* și cu unul la resărit..."

Cântec din Moldova:

Cine 'mî stă și tăbăresce,
Cine 'mî stă de poposesce
La moviți între hotare
Pre la *asfințit* de sóre?...
(Caranfil, Valea Prutului, 50)

A. Vlăhută, Nuvele p. 126: „așteptându'și cu liniște, ca pe-un *asfințit* de sóre, césul de vecinică odihnă...”

Ibid. p. 179: „In zarea *asfințitului* străjuesc codrii arămii, și din vădudh se lasă o liniște grea, posomorită și rece...”

In loc de „sórele asfințesc” se dice adesea: „sórele dă in *asfințit*”.

P. Ispirescu, Legende p. 34: „Când se trezi bine din cugetările lui, veđu că sórele dă in *asfințit*...”

Același, Snóve p. 51: „Sórele deduse in *asfințit*, când un călător ajunsese într'un sat...”

O credință poporană:

„Dacă cine-va calcă pe rațele respândite pe pămînt de sóre când e la *asfințit*, se îmbolnăvesce de picioare, nu pôte merge și se dice că'i bolnav de dinsele...” (Pr. G. Grosu, Iași, c. Voinesci).

Ca indicațiune a părții Țilei, *asfințit* se confundă cu amurg și chiar cu chindia.

„Pe aice la chindie se dice *asfințitul* sóreului...” (I. Thoma, Galați, Mavromol).

In Ardél, pe-alocuri se aude la feminin: sfințită, iar ca verb „asfinta”.

„Apă de scaldă să nu se iaie nici o dată din riū, fântână etc. după sfințita sóreului” (R. Simu, Trans., c. Orlat).

„In decurs de un an să nu sfintă

sórele preste hañele copilului, căci capătă spaimă” (ibid.).

v. *Asfințesc*. — *Asfințire*. — *Achindia*. — *Apus*. — *Amurg*.

Asigur (*asigurat*, *asigurare*), vb.; assurer, garantir. Incredințez. Întréga familiă a acestui cuvînt: sigur, siguripsesc etc., s'a întrodus la Români in epoca fanariotică saū cu puțin mai 'nainte, fără a fi străbătut peste Carpați, astfel că in Lexiconul Budan nu se găsesce nici unul. Neo-grecul *σικυρος*, împrumutat dela Italieni, ne-a inzestrat cu tóte aceste formațiuni, ca și pe Sërbi cu siguran saū sigurnost. Cihac dară are dreptate când pune pe sigur între elemente neo-grece (Dict. II, 698), după ce de'ntăiu (I, 254) il pusese pintre cele latine. Din latinul *securus* (ital. sicuro, span. seguro, franc. sûr etc.) ar fi eșit romănesce *secur*, cel mult *segur*, nici o dată *sigur*. Orî-cum însă, cuvîntul a ramas și va remăné in graū, nu numai pentru că e trebuincios, dar și pentru că a reușit a se romănisa pe deplin, mai ales in formele prefixale saū sufixale ca *asigur*, *siguranță* etc.

v. *Sigur*.

Asigurare }
Asigurat } — v. *Asigur*.

A-sila (cu d'), adv.; par force, par contrainte, forcément, à contre coeur. Când nu se face ce-va de bună voe, ci prin silă.

Pravila Moldov. 1646, f. 65: „nu iaste nime datoriu cu de *asila* să'l facă să facă ačasta...”

Miron Costin, Letop. I p. 349: „Stefănița Vodă aice ca un om tânăr, nevrând soră-sa Rucsanda să vie pre

scrisorile tătani-său și a lui în țeră den Rașcov, care târg aū fost dat Hmil după moartea lui Timuș feciorului său, trimis'au oaste asupra Rașcovului să'l bată și să ție pre soră-sa pre doamna Rucsanda c u de-*asila*..."

Mitropolitul Dosofteiu, Synaxar 1683, Oct. 5 (f. 46 a) : „mă adusără la o râpă adâncă, de o zvărlitură de largă și adâncă până la tartarū, și mă trăgia c u de-*asāla* la acia râpă să m'a-runce..."

Caragia, Legiuire 1818 p. 93 : „să să tragă c u de-*asila* la judecată..."

Inainte de a fi luat dela Slavī pe silă, Românii cată să fi avut un alt adverb cu același sens, de care se pare că s'a și păstrat o urmă peste Carpați : în Biharia în loc de c u de-*asila* se ție „c u de-a-tăria" (M. Pompiliū, Conv. lit. 1887 p. 1019), unde tōte elementele constitutive sînt latine.

v. *Sila*. — *Tăria*.

Asin (pl. *asinii*), s. m.; t. de Zool. : āne. Dobitoc de genul calului, cu urechi lungi. Măgar. Din latinul *asinus* (ital. *asino*, span. *asno*, fr. āne etc.). Este o curiosă scăpare din vedere că Cihac a uītat de a pune pe *asin* între elementele latine ale limbei române, deși n'a uītat pe m ā g a r pîntre cele slavice. Cuvîntul nu e un neologism, ci o moștenire poporană directă din latina, cu conservarea sonului *s* între vocale, fără a'l trece în *z*, întocmai ca în „casă". În vechile texturi sinonimul m ā g a r nu se găsește de loc, pe cînd *asin* e fōrte des.

Coresi, Omiliar 1580, quat. VII p. 11, 15 : „Iată împăratulū tău vine, șade spre mînziorū de *asinii*..."

Mitropolitul Varlam, 1643, I f. 88 b : „Iată împăratulū tău vine călare pre *asinii*..."

Ibid. f. 354 b : „carele de voi nu'ș dezlēgā boul său sau *asinulū* dela ȧsle și'l duce de'lū adapā..."

Une-orī cuvîntul se scrie *asen* și *asān*, după cum cată să se fi rostit în graiul poporului.

Cugetări în ōra morții, circa 1550 (Cuv. d. bătr. II p. 470) : „alții voru fi negri ca însuș diavolul, alții voru fi ca peile aspideei, alții ca pieialea *asenuiui*, alții ca fumul..."

Mitropolitul Dosofteiu, Synaxar 1683, Sept. 24 (f. 26 b) : „odānoarā iarăș miarsā în pădure a-ȧiamne c u *asānului* ; și aducānd ȧiamne, ursulū veni și lo-vește *asānului*..."

Același, Paremiar 1683 f. 1 a : „cunoscu boulū pe cine l'au agonisitū și *asānului* ȧsliā domnului său..."

Pentru a exprime mai bine sonul lui *i* în *asin*, intermediar între *e* și *ă*, Silvestru (1651, ps. CIII) îl scrie prin *y* :

Carele adapā toate fierile cāmpilorū și stāmpārā sētia *asynului* (асынлуи) sāl-batecū...

Potabunt omnes bestiae agri, suscipient onagri in sitim suam...

Asinul selbatec saū onagrul purta la Romāni un nume specific: colun, împrumutat probabilmente dela Tătarī, căci pînă astăđi acest animal se chiamă kulan nu numai la Turci, dar și 'n Persia, la Calmuçi, Kirghizī, Bucharī etc. (Nemnich, ad voc.). De asemenea turanic este c a t i r „mulet".

Despre glasul *asinului* nu se ție în același fel, deși termenul cel mai obișnuit pare a fi s b i e r e t.

Ieromonahul Macarie (Lexicon Mss. din 1778, în Bibl. Centrală din Bucuresci, v. glasū), într'un fōrte interesant registru : „Deosebire glasurilor celor jivinelnice", ție : „a *asānului* rāgiré, rāgitura, z b i e r a r é".

„...calul rānchēzā, *asinul* rage, ōia

și capra sbiară..." (D. Recénu, Banat, Lugoj).

„...*asinul* urlă" (D. Păscuț, Trans., c. Făget).

La feminin se ȳice a s i n ă „ănesse“.

v. *Asină*. — *Colun*. — *Cătir*. — *Rag*. — *Sbier*.

Asină, s. f.; ănesse, bourrique. Măgar parte femeescă. Măgăriță sau măgăroică.

Biblia Șerban-vodă, 1688, Matth. XXI, 7:

Adusără <i>asina</i> și mănzul...	Et adduxerunt a s i n a m et pul- lum...

Mitropolitul Dosofteiu, Paremiar 1683 f. 58 b: „și dzăsă Avraamă argațalorū săi: ședețū aciī cu *asāna*, iară eu și cuconulū om triace până ciā...”

Ibid. f. 47 a: „Și era dobitoacele lui: oi patru-sprăce miī, cămile șīase miī, părechi de boī o mie, *asāne* de prăstură o mie...”

Ibid. f. 60 a: „trimite 'mi pre unulū din fiōri și o *asānă*...”

v. *Asin*. — *Măgăriță*.

Asinăș. — v. *Asinel*.

Asinēl (pl. *asinet*), s. m.; petit ăne. Deminutiv din *asin*, ca și *asinaș*, ambii citați de ieromonahul Macarie (Lexicon Mss. din 1778 în Bibl. Centrală din București).

v. *Asin*.

Asimțesc (*asimțit*, *asimțire*), vb.; réfléchir, méditer. Nu vine pe de 'ntregul din latinul *assentio*, ci s'a format deja pe tărîmul românesc din *sentio* cu intensivul *a* — (=ad), pentru a exprime o concentrațiune a sufletului său a spiritului, cam ceia ce Bossuet ȳicea: „Réfléchir, c'est recevoir, au-dessus des mouvements corporels et

au-dessus même des sensations, une lumière qui nous rend capables de chercher la vérité jusque dans sa source“. Așa, cel puțin, înțelegem noi pe *asimțesc* în următorul pasagiū din mitropolitul Dosofteiu, Synaxar 1683, Nov. 3 (f. 100 b): „închidzându-să într'un bordeiașū, au înplut 60 de ai, nice vădzutū de nime, nice grăit cu nime, ce întru sine *asāmțândū*și pre Dumnedzău chitindū...”

Cuvîntul e fôrte frumos.

v. *Simțesc*.

Aslām (plur. *aslamuri*), s. n.; t. jurid.: usure. Cămătă. Dobândă. Un archaism moldovenesc, despărut din graiū, dar prețios din punctul de vedere istoric.

Psaltirea Șcheiană, circa 1550 (ed. Bianu p. 37), XIV:

...argintul său nu dēde într' <i>as-</i> <i>lamu</i> ...”	... pecuniam suam non dedit ad usuram...

Același pasagiū la mitropolitul Dosofteiu, 1680: „argințī săi-nu-ī dēde într'*aslam*“, unde în contextul slavice: „srebra svoego ne dastū vū lichvā“, iar la Coresi, 1577, și la Silvestru, 1651: „cămătă“.

La Arsenie din Bisericanī, circa 1650 (Mss. în Acad. Rom.), cuvîntul ne întipină de trei ori:

Ps. LIV: Nuse mai înpuțineză din calia ei <i>asla-</i> <i>mul</i> și înșelăciu- niā...	... Non deficit de plateis ejus usura et do- lus...

Ps. LXXI: de <i>aslamuri</i> și de ne- dereptăți va iz- băvi...	...ex usura et iniquitate re- dimet...

Ps. CXVIII: plē- că inima mīa în- tru mărturiile ta- le, iară nu într' <i>aslam</i> ...	...inclina cor- meum in testi- monia tua et non in avaritiam...

Mitropolitul Varlam, 1643, Matth. XXV, 27 :

„...și dec'am venit eu, aș lua al meu cu <i>aslam</i> ..."	... et veniens ego, recepissem utique quod meum est cum usura...

unde în Noul Testament din 1648 : „cu dobândă“.

Ibid. I f. 16 b : „holdele diavolului săntu locurile cele ascunse, unde să facu curviile, uciderile, nedireptățile, *aslamurile*, asuprelele...“

Cuvîntul ne mai intîmpină în secolul XVIII într'un act dela Mihaîu-vodă Racovița din 20 maiu 1721 (Doc. 75 pact XV A. R. Mold. în Acad. Rom.): „deci Turcul văzindu că nu i să dau banii, au apucat pe dumnialui pe Constantin spatâr, și dându-i strânsoare, au căutat dumnialui de au luat bani dela alți neguțitori cu *aslam* de s'au mântuit...“

După cum dobândă ne vine dela Slavî, iar camătă dela Bizantinî, tot așa pe *aslam* Româniî l'au căpătat dela Cumanî. În Dicționarul cumano-latin din secolul XIV (Codex Cumanicus, ed. Kuun, p. 85, 101):

„astelan, usura;
astlanci, revendedor“.

Radicala *as* „gagner“, și chîiar *tulpina ast* „gain, avantage“, există în mai multe dialecte turanice (cfr. Vambery, Etym. Wtb. d. turko-tat. Spr. p. 19); dar cuvîntul *astlan* „usur“ nu se află nici în dialectul turc osmanli, nici în cel uîgur, nici în cel djagataic, ci numai și numai la Cumanî.

Despre consecințele curat istorice ale acestei etimologii, a se vedé notița mea „Ueber die türkischen Elemente“ (Berichte des Orientalisten-Congresses, Wien, 1889 p. 90). Aci voiu apesa asupra următoarelor doé puncturi :

1°. Pînă la probă contrariă *aslam* aparținend numai grafului din Moldova, fără a i se găsi vre-o urmă în Ardel saū la Munteni, rezultă că Psaltirea Șcheiană, mai veche decăt cea Coreșiană, a fost scrisă de un Moldoven.

2°. Disparițiunea Cumanilor de pe țermii Dunării fiind anterioră secolului XIV, urméză că cu mult înainte de 1350, adecă înainte de data descălcării Maramurășenilor lui Bogdan-vodă, Moldova era locuită deja de Români.

v. *Accè.* — *Asan.* — *Coman.* — *Camătă.*

1° *Aslân*, s. m.; t. de Zool. : lion. Leū. Turcul *arslan*, vulgar *aslan*, trecut la Bulgari, la Serbi, la Albanesi, și care s'a încercat a se întroduce și la Români. La Pitarul Hristachi, Istoria lui Mavrogheni, 1817 (Buciumul 1863 p. 35) :

Deci éráși luarăm veste
De resmirița ce este,
Și văzurăm ca un *aslan*
Pê Mavrogheni în Divan,
Incepând a se găti
Războiul a'l întocmi...

v. 2° *Aslan.*

2° *Aslân* (pl. *Aslanesci*), n. pr. pers. m.; nom de certaines familles nobles moldaves et valaques. Din turcul *aslan* „lion“ s'a născut, atât la Români precum și la popórele de peste Dunăre, numele personal *Aslan*.

În actul muntenesc din 1629 (Doc. Rom. I No. 205 în Arch. Stat.) între mai mulți boierî iscălesce grecesce și „*Aslan* vornic“, iar pe pecetea lui sînt doé lei în picióre, între cari un arbore, și d'asupra literele latine: A. V.

În cronica muntenescă acest *Aslan*, de'ntăiu unul din ómenii grecitului Leon-vodă, a fugit la 1630 cu Mateiu Basaraba și cu alți „boierî de preste Olt“ la Hațeg, apoi s'a împăcat cu

Domnul și a fost numit mare ban al Craiovei (Cipariu, Arch. p. filol. p. 17, 19).

În Moldova ne întîmpină *Aslan* mare postelnic sub Petru-vodă cel Șchiop la 1576 (Cond. Mss. Asachi în Arch. Stat., t. I f. 675 b), probabilmente Grec ca și cel de mai sus; iar mai târziu, sub Nicolae Mavrocordat, între boieri figurază Iordache *Aslan* al doilea spătar, proprietar în districtul Botoșani (ibid. f. 508 a).

A fost în Moldova și o familie armenescă *Aslan*, care s'a boierit la 1810 și a dobândit apoi nobilitatea austriacă în Bucovina (Barącz, Zywoty Ormian w Polsce, p. 32).

Pe lângă *Aslan*, mai există în Moldova și a remas, pare-se, în Basarabia o altă familie grecescă boierită purtând porecla sinonimică *Leon* (= *Λέων*), din care unul ținuse în căsătorie pe o nepoată a lui Duca-vodă (A. I. R. I, 1 p. 84).

De aîmintrea, ca supranume se întrebuița la noi și vorba curat românescă *Leu*; bună-ora, între reșai său moșneni din timpul lui Alexandru Lăpușnenul, într'un crîsov din 1554 (A. I. R. I, 1 p. 67): „Stan i Badiul i Dobre i Ion Leul...”

v. *Aslana*. — ²*Céur*. — *Leon*. — ¹*Leu*.

⁵*Aslân* (pl. *aslane*), s. n.; variété de cerises. „*Aslan*, Kirschenart“ (Șaî-nénu): Baronzi, Limba română p. 93: „Numiri de cireșe: Negre-dulci; negre-amare; albe-rumelore; drăgănele; *aslan*-roșie; *aslan*-negre...” Cată să fie un cuvînt turcesc.

v. ¹*Aslan*.

Aslâna, n. pr. pers. f.; Léonie. O formă femeescă din turcul *aslan* „lion”. În Pomelnicul dela Bistrița, 44 (Mss. în Acad. Rom.), între membrii

vechii familie boeresci din Moldova Gangurü: „Ivanü Gangurü i Mariia, *Aslana*, Parasca...” Textul fiind dintr'o epocă anterioră. Inriuririi turcesci propriu ȳise între Români, bănuim că este un nume cumanic.

v. ¹*Aslan*.

Asmațic }
Asmațiu } — v. *Hațmațuchiu*.

Asmă, s. f.; t. de Vinic.: sorte de vigne. Din turcul *asma* „treille, vigne”. Cuvîntul se aude peste Olt. „Via pusă din nou ȳea numirea de *sad*; aceia care are viță mare se ȳice *halângă*; când se prășesce înainte de a înflori se ȳice că *târșescela chită*; vița tăiată la doi muguri se ȳice că *pruci*; aceia care o lasă pe rod se ȳice *cep*; când o tae de tot, se ȳice că de acolo ȳesă o viță numită *asmă*“ (R. Michailénu, Mehedintți, c. Vinju-mare).

v. ¹*Turc*. — ²*Viță*.

Asmân (pl. *asmani*), s. m.; t. pastoral: bélier châtre, mouton. Se rostesce și aspirat: *hasman*. Berbec scopit. Berbec bătut. Berbec întors.

„Berbeci se ȳice numai la cei cari nu sint întorși; la cei întorși se ȳice *hasmani*“ (Tutovanu, Covurluiu, c. Făr-tănesc).

„...berbec, dacă se lasă de rudă; iar dacă i se scôte sămînța — *asman*“ (St. Voinea, Dobrogea, c. Somova).

Cuvîntul ne e cunoscut numai din Covurluiu și din Dobrogea. Acésta ne face a presupune o origine turcescă, pôte chiar din aceiași tulpină cu „*asma*“, care înseamnă „viță tăiată“, „vigne châtre“. Dacă se va constata însă că turcesc nu este, atunci s'ar puté

apropia de latinul vulgar *semus* „châtré, mutile“ (Du Cange), conservat și'n dialectele italiene. Din *sem*, prin analogiă sufixală cu „cărlan“, „țurcan“ etc., s'ar nasce *sëman*, de unde apoi *asman*. De o cam dată este o pură ipotesă.

v. *Asmă*.

Asmoniă sau **asoniă**, s. f.; t. de Botan.: Jasmin. O variantă poporană poetică din *iasmin*, numele obișnuit al unei mirositoare flori de grădină, pentru care toate limbile europene au adoptat termenul arab *iasmin*, mai mult sau mai puțin modificat, astfel că italianesce, bună-ora, el a ajuns *gelsim* și *gelsomino*, iar în vechea francesă *gensemil*. Numele românesc ordinar este *iasomiă* = neo-gr. *ιασομύι* sau *γιασομύι* (Cihac), în care însă a perit *n* din *iasmin*, conservat în *asmoniă*.

Un cântec de nuntă din Basarabia:

El cu mâna florii adună
Măriorei de cunună,
De cunună de-*asmoniă*
S'o pornescă 'n cunună,
Cunună de mintă creță
Să 'o sloboșim pe față,
Cunună de bărbănoac
In doă cu busuloc...

(Aurora română 1882 p. 53)

Doină din Ardél:

Frunghuliță *asonie*,
Mai în jos de Orășie
Vin doi frați din cătănie...
(Țara nouă 1887 p. 126)

v. *Iasmin*.

Asmùț (*asmuțat, asmuțare*), vb.; exciter des chiens; fig.: pousser quelqu'un à une mauvaise action. A ațuța câni. A îndemna la vrajbă. A întărita. A stîrni. *Asmuț* circuléză, fără vre-o deosebire de sens, la un loc cu

formele *amuț* și *sumuț*. *Amuț* e numai de prima conjugățiune; *asmuț* și *sumuț* se întrebunțeză și la a patra: *asmuțesc, sumuțesc*. Noțiunea fundamentală este „exciter des chiens“; cele-l'alte noțiuni sînt secundare. Cihac (Dict. II, 352) trage câte-trele forme din paleo-slavulic *сѣматѣ*, *сѣмаштѣ* „troubler“, rusul *смущать, смутить*. O asemenea derivațiune, pe care nici sensul n'o justifică, nici fonetica, este curioasă mai cu samă când o etimologiă bună, singură mai pre sus de vre-o obiectiune, a fost propusă deja la 1825 în Lexiconul Budan: „*amuț* = a d e t m u t i o“. Tot așa *sumuț* este s u b m u t i o, iar *asmuț*, contras din *asumuț*, este a d - s u b - m u t i o. Acastă derivațiune e atât de clară, încât n'ar ave trebunță de a fi demonstrată, dacă pretinsul slavism al lui *asmuț* nu s'ar fi furigat pînă și la d. Șăinenu (Dict. rom.-germ. v. *sumuț*). Lătinesce *m u t i o* „marmotter, murmurer“ însemna de'ntăiu „gronder comme un chien“, de unde apoi a trecut la orice glăsuire ne'nțelăsă, neisprăvită sau inarticulată, însă reutăciósă ca mărirea cănelui: „*m u t i r e*, quod proprium est canum, cum incipiunt irritari“ (Vossius, Etymologicon ed. 1664, v. *Mutus*). În dialectul macedo-român s'a păstrat simplul *m u ț* = *m u t i o* cu sensul de acel son pe care 'l produc buzele când cine-va trage din pipă sau când pruncul sugă, bună-ora în „Cânticlu a unui bărbat linivos“ (Dr. Obedenaru, Mss. în Acad. Rom.):

Cu ciclorile tu cinușe,
N'i'nșit nafór di ușe;
Cu cibuca 'n gură, m u ț ă
Ca năclu și sugă țuță...

adecă: „Șeșend cu piclórele în cenușă, nu ese afară din casă; cu ciubucul în gură, m u ț ă ca copilașul când sugă

țiță“. Dialectul daco-român a pierdut pe simplul *muț*, dar a păstrat pe compusele *amuț*, *sumuț* și *asmuț*, cu sensul cel primitiv al latinului *mutio*.

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 57) : „în grabă afară eșind, și încă mai tare pre dulău *amuțind* și îmbărbătând, atâta cât căută lupului a da dos...“

Pravila Moldov. 1646, f. 11 : „de va avia neștine un dulău tare și dărz și va mânca pre toțu dulăii, și de să va apuca de vre unu dulău mai slabu și'l va birui, și stăpănu-său va sta de va prăvi și nu'i va despărți, ce încă-i va *amuța* de'l va simeți, și de'l va vătăma pri cel slabu sau de'l va și omoră, ca să plătescă toată paguba celuia cu dulăulă, și să-i dia și dzece toiaje..“

Doină din Ardel :

Aseră pe vremea cinii
Când treceam gardul cu spinii,
M'*amuța*, mândră, cu câni;
M'*amuța* și nici pré tare :
Cam sciai că cine sare ;
M'*amuța* și nice pré :
Cam sciai cine trecea...

(J. B., Trans. 390)

Balada „Costea Gălatul“ din Banat :

Apoi Costea ce lucra ?
Odată că șuera,
Câni reu că *amuța*,
După feciori se lua,
Vinele că le rupea...

(Vulpian, Texturi p. 32)

Anton Pann, Prov. III, 36 :

Țicând asfel, eși 'ndată, strigă să vie Grivei,
Îi arată pe streinul cel lungit în patul ei,
Și *sumuțându*'l asupra'i, și el iar cum îl zări,
Îl făcu 'n grab să nu scie ușa cum a nemi...

Basmul „Paserea măiastră“ (Ispirescu, Legende p. 302) : „Ei, în loc să facă ca tine, să priimască cu dragoste

rugăciunea mea, *asmuțară* ogarii după mine...“

„Colinda Cerbului“ :

Pe cerb că 'ntălnia,
Arcul că 'ntindea,
Șoimii că trimetea,
Copoii c'*asmuția*
Și mi'l săgeta...

(G. D. T., Poes. pop. C6)

În balada „Vălcan“, sluga după ce'și lăgă pe stăpănul seü pentru a'l da Turcilor :

Unde bine mi'l lega,
Într'o fugă se ducea
Și pe Turci îi *asmuția*...

(Ibid. 554)

Se aude în graiu și forma *azmuț* sau *azmuțesc*.

B. De la Vrancea, Sultanica p. 218 : „La Ignat, când zăpada cădea de doé palme, porcii înjunghieți *azmuția*ii câni caselor și guițau de se cutromura pământul...“

Figurat, ibid. p. 14 : „Își *azmuția* gândul, îl gonia din muche în muche, de p'un plău p'altul...“

Același, Trubadurul p. 122 : „copiiei de pe drumuri își făcură din ochi, *azmuțindu*-se asupra gușatului...“

Conservarea latinului *mutio* cu sensul cel primitiv de „canum irritamen“ în cele trei forme românesce compuse *amuț*, *sumuț* și *asmuț* e cu atât mai interesantă, cu cât mai toate graiurile romanice și-au făurit pentru această noțiune câte un termen propriu mai nou. Franțusesce, de exemplu, se Țice după dialecte : *aguicher*, *haler*, *hisser*, *acagner*, *assiler*, *anksi*, *énehyé*, *jaquillá* etc. (Roland, Faune popul.) ; în Provența : *acagna*, *acussa*, *atissa*, *asuta*, *abourra*, *abouta* (Azaïs, Idiomes languedociens). Numai interjecțiunea normandă : „*a mouée*, cri pour lancer un chien sur quelqu'un“ (Mém. de la

Soc. de Linguistique, III p. 376) înfățișează o asemănare cu *amuț*, dar pöte să fie de o altă origine.

v. *Sumuț*.

Asmuțesc. — v. *Asmuț*.

Asmuțitor,-óre, s. et adj.; celui ou celle qui excite, qui pousse à quelque chose. Cine a s m u t e saũ a s m u ț e s c e. Cuvînt rar întrebuintat, dar förte nemerit în colinda muntenescă :

Câteși trei sint vinători,

De șoimei *asmuțitor*...

(G. D. T., Poes. pop. 62)

v. *Asmuț*.

Asög (*asogare, asogat*), vb.; broyer, pétrir, macquer. Melițez, frămînt (păine), frec mărunt. Cuvîntul se găsește în dicționarul episcopului Bobb (1822). E förte remarcabil. Ca mai toți verbiu români cu inițialul *a-*, e compus prin prepozițiunea a d. Remâne dară a se urmări numai sog. Precum din latinul „sambucum“ s'a făcut „soc“, prin vocalizarea labialelor și prin contractiune, tot așa, prin contractiune și prin vocalizarea labialelor, sog derivă din latinul *subigo*: „subigo farinam“ la Catone, „subigo panem ex ovis aut lacte“ la Pliniu.

v. *Melițez*.

Asogăre }
Asogăt } — v. *Asog*.

Asoniă. — v. *Asmonia*.

Aspic, s. m.; t. de Botan.: lavande, Lavandula. Numele latin vulgar al acestei plante a fost *spica* (Vegetius), mai bine *spicus* saũ *spicum* ca într'un text medieval: „sertum rubentium rosarum, fulcitum floribus spici“ (Du Cange, ad. voc.). De aci, prin acé-

lași prepozițional *a*, la Români *aspic*, în vechea francesă *aspic*, în provențala: „aspic, lavande en épi“ (Barthès, Gloss. botanique languedocien, p. 51). Italianesce Spigo. N'are a face cu neologismul frances culinar „aspic = gelée“.

v. *Alivant.* — *Spic*.

Aspenchiu, s. m.; t. de Botan.: doradille, Asplenium. Numele românesc obicînit pentru varietățile genului *Asplenium* este *spina-realupului* (Dr. Brândză). Termenul *aspenchiu* se află la Sava Bărcianu. Este învederat o scâlciare poporană din *asplenium*, remarcabilă mai ales prin finalul *-chiu*, care represintă sufixul latin deminutival *-culum*. Numele frances „doradille“ e de asemenen deminutival.

v. *Ferigă*.

¹**Aspidă** (pl. *aspide*), s. f.; t. de Zool.: aspic. Un fel de vipere. Apröpe sinonim cu *năpărcă*. Neo-grecul *ἀσπίδα*, paleo-slavic *аспида* din vgr. *ἀσπίς*. Ca și „vasilisc“, *aspida* s'a întrodus la Români prin Bibliă, devenind însă un cuvînt de tot poporan, mai ales ca epitet de o ființă veninosă saũ förte rea, căci ca termen curat zoologic nu e tocmai precis. În Moldova poporul rostesce *aschidă*.

Cugetări în óra morții, circa 1550 (Cuv. d. bătr. II p. 470): „alții voru fi negri ca însuș diavolul, alții voru fi ca peile *aspidei*...“, unde — ca și mai jos la Moxa — este de observat genitivul organic *aspidei*.

Coresi, 1577, ps. LVII:

Mănia lorü după chipulü zmeului; ca *aspida* surdă ce astupă urechile sale...

Furorillis secundum similitudinem serpentis, sicut *aspidis* surdae, et obturantis aures suas...

Același, Omiliar 1580, quatern. XXVI p. 1: „nu înțelegutul auzului nostru să'lă astupămă, ca și *aspida* ce'șă astupă auzul urechilor sale, ce cuvântul lu Dumnezeu cu înțelesă să'lă auzimă...”

Moxa, 1620, p. 379: „elu se făgădui, puil *aspideei* nepoților năprăceei...”

Mitropolitul Varlam, 1643, II p. 2: „și află ună puțu pustiu, fără de apă, și într'acela puțu era șerpi și *aspide* și scorpia de lăcuia într'ansă...”

Viața lui Nifon, text din sec. XVII (ed. 1888 p. 58): „să dezbracă lupul de pielea oei și'șă astupă urechile ca *aspida* și ca *vasiliscul*, iar arcul și'l încordă și găti săgeți...”

Corbea, Psaltirea circa 1700 (Mss. în Acad. Rom.), ps. XC:

Pre *Aspidă* și pre *Vasiliscu*,
Vei încăleca și'l lovi în piscu...

Mitropolitul Antim, Predice p. 176: „limba *aspidei*, gura șerpilor cu care totă ziua clevețim, batjocurim, ocărăm...”

Cu sensul vechiu grecesc de „scut”, cuvîntul ne întimpină la Anton Pann, Erotocrit, II p. 69:

Ridic săbiile goale, în *aspide* se lovesc,
Incep să se răsboască, să se tae se silesc...

În Psaltirea Mss. a lui Ioan Viski din Hațeg, 1697 (ap. Bianu, Ps. lui Dosofteiu p. XLVII), se întrebuintează forma nominativă *aspis*:

Pre leu fere nics o frikă
Si pre *aspis* vej umbra...

v. *Năpărcă*. — *Sérpe*. — *Vasilisc*.

²*Aspidă* (pl. *aspide*), s. f.; t. d'Archéol.: bouclier rond.

v. ¹*Aspidă*.

Aspis. — v. ¹*Aspidă*.

Aspra, n. pr. pers. f.; *Aspra*, Sévère. La vechii Romani exista numele propriu bărbătesc *Asper*. La Romani, numele propriu femeesc *Aspra* pare a fi fost destul de răspândit, deși nu figurază în calendarul creștin.

Act din 1689 (Cond. Mss. a Hurezului 1754, în Arch. Stat., I f. 218a): „Tănasia Păușăscul împreună cu măică-mé Martha monahia și cu jupănésa mé *Aspra*...”; și iscălit: „*Aspra* Păușasca”.

Act din 1696 (Cond. Brâncovenescă în Arch. Stat. p. 168): „Mihului Pitar încă i-au fostu acestu locu de cum-părătoare dela Zamfir și dela femeia lui *Aspra*, feçorii lui Statie Bulucbașa...”

v. ¹*Aspru*.

Asprélă (pl. *aspreli*), s. f.; 1°. „âpreté, rudesse, dureté, rigueur, inclémence, sévérité” (Cihac); 2°. amidon. În sensul de'ntăiu, e sinonim cu *asprime*, care este mult mai întrebuintat. În sensul al doilea, indicat în Lexiconul Budan, e sinonim aprópe necunoscut cu *scrobélă*.

v. ¹*Aspru*. — *elă*. — *Năsprélă*. — *Scrobélă*.

Asprésc (*asprít, asprire*), vb.; rendre âpre, endurcir. „A se *asprí* = devenir âpre, rude; a se *asprí* la cine-va = brusquer, rudoyer quelqu'un” (Cihac). Lexiconul Budan mai aduce o întrebuintare neutră: „*aspresc* = îngheț puțin, modice congelo”. Când e vorba de licuide, mai ales de vin, se ȳice *năspresc*, *năsprít*, *năsprire*, cu prepoziționalul în- ca și'n italianul *inasprire*.

v. *Năspresc*.

Aspriă, s. f.; âpreté. O formă, pe care numai Cihac o citează, ca sinonim cu *asprime*.

v. *Asprime*.

Asprime (pl. *asprimi*), s. f.; âpreté, duresse. Sub raportul fizic, însușirea lucrurilor aspre la pipăit sau la gust; sub raportul moral, strâșnicia, ne'ndurare etc., dar tot-d'a-una mai mult ca formă decât ca fond.

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom.) p. 246: „Într'acéstă *asprime* și neînduplecare...”

Beldiman, Tragod. v. 725:

Cătră Greci cam cu *asprime* încep a se arăta, Însă cu iconomie de tot a nu'î întărta...

Costachi Negruzzi, Alexandru Lăpușnénu, III: „am arătat *asprime* cătră mulți, m'am arătat cum plit, re ũ, versând sângele multora...”

Alexandri, „Tunetul”:

Vesduhul bubuescel. Pămîntul desmorțit
Cu miș și miș de glasuri semnalului răspunde
Și de *asprimea* iernei simțindu-se ferit,
De-o nouă 'ntinerire ferice se petrunde...

A. Odobescu, Pseudokyn. p. 84: „Săl-bătecia și gravitatea subiectelor reclama óre-care *asprime* în mănuierea dal-tei...”

v. ¹*Aspru*.

Asprire. — v. *Aspresc*. — *Năsprire*.

¹**Asprișor**, -ă, adj.; un peu âpre, un peu rude, duret. Deminutiv din *aspru*.

v. ¹*Aspru*. — *șor*.

³**Asprișor** (plur. *asprișori*), s. m.; petite monnaie, sou. Deminutiv din numele monetei *aspru*, despre care a se vedé mai jos. E curios de a mai

găsi pe *asprișor* în poesia poporană, pe când *aspru* a despărut de-mult din graiu. Sinonim cu *bănișor*.

Balada „Bălăcénu și Brâncovénu”:

Staū Tătarī și Turcī tăiați,
Ca și snopīi secerățī:
Lesne-lesne de tăiat,
A-nevoe de scurmat
La chisele cu parale,
Cine foc le bagă'n samă:
Asprișor dē'l mărunțel,
Sciī ca roua pe pămînt...

(Lumina pentru toți, 1887, p. 71)

Intr'o colindă de Crăciun din Transilvania: „S'a șculat jupănuł gazdă de o lună, de o septemână, cu un dar mândru, cu vre-o doi-trei *asprișori*, dar nouē nu ni se par vre-o doi-trei *asprișori*, ci o comóră împérătéscă de unde a dat Dumneđeū să-ī împlinéscă...” (D. Pop, Făgăraș, c. Copăcel).

v. ⁴*Aspru*. — ²*Ban*. — ³*Bănișor*.

Asprișoră, s. f.; t. de Botan.: 1°. *Asperugo* (Cihac); 2°. *Asperula* (Șăinénu). Doctorul Brândză, autoritatea cea mai competente, nu cunósce *asprișoră* în terminologia botanică poporană. Se pare a fi o simplă adaptațiune modernă.

v. ³*Lipiciósă*.

Aspritor, -óre, adj. et s.; „rendant âpre, dur, rude, aplaneur, aplaigneur” (Cihac). Care a *spresce*.

v. *Aspresc*. — *Năspritor*.

Aspriū, -iă, adj.; un peu âpre. Formă citată de Cihac. Noi n'o cunóschem nici din graiu, nici din texturī, deși e cu puțință; dar în orī-ce cas nu derivă dintr'un prototip latin *asprivus*, ci este formată simplu prin analogiă cu „acriū”.

v. *Acriū*. — *Aspru*.

¹**Aspru**, -ă, adj.; âpre, dur, raboteux,

rude, bourru, sévère. „Care nu este neted, dulce la pipăit; strașnic, iute, fără blândetă“ (Costinescu). Sub raportul moral, *aspru* se referă tot-d'a-una la formă; ast-fel pôte să fie cine-va *aspru* fără a fi crud sau cumplit, după cum pôte fi cumplit sau crud fără a fi *aspru*: în primul cas este o bună-tate de fond ascunsă sub o formă reu-tăciôsă, în cazul al doilea este un fond reu ascuns sub o formă îmbunătore. Sub raportul fisic, *aspru* este cea ce ne înglodesce, ne sgărie, ne încolțesce, ne supără când îl atingem. Din latinul *asper* = ital. *aspro* = span. *aspero* etc.

Mitropolitul Dosofteiu, Synaxar 1683, Fevr. 19 (f. 320 a): „fură amândoi improșcațu cu pietri și tarăițu prin locuri *aspre*...“

Ibid. Mai 13 (f. 127 a): „încă de tânăr. aș zmăcina șiș trudița pre sine cu postul și cu nelipsita rugă și *aspră* petriacere...“

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom.) p. 46: „*aspru* lucru iaste pentru cele șie cunoscute dréptă giudecată a face..“

Ibid. p. 52: „Inima mîa, o priiatinilor, spre cîa cât de grîa poruncă și *aspră* slujbă a Monarhiilor noastre pururîa gata și bucuroasă au fost și iaste...“

Dionisie Eclesiar, Cron. (Papiu, Monum. II p. 184): „[Alexandru Moruzi] se vedea iscusit la trebile țerei, adecă a Domniei socotință, că era străcurând țîntarul și înghițind cămila, era și cam strajnic și *aspru* cu boierii...“

Costachi Negruzzi, Toderică: „cu un glas pe care voiă să 'l arăte *aspru*, deși se cunoscea că 'i este milă...“

Același, Scrisórea XVII: „e môle și netedă, nu *aspră* și cîotorósă...“

Balada „Radu Calonfirescu“:

Șede un bătrân vestit,
Cu chip *aspru* și smolit...

(G. D. T., Poes. pop. 478)

Costachi Conachi, p. 96:

Rădic mîini, mă rog la cer,
Milă nu găsec, și pierl.
Aspre's toate și de plâns,
Ochii lumina și-au stîns!...

Donici, „Bărbatul cu trei femei“:

Dar acolo era un *aspru* împărat
La care cum aș mers asemenea sciință,
Aș și găsit de cuviință:
Ca pentru așa faptă
Pe om să'l de subt judecată;
Iar spre mai *aspră* infrinare
Judecătorilor aș pus el înainte
Să fie cu luare-aminte...

Alexandri, „Gerul“:

Gerul *aspru* și se l b a t e c strînge 'n brațe'i
cu jălire
Négra luncă de pe vale care zace 'n amor-
țire...

Cuvîntul *aspru* are o accepțiune proprie în graiul ciobanilor:

„Berbeci *aspri* se ȳic cei negri pârli de felul oilor țurcâne, ca berbeci de prăsilă sau de rudă din cari es miei negri, creți mărunț, cu pèrul sau lăna resucită ca bobul de grău, din ale căroră pîei sau hârșii se fac căciule. Se mai ȳice berbeci *aspri* și oi *aspre* la ori-care are lăna grósă în fir și sfășiosă“ (I. Vișaiianu, Muscel, c. Mățău).

Une-orî *aspru* se asociază cu noțiunea de *acru* și de *amar*.

La vin *acru* se ȳice *aspru* (Fălciu, pl. Crasna).

„Vinul cam *acru* se ȳice *aspru*“ (I. Floca, Transilv., c. Sina).

Cantemir, Ist. Ieroglif. p. 145: „toată moartea din fire *aspră* și *amară* iaste...“

Jipescu, Opincaru p. 20: „în tim-

purii *aspre*, dă nevoie și dă a m a -
r u r i...“

v. ² ³ *Aspru*.

² *Aspru* (pl. *aspre*), s. n.; aspérité.
Sinonim cu *asprime* și cu *aspré*lă. Prin prepozițiunea cu formeză o locuțiune adverbială: cu a s p r u = durement.

Mitropolitul Dosofteiu, 1680, ps.LIX:

Arătaș popo -	Ostendisti po-
rului tău <i>aspre</i> ,	pulo tuo dura,
adăpași-ne cu vin	potasti nos vino
de ovilire...	compunctionis...

Același, Synaxar 1683, Oct. 11 (f. 60 a): „și fură trimișu acești prén-țăleptșu dela patriarhulă Ierusalimulă la 'mpăratulă Theofilă Iconoborețulă cu *aspru*, carii stândă naintăa lui de față, al înfruntară...“

v. ¹ *Aspru*.

³ *Aspru*, adv.; âprement, durement, sèvèrement. Cu *asprime* sau cu a s p r u.

„Balada Vulcan“ :

Ochi 'n sânge 'și încrunta
Ș'apoi *aspru* cuvinta:
Alelei, fecior de lele!
Vinđător țilelor mele!...

v. ² *Aspru*.

⁴ *Aspru* (pl. *aspri*), s. m.; t. de Numism.: *aspre*, petite monnaie d'argent. Moneta numită *aspru* circula la Români înainte de căderea Constantinopolei. Astfel, bună-ôră, într'un crisov slavon dela Radu-vodă din 1471 noi citim că One și némul seă au cumpèrat patru delnițe de pămînt drept 1000 *aspri*. Publicând acel crisov, Venelin (Vlacho-bolgarskiia gramaty p. 95 sqq.) face o disertațiune întregă despre *aspri*, de'ntăiu ca monetă bizantină: τὰ ἄσπρα „les blancs“, apoi ca monetă turcescă. Lăsăm la o parte valoarea după timpî a *asprului* peste Du-

năre. La Români, în secolul XVII, 12 *aspri* făcea un „florin de argint“ sau „2 potronici de argint“ și corespundea cu plata normală a unei țile de muncă, după cum rezultă din următoarele două texturi, unul muntenesc și cel-lalt moldovenesc:

Moxa, 1620, p. 370: „să dé biră la anul ună florintă de argintă, cum se zice 12 *aspri*...“

Vasile Lupul, Pravila 1646, f. 6: „Ceia ce voră fura plugă sau heră de plugă sau gūgă, și de să voră găsi, să socotescă din ce dzi s'au furatū până în ce dzi s'au găsitū, de ce să plătescă pre toată dzua câte 12 *aspri* carii facă 2 potronici de argint, sau câtū să va da unui omă ce lucrédză pre dzi...“

În Noul Testament din Belgrad, 1648, Mat. XVII, 27:

...vei afla, un statiră; acela ia și'l dă loră de- rept mine și de- rept tine...	...invenies sta- terem; illum sumiens, da eis pro me et te...

la cuvîntul *statir* se pune la margine tălmăcirea: „ban sau *aspră*“, ceia ce arată că în Ardél cuvîntul luase un sens general de „monnaie“.

Acolo unde valoarea *asprilor* nu pôte fi hotărîtă, este când se vindea în șerbiă o familiă întregă de Români, cu copii mai mulți sau mai puțin și cu avere mai mare sau mai mică, ceia ce făcea ca prețurile să fie foarte variate. Iată câte-va exemple:

Act muntenesc din 1629 (Doc. Rom. I No. 204 în Arch. Stat.): „Adecă noi Ignat și Stanciul și Négoe și Stan deîn Siliștoară scris'am noi acesta al nostru zapis să fie de mare credință la mâna jupan Neculei Vist, ca să se știe cum am venit noi toț de ne-amu vândut cu fecorii noștri și cu toate ocinele noastre să fim rumâni dum-

nélui, și am luat eu Ignat și cu fečorii miei preste toată ocina mé 2700 *aspri*, și eu Stanciu cu fečorii miei și cu toată ocina mé luocat-am 2700 *aspri*, și eu Négoe s sinove 1600 *aspri*, și eu Stan cu fečorii miei cu toată ocina mé *aspri* 1600, de ne-am vândut de a noastră bună voe...”

Document din 1610 (A. I. R. I, 1, p. 8): „sintu detoriu jupânului Mihaiu *aspri* 7700, și i sintu detoriu de multă vréme de sintu la 8 ani de cându i sintu detoriu acești *aspri*, și mi-au pus zi de multé ori, iar acmu iar m'amu rugat de mi-au pus zua la sveti Dimitrie să-i plătescu *aspri* la zi; iar să nu-i voiu puté plăti *aspri* la zi, iar eu să-i fiu rumănu cu fečorii mei...”

Astfel prețul unei familie de Români varia în prima jumătate a secolului XVII între 1500 pînă la 8000 *aspri*. În aceeași epocă, la 1606, boierul Cernică (Venelin, op. cit. p. 252) își cumpăra patru Țigani, și anume pe Stroe drept 1500 *aspri*, pe Dumitru 1000 *aspri*, pe Iova 1700 *aspri* și pe Oancea 1000 *aspri*. Între Români și Țigani — cam mică deosebire!

E foarte interesantă următorea cercetare a lui Littré (Dict. I, 21) despre dubla origine a cuvîntului *aspru*: „En grec moderne, *ἄσπρος* signifie blanc; et en effet l'aspre est une monnaie d'argent, et c'est ainsi que chez nous une pièce blanche s'est nommée un blanc. Cette monnaie est en usage chez les Turcs; mais le mot n'est pas turc; car on le trouve dans Alexis Comnène bien longtemps avant l'établissement des Ottomans, *διὰ τρεχέων ἄσπρων νομισμάτων*, exiger le payement en monnaie non usée. Cette phrase explique en même temps l'origine du mot *aspre*. En effet les Latins nommaient *nummus asper*, une monnaie âpre, c'est-à-dire non usée par le frottement,

en d'autres termes, fraîchement frappée. On a là une des plus curieuses mutations de sens qu'une langue puisse offrir. *Asper nummus* signifie en latin une monnaie qui sort de la fabrique; le mot *asper* passe dans le grec avec le sens de monnaie, puis il prend le sens spécial de monnaie d'argent; et comme l'argent est blanc, il arrive à exprimer la blancheur, de sorte que, par une déduction qu'on suit nettement, *asper* devient synonyme de blanc.”

Casul e mai cu samă curios în limba română, unde adjectivul latin *asper* s'a păstrat intact în gura poporului, întâlnindu-se apoi d'o dată cu același *asper* numismatisat de către Bizantinii, fără ca să mai fi fost cu puțință de a recunoște că este una și aceeași vorbă!

După ce cuvîntul a despărut de mult din grațu și din sistema noastră monetară, el trăește pînă astăzi în poezia poporană sub forma deminutivală *asprisor* „petite monnaie”, dar numai în poezia poporană.

v. ¹. *Aspru*. — ². *Asprisor*. — ². *Ban*. — *Florint*. — *Lețcaie*. — ². *Leu*. — *Potronic*...

Aspùm (*aspumat*, *aspumare*), vb.; écumer, se couvrir d'écume. Din spum (= lat. spumo) cu prepoziționalul *a* (= ad). Sinonim cu spum eg. Cihac a uitat acest cuvînt între derivatele din spumă (I, 261), deși il are Lexiconul Budan: „*Aspum*. Spum”.

Noul Testament din 1648, Marc. IX, 17, 19:

... *aspumă* și
scrășneștecudin-
ții lui și să ve-
ștejeste...

...și căzu la pă-
mânt, tăvăliia-se
aspumând...

...spumat et
stridet dentibus
et arescit...

...elisis in ter-
ram, volutabatur
spumans...

Ibid. Epist. Jud. I, 13 :

Valurile mării groaznice, <i>aspu-</i> <i>mându's</i> necură- țiile lor...	Fluctus feri ma- ris, despuman- tes suas confu- siones...

Cantemir, Ist. Ieroglif (Mss. în Acad. Rom. p. 262): „.....cu o falcă în cer și cu alta în pământ, la șoim alergă, cătră carile ochii întorcând, fața în divurî în chipurî, voroava amestecând, limba bolborăsindu-î, balele mergându-î și gura *aspumându-î*...”

v. *Aspumat.* — *Spum.* — *Spumă.* — *Spumeg...*

Aspumăre (pl. *aspumărî*), s. f.; l'infin. d'aspum pris comme substantif: action d'écumer, de mousser. Lexicon Budan: „*Aspumare.* Spumatio, Exspumatio.“

v. *Aspum.*

Aspumăt,-ă, adj.; le part. passé d'aspum pris comme adjectiv: couvert d'écume, écumant. Spumegat și spumegator.

Cugetări în ora morții, circa 1550 (Cuv. d. bătr. II p. 470): „alții *aspu-mați*, alții voru fi gunoiți, alții cu toată spurcăcufune diin talpe până în capu...”

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 218): „cu fălcile căscate, cu buzile lăsate și cu balele *aspumate*, cuvinte cu stropi, și stropi cu cuvinte amestecate...”

v. *Aspum.*

Ast, ăstă; pron. démonstr.: ce, cet (cette). Formă contrasă din acest, de care nu se deosebesce mai de loc prin funcțiune, decât numai că *ast*, nici o dată acest, intră în cuvinte compuse: *astăđi*, *astfel*, *astară* etc., sau în locuțiuni aglutinate ca: *astă-dată*, *astă-nópte* și altele, mai scurtându-se uneori forma feminină în *as-*: *as-nópte*,

as-vără, *as-tómnă*. Câte-o-dată *ast* pare a avé o mai puțină demonstrativitate decât acest, apropiându-se mai mult de caracterul unui simplu articol, bună-óră la I. Créngă, Capra cu trei ieđi (Conv. lit. 1875 p. 340): „Îa să mai odihnesc o lécă *aste* bătrânețe!...”, unde „*aste* bătrânețe” înseamnă: „bătrânețele”. În orice cas, pentru varietatea stilului, *ast* și acest se pot întrebuița unul lingă altul, înlăturându-se o repetițiune monotonă.

Zilot, Cron. p. 77 :

Feréscă Dumneđeű *ast* reű să nu mai fie
La noi, nici la dușmanî acest fel de urgie!..

Costachi Negruzzi, Scrisórea VI : „Sub biserica *astă* nouă sînt catacombele mănăstirii, în cari se pun ósele morților când le desgrópă din umedul lor locaș ca să deé locul lor altor morți mai próspeți. Acéstă hrubă e boltită...”

Masculinul *ast* nu 'și acatá nici o dată pe emfaticul *-a*, care se asociază numai cu forma ăst: „omul ăsta”, nu: „omul *asta*”. De aceia este o licență, de nu va fi cum-va o eróre de tipar, la A. Odobescu, Mihnea-Vodă p. 8 : „Măna mea s'a muiat; nu mai póte ridica buzduganul *asta*, vechiul meű tovaroș...”, unde trebuî să se đică: „buzduganul ăsta”.

Emfaticul *-a* se acatá însă la femininul *astă*.

I. Créngă, Povestea lui Arap-alb (Conv. lit. 1877 p. 190): „Par'că nu faceți a bine, de nu vė mai astîmpără dracul nici la vremea *asta*...”

Negreșit că emfaticul *-a* se adauge numai atunci când pronumele se pune după substantiv, expres saű presupus, căci altfel funcționează tot-d'a-una simplul *astă*.

A. Pann, Prov. I, 93 :

Ierî de murîam, Dómne bune,
Nu vedeam *astă* minune!..

La plural: *așți, aste*. Casurile oblice: *astui, aștii, astor*.

Act moldovenesc din 1683 (A. I. R. III p. 257): „Și eu Auvram m'am pră-lăjit la plata *astui* zapis...”

A. Pann, Erotocrit p. 119:

Așa iar ș'ntre doi tineri Amorul când mij-locesce,

Din desfătărilor sale ca să guste îi silește,
Încep să'i pricépă taina și meșteșugirea tótă,
Ș'in urmă să'i simță dorul și rana cea 'n-veninată:

Alerg cu mare plăcere asupra *aștii* pricine,
Și urméză cu 'ndrăznélă, ca nisce învêțați bine...

Același, Prov. I, 121:

Aști protivnici dară n'aū de tine păs...

Costachi Conachi, p. 227:

Marmurilor fără suflet, pietroilor nesimțitoare,
Ce sînteți razem la plânsul *astor* slujnice feciore...

Costachi Negruzzi, Melancolia:

Cu respect și dușoșiă mă închin *astui* mor-mint...

Același, Scrisoarea IV: „omul se simte cât e de mic înaintea marelui puteri a lui Dumnezeu, înaintea *astor* óse mucedu ce aū avut odinióră carne și sânge ca noi...”

Ca și măi tóte cuvintele cu inițialul *a-*, în poesia poporană *ast* își póte pre-pune pe *d*.

Colindă din Muscel (N. Isbășanu, c. Albesci):

Leroroi sara,
Dastă sară
Mi-este-o sară mare...

v. *Acest*. — *Astară*. — *Astădi*. — *Astfel*.
— ¹. *D*...

¹. *Āsta*. — v. *Ast*.

². *Asta*; ța, ceci, „nom général de chose” (Littré). O contractiune din *a-*

césta, întrebuintată măi cu preferință în proverbi și'n locuțiunii stereotipe său familiare.

A. Pann, Prov. I, 168: „Și când o pate, incede să'i dîcă: Și *asta* e cer-cel la ureche! său: Oūu țîné-o ș'*asta* minte...”

Doîna „Nevasta bolnavă”:

Asta'i lumea, ard'o focul!
Când chitesci să cerci norocul
Nici că'n lume'i afli locul...

(Alex., Poes pop. 310)

Cântec din Ardél:

Du-te căne,
Măi calvine!
C'*asta* nu'i cu direptate
Să se ie un sor cu frate...

(Pompiliu, Sibiu, 3.)

Balada „Doncilă”:

Ba, feréscă Dumneđu!
Nu'i *asta*, drăguțul meu...

În locuțiunea „una ca *asta*” se adaugă la noțiunea cea obicînită de *asta* o nuanță de mirare său de necaz.

Alexandri, Cinel-cinel, sc. 13:

„Graur: Am mâncat la masă cu cucóne?... I! mămulica me, căci n'am sciut una ca *asta*!

„Florica: Și ce făcea?

„Graur: Ce făceam?... Le sărutam pe tóte...”

În graul poporan neutru *asta* se ieă une-orî ca feminin, bună-óră la I. Créngă, Povestea lui Arap-alb (Conv. lit. 1877 p. 176): „Omul bun n'are noroc; *asta* 'i sciută, rogu-te să nu'ți fie cu supărare...” unde obicînit se dîce: „*asta* 'i sciut...”

Asta e în opozițiune cu *alta* „pas ceci”.

Balada „Golea Haîducul”:

Voînici, stați
De nu măi dați,
Pe mine nu mă stricați,
Că *asta* nu e *alta*

Ci este greșela mea
 Și blestemul măică-mea...
 (G. D. T., Poes. pop. 589)

Balada „Opriganul“ :

Nu mî-e ciudă de *asta*,
 Cât mî-e ciudă de alta...

Asta'i *asta* = „c'est bien comme cela, la chose est ainsi“.

A. Pann, Prov. III, 156: „*Asta* e *asta*! staū să'î pice potcovele, și tot cere să măi trăescă...“

Asta se pôte constrni cu partitivul de, ca în chiuitura din Ardél :

Părinte popia ta!
 Fă și cu mine ce-va,
 Numai nu mē cununa,
 Că nu'mî place de *asta*!
 (Familia. 1887 p. 187)

unde „de *asta*“ însemnăză „una ca *asta*“.

Alt ce-va este construcțiunea genitivă cu de, ca în proverbul :

Multe-am tras
 Și nu m'am ras,
 Nicî de *asta* nu m'oiu tunde.

(R. Simu, Trans., c. Orlat)

v. *Acésta*. — *Aiasta*. — *Ast*.

Astâr, s. n.; t. de Comm.: étamine, toile commune, doublure. Din turcul *āstār* „toile grossière qui sert de doublure“ (Șăinenu), de unde și neo-grecul *ἀστάρη*, serbul *astar* etc. (Cihac). „Căptușelă de pânză ce se pune pe dosul unei haîne“ (Costinescu).

Gheorgachi Logofăt, Letop. III p. 321: „i se gătia un cal Domnesc îmbrăcat peste tot cu *astar* alb...“

Nartul orașului Iașiū, 1792 (Codrescu, Uricar IV p. 134): „Un antereū femeesc de alăge manite cu adaos de *astariū*. Un antereū femeesc de alăge cu matasă tij cu adaos de *astariū*...“

De aci și verbul *astăresc* „doubler“: „a *astări*, a pune *astar* pe o haînă, a o căptuși cu *astar*“ (Costinescu).

v. ¹. *Turc*.

Astără, adv.; ce soir. Sinonim cu *de-séră*. O contractiune din *astă-séră*, întrebuintată măi ales peste Carpați, dar cunoscută și de dincóce.

Dicționar Mss. bănățén circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 425): „*Astară*. Hoc sero.“

Țichindél, Fabule, 1814 p. 121: „cel fără obraz și gros la péle, și céia ce e datoriu și pôte și trebuie să dé, el îndepartă *astă zî* până *astară*, de mîne până poimîne, și așa mină tot măi departe...“

Mitropolitul Dosofteū, Synaxar 1683, Iun. 6 (f. 148 b): „și déca să dusă la curțale sale, porunci egumenei să'î trimiță pre Mariia *astară*, iară egumena să măhni...“

Doină din Ardél :

Țucu-ți, lele, ochii tei
 Séra, incuind vițel;
 Țucu-ți, lele, gurița
Astără, când t'ei culca!...

(J. B., Trans. 392)

Astără, alături cu *astă-séră*, se întrebuintăză și 'n dialectul istriano-român (I. Maiorescu, Itin. p. 85; Miklosich, Rum. Unters. I p. 19), céia-ce dovedesce vechimea acestei forme.

v. *Séră*. — *A-séră*. — *De-séră*.

Astăū (*astătut*, *astare*), vb.; être présent, comparaitre devant une autorité. Latinul *asto*, *astiti*. E fôrte întrebuintat în tóte scrierile mitropolitului Dosofteū, măi ales însă cu sensul de a se înfățișa de 'nainte a unui judecător. Vom cita numai o parte din texturi dosofteiane :

1680, ps. XXXV :

... <i>astātu</i> la toa-	...astitit om-
tă calia nu bună,	ni viae non bo-
și de răutate nu	nae, malitiam au-
s'au urăt...	tem non odivit...

unde la Coresi, 1577: „pristăni în toată calé ré“, la Silvestru, 1651:

„stă lângă cale nu bună“, la Șerban-vodă, 1688: „aproape stătu lângă toată cale nu bună...“

1680, ps. CVIII:

Că <i>astătu</i> nadi- répta mișelului... unde la Coresi: „că stătu déderépta méserului“, la Silvestru: „că stă dîa-direpta surumanului“, în Biblia Șerban-vodă: „căci stătu den dirépta săracului...“		Quia adstitit a dextris pauperis.. unde la Coresi: „că stătu déderépta méserului“, la Silvestru: „că stă dîa-direpta surumanului“, în Biblia Șerban-vodă: „căci stătu den dirépta săracului...“

1680, ps. XLIV:

<i>Astătu</i> înpă- rătésa nadirépta ta... unde la Șerban-vodă: „în a i n t e stătu...“		Astitit regina a dextris tuis... unde la Șerban-vodă: „în a i n t e stătu...“

Synaxar 1683, Mai 5 (f. 109 b): „în cetatîa Calliniculü unde era Numerianü împăratü sosändü, și 'naintîa fîațîi lui *aständü* și pre Hs. Dumnedzäu mărturisindü...“

Ibid. Oct. 24 (f. 85 a): „îngerulü Domnului i să arătă de'i dzăsă: cutédză, fata lui Dumnedzäu, că ță să cade să *astăi* naintîa Ighemonului...“

Ibid. Fevr. 3: „și décă *astătu* la ğudeț și fu întreat, spusă vederat și numele său și credința și meștersugul...“

Ibid. Mart. 11 (f. 28 b): „și iarăș părăndu-i, *astăturá* la ğudețü...“

Ibid. Mart. 14 (f. 37 a): „dî-acîia aș băgará mánule în cátuș și *astăturá* naintîa lui Urvanü ighemonulü...“

La gerundiü, Dosofteü întrebuintéză de o potrivă formele *astând* și *astătând*.

Synaxar 1683, Mai 6 (f. 110 b): „Acesta era în dzálele lui Lichinie și Savinü ighemonulü, naintîa căruia *astătândü*, fu bătut cu vine de bou...“

Ibid. (f. 111 a): „l'au aruncatü în temnița, unde *astătândü*-i îngerîi l'au pusulü sănătosü...“

Ibid. Mart. 19 (f. 46 a): „deci mărgändü svântulü la Nicomidiia și *astătândü* naintîa aceluî domn și 'ntre-

bändu'lü să dîa răspunsü, ai dzăsă...“

Ibid. Mart. 28 (f. 57 b): „iară diminéță *astătândü* naintîa tiranului, le dzăsă...“

Ibid. Mart. 17 (f. 42 a): „aciastîa audzändü cariî era *astândü*, să cutremurará...“

Din *astăi* s'a format și a remas la Ardeleni verbul *astăvesc*, despre care veđi mai jos.

v. *Astătut*. — *Stăi*.

Astătüt, -ă, adj.; part. passé d'astaü: comparu devant une autorité. Infățîșat.

Mitropolitul Dosofteü, Synaxar 1683, Oct. 12 (f. 61 b): „călugărița depreună cu alte fiate într'o mănăstire, și părătá la Ighemonul și *astătutá* naintîa lui, într'o legăturá de her legatá, o bātu...“

v. *Astăi*.

Astăđi, adv.; aujourd'hui. Điva în care sîntem, între ieri și mâine. Prin extensiune, se đice une-orî și despre vremea în care trăim, cuprinsă între trecut și viitor. În primul sens: *astăđi* e luni; în sensul al doilea: *astăđi* ómenîi nu cred nemic fără dovadă.

În graul vechü se mai auđia încă trisilabic: *a-stă-đi*, circulând însă în același timp disilabicul *a-stăđi*.

Coresi, Omiliar 1580, quat. V. p. 10: „dă-mi tu mie *astăzi*, iară lu Dumnezeu i veri da mâine...“

Ioan Crisostom, text din sec. XVII (Cod. Mss. misc. al bis. Sf. Nic. din Brașov, p. 459): „*Astăzi* era cu noi, iară mâine se duce dela noi acolo; *astăzi* cela ce ne iubîa pre noi, iară demánéță petrecemu'lü cu jale; *a-stăzi* în vița, iară mâine în groapă; *astăzi* putérnici, mâine fără putere; *astăzi* cu bune mirosele ungându-se,

iară demănéțâ inpuțindu-se; *astăzi* hrăniindu-se acicé, iară mâine acolo plăingându...“

Deja în secolul XVII, finalul *i* său *i* din *astăȚi* începuse a dispăre, trecând în *ă*.

Moxa, 1620, p. 389: „jucași bine *astăzî* și vrătejiși bine calul...“

Mitropolitul Dosofteiu, Synaxar 1683, Nov. 11 (f. 118 a): „Un om de-ahirîa cu alțu 2 înșu țându-mă și sprejinindū, au venitū totū cu mine eri și *astădzū* pre Mare până aici...“

E remarcabilă forma substantivală plurală *astăzile* la Coresi, Omiliar 1580, quat. XX XIV p. 9: „să nu cu léné și cu negrija să rămānemū, *astăzile* de pururē cu înșelăciune petrecāndu-le, iară demānețile de-acîia începăturile lucrurilor iară părăsindu-le...“

Urmând după un nume și prepu-nēndu'și pe de, *astăȚi* funcționează ca adjectiv: „hodiernus“.

Cantemir, Chron. I, 94: „Romāniī cești de *astăzi* în Dachia sint tot aceia Romanī pre carīi Ulpie Traian ū-au adus atuncé...“

În popor e fōrte obicīnuit pleonasticul *Ți* de *astăȚi*, care se deosebesce de simplul *astăȚi* numai prin măf multă energiă.

Mitropolitul Varlam, 1643, f. 36 b: „Iară străluci dulce primāvarā și liniște mare într'acastă dzi de *astădzi*...“

Șapte taine, 1644, p. 117: „Taina preoției Iaste leğuită dela Hs. spre apostoli și până în dzua de *astădzi*...“

Când nu urmēzā după un nume, de *astăȚi* însemnēzā „ă partir d'aujourd'hui“.

Act moldovenesc din 1682 (A. I. R. III p. 258): „să dé Ursul Murguleț a-cești bani toți de *astăzi* din 26 de zile a lui Iul în patru săptămāni...“

La mitropolitul Dosofteiu, Synaxar 1683, Apr. 1 (f. 67 b): „să nu mu-

tăm vriamīa pocāinții, zăbāvindu-ne în păcatū de *astădzū* de mâine, că nu știm până mâine aģunge-vomū...“, locuțiunea „de *astăȚi* de mâine“ exprimă fōrte energic ideea de trăgēnare: de *astăȚi* pină mâine și de mâine pină măf încolo.

Când sîntem însă nesigurī dacā ce-va se va întāmpla tocmai *astăȚi*, *Ți*-cem: *astăȚi*-māine, ca în colinda muntēnescā:

AstăȚi-māine,
Nunta-mī vine...

(G. D. T., Poes. pop. 83)

Când *astăȚi* și *māine* nu sînt aglutinați devenind ōre-cum un singur cuvînt, ci ambele elemente sînt despărțite, atunci locuțiunea indică o continuitate de timp, o neîntrerumpere între *astăȚi* și *māine*, bună-ōră în doīna „Domnica“:

AstăȚi bură, māine bură
La Domnica 'n bătătură...

(Alex., Poes. pop. 349)

sau într'o doīnă muntēnescā:

AstăȚi beū și māine beū,
Mē mir banī de unde ūeu...

(Vulpiān, Texturī p. 9)

Țicerea „pină *astăȚi*“ exprimă raportul trecutului cătră actualitate.

Nicolae Muste, Letop. III p. 11: „Numāf de poveste aū rămas de atuncēa întru pomenirea oamenilor numele Hānceștilor aice în țarā până *astăzi*...“

Ion Neculce, Letop. II p. 235: „la Alexandru Buhuș nemică nu i s'au ales de casa lui și de feciorī lui, care se vede și până *astăzi*...“

Proverb: „I-a cāntat cucul *astăȚi*=*Ți* merge bine“ (Pann, II, 68).

v. *Cuc*.

Disilabicul *astăȚi* este identic prin sens cu monosilabicul *ăȚi*; în privința etimologică însă, sînt doē vorbe deo-

sebite, *astađi* fiind format din *astă* și *đi*, pe când *ađi* represintă pe a-đi = ad diem. Macedo-românii posedă de asemenea ambele forme: *astazu* și *ază*.

A. Pann, Prov. I, 32 :

De *ađi* înainte nu'mi suna 'n urechi
Ca să 'mi câștig pâine din cărpituri vechi...

Basmul „Pică ramură“ (D. Stancescu, Basme p. 16): „...și nucul creșcea, creșcea mereu. *Ađi* așa, mâine așa, se făcuse cogeamite pom...”

Proverb : „Cine fură *ađi* un ac, mâine fură un gânsac“ (Pann, I, 68).

v. ¹A (p. 39). — *Ast.* — *Đi.* — *Ĭeră.* — *Măine.*

A-stânga. — v. ¹²A (p. 42). — *Stâng.*

Astărăsc. — v. *Astar.*

Astăvêsc (*astăvit*, *astăvire*), vb. ; tar-der, retarder, rester longtemps quelque part. Cuvînt întrebuintat peste Carpați, dar numai sub forma reflexivă. Lexiconul Budan aduce locuțiunile : „Mă *astăvesc* = staū, sînt, zăbovesc; puțin se *astăvesce* pe a-casă = parum moratur domi“; și derivă cuvîntul din latinul *sto*, *adsto*. Din *adsto* se trage verbul *astaū*, despre care a se vedé mai sus. Din *astaū* s'a format *astăvesc* prin analogiă cu sinonimul *zăbovesc*, *astfel* că finalul -ăvesc, adecă -ăv-, se datoréză înriuririi slavice.

v. *Astaū.* — *Zăbovesc.*

Astfel s. *astfêl*, **ăsfel** s. *asfêl*, subst., adj. et adv. ; 1° telle sorte, telle espèce ; 2° de telle sorte, de telle espèce, tel ; 3° ainsi, tellement, donc. In tôte sensurile sale, *astfel* este în opozițiune cu altfel. Aglutinat din *ast* și *fel* fără ca elementele cele constitutive să fie destul de fusionate, *astfel* e substantiv când predominesce elementul *fel*, și se accentéză atunci *astfêl*; e adjectiv când elementul *ast* predominesce, accentân-

du-se *ăstfel*; când nu predominesce nici unul, e adverb și se pôte accentua în ambele moduri.

Astfel, ca și altfel, este o compozițiune curat românescă forțe poporană, dar de o origine destul de nouă. Vechile texturi n'o înfățișeză. In „Vięta lui Nifon“ bună-óră, din secolul XVI, noi citim (ed. Erbicénu, p. 12): „așa și într'acesta chip s'au arătat și sfinția lui cu nevointă...” unde în locul celor doi sinonimi ar fi fost de ajuns un singur *astfel*. Din cauza noutății relative a cuvîntului, de unde și lipsa de fusiune, ambele elemente *ast* și *fel* nu numai se pot despărți, dar cel de 'ntău se pôte chiar înlocui prin forma lungă acest, de exemplu la Costachi Negruzzi, *Aprodul Purice* :

După acésta se 'ntórce, și acest fel le grăi:
Ostași!...

Ca substantiv, *astfel* nu e rar la Anton Pann, de pildă :

.. Dragă nevestică! o taînă să 'ți spuflu așa vré,
Dar mult mă sfiesc de frică că n'o vei puté
ținé...

Response ea : vai de mine! de *astfel* mă so-
cotesci?...

(Prov. III, 114)

unde de *astfel* însemnézá : „de felul acesta“. Tot așa „în *astfel* = în felul acesta“:

Ghicitorul nostru gura și-a deschis
Și cătră 'mpêratul în *asfel* a đis ..

(Ibid. I, 46)

saū :

Chîemă să vie la sine pe fiul seū cel iubit
Și cu cuvinte puține în *asfe'* l'a sfătuit...

(Ibid. III, 112)

Ca adjectiv :

P. Ispirescu, *Legende* p. 2 : „Dar bine, fiule, de unde pot eū să 'ți daū un *astfel* de lucru ne-mai auđit?...“ unde s'ar puté đice tot așa de bine : „o *astfel* de trébă“, genul lui *astfel* con-

cordându-se cu substantivul care 'î urmeză.

Doină din Ardél :

Dela inimă fierbinte
Dicend *astfel* de cuvinte :
Alelele, Dómne sfinte !...

(J. B., Trans. p. 125)

Ca adjectiv, *astfel* se pune și mai românesc după substantiv, de exemplu :

O bătrână *astfel* cum mă veđi pe mine...
(Pann, Prov. I, 54)

Intrebuințarea adverbială este cea mai desă.

Gr. Alexandrescu, „Meditație“ :

Astfel un vis ț-arată o iubită ființă ;
Astfel cu bucurie voesci s'o mbrățișezi,
Dar *astfel* umbra 'nșală zadarnica'ți silință :
Acum din mâini îți scapă, acum iarăși o vezi...

Cesar Boliac, „Nedejdea“ :

Măine și iar măine, și de măine—măine :
Astăđi e durerea, măine fericirea ;
Astfel crede-acela care n'are păine,
Astfel și bogatul...

Balada „Mănăstirea Argeș“ :

Apoi se scula
Ș'*astfel* cuvinta...

Balada „Cucul și Turturica“ :

Īar când te-oiu zări,
Astfel ț-oiu grăi :
Sfântă iconică,
Fă-te păserică...

v. *Ast.* — *Altfel.* — *Așa...*

¹ *Astîmpăr* (*astîmpărat*, *astîmpărare*), vb.; tempérer, calmer, modérer, apaiser, adoucir, tranquilliser. Alin, liniștesc, potolesc, cumpăt, îmblânșesc, domolesc, în opozițiune cu turbur, ațîț, întărit etc. Noțiunea fundamentală a lui *astîmpăr* este de a face să înceteze o stare anormală, de a reduce lucrurile la norma peste care ele au pășit într'un mod trecător. Cuvîntul nu vine de-a dreptul din latinul *attempo* (Cihac), ci din ro-

mânul *stîmpăr* (=lat. *ex-tempo*) prin prepoziționalul *a* (=ad). Inițialul *a* s-represintă pe *a-de-x* ca și'n „ascut“ etc.

Enachi Cogălnicenu, Letop. III p. 257 : „acela ce se amestecă în trebile Porței este Frânc, iar nu Frâncoaică, care nu numai aice se amestecă, ce și pin țară face amestecătură pentre boierii, și scrie la ei, arătând și suretul pitacului, spuind că se află pe lângă Constantin Vodă și aceste vor fi cu învățătura lui, căci nu se *astîmpără...*“

Zilot, Cron. p. 26 : „Deci cu acésta s'au *astîmpărat* furtunile țerei, au mai alinat durerile creștinilor...“

Doină din Ardél :

Ș'un sîn alb de fată-mare,
Să'l sâruti cu desmerdare,
Să'ți *astîmpəri* dorul mare...

(Familia 1886 p. 177)

Costachi Negruzzi, Cărlanii sc. 12 :
„Vochița : *Astîmpără-te*, cuconășule. Ce ar dice bărbatul meu dacă te-a vidé ?
„Lionescu : Dă'l încolo pe bărbatul teú...“

I. Créngă, Povestea lui Arap-alb (Conv. lit. 1877 p. 181) : „trebuie să scii, nepóte, că unii ómenii ás mai al dracului decât dracul ; nu se *astîmpără* nici în ruptul capului ; macar că au pățit multe, tot cércă...“

Același, Moș Nichifor Coțcarul (Conv. lit. 1877 p. 375) : „De ce nu vă *astîmpărați* în mănăstire și să vă căutați de suflet, macar în săptămána patimelor?...“

De la Vrancea, Sultanica p. 221 : „nici un pic de adiere nu *astîmpără* arsura...“

Intre „termenii tehnici cari se usiteză mai tare de cătră Románcele sătene în decursul colorării“, S. F. Marian în „Chromatica poporului“ p. 52 pune : „*Astîmpăr* = recoresc, recesc“.

Astîmpăr nu se deosebesce de loc prin sens de simplul *stîmpăr*.

Costașchi Stamati, Muza I p. 317 :

Vino de'mîi închide ochii ce ne'ncetat prive-
ghéză;
Vino de *stîmpără* chinul intristatului
meu gând...

La Moșii din Ardél (Frâncu și Candrea, Rotacismul p. 58): „a se ogoi = a se *astîmpera*, de ex. ogoi-te zo tu = *astîmpără-te* deșu tu, dă'mî bună pace“.

v. *Stîmpăr*. — ² *Astîmpăr*. — *Ogoesc*. — *Turbur*...

² *Astîmpăr*, s. n.; calme, répit, repos, trêve. Răgaz. Odihnă. Pace. Se întrebuintează mai ales în expresiunea: „a nu avé *astîmpăr* = n'avoir ni paix ni trêve, ne pas rester tranquille“.

Povestea „Câtea 'n varđă“ (Col. I. Tr. 1882 p. 124): „Nevasta lui tótă dióa muncia și *astîmpăr* nu mai avea. Spuđa aia de copii o făcea de multe ori să nu scie unde'î stă capul de lucru...“

Basmul „Petrea Făt-frumos“ din Bucovina (Sbiera, Povești p. 37): „s'aũ apucat să dică nisce cantece de joc cu atata foc, cât te ridica în sus și nu'ti da nici un *astîmpăr*...“

Tot de acolo „Ion Săracul“ (ibid. p. 157): „După ce aũ zărit'o și boierul, s'aũ minunat fôrte de chipul ei, și îndată i s'aũ și pus la inimă, cât nu mai avea *astîmpăr* nicăiri. Dragostea îl înghimpase urit!...“

I. Văcărescu, p. 421 :

Trupul ori-când slăbănogind, *astîmpăr* nu
găsesce,
Atunci cu cel pré dulce somn tăriă'i dăruiesce
Tu, milostive Dumneđeul!..

Același p. 40 :

Din césu 'n care te-am vėđuv
Nu am odihnă nici minut,

Și nicăiri nu găsec loc
Să daũ *astîmpăr* l'asa foc..

A. Văcărescu, p. 48 :

Arđ, mă frig în mare foc,
N'am *astîmpăr* la un loc...

Același p. 59 :

Amîndoi ard într'un foc,
N'aũ *astîmpăr* la un loc...

Ghicitórea despre „Césornic“ : „Am o casă mică, de tot mititică, cu pitici, cu firfirci, diua cãntă, nóptea cãntă, n'are de loc *astîmpăr*“ (Bulgărescu, Ghicitori p. 10).

v. ¹ *Astîmpăr*.

Astîmpărare. — v. ¹ *Astîmpăr*.

Astîmpărăt,-ă, adj.; le part. passé d'*astîmpăr* pris comme adjectif: calme, tranquille, calmé, tranquillisé, modéré. Liniștit, potolit, după ce fusese turburat.

Beldiman, Tragod. v. 2843 :

Întru acest curs de vreme, Enicerii superați,
Căci ei n'aveau când să ședă într'un loc
astîmpărați,
Încep vederat să fugă, rînduri-rînduri se
pornesc:
Decă vr'un resbofu nu este, dic că nu mai
zăbovesc...

A. Pann, Erotoerit, II. pag. 74 :

Iată dar acela care mai înainte cu puțin
Sufia ne'ncetat mânia ș'umplea pe toți de
venin,
Acuma în lac de sânge zace pre pămînt
lungit,
Cu gura *astîmpărată* și cu trupul amortit...

Se întrebuintează mult mai des negativul *neastîmpărat* „turbulent“.

v. ^{1,2} *Astîmpăr*. — *Neastîmpărat*.

Astîmpărător. — v. *Stîmpărotor*.

Astîmpărătură. — v. *Stîmpărotură*.

¹ **Astrahân**, t. de Géogr. — v. ² *Astrahan*.

² **Astrahân**, s. m.; t. de Comm.: astracan, peau d'agneau de qualité supérieure. Guler de *astrahan*, căciulă de *astrahan*. *Astrahan* se ține la blană de miel neagră sau sură și încrețită, foarte fină, pe când cea obicinuită sau prostă se chiamă hărșia.

De la Vrancea, Trubadurul p. 72: „Era brună, cu părul lustruit și creț ca o piele de *astrahan*, cu ochii mici și pătrunțetori...”

Astrahanul se aduce din Rusia, unde sînt renumite turmele dela *Astrahan*, provincie și oraș de lângă Marea Caspică.

Ion Neculce, Letop. II p. 422: „oardele cele ce sînt supt ascultarea Moscului, ce sînt la Cazan și la *Astrahan*, a le pune han și be...”

v. ¹ *Blană*. — *Hărșia*.

- *ăstră*. — v. *-astru*.

Astrăgăciu, s. m.; t. de Cordonnerie: espèce d'ustensile de cordonnier. In cismăria cea grosă se numia altă dată *astrăgăciu* o uneltă de lemn cu care se întorcea pe față cisma, după ce se cosea mai întâiu pe dos. Termenul este învederat unguresc, din *esztergázni* „tourner”.

I. Créngă, Amintiri din copilăria (Conv. lit. 1882 p. 449): „Iară gazda, robotind și noapte, se proslăvia pe cuptor între șanuri, calupuri, *astrăgăciu*, bedrэг, dichiciu... și tot ce trebuie unui ciubotar.”

v. *Cismă*. — ¹ *Ungur*.

Astrăinare. — v. *Astrăinez*.

Astrăinat, -ă, adj.; le part. passé d'*astrăinez*: aliéné, éloigné. Arcaism

pentru înstrăinat sau străinat.

In Psaltirea Șcheiană din Moldova, 1550 (ed. Bianu p. 176), Ps. LVII:

<i>Astrărați</i> (= <i>astrărați</i>) fură pă-	Alienati sunt
cătoșii din zgău...	peccatores a vul-
	va...

Apostol circa 1570 (in Muz. istor. din Bucuresci, p. 53): „așa e amu *astrăinat* a fi deîn dedevăr...”

v. *Astrăinez*.

Astrăinător

Astrăinătură

v. *Astrăinez*.

Astrăinéz (*astrăinat*, *astrăinare*), vb.; aliéner, éloigner. Din *străinez* prin prepoziționalul *a-* (=ad). Sinonim cu *înstrăinez* sau *străinez*.

Dicționar Mss. Bănățen circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 425):

„*Astrăinédz*. Abalieno.

„*Astrăinător*. Abalienator.

„*Astrăinătură*. Abalienatio”.

Mitropolitul Varlam, 1643 f. 283 b.: „Iară voi, nemulțămitorilor, diînsulă vă lepădată, și cădzută diîn darul lui, și de înpărăția cerului vă *astrăinat*...” unde *astrăinat* este forma arcaică pentru a doua persoană plurală a perfectului simplu în loc de *astrăinarăți*.

v. *Astrăinat*. — *Înstrăinez*. — *Străin*.

Astrîng (*astrîns*, *astrîngere*), vb.; ramasser, réunir ce qui est épars, recueillir çà et là ce qui est à terre. Nu vine d'a-dreptul din latinul *astringo*, ci este o formațiune romănescă din *strîng* cu prepoziționalul *a* (=ad). *Strîng*, adun.

„*Astrîng* = adun ce-va de pe jos” (S. Liuba, Banat, c. Maidan).

Balada „Haram-bașa” din Banat:

El feciori mi'și *astrîngea*

Și de codru s'apuca...

(Vulpian, Texturi)

Balada „Stoînicel Vitezul“ din Ardél :

Şi mai fluera o dată
Să vină şi a lui cétă
Ce'î prin codru 'mprăştiată;
Apoi déca s'*astrîngea*,
Stoînicel poruncî dedea...

(Reteganu, Trandafirî p. 55).

Mitropolitul Dosofteiu, Synaxar 1683, Mart. 3 (p. 5) : „ducându-să preutul cu Evdochîia la casa ei, *astrânsă* toată bogata ei bogăţae şi o au dat pre mâna lui...”

A *astrînge* „astreindre, contraindre, obliger, forcer“ (Pontbriant) este un neologism.

v. *String*.

-*ăstru*, -*ăstră*, suffixe nominal ayant une portée minorative ou atténuante. Suffixul latin -astrum, -astram era un fel de deminutiv, care arăta o asemănare nedeplină sau scădută; așa pinaster din pinus, salic astrum din salix, mentastrum din menta, oleaster din olea, palli astrum din pallium, patrastrum din pater etc. În limbile romanice occidentale a covârşit nuanţa cea pejorativă a sensului: giovanastro sau garzonastro „tînăr prost“, medicastro „medic prost“, poetastro şi altele, fără a se perde totuşi nuanţa cea numai deminutivală: pollastro „cocoşel“, porcastro „purcel“, spaniolesce: cochastro, camastro „pătuleţ“ etc. La Români suffixul -astru s'a păstrat în foarte puţine cuvinte, dar — ca şi 'n latina — el nu este nici o dată pejorativ; așa: fiiastru = lat. filiaster (ital. figliastro, sp. hijastro, fr. fillâtre), albastru din „alb“ ca italianul „biancastro“ din „bianco“ sau francesul „blanchâtre“ din „blanc“. E foarte interesant termenul botanic jugastru, pe care Cihac (II, 510) îl trage din maghiarul juhár „érable“,

adăugînd totuşi el-insuşi: „la terminaison *astru* (lat. aster) joint au mot magyar est assez curieuse“. „Assez curieuse“ este aci tocmai etimologia din unguresce. Unul din numile greco-italice ale carpenului este *zygia* (*ζυγία*): „carpinus, quod est minima ignis et terreni mixtione, aëris autem et humoris summa continetur temperatura, non est fragilis, sed habet utilissimam tractabilitatem; itaque Graeci, quod ex ea materia juga jumentis comparant, quod apud eos juga *ζυγὰ* vocitantur, item et eam *ζυγίαν* appellant“ (Vitruv., II, 9). Astfel jugastru nu e şi nu poate fi alt ceva decât jug-aster = *zy-aster* (jugum = *ζυγόν*), adecă: apropiat de carpen, ca-şi-carpen. Suffixul -astru a existat cu certitudine şi la Daci, la cari dovlecul sau bostanul se numia tutastră: *κολοκυνθίς Ρωμαῖοι κοκκίρβιτα σιλβάτικα, Δακοὶ τοὐτάστρα* (Dioscor.). Partea radicală „tut-“ se apropia de numele paleo-slavic al acestei plante „tyky“, derivat din „tyti“ a cresce în volum, a se îngrăşa sau a se îngroşa, de unde substantivul „tukū“ grăsime, tôte din radicala ario-europeă tu, reduplicat tut-, conservată în sanscrita şi'n Vede cu sensul de creştere. Literalmente dacicul tutastră, înrudit numai prin partea'i radicală cu slavicele tyky (ung. tők, bulg. tikvă, la noi tidvă, tivgă) înseamnă un fruct „grăscior“ sau „grosior“, descompunîndu-se în tut şi suffixul -astru, care funcţionează, prin urmare, întocmai ca romanicele -astru în „sordastro=surdişor“, „verdastro=verdişor“ etc. Acelaşi suffix ne întimpină în numele topic *Vădăstra* din Romanişti, o localitate mlăştinosă în care se descoper mereu anticitaţi romane şi ante-romane (cfr. A. Odobescu în Analele Acad. Rom. 1877 t. X sect. II p. 188). Partea radicală a

cuvîntului nu este slavicul вода „apă“, căci Slaviî nu cunosc sufixul *-astru*, ci este tracicul βέδν „apă“ (De Lagarde, Gesamm. Abhandl. p. 285), de unde, cu același sufix ca în *τουτάστρα*, rezultă *Βεδάστρα*, literalmente „ap-șoră“. Să adăugăm în trecăt că 'n al nostru să hăstru nu se cuprinde sufixul *-astru*, după cum credea Diez (Gramm.³, II p. 391), această vorbă fiind un împrumut din grecul *ἡσυχαστής* (Cihac); este de observat însă, în ori-ce cas, intercalarea lui *r* în „săhăstru“ în loc de „săhastu“. La Moții din Ardél (Frâncu și Candrea, Rotacismul, p. 58) pînă și din ăsta se face hăstra.

v. *Albastru*. — *Buiestru*. — *Jugastru*. — *Secastru*. — *Vădastra*...

Astruc (*astrucat*, *astrucare*), vb.; 1°. enterrer, ensevelir; 2°. couvrir; 3°. coucher par terre. În primul sens, sinonim cu îngrop și înmormîntez; în al doilea, cu acoper; în al treilea, cu culc. Cuvîntul e foarte des în vechile texturi.

Mitropolitul Dosofteiu, Paremiar 1683, f. 26 b (Genes. L, 2):

Și porunci Iosif ū slugilor sale ȳocilor ū cea ce 'ngroapă să 'ngroape pre tatăl ū, și' *astrucară* ȳocli pre Izrail ū...

unde în Biblia Șerban-vodă, 1688: „și îngropară îngropătorii pe Israil...“

Biblia Șerban-vodă, Jes. Nav. XXIV, 32:

Și oasele lui Iosif le-au scos fii lui Israil ū dela Eghybet și le-au *astrucat* pre ȳale la Sichima.

Et praecepit Joseph servis suis sepulcrosis, ut sepelirent patrem ejus; et sepelierunt sepulcroses ipsum Israel...

Et ossa Joseph extulerunt filii Israel de Egypto, et defoderunt in Sicimis...

Despre mórtea lui Petru Rareș, varianturile croniceî lui Urechea (Letop. I p. 172) sună:

...l'au *astrucat* în mănăstirea Pobrota...

...l'au îngropat în mănăstirea Pobrata...

Miron Costin, Letop. I p. 269: „...l'au *astrucat* [pre Barnovski Vodă] în Patriarșie întru aceeași noapte, apoi de acolo spune să'î fie dus oasele în țeră Vasilie Vodă...“

Nicolae Costin, Letop. II p. 44: „Dumitrașco Vodă, după ce l'ău domnit boierii și țara, ău *astrucat* pre tatăse ū cu mare cinste în gropnița ce și'ău fost gătit răposatul Antonie Ruset...“

Cantemir, Chron. I, 254: „iară oasele lui puindu-le în racle de aur, le-au dus la Roma și le-au *astrucat* supt stălpul carele era de dinsul zidit...“

Același, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 59): „pre tălharul la mână va băga și în groapa morții de viu ăl va *astruca*...“

Figurat, la mitropolitul Dosofteiu, Synaxar 1683, Ghen. 6: „Și să botedză Hs., deci toată firă apelor o svinți, și tot păcatul oamenilor ū *astrucându* în șipinile Iordanului, îndată să sui dela apă...“

Cuvîntul circulază pînă astăzi în popor, deși a devenit din ce în ce mai rar.

Povestea „Pepelea“ din Bucovina (Sbiera, Povești p. 14): „Și ca să nu aibă cheltuélă multă cu înmormîntăciunile, li'ău juruit popa că va îngroapa fiă-căruia copiii degéba, și așa ău avut ce *astruca* o săptămână întregă...“

Tot de acolo basmul „Doi Feți-Logofeți“ (ibid. p. 110): „...l'ău *astrucat* în ogradă de dinaintea curții, unul de o parte și altul de cea-laltă parte de prag...“

Sensul mai respândit însă este acela de acoper.

Cântec poporan din Moldova :

Mare taîniță să'mî faci,
Cu dinții de brău să mă îai
Și'n taîniță să mă dai,
Că frunza s'a scutura,
Pe mine m'a *astruca*...

(Caranfil, Valea Prutului, 27).

De asemenea în Banat :

„După ce s'a *astrucat* cu pămînt mortul, toți se spală pe mâni cu apa mortului peste grăpă...”

„Mama pădurii este vilva codrului. Ea e o muiere care pre o ureche se culcă și cu altă se *astrucă* = se acopere...”

„Mălaul se cōce și în cerine de pămînt, unde se *astrucă* cu spudză...” (S. Lîuba, Banat, c. Maîdan).

În Oltenia :

„A acoperi casa se dîce a *astruca*, *astrucare*, iar acoperișul — *astrucuş*” (Pr. C. Ionescu, Mehedinți, c. Șişescii de jos; D. Cerbulescu, c. Cloşani).

Sensul de acopăr este singurul pe care ni'l dă și Dicționarul Mss. Bănăţen circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 425):

„*Astruk*. Tego.

„*Astruk* ătore. Tegumentum”.

Prin asociațiune de idei între culcuș și mormînt :

„Sînt unele vorbe prin cari cîobaniî se deosebesc de sătenî, de ex. : *astrucă-te* să te cotroșesc = *culcă-te* să te învălesc” (M. Neculaî, Dobrogea, c. Garvan).

Prin alte două asociațiuni de idei, una cu arunc : „a arunca un cadavru”, alta cu astup : „a astupa o grăpă”, poporul a modificat pe *astruc* în *astrunc* și'n *astrup*.

Balada „Dómna Iléna” din Ilfov :

După ce Varticî muria,
Jos din țépă îl dedea...
Pe Varticî că'l *astrunca*...

(Țara nouă 1887 p. 94)

Forma *astrup* ne întimpină în Psal-

tirea Hațegană Mss. a lui Ioan Viski (Transilvania, 1875 p. 152).

În fine, pe lingă *astruc* în graiul vechiu se auđia și *astroc*.

Mitropolitul Dosofteiu, Synaxar 1683, Mai 8 (f. 113 a) : „și când fu să să pristăvască dela trup, sosând la adănc bătrăniățe, că era lângă o sută de ai, ăl întrebăra ucinicîi lui unde și cum să cade să 'l *astroce*...”

Ibid. Oct. 8 (f. 54 b) : „să adunară dela Ierusalimū și dela Ierihon și dela Iordanū și din toate hotarale cu multă smerenie dumnedzăiască să *astroce* svintele ei moștiî...”

De unde vine cuvîntul *astruc* ?

Cată să ne oprim puțin asupra derivațiunii propuse de Cihac (II, 3) din paleo-slavicul *s ū k r y t i* abscondere, occultare : „*astruca* serait alors pour *ascruta*, le *a* est simplement prépositif”. Pentru a dobândi o formă intermediară *ascrut*, de unde printr'o metatesă să éasă *astruc*, Cihac alérgă la infinitivul slav *s ū k r y t i*, pe când desinița slavă infinitivală *- t i* nu trece la Români nici o dată, dar nici o dată, ci se înlocuesce tot d'a-una prin desinița românescă infinitivală *- re* : *blagosloviti* = *blagoslovire*, *bolěti* = *bolire*, *brazdati* = *brăzdate*, *kařati* = *căire*, *črŭniti* = *cernire*, *čitati* = *citire*, *klatiti* = *clătire*, *kroiti* = *croire*, *dosaditi* = *dosădire*, etc. etc., aceste exemple fiind luate chiar din lista elementelor slavo-române de Cihac. Prin urmare, paleo-slavicul *s ū k r y t i* putea să devină la Români *ascrere*, cu presintele *ascresc*, întocmai ca : *ocărire*, *ocăresc* = *okariati* ; *zărire*, *zăresc* = *zrěti* ; *părire*, *păresc* = *prěti*, și altele. Este o absolută imposibilitate ca acel *s ū k r y t i*, în care *- t -* nu aparține tulpinei cuvîntului, să se fi prefăcut vre-o dată într'un verb românesc *ascrut* !

Etimologia din latinul *obstruo*, propusă de Bobb, de *Lexiconul Budan*, de Laurian și Maxim, e mai bună, adecă se apropie de adevăr prin elementul *stru-*, după cum vom vedea îndată.

În *astruc* noțiunea fundamentală e aceea de *lespede*. A *lespedi* este a acoperi cu o *lespede*, de unde apoi:

1°. a acoperi cu orî-ce, a acoperi în genere;

2°. a acoperi cu pămînt, a înmormînta;

3°. a întinde ca pe un mort, a culca.

Noțiunea cea fundamentală de „*lespede*” s'a păstrat intactă în germanul *Estrich*, vechiu german *astrich* „*pavé, plancher carrelé*”, care însă nu e german de origine, ci împrumutat din latina vulgară. Diefenbach îl derivă din *asser* „*solive, planche*”, iar Diez din *emplastrum* „*emplâtre*”, — prima etimologie lăsând fără explicațiune pe *-t-*, iar cea-laltă necesitând vr'o doă aferese preliminară, grele de admis. Negreșit, italianul *lastrico* cu varianturile sale *lastro* și *lastra* însemnă „*pavé, plancher carrelé*”, întocmai ca germanul *astrich*; dar inițialul *l* de ce ore să fie aci organic? de ce mai curând să nu represinte numai articolul aglutinat din „*l'astro*”, întocmai ca în exemplul citat de însuși Diez (*Et. Wtb.* 2° II, 39): „*lampone = l'ampone*”, și 'n mai multe alte cuvinte italiene (cfr. Caix, *Studj di etim.* p. 194-5)? În adevăr, fără *l* noi găsim:

vechîul frances *astre, aistre*, astăzi *âtre*, „*proprement le bas d'une cheminée garni de carreaux*” (*Scheler*);

neapolitanul *àstrico* „*terrasse, pavé*” (*Basilio Puoti*);

sicilianul „*àstracu = terrazza*”, „*astracatu = suolo o pavimento di*

terrazzo o di luogo scoperto” (*Ant. Traina*);

vechîu milanese „*astregare, àstrego = lastricare, lastricato*” (*Biondelli*);

reto-romanul *aster* „*pavé*”, conservat astăzi numai în unele localități, bună-ora la Filisur (*Otto Carisch, Wtb., Nachtrag*);

medio-latinul „*àstracum vel àstrocum est pavimentum domus*” (*Du Cange*).

Cuvîntul aflându-se la Români și 'n dialectele neo-latine occidentale totodată cu același sens fundamental de *lespede*, este învederat că el aparține deja latinității vulgare. Este anevoe însă de o cam dată a reconstitui prototipul latin comun, căci variantul românesc prezintă sufixul tonic — *ūco* —, pe când varianturile occidentale au pe netonicul '*ico*-, '*aco*-, sau numai '*o*. E cu putință să fi circulat de o potrivă în latina rustică varianturile nominale *àstrum, àstricum, àstracum* și *àstrucum*, toate derivate prin prepozițiunea *ad* din rădăcina *star* (*stra, stru*) „*étendre*”, de unde cu sensul apropiat de „*amas, monceau*”: *strues, struix, structus*.

v. *Astrucare. — Astrucat.*

Astrucare (pl. *astrucări*), s. f.; l'infin. *d'astruc pris comme substantif*: action d'enterrer, d'ensevelir, sépulture. În mormîntare, îngropare. *Biblia Șerban-vodă, 1688, Maccab. II, IV, 49*:

... pentru care lucră și Tiriii, scărbindu-se de răutate, cele cătră *astrucare* lor cu mare cuviință au dat...

... quamobrem Tyrii quoque in malefactum indignati, quae ad sepulturam eorum pertinebant magnifice suppeditaverunt.

Nicolae Costin, Letop. II p. 81: „după *astrucarea* tătâne-seu lui Alexandru, aū purces și Nicolai Vodă din Țarigrad...”

v. *Astruc.* — ² *Astrucată.*

¹ *Astrucăt, -ă*, adj.; le part. passé d'astruc pris comme adjectif: enterré, enseveli. In gropat. In mormintat.

v. *Astruc.* — ² *Astrucată.*

² *Astrucăt*, s. n.; le part. passé d'astruc pris comme substantif: ensevelissement, enterrement, inhumation. Sinonim cu *astrucare*.

Miron Costin, Letop. I p. 29: „Vechiu obiceiū și la Râmleni, de zicea trâmbețe înaintea oaselor, cum mărturisește Ovidius, adecă cânta trâmbețe jalelor *astrucării*; și acésta la cei mari și de cinste oameni se făcea, precum și astăzi în aceste țeri la *astrucatul* Domnilor...”

Ibid. p. 269: „A triia zi după *astrucatul* lui Barnovski Vodă, într'o sēră trecuse Impēratul Sultan Murat pe acea vreme peste Boaz în ceia parte la Scudar la primblare, și aū întrebat pre Vizirul: așezat'aū Domn la Moldova în locul ghiaurului ce aū perit?...”

Mitropolitul Dosofteiu, Synaxar 1683, Apr. 18 (f. 88 b): „diade'sū cinstitulū sufletū la Dumnedzău, și multū îndrăcițū și bolnavi să istéliră la *astrucatul* ei...”

v. *Astruc.* — *Astrucare.*

Astrucătore

Astrucūș

Astrūnc

Astrūp

} — v. *Astruc.*

Astūp (*astupat, astupare*), vb.; boucher, fermer, obstruer, remblayer. Sinonim cu închid, acoper, umplu, dar numai atunci când este o deschidătură. „Din latinul *stupa* avem românesc *stupă* (călți), de unde verbul a *astupa*, a închide o gaură, a acoperi o spărtură, literalmente a umple saū acoperi cu călți” (Șăinenu, Semasiologia p. 87). Francesul *étouper*, vechiu spaniol *estopar* (Cihac). In texturi medio-latine: „in viis publicis *astopatis*” (Du Cange, v. *Astopatus*).

Biblia Șerban-vodă, 1688, Paul. ad Rom. III, 19:

...ca toată gura		...ut omne os ob-
să să <i>astupe</i> ...		struatur...

Ion Neculce, Letop. II p. 232: „aū adus și apă pre oale până în zidul acestei biserici, care pre urmă cu vreme s'aū *astupat*, netocmindu-o nime...”

Cantemir, Chron. II, 261: „apele începuse a îngheța, și omeții nu numai câmpii acoperiia și văile umplé, ce încă și ușile caselor cu troianii *astupa*...”

Balada „Miul Cobiul”:

Doi-trei să'mi plecați,
Drum să 'i *astupată*,
Calea să 'i tăiați...

(G. D. T., Poes. pop. 493)

Jipescu, Opincaru p. 30: „Și câte bunuri, câte neajunsuri, câte găuri n'ai *astupa* cu bani din păstrare!...”

Locuțiune proverbială din Ardél: „N'am adunat fin nici cât să *astup* un clopot” (R. Simu, Trans., c. Orlat).

A'și *astupa* urechile = a nu voi să aūdă.

A. Pann, Erotocrit p. 57:

Dadaco! că's amăgită, sciū, nu o tăgăduesc,
Nici n'am vrednice cuvinte să mă dezvinovă-

țesc;
Când am aūdit chitara și acel pré nostim
glas,
Nu socotiam nici o dată c'oū ajunge l'acest
pas,

De scieam c'o să alunec, urechile'mi *astupam*
și mă făceam ca o surdă de nu le mai a-
scultam...

E mai cu samă familiară locuțiunea :
a *astupa* gura cui-va = a împedeca
să vorbescă.

Țichindél, Fabule, 1814 p. 248 : „De
mult ȳaste zis, că cine va *astupa* gura
la toată lumé? Acıasta nu e cu pu-
tință,..“

Vornicul Iordachi Gulescu (Conv. lit.
1874 p. 69) : „Gura omului numai pă-
mıntul o *astupă*, adică omul numai
după ce móre nu mai póte grăi de reü“.

Jipescu, Opincaru p. 113 : „Gura
lumi, vorba ăluia, nici pămıntu n'o
astupă, dar Rumănu!..“

Alexandri, Boierıși cícoi, act. IV sc. 8:
„Hırzobénu: Lența mea aü priimit
o creștere care o va opri tot-de-a-una
de-a se abate din calea buneı cuviințe,
și care o pune mai presus de tóte bă-
nuelele.

„Tarsița : Nu mă 'ndoesc, Iorgule...
dar... scii... gura lumiı numai pămınt-
tul o *astupă*...“

Mitropolitul Varlam, 1643, f. 252 a :
„pentr'acia Domnul Hs. de bună voe
să duse la pustie, ca să *astupe* gura
ereticilorü a lui Marchiianü ș'a lui Ma-
niheiu ó'au învățatü că cu nălucire
s'au întrupatü Hs...“

Cantemir, Chron. II, 328 : „băsnui-
torıi gura să's *astupe*...“

Ion Neculce, Letop. II p. 276 : „[Brăn-
covanul] aü luat și trei-sute de pungı
de banı cu dănsul, și agıungănd la Im-
păratul, cu aceı banı aü *astupat* gu-
rile tuturor cine ce cerea...“

Proverb la Jipescu, Opincaru p. 150 :
„femeia are noue gurı, și să i le *astupı*
pě tóte, tot nu sě îndestuléză...“

Alt proverb :

De te latră vre un căine,
Astupă'ı gura cu păine...

(Pann, II, 20).

A *astupa* glasul său vorba =
a face să nu se audă.

A. Pann, Moș Albu I, p. 6 :

Deci, când simțıl mai aprópe scărțitura de
car,
Incepuı să strig din grópă cu rıchet ca un
văcar ;

Dar de alt necaz acuma fiera in mine crępa,
Că zgomotul cel de cară de tot glas u 'mi
astupa...

Cantemir, Ist. Ieroglif. p. 36 : „mare
scărșnetul roatelor *astupă* v o r o a v a
cărăușilor...“

De aci : a *astupa* vestea, pove-
stea, hula etc.

Enachi Cogălnicenu, Letop. III p.
270 : „îndemnasă și Neculachi ca să
facă oștire, ca să se *astupe* povestea
veștilor din țara Leșască...“

Același, p. 235 : „făcând tuturor bo-
ierilor venituri și lefi îndestule, și ră-
dicături, și alte daruri ce era pe a-
scuns, ca să rămăe boierı multămiți
de Domnul și de Grecı, ca să *astupe*
hula ce luasă...“

Nicolae Muste, Letop. III p. 37 :
„[Domnul țerei] de pregiur sine gıam-
bașı și îmbunătorı să'ı isgonescă, că
unı ca aceı cu răutatea vieței lor ora-
șul vor turbura, și cu îmbunăturile
sale vestea și numele Domnului
vor *astupa*...“

A *astupa* ochii cui-va = a face să
nu vedă.

Țichindél, Fabule, p. 121 : „nu 'și în-
plinesc datoriile sale, ci numai găn-
desc cu muncıunı să *astupe* ochii
altora...“

Cantemir, Ist. Ieroglif. p. 27 : „lăco-
mia *astupându*'ı ochii, după pești fără
sine alergănd, în loc de vānat el să
vāneză...“

Tot așa, fără ochi, a *astupa* ce-va
anume ca să nu se vedă.

Ion Neculce, Letop. II p. 279 : „găn-

dind că 'și va *astupa* greșala lui ce făcuse...“

Cantemir, Chron. I, 75 : „tălharii, socotind ca să'și *astupe* faptele lor cele réle, după ce au prins pe Remus, l'au dus la Amilie...“

Astup în sensul cel mai general, ca să nu se auđă, să nu se vedă, să nu se bage în samă, ne întimpină în pro-verbul :

Đestrea tóte le *astupă*,
Ea și pe dracu il pupă...

(Pann, Prov. II, 128)

Astup este în antitesă nu numai cu *destup*, dar și cu *deschid*, bună-óră la Moxa, 1620, p. 364 : „*astupă* capiștile unde purta Ellinii sfara dracului și le sfărși toată spurcăciunia lorú, și deschise besérecile creștinești...“

Astup ca sinonim cu *stric*.

Miron Costin, Letop. I p. 29 : „cu vreme îndelungată, ce *strică* și *astupă* vestite Impărății, Crăii și Domni...“

E curiosă forma *austup*, ca și când cuvîntul ar deriva din *ab-*, la Corbea, Psaltirea circa 1700 (Mss. în Acad. Rom., ps. LXII) :

Căce el au *austupat*
Gura celor cu păcat,
Ce grăesc nedereptăți
Prin orașe și cetăți...

v. *Stupă*. — *Destup*.

Astupăre, s. f.; l'infin. d'astup pris comme substantif : action de boucher. „*Astuparea* luminei unui tun = enclouage; *astuparea* unei găurii cu pământ = comblement, remblayage; *astuparea* crăpăturilor unei corăbii = calfatage; *astuparea* găurilor unei ușii, unei ferestre = calfeutrage; *astuparea* unui drum = barrage, encombrement, embarras; *astuparea* unei țevi = engorgement“ (Pontbriant). În tóte aceste exem-

ple *astupare* indică continuitatea acțiunii, căci din dată ce acțiunea este isprăvită, se întrebuintează mai potrivit substantivul *astupat*, care indică stare : „*astupatul* drumului a costat atâta“, „*astupatul* țevii a împedecat curgerea apei“ etc. Când e vorba însă de ce-va mic, neînsemnat, nebagat în samă, atunci se ȳice *astupătură* : „cu o *astupătură* saú doé nu scapi de șóreci“.

v. *Astup*. — ²*Astupat*.

¹**Astupăt**, -ă, adj.; le part. passé d'astup pris comme adjectif : bouché.

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 36) : „unde urechile adevărulei sânt *astupate*, acolo toate hrizmurile se par basne...“

Același, Chron. II, 66 : „cé de demult și dela mulți părăsită cale a cerca și urmele cele *astupate* și pierdute a adulmăca și a le descoperi, ne vom nevoi...“

Se întrebuintează adesea supinal : de *astupat* ce-va.

Alexandri, Scara măței, sc. 3 :

„Magdian (dându'i punga) : Na cu ce să'ți *astupi* ochii și d'acum înainte...“

„Marin : De *astupat* ochii mi-ai dat... dar de *astupat* gura ?“

„Magdian : Cu adevărat... uitasem !. poftim și pentru gură... (iđ dá încă o pungă)“.

v. *Astup*. — ²*Astupat*.

²**Astupăt**, s. n.; le part. passé d'astup pris comme substantif : obstruction, remblayage. Sinonim cu *astupare* și cu *astupătură*.

v. *Astupare*. — ¹*Astupat*.

Astupător, -óre, adj.; ce qui bouche, obstrue, engorge, obstructif.

v. *Astup*.

Astupătóre (pl. *astupători*), s. f.;

„bouchon, tampon, couvercle“ (Cihac). „*Astupătore* de foc = étouffoir“ (Pontbriant). Sinonim cu *astupuș*, care e mai întrebunțat.

v. *Astup.* — *-óre.*

Astupătură (pl. *astupături*), s. f.; engorgement, obstruction. Cihac aduce ca sinonim pe *astupélă*, o formă posibilă, dar pe care noi n'o cunoștem.

v. *Astupare.*

Astupélă. — v. *Astupătură.*

Astupuș, s. m.; bouchon, tampon, étoupillon. „Dop de lemn, mototol de carpe, cocoloș de hârtie cu care se *astupă* ce-va“ (Costinescu).

v. *Astup.* — *Astupătore.* — *uș.*

1·Asud (*asudat, asudare*), vb.; suer, transpirer, suinter; fig. se fatiguer. Sinonim cu *nădușesc*, iar în sens figurat cu *obosesc, ostenesc, mētrudesc*. Din lat. *assudo* (= *ad-sudo*). Limbile romanice occidentale cunosc numai forma simplă *sudo* (ital. *sudare*, span. *sudar*, franc. *suer* etc.).

În sens direct:

„Este o credință în popor, să nu țele femeile sare în mână, că le *asudă* când cos.“ (R. Simu, Trans., c. Orlat).

Beldiman, Tragod. v. 101:

Din bal Postelnicul Rizul precum era *asudat*,
Aū mers de aū dat de scire, pe Ipsilant aū
chemat...

În sens figurat:

A. Pann, Prov. II, 155:

Că banul, cum vedem bine,
Asudăm pînă ne vine...

Mitropolitul Antim, Predice (ed. Bianu p. 192): „să osteniască cu călătorie pe jos, să *asude*, să flămânțiască și să însetoșeze....“

Cantemir, Chron. I p. XXI: „puțin să se fie ostenit, puțin să fie *asudat* să vede...“

I. Văcărescu, p. 351:

Voi cari! sînteți îmboldiți
Spre-a Artelor cultură,
Și *asudați* și vè trudiți
Muncind Literatură!...

Balada „Tudorel“:

Pîne, sare c'am mâncat
Și cu toți am *asudat*...

(G. D. T., Poes pop 679)

Negruzzi, Scrisórea XXV: „n'or *asuda* ca tatăl lor să 'și scótă pânea din pămînt...“

Adesea *asud* se pune în legătură cu noțiunea de *s pa i m ă*.

Legenda St-î Maria Egipténă, text din sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al bis. Sf. Nic. din Brașov, p. 357): „atuncea mai în mare *fri c ă* căzui, și *m ă puș* cu fața la pămîntu și *m ă asuda* foarte...“, unde *asudă* este prima persoană singulară arhaică a imperfectului.

Samuil Clain, Invățături (Blaj, 1784) p. 4: „iară cându i s'au apropiatū césulū morțiū, au începutū a *asuda* și a se *in f r i c a*, și mare necazū a avé...“

A. Pann, Erotocrit, II p. 153:

De s'a speriat calu, 'mî pare,
Eū nu m'am *in f r i c o ș a t*,
Că puterea 'mî v e đ în stare
Și încă n'am *asudat*...

Alexandri, Boierî și cîcoi, act. IV sc. 10: „Din mare primejdie m'au scăpat duduca... Am *asudat*...“

A *asuda* de suferință saū de dor, în doina din Ardél:

Dorul arde și pētrunde,
La inimă mi s'ascunde,
Asudă și se topesce
Inima care iubesce...

(Tribuna din Sibiu, 1885 p. 182)

Proverbial se đice: „nici limba nu

„*asuda*“ (Baronzi, Limba română p. 47), când acuză cine-va ironic de leneș pe un om muncitor. De asemenea : „a’*asuda* urechea pentru ce-va“ (ibid. p. 40), când așteptă cu nerăbdare o veste.

Alexandri, Hagi-Petcu, act. I sc. 6 : „Verdulescu : Țar te Țea în trei parale, Petcule.

„Petcu : Să Ți fie de bine ! Petcu n’*asudă* nici de patru parale...”

Proverb la C. Negruzzi, Scrisoarea XII : „Nebunul n’*asudă* nici la dél, nici la vale“.

Metaforic, *asud* se întrebuințează și despre bucate când aburéză.

A. Vlăhuța, Nuvele p. 11 : „Scrobul cu smântână, ce mai forfotesce încetșor pe lângă buza tigăii, umple încăperea c’un miros plăcut, și aburii se ridică molaticî în tavan de pe mămăliga ce *asudă* pe fund...”

O frumoasă alliterațiune la Cantemir, Chron. I p. 81 : „Este altul atocma acestuia lunatec pre nume Mayenburg, carile *asudă* și a s p u m ă să zică precum limba ellinescă este din limba șfezască abătută...”

Transitiv „a *asuda* pe cine-va“ însemnă : a’l face să *asude*.

Ureche, Letop. I p. 98 : „...cu Turcii, cari să vedé că ca o negură toată lumé acoperiă, războae minunate făcé (Moldovenii); de multe ori i-au și biruit; mai apoi, de i-au și supus supt gūgul lor, de câte-va ori i-au *asudat* rocoșindu-se, și nu fără multă moarte...”

v. ¹. *Asud.* — *Sudóre.*

². *Asud*, s. n.; transpiration, sueur. Cihac aduce forma plurală *asuduri*. Sinonim cu *sudóre* și cu *nădușélă*.

Doîna „Barbul“ :

Vine Barbul dela plug
Cu doi-spre-ce boi la jug,

Cu trupul plin de *asud*
Și cămeșa numa ’n lud...

(G. D. T., Poes. pop. 829)

v. ¹. *Asud.*

Asudare, s. f.; l’*infin*. d’*asud* pris comme substantif : sueur, action de suer, de transpirer. Se întrebuințează numai pentru a indica o acțiune continuă; când e vorba de rezultatul acestei acțiuni, se dice *asud*, *asudat*, *asudélă*, *asudatură*.

v. ¹. *Asud.*

¹. *Asudăt-ă*, adj.; le part. passé d’*asud* pris comme adjectif : suant, transpirant, en sueur, fig. fatigué. Nădușit; figurat : obosit, ostenit, trudit.

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 79) : „macar că tu la trup mai chipeș, și la stat mai înalt ești, dară eu și de vârstă mai bătrân, și de pedepse mai dosedit și mai ispitit, și de căi mai multe și mai departe și de țări mai streine și mai late mai *asudat* și mai z b u c i u m a t sânt...”

Beldiman, Tragod. v. 2527 :

Vedeai magasionerii, *asudați* și mult scârbiți,
Strigând cumcă nu ’i făină și ei toți sint
prăpădiți...

Costachi Negruzzi, Sobieski și Români : „Cu câte-va césuri mai nainte sosise încă un tînăr plăeș, a cărui cal *asudat* pășcea înșelat troscotul ce crecea pe lângă ziduri...”

În graul poporan poetic ne intimpină forma *dasudat* cu proteticul *d* ca în „dalb“.

Colindă muntenescă :

Ce Ți-e calul *dasudat*
Și șoîmei festeliți,
Ogăreii cîopărtiți
Și dulăii nădușiți?...
(G. D. T., Poes. pop. 70)

Supinal : de *asudat*, se dice mai ales

despre lécuri cari provócă sudóre: „prafuri de *asudat*“ (L. B.).

v. ¹. *Asud.* — ². *Asudat.*

³ *Asudât*, s. n.: le part. passé d' a-sud pris comme substantif: „transpiration, sueur“ (Cihac). Se întrebuinteză mai rar decât sinonimul a sud.

v. ². *Asud.*

Asudător, -óre, adj.; sudorifique, qui fait suer. O formă care se înlocuesce mai tot-d'a-una prin supinalul de a sudat.

v. ¹. *Asudat.*

Asudătură }
Asudélă } v. *Asudare.*

Asudul-calului, t. de Botan.: *Ononis spinosa*, arrête-boeuf. După Dr. Brândză, această plântă se mai numesce sudórea-calului, osul-îepurelui, dărmotin și sălășitóre. Lexiconul Budan îi dîce nu numai *asudul-calului*, dar și *asudul-capului*. În medicină „*ononis spinosa*“ se întrebuinteză ca aperitiv și mai ales ca diuretic, dar nu ca sudorific, încât din acest punct de vedere numele de a sud nu se justifică. El nu se justifică, de asemenea, prin nomenclatura botanică corespundătoare din alte limbî, în care noțiunea de „sudóre“ nu ne întimpină nicăiri. Noi credem dară că a sud-este aci o simplă etimologiă poporană dintr'un alt termen, care va fi remas préisolat în grafu. O trăsură caracteristică a semi-arbustului „*ononis spinosa*“ este *spinositatea* rămurelelor sale, al cărora virf e fôrte ascuțit. De aci, afară de termenul tehnic, s'aũ născut numele rusesc „iglišnik“, polonesce „iglika“, unguresce „iglitze“=„iglită“, apoi în dialecte germane: „*Stachelkraut*“ și

„*Katzensperre*“, în portugesa „*unha gata*“, spaniolesce „*gatillo*“ etc. (Nemnich). Un spin saũ un virf ascuțit în genere se dîcea lătinesce *sudis*. Nu cum-va *asudul-calului* va fi o transformățiune posterióră dintr'o formă primitivă *sudea-calului*? Cât se atinge de epitetul „*calului*“, el figuréză tot așa de bine ca acela al măgarului în „*ononis*“ dela *ὄνος*, ca acela al bouluĩ în numele german „*Ochsenkraut*“, ca acela al vulpiĩ în numele polon „*lisi ogón*“ și așa mai încolo. Noțiunea de „*cal*“ este în cazul de față atât de puțin esențială, încât poporul a înlocuit'o prin „*cap*“ în variantul *asudul-capului*.

v. *Dărmotin.*

Asudul-capului. — v. *Asudul-calului.*

Asun. — v. *Sun.*

Asunătóre. — v. *Sunătóre.* — *Unt.*

Asupra. — v. *Asupră.*

Asupră s. *asupra*, prép., adv. et subst.; 1°. sur, à l'égard de, concernant; 2°. dessus; 3°. usure, surplus. Prin prepoziționalul *a* (=ad) din latinul *supra* (=ital. sopra, sovra, span. și portug. sobre, prov. sobre, franc. vechiu seure, etc.). În graful vechiu se întrebuintă și forma simplă *supră*, bună-óră la mitropolitul Dosofteu, 1680, ps. XXVI:

...când să apro-
 piia supra mîia
 făcătorii de rău...

... dum appro-
 pinquant super
 me nocentes...

Asupră exprimă noțiunea de „sus“, fiind în opozițiune cu „supt“, care exprimă noțiunea de „jos“. Și 'n latina există aceeași antitesă între *supra* și *subtus*, bună-óră: „*Romani*

supra terram operibus, sub tus Macedones cuniculis oppugnabant“ (T. Liv.). Ca adverb, *asupra* e sinonim cu sus; ca prepozițiune, e sinonim cu pe și mai ales peste; ca substantiv, cu prisos, camătă, dobândă.

Astăzi forma organică *asupra* circulază numai într'un mod excepțional, precum vom vedé mai la vale; în vechile texturi însă ea este cea obicinuită, deși une-orî ne întimpină și acolo alătura cu ea forma mai nouă *asupra*, de exemplu:

Dosofteiu, Paremiar 1683, Esaias II, 12 sqq.:

Că dzua Domnului Savaoft vine *asupra* tot ocarniculă și tru-fașulă, și *asupra* a totă suitulă și înălțatulă, și corogî-să-voră; și *asupra* de totă chedrulă Livanului celă înaltă și prénălțată și *asupra* de totă muntele nalt, și *asupra* de totă turnulă naltă, și *asupra* de totă zidiul naltă, și *asupra* de totă păriatele nalt, și *asupra* de toată corabiia mării, și *asupra* de totă chipul de frâmsetă de șaițe...

Dies enim Domini Sabaoth super omnem contumeliosum et superbum, et super omnem excelsum et sublimem, et humiliabuntur. Et super omnem cedrum Libani excelsarum et sublimium, et super omnem arborem glandis Basan. Et super omnem excelsum montem, et super omnem collem excelsum, et super omnem turrim excelsam, et super omnem murum excelsum, et super omne navigium maris, et super omnem aspectum pulchritudinis navium...

unde în Biblia Șerban-Vodă, 1688, pre-

tutindenî preste: „preste tot dosăditoriulă și mândrul, și preste tot înălțatul, etc.“

În latina, *supra* și *super* sînt foarte apropiati prin sens, dar nu se confundă nici o dată. În limbile române ambi s'au fusionat, astfel că la Spanioli, la Italiani, la Provențali, a despărut *super* înlocuindu-se prin *supra*, iar la Francesi a despărut *supra* (vechîu se ure) înlocuindu-se prin *super* (actual sur). La Români s'au contopit numai sensurile ambilor în *asupra*, dar și *super* a remas tot-o-dată sub forma *spre*, care însă, scăduță la simplă prepozițiune, a căpătat astăzi accețiunea de „pour, vers“, după ce în graiul vechîu mai însemna încă adesea „sur“, de exemplu la Dosofteiu, 1680, ps. XCI: „Și căută ochiul meu *asupra* pizmașilor miei și *asupra* celoră ce să scoală *supra* măia...“, unde la Coresi, 1577: „caută ochiulă meu *spre* dracii miei și ce sculară-se *spre* mine...“

I—II°. *Asupra* ca adverb și ca prepozițiune.

Funcțiunea curat adverbială a lui *asupra* se învederază mai ales în vechia locuțiune: „a fi cui-va *asupra*“, „a veni *asupra*“ sau „a căde *asupra*“ = „tomber dessus, courir sus“.

Act muntenesc din 1622 (A. I. R. I, I p. 128): „fără acești bani ce sânt mai sus scriși, am mai luat eu Dumitru Țiganul ughi 6 de m'am plătit de un Turcu de ce mi-a căzut *asupra*...“

Miron Costin, Letop. I p. 238: „câtău prins de veste Gaspar Vodă că vine Skimni Aga, aș și scornit că 'i vin Leșii *asupra*...“

Același, p. 300: „aș văzut Vasile Vodă toată cumpăna ce 'i venia *asupra*...“

Nic. Muste, Letop. III p. 45: „toți

aștepta din cîas în cîas, ce urgie le-ar veni *asupra*...

Nic. Costin. Letop. II p. 27: „și-au părăsit părinții și frații, de acele năcazuri, de s'au dus printr'alte țeri, și unii s'au făcut oameni răi și tâlhari, de mare nevoie ce le era *asupra*, că nu mai avea de ce se mai apuca...”

Tot în vechile texturi ne întîmpină comparativul mai *asupra* și superlativul *asupra* de tot.

Dosoșteiu, 1680, ps. XXX:

Mai <i>asupra</i> de cât toț pizma- șii miei mă fečū ocară...	Super omnes inimicos meos factus sum op- probrium...

O predică circa 1600 (Cuv. d. bătr. II, 225): „ceia ce au iubitū Dumnezeu *asupra* de totū, că porâncitele lu Dumnezeu tare le-au ținutū...”

Tot ca adverb, *asupra* de aceea înseamnă „par-dessus, en outre”.

Fragment oltenesc circa 1560 (Cuv. d. bătr. I, 8): „seînăntura voastră o vor mînca vrăjimașii voștri; *asupra* de acéa, voiu întorce fața mă în alénul vostru și veți hi bătūți...”

În graiul actual, pentru a funcționa ca adverb, *asupra* își prepune de saū dubla prepozițiune pe de.

Zilot, Cron. p. 16: „să nu mă lăudați, căci lumina în sfeșnic nu s'ascunde, nici cetatea d'*asupra* munte-lui...”

Gr. Alexandrescu, „Meditație”:

Putîn mai înainte un monument s'arată; Să'l privim... Dar ce semne de cîste pe el sînt?

Negreșit cei dintr'însul slăviți aū fost o dată: Ađi slava stă d'*asupra*, și omul în pămînt...

A. Pann, Prov. III, 28: „Dreptatea ese ca unt-de-lemnul d'*asupra* apei...”

Ibid. I, 147: „Asta e pe d'*asupra* ca fuilor popei...”, ăice omul care a răbdat multe și mai dă éráșī peste năcazuri.

În Psaltirea Șcheiană circa 1550 (ed. Bianu p. 19), ps. VIII: „se luo mare cuviința a ta pre *asupra* de ceriu...”, unde la Coresi, 1577: „se luo mare-frămséte ta mai sus ū de ceriu...”

În basmul „Tinerețe fără bătrânețe” (Ispirescu, Legende p. 6): „Scorpia, cu o falcă în cer și cu alta în pămînt și vėrsănd flacări, se apropia ca vîntul de iute; iară calul se urcă repede ca săgéta pînă cam d'*asupra* ei și se lăsă *asupra* ei cam pe de o parte...”, — primul *asupra* e adverb, cel al doilea prepozițiune.

Doină din Ardél:

Pe de *asupra* ochilor
Trasă'i péna corbilor,
Pe din jos de ochișori
Rumeorii obrăjori...

(J. B., Trans. 136)

„Despre ómeni ușurei se ăice: are mintea de *asupra* capului” (R. Simu, Trans., c. Orlat).

Între de *asupra* și pe de *asupra* este o fină deosebire de sens, care nu se observă tot-d'a-una. Mai întăfu, pe de *asupra* arată un contact mai strîns între doē lucruri. Așa la Costachi Negruzzi, Zoe, II: „se îmbracă cu dulama lui stacojiă cusută numai fir, se încinse pe de *asupra* șalului cu o curea lată coperită cu ținte aurite...”; dar în Aprodul Purice:

D'*asupra* lor o movilă cu mărire-aū înălțat,
Ca să fie tot-d'a-una monument nestrămutat...

Afară de acésta, numai pe de *asupra* înseamnă „en outre, par dessus le marché”.

Doină din Ardél:

— Da de cină ce 'mī vei da?
— Castraveți ca federa,
Pe de *asupra* gurița
Să'ți derégă inima...

(J. B., 74)

Alta:

Marișcuță dela vamă,
Tafe-un puțu și ne fă zémă;

Cându'i trece pe la noi
Pentru unu țî-om da doî,
P e d e-*asupra* buze moî...

(Ibid. 895)

Reduplicatul de de-*asupra* e adjectiv.
Dosofteu, 1680, ps. CI: „și ca un
îmbrăcământ de d e-*asupra* veî învâli
pre înș...”

Ca prepozițiune, *asupra* se constru-
esce cu genitivul și cu posesivul, de-
la cari își aglutinează articolul prepositiv *a*,
devenind *asupra*=*asupra*—*a*=*asupra*'*a*.
Acest -*a* nu este amplificativ ca în ad-
verbii acum-*a*, atunce-*a* etc., căci am-
plificativul -*a* nu se acată nici o dată
la prepozițiunii. Când cuvîntul dară
funcționează adverbial, el ar trebui să
fie tot-d'a-una *asupra*, ca în cele mai
vechi texturi, iar nu *asupra* după cum
s'a făcut prin generalisarea formei pre-
poziționale, o generalizare ajutată, ne-
grișit, de analogia adverbilor cu am-
plificativul -*a*.

Asupra cu genitivul :

Moxa, 1620, p. 404: „se sculă Te-
mermênû domnul tătărăscû de rădică
oști *asupra* lu Baiazitû...”

Mitropolitul Varlam, 1643, f. 164 a :
„păcatul lui Adam și a Evvei strămo-
șii noștri, care păcatû biruiă *asupra*
hie-cărui omû di'începutulû lumiei...”

Șapte taine, 1644, p. 31: „De să
va prileji pruncului să fie bolnavû
spre moarte și vorû chema preotul
să'l botédze, iarâ elû nu va mérge de
sărgû, ce să va leni, și va muri prun-
cul nebotedzatû, acest păcat îaste *asu-
pra* preotului...”

Ion Neculce, Letop. II p. 238: „[Duca-
vodă] de cum era rău de felul lui, încă
și mai rău s'aû făcut și mai groznic
asupra boțerimeî și *asupra* țării...”

„Doîna Haîducului” :

Pus'am cruce satului
Și códă baltacului,

Că am gândul dracului
Asupra bogatului...

(G. D. T., Poes. pop. 289)

„A sta *asupra* cui-va” însemna în
graful vechiu „dépandre de, être du res-
sort de”.

Pravila Moldov. 1646 f. 78 a: „și
acăsta stă *asupra* giudețului să să is-
prăvască, de vor fi mărturiile bune sau
de nu vor fi...”

La mitropolitul Dosofteu, 1680,
ps. LXI :

Până când vețû stărui <i>asupra</i> de om ?...	Quousque appo- nitis super ho- minem ?...

„*asupra* de om” este în loc de „*asu-
pra* omului”.

Asupra cu posesivul :

Pravila Moldov. 1646, f. 7: „un vâ-
carû de va lua *asupra* sa un bou să'l
pască...”

Dosofteu, 1673, f. 9 a :

Asupra mîa pizmașîl mânia sa's ș ample...

A. Văcărescu, p. 21 :

Pentru tót' a mea iubire
Ce o am *asupra* ta,
Nu cer altă răsplătire,
Ci te rog nu mă uita...

Costachi Negruzzi, Cărlaniî, sc. 19 :

— Lasă-mê! mi-î drag bărbatul,
Eû lui i-am jurat credință.
— Ieû *asupra* mea păcatul
De-a 'nșela așa ființă..

Când se construesce cu posesivul en-
clitic, care n'are pe genitiv, ci numai
pe dativ, adecă fără articol prepositiv
a, atunci *asupra* se conservă intact,
fără a deveni *asupra*.

Pravila Moldov. 1646, f. 47: „de'l
va ucide într'altă dată, iarâ nu într'a-
cela easû cândû veniă *asupra*'i, atunce
ca să aibă certare ca și un ucigătorû...”

Cantemir, Chron. II p. 130 : „urgîia lui Dumnezeu *asupră*'ș și a toată împărăția pornind, el [Irachie] cu gré boală de idropică au murit...”

Axinte Uricarul, Letop. II p. 158 : „lua tot ce găsea la dănșii și'î ducea golî și desculți, numai câte cu un sucman rău *asupră*-le...”

Pravila Caragea, 1818 p. 78 : „are voe să facă pără *asupră*'î...”

Este dară o greșelă sau o scăpare din vedere la A. Pann, Prov. III, 36 :

Dicend astfel, eși'n dată, strigă să vie Grivef, Îi arată pe streinul cel lungit în patul ei, Și sumuțându'l *asupra*'î, și el iar cum îl zări, Îl făcu 'n grab să nu scie ușa cum a nemeri...

unde trebuia : „sumuțându'l *asupra*'î”.

La mitropolitul Dosofteiu, 1673, f. 59 a :

Răutatea toată *asupre*'mî să stringe,
De suspini, de ghalpăt inema să stingo...

e în forma *asupre* rezultă din acomodațiunea vocalică cu *i* din „mî”.

III°. *Asupră* ca substantiv.

Coresi, 1577, ps. LIV :

...și nu scăzu decalé lui <i>asupra</i> și înșelăciuni...	...et non defecit de plateis ejus usura et dolus...

În locuțiunea „cu *asupră*”, „mai cu *asupră*”, *asupră* e tot așa de substantival ca și „milă” în „cu milă”, „mai cu milă”, sau „prisos” în „cu prisos”, „mai cu prisos”.

Omiliar dela Govora, 1642, p. 73 : „și încă nu numai acéste va vedé atunci, și și mai cu *asupră* de acéste mai înfricoșate...”

Dosofteiu, 1680, ps. CXXXVIII :

Număra-î voiu pre înșii și mai cu <i>asupră</i> de- cât arina înmul- țâ-să-vor...	Dinumerabo eos et super are- nam multiplica- buntur...

unde la Coresi, 1577 : „și mai vrătos de năsipulă înmulți-se-vor”.

Același, Paremiar 1683 p. 63 a (Daniel, III, 22) :

...drepte că cu-
vântul împăratu-
lui s'au întărit,
și cuptorîlul s'au
înfierbantat c u
asupră...

...quia verbum
regis urgebat, et
fornax succensa
erat nimis...

în contextul grecesc : ἐκ περισσοῦ, ceia ce Biblia Șerban-vodă, 1688, traduce prin : „pré de prisosit”.

Același, 1673, f. 27 a :

Pentr'aciaa șerbul tău le țane,
Păzându-le întregi cum să vine,
Pentru să ia cu *asupră* plată
Din mila ta cé nemăsurată...

Ibid. f. 83 b : „Fiind războaie dăse prin multe prilejuri în dzălele lui David, una pentru că era multe cetăț nedobîndite, alta pentru sîngele lui Urie ce-au răscumpărat Dumnedzău de pe casa lui David c u *asupră*...”

Nic. Muste, Letop. III p. 66 : „întărierea certării, Dumnezeū c u *asupră* o plinesce...”

Cantemir, Chron. I p. 62 : „socoti, că precum prada țărîlor sale, așé moarté tătâne-său, dela Elladénî îș va puté răscumpăra și mai c u *asupră*...”

Ibid. II p. 252 : „Peter și Asan, după ce așé infruntați și rușinați la ai săi s'au întors, cocând în inimă c u mai *asupră* să 'și răscumpere, au început a 'î smomi ca să 'î întoarcă să fie c u dănșii într'o minte...”

Filimon, Cîcoiî vechi p. 253 : „Dar bine, cum aū fugit ei fără să 'și priiméscă simbriile? — E, e! Cocone; dumnéta să trăsesci, și-le aū priimit, ba încă mai c u *asupra*...”

v. *Supră*. — *Asupresc*. — *Asuprit*.

Asuprăluare, s. f.; avidité, cupidité. Cuvînt format din *asupră* și *luare*, care ne întimpină în Codicele Vorone-

țian circa 1550 (ed. Sbiera p. 172), Petri Ep. II, II, 3 :

Și cu *asupră-luaré* cu menciuroase cuvinte voi vă vor scuînpăra...

Et in avari-tia fictis verbis negotiabuntur...

unde în Noul Testament din 1648 : „și pentru hărăpie...“, iar în Biblia lui Șerban-Vodă, 1688 : „și cu lăcomie...“

v. *Asupră*. — *Asuprăvin*. — *Luare*.

Asuprăvin (*asupravenit*, *asuprăvenire*), vb. : survenir. O compozițiune din *asupră* și *vin*, pe care o găsim la mitropolitul Dosofteiu, Paremiar 1683 (Vineri a 3-a săptămână în post, f. 31 b) : „ceriul s'a clăti și pământul s'a legăna din urzăturile sale pentru mânița urgiei Domnului Savaoftă, în dzua aciăla în caria va *asuprăveni* mânița lui...“ ; dar tot acolo (Joi a 4-a, f. 1 a) : „volbură purtată de *asuprăveni*...“

v. *Asupră*. — *Supră*.

Asupră (plur. *asuprele*, *asupreli*), s. f. ; oppression, vexation. Sensul propriu cată să fi fost acela al vechiului substantiv *asupră* „usură“ ; un sens care se mai păstrează în unele texturi și pe care 'l regăsim și 'n derivatul *asuprit*.

Șapte taine, 1644, p. 154, explică cuvîntul *camătă* prin „dobandă cu *asupră*“.

Mitropolitul Varlam, 1643, f. 383 a : „întăi să părăsască nedireptățile, măzdele, apucările, *asuprele*, camatniciile, răutățile...“, unde *asupră* figurază între „apucare“ și „cămătnică“.

Pravila Moldov. 1646, f. 26 : „orcare vameș va fi pricină ca să nu trecă neguțătorii cu negoțu pre la vre o

scală, făcându-le multă *asupră* și lundu-le mai multă decumă au fostă obiceiul, acesta iaste datoriu toată *asupră* și paguba ce vor fi păgubită neguțătorii pentru dănsu, totu să să socotescă și să plătescă la visterie...“

Și precum se dicea : „cu *asupră*“, se dicea și : „cu *asupră*“ :

Pravila Moldov. 1646, f. 152 : „unū gudecătoriu dela unū trăgū, ce să dzice un diregătoriu, nu iaste datoriu să asculte pre Domnulū țărăi să muncescă sau să spănzure pre neștine, cunoscândū elū că nu-i vinovatū și iaste lucru cu *asupră* acēia muncă sau acēia moarte ; ce mai bine-i iaste lui să's lase scaunulū cel de gudețū ce ține decătū să să plăce învățaturii Domnu-său cīa cu *asupră*...“

De aci *asupră* s'a luat ca antitesă cu dreptate.

Pravila Moldov. 1646, f. 153 : „iaste datoriu acesta să cercetēdze : tocmala acēia dirăptă-i au cu *asupră*...“

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 23) : „și așa într'ambe părțile mai mult fățarnicie decăt omenie, sau mai mult *asupră* decăt drēptă socotēlă s'ar face...“

Fiind în opozițiune cu dreptate, *asupră* devine sinonim :

cu strămbătate :

Moxa, 1620, p. 371 : „ei avē *asupră* multă și strămbătați grēle și mântuiri rēle de cătră o samă de boiari...“

Mitropolitul Varlam, 1643, f. 226 b : „Pentr'acē să cade a tot omul creștin să's feriască ochiul menței sale de gândurile păcatelor, de lăcomii și de apucări cu nedireptul, de strămbătați și de *asupre*...“

cu nevoe :

Document moldovenesc din 1627 (A. I. R. I, 1, p. 14) : „nu-i lăsați în pace, ce multă nevoe le faceți și *asupră*

de nu pot odihni mișeii de răutatea voastră...”

Nic. Muste, Letop. III p. 24: „Venit’au veste Ducăi Vodă precum să fi venit la Iași din țara Leșască Petriceico Vodă cu oaste și cu căți-va boierī, carii se afla acolo pribegī de multe nevoi și *asuprelele* Ducăi Vodă...”

Același, p. 39: „împlând Nemții cetățile lor cu oșteni, multe *asuprele* și nevoile făcea boierilor, nemeșilor și tuturor...”

cu năpaste:

Pravila Moldov. 1646, f. 62: „sau făcutu *asuprelă*, ce să dzice au cădzutū năpaste...”

cu dodeielă:

Cantemir, Divanul lumii, 1698, f. 77 a: „Aduț dară aminte, că câte blăstămății, câte nevrednicii, câte bezciscnicii, câte nevoi, câte greutate, câte *asuprele* și dodeiale sintū, toate în lume sintū...”

cu nădușelă, literalmente „sufocation”:

Cantemir, Ist. Ieroglif. p. 41: „din zavistie înponcișere, din înponcișere nădușelă și *asuprelă*, din *asuprelă* gânduri de șuvăială și cuvinte de răzsuflare să scornesc...”

Ibid. p. 167: „a multora multă *asuprelă* și mare înădușală să face...”

cu armășia în înțeleș de „violence”:

Mitropolitul Varlam, 1643, f. 273 b: „mai multe armășii și mai multe *asuprele* fără de vine sămtū întru noi în creștini decât în păgăni...”

cu împresurare:

Pravila Moldov. 1646, f. 38: „oamenii cei domneștī încă de să vor prileji să fie zlobivi și vor face *asuprele* și vor înpresura săracii fără de știria domniei, pre unii ca aceștia cini-i va sudui, nu să va certa...”

v. *Asupră*. — *elă*.

Asuprèlnic, -ă, adj.; „oppressif” (Ci-hac). Cuvînt format din *asuprèlă* prin sufixul -nic, întocmai ca „îndoelnic” din „îndoelă” și altele. Dispare din graiul, înlocuindu-se mai totd’una prin sinonimul *asupritor*.
v. *Asupritor*. — *-nic*.

Asuprèsc (*asuprit*, *asuprire*), vb.; opprimer, oppresser, violenter, s’impuseră. Literalmente, a se pune *asupra*. Cantemir, Chron. I p. 102: „căzând ei *asupra* lor și *asuprindu’i*...” „A apesa, a nedreptăți, a cere dela cei slabī ceia ce nu pot da său împlini, a pune altuia greutate, sarcine” (Costinescu). A năpăstui, a dosădi, a îngreuna.

Biblia Șerban-vodă, 1688, p. 910 (Ep. Jacob. II, 6):

...au nu bogății	...nonne divites
<i>asupresc</i> pre voi?	per potentiam opprimunt vos?..

în contextul grecesc: *καταδυναστεύουσιν*.

Mitropolitul Varlam, 1643, f. 4 a: „numai pentru să dobândescă și să strângă multū, năpăstuescu și *asuprescū* lumia...”

Ibid. f. 27 b: „cei mai proști, pre carii de multe ori i-au dosăditū și i-au *asuprit*...”

Nic. Muste, Letop. III p. 22: „fără de zăbavă aū început a face iarăși ca și în zilele lui trecute, adică a îngreuna țara cu nesăturarea ce avea și a *asupri* pre boierī...”

Cuvîntul se întrebuițe mai cu deosebire în privința dărilor fiscale.

Moxa 1620, p. 362: „așa era viața acestui împăratū bunū, că pre săraci cu birurile nu-i *asupriă*...”

Ibid. p. 383: „blândū și linū, vèselū, răbduriū, nelacomū, nice se bucura de scandala altuia, nice se grăbiia cu

moarté cui-va, nice *asupriă* pre să-raci cu birurile...”

Ibid. p. 350: „se adunară toți Izraelii de ’lă rugară să le iușurêze mân-căturile ce-i *asuprise* Solomonu...”

Ioan Canta, Letop. III p. 178: „Alte obiceiuri rele ce era mai înainte să nu fie, nici spurcatul și stingerea norodu-lui acel cu nume urit vâcărit, numai Grecilor drag foarte, să nu fie, nici po-gonărit, nici conîța, nici adașagul, nici jacuri de ciocoi să nu ămble prin oa-menii *asuprindu’i*...”

În sens moral, *asupresc* se iewa ca sinonim cu *păresc*.

Mitropolitul Varlam, 1643, II f. 48 b: „pre nime nu *asuprireți*, pre nime nu *părareți*...”, unde este de observat forma arcaică a imperativului negativ.

Samuil Clain, Invățături (Blaj, 1784) p. 3: „dracii în totu chipulă să silescă cumă să aducă pre omă la desnădăj-duire, îi aruncă toate păcatele, ilă *pă-răscă* și în totu chipulă ilă *asuprescă*...”

În sfișit, *asupresc* însemneză a face silă, în sens material ca și în cel mor-al. E fôrte frumos la Cantemir, Ist. ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 5): „nu iușoare pricini sînt, carile spre Hiero-glifca acêsta Istorie condeiu a’mi slo-bozi tare m’au *asuprit*...” Același, Chron. II, p. 24: „după câte va războae mai iușurele, au *asuprit* pe Athanaric să de fuga...”

v. *Asupră*. — *Asuprit*. — *Apês*.

Asuprință. — v. *Asupriciune*.

Asuprire (plur. *asupriri*), s. f.; l’infin. d’*asupresc* pris comme substantif: vexation. Sinonim cu *asuprelă* și *asupriciune*, cu *apêsare*, *năpăstuire* etc.

Beldiman, Tragod. v. 2215:

Asupriri și urmări rele cu totul a conteni, A desbrăca mai mult țera nime a nu îndrăzni...

Gr. Alexandrescu, „Așteptarea”:

Un drum fără primejdii, cărări nesemênate De *asupriri* nedrepte, de curse ficlenesc...

unde însă epitetul de „nedrept” e de prisos, ori-ce *asuprire* fiind „nedrêptă”.

Costachi Negruzzi, Alexandru Lăpuș-nenul, I: „țera geme sub *asuprirea* Tomșei...”

v. *Asupră*. — *Asuprelă*. — *Apêsare*.

Asupriciune (pl. *asupriciuni*), s. f.; vexation. A *suprire*, *asuprelă*, *asupritură*. Unii dau cu același sens forma *asuprință* (Dr. Polysu), pe care noi n’o cunoscem.

Coresi, Omiliar 1580, quatern. V p. 8: „ale trupului *asupriciuni* și came-tele și mândriia ceștii lumi și pohta ei, cade-i-se să le lase...”

v. *Asupră*. — *Asupritură*. — *-ciune*.

Asuprit, -ă, adj. et subst.; le part. passé d’*asupresc* pris comme nom: opprimé; excessif, surchargé. *Apêsat*, *năpăstuit*, *silit*, *nedrêptățit*, *impresurat*, *jignit*.

Pravila Moldov. 1646, f. 65: „ma-cară ca are fie-cine voe să așutorêscă pre cel *asuprită* și, unde va vedă că staă cu războiu asupra lui, să-i scoață capulă și să’l mântuiască den moarte, iară acestă lucru nu iaste nemărui dată cu vre o silă cumă să fie datoriu să facă...”

Nic. Costin, Letop. II p. 98: „se în-ventasă oamenii cei cu strâmbătăți *asu-priți* de apuca unul pre altul, strigând: haide la divan!...”

Beldiman, Tragod. v. 25:

Un norod *asuprit* fôrte, dar falnic, nestim-pêrat, Îngâmfat c’avea o-dată stăpânire ș’Impêrat...

Costachi Negruzzi, Scrisórea XXI: „Une-oră, când poporul se simția *asu-*

prît și jignit în drepturile sale, se aușia sunetul clopotului de dandana...“

Cuvîntul ne întimpină fôrte des în vechile acte juridice ca antitesă cu „volontaire“, nu de bună voe.

Act moldovenesc din 1591 (A. I. R. I, I p. 105): „de a lui bună voe, de nime ne voit nici *asuprit*, au vândut a lui diréptă ocină și moșie...“

Altul din 1672 (A. I. R. I, I p. 80): „de a noastră bună voe, de nime siliți nici *asupriți*, am vândut a noastră dréptă ocină...“

Intr'un alt act, din 1665 (ibid. p. 95), aceiași noțiune se exprimă prin: „de nime siliți nici în presurați nici năpăstuiți...“

Cu sensul de „excessif“:

Dionisie Eclesiarhul, Chron. (Papiu, Monum. II p. 164): „și da Turcii baniî cu dobânđi *asuprite*, de întrecea pină la un an saũ doî dobânda pe capete...“

Coresi, Omiliar 1580, quatern. XXXIX p. 8: „să fugimũ amu de beție și de mâncare *asuprită*...“

Cu sensul de „surchargé“:

C. Conachi, p. 142:

Sufletul de trup departe, pe năsăli răstignită,
Incă cu ceva podoabe de-ale lumii *asuprită*,
Fața ta pare că ride, liniștită de păcate...

Nu rar se întrebuintează ca substantiv.

Dosofteiu, 1680, ps. CXLV:

...carele păzias-
ște adevărătătia
în vécũ, care face
gũudeț *asupriți-*
lor...

...qui custodit
veritatem in sae-
culum, facit ju-
dicium in juri-
a m p a t i e n t i-
b u s...

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 127): „la *asupriți* și neputincioși blăstămul, ca la prădători scutul, sigéta, fierul și focul, iaste...“

Jipescu, Opincaru p. 127: „*Asupritu*

pătimiește multe, da nu moare iute ca *asupritoru*...“

v. *Asupră*. — *Asupresc*.

Asupritôr, -óre, s. et adj.; oppres-sour, tyran; oppressif. vexatoire. „Acela care *asupresce*, care nedreptățește, care apasă pe cei mai slabi, pe cei mai mici“ (Costinescu). Sinonim cu *apăsător*, *năpăstuitor* etc.

Mitropolitul Varlam, 1643, f. 4 a: „vamășulũ iaste *asupritoru* și lupũ în oile céle cuvântătoare...“

Același, f. 383 a: „Iacomii, apucătorii, *asupritorii*, măzdarii, prădătorii...“

Pravila Moldov. 1646, f. 66: „bătându-să ei amândoi, va cunoaște cel *asuprit* că'l va ucide *asupritoru*l...“

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 232): „nu fiete-cui iaste dat jăratie e mânca, nicî fiete-cui de lucruri aspre-și gréle a să apuca să cade, ales când pricina *asupritoare* lipșiasce...“

Beldiman, Tragod. v. 2087:

Cerescule Impérate, uită-te din Cer și vezi,
Tu ești cumpăna dreptății, tu poți să le îndreptezi;
Privesce totă năpasta unuî ném înviforat,
Care, împilat de dușman, se află pré supérat;
Nu lăsa să bântuască nisce rei *asupritori*...

v. *Asuprelnic*. — *Asupresc*. — *Apăsător*.

Asupritură (plur. *asuprituri*), s. f.; vexation, contrainte, chicane.

Coresi, Omiliar 1580, quatern. XXIX p. 14: „beția și cămătnicia și *asupritura* și toate alalte păcate...“

Mitropolitul Dosofteiu, 1683, Ghen. 19: „că de *asupritura* trudei călugărești ce să *asuprii* nice părul nu 'i putia criăște...“

Legenda Sf-tului Dimitrie, text din sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al bis. Sf. Nic. din Brașov, p. 127): „în tlăhării și în furțișagure și în multe *asu-*

prîuri ce-am a suprit fără de dreptate pre alții...”

v. *Asupră*. — *Asupriciune*. — *-tură*.

A-sûrda (d'), adv.; en vain, inutilement, sans résultat. De *g é b a*. In *z a d a r*. De-afetea. Negreșit, acest adverb s'ar puté explica la nevoe prin *s u r d*. Surdul nu aude, decî nu înțelege, decî îi vorbescî de *g ĩ a b a*. Ni se pare însă mai potrivit de a vedé în *a-surda* numai o etimologie poporană din *s u r d a*, o simplă adaptare, pe când originea cea adevărată a cuvîntului ar trebui căutată în adverbul latin *a b s u r d e*, „hors de propos”, de unde se desfășură d'a-dreptul, fără nici o dificultate, noțiunea de „sans résultat”. Din *s u r d* s'ar fi născut mai curând un adverb cu sensul de „pe ascuns”, „ca să nu se audă”, italianesce „*alla sorda*”, franțuscesce „à la sourdine”. Cihac se mărginesce de a aduce locuțiunea: „*a v o r b i d e - a - s u r d a* = parler en vain, en l'air”, căci numai dóră prin „vorbire” se justifică pînă la un punct derivațiunea din *s u r d*; în faptă însă, *d'a-surda*, ca și latinesce *a b s u r d e*, n'are nici o legătură strînsă cu „vorbire”, ci însemnă în genere de *g ĩ a b a*: „*d e - a - s u r d a*, vergeblich, vergebens, umsonst, vergebliche Mühe” (Dr. Polysu). Vom adăoga în trecét că, după cum al nostru *a-surda* séménă cu *s u r d*, dar nu credem că se înrudesce cu el, tot așa latinul „*absurdus*” séménă cu „*surdus*”, de unde îl și derivă filologia cea trecută, dar este în realitate o vorbă cu totul de o altă origine (cfr. Corssen, *Aussprache*², I, 488; Littré, v. *Absurde*).

De la Vrancea, Sultana p. 82: „Dar cât era de mare și de vestit, or-cât îi colindase vestea pîn' la scăldătórea só-relui, pînă unde pămîntul e drob și piftie, *d'asurda* erau tóte: écă, nu pu-

tea să 'i adórmă un junghiu ce 'i tăia inima...”

Ibid. p. 241: „ce ne folosesc noué, niște bătrâni, singurî cucî, atâta bogăție ce-o grămădim de *g é b a* și *d'a-surda*...”

v. *Surda*.

AsurȚesc (*asurȚit, asurȚire*), vb.; devenir sourd, s'assourdir; rendre sourd, assourdir. Se întrebuinteză mai ales ca verb neutru: a p e r d e a u d u l. *AsurȚire* este pentru ureche cea ce'î orbire pentru ochi saũ amuțire pentru limbă. Din *a d* și *s u r d u s*, italianesce *assordesco* și *assordo*, de asemenea ca neutru și ca activ.

Ioan din Vinți, 1689, f. 119 b: „mănele și picioarele sântũ legate, ochiî apuseră și a u d z u l ũ *asurdzi*...”

Mitropolitul Dosofteiu, 1673:

Asurdzãtu ca surdul de gâlcévã multã...

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 127): „limba viclénă și mincinoasă să amuțască, și uréchia de lingușituri primitoare să *asurzascã*...”

Alexandri, Istoria unuî galbin :

Gâlcévî și vorbe și strigare
Amestecate cu cântare,
Și sunetul de ferării
Asurdã locul în câmpil.,

unde *asurd* în loc de *asurȚesc* este o licență poetică, la care Alexandri face mai bine că nu recurge în Cucóna Chirița :

Bictul pocnesce
De te-*asurȚesce*,
Și caiî poștei alerg la pas...

Lexicon Budan : „*AsurȚesc* pre alt, adecă îl fac surd, *surdum reddo*”.

„M'a *asurȚit* cu vorbele lui. Nu ne mai *asurȚiți* cu atâtea secături!” (L. M).

v. *Surd*. — *SurȚesc*.

Asurđire }
Asurđit, -ă } .-v. *Asurđesc.*

Asvîrl s. **asvîrlêsc** (*asvîrlit, asvîrlire*), vb.; jeter, lancer. Sinonim cu *lêpêd* și *maî ales cu a r u n c*, dar însemnând o maî multă răpeđiciune și violență. Violența și răpeđiciunea sînt trăsurile cele caracteristice ale acțiunii de a *asvîrli*, cuvîntul derivând din paleo-slavicul *vrŭlŭ* „vêhément“, *hrŭlŭ* „rapide“, de unde apoi serbul *vrljati* „lancer“, bulgarul *fărliti* etc., cătră carî Românul a adaos de 'ntăiu pe s prin analogiă cu verbiŭ ca „storc = extorqueo“, „smulg = exmulgeo“ și altele, iar pe urmă a maî acățat pe *a* (=lat. ad) prin analogiă cu sinonimul „arunc“. Forma fără *a*: *svîrl, svîrlesc*, circulează însă în același timp cu amplificatul *asvîrl, asvîrlesc*, uneorî chiar în același text, bună-óră la Créngă, Punguța cu doi bani, 1876, 403: „đice unei babe dela bucătărie să ăa cucoșul, să'l *asvârle* într'un cuptor... Boerul vêđend că n'are ce'î maî face, ă*asvârle* punguța...“; dar pe aceeași pagină de trei orî fără *a*: „ă'l de pe capul meș și'l s v ă r l e în ciréda boilor... ăa cucoșul și'l s v ă r l e în haznaua cu baniŭ... Vezeteul éráși ăa cucoșul și'l s v ă r l e în cirédă...“ Sub raportul sensului, între *asvîrl* și *svîrl* nu este nicî o deosebire. Distincțiunea stabilită de Laurian-Massim (Gloss. p. 31) e cu totul imaginară.

Deși de conjugățiunea a patra, totuși la presinte *asvîrlesc* se scurtéază maî adesea în *asvîrl* tocmaî pențru a da cuvîntului maî multă energiă óre-cum onomatopoetică. La a treia persónă se aude în gura poporului de o potrivă: la singular, *asvîrle* și *asvîrlesce*, la plural *asvîrlă* și *asvîrlesc*.

Doîna „Nevasta harnică“:

Pină un copil să sugă
Se *asvîrle* ca virlugă
Și rășnesce tot în fugă...

(Alex., Poes pop.² 353)

Colinda „Plugarul“:

Unde sînt fete nebune
Ce *asvîrlă* cu alune
Și se légă de feciori
Ca albinele de florî...

(Ibid. 391)

Colindă muntenescă:

Rupe'și câte-un măr
Și 'n sus ă*asvîrlesce*,
'n palmă 'l sprijinesce...

(G. D. T., Poes. pop. 79)

Deosebirea și maî ales gradațiunea între *asvîrl, a r u n c* și *lêpêd* se învederéază bine prin următorul pasagiu din Costachi Negruzzi, O alergare de căl, II: „prin ademenirile vóstre o fačetŭ de'și calcă datoriile sale de femeie, uită virtutea, *lêpêdă* cinstea ca să s'arunce în brațele vóstre, și apoi spre resplata tuturor acestor jertfe o *asvîrlăși* cu despreț...”

Asvîrlire din despreț ne apare și la Anton Pann, Prov. II, 79:

C'o mână țîind chimirul, alta cu galbenî umplea,
Și privindu'î câte unul în Mare ă *asvîrlia*...

De asemenea la Odobescu, Mihneavodă p. 47: „Trupurile lor, trunchete și tîrite prin țêrina uliței, le *asvîrli*, ca stîrvuri, afară din cetate...”

Maî obicînuit însă *asvîrle* cine-va din m ă n i ă saŭ f u r i ă, și chiar în exemplele de maî sus însuși desprețul e c u n ă c a z.

A. Pann, Moș Albu, II p. 9:

Rățele auđind glasu'î și zburând tóte pe loc,
El luând o zburătură *asvîrle* necăjit foc...

Același, Prov. I, 87:

Nu'î venia în minte că o să maî pață:
Asvârli securea să dea într'o rață...

Costachi Negruzzi, Alexandru Lăpușneul, IV : „căuta o armă pe lângă el, dar negăsind decât potcapul, îl *asvîrli* cu mânia în capul unui călugăr...”

Cântec poporan :

Capra 'n dél, capra'î în vale,
Nici că vré să'mi stee 'n cale;
Asvîrlii măciuca 'n sete,
Capra peste cap se dete...

(Alex., Poes. pop. 2. 265)

I. Văcărescu p. 8 :

Când cu mreji amăgitoare
Vii prindeam păsări din zbor;
Când prin țevi fulgerătoare,
Cu plumb le-*asvîrliam* omor...

Ion Neculce, Letop. II p. 313 : „cât era Antioh Vodă de strașnic la mânia, că de multe ori la divan cu buzduganul *asvîrli* în oamenii cei vinovați...”

Descântec de diochiu :

Fugi diochi
Dintre ochi
Că te-agiunge-o vacă neagră
Cu cornele să te spargă,
Să te-*asvîrle* peste Mare...

(Alex., Poes. pop. r. 10)

Reflexiv : a se *asvîrli*.

I. Créngă, Moș Nichifor Coțcarul (Conv. lit. 1877 p. 378) : „Îară moș Nichifor se *asvîrle* pe capră, dă biciu epelor și lasă pe giupânul Strul și cu ai sei cu lacrimile pe obraz...”

În balada Codrénul, când banditul își vede calul :

Pe el iute s'*asvîrli*ă,
Pintre glonțurii viu trecea...

Colindă din Dobrogea :

Picioru 'n scară puneă
Și pe cal se *asvîrli*ă...

(Burada, Călăt. p. 86)

v. *Arunc.* — *Svîrl.*

Asvîrlire, s. f.; l'infinitif d'*asvîrl*

pris comme substantif : action de lancer, de se lancer.

v. *Asvîrl.*

Asvîrlit, -ă, adj.; le part. passé d'*asvîrl* pris comme adjectif : lancé. *Aruncat*, dar cu multă răpediciune sau violență.

A. Pann, Erotocrit t. 2 p. 114 :

Își string sulițele tare, a se lovi se întrec, Ș'alături pe lângă timple sulițele își petrec; *Asvîrlite* fiind tare, să facă rēu n'au putut, Ci întregi cu zgomot mare jos pre pământ au cădut...

A. Odobescu, Dómna Chiajna p. 76 : „Turcii își arătau măiestria lor în josul Geridului, nimerind țelul cu sulița *asvîrlită* din fuga cailor...”

Jipescu, Opincaru p. 125 : „Numai c'un codru *aruncat* în traista săracului nu se plătește omu mare de datoriie. Numa cu câte o lege *asvîrlită* în dāsaga uitări, nu se chiamă c'avem capete strălucite...”

v. *Asvîrl.* — *Asvîrlită*.

Asvîrlita (d'a), adv.; à la lancée. Copiii când *asvîrlă* unul într'altul cu mingea, cu fructe etc., se lovesc d'*asvîrlita*.

v. *Asvîrlit*.

Asvîrlită, s. f.; petite distance, espace que parcourt un projectile. Depărtare cât pōte să ajungă o pētră sau altă uneltă *asvîrlită*.

I. Slavici, Novele p. 115 : „Nu era departe casa bătrânului. Numai aci, în apropierea oborului, doē *asvîrlite* dela Calea Moșilor, în drēpta...”

v. *Asvîrl.* — *Arunc.*

Asvîrlitōr, -ōre. — v. *Svîrlitor*.

Asvîrlitură (plur. *asvîrlituri*), s. f.;

lançade, ruade. Aruncătură cu multă răpediciune saū violentă.

A. Pann, Erotocrit, t. 2 p. 156 :

Sosiră dar, đic, numițiļ, amîndoi ca nișce Lei,
Și se loviră în suliți cu mare ură 'ntre ei.
Nespusă 'nseibătăcire și necaz infricoșat,
Intr'o parte și într'altă d'odată s'aū arătat.
Azvirlătura lui Protim atât de tare a mers,
Incăt din coif zugrăvêla lui Erotocrit s'a
sters...

v. *Avirl.* — *Aruncătură.*

¹Aș, vb. auxili.; 1re pers. sing. de l'optatif ou du conditionnel d'am. Etimologia auxiliarului *aș* noi am stabilit'o într'un alt loc, precum și duplă'i construcțiune, la presinte și la trecut: *aș* face, *facere-aș*, *aș* fi făcut, *fire-aș* făcut (v. pag. 979, 982). Aci vom reveni asupra acesteia din urmă numai intru cât ea ne ajută a explica ciudata formă istriano-română *raș*.

Construcțiunea inversă: (*facere*)-*aș*, (*fire*)-*aș*, este mult mai rară decât cea directă: *aș*- (*face*), *aș*- (*fi*), nu numai în graiul de astăzi, dar și 'n vechile texturi. Așa, bună-ôră, la Ioan din Vintși, 1689, f. 70: „Să *așu* grăi în limbile oamenilor și ale ingerilor și dragoste *n'așu* avé, *fire-așu* ca o aramă răsunătoare și ca unū clopotū nerăsunându; și să *așu* avia proorocie și să *așu* cunoaște toate tainele și toată înțelepciuniă, și să *așu* avé toată credința câtū să poău și munțiļ muta, iară dragoste *n'așu* avé, nemică nu săntū; și de *așu* împărți surumanilor toată avuțiļa mīa și să *așu* da trupulū mieu spre ardere, și dragoste *n'așu* avé, nice unū folosū...“, ne întimpină un singur cas de construcțiune inversă la 9 casuri de cea directă.

Doiñă din Ardél:

De-aș mai fi o dată june,
Scire-aș péna cum se pune,
C'aș pune-o după ureche
Ș'aș merge séra la fete.

De-aș mai fi o dată fată,
Scire-aș péna cum se poartă,
C'aș purta-o în cosiță
Ș'aș da séra la guriță...

(J. B., Trans. 896)

Oricum însă ar fi astăzi și 'n trecutul cel literar nu pré-vechiū al limbii române, e sigur că în epoca de formațiune a graiului nostru construcțiunea inversă a auxiliarului a m în genere era cea mai désă, căci așa a fost în totalitatea dialectelor romanice, de unde s'aū și aglutinat în Occident formele cele sintetice ale conjugațiunii. Un „dirai“, un „farò“ etc. nu s'ar fi putut nasce, dacă construcțiunea cea obicînuită n'ar fi fost „dire ai“, „fare ho“= „dicere habeo“, „facere habeo“. Cu alte cuvinte, construcțiunea *fire-aș*, *scire-aș*, *dicere-aș*, *facere-aș* cată să fi fost, pînă tărđiū în vécul de mijloc, mai respândită decât construcțiunea *aș* fi, *aș* sci, *aș* đice, *aș* face.

O trăsură caracteristică a construcțiunii inverse *facere-aș* este conservarea infinitivului întreg, pe când infinitivul se scurtéză în construcțiunea cea directă *aș* face, ba se scurtéză și'n cea inversă atunci când pronumele îl desparte de auxiliar: *face-m'aș*.

În pădure duce-m'aș,
Frunđă verde rupere-aș,
Pe genuche pune-o-aș,
Slovă négră scriere-aș,
La mândra trimite-o-aș..

(J. B., 180)

Poporul judecă limba după auđ, nu după scris. În forme ca *fire-aș*, *facere-aș*, *dicere-aș*, alături cu *aș* fi, *aș* face, *aș* đice, urechea desparte silabic: *fi-rés*, *face-rés*, *đice-rés*. De aci, în loc de *aș* s'a născut în dialectul istriano-român forma *raș*, trecută dela construcțiunea inversă la cea

directă. Frasa istriano-română: „n'am puniava cu ce me *raş* copri, ni stramasu pre carle *raş* zacé“ (Miklosich, Rumun. Untersuch. I p. 42; cfr. Lautl., Lautgruppen p. 10) se transcrie daco-româneşte: „n'am plapumă cu care m'aş acoperi, nič saltea pe care aş zace“ = „nič saltea pe care zacere-aş.“

Ilustrul Ascoli, care atrăsese cel întâiu atenţiunea asupra acestei forme istriano-române (Stud. crit. I, 1861 p. 66), îi dă o altă explicaţiune. El crede că *raş* ar rezulta din fusiunea lui *v r é* cu *aş*, fusiune ocursă numai la prima persoană singulară, pe când la celelalte persoane ar fi numai *v r é* cu perderea lui *v*. In acest mod condiţionalul istriano-român:

raş ave
rai ave
ra ave
ram ave
raş ave
ra ave

ar fi, după Ascoli:

v r e r e -aş ave
v r a i ave
v r a ave
v r a m ave etc.

Ei bine, chiar în această ipotesă prima persoană singulară *raş* ar rezulta, ca şi'n explicaţiunea noastră de mai sus, din construcţiunea inversă *v r e -rés*. Noi credem însă că nu numai prima persoană singulară, dar şi celelalte s'aun născut din aceeaşi construcţiune inversă, cu saū fără verbul *v r e r e*, adică cu orice verb, şi anume:

raş ave = *ave-rés* (= *avere-aş*)
rai ave = *ave-réi* (= *avere-ai*)
ra ave = *ave-rér* (= *avere-ar*)
ram ave = *ave-rém* (= *avere-am*)
raş ave = *ave-réş* (= *avere-aş*)
ra ave = *ave-rér* (= *avere-ar*)

v. *Am.*

² -aş, -aşă, suffixe indiquant la profession, l'occupation, le penchant d'une personne. Acest sufix n'are a face cu deminutivalul -aş, despre care a se vedé mai jos. Funcţiunea lui se pôte judeca după cuvinte ca: arc-aş, sulit-aş, arm-aş, ost-aş, ucig-aş, pung-aş, nunt-aş, pătim-aş, pizm-aş, păgub-aş, slujb-aş, pozn-aş, vrăjm-aş, părt-aş, rînd-aş, vâsl-aş, luntr-aş, urm-aş, clăc-aş, frunt-aş, călăr-aş, cămăr-aş, băi-aş, plăi-aş, cos-aş, cărcot-aş, bucluc-aş, mărgîn-aş, căs-aş şi atâtea altele. Prin acest sufix, care se acată de o potrivă bine la tulpine verbale şi la cele nominale, Românul nu încetéză de a forma vorbe noue. Astfel în timpul ultimului resboiu cu Turcii, oşteniî noştri aū numit cercetaşii pe cei trimişii la recunoscînţă. Intr'un act moldovenesc din 1675 (Cond. Mss. Asaki, în Arch. Stat. t. I p. 201): „scriem domniîa-mé la toş slujitorii carii veş umbla cu toate slujbele domniî-méle aice în târgul Iaşii, la zlotashi şi la leoaşii şi la tăleraşii şi la gălbenaşii...“ Intr'un alt act din aceeaşi epocă (ibid. p. 364): „să's ia toşii banii dela vânzaşii...“

E peste putinţă a admite, cu Diez şi cu Cihac, derivaţiunea lui -aş din latinul *-aceus*, căci pe de o parte, sub raportul fonetic, e fără exemplu trecerea lui *ç* în *ş* în totalitatea limbei române, iar pe de alta, sub raportul semasiologic, romanicul *-aceus* este augmentativ şi pejorativ, bună-óră „grandaccio“, „poveraccio“, „pagliaccio“ etc., încât nu corespunde de loc lui -aş. E nu mai puţin inadmisibilă derivaţiunea din sufixul -aş (citesce: aş), atât de des la Ungurii, dar cu totul diferit prin funcţiune. Drept dovadă, iată tóte cuvintele ungueresci cu finalul -aş, trecute la Români:

aldămaş = *aldomás*,

aldaş = áldás,
 imaş = nyomás,
 lăcaş = lakás,
 răntaş = rántás,
 sălaş = szállás,
 văcălaş = vakolás,
 văgaş = vágás,
 vălătaş = vallatás,
 papistaş = pápistás,
 uriaş = óriás.

Din aceste 11 vorbe, numai ultimele două se referă la persoane, prezentând o analogie cu formațiunile române în *-aş*; ş'apoi „papistaş” e un termen bisericesc aprópe fără circulaţiune în graú, iar „uriaş” se rostese mai adesea „urieş”, printr'o obiceiuită acomodatiune de vocale *-ia- = -ie-*, care schimbă pe *-aş* în *-eş*, Ipotesa derivaţiunii unguresci trebui dară cu deservire înlăturată.

La Slavii sufixul *-aş* ne întimpină numai în dialectele meridionale: bulgar, serb şi sloven. La Ruşi în subdialecte, la Ruteni, la Poloni şi la Bohemi Miklosich (Vergl. Stammbildungsl. § 180) n'a găsit decât numai dóră câte un cuvînt cu *-aş*, care şi acela e dubios sau póte fi împrumutat. La Slavii meridionali însă, mai cu samă la Serbi, noi vedem: brazdaş „bos arator dexter = românesc *brázdaş*, pletkaş „doli machinator” = *cărcotaş*, buclucaş, pizmaş, rabotaş şi robiaş „operarius” = *clăcaş*, bogataş = *ogătaş*, stražaş „tabellarius” şi koliaş „servus publicus” = *slujbaş*, galiiaş „nauta” = *văslaş* sau *luntraş*, lakrdiaş „jocosus” = *poznaş*, tamburaş „qui cithara canit” şi gaıdaş „utricularius” = *ceteraş*, kalaş „homo nihili” şi licinaş „nequam” = *pungaş*, plemenitaş „nobili genere natus”, velikaş „magnas”, ikraş „piscis ovis gravida”, apoi un şir de termeni pentru noţiunea de „flecar”: blebetaş,

prtiiaş, sprdaş, řegrtaş etc. (Daničić, Osnove srpskoga jezika p. 358).

În toate aceste şi asemeni cuvinte, sufixul slavo-meridional *-aş* este atonic la nominativ: brázdaş, pletkaş etc., dar în casuri oblice se accentéază: brazdăsa, pletkăşa. Să se observe că şi la Români sufixul *-aş* este une-orî atonic, de exemplu în vorba *trufaş = trufăş*.

Sufixul *-aş* e aprópe sinonim cu sufixul *-ar* = lat. *-arius*. Astfel în Ardél se dice *ceteraş* în loc de al nostru *lăutar*, şi nici pe noi nemic nu ne-ar împedeca de a întrebuiţa forma *lăutaş*, pe care o şim găsim la Silvestru, 1651, ps. LXVII:

...înnaintemergia cântătorii, după acéia lăutaşii...		... praevenērunt principes conjun- cti psallenti- bus...

Pungaş nu diferă prin funcţiune sufixală de *potlogar* sau *coţcar*, *văslaş* sau *luntraş* de *corăbiar* sau *şaicar*. Al nostru *arcaş* corespunde romanicului *arcuaris* „archer”. Tot aşa că *măraş* = lat. *camerarius*. Pe când dela „arc” se face *arcăş*, dela „săgetă” se face „săgetar”. Negreşit însă, ambele sufixuri circulând în graú, în unele casuri ele s'au putut diferenţia printr'o nuanţă de sens; în cronice, de exemplu, *arcăş* înseamnă „celui qui emploie l'arc”, iar *arcar* „celui qui fabrique des arcs”; dar acéstă diferenţiere e de tot sporadică şi fără consecinţă.

Şi la Serbi, de asemenea, se confundă prin funcţiune sufixurile *-aş* şi *-ar*. Lîngă licinaş „nequam” circuléază licinar; lîngă rabotaş — rabotar. La „cartofor” se dice de o potriua kartaş şi kartar. Românului „telegar” respunde serbul „taligaş”.

Se scie că la Slavii sufixul *-ar* este de o origine străină. După Miklosich,

eî l'aŭ împrumutat dela Germani, cari, la rîndul lor, îl luaseră dela Romani (Stammbildungsl., p. 88: „nicht ursprünglich slavisch, sondern wahrscheinlich deutsch, das seinerseits aus dem Lat. stammt: arius“). Slavii de pe peninsula balcanică nu aveau însă nevoie și nici nu puteau să'l împrumute dela Germani, pe cât timp aveau a face d'a-dreptul cu Latini, pe cari îi găsiseră pretutindenea în imperiul bizantin. Dar atunci, cu atât mai virtos, de ce ôre să nu fi luat eî dela aceiași Latini orientali, adecă dela Romani, sufixul -aș, care reprezintă pe -a s i u s, forma arcaică a lui -a r i u s?

În latina propriu spusă consóna s între vocale a trecut aprópe fără excepțiune în r. Astfel sufixul -a s i u s a scăpat numai în vorba a m a s i u s, pe când în celelalte el a devenit -a r i u s. În vechile inscripțiuni, mai ales acelea din Italia sudică, ne mai întimpină numi proprie personale și topice ca: Vari-a s i u s, Apell-a s i u s, Pin-a s i u s, Dom-a s i u s, Vel-a s i u s, Rot-a s i u s, Cael-a s i a, Mult-a s i a, Vit-r-a s i u s, Vic-a s i u s, Murr-a s i u s, Equ-a s i u s, Taur-a s i u s, Capr-a s i a, Vesp-a s i a, etc. (cfr. Mommsen, I. R. Neap., Ind. nom.), dintre cari unele, de exemplu Rotasius=Rotarius și Equasius=Equarius corespund pe deplin formelor române Rotaș și Călăraș. În loc de acestea, în latinitatea clasică noi nu mai vedem decât pe -a r i u s. Nu însă toate dialectele italice s'aŭ supus pe aceiași scară acestui rotacism. În dialectul oscic, de pildă, primitivul s între vocale se păstra în majoritatea casurilor, adesea și 'n dialectul umbric. Dela „dicito“ Oscii formaseră pentru un fel de slujbaș termenul „deget-a s i u s“ (Mommsen, Unterital. Dialekte p. 254). Cu același sufix, la Oscii și

la Umbri: verehasius, fluusasius, purasius, plenasius, urnasius etc. (Aufrecht-Kirchhoff, Umbr. Spachdenkm. I p. 163). În acest chip pe lângă noul -a r i u s se mai audea pe ici pe colea învechitul -a s i u s; și fiind că graiul românesc nu s'a născut dintr'un singur dialect italic, ci din diferitele dialecte italice și extra-italice ale legionarilor, nu e de mirare de a întâlni în el pe -a s = a s i u s alături cu -a r = a r i u s, după cum întâlnim pe latinul propriu „care=qualis“ alături cu „catru=quatuor“, ci cu „patru=petor“ din dialectul oscic.

De almintrelea, bifurcarea unui singur sufix în două lesne se poate constata deja în latinitatea vulgară prin derivatele ambelor forme în dialectele romanice; de exemplu, din „musculus“ s'a făcut la noi „mușchiu“, dar din „masculus“ — „mascur“, italianesce „muscolo“ și „maschio“, franțuzesce „muscle“, și „mâle“, spaniolesce „muscolo“ și „masclo“, astfel că ramura latină orientală și ramura latină occidentală aŭ bifurcat fie-care același sufix -culus, însă fie-care l'a bifurcat după o normă diversă. Între amîndouă ramurile, luată fie-care peste tot, divergințele sînt atât de numeroase și atât de caracteristice, încât n'ar fi de mirare dacă forma sufixală -a s i u s ar fi rămas numai la Romani; este important totuși de a'î căuta urme și 'n Occident, unde studiul sufixelor în genere a înaintat pré puțin dela Diez încóce.

v. -ar, -³aș.

³-ăș, -ășă, sufixe nominal diminutiv. Menit a micșura noțiunea cuprinsă în tulpina cuvîntului, mai adesea arătând numai o micime materială saŭ reală, une-orî însă într'un mod desmîrdător și câte-o-dată în cel desprețitor, sufixul -aș este unul din cele

mai obicnuite în limba română, acătându-se aproape tot-d'a-una la substantivî masculinî, printr'o rară excepţiune la adjectivî şi la genul feminin. Aşa : copil-aş, inger-aş, cuţit-aş, nour-aş, păun-aş, fluer-aş, scăun-aş, cîobăn-aş, Român-aş, Ţigăn-aş, gălben-aş, iepur-aş, doftor-aş, negustor-aş etc., apoi drăgăl-aş şi drăgăl-aşă, unde adjectivul a fost mai întâi sufixat prin -u l.

D. Quintescu (De deminutivis p. 47) a demonstrat foarte bine imposibilitatea fonetică a derivaţiunii lui -aş din latinul -aceus, dar s'a încercat în zadar şi n'a reuşit a găsi acestui sufix o origine slavică, căci la Slavi nici un sufix deminutival -aş, ba nici -uş sau -iş, nu există. În adevăr, în unele cuvinte el pare a se auzi la prima vedere în sufixaţiunea cea compusă, bună-ora în rusul rubaşka = rub-aş-ka „cămeşuţă“ sau în serbul mekaşan = mek-aş-an „molice“, dar şi aci sunul ş reprezintă pe un ch (x) viu în grafu : rubaşka este un deminutiv din rubacha prin sufixul -k-, nu prin -ş-, iar alături cu mekaşan circulază forma cea organică mekahan. Slavic dară sufixul nostru -aş nu pôte fi. La Albanesi aflăm două vorbe : dīallī-oş „copilaş“ din dīallīe „copil“ şi trim-oş „voinicel“ din trim „voinic“ (Hahn, Alb. Stud., Gramm. p. 41), în cari pôte că este sufixul -aş, pôte că nu este, iar dacă este, pôte să fie imprumutat tocmai dela Români, în orîce cas nu ne luminază.

Sufixul -aş nu e izolat în limba română, ci-î într'o strînsă legătură cu alte două forme foarte înrudite : -uş şi -iş. Nu este nici o deosebire de funcţiune între : copil-aş, cuţit-aş, păun-aş etc. şi : cercel-uş, miel-uş, picior-uş (macedo-romănesce cîcior-uş), viţel-uş, sau chiar cu aceiaşi tulpină : inel-aş şi inel-uş. Pe de altă

parte, dacă -iş a pierdut în generalitatea casurilor menirea sa curat deminutivală, el totuşi a păstrat-o în compoziţiune cu alte sufixe, de exemplu : mor-iş-că, fet-iş-cană, domn-iş-or, macedo-romănesce gul-iş-an = gol-aş, căl-iş-ora = drum-uş-or etc. ; ba s'ar puté dice că şi'n „petriş“, „cărpeniş“, „frunziş“, „aluniş“ etc. sensul cel fundamental este acela de o colectivitate relativamente mică. Avem dară acelaşi sufix sub o formă triplă : -aş, -uş, -iş, întocmai ca trinitatea sufixală de asemenea deminutivală -ac, -uc, -ic, ceia ce ne dirige, în cazul de faţă, ca şi'n cela-lalt, spre o derivaţiune latină.

Unul din sufixele cele mai caracteristice la Greci era deminutivalul -iσκος : παιδίσκος, παιδίσκη, στεφανίσκος, μαζίσκη, ἀμφορίσκος, σκελίσκος, μελίσκιον, πινακίσκος, Ἀνδρίσκος etc. Se crede că Romaniî imprumutaseră acest sufix dela Greci (Gust. Mueller, De l. lat. deminutivis p. 3). De ce însă în „lentiscus“, în „marisca“, în „scutriscum“, să nu fie un sufix deminutival -iscus tot atât de latin ca sufixul deminutival -uscus în „asinusca“, în „labrusca“, în „molluscum“, şi ca sufixul deminutival -ascus în „verbascum“, a căror latinitate e mai pe sus de orîce îndoelă? După cum latina avea sufixul deminutival triplu : acus -ucus, -icus, tot aşa cată să fi avut sufixul deminutival triplu : -iscus, -uscus, -ascus; şi din dată ce -ascus şi -uscus sînt constatate, nu mai putem bănui latinitatea numai pentru -iscus. Să observăm că vorbele latine : lentiscus „fistic“, mariscus „trestia“, verbascum „luminărică“, scutriscum „blidişor“, labrusca „viţă selbatică“, asinusca „viţă măruntă“, atrusca „viţă neagră“, palusca „un fel de smochină“, vopiscus sau popiscus „copil gemen ramas în viaţă“ etc., vin toate din acel grafu latin

țerănesc, ale cărui urme sînt atât de puține în latinitatea cea clasică.

Vechimea sufixurilor *-iscus*, *-uscus*, *-ascus* se mai demonstrează pe pămîntul italic prin nomenclatura topică și etnică. Numele cel arhaic al orașului Trebula în regiunea Sabinilor era Mutusca, iar omul de acolo se numea Mutuscus: „Trebuleni qui cognominantur Mutuscī” (Plin.). Un alt oraș, chiar din Lațiu, se dicea Polusca (T. Liv.). Insuși cuvîntul „Etruscus” are același sufix *-uscus*, prin care derivă din umbricul =etro- „străin”, ca și când am dice: „străinaș.” Pentru Ligur de asemenea se întrebuinta forma: Liguscus, iar sufixul *-iscus* ne apare în numele poporului: Faliscus. Numai prin acest sufix *-ascus*, în fine, se explică în italiana numirile ca „Bergamasco”=locuitor din Bergamo, „Cremasco”=locuitor din Cremona, „Comasco”=locuitor din Como etc., și numele vechilui oraș „Cherasco”. Mai pe scurt, existența triplului sufix curat latin *-ascus*, *-iscus*, *-uscus*, este necontestabilă. Plecând de aci, noi trebui să admitem sufixurile amplificate *-asceus*, *-usceus*, *-isceus*, după norma sufixurilor amplificate *-aceus*, *-uceus*, *-iceus*; și atunci cestiunea care ne preocupă se resolvă dela sineși. După cum din latinul «fascia» s'a născut la Români «fașă» saū din „ostium” (vulgar „osciu”) — „ușă”, tot așa din *-asceus*, *-usceus*. *-isceus* s'aū format cele trei sufixuri ale noastre *-aș*, *-uș*, *-iș*.

Sufixul deminutival *-aș* se acată și la numi personale: „Dumitr-*aș*, Ion-*aș*, Ili-*aș*, Gheorghie-*aș* etc., mai mult cu sens desmierdător” (Stefurea, Conv. lit. 1877 p. 217). După *-i-*, *aș* se rostesc *-eș*: Ili-*eș*, Gherghi-*eș*, Andri-*eș*, Mati-*eș*...

Doamnă din Moldova:

Mai bădiță Grigoraș,
Vin la noi să'ți dau salaș...

(Sevastos, Căntece moldov. 171). 3

Alta:

Cine trece pe la vie?
Ghlorghieș cu pălărie,
Cu cordica vișinie...

(Ibid. 179)

În nomenclatura personală cătră *-aș* se mai adaugă deminutivalul *-cu* (=lat. *-cus*), formându-se sufixul compus *-așcu*, rostit mai obicînit *-așco*: Dumitrașcu, Ionașcu, Toderășcu, Grigorașcu, Petrașcu, Vasilașcu, Lupășcu, Vidrașcu, Iurașcu etc.

Act moldovenesc din 1631 (A. I. R. I, 1 p. 71): „Pătrașco Bașotă biv-logofăt, i Pătrașco Ciolpan biv jîtni-çar, i Gheorghie Bașotă biv-vistîarnic, i Iurașco Bașotă biv-dvornic...”

Altul din același an (ibid. p. 106): „înainté lui Iurașco Bașotă și de 'nainté lui Dumitrașco Buhuș și înainté lui Tăutului logofătului și Dumitrașco Solomon...”

Altul din 1665 (ib. p. 80): „popa Ionașco și Toderășco Hărco și alți orășeni...”

Altul din 1740 (Cond. Asaki în Arch. Stat. t. I p. 519): „încăpând în mîna unui tâlharîu anume Ilașco Orheianul...”

Tatăl lui Mihaîu Vitezul, Petrașcu cel Bun, își dă acest nume el-insuși în crisoavele sale, bună-óră la 1556 (Venelein, Vlaho-bolgarskiia gramaty p. 169): „Bozieřu milostiřu Io Petrașco Vovoda i Gospodinũ...”

În crisoval lui Alexandru vodă Lăpușnenu din 1559 (ibid. p. 172) se menționéază cei patru fii domnești: „sinove gospodstva-mi Ionașco i Bogdana i Michaila i Pătru...”

Ion vodă cel Cumplit (1572 — 74) e cunoscut în cronicile muntenești (Lau-

rian-Bălcescu, Magaz. istor. IV p. 275) numai ca „Ionaşco-vodă.“

Urechea, Letop. I p. 206: „In anul 7100, Aron-vodă domnind şi atâte răutătăţi şi belituri făcând, n'au mai putut suferi ţara, ce s'au rădicat Orheişanii şi Sorocenii cu un domnişor ce'î zicea Ionaşco...“

In cronică luî Miron Costin, Letop. I p. 228, celebrul mitropolit Petru Movilă este Pătraşcu, iar un frate al lui Mihăiლაş...

La Macedo-români (Dr. Obedenar, Dicţ. Mss. t. II, în Acad. Rom.) se găsesce Taşcu ca deminutiv din „Anastasiu“, adică o prescurtare din Anastasiu, apoi Naşcu=A tanaşcu, de asemenea Gligoraşcu, dar totodată formele onomastice: Nicuruş şi Culuş=Nicolae, Pitruş=Petru, Chiacuşa=Chiriaca, Maruşa şi Maruşca=Maria, Tuduruş=Tóder, şi numele necalendaristic Babuşcu, cari toate arată că, după cum sufixul simplu -aş are forme înrudite -iş şi -uş, tot aşa şi sufixului compus -aşcu îi corespund formele înrudite -işcu şi -uşcu.

In adevăr, când alăturăm numele insectului rădaşcă „escarbot“ cu morişcă „petit moulin“ sau biciuşcă „petit fouet“, constatăm fără greutate că sufixele -aşcu, -işcu şi -uşcu sînt în fond unul şi acelaşi sufix compus, din ale căruia forme -aşcu s'a specializat la noi în nomenclatura personală, devenind atât de rar, atât de excepţional în cuvinte comune, încât eu nu'mi aduc aminte la Daco-români decât pe rădaşcă sau rudaşcă, iar la Macedo-români pe mulieraşcu „homme effeminé“, un fel de om muieruşcă.

La prima vedere s'ar păre că românul -aşcu (-işcu, -uşcu) ar pute să se tragă d'a-dreptul din latinul -ascus

(-iscus, -uscus), de vreme ce din latinul „labrusca“ s'a născut al nostru „lăuruşcă“ sau „rouuruşcă“. Nu aşa însă este în faptă. Latinul -sc- se păstrează la Români intact dinaintea vocalelor dure: nascu, pascu, mascu, ustur, etc. Forma „lăuruşcă“ sau „rouuruşcă“ trebuia să fi fost de 'ntăiu „lăuruscă“, adică cu -sc-, şi numai prin analogie cu deminutivii femeiesci în „-uşcă“ s'a operat mai târziu trecerea lui s în ş. Ca termen botanic isolat, latinul „labrusca“ a suferit schimbări fonetice analogice şi 'n limba italiană, în care îl găsim sub forme de tot inorganice: „abròstino, labròstino, abròstolo, ambròstolo, averùsto, averùstio, raverùsto“ (Caix, Etimologia italiana e romanza p. 47). Decî al nostru -aşcu (-işcu, -uşcu) nu derivă imediat din latinul -ascus (-iscus, -uscus), ci se formeză deja pe terenul românesc prin acăţarea lui -cu cătră -aş.

Sufixul compus -aşcu este pré în legătură cu -aş, -iş, -uş de o parte, cu -işcu şi -uşcu de alta, pentru ca să fie permis de a'î instrăina de acéstă grupă derivată din cele doé sufixe latine de o potrivă deminutive: -sco şi -co-. Prin urmare, de câte ori noi îl vom găsi într'un nume personal la Slavî, cată să fie sau o formaţiune independentă din sufixele proprie slave -chî (-chû) şi -kü, de exemplu din „Abraham“ — Абраха şi apoi Абрахамо = Abraham + kü (Moroşkinu, Slavianskii imenoslovü p. 1), sau un împrumut dela Români, în ambele casuri ce-va atât de sporadic încât în onomasticul serbesc publicat de Venelin (op. cit. p. 341—351) nu se află un singur -aşcu, pe când în cel românesc publicat tot de dinsul ne întimpină: Grigoraşco, Dumitraşco, Ionaşco, Ivaşco, Petraşco şi Tudoraşco.

In urma cercetărilor lui Kaluzniacki

maî cu deosebire (ap. Miklosich, Wanderungen der Rumunen, Wien, 1879) migraţiunile medievale ale Românilor în părţile Poloniei şi în Rusia sudică au devenit un fapt istoric ne maî controversabil, precum şi existenţa de pe atunci a elementelor românesce la Slaviî dela nord. În Galiţia maî cu samă ne întimpină pe de o parte o mulţime de vechi sate românesce, iar pe de alta maî mulţi Români ajunşi la demnităţi şi la boferiă. Ast-fel, între alţii, staroste de Premisla din 1372 numit Andreiaşco (Andreaszko starosta przemyski), a cărui origine încurcă pe d. Breiter (Wladyslaw ksiazę Opolski, Lwów 1889 p. 103), nu putea să fi fost decât Român.

Încă o particularitate interesantă. Precum din „fêtă” prin sufixele combinate -iş-cu-an s'a format „fetişcană”, tot aşa locuitorul oraşului Roman se numeşte Romaşcan, adică Romanaşcan, prin combinarea sufixelor -aş-cu-an. Este învederat că dintru 'ntăiu cată să fi existat forma diminutivală Romanaşcu pentru numele personal „Roman” al fundatorului oraşului; acéstă formă însă ni s'a păstrat astăzi prescurtată numai în derivatul Romaşcan.

V. — iş. — uş. — işcu. — uşcu.

4. Aş! interj.; bah! à d'autres! par exemple! Exclamaţiune de îndoelă, de neîncredere, de tăgăduire, unită cu mirarea de a auđi saŭ de a vedé ce-va.

A. Pann, Moş-Albu, I p. 56:

Deci scurgând ei la pahare şi verđi-uscate
'ndrugând,
Găsind prilej şi boferul făcu 'ntrebare dîcînd:

„Ce este întăiu iubit,

„Şi'n urmă e neprivit?”

—E! aş! fi răspunse unul, asta e ciréşa chiar...

Acelaşi, Prov. I, 1:

...Jupâne! Voi fraţi sinţei pôte?
Că vè vedé pré-bine semônând la tôte...
Tovarăşu'i dîse, cu scârbă într'însul:
Aş! n'aş maî vré, frate...

Ibid. III, 55:

Ce? te-ai speriat, bărbăţele?... Răspunse
el: Aş! nimic,
Nu se pré sperie lesne o inimă de voinic...

Basmul „George cel vitéz” (Ispirescu, Legende p. 135): „Pustnicul o veddu, începu s'o mângăe: capra-tati! capra-tati! voind să puie mâna pe dînsa. Dar aş! unde e pomana aia?...”

Basmul „Fêt-frumos cel retăcit” (ibid. p. 160): „Cercetară în drépta şi 'n stînga ca să afe niscai-va lécuri care să le desfacă făcutul sterpicîuniî lor; dară aş! par'că întălnia tot surđi şi muţi...”

Basmul „Poveste ţerănescă” (ibid. p. 255): „Maî se întórse în drépta, maî la stînga; aş! în loc să iésă la lumină, el se retăcia şi maî mult...”

Alexandri, Rusaliile, sc. 22:

„Susana: Să vè spun eu, óminî bunî. Dumnélor o vrut să vè vindece de spaîma Rusaliilor.

„Totî: Aş!

„Resvrătescu: Ghidi, şirată!...”

B. De la Vrancea, Sultanica p. 237:
„Ei aş! ţi-ai trăit traîul, ţi-ai păpat mălaîul...”

Albanesce a s este o particulă de negaţiune, care a dat nascere substantivului a ş i e „negazione, negamento” şi verbului a ş i e n „negare, dir di no” (Rossi da Montalto). Hahn o identifică cu neo-grecul *às*, care însă este numai optativ, nici o dată negativ, pe când albanesul a s nu e nici o dată optativ, ci numai negativ, întocmai ca românul *aş*. Gustav Meyer (Etym. Wtb. d. albanes. Spr. p. 17) trage pe acest a s din combinaţiunea particulei *a* „saŭ” cu particula *s* „nu”, cea ce constituă o impo-

sibilitate morfologică, de oră ce albanesce, după cum însuși Gustav Meyer (ibid. p. 376) o constată, particula negativă *s* se combină tot-d'a-una cu începutul unui cuvânt, nici o dată cu sfârșitul. În scurt, originea albanesului *as*, ca și cea a românului *aș*, precum și raportul de filiațiune între ambele, rămân d'o-cam-dată enigme.

Din exclamațiunea compusă „du-te! *aș!*” = „va! allons donc!” se contrage: *t é ș*, adecă *t e -aș*, care e foarte des la Ispirescu, bună-ora :

Un basm mitologic (Col. I. Tr. 1882 p. 307): „Unde să se mai apropie lupii de vacile lor! unde să mai dea bóla în vite! *t e -aș!* ferit'a sfîntulețului!...”

Cum au perdut Sașii pe sfinții lor (Col. I. Tr. 1882 p. 159): „Apoi intră éráșii binișor și se culcă. Și credeți că mi-a dormit? *T e -aș!* ferit'a Dumne-deu! Tótă nóptea n'a închis ochisorii!...”

Câtea'n varđă (Col. I. Tr. 1882 p. 127): „Serbul remase cu buzele umflate; dădu el să caute niscaivă remășițe de azimiđră; *t e -aș!* nu mai găsi nici ném de turtă!...”

v. *Dec.*

Așă, adv.; ainsi, comme ça, de la sorte, or, oui, si, tellement. Adverbul *așa*, chiar fără a vorbi aci de adjectivul *așa*, are în graiu atâtea nuanțe de sens, încât le póte schimba de trei-patru ori într'un dialog de o minută.

Intr'un vodevil de Costachi Negruzzi (Cărlanil, sc. XII):

„Lionescu.—Ești *așa* de frumoșică, *așa* de bunișóră, că...”

„Vochița.—Da las, las. Dumniavóstră cuconașii *așă* sînteți deprinși a đice la tóte...”

„Lionescu.—Vin, Vochițo, să șidem pe laița asta.

„Vochița.—*Așa!* Da ce a đice de

mine lumea? Bărbatul meu a face un calabalic ..

„Lionescu.—N'ai nici o grijă, drăguță.

„Vochița.—Da 'i ședé binișor, *așa* 'i?...“

În acéstă conversațiune: *așa* de frumoșică = „si mignonne”; *așă* sînteți deprinși = „vous êtes habitués de la sorte”; apoi exclamațiunea: *așa!* = „ah! vraiment oui!”; în fine, întrebarea „*așa* 'i? = n'est-ce pas?”

I^o. Corelațiunea cu alți adverbii.

a) cum — *așa*.

Pravila Moldov. 1646, f. 40: „cum iaste mai cu direptate, *așă* să fie!...”

Doină din Ardél:

Cum e bradul arătos,
Așa-i badea de frumos;
Cum e bradul nalt din munte,
Așa-i badea meu de frunte!...
(I. B., Transilv. 39).

În proverburil (Pann, II, 35, 101; III, 71):

Cum are naș copilașul,
Așa are naș și nașul!...

„Cum îți vei *așterne*, *așa* vei dormi!...”

Același proverb la Țichindél, Fabule 1814 p. 426: „cum își va *așterne* cine-va, *așa* va zăcé; cum va sămăna, *așa* va și săcera; și cum va săra, *așa* va mânca.”

Cu inversiunea: *așa* — cum saú *așa* — c a.

Niculăe Costin, Letop. II, 36: „27 de petre roșii, *așa* de late și de groase într'un chip, cumu 'i acéstă figură ce scrie aice!...”

Neculcea, ibid. II, 441, despre amicia Turcilor: „*așa* țin și ei preteșugul ca lupul cu oaia și ca cănele Vinerea!...”

Tot aci vine corelațiunea mai puțin elegantă: precum — *așa*, saú: după cum — *așa*, saú chiar: c a cum — *așa*.

Cantemir, Chron., I, 102: „precum singur cântă, *așé* singur găoacă, iară pre alții la horă și danțul său nici au tras, nici a trage poate...”

Badé Bălăcénul, 1679 (A. I. R. I, 1 p. 61): „precum îi veți tocmi și 'i așăza, *așa* să le faceți și scrisori la mânilor de împăcăcune...”

Neculcea, Letop. II, 353, vorbind despre Ruși: „ca cum ar lua oare-cine cărpa unei femei din cap, *așa* ținea ei că or lua și or bate puterea împărăției Turcești...”

În basmul cu Făt-frumos: „după cum dîsesse bătrânul, *așa* se și întâmplă...” s'a tradus în macedo-româna: „după cum avea dîsu aușlu, *ași* să féce” (Petrescu, Mostre, I, 11).

Cu inversiunea: *așa* — p r e c u m.

Neculcea, II, 312: „și *așa* au ținut de bine acéastă pace, precum țin câni vinerile...”

b) *așa* — c â t :

Acéastă corelațiune ne întîmpină mai ales în vechea literatură.

Portretul lui Mateiu Basarab la Miron Costin, Letop. I, 326: „nemândru, blând, drept om de țară, harnic la răsboaie, *așa* neînfrânt și nespăimat, cât poți să'l semenî cu mari și vestiți oșteni a lumii...”

Moxa, 1620, p. 402: „*așa* de se vrăsa sânge multă, câtă era văile crunte...”

II°. *Așa* de — .

Când *așa* stă de 'naintea unî alt adverb sau a unî adjectiv, îl urmăzează generalmente partitivul *de*, ca în pasagiul de mai sus din C. Negruzzi: „*așa* de frumușică, *așa* de bunișoră...”

Basmul „Cele doș-spre-deci fete” (Ispirescu, Legende p. 233): „Fata băgă de sémă acésta, însă cređu că flăcăul este rușinos și d'aia se face *așa* de roșu...”

Se pôte însă și fără *de*, adesea mai bine, și în orî-ce cas mai energic;

bună-óră în proverbul: „Cine ți-a scos ochii? — Frate-meu. — D'aceia ți-a scos *așa* adânc...” (Pann, Prov. III, 28).

Neculcea, II, 348, povestind un prând pe care 'l dete în Iași Cantemir lui Petru cel Mare, dîce că împăratul și cei-lalți Muscali: „se ospăta și se veselîa pré frumos cu vin de Cotnar și lăuda vinul foarte, și încă mai bine le plăcea vinul cel cu pelin, și mult se mira cum spre partea lor nu se face vin cu pelin *așa* bun...”

Doîna „Oltul”:

Oitule, căine spurcat,
Ce vii *așa* turburat?...
(G. D. T., Poes. pop. 820)

III°. *așa* „oui, aînsi, c'est aînsi”.

a) a f i r m a ț i u n e s i m p l ă .

Document moldovenesc din 1642 (A. I. R. I, 1 p. 24): „*așa* mărturisim noi cu trupul și cu sufletul înainté lui Dumnăzău și înainté mării tale...”

Document muntenesesc din 1622 (A. I. R. I, 1 p. 31): „au întrebatu pe ore-cineva din oameni: a cui este moșia pe acelu vârful frumosu? le-au spusu cinevaș că este a noastră moștenilor Brănești; dumnélor auzindu *așa*, au venitu la noi și ne-au întrebatu...”

Basmul „Aleodor împérat” (Ispirescu, Legende p. 45):

„— Să facem legătura.

„— *Așa*?

„— *Așa*.

„Se puseră și făcură legătura...”

A. Pann, Prov. I, 101:

— Ce mă porți din pom în pom,
Ca căscat din om în om?

— Dar ce? o întrebă el,
Căscatul umblă ast-fel?
Dise ea: dar au nu scii?
Giaba dar ești între vii!
El privind'o a respuns:
Așa, bine că mi-ai spus...

Cu o nuanță ironică la Gr. Alexandrescu, „Mulțumirea“ :

Așa! Imi trimiți daruri, iubită copiliță?
Abia ești de o palmă, și vrei să te slăvesc..

Tot de aci se ține locuțiunea „*așa*” să scii.“

Costache Negruzzi, Cărlanii, sc. 4 :
„Miron. — Pentru mine? Mări ce spuî?
„Terinte. — *Așa* s'o scii, pentru tine, sermane omule...“

Ion din St. Petru, 1620 (Mss. în Acad. Rom. p. 11) : „*așa* să știți, că Dumnezeui voștri căți aveți, elinești și ai Indiei și ai Persilor, toți sămtu în iadū...“

Tot aci în legătură cu imperativul „*fie!*“ :

Impăratul țise : *fie* și *așa* cum țicî...
(Fann, Prov. II, 128)

C. Negruzzi, Cărlanii, sc. 13 :
„Lionescu. — Ce te mării? Eî bine, să'ți dau înapoi sărutarea ce ți-am luat'o.

„Domnica. — Ba mă rog.
„Lionescu. — Fie și *așa*, dacă vrei...“
Doină :

Orî-cum *fie*, *așa* *fie*,
Ești frumoasă și'mî placî miel...
(Alex., Poes. pop. 3 868)

Apoi locuțiunile : *așa* a fost să *fie*...
așa 'ți trebue!.. *așa!* na!.. uite *așa!*..

Afirmativul „*vedî așa*“ exprimă mulțumirea de a vedé realizându-se o dorință saū o prevedere.

Doină oltenescă :

Ți-o fi dor, surato, dor,
Ți-o fi dor de-un puîsor ?
— *Vedî așa*, surato fa!...
(Vulpian, Texturi p. 104)

În limba veche, ca și la țeranii de astăzi, „a afirma“ se exprimă prin : țice că este *așa*, iar „a nega“ — că nu'î *așa*.

Pravila Moldov. 1646, f. 84 : „mai adevărate sămtu mărturiile cariledzică că iaste *așia* decâtu ceia ce dzică că nu-i *așia*...“

b) afirmațiune repetită :
Balada „*Vidra*“ :

— *Așa* este, Vidro fa?
— *Așa*'î, Stoene. *așa!*
Am țis'o și 'nc'o mai țic
Că mî-e drag cine'î voinic
De se luptă făr'a cere
Agiutor dela muîere..

Simeon Movilă Vodă, 1602 (Cuv. d. bătr. I, 116) : „*așa* vă grăescu, și mai mult să nu-i învăluit pre călugăr, *așa* vă grăescu...“

Silvestru, 1651, ps. LXIX :

Să se întoarne îndegrab rușinându-se carii zic mie <i>așa</i> , <i>așa</i> ...	Avertantur statim erubescentes qui dicunt mihi Euge, euge...

Îar la margine ca scoliă : „bine e, bine e.“

Repețitul *așa* exprimă noțiunea de „chiar *așa*“; dar pentru mai multă energie se pôte întrebuița și după *chiar*.

Costachi Stamati, Ciubăr-vodă (Muza I, p. 106) :

Că ceia ce eū v'am spus
Chiar *așa* aū fost, aū fost..

și mai jos (p. 124) :

Chiar *așa*, *așa* aū fost...

În loc de repețitul *așa* — *așa* se pôte țice : mai *așa*, însă numai cu o nuanță ironică.

Alexandri, Florian, și Florica, sc. 2 :
„Florica. — Mai frumoasă viéță unde se dă ?

„Colivescu. — Nu'î *așa* ?

„Florica. — Mai *așa*...“

Când e vorba de o acțiune continuă,

afirmațiunea nu se exprimă prin repetiția lui *așa*, ci prin tot *așa*.

Miron Costin, Letop. I, 231: „Domnia lui Stefan-Vodă Tomșea precum s'au început în vărsări de sânge, tot *așa* au ținut...”

Afară de repetiția energică *așa așa*, există o repetiție comică: *așa și așa* „tellement quellement”, pe care o au de asemenea Latinii din Occident: span. *asi asi*, ital. *così così*, sicil. *accussi accussi* etc. Mai este apoi o repetiție și mai comică, când vorbește cine-va despre discursul altuia, zicând: „și a spus *așa și așa și așa...*”

Ce-va analog la Neculcea, II, 330, în reproducerea sfaturilor ce le da Turcilor un Svedjian în privința resboiului cu Rușii: „el *așa* socotește, să gătescă vezirul patru-sute de tunuri, și *așa* cu acele tunuri slobozind odată și de două ori și de trei ori, ar pute rumpe obuzul moschicesc, să'l spargă să facă drumuri pîntr'insul lovind acele multe tunuri, și *așa* cu acel meșteșug pôte să biruască...”

Tot de felul acesta la Alexandri, Gură-cască: „Timpurile sînt grele, politica Europei *așa și așa...* Trebuie dar ca adevărații patrioți să chibzuie...”

Basmul „Făt-frumos” (Ispirescu, Legende p. 166): „Ce rău ai făcut de n'ai venit și tu la biserică, că a venit un tîner îmbrăcat *așa și așa*, a făcut *așa și așa*, și numai decît a plecat de au remas toți cu ochii după el...”

Mai menționăm aci locuțiunea: *adă așa*, *măine așa*.

Basmul „Copiii văduvului” (Ispirescu, Legende p. 337): „*Adă așa*, *măine așa*, trecea zilele ca păcatele de iute...”

Cîntec muntenesc:

Adă așa și măini așa,
Vestea de el se ducea

Din Chișina pînă 'n Gulesci,
Din Rudeni la Bucuresci...

(G. D. T., Poes. pop. 293)

„In Banat se dice: tiri *așa* tiri *așa* în loc de: ori *așa* ori *așa*; se mai dice și: ni *așa* ni *așa*, pentru: o dată *așa*, o dată *așa*” (S. Liuba, c. Maidan).
v. *Ni. — Tiri.*

c) afirmațiune conclusivă.

Ca ultimul grad de afirmațiune, este *așa dar* sau *așa dară* „ergo, c'est ainsi donc...”

Pann, Prov. II, 91:

„Munca pe om nici o dată nu'l lasă a flămândi, Când cu firea 'nbărbătată noptea o va face și. *Așa* dar d'aci 'nainte să nu ședem lenevoși...”

Un grad mai slab de aceeași noțiune se exprimă prin și *așa* „itaque”:

Neculcea, II, 288: „și *așa*, sosind temeiul Nemților, i-au luat pre Turcii pre toți de grumadi...”

La interogativ: *așa?* sau: *așa dară?* însemneză „eh bien?” provocând orecum o conclusiune dela cel întreat.

Tot într'un mod conclusiv, dar ironic, se întrebuinteză *așa* în loc de interjecțiunea „Aș!” care este de o altă origine și despre care s'a vorbit la locul seii.

Alexandri, Barbu Lăutarul: „Când se întâmpla de se îndrăgia vre-un cuconăș de o cuconiță și vrea să'i spue alénu sufletului, socotiți că'i sciea răvășelele franțuzesci ca în ziua de astăzi?... *Așa!*... Mă punea pe mine de cântam nopti întregi pe supt ferestrele ei...”

IV°. *așa* „a de o, a de o que”.

Pus la începutul propozițiunii, cu sens de „atât de mult”, *așa* este foarte energic, mai ales în poezie.

Doină din Bucovina:

Așa 'mî vine câte-o dată
Să dau cu capul de pétră.

Așa 'mî vine une-orî
Să béu otravă să mor...

(Marian, II, 184)

Doîna din Ardél:

Așa 'mî vine câte-o dată
Să mă suflu la munți cu pétră,
Să 'mî fac ochișorii roată,
Să mă uit în lumea tótă.
Așa 'mî vine une-orî
Să mă suiú la munți cu florî,
Să mă uit pe la surorî,
Dóră 'mî vèd batâr una
Și 'mî mai stîmpër inima.
Așa 'mî vine une-orî
Să mă suiú la munți cu florî,
Să mă jeluesc la norî,
Să 'mî mai trecă de plânsorî!

(J. B., Trans. 201)

Nu măi puțin energic este *așa* în
aceiași pozițiune, dar preces de șîi ca
latinesce în „atque adeo“:

Ș'așa cântă de duios
De se lasă frunđa jos,
Ș'așa cântă cu durere
De mai tótă frunđa pere...

(Marian, Buc. II, 10)

saú:

Cântă puflu cucului
In mijlocul codrului!
Ș'așa cântă de cu dor,
Frunđe în vînt că sbor;
Ș'așa cântă de cu jale,
De pică frunđa pe cale;
Ș'așa cântă de duios,
De pică frunđe jos!

(J. B., Trans. 220)

Câte-o dată aceiași vigóre presintă
așa pus la sfîrșit.

Doîna din Moldova:

De me'î bate cu gardul,
Tot m'oiú iubi cu altul!
Așa 'mî cere sufletul,
Așa 'mî este umbletul...

(Alex., Poes. pop. 2. 234).

Vº. *așa* n u m a î.

Insoțit cu n u m a î, fie după saú
înainte, *așa* capetă înțelesul de „cu
ușurîntă“.

Lumea mea cea frumușea
Se petrece num'așa;
Lumea mea cea frumușică
Se petrece 'ntr'o nimică...

(J. B., Trans. 218)

unde n u m a î *așa* se comentéză prin
„într'o nimică.“

Pravila Moldov. 1646, f. 42: „nu va
putia nime să cêrce pre locú strein
pentru se găsescă comoară fără de
voia stăpănului acelu locú; iară de
va cerca și de va găsi fără svatulú
stăpănului celuia cu locul, *aștia* numai
den capul lui, nu va rămănia să fie
a lui...“

Ibid f. 66: „*aștia* numai într'o pizmă
va vrîa să'l ucigă...“

Gheorghe Stefan Vv. 1656 (A. I. R.
III, 230): „Domniia mé și cu tot sva-
tul nostru n'am crezut nice pre unii
așé grăind numai cu gurile...“

In basmul „Voinicul cel cu cartea“
(Ispirescu, ed. 1 p. 108): „Dară ce cre-
deți, că Arapii mi'l lăsară numai *așa*
cu una-doă? nici să vè gândiți!...“

In basmul „Poveste țărănescă“ (ib.
257): „cel ce a făcut o asemenea vi-
tejie, nu cređ să se fi culcat pe urechia
aia, și să fi stat numai *așa* cu degetul
în gură...“

Cu același sens se întrebuintéză în
vechile texturi construcțiunea *așa* fi-
e ș t e - c u m .

Pravila Moldov. 1646, p. 4: „De nu
va lucra pământul bine cumu să cade,
ce va sămăna *aștia* fieșú-te-cumú, a-
cesta să nu ia nimică den roada ce va
face acelu pământú...“

Lîngă n u m a î *așa* saú *așa* fie ș t e -
c u m se alătură c a m *așa* „à peu près“,
„pas tout-à-fait.“

In basmul „Cele doă-spre-đeci fete“
(Ispir. 239):

„—Care va să đică, tu te-ai țînut
după noi și scii unde mergem noi
nóptea?“

—Cam așa, Măria ta...”

VI°. *Ța c' așa.*

Exclamațiune față cu o întâmplare neprevădută și ciudată, dar nu de o mare importanță, ce-va ca în francesă „en voici d'une autre!”, *Ța c' așa*, literalmente „ecce sic”, și-a dobândit în poezia poporană din Transilvania un loc special tocmai în capul unor doine de această natură.

Cântecul unuia căruia 'i place mai mult mama decât feta :

Foiă verde *Ța c' așa*,
Dragu mi-î de dumneța,
Dar mai drag de maică-ta...

(J. B., Trans. 874)

saū :

Frunță verde *Ța c' așa*,
Temnița-î numai colea:
Ce lucru pôte să fie
Să mă bage în robie!...

(ib. 101)

saū :

Foiă verde *Ța c' așa*,
Poruncit'a bădița
Pe-un spic verde de secară
Să mă duc, că el se 'nsoră...

(ibid. 98)

În loc de „*Ța c' așa!*” se întrebuintează une-orî, cu o mică nuanță de sens, exclamațiunea „*Țan așa!*”, care ar fi lătineste „en sic”.

Plângerea unui recruta la Alexandri, Șoldan : „cât ți-î diulica Domnului de mare, mă țin la sora, ca pe un cocostarc, *Țan așa!* numai într'un picior...”

VII°. *asa* în jurăminte.

Acest *asa*, bogat deja la vechii Romani : „ita me di ament !” „ita sim felix !” „ita valeas !” etc., e nu mai puțin răspândit la Români :

asa să'mi ajute Dumnețeu !
asa să am parte de... !
țeu că 'i *asa!*
asa țeu ! etc.

În Călătoria Maiceî Domnului la Iad, text de pe la 1550 (Cuv. d. bătr. II,

326), între cei pedepsiți vedem și pe : „acea su cea ce'u țuratu pré cinstita cruce și dzicu : *asa* mi agute Dumnețau și sila cruciei !...”

Între cele-lalte, e foarte interesant jurămîntul „*asa* să trăesc”, sau „*asa* să trăesci”, deja la Romani : „ita vivam !” „ita vivas !”

În basmul „Porcul cel fermecat” (Ispir., 54) : „*Asa* să trăesci, bătrânico, *Ța* spune'mi d'a minune ce are bărbătu-meu... ?”

Alexandri, Rusaliile, sc. 4 :

—*Asa* să trăesci ?
—*Asa* să trăesc !
—Că tu mă iubesci ?
—Că eu te iubesc !
—Și, țeu, nu glumesci ?
—Și, țeu, de glumesc !
—*Asa* să trăesci ?
—*Asa* să trăesc !

Jurămîntul „*asa* să trăesc” e foarte obicînit și la Macedo-romani : „*asi* si banezu !” (Bojadschi, 124).

VIII°. *asa* de danț.

Nu există mai nici o horă țărănească pe care să n'o însoțescă corul sgomotoșelor *asa*. În Transilvania, mai ales, prin *asa* se încheieă aproape toate strigătele de danț :

Place-mi mie d'a juca
Cu drăguța altuia,
Că să uită pe sub gene
Și de mine că și-o teme !
Asa, copile !..

(I. B., Trans. 360)

saū :

Dragele mele nepote,
Nu vè pot juca pe toate ;
Faceți bine și ertați,
Că pe rînd toate jucați !
Asa, măi ! ..

(Ibid. 363).

saū :

Mândră maic'am mai avut !
Copil mîndru m'a făcut :

M'a băiat cu flori de munte,
Toți gura să mi-o asculte,
Măndrele să mi-o sărute,
Hop așa, măi!..

(Ibid.)

sașu :

Pentru tine, mândră hăi!
Mi-a perit iarba 'ntre vâi
Și bucatele 'n hotară
Noe clăi și noe cară,
Noe cară de secară
Și noe de grâu de vară!
Așa dău, copile!..

(Ib. 369)

În „Turca“ sașu „Cerbul“, ast-fel cum se joca în ajunul Crăciunului în unele locuri din Ardeal, unul din strigăte este (P. Olténu, Hațeg) :

Așa joca calul meu,
Cându'i dau câte-un jisdău!
Așa joca lépa mea,
Cându'i dau câte-o nua!..

În fine, printr'un tradițional așa se isprăvesce mai tot-d'a-una basmul românesc :

Iar eu încălecaî pe-o șea
Și vè spusel dumnévostre așa,

o formulă pe care Julia Hasdeu (Théâtre, p. 369) a dat-o franțusese :

Je montai en selle
Et vous contai cette kyrielle.

În unele locuri (Ispirescu, 182) :

Și m'am suit pe-o șea
Și am spus'o așa;
M'am suit pe o rótă
Și am spus'o tótă!

IX°. Filiațiunii istorico-filologice :

a) Dialectul daco-român :

O formă ași s'a conservat numai în compusele ași și și și așijdere, pe cari veđi-le la locul lor. Formele existinți sînt : așa sașu așia, așă sașu așe, uneori șa, șă sașu șe, și poeticul dașare cu un ἀλαξ λεγόμενον dașare.

Forma așe adesea la Pompiliu, Sibiu, 19, 21, 23 :

Nici așe n'ai avé pace,
Că eu un pescar m'aș face..

Jura badea și nu prè,
Că scia c'a fost așe..

Alei slugă, fétul meu,
De ce musci tu așe rêu...?

Dintre cei vechi, așe nu e rar la Dosofteiu, de ex. 1672, f. 163 :

Ca otava ce să tréce
De soare și de vint réce:
De deminéță'i cu floare,
Sara'i véștedă de soare,
A doa dză să usucă
Ca 'n cuptoriu cînd o aruncă,
Așe cu lesne ne arde
Urgié ta și ne scade..

„La noi în Banat se dice adesea așe pentru așa“ (D. Recénu, c. Bucova).

Forma așă resultă mai adesea din acomodatiune cu scurtatul „î=este“, astfel că „așă'i“ circuléză în aceiași frasă cu „așa este.“

I. Créngă, Povestea lui Arap-alb (Conv. lit. 1877 p. 173) : „Ei, dragul tatei, așă-i că s'a împlinit vorba ceia...?“

Ibid. p. 182 : „— Ei, Harap Alb, așă-i că iar te-a ajuns nevoea de mine? — Așa este, măicuță...“

Ibid. p. 183 : „— Ei, Harap Alb, dise sfînta Duminică, așă-i că am scos'o la capét și asta? — Așa, cu ajutorul lui Dumneđu...“

Alexandri, Arvinte și Pepelea, sc. 10 : „așă-i c'am pățit'o? Care vra să dică, am casă și nu's stăpân într'insa... Așă-i că m'io întors șurubu pușchiu cel de Pepelea?...“

„Forma șa, care se întrebuintéză în expresiunea „șă și șă“, lipsesce în dicționarul d-lui Cihac.“ (Burlă, Studie filol. 86).

Basmul ardelenesc „Orb-împérat“ (Tribuna din Sibiu, 1886 No. 101) : „Trece un an, și feciorul cel mai mare nu mai vine, nici șa, nici șa...“

Basmul „Pepelea“ din Bucovina (Sbie-

ra, Povești p. 22): „—Mi se pare că ne-am înșelat amîndoi!—Ba ș a ș aș a'î! răspune celalalt...“, unde „ba ș a ș aș a“ represintă pe: „ba ș a și aș a.“

Forma cu proteticul *d* ca în *dalb* :

Calapod îi respundea :

Dacă e tréba *daș a*...

(Marian, Bucov. I, 68)

saù :

— Măi femeel tu 'mî cânți mie?

— Ba! bărbate, nu 'ți cînt ție,

Daș a merge cîntecul,

Bată-te 'ntunericul!

(Ibid. II, 206)

Doîná din Ardél :

Daș a 'î, Dómnne, 'ntre străinî

Ca mlădița între spinî:

Suflă vintul ș'o clătesce,

De toți spinîi mî-o lovesce!...

(J. B., Trans. 195)

Intr'o notiță versificată, scrisă de mână în secolul XVII pe scórța Omiliarului Coresian din 1580, canonicul Ci-pariù (Organul 1848 No: 62) citește :

.....
 Poruncit'o ferimanu,
 Feriman di 'npărăție
 Să lipsescă Vodă din Domnie;
 Dunde în masă n[e]pusă
 El în mână ș'o luară
 Și dâncepu da cetire,
 Lacrămile 'l podidiră;
 Iar ce Doamnă de Stănceuți,
 E din gralu *daș a* îi grăire:
 Nu gândi Doamne nimica,
 Vom dari v'uin blid de galbeni,
 Și va f[i]l Doamne *daș are*...

unde vedem alături cu proteticul *d* în dunde, dincepu și dacetire, nu numai forma *daș a*, dar încă o formă *daș are*, cu același inorganic *-re* ca la Iarnik-Bărsan p. 355 :

Frunză verde și frunzare,

Măi bădiță Ionare etc.

Să observăm însă că'n unele casuri *d* din *daș a* pòte fi conjuncționalul *d* a

scurtat din „dar, dară“, ca în unele exemple de mai sus; iar în altele este învederat prepoziționalul *d*e, bună-oră :

Pravila dela Govora, 1640, f. 13 : „Episcopulù ce va fi negrijnicù de biserică și se va mähni de rugăciune și popii nu-i va învăța de *aș a*, ce și acéle le va lăsa...“

I. Créngă, Povestea lui Arap-alb (Conv. lit. 1877 p. 176) : „fînd-că a venit vorba de *e-aș a*, îți spun ca la un frate...“; și mai jos, p. 177 : „Dacă ți-i vorba de *e-aș a*, ai să 'ți rupi cîochinele umblând...“

Jipescu, Opincaru p. 79 : „Lumi nici pîn gînd îi trece că omului cu mintea plăsmuitóre îi ie felu d'*aș a*, adecă cea ce cugetă nalt, copt și mare, ie târđior la vorbă...“

Tot acolo, p. 134 : „Iacă, vere, reù și reù, nu sè pòte ma i d'*aș a*...“

Mai adăugăm că în vechile texturi rustice ne întimpină *aș a* scris la sfîrșit cu duplul aa : „*aș a* amu aflatu cu alé noastré suflété...“, dar tot acolo mai jos : „*aș a* amu aflatu...“ (Tudor Logofét, Muscel, circa 1580, Cuv. d. bătr. I. 38.) În alte texturi finalul *a* din *aș a* se fusionéză cu inițialul din verbul auxiliar : „*aș au* fost=*aș a* au fost...“ (Gherghi, Tîrgoviște, 1602, Cuv. d. bătr. I, 22), după cum se fusionéză mai tot-d'a-una în viul graù.

Doină din Banat :

Aș'aù đis frunđa de fag,
 Să iubescl cu cin' ți'î drag :
Aș'aù đis frunđa de prun,
 Să iubesc și să nu spun ;
Aș'aù đis frunđa de nuc,
 Să iubesc și să mē duc...

(S. Lîuba, c. Maîdan).

b) Dialectul macedo-român :

S'a conservat forma primitivă *ași* alături cu *așițe*, adecă *așice*, cu *-ce* întocmai ca în *atunce*, *aice* etc. La Româniî din Epir și Tesalia se aude o

formă și mai veche : *acși*, *acșiți*, *acșice*. Confruntarea acestor diferite forme v. la Miklosich (Rum. Untersuch. I, 62).

c) Dialectul istriano-român :

Forma primitivă *ași* s'a perdut, conservându-se numai *așa*, afară de adjectivul *așava* „tel“, în care finalul *-va* este o imitațiune după sinonimul slav *tak o vŭ* „tel“ din *tak o* „comeța“.

Din cele două etimologie ale lui *așa*, una din lat. *aeque-sic*, propusă de Diez și susținută de Cihac, cea-laltă din lat. *eccum-sic*, preferită de Flecchia, cari ambele explică pe *c* în macedo-românul *acși*, în ital. *così* sau *cusì*, sicil. *accussì*, vechiū provental *acsi*, brescian *icsi* și altele, numai derivațiunea din *eccum-sic* ne satisface pe deplin. Ca sens, *eccum-sic* se justifică prin românul „*îac'așa*“ ; ca formă, trecerea lui *ecc-* în *ac-* ne întimpină de asemenea în *acel*, *acest*, *acolo* etc., cari ne apar tot cu *ac-* în limbile romanice occidentale, pe când latinul *aeque* n'a dat naștere nicăiri la o formațiune analogă. Cu pierderea lui *c* prin asimilațiune, românului *așa* sau *ași* corespunde span. *así*, catal. *assi*, portug. *assin* etc. Prin nasalizare, s'aū format lombardul *insci*, vechiū span. *ansi*, franc. *ainsi*, în privința cărora etimologia lui *Ménage*, Littré și Brachet dela o formă latină separată *in-sic* „*mot-à-mot en ainsi*“ este inadmisibilă, ca una ce nesocotesce cele-lalte paraleluri romanice. În macedo-românul *acșice*, cea mai completă din toate formele neo-latine, se resfrânge un prototip latin arhaic : *eccumsice*, cu „*sice*“ pentru „*sic*“ ca la Plaut. La Reto-Romani, ca și la noi, există o formă cu *-a* și o altă cu *-i*, punându-se *ași* de 'nainte unui adjectiv sau adverb : „*aschi* bein, *aschi* mal“ etc., dar *așă*, când stă deosebit sau când vine după un verb : „*far*

aschia, dir *aschià*...“ (Carigiet, Raetorum. Wtb. 1882, p. 15).

Finalul *-a* în *așa* = reto-rom. *aschia* n'are a face cu emfaticul *a* din *acum-a*, atunci-a, aiuri-a etc. (v.⁵A), care nu e nici o dată tonic și este specific românesc, ci rezultă din diftongirea scurtului *i* în latinul *sic*, după cum s'a diftongit scurtul *i* și în „*abia*“ din lat. *vix*. Deși nu latine clasice, totuși cele trei forme române *acși* *ași* și *așa* sint dară romanice generale. Lingă *eccum-sic*, literalmente „*îac'așa*“, comun tuturor Neo-latinilor, atât în ramura occidentală cum și 'n cea orientală, latina rustică mai avea un „*alterum-sic*“, mai puțin respândit și numai la Apus, de unde franc. *aussi*, vechiū *altressi*, literalmente „*încă o dată așa*“, de ex. în *Chanson de Roland*, v. 3329 :

„*Altresi blanches cume neif sur gelée*...“

v. *Așiși*. — *Așijdere*. — *Și*. — *Cum*. — *Cât*. — *Atât*...

². *Așă*, adj. ; tel. Conservând forma sa adverbială, *așa* funcționează adesea ca un curat adjectiv. De patru ori în proverbul : „*la așa* barbă, *așa* răsătură ; *la așa* cap, *așa* chiulaf“ (Pann, II, 52) „*telle* barbe, *telle* rasade ; *telle* tête, *tel* bonnet“. Une-ori numai din totalitatea frazei se poate înțelege, dacă *așa* este adverb sau dacă 'i adjectiv. În exclamațiunea : „*așa* te voiu, băete!“ el este adverb, când îl punem în legătură cu „*voiu*“ : „*ita* volo te esse“, iar în legătură cu „*te*“ este adjectiv : „*talem* te esse volo“. Apoi este adjectiv în frasa : „*așa* ce-va nu 'mî vine să cred, atare lucru nu 'mî vine să cred, unde ce-va figurază ca substantiv“ (Laurian-Massim, v. *asia*).

Balada „*Român Grue Grozovann*“ :

Dar colo, cât colo'n fund,
Iat'un negru cam rătund,

Care sóre n'aú veđut
De când mã-sa l'aú făcut;
La el Grue se ducea,
Mâna'n cómã cá 'i punea,
Din loc nici cá mi'l clintla:
Așa cal îi trebuia...

Basmul „Đina đinelor“ (Ispirescu, Legende p. 213): „le lãsa gura apă la toți după o așa bucată...“

Când adjectivul *așa* „tel“ e pus în corelațiune cu cum, atunci și acest din urmă încetězã de a fi adverb, adjectivându-se cu sensul de „quel“.

Balada „Bogdan“:

Cum era și nuntașul,
Așa 'i da și postavul...

Cu sens adjectival, *așa* a devenit tipic într'o mulțime de locuțiuni ca: *așa* e povestea, *așa* e tréba, *așa* e glóca, *așa* e vorba etc.

Alexandri, Cinel-cinel, sc. 13 (cfr. Arvinte și Pepelea, sc. 4):

„Graur.—Dacă aș vra să te sărut, nici cá te-aș mãi întreba.

„Floricã.—Ba đeu!

„Graur.—Dec! nu cum-va te-ai fa-soli póte?

„Floricã.—Mai scii?

„Graur.—E, e, e! Nu mẽ face, cá eú acuz cerc.

„Floricã.—Ean córcã, să veđi.

„Graur.—Așa ți 'i povestea fa? A-poí așteptã (se repede s'o sărute)...“

Doină din Ardél:

Vecinã mãndruț' alésã,
De bãdițu mẽu te lasã!...
Sã scii tu, vecinã, bine
C'asa-í povestea cu mine:
Sã bolesc la pat o lunã,
Cum mẽ scol, ți-l iaú din mãnã,
Și să zac chiar patru ai,
Cum mẽ scol, bãdișor n'ai!

(J. B., Trans. 278)

saú:

Acum decã'í tréba-*așa*,
Spune-í, dragã, mãlcã-ta
Sã 'ngrãdészã ulița

Tot cu in și cu pelin,
Sã nu ne mãi întãlnim...

(Ibid. 61)

În fine, legat cu noțiunea Destinului:

Nu plãnge, iubita mea,
Cã scrisa nóstrã 'i *așa*!.

(Ibid. 147)

Alexandri, în notã la Miorița: „în-tãmplãrile lumii il gãsesc (pe Român) tot-d'a-una pregãtit a primi lovirile lor, cáci el se întãresce în credința mãngãetóre cá: *așa* i-aú fost scris! *așa* i-aú fost zodia! *așa* i-aú fost sã fie! etc.“

„Ursita o numesce poporul și Datã, đicénd: *așa* i-a fost Ursita! saú: *așa* i-a fost Data!“ (N. Sãnzian, Hațeg).

O locuțiune tipicã din Colinde: „*așa*'í legea din bãtrãni=telle est l'ancienne coutume.“

Colindã din Dobrogea:

Mergã calul cel de dar
Alãturi pe lingã car,
Și rãdvan lingã rãdvan,
C'asa'í legea din bãtrãni,
Din bãtrãni, din ómeni bun!...

(Burada, Cãlãt. p. 61)

La adjectiv, ca și la adverb, *așa* se gradézã.

Doína „Puișorul mẽu“:

De'í lua una frumósã,
Dumneđeu sã'ți facã casã
De copil și de nevastã;
De'í lua din mãi urite,
Dumneđeu sã nu'ți ajute;
De'í lua-o mãi *așa*,
Sã nu ai parte de ea...

(G. D. T., Poes. pop. 323)

Adjectivul reduplicat „*așa* ș' *așa*“ în-semnézã „médiocre“: cutare e un scriitor *așa* ș' *așa*, un artist *așa* ș' *așa*, etc.

Alexandri, Iorgu dela Sadagura, act. I, sc. 7: „*Așa* ș' *așa*, nici pré pré, nici fórte fórte...“

v. ¹ *Așa*. — *Asemenea*. — *Atare*.

Așãșí. — v. *Așiși*.

Așâ. — v. ¹. ². Așa.

Așâși. — v. Așiși.

Așău (plur. *așăuă*), s. n.; t. d'Agrie.: hoyau, hou. Maghiarul *ásó*. Cuvânt întrebuințat la Români de peste Carpați ca sinonim cu *hârleț*.

Povățuire către economia de câmp, Buda, 1806 p. 118: „hârlețul (*așăul*) iaste o lopată de fer ascuțită la vârș și cu tăiș făcută pe de laturî, sau o lopată de lemn cu fer ascuțit în capăt, cu caré se sapă pământul...”

v. *Hârțet*. — *Ungur*.

Așè. — v. ¹. ². Așa.

¹. Așcă. (plur. *așce*), s. f.; t. milit.: bassinèt d'une arme à feu. Poënar—Aaron—Hill: „Bassinèt, *așcă*, tigare la armele de foc”. Se rostescé și aspirat: „*Hașcă*, tigare la pușcă sau pistol” (Lex. Bud.). Pe de o parte, cuvîntul nu pôte fi vechiû, de órà-ce se referă numai la o armă inventată în timpî modernî; pe de alta, el are tótă aparința unûi deminutiv prescurtat. Sinonim mai respândit este tigare, care cuprinde același sens de uneltă scobită sau gólă în lăuntru, pe care'l găsim în francesul „bassinèt”, în germanul „Zündpfanne, Pfanne”, în englesul „pan”.

v. *Pușcă*. — *Tigare*.

². așcă. — v. -*așcu*.

Așche s. așchiă (plur. *așchi*, *așchi* și *așchi*), s. f.; éclat de bois, copeau, cale, esquille. „Bucată, fâșiă, țandără luată în lungul lemnului sau dintr'un os” (Costinescu). Din latinul *astula*, de unde *așche* întocmai ca „veche” din „vetula”, proventalul *ascla* (Cihac), sicilianul *asca*, *aschi* „pezzetto che

nello spacar il legno si vien a spiccare” (Traina). Din forma organică dissilabică *așche* se face deminutivul *așchiță*; din forma lungită trisilabică *așchi*, care se rapórtă către cea-laltă ca „unghiă” către „unghe” sau „funiă” către „fune”, se face deminutivul *așchiuță*. E sinonim cu *surcea* și *țandără*, cari însă pot să nu fie lungi și subțiri, pe când în *așche* lungimea și subțirimea forméză elemente esențiale.

Dicătóre: „Copaciul mare dintr'o *așchie* nu se taie” (Pann, III, 18), a căriia filiațiune greco-latină e urmărită de d. G. D. Teodorescu în studiul seú despre Proverbi.

Alt proverb: „*Așchia* nu sare de parte de butuc” (Jos. Lita, Transilv.); mai obicînit: „*surceua* nu sare...”

Costachi Stamati, Muza I p. 118:

Iar mădracele s'aû rupt,
În *așchi* s'aû țandurit,
Dintre care câte-va
Pin' la sóre aû ajuns...

A. Pann, Prov. I, 92:

Tae pină nu mai pôte,
Așchi peste *așchi* scôte...

Jipescu, Opincaru p. 153: „Unde conăcesc ei, acolo scot crăcanili, scapără, fac și ațiță focu supt ele cu gătéje, cu ogrinjî, cu surcele, cu *așchi* și cu ce găsec...”

E nu mai puțin întrebuințat pluralul *așchi*.

A. Odobescu, Pseudokyn. p. 195: „să'mi adun în mânunchiu notițele, răsipite aci ca *așchiile* și ca surcelele ce se 'mprăstie fără folos când, cu o teslă reû mánuită, o calfă de dulgher stângaciû cîopărtescé birna...”

P. Ispirescu, Snóve ed. 2, p. 52: „Pină atunci călătorul adunase nisce rascote, surcele și *așchi* de lemne ce putea afla prin bătătură, și atîțase un focșor bunicel, puind și crăcanele...”

Se aude pe a-locuri și aspirat : *hașchiă*, *hășchiș*.

De la Vrancea, Sultanica p. 205 : „coda biciului i s'a spart în *hășchiș* și sar din ea pusderii...“; și tot acolo, p. 208 : „în gură avea *hășchiș* din scândura dricului...“

Pluralul corect *așchi* din *așche* se mai găsește la mitropolitul Dosofteiu, Synaxar 1682, oct. 31 (f. 97 a) : „strujindă pre svântul cu aciale brăncă au mănășu de heră cu unghile ascuțate, sărindă *așchi* de carnea svântului...“

v. *Așchiez*. — *Surcea*. — *Țandără*.

Așchiesc. — v. *Așchiez*.

Așchièz (*așchișat*, *așchișare*), vb.; briser ou tailler en éclats. „A *așchia*, a țândări, a lua șuvițe, fășii lungi din ce-va solid, a reduce în *așchiș*“ (Costinescu).

„Lemnarul tae lemnele; bărdășul le *așchiesce* ș'apoî le cîoplesce, le rătéză, le scobese...“ (R. Simu, Transilv., c. Orlat).

v. *Așche*.

Așchiță (pl. *așchițe*), s. f.; petit éclat de bois, petit copeau. Deminutiv din *așche*. *Surciă*. *Țândărică*. Doîna din Banat :

- Dar cine l'a fărmeecat?
- Doê fete din alt sat.
- Da cu ce l'au fărmeecat?
- Cu *așchiță* din portiță,
- Cu pulberê din uliță,
- Cu ghlorghini din trei grădini,
- Cu apă din trei fântâni...

(S. Liuba, Banat, c. Maidan)

Îar într'o doîna din Ardél :

- Cu otravă
- Din Sucévă,
- Cu *așchiță*
- Din portiță,
- Cu pěr galbên din cosiță...

(Familia, 1886 p. 43)

v. *Așche*. — *Așchiuță*.

Așchiuță (pl. *așchiuțe*), s. f.; petit éclat de bois, petit copeau. Deminutiv din *așchiș*.

Ghicitorea bucovinénă despre „Sită“ (Sbiera, Povești p. 320) : „*Așchiuță* din pădure, mihohò din câmp, și lîop-lîop în casă, ce'i aceia?“

v. *Așche*. — *Așchiță*.

— *âșcu*. — v. ³ — *aș*.

Așed (*aședut*, *aședare*), vb.; asseoir, placer, ranger, fixer, établir, instituer, installer, apaiser, tranquilliser, convenir, stipuler, fiancer. Raportul logic între *așed* și *șed* e întocmai ca latinesce între *sedere* și *sedare*. Noțiunea „șed“ este cea fundamentală în *așed*, indicând însă anume o lucrare transitivă sau mai bine causativă prelungită : *așed* însemneză „fac să ședă altul pentru mult timp sau într'un chip traînic“; iar reflexivul m ê *așed* : „fac pe mine însumi a ședé într'un chip traînic sau pentru mult timp“.

Act moldovenesc circa 1650 (V. I. R. III, p. 220) : „au fugit de-au înblat hrânindu-să pren țară, și apoi au venit cu feçorii săi și s'au *așezat* de ședé cu feçorii săi pre partea fêtelor Gligorcii...“

Enachi Cogălnicenu, Letop. III p. 198 : „după mergerea la Țarigrad, [Grigorie Vodă] s'au *așezat* cu ședere la Kuru-Cișmè...“

I. Văcărescu, p. 40 :

Plec grabnic când voesc să șez,
Când voiú să plec, atunci m'așez...

În acest sens m ê *așed* este în antitesă cu îmblu, bună-óră tot la Văcărescu, p. 59 :

Îmblă uîmiți nu s'așază,
Tot doresc ca să se vază...

De aci noțiunea de *așed* se asociază obicnuit cu acea de scaun ca uneltă de ședere, mai ales când e vorba de tron : „a se *aședa* în scaun“ sau „pe scaun“ sau chiar „la scaun“.

Zilot, Cron. p. 6 :

Că cum *s'asé-lă* în Scaun, alt nimic nu 'ngrijui Decât : ôre cum ar face țera reuă a jefui?..

A. Odobescu, Mihnea-vodă, p. 11 : „Basarabiî, cari mai erau și Banî moștenî ai Craîovei, voiaă să *așede* pentru veciă nêmul lor pe scaunul Domnesc...“

Nicolae Costin, Letop. II, p. 6 : „s'au *așezat* cu domnie în scaun...“, iar la p. 11 : „au luat el domnia și s'au *așezat* la scaun...“ ; de asemenea p. 18 : „s'au *așezat* Duca-Vodă la scaun...“ ; p. 40 : „s'au *așezat* Cantemir Vodă la scaunul țării...“, etc.

De alminterea, cel puțin în graiul de astăzi, *așed* la însemnăză lîngă, iar când sînt mai mulți cari se *aședă* în mai multe puncturi nu departe unul de altul, atunci se dice : pe la — ; când însă toți se *aședă* în gîrurul unui singur punct : pe lîngă.

Costachi Negruzzi, Toderică : „Unî acum se și *aședa* la o masă de joc...“

Același, Sobieski și Români : „*Aședăți*-vă toți pe la metereze. Să nu dică Léhul c'a intrat într'o cetate românescă ca într'o țarină pustie...“

Același, Marșul lui Dragoș :

Viteji se *aședă*
Pe lîng'un mare foc,
Și Dragoș ospetéză
Cu dînșii la un loc...

Dela *așed* în scaun se trece d'adrechtul la noțiunea generală de *așed* pe un loc, pe o întindere mai mare sau mai mică.

Mitropolitul Dosoftefu, 1680, ps. LXVII :

Dumnezău a-
șiadzâ pre cei în-
tr'un gândü...

unde la Silvestru, 1651 : „Dumnezăuî carele sălășluiaște...“

Act moldovenesc din 1675 (A. I. R. III, p. 250) : „de cându au eșit din locul lor de unde lăcuța, au mârșu acolo la acé ocină de s'au *așizat*...“

Cantemir, Chron. II, p. 9 : „Gotthî, după ce au eșit despre părțile Mărei Baltică, au venit și s'au *asezat* pre locurile carile staü pre marginile Mării Negre...“

Ibid. II, p. 39 : „[Traian] tot nêmul lor [Dachilor] din Dachia au scos, și pre Romaniî săi în locul lor au *așezat*...“

La același, II, p. 46 : „multe Crăiî de varvarî acmu să întemeiasă, și altele începuse a să descăleca și a să *așeza*...“, *așed* e pus în legătură cu descălec, ca și când am dice : „s'a dat jos de pe cal și a ședut“.

De asemenea la Costachi Negruzzi, Scrisórea XXIX : „unde a descălecat și s'a *aședut* fie-care după plac și voe...“

Este interesantă tot la Cantemir, Chron. II, p. 284 : „cătî aü fost *așezatu*-să pre acele locuri, le-aü dat voe și slobozenie săștie cineșî locurile...“, metatesa sintactică curat poporană : „aü fost *aședatu*-se“ în loc de : „s'au fost *aședat*“.

Enachi Cogălnicenu, Letop. III, p. 195 : „îmblând din loc în loc, pe la Umbrărești, pe la Turcești și pe la Șărbănești, mai pe urmă și la Brăval, și de acolo la Galați, *aședându*-se acolo cu toată urdiea...“

Vom reproduce în întreg un interesant text biografic necunoscut, în care pe lîngă „mê *așed* în cetate“, adecă cu sensul de mai sus, ne mai întimpină o nouă nuanță : „mê *așed* în școală“, ca latinesce „assido in schola“

(Cic.), nu „assideo“. În traducerea de pe slavonesce a unui crisov dela Mateiu Basarab din 1646, tâlmăciul din 1746 țice (Arch. Statului din Bucur., Doc. Rom. II, No. 3, pag. 18): „Eu gréșniî Leontie Ieromonahul Tisméniî și dascalul domnesc, carele sînt de nîam Rumân Muntîian, Oltîian din județul Mehedinților, născut în orașul carele să numește Baia-de-aramă, și de mică vîrstă m'am călugărit aici în Sfînta Laură Tismana, apoi dorind de sfînta învățatură m'am instrăinat în țara Sărbîiască și *așzându-mă* în școala Pîia-sfîntitului Mitropolit kyr Moisei Petroviei al Bălgradului Sărbescă, am învățat grammatica slovenîiască la dascalul Maxim filosoful și Moscalul, fiind dumnélui trimis de Petru cel Mare împăratul Moscului prin rugăcînița și cêrerîia mai sus numitului Mitropolit ca să fie dascal Sărbilor, apoi din Dumnezeiasca socotîntă m'am dus la țara Nemțiască la împăratîiasca cetate a Beciului, apoi mergând în țara Moscului m'am *așzat* în vestita cetate Chievel și învățându-mă pre limba Latinîiască prin toate școalele împăratești de rînd, m'am nevoit ani 11...“

Dela „*așed* pe un loc“ venim la „*așed* la o trébă“, la o funcțiune, la o însărcinare.

Nicolae Costin, Letop. II, p. 55 : „aî *așzat* pre Ioan Buhuș Logorătul Caîmăcan...“

Nicolae Muste, Letop. III, p. 15 : „Atunce Petriceico Vodă și cu Grigorie Vodă s'aî sfătuit să se închine la Leși, să stea cu toțiî să bată pre Turci, să nu se *așeze* pa șă în cetatea Hotinului...“

Prin legătura sa cu șed, *așed* are un sens fundamental curat personal : *așed* pe cine-va, de unde se desvöltă apoi într'un mod metaforic aplicarea la orî-ce lucru, pe care nu numai îl

punem într'un loc, dar mai ales într'o pozițiune hotărîtă, așa cum trebuie să stea acolo, nu orî-și-cum : „ranger, arranger“.

Alexandri, Florin și Florica, sc. 1 : „Florica. — Ce faci tu acolo de ađi diminéță, ca un lăstun?“

„Florin. — *Așed* fi nu în podu șurii...“

Aci nu este o simplă aruncare a finului în pod, ci o punere a lui astfel ca să încapă, să fie la îndemână de luat etc. Pozițiunea intenționată precisă apare și mai bine în doîna :

Mă fac bróscă la pămînt,
Imî *așed* durda spre vînt,
Și mi-i tēu la căutare
Dela cap pin' la picîore,
Și chitesc și socotesc
Pe unde să mi-i lovesc...

(Alex., Poes. pop. 260)

Costachi Negruzzi, Cum am învățat romănesce : „În vremea acésta, dascalul își *aședase* ochilariî pe tronul lor, pare-că privesc încă acei ochilariî țuguetî pe nasul lui uriaș, ca un Turc călare p'un harmăsar roîb...“

Printr'o altă metaforă, un lucru s'*aședă*, când se lasă în jos, ca și când s'ar *aședa* o persónă ; astfel se pôte țice că s'*aședă* apa după ce a clocotit, pămîntul aruncat peste o grópă etc.

Dragî ne sintem amîndoi,
Este-un dél mare 'ntre noi !
M'oiu ruga la Precista
Și délul s'o *aședa*
Ș'apoi, dragă, ne-om lua !...

(I. B. Trans. 60).

E mai ales obiçnuită expresiunea : vinul s'*aședă*, vinul s'*aședat*, când s'a limpedit saî începe a se limpedi.

Prin noțiunea generală de lucru, „res“, *așed* a trecut apoi la sensul de punere în rînduélă saî limpedirea unei situațiunii anevoiöse : a scôte o afacere din încurcătură, a liniști, a împăca. Se

ține de o potrivă și: *așed* tréba saú trebile.

Nicolae Costin, Letop. II, p. 35: „[Duca Vodă] își *așezase* lucrul despre Craiul cu răscumpărarea, ca să dea 180 pungî de bani...”

Cantemir, Chron. II, p. 270: „Împăratul dară Alexic fiind el să trecă spre Anadol ca să *așeze* lucrurile dintr'acéia parte, aú trimes hatman cu oștile asupra Vlahilor pe Alexie Aspiatis...”

Același, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 147): „după multe și nenumarate de tâmplări și zbuciumări, prețul dându'sî și, precum li să pária, lucrurile *aședzîndu's*, și oare cum după voia lor toc mîndu's, dela cei șepete voevodzi ertare ași luará și la locurile sale să să ducă să sculară...”

Ion Neculce, Letop. II, p. 291: „tâmplatu-s'aú multă zăbavă acolo la Nistru, până s'aú *așezat* aceste trebî...”

Nic. Muste, Letop. III, p. 24: „să mérgă în țara Muntenescă, unde era și Doamnă-sa, până s'or *așeza* tulburările în țară...”

Așed gândurile într'o doină din Ardél:

Alelele, Dómne sfinte,
Dómne sfinto și părinte!
Maí *aședă* mî gândurile
Sá mî isprăvesc rîndurile...

(I B., Trans. 125)

În acest sens *așed* e sinonim cu liniștesc, potolesc, astîmpér.

A. Pann, Erotocrit II, p. 132:

Nici el nu s'a rănit, însă fórte amehit era, și sculându-se îndată să se lupte iar cerea. Dar toți dacă începură să dică că nu-i ertat, S'a cam *aședat* atuncea și d'al seú scop s'a lăsat...

Miron Costin, Letop. I, p. 16: „[Traian] întâi aú *așezat* împărăția în ce era stricată și veniturile ei, apoi îndată s'aú apucat de oaste...”

Când era vorba de a face să înceteze anume un resboú, se ținea în graiul vechiu: a *aședă* pace saú punturile păcii; apoi în același sferă de idei: a *aședă* uricele, când se certaú particulari pentru hotare; a *aședă* posturile, când creștinii erau în nedumerire, etc.

Nicolae Costin, Letop. II, p. 15: „s'aú *așezat* pace cu Leși, carea s'aú ținut până la vremea Becifului...”

Cantemir, Ist. Ier. p. 143: „Deci îndată'sî uricele și privilegiile liliacului, vrând-nevrând, după vechile lui pravile și voe, înoind *aședzară*...”

Ion Neculce, Letop. II, p. 197: „când s'aú bătut la Răsboeni, atuncea s'aú *așezat* Turcii cu Ștefan Vodă și le-aú dat hotar și olat Bugécul, și aú făcut pace...”; dar mai jos p. 199: „Când aú *așezat* pace Ștefan Vodă cel Bun cu Leși...”

Nic. Muste, Letop. III p. 20: „toți Grecii aú acéstă eresă de ocăresc pre cei ce aú tocmit și aú *așezat* sfinte posturi să le ție creștinii...”

E frumoasă vechea expresiune: „*așed* cuvîntul” = „faire le pacte”, la Amiras, Letop. III p. 145: „și aú *așezat* cuvîntul să fie așa, și aú zis Domnul că după ce va face scrisoare va chieama pe boferi de le va arăta...”

De aci *așed* devine sinonim cu toc-mesc și chiar cu mă învoesc, aprópe fără nici o deosebire de înțeles, mai cu samă în vechiul graiú juridic.

Act muntenesc din 1679 (A. I. R. I, 1 p. 61): „și deca va fi precum zice Necula, să'sî ție Necula locul cu bună pace, iar de va fi precum zice Calé, să-i întoarcă banii Neculii înapoi, și precum veți îi veți tocmi și'i veți *aședza*, așa să le faceți și scrisori...”

Act moldovenesc din 1680 (A. I. R. I, 1 p. 140): „deč acmu și cu Ionașco ginerele Cřutii ne am învoit și ne am

așezat tot pre această tocmală să ție dumnialui locul dela mine...“

Altul din 1699 (A. I. R. III p. 265): „de a noastră bună voe n-am învoit și ne'm *așezat* pentru parte den zestre ce mi se vine mie den tote moșiile...“

Altul din 1703 (A. I. R. III p. 268): „așé ne-am *așezat*, și această tocmală am făcut dinainté a boiari și a fecori di boiari...“

Nicolae Costin, Letop. II p. 83: „cu mare chizeșie aũ eșit [Luca Visternicul din închisóre] de s'aũ *așezat* să plătéscă oamenilor ce le luasă...“

Ion Neculce, Letop. II p. 299: „Venit'aũ atunci Iusuf Pașa Sarascherul înprotiva aceluĩ Sultan la Smil, și au șezut câte-va săptămăni acolo cu metereze până i s'aũ strins oaste, și trimisese și la Constantin Duca Vodă să mérgă și el la oaste, și aũ purces din Iași de aũ mers numai până la Bărnova, și s'aũ întors érá, că s'aũ *așezat* Sarascherul cu Tătariĩ...“

Caragea, Legiuire 1818 p. 9: „Cătr răzașĩ avănd locurĩ în care să pot face heleștee cu zăgazurĩ vor vré să facă heleșteũ, să să *așaze* între dânșĩ pentru chĩeltuiala ce vor face de-a-valma...“

În fine, plecând dela sensul general de tocmeșc, *așed* a căpétat o accepțiune așa đicénd tecnică în terminologia poporană a nunteĩ.

„Mai întâũ se duce un singur om de spune tatăluĩ feteĩ că cutare flăcău vrea să ȳea în căsătoria pe fiã sa, întrebându'l decă primesce acésta, și decă tatăluĩ place flăcăul și familia luĩ, đice să vină în cutare séră să *așeđe*, adecă să facă logodna“ (D. Michailescu, Prahova, c. Scăeni).

„În loc de logodnă se đice în popor: a *aședat*...“ (I. Popescu, Teleorman, c. Tufenĩ).

„În popor, când plécă să caute miresa, se đice că se duce în pețit; când

logodesc, se đice că *aședã*“ (R. Michailénu, Mehedinți, c. Vinju-mare).

Tot așa se đice în județul Brailéi (I. Stefan, c. Zărnesci-Călnăũ; Pr. C. Stănescu, c. Găvănesci); în Dolj (I. Georgescu, c. Bodăesci); în Ialomița (D. Georgescu, c. Coșereni); și pe afurĩ; iar ca substantiv se întrebuintéază aședămint, aședare, aședat.

În Moldova cuvintul *așed* însemnéază nu tocmai „logodnă“, ci o înțelegere anterioră. „La căsătoria, când un tinăr a mers la o fétă, se đice că merge de vorbesce; după ce a vorbit, se duce de se *aședã*; după ce s'a *aședat*, croesce cămășĩ; după croelă, logodna...“ (I. Poppa, Iași, c. Romănesci).

Acéstă accepțiune a luĩ *așed* ne întimpină deja în vechile texturĩ.

Miron Costin, Letop. I p. 295: „Numai ce ȳ-au căutat luĩ Vasilie Vodă a *asezare* atunci și logodna feteĩ sale Ruxandra după Timuș...“, unde este de observat și infinitivul nescurtat.

Ion Neculce, Letop. II p. 271; „[Mihai Spatarul] s'aũ dus la Ţarigrad de aũ *așezat* logodna cu fiica Brăncovanuluĩ Vodă anume domnița Maria cu Constantin Vodă feciorul Ducăĩ...“

Enachi Cogălnicénu, Letop. III p. 252: „aũ găsit pe fiica luĩ Bezede Alexandru Mavrocordat și aũ *așezat* vorba cu părințĩ ei, luându-o cu toată zăstrea ei și cu blagoslovenia părinților...“

Etimologia cuvintuluĩ *așed* nu e atât de ușóră precum s'ar păré a fi la prima vedere. Deși sensul fundamental cste acela de ședere, totușĩ derivațiunea dela verbul șed prin prepositionalul *a* (=ad) nu e cu puțință, de órá-ce în loc de *aședã*, *aședã*, *aședat*, *aședare* etc. ar fi atunci: așéde, aședu, aședut, aședere, ceia ce nu se găsesce nicăĩrĩ. Pe de altă parte, cuvintul nu se póte trage d'a-dreptul nicĩ din latinul *assidere*, de care di-

feră cu totul și prin sens, nici din asidere, cu care altfel se împacă sub raportul logic; nu se poate, căci din latinul sedere limba română conservă pe *d* în flexiune și în forme duble: „șed“ lângă „șed“, „ședă“ lângă „ședa“, „șcdere“, pe când în *așed* nu apare nici o dată *d*, ci numai *đ* (*z*). Infinitivul substantivat *aședare* s'ar putea alătura, ce'i dreptul, cu infinitivii substantivați „credare,“ și „vinđare“; dar să nu se uite că aceste forme, ca și „născare“, n'au făcut să dispară din graful nici măcar pe infinitivii organici „credere“, „vindere“, „născere“, necum să schimbe forma verbului peste tot; iar prin urmare nici trecerea din a doua conjugățiune în cea de 'ntăiu nu e aci admisibilă. În sfârșit, nu înțelegem de loc prin ce fel de proces fonetic se încercă Cihac (I, 273) a identifica pe românul *aședare* cu italianul *sedare*, spaniolul *asentar*, provençalul *asestar* și altele, recurgând la o ecuațiune imposibilă: *za=da=nta=sta*. Singura etimologie temeinică a lui *așed* este cea din latinul rustic *sedium* „scaun“, de unde italianul *sedio* sau *seggio*, franc. *siège*, românește substantivul pierdut *șed*, întocmai ca din „medium“ „mieđ“. Din „mieđ“ prin prepozițiunea „pre“ Românii formaseră verbul „premieđ, premieđat, premieđare“ cu sensul de „jumătățire“, bună-ură în Psaltirea Șcheiană circa 1550 (ed. Bianu p. 330), ps. CI:

... în premie-
dzare dzilelor
méle, în gintul
gintului anii tăi...

... in dimidio
dierum meorum,
in generatione ge-
nerationum anni
tui...

unde și la Coresi, 1577: „în premiezare zilelor méle, în némulū némulū...“, iar la Silvestru, 1651: „în mijloculū zilelor méle...“ Tot așa, prin prepozițiunea *a* (=ađ) s'a format românește

așed, *aședut*, *aședare* din latinul rustic *sedium* „scaun“, devenit românește *șed*, substantiv despărut apoi prin omonimiă cu verbul *șed*. Literalmente, a *aședu* vrea să țină: a înscăuna, de unde și sensul cel fundamental al cuvântului.

v. *Aședare* — ^{1.2.} *Aședat*. — *Aședămint*. — *Șed*.

Aședare (pl. *aședătră*), s. f.; l'infinitif d'așed pris comme substantif: résidence, repos, tranquillité, pacte. Intre cei trei sinonimi, *aședămint*, *aședat* și *aședare*, este o dcosebire mai cu samă de gradul de tranșică cuprins în noțiunea fie-căruia: *aședămint* exprimă trépta cea mai statornică, ce-va făcut pentru tot-d'a-una sau pretins a fi așa, pe când *aședat* și *aședare*, două forme verbale, însemneză cel întâu o stare supusă la schimbări, cel al doilea o acțiune neisprăvită sau care urmăzează înainte. În pasajul din Ion Canta, Letop. III p. 184, ne întâmpina în același timp *aședare* și *aședat*: „[Ioan Teodor] întâmplându-se în acele vremi tulburare între Tătarii Bugegeni și Nohaii cu Hanul, ca cela ce era ispitit la trebă mari n'au lipsit din trebile acele, adecă a *aședătră* Tătariilor, a hotărului celor 2 césuri în curmezis, érá în lung 32 césuri ce s'au dat ședere Tătariilor, la *aședat* ul ușurului și a alămului ca să plătescă Tătariii, cum și la alte trebă...“

În textul de mai sus „*aședarea* Tătariilor“ s'a făcut pe locuințe unde li „s'a dat ședere“. Acest element material de „ședere“ se păstrează în noțiunea de *aședare* mai mult decât în cea de *aședămint* și de *aședat*, astfel că o putem urmări în toate întrebuințările cuvântului, începând de la sensul de „résidence“.

Beldiman, Tragod. v. 1039:

Fără a mai perde vreme, au purces și din
Bacău,
Făcând plan, îndreptând drumul ca să trecă
prin Hârlău,
Ținta sa fiind Flămânții, *aședarea* ce avea,
Favorita sa moșie pe care mult o s'ăvia...

Costachi Negruzzi, Scrisoarea I : „Dru-
mul de ce merge se face mai vesel și
mai pitoresc. Culmile aste îmbrăcate
cu răduiri umbröse; satele aste cu *așe-
dările* mândre; munți azurii...”

Aceiași nuanță de „ședere” străbate
și atunci când *aședare* e sinonim cu
odihnă.

Doină din Ardél :

Și n'am cină cu *aședare*
Nici odihnă la mâncare...

(Familia 1-86 p. 43).

Mitropolitul Dosofteiu, 1673, f. 66 a :

Valurile nalte și spume de Mare
Ămblă presto tine și n'au *aședare*....

La f. 50 b :

Și ferice'i de limba ce are
Pre Dumnezău Domn cu *aședare*...

e vorba de un Dumneșeu care șéde
tot-d'a-una în sinul poporului celui ales.

Ibidem f. 25 b :

Ce m'ăi dat vârtute și izbîndă mare
Pre năroade multe m'ăi dat *aședare*...

Ibid. f. 101 a :

Că svinția ta ești *aședare*.
Pre uscat tuturor și pre mare...

Ib. f. 108 b :

Că ție să cade bună cuvîntare
De-a ta 'mpărăția ce 'i cu *aședare*...

Nicolae Muste, Letop. III p. 51 : „cer-
șind și el [Dimitrie Cantemir] dela Im-
păratul să'i facă *așezare* ca să fie Domn
neschimbăat...”, adică să ședă pe tron
fără grije de a fi înlocuit.

Cantemir, Divanul lumir, 1698, f. 30
a : „nice bine sau bunătate, nice odih-

nă sau *aședzare*...” ; iar la f. 5 a, ca
antitesă : „răscoală și neaședzare”.

Nicolae Costin, Letop. II, p. 42 :
„aș făcut preoților t e s t a m e n t d e
așezare și cu mare blăstăm legat, ca
sa fie din dările țării preoții aleși de
altă țară...”

În fine, *aședare* se chiamă la nunta
românească un act care precede logodnei
și une-orî chiar o înlocuesce.

S. Fl. Marian, Nunta la Români p.
135 : „Dacă tinerii sînt din unul și ace-
lași sat, atunci părinții fetei nu se
mai duc pe v e d e r e, căci n'au tre-
buiță de acésta, de óră-ce ei sciú de
măi nainte pré bine : ce purtare are
viitorul lor ginere și cam ce fel de a-
vere póte să capete dela părinții seí.
Prin urmare *aședarea* se face așași
în aceeași di, când au venit părinții
feciorului de-au pețit formal pre fată.
Dacă însă tinerii nu sînt din același
sat, atunci *aședarea* urméză tot-d'a-una
după pe v e d e r e. În cazul prim se
face *aședarea* de regulă la părinții fe-
tei, ér' în cazul al doilea la părinții
feciorului. *Aședarea*, numită altmintre-
lea și l e g ă t u r ă, i n v o é l ă, t o c -
m é l ă, însemnéză punerea în cale și
conțelegerea părinților din amîndoué
părțile asupra tuturor obiectelor ce se
prind și se légă că vor da aceștia ca
đestre tinerilor ce au să se căsătoréscă.
Deci, după ce s'au închinat vr'o căte-
va pahare de béutură în sănătatea pă-
rinților, a tinerilor și a óspeților adu-
nați, îndată urméză și *aședarea*...”

Acéstă operațiune pórtă însă mai a-
desea numele de aședat sau așe-
đ ă m i n t.

v. *Aședămînt*. — *Neaședare*.

1. *Aședăt*, — ă, adj.; part. passé
d'așed pris comme adjectif : placé,
assis, établi, ordonné, rangé etc. Se
întrebuintéză ca adjectiv în tóte sen-

surile verbului așeđ : cărți așeđate în rafturi, ómeni așđađi lingă o mėsă, sat așeđut pe dél etc.

Mitropolitul Dosofteiu, 1673, f. 35 b :

Ca ții, Doamne, mila de prc-atunce
Așeđatã spre toț cu gind dulce...

În cronicile așeđat se întrebuinteză mai ales despre o Domniã îndelungată și liniștită, ca sinonim cu întemeiat.

Ion Neculce, Letop. II p. 215 : „Dabija Vodă aice în țară domnind cu pace și cu domnie așeđatã, cu țară întemeiatã, era om bun...”

Nicolae Muste, Letop. III p. 13 : „[Duca-Vodă] era Domn așeđat și întemeiat, și harnic de Domnie pre acele vremi...”

Ibid. p. 9 : „Dabija Vodă domnind cu pace, cu domnie așeđatã și cu țară întemeiatã, era om bun și blând...”

O altă veche locuțiune : așeđat la minte „tête bien équilibrée”.

Ion Neculce, Letop. II, p. 282 : „[Antioh-Vodă] era om tânăr ca de doă-zeci de ani, om mare la trup, cinsteș, chipș, la minte așeđat, judecãtor drept...”

Același, p. 251 : „cunoștea Gavriliță pe feciorii lui că nu sãnt toți așeđați la minte, ce o samã sãnt și cam zlobivi...” unde „zlobiv” este o formã veche pentru zglobiũ, antitesã cu „așeđat la minte”.

v. Așeđ. — Domniã. — Minte. — Neașeđat. — Zglobiũ.

² Așeđãt (pl. așeđaturĩ), s. n.; part. passé d'așeđ pris comme substantif : établissement, arrangement, accord.

v. Așeđare. — Așeđãmint.

Așeđãmint (plur. așeđãminturĩ și așeđãminte), s. n.; établissement, arrangement, pacte, accord, fiançailles. S'a format din așeđ prin sufixul -mĩnt

(=lat. -mentum), de care se servesc Romãniĩ chiar astãđi la plãsmuirea nouelor cuvinte, de ex. legãmĩnt, invẽțãmĩnt etc. Noțiunea fundamentalã de ședere dispãre aprópe de tot în așeđãmĩnt, înlocuindu-se prin acea derivatã de statornicia, de nemișcare, de neclintire. O mãi regãsim numãĩ dórã în sensul de „établissement pour habiter”, destul de rar, bunã-órá :

Cantemir, Chron. I, p. 174 : „dela așeđãmĩntul Romanilor în Dachia pãnã la acest Avrelian a trecut la mijloc 167 de ani...”

Ibid. II, p. 42 : „începãtura și purcederé și așeđãmĩntul cel mãi de pre urmã a acestuĩ nem...”

Amiras, Letop. III, p. 169 : „orãnduindu-se din locul Moldoveĩ numai 32 cėsuri de alungul și 2 cėsuri de acurmezis pentru așeđãmĩntul și lã cui nța lor a Nohailor...”

Cu sensul de „assiduité” cuvĩntul ne întĩmpinã într'o locuțiune fórte frumósã, dar excepționalã, în doĩna ardelenescã :

Nãcazul și voia rea
S'aũ pus pe inima mea,
Și s'aũ pus cu așeđãmĩnt
Pinã m'or bãga 'n pãmĩnt...

(J B., Trans. 2.5)

Sensul de cãpeteniã al cuvĩntuluĩ, cel mãi în circulațiune, este acela de „arrangement”, „pacte”, „accord”.

Ion Neculce, Letop. II, p. 287 : „trimisãse Antioh Vodã de poftia la Craiul Avgust pentru așeđãmĩntul Domnieĩ și a țãriĩ cum va fi, dupã ce a birui pre Turcĩ...”

Constantin Brãncovenu (Cond. Mss. în Arch. Stat. p. 140) : „dupã cum dovedește și cãrtia boĩarilor ce sãnt mai sus ziși, de socotelã și de așeđãmãnt...”

Ibidem, p. 224 : „ș'au fãcut așeđã-

mânt cu boțarinul domnii mele Cornă vel Paharnic pentru aciastă moșie...”

Ion Canta, Letop. III, p. 184 : „Așezământul păcii cu Nemții și alte treburi prin mânele lui aș trecut...”

Zilot, Cron. p. 82 : „Domnul începu a oblădui țera cu bune începături : pre hoerii cinstindu-și și înlesnindu-și, pre săraci dorindu-și și miluindu-și; așezământ făcu în totă țera de se cumpără toate breslele la darea dăjdiilor după stare și putere...”

Un act moldovenesc din 1781 (Arch. Stat., Doc. Rom. II, No. 4, p. 10) : „și s’au învoit schitul cu răzeșii și răzeșii cu schitul, și s’au făcut așezământ cu zapisi și la o parte și la alta...”

Caragea, Leguire 1818, p. 12; în capitoul despre „Tocmel” : „In așezământuri, verii ce să va tocmi, orii în scris, sau nescris, de nu va fi înpotrirea pravilelor, prinde loc de pravilă...” Ibid. p. 16 : „de să va hotări cu așezământ cum să să căpușască, atunci să să urmeze după așezământ și legătură”. Ibid. p. 45 : „După cum tata sau muma sau moșul, înzestrând o fată, să vor așăza cu ginerele pentru zestre, acel așezământ rămâne nestrămutat, adică : de să vor așăza ca murind mueré fără moștenitoriu să moștenescă bărbatul toată zestré etc.”

În ultimul text este deja vorba de *așezământ* de nuntă, sensul devenit cel mai cunoscut în popor.

„După ce un june sau flacău a vedut o fată de mai multe ori în locuri de petrecere, hanuri, hori, clăci, nunți etc., și dacă’i este plăcută, el trimete pe unul din vecini sau rude cu o ploscă bătură, țuică, rachiū sau alt ceva, la părinții sau epitropii ei; și dacă și el este plăcut fetei sau junei, cei din casă beu acea ploscă, poftindu-și a veni pentru vorbirea zestrei și *așezământul* nuntii; după acésta vine junele, pă-

rinții, câte-va rude sau vecini, se ajung din zestre, pun *așezământ* de nuntă și petrec cu toții...” (St. Istratescu, Dimbovița, c. Cobia).

Într’o doină din Ardel *așezământ* se întrebuintează cu acest sens fără nici o lămurire, ca și când n’ar ave nici un alt înțeles :

Cine strică dragosteie,
Mănec-i grăul paserile
Și să n’albă pâne ’n masă
Și nici sănătate ’n casă!
Cine desparte doi dulci,
Ducă-i corbi carnea ’n nucă;
Cine desparte doi dragi,
Ducă-i corbi carnea ’n fragi;
Cine face orđ din grău,
Ședa ’n sânge pana ’n brău,
Să-l mănec vermi de viu!
Ședa ’n sânge pină ’n barbă,
Mănec-l viermi de ispravă!
Ședa ’n sânge pină ’n piept,
Să-l mănec viermi de fat!
Cine strică așezământ,
N’albă țarnă pe mormint!...

(J. B., Trans. 281).

Așezământul de nuntă mai pörtă în graful poporului numele de aședat.

„Aședatul este un chip de logodnă, pentru ca să pótă intra în cheltueli; când aședat, sint învoii din zestre și din tóte...” (C. Corbenu, Olt, c. Alimănesci).

„Cuvintele privitoare la căsătorie : trimisu=pețitu, aședatu=logoditu, mire=generică...” (St. Negoescu, Rînic-sărat, c. Bogza).

„Logodnă la țeră se dice aședat” (P. Poppescu, Buzeu, c. Chiojdu-Basca; N. Vasilescu, Muscel, c. Glămbocel; I. Georgescu, Dolj, c. Gubancea).

„Aședat este atunci când se duc de vorbesc părinții ginerelei; ține loc de logodnă...” (I. Pretorianu, Dolj, c. Poiana-de-sus).

În fine, verbul aședă având, între altele, sensul de „tempérer”, Cantemir exprimă cu multă îndrăznélă noțiunea

de „température“ prin *așezământul* aerului, în Chron. I, p. 224: „de lucrurile carile în vremile stăpânitorilor din descălecatul țării Moldovii cel vechi până la vremile noastre s'or fi tâmplat, de staré și pusul locului ei, de *așezământul* aerului, bișugul pământului, ocolitul hotarilor și altele...“ ceia ce el însuși în „Descriptio Moldaviae“ numesce: „aëris temperies“.

v. *Așezare*. — *Credință*. — *Logodnă*. — *Merinde*. — *Nuntă*. — *mînt*.

Așezător, -óre, s. et adj.; celui ou celle qui établit, qui arrange, qui concilie, qui pacifie.

Ureche, Letop. I, p. 173: „și firea și fața îl lauda a fire blând, milostiv și *așezător*...“

v. *Așez*. — ¹ *Așezdat*.

Așezătură (pl. *așezături*), s. f.; lieu bas. Loc *așezat*. „De cătră popor se numesce *așezătură* ori-ce loc mai jos ca altul din pregîrul lui, numit acesta grind; la *așezătură* se mai dice și japcă, iar dacă este tare jos și apos — ploșniță“ (St. Negoescu, Rîmnic-sărat, c. Bogza).

v. *Așez*. — *Japcă*. — *tură*.

Așijdere }
Așijderea } . — v. *Așișdere*.
Așijderile }

Așișdere s. *așijdere*, adv.; de même, pareillement. De asemenea, tot așa. În texturi și 'n graiu circulază de o potrivă formele *așișdere* și *așijdere*, astăzi mai adesea cu amplificativul -a: *așișdereea*, *așijdereea*.

Moxa, 1620, p. 381: „așa e și maica Mariia, *așișderia* și alte mueri....“

Doîna „Chiéla“:

Chiélo, nu te legăna
 Că rochița nu'i a ta,

Cămeșuța iar așa
 Și scurtele' *așijderea*...

(G. D. T., Poes. -pop. p. 337).

Biblia Șerban-vodă 1688 p. 860, Paul. ad Rom. VIII, 26:

<i>Așijderé</i> și Du- hul împreună aju- toréște slăbicîu- nilor noastre...	Similiter au- tem et Spiritus adjuvat infirmita- tom nostram...

Nicolae Costin, Letop. II p. 6: „*așișderé* iarășî nice împăratul neștiind că iaste socotéla cu sfatul Vizirului....“; dar la p. 7: „îară părătul *așijderé* de iznoavă dacă zicé...“

A. Pann, Moș Albu, I p. 51:

Căci precum de miei crescîndu'i i-au ferit de
 [foc, de vînt,
 De sóre, de frig, de apă și de alte câte sint.
Așijderea 'y feresc iarășî și după ce se măresc
 Să nu cadă în vr'o cursa, precum mulți se
 [poticnesc...]

Fără amplificativul -a, *așișdere* sau *așijdere* e foarte des în vechile texturi.

Grigorie din Măhaciu, 1607 (Cuv. d. bătr. II p. 107): „*așișdere* și pâharî luo după cină și blagoslovi...“

Act muntenesc din 1636 (A. I. R. I. p. 16): „și om vândut eu Stancîul de a mé bună voe și cu știre a toate rudemile méle și cu știre tuturor vecinilor miei și deîn jos și deîn sus; *așișdere* și dumnului ou cumpărat de a dumnului bună voe...“

Mitropolitul Varlam, 1643, I p. 73 a: „știu ce mă va tîmpina dela dănși, ce batgocuri și ce ocărî și ce munci, mai apoi și moarte rria și cumplită, *așijdere* după acé împărăție și slavă...“

Șapte taine, 1644, p. 82: „nice să le priceștîuască cu svânta pričaștenie, numai la moarte atunce să le cuminece; *așijdere* și masle încă numai la moarte să le slujască...“

Act moldovense din 1699 (A. I. R. III p. 266): „am dat danie dumisale

nepotului meu Lupașco Murgulețu rohmistrul parte me ce să va alege în Zaharește și în Slavicieni, *așișdere* și în tr'alte locuri..."

Moldovenesce se rostesc mai mult *așișdîre*, o formă scădută care ne întâmpină deja într'un act din 1615 (A. I. R. I p. 128): „și dumnéei *așișdîre* au mărturisit înnaintia noastră..."

E și mai interesantă, tot în zapise moldovenesce, forma *așișderile*, cu un -le acățat prin analogie cu „al-doile“, „almintrele“, „așurile“ etc.

Act din 1610 (A. I. R. I p. 22): „pre acolé pre unde au mârșu acei oameni bătrâni și noi *așișderile* și cu mulți boșari...“; dar tot acolo între iscălituri: „și mulți boșari și slugi domnești *așișdere* mărturisim..."

Altul din 1650 (A. I. R. I p. 95): „am vândut părintelui lui Iosip dript 25 de lei bani gata; *așișderile* și de 7 meri ce sintu pre lângă hălășteu am dat câte un leu pre măr..."

Altul din 1660 (A. I. R. I p. 108): „*așișderile* și doă sălașe de Țigani..."
Încă ce-va.

În Pravila Moldov. 1646, f. 18: „carele va fura haine dela feredeu, *așișdêre* (АШИШЖДЕРЕ) să se cîarte ca și acesta ce-i mai sus scrie..." , forma *așișdêre* e curiosă prin accentuațiune și prin vocala irrațională care desparte cuvîntul după așișj-. E și mai curios la Moxa, 1620, p. 364: „Maxentie luase Rymul, Sevirû altă lature, Maximianû altă, *așișjderia* (АШИШЖДЕРА) Galerie..." , unde ne apare un fel de compromis între cele două forme în circulațiune: *așișdere* și *așișdere* (cfr. Cuv. d. bătr. II, 218, 240; Weigand, Olympo-Walachen p. 44).

Așișdere derivă învederat din *așișî*; însă de unde ôre să vină nu numai trecerea lui ș în j în variantul *așișdere*, dar mai ales finalul *dere*? Cihac (I p. 275) descompune cuvîntul în *aeque-*

sic-sic-de-iterum. Lăsăm la o parte că în *ași-* nu este nici un „*aeque*“, ci „*eccum*“ (v. ¹ *Așa*). Ne întrebăm numai: în ce mod latinul „*de-iterum*“, contras cel mult în „*ditero*“, ar fi putut deveni românesc *-dere*? ș'apoi cum un asemenea *dere* s'a conservat exclusiv în *așișdere*? După însuși Cihac (I p. 116) din latinul „*iterum*“ s'a născut românul „iară“. Să admitem d'o cam dată că așa este; dar tocmai atunci trebuia să se capete un *așișdêră*, nu un *așișdere*.

Atât trecerea lui ș în j precum și finalul *-dere* se datoresc înniruirii slave, și anume celei serbesce. Serbesce „de même, pareillement“ se țice „*takoždere*“, adecă „*tacojdere*“, din paleoslavicul ТАКОЖДЕЖЕ „*eodem modo*“, al căruia ultim z între două vocale devine r după un rotacism propriu foneticăi serbesce (Miklosich, Gramm. I p. 336). Slavismul dară, și în specie serbismul lui *takoždere* e sigur, iar forma românescă *așișdere* nu este decât o imitațiune, o imitațiune însă foarte importantă din punctul de vedere istoric, de ôră ce ea s'a putut nasce la Români în vécul de mijloc numai în vecinătatea elementului serbesc, prin urmare în Oltenia și în Banat, nu pe așuri.

v. ¹ *Așa* — *Așișî*.

***Așișdere*.** — *Așișdere*.

Așișî, așașî, așâșî, adv.; comme cela, tout d'un coup. Derivă din *ași* sau *aș* prin intensivul *-șî*, care jôcă în morfologia română întocmai rolul latinului *-que*. Forma *ași* se mai regăsesce în vechile texturi, bună-ôră în Pravila dela Govora, 1640, f. 67 b: „cine grăiaște de acésta că cela ce mănâncă carne nu iaste destoinic a sfintei priceștanii, cine grăiaște *ași*, anate-

ma...“ Prin sens, *așiși* este aș a, dar tot-d'a-una cu noțiunea de răpediciune, astfel că une-orî devine pe deplin sinonim cu în-dată. Formele *așiși*, *așăși* și *așăși* ne întimpină de o potrivă, în aceiași epocă și chiar la aceiași scriitori.

Dicționar româno-latin din Banat circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 425): „*Ashishi*. Statim. Confestim.“

Coresi, Omiliar 1580, quatern. VI p. 13: „n'ară fi judecată deréptă aca-sta de-așu da eu voao *așășu* darulu și cinste...“

Text omiletic din sec. XVI (Cod. Mss. miscell. al bis. Sf. Nic. din Brașov, p. 361): „Filipū, déca auzi acestū cuvântū, *așășu* purcése, nu zise elū să mergū mainte a-casă să'mū lasū casa și fāmēia cu sémā bunā saū cu toc-mélā bunā, ce numai cātū zise lui Hs. vino după mine, *așășu* porcése, nu cu-getā elū nemică...“

Legenda Sf. Parasceve, text din sec. XVI (ibid. p. 69): „și aș a amu ră-dică-se ia spre fire și *așășu* de în-frâmsetā ia sufletulū, cātū și spre ia înplu-se cuvântul prorocului...“, unde însă *așășu* pōte să fie aș a și ie, a-decă: „aș a de'și înfrâmsetā sufle-tul“, textul întreg fiind plin de ase-menī metatase sintactice.

Bașmul „Fata Cîudei“ (Sbiera, Po-vești p. 62): „Dacă vrei ca să nu mai aībī grijā de Smeū, după ce ți-i lua soția din mână lui, apoi să nu ți-o țieai *aș aș* îndată, măcar că aī puté fără frică, ci mai întāiu te du pînă acolo...“, unde *aș aș* se mai completéză prin în-dată, care este aci aprōpe pleonastic.

Câte-odată *așiși* exprimă nu numai repediciunea, dar și ușurința cu care se face ce-va neașteptat saū nepregătīt.

Pravila Moldov. 1646, f. 42: „ori-cine va putia și de va vria să cīarce

pre locul lui și pre hotarulū lui, sau de să va nemeri *ași aș* fie ște-cu mū să să tāmple să găsésca vre o co-moară, să chiamā să fie a lui...“

Nicolae Costin, Letop. II p. 19: „aū trimis [Duca-Vodā] ca să'i cuprindā pe toți să'i prindā, ce unora le-aū fă-cut Dumnezeū cale de aū scăpat în țara Ungurésca, Mihaī biv-vel-Spătar scăpase *așiși* din rădvān ducādu'l la Cucorești—fiindu'i giupānesa lui poala tāmbariului despre partea ce era paz-nici...“

Nicolae Muste, Letop. III p. 9: „aū prins pe boierii Muntenesți și 'i de-derā pre mână lui Grigorie Vodā: pre Mihaiū și pre Iordachi Cantacuzi-nesți feciorii lui Constantin Postelni-cul. Numai Șerban Logofătul aū scă-pat: *așăși* din gloată denaintea vezi-rului nu l'aū văzut nime ce s'aū fă-cut...“

La Cantemir *aș aș* are obicīnuit în-țelesul de chiar „et mēme“, o nu-anță logică a înțelesului de îndată.

Iată patru pasage din Chronic:

I, p. XLII: „Aravia fericită, pie-troasă și cé pustie, nefericire și pus-tietate caré armele turcești i-aū mes-tit nu numai aū gustat'o, ce *aș eș* pānā la beție și ametelā aū sorbit'o...“ unde la p. LXV însuși Cantemir se exprimā latinesce: „sed etiam ebrietatem usque crapulamque exhaust“.

II p. 62: „și nu Mano, ci *aș eș* nicī Lado loc n'are în limbā ca acesta ți-gānescă...“

II p. 277: „lovind orașele de pe'n pregiurul Misenii și a Ciorbiī, și de nāprasnā rău prādādu-le, *aș eș* de tot le-au prāpădit...“

II p. 361: „Avut'am noi, încă la Țarigrad fiind, Hronicul Muntenesc, și *aș eș* cu sângurā mână lui Șerban Lo-gofătul pe proastă limba grecésca scris...“

La Ion Neculce *așăși* ni se înfățișează cu înțelesul de cu atât mai virtuos „à fortiori“, derivat d'a-dreptul din sensul fundamental a ș a - ș i „itaque“, adecă mai mult decât simplul a ș a.

Neculce, Letop. II p. 330 : „Moscalii pedestrirea este pré tare, mai tare decât toate némurile la războiu, că staū ca un zid nemișcat; că de n'au putut Șveziī să'i bată și să'i spargă, dar alte némuri *așăși* n'au nici o putere să'i spargă...“

Același p. 410 : „Perit'au atunce multe vite a lăcuitoilor, iar a bejenarilor *așăși* au perit mai de tot, fiind ei niște oameni neașezați...“

Förte des, mai ales în graul actual, *așiși* însemneză numai: a astfel în dată, fără întârziare.

Nicolae Costin, Letop. II p. 53 : „și pe Găaun Mărzea l'au luat cu tot oșacul lui, și pre toți l'au gonit fără drum prin stuh, și *așăși* l'au trecut peste Nistru...“

Axinti Uricarul, Letop. II p. 155 : „au dat poroncă să se strângă toate oștile că va să oștésză împotriva Moscalilor, și *așăși* și singur Împăratul au purces în luna lui Noemvrie din Tarigrad și au mers la Udriū...“

Alexandri, Rusaliile, sc. 13 :

„Susana. — Sciī una? Aștept pe sorămea în astă nópte. Imbracă-te femeesce și vină; de te-o întâlni cine-va, a crede că-ī Iléna.

„Resvrătescu. — Minunată idee! *Așăși* chiar mă duc să'mi pun ca-trință...“

Același, Cinel-cinel, sc. 16 : „Nu vē rămâne decât să vē măritați cu țeranī. Ș*așăși* am poruncit să vie preotul din sat ca să facă chiar acum nunta...“

Același, Craiū-noū, sc. 2 : „Sciī ce, Dochiță? haī să'i ascundem noi doi... *așăș* să nu'ī găsască nici dracu...“

Să se observe că în cele trei pasage de mai sus Alexandri scrie *așăși*, *așăși* și *așiși*, deși nu există în ele nici o deosebire de sens.

După cum a ș a se scurtéză la popor în ș a, de asemenea din *așăși* se face *ș a ș*.

Basmul „Te'u-legănat“ (Sbiera, Povești p. 81) : „El au înghițit'o *ș a ș* de-o dată, și cere să-i mai dee...“

Basmul „Capra cu ieđii“ (ibid. p. 204) : „Ursul *ș a ș* il apucă și'l crompoșesce, apoi sare iute și după ceialți...“

v. *Aș a*. — *Așișdere*. — *ș i*.

Aștămăt, adv.; soudain, subitement. à la sourdine, furtivement. Acest cuvint ne întimpină de trei ori în poeziile poporane culese de d. G. D. Teodorescu, și anume :

Balada „Vălcan“ din Teleorman (p. 554) :

Turciī, unde 'l auđia,
Planul mare ca 'și schimba :
Aștămăt s'apropiea,
Semn lui Nedea că 'l facea,
Pungi de bani îi arăta...

Balada „Stanislav Vitézul“ din Brăila (p. 566) :

Greul, banii când vedea,
Mințile din cap pierdea,
Cu ochii la ei era
Și mare se 'ndupleca,
Pe Stanislav il lasa,
După cêuș se ducea
Și *aștămătul* călca...

unde urméză a se ceti : „și *aștămăt* il călca“.

In fine, balada „Ilincuța Sandului“ tot din Brăila (p. 637) :

Foicică ș'o lălea !
Când Ilinca ajungea,
Turci *aștămăt* se vedea ;
Sanduleșa de'ī simțta,
Nici o clipă nu perdea,
Pe Ilinca ascundea
Și 'nainte-le eșta...

În condițiunile în cari ni se presintă acest adverb, fără varianturi fonetice și numai din regiunea de lingă Dunăre, e foarte a-nevoe a se rosti cine-va asupra originii lui. Cuvintele cu finalul ne-tonic -ăt, -ët, -et (= -itum, -ito) sînt generalmente de o provenință latină: gémăt, suflet, muget, umblet etc., deși acest sufix se pôte acățta și la tulpine străine, ca în: trăsnet, pocnet și altele. Astfel, din „tem=timeo“ noi am format substantivul t é m ă t „crain-te, appréhension“. Noțiunea „cu t é m ă t“ corespunde destul de bine sensului lui *aștémăt* „furtivement=crain-tivement“; dar cum ôre să ne explicăm pe inițialul aș-? Ni se mai presintă o altă etimologie. Inițialul aște-, după fonetica noastră, pôte fi în loc de așche-, de ôră-ce în gura poporului se aude „aștiă“ pentru „așchiă“. În acest cás forma corectă a cuvîntului ar fi *așchémăt* sau mai bine *așchiã-măt*, al căruia -chãmăt ar represinta exact pe latinul clam- „furtivement“, întocmai ca în „chîar=clarus“; dar totuși remâne de explicat aș-, peste care nu putem trece cu ușurință.

v. -ët. — *Témăt*. — *Furiș*.

Aștept (*așteptat*, *așteptare*), vb.; at-tendre, patienter, espérer. A sta pînă ce vine cine-va sau se întâmplă ce-va, privind într'acolo cu ochii sau cu gîndul: latinul *ad specto*, formă poporană pentru clasicul *expecto*. Al nostru *aștept* nu s'a format pe tărîmul românesc din *așpept*, ci deja în latinitatea rustică trebuia să fi existat o formă asimilativă *adstecto* alături cu *ad specto*, de vreme ce în dialectul sicilian se dîce de o potrivă *astittar* și *aspittar* (Traina, Vocab. p. 95). Și 'n dialectul friulan se aude *astitta*, ca și'n cel ta-

rentin (W. Meyer-Lübke, Gramm. d. langues romanes, I p. 425).

Ca verb activ, *aștept* se construiesc cu acusativul, prin său fără pe; ca verb reflexiv, m ă *aștept* se construiesc cu la, de la, pînă la; în ambele casuri, se pôte construi cu subiectivul. „*Așteptă*-mă că vin îndată; *aștept* să 'mî respundă la scrisórea ce i-am trimis; *aștept* înviuarea morților; *așteptăm* Pascile cu bucuriã; ce mai *așteptați*? ce bine poți *aștepta* dela atari ómeni? la acestea nu m'am *așteptat*“ (L. M.).

Legenda Sf-tului Nicolae, sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al bis. Sf. Nic. din Brașov, p. 154): „toată cetate plînge și débiã te *așteptă*...“

Mitropolitul Varlam, 1643, f. 24 a: „sã'l foarte cu dédinsu *așteptăm* și foarte să ne témem și să ne grijim, că fără de greș va veni...“

Pravila lui Mateiu Basarab, 1652, p. 127: „sã nu *așteptăm* să ne fie păcatele neertate, că déca vomu muri, nu se vor erta cu prescurile...“

Nicolae Costin, Letop. II, p. 77: „cum i-aũ dat știre, n'aũ mai *așteptat* Sfânta Liturghie, ce aũ mers de grab la Curte...“

Nicolae Muste, Letop. III, p. 35: „nime n'aũ dosit, ce toți aũ *așteptat*, luându'i cu bine Bogdan Hatmanul, și știind și pre Antioh Vodă éráși Domn de țérã, toți l'aũ *așteptat* pãnã aũ venit...“

A. Văcărescu, p. 65:

Sã vëđ drumul d'a m ă duce
La iubita mea cea dulce,
Carea tristă și deștéptă
Cu dor mare m ă *așteptă*...

Beldiman, Tragod. v. 293:

Grecii acești mult cu minte, acești adânci
și isteți,
Urmări, fapte de aceste, puteai dela ei s'a-
șteptă?

Costachi Negruzzi, O alergare de cai, II : „în vîrstă de trei-deci și cinci ani, *așteptă* și dorește mórtea ca o fericire...”

Balada „Vulcan“ :

Mergi acum la tine-acasă
Și'ți iea haîne de mirésă
Și m'*așteptă* bucurósă...

Sensul *aștept*=*expecto* este cel mai obișnuit.

Coresi, 1577, ps. LXVIII :

Imputare <i>așteptă</i> sufletulū mieu și pănătate...	Opprobrium <i>expectavit</i> anima mea et miseriam...

Noul Testament, 1648, Luca I, 21 : Și era oamenii <i>așteptându</i> pre Zacharia...	Et erat plebs <i>expectans</i> Zachariam...

Cantemir, Chron. I, p. XXVIII, LVII, scriend în doē limbī :

Gratum imo favitissimum habemus, nos neque fortunam huius campi tentasse, neque legitimi certaminis coronam <i>expectasse</i> ...	Plăcut și încă cu fericire ne-ar fi fost, nici norocul acestui câmp să fim ispilit, nici cununa acei după pravilă lupte să fim <i>așteptat</i> ...

Cu acest sens de *expecto*, *aștept* exprimă în sfera sa noțiunea cea mai generală : *aștept* cu friçă, *aștept* cu speranță, *aștept* cu sfidă, *aștept* cu îndrăznelă, *aștept* mult, *aștept* puțin etc., astfel că, din cauza acestei generalități a lui *aștept*, sinonimul mai specializat a dăst, care însemneză a nume o așteptare nerăbdătoare sau de scurtă durată, circuléză fórte rar, la unii scriitorī de loc. Orī-unde e vorba de răbdare, a dăst nu se póte întrebuința, ci numai *aștept*.

Coresi, Omiliar 1580, quatern. IV, p. 8 : „acestū bolnavū n'au făcutū așa, ce și prein tǎrgū trecu, și toate alalte

căte zisemū răbdat-au, și *aștepta* pentru credința ce avé cătră Hristos...”

Mitropolitul Dosofteiu, 1673, f. 40 a :

M'oi îmbărbăta-mă ș'oi pune răbdare.
Așteptind pre Domnul cu inemă tare...

Costachi Conachi, p. 222 :

Atunci implântându-mi ochiū în întuneric, pre [Mări,
Rog pe Dumnezeu s'aprind'a sale ceresci că [mări,
Ca să poți veni degrabă la locul cel însemnat.
Unde cu tovarășița n o pți într'egī te-am [așteptat...

Gr. Alexandrescu, „Cimitirul“ :

Viclé:ul își desbracă aici ipocrisia;
Acel căit se'impacă cu ceru'ntăritat;
Aici fapta cea bună viséză vecnicia
Ș'*așteptă* ne'n cetat.
Și omul care crede, și omul ce *așteptă*,
D'o sfintă mângăare în veci e însoțit;
Pacea va fi cu dînsul; el va lua rosplată,
Căci a nădejduit...

Cu acest sens, *aștept* devine chiar sinonim cu răbd, corespundend la tinului „sustineo“, grecului *υπομένω*.

Silvestru, 1651, ps. LV :

...să ascundū și pǎzescū urmele méle,când <i>aștepta</i> sufletulū mieu...	...ήν πύρονων μου γυλάξουσι, καθάπερ έπέμεινα η̄ ψυή μου...

la Coresi, 1577 : „răbda sufletulū mieu“.

Mitropolitul Dosofteiu, 1680, ps. XXXII :

...iară sufletul nostru <i>așteptă</i> pre Domnul...	...ή ψυχή ήμων έπομένει τω Κυρίω...

tot așa la Silvestru, 1651, iar la Coresi, 1577, fără prepozițiune : „sufletulū nostru *așteptă* Domnulū“.

Dosofteiu, 1680, ps. LXVIII :

Și <i>așteptat</i> -am pre care cu mine să ducă tǎngă, și nu era...	Και έπέμεινα συλλυπούμενον, και ούχ ύπώξε...

la Silvestru: „și *aștepta*u pre cine 'l va mai duria“; la Coresi: „și *așteptai* cine cu mine va scrăbi...“

De aci legătura lui *aștept* cu mult sau *dē*-mult, cari nu se lēgă bine cu sinonimul adăst.

Nicolac Muste, Letop. III p. 67: „hinc ați venit, că de mult vă *așteptam*, dragii noștri!...“

Mitropolitul Varlam, 1643, I f. 19 b: „cați cătră mila Lui, că de multă te *așteptă*...“

Același f. 21 b: „ne-au *așteptat* în multă vreme ca să ne pocăim...“

La Varlam, ibid. f. 19 a, a *aștepta* este un semn de lene, de părăsire, de lipsa energiei: „ce te părăsești, păcătoase? ce te lenești? ce *aștepți*?...“, unde ar fi peste putința a întrebuinta pe adăst.

Elementul răbdării reese nu mai puțin lămurit în următoarele pasage:

Zilot, Cron. p. 115: „Brâncovēnul înțelese înșelăciunea Cantacozinului; dar ce să facă atunci la așa cēsuri primejdiose? fără decât sta încremenit, *așteptând* ce va aduce întâmplarea...“

Ion Neculce, Letop. II p. 199: „aū răspuns sehastrul să *aștepte* Stefan Vodă afară până și-a isprăvi ruga...“

Nicolac Costin, Letop. II p. 160: „se roagă să mai *aștepte* până le va veni răspuns...“

Ibid. p. 7: „mă rog, Doamne, să să pue acesta om la o închisoare, sau să 'mă plătescă acum, că nu 'l pocū *aștepta*...“, adecă: am răbdat destul.

Cantemir, Chron. II p. 361: „ne-au căutat a muta vreme și a *aștepta* până când ne va veni la mână...“=„il a bien fallu ajourner et patienter jusqu'à...“

De aceia, nu e tocmai corect în Psaltierul lui Corbea, 1700 (Mss. în Acad. Rom.):

Și nu vor avé cum a sta,
A răbda ș'a adăsta...

unde după „răbda“ trebuia să fie: „*aștepta*“.

Rebdare ca o trăsură caracteristică a lui *aștept* se exprimă într'un mod așa dīcend plastic, se personifică de cătră popor în „sfintul *Așteptă*“.

„A plăti la sântu-*Așteptă*=envoyer aux calendes grecques“ (Baronzi, Limba română p. 47, 85).

„S'a face trēba la sfintul *Așteptă*“ (Foișóra din Sibiū, 1886 p. 9).

I. Crēngă, Povestea lui Harap-al) (Conv. lit. 1877 p. 174): „Cum vēd eū, frate-meū se pōte culca pe o ureche din partea vōstră; la sfântul *Așteptă* s'a împlini dorința lu...“

Lungimea rebdării în *aștept* se descrie prin: „din cēs în cēs“, „din dī în dī“, „din an în an“.

Ion Neculce, Letop. II p. 323: „aū mers la Iași dārji și sumeți, *așteptând* din cēs în cēs să le vie cārți dela Antioh Vodă...“

Același, Letop. II p. 318: „[Mihai Racoviță] sta acolo, din cēs în cēs *aștepta* să apuce Domnia...“

Nicolac Costin, Letop. II p. 29: „cātu și mai rămasesă, *aștepta* din cēs în cēs să ia care încotro va puté...“

Același, Letop. II p. 139: „nădăjduind în mila lui Dumnezeu și *așteptând* din zi în zi să i se scoată Domnia Moldovi...“

În proverbi și 'n idiotismī:

„*Așteptă* îmbucătura să 'o dea mură în gură“ (A. Pann, I, 106).

„Marfă gata bani *așteptă*“ (ibid. II, 87).

„Tōte fonfolōgele își *aștept* norōcele“ (ib. II, 117), unde pluralul *aștept* în loc de *așteptă* este o licență.

„*Așteptă* ca mortul colacul“ (P. Ispirescu în Tocil. Rev. 1882 t. I p. 234).

Aștept în tot vacul
Ca mortul colacul.

(Ibid.)

„*Așteptă* ca porcul muchea toporului“ (ib.).

„E reu când *aștepți* la mâna altuia“ (ib.).

Ghicitore ardelenescă despre „Spin“ :

Ce stă în călecică
Și *așteptă* cărneică?
(Tribuna din Sibiu, 1885 p. 919).

Variantul munteneșc :

Ciuta mare
Șede 'n cale
Și *așteptă*
Carne moale.

(Bulgărescu, 17).

Repetiția lui *aștept* pentru a'î da mai multă energie prezintă în graiuri diferite nuanțe foarte interesante, despre cari se poate judeca după următorii specimenei :

Basmul „Fata săracului“ (Ispirescu, Legende p. 180) : „Țărani *aștrptară* ce mai *așteptară*, și dacă vedură că cocóna nu le face nici o judecată, întrebără...“

Balada „Șalga“ :

Iară Șalga 'i urmăria
Și din gur' așa răcnia :
Ian *aștept' aștept' așteptă*,
Să luptăm la luptă dreptă...

Balada „Ioniță“ din Bucovina :

Ieși, Firuță, la fântână,
La fântâna din grădină
Ling' o tufă de sulcină,
Că te-*aștept* făr' de hodină
La fântâna cea de sus,
Că te-*aștept* cu dor nespuz;
Ieși, Firuță, la zăplaz,
Că te-*aștept* cu dor și haz...

(Marian, Buc I, 45).

Doina „Bobocel“ :

— Du-te, puile, mă lasă,
Că zorile se revêrsă
Și te-*așteptă* mă-t'a-casă.

— Frunză verde de năut!
Să m'*aștepte* cât de mult,
D'aceia nu mă mai duc,
Că e bine 'n așternut;
Să m'*aștepte* cât o vrea,
Nu plec dela dumnéta...

(G. D. T. Poes. pop 303).

Doină din Ardel :

Du'ți, bade, dorul cu tine,
Nu'l lăsa de-alău cu mine,
Că eu am de secerat —
Dor *așteptă* sărutat,
Și eu am de făcut fin —
Dor *așteptă* strins la sin...

(Familia, 1883, p. 216).

Cihac (I, 19) aduce locuțiunea : „nu mă *așteptam* la acesta = ital. questo non me l'aspettava“. În popor se dice obicnuit : nu mă *așteptam* la una ca acesta.

Urechia, Letop. I p. 154 : „mulți dintre dinși se ispitia să apuce Domnia, ales pribegii cari de mult *aștepta* una ca acesta...“

Ion Neculce, Letop. II p. 201 : „de mult *așteptam* eu una ca acesta să 'm' vie...“

O frumoasă expresiune : „*aștept* milă și cinste“, la Nicolae Muste, Letop. III p. 31 : „*așteptând* [Antioh-vodă] milă și cinste de cătră Impărăție pentru slujba ce s'au făcut la deșertarea Cameniței, că nu era puțină slujbă, în loc de milă l'au mazilit...“

Ca particularitate fonetică, este în unele texturi forma *aștaptă* în loc de *așteptă*.

Codicele Voronețian circa 1550 (ed. Sbiera p. 62) : „*aștaptă* învieeré cé ce va se fie morților...“

Ion din St. Petru, 1620, 13 (Mss. în Acad. Rom.) : „te întorce înapoi la lumé, că te *aștaptă* înpărăție...“

Mitropolitul Varlam, 1643, f. 122 a : „raulū te *aștaptă*, hrana cîa dulce te tăînpînă...“

Mitropolitul Dosofteiu, Liturgiari 1683 f. 46 a : „stau naintia frății slăviitale de 'ș *așaptă* acia dela tine bogată milă...”

O altă particularitate este *aștepta*-vrem și *aștepta*-văm în loc de *aștepta*-vom.

Coresi, Omiliar, 1580, quatern. XXXVII p. 8 : „Ioannū auzi în legătură lucrulū lu Hs., tremise doi ucenici ai lui, zise lui : tu ești cela ce e să vie, au altulū *aștepta*-vremū?...“; iar mai jos p. 10 : „tu ești cela ce va să vie, au altulū vămū *așteptu*?...”

v. *Accept.* — *Adâst.* — *Îngăduesc.* — *Rëbd.*

Aștéptă (Sfintul-). — v. *Aștept.*

Așteptăre (pl. *așteptări*), s. f.; l'infin. d'aștept pris comme substantif : atente, expectative. Acțiunea de a aștepta pe cine-va sau de a se aștepta la ce-va.

Costachi Conachi p. 222.

Mó lași, crudele, în focul *așteptării* în zadar
Cu năluciri să trec nóptea și ziua cu plâns
[amar...]

Gr. Alexandrescu, „Umbra lui Mircea“ :

Dar a nopții négră mantă peste déluri se
[lățesce;
La apus se adun norii, se întind ca un veș-
[mînt;
Peste unde și'n tăriă întunerecul domnesco;
Tot e gróză și tăcere... umbra întră în mor-
[mînt.

Lumea e în *așteptare*...

În *așteptare*, ca și'n verbul „aștept“, predominesce elementul rëbdării.

A. Pann, Erotocrit, II, p. 31 :

Cela ce în *așteptar*
Va avé multă răbdare,
El cu vreme dobândesce
Acea care doresce...

Silvestru, 1651, ps. LXX :

Că tu ești a-	Quonium tu
<i>șteptaria</i> mia,	es patientia
Doamne, Dum-	mea, Domine :
nezău nădăjdia	Domine, spes
mă...	mea...

unde la Coresi, 1577 : „tu ești răbdare mé“; la Dosofteiu, 1680, de asemenea; iar în Biblia Șerban-vodă, 1688 : „tu ești îngăduința mé“.

Omiliarul dela Govora, 1642, p. 455 : „jrtva pentru păcate nu se mai află, ci o *așteptare* înfricoșată a judecăției lui Dumnezeu...”

Mitropolitul Varlam, 1643, I, f. 21 b : „iară noi ne-am răsū și ne-amū bătut gocu de îngăduința lui și de *așteptaria*...”

Același, f. 258 : „ne arată să răbdămū și noi la rugă mult și cu *așteptare* să ne rugămū...”

Cantemir, Chron. II p. 299 : „mână de agiutoriu întinzând și binele, carele peste nedejde și *așteptare* lor era, făcându-le...”

v. *Aștept.* — ²*Așteptat.*

¹**Așteptăt,-ă**, adj.; le part. passé d'aștept pris comme adjectif : attendu, expecté, désiré. Ce trebuī să vină, ce se așteptă, fie cu plăcere sau speranță, fie de nevoie sau cu temere, dar mai ales cu rëbdare.

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 57) : „Deč sosind cîa mie pentru frica, iară lupului pentru foamî mult dorita și *așteptata* sară, amândoi împreună purcésăm...”

Același, Chron. II p. 188 : „să venim la cel mai de pre urmă și cetitorîului român mai *așteptat* cuvânt...”

I. Văcărescu, p. 320 :

Numai sufletul ce spaîma
N'o canósce nicl de cum,
Talaz, tunet, foc, nicl trasnet

Nu'l fac s'abată din drum,
Arătând că *așteptate*
Tôte dela dînsul sint...

Costachi Negruzzi, Aū maî pățit'o și alții: „...scapă în hudița unei mahalale, ajunge la o căsuță cunoscută unde era *așteptat*, își lasă galoșii la scară, intră obosit și trudit, și vede că 'i aduc dulceți. O, ce bun obiceiul!...”

v. *Aștept.* — ²*Așteptat.* — *Așteptate.*

²*Așteptăt*, s. n.; le part. passé d'a-
ștept pris comme substantif. Frumos
sinonim cu *așteptare*, cu *așteptă-
tăciune* și cu *așteptătura* (Ci-
hac), dintre carî primul exprimă numai
acțiunea, al doilea este o formațiune
teoretică neîntrebuințată, iar de cel al
treilea ne putem servi numai când
așteptăm ceva mărunț cu supărare
sau cu despreț.

Mitropolitul Dosofteiu, Liturgiar 1683
f. 39 b: „adă'țu aminte de noi păcă-
toșii și netriabnicii șerbii tăi, cându
strigămū noi pre svântul și închinatulū
numele tău, și nu ne rușina pre noi
de cătră *așteptatulū* milii tale...”

v. *Așteptare.* — ¹*Așteptat.*

Așteptate (pe-), adv.; en attente.
Așteptând mereū, într'una, fără
preget.

Doîna „Dis-aū badea“ :

Unde ești, bădiță frate,
De mă lași pe *așteptate*?
— Taci, lolișo, c'am venit
Decum luna s'a ivit...

(Alex., Poes. pop.², 76)

Se întrebuințeză maî mult negati-
vul: „pe ne*așteptate*“.

v. *Aștept.* — *Așteptat.* — *Neașteptate.*

Așteptăciune. — v. ²*Așteptat.*

Așteptător, -ore, adj. et subst.; at-

tendant. Care *așteptă*. Cuvînt a-
própe neîntrebuințat.

Nicolae Costin, Letop. II, p. 108 :
„vom fi *așteptători* de răspuns...”

Mitropolitul Dosofteiu, Synaxar 1683,
Sept. 3 f. 5 b: „și mărturisiia cu 'n-
drăznire cuvântulū Domnului Hs. și
încă și *așteptătorîa* bucurie a svinți-
lorū la împărăția ceriurilor...”

v. *Aștept.*

Așteptătură. — v. ²*Așteptat.*

Aștern (*așternut, așternere*), vb.; 'e-
tendre, longer, déployer, paver; faire
le lit, le coucher. „A prepara un *așter-
nut*; a *așterne* patul = a pune pe pat
veșmintele necesare spre a puté dormi
pe dînsul; a *așterne* mésa = a adorna
mésa cu cele necesare spre a puté
mânca; a *așterne* vitelor = a face *aș-
ternut* vitelor; a *așterne* pe cine-va la
pămînt = a'l arunca la pămînt...” (Lau-
rian-Massim). Din latinul *asterno* =
adsterno.

Întrebuințarea cea maî obișnuită :
aștern de culcat.

Beldiman, Tragod. v. 235 :

Franzelă, pui de găină, ciorbă sa'i dea de
măncat,
Și nóptea doē saltele sa'i *așterna* de culcat...

Aștern drumul = il acopér cu
covóre, cu florî etc.

Mitropolitul Varlam, 1643, I f. 91 b :
„unii *așterné* veșmentele sale de călca
priinse asinul lu Hs., alții tăia frundză
de puma pre cale pre unde mergă...”

Gheorgachi, Letop. III, p. 314 : „Și
tot într'acéstă zi eșind Domnul din bi-
serica, toate rufeturile *aștern* pe gîos
dela ușa bisericîi și până la ușa Spă-
tăriei năfrămile lor...”

Bolintinénu, „Mihaiu revenind dela
Dunăre“ :

..... Iară luna plină
Le *așterne* drumul cu florî de lumină.

Aștern cu *p é t r ă* = pardosesc.

Enachi Cogalnicénu, Letop. III, p. 234 : „s'aũ mutat în curtea Domnescă, căci se isprăvisă tot salamlăcul și 'l *așternusă* frumos, iar partea haremului aũ rămas nefăcută...”

Aștern pe *h ă r t i ă* = scriu (L. M.). În acelaș sens la A. Odobescu, Pseudokyn. p. 17 : „N'am să *astern* aci tot ce ar trebui să se afle în acea monografiă...”

Figurat la Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 24) : „In inima ta acésta ascuns având, ca cu o vroavă viclenă și cu un obraz ce nu știe a să rușina, doao viclesuguri să poți *așterne* și cu doao răutăți să te poți acoperi...”

Reflexivul *m ă aștern* = mă întind, mă lungesc.

A. Pann, Prov. II, 53 :

Un copaciu bătrân căduse
De un mare gróznic vint,
Și precum se *așternuse*
Cu 'ntregimea'i la pământ,
S'afundase într'o baltă...

Cu un alt înțeles : „mă *aștern* undeva, adecă mă așez” (Lex. Bud.).

Cu un al treilea înțeles : *m ă aștern* de tot = „se prosterner”, în Biblia Șerban-vodă 1688, Judith VII, 22 :

...ne-au vândut
pre noĩ Dumnezău
în mânilor,
ca să ne *așternem*
de tot înainté
lor cu sété și cu peire mare...

...vendidit nos
Deus in manus
eorum, ut *proster-*
na m u r
coram eis in
siti et perditione
magna...

Dar întrebuițările cele măi frumóse ale lui *aștern* ne întimpină în acele metafore poetice poporane, din carĩ s'aũ inspirat pĩnă acum numai vr'o doi-trei din scriitorĩ noștri.

„Calul se *așterne* drumului” sau „se *așterne* iepuresce”, când a-

lérghă în tótă fuga, astfel că ți se pare că atinge cu păutecele pământul.

Balada „Toma Alimoș” :

Alelei, murguleț mic!
Aleii, murgul meu voimic!
Așterne-te drumului
Ca și iarba câmpului
La suflarea vintului!
Murgul mic se *așternea*...

unde Alexandri (p. 76) observă cu drept cuvint : „icóna vie și admirabilă de fuga calului”.

O baladă din Ardél :

Șaua pe cal o punea
Și pe cal turbat sâra,
Și s'*așternea* drumului
Ca și pana vintului..

(Pompiliu, Sibiu, 32).

Doimă din Ardél :

Calcă, murgule, lupesce
Și te-*așterne* iepuresce,
Că zăresc prin bătatură
Mândra cu miere pe gură...

(Familia, 1884, p. 465).

De la Vranca, Sultánica, p. 201 : „Cât te-ar șterge la ochi, și ceta, care *așternuse* pântecelul cailor la pământ, sosi în fața mulțimii...”

A *așterne* mort pe cine-va = a'l omorî trântindu'l jos în tot lungul lui.

Balada „Corbea” :

Roșul nimic nu făcea,
Făr' de numai c'aștepta
Călărețul când sâria,
Ș'atunci bine că'i venia,
Numa 'n salturi se umfla
Și departe 'l asviria,
Fierea 'ntr'insul cătrânia,
Mort pe jos îl *așternea*...

(G. D. T., Poes. pop. 523)

Aștern o plângere dréptă saũ nedréptă = mă jeluesc, arăt temeșurile mele la judecată.

Balada „Dobrișen“ :

Măre, trei moșnegi bătrâni
Cu barbele pin' la brâni,
Cu căciulă la subțioare,
Cu vâslele la spinare,
Unul e din Burdușani,
Altul e dela Cegani,
Al treilea din Lupșan,
Și părESC pe Dobrișen
Naintea lui Mihnea-vodă;
Și din gură ce'i spunea?
P â r a cum își așternea?..

(G. D. T., Poes. pop. 473)

Cu un sens apropiat: m ă așternu pe vorbă = lungesc cu vorba, me apuc a vorbi mult.

De la Vrancea, Sultănica p. 236 : „Sub castani ômenii s'au așternut pe vorbă. Numai moș Doroftei judecă cel din urmă clondir și'l stôrce picătură cu picătură...“

In frumoșa traducere de pe „Bourgeois gentilhomme“ publicată de Heliade la 1835, p. 75 (act. IV sc. 4) : „La dracu ! veni și ea din nenorocire aci ! Mă așternusem să zic o mie de lucruri frumoșe, și nici o dată nu m'am simțit cu mai mult duh...“

In poveștile lui I. Creangă se întrebuintează cu multa dibăciă : m'aștern pe mâncate și pe b ă u t e, m'aștern pe somn, m'aștern pe gânduri ; bună-ôră :

Capra cu trei ieđi (Conv. lit. 1875 p. 344) : „Și auđind caprele din vecinătate de una ca acêsta, tare le-aũ mai părut bine ! Și s'au aruncat cu tôtele la priveghiere, și unde nu s'au așternut pe mâncate și pe b ă u t e, veselindu-se împreună...“

Moș Nichitor Coțcarul (Conv. lit. 1877 p. 882) : „Da fii mai cu inimă o lécă ! Orî dacă ești așa de fricosă, apoi suî în căruță și te-așterne pe somn, că nóptea'i numa un cês, acum se face diuă...“

Danilă Prepeléc (Conv. lit. 1876 p. 454) : „Apoi cu mare greũ hartoesce carul într'o parte, îl opresce în loc, se pune pe proțap și se așterne pe gânduri...“

De asemenea se nemeresce bine aștern la A. Vlahuță ; de exemplu :

Nuvele p. 9 : „Acolo sta [mama Ilinca], în picioare, pe prispă, neclintită, așternându'și privirea dornică și nerêbdătoare pe dunga vinată a drumulni...“

Nuvele p. 32 : „...dar gândurile i se încâlcau, ș'atunci își ridica mânios capul și se așternea mai îndărătnic pe citire, infingându'și ochii mari și necăjiți pe slove...“

Nuvele p. 91 : „Harnic, s'ar fi așternut pe muncă, ar fi tăiat ogorul strămoșesc...“

Colinda „Plugul“ despre făină :

Și cernea, mări, cernea,
Ninsórea se așternea...

(Alex., Poes. pop. 2390)

Proverb : „cum îți veî așterne, așa veî dormi“ (A. Pann, II, 21, 101 ; III, 71) ; mai complet la Țichindél, Fabule 1814 p. 426 : „cum își va așterne cineva, așa va zăcé ; cum va sãmăna, așa va și săcera ; și cum va sãra, așa va mânca“.

Cautemir, Chron. II p. 389 : „Grecii, știindu'ș puțanătate, cu goana nu'i iutisiã (pre Latină), ca nu cumva nevoia să'i intoarcă în vitejie, ce mai vartos, cum să zice cuvântul, pod de argint, pentru ca mai pre lesne în corăbii să sae, le așternea...“

v. 1². Așternut.

Așternere, s. f. ; l'infin. d'aștern : action d'étendre, de déployer, développement de quelque chose. Fapta de a întinde, a desfășura. Substantiv necesar, de ôră ce așternut a că-

petat un alt înțeles. „*Așternerea* soco-telelor = bilan, balance; *așternerea* cu năsip = sablage; *așternerea* cu érba verde = gazonnage“ (Pontbriant).

Cantemir, Chron. II p. 68: „cei vechi scriitori, carii — lucrurile mai marilor săr în minte aducându’ș cu slove a le însămnă și celor mai pre urmă viitorî, ca pre o materie gata în palmă-le puind, spre tocmiré, orându’ala și *așternere* lor a-î îndemna și a-î învăța au început...“

v. *Aștern.* — ²*Așternut.*

Așternătòr,-óre, adj. et substant.; „étendant etc.“ (Cihac). Care *așterne*, saũ care se pòte *așterne*. Cu vînt apròpe ne ’ntrebuințat.

v. *Aștern.* — *tor.*

Așternătùră, s. f.; „action d’étendre“ (Cihac). Sinonim cu *așterne*. Nu se aude mai de loc.

v. *Aștern.* — *tură.*

¹**Așternùt,-ă**, le part. passé d’*aștern* pris comme adjectif: recouvert, étendu par dessus. Drum *așternut* cu pètră, saũ pètră *așternută* pe drum. Odaia *așternută* cu scòrțe, saũ scòrțe *așternute* în odaia.

Noul Testament 1648, Marc. XIV, 15: Atunciacela voava arăta unũ cerdacũ mare *așternut*, gătat: acolo gatițũ noavaștile... Et ipse vobis demonstrabit coenaculum grande, *stratum*; et illic parate nobis...

Mitropolitul Varlam, 1643, l f. 131 a: „celora ce să trudesca pentru Dumnezău, sănt *paturi* de odihnă vènică cu lumină *așternute*...“

Doină din Moldova:

Colo jos pe prundurele
Este-un pat de scândurele;
Da pe *pat* ce’ *așternut*?
Iarba verde de pe Prut...

(Sevastos, Cânt. moldov. 133).

I. Créngă, Povestea porcului (Scrieri I p. 73): „un bordeiu ca va’ de el, niște țòle rupte, *așternute* pe lăiți, și atăta era tot...“

Ghicitòrea ardelenescă despre „Holdo“:

De-aici pină la munte

Tot *paturi așternute*...

(Tribuna din Sibiu, 1885 p. 919)

Cu întrebuițarea supinală: de *așternut*, pentru *așternut*.

Pravila dela Govora, 1640, p. 75 a: „se cade totũ creștenului, muerii și bărbatului, 2 *paturi* să aibă de *așternut* lorũ, și de ei-ș să se culce dumineca și într’alte zile sfinte...“

A. Pann, Moș-Albu, I p. 67:

Și urmă qicènd: covorul e vrednic și de mai mult,
Că nu e, cum ți se pare, numai pentru *așternut*,
Ci este un covor magic saũ descântat și vrăjit...

v. *Aștern.* — ²*Așternut.*

²**Așternùt** (plur. *așternuturũ*), s. n.; le part. passé d’*aștern* pris comme substantif: couche, litière, accessoires du lit. Prin désa asociațiune între *așternut* și *pat*, ambele noțiuni se confundă une-orũ, iar în graiul vechiu se mai amestecă cu ele cuvîntul *strat*.

Silvestru, 1651, ps. CXXXI:

Sa voũ intra în salașulucasciméle, au sa vou sui spre <i>așternutulũ</i> patului mieu...	Si introiero in tabernaculum domus meae, si ascendero super lectum strati mei...

unde la Coresi, 1577: „sa intrare în satulu casei micle, sau suire în *patulu stratului mieu*...“

Moxa, 1620, p. 394: „(Foca) purta desupra caftanu de aurũ, iară pre lăingă piale cămașe de lană; și *așternutul* lui era de olovirne, elu se culca josu pre rogojină...“

Mitropolitul Dosofteu, Synaxar 1653, Dec. 16 (f. 223 b): „nu lipsia nice dă-

năoară cu fața mălniția în tamă și cu lacrimi udându's *așternutul* ce era luminat cu scumpe straturi și odihluri scumpe..."

Cu toate acestea, e o mare deosebire între *așternut*, pat și strat: patul este o uneltă făcută într'adins pentru odihnire, dintr'un material trañnic, fie lemn, fie metal sau alt ce-va; strat, născut din participiul latin „stratum“ dela „sterno“, iar prin urmare etimologicosecne înrudit cu *așternut*, a căpetat totuși în grañu nesce aplicațiunii forțe departate: strat de oțet, strat de legume, strat de porci etc., asupra cărora noi vom reveni explicându-le la locul cuvenit; *așternut*, în fine, însemneză: 1) cu sensul cel mai restrîns, ca termen tehnic, un fel de țesetură țerănescă pentru pat; 2) cu sens mai puțin restrîns, tot ce se obiçnuiesce pentru a acoperi patul; 3) cu sens mai întins, patul cu tot ce 'l acopere; 4) cu sens și mai general, tot ce se întinde pentru odihna sau dormirea omului.

„Deosebitelc felurî de țeseturî țerănescî sînt: velința ori scórța este în 2 ițe și în 2 foi, țesute drept și des, urçcla rară de ață grósă; *așternutul*, în 4 ițe, țesut în ochuri și în vergi, urçcla de lână văpsită; căpătăul ori perina mare este ca și *așternutul*, însa tórsă suptire; macatul în 4 ori 5 ițe etc.“ (C. Corbénu, Olt, c. Alimănescî; I. Ionescu, Teleorman, c. Calmățuñu; pr. G. Teodorescu, Galați, Mavromol).

Balada „Radu“:

Blană lungă, móle,
Cu samur în póle,
Și un *așternut*
Cu aur țesut...

Balada „Brumarclul“:

Intr'o verde gradinița
Șede-o dalbă copilîță
Pe-*așternut* de calonfirî,
La umbra de trandafirî...

Urechia, Letop. I p. 167: „s'au vorovit o sémă de boeri den curtea lui [Ștefan Vv. Lăcustă], anume Găneștiu și Arbureștiu, și la *așternutul* lui unde odihmîa l'au omorit în cetatea Sucevi...“

Moxa, 1620, p. 389: „se rădicară într'acîa noapte de uciseră pre Mihail, că 'l aflară mahinurű de vinű la *așternutul*...“

Pravila Moldov. 1646, f. 52: „candu să va tãmpla, ori bărbatű, ori fãmée, de 'ș vor înpresura cuconulű langă sine într'*așternutul*, pentru nesocotiñta lor, neavãndű grijă cumu se cade de pruncul lor, să să cërte...“

Miron Costin, Letop. I p. 227: „din-să-de-noapte într'*așternut* încã fiind Mihail Voda, au venit doi Căpitanî...“

Cantemir, Chron. II p. 215: „Dupã trecere acestuîa, Zoi, a multî Sampsonî Dalida, îndatã și la scaunul împãrãtesc și la *așternutul* cî bărbat de trébă pe Constantin Mononah alegãnd...“

Ion Neculce, Letop. II p. 317: „au prins și pre Ilie Cantacuzino cel tare și mare, perifan, numai cu camașa, desculț și fara izmene, ca se tãmplasã de nu știea nimicã și dormia în *așternutul*...“

Mitropolitul Dosofteu, 1673, f. 141a:

Muste căneșli le-au trimis sa' pișco
Și'ntr'*așternut* broaște sa le mișce...

Beldiman, Tragod., v. 125:

Jacuesc, prada, omóra, marfurile imparțesc,
Și cu cât privesc folosul, cu atãta se iufesc.
Cine să se împotrivesca? caci, saracii, ametiți,
Fiind toți în *așternuturi* și intru somn adãnciți...

Doma „Ilenuța dela Pétra“:

De țî-i bărbatul urit,
Le țerna dela mormînt
Și 'l presare 'n *așternut*
Sa se scóle surd și mut...

(Alex., Poes. pop. 2. 333)

Intr'un mod excepțional, *așternut* se ia cu sens de *c o v o r* la mitropolitul Varlam, 1643, I f. 296 a: „voiu pune vrăjmașii tăi *așternută* picioarelor tale...”

v. *Aștern.* — *Culcuș.* — *Pat.* — *Strat.*

¹**At** s. **hat** (plur. *aș. hași*), s. m.; cheval entier, étalon, coursier. Turcul a t, pe care, afară de Români, l'au împrumutat și Slavii de peste Dunăre (Șăinenu, Elem. turce p. 11).

Enachi Cogălnicenu, Letop. III p. 227: „au venit la Iași Casim-Aga de s'au împreunat cu Domnul, căruia mare prieteșug i-au arătat Domnul, și el așijderea, trăgând și un *at* Domnului peșchiși...” unde editorul pune în paranteză: „cal de șea”.

Același, p. 218: „și vrând [Domnul] să se sărute cu Agasi de pe cai, s'au tulburat *ași* lor, și sculându-se *ași* în două picioare, au lunecat calul Domnului...”

Balada „Mogoș vornicul” din Dobrogea:

Vod pe Stanca
Mogoșanca
In carita zugravita,
Cu postav verde 'nvelita.
Impregiur stateaŭ legaŭ
Șapte pușori de *hași*
Să 'i dea Stanca pe la fraŭ
Și Mogoș pe la cumnaŭ;
La carită 's inhămaŭ
Doi cai vineŭi porumbaŭ...

(Burada, p. 161)

Balada „Ghiuniș”:

Ca aci, la Calafat,
Mai este un puu de *hat*
Tot de dumnôta 'nveŭat...

(Ţara nouă, 1885 p. 574)

Balada „Aguș” din Vâlcea:

Aguș nici un lucru n'are
Cu trei *hate* la coșare
Puși dela Vinerca-mare
Pe grăunțe și pe sare...

(G. D. T., Poes. pop. 611)

unde *hate* pare a fi o eróre în loc de *hași*, căci tot acolo mai jos (p. 613):

— Ia, Aguse dumnôta,
Nu ŭ-e *hatul* de vinđare
Sa 'ŭi dau galbeni și parale?
— Nu'mi e *hatul* de vinđare
Să 'mi dai galbeni și parale,
Mi-e *hatul* de daruêla...

Balada „Stoian”, așa cum o cânta Români din Serbia:

Stoian tot așa facca:
Mult puŭin ce capeta,
Tot pe el și pe-*at* punca
Și la raa da sa bea...
(Picot, Romains de Serbie, p. 4)

v. *Armasar.* — *Atôică.* — *Cal.*

²**-ât, -ătă**; suffixe participial servant à former des adjectifs et quelquefois des substantifs. Elementul sufixal *t* este atât de răspândit și atât de diferențiat, la noi ca și în toate limbile, încât ne vom mărgini aci numai cu una din variantele celui participial, sau mai bine supinal, pe care graul românesc l'a moștenit d'a-dreptul din latina sub patru forme: *-t* (rup-*t*=rup-*tum*), *-at* (cânt-*at*=cânt-*atum*), *-it* (auŭ-*it*=aud-*itum*), *-ut* (băt-*ut*=batt-*utum*), fără să mai vorbim despre casuri foarte dese când *-t* trece în *s*, ca în „uns” lingă „unt=unctum” sau în „ales”, macedo-românesce „alept=electum”. Pe linga unele vorbe cu *-at* remase încă din latina, precum: „bărbat=barbatus”, „ficat=ficatum”, „cumnat=cognatus”, „pecat=peccatum”, și pe lingă formarea regulată prin *-at* a tuturor participiilor sau supinelor de prima conjugățiune: stricat, utat, lăudat, rugat, măsurat, cumpărat și așa mai încolo, întrebuințate mai obicnuit ca adjectivi, iar câte o data de tot substantival, bună-ôră: vinat, oftat, versat, judecată; pe lingă aceste doue categorii, Români se servesc de *-at*, cum făceau

și vechiu Românî, la plămuierea unor substantivî sau adjectivî din tulpine curat nominale: bubat, cărnat, fârtat, buzat, moțat, surată, din: bubă, carne, frate, buză, moț, soră.

Ca sufix primar, *-at* își pôte asocia sufixe secundare, și atunci sau își conservă tonul, ca în *-à t e c* = lat. *-aticus*, sau îl perde devenind *-ăt-*, une-orî chiar *-ăț-* și *-ăci-*: bărb-*at* — bărb-*ăt-esc* — bărb-*ăț-iă*, stric-*at* — stric-*ăt-or* — stric-*ăci-os*, măsur-*at* — măsur-*ăt-óre*, cărn-*at* — cărn-*ăț-ar* — cărn-*ăț-ăr-iă* — cărn-*ăci-or*, sur-*ată* — sur-*ăț-ică*. Un derivat foarte interesant al sufixului *-at* este *-ăț*, despre care a se vedé la locul seú.

N'am avé nevoie de a adăuga că în vorbele: macat, bogat, epistat, argat, armată etc., nu este sufixul românesc *-at*, ele fiind împrumutate pe de 'ntregul din alte limbî.

v. *-t.* — *it.* — *ut.* — *atec.* — *ăț.* — *Pre.*

³**At**, vb.; frapper. Scurtare curat populară din *b a t*, întrebuințată numai injurând, la imperativ. „Poporul blăstămă: bată-te sfînta cruce, bată-te Dumneđeú etc. In loc de bată-te adesea se rostesc: *ată-te*, de ex.: *ată-te Dumneđeú*, calicule!“ (T. Poppescu, Buzeu, c. Chiojdu-Băscă).

v. ¹*Bat.* ²*Ut.* — *Arucan.*

¹**Atac** (plur. *atacuri*), s. n.; attaque, assaut. Năvală. Italianul *attacco*, francesul *attaque*, introdus în literatura română în epoca fanariotică.

Beldiman, Tragod. v. 3021:

Și ei aveau a lor verme ce'i rodea neîncetat;
Acésta cred că pe dinșil mai mult l-au îm-
bărbătat,
Căci în câte-va *atacuri* ce afară au făcut,
Sint încredințat pré bine că Turcilor n'au
plăcut...

In graul așa dîcînd mitocănesc sau

de mahală, pe care au început a'l fotografîa unîi scriitorî, *atac* însemnăză „insulte, offense, affront“. Așa la Caragiale, O nópte furtunosă, act. I sc. I: „Vaî de mine! jupân Dumitrache, adică, gîndescî că am vrut pentru ca să'ți fac un *atac*?...“

v. ²*Atac.* — *Asalt.* — *Năvală.*

²**Atac** (*atacat, atacare*), vb.; attaquer. Galicism intrat în literatură sub Fanarioți.

Costachi Negruzzi, O alergare de căl, II: „Simțirea nenorocirîi lui, mustra-rea cugetuluî, pomenirea păcatuluî seú, î-au *atacat* sănătatea, și în vîrstă de 35 anî așteptă și doresce mórtea ca o fericire...“

v. ¹*Atac.*

³**Atac**, s. n.; chambre à coucher, Forma mai obicînuită este *ietac* sau *iatac* = tur. *y a t a k* „couchette“.

Ianache Văcărescu, 1794 (Papiu, Monum. II p. 300): „La Avgust 2 s'au făcut mare sfat la *atacul* pré-înaltuluî vezir, la care sfat am fost chemat și eú...“

v. *Iatac.*

¹**Atac** (*mě-*), vb.; t. de Méd. popul.: devenir phthisique. Me ofticez. Capăt oftică. Se dîce tot-d'a-una reflexiv: m'am *atacat*, s'a *atacat*, și mai ales adjectival: sint *atacat*, e *atacat*. Cuvîntul nu se aude pe la țeră, ci numai în orașe, fiind — credem noi — o tărđiă formațiune prin etimologiă populară din *ofticat*, sau mai bine din *eticat* = franc. *étique* (gr. *ἐπιτικός*). Adjectivul *atacat* o dată plăsmuit, se va fi născut apoi analogicesce verbul: me *atac*, și chiar substantivul *atac* „phthisic“, ba încă la Dr. Polysu: „*atac* de a p o p l e x i ă = Schlag-

flussanfall, *atac de friguri* = Fieberanfall“.

v. *Oftică*.

⁵ **Atac**, s. n.; t. de Méd. popul.: phthisie. — v. ⁴ *Atac*.

¹ **Atacăt**, -ă, adj.; attaqué, insulté, affronté. — v. ² *Atac*.

² **Atacăt**, -ă, adj.; phthisique, poitrine. — v. ⁴ *Atac*.

Atagân. — v. *Iatagan*.

Atăe. — v. *Hatae*.

Atamân (pl. *atamanî*), s. m.; chef des Cosaques. Termen căzăcesc, renias numai în cronică.

Miron Costin, Letop. I p. 296: „câte trebuia la o nuntă domnăscă, nimică n'au lipsit, și după câte-va săptămâni ce au șezut Timuș aicea în Iași cu asaulii, polcovnicii și *atamanii* săi...”

v. *Asaul*.

Atăre, pron. indéterm.; quidam, un tel, certain. Triplet etimologic cu *acătare* și *cutare*, toate derivate din latinul vulgar *eccu'talem*, de unde și italianul *cotale* alături cu spaniolul *a tal*. În macedo-româna s'a mai păstrat urma guturalei, dicându-se *ahtare*. La Costachi Stamati, Muza I p. 526, *atare* este explicat prin așa fel. La Tichindél, Fabule 1814 p. 347, ne întimpină și pluralul *atarî*: „Nică o oamenilor celor ce nu știu carte dezvinzățîia nu are loc, cari fură și alte blăstămății fac zicând: că Dumnezeu le va erta, că nu știu carte... Dar dacă *atarî* zic că din neștiință fură, pentru ce nu fură zioa și înainté oamenilor?...”

Acest cuvînt e foarte des în Palia din 1582 (ap. Cipariu, Analecte p. 67—71), Exod. XXI, XXII, unde el funcționează

mai mult ca un articol indefinit, căruia nu'i corespunde nimic în context:

Să *atare* bărbați unul cu altu se voru sădi, și unul va lovi pre altu...

Să *atare* bărbați se voru sfădi, și va vătama vr'unul dintrei mușare tăroasă...

Să va împunge bou pre *atare* bărbat au mușare...

Să neștine *atare* groapă deșchide au sapă groapă...

Să *atare* bou împunge - va pre bou altui om...

Să neștine da'ș - va banii la priiatnicul său a ține sau *atare* vase...

Să neștine va cére dela vecinul său *atare* dobitoc, și acela se va vătama sau va muri...

Să neștine va amăgi *atare* vergură, caré încă n'ară fi obrocită...

E mai cu deosebire interesant următorul pasagiū, în care *atare* figurază lângă *cutare*: „Să neștine pre altul va vadi pentru *atare* lucru strămbū, săva bou fie, săva asinū, săva oac, săva veșmânt. săva ce acéia ce au peritū, și acesta va dzice cum la *cutare* le ăaste, amândurorū légia înainté

Si autem jurgati fuerint duo viri, et percusserint proximum...

Si autem rixentur duo viri, et percusserint mulierem in utero habentem...

Si autem cornu percusserit taurus virum aut mulierem...

Si quis autem aperuerit lacum aut exciderit lacum...

Si autem cornu percusserit aliquis taurus taurum proximi...

Si quis dederit proximo argentum aut vasa...

Si quis vero petierit a proximo [quodcumque pecus], et contritum vel mortuum fuerit...

Si quis auctim deceperit virginem non desponsatam...

dzeiloră să mérgă...“, din care rezultă că *atare* este mai nedeterminat decât *cutare*.

v. ³ *Ac.* — *Acătare.* — *Atât.* — *Cutare.*

Atăgârț s. **atăgârțez** (*atăgârțat*, *atăgârțare*), vb.; suspendre, attacher. Sinonim cu *atîrn*. *Acăt* ce-va de sus în jos. Spîndur un lucru. Cuvînt poporan uîtat în vocabulare. Derivă prin prepoziționalul *a* (=ad) din *tăgârță* „traistă în care călătorii pe jos pun merinde sau necesarele unelte la o meserie ore-care“ (Costinescu).

P. Ispirescu, Dicțorii (Tocil., Rev. 1884 t. I p. 151):

Totă vara la ogor
Și érna cu tăgârța la obor.

Tăgârța fiind atîrnată la umăr sau pe spate, de aci formațiunea unui verb cu sensul general de atîrnare.

v. *Atăgârțat.* — *Atîrn.* — *Tăgârță.*

Atăgârțare, s. f.; l'infin. d'atăgârț pris comme substantif: action de suspendre. *Acătare* de sus în jos.

v. *Atăgârț.* — *Atăgârțat.*

Atăgârțat, -ă, adj.; le part. passé d'atăgârț pris comme adjectif: suspendu. *Atîrnat*. *Acăt*at de sus în jos.

Jipescu, Opincaru p. 132: „Că Dumnezeu are două scări cu câte un cap vîrit în pămînt și cu altu *atăgârțate* d'al șaptelea cer, și pe una suie pe rumân, iar p'alta 'i dă drumu de vale...“

v. *Atăgârț.*

Atárn	} . — v. <i>Atîrn</i> etc.
Atárnăre	
Atárnăt	
Atárnăți	
Atárnătore	

¹ **Atât**, adv. și adj.; tant, autant, en telle quantité. O deosebire rigurosă între adverbul *atât* și adjectivul *atât* e și mai anevoiósă romănesce de cum era lătinosece aceia dintre adverbul „tantum“ și adjectivul „tantus“, mai ales cînd acesta din urmă se punea la neutru. De aceia nu este de mirare, dacă Laurian și Maxim, a cărora definițiune o reproducem aci întregă, amestecă la un loc ambele funcțiuni, făcînd pe *atît* numai adjectiv: „Adjectivul acesta cantitativ admite și suffixul *a* (v. ³ *A*), *atât* în singular: *atâta*, cît și în plural: *atăția*, *atâtea*, *atătora*; și e de însemnat că admite acésta chiar și cînd substantivul urmază imediat, însă numai în nominativ: *atăția* ómenî, *atâtea* muierî, nu și în genitiv, unde se dice numai: *atător* ómenî, *atător* muierî. Vorba acésta respunde la interrogativul cît și se construie în același mod: cît pămînt ai? *atâta*; cîtă apă curge pe riú? *atâta*; cățî ómenî sînt în casă? *atăția*; cîte vite aveți? *atâtea*; cator ómenî ați făcut bine? *atătora*; de cîte orî ați jurat? de *atâte* orî; cît de mare e numérul militarilor înarmați? *atât* de mare; cu cît vă îndestulați? cu *atâta*; la cățî ați putut face bine? la *atăția*; *atât* noi cît și voi...“ Orî-cât de greú însă ar fi de a despărți funcțiunea adverbială a lui *atît* de cea adjectivală, în unele casuri totuși cea de întăin este pré-invederată, bună-óră în ultimul din exemplele aduse de Laurian și Maxim: „*atât* noi cît și voi...“, unde *atât*, ca și corelativul *cât*, nu pot fi decăt adverbî. Din punctul de vedere specific romănesc, se póte dice că *atît* este mai mult adverb decăt adjectiv, sau că este chiar un adverb care cîte o dată se adjectivéză, căci emfaticul *-a* nu se acăță la noi nici o dată la adjectivîi propriu diși, ci nu-

maî la adverbî și la elemente pronominale. Această lămurire fiind dată din capul locului, vom puté urmări maî jos pe *atât* în ambele sale funcțiuni împreunate; rămâne sub-înțeles, neapărat, că el este un curat adverb de câte ori ne apare ca nedeclinabil.

Respondând la întrebarea *cât*, *atât* devine une-ori sinonim cu *așa*, care funcționează și el ca adverb și ca adjectiv tot-o-dată.

Mitropolitul Dosofteiu, Synaxar 1683, Sept. 6, f. 9 a: „așîa 'î era portulă, *atâta* 'î era sculele, iară mâncăriă sâmbăta și dumeneca nafora numaî...”

În corelațiunea *atât* — *cât*, ambii se pot întrebuița singurî, sau își asociază diferite prepozițiuni: *cu*, *pre*, *întru*.

Întrebuițare neprepozițională:

Proverbî (Ispirescu în Tocil. Rev. 1882, t. I p. 235):

„*Atâta* pagubă *cât* și dobândă.”

„*Atât* făina *cât* și aluatul, tot cu împrumutare.”

Alexandri, Rusaliile, sc. 11:

„Răsvrătescu. — Nu ?.. se vede că nu scii cine sînt și ce pot cū ?

„Galuscus. — D-ta ?.. ești domnul Răsvrătescu; *atâta* tot și lada 'n pod...”

Blăstem poporan: „Cățî perî în podu palmei, *atâta* blagă în casa lui!” (Pr. Ioch. Ilescu, Vâlcea, c. Recea).

Exclamațiunea: „*atâta* e de mine! = actum est de me!” (Lex. Bud.).

Idiotismul: „*atâta* îi e după vînat, după joc etc. = die Jagd, der Tanz ist sein Leben“ (Dr. Polysu).

Descântec „de viermî” din Ialomița:

Cățî popî în rau,
Atățî viermî în bubă...

(E. Băltănu, Lumina 1886 p. 377)

Urare cu plugul:

Câte pae sus pe casă
Atățîa galbenî pe masa;

Cățî carbuni în cel cuptorî,
Atățî mândri gonitorî;
Câte fire în manta,
Atâte vaci a fêta...

(Alex., Poes. pop. 2. 03).

Atît fără prepozițiune pôte să respundă lui *cât* cu prepozițiune, și vice-versa.

Coresi, Omiliar 1580, quatern. IV p. 5: „cu căt ū omulŭ dein nafarâ bolêște și e în neputințe, *atâta* elŭ dein lâuntri. se înnoiaște și se vindecă de păcate...”

Cantemir, Cluron. I p. XXXVI: „nu *atîta* copilărêște pre *cât* blăstămățêște...”

Costachi Negruzzi, Scrisoarea XXVI: „Jicicerîul Simeon Durac e un bătrân pre *atît* de vesel *cât* și nesupărăcios...”

Întrebuițare prepozițională:

Mitropolitul Varlam, 1643, I f. 31: „cu căt ū'i mai mare și mai înaltă destonicîia lui Dunnedzău de neputința omului, cu *atâta* îaste mai greu a plăti...”

Miron Costin, Letop. I p. 296: „munții cei înalți și malurile cele înalte, când se năruesc de vr'o parte, pre *cât* sânt maî nalți, pre *atîta* și durăt fac maî mare când se pornesc...”

Constantin Brâncoven (Cond. Mss. în Arch. Stat. p. 231): „și pre *cât* vor jura ei că are boiarinul domnii-mele Radu Golescu vel Comis moșic acolo, pre *atâta* să ție...”

Beldiman, Tragod. v. 125:

Jacuese, pradă, omóra, mărfurile împartesc.
Și cu *cât* privesc folosul, cu *atîta* se iufesc...

Costachi Negruzzi, Toderică: „Focul îndată s'a aprins și a împlut de pară și de fum în tr' *atâta* cuptorul, în căt Morțîi îi venia să 'și dee duhul...”

Alexandri, Istoria unui galben: „Cu *cât* gîubéoa e maî ferfelită, cu *atît* țiganul e maî fudul...”

În loc de cât, *atât* poate fi pus în corelațiune cu de: „*atât*—de“, sau cu că: „*atât*—că“, bună-ură:

Ureche, Letop. I p. 106: „*atâta* urăciune stătu între amândoă besericile de nu se potū vedere cu dragoste, ce una pre alta hulește și defaimă...“

Balada „Mihu Copilul“:

Un cântec duos,
Atât de frumos
Munții ca resun,
Șoimii se adun,
Codrii se trezesc,
Frunțele soptesc...

Exprimând tot-d'a-una o noțiune cantitativă, fie ca adverb, fie ca adjectiv, *atât* însemnează, ca latinul „*tantus*“ sau „*tantum*“, une-orî *pré-mult*, alte-orî *pré-puțin*.

Cu sensul de *pré-mult*:

Mitropolitul Varlam, 1643, I f. 18 b: „de iaste *atâta* bucurie numai de un păcătoșu ce să pocăiaște, dară cândū s'are pocăi mulți ce bucurie vā pare c'are face...“

Mitropolitul Dosofteu, 1673, f. 68 b:

Ni'i obrazul negru de-*atâta* ocară
Ce ne bate 'n față den dzā până 'n sarā...

Zilot, Cron. p. 4:

Adame, dar nu'ți ajunse un raiu d'*atâta* rod
plin?
Nu'ți ajunse, o faptură, numai tu a'i fi sta-
pân?...

Gr. Alexandrescu, „Buchetul“:

O singura frunza acum mai plutesce;
Ea plânge *atâția* tovarași de flori;
Straină, utata, de ce mai traesce?...

Cu acest sens de *pré-mult* *atât* e foarte des în jurăminte poporane: *atâta* reu, *atâta* bine etc.

Jipescu, Opincaru p. 31: „Fă, cu-scruleț, cum te 'ndemnai eū, și dē țī-o hi răū așa, *atâta* răū să'mī cađă pē

casa mea, pē mine or pē odrasla mea, na!...“

„Cu *atât* mai virtos = d'antant plus“.

Mitropolitul Dosofteu, 1673, f. 96 b: „cu cât să. mulțiaște iscușeniā, cu *atâta* mai vārtos să ne nevoim cu ruga și cu bunătățale...“

Cu același sens de *pré-mult*, figurează *atât* în idiotismul: „*atâta* amar de“ sau „*atâta* mar de“.

Vrancea, Sultānica p. 92: „Ești prima făptură, pe care 'mī mai resuflăi chih-nul din mine, d'*atâta* mar' de vreme...“

I. Créngă, Povestea porcului (Scrierī I p. 94): „Și în sfirșit, după *atâta* amar de trudă și primejdiī, cu mare ce aū isbutit să ajungā la gura unei peșteri. Aici călătoreā s'a suit érași pe aripile ciocărlanului, din care abia mai putea fālfāi, și el și-a dat drumul cu dinsa pe-o altā lume, unde era un rau și nu altā ce-va. — Iaca mănăstirea d' Tāmāe! di-se ciocărlanul. Acolea se afiā Fēt-frumos, pe care 'l cauți tu de *atât* amar de vreme...“

O altā construcțiune cu același înțeles la Ureche, Letop. I p. 96: „de multe ori omul însuși céle ce véde cu ochii săi nu poate să le pue pe rând, și multe zmintéște, și au spune mai multe au mai puține; dar céle de demult și rāsufate de *atâta* vrémi de ani!...“

v. ⁵. *Amar*.

E interesant un alt idiotism: „*atâta* om = forte mulți ómenī“ la Ion Neculce, Letop. II p. 379: „Hatmanul văzând că se apucā de gālcévā, aū și rădicat ținutul Hotinului și a Cernăuților și r-aū strins pe toți la un loc; iar Leșiī văzând că s'aū strins *atātu* om, căzut'aū cu rugăminte la Hatmanul...“

v. *Omet*.

Pentru a exprime noțiunea nu de o

mulțime grămădită la un loc, ci de un lung șir urmând unul după altul, se întrebuintează pluralul reduplicat: „*atâți* și *atâți*” sau: „*atâte* și *atâte*.”

Cantemir, Chron. II p. 38: „așe dela sine a *atâte* și a *atâte* scriitorii credință lepădând...”

Țichindél, Fabule 1814 p. 18: „baba Brândușe, vrăjitoare cé bătrână, precum și baba Fruga, vestita descântătoare, spuné *atâte* și *atâte* modurii de spaime, cât cutremur mare te lové când le ascultă...”

Același, p. 367: „Nu te ținé așa măreță cu cântaré ta, au zis prăsăroii cătră priveghitóre, căci eü pot ție arăta *atâța* și *atâța* carii și pre mine toată zioa cu așa bucurie mă ascultă ca și pre tine...”

Samuil Clain, Invățături (Blaj, 1784 p. 13): „Auzimü și cetimü de Patriarșii cei din légé véche, că au trăit *atâța* și *atâța* anii...”

Alt ce-va este repetițiunea anaforică: *atât*—*atât*, care pôte să însemneze și mult și puțin, după împrejurări; de exemplu mult la Samuil Clain p. 7: „*atâta* s’au ostenitü, *atâta* s’au muncitü, *atâte* nevoi au răbdatü...” , dar puțin la Costachi Negruzzi, Scrisórea XIII: „Îl întrebaî: de unde este? Nu sciü, respundea; sciü numaî că mama când m’a lăut m’a ăis: Niță, dragul meü! să cumperî luminărele și să le împarți pe la bisericéle. *Atâta* sciü, *atâta* fac...”

Cu sensul de *pré-puțin*:

I. Créngă, Povestea porcului (Scrieri I p. 73): „un bordeü ca vaî de el, niște țóle rupte, așternute pe lăiți, și *atâta* era tot...”

Proverb:

Atât de trébă este,
Numaî jujeü îi lipsesce.

(Tocil. Rev. 1882 p. 235)

Balada „Codrénul”:

Alelei, tâlharî păgâni!
Cum o să vë daü la câni,
Că de-*atâta* sinteți bunii!..

Cu acest sens însă *atât* se construésce măi bine cu elemente carî determină puținătatea: *atâta* numaî, decât *atâta*.

Costachi Negruzzi, Scrisórea XXII: „*Atâta* numaî că marfa lui e marfă ce nu aduce pagubă; ce nu se vinde, se mănâncă...”

Costachi Stamati, Muza I p. 103:

Și nici eü să spuü nu pot
Cât de frumósă era,
Decât *atâta* vë ăic
Că ai ei galbeni zuluți
Pe la tâmple împletiti
In cosițe mărunțel
Cu găitane de fir,
Era....

v. *Decât*. — *Numaî*.

In locuțiunea poporană: „a se mulțumi pe *atât*”, „a se lăsa pe *atât*”, sau „a se lăsa cu *atât*”, *atât* însemnéză: mult, dar nu de ajuns.

Zilot, Cron., p. 113: „priimiți fiind dela Mateiu-Vodă încóce, măi virtos némul Cantacuzinilor, pentru milostivire a se chivernisi aici, încă și rúndindu-se cu Româniî, ei nu s’au mulțumit cu *atâta*, ci aü rívnit și la Scaunul Domniei...”

„Plugușorul” din Dobrogea:

Ist domn bun
Vasile jupân
Cu *atât* nu se lăsa,
Și degrabă apuca
In sat la Cegaî
Ș’aduse opt caî...
maî jos:

Cu-*atâta* nu se lăsa,
Ci la turmă se ducea,
Noë saci luâ vărğați
Dela noë turme fațți!..

(Burada, Călét. p. 82).

Balada „Sócră și nora“ :

Bine mare c'o 'ngrijia,
Bine mare c'o hrănia:
Cu cojițe de mălai
Uscate de nouă ai,
Cu apșóra ploilor
Tot din tróca boilor;
Dar p'*atât* nu se lăsa,
Ci din gur'o tot certa...

(G. D. T., Poes. pop. 623)

Balada „Doicilă“ :

Satul mare i-a tot dat
De prânzit și de cinat
Nouă cuptóre de pâini,
Nouă buți pline cu vin
Și bătlage cu rachiü
Ca să aibă âl deliü,
Deliul Tătarului
Din fundul Bucégului.
Dar p'*atât* nu se lăsa,
Ce fătă pe drum vedea,
Cu privirea mi-o ochia...

(Ibid. 578)

Balada „Gheorghelaș“ :

Dar p'*atât* nu te-ai lăsat
Pînă nu m'ai însurat
Cu-o nepótă ce mi'ai dat...
.....
Nici p'*atât* nu te-ai lăsat,
Ci când fuse la'nsurat,
Atunci tu m'ai cununat...
.....
Nici p'*atât* nu te lăsa,
Bănișorii că 'mi lua,
Cu mirésa că 'mi pleca...

(Ib. 598)

v. *Cu.* — *Las.* — *Pe.*

Ca particularitate fonetică, vom menționa forma *atițiu* și *atite* la mitropolitul Varlam, 1643, I, f. 320 b: „ășe și pre acestü cucon înaintia a *atitia* nărođe învise'lü...“, sau tot acolo f. 25 a: „*atițé* ai fu viia acéia nice tăiată, nice săpată...“ De asemenea la mitropolitul Dosofteu, Liturgiar 1683 f. 97 a: „cine m'ar seula, pre un într'*atitia* riale ca aciastia și ntr'*atitra* cădzut

păcate?...“; și mai jos, f. 118 b: „dară noi, într'*atitia* ce sântem dăruiț, ca nește pizmaș ne pusăm...“

Atât nu vine din latinul *ad-tantum*, după cum se crede generalmente, ci din rusticul *eccu-tantum*, de unde și italianul *cotanto*. E curios că și Miklosich (Lautl. I p. 22) admite derivațiunea din *ad-tantum*, deși cunoște formele guturale macedo-române: *ahât*, *ahâta*, *ahântu*, *ahânti*, în care *ah-* se explică numai prin *eccu-*. În *atât*, *eccu-* s'a redus la *a-* întocmai ca în „*așa=eccu-sic*“, în „*atare=cutare=eccu-talem*“, în „*aist=acest=ecc'istum*“ etc. Pe când românul *atât* = *ahânt* se trage din *eccu-tantum*, francesul „*autant*“ vine din „*aliud-tantum*“, iar italianul „*altrettanto*“ din „*alterum-tantum*“, trei formațiuni de o potrivă latine vulgare.

v. ³*Ac.* — *Acătare.* — *Atâtând.* — *Atătică.* — *Atătuț.*

²*Atât*, s. n.; quantum, somme déterminée. Romănesce nu se poate dice „un cât“, ci numai „un *atât*“, când e vorba de o cătime hotărîtă de bani sau de alte lucruri.

Caragea, Legiuire 1818 p. 31: „Dobândă să zice un *atât* ce după tocmelă dă datornicul împrumutătorului său...“

Ibid. p. 37: „Tovărășia iaste un felu de obștire și să zice când doi inși sau mai mulți, tocmindu-se, vor pune toți câte *atât*, cu care să neguțătoresc împreună...“

v. *Atât.* — *Cătme.*

Atâta. — v. *Atât.*

Atătică, adv. et adj.; tantet, tantinet, aussi peu. Deminutiv din *atât* prin sufixul *-ic*. Își acată mai tot-d'una pe emfaticul *-a*: *atătica*.

Ca adjectiv: „eraï numai *atătica*, nu

mai mare, când te-am cunoscut întâia dată“.

Alexandri, Pétra din casă, sc. 10: „Par'că nu'mi vine a crede că'i ea, cucónă Zamfiră. Dintr'*atâtica*, s'a făcut coşogè fătóiu!..“

Ca adverb, la Caragiăle, O nópte furtunósă, act. II, sc. 1: „cum m'a făcut Dumneđeş pe mine, nu 'i trec muşeriî nici *atâtica* din al meş..“

v. *Atât.* — *Atătúş.* — *ic.*

Atâtica. — v. *Atâtică.*

Atătúş, adv. et adj.; tantet, tantinet, aussi peu. Sinonim cu *atâtică*. Derivă din *atât* prin sufixul deminutival -uş, fără a avé nici o trebuinţă de un prototip latin *tantuceum* (Cihac). Se întrebuintéază mai adesea cu emfaticul -a: *atătúşa*. Lexicon Budan: „*atătúş* sau *atătúşa*, so klein, so wenig, so winzig“.

v. *Atât.* — *Atâtică.* — *uş.*

Atătúşa. — v. *Atătúş.*

Atătând, adv.; encore autant. Incă pe *atât*. Un arcaism preţios, care ne întimpină în *Palia* din 1582, Exod. XVI, 5:

...a şasă dzi iară gătésca-se cum de doa ori *atătând* să aducă lăutru de cum într'altedzile adunase...

...erit indiesexto, et parabunt quodcumque intulerint: et erit duplum quod colligerint per diem in die...

Canonicul Cipar (Analecte p. 65) explică pe acest *atătând* prin „*altero tantum*“; dar: 1) latinul „*alter*“ devine romănesce „*alt*“, fără a perde vre o dată pe *l*; 2) latinul „*tantum*“, chiar dacă ar conserva pe *n*, totuşi n'ar preface pe *t* în *d*. Ş'apoî de ce óre să a lergâm la *altero tantum*, de tot imposibil sub raportul fonetic, pe când

latina ne dá cu acelaşi sens adverbul *tantumdem*, de unde se nasce romănesce d'a-dreptul *tătând*? Simplul *atât*, după cum am vèdut la locul seş, represintând pe *eccu'tantum*, compusul *atătând* este *eccu'tantumdem*.

v. *Atât.* — *Tând.*

-àtec, -àtecă, suffixe servant à former des adjectifs, rarement des substantifs, dont le sens est généralement un peu péjoratif. Derivă din latinul *-aticus*, sufix compus din participialul *-at-* şi deminutivalul *-ic-*, exprimând o noţiune mai mult sau mai puţin pejorativă, astfel că „*volaticus*“ este mai reş decât „*volatilis*“ sau „*volucer*“, „*silvaticus*“ mai reş decât „*silvestris*“, „*fanaticus*“, „*lunaticus*“ etc. Romănesce *-atec* rare-orî se acaţă la tulpine ne-latine, bună-óra: *prostateg*, *posnateg*, *pălăvateg*, *spănateg*. Mai tot-d'a-una cuvîntul e luat întreg din lătinesce, sau cel puţin sufixul *-atec* se asociază cu elemente latine nominale: *selbateg*, *lunateg*, *umbratec*, *molateg*, *vînturatec*, *tomnateg*, *vèrateg*, *iernateg*, *bătrănateg*, *surdatec*, *roşiatec*, *nebunateg*, *fluturatec* sau *fluşturateg*, *muşeratec*, *îndemănateg* stc. Sufix adjectival, numai prin excepţiune *-atec* forméază une-orî substantivî, de ex. *iernateg*, care presupune însă pe latinul neutru *-aticum*: „*hibernaticum* = fr. *hivernage*“; iar de aci, prin analogiă, dintr'o tulpină slavică: *jerateg*. O formaţiune de asemenea analogică este *burateg* în loc de „*brótec* = *bróţacel*“, ca şi când s'ar trage din „*bură*“, pe când în realitate cuvîntul „*brotac*“ este înrudit cu vechiul grec *βάρραχος*.

Doè vorbe cu sufixul *-atec* merită o deosebită atenţiune.

Moldovenesce *sturlubatec* sau *sturlubatec*, alături cu formele „*sturlubat*“ sau „*sturlubat*“, însemnăză „*écervelé*“. Cihac (II p. 377) îl trage din paleo-slavicul „*stréla*=săgétă“, fără a’și da ostenéla de a explica sufixul. Este învederat că acest sufix s’a acățat la *sturlub* prin analogiă cu *selbatec* sau cu *nebunatec*, cuvinte avénd un înțeles apropiat de *sturlubatec*. Dar tulpina vorbei să fie óre „*stréla*=săgétă“? Mai întâiu, sub raportul sensului, ce are a face *sturlubatec* cu noțiunea de „săgétă“? Un „săgetatec“ ar însemna pe cineva iute, energic, mergénd drept la țintă, iar nici de cum pe un om neastîmpérat. Apoi, sub raportul morfologic, Românul nu putea asocia pe *-atec* cu vorba slavică „*stréla*“, de óră-ce acéstă vorbă n’a trecut de loc în limba románescă. În fine, sub raportul fonetic, din „*stréla*“ ar trebui să fie „*strálatec*“; ce să facem dară cu elementul constitutiv *-b-*, care figuréază în tóte variantele cuvîntului? *Sturlubatec*, cu metatesa lui *l* ca în „*culbec*“ din vechiul „*cubelc*“, nu este decât *tulburatec*. În latina vulgară aceiași noțiune se exprima prin „*turbaticus*“ (Du Cange), acățându-se sufixul *-aticus* la „*turbo*“. Din amplificatul „*turbulo*“, de unde al nostru „*tulbur*“ și francesul „*troubé*“, trebuia să resulte prin aceiași sufixațiune adjectivul „*turbulaticus*“. Lîngă „*turbo*“ există o formă mai energică „*exturbo*“; prin urmare, lîngă „*turbulo*“ — „*exturbulo*“, iar de aci — *exturbulaticus*, románesc *stulburatec*. Varianturile *sturlubat* sau *sturlubat* în loc de *stulburat* vin apoi din forma participială *exturbulatus*.

Este și mai interesantă vorba *zănatec*. Cihac (II p. 713) o traduce prin „*lunatique*“ și o trage din greul

σεληνιακός, de unde orî-cine vede că s’ar fi putut nasce „*selenéc*“, fie „*seneléc*“, fie „*señac*“, dar numai *zănatec*—nu. În privința sensului, *zănatec* nu este tocmai „*lunatec*“, de óră-ce chîr în proverbul din Anton Pann (II, 142) citat de Cihac :

E nebună, lunatică,
Umblă ca o zănatică...

se stabilește o deosebire de nuanță între „*zănatec*“ — „*nebun*“ — „*lunatec*“, o nuanță pe care Pann o mai lămuresce prin următoarele doé versuri :

De rea, câmpii nu o ’ncap,
Își iewa pólele în cap...

Nuanța propriei lui *zănatec* reiese și mai bine din cel-lalt pasagiu din Anton Pann (Moș-Albu, II p. 38), citat trunchiat de cătră Cihac, dar care în întregime sună așa :

Dacă amîndoi sint éráși zănateci, naba-
daoși,
Se bat apoi ca nebunii și tráesc tot mánioși...

De aci se vede că un *zănatec* n’are consciința de ce face, ca și *lunatec*, dar pe când acesta din urmă e liniștit, cel de ’ntáiu ne apare, din contra, năbădăios, zurbagiú, bătăuș. Eî bine, acest *zănatec* este pe de ’ntregul, din punct în punct, latinul *dianaticus*, nu teoreticesce restabilit, ci existente într’un text fórte prețios, o predică a episcopului italian Maxim din secolul V, și anume: „Cum maturius vigilaveris et videris saucium vino rusticum, scire debes quoniam, sicut dicunt, aut Dianaticus aut aruspex est; insanum enim numen insanum solet habere pontificem: talis enim sacerdos parat se vino ad plagas Deae suae, ut dum est ebrius, poenam suam miser iste non sentiat.—Nam ut paulisper describamus habitum vatis hujusce, est ei

adulterinis crinibus hirsutum caput, nuda habens pectora, pallio crura semicincta, et more gladiatorum paratus ad pugnam ferrum gestat in manibus, nisi quod gladiatore peior est, quia ille adversus alterum dimicare cogitur, iste contra se pugnare compellitur" (Muratori, Anecd. Lat. IV p. 99—100). Zănatec dară, adecă dianaticus, era la vechii Romani un individ care, pretinđend a serba pe deitza Diana, se schimonosia la fața, se despoia la pele și, îmbătându-se, învertia în mână o armă și se lovía pe sine însuși. Păstrarea acestui termen mitologic la Români, și póte numai la Români din tóte popórele neo-latine, este de o mare însemnătate.

v. -at. — -ic. — Cosângénă. — Sânziană.

A-timp, adv.; à temps, juste à temps, au moment oportun. Tocmai la timp, nu înainte și nu mai târđii.

Mitropolitul Dosofteiu, Paremiar 1683, f. 23 a (Esai. VIII, 22):

... și nu va răs-	... et non deficient
punde cela ce'i în	qui in angustia
sfrâmtoare până	fuerit usque ad
atimpă...	tempus...

Peste Carpați, anume la Moți, cuvintul se întrebunțeză pînă astăzi, dar cu sensul concretizat de anul viitor.

Frâncu-Candrea, Munții apusenți, p. 124: „O fată mare din ținutul Moților, dacă voesce să scie că se va mărita în cursul anului său peste unul orî doi ani, merge la cotețul rîmătorilor și ăice cu glas tare: huî estimp; huî atimp; huî dincolo de atimp...”

v. ¹²A (p. 39). — Estimp. — Timp.

Ating (*atins*, *atingere*), vb.; atteindre, toucher. Latinul *attingo*, trecut în mai tóte limbile romanice (Cihac). A-jung pînă la ce-va, astfel că-l pipăesc în trecet saú il lovesc în

cetișor, il mișc puțin. Noțiunea fundamentală este cea de a jung, de unde se desvoltă apoi celelalte. Pipăesc, lovesc, mișc sînt sinonimi cu *ating* numai întru cât acțiunea cuprinsă în acești verbi este fórte ușóră, abia simțită, aprópe immaterială. Se întrebunțeză sub forma activă și sub cea reflexivă, une-orî fără deosebire de nuanță logică, ci numai de construcțiune: *ating* lucrul cutare, m e *ating* de lucrul cutare. Așa, bună-óră, pasagiul din Psaltire, CIV: „nolite tangere christos meos” este tradus la:

Silvestru 1651:	Dosofteu, 1680:
Nu <i>atingereți</i>	Nu va <i>atinge-</i>
pre unșii miei...	<i>reț</i> de hristoși
	miei...

I. Activul *ating*.

α) în sfera materială.

Gheorgachi Logofetul, Letop. III, p. 299: „apoi întinde și Domnul mânia la cupă, și *atingând* degetele sale de o parte de pâne ce este în cupă, le *atinge* de buzele sale...”

Ating cu vârful condeifului, la Cantemir, Chron. II p. 199: „măcar cu vârful condeifului, precum se zice, a *atinge*...”

Ibid. II, p. 362: „vom adaoge și altele, carile din câțva scriitori străini avem culése, carile istoricii noștri cei mai vechi nici cu vârful condeifului nu le-au *atins* și până astăz a lor noștri stau îngropate și neștiute...”

A nu *atinge* pământul, când calul fuge în gónă mare.

I. Văcărescu, p. 336:

Na bacșiș! il bat pe spete;
Iute! să te v eđ băete!
Mánați! s'ajungem ca vintul!
Nici să *atingeți* pământul...

Balada „Corbea”:

Pintenii roșului că da,
Sălta roșul și sbura,

Ma! iute ca pasărea,
Tot ca vîntul și ca gândul
Fără s'atingă pămîntul. : .
(G. D. T., Poes. pop. 531).

Balada „Toma Alimos“ :

Pină Toma se ținea,
Murgul mîre și sbura,
Și sbura tocmai ca vîntul
Fără s'atingă pămîntul. . .
(ibid. 583).

Locuțiunea: „te *atinge* cu b u m -
b a c“ (Pann, III, 63) = „persifler légèrem-
ment, taquiner“.

Jurămînt poporan ironic :

Să nu *ating* luna
Cu mîna,
Nici sôrele
Cu picîtoarele !
(L. M.).

Vrancea, Sultănică p. 239 : „pe cînd
vê născetați voi, eū însuram flăcăi, mă-
ritam fete, beam o butiă, luam o casă
în spinare, *atingeam* cerul cu deștul. . .“

β) în sfera morală.

Cantemir, Chron. I, p. 13 : „unii din-
tre cești mai noi scriitorî, mînté celor
mai vechi a *atinge* poate fi neputând,
într'alt chip aū socotit. . .“

Același, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad.
Rom. p. 27) : „și ăată că dintr'adună-
rile voastre vrând-nevrând îmi caută a
lipsi ; însă oare-ce, ce rădăcina adevă-
rului *atinge*, a grăi nu voū părăsi. . .“

I. Văcărescu, p. 15 :

Apoi doru 'i venia 'n mînte,
Ea de jale se spărgea ;
Nevorbînd spunea cuvînte
Ce simțirea *atingea*. . .

Proverb :

Cu vorbe îmbolditoare
Îl *atinge* unde 'l dore.
(Pann, I, 6).

Balada „Bogatul și săracul“ :

Dar săracul nu tăcea,
Cu cuvîntul îl tăia,
Cu vorba căl *atingea*. . .
(G. D. T., Poes. pop. 297).

Balada „Corbea“ :

Stefan-vodă 'nțelegea
Unde baba 'l *atingea*,
Și 'n gura mare 'i ăicea :
— Babă slabă și 'nfocată,
Dar la mînte înțelptă. . .
(ibid. 519).

II. Reflexivul m e *ating*.

α) în sfera materială.

Construcțiunea cea obicinuită cere
prepozițiunea de.

Predica circa 1600 (Cuv. d. bătr. II,
p. 228) : „acolo vare-ce veri simți și
vare-ce veri auzi, totu ție urătū și de
totu te îngrozești, și vare-ce veri *atinge*
sau se va *atinge* de tine, de toate te
vatămi. . .“

Mitropolitul Varlam, 1643, I f. 119 a :
„o, vai de mene, dulce Isuse ! cum mă
voū *atinge* de trupulū tău cel nepu-
tredū !. . .“

Pravila Moldov. 1646, f. 67 a : „Ra-
nele unele sămtū de moarte, carile și de
nevoe sămtū îndemnătoare spre moarte,
mai vrătos acēste rane ce să *atingū* de
inimă sau de crierii capului. . .“

Mitropolitul Dosofteū, 1673. f. 6 b :

Urătai pre toț făloșii,
Și veī pîarde mincinoșii
Și de om ce varsă sînge
Ți' grătă a te *atinge*. . .

Nic. Muste, Letop. III, p. 47 : „scria
Dimitrașco-vodă să nu se *atingă* nime
de Nicolai Vodă nici de oamenii lui. . .“

Costachi Negruzzi, Scrisoarea VIII :
„Mitropolitul lăsase să'ī apuce mîna
mahinalicesce, dar abia rumenele bu-
zișore a fetei se *atinseră* de mîna

astă veștedă și sbircită, el o trase ca și când s'ar fi *atins* de un fer roșu. . .“

A. Pann, Prov. I, 140 :

Joile pin' la Rusalii eă nu m'am *atins* de fus, și la Circoviî Mariniî mâna pe nimic n'am pus, Cum și alte ca aceste. . .

Ghicitórea despre „Corabia“ :

Am un lucru mare,
Suflet n'are,
Suflet duce,
De pămînt nu s'*atinge*. . .

(Bulgărescu, Ghicitori p. 5).

Rare-orî m ă *ating* se construesce cu la și chiar cu că tr ă.

Moxa, 1620, p. 346 : „și se *atinse* ziditorii că tr ă coastele lui și luo osă de-i fêce soțu. . .“

Mitropolitul Dosofteu, Synaxar 1683, Mart. 7 f. 23 a : „dzasă părintele cătră Pavel : ședz la masă, și ia a-minte să nu te *atingi* la bucate. . .“

Absolut, în locuțiunea poporană rimată : „Nu te *atinge* că te frige“ (Ios. Lita, Transilv.).

β) în sfera morală.

A se *atinge* de = „ne pas laisser quelqu'un ou quelque chose tranquille“, „attenter à“.

Ion Neculce, Letop. II p. 230 : „toate crăiile căte sânt creștinești aă scris cărți la Impăratul Turcesc și la Vezirul, să dea pace Leșilor să nu se mă *atingă* de dănsii, că apoî ei cu toții se vor scula asupra lor. . .“

Același, p. 332 : „scriea Dimitrașco Vodă la Caïmacamı să nu se *atingă* nime de cinstea lui Nicolaï-Vodă. . .“

Mateiu Basaraba, Pravila 1652, I, p. 257 : „tóte felurile de greșale cu căte se *atinge* omul de beserică, toate acélé să chiamă ierosylii. . .“

Beldiman, Tragod. v. 157 :

După ce averea tótă și armele le-aă luat, A s'*atinge* de viétă, îi cruđime, îi păcat. . .

A se *atinge* de = „concerner“.

Omiliarul dela Govora, 1642, p. 454 : „că iute e și rău păcatul și foarte cumplit, că vătămăré lui se *atinge* și de suflet și de trup. . .“

Mitropolitul Varlam, 1643, I f. 310 : „iată apostolii o noapte întregă vănară și nemică nu prinseră, iară îndată déca ascultară cuvântulú Domnului aruncară mréjia și multú péște prinseră ; *atinge*-să ačasta ispravă de cuvântulú Domnului ce dzice : cercați mainte împărăția lui Dumnedzău, iară acésté toate să vorú da voaă, adecă și hrana și agonisita. . .“

Pravila Moldov. 1646, p. 130 : „de'l va fi suduitú pre robú pentru vina lui și nu să va *atinge* nemică de stăpân, atunce nu să va certa nice unul nice altul ; după voia gúdețului stă acest lucru să legúiască acia sudalmă a robului : oare *atinge*-să de stăpănu-său, au nu să *atinge*. . .“

Donicî, Gânscele :

Dar unde de căștig saă pagubă s'*atinge*,
Nu numai gânscele, și omenirea plânge. . .

A se *atinge* = „se sentir blessé, froissé“.

Zilot, Cron. p. 111 : „simțise (Caragea) că Pórta are socotélă a'l perde, și pentru căci jefuise țera fórte, dar măi mult căci după arătarea faptelor sale fiind întreat, silit aă fost de aă arătat Rosiei prin socotélă tótă luarea din tэрă, cum și la darea la obrazele Țarigradului, care dare fiind adevérată și înțelegéndu-se ticalósa tэрă ca o masă de hrăpire a tuturor, nu puțin s'aă *atins* acele obraze. . .“

Sub raportul fonetic este de observat că *n* în *ating* se rostia ca o vocală nasală, de órá ce în vechile texturi se află une-orî represintat prin *ñ*.

Legenda St-î Maria Egipténă, sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al bis. St.

Nic. din Braşov, p. 390): „nu se cu-teza apropiă să se *atingă* (АТИНГĂ) de trupul ei...“

Se pare erăşi că palatalul *-ge* în *atinge* nu se deosebea mult de *-ce*, căci în Cuvîntul St. Ioan Crisostom, text din sec. XVII (Cod. Mss. din Braşov, p. 478): „acumu 'lă privăscū ca un striinū, şi acela ce'l foarte iubiă, acum nu mă nice poč *atince* (АТИНЧЕ) de elū...“, şi tot acolo mai jos, p. 508: „eşiţi diin mijoculū lorū, şi cătră necuratulū nu vā *atingeţi*...“

v. ^{1.2.} *Atins*.

Atingere, s. f.; l'infin. d'ating pris comme substantif: action de toucher, frôlement. „*Atingere*, fapta d'a atinge, lovire, isbire = atteinte; *atingere*, pipăire = attouchement“ (Costinescu). Sinonim cu substantivul *atins*, care e mai energic, şi cu *atingătură* sau *atinsetură* sau *atinsură*, carî exprimă o durată mai scurtă.

v. *Ating.* — ² *Atins*.

Atingător, **-óre**, adj.; „touchant, concernant, piquant, mordant“ (Cihac). Care *atinge*, adică: 1° se lovesce încet de ce-va sau de cine-va; 2° „mişcă inima, mõe, aplécă, înduplecă cătră milă; 3° mişcă, întépă prin vorbe“ (Costinescu); 4° are ce-va în vedere, drept scop sau obiect. În primul sens şi 'n cel al patrulea cuvîntul e poporan; în celelalte două pare a fi o imitaţiune modernă după francesul „touchant“; în orî-ce cas se aude rar în graiū.

v. *Ating.* — *-tor*.

Atingătură. — v. *Atinsură*.

Atingic (plur. *atingicuri*), s. n.; t. de Botan: capucine, *Tropaeolum majus*. Flóre de grădină, al cărîi nume mai co-

rect este altăngic. Forma *atingic* ne-o dă d. Datculescu în *Tratat de horticultură*, Rîmnic-sărat 1882, p. 77.

v. *Altăngic*.

^{1.} **Atins**, **-ă**, adj.; le part. passé d'ating pris comme adjectif; atteint, touché. Se întrebuinteză în tôte sensurile verbului *ating*: „mână *atinsă*, scop *atins*, lucruri *atinse*“ (L. M.).

Doină:

Ca stejarul înfrunđit
Când de brumă e *atins*
Său de mare foc cuprins...

(Alex., Poes. pop.² 244).

v. *Ating.* — ^{2.} *Atins*.

^{2.} **Atins**, s. n.; le part. passé d'ating pris comme substantif: contact, attouchement. Sinonim cu *atingere*, *atinsetură*, *atinsură*.

Doina „Fratele răsleţ“:

De dor mare nesfirşit
Faţa lor s'a vestejit,
Ca frunđa stejarului
De *atinsul* brumarului...

(Ibid. 379).

v. *Atingere.* — *Atinsură*.

Atinsură, s. f.; contact, attouchement. Formă mai arhaică decât *atingătură* (Dr. Polysu) şi *atinsetură* (Cihac). Acéstă din urmă totuşi se găseşte şi 'n *Dicţionarul Mss. bănăţen* circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 425): „*Atinsătură*. Attactus“.

Mitropolitul Varlam, 1643, f. 320 a: „pre călătorie č'au călătorit şi pre *atinsură* ce s'au *atinsū* de pat, omū deplinū să arată, iară pre cuvântū şi pre čudesă Dumnedzău deplinū să mărturiséseşte...“

v. *Ating.* — *Atingere*.

Atîrdisesc. — v. *Artîrdisesc.*

Atîrn (*atîrnat, atîrnare*), vb.; 1°. appendre, suspendre; 2°. dépendre, résulter; 3°. hésiter. În primul sens, care este cel fundamental, *atîrn* e sinonim cu *acâț*, dar cu acea deosebire esențială că *acâțare* poate să fie în liniă orizontală, pe când *atîrn* înseamnă tot-d'una a face ca ce-va să fie de sus în jos; ș'apoi această sinonimică încapă numai atunci când *atîrn* funcționează ca verb activ, bună-ură:

P. Ispirescu, Snóve, p. 52: „Ceru dară călătorul o căldare cu apă și sare, și o *atîrnă* de crăcani. Mai ceru și o tigăiță, și o aședă și pe dînsa pe foc...”

O doină haiducescă:

In tine de când intrai,
Numai o crângă tăiai
Armele de'mi *atîrna*...

(Alex., Poes. pop. 2. 263).

În aceste exemple, în loc de *atîrn* s'ar fi putut dice tot așa de bine: *acâț*, ba încă și *anin* sau *înțîn*, dacă acțiunea e molatecă. Din dată însă ce *atîrn* nu e activ, ci neutru, el nu mai este sinonim decât cu neutrul *spîndur*.

I. Văcărescu, p. 332:

P'obraz lăsate cărunte plete
Ca șerpi *atîrnă* încovoete,
Négră la față din ochi scipesce,
Nu se aude ce mormăesce...

Costache Negruzzi, Zoe, IV: „Înainte mergeau suitarii călării cu 'nalte căciuli flocóse, la care *atîrna* câte o lungă cólă de vulpe...”

I. Créngă, Moș Nichifor Coțcariul, (Conv. lit. 1877 p. 374): „De inima căruței *atîrna* păcornița cu feleștiocul și posteuca, care se isbău una de alta când mergea căruța...”

Vrancea, Trubadurul, p. 122: „Capul,

greu și mare, i se clătina pe umeri; obraji școliciți *atîrna* în jos...”

Acastă sinonimică între *atîrn* și *spîndur* trece apoi din sfera cea curat materială, ca în exemplele de mai sus, la acea morală: „dépendre”.

Caragea, Leguire 1818, p. 2: „chivernisire averii lor și faptele lor *spânzură* de putere părinților lor...” unde în loc de *spîndur* ar fi fost mai la locul său *atîrn*: *atîrn* de, *atîrn* la, *atîrn* de la, *atîrn* în, *atîrn* din.

Tichindél, Fabule 1814, p. 62: „numai dintr'un obicei *atîrnă* aceia, căci barba când o tai nici o durere nu se simte...”

Costachi Negruzzi, Scrisórea VIII: „Apropie-te, fiică, țise Sfintul, și mărturisesce adevărul în cuget curat și cu mâna pe inimă, pentru că de la asta *atîrnă* sórta ta de față și viitoare...”

Beldiman, Tragod. v. 401:

Să venim la trebuința cea de bani care avea, în care isprava totă *atîrna* și priivla...

Jipescu, Opincaru, p. 33: „ștergi-te bine la ochi'ți împăienjeniți, cată 'n juru tēu și nu mai *atârna* la mâna și la voia altuia...”

Ibid. p. 97: „Nu te uita la faptili lumi, la ce *atîrnă* gându omului; tu ascultă numai la ce 'ți dice cugetarea în or-ce, și dacă te sfătuie înțelepciunea dréptă la vr'un lucru, fă'l...”

Sensul de „*atîrn* = resar, urmez, provenio”, pe care 'l dă Lexiconul Budan (p. 40), nu se constată nicăiri în texturi, dar se poate explica prin „résulter de = dépendre de”.

Proverbi:

„Sita când e nouă, n'ar unde s'o *atîrn*” (Baronzi, Limba română p. 53).

„N'o să o *atîrni* cercel la ureche, nici n'o să o scoți în tîrg de vîndare, ci să ieși nevastă de potrivea ta” (Pann, II, 151).

Pune'ți nădejdea în Domnul
Decât s'atîrni la tot omul...

(Ibid. II, 46).

Ghicitórea despre „Plosca“ : „Am o fată mare, și o atîrn de plete în cuiu“ (Bulgărescu, Ghic. p. 9).

Alta despre „Lacătul“ : „Am o cutiă cu un cârlig, și d'a-casă când plec, la ușă o atîrn“ (ibid. p. 11).

Ca obiceiul poporan : „Când cine-va are vr'un mánz frumos, îi atîrnă de gât o lingură, iar de códă un fir roșu, ca să nu se deóche“ (Ilfov, Stoicescu, în Țara-nouă 1887, p. 413).

Întrebuințat absolut, atîrn nu mai e sinonim nici cu acăț sau anin, nici cu spîndur, ci însemnăză „être en suspension“, a nu ști cine-va ce să facă, încotro s'apuce, care drum s'alégă, a fi nehotărit, a sta la îndoélă. Cu acest sens limba română nu are nici un alt verb mai nemerit, căci m ă c l e t i n sau ș o v ă e s c cuprinde o nuanță mult mai materială. Ce-va mai aprópe este m ă n e d o m e r e s c.

Jipescu, Opincaru p. 26 : „Dela Tudor ne-am dășteptat, dar tot mai atîrnăm, mai m o ț ă i m câte odată...“

Ibid. p. 38 : „La sculare, nevestili și fetili n'atîrnă, sînt mai ghiof ca flăcăi...“

Ibid. p. 83 : „Săteni și orășani, nu mai horcăiți cu atăta poftă; nu mai atîrnați să vă dea tóte mură 'n gură stăpânirea...“

Mai puțin energetic, se póte întrebuința cu același sens forma reflexivă : m ă a t î r n.

Zilot, Cron., p. 42 : „Vodă vėđend că nici Hasan-pașa nu póte isprăvi împăciuirea cu Pazvantogli, ci merge lucrul tot împerechiat, a socotit—se vede lucrul—mai bine să lipsescă de Domnie și să scape de aceste invălueli și împerecheri, care puteau să-ı aducă vre-un reu mare, mai virtos că vedea și cheltuelile Domniei marí și nu-ı mai rēmă-

sese mijloc de agonisita banilor; că póte de era acésta, tot se mai atîrna cevași...“

Ibid. p. 101 : „și fiind-că se însciință și Turcul de acésta, schimbă socotéla păcii cu Rusia și începu a se atîrna, nădăduind că Rusia de temerea rēboșului Franței nu numai nu va cere dela dînsul Dunărea hotar, ci încă îi va mai da cevași și să închee pacea...“

Când însă nu este o trăgănelă curat morală, ci mai mult fizică, atunci nu se întrebuințéză absolutul atîrn sau reflexivul m ă a t î r n, ci impersonalul atîrnă : m ă a t î r n ă, î l a t î r n ă, unde se sub-înțelege „greutatea“.

A. Pann, Prov. I, 118 :

Culcându-se astfel și dormind ce-va,
A doua și capul grozav îi urla;
Îi părea mai mare decum era 'ntăfu
Și 'l trăgea să'l puie iar pe căpătăfu;
Îl punea, și géba, or-cum nu'ı trecea,
Îl atîrna, parcă locul nu'ı plăcea...“

În Panegiricul lui Ștefan cel Mare, sec. XVIII (Cogăln., Arch. Rom. p. 556), „greutatea“ nu se sub-înțelege, ci se exprimă : „puterea mea slăbesce, amortēse cu totul, greutatea m ă a t î r n ă...“

Laurian și Maxim (Gloss. 30) đic : „din artan e probabil că vine și artănare sau atîrnare, verb care prin flexiunea sa simplă : atîrn, și nu a t î r n e z, pendere, suspendere, denótă o mare vechime“. Tot dînșiú într'un alt loc (Dicț. I p. 98) identifică pe atîrn cu grecul ἀρτάειν, ἀρτάειν „pendre, lacet“. Cihac (II, 476), pe de altă parte, trage pe atîrn din maghiarul á t é r n i „étendre sur, atteindre, aller jusqu'a“. Prima etimologiă e mai bună decât cea a doua, căci ea lasă lui atîrn cel puțin sensul seú fundamental de „a fi de sus în jos“, pe când cuvîntul unguresc exprimă o pozițiune orizontală. Or-ıcum însă, atîrn nu e

nicî grecesc, nicî maghiar, dar nicî cu latinul *attineo* (Pontbriant) sau cu italianul *attorniare* (Lex. Bud.) n'are a face, ci este o formațiune curat românească din elemente latine. După cum sinonimul *atgârț* derivă prin prepoziționalul *a-* (=ad) din „tăgârță = traistă pentru merinde“, întocmai așa *atîrn*, prin același *a-*, vine din *tîrnă* „coș pentru merinde“, traistă sau coș carî de o potrivă *spîndură* pe spate sau pe umăr, de unde și transițiunea sensurilor.

La Anton Pann, Prov. II, 66 :

Acum vrînd să 'și spele obîala la riū,
Îa și putineîul, îl lîgă c'un brău,
Îl *atîrnă* 'n umăr...

saū (III, 121) :

Se ducea, și drumul par'că tot mereū i se
lungia,
Ca cînd cine-va de spate 'i se *atîrna* și'l
trăgea...

Nicî Lexiconul Budan, nicî Laurian și Maxim, nicî Cihac, nicî d. Pontbriant n'aū cunoscut vorba curat țerănescă : *tîrnă*, deși ea este destul de răspîdită în Moldova ca și în Muntenia.

„*Tîrnă* se chiamă un fel de coș de forma ovală“ (D. Negoescu, Dîmbovița, c. Pietroșița).

„Pentru ducerea bucatelor în cîmp se întrebunțeză coșurî, *tîrne*, disağî și copăj“ (C. Nicolescu, Muscel, c. Văleni).

„La coșulețul făcut pentru a căra popușoiș ștulețî i se đice *tîrnă*“ (V. Popa, Covurluiū, c. Slobođia-Conache).

Deja un învățator sătesc a dibuit înrudirea lui *atîrn* cu *tîrnă* în următorea interesantă comunicațiune :

„*Tîrna* se mai numesce de popor une-orî paner și alte-orî coș. Ea este făcută din nuiele de alun sau de răchită. Unele *tîrne* sint făcute din așchiî

saū șuvițe de lemn de teū, împletite de ómeni carî se ocupă mai numai cu asemenea meseriă. Numirea de *tîrnă* pare a fi în legătură cu vorba *atîrnă*, de óră-ce tot ce se pune în acest fel de coș stă *atîrnă*, adesea-ori numai d'o singură nuia încovrigată ca un cerc numită códă. Băețîi dela precupețî pun în *tîrnă* mere, pere etc., după aceia agață *tîrna* cu códă de capetele crestate ale cobiliței și plécă prin oraș. La culesul prunelor, merelor, nucilor, porumbului etc. se întrebunțeză *tîrna*, în care se adună și cu care se cară din grădină a-casă. Fiind ușoră și cuprinđend mult, *tîrna* servește la rădicatul porumbului de jos în pod sau în pătule đise și porumbare...“ (D. Basilescu, Prahova, c. Drajina-de-sus).

Atîrn dară s'a născut din *tîrnă*. De unde să fie însă acesta din urmă ?

Cu pierderea normală a lui *b* între vocale (hiberna = iernă, cubitus = cot, caballus = cal, sambucus = soc, iert = liberto, tăun = tabanus etc.), românul *tîrnă* represintă din punct în punct pe latinul *taberna*, negreșit nu cu sensul de „cabaret“, ci cu acela de „ce qui contient des provisions“. Să se observe că sufixul latin compus *-erna* exprimă în cele mai multe casurî noțiunea de „réceptacle“ ; ast-fel un vas se numia „nassiterna“, pesceră — „caverna“, lampă — „lucerna“ sau „latera“, basin — „cisterna“, apoi romanicul „giberna“ — patrontaș ; să nu uităm de asemenea pe medio-latinul „zaberna“ un sipet sau o raclă, ceia-ce se đicea și „taberna“, bună-órá într'un text : „novo linteolo ea (ossa) involvit, — hospitium venit, in una suarum *tabernarum* collocavit“ (Du Cange, ed. Carpent., v. Zaberna). *Tîrnă* = *taberna*, ca și „merindă = merenda“, se pare a fi la Români o moștenire anume din graul particular ostășesc

al legionarilor romani, la cari *taberna* era cortul în care mâncau, de unde apoi petrecerea împreună — „contubernium“, tovarăși — „contubernales“. Pe drum *taberna* = *tîrnă* înlocuia pentru ostașul roman pe „taberna = cort“. O analogie logică perfectă ni se presintă în graul Căzaciilor Zaporoeni, la cari cuvîntul „kosz“ (=românul „coș“) însemna nu numai *tîrnă*, dar și corturile ostășesci, adecă *taberna*; în dialectul ruten modern: „Kiu = 1° Korb, 2° Feldlager“ (Zelechowski, Wtb. I p. 347).

v. *Atăgârț*.

Atîrnare (plur. *atîrnări*), s. f.; l'infin. d'atîrn pris comme substantif: 1° action de suspendre; 2° dépendance, soumission. In primul sens, ca și sinonimii *acățare*, *aninare*, *atăgârțare*, *atîrnare* exprimă mai mult acțiunea de a atîrna ce-va; în sensul al doilea, el se substantivizează pe deplin, ca și negativul mai întrebunțat: *neatîrnare* „indépendance“.

„Acest om își lasă toate lucrurile în *atîrnare* = cet homme laisse toutes ses affaires en suspension“, sau „en souffrance“ după cum traduce Pontbriant.

Costachi Negruzzi, Scrisoarea XXV: „Dici că vrei pre feciorul cel mare să-l înveți mai multe limbi și să-l faci logofet sau avocat. Sciți ce o să eșă dintr'asta? Ai să'ți osândesci copilul la o vecinică *atîrnare*; să șadă într'oda cu pana în mână, unde a să tănjescă ca o flóre scósă din locul ce 'i priia...“

v. *Atîrn*.

Atîrnăt-ă, adj.; le part. passé d'atîrn pris comme adjectif: 1° suspendu; 2° dépendant. Sinonimica între *atîrnăt* = „de sus în jos“ și *acățat* — „orizontal sau de jos în sus“ e foarte bine

nemerită la Alexandri, Boierii și ciocoii, act. I sc. 9: „ciocoii în doi perii, giământate acățate de protipenda prin măritișul unei mătuși a lui c'un boier mare, și giământate *atîrnate* în gîos de rudele lui de starea a doua...“

Costachi Negruzzi, Melancolia:

Lîngă el o mândră salce cu lungi ramuri
atîrnate
Iși implântă 'ntr'a lui ape cosițele-î resfirate...“

Același, Scrisoarea VI: „sorele sparge norii, plóea stă *atîrnată* în aer făr' a cuteza să cađă...“

A. Odobescu, Mihnea-vodă p. 6: „unii purtând pe umeri dobitocele ucise, *atîrnate* pe birne, alții ducând căini de zgarde...“

Cântec din Moldova:

Sub răchita cea plecată
Preste apă *atîrnată*,
Pre marginea Prutului
In drépta bechetului
Șede Manea adormit...“

(Caranfil, Valea Prutului 12).

Jipescu, Opincaru p. 116: „ne merit lucru, hinu mîeș și dragu neni, a nu socoti sfânt p'ăl dă ține *atîrnate* în casă o sută dă icóne și șapte cruceóie!...“

v. *Atîrn*. — *Atîrnați*.

Atîrnăți, s. m. pl.; t. topique: nom propre de plusieurs villages en Roumanie. In Dicționarul topografic al lui Frunțescu sînt înșirate vr'o 15 localități cu acest nume, în districtele Teleorman, Brăila, Dimbovița, Dolj, Buzeu, Mehedinți, Ilfov, Ialomița, Prahova. Neapărat, *Atîrnați* nu póte fi decât pluralul dela adjectivul *atîrnăt*; dar ce să însemneze el ca nume topic? Să fie óre că locuitorii din acele sate *atîrnăți* óre-când de o altă localitate, sat sau țirg? Să fie óre că satele așa numite sînt aședate pe co-

stișul unui dél, ca și când ar fi a tîr-nate de sus în jos? Să fie ore o poreclă satirică a locuitorilor cu sensul de „leneși“ sau „nedomeriți“?.. Numai o cercetare amănunțită va putea da un răspuns mulțamitor.

v. *Atîrn.* — *Atîrnat.*

Atîrnător, -óre, adj.; pendant, suspendu. Cine sau ce a tîr-nă. Cuvînt de prisos, de óră-ce nu pré diferă prin sens de a tîr-nat.

v. *Atîrnat.* — *Atîrnătoare.*

Atîrnătoare, s. f.; t. pastor.: endroit où les bergers font sécher leurs habits. „*Atîrnătoare* se chiamă la ciobani locul unde ei își a tîr-nă hañele și objelele ude să se svînte. . .“ (D. Negoescu, Dîmbovița, c. Pietroșița).

„Mânzările ciobani nu le mîn în strungă după ce le mulg, ci le dă pe hătașuri pînă la locul de culcare ce se chiamă *atîrnătoare* și care este departe de stână mai bine de un kilometru. Remân în *atîrnătoare* adecă în locul de culcare ca un cîș, apoi plécă cu mânzările în pornelă, vâtaful înainte cîntând din fluer sau din buciùm, iar ce-lalți le mîn după urmă pe pólele muntelui pînă la strungă. . .“ (Pr. G. Brebu, Prahova, c. Brebu).

„Zăvódă sau *atîrnătoare*, unde a tîr-nă ciobani objelele și cele-lalte hañe spre a le svînta“ (G. Secărénu, Dîmbovița, c. Runcul).

v. *Atîrn.* — *Zăvódă.*

Atîrnătură, s. f., quelque chose qui est suspendue, qui traîne. Sinonim cu a tîr-nare (Dr. Polysu), dar aplicându-se numai în sfera materială și cu un sens mult mai substantival. Astfelu lingura pe care, ca un fel de amuletă, o atîr-nă țerani de gătul mân-

zului nu este a tîr-nare, ci *atîr-nătură*.

v. *Atîrn.* — *Atîrnare.*

Atlangic. — v. *Altângic.* — *Atingic.*

Atlàs. — v. *Atlas.*

Atlaz (plur. *atlazuri* și *atlaze*), s. n. ; t. de Comm.: satin. O stofă de mătasă fină și luciă. La Români cuvîntul nu vine din turcul a t h l a s, ci din grecul bizantin ἀτλάς, de unde finalul -z, nici o dată s, în vechile texturi.

După un crîsov muntenesc din 1572 (Cond. Mss. a Vieroșului p. 228 b, în Arch. Stat.) pentru o moșiă s'a plătit, pe lingă bani: „un caftan de *atlazu* și un conteș de urșinic încă din zilele răposatului Basarab voevod cel bătrân...“

În Catastihul mănăstirii Galata din 1588 (Cuv. d. bătr. I p. 198 sq.) se menționează: *atla* mușchi, *atla* albastru, *atla* roșu, *atla* negru...

Inventariul Cotrocenilor 1681 (Mss. în Arch. Stat.) passim., menționează o mulțime de feluri de *atla* întrebuintate la „odăjdi“ bisericesci: „*atla* verde“, „*atla* roșu“, „*atla* durenghi cu flori mărunte cu verde, cu roșu, cu albu“, „*atla* ghîulghîuli cu flori albe și verzi“, „*atla* albastru taratli“, „*atla* cărmăz“, „*atla* nărămzat“, „*atla* mohorât lucru de Veneția“, „*atla* albu“, „*atla* cemeni“, etc.

Gheorgachi Logofătul, Letop. III p. 315: „Fost'ău obiceiul vechiu mai înainte, de zioa Paștilor, la toți boierii dela vel-logofăt pînă la vel-comis, avea dar dela Domn câte un postav mahut și câte un *atla* florentin...“

La 1705, la nunta Despei Căzănescăi (Cond. Ms. a Hurezului No. 1 p. 477, în Arch. Stat.) s'a plătit 12 1/2 taleri

pentru o „sucnă de *atlas* galbenă cu sponce de argint poleite“.

La plural se dicea de o potrivă *atlaze* și *atlazuri*.

Ion Neculce, Letop. II p. 219: „s'au întins câte-va bucăți de *atlazuri* și de tafți pre imbe părțile de uliță pe unde mergea Impăratul...“

Axinti Uricarul, Letop II p. 177: „dăruindu-le cai, saū postave, *atlaze* și alte daruri...“

În graiul poporan, ca și 'n vechile texturi, se dice *atlas*, nu *atlas*, rimând tot-d'a-una cu „necaz“.

Balada „Mogoș vornicul“ din Dobrogea:

Ia pe Mogoș vornicul
Calare pe galbenul
Cu zabunaș de *atlas*,
Mor boierii de necaz...

(Burada, Calet. 157)

Doîna „Tôtă lumea“:

Cu scurteica de cutnie,
Place multora și mie,
Cu scurteica de *atlas*,
Face multora 'n necaz...

(G. D. T., Poes. pop. 314).

O rostire și mai poporană este *aclaz*, grupul consonantic *tl* fiind antipatic foneticeii române.

Doîna din Moldova:

De iubit ea mă iubesc,
Cu dragoste mă 'nvălesce
Cu oghialul de *aclaz*,
Mor dușmanii de necaz...

(Sevastos, Cânt. moldov. 151).

v. *Taftă*.

Atmișcè, s. f.; t. de Comm.: sorte de fourrure. Cunoșcem cuvîntul numai dintr'un act muntenesc din 1620 (A. I. R. I, 1 p. 139): „î-amu datu un cal murgu cu șa turcescă cu grana și cu frău, și o dulamă cabaniță cu guler cu

vulpi de *atmișcele* roșiu...“ Pare a fi un termen turcesc.

v. *Turc*.

Atòc, n. pr. pers. m. Intr'un crisov moldovenesc din 1433 (A. I. R. I, 1 p. 81) se menționază boierul „Jurja *Atoc*“. Acest nume pare a fi deminutiv dintr'un A t. Ori-ce derivațiune ar fi pré ipotetică.

v. *-oc*.

A-tòcma, adv. et adj.; 1° au juste, tout juste, exactement; 2° parfaitement égal. Diferă de *tocma* numai prin prepoziționalul *a* (= ad). Se întrebuintează în vechile texturi în loc de *intocma*, împreună cu derivatele *atocmesc* sau *atocmez*, „ajuster, accomoder, organiser“, *atocmare* sau *atocmire* „ajustement, arrangement“, *atocmat* sau *atocmit* „ajusté, arrangé“. Își prepune adesea pe de: *de-atocma*, fără vre-o schimbare de sens. Se construesce obicînit prin *cu*.

Miron Costin, Letop. I p. 311, mirându-se de victoria lui Mateiu Basarab asupra Căzacilor lui Timuș, raționéză: „Cine ar puté să creză în socotélă să se înfrângă oaste căzăcescă cu tabără de oaste cum este oastea Muntenescă? Nu să defaim, ce orî pedestrașul, orî călărețul veî socoti, și nu veî afla să hie de protiva sinețasului căzăcesc. Ce veî zice: fost'au acolo Sirbî, Ungurî și Leșî, nu numai Muntenî. Așa este: Leșî au fost puțini; ce are hi făcut ei numai de are hi fost tocmală în oastea căzăcescă pre obiceiul lor? Siimenii Sirbî sau Ungurî nu'î aleg den Muntenî, nici sânt Siimenii Sirbî sau Ungurî *atocma* cu focul Căzacilor...“ = „parfaitement égaux à l'artillerie des Cosaques“.

Mitropolitul Dosofteiu, Paremiar

1683, Na văznesenie canon f. 81 a : „ședzū de-adirépta părintelui tău căce eștū de-*atocma* și de-*asiamenia* și într'un scaunū cu părintele...“

Același, Synaxar 1683, Oct. 10 f. 60 b : „l'au aruncat în temnița, iară pre svântulū Theofanū, pățandu'lū dī-*atocma*, l'au trimis în Thesalonic la 'n-chisoare...“

Ibid. Oct. 22 f. 77 a : „părintele nostru și de-*atocma* cu apostoliī Averchie...“

Același, 1673, f. 9 a :

Viața 'n pământ să'm calce *atocma* cū pravul și slava să'm defăime precum li'i năravul..

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 24): „gălciava lungă *atocma* iaste cu boala hronică...“

Ibid. p. 106 : „pre din luntru cu var și cu prav de cărămidă și sfărmături de piatră și de marmore amestecate implut era; și tot locul în luntru pre ațā de-*atocma* a t o c m a t era...“

Nic. Muste, Letop. III, p. 62 : „acest Domn Constantin Brăncovanul, săracul, de-apururea se silia să supuie pre Domniī din Moldova să'ī fie supt ascultare, adecă ce ar pofti, orī de bine orī de rău, să nu'ī eșă din cuvânt; ce cu greū poate să se facă acēsta, având amāndoī acești Domni țāri osăbite și stăpānirea lor de *atocma*..“

V. *Aidoma*.—*Tocma*.

Atocmăre	} v. <i>Atocma</i> .
Atocmăt	
Atocmesc	
Atocmez	
Atocmire	
Atocmit	

Atrățel (plur. *atrăței*), s. m.; t. de Botan.: *Cynoglossum* off., *Cynoglosse*. Cihac. (II, 477) mai aduce ca poporane formele *arățel*, *otrățel* și *otățel*,

cărora le mai dă sensul de „Borago off.“, „*Anchusa* off.“, derivând cuvîntul din maghiarul *atracél* cu același înțeles, iar pe acesta din bohemul *jitrocel* „*Plantago* major“. În Dicționarul Budan sînt formele: *arățel* și *otrățel*, cu sinonimica: *limba-căneluī* și *boranță*; la Laurian-Maxim: *arățel*, *otățel* și *otrățel*; la Dr. Polysu: *arățel* și *otrățel*.

v. *Boranță*.

Atūnce s. atūnci, adv.; alors, pour lors. Se țice mai ades *atuncea*, cu amplificativul -a (v. ⁵.A), macedo-romănesce *atumcĭa*. Este latinul *ad-tunc* saū mai bine *ad-tuncce*. Corespondința cu italianul *adunque*, provențalul *adonx*, vechiul frances *adunc* (Cihac) e dubioasă din cauza lui *t=d* și a lui „-que“.

Coresi, 1577, ps. XVIII :

Să nu mă în-	} Si mei non fu-	
văncure, <i>atunce</i>		erint dominati,
nevinovată voī		tunc immacu-
fi...	latus ero...	

Mitropolitul Dosofteiu, 1680, ps. XCII :

Gata'ī scaunul	} Parata sedes
tău de- <i>atuncĭa</i> ...	

Ca adverb de timp, *atunci* respunde la întrebarea: *când*?

Act moldovenesc din 1650 (A. I. R. I, 1 p. 79): „când vor goni pēște cu năvodul sau cu mrēja de vre-o trébă, *atunce* să fie cu știré tuturor...“

Dosofteiu, 1673, f. 3 b :

Cînd urgia lui cé mare
Va arde fără 'ncetare,
Atunce va fi ferice
De ceia ce nu pun price...

Cântec de nuntă :

Când va da lapte din pétra,
Atunci m'oiu mai face fētă...

(Marian, Nunta, p. 713).

Atuncî este nu numai adverb de timp, dar și adverb condițional, corelativ lui *d a c ă* sau *d e*.

Mitropolitul Varlam, 1643, I f. 97 a : „c ă n d ă să desparte sufletul nostru de trupă, *atunci* moare trupul; așa și sufletul d e să va despărți de Dumnezău pentru fapte réle, *atunci* va muri cu moartia cîa de véci...”

Dosofteiu, 1673, f. 27 b :

Că d e nu mî-ar putia să'mî învînce,
Atuncî aș fi în bună ferice
 Ș' *atuncî* aș fi curățat de toate
 De greșiale cialia ce's de moarte,
 Ș'ar fi *atuncî* cu bine priimate
 A rostului mîeî, Doamne, cuvinte...

Gr. Alexandrescu, „Inima mea e tristă” :

D a c a din întămplare
 Veî nimeri o floare
 Ce pîrtă un scump nume, ce'î dîc : Nu-mê-
 uita,

Atuncî, *atuncî* gîndesce
 De mine că'î vorbesce...

Ca adverb de timp, *atuncî* pôte să privescă la trecut sau la viitor, la ce a f o s t *atuncî* sau la ce v a f i *atuncî*, nicî o dată însă la presinte, și ast-fel el se află în opozițiune cu *a c u m*.

Moxa, 1620, p. 356 : „puseră nume besereciei Capitol, și de *atuncea* până *a c u m* noi chemăm beserecile latinești românește căpiște...”

Enachi Cogălnicenu, Letop. III, p. 198 : „mai poroncind Domnul (Constantin Mavrocordat) Mitropolitului și Episcopilor să facă Tipografie fieștecare la Eparhiea lui ca să se tipărăscă cărți pîntăles, și așa s'au apucat de aî făcut stampă, și de *atuncî* și p ă n ' *a c u m* lucrază acea pomenire în pămîntul Moldovei...”

Zilot, Cron. p. 112 :

Cine să latre ?
 Ceî ce împarte

Cu lupii turma
 Ș' *atuncî* ș' a c u m a...

Asociându'și diferite prepozițiuni, *atuncî* formeză locuțiuni adverbiale :

p î n ă *atuncî* „jusqu'alors” ;
 p e *atuncî* „dans ce temps-là” ;
 d e *atuncî* „depuis lors” ;
 d e p e *atuncî* „depuis ce temps-là”.

Act muntenesc din 1683 (A. I. R. I p. 62) : „î-am pus viile zalog p ă n ă *atuncî* la zi...”

Balada „Toma Alimos” :

Ce-ai vîdît, om mai vedea,
 Ce-am făcut, om judeca,
 P î n ' *atuncea*, mîi fîrtate,
 Dă'î mânia la o parte
 Și bé ici pe jumătate...

(G. D. T., Poes. pop. 538).

Costachi Negruzzi, Scrisoarea X : „Pe *atuncea*, mitropolitul Antonie întămplându-se a pribegi în Rusia, Patriarhia, făr' a mai aștepta alegerea, numi d'adrechtul la scaun pe arhierul grec Nechifor...”

În privința locuțiunilor d e *atuncî* și d e p r e *atuncî* cată să observăm că ele sînt nu numai adverbiale, dar pot fi și adjectivale.

Adverbial :

Ion Neculce, Letop. II, p. 213 : „aî scornit și el (Dabija-vodă) acest obicei rău de vii de pogonul de vie câte un leî să dee, care de *atuncea* s'au tras multă vreme la mulți Domni...”

Ibid. p. 259 : „scotea (Constantin Vv. Cantemir) mulțime de orănduele pe țară, și pe mazilî dăjdî grele, și pe breslași greutate de s'au stins d e *atuncea*, că era breslași mulți în țară...”

Act moldovenesc din 1656 (A. I. R. III, p. 250) : „acel sat Mihălcul l'au fost cumpărat Gavril Moțocel moșul vistiarnicului Pelin și al de Gherman dela Ilé vamășul, și zapis c'au fost d e p r e *atuncî* au perit...”

Dosofteiu, 1673, f. 35 b :

Că ții, Doamne, mila de pre-*atunce*
Așezată spre toț cu gînd dulce...

Dar de *atuncî* funcționează de tot adjectival, de exemplu, în cuvîntul St-lui Ioan Crisostom, text din sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al bis. St. Nic. din Brașov p. 515): „ce multă depărtare văzû de cătră acei păstori ce-au fostû *atunce* de ceștê ce săntû a c u m, nicî săntû aceștê d e a c u m ũ ca cea d e *atunce*...“, unde „cea d e *atunce*“ înseamnă „les hommes d'a-lors“, nu „depuis lors“. De asemenea se pôte țice: „cei d e p e *atuncî*“ = „les hommes de ce temps-là“, nu „de-puis ce temps-là“.

Tot *atuncî* se traduce prin „en même temps, à la fois“, sau măi bine „alors même“.

Nic. Costin, Letop. II, p. 101: „A-șijderea tot *atuncea* și dela Cram s'aû sculat Devlet Gherei Han...“

În loc de tot *atuncî* se pôte întrebuița măi energic adverbul compus a t u n c e ș i .

Un idiotism foarte interesant este: „*atuncî* și nicî *atuncî*“, prin care poporul exprimă o hotărîre nestrămutată fatalistă de a nu se supune chîar unei forțe majore.

Doină din Ardél :

Spune, bade, maică-ta
Că noi *atuncî* ne-om lăsa
Când ea va sci numëra
Penele de pe doi cucî,
Iarba de pe noê luncî,
Pôte-*atuncî* și nicî *atuncî*!..

(Tribuna din Sibiu, 1885 p. 182).

Doină din Bucovina :

Dôr *atuncî* m'oîu lecuî,
Tocm'*atuncî* m'oîu doftori,
Când mî-i-duce ghețigôră
'n meț de vară;
Dôr *atuncî*
Și nicî *atuncî*!..

(Marian, Buc. II, 154)

Balada „Sórele și luna“ :

Und' s'a auțit
Și s'a pomenit
Să ıea sor pe frate
Și frate pe sor ?
De mî-i arăta,
Atuncî te-oîu lua,
Atuncî, nicî *atuncî*!..

(G. D. T., Poes. pop. 411).

Cântecul „Fêtă de birău“ :

Bico, te-oîu lua
Eû când oîu vedea
Lupul cu cimpoi
Cioban după oi,
Atuncî, nicî *atuncî*!..

(Ibid. 333).

urmând așa înainte ca refren. Noi credem însă că în acest cântec, ca și în balada de mai sus, d. G. D. Teodorescu a supres din considerațiunii metrice pe „și“, căci poporul nu țice: „*atuncî* nicî *atuncî*“, ci tot-d'a-una: „*atuncî* și nicî *atuncî*“.

I. Créngă, Povestea lui Arap-alb (Conv. lit. 1877 p. 183): „remânere-aș păgubaș de dînsul să remân, și să'l vêd cand mî-oîu vedé céfa, *atuncî* și nicî *atuncî*, că tare mî'i negru înaintea ochilor...“

Alexandri, Gură-cască: „Dee Dumnețeu ca să ıes mincinos, însă pină *atuncî* și nicî *atuncî* nime nu mî-a scóte din minte că orizonul politic c posomorit...“

Vrancea, Sultânica p. 177 :

„— Când vei lăsa focului vîața de haîducie, viața de ađi pină măine ?

„— Când étaganele ruginite dela căpătăul tatei s'or schimba din văzduh în étagane de aur; când din busuîocul de pe mormîntul lui vor resări dafinî și naramzi; când codrii or înfrunđi érna ca și vara, vara ca și érna; *atuncî* și nicî *atuncî*!..“

O particularitate curat fonetică :

În Legenda S-tei Vineri, circa 1580

(Cuv. d. bătr. II, 147 sq.), alături cu *atunci* ne întimpină: *atunci* (АТЪ.ЛЧИ), *atoince* (АТО.ЛЧЕ), *atoinci* (АТО.ЛЧН), forme grafice dovedind că *n* se rostia ca o vocală nasală, din cauza căriia pe de o parte vocala labială ce'î precede șovăia între *u* și *o*, iar pe de alta putea să se vocalizeze de tot elementul nasal, ca în fragmentul argeșen din 1626 (ibid. p. 243): *atoce* (АТОЧЕ).

v. *Acum*. — *Atunceși*. — *Când*.

Atuncea }
 Atunci } v. *Atunci*.
 Atuncea }

Atunceși, adv., en même temps, à la fois, alors même. Adverb compus din *atunce* și din intensivul *și* (=lat. sic), ca și 'n „același“, „acoloși“, „acumași“ etc. E mai energic decât locuțiunea sinonimică tot *atunce*.

Ureche, Letop. I. p. 148: „Și curând *atunceși* tâmplându-se moartea lui Craiu Jicmond, n'au plinit făgăduința...“

Ibid. p. 159: „*Atunce* semn mare s'au arătat pe cer și au stătut multă vreme, și *atunceși* au trecut Leșii Ni-strul...“

Ibid. p. 191: „[Ion Vodă] *atunceși* în ziua de Paști au tăiat pre Ionașco Zbierea, și multe cazne făcea...“

Moxa, 1620, p. 367: „pre bietul Pavlinu i tăe capul *atunceși*, iară pre împărătésa o goni...“

Același, p. 374: „deca stătu Foca împăratu și dobândi scaunul și stégulă, *atunceși* tremeseră de prinseră pre Mavrichie...“

Pravila Moldov. 1646, f. 33: „cându să va fura nescui ceva, să strige cu glas mare și să facă gălcavă să să cutremure toțu, *atunceși* într'acelu casu cându vor fura...“

v. *Atunce*. — *-și*.

-*ăț*, suffixe formant certains substantifs tirés des participes en -at. Suffixul -*ăț* în *finaț*, *găinaț*, *vinaț*, *cărnaț*, n'are a face cu latinul -*aceus*, de unde 'l trag Diez, Cihac și alții (cfr. Stefurea, Conv. lit. 1877 p. 217). Deja Lexiconul Budan a înțeles foarte bine că acest -*ăț* vine din lat. -*atus*, probabilmente printr'o formă adjectivală intermediară -*ateus*. Astfel *finaț* „prairie“ nu este „fenaceum“, ci „fenateum“ dela „fenatum=fenum secatum et siccatum“ (Du Cange, v. Fenare); *găinaț* „fiente de poules“ nu este „gallinaceum“, ci „gallinateum“ dela un verb „gallinare“, „a găina“, de unde și medio-latinul „gallinatus=pullus gallinaceus“; *vinaț* „produit de la vigne“, nu este „vinaceum“, ci „vinateum“ dela latinul rustic „vinata=vinea“. Cât privesce pe *cărnaț*, forma primitivă *cărnat=carnatum* circulează în graiu pînă astăzi, avënd ca plural *cărnați*, după analogia căruia s'a format apoi singularul *cărnaț* dându-i-se ca plural *cărnațuri*. Dacă *cărnaț* ar fi vechiul în limbă, el ar avé un plural „cărnațe“, după cum este: „finaț—finațe“, „găinaț—găinațe“, „vinaț—vinațe“.

v. ².*-at*. — *-uț*. — *-eț*.

A-țâmpura (d') — v. *Țâmpură*.

Ațapòc — v. *Oțapoc*.

Ață (plur. *ățe*), s. f.; „fil, filet, filament, fibre, ligne“ (Cihac). În graiu, și la plural se rostesc *ăță*. Latinul *accia*, cu aceiași tranzițiune fonetică *ci=ț* ca în „facies=făță“ sau „glacies=ghiață“. Italianesce *accia*. Sinonim cu *fir*, une-orî chiar cu *sfôră*, dar cu acea deosebire că sensul fundamental al *ăței* este de a servi la cusut, de unde legătura 'i cu *a c*, deja

la vechii Romani: „a c u s a c i a s -
que“ (Titinius ap. Nonium).

Costachi Negruzzi, Cum am învățat
românește: „De unde aũ luat Adam
și Eva a c și ațã de aũ cusut frunzele
de smochin?...“

Balada „Corbea“ :

Năpârci ca undrelele
S'aũ făcut ca grinșile,
Iar șerpii ca ațele
Acum sint ca bușile...

(G. D. T., Poes. pop. 533).

De aĩmintrea, la orĩ-ce t o r t r e s u -
c i t se p o t e ț i c e ațã, bunã-ora: „légã
cu ața córnela bouluĩ, a mësura lo-
cul cu ața, adecã cu funea“ (L. M.).

Ureche, Letop. I p. 175: „(boierii)
aũ tăiat ațele cortului asupra lui Ste-
fan-vodã, și acolo cu multe rane pã-
trunzãndu'l l'aũ omorit...“

La țerani se chiamã ațe legãturile
dela opincĩ.

„Locuitorii dela munte pórta opincĩ,
adesea și femeile. Opincile se légã de
picior cu nesce ațã făcute de pěr din
códã saũ comã de cal negru saũ pěr
de caprã négrã, pe care resucindu'l țe-
raniĩ il ĩmpletesc și acestea se chiamã
ațã n e g r e la opincĩ. Pěrul negru este
privit ĩn părțile despre munte ca cel
maĩ frumos și la femeĩ...“ (I. Solescu,
Suceva, c. Lãmășeni).

„La cĩobani ața cu care 'și légã o-
pincile se țice t ă r s ă n ă“ (I. Rugescu,
Iași, c. Bãdeni).

Balada „Ion“ :

Mě dëduĩ din dél ĩn luncã
Sã'mĩ leg ața la opincã,
Sã'mĩ taĩu și de o mãciucã...

(Reteganu, Cãrțile sãtënuĩ 1886 p. 128).

Doĩnã din Ardél :

Nu mẽ cãlca pe picior,
Cã eũ sciu de ce țĩ-ĩ dor;
Nu mẽ cãlca pe obiële,
Cã eũ sciu de ce țĩ-ĩ jele;

Nu mẽ cãlca pe opincĩ,
Cã eũ sciu ce vrei sã țicĩ;
Și nu mẽ cãlca pe ațã,
Ca eũ te cunosc pe fațã,
Pe ochi și pe buzișore,
La inimã ce te dore...

(Tribuna din Sibiu, 1886 p. 177).

Ațã m ă m ă l i g e i :

„La mãncare mãmãliga saũ mãliguța
se taiã cu o ațã de cãnepã“ (I. Ru-
gescu, Iași, c. Bãdeni).

De aci vine ĩn „Hora vinuluĩ“ :

Bãgai mãna 'n punga chingei,
Gãsiĩ ața mãmãligei;
Bãgai mãna 'n buzunare,
Gãsiĩ cremene ș'amnare...

(G. D. T., Poes. pop. 333).

„Ața cu țitului = firul de oțel
care se desface de pe ascuțitul cuțĩ-
tuluĩ prin continua ascuțire“ (L. M.).

ĩn mai multe obiceiuri poporane ața
jocã un rol important; de exemplu :

„Pentru friguri se descãntã și se
face 9 noduri pe o ațã, pe care bol-
navul o pórta apoi la gãt“ (Al. Stoe-
nescu, Ialomița, c. Perieții).

„Femeia care vrea sã nu se atingã
lupul de vitele sale, légã un ac cu ațã
de mãnușa doniței și 'l pórta atirnat
ĩn donițã cãt vrea...“ (Țara-nouã 1887
p. 192).

„Unii țic cã Vãrcolaciĩ se sue la lunã
saũ la sóre pe ața ce s'a sucit ĩntr'o
đi de Duminicã, iar alții cred cã pe
ața ce se tórce nóptea la lunã“ (G.
Siretenu, Botoșani, c. Rãnghilescĩ).

„Cãnd cine-va are judecatã cu altul,
ĩși face o ațã de cãnepã de varã și,
dupã ce a descãntat'o, se 'ncege cu
ea peste mijloc, la genunche, la glez-
nele piciorilor, la mãni, la cote și la
gãt, acãsta spre a se puté uĩmi jude-
cãtorii de a'l pedepsi și a se pune lu-
crul la uĩtare...“ (pr. I. Cãlugãrenu,
Tecuciu, c. Movileni).

v. Bobotëzã.

In proverbi :

A sburat puilul cu *ața*
Tocmai când era dulcêța...

cu varianta :

A sburat puilul cu teiul
Tocmai când era temeul...
(Tocilescu, Rev. I p. 233).

Despre un om flămândit : „Nici *ață*
n'am tras prin gură de a-sêră pîn'acum“
(Pann, Prov: I, 22).

Despre îmbrăcăminte săracăciôsă saũ
jerpelită : „Din călcăe pîn' la cap, haĩna
lui mai mult *ață* decât fața“ (ibid. I,
133).

Mai mult *ață* decât fața se vedea in al ei
port,
De cânepă, in și lână și de tot felul de tort...
(ibid. I, 137).

Despre năcazurile vieței : „Trăesce
viața cârpită cu *ață*“ (ib. I, 155); saũ :

Noroc și viața
Legată cu *ață*...
(Baican, Vorbe bune, p. 9).

La Români de peste Carpați : „el
e cu șerpar de *ață*—sărac“ (R. Simu,
Transilv., c. Orlat).

„A se ține într'un fir de *ață* saũ
într'o *ață*“, o locuțiune proverbială
despre ceia ce abia se ține.

Necăjita lui viața
Se ține într'un fir de *ață*...
(Pann, I, 132).

Dar a omului viața, după cum singur spuneaĩ,
Se ține într'un fir de *ață*, și se rupe gând
când n'at...
(ibid., II, 89).

Vrancea, Sultănica p. 36 : „viața ce
abia se mai ține într'o *ață*...“

Ion Créngă, Stan Pățitul (Conv. lit.
1877 p. 24) : „un ciofligar de-al de tine,
dar acela era o lécă mai chipos și alt-
fel îmbrăcat :

Cu antereũ de canavața
Ce se ține numa 'n *ață*,
Și cu nădragĩ de Anglie
Petece pe ei o mie...

Un fir de *ață* însemnăză in genere
ce-va fôrte mic saũ fôrte puțin.

A. Pann, Prov. III, 96 :

Nu sta să ne daĩ povața,
Că nici cât un fir de *ață*
Nu'ți dăm prin gură să tragi...

Același, II, 11 :

Când va fi 'mpèrat, să scie și închisórea
cum e,
ĩar nu pentr'un fir de *ață* or d'alt ce-va vi-
novat,
Să'l ție pe tóta viața in pușcăriă băgat...

Idiotismul : din fir pînă 'n *ață*—cu
tóte amănuntele orĩ-cât de micĩ.

Pann, II, 96 :

In scurt, nu ajunge omului viața
Ca să'ĩ spuie tóte din fir pînă 'n *ață*...

Același, II, 142 :

Și ń povestiră din fir pînă 'n *ață*
Pentru ce veniră ei de diminéța...

Vrancea, Sultănica p. 141 : „mestecă
pesmeți de Brașov, urmărindu'și fie-
care gândurile și planurile, carĩ ar fi
putut isbuti, din fir pînă 'n *ață*,
fără cutare greșelă, cutare lăcomiă...“
v. *A-fir-a-pěr*.

In graul vechiũ : „pînă într'un cap
de *ață*, pînă la un cap de *ață* = fără
a lăsa nemic“.

Nic. Costin, Letop. II p. 56 : „aũ
ĩncărcat și bucate și vinul și graul
până într'un cap de *ață*, de
aũ lăsat numai petró sēcă...“

Ion Neculce, ibid. p. 210 : „ĩ-aũ plătit
lucrurile toate acele dela senatorĩ ce'ĩ
luasă până la un cap de *ață*...“

Același p. 229 : „măncat'aũ tot, și

pâne și dobitoc, și aș jăcuit tot până la un cap de ață...“

Cu același sens se dicea altă dată: „până la un cap de ac“.

v. ¹Ac (p. 111).

E foarte interesantă locuțiunea poporană: trage ața la...“, prin care se exprimă o forță maioră, o necesitate fatală.

A. Pann, Prov. I, 57:

Pe semne păcatul și ața îl trage
Amîndoi viața în nevoi să-și bage...

Basmul „Șerpele moșului“ (D. Stănescu, Basme p. 50): „... n'aveau copii, nēm. Se tot gândiau ei să țiea vr'unu de suflet, dar nu'i prē tragea ața, că de! alta e copilul teu ș'alta e al de suflet...“

Basmul „Poveste țerănescă“ (Ispirescu, Legende p. 260): „era să uit a vè spune că în curtea Smeoței era de jur împrejur parî înfipti în pămînt, și în fie-care par câte un cap de om din cei ce îi tragea ața la mörte și'i împingeau pécatele să'i calce hotarele...“

Basmul „Cei trei frați“ (ibid. p. 280): „Gazda se sili în tôte chipurile să'l oprască dela acéstă otărîre a sa. Fu peste putință. Îl tragea ața la rele...“

Scapin de Molière, trad. de C. Răstî (1836 p. 76): „Când este să'i vie omului la cap, par'că 'l trage ața...“

Ghicitórea despre „Pepenele“:

Ațe 'ntinse,
Gheme strinse.

(Ispirescu, Ghicitori p. 25).

„Ca pe ață = drept, fără cotitură“.

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 105): „pre malurile gârlei, tot féllul de pomăt roditoriu și tot copaciul frunzos și umbros, di-a-rândul, ca cum pre ață di-a-dreptul, și unul

de altul di-a-departe ca cum cu pirghelular fi fost puși, frumos odrăslia...“

De aci ață se întrebuinteză adverbial, fără nici o prepozițiune, cu sensul de „en ligne droite“.

Basmul „Tămăia dracului“ (Reteșanu, Povești ardelenesci, II, p. 65): „Și merge dracul cel mai isteț ață la mănăstirea sfîntului părinte, ș'acolo se dá peste cap și se face o fată frumoasă...“

Basmul „Arvinte“ (ibid. V p. 83): „buna mea muîere prinde a plänge și merge ață la curte...“

În fine, ca termen topic, ațe se dicea la përaie mici, „un fil d'eau“.

Crisov moldovenesc dela Alexandru-vodă din 1630 (Doc. Rom. II No. 1 p. 1, 3, în Arch. Stat.): „părăul Bica-zului în sus până în gura Jidanului, de ci Jidanul în sus până în gura Bistrii, și iară Bicazul în sus până în obârșiile Aților, și toate Ațele, și de acolo până la muntele lungu...“ Apoi în crisovul dela Moise Movilă din 1631 se repetă: „pînă la obârșiiale Ațelor și Ațele toate...“

v. Bumbăcel. — Fir. — Sfóră. — Nojiță. — Tărsină...

²Ață, adv.; directement, tout droit.
— v. ¹Ață.

³Ață, s. f.; fil d'eau. — v. ¹Ață.

Ațegàn, s. m.; t. de Météor. popul.: vent du nord-est, bise. Aprópe sinonim cu crivăț. Termen propriu Românilor de peste Olt pînă 'n Banat, fie sub forma ațegan, fie aspirat: hățăgan.

„Hățăganul = vîntul dela nord“ (M. Dragalina, Banat, c. Borlova).

„Vîntul mare = cel dela apus; ațegan = cel dela resărit“ (pr. R. Popescu, Mehedinț, c. Isverna).

Este învederat că *ațegan* înseamnă „vînt care vine din Hațeg“, adică din partea Transilvaniei spre nord-est, de Oltenia și de Banat, ér numele topic Hațeg, la rîndul seú, este un cuvînt întrebunțat pînă astădî în munții Țerei-Romănesci cu sens de „pădurice“ :

„Cuvinte pentru locuri acoperite de arbori selbateci: codru, pădure, hațeg, rediu, zăvoiu. Hațeg vrea să dică pădure mărunță, tinără, tufiș, lăstar des“ (N. Panaitescu, Muscel, c. Băjesci).

Prin urmare, hațeg diferă numai prin sufix de hațis „buisson, taillis“, despre a căror derivațiune din tulpina haț a se vedé la locul seú.

v. *Crivăț. — Hațeg. — Hățis.*

Ațegană. — v. *Hățagană.*

¹**Ațică**, s. f.; fil fin. Deminutiv din aț și sinonim cu ațisóră.

v. *Ațisóră. — Tiriplic.*

²**Ațică**, s. f.; t. de Comm.: sorte de toile. Un fel de pândă subțire, făcută numai din aț ca urdélă și ca bătătură.

v. ¹*Ațică.*

³**Ațică**, s. f.; t. de Choréogr. popul.: une sorte de danse villageoise. Acest joc țerănesc e propriu județelor Prahova și Buzeú. Noi îl cunoșcem din satele Cislău, Pătărlagi, Mărunțiș, Benga, Brebu, Mălăesci, Provița, Pietrósă, Nehoiu, Viperesci, Cândesci, Gherghița, Udresci, etc.

Jipescu, Opincaru, p. 51, înșirând danțurile țerănesci: „ca-la-Bréda, doidémână, sultânica, ațica, ardilínésca...“

„Ațica se jócă în chipul următor: Flăcăul iewa de mână o fétă, se opresc față 'n față, fac trei mișcări din mîni: una la drépta, una la stînga și alta iar la drépta, apoi pornesc înainte făcînd trei pași spre drépta, se întorc la locul de unde aú plecat, fac alți trei pași spre stînga, se întorc iarăși etc. Părechii pot fi una saú mai multe. Când jócă numai flăcăi, mai rar, atunci ei se prind de mîini saú și cu mîinile pe umeri, ori-cát de mulți, ca și la Sîrba saú Brăul, făcînd apoi aceleași mișcări. Sătenii țin fórte mult la Ațica“. Acéstă notiță o datorim d-lui profesor B. Iorgulescu din Buzeú, împreună cu notațiunea de mai jos după jocul lăutarilor, cari cîntă întocmai așa, cu lipsa de patru tacte în partea III:

Ca termen choreografic, *Ațica* să fie ôre un deminutiv din a ț ă ? Ar fi a-nevoe a găsi vre-o analogiă între o a ț ă și între mișcărilor acestui joc. Să fie ôre un nume personal, bună-ôră ca la danțul „Sultănică“ ? E mai probabil ; însă ce fel de nume ? La Serbi A ț a e deminutiv din „Alexie“ (Karadžić, v. *Аџа*), de unde ar fi A ț i c ă , ca „Costică“ din „Costa“, „Petrică“ din „Petru“ etc., saũ ca la femeii „Mițică“ din „Miță“. Ori-cum, ar remăne totuși a se cerceta originea logică a acestei denumiri.

v. *Brăul*. — *Sultănică*.

Ațigăn. — v. *Țigan*.

¹**Ațin** (*aținut*, *aținere*), vb.; guetter, être aux aguets. Din latinul a t t i n e o cu sensul de a ț in e strîns saũ de aprôpe, ca la Plaut : „ante oculos a t t i n e s = ații de 'naintea ochilor“. Locuțiunea tipică, din care derivă cele-lalte accepțiuni, este : ațin calea cui-va, de unde apoi reflexiv : m ă ațin în cale. In balada „Miul Cobiul“ se întrebuinteză chiar „ț in calea“ ca sinonim cu „m ă ațin“ :

Și p'aici s'ațin,
Calea că m'ți ț in
Patru-șeci și cinci,
Cinci-șeci fără cinci
De voinicî levinți. . .

(G. D. T., Poes. pop. 49').

Doină din Moldova :

Calea mândrei aținut
O florică de 'i ceruî :
Ceruî flórea sînuî,
Ea 'mî dă flórea crinuluî ;
Ceruî flórea din guriță,
Ea 'mî dă flórea garofiță. . .

(Alex., Poes. pop. 2. 237).

Alta :

Aș veni și n'am cu cine,
Dușmanul calea 'mî aține, .
Și 'ntre noi un dél ș'o vale
Strică dragostile tale. . .

(Conv. lit. 1886 p. 619).

Alexandri, „Surugiul“ :

Iar când un dușman calea 'mî aține,
Îi desmierd fața cu șfichiu de foc. . .

Același, Boierii și cîcoi, act. I sc. 10 : „Domnule Radu, trezesce-te că vine dușmanul... să'î aținem calea...“

A. Vlăhuță, Nuvele p. 129 : „Tu, om să sfărîmî petrele 'n palmă, în loc să te-apuci de-o trébă, ații calea celei fete și 'ți prăpădesci ȝiua pe flécuri...“

In loc de „ațin calea“ se ȝice mai puțin energic : m ă ațin la drumuri, la potici ; saũ numai : m ă ațin.

Alexandri, „Concertul în luncă“ :

Frățiori și romănițe, care se ațin la drumuri,
Clopoței și măzerele îmbătate de parfumuri. . .

Doîna „Îubirile“ :

Îubirile care 's mari
Staũ la drumuri ca tâlharî,
Îubirile care 's micî
Se ațin pe la potici. . .

(Alex., Poes. pop. 2. 304).

Balada „Mihu Copilul“ :

Dar ce m ă apasă
Și 'n drum nu m ă lasă,
Că s'ațin pe-aici
Patru-șeci și cinci
Cinci-șeci fără cinci
De haȝuci levinți. . .

„Ațin'te! unul din strigătele vînătorescî“ (pr. P. Dobrea, Prahova, c. Dir-mănescî).

„Termeni vînătorescî : se duce la pândă, se aține, face pătul. . .“ (Gr. Bantaș, Iași, c. Stanca).

I. Créngă, Danilă Prepeleac (Conv. lit. 1876 p. 457) : „Acela'î copilul meũ cel mai mic. Aține-te ! Și când l'ôu trezi din somn, să te ieși după el...“

Alexandri, Cetatea Némțuluî, act. II sc. 4 : „Ațineți-v ă , fraților, că acu 'î

greul! Sobietki însuși o rădicat stégul crăesc. . .“

Figurat, se pôte dice: mă *ațin* la folóse, la căștig, la petreceri etc.

Jipescu, Opincaru p. 103: „Streinu va 'ntăi să hîie 'mpămintenit cu ȓisa aleșilor țări, și pē urmă să s'*aține* la drepturi. . .“

v. *Țin*.

²**Ațin** (*aținat, aținare*), vb.; suspendre, attacher. Diferă numai prin prepoziționalul *a* (=ad) de „înțin=aliquid leviter adfigo, etwas dicht anfüngen“, pe care Lexiconul Budan îl trage din latinul *in-teneo*, de unde însă el nu pôte veni, căci ar da în flexiune pe „înținut, înținere“, iar nu pe „înținat, înținare“. *Ațin*, ca și sinonimul *înțin*, derivă din prototipurî *ad-tenare*, *in-tenare*, dela latinul *tenus* „corde, cordage“, de unde și medio-latinul *tena* „vittarum extremitas dependens“ (Du Cange), însemnând, prin urmare, a anina ce-va de o cordeluță saū sforicică. Sava Barcianu aduce numai participiul trecut *aținat* „hängend“, pe care 'l găsim și 'n doina din Ardél:

Trandafir verde-*aținat*,
A-sară te-am așteptat
Tot cu foc și cu lumină
Și cu dor dela inimă. . .

(R. Simu, c. Orlat).

Laurian și Maxim (Gloss. 31) aū confundat pe *ațin* cu *hățin* „secouer“.

v. *Înțin*.

Aținare |
Aținăt | v. ².*Ațin*.

Aținere, s. f.; l'infin. d'a *țin* pris comme substantif: 1° action d'être aux aguets; 2° vigilance, persistance. In prima accepțiune, reproduce sensul fundamental al verbului: *aținerea* dru-

mului; accepțiunea a doua, fôrte nemerită, ne întimpină la Nic. Costin, Letop. II p. 107: „noi, cineși din partea sa, cu sfântă *aținere* făgăduim. . .“

v. ¹.*Ațin*.

Ațințesc (*ațințit, ațințire*), vb.; fixer, pointer, viser. Sinonim cu *țințesc*, din care derivă prin prepoziționalul *a* (=ad).

Basmul „Ceî trei frați“ (Ispirescu, Legende p. 283): „Apoi ochii tuturor se *ațințiră* la măiastra, și mărturisiră că așa frumusețe de muiere nici c'aū mai vėđut. . .“

Jipescu, Opincaru p. 92: „Șėđėnd lungit, intr'un rėsărit dē sóre, pē iarba muntelui Gămăliea—mai ȓera treiȓile, pare-mi-sē, pin' la sãn-Pietru—auȓii bućumu păstoresc. Sunetu lui mi-*ațințiră* și urechă și inima. . .“

v. *Ațințez*.—*Ațințit*.—*Țintă*.—*Țintesc*.

Ațințez (*ațințat, ațințare*), vb.; fixer, pointer, viser. O variantă a lui *ațințesc*.

Gr. Alexandrescu, „La Drăgășani“:

Și ochi'mi s'*ațințară* pe sennul mântuințel
Ce singur se înalță in locul de suspin. . .

Același, „Barca“:

Din rătăcita'mi barcă, ce-o las la intamplare,
Ochii mei cătră ceruri uimit in *ațințez*. . .

I. Văcărescu, p. 105:

Ochilor, *ațințat*ȓi
In cer icóna sfintă!..

v. *Ațințesc*.—*Ațințat*.

Ațințare.—v. *Ațințez*.

Ațințăt, -ă, adj.; le part. passé d-a *țințez* pris comme adjectif: fixé. Indreptat spre o *țință*.

Balada „Pintea vitézul“ :

Din mine puteți afla
Că morțea mea că va sta
Din trei fire de grâu sfint,
Dintr'un plumb micuț d'argint
Bine 'n armă îndesat
Și la peptu'mi *ațintat* . . .

(Releganu, Trandafir, p. 81).

v. *Ațintez*. — *Ațintit*.

Ațintire. — v. *Ațintesc*.

Ațintit, -ă, adj.; le part. passé d'a-
țintesc pris comme adjectif: fixé.
O variantă a lui ațintat.

Filimon, Ciocoiș vechi p. 14: „Junele,
a căruți atențiune era *ațintită* la cea
mai mică mișcare ce se petrecea, auți
și el acest sgomot. . .“

A. Odobescu, Pseudokyn. p. 7: „Și eu
am vęduț căriturile de dropi, cutrierând,
cu pas męsurat și cu capul *ațintit* la
pază, acele șesuri fără margine. . .“

I. Slavici, Novele p. 182: „O clipită
privirea lui remase *ațintită* asupra I-
lenei. . .“

v. *Ațintesc*. — *Ațintat*.

Ațipesc (*ațipit*, *ațipire*), vb.; s'assou-
pir. Sinonim cu *adorm* și *moță-
esc*, dar exprimend o fasă interme-
diară: când cine-va *ațipesce*, nu mai
moțăesce, dar pôte să *ațipescă* fără
a fi încă *adormit*. Este un început
de *adormire*, caracterizat mai ales
prin nemișcare, și un sfirșit de *mo-
țăire*, în care omul se mai légënë
sau dă din cap. Cihac (II, 3) trage
pe *ațipesc* din slavicul *sųpati*, *za-
sypati*, *zasipiti* „dormir, s'en-
dormir“; o etimologiă în care sensurile
se 'mpacă, însă numai sensurile. Sub
raportul fonetic, slavicul *zasipi-* e
peste puțință să devină la Români
ațipi-, căci pe de o parte noi conser-
văm tot-d'a-una în cuvintele impru-
mutate dela Slavii pe prepoziționalul
„za“: zăbavă, zălog, zămislesc, zavi-

stie, zăvod etc., iar pe de alta, fie im-
prumutul de ori-ce natură, un *s* între
vocale nu se preface în *ț*, cel puțin
când nu se învecinează cu o consonă
dentală pentru ca tranșițiunea să fie
justificată printr'o acomodațiune. Mai
intăiu, *a* în *ațipesc* este prepoziționalul
a=*a d*, ca și 'n „adorm“ sau în „aro-
mesc“; restul *-țipesc* este latinul *st u-
pesc o*, inchoativ dela *st upe o*. *St u-
pe o*, *st upe sco* exprimă tocmai no-
țiunea de a căde în nemișcare ca în
ațipesc, de unde la Cicerone (Acc. V,
36): „cum hic semisomnus *st u-
peret*“, iar într'un text medio-latin
(Du Cange, ed. Carpent. VI, 398): „sus-
pensis sensuum exteriorum actibus ac
st u p i t o corpore quasi lapis red-
debatur immobilis“. Vocala în latinul
st u p (eo) = gr. *στύγ (ω)* era acea vo-
cală nehotărită între *i* și *u* pentru care
împăratul Claudiu voia să născocescă
o literă specială; de aceia în „stupeo“
și „stipo“ radicala este aceiași (cfr. Cors-
sen, Ausspr. 2° I, 505), iar în latina
vulgară circulau de o potrivă „stippa“
și „stuppa“, „stipare“ și „stupare“
(Du Cange). În scurt, românul *ațipesc*
este latinul *ad-stipesc o* sau *a-
stipesc o*.

Mitropolitul Dosofteiu, Synaxar
1681, Noevr. 4 (f. 106 a): „ș'am
ațipit puțanelu de am dormit suptu
umbră de um pomu. . .“

Vrancea, Sultănica p. 128: „Șeful
de masă tresări ca un om care *ațipind*
pe scaun moțăe și se isbesce cu
barba de pept. . .“, unde *ațipire* nu este
încă deplină, de oră-ce mai urmază *mo-
țăire*.

Același raport ne întimpină mai jos
între *ațipesc* și *clipesc* sau *clipo-
cesc*, adecă mai mișc din ochi.

Balada „Drăguța înșelată“ :

Maica tot lucra,
Mereu se 'nvărtia,

Tóte le făcea,
Iar fiica șede
Cu ochii clipind,
In somn ațipind...

(G. D. T., Poes. pop. 661).

Basmul „Fata Ciudei” (Sbiera, Poezii p. 60): „Tot nu se da somnului, tot se 'mbărbăta; dară mai pe urmă aũ fost biruit de fire și aũ ațipit puțin. Cum aũ clipocit, aũ slăbit căpēstrul din mână...”

In Banat, imi scrie d. S. Liuba din Maidan că pe lingă ațipesc se întrebuinteză în loc de moțăesc verbul cucăesc, neapărat dela „cuc=amețit” (Marian, Ornit. I p. 47).

După fie-care deșteptare din somn, urmază o nouă ațipire înainte de a dormire.

I. Créngă, Ivan Turbincă (Scrieri I p. 302): „Ce-ar mai fi și cutremurile iese, dișe Ivan, mai făcând câte-va cruci pînă la pămînt, și apoi éra se culcă. Dară când să ațipescă, de o dată se aud prin casă o mulțime de glasuri...”

Doină din Ardél:

— Trandafir de pe ferestă,
Nevastă, dragă nevestă,
Scólă, mulge vacile,
Că rēsare sōrele!
— Fōie verde de dudău,
Măi bărbate, dragul meu,
Lasă să mai ațipesc,
Că minteni le țircotesc!

(J. B., Trans. 456).

Basmul „Picī ramură” (Stancescu, Basme p. 15): „Nūptea nu ațipi nici cât dai într'un amnar...”

O formă gerundială curat poporană ațipindă în loc de ațipind, la Jipescu, Opincaru p. 38: „Colindători dē trimiși plēcă la alți sătenī, îi scólă și pē ei, ș'apăi se 'ntorc iară la hăi d'antăi care li sē par mai codelnici și 'i dēștēptă d'or hi ațipindă...”

v. Adorm. — Aromesc. — Cucăesc — Moțăesc. — Somn...

Ațipělă (plur. ațipeli), s. f.; assou-pissement. Înțepenire după moțăelă și înainte de a dormire. Sinonim cu ațipire, dar cu o nuanță mai substantivală.

Jipescu, Opincaru p. 103: „când te trezesci că ai drepturi, scólă din ațipělă...”

v. Ațipesc. — elă.

Ațipire }
Ațipit, -ă } v. Ațipesc. — Ațipělă.

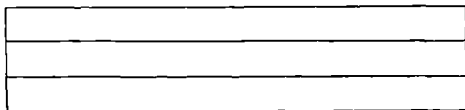
Ațışōră (plur. ațışōre), s. f.; petit fil, filet. Deminutiv din ață. Sinonim cu ațică.

Țichindél, Fabule 1814 p. 156: „Copii! iată ceua cēia ce gândé a fi mai mare decât un vultur. — Acește legându-o cu ațışōre de picior, o hrăné și se juca cu ia...”

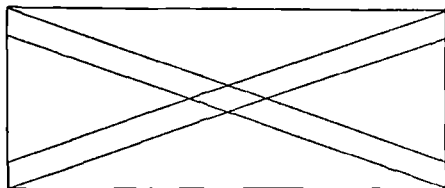
Același p. 261: „capul meu numai cât într'o ațışōră atárnă...”

v. Ață. — Ațışōrele. — iș — ōră.

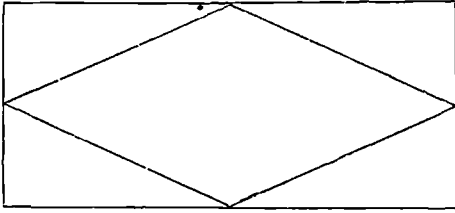
Ațışōrele, s. f. pl. artic.; sorte de jeu enfantin. Copiilī ieau câte doi o ață lungă și, întindēnd'o legată la capete printre degetele amindurilor mănīlor, îi dau diferite figure geometrice, numite: oglindă, mēsă, cruce etc.; bună-ōră: oglinda saũ apa:

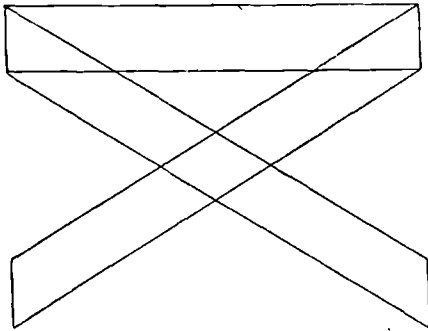
crucea:

mēsă:

scrin ciobul:

v. *Ațișoră*.—*Copil*.

Ațiț (*ațițat*, *ațițare*), vb.; attiser, exciter, stimuler, susciter. „A *ațița*, a aprinde focul; a întărita, a rescuța, a înteți, a îmboldi, a sumuța” (Costinescu). „*Ațițare* = a aprinde focul, de aci în genere a aprinde, a deștepta, a înflăcără” (L. M.). În privința focului, *ațiț* este aceea ce își scornesc în privința vântului, de unde și apropierea între ambele cuvinte.

Dionisie Ecclesiarcul, Chron. (Papiu, Monum. II p. 168): „răsmirița acesta a doua într'acestași chip s'au scornit și s'au *ațițat*...”

A face foc materialmente, a sufla pentru ca să se aprindă mai bine, este sensul fundamental al lui *ațiț*.

Moxa, 1620, p. 354: „veni unu lupu deîn pădure și purta gătejii de băga în focu, iară unu vultură bătē cu arepile și aducia vântu de lū *ațița*...”

O maximă d'ale vornicului Iordachi Golescu (Conv. lit. 1874 p. 74): „Cum

vintul *ațiță* focul, așa vorba *ațiță* vrajba”.

Basmul „Poveste țărănească” (Ispirescu, Legende p. 254): „De mai ținea lupta numai cât ai *ațița* un foc, s'ar fi muțat și cine scie ce se întâmpla...”

I. Créngă, Capra cu trei ieși (Conv. lit. 1875 p. 342): „Și așa dicēnd, pune pōlele 'n brău, își suflecă mânicele, *ațiță* focul și s'apucă de făcut bucate...”

A. Pann, Prov. II, 153:

Cu o mână îi dă țită,
Cu alta focul *ațiță*...”

Proverb: „Dintr'o scântee se *ațiță* focul” (Pann, II, 93).

Locuțiunea proverbială: „îmi *ațiț* paiă în cap = îmi fac nevoe” (Lex. Bud.); mai obicnuit: „îmi aprind paiă în cap”.

Dela foc, *ațiț* se îndrumază spre alte accepțiuni trecēnd mai întâiu prin asociațiunea de idei cu ferbinte, aprins, înflăcărăt etc.

Cantemir, Chron. I p. 241: „care lucru pre cât inima lui Traian aū in-puns, pre atāta, în fierbântānd'o, spre izbāndire și răscumpārare aū *ațițat*'o...”

A. Pann, Moș-Albu, I p. 39:

Căci, dacă se stinge dorul cel aprins din
căpătāu,
Nici o dată nu se pōte se s'*ațițe* ca întâiu...

Același, Prov. III, 85: „Plosca 'l *ațiță* mai tare de se făcu numai foc...”

Ațiț vrajba:

Nic. Muste, Letop. III, p. 41: „Iară Ilie Cantacuzino acolo aū rămas, *ațițāndu-se* vrajbă între Domnul Munte-nesc și între Mihaī Vodă...”

Beldiman, Tragod. v. 1493:

Vrajbă între ei s'*ațiță*, cad întru nemulțumire,
Care de care să iee a țerei ocārmuire...

Ațîț zarvă sau zorbalic:

Cantemir, Chron. I p. 61: „mare pârjol de zarvă și nepotolită gâlcăvă s'au *ațîțat* între Greci...”

Același, II p. 38: „pricinele zarvelor, carele spre apus ca un pojar nestâns și nepotolit să *ațîța* și să lățîia...”

Nic. Muste, Letop. III p. 64: „mare zarvă s'au *ațîțat* în țară, îmulțindu-se tâlharii...”; și mai jos p. 70: „de câte ori zarve ca aceste s'au *ațîțat* asupra vre-unui Domn, tot de risipa țerei au fost...”

Nic. Costin, Letop. II p. 57: „când au sosit Costantin Vodă la Udriiu, etă că s'au *ațîțat* și zorbălăc întru împărăția Turcască...”

Același, p. 76: „dent'aceea s'au *ațîțat* și alte răutăți de s'au stricat și pacea între Turci și între Moscali...”

Ațîț nevoi, amestecături, pizme:

Ureche, Letop. I p. 161: „unul cu altul cerca sfat ce vor pute face, ca să poată hălădui de atâte nevoi ce s'au *ațîțat* în țeră...”

Același, p. 106: „atâta zavistie au *ațîțat*, că în loc de înpreunare nici să auză de numele Papii...”

Ațîț bôlă:

Enachi Cogălnicenu, Letop. III p. 192: „începu a se auzi pe unile locuri de ciumă, care nu dă puțină spaimă la tot norodul, nefiind deprinși acei lăcuiitori cu de aceste feliiuri de boale, care boală au intrat și în érnă p'ncet, iar de primăvară s'au *ațîțat* foarte tare...”

I. Văcărescu, p. 71:

Fiori grele 'nspălmîntate

Daî din buze când zimbești,

Ațîț junghiiuri necurmăte,

Robești, fermeci, minți uimești...

Ațîț spre-:

Axinte Uricarul, Letop. II p. 171:

„(Carol XII) éráși făcând amestecături, au *ațîțat* pre Impăratul Turcesc spre oștire împotriva Moscalilor...”

Fôrte rar se întrebuinteză *ațîț* când e vorba de ce-va bun sau plăcut; bună-óră:

A. Pann, Prov. II, 136:

Mergénd ea, găsesce în plâns pe copila,
Și privind la dînsa, i s'*ațîță* mila...

Alexandri, Româniî și poesia lor: „Ele (horele) *ațîță* veselîa gîocului și adese-ori, desvâlinđ tainele inimelor, slujesc de misterioasă cointelegeare între acei ce se iubesc...”

Gr. Alexandrescu, „Viața cămpe-nescă:

Ca cercul acel suptire
Ce-*ațîță* din întamplare
Pe-o undă nemîșcătore
Un vînt cu lină suflare...

Cuvîntul *ațîț* e învederat latin, dar nu se găsesce în latinitatea clasică. Gröber (Arch. f. lat. Lexikogr. t. I, p. 244) construesce o formă latină vulgară *attitiare*, de unde span. *attizar*, vechiu-franc. *atisier*, nou-frances *attiser*, prov. *atisar*, catal. *atiar*, portug. *atisar*, reto-rom. *s-tizzar*, ital. *attizzare* și al nostru *ațîț*.

v. *Aprind.* — *Foc.*

Ațîțare (plur. *ațîțări*), s. f.; l'infin. d'a țî ț pris comme substantif: action d'attiser, d'exciter. Suflare în foc ca să se aprindă mai tare, iar figurat: îndemnare la o faptă, mai ales rea: la dușmăniă, la răsboiu etc. Cu un sens mai substantival se dice a țî ță-tură.

v. *Ațîț*.

Ațîțat, -ă, adj.; le part. passé d'a țî ț pris comme adjectif: attisé, excité. Foc *ațîțat* de copii. Flacăra *ațîțată* de

vînt. Figurat: om *ațițat* de alții la o faptă rea. Resboiu *ațițat*. Vrajbă *ațițată*.

Nic. Costin, Letop. I p. 88: „văzând acei doi frați oștiri *ațițate* între némul lor, vorovindu-se amândoi s'au clătiti den Iliric...“

v. *Ațiț.*

Ațițător, -*óre*, adj. et subst.; atisant, excitant, instigateur. Cine-va sau ce-va care a ț i ț ă, fie foc, fie vre-o faptă rea.

Ureche, Letop. I p. 132: „aũ prins Stefan Vodă pre Radul Vodă, carele aũ fost *ațițător* de păgăni asupra creștinilor...“

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 67): „măniei *ațițitoriu* să să arate...“

v. *Ațiț.*

Ațițătură (pl. *ațițături*), s. f.; „attisement, excitation, instigation“ (Cihac).

v. *Ațițare*.

1. **Au** s. aũ, conj.; 1° ou; 2° est-ce que? Ambele sensuri sînt bine deosebite de Laurian și Maxim: „*Aũ*, conjuncțiune în locul căriia acum e mai mult în us compusul saũ: *aũ* noi *aũ* voi=s a ũ noi, s a ũ voi; interogativul *aũ*, care se pune la începutul întrebării spre a-i da mai multă putere: *Aũ* nu scii că trăim într'un stat constituțional? *Aũ* dóră tu ești Domn în țeră? *Aũ* dóră ați uitat ce v'am spus atât de clar și limpede?...“ În ambele sensuri, *aũ* este latinul a u t, care de asemenea se întrebunța foarte des în propozițiunii interogative; în limba valonă a u, francesul și portugesul o u, italianul o și o d, span. o, u, provenț. o, o z. Numai la Români această conjuncțiune a dezvoltat pe deplin sensul interogativ, ast-fel că s'a speciali-

sat prin el față cu sinonimiile sa ũ și ori=vechiul v e r i, și s'a apropiat de óre=vechiul v a r e. Intre interogativul *aũ* și între interogativul óre există totuși o nuanță de sens, cel de'ntăiu întrebunțându-se numai atunci când întrebătorul scie bine ceia ce întrebă și se miră óre-cum că nu o scie cel întreat.

Conjuncțiunea alternativă *aũ*:

Ion din St. Petru, 1620, 15 (Mss. în Acad. Rom.): „să luați totu ce veți găsi în peștere: *au* lemne, *au* ose, *au* piatră, *au* ce'ți va păre, totu să luați...“

Pravila Moldov. 1646, f. 112: „ačasta stă pre giudețu să răspundă ce să dzice numărul și cât va fi dzóstriă, multu *au* puțin...“

Ibid. f. 52: „or-care fecorũ sau slugă sa u fie cine va fi, de va ști și va cunoaște că vorũ să ucigă pre cine-va, *au* cu otravă, *au* cu armă, *au* fie cu ce fiial de moarte...“, unde *aũ* alternează cu sa ũ.

Act muntenesesc din 1679 (A. I. R. III, p. 253): „să aibă a'ș stränge pre ai lui oameni cari sintu rumăni den Moldova ver-unde iar afla în țera domnii-méle, *au* în sat domnescu, veri boerescu *au* călugărescu v e l (sic) prin slobozii *au* la oraș *au* veri-unde iar afla...“, unde *aũ* alternează cu v e r i.

Nic. Costin. Letop. II, p. 11: „După cum sânt faptele oamenilor într'acéstă lume, *aũ* bune, *aũ* rele...“

Inventariul Cotrocenilor 1681 (Mss. Arch. Stat.), f. 28: „să hie svintii mănăstiri den toată vama orașului dă-la Floci, însă a treia parte den ce s'arũ aduna, *au* den vama pęstelui, *au* den vama altor bucate ce se vor vende, *au* den judecăți, *au* den prăzi, *au* veri den ce...“

Fragment omiletic din sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al bis. sf. Nic. din

Braşov, p. 271): „diin ce vom avé, să dăm şi să'î ajutam, *au* bănişorū, *au* pâine, *au* hănişoare, *au* încălţimintu, macarū unū păharū de apă...”

Alt text (ibid. p. 687): „cine ăste acela de acolo? înpăratū *au* săracū, bogat *au* mésarū, dreptū *au* păcătos, *au* cine ăste?..

Compusul *ai*-unde în loc de oriunde în Noul Testament din Belgrad, 1648, Marc. XIV, 14 :

Şi *au*-unde va intra, ziceţū stăpănului casei...

Et quocunque introierit, dicite domino domus...

În loc de negativul „să ū ba” vechiul graū obicīnesce măi mult: „*ai* ba”.

Şapte taine, 1644, p. 15 : „va fi lucrulū cu prepusū, oare botedzaţī sāmţū, *au* ba...”

Pravila Moldov. 1646, f. 87: „stă pre sama gūdeţului să gūdece acel lucru şi aciă vină de carīa să tēme muīarīa, poate să fie de chizeşie, *au* ba...”

Cantemir, Divanul lumī, 1698, f. 38 b: „Acum dară să socotim, oare aceşti 40 de ani vieţuitu-ī-am deplin, *au* ba?..”

Prin *ai*-ba noi trecem deja la funcţiunea cea curat interogativă a lui *ai*, o funcţiune în care el corespunde latinului *nonne* sau *numquid*, construindu-se măi ades cu nu sau dóră: *ai* nu, *ai* dóră.

Silvestru, 1651, ps. LIII :

...*au* nu e ascunsu. Davidū la noi?..

...nonne ecce David absconditus est apud nos...?

Mitropolitul Dosofteū, 1680, ps. LXI:

De *au* nu lui Dumnezău supleca-să-va sufletulū mīeu?..

Nonne Deo subjecta erit anima mea?..

Biblia Şerban-vodă, 1688, Paul. ad Hebr. I, 14 :

Au nu toţi săntū slujitoare duhure...?

Nonne omnes sunt administratorii spiritus...?

Silvestru, 1651, ps. LXXVI :

Au până în véc mă va lepăda Dumnezău? şi nu va măi vrīa să'm fie cu bine? *Au* doară s'au sfârşit până în vécū mila lui? *au* sfârşitu-s'au cuvântulū lui den nēmū în nēmū? *Au* uitatu-s'au Dumnezău dī-amiluirīa? *au* închis'au întru mânia sa milele sale?..

Numquid in saecula projiciet Dominus, et non apponet ut beneplaceat ei adhuc? Aut in finem abscidet misericordiam a generatione et generatione? Aut obliviscetur misereri Deus, aut continebit in ira miserationes suas...?

Dosofteū, 1680, ps. XLIX :

Au doară mănānc carne de taur, şi *au* doară sange de ţapū bīau?..

Numquid manducabo carnes taurorum, aut sanguinem hircorum potabo...?

unde la Silvestru, 1651: „*au* doară voiū māncă carnia taurilorū? *au* voiū bé sangele ţapilor?” iar la Coresi, 1577: „*au* doară mănāncū carne de juncū, sau sange de ţapū béu?”

Pravila Moldov. 1646, f. 19: „le-au făcut totū într'un locū suptū oblastīa unū domnū şi gūdeţū, *au* doară şi aīuri într'altū locū? sau fost'au certatū pentru acēstīa, *au* doară n'au fostū certatū?...”

Ioan din Vinţi, 1689, f. 70 a: „*Au* toţi's Apostoli? *au* toţi's prooroci? *au* toţi's învăţători? *au* toţi's putérnici? *au* doară *au* toţi darure de vinde-

care? *au d o a r a* toți grăescu în limbi?
au d o a r a toți răspundă?...“

Corbea, Psaltire circa 1700 (Mss. în Acad. Rom.), ps. LIX :

Ai n u tu, Doamne, carele pre noi
Ne-ai lepădat dela tine în nevoi?..

Anton Pann, Prov. I, 101 :

Ce mă porți din pom în pom,
Ca căscat din om în om?
— Dar ce? o întrebă el,
Căscatul umblă astfel?
Dise ea : dar *ai* nu scii?
Giaba dar ești între vii...

Doîna „Aolică“ :

Aolică, Dodo, fa!
Ai tu mi-ai făcut ce-va
De nu te mai pot uita?..

Doîna din Ardél :

Cucule, pasăre sură!
Ce tot cânti la noi pe sură?
Ai ți-i fôme, *ai* ți-i sete,
Ai ți-i dor de codrul verde?..

(J. B., Trans. 122).

Printr'o obicînită contractiune, poporul rostese une-orî, mai ales peste Carpați, *o* în loc de *ai*; bună oră într'un cântec din Transilvania :

Cu cheile s'or jucat
Mulți pruncuți
Neprișpuți :
Nu scii în foc le-au țipat,
O'n apă le-au aruncat...

(Pompiliu, Sibiu, 54).

saū :

Spune-mi ce môrte doresti?
Cum vrei să te chinuesci?
Te-oîu tăia, te-oîu împuşca,
O'n sabie te-oîu lua?..

(Ibid. 66)

v. Óre. — Orî. — Saū.

²**Au** s. **aū**, interj.; bah! Interjecțiune de mirare unită cu nepăsare,

când se întâmplă adică ce-va neobici-nuit, dar care nu ne pré tulbură. La Plaut și la Terențiu e désă acéstă interjecțiune sub forma *au* și *ha u*.

Ion Ghica, Scrisórea XXIII : „în loc de Timotei cu trăsura vine Vintilă, sărind într'un picior, ȕicându'i riȕend: *Ai!* Dumnea-ta să trăsesci, că pe Timotei l'a mâncaaa...t Moș-Martin, și nu mai striga de géba...“

Basmul „Găitan de aur“ din Banat (Picot, Dialectes roumains p. 34) :

<i>Au!</i> dar tăt le prinseî odată!..		Ah! je t'ai pourtant pris une fois!..

v. ²*Ai!* — *U!*

³**Au** s. **aū**, adv.; oui-da, certainement. Cuvînt fôrte remarcabil, pe care noi îl cunoșcem de o cam dată numai din Dobrogea : „Țăraniî de aici întrebuințézá cuvîntul *au* în loc de *da*; buni-óră îl întrebî: ai făcut cutare lucru? el răspunde *au*...“ (I. Alexandrescu, Constanța, c. Aliman).

Latinesce *a u* - *saū* *a u t* - are același înțeles afirmativ în verbul *a u t u m o* „ȕic da“, opus verbului *neg u m o* „ȕic nu“. Românul țărănesc *au* să fie óre o rămășiță din acel *a u t u m o*, după cum tot la țărani se ȕice *a u* în loc de *a u d* = *audio*?

v. ⁴*Au*. — ⁵*Ai*?

⁴**Aū**, interj.; hé! O scurtare din *a u d* și din *a u ȕ i*, fôrte răspândită la țărani. Une-orî se aude aspirat : *ha u*.

„Ciobaniî de aice ȕic : *ha u* mu, în loc de : *a u d* mă...“ (pr. I. Manoilescu, Vasluu, c. Berésa).

La Româniî din Biharia : „*aū*, *aū*, = *a u ȕ i*, *a u ȕ i*!“ (Conv. lit. 1887 p. 1004).

„*Aū!* = *abrev.* din *a u ȕ i*! Aprópe exclusiv pentru *a u ȕ i*“ (V. Vaida, Dia-

lect sëlăgian, în Tribuna din Sibiū, 1890 No. 85).

v. *Aud.*

1. **Auă** s. **ăuă**, s. f.; t. de Botan.: 1°. raisin en général, Uva; 2°. variété de raisin. **Strugur**, moldovenește pómă, fructul viței de vie, ciorchinul cu bóbele lui.

Text macedo-român (Dr. Obedenaru, Texte ed. Bianu p. 143):

Fründë-le verđi lea 'și le avea,
Aua laie 'și o făcea;
Di *aua* vhin-lu și s' făcea,
Amar ca piloni-lu 'și era...

(Elle avait des feuilles vertes, elle produisait du raisin noir; le vin qu'on faisait avec ce raisin était amer comme l'absinthe).

La Macedo-români *auă*, tot-d'a-una cu tonul pe *u*; la Daco-români tonul pe inițialul *a* preface pe *u* în *o* deja în Palia din Orăștia dela 1581, Genes. XLIX. II:

La-va în vin veșmântul său și în sângele <i>aoiei</i> tâmbariulū său...	Lavabit in vino stolamsuam et in sanguine uva e amictum suum...

Forma nearticulată *auo* în loc de *auă* ne întimpină în Psaltirea Șcheiană circa 1550 (ed. Bianu, 492), ca și la Coresi, 1577 (ed. Hasdeu, 412): „și sânge de *auo* bé vinū...”

Noul Testament din Belgrad, 1648, Apocal. XIV, 18:

Slobozi séceré ta cé ascuțită, și culége strugurii viei pământului, căs'au copt <i>aua</i> ...	Mitte falcem tuam acutam, et vindemia botros vineae terrae, quoniam matu- rae sunt uva e ejus...

unde la margine, ca scoliă, cuvîntul ne mai fiind pe atunci pré-obicînit, se pune lângă *aua* — p o a m a. Este fórte

remarcabil că 'n acest pasagiu se face o deosebire între **strugur** și *auă*: **strugur** corespunde latinului „botrus”, în contextul grecesc *βότρυς*, iar *auă* lui „uva”, grecesce *σταφυλή*.

În glosarul slavo-românesc circa 1600 (Cuv. d. bătr. I. p. 268) cuvîntul se găsește de doă ori:

„Гроздь, *aua*, **strugurul**;

„Грезновение, **strugurii**, *aua*...”

Dispărënd din graiu ca termen general pentru tóte varietățile de **strugur**, *auă* s'a păstrat totuși în unele regiuni ale României, anume pe lângă Olt, cu sensul specializat de o singură varietate, un fel de **strugur alb mărunțel**, care se apropia de varietatea numită **berbecel** și pe alocuri se identifică cu ea.

„Numiri de **struguri**: **corb**, **gorgan**, **córnă albă și neagră**, **raza chie**, **berbecel**, **vulpe**, **vînătă**, **săină**, **căinéscă**, **braghină**, *auă*...” (C. Bărbulescu, Dolj, c. Calopăr).

„*Aua*, saū cum îi mai đice și **berbecel**, este un **strugure** cu bóbele mărunte și dese, deosebit de **córnă**, de **tămăiósă**, de **corbu**, de **crăcănătă**, de **roșióră**...” (C. Popescu, Teleorman, c. Cíora).

„**Strugurele** numit *aua* se asemănă cu cel alb, cu deosebire că bóbele sînt mai mici și mult mai des aședate pe ciorchin...” (I. Comănescu, Teleorman, c. Voivoda).

Românul *auă* este invederat latinul *uva*, conservat de asemenea la Italiani, la Spanioli etc. În forma macedo-română *auă*, inițialul *a*- ar puté să fie protetic întocmai ca în „*umbră*” în loc de „*umbră*”; această explicațiune însă nu ajunge față cu forma daco-română *ăuă*, pentru care noi am propus deja în Cuv. d. bătr. I, 268, următórea desfășurare fonetică: 1° din *uva* — *oaă*, cu *oa* = *uv* ca în *ploae* = *pluvia*; 2°. din

oaă—*oauă*, cu epenteticul *u* ca în *rouă*, *điuă* etc.; 3°. din *oauă*—*auă* cu afereză ca în strachină din ostrachină (= *ὄστρακινα*).

v. ². *Berbecel.*—*Strugur.*

². **Auă.**—v. *Aumédă.*

—*ăuă* }
—*ăucă* } —v.—*ăi.*

Aubă, s. f.; enclos, clos, cour. Cuvânt țărănesc din Moldova, cules de G. Seulescu: „*aubă* = o g r a d ă” (Archiva Albinei, 1847, Suplem. No. 41). Este o rămășiță din epoca năvălirii Mongolilor, sau pôte dela Cumanii, căci în dialectul turc-oriental o ba, vechiu a uba, însemneză „tente, foyer domestique” (Vámbéry, Čagat. Spachstud. p. 215).

v. *Cocăobă.*

Aud s. *aud* (*audit*, *audire*), vb.; entendre, ouir. A simți sonurile, a primi întipăririi prin organul urechilor: *aud* bine, *aud* reu, *aud* de aproape, *aud* de departe, nu *aud*, abia *aud*, aș vré să *aud*. În flexiune, se rostesc de o potrivă *aud* și *aud*, să *audă* și să *audă*, ca și „véd” și „véd”, „să védă” și „să védă”; dar nici o dată noi n’am întimpinat în graiu sau în texturi formele *audere*, *audem*, *audeti*, după cum pretinde Costinescu, ci numai: *audire*, *audim*, *audiți*. Lătinesc audio, audire, ital. udire, provent. auzir, franc. ouir etc. (Cihac).

Construcțiunea regulată a lui *aud* este cu acusativil: *aud* pe cine-va, *aud* ce-va; în vechile texturi ne întimpină însă într’un mod de tot excepțional *aud* cu dativil, ca latinesce în „audio dicto”.

Gr. Alexandrescu, „Drăgășani”:

Din vreme ’n vreme numai de dincolo de deluri
Părea c’*aud* un sunet, un uet depărtat,
Ca glasul unei ape ce ’necă-ale ei valuri...

Balada „Mihu Copilul”:

Ian stați s’ascultați
Ș’armele apucați,
Că eu cam *auz*
Un glas de cobuz...

Balada „Miorița”:

Ca să mă îngrope
Aice pe-aprope
În strunga de oi,
Să fiu tot cu voi,
În dosul stâni
Să’mi *aud* câni...

Doina „Femeia temută”:

Frunză verde de agude!
Strig la puica, nu m’*aude*,
Și de-*aude*, ea s’ascunde,
Ea s’ascunde, nu’mi răspunde...

(Alex., Poes. pop.², 343)

Doină din Banat:

Audi tu, mândro, n’*audi*?
Orî n’ai gură să ’mi răspunđi
Cum te strigă neica ’n frunđi?...
(Vulpian, Texturi p. 49)

Zilot, Cron., p. 33: „și fiind-că orașul Craiovei cade cam pe costă, de unde se vede pe lunca Jiului în partea despre care venia Pazvangiiei, *audin-du-se* din Craiova un chiloman de puscă și de strigări, s’au uitat din orașeni...”

Silvestru, 1651, ps. XXVI: „*auzi*, Doamne, glasul meu ce strig! niluiaște-mă și *auzi-mă* pre mine!”

C. Negruzzi, Scrisórea XIII: „Fi! nu ’i frumos, domnule; și ca să te pedepsesc, n’o să te sărut trei đile. *Audit*u m’ăi?...”

Impersonal: „se *ăude* = le bruit court” (Cihac).

Deși orî-ce *audire* presupune urechi, totuși pentru mai multă energiă se pôte đice pleonastic: „*aud* cu urechile mele”, ca și: „véd cu ochii mei.”

Ion Neculce, Letop. II p. 239: „u-ritu-l'au toți pe Duca Vodă și se ruga toți lui Dumnezeu să'î mântuască din mânele lui, și 'l blăstăma dela mic până la mare de *auzia* slugile lui cu urechile...”

Ca funcțiunii ale organelor celor mai însemnate, cari sint așa dîcînd ca doă porți ale înțelegerii, *aud* și *ved* se însoțesc forțe des în graiu, fie afirmativ: „am vedut ș'am *auđit*“, fie negativ: „n'am vedut, n'am *auđit*“, aretându-se prin această însoțire o certitudine mai deplină că noi scim ce-va bine sau că nu scim de loc.

Balada „Oprîșanul“:

Dar unde s'au pomenit,
S'au vedut și *auđit*
Doă săbiil într'o tēcă,
Doi Domni în țară săracă...

Aud se referă cătră a scult întocmai ca „ved” cătră „privesc” sau „mă uit”; adecă *aud* este o facultate organică, a cării întrebuițare voită devine a scult, astfel că se pôte dîce: „te *aud*, dar nu vreū să te a scult”, căci urechile cele sănătóse primesc sonul vrînd-nevrînd, însă prin voință eū pot să mi le astup sau să 'mî îndreptez luarea a-minte într'o altă parte. A scultare implică *auđire*, nu vice-versa.

Mitropolitul Dosofteiu, 1680, ps. LIII:

Dumnezău, <i>audzū</i> fāgada mā, a scultā graipurile rostului mieu...	Deus, exaudi orationem meam auribus per- cipe verba oris mei...

grecesce: *εἰσακούσων, ἐνώτισαι*; la Silvestru, 1651: „*auzi*, ia a-minte...”

Același, 1673, f. 8 b:

Că m'au *audzāt* Domnul glasul de plînsoare
Și m'au a scultat Domnul ruga la strînsoare...

Prin *auđire*, ca și prin vedere, omul află, de unde *aud* adesea se și întrebuițeză în loc de aflu.

Călătoria Maicei Domnului la Iad, circa 1550 (Cuv. d. bătr. II, 320): „n'ați *audzitu* că printru numele meu munci-se-va totu cela ce nu va crede...”

Doîna din Dobrogea:

De când mama m'a făcut,
Ibovnică n'am avut,
Dar a-seră într'o ciudă,
Fetele să mē *audă*,
Numai trei am căpōtat,
Numai trei am sărutat...

(Burada, Călăt. 254).

În proverbi și locuțiunii proverbiale:
Despre ingratitudine: „Fă bine să 'ți *auđi* reū” (Pann, II, 86).

Despre experiență: „Mult trăesci, multe *auđi*; mult umbli, multe vedū” (ibid. II, 4).

Despre indiscrețiune:

Găina când va ouă,
Aude o mahală...

(ibid. I, 162).

Caracteristica surdului:

Când este luna veche,
Nu *auđ* d'o ureche;
Când este luna nouă,
Nu *auđ* d'amîndouă...

(ibid. II, 146).

Cu același sens: „Strigă dela munte ca să 'l *auđă*, și dela Dunăre ca să 'i răspundă” (ib. I, 94).

Despre bătae:

Basmul „Aleodor împērat” (Ispirescu, Legende p. 47): „...ea nu se putu opri, ci il sărută. Aleodor, cum se deșteptă, îi trase o palmă de *auđi* căinii în Giurgiu. Ea plânse...”

Basmul „Poveste țerănescă” (ibid. p. 262): „Smeul trase fetei și de astă dată o calcavură de *auđi* căinii în Giurgiu...”

În loc de „căini în Gîurgiu“ se ȳice une-orî „cocoșii“:

„Când ȳi-oîu trage o palmă, *auđi* ocoșii în Gîurgiu“ (T. Popescu, Buzeu, c. Chiojdu-Basca).

Cu același sens:

„Te bat de *auđi* tóca în cer“ (R. Simu, Trans., c. Orlat).

Aceiași locuțiune proverbială amplificată:

Jipescu, Opincaru p. 30: „Beî uni-orî pînă ȳi trăsesc urechili, pînă ȳi lași zălog căciula și zechia, pîn' *auđi* și căini'n cer și tóca la sfântu Ilie...“

v. *Gîurgiu*. — *Ilie*.

„*Aude* în gură, ca cucul“ (Tocil., Rev. I, 235), sau: „*Auđi* tot în gură, — despre cel ce nu te nȳtelege“ (R. Simu, Trans., c. Orlat).

În ghicitorî:

Despre „Tunet“:

Ce sună dintre hotară
Și s'*aude*-a noua țără?

(Tribuna din Sibiu, 1885 p. 930).

Despre „Clopot“:

Bate toba ntre hotară
Și s'*aude* ntr'altă țără...

(Țara nouă, 1887 p. 169)

Variantă:

Rage Buga ntre hotară
Do s'*aude* n a noua țără.

(Sbiera, Povești, 320).

saú:

Sună friul în curte
Ș'*auđi* murgul din munte.

(Ispirescu, Ghicitorî p. 25).

Aud în urări și blăsteme poporane:
„S'*auđim* de bine!“ (Baican, Vorbe bune p. 1).

„Să v'*auđă* D-deú! — Să v'*auđă* sfin-tul! — Să v'*auđă* cel de sus!“ (ibid. p. 6).

Jipescu, Opincaru p. 144:

„ — Opincili să se rupă, stăpănu să trăească!

„ — Să te-*auđă* sfântu Ilie, logofete!..“
Ion Créngă, Moș Nichifor Coțcariul
(Conv. lit. 1877 p. 378):

„ — Să te-*auđă* Dumneđeu, să am băeți, moș Nichifor!

„ — Asemene și eú gonitorî, gîupă-neșică, că de băeți nu mai trag nă-dejde...“

Între blăstemuri poporane: „n'ăi mai *auđi* cucul cîntând!“ (R. Simu, Trans., c. Orlat).

Aud se întrebuinteáză fórte des în interjecțiunii de mirare sau de necaz, mai obicînit reduplicat:

„*ăa auđi* colo! = da sieh' einmal her!“
(Dr. Polysu).

Pann, Prov. III, 114:

Auđi ! *auđi* ! vicleșugurî!
Să nu sciú eú ce lucrez!
Îa veđi cu ce meștesugurî
Va să mă facă să crez!...

Același, III, 107:

— Să mă bată Dumneđeu
D'oîú fi furat calul eú,
Calul đeú e vinovat,
El pe mine m'a furat...
— *Auđi*, *auđi* cal mișel!..

Ibid. I, 26:

Ea cum îl *aude*, luând furca sare
Și 'l încarcă bine cu ea pe spinare,
Strigând: *auđi* vorbă! *auđi* fléc o dată!
Tocma un ca tine de min' joc să'și bată?..

C. Negruzzi, Carlanii, sc. 6: „*Auđi*, nătărăii! pentru că ni'e drag să șeđ la vorbă, hop! li se nazare nu sciú ce...“

Ibid. sc. 17: „A, țolina, *auđi* ce 'mî face! Las c'oîu dobzála-o eú...“

Alexandri, Rămășagul, sc. 4:

„Tınca. — Pare-mi-se, dragă Smărândița, că ȳi-am înȳeles planul.

„Smărândița. — Dacă l'ăi înȳeles, cu atât mai bine, pentru că n'oîu fi silită să ȳi'l tălmăcesc.

„Tinca. — *Auđi*, șirata, cum s'ascunde de mine!..“

Alți idiotismî:

Vrancea, Sultănică p. 6: „Apoi, când se mai muia jocul, numai ce' i *auđi* pe toți, care mai de care: — Hai să ne fie de bine!..“

Ibid. p. 11: „Unii mai impelițați numai ce' i *auđi*: sări, cutăriță!..“

O formulă în descăntece:

Nime nu l'a vėđut,
Nime nu l'a *auđit*...

A *auđi* de nume:

Doină din Ardeł:

Prăpădi-te-ai, badeo, 'n lume,
Să nu'ți mai *auđ* de nume...
(R. Simu, c. Orlat).

Alta:

C'am și eu o fică 'n lume
Și nu' i mai *auđ* de nume...
(J. B., Trans. 171).

O orațiă de nuntă:

Auđind de numele dumitale,
Că ești negustoriță mare,
S'a bucurat forțe tare...
(S. F. Marian, Nunta p. 333).

Nic. Muste, Letop. III p. 56: „nu era bucuros nici de nume să' i *auđă*...“

A *auđi* din bătrâni = prin tradițiune strămoșescă.

Doină din Moldova:

Auđise din bătrâni
Că' i rea pânea prin străini,
Auđi, dar n'a cređut,
Pin'ce singur a vėđut...
(Conv. lit. 1886 p. 444).

Doină din Bucovina:

Frunđă verde trei măslini,
Am *auđit* din bătrâni
Că' i rău, frate, prin străini;
Am *auđit*, n'am cređut,
M'am dus singur ș'am vėđut...
(Marian, II 89).

Ion Neculae, Letop. II p. 197: „Stefan Vodă cel Bun multe războaie aű bătut; și așa se *aude* din oameni vechi și bătrâni că câte războaie aű bătut, atâte mănăstiri cu biserici aű făcut...“

Cantemir, Chron. I, 332: „din pomeneré moșilor strămoșilor *auđim*, precum unde acum este Oblucița, căriia Turcii îi zic Isaccé, să fie chemat vadul Dunării...“

Poporul cređend că lupul nu *aude* bine, îi dă epitetul de „N'*aude*“, bună-óră în basmul „Copiii văduvului“ (Ispirescu, Legende p. 338):

Uu! N'*aude*,
N'avede,
N'agreul pămintului
Și ușorul vintului,
Cățelușii mei,
Că vė pierे stăpănul..

cântecul prin care băiatul vânător își chiamă fiarele ce 'i slujă: lupul, vulpea, ursul și iepurele.

La Bolintinenu:

O! N'*aude*! o N'a-vede,
N'a greul pămintului!..
Hiarele prin crânguri verde
Vin cu sborul vintului...

În opozițiune cu lupul, vulpea *aude* forme bine, de unde locuțiunea proverbială: „*aude* ca o vulpe“ (R. Simu, Trans., c. Orlat).

v. *Cățeluș*. — *Lup*. — *Na!* — *Vulpe*.
Forme arhaice:

Legenda Duminiceii, 1600 (Cuv. đ. bătr. II, 49): „și 'm voiu întoarce față de cătră voi să nu *audzu* plăingerile voastre...“

Dosofteiu, 1680, ps. XXV: „s'*audzu* glasul laudii sale...“, unde disilabic la Coresi, 1577: „să *auzi* glasul“, dar érași trisilabic în Psaltirea Șcheiană circa 1550 (ed. Bianu): „se *audzu*“.

Doină din Ardél:

Es afară, vèdu-o,
Întru 'n cas', *auđu-o...*

(J. B., Trans. 99).

Trisilabicul *auđi* alături cu disilabicul *auđi*, în care finalul *i* ajunge chiar a dispărea.

Mitropolitul Dosofteiu, 1680, ps. XLIV: *Audză*, fiică, și | A u d i, filia, et vedzū... | vide...
la Silvestru, 1651: „*auzi*, fie...”

Intregul *u* final la gerundiū în actul muntenesc din 1622 (A. I. R. I. p. 31): „dumnélor *auzindu* așa, au venitu la noi și ne-au întrebatu: moșilor, a dumnévoastră este moșiia pe acel vârfu la Vâlcani? noi amu spusu că este a noastră; dumnélor au zisu: nu ne veți vinde noo acel vârfu ca să facemu o sfântă mănăstire? dar noi, *auzindu* că va să facă mănăstire, ne amu adunatu...”

Formele subiectivale *auđe* și *auđă*:

Mitropolitul Dosofteiu, 1680, f. 191 a: „Îa a-minte, ceriule, și voiu grăi, și *auđe* pământul graiurile rostului măieu...”; dar la același, 1673, f. 26 b:

Să s'*audzá* la toț preste țară,
Să 'nțălégă marginia de-afară...

Psaltirea Șcheiană, ps. XXXIII: „se *audzá* blândzii și se veseléscă...”

Imperfectul *auđiiam*, *auđiiaș*:

Dosofteiu, 1680, ps. XXXVII: „eu ca surdul n'*audzáiam*...”

Ibid. ps. XCVIII:

Doamne Dum- | Domine Deus
nedzăul nostru, tu | noster, tu ex au-
le *audziiaș* lor... | diebas eos...
unde la Silvestru, 1651: „tu-î a s c u l t a i pre ei...”

Prima persoană plurală a perfectului organic *auđim*=a u d i v i m u s în loc de analogicul *auđirăm*:

Coresi, Omiliar 1580, quatern. VI p. 16: „După acéia amu acésté toate le *auzimă* și le văzumă...”

Silvestru, 1651, ps. LXXVII:

Carele <i>auzim</i> și le cunoscum, și părinții noștri le spuseră noao...		Quanta a u d i v i m u s et cog- novimus ea, et patres nostri nar- raverunt nobis...

la Dosofteiu, 1680: „Câte *audzăm* și le cunoscum pre ăale...”

Dar alături cu *auđim* ne întimpină tot acolo și forma *auđisem*, ps. XLVII:

Precum <i>audză-</i> <i>săm</i> , așa și vă- dzum...		Sicut a u d i v i m u s, ita et v i dimus...

la Silvestru, 1651: „cum a m ũ *auzitū*, așa am ũ și văzutū...”

Forma organică *auđit* în loc de analogicul *auđirăți*:

Coresi, Omiliar 1580, quatern. XII p. 5: „spusu voao și nu *auzitū*...” = „spusei voe și nu *auđirăți*...”

Ibid. quatern. XXII p. 4: „să so-
cotimū cine-șu de noi-șu înfrămșetare
sufletului-șu său, că *auzitū* amu, băr-
baților și muerilor, și tinerii și bă-
trânii, că nu ăaste de trebuința noao
veșmintele trupului în multe chipure
și de multū prețū...”

Condiționalul *vrea auđi*=ar fi *auđit*:

Silvestru, 1651, ps. LXV:

Spre strămbă- tate s'am vrut căuta întru ini- mamă, nu m'au v r u t <i>auzi</i> pre mine Domnul...		Iniquitatem si aspexi in corde meo, non ex au- diat Dominus...

Dosofteiu, Synaxar 1683, Ghen. 19: „acesta fericitū de *vria audzá* când-
va pre cine-va făcut *vr'un* lucru de
nevoința postničască, răvniia de făcia
și elū...”

v. ². *Voiș*.

Construcțiunea reduplicată la Do-
softeiu, 1680, p. 155 a: „Căile măle

spusu-le-amă și mîi-aî *audzitu'* mîi..., unde să se observe tot-o-dată, ca și într'un alt pasagiū de mai sus, construcțiunea lui *aud* cu dativul în loc de obicînuitul acusativ.

Infinitivul nescurtat, ibid. ps. CII:
 ...de-a *audzirîta* | ...ad audien-
 glasului cuvinte- | dam vocem ser-
 lor lui... | monum ejus...“
 la Silvestru, 1651: „ascultănd gla-
 sulū...“

V o i u a v é a *auđi* la Coresi, Omi-
 liar 1580, quatern. XVIII p. 3: „de
 vămū fi rădicați cu pocaanie și cu is-
 povédanie și ne vămū aduce cătră
 Hristos, atunce avé-vămū a *auzi* gla-
 sulū cela dulcele...“

Acusativul personal fără pre:

Psaltirea Scheiană, XXXIII: „adecă
 méserul chiemă și Domnul *audzi* elū...“

Forma poetică *daug* ne întimpină
 fórte des în doînele din Ardél:

*Dauzit'*am o minclună,
 Că Mureșu-î apă bună:
 Căți béu, toți se împreună...
 (J. B., 62).

Dauzi, mândră, ori n'*auđi*,
 Ori n'al gură să răspunđi?..
 (Ibid. 75).

*Dauzit'*am și sciū bine
 Că n'oiu muri pe perine,
 Ci-oiu muri în țeri străine...
 (Ibid. 194).

Dauziți, feciori cu țundră,
 Mândră-î lumea cu ce-î mândră,
 Mândra-î lumea cu feciori
 Ca grădina cu bujori...
 (Ibid. 400).

Dați din gură, măi feciori,
 Nu ședeți ca 'n ședători!
Dauđi, măi!
 (Ibid.).

Alelei, mai părințele,
Dauđi cuvintele mele...
 (Ibid. 497).

Despre forma aspirată *haud* v. ⁴*Au*.

¹*Auđ*. — v. *Aud*.

²*Auđ* (plur. *auđuri*), s. n.; audition, ouïe. O scurtare curat românescă din substantivul *auđit* = lat. *auditus*, după care prin analogiă s'a format și substantivul *věđ*, care — ori-ce ar đice Cihac — n'are a face cu latinul „visus“, de unde vine numai al nostru „vis“.

Format din *auđit*, care ca sub-
 stantiv aprópe a dispărut din graiū,
 după cum vom arăta la locul seū, *auđ*
 represintă ambele sensuri ale latinului
auditus, adecă pe de o parte însuși
 simțul al căruia organ e urechea: „au-
 res acerrimi *auditus*“ (Plin.), pe de
 alta — metonimic — rezultatul saū efec-
 tul aceluși simț: „dignior *auditu*“ (Lu-
 can.). In sensul al doilea *auđ* devine
 sinonim cu *auđire*.

C. Negruzzi, Scrisórea XII: „încă
 tot nu sîntem lipsiți de simțul *auđu-
 lui*, și prin urmare ne place a a s c u l t a
 povești frumóse din vremile trecute...“

Coresi, Omiliar 1580, quatern. XXIV
 p. 11: „de-ară fi totū trupulū ochiū,
 unde ară fi *auzulū*, iară de-ară fi totū
auzi, unde i-ară fi apuțitulū...“

Cantemir, Chron. I p. 175: „nici mai
 mult ar fi trebuit cu une cuvinte fără
 temeū ca acéste *auzul* cetitorilūi să
 supărăm...“

Locuțiune proverbială: „Are *věđ* de
 lup și *auđ* de vulpe“. (Tocii., Rev.
 I, 233).

Mitropolitul Dosofteū, 1680, p. CXI:
 ...de *auzul* cel | ...ab auditione
 rău nu să va tia- | mala non time-
 me... | bit...
 unde la Silvestru, 1651: „de *věstia*
 rriā nu să va téme...“

Biblia Șerban-Vodă, 1688, Paul. ad
 Rom. X, 17:

... credința e
den *auz*, iară *au-*
zul pren graiului
Dumnezeu...

... fides ex au-
ditu, auditus
autem per ver-
bum Christi...

Mitropolitul Antim, Predice p. 3:
„ca pre niște pești, cu mréja Dumne-
dească aũ prins mulțimea, și aũ vînat
auđurile noródelor, și aũ înduplecat
inimele tiranilor...“

Idiotismul: ȩe a ă *auđul* = asurđesc,
fac să ametească de sgomot.

Ion Ghica, Scrisórea XXVI: „clo-
potele mari și mici sună la o sută
de biserică de luaũ *auđul*, urla orașul
de vuet...“

Ion Créngă, Moș Nichifor Coțcariul
(Conv. lit. 1877 p. 375): „avea o bi-
cúșcă de cele de cânepă, împletită de
măna lui și cu șfichiul de mătasă, cu
care pocnă de'ți lua *auđul*...“

Același, Amintiri din copilăria (Conv.
lit. 1881 p. 3): „stropșitul de Ion, cu
talanca dela oĩ, cu cleștele și cu vă-
traul, face o hodorogélă și un taraboiu
de 'ți ȩa *auđul*...“

Auđ se construesce cu la și cu ȩn
saũ ȩntru. Urmátóarele exemple vor
lămuri deosebirea ȩntre cele doé con-
strucțiuni.

Balada „Mihu Copilul“:

Un mândru cântic,
Cântic de voinic,
Ș'un glas de cobuz
Dulce la *auz*...

A. Odobescu, Dómnă Chiajna p. 111:
„Un ne'ncetat susur de taĩnică tră-
dare ȩi șoptia la *auđ*...“

Enachi Cogălnicénu, Letop. III. p.
215: „Și aducăndu'l, aũ început Domnul
a se giudeca cu el la Cadiũ, ȩn *auzul*
tuturor...“

Dionisie Eclesiarcul, Chron. (Papiũ,
Tesaur II p. 203): „și fiind împăratul
de față, aũ poruncit să se citéscă jalba
Valahieĩ ȩn *auđul* tuturor, și după ce

aũ citit'o aũ ȩntrebat împăratul pe
solĩ...“

Alexandri, Cetatea Némțului, act. II
sc. 3: „Nu mă sfiesc acu, ȩn agiunul
mortiĩ, s'ó mărturisesc ȩn *auđul* óme-
nilor...“

Logofétul Gheorgachi, Letop. III p.
320: „o cetește ȩntr'*auzul* tuturor...“

C. Negruzzi, Cum am ȩnvétat romă-
nesce: „Ba nu ne ȩnțelegem nici decum,
am strigat eșind din ameteála ce mă
cuprinsese ȩntru *auđul* barbarelor nu-
mirĩ a buchilor lui, nu ne ȩnțelegem!...“

v. *Aud*. — ². *Ved*.

Auđire (plur. *auđiri*), s. f.; l'inf. d'
a u d: action d'ouĩr, d'entendre, ouĩe
en général. Sinonim cu substantivul
a u đ, cătră care se rapórtă ca „vedere“
cătră „vėđ“.

Mitropolitul Varlam, Omiliar 1643,
f. 231 b: „dracii diĩn oameni gonéște,
bolnavii tãmăduiaște, surdzilorũ *au-*
dzire le dá, mușilor graĩre...“

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. ȩn Acad.
Rom.) p. 36: „vântul vivorit sau ae-
rul tare clătuit, tocmit și frumos vier-
sul muzicăi alcătuit, dela cât de as-
cuțitele la *auzire* urechi abătându'l,
neauzit ál face...“

Samuil Clain, ȩnvățături (Blaj, 1784)
p. 84: „O, părintele mieu iubite, ȩmĩ
opriră limba, ȩmĩ legară picioarele, ȩmĩ
ținură mánile, ȩmĩ ȩmpedecară vedéré
și mă făcură fără de *auzire*...“

Caragia, Legiuire 1818 p. 98: „Mar-
torĩi martorilor nu să socotesc de mar-
torĩ, iară la prigonitorile de stăpánire
sau de hotară priĩmim și mărturiia
după *auzire*...“

Zilot, Cron. p. 4:

Care dup' a mea sciĩnță le voiũ arăta curat,
Din vedere ș'*auđire*, precum m'am ȩndatorat...

Același, p. 101: „*auđirea* numelui
lui Cutuzof ȩn urechile Turcilor era fórté

infricoșată, și pentru aceia nici nădăjduia cu înlesnire a mai pute aduna oștiră...“

I. Văcărescu p. 527:

Ce *auđiri* d'odată!
Ce taĭnic glas ascult!
Simț césul c'o să bată
Ce 'l așteptam de mult...

Costachi Conachi p. 220 :

Departa cu *auđirea* de jelnic suspinul meu,
Nu cređi iniméi ce arde de para dorului teú...

Donică, „Bărbatul cu trei femei“ :

Dar n'au trecut nici patru zile,
Și s'au împrăștiet pi'n țară *auđire*
Că cel cu trei femei bărbat
De rău lor s'au spânđurat...

v. *Aud.* — ²*Auđ.*

¹**Auđit,-ă**; le part. passé d'a u d pris comme adjectif : entendu, ouï, appris. Ajuns la scire prin organul urechilor; ađat prin simțul auđului.

Ion Neculce, Letop. II p. 197 : „O samă de cuvinte ce sânt *auzite* din om în om, de oameni vechi și bătrâni...“

Corbea, Psaltire circa 1700 (Mss. în Acad. Rom.), ps. CXLII :

Deminéța, mila'ti fă *auzită* mie,
Că spre tine nădeđia mi-am pus din pruncie...

Negativul comparativ ne-ma i-*auđit* însemnéză ce-va cu totul afară din cale, „monstrueux, excessif, exorbitant“, de ex. : „asemenea cruđimă sânt un lucru ne ma i *auđit* în țera noastră“.

v. ²*Auđit.* — *Věđut.*

²**Auđit**, (plur. *auđite*), s. n.; ouïe, audition. Sinonim cu a u đ și cu a u đ ire. Se întrebuintéză rar. Nu vine din participiul trecut românesc a u đ it, ci d'a-dreptul din substantivul latin a u d i t u s.

Coresi, 1577, ps. XVII :

întru <i>auzitulu</i> u-		in a u d i t u au-
rechiei auziră-		ris obedivit mihi..
ma...		

Ion Neculce, Letop. II p. 195 : „am scris de pe niște isvoade ce am aflat la unii la alții și din *auđitele* celor bătrâni boieri...“

Ca locuțiune adverbială : din *auđite*, pe *auđite*, „par ouï-dire“, „auditu accipere“.

Alexandri, Neculae Bălcescu : „Românii se cunoseaú împreună ma i mult din *auđite*, sub nume de Moldoveni și Munteni...“

C. Negruzzi, Scrisórea XII : „Fă cunoscință cu fata, n'o lua numai pe *auđite*, pentru că nu se mănâncă tot ce sbórá, și se 'ntâmplă de departe trandafir și de aproape borș cu știr...“

Ca supin : de *auđit*.

Mitropolitul Varlam, Omiliar 1643, f. 298 b : „cine are urechi de *auđitit* ca să a u d z á...“

v. ²*Auđ.*

Auđite (pe-, din-), adv. — v. ²*Auđit.*

Auđitor,-óre, s. et adj.; auditeur, auditrice, celui ou celle qui entend, qui ouït. Cel ce a u d e. *Auđitor* póte fi cine-va și fără voe în trecét, a s c u l t á t o r numai atunci când stăruesce a auđi : aceiași deosebire ca între „vēđător“ și „privitor“.

Caragia, Legiuire 1818 p. 95 : „Toate dietile, de nu vor fi scrise de tot de însuși cei ce le fac, să să iscălécă de cei ce le fac și să să adevéze cu trei martori singuri văzători sau singuri *auđitori*...“

Cantemir, Chron. I p. 121 : „[e'i] au scris tot pre o vréme cu lucrurile ce să făcé și singuri marturi privitori, iar nu *auđitori* aú fost...“

Biblia Șerban-vodă, 1688, Paralip. II, VI, 40 :

...fie ochii tăi
deșchiși și urechi-
le tale *auzitoare*
la umilința locu-
lui acestuia...

...sint, quaeso,
oculi tui aperti,
et aures tuae
exaudientes
ad orationem loci
hujus...

I. Văcărescu p. 354 :

Tot a uđiam c'aci Nichifor cuvinteză,
P'aleșii dregătorii grozav anatemeză:
Așa 'l vėđui! ca Leu trāsning fără blāndețe,
Oase-azvirlind de morđi l'auđitorii in fețe...

v. *Aud.* — *or.* — *Vėđitor.*

Auesc (*auit, auire*), vb.; bourdonner, retentir. Resun. Sinonim cu uesc, din care s'a și format prin prepoziționalul *a* (=a d) pentru a da noțiunii fundamentale un sens mai intensiv: *auesc* = uesc prelungit.

Vrancea, Sultańica p. 267: „Și aceea liniște adāncă, intinsă peste tótă mahalaua, *aui* de țipetele copiilor când zārīră primul liliac care gonīa, cotiș, d'a lungul ulițelor...”

v. *Auclă.* — *Huesc.* — *Uesc.* — *Vuesc.* — *U!*

Auclă (pl. *auclă*), s. f.; bourdonnement, retentissement. Resunet. Sinonim cu uet, când este vorba însă de un sgomot mai prelungit.

Vrancea, Trubadurul p. 261: „După ce m'am odihnit pe treptele privdorului, cu capul in māini, cu ochii inchiși și surd la *auclă* intinsă a satului, m'am sculat...”

v. *Auesc.* — *clă.*

August. — v. *Gustar.* — *Măselar.*

Augustin, n. pr. m.; Augustin. Augustinus. E curios de a găsi acest nume de sfânt din calendarul

catolic in descāntecul „de Māiestre“ din Bucovina, care se începe cu :

Sfinte *Augustine*
Și tu, sfinte Trifoane...

(Mar'an, Descānt 327).

Se scie că 'n biserica grēcă marele Augustin, una din luminele cele mai strălucitoare ale creștinismului, este priuit numai ca „fericit“, nu ca „sfânt“.

Auire }
Auit } — v. *Auesc.*

Auleo. — v. *Aoleo.*

Aulerom. — v. *Aler.* — *Ler.*

Aulm s. Aulmėz (*aulmat, aulmare*), vb.; flairer, dēpister. Același cuvint cu *adulmec* sau *adurmec*, de care se deosebesce numai prin lipsa sufixului verbal deminutival *-e c*, căci inițialul *a-* sau *ad-* este in ambele forme aceiași prepozițiune latină a d.

Mitropolitul Dosofteiu, Synaxar, 1683, 23 Oct.: „Și venindū svāntulū spre noi ne *aulmā* de departe și cădzu la pāmānt...”

v. *Adulmec.* — *Olm.* — ² *Ulm.*

Aulmec }
Aulmėz } — v. *Aulm.*

Aumedă, vb. impers.; poidre (du jour). Crapă de đi. Mijesce.

Cunoscem acest cuvint numai din G. Seulescu ap. Marian, Descāntece p. 298: „indatinėzā Romānii din Moldova a impārți nōptea, și anume: a) de-cusarā, b) ciniorī, c) cāntātorī, d) dalbeđorī, care se chiamā și a u ā. Iacā de unde este cuvintul *aumeđesce* = începe a se arāta pe jumātate a u a.” Apoi intr'un farmec de dragoste, tot după

G. Seulescu reproducus de d. G. D. Teodorescu, Poes. pop. 376 :

Duminecă diminéța
Când ȓiua se *auméză*
M'am sculat
Ș'am plecat...

Aumeȓesce diferă numai prin prepoziționalul *a* (= *a d*) de forma moldovenească cea obiċinuită *umiȓesce* sau *omiȓesce*, bună-óra: „Când se *umiȓia* de ȓiua“ la Costachi Negruzzi (Păcatele tineretelor p. 277) = „*quad le jour commenċait à poindre*“. *Umiȓesc*, pe de altă parte, este strĳns ĳnrudit cu *mijesc*: „*mijesce de ȓi*.“ Prin urmare, *aumeȓesce* sau *auméză* n'are a face cu *auă* „aurore“. Dar acéstă vorbă *auă* „aurore“ există ea óre adevărat ĳn graful poporan? Iată o ĳntrebare, la care nu cuteȓăm a răs-punde. Este greū a bănuĳ că Seulescu a născocit' o pe de'ntregul. Urméză a se cerceta.

v. *Mijesc*. — *Omiȓesc*.

Aumeȓesc. — v. *Auméză*.

A-uměr (d'), adv.; sur l'épaule, à l'épaule. Pe *uměr* sau ĳn lungul *uměrului*. Literal: *ad humerum*.

Basmul „Trifon hăbăucul“ (Reteganu, Povești ardelenesci, I p. 5): „Mergĳnd mai departe, se 'ntălnesce cu alt om, care avea nn bĳȓ mare de *a-uměr* și o cārjă mică ĳn mână...“

Fără prepoziȓiunea *de*:

Coresi, Omiliar 1580, quatern. V p. 12: „să mĳrgemū după Hristos domnulū nostru și crucé lui *aumărū* să luom...“

Se póte ȓice și ĳmmulȓit: *d'a-umere*.

Alexandri, O primblare la munȓi: „cum ĳĳ ridea ochiĳ când mĳ zārĳa pe dél, ĳntorcĳndu-mĳ a-casă cu vĳnatul de *a-umere*...“

v. ¹².A. — *Uměr*.

A-una (d'), adv.; 1°. pour un chacun, pour chaque partie d'un tout; 2°. soudain, immĳdiatement. ĳn ambele sensuri represintă un prototip latin *a d-una m*, din care se trage atăt spaniolul *una* „ensemble“, precum și al nostru compus *tot-d'a-una* „*toujours*“. Variaȓiunile logice se explică lesne prin cele doĳ aspecturi ale noȓiunii *una*, care pe de o parte ĳnsemneză o separaȓiune din mai multe, iar pe de alta — cu totul din contra — c ĳntrunire a mai multora.

ĳn primul sens, perdut din graū, cuvĳntul ne ĳntĳmpĳnă ĳn Pravila Moldov. 1646, f. 25: „să ȓĳa drep-ce au luatū acĳa vamă *de-a-una* patru la vĳsterie...“

ĳn sensul al doilea, cuvĳntul se aude mai ales ĳn Bucovina.

S. F. Marian, Descăntece p. 66: „Cum aū ĳnceput vitele a se bolnăvi, de *a-una* trebue a le descănta...“ și mai jos p. 86: „cel perit (scrofule ĳnvechite) cum ĳncepe a se ivi și a se desvolta, de *a-una* și nasul ĳncepe a se buboti, a se căȓli și a putreȓi...“

v. *Tot-d'a-una*. — *Una*.

A-une-orĳ. — v. *Une-orĳ*.

Aur, s. n.; or. Latinul *aurum*, trecut ĳn tóte dialectele romanice. „Metal nobil, solid, fórte maleabil, de colóre galbină, de unde și monetele de *aur* s'aū numit galbinĳ; *aurul* este de 19¹/₃ orĳ mai greū decăt apa sub același volum, prin urmare cel mai greū dintre tóte metalele (afară de platina care e de 20 ⁴/₅ mai grea decăt apa, și de 2 orĳ mai grea decăt argintul a cārui greutate specifică e numai de 10²/₅). *Aurul* se află ĳn pĳtră, ĳn pămĳnt și ĳn apă, ĳn stare nativă. ĳn Dacia superióră se află mult *aur* din timpurile cele mai antice. ĳn timpurile

moderne s'a descoperit foarte mult *aur* în America și în Australia. Acum *aurul* în comerț e de 15 ori mai scump decât argintul, însă cu înmulțirea actuală poate să scadă la același preț. De *aur* se fac monete și diverse obiecte: corone de *aur*, vase de *aur*, statue de *aur*, etc." (L. M.)

Mitropolitul Varlam, Omiliar 1643, I f. 226 a: „în lăcomia avuției *aurului* și argintului, satelor și a vecinilor...”

În minele din Transilvania: „*aur slobod* = masiv”. (Frâncu-Candrea, Munții apuseni p. 41).

Aurul poate să fie curat sau amestecat. Un fel de amestec se numește „*aur leșesc*” în Catastihul mănăstirii Galata din 1588 (Cuv. d. bătr. I, 204).

Pravila Moldov. 1646, f. 41: „macar dă-are face neștine bani cât de buni, galbeni prisne de *aur* curat, sau taleri, sau altă fială de bani...”

Ghicitoria despre „Sórele”:

Bumb de *aur*
Pe o pele de taur.

(Reteganu, Cărțile sâtenului 1882 p. 32)

Baladă din Ardeal:

Și vînt cald aș legănat
Pomul cu flori încărcat,
Ș'aș cădut un șerpe reu,
Ș'aș intrat în sinul meu:
Cu cornele de *aur*...

(Pompiliu, Sibiu, 44).

Tot de acolo:

În grădină
La stupină
O fântână se găsește,
Îar pe fundul ei trăește
Șerpe laur, bălaur,
Cu solzuții de *aur*
Și din gură
Pară'i cură...

(Ibid. 57)

Basmul „Impăratul împetrit” (Sbiera, Povești p. 152): „Într'un timp de noapte etă că aș sosit o mulțime de draci — cruce de *aur* în casă! — cu Țicetori felii de felii, și aș început împrejurul lui a Țice și a cînta...”

„Cruce de *aur* în casă!” este o exclamațiune poporană stereotipă de câte-ori se pomenesce numele „necuratului”, pe care 'l împedecă de a se apropia.

Basmul „Cele trei rodii” (Ispirescu, Legende p. 361): „fata se făcu o păsărică cu totul și cu totul de *aur* și începu a sbura...”

„Poporul Țice că *aurul* este ochiul dracului, pe care i 'a scos sf. Ilie plesnind cu biciul, și de atunci a rămas pe pămînt” (pr. A. Bădescu, Prahova, c. Mărgineni).

C. Negruzzi. Aș mai pățit'o și alții: „În acest al nostru véc de *aur*, *aurul* e boier mare, frumos și învățat...”

Aur ca monetă și ca sinonim cu avuția:

Coresi, Omiliar 1580, quatern. XXXI p. 8: „cine e ținut și legat *aurului* și robeste lui și e prins de bogăție, nu se va spăsi...”

O predică a lui Ioan Crisostom, text din sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al bis. Sf. Nic. din Brașov. p. 565): „ca un mîrgăritari în tină ingrupat, ca un *aur* în balegi aruncat, ca o floare a credinței de mărăcini înpresurată...”

Moxa, 1620, p. 369: „fu mai tare și mai puternic *aurul* decât mulțime oștilor, că poate sparge cetăți și a răsipi ziduri, *aurul* poate birui războiul, poate piarde toate bărbățiile, că e se-glăta lucie și se înfige lesne la inimă de om...”

Același, p. 382: „boeriile nu le da voinicilor pentru slujbe, ce le vindă pre *aur*...”

Ibidem: „cu năravu rău, iubitoriu la *auru*, închisă la cuvinte...”

Metaforic, în aplicațiune mai ales la *grău* :

„Grău frumos ca *aurul*, om tare ca ferul, vas curat ca argintul“ (P. Olteanu, Hațeg); saū: „grăul curat ca *aurul* și roșu ca jarul“ (N. Sânzian, Hațeg; D. Păscușiu, Făget); pe așuri: „fete mândre ca *aurul*“ (P. Pinte, Banat, c. Nevrincea).

„Frumos ca *aurul*, curat ca *aurul*, galben ca *aurul*“ (D. Negoescu, Dimbovița, c. Pietroșița).

„După o secetă mare, dacă plouă, se țice: a dat Dumneșeu *aur* și argint pe pământ“ (C. Rosescu, Némț, c. Bistricióra).

Ioan Crisostom se traduce românesc prin: „Ioan cela cu rostul de *aur*“ (Cod. Mss. miscell. al bis. sf. Nic. din Brașov p. 436; Ioan din Vinți, 1689, f. 86 a).

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 92): „cu bună samă, țilele de fier în vécul de *aur* vor să să priminască, și toată calia grunzăroasă și ciulinoasă în nétedă și bătută să să istovască...”

„Când cine-va are un copil ce'l iubesce mai mult ca alții, țice: are mama un boț de *aur*“ (N. Habar, Vasluu, Negresci).

A auri un lucru se țice: a intrauri, a polei cu *aurul*, a sufla cu *aurul*, a vërșă, a îmbrăca, a țese, a trage, a fereca...

Ion Neculce, Letop. II p. 197: „așa aū fost făcut mănăstirea de frumoasă, tot cu *aur* poliită, zugrăvala mai mult *aur* decât zugrăvală...”

Ion din St. Petru, 1620 (Mss. în Acad. rom. p. 14): „Alexandru stătu cu oștile acolo și zidi stălpă de pîatră și'l polei cu *auru*...”

Balada „Mihul Copilul“ :

La masă de pétră
In patru crăpată,
Cu sirmă legată,
Cu slove săpată,
Cu slove de carte
Cu *aur* suflăte...

Tot acolo :

Nici unul nu pôte
Să rădice 'n spate
Armele culcate
Cu-*aur* îmbrăcate,
Cu fer ferecate...

Alt ce-va este locuțiunea adverbială :
îmbrăcat *aur* saū îmbrăcat
numa i *aur*, bună-óră în doina „Dina
și boierul“ :

La coșarul dărîmat
Stă boierul răđemat,
Numai *aur* îmbrăcat...

(G. D. T., Poes. pop. 326).

A. Odobescu, Mihnea-vodă, p. 13 :
„încălecă pe un armăsar cu harșă de
fir și cu zăbale suflăte cu *aur*...”

Balada „Smeul și fata“ :

Și cinzeci
De berbeci
Cu coșile pe telegi,
Cu unghile cărligate,
Cu córnela belciugate,
Tóte cu *aur* vërșate,
Cu lănele slobozite
Cu *aur* intraurite...

(Marian, Bucov. I, 114).

Balada „Rada“ :

Blană lungă, móle,
Cu samur în póle,
Și un așternut
Cu *aur* țesut...

Balada „Inelul și năframa“ :

Na'ți năframa de mătasă,
Pe margini cu *aur* trasă;
Aurul când s'a topi,
Să scii, frate, c'oīu muri...

Inventariul Cotrocenilor 1681 (Mss. Arch. Stat.) f. 36 : „cruce f e r e c a t ă cu *auru*, cu zmalțu, cu robinuri fêțele...”

Forma poetică *daur* nu e rară în colinde, mai ales în Ardél, de pildă :

Tot săpân și îngropân,
Găsi viță de *daur*
Și se 'nvêță bun faur
De mi's lucra la *daur*;
Și do el mi's mai făcea
La cel frate plugărel
Tot un pluguț de *daur*,
Incătro cu plug pornia
Tôte còstele rēsturna...

(Frâncu-Candrea, Munții apusenî p. 188).

v. *Aurar.* — *Aurel.* — *Auresc.* — *Aurrit.* — *Auriu.* — *Aramă.* — *Argent.* — *Anticrist.* — *Cosinđena.* — *Fêt-frumos.* — ¹*Sufu*....

¹**Aurăr**, (pl. *aurarî*), s. m.; 1° orfèvre; 2° orpailleur. În primul sens *aurar* e sinonim cu *argintar*, iar în graiul vechi zlătar; în sensul al doilea, se zicea altă dată și rudar: Țigani rudari sau Țigani aurari, „qui ont seuls le droit de chercher l'or dans les rivières et dans le sable des montagnes, et en paient chacun à la princesse pour ses épingles trois ou quatre drames, c'est-à-dire $\frac{3}{400}$ ou $\frac{4}{400}$ d'une oca qui vaut tantôt deux livres et demi, tantôt trois livres...” (Cogălnicenu, Esquisse sur les Cigains p. 12). Acești Țigani scoteau aur mai ales din Oit, Motru, Lotru, Argeș, Dâmbovița etc. „*Aurar*, lucrător de obiecte de aur, faur de aur; cel ce scôte aur din mine, cel ce culege aur din rîuri” (L. M.). În Ardél, acei ce scot aur din munți nu se chiamă *aurarî*, ci *băiași*; ei sînt Români, ba încă cei mai frumoși și mai voinicî dintre Moți. Cuvîntul, negreșit, este latinul *aurarius*, dar s'a

putut form d'a-dreptul de cătră Români din aur prin sufixul -ar.

v. *Auraș.* — *Argintar.* — ²*Băiaș.* — *Rudar.* — *Țigan.* — ²*Zlătar*...

²**Aurăr** (pl. *aurare*), s. n.; voile en lames d'or porté par la fiancée le jour de noces. Cuvînt foarte frumos în loc de petélă, care însă ne întimpină numai la Arsenie din Bisericanî circa 1650 (Mss. în Acad. Rom. p. 157).

v. *Aur.* — *ar.*

Aurăș, terme enfantin d'une signification indécise. Într'un cântec copilăresc :

Auraș,
Pēcuraș,
Scôte apă din urechi
Că țî-oiu da parale vechi,
Și țî-oiu spêla cofele
Și țî-oiu bate dobele!..

(Conv. lit. 1881 p. 12).

Auraș „care scôte apă din urechi” este din partea copiilor o parodiă din *aurar* „care scôte aur din rîuri”, după cum în același cântec „pēcuraș” figurează în loc de „pēcurar”.

v. ¹*Aurar.* — *Copil.*

Aurătă, s. f.; t. de Botan.: *Leucanthemum Tournef.* Nume dat de Dr. Brândză (Prodrom p. 284) ca sinonim cu *romoniță-mare*, *roman*, *ochiul-boului*, *mărgărită*. Să fie ôre poporan?

v. *Romonită*.

Aură (pl. *aure*), s. f.; zéphyr, brise. „*Aură*, vînt lin, suflare lină, aer, vînt” (L. M.). Nu e cuvînt poporan, și prin urmare nu vine din latinul *aura* = v. gr. *αὔρα*, ci este italianul *aura*, introdus în poesia română literară pe la finea secolului trecut.

I. Văcărescu, p. 116 :

Plâng Nimfe, junii, plâng grațioare,
Plâng *aure*, zefirii, și ori ce floare...

Ibid., p. 512 :

Tu cânti și ca lumina,
Ca fulgerul, ca tunet,
Cânti d'*aure*, zefirii lina
Suflare și resunet...

La Bolintinenu sub forma de *aurea*,
bună-ora în „Timpul“ :

Cosița lor saltă sub *aurea* dulce
Și flacăra lunii pe brăul lor luce...

Sinonim curat poporan cu *bóre*,
dar mai eufonic, *aură* ar trebui să ră-
mână ca termen poetic.

v. *Bóre*.

Aurăriă, s. f.; „objets, marchan-
des en or“ (Cihac). „*Aurăriă*=argi-
nțării, tot felul de scule de aur sau
de argint“ (Costinescu).

Vrancea, Sultănică p. 246 : „Peste
porți, mai dincolo de ele, stă palatul
Vinerei, numai în *aurăriă* și diaman-
ticale...“

v. *Aur.*—*Aurar*.

¹**Aurél**, s. m.; t. poétique : or. De-
minutiv din aur, care—ca și argin-
țel—ne întîmpină numai în poesia
poporană.

Colindă muntenescă :

Pe-un cal galben grăngorel
Șeua'i luce 'n *aurel*,
Scările'i în argințel...

(G. D. T., Poes. pop. 20)

Alta :

La un cap de mėsă
Mi-este-un jețurel
Dres de *aurel*...

(Ibid. 23).

Alta :

Porumb alb cu gușa verde,
Cu penițe zugrăvite,
C'ochi în cap de petre scumpe:
Capu'i bate'n *aurel*,
Ciocu'i bate'n argințel...

(Ibid. 39).

Alta :

Nalt e mărul pîn la cer,
Cu cója de argințel,
Cu mere de *aurel*

(Ibid. 81).

Doină din Moldova :

Este-un mândru stejărel
Cu frunța de *aurel*,
Cu cója de argințel

(Elena Sevastos, Cânt. p. 106).

Colindă de peste Nistru :

Sus mai sus la capul mesei
Stă un scaun d'*aurel*,
Dar pe scaun d'*aurel*
Șede Dumneșeu cel sfînt,
Sfânt în cer și pe pămînt...

(Conv. Lit. 1883 p. 289).

v. *Argințel.*—*Aur.*—²*Aurel.*—*Au-
riă.*—*el.*

²**Aurél**, adj. m.; t. poétique : d'or,
en or, doré. Ca și substantivul aurel,
de aceeași formațiune, se află numai în
cântecele poporane, mai ales în co-
linde.

Colindă din Dobrogea :

Fir de măr *aurel*,
Mândru și frumușel,
Face merele
'n tóte verele...

(Burada, Călet. 89).

Să nu uităm însă că în privința
plantelor cuvîntul *aurel*, fie ca adje-
ctiv, fie ca substantiv, póte să fie nu-
mai o etimologie poporană din aur,
derivând în realitate din *laurus* :
„frunța de laurel“, „măr lau-
rel“ etc.

S. F. Marian, *Chromatică* p. 50, pune ca sinonimi între numiri poporane de culori:

aurel = aurellus,

a u r i c = auricus,

a u r i ũ = aurivus.

v. ¹*Aurel*. — ³*Aurel*.

³*Aurël*, (plur. *aurei*), s. m.; t. de Vitic.: 1° sorte de raisin; 2° sorte de vin. Pare a fi sinonim cu a u ũ, din care pöte și derivă, fie printr'o formațiune analogică după rourică, rouros etc. din rouă, fie prin etimologiă poporană din aur, culörea strugurului *aurel* fiind puțin gălbue.

„*Aurei* se dice la struguri cei alb-galbeni cu böbele puțin eliptice“ (P. Ciocälteu, Dolj, c. Galicöuica).

„*Aurei* sînt strugurii cei albii cu böbe măruntele“ (N. Michăiescu, Dolj, c. Dobridor).

„*Aurel* este un strugure alb și cu böbele mărunte; vinul scos din acest strugure iewa numele de vin *aurel*“ (I. Negreț, Dolj, c. Risipiți).

Jipescu, Opincaru p. 53, înșirând felurile de struguri: „voiculésă, sască, romostin, olog, *aurel*, berbecel vînat...“

v. ²*Auă*. — *Strugur*.

Aurësc (*aurit*, *aurire*), vb.; dorer. „A *auri* = a polei cu aur, a sufla, a acoperi cu aur“ (Costinescu).

v. *Aur*. — *Poleesc*.

Auric. — v. ²*Aurel*. — *Aurică*.

¹*Aurică*, s. et adj. f.; t. poétique: charmante, gentille. Alexandri, Romăni și poesia lor: „la răspunsul copilei, voinicelul, cetind în inima ei, se înduioșeză și, în exaltarea dragostei lui, îi dă numirile cele măi desmierdătore:

Aurică, dragulică,

Nici n'ai grijă, nici n'ai frică...

Cuvîntul *aurică* cuprinde ideea de frumusețe, de preț mare, de raritate, de lucire și de töte calitățile a u r u l u i. Voinicelul nostru, căruia negreșit aurul i se părea un metal förte rar, nu putea dar găsi un termen măi bogat, măi original și măi potrivit cu iubita lui, ce avea cosița gălbioră...“

v. ²*Aurel*.

²*Aurică*, s. f.; t. de Botan.: Prima Auricula, auricule. „*Aurică* = oreille d'ours“ (Baronzi, Limba română p. 128). N'are a face cu a u r, ci este un neologism de grădinăria. În Transilvania se dice și a u r i c u l ă (L. B.)

Aurire. — v. *Auresc*.

Aurit, -ă, adj.; le part. passé d'aurer pris comme adjectif: doré. Poleit cu aur. Suflat cu aur.

C. Negruzzi, Scrisörea VI: „slujbașii mănăstirii, îmbrăcați în *aurite* veșminte, cu cîntări, tămăeri și făclii, plecară ca să însoțescă rămășițele sfințului bărbat...“

Basmul „Brösca țestösă“ (Ispirescu, Legende p. 38): „Apa cîruia din țeve *aurite* și o lua cu năstrape și cu căușe de a u r...“

Doimă din Moldova:

Bate vîntul, viscolesce,
Dorul teü më prăpădesce:
Casa ta'î descoperită,
Mie 'mî pare *aurită*...

(Elena Sevastos, Căntece p. 43)

Balada „Oprișanul“:

Mihnea-vođă adormit
Dormia pe-un pat *aurit*
In cămară 'ntunecată
Tot cu șaluri îmbrăcată...

Aurit să iewa și 'n loc de a u r i ũ, adecă avënd culörea a u r u l u i.

Balada „Erculén“ :

O dalbă de față
Albă, gólă tótă,
Vie și frumósă,
Dulce, recorósă,
Cu pěr *aurit*
Pe umeri leit...

I. Văcărescu, p. 255 :

Să răzbece spre *auritul*
Mult ferice răsăritul,
Prin cerésca acea pórtă
L'a lumii mai bună sórtă...

Intr'un sens ironic „între ocări: fi-
țî-ar gura *aurită* ca cuibul de pupăză“
(T. Poppescu, Buzeu, c. Chiojdu-Bâsca).

Aurit cu înțeles de dorit, ales,
„exquis“ :

Donicî, „Lupul și Cucul“ :

In Arcadia ferice
Este codru de trăit,
Unde *aurita* vreme
Impărătesce deplin...

Alexandri, „Serile la Mircescî“ :

Afară plouă, ninge! afară'i vijelie,
Și crivêțul alérgă pe câmpul innegrit;
Iar eü, retras în pace, aștept din cer să vie
O đină drăgălașă cu glasul *aurit*...

A. Pann, Prov. II, 130 :

Fie măcar *aurit*,
Nu'l voiü, nu 'mî este dorit...

Se đice și în *aurit* saü în tra-
ur it.

Doîna „Puñul posomorît“ :

Am avut un puñu iubit,
Ca trandafiru 'nflorit,
Ca un măr *inaurit*...

(Marian, Buc. II, 21)

Balada „Smeul și fata„ :

Cu lănele slobođite
Cu aur *intraurite*...

(Ibid. I, 114).

v. *Aur.* — *Auresc.*

¹**Auriă**, s. f.; t. de Vitic. : sorte de raisin. Intre numiri de struguri la Baronzi, Limba română p. 94 : „Gîmză. Braghină. *Auriă* - Mohamet. Țița-ca-prei...”

v. ³*Aurel.* — *Auriü.*

²**Auriă**. — v. *Auriü.*

Auriü,-ă, adj.; doré, blond. Nu de aur, ci semănând cu aurul, având culorea galbenă și lucitoare a aurului.

A. Odobescu, Pseudo-kyn. 145 : „Un fior îți trece prin vine când veđi într'un tabel al lui Rubens pe un cavaler numid sfășiat de crescet și de umeri de cătră un leu puternic care ȳa sărit în cărcă și s'a stărcit pe șoldul armăsarului negru ce se rădică îngrozit pe picîórele'i de dindărit. Féra *auriă* mușcă din umeri călărețului...”

Doîna din Moldova :

Vin la neica la isvóre
Să culegem lăcrimióre:
Tu să'mi puî în pălăriă,
Eü în giță *auriă*...

(Elena Sevastos, Căntece, p. 51).

Cu poeticul *đ* în doîna „Fetițele“ :

Și paralele-am bėut
Cu fetele după găt,
Gălbinașii *dauriü*
Cu fetițele din Jiü...

(G. D. T., Poes. pop. 307).

v. *Aur.* — ²*Aurel.*

Aurós,-ă, adj.; aurifère, contenant de l'or.

Bolintinénu, „Cozia“ :

Nóptea trece lină. Stelele vocióse
Scutură în aer cómele-*auróse*...

v. *Aur.* — *-os.*

Auscûns. — v. ² *Ascuns*.

Austru, s. n.; vent du midi, vent du sud-vest. Latinesce *auster*, italienece și spaniolesce *austro*. Francesul *auster* este un neologism. *Austru* se rostese trisilabic, une-orî chiar *aostru*. Cuvîntul ne întimpină des în vechile texturi și este viu în graiul poporului, dar nu tot-d'a-una cu sensul primitiv de vînt de mîdi-đi, ci mai mult cu acela de vînt de apus.

Codicele Voronețian circa 1550 (ed. Sbiera), A t. Ap. XXVII, 13:

Suflă <i>austrul</i> ...	Adspirante autem <i>austro</i> ...

în Noul Testament din 1648: „suflând *austru*“, în Biblia Șerban-vodă din 1688: „bătând *austrul*“.

Ibid. XXVIII, 13:

..după o dzi suflă <i>austru</i> ...	..post unum diem flante <i>austro</i> ...

în Noul Testament: „suflând *aostru*“, cu o; dar tot acolo, Luc. XII, 55:

Și când suflă <i>austru</i> , ziceț: zăduh va fi...	Et quum <i>austro</i> flantem, dicitis: quia aestus erit...

Silvestru, 1651, ps. LXXVII:

Scorni <i>austru</i> den ceru și aduse cu puteria sa <i>austru</i> ...	Transtulit <i>austro</i> de coelo, et induxit in virtute sua <i>africum</i> (<i>λίβα</i>).

iar la margine, ca scoliă: „vântul de la răsărit“; la Dosofteu, 1680: „rădică *austrul* de pre ceru și adusă cu putere sa vântul livei“; la Coresi, 1577: „rădică *austru* dein ceru și aduse cu vrătute sa crivățu“... Același pasagiu în Psaltirea cea versificată, 1673:

Rădicat'au despre-*austru* vînturi
De le-au adus crăsteii cu crăduri,
Că slobodzâ'n putiar sa livă,
Vînt ce nu'î stă nemică'n protivă...

Mitropolitul Dosofteu, Paremiar 1683, f. 73 b, Zachar. XIV, 10:

...și pustia dela Gavaa până la Remvonu și spre <i>austru</i> de Ierusalim...	.... et desertum a Gabee usque Remmon ad <i>austro</i> Ierusalim...

de asemenea în Biblia Șerban-vodă, 1688: „despre *austrul* Ierusalimului“.

C. Negruzzi, „Prinseșei Vogoride“:

Afară este vicol, *austrul* vijiesce
Și sgudue coliba sârmanului lipsit,
El tremură și geme, suspină și hulesce
Palatul de alături ce'l vede strălucit...

Bolintinenu, „Cea de pe urmă nopte“:

Luna varsă rađe dulci și argintose,
Austrul le suflă cόμεle pletose...

„Vîntul de mîdi-đi se numesce și *austru*, iar cel de mîdi-nopte crivăț“ (I. Crișianu, Transilv., c. Ohaba).

„Vîntul dela resărit se numesce Secuful saū crivățul, cel dela mîdiđi *austru*, cel dela apus murășan“ (Gr. Păltinenu, Trans., c. Țințari).

„Vînturilor li's date numirile după orașul dinspre care vine, de ex. Brașovenul, Sibienu; iar cel dela sud se numesce *austru*“ (A. Crișianu, Trans., c. Mărgineni).

„Vîntul ce bate dela mîdi-đi se numesce *austrul*, care este cald; ierna, bătend acest vînt, se topesce zăpada“ (G. Popu, Trans., c. Lisa; C. Onă, Rîmnic-Sărat, c. Corbu; P. Anghelescu, R. Sărat, c. Jirlău; C. Corbenu, Olt, c. Alimănesc; M. Rădulescu, Ialomița, c. Gârbovi).

„Deosebitele vînturi cunoscute de popor: muntenu = nord, crivățu = nord est, *austru* = nord-vest... Când bate *austrul* véra, usucă tot, iar când bate ierna este ger tare“ (C. Theodorescu, Ialomița, c. Dudescii).

„Vîntul dela apus se ȳice *austru* saũ traistă-gólă“ (N. Vasilescu, Muscel, c. Glâmbocel).

v. *Trăistar*.

Tot ca vînt de apus se ȳea *austrul* n Prahova (D. Mihăilescu, c. Scăeni) în Dimbovița (St. Negoescu, c. Raciu), în Putna (A. Minculescu, c. Iresci), în Olt (N. Constantin, c. Vața) etc.

De asemenea în Dobrogea: „vîntul alb saũ de mēdi-ȳi, *austrul* saũ de apus“ (N. Ludovic, c. Niculițel).

v. *Băltăgan*. — *Băltăreț*. — *Crivăț*. — *Muntén*. — *Istrița*.

Auș (pl. *auși*), s. m.; aȳeul, grand-père, vieillard. Laurian-Massim, Glosariu: „*Auș* și a i u ș, vorbă cunoscută sub cea de n t a ų formă la Macedo-romăni, ȳară sub cea de a doua și la Olteni, însemnă: 1°. bătrân, moș în genere; 2°. tatăl tatăluı“. In județul Olt se aude nu a i u ș, ci chiar *auș* întocmai ca la Macedo-romăni, dar numai cu sensul de „moșneg“. Vine din a ų=lat. a v u s prin sufixul deminutival -u ș, adecă întocmai același sufix ca în „mătușă“. Latina avea și o formă a u s în loc de a v u s (Fabretti, Gloss. 228).

v. ⁵. *Aia*. — *Aușel*. — *uș*.

Aușel, s. m.; t. de Zool.: regulus cristatus, charleton. Marian, Ornit. I, 326: „Cea măi mică dintre tôte păserelele, câte provin în Europa, și totodată una dintre cele măi frumușele este *aușelul*, numit în Bucovina *tarta la c*. *Aușelul* e de nou-ȳeci și șese milimetri în lungime, de o sută cincȳeci și patru în lățime, de patru-ȳeci și opt în lungimea aripelor și de treȳeci și opt în lungimea coȳii. El e pe de asupra măsliniũ, pe timple și laturile grumazuluı castaniũ; marginile frunȳii și o trăsătură de-asupra ochilor sînt deschise, zăbelele și cercul ochilor albi;

virful capuluı galben, părȳile inferiøre ale corpuluı galben-aprinse și pe de lături ruginiũ-castaniı. Penele aripelor și a coȳii castaniı-ȳchise și pe margini măsliniı-deschise. Ochiı castaniı-ȳntunecaȳi; rostul negru, picıørele castaniı. *Aușelul* e respândit măi preste tótă Europa. El petrece vara prin păduri, ȳră primăvera și tóma se arată și prin grădini. Nutrețul *aușeluluı* sînt diferiȳi cãrăbuși, musce și alte insecte mici...“

Etimologicesce, *aușel* este deminutiv din a u ș „moșneg“, și prin urmare însemnă „moșneguț“. Cele-lalte graȳuri neo-latine aũ preferit sensul nu tocmai depãrtat de „ȳmpãratuț“: regulus, roi-telet, petit empereur, realino; grecesce βασιλισκος (Rolland, Faune, II, 301).

v. *Auș*. — *el*. — *Tartalac*.

Aũz. — v. *Aud*. — *Auđ*.

Auđire etc. — v. *Auđire*...

Avãd. — v. *Avat*.

Avaet (plur. *avaeturi*), s. n.; rede-vance, taxe. Cuvînt turcesc, din arabul 'a w a i d „revenue“ (Șaĩnénu), ȳntrodus la noi în epoca Fanarioȳilor. „*Avaet*, taxă pusă pe un lucru orı parte dintr'un lucru, taxă la o pădure, taxă la un pod etc.“ (Costinescu). Dare saũ dajdiã într'un sens măi restrĩns.

E. Cogălnicénu, Letop. III, p. 250: „ȳară peste treı zile luãndu'și gelatul *avaetul* luı după obiceiũ, aũ dat trupul de l'aũ ȳngropat la Hasikioı...“, unde se ȳnȳelege anume taxa pe care în Turcia rudele unuı descapitat o plătiaũ calãuluı pentru a puté lua cadavrul.

Așeđãmintul luı Grigorie Ćhica din 1776 (ed. Rășcanu p. 12): „*Avaetul* caftanelor ce ȳmbracă Domnul pe boȳeri: dela vel log. până la vel post.

câte 100 lei, dela vel spat. până la vel stol. câte 80 lei...”

Ibid. p. 28: „Venitul lui vel cahvegiu: de toată cahfenéoa și de tot tah-misul, ce s’ar afla atât in orașul Iașului cât și la cele-lalte târguri de pe la ținuturi, să ție *avaetul* seū, după tocméla ce se va puté așeza...”

Beldiman, Tragod. v. 3351.

Beșlegii pe la ținuturi, vai mie, ce nu lucrău
După ce beșlegăritul de aice ’l cumpăraū!..
Dar *avaeturī* și glóte cât in fine nu s’au dat!
Acest fel de osîndire, Moldova n’au mai răb.
[dat!..

v. *Dajdiă*. — ²*Dare*. — ¹*Turc*.

Avalea. — v. *Havalea*.

Avalim, interj.; bravo! O curiosă transformățiune poporană din turcul aferim, in următorul cântec din Covelului (Iconom G. Theodorescu, Galați, Mavromol):

Frunđă verde d’alior,
Olio vitez Tudor
Că mulți îți mai mor de dor!
Avalim Tudor vitez,
Mulți îți mai mor de năcaz!..

v. *Aferim*.

Avăma (d’a-) adv.; en bloc, tout ensemble, tout à la fois, par indivis, péle-mêle. Din prepoziționalul *a* (=lat. *ad*) și *valmă*. La Români de peste Carpați funcționează și simplul *valma*, atât ca adverb: „cu glóta, acervatim, haufenweise“, precum și ca substantiv: „*valma*, acervus, cumulus, caterva, globus, der Haufe, Schwall, die Menge“ (Lex. Budan).

Nic. Costin, Letop. II p. 26: „Așij-derea (Duca Vodă) și pe preoți încă ’i închidea de-*avalma* cu mireni la gorsuri...”

Ion Neculce, Letop. II p. 299: „pe Tătari aū început a’i călca și a’i pune de a lucra la cetate de-*avalma* cu creștini...”

Caragea, Leguire 1818, p. 9 etc.: „pentru cheltuțala ce vor face de-*avalma* și pentru stăpânire cé de-*avalma*...”. „Cel dintre vecini zid când să va întemeia pe locul și al unuia și al altuia vecin, e de-*avalma*...”; „când să dă in chirie sau in arendă lucrul lor cel de-*avalma*...”

Alexandri, „Statu-palmă”:

Unde vede-o stâncă ’naltă, el o macină cu palma.
Bolovanii sub piclóre’i dau d’a-dura, dau d’*avalma*,
Și cu pétra măcinată și cu petrele-aruncate
El țezesce, bate, umflă riurile tulburate...

C. Negruzzi, „Aprodul Purice”:

In zădar și ofițerii, și Hrohot oștén vestit,
Ca să’i mai îmbărbăteze, d’*avalma* pîntre soldați
Se luptă; nu ved, n’ascultă husarii inspăimîntați!..

unde e de observat construcțiunea „d’*avalma* pîntre” in loc de obicnuitul „d’*avalma* cu”.

Ion Créngă, Moș Nichifor Coțcarul (Conv. lit. 1877 p. 375): „la dél moș Nichifor se da pe jos și trăgea de-*avalma* cu țepele...”

De la Vrancea, Sultânica p. 219: „In diua de ađi bătrâni s’au dus dupe tărîmul ăsta; casele vechi, nespoife, dărimate, fără garduri, mărturisesc că sărăcia s’a încuibat in locul bilșugului d’odinióră. Ađi tot e d’*avalma*, căci tóte sînt d’*avalma* când bietul creștin nu mai are ce ocroti...”

„Ha! d’*avalma*, adecă toți cu grămada din tóte părțile” (S. Liuba, Banat, c. Mađdan).

Se aude în popor și fără prepoziționalul d e.

I. Slavici, *Novela* p. 194: „Iacă să spuie Mitrea, el scie mai bine, cine este Bujor. Vr'o șase ani de zile el singur a purtat gospodăria noastră, și așa gospodărie nu era în sat. Acuma, de când s'a dus el dela noi, toate merg *avalma*...”

Forma arhaică necontrasă *avaloma* ne întimpină tot-d'a-una la mitropolitul Dosofteu; bună-ora:

Paremiar 1683, f. 133 a: „mare strigare, suspini, boacete nestămpărate dela toți oamenii de-*avaloma*...”

Synaxar 1683, Oct. 22, f. 77 b: „și să fface obeșnic praznicu cu de-*avaloma*, mulțămindu lui Dumnedzau și proslăvindu...”

Ibid. Fevr. 25, f. 87 b.: „lăcutorii orașului Gangrelor să strănsăra acolo, plângându de-*avaloma*...”

Ibid. Nov. 23, f. 145 a: „toți în tr'o voe și cu de-*avaloma* giudeț al suiră în scaun ca un destoinic...”

Aceiași formă o vedem în verbul derivat *avalomesca* la Cantemir, *Chron* II. p. 185: „unii cu alții de-*avalomindu-se*...”

De asemenea la Sava Barcianu, *Gramm.* 1858, p. 234: de *avaloma*.

Cihac (II, 446) propune o etimologie slavică, cu care se unesc și d. Șăinenu (*Dict. rom.-germ.* 29), dar care, deși foarte ingenioasă, totuși se risipește prin cercetare critică. El crede că *avalma* vine din locuțiunea rusescă „*valom* valitî, en foule, en masse (de valü vague, valitî rouler)”, identică cu bohemul *walem* „en foule, en masse, impétueusement”. Mai întâiu, rusescul un adverb separat *valom* nu există, ci numai substantivul „valü”, al căruia ablativ singular *valòm* (cu accentul pe o, nu pe a ca în românul *avaloma*) nu funcționează adverbial decât în acea locuțiune „*valom* valitî”, de care

se acată Cihac și care nu este alt-ceva decât o așa numită „figura etymologica”, foarte desă în greacă, în latina, în ebraica, în araba, în mai toate grașurile, întocmai ca și când am dice bună-ora latinesce „undă undare”, „terra tremet tremitü” etc. A despărți dintr'o asemenea excepțională locuțiune pe ablativul cel neseparabil de acolo, imprumutându'l apoi unei limbî străine ca un adverb foarte răspândit, este o procedere cât se pôte de ciudată. Bohemul *walem*, pe de altă parte, e același ablativ, a căruia întrebuițare adverbială este însă mai desă decât a rusului *valom* și care nu s'a aglutinat într'o singură frasă, ci se pôte construi cu diferiți verbi. Dar chiar dacă Bohemii ar fi învecinați cu Români, tot încă al nostru *avaloma* nu s'ar fi putut nasce din al lor *walem*, care ca adverb exprimă tot-d'a-una o noțiune de violență, o noțiune cuprinsă și la Ruși în *valom*, pe când nuanța de violență e cu desăvîrșire străină românului *avaloma*. În fine, pentru ca să fie cu puțință a se trage al nostru *avaloma* dela Slavii, ar trebui neapărat să se tragă tot de acolo cei-lalți doi adverbi de o formațiune pe deplin identică: *aidoma* și *hojoma* contras în *hojma*. În câte-trele, după cum noi am vădüt deja mai sus (p. 554), figurază același sufix superlativ -*omă*, înrudit cu arhaicul latin -*umus* în „*minumus*”, „*infumus*”, „*decumus*” etc., astfel că însemnarea cător-trele este:

aidoma = d'une ressemblance parfaite,

hojoma = très fréquemment,

avaloma = tout-à-fait ensemble.

Departa de a fi luat pe *avaloma* dela Slavii, Români l'aü imprumutat ei unui dialect slavice învecinat, și l'aü imprumutat anume cu prepoziționalul *a-* (=lat. ad), al căruia românism nu

póte fi tăgăduit nici chiar de către Cihac. Cercetările lui Miklosich și ale profesorului Kaluzniacki (Mikl., Wanderungen d. Rumunen p. 11 sqq.) au dovedit de de-mulț însemnatul număr de elemente românesce la Rutenii din Galitia și din Ucraina. Le-a scăpat însă din vedere adverbul *a-valoma*, pe care — sub forma *avulòm* și cu același înțeles de „en bloc, tout ensemble, tout à la fois, par indivis, péle-mêle” — l'a găsit la Rutenii Piskunov (Slovník, ap. Želechowski, Ruthenisch-deutsches Wtb. I, 2).

Al nostru *avalma* a mai fost imprumutat de către Slavii sub o altă formă, asupra căreia ne vom opri o clipă, cazul fiind foarte interesant.

În glosarul român de pe la 1600 se află cuvântul *duvalmă* cu sensul de „étalon” (Cuv. d. bătr. I, 279). Până astăzi la Ocnele din Muntenia, anume la Telega, *duvalm* însemnează „palefrenier”, „argat însărcinat cu îngrijirea cailor” (Aurelian, *Țera noastră* p. 155). Sensul fundamental este acela de „turmaș” sau „hergheliaș”, „celui qui marche au-devant du troupeau, qui est en tête du haras”. De aceea și polonesce un singur cuvânt „stadnik”, dela „stado” = turmă, însemnează de o potrivă „éta-lon” și „conducteur de chevaux”. În acest chip *duvalmă* se descompune în *de-valmă*, adică „de turmă”, „gregarius”, cu trecerea fonetică a inițialului *de-* în *du-* de 'nainte a labialei, întocmai ca în „dumic = demic” sau „dupre = depre”. Miklosich (Lex. palaeosl. 154), găsind în două texturi paleo-slavice cuvântul *duvalma*, *АВАМА*, o dată cu sensul de „dresseur de chevaux” și cea-laltă cu acela de „palefrenier”, observă că vorba e obscură, „vox obscura”, căci în adevăr nimic într'însa nu e slavice, și nici într'un dialect slavon, nici într'unul, ea nu ne întimpină,

ast-fel că slavizarea-i de către Cihac (II, 722) contra lui Miklosich este o curată glumă. Se știe că 'n vécul de mijloc comerțul european al cailor din România era atât de răspândit, încât la toți Slavii și chiar la Germanii până în Scandinavia caii scopiți se chiamă până astăzi „români”: „Wallach”, „volochü”, după cum franțuzesce ei se chiamă „unguri”: „hongre”, fiind-că acolo se aduceau din Ungaria sau prin Ungaria. Asupra acestui fapt istorico-linguistic foarte prețios eu aștrăsesi atențiunea Congresului Orientaliștilor din Viena în ședința din 28 Septembrie 1886 (Berichte, Wien 1889 p. 70—71). Așa dară, afară de analiza lingvistică, și pe calea istorică se explică dela sine străbaterea pe atunci la Slavii a cuvântului românesc *duvalmă*, póte și a altor termenii privitori la creșterea cailor. Acest *duvalmă*, adică *de-valmă*, este important încă dintr'un alt punct de vedere: el confirmă că deja în evul-mediu adverbul nostru *avalma* „ensemble”, „gregativ”, sub forma neprepozițională *valmă* însemna substantival „troupeau”, „un ensemble de bêtes”, „grex”, după cum însemnează până astăzi peste Carpați *valmă* „caterva, Haufe” (Lex. Bud.).

Sensul cel fundamental al lui *avaloma* este acela de grămadă, de mulțime unită, fără nici o nuanță de violență. Partea radicală a cuvântului nu e de loc înrudită cu slavicele *valü* „undă”, ci cu latinul *vallus*, *vallum*, care însemna nu numai un șir de pari grămădiți unul lângă altul, dar încă o grămadă de alte lucruri înșirate strâns la-o-laltă, de exemplu: *valli pectinis* (Ovid.), *vallum aristarum* (Cic.), *vallum pilorum* (id.) etc. *Avaloma* s'ar fi putut dice latinesce foarte bine *vallatim*: „comme une palissade, comme une haie, comme une rangée de...”

Intru cât elementul sufixal *-oma* este înrudit cu latinul *-umo-*, dar totuși elementul radical „*hoj-*“ în „*hojoma*“ e peste putință de a fi latin, și nici formațiunea totală a celor trei adverbii românești cu *-oma* nu presintă vre-o analogie latină, este învederat că originea vorbelor noastre *avaloma*, *aidoma* și *hojoma* trebuie căutată nu în latina, ci într'o altă limbă ario-europeă, o limbă foarte apropiată de grupul italic și cu care de aproape să fi avut a face Români, prin urmare în limba tracică cea dispărută a Dacilor.

Fost'a ôre *avaloma*, adecă neprepoziționalul *valoma* sau *valma*, și la Traci de peste Dunăre? Astăzi Macedo-români și Albanesi nu'l au. Există însă o urmă foarte prețioasă, asupra căriă ne vom opri o clipă. Într'un glosar bizantin din secolul XV, scris de George Hermonymos, d. Decharme (Annuaire de l'Assoc. des études grecques, t. 7, 1873 p. 100 sqq.) a găsit mai multe vorbe provinciale și câte-va pe cari Bizantinii le luaseră din alte limbi, bună-ôră: *καρνάμουζα* (=ital. cornemusa), *λουμάκα* (=ital. lumaca), *προβίζο* (=lat. provisio) etc. Intre acestea este și:

„*Βαλμάς — επποκόμος*. Agaso.“

D. Decharme adaugă: „Mot dont je ne trouve pas d'explication satisfaisante.“ Și 'i era cam greu să găsească o asemenea explicațiune, de vreme ce acest *βαλμάς* „palefrenier“ este fără cea mai mică îndoelă al nostru *duvalma* „palefrenier“ de mai sus, dar desbrăcat de prepoziționalul românesc *du-*.

v. *Valmă*. — *Deavălmaș*. — *Deavălmășiă*. — *Vălmășag*. — *Vălmășelă* ...

Avăloma. — v. *Avalma*.

¹**Avân** s. **havân** (pl. *avanuri*, *havanuri*), s. n.; l.^o t. milit.: mortier, pièce d'artillerie pour lancer des bom-

bes; 2°. mortier comme ustensile domestique. În ambele sensuri, cuvîntul este turcul *havan* „mortier“; cu sensul de tun, a dispărut din grai; cu sensul de piuliță, se aude în părțile de jos ale Moldovei.

Istoria oștirei, 1715 (Cogaln., Arch. ²II p. 63): „s'au dat poroncă la Topci-bașa, ca să sue balghemezurile și *havanurile* de combarale, ca să împroasce cetatea de noapte...“ — Ibid. p. 83: „locul pe unde să poate sui tunurile și *havanurile*...“ (cfr. Șaînenu, Elem. turc. 53).

„*Avan* este un vas de alamă sau chiar și de spijă sau de tuci, cu care se servesc bucătari la pisarea semințelor ce dau gust bun la bucate, având *avanul* un mic pilug sau bătoi cu care pisază. Mai este *avan* și de marmură grosă sau chiar de pētră, având pilugul de lemn, cu care pisază carnea tocănată pe fund, ca să pōtă trece printr'un cîr de sîrmă spre a fi carnea ușoră la mistuit, pelițele și vinele cele mici din carne rămânând prin pisare în strecurătoare. Se mai chiamă și piuliță“ (Gr. Perién, Tutova, c. Bogesci).

v. *Piuliță*. — *Tun*. — ¹*Turc*.

²**Avân**, -ă, adj.; méchant, arrogant, cruel, terrible, impitoyable. „*Avan*, aprig, amarnic, reu, strașnic; măreț, orgolios, mândru“ (Costinescu). Cuvînt vechi și foarte poporan.

Mitropolitul Dosofteiu, Synaxar 1683, Apr. 27, f. 100 a: „l'au probrăzătū pre acel tiranū, făcându'lū bezbojnicū și *avanū* și alte multe muștrări...“

Ca poreclă, *avan* figurază într'un act dela Constantin Brâncovenu, 1697 (Cond. Brâncovenescă Mss. în Arch. Stat. din Buc. p. 224): „pentru că această moșie din Jugurēni fost'au a

lui Matei biv vel Vist. fečorul lu Pătru slujer *Avanul* — pân' în zilele răposatului unchîului domnii-méle Șerban voevod...“

Corbea, Psaltire circa 1700 (Mss. în Acad. Rom. ps. LI):

Pre limba cea nespūs viclénă,
Pângărită și *avană*...

Costachi Stamati, Muza I p. 116, 117:

Iar ca să'l poți omori,
Tot drept în pept să isbesci,
Unde *avanul* de Han
Pórtă baer farmecat...

și mai jos :

Și iată că 'ntimpină
Pe *avanul* Han viind
Singur într-o doi mîrzaci...

Alexandri, Chirița în Iași, act. III sc. 9: „Mai stăi, că dór' nu dau Tătari... să'nîi ieu măcar ȕiua bună dela prietini... măi!... că *avan* mai ești...”

Același, Creditori, sc. 2: „Scapă-mé că mor!... Sufletul méu arde... arde mai *avan* decât focul cel mare din Sărăriă...“, unde *avan* este întrebuintat ca adverb: „cruellement, terrible“.

Același, „Sentinela română“:

Iată órdele *avane*,
Iată limbile dușmane...

I. Créngă, Ivan Turbinca (Scrieri I p. 315): „Dómne, Mórtea întrébă, ce mai poronciți? Și să nu vă supérați, dar tare'i ne astimpérată și *avană*, drept să vă spun; șede ca pe spină și vrea numai decât să'i dați răspuns...”

În glosarul lui Stamati, p. 530, *avan* reu se talmăcesce prin „scumpul, sgărcit“, confundându-se cu neologis-

mul „avar“. Aceiași confusiune ne întimpină la Cihac (II, 637), care o susține prin citațiunea din Alexandri: „étă Leiba cel *avan*“, unde însă — în canțoneta „Surugiul“ — nu e de loc vorbă despre avaritiăa lui Leiba, ci se ȕea în bătăe de joc strășnicia Evreului, după cum se vede din pasagul luat în totalitate, iar nu bucățit :

Iată Leiba cel *avan*
Care pórtă harțagan!
Iată Leiba cel din cușcă
Care pórtă la drum pușcă,
Și când vede un Român
Armele 'și ascunde 'n sin...

Nici o dată, cu desăvîrșire nici o dată, *avan* nu însemnéză romănesce avar; dar nici calomniator, banici asupritor în înțeles fiscal, ci numai dóră în privința cruđimii, a brutalității, a aroganței, a barbariei. Etimologia din latinul *avarus* e peste putință, atât prin deosebirea sensurilor, precum și sub raportul fonetic, căci latinul *v* între doi *a* trebuia să dispară, iar latinul *-ar-* se păstrează la Români tot-d'a-una intact și nu póte să trecă în *-an-*. De asemenea e peste putință, din mai multe puncturi de vedere, etimologia cea susținută de mai toți (Cihac, Laurian-Maxim, Șai-nénu etc.) din neo-grecul *ἀβάνης* „calomniateur“, care el-insuși nu e decât arabul *hawān* „traître“.

Chiar dacă s'ar potrivi sensurile ambelor cuvinte, ceea ce nu este, totuși înrudirea lor nu s'ar poté admite. Din texturile de mai sus: Dosofteiu, Brâncovénu, Corbea, noi am văđut că *avane* e nu numai anterior la noi epocéi fanariotice, dar încă s'a întrebuintat de o potrivă în Moldova, Muntenia și Transilvania. Dacă acéstă vorbă ar fi dară de origine grecă, după cum

este „drum“, „argat“, „condeiu“ etc., adecă dintre cele puține grecesci cari sint răspândite în întreaga Daciă Traiană, atunci Româniî cată s'o fi imprumutat în epoca bizantină; ei bine! în epoca bizantină Greciî nu aveaî încă ei-înșiî pe ἀβάνας, și prin urmare nu puteaî să'l dea Românilor.

De unde dară vine al nostru *avan*?

Singurul sens al acestei vorbe fiind „cruel, impitoyable, terrible“, o vom alătura cu serbul *Gavan*, cu bohemul *hawan* și cu albanesul *gavn*, fiecare rămas pînă acum o enigmă.

Serbesce *Gavan* este o personificațiune legendară a unui om foarte bogat, dar crud și nemilos: „pored svega prevelikoga bogastva bio vrlo tvrd i nemilostiv“ (Karadžić, ad voc.). La Serbi dară s'a păstrat din cuvîntul comun numai o așchiă mitică, pe care slaviștiî nicî nu s'aî încercat măcar s'o explice.

Bohemesce *hawan* sau *haban* (ambele forme circuléză de o potrivă) însemneză: 1° eretic, adecă om fără Dumnezeuî, „bezbojnic“ după expresiunea mitropolitului Dosofteu; 2° om nalt și puternic, un fel de uriaș, „veliky a silny člowěk“ (Jungmann); iar „hawanský nož“, „cutîit avănesc“, vrea să dică „satîr“, „hachoir, couteau de boucher“. Etimologiile propuse de cătră slaviști pentru acéstă vorbă: unîi dela germanul „Hafen=olă“, alțiî dela numele sectei Anabaptiștilor, alțiî dela cuvîntul țigănesc „habanos=o minge“ (ap. Jungmann, Slownjk, I p. 643), sint câte-trele pré copilăresci pentru a puté fi discutate.

În fine, la Albanesiî *gavn* à r, adecă *gavn* cu sufixul secundar -ar, însemneză „stolz, hochmütig, orgueilleux“, iar *gavni* „orgueil, Hochmut“. Gustav Meyer (Vergl. Wtb. 122) îl trage din neo-grecul χαύνος, care însă ex-

primă tocmai noțiunea diametral opusă de „molău“ sau „leneș“.

Prin sens, românul *avan* corespunde pe deplin serbului *Gavan*, albanesului *gavn* și bohemului *hawan*, și le corespunde nu mai puțin sub raportul fonetic, de vreme ce perderea inițialului *h* de 'nainte vocalei este la noi un fenomen foarte obicînit, precum este și vice-versa adaosul lui *h* de 'nainte unei vocale inițiale, așa că *avan* nu se deosebesce de *havan*.

Inrudirea celor patru cuvinte, adecă urcarea lor la un prototip comun, se pare a fi sigură; dar se nasce acum întrebarea: tine dela cine? și anume: care este rolul formei celei românesci între cele-lalte?

Finalul -an în *avan* n'a trecut în -âna ca în „păgân=paganus“, „bătrân=veteranus“, „jupân=župan“ etc., fiind-că, prin asimilațiune regresivă, l'a apêrat contra scăderii silaba precedente, al cării inițial *a* nu putea să scađă. Mai este ce-va; sensul lui *avan* exprimend aceiași noțiune augmentativă sau intensivă ca în „năsdravan“, „șoîman“, „grosolan“ etc., finalul -an s'a păstrat în el prin protecțiunea sufixului -an= -ann din acestea din urmă (v. ³-an).

Mai remăue de lamurit încă o particularitate fonetică.

În cuvinte vechî și poporane, primitivul *v* între doé vocale în silaba tonică tinđend neapêrat la Româniî să dispară sau să se vocalizeze, ca în „cal=caval (caballus)“, „soc=savuc (sambucus)“, „tăun=tavan (tabanus)“ etc., *avan* trebuia să devină „an“ sau „aun“. Urméză dară că *v* în *avan* nu este primitiv, ci derivat. Între altele, el pôte să derive dintr'o guturală, ca în „movilă=paleo-sl. морна“. În acest cas prototipul lui *avan=havan* va fi *hagan*. Și așa și este.

Hagan, la Bizantiniî χαγάνος, în

în cronicile medievale latine chaganus, cappanus, caganus, în limbile turanice khakan (cfr. Zeuss, Deutschen u. Nachbarstämme p. 729), era titlul acelor gróznici năvălitori de viță tătărăscă, cari în vécul de mijloc, începând dela epoca hunică și pînă la cea mongolică, înspăimîntaseră în curs de secolî Europa, și mai ales întréga regiune orientală a continentului nostru. La Români în specie, după cum mai târziu „hantătar“, adecă „le khan des Tartares“, a devenit pînă și 'n fundul Ardélului sinonim cu „dracul“, astfel că „du-te la hantătar“ însemnă „du-te la dracul“ și „omul lui hantătar=omul naibe“ (Lex. Budan. p. 254), tot așa dintr'o epocă mult mai veche *avan*=*havan*=*hagan* căpătase înțelesul de „tyran“.

De aci rezultă că la Serbi *Gavan*, la Albanesi *gavn* și la Bohemi *havan* sînt de provenință românescă.

v. *Căpcăun.*—*Hantătar.*

³**Avân**, adv.; cruellement, terriblement.—v. ²*Avan.*

Avăt, s. m.; t. de Zool.: Pleuronectes Rhombus, carrelet. Un fel de pesce de Mare, care se pescuesce și la gura unor rîuri mari. Din același gen este așa numitul pesce-țigănesc. Despre acest pesce în părțile Moldovei a scris colonelul rus Meier, Описание Очаковскія земли, Petersb. 1794, p. 161, 199. În Dobrogea se dice *avat* sau *avad*; de asemenea în Covurlușu, în Tecucișu, în Braila; în Ialomița „*arvat* sau *stoiceț*“ (C. Theodorescu, c. Dudesci), pe lîngă care se aude și augmentativul *avăt* (c. Ploa-Petriș); în Tutova (c. Epurenii, c. Irescii, c. Blagescii), în Fălcișu (c. Dodescii), în Iași (c. Priscani, c. Buciumi, c. Bosia), în Némț (c. Negresci, c. Dobresci) predomnesce

forma *haut* sau *haot*, care este cea originală, adecă numele turcesc al acestuï pesce: *h a u t*.

„*Avat* se asemănă cu mréna, cresce pînă la greutatea de 2 chilograme, are multe óse, pînă și pe 'n carne, mică ca nesce ace. Dacă'l scóte din apă, îndată și móre și 'n câte-va cé-surî se și strică din cauza grăsimii. Sărat nu se face. Pescariî, dacă'l prind, îl légă de urechi cu sfórá și'l anină de luntre ca să se tirăe pe 'n apă și să trăescă pînă la finea pescuitului. Se găsesce rar. Gura îi este mică, înarmată cu dinți mici, și se hrănesce cu pescisori. Primăvara, când vin apele mari și se revérsă din Prut pe gârle, el se găsesce la gura gârlei: șéde la pândă cu capul la suprafața apei și vîneză pescisori cec trec din Prut pe gârle“ (D. Alboténu, Covurlușu, c. Mastacani).

„*Haut* este un pesce ce sémănă cu mréna. Colórea albicósă argintiă, mărimea pînă la 3 ocă, mai lat decât mréna, soldii mici și gura mai mare și mai puțin cărnósă decât a mrenei. Se găsesce rar pe 'n Prút“ (P. Hussianu, Sculen).

v. ¹*Turc.*

Avă (pl. *ave*), s. f.; t. de pēcherie: rets, filet, panneau. Cuvînt turcesc, întrebuintat în Dobrogea. „Pescele se prinde cu undița, cu cotețe de stof, ostrețe, plase, *ave*. *Avele* aș și marafet cu nesce plumburi de se lasă la fund...“ (St. Voinea, Dobrogea, c. Somova).

v. *Pescăria.*—¹*Turc.*

Avălmăș.—v. *Deavălmăș.*

Avălmășia.—v. *Deavălmășia.*

Avătóiu.—v. *Avat.*

Avecèrne s. **avecèrniă**, s. f.; t. ecclés.: vèpres. Sinonim cu **chindii**. Obicînit se ñice **vecèrnie**, din paleoslavica **večerinja** „officium vespertinum“, cuvînt trecut și la Ungurî: **vecsernye** (Cihac). Forma **avecèrne**, cu prepoziționalul *a* (=lat. *ad*), se aude în Transilvania, după cum și la noi se ñice „achindie“ în loc de „chindie“

„Timpul înainte de asfințitul sórelui se chiamă: la **avecèrniă**“ (G. Dobrin, Trans., Făgăraș).

„**Avecèrne** este timpul între órele 4—5 postmeridiane“ (A. Bunea, Trans., Făgăraș).

v. **Vecèrniă**. — **Achindie**.

A-vedère, adv.; en face, ouvertement, franchement. Pe față saú fătîș, fără a se ascunde. Un adverb fórte frumos, pe care'l găsim la mitropolitul Dosofteiú, Synaxar 1683, f. 135 a (Mai 18): „Amfianú márturisind **avediàre** și cu îndrăznire pe Domnulú nostru Is. Hs. Dumnedzău, bătut fu...“

v. **Vedere**. — **Fătîș**.

Avèl, n. pr. m.; 1° Abel, personnage biblique; 2° homme de la lune, personnage mythique. După Bibliă, **Avel** a fost al doilea fiiú al lui Adam, ucis din invidiă de cătră fratele seú Cain.

Intre cărțile fórte gustate la noi pe la începutul secolului, era și „Mórtea lui **Avel**“, faimósa poemă de Gessner (C. Negruzzi, Cum am învățat românesce).

Mitologia poporană română a făcut din **Avel** și din Cain doé figure, pe carî le vede în lună. Acéstă legendă există de o potrivă în Moldova, în Muntenia și 'n Ardél, pe când o altă legendă mai puțin respândită crede că cele doé figure sînt apostolií Petru și Pavel.

v. 1. **Apostol**.

D. Gaster (Lit. populară p. 299) ne spune că poporul român „vede în lună saú un cioban cu oile, saú după o altă credință, omul din lună este Sf. Gheorghe cu balaurul“, — dar nu ne arată de unde anume, de la cine saú măcar din ce parte a României a auđit aceste legende, cari, prin urmare, rămân de o-cam-dată îndoióse.

v. **Câne**.

„In lună sînt doí frați. Cel mic a omorit pe cel mare și acuma îl pórtă în spinare, ținendu-í o căldărușă la nas, în care curge sânge“ (N. Călinescu, Brăila).

„In lună șede **Avel** cu capul spart de Cain, care'l ține plecat peste un ciubăr ca să i se scurgă sângele“ (I. Bondescu, Sucéva, c. Giugescii; I. Dumbravă, Némț, c. Resboenií).

„In lună e Cain și **Avel**. Cain a tăiat capul lui **Avel** și din grumazii acestuia picură sânge într'o căldare. Când căldarea va fi plină, atunci vor pica din ea trei picure pe pămînt, pămîntul se va aprinde și va arde cu tot de pe el: vremea de apoi“ (A. Deganu, Trans., c. Vețel).

„Vircolacií se ñice că sînt cănií lui Dumneđeú, cari vor să mănânce luna, unde se află Cain și **Avel**.“ (C. Melinte, Covurluú, c. Gănesci).

Legenda despre **Avel** și Cain în lună se află și la Ruteni, vecini cu Moldoveni (Dragomanovú, Малорусскія преданія, Kiev 1876 p. 94), dar schimbată: Cain ține pe **Avel** înfipt în furcă. Există ea óre și la alți Slaví?

O legendă fórte apropiată e respândită în Italia întrégă pînă la capétul Sicilieí (Archivio per le tradizioni popolari, I, 296), și ne întimpină deja la Dante, Parad. II v. 17—19 (cfr. Inf. XX, v. 42--44):

. che sono i segni bui
di questo corpo, che laggioso in terra
fan di Cain favoleggiare altrui...

unde comentatorul Landino observă:
„cioe la luna, nella quale i volgari
vedendo una certa ombra, credono
che sia Caino, c'habbia in spalla una
forcata di pruni“, după alții: „una
forcata di spine“. După o veche le-
gendă scandinavă, conservată pînă
astăzi în Suedia și care se apropie
erăși foarte mult de cea românească,
anume prin aceea că sînt două figure
și un ciubăr, pe lună sînt doi frați
Bil și Hiuki purtând pe umerii lor un
ciubăr cu apă (Grimm, Deutsche Myth.,
³I, 679). În Anglia, din timpuri lui
Chaucer și ai lui Shakspeare circula
legenda despre omul din lună, urmat
de un căne și — ca la Italiani —
purtând o povară cu spină:

„Stephano: I was the man in the moon,
when time was.
„Caliban: I have seen the in her, and I do
adore thee;
My mistress showed me thee, thy dog, and
bush...“

(Tempest, II sc. 2.)

Provențalii cred că acel om din lună cară
nu spină, ci lemne, și că e anume S-tul
Bernard, pedepsit de Dumnezeu pentru
că lucrase într-o zi de Duminică (Re-
vue des traditions, III, 512). În Pi-
cardia: „lorsque la lune est pleine et
que le temps est clair, on peut voir
la tête de Judas Iscariote, pendu là
en punition de sa perfidie“ (Romania,
VIII, 254). La Unguri se află în lună
doi copii de Țigani, după alții un frate
și o soră, după alții David și sfinta
Cecilia, după alții Adam (Ethnolog. Mit-
theilungen aus Ungarn, I).

Legenda românească ni se presintă
ca ce-va intermediar între cea italiană
și între cea scandinavă, ambele astăzi

cele mai vechi în Europa; dar cât se
atinge de filiațiunea între câte-trele,
noi ne vom încerca a o stabili într'un
alt loc. De o-căm-dată amintim numai
că pe cei doi omeni în lună îi con-
stată deja în mitologia elenică Ahrens,
Götternamen, în Benfey's Orient u.
Occident, II, 43.

v. Cain. — ¹Lună. — Vircolac.

Avela, s. f. art.; type de femme
acariâtre, mégère. Cuvînt care se aude
numai în Moldova. „Avela este nu-
mirea ce se dă femeilor răutăcioase,
cârtitoare, și mai ales bune de gură:
tu ești Avela care a innălbit pe dra-
cul! e listav Avela! saū: e curat Avela!
saū: Avela în picioare! Auđit prin
județul Iași și Boțoșani, în Țirgul
Hirlău, satul Deleni, Țirgul-Frumos.
Avela are ca sinonim: Scorpiă, cu
deosebire că Scorpiă se pôte dice
și unei fete și chiar unei fetișore, pe
când numele Avela aū dreptul să'l
pörte numai femeile măritate, și mai
ales cele cari aū fost măritate“ (Th.
Speranția).

Cuvîntul e luat dela Ruteni, cari
sînt nu numai învecinați cu Moldova,
dar și foarte respândiți în partea'i cea
apropiată de Bucovina. Rutenesce
I a v e d a, sinonim cu „vidmina“, vrea
să dică un monstru, o ființă infernală
(Zelechowski, Wtb. ad voc.). Sub ra-
portul fonetic trecerea inițialului slav
ia- în a- nu înfațișează nici o greutate,
de öră-ce acel ia- la inșiși Slavi se
confundă cu a-: adū = iadū, avorū =
iavorū, agni = iagni etc., romănesce
„agud = slav. iagodū“. De ce însă d
din I a v e d a = A v e d a a trecut ro-
mănesce la l în Avela? Inlocuirea den-
talei prin liquidă in: cășlig = căștig,
coraslă = corastă, bréslă = bréstă
(slav. bratstvo) etc., presintă o analo-
giă fonetică pré-depărtată. E cu puțință

ca etimologia poporană să fi prefăcut pe *A v e d a* în *A v e l a* anume ca o formă feminină la *A v e l*. Fără a cunoaște istoria lui Socrate și a Xantippe, poporul îi place a da sfinților neveste foarte rele (v. ¹*Arhanghel*, p. 1628). Ast-fel bietului *A v e l*, după ce avusese pe un Cain de frate, legenda românescă îi va mai fi pus în spinare și pe infernala *A v e l ă*.

v. *Scorpiă*.

¹**Aver** s. **Avër**, n. pr. pers. m. Acest nume s'a păstrat în patronimicul topic *A v e r e s c i*, plural din patronimicul personal *A v e r e s c u* = fiul lui *A v ă r*. Frunțescu, Dict. top. 13, arată trei sate numite *Averesci*, unul în Fălcișu, altul în Némț, cel al treilea în Roman, toate în Moldova. Dar ce fel de nume să fie *a v ă r* sau *a v ă r*? Din latinul „*stabilis*“ Români formară vechiul adjectiv „*stavăr*“ sau „*stavër*“, pe care 'l mai întrebuințază încă mitropolitul Dosofteu. O analogie perfectă :

stabilis : *stavër* :: *habilis* : *avër*

pe lingă care se mai poate aduce și „*ager* = *agilis*“, ne urcă dară pentru *avër*, un adjectiv românesc dispărut din graiu, la prototipul latin *habilis* cu sensul de „*istet, îndemânat*“.

v. *Stavër*.

²**Aver**, -ă, adj.; habile. — v. ¹*Aver*.

Avère (plur. *averi*), s. f.; l'infin. d'am pris comme substantif: avoir, tout ce qu'on possède. Mult-puțin câte are cine-va. *Avere* se deosebesce de *avuția*, care însemnăză numai *avere* multă, nu și puțină. Un cortrupt și câte-va unelte sint *averea* Țiganului, nu *avuția* Țiganului, decât numai

doră într'un sens ironic. Dar se poate dice de o potrivă bine: *averea* Țiganului și *averea* împăratului, una foarte mică, cea-laltă foarte mare. Francesul *avoir*, italianul *avere*, spaniolul *haber* etc., au același înțeles de tot general.

Când nu e foarte mică, ci îndestulătoare, *avere* se poate lua ca sinonim cu *stare*. La Români de peste Carpați se întrebuințază cu același sens *iosag* = ung. *jószág*.

Doamnă diu Ardél :

Toți voinicii trag a-casă
La copii și la borésă,
La copii și la *iosag*,
La neveste mai cu drag,
La copii și la *avere*,
Tot mai cu drag la muieră...

(Reteganu, Trandafiri p. 40).

Beldiman, Tragod. v. 1239 :

Îi rușine, le dic Nemții, cu tâlhari a fi uniți,
Ómeni ce-i socotia țera credincioși și ispițiți.
Stare a lor, *averea* tótă, era de pe la bóieri,
Cu léfă și daruri multe, ce au luat pînă ieri...

Doamnă din Moldova :

Insoră-te, ie'ți muieru,
Fără *stare*, făr' de *avere*,
Că *averea* 'i trecătoare,
Dar urita nu mai móre...

(Elena Sevastos, Cântece 165).

Mitropolitul Dosofteu întrebuințază sinonimic *avere* și ființă în Synaxar 1683, f. 75 b. (Oct. 20): „au împărțat toată ființa lor la săracu...“, iar la margine ca scoliă: „*aviară*“.

Moxa, 1620, p. 372: „i-au luatü toată *avéria* pentru nice o vină...“

Nic. Costin, Letop. I p. 69: „*Averea* crafului Dekeval încă au aflat'o Traian împărat aproape de apa ce se chiamă Sargheția...“

Caragea, Leguire 1818 p. 48: „Toată

averé mișcătoare și nemișcătoare. câte are mueré afară din zestré ei, exoprică să zice...“

Cu sens de *avere* nemișcătoare, la A. Pann, Prov. I, 49:

... întâmplarea ne-a făcut bogați:
Cu bani, cu *avere* și destui argați..

Cu sens de bani, la A. Odobescu, Mihnea-vodă 1860, p. 20: „*Averea* adimenesce pe om ș'apoî il scârbesce...“

De asemenea într'o doină din Bucovina:

Nu vè uitați la *avere*,
Că'n ea n'aflați mângăere,
Că *averea* trece délul
Și tu remâi cu amarul!..

(Marian, Buc., II. 71).

A se umple de *avere* = a se îmbogați, a se înavuți.

Ion Neculce, Letop. II p. 231: „aș spart săcriile și lăzile unora și altora, cariș aș fost pus acolo, și multe lucruri scumpe și odoare aș luat de s'aș umplut de *avere*...“

Cu prepozițiunea la: lacom la *avere*, a se bucura la *avere*.

Nic. Costin, Letop. II p. 39: „[Cantemir bătrânul] ertător și nelacom la *avere* și îndurător...“

Doină din Ardél:

Mă 'nsuraî să iaș mulere,
Mă bucuraî la *avere*,
Lăcomit'am, lăcomit. . .

(J. B., Trans., 181)

În cântecele haîducesci, se preferă pluralul *averî*.

Balada „Jianul“:

Și pândesce la strîntori
De despóe negustori,
Și tot prinde la boeri
De-i curăță de *averî*..

Balada „Codrénul“:

Vr'un creștin de'l întîlniam,
Averile 'î împărțiam:
Cu doi cai de'l apucam,
Unu 'î dam, unu 'î luam... .

În aceleași cântece, pluralul *averî* se țiea figurat în înțeleș de „force, vi-gueur“.

Balada „Vidra“:

Vin' de'mî strînge brăul meü,
Apêra-te-ar Dumneđeü,
Că'mî slăbesc puterile,
Mi se duc *averile*!..

Balada „Păunașul Codrilor“:

Că'mî slăbesc puterile,
Mi se duc *averile*..

unde Alexandri observă într'o notă: „pentru sufletele viteze puterea e cea mai scumpă *avere*...“

v. ¹Am. — *Avuțiă*. — ²Stare.

Averesci, n. pr. top. pl. — v. ¹Aver.

Aveștiță, s. f.; t. de Myth. popul.: Médée, démon femelle qui étrangle les petits enfants. Un fel de strigóe, de care aș grózá maiș cu sémă femeile însărcinate.

G. D. Teodorescu, Poes. pop. 292: „În Muntenia, *Aveștița* saü Aripa-Sataneî e un spirit reü, care omórá prunciî în pântecel mamelor saü îndată după nascere...“

„Teraniî pun sub căpêtăful copilulüî, dela nascerea lui și pină la șése septemâni împlinite, o carte care se numesce *Aveștița*, ca să nu se apropie dracul de el să'l apuce, căci epilepsia ei o numesc apucat saü reul copiilor“. (Th. Teodorescu, Ialomița, c. Lupșenu).

Acea „carte“ nu este alt ce-va decât următorul descântec :

„Eū sfîntul Iosif pogorîndu-mă din muntele Sionului, întîmpinaî pe *Avestița* a rîpa - Sataneî, care avea pîrul capului ei pînă în călcăie și ochii ca de foc, și din gura ei eșia pară de foc, și unghiile ei era ca secerile și fôrte grozavă la chip, și depărtându-mă dela dînsa vîduî unde o întîlni Arhanghelul Mihail, dîcîndu'î : stăi, Diavole ! și îndată stătu ; și iarăși îi dîse acela : de unde vii, necurato ? și unde mergi ? și cum îți este numele teū ? iar ea respuse dîcînd : eū sint *Avestița* a rîpa Sataneî, am auđit de pré-curata Fecîoră, care e fata lui Achim și Aneî, cumcă nasce pe Hristos Mesia, și merg cu ale mele meșteșuguri mari ca să smintesc nascerea ei ; iar Arhanghelul auđînd, o apucă de pîrul capului și o bătău peste tot trupul ei cu bătăe de foc, și o împunse cu paloșul în cîstă, și iarăși dîse : Spune, Diavole, cum te faci tu și intri în casele ômenilor de le smintesc femeile și le omori copiii ? iar ea respuse cu glas mare ca să mă înceteze d'a o măi bate, că le va spune tôte anume, și începu să dîcă : Eū mă fac pitună, muscă, pisică, ogar, găină, capră, femeie, grăunte de meiū, și intru în casele ômenilor de le smintesc femeile și le omor copiii ; și măi tare mă apropiū de care este fată de căpeteniă din cele-lalte femeî, — și am noușpre-dece numi : cel d'întăiū *Avestița*, al 2-lea Avaruđa, al 3-lé Brano, al 4-lé Pabirano, al 5-lé Zaea, al 6-lé Liba, al 7-lé Muza, al 8-lé Dezano, al 9-lé Nazarana, al 10-lé Petia, al 11-lé Grobina, al 12-lé Frango, al 13-lé Labra, al 14-lé Cadachia, al 15-lé Năfruța, al 16-lé Necorînda, al 17-lé Grăbina, al 18-lé Zuza, al 19-lé Zira de Zano ; și iată 'ți daū acest zăpis, muncitorule, carele muncesci numele meū, ca să fiū lepădată

de trei mîle de loc și să nu mă pociū apropia de puterea acestui zăpis. Și' l dete în mîna marelui Arhanghel Mihail. Arhanghelul dîse : îți poruncesc ca de acum înainte să nu te măi apropii de robul lui Dumneđu în vécul vécului, ci să te duci în ghenă focului nestins, că acolo e locul teū în veci, Amin“.

Despre paralelurile slavice, grecesci și altele ale acestui descântec, în care e fôrte caracteristică pestrița nomenclatură a *Avestiței*, am scris pe larg eū (Cuv. d. bătr. II, 277, 717) și profesorul A. Wesselofsky (Разыскания 1883, VI, p. 50 sqq.). În ciclul acestor descânțete se amestecă la un loc măi multe elemente mitice eterogene, dintre cari pe noi ne intereséză aci numai unul : *Avestița* a rîpa - Sataneî. El nu pôte fi înțeles, dacă nu' l vom cerceta deosebit, în sine, căutând a lămuri ceea-ce constituă propria lui individualitate.

Avestița, care în Moldova se dîce și *Vestița*, este din punct în punct slavicul *вѣщница*, *vîștița* „magicienne“, dela paleo-slavicul *vîști* „expérimenté, instruit“ (Miklosich). Număi la Serbi și la Bohemi, măi ales la „Valachi“ sau Romăni cei slavisați din Moravia, *Vîștița* ne apare cu sensul pe care 'l are la noi *Avestița*, deși amalgamat și acolo cu unele motive din alte mituri.

Despre *Vîștița* la Serbi ne spune Karadžić (Lex. ad voc.) : „După credința poporului, *vîștița* se chiamă o femeie inzestrată cu un spirit diabolic, care în somn ese din ea, se preface în fluture, în găină sau în curcă, și sboră pe la case, mîncînd ômeni și măi ales pe prunci : când găsește un om dormind, îl lovesce cu o vérguță în țîța stăugă, îi scôte inima și o mîncă, apoi pelea se închide iar la loc. Unii din cei mîncăți ast-fel mor pe dată,

alții mai trăesc atâta cât timp le urse dînsa când mânca inima, și'n urmă mor de asemenea prin felul de mörte ursit de dînsa. Vîeștițele mănăncă pe ómenî mai ales în posturi și nu mănăncă usturoi, de aceia mulți la ȳile mari de post se ung cu usturoi pe pept, pe tãlpi și sub-suori..."

La Româniî din Moravia, Vîeștița fură copiiiî noû-născuți și 'n locul lor pune nesce pociture. Ea are puterea, ca și la noi și la Serbi, de a se metamorfosă în orî ce animal (Kulda, Morawské pověsti, Praha, 1874, t. 2, p. 263).

Ceea ce este dară esențial la *Avestița*, nu e nici mulțimea numilor ei, nici lupta contra lui arhanghel Mihail sau contra sfântului cutare și cutare, ci este întrunirea următoarelor elemente constitutive :

1°. Sciința magică, de unde însuși numele vîeștița;

2°. Sborul, de unde epitetul „Aripa-Satanei“;

3°. Patima de a omori sau a prăpădi pe prunci.

A susține, ca d. Gaster (Literatura populară p. 396; Anuar pentru Israeliți, an. IV p. 73—79), că prototipul *Avestiței* se află în mitul evreesc talmudic despre acea „Lilith“ care omoră pe copii, care are multe numi și pe care o bate prorocul Ilie, este a întemeia o încheiere totală pe o comparațiune fôrte necompletă. Pentru *Avestița* mulțimea numilor și lupta sint nesce ingrediente secundare. Cât se atinge de caracterul de „omoritoare de prunci“, apoi printr'însul, luat singur, atât *Avestița* precum și Lilith fac parte dintr'o categoriă fôrte respândită de credințe poporane, despre care se pôte vedé la dr. Ploss (Das Kind, Leipzig, 1884, t. 1 p. 111 sqq.): Perșiî aveaû pe ȳina Aal, Litvaniî pe Laume, Sco-

țianiî pe „Queen Mab“ etc. Óre tóte aceste „omoritoare de prunci“ se datoreză neapêrat unui singur prototip, fie el evreesc sau altul?

Prin cele trei elemente constitutive de căpeteniă, mitul despre *Avestița* sau Vîeștița slavo-română se apropie mai mult de figura mitică elenică a fiiceî infernalei Hecate, acea *Medeia*, *Μήδεια*, care :

1°. era femeea cea mai sciutóre în magiă, „*φαρμακιστάτη γυναικῶν*“ (Suidas);

2°. sbura prin aer dusă de smei, o adevêrată „Aripă a Satanei“;

3°. omori nu numai pe fratele seû și pe rivalele sale, dar mai ales pe propriiî seî copii.

Asemênarea între ambele mituri e atât de mare, încât deja un vechiu scriitor bohem, citat de Jungmann (Slovník česko-německy, I, 80), traduce pe *Medeia* prin *Avestița*, „*Wěštice*“.

Noi ne mărginim a da o indicațiune, pe care o lăsăm s'o urmărescă alții. v. *Avezuhă*. — *Strigoiu*. — *Samcă*.

Avezuhă, s. f.; t. de Myth. popul.: sorte de démon femelle. Este unul din numile pe cari și-le dă *Avestița* în descântecele române, unde același nume ne mai întîmpină sub formele *Avezihă* și *Avizoia* (Cuv. d. bătr. II, 281). Intr'un descântec neo-grec corespunȳetor, publicat de Allatius (ap. Wesselofsky, Разысканія 1883, VI p. 94), acest nume are forma: *Βυζοῦ*. De unde să fie? v. *Avestița*.

Avgiû (pl. *avgii*), s. m.; t. milit.: chasseur. Turcul a w ğ y „chasseur“ (Șăinenu, El. turce, 69), întrebuintat la Români pe la finea secolului XVII.

Nic. Costin, Letop. II p. 38: „odăile Siimenilor și ale *Avgiilor*, nește slujitori de a lui (Dumitrașco-vodă Canta-

cuzino), ce le pusesă el acest nume, țindu'î mai de credință..."

v. ¹ *Turc.*

Avidoma. — v. *Aidoma.* — *Avalma.*

Aviliță, s. f.; t. de Botan.: nom d'une plante. Nu scim, ce fel de plantă să fie, dacă nu cum-va însuși cuvîntul va fi produs greșit.

Balada „Macovei“ din Prahova:

Fôe verde d'*aviliță*,
Cine urcă la Istriță?
Sevai căpitan Ghîorghită...

(Vulpian, Texturi p. 80).

A-vînat, adv.; à la chasse. Adverb format din *a* (=lat. *a d*) și *vîna t*, după analogia lui *a-casă* etc., ne întimpină nu odată la mitropolitul Dosofteiū, de exemplu în Synaxar 1683, f. 22 b (Sept. 20): „dânăoară eşindū *avînatū*, vădzū un cerbū și începu a' l lua în goană...“; ibid. f. 90 a (Oct. 27): „eși 'mpăratulū *avînatū*, și déca 'ncepură a vâna, alaltji toțū alerga, iară pre 'mpăratulū l'au lovitū nevedîare...“

v. ^{1a} *A.* — *Vînat.*

Avînatūră, s. f.; aventure. Să fie ôre un vechiu cuvînt adevărat poporan din *a* (=ad) și *vînatūră* = lat. „venatura“ la Plaut? sau nu cum-va este numai o dibace plâsmuire poporană modernă din *aventură*?

Balada „Stanciu“ din Moldova:

Dragu-mi'î la bătură
Cu voinicî de-*avînatūră*,
Und' nu fulgeră, nici tună,
Colo 'n vale la strîmtoare
Unde trec muntenî cu sare...

(Elena Sevastos, Cîntece 258).

¹ **Avînt** (pl. *avînturi*), s. n.; élan. Cuvînt fôrte frumos, dar nou, format

din verbul *avînt*, care numai el este poporan.

Alexandri, „Legenda Ciocărliei“:

M'oiu duce mult departe c'un repede *avînt*,
Departa unde cerul se lasă pe pămînt...

v. ² *Avînt.*

² **Avînt** (*avîntat*, *avîntare*), vb.; lancer. A da *vînt*, a asvirli ce-va saū pe cine-va îute și departe. Corespunde unui prototip latin *ad-ventare*, paralel cu „svînt“ din „ex-ventare“. Cihac (I, 316) îl alătură numai în spaniolul și portugezul reflexiv *aventarse*; dar de ce nu mai bine d'a-dreptul cu activul *aventar* „pousser, emporter (en parlant du vent)“? A *avînta* este a împinge cu putere saū cu furia *vîntulu*. Din elementele latine constitutive *ad* și *ventum* Româniî și Spaniolii aū putut să formeze cei doi verbî în deosebî prin aceeași asociațiune de idei.

„A *avînta*, a înainta, a împinge înainte, a întinde înainte; a spori, a folosi; a merge, a trece înainte“, țice Costinescu, care se gîndesce mereū la francesul „avancer“, de unde și dă ca exemple: „acēsta nu'mî *avîntă* nemic = cela ne m'avançe guère“ saū „țim-pul, țiuva se *avîntă* = le temps, le jour, la saison s'avançe“, locuțiuni inchi-puite, carî nu se află nicăirî în grafu saū în texturi.

Basmul „Mîntă-crêtă“ din Bucovina (Sbiera, Povești p. 103): „Sucnă-murgă érășî se opintesce, se smulge repede și mânios înhață pe Smeū, îl *avîntă* în sus, ș'apoî îl isbesce în pămînt...“

„Cîntecul lui Ștefan-vodă“:

Iar pe Leși cu chica tare
Îi *avîntă* 'n spîndurare
Șî'î înglugă ca să are!..

(Alox., Poes. pop. 2. 173).

A. Odobescu, Dómna Chiajna, 1860, p. 82: „Câte-va voinicesci lovitură de lopată *avintară* micul vas departe de cóstă...“

Sub forma reflexivă, m *ă avint* „s'é-lancer“.

Balada „Gheorghieș“ din Bucovina:

Ghîorghe 'n față se roșesce
Ș'apoî mi se 'ngălbinesce
Și pe murgu'i se *avintă*...

(Marian, Buc. I, 19).

Tot de acolo, balada „Voinicul bolnav“:

Și copila mi s'*avintă*
Și'l cuprînde și mi'i cântă...

(ibid. I, 29).

Cântecul „Țeranul și ciocoîul“ iarăși din Bucovina (Col. I. Tr. 1882 p. 153):

Iar ciocoîul satului
Cu năravul dracului,
Sciînd rîndul calului
Nu-și lasă năravul lui,
Pune-o mână pe oblânc,
Alt' o bagă 'n sîn adânc
Și scôte-un biciu plumbuit,
Plumbuit, respumbuit,
Ș'*avintându*-l într'o parte
Trage la țeran pe spate,
Trage una, trage doă,
Trage mereu pîn' la noă.
Iar' țeranul satului,
Sciînd rîndul carului
Bagă mîna pe sub scórtă
Și scôte-o măciucă grósă,
Grósă, grósă, ciotorósă,
Ș'*avintând*'o într'o parte
Trage la ciocoîu pe spate...

v. *Vint*. — *Svint*.

Avliă (pl. *avlii*), s. f.; cour, enclos. Din turcul *avly*=gr. *αὐλή* (Șăinenu). Cuvînt care se aude numai în părțile Banatului.

„In Banat *avlie*=curte, ogradă“ (G. Trailă, Timișora; M. Juică, c. Srediștea-mică).

„*Avliă* saū o bor“ (S. Liuba, c. Maidan).

„*Avliă*=voret=curte, se dice și o col“ (Liviū Iancu, Banat, c. Visag).

Balada „Nunta lui Négu-vodă“ din Banat:

Porțile le deschidea,
Nunta 'n *avlie* tună,
In biserică intră
Și frumos se cunună...

(Vulpian, Texturi p. 84).

v. *Curte*. — ¹*Turc*.

Avrăd, interj.; espèce de juron. O injurătură scurtată din *avradina* și care, în epoca fanariotică, se întrebuința obicînit în însoțire cu o altă injurătură: *anasîna*. *Avradina* este acusativul turc *avretîni* „uxorem tuam“, „uxorem suam“, iar *anasîna* e turcul *anasîni* „matrem tuam“, „matrem suam“. Intrebuințate numai în orașe, aceste injurătură n'au străbătut în graful poporului, și nici la Români din Ardél.

Pitarul Hristache, Istoria lui Mavroghene, 1817 (Bucsumul 1863 p. 36):

Mă cutremur când gîndesc
La acel fursalt turcesc
Și la acel căpétău
Ce'l avea Turcii întău;
Atât-avea semeție
De nimeni nu vrea să scie:
De *avrăd* și d'anasîna
Pe-atunci se 'ngroșase gluma.

v. ¹*Turc*. — *Anasîni*

Avradina. — v. *Avrad*.

¹**Avrăm**, n. pr. m.; ¹o personnage biblique, Abraham; ²o nom de baptême

et nom de famille; 3° nom donné aux chiens et aux boucs.

I^o. Personagiu biblic.

Numele vestitului *Abraham*, 'Α-βραάμ din Bibliă, în vechia limbă literară se scria obicnuit *Avraam*.

Nic. Costin, Letop. I p. 52: „*Avraam*, tatăl și începătura a toți Jidoviî...”

Mitropolitul Dosofteu, Synaxar 1683, f. 58 a (Oct. 9):

Lui *Avraam* i-au datu-î Dumnedzău pre lume și 'n ceriu de să slăvească cinstitul lui nume...

În secolul XVI circula pîntre Români un apocrif de origine bizantină despre mórtea lui *Avram* (Cuv. d. bătr. II, 181 sqq.).

În graful poporan, *Avram* figuréză adesea în cîntecele și 'n obiceiile de o natură religiósă, câte o dată în legătură cu *Adam*.

Descântec de deochiul vitelor:

Vacile le du pe cărarea lui *Adam*
La pășunea lui *Avram*
Și la apa lui *Iordan*...

(Iancu Nour, Bérlad).

Balada „Sórele și luna” din Dobrogea:

Ș'apoi se urca
Și se înălța
Pin' la moș *Adam*
Străbun lui *Avram*...

(Burada, Călét. 169).

„Moș *Avram*” înseamnă „un bon vieillard”.

Basmul „Busioc și Măgheran,” (Familia, 1883 p. 170): „dacă nimeriău ei pe la ómenî de-alde moș *Avram*, mai făceau și câte un pic de chef...”

„Pomana se ȃice și cumând, și se minesce: partea cea măimare mortului, cu vorbele: să fie de pomană lui *N.* (ca mortul să aibă de mîncare și 'n lumea cea-laltă); apoi o pîrticică lui

Avram; alta la doi ingeri, cari pórta sufletul mortului; alta la 4 stâlpi, cari țin cerul și pămîntul; alta la a 9-a ȃi de când a murit mortul, a 9-a ȃi care va fi; alta la 7 Mărtișóre; alta la 7 Sâmbecóre; apoi la a 3-a ȃi, o parte lui D-ȃeu și Sf. Aranghel etc.” (S. Lîuba, Banat, c. Maïdan).

Expresiunea biblică „sînul lui *Avram*”, „sinus Abrahæ”, „κόλπος 'Αβραάμ” (Luc. XVI, 22), a devenit și la Români poporană, ca și la celelalte popóre creștine, în înȃeles de paradis sau fericire după mórte.

„Când móre vre-un om, se ȃice: l'au luat D-ȃeu, l'au iertat D-ȃeu, l'au strîns Maïca Domnului, au mers în sînul lui *Avram*...” (I. Poppa, Iași, c. Românesci).

Maï originală este locuȃiunea poporană: „i-a luat *Avram* sporul”, care înseamnă: „a perit, s'a prăpădit, a rémas ca și mort”.

Basmul „Baba și Țiganul” (Contimporanul, II p. 848): „Când s'a vȃduț atară, gândia că a scăpat din ȃad. Maï nicî a vorbi nu putea: îi luase *Avram* sporul...”

Calendarul basmelor 1883, p. 17: „Să-î sborî capul numai c'o lovitură, că de unde nu, ȃi-a luat *Avram* sporul...”

Ispirescu, Uncheșul sfătos, p. 53: „Nicî una din muierile, ce cădură în mîinile voinicilor, nu maï scăpa cu viaȃa. Unî le tîrau de coade ca pe niște otrepe. Alȃi le snopeau și mi ȃi le striviau sub genunchi ca pe niște alte alea; iară pe altele, pe unde mi le ajungea, p'acolo le lua *Avram* sporul...”

II. Nume personal.

Nu era altă dată rar la Români, fie ca nume de botez, fie ca nume de familie.

Inventariul Cotrocenilor 1681 (Mss. Arch. Stat. f. 11: „și rumâniî încă să se știe pre nume: *Avram* cu 2 feçori...”

Act moldovenesc din 1580 (A. I. R. III p. 198): „Gavril sin *Avram* ot Străoani“.

Pintre Țigani, într'un act moldovenesc din 1572 (A. I. R. I, 133): „*Avram* și femeia *Avramiia*“.

Act moldovenesc din 1610 (A. I. R. I, I p. 23): „Ionașco *Avram* ō'au fost staroste“.

Intr'un altul din 1683 (A. I. R. III, p. 257): „eu Ion *Avram*...“

Totuși, numele *Avram* caracterisă mai cu deosebire pe Evrei.

În *Condica Vistieriei* din 1693 (ed. Aricescu p. 632) ne întimpină la un loc doi *Avrami* cămătarî de-al lui Brâncovenu:

„1383 $\frac{1}{2}$ tal. s'aũ dat lui *Avram* Iacov în datoria lui, însă din capete tal. 1000 și dobânda tal. 383 $\frac{1}{2}$.“

„787 $\frac{1}{2}$ tal. s'aũ dat lui *Avram* Alfarin în datoria lui...“

Ca nume evreesc, *Avram* a devenit apoi la Români:

III. Nume de dobitoc.

„Între numiri de capre: Solomon, Ițic, *Avram*, Irmoghin; între numiri de câni: Griveiu, Ursu, Lupu, Roman, Căuș, Tulpan, *Avram*...“ (P. Căderea, Némț, c. Gura-Bistricioarei).

v. *Adam*. — ¹*Jidov*.

²*Avrãm*, s. m.; t. de Botan.: sorte de prunier. Se aude mai ales în Moldova. „Prunul se mai ȃice și perj, și e de mai multe feluri: perj adevărat, perj alb, perj *avram*, goldan, curcuduș și porumbrel“ (I. Vasiliu, Vasluu, c. Țibănesci; cfr. G. Nicolau, Némț, c. Cracăoni; pr. N. Sandovici, Dorohou, c. Țirnavă).

Fructul se chiamă *avramă*.

„*Avrame* sînt un sofu de perje, cari se fac de mărimea unui măr-viesc și sînt rötunde, la culóre unele sînt roșii și remân așa pînă ce se trec, iar

alte sînt albe“ (V. Hornescu, Iași, c. Băiceni).

„*Avramele* sînt mari și gustöse“ (V. Lohan, Iași, c. Buciumi).

De unde să fie cuvîntul?

Negreșit, nemțesce un fel de mere se chiamă „ale lui *Avram*“, „*Abrahamsapfel*“ (Nemnich), și tot așa pentru prune s'ar fi putut nasce la Moldoveni numele *Avram* érašî după *Avram*; împregiurarea însă că:

a) o altă varietate de pruni, fórte apropiată de *avrami*, se numesce goldan, ceea ce se pare că se trage d'adrechtul din germanul „Gold=aur“;

b) grădinari Némți cată să se fi introdus cam de multisor în România;

c) finalul -an, mai ales în cuvinte străine, póte să trecă la Români în -am (Cuv. d. bătr. I p. 133, 219);

noi credem că *avram* nu este aci decât *auran*: un termen destul de modern, format de cătră horticultorii moldoveni prin analogiă cu *goldan*.

v. *Goldan*. — ³*Soldan*. — *Avrãmésă*.

Avrãmă (plur. *avrame*), s. f.; t. de Botan.: prune de Chypre. — v. ²*Avram*.

Avrãmésă s. *avrãméscă*, s. f.; 1°. t. de Botan.: gratiole, *Gratiola offic.*; 2°. t. de Mythol. popul.: une espèce de Fée. Afară de poesia poporană, rare-ori se ȃice în graiu numai *avrãmésă* sau *avrãméscă*, ci mai tot d'a-una printr'un nume compus: *avrãmésă (avrãméscă)*-cărstinésă (cristinésă) sau *avrãmésă*-și-cărstinésă.

„Buruéna *avrãméscă*-și-cristinésă, cu o singură rădăcină, *avrãmésca* face flóre albă pe 'mprejur și în mijloc galbenă, iar *cristinésca* nu înflorește de fel“ (N. Ludovic, Dobrogea, Tulcea, c. Niculițel).

Este dară greșită despărțirea ambilor

termini *avrămésă* și *cârstinésă* la Jipescu, Opincaru p. 74, prin alte bu-rueni de léc: „*avrămésă*, *tătinesă*, *vetricea*, *cârstinésă*...”

S. Manguică, în studiul său despre „Insemnătatea botaniceii românesce” (Familia 1874, No. 44 p. 524—525), povestese:

„Vrând-nevrând caută să începem cu *Avrămésca*-crestenésă și flóre-albastră, apoi cu odolén, leuștén și vitrinic, — căci tóte aceste plante forméză la olaltă o categoriă. Cele trei de'ntăiu sint tot-odată și đine (eroine de sóre), érá cele trei din urmă sint tot-odată și đei (eroi de sóre), despre cari ni-a păstrat poporul nostru următóarele mán-dre și clasice credințe:

„*Avrămésa* - și - crestenésă (gratiola offic. lat., gebräuchliches Gnadenkraut germ.) cresc la olaltă, dóě saũ mai multe ramuri din aceiași rădăcină (la un loc saũ una-dóě palme îndepăr-tate), unele ramuri înfloresc și altele nu, adecă sint sterpe. Ramurile sterpe se numesc crestenésă, cele înfloritóre *avrămésă*.

„Elenă Dălbocénu, muieré sciutóre din Oravița-montană, împreună cu tóte muierile sciutóre din Oravița și pregăur, spun: cum-că după credința poporului român *avrămésa*, crestănésă și odolén forméză o treime, și sint picate din Ele, din đinele milostive (miluite, îndurate, cari sint identice cu „eumenidele” grece și „grațiile” vechilor Romanî) și pentru aceia sint erburî tare lecutóre și ajutatóre. Odolén este bărbat între *avrămésă* și crestănésă și el le ține la olaltă.

„Tot Elena Dălbocénu și alte muierî sciutóre spun, cum-că și pînă astă-đi se vaită și plâng đinele milostive preste *avrămésă* și crestănésă, că li-aũ răpit împărăția din lume.

„Am reușit a descoperi dela Stana

Dobrescu și Iovana Milutin, muierî bē-trâne și sciutóre din Sasca, cum-că Zaria Milutin, nepotul cestei din urmă, mort deja înainte de vre-o 15 ani, fiind încă sub cameră, dar și sub societatea c. r. de drum de fer de stat, codrén, spre a păđi liveđile din délurile Sa-schei de cătră Cărbunariu (Kohldorf), într'o nópte ducéndu-se la acele liveđi spre a le păđi, a vėđut cum aũ venit đinele cete și érá cete de Ele, tóte albe luciũ îmbrăcate, sburând în aer, și in-volbându-se ca nourii în trecēt peste el (carele, vėđénd acest miracul, a că-đut cu fața la pămînt), aũ cântat ur-mătóarele versuri:

De n'ar fi *avrămésa*

Crestenésă

Și flóre-albastră,

N'ar fi în lume cruce de nevéstă,

Și atunci tótă lumea ar fi a nótră.

Și de n'ar fi odolén,

Leuștén

Și vitrinic,

N'ar mai fi în lume cruce de voinic.

„Respectivele muierî sciutóre spun cum-că fie-iertatul Zaria Milutin și mai multe a spus ce a aũdit cântând dela đine, dar dînsele le-aũ uitat.

„Se vede cum-că *avrămésa*, creste-nésă și flórea-albastră (iris germanica, die blaue Schwertlilie, numită româ-nesce și stăngenița vînătă) sint 3 eroine ceresci de lumină parte femeieescă, apoi odolén (valeriana officinalis, der ge-bräuchliche Baldrian), leuștén (Levisticum officinale, ligusticum, gebräuchli-cher Liebstöckel) și vitrinic (Doronicum, Gemswurz) sint trei eroi de sóre (de lumină, Lichthelden) parte bărbătésă.

„Din cele de pînă aci se vede apriat, cum-că *avrămésa* și crestenésă nu sint numai erburî, ci sint nesce đine în felul lor, și acesta se dovedesce și din aceea, cum-că muierile descântătóre din

Ciclova: Balaxone Covrig și altele, când pun cinstele (sacrificiile) pe lângă celelalte 7 ținute, chiamă întru ajutor și pe *avrămesc*, creștenesa și pe Ilie Cocișul. Apoi când se descântă de bubele dulci (Vierzicher), atunci se ȳice  ra :

Avrămésa, creștenesa,
Frumos  m s  pune-se
Și la osp t  tote bubele chiamă-se,
Numai pe bubele dulci nu le chiamase,
Aceste tare se m niase,
Și de necas de tot se uscaser.

„Apoi desc nt toarea cu degetul cel mare trage cruce peste bubele dulci din cap, ȳic nd: să se usce bubele! și duc ndu-se la coșul (hornul) casei asemenea trage cruce ȳic nd tot acele cuvinte.

„Drept aceste este documentat, cum-că *avrămésa* și creștenesa s nt ȳine, și ca t te ȳinele, ca și mama-p duriil etc., au erburil consacrate, menite lor, cari p rt  numele lor și cari erburil s nt f rte lecutitoare și scutitoare de rele.

„*Avrămésa* și creștenesa ferte se beu pentru durere de inimă (stomac stricat) și pentru tuse etc. Apoi c nd se int mpl  multe morți și nenorociri in casă, c nd copiii se speria din somn etc. atunci se afumă casa cu ele intru aș  mare credință : cum-că ajută mai mult dec t rugăciunile (moliftele) popei. Aceste plante după credința poporului constring spre dragoste, și s nt puternice desvolt toare de dragoste pentru  menii căror se desc nt  și cari le p rt  in s n la sine. Ele cresc la Sfinața numai pe o c st  in apropierea drumului de ling  Dunăre, fața de satul Milanovaț p r s t pe insula Dun riil, unde se vede in că biserică. ȳig ncele dela Ciclova montană, călătorind cu măgari la sate indep rtate pentru c știgul lor, cumpără aceste plante uscate (se culeg de muierile dela Sfinața in S m-

b ta Rusalelor, căci după credința poporului atunci culeser sint cu l c) și le v nd pentru gr u, cucuruz și l n  etc. peste sute de sate, p n  c tr  Lugoș, căci aceste plante s nt f rte c tute, pentru credința cea tare a poporului in ele, socotindu-le de erburil s nte. (Autorul acestui tratat călătorind, insoțit de d. Mihail Fometescu, chiar pentru aceste plante dela Oravița p n  la Sfinața in 8 Iuliu 1874, cu m na sa proprie le-a cules și a adus plantate in do  ole spre creștere și studiere).

„In urmă, din t te aceste deducem, cum-că *avrămésa* represintă : religiunea lui Avram (Moise, testamentul vechiu), creștenesa religiunea lui Christos (Crest al autorilor vechi romanil), și odolén represintă pe inuși Christos (valorianus), și t te trei form nd la olalt  o treime, odolén este bărbat in tre cele do  și le tine la olalt ...”

L s nd la o parte teoria mitologică cea f rte in doios  a lui Mangiuc , atragem atențiunea numai asupra credințelor poporane culeser de folkloristul b n șen.

Avrămésa ne in timpină des in capul c ntecelor.

Doina „Femeia cu minte” :

Frunđuliță *avr m s *,
Am muere scurtă, grósă,
Aleo ce p c toș !..

(G. D. T., Poes. pop. 272).

Doina „Ducă” :

F e verde *avr m s *,
Inimioara nu mă lasă
S tu ȳic „r m i s n toș !”...

(Ibid. 279).

Doina „Dragostele” :

Foicică *avr m s *,

Dumnegeu să te ferescă
De dragoste muierescă!.,

(Ibid. 302).

unde rima ne spune că trebui pusă
forma *avrămescă*.

Doină oltenescă :

Fôe verde *avrămescă*,
Aû plecat Olteni la cósă,
Ș'aû rămas Oltencele
Să'și păzescă casele. . .

(Vulpian, Texturi p. 11).

Doină din Bucovina :

Frunză verde *avrămescă*,
M'a cătat mórtea pe-acasă,
Eû la crâșmă după masă...

(Contimporanul, 1884 p. 533).

Alta tot de acolo :

Fôe verde *avrămescă*,
Pentru dragostile nóstre
A crescut un pom pe cóstă. . .

(ibid.)

Doină din Moldova :

Frunză verde *avrămasca*,
Ce mi'î drag pe lumea asta ?
Numai calul și nevasta. . .

(Elena Sevastos, Cântece 150).

Alta :

Frunză verde *avrămască*,
Cui îi dor să 'mbătrânescă,
Mergă 'n străini să trăescă...

(Ibid. 216).

În descântecul de „Lipitura și sburătorul“, adecă de succub și de incub, scâldându-se cu următoarele 9 buruieni :

Avrămescă,
cristinescă,
drăgan,

leuștén
și odolén,
mătrăgună,
sânge-de-nouè-frați,
iérba ciutei
și muma pădurii.
Cum se sparge târgul
așa să se spargă faptul,
și lipitura
și sburătorul..

(G. D. T., Poes. pop. 379).

Apoi în descântecul de „Mușcătură de șerpe“ se menționează „léc din *avrămescă*“ (ibid. 393).

„*Avrămescă*, tătănésă și sburătorea se întrebunțeză pentru om saû vita pocită din Iele saû Dinsele“ (I. Aldoi, Muscel, c. Voinesci).

„Tătănésă, *avrămescă* și cărstănésă, numite și ierburii din Iele, plante cu cari vrăjitoarele scaldă pe cei ce cred că sînt pociți din Sfintele ce umblă prin aer cu ciumpoiu, tóca și clopote înainte de cântatul cocoșului“ (R. Michailénu, Mehedinți, c. Vinjumar).

„Când e bolnav cine-va de sperietură, se afumă cu *avrămască* și critienescă“ (C. Decusară, Tecuci, c. Țigănesci).

„Iérba *avrămescă* se întrebunțeză pentru vătămătură“ (I. Petrescu, Botoșani, c. Brăteni).

„*Avrămescă*, buruénă ce crește în livede, ca de 2 centimetri, cu foi împreșurul trunchiului, bună pentru afumat la tóte bólele“ (M. Ciocâlteu, Dolj, c. Plenița).

„*Avrămescă*-cărstinésă, acéstă se culege înainte Rusaliilor de afumă femeile copiî cu ele când sînt bolnavi“ (G. Poppescu, Olt, c. Viișóra-Mărunței).

La monahul Porfirie, 1839 (ap. Tocilescu, Rev. an II, vol. 3, p. 387) : „Babele și bobarii învață pe ómenî să porțe usturoiul trei căței în pungă, curea, brău, ca să nu'î bantuescă Elele.

O buruénă rădăcină de odolén, rădăcină *avrămésă* - cãrstinésă, asemenea să pórte, că nu pot a se apropiea de ei Măestrelé, pe care đic minciúnósele vrăjitóre că le-au auđit cãntãnd în rës-pãntiil aceste vorbe: De n'ar fi *avră-mésă* - cãrstinésă, ar fi tótã lumea a nóstrã!..“

Din cele de mai sus resultã cu de-plinã siguranță cã:

1°. Termenul botanic *avrămésă* sau *avrăméscă*, ba și cel compus cu cãr-stinésă, este de o potrivã respãndit la toți Romãniil, în Moldova, în Mun-tenia și peste Carpați;

2°. Pretutindenea la Romãni acéstã plantã e privitã nu numai ca o bu-ruénã de léc, dar ca sfintã și chïar ca un fel de đinã, ca o fințã mito-logicã.

În unele părți din Moldova, alãturi cu *avrămască*-cristinésã se mai menționézã și o plantã óre-care ada-mascã (V. Ionescu, Vasluu, c. Dã-nesci). De aci însă nu urmézã, dupã cum crede d. Mangiucã, cã acești ter-menii se trag d'a-dreptul din numile: Avram, Crist, Adam, ci se póte ca ei să se fi nãscut din alți termenii eterogenii prin așa đisa etimologiã po-poranã (Volksetymologie), dupã cum, bunã-órá, din „mandragora“ Francesii au făcut „main-de-gloire“ și pe đina „Maglore“, carii totuși n'au a face gene-ticesce nici cu „main“, nici cu „gloire“.

Cum-cã *avrămesa* este „Gratiola off.“, nu póte fi nici o îndoelã, deși unii më asigurã cã e „Ajuga Laxmanni“, adecã „barba-boerului“. *Avrămesa* se mai đice în popor veninãriță și milostivã, numele cest din urmã fiind o învede-ratã traducere din „gratiola“, ca și ger-manul „Gnadenkraut“. Dar dupã cum Romãniil lingã „milostiva“ au pe *avră-mésã*, tot așa Germaniil lingã „Gnaden-

kraut“ au pe Aurin și Aurian (Grimm), iar bulgãresce aceiași plantã se numesce „div-avran“, adecã „a-vran selbatec“ (Bogorov). Aurin, Aurian, avran și avram în *avrămésă* este unul și același termen botanic, care n'are nemic a împãrți cu biblicul patriarc Avram, ci ne duce drept la latinul aurum, de unde trebuia să fi fost în latinitatea rusticã adjectivul aurina prin analogiã cu argentina și cuprina. În a-devër, în provențala ne întimpinã au-rin „qui est d'or, doré“, bunã-órá într'un vechiu text la Raynouard (Lex. II, 144): „aurin, que es en achi com a fuoc or=qui est ainsî que l'or au feu“. Frunzele grațiolei — ne spune Cazin — sînt verđi gãlbui (vert jaunãtre), iar florile albe gãlbui (blanc jaunãtre), ast-fel cã epitetul au-rina se potrivește cu acéstã plantã. Dintr'o causã analógã, planta „poten-tilla anserina“ s'a numit franțuzesce „argentine“ și spaniolesce „arjentina“. Din latina rusticã, termenul botanic aurina a trecut pe de o parte prin împrumut la Germanii, ca și numirile mai multor altor plante, în carii de asemenea femininul a devenit masculin, de exemplu „valeriana = Baldrian“, „gentiana=Enzian“ etc., iar pe de altã parte, prin moștenire, el a rãmas la Romãni, dela carii l'au împrumutat apoi Bulgariil. Din prototipul aurina s'a nãscut la noi de 'ntãiu o formã am-plificatã aurãnésã, dupã cum din numele plantei „tatinã“ s'a făcut „tã-tãnesã“, iar pe urmã *avrămésă* și *avră-méscă* priu etimologiã poporanã dela Avram. Este de observat cã Bulgariil împrumutarã pe aurina dela Romãni într'o epocã anteriorã prefacerii în *avrămésă*.

Latinesce sufixul -ino putea să fie tonic și netonic. Deși în latina clasicã

el este netonic în „cùprinus“, totuși în cea rustică putea să fi fost și tonic, căci alt-fel nu s'ar explica provențalul „aurin“ și francesul „argentin“. Sînt dară de o potrivă cu putință ambele prototipuri latine : a u r i n a și à u r i n a. La Români cată să fi fost cel mai corect : à u r i n a, adecă a u r e n ă sau chiar a u r ă n ă, întocmai ca „gâlbena“ și „gâlbănă“ din latinul „gâlbina“, fiind-că numai din acest prototip se desfășură, fără nici o pedecă, atât *avrămésa* precum și bulgarul a v r a n. Vom vedé însă mai jos că în Italia aũ fost ambele prototipuri latine : à u r i n a și a u r i n a.

Cel-lalt termen latin botanic : „Gratiola“, de asemenea rustic, căci în latinitatea clasică el nu ne întimpină de loc, este un deminutiv din „Gratia“, care însemna „ἡ χάρις“, „dîna“, „Fée“, ast-fel că s'ar puté traduce romănesce prin „dînișoră“ și ne arată că rolul cel feeric al *avrămesei* își are începutul deja în legendele mitologice ale vechilor Romani.

Latinul rustic a u r i n a, adecă à u r i n a și a u r i n a, afară de Români s'a mai păstrat și în limba sardă, prețiosul dialect intermediar între italiana și între spaniôla; dar acolo numai cu sensul cel mitologic, nu și cu cel botanic. În sarda dis à u r a corespunde italianului „dis-grazia“, adecă à u r a = „gratia“. Acest à u r a, remas deosebit ca substantiv feminin și care este o scurtare din à u r i n a, a trecut la înțelesul de „spirito maligno“, drăcôică, dîna rea, și alătura cu el, avënd același sens, există la Sarđi a v r i n a = a u r i n a, de unde apoi verbul a v r i n a r e „cogliere cattivo spirito“, a se îndrăci, a fi pocit de Iele. Nesciind ce să facă cu aceste à u r a, a v r i n a, a v r i n a r e, filologul sard Spano (Vocab. sardo p. 100, 102) le identifică cu italianul „pa-

ura (=lat. pavorem)“, dar tot-o-dată ȕice că sînt „voce greca“, fără a ne spune totuși care anume. Sarđii aũ și pe „paura“, însă numai cu sensul cel obicînuit de „frică“, și la însuși Spano, în partea cea italiano-sardă a vocabularului seũ (p. 311), „paura“ se traduce în tôte dialectele sarde — cel logodores, cel meridional și cel nordic — prin „paura“ și prin metateticul „parua“, nici-decum prin a u r a sau a v r i n a, ceea ce dovedesce că acestora din urmă Spano le-a adaos într'un mod arbitrar sensul de „paura“ pentru hatărul etimologiei.

v. *Cărstănesă*. — ² *Milostivă*. — *Tătănêsă*.

A-vrēmî, adv.; de temps en temps, par intervalles. Frumos adverb, care ne întimpină la Coresi, Omiliar 1580, quatern. II p. 2 : „multă trudă și us-tenelă au, iară dulcêtă puțină și a-vrēmî...“

v. *A*. — *Vreme*.

Avrëntie. — v. *Arvinte*.

Avric s. **Avrig**, n. pr. m. top.; nom d'une terre en Transylvanie. Acest mare sat curat romănesc din regiunea Sibiului se chiamă săsesce *Frek*, unguresce *Fellek*, și se bănuia altă dată, fără nici o umbră de probă, cum-că Goții ar fi avut aci un templu în onórea ȕeiței germane *Freya* (Windisch, Geogr. d. Siebenb. 1790 p. 234). Intru cât din slavicul „Lavrentie (= Laurentius)“ Romanii aũ făcut „Avrente“, *Avric* ni se pare a nu fi alt ce-va decât o romănisare a formei slave deminutive a aceluiași nume : *Lavrik* (Moroškin, Славянскій именовъ p. 109). La Ruteni *lavrik* se chiamă și „melcul“ (ȕelechowski, Wtb. I, 395). Importanța istorică a acesteĩ

localităţii este numai d'ora că acolo s'a născut vestitul Lazăr, dascălul lui He-liade şi căruia—cu drept său cu ne-drept—i se atribue întemeierea şcolii româneşti în Muntenia după epoca fa-nariotică.

Const. Golescu, Insemnare a călătoria, 1826 p. 16: „*Avric*. Acésta este moşia a baronului Brukenal, carele are o grădină din céle d'intâi ce am văzut, întru care are seturi foarte frumoase, scări de piatră mari pe acele seturi, havuzuri cu şadrivanuri, apă curgătoare care curge prin multe locuri ale grădini, din care fac şi un frumos cataract etc.“

v. *Arvinte*.

Avrig. — v. *Avric*.

Avril. — v. *Prier*.

¹**Avût**, -ă, adj.; le part. passé d'a m pris comme adjectif: 1° riche, opulent; 2° copieux, abondant. Acela care are mult. Bogat. Cihac (I, 11) aduce cu acelaşi sens pe compusul în avut şi pe avutor, două cuvinte necunoscute nouă.

Balada „Constantin Brâncovanul“:

Că de mult ce eşti *avut*,
Bani de aur ai bătut...

Proverb la Jipescu, Opincaru p. 141:
„tot grasu e frumos şi tot *avutu* — cinstit“.

Cu sensul de „copieux“, la A. Pann, Erotocrit p. 50:

Fiul meu! din ce pricină eşti atât de întristat?
Ce ai? ce te chinuesce într'atât de te ai uscat?
Veđ că te-ai lăsat cu totul de *avutele* plimbări,
Ai părăsit vinătoarea, nu mai mergi la adu-nări...

v. ²*Avut*.

²**Avût** (plur. *avuturi*), s. n.; le part. passé d'a m pris comme substantif: avoir, bien, fortune. Sinonim cu substantivul a vere, nu cu avuţiă.

Biblia Şerban-vodă, 1688 (Genes. XIII, 6):

... şi nu-i încă-pé pre dâşii pământulă a lăcui într'un locă, pentru că era *avuturile* loră multe...

... et non capiebat eos terra, ut habitarent simul, quoniam erat substantia eorum multa...

Caragea, Legiuire 1818 p. 44: „Murind tatăl şi rămâind fată neinzestrată şi *avut* părintesc, datoriu ăste fratele să o înzestreze din acest *avut*... Încă şi când nu va rămâne nici un *avut*, datoriu ăste şi atunci fratele să o înzestreze dintr'ale sale“.

Zilot, Cron. p. 30: „încât temându-se să nu păţă cum au păţit Tîrgul-Jiului, au început atât boerii cât şi din ne-guţătorii a se răspândi cu familiile şi *avutul* lor...“

Ibid. p. 71:

Acum cè mai întâlu să facem, ticăloşii,
La reu ce n'au păţit nici moşii, nici strămoşii?
De mărfuri, de copii, d'*avuturi*, de viaţă,
De ori-care gândim, inima ne îngheţă...

I. Văcărescu, p. 333:

Să'ţi fie milă! să'ţi faci pomană!
Cu o săracă, cu o sirmană,
Cării nădejdea şi tot *avutul*
E ajutorul ce'i dă cerşutul...

Doină oltenescă:

Tot *avutul* din bordeu
Mă pe vatră un coteu
Ş'un tăciune stins de teiu
Şi cenuşă n'tr'un oleu...

(Alex., Poes. pop. 2 285).

v. ¹*Avut*. — *Avere*.

Avutòr, -óre. — v. ¹*Avut*.

Avuțesc (*avuțit, avuțire*), v.; en-richir. Formă poporană, care circulază alături cu compusul în *avutuțesc*.

Jipescu, Opincaru p. 82; „Jidovu, care, în adevăru lucrului, în nici o țară n'are mai nici o îndatorire, dar drepturi câte vrei pēste tot, e 'nțeleș că se pōte lesne *avuți*...”

Participiul *avuțit* ne întimpină în loc de *inavuțit* cu sensul de „riche” la Costache Stamati, Muza I, p. 344:

Pe acele mănioșe

Și tonōse,

Fie cât de *avuțite* și frumōse,

Care pe a lor bărbați după ce'i inebunesc

Și de tot îi terfelesc,

Āpoi îi pun în cotruță,

Dāndu-le și o vārguță...

v. 1· *Avut. — Avuțică.*

Avuțică (plur. *avuție* s. *avuții*), s. f.; richesse. Bogățiă. În graiul vechiu se dicea cu același sens bunătate.

Moxa, 1620, p. 358: „numai ce bé și mânca cu alăpțe și cu măscornicii, și mulți cu *avuție* ucise fără de vină de le lua bunătatiă...”

Avuțică însemneză în genere o avere mare.

Ureche, Letop. I p. 192: „(Ion-vodă) băgat'ău în foc de viū pre Vlădica Gheorghie de aū ars, dāndu'ī vină de sodomie, auzind că are *avuție*...”

Șiapte taīne, 1644 p. 78: „dup' acé să sculă acestū boiarinū și'șū inpărți toată *avuția* preoților...”

Pravila Moldov. 1646 f. 28 b.: „De vrēme ce Petrū, ce să dzice, ș'au lāsati *avuția* lui Pavelū să să hrānescă cātăva vrēme și atunciă să o moșnenescă Ioan, oare acestū Ioanū numai singurū cu voia sa și fără voia giudețului va scoate afară pre Pavelū dentr'acé *aviare*?...”

Mitropolitul Dosofteiu, Synaxar 1683,

Dec. 4, f. 192 b: „în ce chipū dorescū bogătașii să aibā cuconi pre urmă la *avuția* lorū, așia și filosofii la dāscăliă lorū dorescū să lase ucenicī pre urmă...”

Nic. Costin, Letop. II p. 29: „aū început a omori Pașii și a le lua *avuția*...”

Același p. 77: „*Avuția* lui aū rămas la mână cui n'ău gândit...”

Nic. Muste, Letop. III p. 13: „aū dat ce aū avut până când n'ău găsit ce mai lua dela dānsul din *avuția* cea multă...”

A. Odobescu, Mihnea-vodă 1860, p. 20: „Ei! spuneți acuma, boiarī d-vōstră, nu'ī așa că *avuțile* 's amăgitōre?...”

Construcțiunii prepoziționale cu *de*, *la* și *pre*:

Nic. Costin, Letop. II p. 120: „Aū intrat Moscalii în cetate de s'ău im-plut de *avuție*...”

Ibid. p. 21: „(Duca-vodă) la com la *avuție* și el și Doamna sa...”

Moxa, 1620, p. 372: „așa ăaste cine are minte slobodă și nu e iubitōrū la *avuție*...”; și tot acolo: „inimă lacomă și iubitōare la *avuție*...”

Ibid. p. 385: „nu avé lăcomie pre *avuție*...”

v. *Am. — 2· Avut. — ică.*

Avuțit, -ă. — v. Avuțesc.

1· **Az**, t. d'ancienne chancellerie: moi, je. Paleo-slavicul азъ „ego”, pe care unii, în vechile zapise, chiar fără a sci o vorbă slavonesce, îl întrebunțau în loc de eū. Așa într'un act moldovenesc din 1677 (A. I. R. III, 251) se citesc următōrele iscălituri:

„Az Ștefan Vulpe armaș m'am tāmplat.

„Az Costin Zota iscal.

„Az Ion V(ătav) iscal.

„Az Ursul Doțul m'am tāmplat, iscal.

„Și am scris e u Radul Logofetul...“
v. *Eñi*.

²*Az.* — v. *Haz*.

Azàc s. **Azàp**, t. de Géogr.: Azov. Oraș pe riul Don, în apropiere de Marea-de-Azov, care aparținuse Tătarilor, apoi Turcilor, trecând în sfârșit la Ruși în 1774. Turcesce *A z a k*. Se menționează nu o dată în cronicile românești.

Sub raportul fonetic e foarte interesantă forma *Azap* în loc de *Azac*.

Ion Neculce, Letop. II p. 250: „Muscalii încă bătuse la acea vreme cetatea *Azacul* și era să mERGă și la Crâm...”

Nic. Costin, Letop. II p. 119: „să dea (Turcii Muscalilor) și cetatea *Azapul*, și să surpe și cetatea cea nouă ce'i la hotar despre Crâm...”

O coloniă din *Azap* întemeiase într'o epocă destul de depărtată un sat în Basarabia, în regiunea Lăpușnei, numit *A z à p e n i*, despre care vorbește un cronist din 1552 (Melchisedec, Chr. Romanului, I p. 187).

v. *C*.

Azàș. — v. *Hazaș*.

Azbùche, s. f.; alphabet, abécédaire. *A z ù - b u k i*, numile primelor două litere din alfabetul paleo-slavic. Cu sens de alfabet, ca și forma *azbucóvnă* (Cihac), acest cuvânt s'a întrebuințat la noi pînă la înlocuirea prOSPÉTĂ încă a scrierii cirilice prin cea latină.

Mitropolitul Dosofteiu, Synaxar 1683, f. 123 b (Mai 11): „(Meftodii) deprinsă limba slovenescă și slovele *azbukilor* îi face cu fratele său cu svântul Kirilă”.

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom.) p. 6: „Deci fiete-care cuvânt străin și neînțeles, or-unde înainte țar eși după rîndul *azbukelor*, și după numărul feteilor, la scară il ciarcă...”

Alexandri, Iorgu dela Sadagura, act I sc. 7: „Ian mai spune-ne ce-va de Iorgu... ce-o mai făcut el pe-acolo pin țara Némțului?... ce-o mai învățat?... trebuie să fie acu plin de *azbuch* ca un stup...”

v. *Az.* — *Alfavită*. — *Buche*.

Azbucóvnă. — v. *Azbuche*.

A-zèce. — v. *A-dece*.

Azim. — v. *Azimă*.

Azimă, s. f.; 1° t. ecclési.: pain a-zyne, hostie; 2° pain non fermenté, fouace; 3° doux, non fermenté (en parlant du chou). Grecul ἄζυμος, trecut mai în toate limbile europene. În sensul al doilea, care e cel mai poporan, este sinonim cu turtă și cu pogace.

Deși *z* în *azimă* nu derivă din *d*, totuși Moldovenii și Bănățenii rostesc *adzimă* = *adzimă*.

Palia din 1582 (ap. Cipariu, Anal. 73), Exod. XXIII, 15:

Sărbătoria *adzi-melor*ă să o țineți. În șapte zile să mâncați pâine *adzimă*...

Festum a z y m o r u m servate facere. Septem diebus edetis a z y m a...

Mitropolitul Dosofteiu, Paremiar 1683, Iulie 20, f. 21 b (Regn. I. III, XIX, 6):

...și adecă la căpătăiul său *adzimă* de alac și urcoră cu apă...

...et ecce ad caput ejus subcineritius siliginus et lecythus aquae...

în contextul grec: ἄζυμους (ăzros).

Nic. Muste, Letop. III p. 134: „aș spus (Evreii) de ce trebă le este sângele, zicând că la nașterea copiilor lor le ung ochii copiilor cu de acel sânge, și mai ung și pragurile ușilor și pun în *azimele* lor ce fac la sărbătorile Paștilor...”

Vrancea, Sultănică p. 222: „mănâncă din același castron, sorb cu aceeași lingură, rup din aceeași *azimă*, din aceeași turtă caldă...”

În graiul poporan *azimă* se scurtéază adesea în *azmă*, sau chiar se aude *asmă*.

„*Azmă* poporul din localitate ȳice la pâinea nedospită, turtă cóptă în spuȳă, și în genere la orice mâncare neacrită, dar mai cu sémă la varȳă crudă, neacrită, cum se ȳea din grădină, gătită cu carne sau altfel, de ex. țerancele ȳic: astăȳi am gătit varȳă *azmă* cu carne, sau varȳă *azmă* cu oțet (salată), adecă: varȳă neacrită. Varză *azmă* mai ȳice și la varȳă acră, însă negătită, adecă cum o scóte din puțină, o tócă mărunț și o mănâncă astfel cu zéma ei“ (I. Poppescu, Dolj, c. Băilescă).

În dicționar și la Cihac ne întimpină adjectivul masculin *azim*, pe pe care noi nu l'am găsit nici în grai, nici în texturi, ci numai forma feminină. Une-oră se ȳice *azimă* și la plural, ca și când ar fi un adjectiv nedeclinabil, bună-óră: „scoverȳi dospite, scoverȳi *azmă*“ (R. Simu, Trans., c. Orlat).

Despre *azima* dela nunțurile poporane vorbesce S. F. Marian, Nunta p. 431: „Mirésă, după ce se sue în car să plece la biserică ca să se cunune, se uită spre răsărit și ȳice: „un porum. bel și o porumbiță“, adică ca să facă numai un băiet și o fată; apoi începe a plânge, ca să aȳbă noroc la seminat de cânepă; ér nuna îi pune pe cap o *azimă* și pe *azimă* sare și un pahar cu vin, rupe după aceea din *azimă* și dă puțină miresei să mănânce, restul din *azimă* îl rupe în mai multe bucăți și le aruncă în cele patru părți, vinul rēmas de asemenea. Când aruncă pre cest din urmă ȳice: n'arunc *azimă* și vin, ci sārăcia. Din *azima* aruncată este bine să mănânce fetele mari, căci se vor mărita curând...”

Azimă u m b l ă t ó r e este subiectul, sau mai bine finalul unui admirabil basm românesc din Banat (Familia, 1883 p. 97—100), în care ne apar trei frați, primii doi reș, cel mai mic bun; când cei de'ntăiu doi sārăcesc, pedepsiți de Dumneȳeu pentru reutatea lor, cel mai mic se 'ncercă a'i ajuta pe rind pe amindoi și nu póte, căci *azima* u m b l ă t ó r e se 'ntórc la omul cel bun:

„— Tu nevéstă, fă o *azimă* de făină de cea mai albă, cernută prin sita cea désă, pune în mijlocul ei toțȳ galbenii din punga ceia, și de socoți mai pune vr'o doi, să o dăm de merinde la bietul frate-mio, îi va prinde bine pe cale și a-casă.

„Muierea se 'nvoiesce pré bucurósă; da nu mai face o *azimă* de grău curat cernută prin sita cea désă, da nu o umple cu galbină, da nu o cóce chiar după cum se înțelesese cu bărbatu-so, de gândiaș ca să o mănâncă cu ochii.

„O pun în traistă la fratele ce era gata de cale; dar ce să veȳi? a doua ȳi *azima* fu ierășȳi la luntrașul pe mésă, care scóse galbinii din ea precum i-auș și băgat. Iétă însă cum îi veni ierășȳi în mână:

„Frate-so cel mijlociú o dete la un plugar pe o bucată de mălaiu, că i se părea pré grea în traistă, și vedēnd'o atât de grea cugeta că nu-i cóptă bine. Plugarul, avēnd și el frică că n'o fi cóptă, de aceea-i așa grea, o dase la ȳiganul să-i ascuță ferele plugului pentru ea, ȳicēnd că banș n'are de unde-i da. ȳiganul avea de trecut Dunărea să-ș aducă cărbuni, și neavēnd nici el banș, apoi sciind că luntrașul e om de omeniă, nu face mult din banș, îi duse luntrașului *azima*, care numai cu o ȳi mai 'nainte fu cóptă în cuptorul lui.

„P'atunci se vede că rēmana binele numai la cei vrednici de el; óre și aȳi e tot așa?“

v. ^{1,2} *Azimiórá*. — *Turtă*. — ² *Burcă*.

¹ *Azimiórá*, s. f.; petite fouace. De-minutiv din a z i m ă. Se contrace unele în *azmiórá*. *Turtișórá*. Sub această formă, cuvântul a pierdut orice sens bisericesc și e foarte des în poezia populară.

Ispirescu, basmul „Câtea'n varză” (Col. I. Tr. 1882 p. 127):

„— Babo! babușcă! Scól' de'mi dă ce-va de mâncare, că mă sfârșesc de tot.

„— Ce să'ți dau, omule? ce să'ți dau acum la miezul nopții?”

„— Scól' și fă barim o *azimiórá*, că étă sint pocălit de tot...”

A. Pann, Moș-Albu, I p. 14:

Maî dibuind pe alături, dau și peste un vas
plin
De o *azimiórá* caldă și de o ploscă cu vin...

Doină muntenescă:

A plecat neica la țeră
Și nu mi-a spus de a-seră
Ca să'i fac o *azimiórá*,
S'o d o s p e s c la ț i ț i ș ó r ă
Și s'o c o c la inimiórá...

(G. D. T., Poes. pop. 317).

Balada „Tudorel”:

Și coșare mătura,
Făióra c'aduna,
D'o *azimiórá*
Că'i făcea...

(ibid. 670).

Balada „Cucul și turturica”:

Dă'mi tu bună pace,
Că, de, m'oiu preface
Azimiórá 'n vatră
Cu lacrimi udată
Și de foc uscată...

Doină din Bucovina:

Tórnă grău, tórnă săcară,
Ca să facă *azimiórá*...

(Marian, Buc. II, 129).

v. *Azimă*.

² *Azimiórá*, s. f.; t. de Botan.: sorte de champignon ou agaric comestible.

„*Azimiórá* este un fel de burete sau ciupercă, deosebită de bureții numiți: hribi, chitărci, bureți iuți, pânișóre, ghebe, călugărași, zbărciogii etc.” (S. Constantiniu, Némț, c. Dómna).

v. ² *Burete*. — ¹ *Azimiórá*.

Azi. — v. *Aț*.

Azlu. — v. *Mazil*.

Azmân. — v. *Asman*.

Azmă. — v. *Azimă*.

Azmiórá. — v. ¹ *Azimiórá*.

Azuga, n. pr. top. f.; un village en Valachie. La 1862 Frunțescu, Dict. top. 14, țicea: „*Azuga*, munte în județul Prahova plașul Prahova; finetele sale produc cașcaval foarte bun”. Astăzi, pe lângă brânzetură, în *Azuga* este o fabrică de sticlării și o fabrică de postavuri, în giurul cărora, pe lângă ciobani de mai 'nainte, se 'ndesă o mulțime de meșteșugari. *Azuga*, aspirat *Hazuga*, este un nume curat unguresc. Deja în secolii XIII—XV exista în părțile neromănesci ale Ungariei localități numite *Hazuga* și *Hozuga* (Fejér, Cod. diplom. IV, 3, 454; VII, 3, 146; X, 6, 271).

v. ¹ *Ungur*.

Ă

Ă, Â, lettre et voyelle. Ca litere, aceste două vocale erau reprezentate în grafica română cirilică prin Ѡ=ă și ж=â. Ca sunuri, ele sînt vocale obscure, a căroră deosebire e cu atât mai a-nevoe de limpedit, cu cât în vechile texturi, în cărți și'n zapise din toate provinciile daco-române, ambele mereu se confundă și foarte adesea se întrebuintează una în loc de alta.

1° Ă, â, ca litere.

Cel de 'ntăiu Român, carele s'a încercat într'un mod conscient a aplica limbii românesce grafica latină, marele logofet moldovenesc Luca Stroici (ap. Sarnicki, Statuta y Metrica, Kraków, 1594, p. 1224), scriea:

parintele=ПЪРИНТИЛЕ,

swinçaske=СВИНЦЪСКЪ,

ke=къ,

înpereçia=ПЪРЪЖИЦА,

pemîntu=ПЪМЪНТЪ,

penia=ПЪНИНЪ sau ПЪНИНЪ,

leşem=ЛЪСЪЖМЪ.

Contextul cirilic l'am pus după Omi-

Â

liarul Coresian din 1580, contimpurén cu lucrarea lui Stroici. Prin urmare, atât pentru Ѡ precum și pentru ж ne întimpină de o potrivă transcripțiunea latină cu e; pentru ж însă vedem odată i, iar pentru Ѡ éráși odată a, ceea ce dovedesce că Stroici simția deosebirea între ambele sunuri, dar nu putea să nimerescă o literă latină potrivită pentru fie-care din ele.

Anonimul Lugoșén circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 419 sqq.) transcrie pretutindenea pe Ѡ și ж prin e, fie simplu, fie cu o virgulă d'asupra: mër vèratec, mër kènyèsk, mër de sfènt Pietru, mër vèrgat, prèndzesk, papè etc.

Cam tot așa scriea cei-lalți doi Bănățeni, Stefan Fogarasi din 1647 și Haliciu din 1674 (Cuv. d. bătr. II, 726; Col. I. Tr. 1883 p. 413), transcriind pe Ѡ și pe ж, ba pînă și pe inițialul Ѡ, prin același e: kent szenetate, astep-tem, rugem, en Tatel, szvent etc.

În același mod scriea la 1697 Transilvănénul Ion Viski (Fóia Transilvania, 1875 p. 143 sqq.): leudà, redikà, kentà, kend, ket, pekure, va remene, gendeszk, ameresk etc.

Domnița Ilinca, nepoța lui Mihaïu-Vitézul, al cărei autograf a se vedea mai sus (p. 3), scria la 1660: „Pâtrasko Vodă“, întrebuintând cea de'ntăiu, întru cât scim noi, pentru vocala obscură pe *a* cu accentul circumflex.

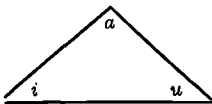
Nu mai vorbim despre transcrierea grafică latino-română din secolul XVIII și mai încóce, constatând numai că pe toți transcriitorii îi încurca quasi-identitatea ambelor sunuri.

Intru cât se atinge de dialectul macedo-român, apoi transcripțiunea lui cea cu litere grecesci de către Kavalliotis, (1770) și de către Daniel (1802) nu ne dă pentru vocala obscură decât semnul α ; $\mu\alpha\nu\alpha$ = mână, $\beta\alpha\rho\tau\sigma\sigma\upsilon$ = vârtos, $\gamma\alpha\rho\alpha\nu\upsilon$ = grâu, $\mu\alpha\tau\zeta\alpha\rho\epsilon$ = mađare etc.

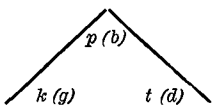
II. Ț, â, ca sunuri.

1°. Fisiologia vocalei obscure.

Totalitatea materialului fonetic al limbei omenesci se grupază în trei treunghiuri: vocalic, consonantic și consono-vocalic. Treunghiul vocalic cuprinde trei vocale fundamentale, din cari se desfășură apoi toate celelalte secundare:

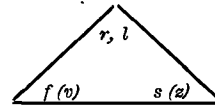

Treunghiul consonantic cuprinde tipul gutural, tipul dental și tipul labial:

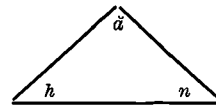

In fine, treunghiul consono-vocalic

cuprinde tipul labial, tipul liquid și tipul lingual:

Afară din fie-care din aceste treunghiuri rămâne câte un son obscur, confus, reu determinat, și anume: peste treunghiul vocalic *ă*, peste treunghiul consonantic *h* și peste treunghiul consono-vocalic *n*, cari astfel formază la un loc al patrulea treunghiū suplimentar:

Este interesant, că aceste trei sunuri confuze se află împreunate într'o interjecțiune comună aprópe tuturor popórelor: *hăn* sau *hăm*, la Francesi *heim* sau *hein*, la Germani *hm*, la Bohemi și la Poloni *hum*, la vechii Romani *hem*, în sanscrita *hum* etc.; o interjecțiune pe care Tylor o găsește în America la Caraiți ca *hwn*, și 'n Africa la Yorubi ca *huyy*.

Plecând dela această sistemă generală antropologică a materialului fonetic (cfr. studiul meu „Clasificațiunea sunurilor“ în Col. I. Tr. 1882 p. 193 sqq.), ni se lămuresce dela sineși fisiologia vocalei obscure în limba română. Cele trei sunuri obscure din al patrulea treunghiū putând lesne să se amestece unul cu altul, de vreme ce câte-trele sînt de o potrivă confuze, vocala cea obscură ni se presintă sub trei forme:

1°. neamestecată, adecă numai vocalică: $\mathfrak{h}$ în „păcat“;

2°. guturalisată prin amestec cu *h*: $\mathfrak{h}$ în „ăla=hăla“ sau $\mathfrak{h}$ lingă un *r*: „rămă“, „cârd“ etc., acest *r* (*đ*) cuprindând în sine un element gutural;

3°. nasalizată prin amestec cu *n*: **κ** în „câne“ sau în „gând“, **⤴** în „inger“.

În grafica românească vocala obscură cea neamestecată se reprezintă tot-d'una prin semnul **ă** (**κ**); cea nasalizată, prin semnele **â** (**κ**) sau **î** (**⤴**); cea guturalizată, prin unul din cele două semne **â** și **â**.

Fisiologicesc dară nu sînt la noi numai două vocale obscure, ci trei: simplă, guturală și nasală; ba s'ar mai pute deosebi o nuanță nasalo-guturală, atunci când **â** e pus între *r* și *n* ca în „curând“.

Guturalul **â** este în limba română un fenomen numai fiziologic. Nasalul **â** și simplul **ă** mai au încă, pe d'asupra, o mare însemnătate istorică.

2°. Istoria sonului **κ**.

Molnar (Walach. Sprachl. 1788) scrie: *ëndemāēnatek*, *ëndèrèpnik*. *ēnkāētinel*, *sèptēmāēnè* etc., adecă pentru **κ** și pentru inițialul **⤴** pune de o potrivă pe *e* cu virgula d'asupra, iar pentru **κ** pe *ae* cu o lungă trăsură d'asupra; el observă totuși (pag. 4—5) că **κ** și **⤴** sînt vocale nasale: „ganz durch die Nase, stark durch die Nase ausgesprochen“, pe când **κ** nu e decât un fel de *e* neisprăvit sau neîntărit prin accent, ca în germanul „Wucherer, Wucherei“, astfel că ar fi fost logic ca Molnar să scrie numai pe **κ** prin *e*, iar pe **⤴** și pe **κ** prin *āē*.

Despre inițialul **⤴**=*i* noi vom avea a vorbi pe larg la locul său. El este o vocală nasală atât de scurtă sau atât de slabă, încât la Macedo-români se suprimă cu desăvîrșire în graiu: *ngropu* = *îngrop*, *nvețu* = *învêț*, *nchădicu* = *împedec* etc., iar la Daco-români se elide după o altă vocală: *mê'ngrop*,

te *'nvêț*, *vê 'mpedec*. Vocala cea medială **κ**=*â*, care e și finală după cum vom vedea îndată, este din contra mai lungă sau mai tare decât **κ**=*ă*. Dar să fie ea oare în adevăr nasală? Iată ceștiunea cea importantă; și mai ales: să fie ea oare în adevăr nasală acolo unde *n* nu se aude de loc, ca în „cât = quantum“ și „atât = tantum“?

Înlăturăm din discuțiune Codicele Voronețian și Psaltirea Șcheiană, două texturi de pe la 1550, poate și mai vechi, scrise cam în aceiași epocă și'n aceiași regiune daco-română, probabil în partea apusună a Transilvaniei. Ambele aceste monumente lingvistice cunosc litera **κ**, negreșit din manuscrise românesce anterioare, dar o întrebunțază abia de două-trei ori prin scăpare din vedere, astfel că se poate dice că ele n'o întrebunțază de loc, adecă nu cunosc însuși sonul: se vede că în graiul din acea regiune **κ** ajunsese deja a se contopi cu **κ**. Codicele Voronețian și Psaltirea Șcheiană au pentru vocala obscură peste tot, afară de cele două-trei excepțiuni, numai litera **κ**: *БѦКНДШ*, *БѦНДШ*; *КѦТШ*, *ПѦМѦНТШ*, *СѦНѦЕ*, *КѦЕѦНТШ*, *МѦНѦ* etc. Lipsa lui **κ** în aceste două texturi este, neapărat, o particularitate dialectală interesantă, dar nu atinge întru nimic nici vechimea, nici respândirea, nici natura acestui son în aproape totalitatea limbei române.

Înlăturând dară Codicele Voronețian și Psaltirea Șcheiană, noi găsim pe **κ** întrebunțat într'un mod mai mult sau mai puțin sistematic în toate texturile românesce — moldovene, muntene, ardeleni și bănățene — din cari s'au reproduș extracte în Crestomatia lui Cipariu. Dar ceea ce mai cu samă ne uimește în toate aceste texturi, este că întrebunțarea cea mai tipică a lui **κ** e tocmai la sfîrșitul unui cuvînt, adecă acolo unde noi, după rostirea cea obicînită de

astăzi, nu ne putem închipui o vocală nasală. Așa la Coresi din 1570 – 80, în Palia din 1582, în Noul Testament din 1648, în Psaltirea din 1651, apoi la mitropoliții Varlam și Dosofteiu, la logofetul Eustratie etc. ne întimpină: a) la numi: **ЛИМЕЖ, СВЪНТЪЖ, БЕСКРЕКЪЖ, ТОЛЪЖ, БЪНЪЖ, ДЕМЪНЪЦЪЖ, ИРЪЖ, СЪМЪЖИЦЪЖ, МИКЪЖ, ФЪНТЪНЪЖ...** b) la verbi: **СЪ СТРИНЪЖ, СЪ ВАСЪЖ, СЪ ФАКЪЖ, КЪМЪЖ, ЗБОДЪЖ, СЪФАЪЖ, МЪНЪЖИКЪЖ, ЛАСЪЖ, РЪШИНЪЖ, КЪНОСКЪЖ, ВЪСЪЖ...** Fost'a óre vre-un timp, când se va fi rostit cu o vocală nasală finalul din „limbă“ sau din „vădura“?

În vécul de mijloc, când Românii au primit alfabetul cirilic, în paleoslavica **ж** se rostia ca o vocală curat nasală, anume ca *on* în francesul „bon“. Despre această nasalitate a lui **ж** la vechii Slavi nu póte fi nici o umbră de indoială: veđi grămada de probe la Miklosich, Vergl. Lautl. I, 42–56. Una din acele numeroase probe este că înșiși Românii în tóte cuvintele paleoslavice cele cu **ж**, pe câte le-au împrumutat, păstrează sonul nasal, de exemplu: *respântie* = **распѣтїе**, *tângui* = **тж-га**, *tâmp* = **тжпъ**, *luncă* = **лжка**, *muncă* = **мжка**, *poroncă* = **поржка**, *oblânc* = **облжкъ**, *crâng* = **кржгъ** etc. Este învederat dară că 'n texturile române din epoca întroducerii alfabetului cirilic semnul **ж** nu putea să represinte alt ce-va decât o vocală nasală. Dar atunci cum să ne explicăm **ЛИМЕЖ** = *limbon* sau **ВЪСЪЖ** = *văduron*?

Se scie că în dialectele neo-latine forma nominală singulară derivă aprópe tot-d'a-una din acusativil latin, fórtre rar din nominativ. Astfel al nostru „limbă“, „casă“, „iérbă“, „bună“ se trag din latinul „*linguam*“, „*casam*“, „*herbam*“, „*bonam*“, nu din „*lingua*“. Deja lătinesce finalul *m* al acusativilui încetase în gura poporului de a fi o

consónă, devenind o simplă resonanță nasală a vocalei ce'i precede; dar la prima declinațiune această resonanță trebuia să se mântină mai cu deosebire fórtre mult timp, căci în celelalte declinațiuni acusativil fără *m* nu putea să se confunde cu nominativul, pe când între „*lingua*“ și „*linguam*“, „*casa*“ și „*casam*“ etc. diferența materială între cele două casuri consistă numai în nasală. Românii dară apucaseră dela Romani pe „*bunu*=*bonum*“ sau pe „*dinte*=*dentem*“ fără nici o vocală nasală, însă pe „*limbă* (*limbon*)=linguam“ sau pe „*bună* (*bunon*)=bonam“ cu o resonanță nasală destul de simțită încă în graiu în epoca primirii de către străbunii noștri a alfabetului cirilic, adecă în secolii X–XI, și care resonanță s'a conservat multe vécuri în urmă pînă să începă **ж** a se confunda cu **ъ**.

La verbi, pe de altă parte, formele ca „*pórtă* = *pórtan*“, „*purtară* = *purtaron*“, „*umblă* = *umblon*“, „*umblară* = *umblaron*“ etc., adecă nu numai tot-d'a-una a treia persónă plurală din trecut, ci adesea și a treia persónă plurală din presinte, se explică prin nasală din latinul: *portant*, *portaverunt*, *ambulant*, *ambulaverunt*.

Mulțimea formelor nominale cu **ж** = *am* și deșa circulațiune în graiu a formelor verbale cu **-ж** = *ant* (*unt*) a exercitat apoi o acțiune analogică propaginativă, asupra limbei românesce întregi, nasalisând și acolo unde fenomenul n'are nici o rațiune etimologică: „*chiamă* = *clamat*“ lingă „*chiamă* = *clamant*“, „*fără* = *foras*“, „*îéră* = *vero*“ etc. În unele texturi din secolii XVI și XVII, prin lucrarea acestei analogie, o lucrare de 'ntăiu cu totul fonetică, în urmă însă póte numai grafică, nu se află aprópe nici o vorbă cu finalul **-ъ** (*ă*), ci numai cu **ж** (*ă*).

Așa dară sonul nasal **ж** este la noi

de origine latină nu numai în vorbe ca „blând“, „când“, „lăudând“, „câne“, „pâne“ etc., dar și acolo unde astăzi el nu se mai aude la Români aproape nicăiera, deși 'l constată vechile texturi, adică la finea numilor, a verborilor și a celorlalte categorii gramaticale.

Este ce-va asemănat cu păstrarea la vechii Greci a finalului α în cuvintele său formele în cari după acest α urmă într'o epocă pre-istorică o nasală, de exemplu: $\epsilon\pi\tau\acute{\alpha}$ = lat. *septem*, $\pi\acute{o}\delta\alpha$ = lat. *pedem*, dar $\pi\acute{\epsilon}\nu\tau\epsilon$ = lat. *quinque*. Acolo, ca și la noi, nasala primitivă a despărut, dar a despărut lăsând o adâncă urmă asupra vocalismului.

În cele diuse mai sus noi presupunem că finalul κ a perit cu desăvîrșire din limba românească. A perit, da; cu desăvîrșire, nu. În graiul țărănesc din Moldova el mai trăește într'o mulțime de localități.

„La toate cuvintele de genul femeiesc $\acute{a}$ dela fine se aude ca $\acute{a}$: *épá*, *fatá*, *masá*, *casá* etc., întocmai cu același son ca în: *mâncare* sau *sânge*“ (Iași, c. Voinesci, c. Tomesci).

„Poporul pe aci rostesc $\acute{a}$ final în loc de $\acute{a}$ din limba literară; el pronunță: *masá*, *ladá*, *casá*, *greblá*, *sapá*, *sará*, *ará*, *samaná*, *rabdá*, *rablá* etc. în loc de: *masă*, *casă*...“ (S. Teodorescu, Iași, c. Miroslava).

„De multe ori se aude: *tatá*, *mamá*, *fatá*, *épá*, *édá*, *lâná*, în loc de: *tată*, *mamă*...“ (B. Brăilă, Iași, c. Galata).

„La noi nu se rostesc $\acute{a}$ la finea cuvintelor, ci $\acute{a}$: *masá*, *cobzá*, *casá*, *fatá*...“ (V. Florescu, Suceva, c. Ruginósa).

„În vorbe ca: *mățá*, *lâná*, *gâscá*, *rândunicá*, *vână* etc. este întocmai același fel de $\acute{a}$ “ (I. Constantiniu, Némț, c. Dómna).

„Se diuce tot-d'a-una: *sará*, *fatá*, *masá*,

paná, *lâná*, iar nu: *fată* etc...“ (Gr. Stupca, Némț, c. Taslău).

Un țeran din munții Némțului său său ai Sucevei nu se va împedeca dară și nu se va mira cătuși de puțin de a citi pe finalul nasal $\acute{a}$ de 9 ori în următorul pasagiu de 27 cuvinte din Cazania mitropolitului Varlam (f. 139):

... КСМПКРЖ ПЪНСЖ ШИ ЛСЖ ТРШПШЛ
ДЕ ПРЕ КРСЧЕ ШИЛ АРХАН КС ПЪНСА ШИЛ
ПСЖ А ГРОПЖ ЧЕ ЕРА ТХИТЖ А ПИТРЖ
ШИ РХНТШЖ W ПИТРЖ МАРЕ ДЕСПРА...

3°. Istoria sonului κ .

Trăsura cea caracteristică a sonului κ — $\acute{a}$ în fonetica românească nu este de a fi o vocală obscură, ci anume aceia de a înlocui pe vocala clară α de câte ori acéstă din urmă perde accentul. Fisiologicesce acest $\acute{a}$ nu se deosebesce de același son la fel de fel de némuri, dar se deosebesce pe deplin prin rolul seú morfologic. Din *bárbă*—*bárbát*, din *bárbát*—*bárbățú*, ce-va analog nu se află nici la Ruși, nici la Tătari sau cine mai scie la cine, pe unde va fi lesne ori-și-cuî de a găsi același son ca produs brut al vocalizațiunii.

Fisiologicesce acest $\acute{a}$ se referă la noi cătră α întocmai ca $\acute{i}$ (englesul y) cătră i , și $\acute{u}$ (englesul w) cătră u . De aceea și transcripțiunea latină a lui κ prin $\acute{a}$ este tot ce póte fi mai potrivit. Dar pe când $\acute{i}$ întunecat din i și $\acute{u}$ întunecat din u devin adevărate consóne, având trebuință în rostire de rađemul unui alt son: *řed*, *tež*, *bož*, $\acute{a}$ cel întunecat din α remâne totuși vocală, deși o vocală aproape nearticulată, o jumătate-vocală, un rudiment de silabă.

Natura fisiologică a lui $\acute{a}$ ne explică

pentru ce Românii l'au represintat a-nume prin cirilicul ѡ, vocala slavică cea mai slabă, care tocmai de aceea nici odată nu s'a întrebuințat la începutul cuvîntului, la mijloc servia mai mult pentru a înlesni rostirea unui grup de consóne puțin asociabile, despărțindu-le una de alta, ce-va ca „s̄va“ în grafica evrească, iar la sfîrșitul vorbelor a despărut de de-mult din toate dialectele neo-slavice, astfel că Rușii numai o scriu prin tradițiune, dar n'o rostesc de loc, și chiar se încercă deja a n'o mai scrie degiaba. La Proto-slavi ѡ era o slăbire din ѡ, paralelă cu ѡ cel slăbit din i, căci fonetica lor specifică nu cunoscă nici o slăbire din a, așa că fiziologicesce slavul ѡ corespunde românului ă numai într'un mod aproximativ. Treunghiu nostru vocalic se deosebesce de cel slav ic prin aceea că noi avem câte o întunecare pentru fiecare din cele trei vocale fundamentale. O particularitate caracteristică a acestui treunghiu este apoi că numai întunecarea din a rămâne vocală, și deci: din dată ce o altă vocală, fie fundamentală, fie secundară, se întunecă fără a trece în consónă, în acest cas, de altmintrelea rar, ea trebuie să devină tot ă.

În sistema noastră vocalică, orî-ce întunecare scade la ă, iar orî-ce întărire se urcă la a, și anume: o devine oa, e devine ea. Despre oa și ea noi vom avé a vorbi la locul lor; aci observăm numai că, precum întărirea se datorește la noi pe prima liniă accentării: dormire — doarmă, perire — peără, tot așa pe prima liniă întunecarea, adică trecerea la ă, se datorește perderii accentului. Numai a cel inițial se păstrează și când este neaccentat: amar — amărit — amărăcune.

Întunecarea lui a la ă prin perderea accentului este un fenomen organic pri-

mordial în limba românescă după toate dialectele și sub-dialectele ei. Orî-ce excepțiune se explică prin cauze subsidiare. Așa, bună-óră, dacă Moldovénul ăice „barbăt“ în loc de „bărbat“, este lucrarea de asimilațiune regresivă din partea lui a din silaba învecinată: din latinul „barbatus“ se face românesce de'ntăiu d'a-dreptul „bărbat“, și numai în urmă, excepțional, întunecatul ă redevine a, întocmai precum din latinul „gena“ se face românesce de'ntăiu d'a-dreptul „geană“, și numai în urmă excepțional ea din pluralul „geane“ redevine e: „gene“ prin asimilațiune regresivă cu e din silaba învecinată. Întunecarea lui a în ă, ca și întărirea lui o în oa și a lui e în ea, sînt trei fenomene aședate în însăși temelia vocalismului românesc. Întru cât dară aceste trei fenomene organice primordiale nu ne întimpină nicăiri în limba latină, și totuși câte-trele trebuî neapărat să fi existat la noi în însăși epoca de formațiune a graiului, ele sînt și nu pot a nu fi decât o moștenire din substratul cel dacic al naționalității traco-latine.

În acest mod noi nu ne sfim a afirma că: în fonetica românescă nasalul ă = ѡ e latin, iar mobilul ă = ѡ este dacic.

4°. ж sau ѡ prin acomodatiune.

În „părți“ sau „părți“ din „parte“, „căldări“ sau „căldări“ din „căldare“ „judecăți“ din „judecată“, „bătăi“ din „bătae“ etc., există o vocală obscură accentată, pe care vechile texturi și viul graiu îl exprimă când prin ă, când prin â, dar care istoricesce n'are a face nici cu organicul ж, nici cu organicul ѡ, ci este un simplu rezultat de acomoda-

țiune, și anume: *î* în „căldări“ sau în „părți“ fiind un son întunecat din *i*, prin această însușire de a fi întunecat, el nu se împacă cu vecinătatea lui *a*, ci tinde a-l întuneca la *ă*, ambele sunuri devenind ast-fel acomodare prin o de o potrivă întunecare. Intru cât *i* nu se întunecă la *î*, nici *a* nu se întunecă la *ă*. In acest chip se explică în vechile texturi formele cele culese de Cipariu (Principia p. 363): карциле, карци, парциле, парци prin aceea că „carti“ și „parți“ se rostău dissilabic cu finalul *i* întreg: car-ți, par-ți. Cât privesce cele-lalte exemple citate de Cipariu: американдри, ксмаъндри, мжнкари etc., ele sînt fie-care câte un *ἄπαξ λεγόμενον*, ce-va atât de sporadic încât trebuesc mai bine lăsate de o-cam-dată la o parte. Legea acomodățiunii

$a : i :: \check{a} : \check{i}$.

este un fenomen foarte asemănat cu așa numitul „Ablaut“ la Germani: „Männer“ din „Mann“, și 'n principiu se înrudesce chiar cu ceea ce se chiamă „armonia vocalică“ la Celti și 'n limbile turanice. O asemenea acomodățiune pôte să atingă într'un mod excepțional pînă și pe inițialul *a*, care de altmintrelea tot-d'a-una se conservă: poporul, de exemplu, rostesc adesea „ăripi“ sau „ăripi“ în loc de „aripi“ prin acțiunea finalului *î* peste silabă.

Un alt-fel de fenomen, numai provincial, este trecerea lui *i* în *ă* după *s*, *ș* și *ț*. In vechile texturi moldovenesci, mai ales la mitropolitul Dosofteiu, ne întimpină mereu сжнрѣ = singur, сжлѣ = dăle, сжче = dăce, цжѣ = ție, шпърж-цжѣ = împărăția etc., și tot așa rostesc Moldovenii pînă astăzi: sângur, dzăle, dzăce, împărățae. Se scie că fonograful, când se întorce invers, descompune pe *ț* în *t+s* și pe *ș* în *d+s*. Intune-

carea lui *i* la *ă* în exemplele de mai sus se datorază dară elementului fonetic *s*. Despre acest fenomen v. *D*.

Ca sunuri inițiale, *ă* și *ă* sînt la noi de o raritate extremă și se confundă mai tot-d'a-una între ele; este însă foarte des sonul *î=п*, despre care vom vorbi la locul seū.

v. *Î. — H. — N. — R.*

² *Â*, sorte de pause quand on cherche en esprit le mot qu'on veut dire. Acest *ă*, generalmente reduplicat sau triplicat, se aude une-orî chîr din gura oratorilor, când caută un cuvînt și nu-l găsec iute. El însemneză acea căutare și, prin urmare, este un element lexic. Există foneticesc în toate limbile, deși nu toate au un semn deosebit pentru vocala obscură.

Țichindél, Fabule 1814, p. 212: „Doi oameni călătoré în soție, și unul dintr'ânșii au aflat un topor și au început a se lăuda pre sine zicând: am aflat o săcure sau topor. Cela-lalt au zis: dar, frate, de vrême ce călătorim amândoi împreună, trăbue se zici aflărăm, iară nu aflai. — *ă*, *ă*, *ă*, ba, acela nu va să știe de acéia...“

Ăă! interj.; exclamation d'appel. Când țeranii chiamă pe mai mulți, iar nu pe unul, strigarea *ăă!* înlocuesce pe „mă!“

Jipescu, Opincaru p. 43: „*Ăă!* Țea viniți, viniți încoa! dize Costandin...“

v. *Mă!*

-ăesc (*-ăit*, *-ăire*), suffixe servant à former des verbes pour exprimer une action diminutive et fréquentative à la fois. După cum sufixul *-uesc* în vorbe ca „legăesc“ se deosebesce numai prin elementul *-u-* de verbiu obicî-nuiți în *-esc*, și totuși capetă prin

acest *-u-* o funcțiune specială de a formă verbii denominativă, în același mod sufixul *-ăesc*, deosebindu-se éráși de simplul *-esc* numai prin elementul *-ă-*, are restrinsa specialitate de a formă verbii cu un sens deminutivo-frecventativ, mai ales dela nesce tulpine curat onomatopoeice. Ambele aceste sufixe verbale: *-uesc* și *-ăesc*, sînt de o forțe mare însemnătate în morfologia specifică românească.

v. *-uesc*.

Vom înșira aci numai o mică parte din verbiile în *-ăesc*, anume din cei mai siguri și cei mai respândiți tot-o-dată:

bălălăesc sau *bănănesc*, „balancer, brimbaler“.

behăesc „bêler“.

bălbăesc „balbutier“.

băzăesc „bourdonner“.

blehăesc „japper, clabauder“.

bombăesc sau *bombănesc* „bourdonner, grogner“.

boncăesc „beugler“.

borfăesc „dévaliser, filouter“.

cărăesc, *cărcăesc*, *chiorăesc*, *ghiorăesc*, tôte însemnând „grouiller, gronder“.

chelălăesc sau *schilălăesc* „glapir“.

cărțăesc sau *scărțăesc* „grincer, crisser, craqueter“.

chițăesc „crier comme une souris.“

covițăesc „crier comme un pourceau“.

cîofăesc și *clefăesc* „faire du bruit avec la bouche en mangeant“.

cîorovăesc „disputer pour des riens.“

cloncăesc sau *cloncănesc* „glousser“.

cotrobăesc „fureter“.

dănănesc „trainer en chantant“.

dărdăesc „trembloter“.

fălfăesc „voltiger, flecter“.

fițăesc „remuer la queue, dandiner“.

fășăesc „ronfler“.

fleorcăesc sau *fleoncănesc* „habler, jaser“.

forăesc sau *sforăesc* „ronfler, haleter“.

găgăesc „caqueter, crier comme une oie“.

măcăesc „crier comme un cauard“.

măcăcăesc „crier comme une chèvre, chevrotter“.

gălgăesc „glougotter“.

gășăesc „siffler comme une oie“.

găfăesc „haleter, panteler“.

grohăesc sau *grohănesc* „grogner“.

hămăesc „japper, clabauder“.

horcăesc „râler, ronfler“.

hupăesc „sautiller“.

lehăesc „jaser, jaboter“.

leopăesc „patauger, laper“.

leorbăesc „bavarder, caqueter“.

mormăesc „marmotter, marmonner“.

mîorlăesc „miauler“.

mîorcăesc „geindre, coasser“.

moțăesc „tomber de sommeil“.

ocăcăesc „coasser“.

pălpăesc „flamber, crépiter“.

pipăesc „tâtonner“.

plescăesc „gargouiller, claquer des mains“.

pospăesc „replâtrer“.

rășgăesc „mignarder, dorloter“.

rîcăesc „gratter la terre (en parlant des animaux)“.

rîgăesc „roter, avoir des renvois“.

ronțăesc „gruger, croquer“.

sbărnăesc „tinter, résonner“.

sgălțăesc „branler, secouer, remuer“.

sîcăesc „taquiner“.

țocăesc „faire du bruit avec la bouche en baisant“.

țirădesc „ruisseler“.

tropădesc „trépigner“.

troncădesc sau troncănesc, „radoter, bavarder mal à propos“.

visgădesc „fretiller“.

vijădesc „tinter, bruire, siffler (en parlant du vent)“.

zornădesc „tinter (du tambour)“.

zuzădesc „bourdonner, gazouiller“...

Majoritatea acestor verbi și a altora de aceeași formațiune sînt de tot onomatopoeice. Numai Cihac a putut să susțină că pe bălbădesc, pe chițădesc, pe cloncădesc, pe măcădesc, pe gălgădesc, pe găfădesc, pe hupădesc, pe mormădesc, pe țocădesc, pe zuzădesc etc. etc. Româniî au luat dela Slavî sau dela Ungurî, deși rădăcinele cele onomatopoeice ale unor asemenea se găsesc împrăștiate pe întreaga suprafață a pămîntului pînă la Irochesî și pînă la Hotentotî. Bróscele lui Aristofan ocăcăiaă întocmai așa ca și bróscele din Dimbovița. Luat'ău ore și Eleniî pe al lor *κoάξ-κoάξ* tot din rusescul *квaкaтi*? Varrone, când dicea că oițele sale behădesc: „vox earum bee sonare videtur“, va fi avînd în vedere, după Cihac, pe polonul *bececé!*

Deja între exemplele de mai sus noi am văzut că se dice de o potrivă: bombădesc și bombănesc, grohădesc și grohănesc, troncădesc și troncănesc, fleorcădesc și fleoncănesc, cloncădesc și cloncănesc. Sufixul -ănesc funcționează apoi întocmai ca -ădesc în:

bodogănesc „grommeler“;

cîondănesc „se disputer pour des riens“;

dăndănesc „brandiller, balancer“;

torocănesc „jaser, babiller“;

țăcănesc „craquer, cliqueter“;

zingănesc „tinter, résonner“;

etc.

Intru cât *n* între vocale s'a perdut în „friū=frenum“, în „grăū=granum“, în „brăū“ la plural „brâne“ și „brăe“ etc., se pôte conchide că sufixul nostru verbal -ădesc s'a desvoltat dintr'o formă mai veche -ănesc, care tocmai de aceea s'a rărit apoi în graū, astfel că astăzi un verb cu -ănesc ne mai întimpină abia o dată la zece verbi cu -ădesc.

Pe de altă parte, cu același sens deminutivo-frequentativ, dar fără element onomatopoeic, ne întimpină mai mulți verbi cu sufixul -lesc, precum:

cîugulesc „becqueter“;

cocolesc „mignoter, mignarder“;

gugulesc „idem“;

jumulesc „plumer, peler“;

mânzelesc „barbouiller, mâchurer“;

măzgălesc „idem“;

mozolesc „mâchonner, travailler lentement“;

scorbelesc „fouiller, farfouiller“;

scormolesc „idem“;

sgribulesc „trembloter de froid“;

svircolesc „tortiller“;

etc.

Căutând acum pentru -ădesc=-ănesc și pentru -(ă, e, o, u)lesc paralelurî romanice, noi constatăm că:

a) lui tropădesc îi corespunde francesul „trépigner“ — vechîu „trépiner“, lui fițădesc francesul „dandiner“, lui grohădesc „grognier“ — vechîu „groignier“ — ital. „grugnire“, lui pipădesc „tâtonner“, lui sicădesc „taquiner“ — ital. „taccognare“, lui băzădesc și lui zuzădesc „bourdonner“, adecă întrevedem la Neq-latiniî din Occident existența unî sufix verbal cu *-n-* corespunzător românului -ădesc=-ănesc, dar remas acolo fără desvoltare.

b) cât se atinge de sufixul verbal deminutivo-frequentativ cu *-l-*, apoi el se află deja în latinitatea clasică: „cantillare“, „sorbillare“, „vacillare“ etc.,

propagându-se apoi cu belșug în graiurile neo-latine: fr. „sautiller“ — vechiu „sauteler“ — ital. „saltellare“, „grommeler“, „harceler“, „chanceler“, „babillex“, „tortiller“, „brandiller“, „ruisseler“, „gazouiller“ etc.

Nu aducem exemple din italiana, provențala, spaniola și celelalte dialecte românești occidentale, căci ele se apropiă de graiul nostru mai mult decât franceza, și prin urmare cuprind à fortiori elementele linguistice cele comune nouă și Francesilor.

Cuvântul românesc cel mai remarcabil cu sufixul *-ăesc* este *molfăesc*, nu numai pentru că ni se prezintă totodată sub forma *morfolesc*, adică cu sufixul colateral *-lesc*, dar pentru că poate fi urmărit pînă și în latinitatea rustică.

Forma *morfolesc*, uitată în dicționare, este tot atât de poporană ca și forma *molfăesc*. Vlăhuță o întrebuințează figurat:

Nevoiașii noștri critici, spadasiinî damblagii,
Carii neputend să musce, *morfolesc* arta
'n gingii...

Morfolesc și *molfăesc* se trag d'o potrivă, prin cele două sufixuri sinonimice, dintr'un prototip *morf*, în *molfăesc* trecend *r* de'naintea labialei în *l* întocmai ca în „tuḷpină = trupină“. Laurian și Massim (Gloss. 383) ne asigură că: „se aude fôrte des cu *r* în loc de *l*, *morfăire*, *morfăesc*, *morfăitor* etc., avend sensul de *morfăire* cu adaos de a strica neteditatea veșmintelor, ședend, călcând pe ele și strîngendu-le în tot modul...“ Acest „adaos de sens“ este închipuit. Negreșit, s'ar puté dice „a morfoli saũ a molfăi haïne“, atuncî când le cocoloșim fără a le rumpe, după analogia aceiuia care *morf*o-

lesc saũ *molfăesc* bucate. Dar în privința haînelor cuvîntul românesc cel obicînit este *m o t o t o l e s c*. Dacă Laurian și Massim țineaũ atâta la pretinsul „adaos de sens“, acésta a fost numai și numai pentru ca prin noțiunea de „diformare“ să pótă ajunge la etimologia dela grecul *μορφή* „formă“. Ei nu s'aũ sfiit, cu acest scop, chiar de a plăsmui substantivii *morf* și *morf*, aducend drept specimene de întrebuințarea lor nesce frase ca: „*morf*ul fustelor nōstre e de plâns“, „*morf*ul pruncului face să crape țîțele mamei“ etc. Laurian și Massim aũ amestecat aci pe grecul *μορφή* „formă“ cu italianul *smorfia* „grimasă“, cari ambele aũ putut să se furișeze la noi în limba cãrturarilor din epoca fanarotică și din acea a Văcărescilor, dar poporane n'aũ fost cătu-î lumea. Cihac, ca și cei-lalți lexiografi ai noștri, cunōsce numai variantul *molfăesc*, pe care'l traduce (Dicț. II p. 202) prin: „murmurer, măchonner, grignoter, pignocher“. Sensul „murmurer“ figuréază pe prima liniă. Dar *molfăesc* nu însemnéază nicî o dată „murmurer“. Neapêrat, prin analogiă cu *molfăirea* bucatelor, se pôte dice metaforic: a *molfăi* cuvinte, franțusesce „măchonner ses paroles“; însă Românul are pentru acésta figură o mulțime de termenî proprii: a *mormăi*, a *buḷgui*, a *bombăni*, a *bălbăi*, a *bolborosi*, a *găngăni* etc. După cum Laurian și Massim aũ născocit un „adaos de sens“ pentru ca să dea cuvîntului o paternitate grécă, tot așa Cihac a închipuit și el un alt „adaos de sens“, cu ajutorul căruia să'l pótă slavisa. Înțelesul de „murmurer“ îi trebuia cu or-ce preț, căci ruscesce *molviti* însemnéază „parler“. Printr'un adaos la uroche, din cal se face măgar; printr'un mititel „chiffonner“ saũ

„murmurer“, acăţat la înţelesurile cele adevărate ale cuvîntului morfologic său *molfăesc*, îl faceţi grecesc sau rusesc; procedura este aceeaşi. Se înţelege dela sine că „adaosurile de sens“ sînt rele nu numai când ne duc la Greci şi la Ruşi, dar şi atunci când ne împing cu de-a sila la Roma. Nu mai puţin vinovat decât Cihac este episcopul Bobb, când în dicţionarul său din 1822 adaogă la *molfăesc* sensul de „a muţa“, prin care l identifică cu latinul *mollefacio*.

De unde dară vine *morfolesc* sau *molfăesc*? Nicî cu greul *μολγῆ*, nicî cu rusul *molvitî*, nicî cu latinul *mollefacio*, nu se potriveşte. Am spus că lexicografii noştri cunosc numai variantul *molfăesc*, pe care l explică în următorul mod. *Lexicon Budan*: „langsam essen, lente vel tarde edo“; Sava Barcianu: „langsam kauen, knaupeln“; Costinescu: „a mânca fără dinţi, a mânca încet fără poftă“; Pontbriant: „grignoter, ronger, pignocher, manger lentement“; Polysu: „naschen, knaupeln, langsam essen“; Pofenar şi Aaron: „pignocher, a cînguli, a *molfăi*, a mânca fără poftă, luând bucăţele foarte mici în gură.“ Aşa dară sensul primar al cuvîntului este *mănânc*; sensul secundar: *mănânc a-lene* sau *a-nevoe*; or-ce alt sens e figurat.

Alături cu al nostru *morfolesc* şi *molfăesc* ne întimpină în vechea franceză trei varianturi: „morfer, morfier, morfailler“, toate cu sensul primar de *mănânc*, din cari la Littré nu s'a strecurat decât: „Morfer. Terme hors d'usage. Manger goulument“, cu o citaţiune din Charles de Sorel, *Histoire de Francion*, Paris 1622.

Afară de un pasagiū din Rabelais cu „morfailler“, Godefroy (*Dict. de l'ancienne langue française*, V, 408) citează altele de prin diferiţii scriitori din

secolul XVI, şi tot-o-dată substantivul „morfe = mîncare“, bună-ora :

Tout se fait pour la morfe; on a beau estre
accort,
Sans cela tout n'est rien, le plus vif semble
mort..

Godefroy a scăpat din vedere numai pe medievalul „morfee = imbucătură“ într'un act al mînăstirii de Pipriac: „*Morphea panis et pintaphus vini = une bouchée de pain et une pinte de vin*“ (Du Cange, *Gloss. Lat. ed. Carpent.*, IV p. 550).

Cel mai vechiū mare dicţionar al limbei franceze, publicat de Randle Cotgrave în London la 1611, este foarte important prin amăruntele pe cari ni le dă asupra sensului lui „morfailler“ şi al derivatelor sale, anume :

„Morfailler, a mânca cu lăcomiă, a mânca sau a bé cu grabă, dar cu gura ne'ndemânatecă a mesteca şi a înghiţi (with the mouth ill-favouredly in chawing, or in swallowing)“;

„Morfaillie, mîncare lacomă, ne'ndemânatecă sau nemestecată (ill-favoured or hastily devouring)“;

„Morfailleres, bucate mîncate lacom şi ne'ndemânatecă (ill-favouredly taken in).“

Prin ne'ndemânarea mîncării, „ill-favouredness“, asupra căriia Cotgrave insistă atîta, francesul „morfailler“ se identifică cu românul *morfolesc* nu numai în sensul primar, dar şi 'n cel secundar. Ambele sensuri se păstrează şi mai bine pînă astăzi în unele dialecte franceze. Iată, de exemplu, ce dice Godefroy din dialectul dela Hainaut în Belgia: „morfelier, macher une chose à demi en la mordant de tous les sens.“ De asemenea în dialectul dela Franche

Comté, „mourfiller“ înseamnă a mânca des, dar câte puțin: „manger peu, mais souvent“, tocmai funcțiunea cea deminutiv-frequentativă a românului *morfolesc*, care pînă și prin sufixul *-l-* se întâlnește cu francesul „morfélier, mourfiller, morfailler“.

Dacă Littré ar fi cunoscut vechimea, răspândirea curat poporană și nuanțele lui „morfe“ cu derivatele sale în limba franceză, ba tocmai în dialectele cele nordice ca Hainaut sau Franche-Comté, el nu l'ar fi crezut împrumutat din Italia, de unde împrumuturile franceze s'au făcut toate mai târziu și prin canalul literar. Italienii, în adevăr, au și ei din vechime verbul „morfire“ și substantivul „morfia“, dar în nesce condițiuni mai puțin caracteristice decât acelea pe cari le-am văzut în varianturile franceze.

În dialectul venețian „morfir“ înseamnă a mânca, iar „morfia“ gură (Boerio, ed. 1867 p. 426). Ambele cuvinte sînt și mai familiare în Toscana. Din limba literară ele au perit de mult, conservându-se însă în vechile texturi. Ast-fel la Mattio Franzesi, Rime burlesque (Firenze 1555, II, 194), noi citim :

Mercore stemmo in Viterbo a morfire,
E dopo pranzo—alquanto dormire...

Îar celebrul istoric și poet florentin Benedetto Varchi (L'Hercolano, Vinetia 1580, p. 52) dice: „chiamano i Fiorentini Berlingaiuoli e Berlingatori coloro, i quali si diletmano d'empiere la morfia, cioè la bocca, papando e lecando...“

Italianii dară au reținut în varianturile lor numai sensul primar „mănănc“, perțînd pe cel secundar „a-lene“, care a ramas la Români și la Francesi. Dacă n'ar fi cunoscute decât tipul ita-

lian și tipul românesc, identificarea lor ar rămîne o simplă ipotesă nedovedită. Numai varianturile franceze, mai ales acelea din Cotgrave și din dialectele nordice, aședă o temelie serioasă și aduc o demonstrațiune științifică. Când o vorbă, sub aceiași formă și cu același sens, ba încă cu cel primar și cu cel secundar tot-o-dată, trăese în gura poporului, cu totul afară din sfera literară, în Dacia și 'n Gallia, chiar dacă n'ar fi lăsat o urmă adîncă și 'n Italia, acésta ne-ar ajunge pe deplin pentru a constata că se trage dintr'un prototip latin rustic. Ce-va mai mult; noi putem afirma că prototipul a fost anume din dialectul umbric, care conserva pe *f* după *r*, pe cînd dialectul latin propriu ȳis îl schimba în *b*, de exemplu: latinul „verbum“=umbricul „verf“; dar acésta ne-ar duce prę de parte, și—fiind-că latinul *b* și umbricul *f* corespund ario-europeului *dh*—cine scie dacā nu ne-am urca pe nesimțite la radicala sanscrită *ma rdh* „humidum esse, humectari“, care în dialectul vedic exprimă tocmai noțiunea de un act lenevos: „lässig werden“ (Grassmann, Wtb. z. Rigveda p. 1060).

În prima jumătate a secolului XVII, atāt la Italiani „morfire“ și „morfia“, precum și la Francesi „morfer, morfailller, morfe“ etc. au despărut din limba literară și din stratul cel burges. Atāta așteptaū pungași pentru ca să introducă aceste vorbe în „argot“ sau „gergo“. Astfel în gergul italian *morfa* înseamnă „fóme“, *morfia* „gură“, *morfezzo* „mănănc“ (Fr. Michel, Dict. d'argot p. 279, 431); iar în argotul frances: *morfe* „măncare“, *morfante* „farfuriă“ și *morfier* „a mânca“. Chiar în Franța însă pungași au uitat sau au nesocotit sensul cel secundar al cuvintului, lăsând nu-

maî pe cel primar. Furtişagul nu e vechi. Epoca lui se pôte urmări. Într'o carte foarte curiosă, intitulată: „Le jargon ou langage de l'argot réformé, tiré et recueilli des plus fameux argotiers de ce temps“, publicată la 1634 (Nisard, Hist. d. livres populaires, II p. 404), noi citim: „Manger, c'était briffer ou gouffier, á présent c'est morfier“. Prin urmare, pe când scriea Rabelais și chiar Charles de Sorrel, hoții nu întrebuntau încă această vorbă.

Diez (Etymol. Wtb.² II p. 46), cunoscând numai forma italiană și pe una singură din cele franceze, le trage din olandesul medieval morfen „a mânca cu lăcomiă“, pe care 'l găsește și 'n medio-germanul murpfen. Față cu formele franceze dialectale și cu cele două forme române, este învederat că Olandesii din vécul de mijloc împrumutaseră acest cuvint curat romanic dela Francesii din Belgia, și l'aú dat atunci și Germanilor, dar unii și alții l'aú pierdut în urmă. Să amintim în trecét, că dacă vorba ar fi fost germană din baștină, ea neapêrat trebuia să sune la Olandesii „morpen“, nici odată „morfen“. Se știe că, după legile fonetice, un *f* sau *pf* german propriu zis nu pôte să corespundă unui *f* olandes.

v. -*elesc.*—*L.*

Ăl s. ăl. }
 Ăla s. ăla. } —v. *Ă.*—*Hála.*

Ămă s. ămă. — v. *Îmă.*

-ănesc. — v. -*ăesc.*

Ănger. — v. *Înger.*

Ăoleo! interj.; cri de douleur ou plutôt de dépit, pris souvent en plaisanterie. Este un variant al lui a o l e o. În următorul pasagiú din Jipescu, Opincaru p. 40, ambele forme ne apar una lângă alta, ca un fel de reduplicare diferențiată:

„...Auđirăți, fă leică, că bou ăl co dalb al lu nenea Radu Bobeică și-a scrântit un picior dē dinainte?

„— A o l e o și *ăoleo*, strigară toți și tôte...“

v. *Aoleo.*

Ăpăesc s. **hăpăesc** (*ăpăit, ăpăire*) vb.; happer. Cihac (II, 135) are numai forma „hăpuesc“, care nu e corectă, căci sufixul verbal -*uesc* fiind numai denominativ, „hăpuesc“ ar însemna „a face hapuri“. Deși el traduce cuvintul prin happer, totuși ne asigură că este slavice din rusul „hapatı“! *Ăpăesc* sau *hăpăesc* nu e slavice, nu e nici latin, ci este o simplă onomatopeă hap „tirée du bruit de la bouche qui saisit, qui happe“ (Littré). O pot avé prin urmare, și pôte că o și aú, Irochesii sau Hotentoții.

„Vasile *ăpăesc*e când mănâncă, par'că i se bate lupii la gură“ (Ath. Stoenescu, Ialomița, c. Perieții).

v. -*ăesc.*—*Hapcă.*—*Hăpăesc.*

Ără! s. **ăraa!** **ăraaa!** interj. de dépit inattendu. Ca interjecțiune, exprimă ideea de: „am pățit'o!“ dar foarte energic și nuanțat prin lungirea vocalei finale.

Basmul „Doi Feți-logofeți“ din Bucovina (Sbiera, Povești p. 112): „Hargatele s'aú dus cu mațele la apă și încep a le spêla. Numai ce auđi că strigă una: *Ăraaa!* că am scăpat un mățișor! Ce să mă fac eu? Am să mă duc de-acuma pe lume!..“

Interjecțiunea „ăra!” nu este în fond decât primele două silabe din exclamațiunea foarte poporană în Bucovina: araca'n-de-mine = saraca'n-de-mine, despre care veđi mai sus (pag. 1448).

v. *Sărac.* — R.

Ărdău. — v. *Hărdău.*

Ăripă. — v. *Aripă.* — Ă.

-ărlă. — v. *ărlă.*

-ău, suffixe nominal augmentatif avec une nuance péjorative. Finalul -ău nu e de loc suffix românesc într'o mulțime de cuvinte străine, mai ales unguresci, precum: „hărdău=hordó”, „birău=biró”, „heleștău=halastó”, „măngălău=mángoló”, „șaugău=só-vágó” etc., ci numai când se acată la o tulpină:

1°. românescă:

a) fie nominală ca în: molău „paresseux” din „móle=mou”, țingău „marjolet, blanc-bec” dela „ținc=petit chien”; tândălău „lourdeau” dela „tândală=rustre, naïf”, albău „blanchâtre” etc.;

b) fie verbală ca în: lingău „pique-assiettes” dela „ling=lécher”, măn-cău „glouton” dela „mânc=manger” etc.;

2°. străină sau despărută din graiu, precum: flacău (cfr. paleosl. hlakŭ), lălău (cfr. a umbra lela), plăpău (cfr. plăpând), dulău (cfr. formele feminine dolcă, dulcuță), etc.

Sint interesante:

1°. casurile în cari -ău se adaogă la un element suffixal -l-: fătă-l-ău „hermaphrodite” dela „fată=fille”, mută-l-ău „niais” dela „mut=muet”,

răđă-l-ău „grosse lime” dela „rađ=raser” etc.;

2°. casurile când -ău forméză un singur suffix augmentativo-deminutiv prin unire cu suffixul -uș, că în bă-tăuș=bătău+uș sau jucăuș=jucău+uș;

3°. casurile când -ău lungesce numirile danțurilor poporane, ca în agănău sau în femininul arcanaudă.

Pe lângă -auă, femininul din -ău se face: -aucă ca în dulaucă din dulău, -ăe ca în molăe din molău, -oică ca în nătăróică din nătărău.

La Români Ardeleni din regiunea Năsăudului (Gazeta Transilvaniei 1887 No. 262):

„cîacănău (la feminin cîacă-naucă)=om carele nu scie, că mânca-va orî bé-va;

„lefărdău (lefărdaucă)=om care grăesce fără șir, fără legătură”.

Aci e locul de a constata adevărata origine a cuvîntului nătărău „niais”, pe care Cihac (II, 213) îl trage din serbul tartati „bégayer”. Nătărău este un negativ: ne-tărău. El derivă prin -ău din vechiul adjectiv „netare=fabile, pas fort”, pe care 'l găsim în Predica din 1619 (Cuv. d. bătr. II, 124): „netare semu noi oamerii, dreptă acé nu ni se cade să ne dămu noi cu voia-ne în ispiti, că ispitele sântu ale ei noastre credințe să avemu răbdare...” Din „netare=pas fort” Români au tras noțiunea de „niais”, după cum din „nebun=pas bon” au tras de acea de „fou”.

v. *Neghibob.* — *Nebun.*

Formele colaterale bădărău și bădăran sau lungău și lungan pe de o parte, pe de alta derivațiunea suffixului verbal -ăesc din -ănesc, ne arată că pejorativul -ău este o diferențiere din augmentativul -an=ann

(v. ³ -an), ba une-orî chîar din sufixul de provenință -an = -én (v. -én), ca în exemplul următor:

Frâncu-Candrea, Moșii p. 116: „Numele de familie ca Feier, Zabor, Sabo, Bistrai etc. sînt numele unor vechi familii nobile române; iar numele Lă-

zâi, Tisâi sînt formate dela comunele Tisa, Laz. Terminațiunea *âi* este echivalentă cu an, de ex.: Lăzâi = Lăzan, Tisâi = Tisan..“

v. *Aganâi*. — ³-an. — *ăesc*. — *ul*. — *uș*...

ADDENDA

(VEȚI ADDENDA DUPĂ PAG. III 6).

La colóna 92, după rîndul 6, a se adăoga :

Versările de sînge, întămplute în diferite timpuri la *Abrud* între Unguri și Români, a dat nascere în Ardél la o locuțiune proverbială : „sănătate dela *Abrud*=mórte“.

Basmul „Busuïoc și Măgheran“ de peste Carpați (Familia din Pesta 1883 p. 174) : „A venit acum și rîndul leului. Dacă nici lui nu i s'a sfeti să pótă aduce paloșul, apoi s'ănătate de la *Abrud*!...“

La colóna 93, după rîndul 22, a se intercala :

Abrudénca.—v. ². *Ardelenésca*.

La colóna 93, între cuvintele «Abrudén și «A-bubă», a se intercala :

Abúa s. **búa**, sorte de dodo, refrain de certaines berceuses. Se ȃice în loc de nani-nani, care este pentru cîntecele românesce de légén ter-

menul cel mai obicînit, respândit de asemenea la tóte popórele neo-latine și la Neo-greci, pe când la Slaví și la Germani îi corespunde „lulli“. Pe lîngă aceste doé expresiuni tipice, mai există însă altele de o circulațiune mai restrînsă, precum este „dodo“ la Francesi și 'n parte la Germani, „eia popeia“ la Germani, „baú“ la Ruși etc., iar printre acestea și *abua* saú *bua* la Români din Austro-ungaria.

În Satmar :

Abua-te cu mama
Că mama te-a legéna ;
Cucă-te tu pititel
Și te scólă plugărel ;
Cucă-te și te-*abuă*
Și te scólă mîni la ȃuă!..

(Ungaria, c. Șomcuta-mare).

În acest variant *abua* figuréză ca și când ar fi un verb : „a se *abuă* = a adormi“, întocmai după cum din „nani“ Italiani aú făcut „nannare“ și „ninnare“, iar Neo-greci „*ναναγίζω*“.

Forma mai întrebuintată este *bua*, fără accepțiune verbală.

Iată trei varianturi din Ardeal :

Bua, bua, bua,
Puiu mamii,
Drag frumos,
Cresci luminos
Și să fii pré norocos,
Să trăești nepăcătoș;
Pentru tine mă năcăjesc
Și în lume mă amăresc,
Să te cresc,
Să te măresc !

(Cohalm).

Bua, bua, bua,
Puișor ș'al meu drăguț,
Ficior fă-te mare mărișor
Ca să'mi fii de ajutor,
Și să'mi ieși boul de corn
Și la 'ntors și la ogor;
Pentru tine mă căsnesc
Ca să te cresc.
Să te măresc ;
Haide luică
De mi'l culcă,
Și tu cioră
De mi'l scolară,
Și tu pesce
De mi'l creșce,
Și tu rață
De'l răsfată,
Și tu țarcă
De'l îmbracă,
Numai mare să se facă,
Să crească,
Să 'mbătrânescă
Pe lume să vecuască ! . .

(Tot de acolo).

Bua, bua cu mama,
Că mama te-a legăna
Și frumos ți-a descânta :
Bua, bua, puful mamei,
Dragul mamei frumușel,
Până'i creșce măricel!..

(Gazeta Transilvaniei, 1891 No. 32).

Iată și un variant din Banat :

Bua, bua, Ionaș,
Dragul mamei copilaș !
Taci și dormi încetșor,
Sufletul meu pușor ;

Pină ziua te-a trezi,
Mama bună te-a păzi,
Pe-al ei pept te'i odihni !
Bua, bua, păunaș,
Scumpul mamei ingeraș !..

(Familia din Peșta, 1875, p. 74).

Albanesce, după dialectul gheghic,
b u i însemneză „dormi“ (Hahn, Alb.
Stud. Wtb. 16).

v. *Lăuli*.--*Nani*.

La colóna 119, după rîndul 4, a se intercala :

⁴**Ac**, vb. ; apporter. O cîudată con-
tracțiune poporană din a d u c, între-
buintată numai în unele forme ale ver-
bului.

Tu 'l măi la foc
Și el ți-*ace* busuloc. . .

(G. D. Teodorescu, Proverbe, p. 62).

Balada „Gelip Costea“ :

Ađi e Luni și măine Marti,
Vine Costea din Galați
Ș' *ace* sare
La mieóre
Și bolovan
La cãrlan!..

unde d. G. D. Teodorescu (Poes. pop.
514) observă : „sincopare în loc de și
a d u c e, ca în s' *ac* (s'aduc), s' *acă* (să
aducă)“.

La colóna 120, după rîndul 19, a se intercala :

⁴**Acăr**, s. n. ; instrument en fer em-
ployé pour séparer les cheveux de la
fiancée. Dela a c cu sufixul adjectival
a r = lat. -arium, ceea ce arată că se
presupune înainte un substantiv, pro-
babil „peptene“, adecă : (pecten) a c u a
r i u m (cfr. -ar).

S. F. Marian, Nunta la Români p. 379: „După ce s'aũ adunat toți cei ce aũ avut să se adune, încep druscele și cu nevestele cele tinere, ca și 'n sara premergătoare, a pteptena pre mirésă, a'ĩ despărți pèrul, adecă a'ĩ face cãrare cu un fel de uneltã de fier numitã *acar*, care ne aduce a-minte de hasta coelibaris a Romanilor...” Apoi mai jos: „*Acarul* este o uneltã de fier orĩ și de aramã, lãtuțã de un deget, la ambele capete rötunțitã și adunate nițel spre olaltã, avend astfel forma unui corn (chiflã) de mâncare. Pe lingã acest *acar* se construesce conciuł și peste dınsul se pune mai pe urmã invelitorea...”

v. ¹. *Ac.* — *Conciũ.*

La colóna 172, dupã cuvıntul *Achipsesc*, a se intercala:

Achiũ (plur. *achiurĩ*), s. n.; t. de billard: acquit. Sinonim cu *tac*. Se aude mai ales in Moldova. Vine din francesul *acquit* (Șăinenu, Dict. rom. germ 3); sã observãm insã cã bãțul cu care se jócã la biliard se chĩamã și la Ruși kii „bãton“, și cã Romãniĩ, mai cu samã Moldoveniĩ, aũ invetãt biliardul in timpul ocupațiunilor rusesci.

I. Ianov (Conv. lit. 1867 p. 212):

Amoreze am vr'o douã,
Una de alta nu sciũ;
Sınt tinèr de moda nouã:
Cred in cãrți și in *achiũ!*..

v, ². *Tac.*

La colóna 179, dupã cuvıntul «*Acia*», a se intercala:

Acic (plur. *acicurĩ*), s. n.; t. de Mar.:

sorte d'embarquement. Un fel de șaiică. Cuvınt turcesc, care ne întimpinã nu o-datã in Condicta Vistieriei din 1693 (ed. Aricescu), mai ales pe pag. 180, unde se menționezã alãturi cu seici, caice și burazanĩ:

„Cheltuela acestor banĩ de birul seicilor care scrie inapoi unde s'aũ dat, pe cum aratã in jos anume:

„5000 tal. s'aũ dat la Hagi-Ali pentru gãtirea celor cinci caice ce se gãtesc cu banĩ den haracũ, afarã den ce i s'aũ dat den haracũ.

„2085 tal. s'aũ dat pe cheresteoa ce s'aũ cumpãrat dela Gĩurgıvėni, scãndurĩ și crivaci și cușaclãcurĩ de s'aũ dat pentru 20 de *acicurĩ*.

„1440 tal. s'aũ dat la Ibraim Aga, voivoda dela Gĩurgıfov, pentru deresul burazanilor cu sebeci-takrir.

„800 tal. s'aũ dat ır la Ibraim Aga pentru deresul *acicurilor* celor vechi cu sebeci-takrir.

„1035 tal. s'aũ dat darurile Ibraim Agãĩ, cãnd aũ venit aiciã de s'aũ luat socotelã pentru cheresteoa ce i s'aũ dat pentru *acicurĩ* și pentru alți banĩ ce i s'aũ dat.

„175 ¹/₂ tal. s'aũ trimis la Sterie Cãpit. ot — de aũ fãcut 1370 de opacine de le-aũ dat la Cãpitan-Pașa de Dunãre pentru *acicurĩ* și pentru seici...”

Cuvintele din urmã ne-ar face a crede cã *acic* era ce-va mai mult decãt șaiică, de ıra-ce figurėzã pe prima liniã.

Acic se aflã și la Dumitrache Stolnicul in Istoria anilor 1769 --- 74, al cãriia editor, d. V. A. Urechã (Anal. Acad. Rom. X p. 470) il explicã: „*acicurĩ*, bãrci cu cãte o vãslã saũ pãnzã largã in formã de seici”.

v. *Șaiică.* — ¹. *Turc.*

La colóna 199, după rîndul 19, a se intercala :

Mitropolitul Dosofteiu, Synaxar 1683, Martie 14 (f. 35 a): „dracii, nu prin visurî, ce avidomâ i să arăta să'l îngrozască de'i audzâia și alțai strigând benedictе, benedictе, și nerăspundzându-le, întorsără de'l blăstâma dzăcându: maledictе, ce te *acolîsești* de noi?..“

La colóna 222, după rîndul 19, a se adăoga :

Ca și aghios, ca și aliluia, *acsion* a căpătat la noi o întrebuintare glumetă.

P. Ispirescu, Snóve, p. 95 :

Popii dela Richițele
Toți aveaă ciubuce și lulele;
Numai biet popa Stoian
Cu luléua de cocén.
Când mergeaă la rugăciune,
Toți luaă câte-un tăciune;
Când era pe l' Aghios,
Eșia fumul gros;
Éră când pe l' *Acșion*.
Nu se vedea om cu om.

v. *Aghios*. — *Aliluia*.

La colóna 285, după rîndul 27, a se intercala :

La Moții din Ardél (Frâncu-Candrea, Munții apusenî p. 107) se aude *azăpost* și *azăpostos* „loc scutit de vînt“, care totuși se chiamă mai des *zăpode*. Este învederat că numai silaba *zăp* din „zăpode“, adecă din sinonimul cel mai circulator, a concurs a preface în *z* pe *d* din *adăpost*.

La colóna 339, după rîndul 28, a se adăoga :

Fără a ne rosti pentru saū contra, atragem atențiunea linguștilor asupra

sufixului onomastic *-edius* și *-edia* în dialectele cele antice ale Italiei sudice, un sufix despre care Mommsen (Unterital. Dialekte p. 347) ăice: „Die Namen wie *Atiedius* und *Anaiedius* gehören ebenfalls zu den Eigentümlichkeiten der marsischen und abruzzesischen Distrikte, es finden sich auf dortigen Inschriften z. B. *Amaradius* (cf. *Amaradia*), *Appaedius* (cf. *Apadia*), *Decumedi* (cf. *Mehadia*), *Musedius*, *Novelledius*, *Numedi*, *Pappedius*, *Paquedi*, *Pescennedi*, *Petedi* und *Petiedi*, *Poppedius*, *Staedius*, *Statedius*, *Titedius*, *Veredi* (cf. *Varadia*), *Vettedius* und *Vettiedi* — meistens Verlängerungen bekannter Geschlechtsnamen, wie z. B. neben *Anaiedius* auch *Anaius* vorkommt.“ Să nu uîtăm forma „*Meh-edia*“ lîngă „*Meh-adia*“, „*Crev-edia*“ etc.

Adaog totuși încă o dată, că *acșta* nu este decăt o simplă ipotesă, originea românului, *-adia* neîncetând de a fi fôrte întunecósă, dar și fôrte interesantă.

Teoria d-lui Putnoki despre unguismul lui *-adia* la noi, prin urmare și la Serbi, — mai scii dacă nu și 'n anticele dialecte ale Italiei! — a se vedé în „Ungaria“ d-lui Gr. Moldovan, I p. 189. El ne asigură că „*Mehadia*“, „*Ciocadia*“, „*Amaradia*“ etc. trebuesc accentate pe *i*; o fi trebuind pentru etimologia d-sale, dar nu este așa. Intemeiându-se pe acéstă eróre fundamentală, el susține apoī că tóte numirile cu *-adia* derivă din numiri topice unguresci cu *-ad* (*Csanad*, *Disznod* etc.) prin adaosul sufixului *-ia*, pe când în „*Mehàdia*“, „*Ciocàdia*“, „*Amaràdia*“, încă o dată, nu există nici un sufix tonic *-ia*. Mai nostim decăt tóte este că, pentru a'și întări părerea, d. Put-

noki citéză pînă și sufixul -ia în gre-
cul *Μακεδονία*! I-ar fi fost mai lesne
de a cita pe românul „neroția“, în care
însă, tocmai din cauza lui ia, s'a făcut
trecerea lui *d* în *z*, pe când în „Me-
hădia“ acest *d* se ține țepên. Unguriî,
cu tipicul lor accent pe prima silabă,
puteau să facă un -a d sau -o d din
românul -*adia*, dar din maghiarul -a d
sau -o d e foneticesce peste puțință
de a ajunge la românul -*ădia*, ba nici
măcar la -*ădia*, al cărui -*d*- ar fi tre-
cut în -*z*-. Așa dară mai trimitem o
dată pe d. Putnoki la „neroția“ în
loc să alerge la „*Μακεδονία*.“

La colóna 481, după rîndul 26, a se adăuga:

În „l'Avare“ al lui Molière, localizat
de I. Ruset (Sgârcitul, Buc. 1836, p.
48): „niște perdele foarte delicate de
agabanu cu alesături, și ciucuri
de mătase cu ciocănele poleite...“

La colóna 490, după rîndul 30, a se inter-
cala:

Agâmbălă, s. f.; épilepsie, maladie
grave. Cuvînt întrebuițat la Româniî
Ardelenî din regiunea Năsăudului (Ga-
zeta Transilvaniei 1887 No. 262): „*a-
gâmbălă* = stropșală, nevoe, bôlă rea“;
și tot acolo verbul „a a g â m b a = a
stropși, a apuca pe cine-va nevoia“.

În latina medievală *g a m b a* se nu-
mă un fel de bôlă de pîle: „unguen-
tum ad sanandas *g a m b a s* et omnes
plagas“, ȳice tractatul de chirurgiă a
lui Constantin Africanul (Du Cange,
v. Gamba). Ca termen medical, cuvîntul
a pătruns atunci și la Slavî, căci
în paleo-slavica ГЖБАКЪ (rostit: *gom-
bavü*) înseamnă „lepros“, ГЖБА (*gomba*)
— „burete“, litvanul *g u m b a s* „bu-

rete“ și „umflătură pe corp“ etc. (Mi-
klosich, Etymol. Wtb. 71). De aci vine
și românul *agâmbălă*, a g â m b e z,
prin prepoziționalul *a* (=lat. a d), cu
o schimbare însă a sensului patologic.
v. *Bôlă*.—*Gubav*.

Agâmbèz.—v. *Agâmbălă*.

La colóna 495, după rîndul 21, a se adăoga:

Despre *agem* (*adzem*) ca termen mu-
sical turcesc vorbesce deja Cantemir,
Operele, ed. Acad. Rom. t. 7 p. 85)..

La colóna 501, după rîndul 38, a se intercala:

La Moțiî din Munțiî apusenî ai Tran-
silvaniei (Frâncu-Cândrea p. 107) *agest*
înseamnă „loc scutit de vînt“.

La colóna 510, după rîndul 2, a se intercala:

I. Rasti, în traducerea din Molière
(Vicleniile lui Scapin, Bucur. 1836 p.
15): „Fugi de aici, să nu te vèz în
ochiî mei! eu când eram în vârsta ta
înșelam și pe *aghiuță*...“

La colóna 545, rîndul 25, a se rectifică, după
cuvîntul «Indemnă»:

boiî a merge mai încet.

La colóna 546, după rîndul 43, a se adăoga:

La capëtul nordic al Italiei, același
aho ne întimpină la Venețianî. Boerio
(Diz. d. dial. Venez. ed. 1867 p. 38)
ȳice: „A o. Voce usata da'villici per
fermare il corso de'buoi, e vuol dire:

piano piano, a bell'agio. Nello stesso significato dicono i Veneziani famil. a o, a o, quando un tale facendoti un discorso ti sorprenda con molte confuse parole, delle quali non ti lasci raccapezzare il senso...“

La colóna 557, după rîndul 2, a se intercala:

Ainiş.—v. ¹. *Aniniş.*

La colóna 563, după rîndul 38, a se adăoga:

Cântec de nuntă din Ardél:

Tăieţei's subţirei,
Poţi prinde boii la ei;
Găluscele's mititele,
Poţi sparge capul cu ele;
Aitura'i prinsă bine
O pôte bé ori-şi-cine...

(Marian, Nuntă p. 669).

La colóna 669, după rîndul 19, a se adăoga:

Cuvîntul se aude şi la Româniî din Selagiu în Ungaria: „*alaciu* =îedul său cănele alb şi cu pete negre“ (preutul Em. Bran, c. Barseul-de-jos).

La colóna 715, după rîndul 23, a se adăoga:

În *Albac* se născuse vestitul Horia. A. Odobescu, Scrieri III, p. 528: „în fundul cel măi adânc al văilor, chiar la obârşia Arieşului, zace *Albacul*, satul de nascere al lui Horia, unde modesta lui căscîoră ţărănescă încă şi pînă astăzi se păstrează cu sfinţenia de nepoţii eroilor şi martirilor dela 1785...“

«Addenda» din tomul I, colóna II, după rîndul 32, a se adăoga:

În adevăr, tocmai la Româniî din Selagiu în Ungaria, departe de orî-ce înrînire neo-grécă, d. Vasile Vaida (Tribuna din Sibiû; 1890, p. 334) constată că: „*alan-dala*, în cele măi multe rînduri cu aspiraţiune, însemnă fără cap, fără rost, spulberat“, şi măi aduce o altă vorbă cu ala-, anume: „A la - o b g h i a l a, fôrte des aspirat, însemnă: a fi aruncat din o mână în alta, nebăgat în samă; se đice în deosebî despre obiecte, dar în sens figurat şi despre ómeni, semnificând starea cea măi deplorabilă de umilire şi înjosire“. Acest ala - o b g h i a l a, care trebui descompus pôte în ala - o b d i - a l a, sună éráşî fôrte turanic.

La colóna 779, după rîndul 6, a se adăoga:

Cumcă -a n în *aldan* este un sufix adaos la tulpina cea primitivă ald, ácéta se confirmă pe deplin prin forma întrebuintată la Româniî din Selagiu (Tribuna din Sibiû, 1890 No. 85): „àldur = acele fire de cânepă carî se séménă între păpuşoi, său şi separat, însă fôrte rar, încât să rămână între ele mare distanţă; sint seménate pentru róda mânósă ce aduc“. Precum *aldán*, adecă ald + a n, este un augmentativ din ald, tot aşa àldur, adecă ald + ur, format întocmai ca „făgur=favulus“, „străgur=trugulus“, „bour=buvulus“ etc., este un deminutiv din acelaşi ald.

La colóna 808, după rîndul 22, a se adăoga:

Este o învederată confusiune, dar confusiune poporană, între *alegere* şi le-

gare. Aşa în doina „Dorul” din Bucuresci:

De cine dorul s'alégă
Nu'î pafe lucru de şagă!..

(G. D. T., Poes. pop. 276).

La colóna 1059, după rîndul 18, a se intercala:

Aměstecul (d'), adv.; à. la fois, conjointement. I m p r e u n ă. L a o - l a l t ă.

Mitropolitul Dosofteu, Synaxar 1683, oct. 5 (f. 46 b): „portăle zidului toc-mite cu aur și argintu d e - a m i a s t e c u l ă . . . ”
v. ². *Amestec*.

La colóna 1146, după rîndul 14, a se adăoga:

Doină din Ardél:

Fóe verde buruiană,
Drag imi e numele *Ană*..

(I. B., Trans., 35).

saù:

Pe păriul cu spinî verđi
Mere *Ana* cu scoverđi..

(ibid. 408).

La colóna 1152, după rîndul 23, a se intercala:

Anadàn. — v. *Archirie*.

La colóna 1201, după rîndul 3, a se adăoga:

Este interesant că aceiași transformățiune s'a făcut în dialectul sard: „anchina, tela di Nankin da cui ha preso il nome” (Spano, ad voc.).

La colóna 1347, după rîndul 2, a se adăoga:

„Frigurile vin maî cu sémă din mâncare de dulce în postul Sfinților *Apostoli*...” (P. Diaconescu, Muscel, c. Godeni).

La colóna 1468, după rîndul 15, a se adăoga:

Arămésă (plur. *arămese*) s. f.; espèce de chaudron. Sinonim cu arămiă. D. Șăinenu imi atrage atențiunea asupra acestui cuvînt, întrebunțat de Filimon, Cîcoiî vechi p. 231: „aduc numai decăt o *arămésă* de vin chihli-bariü...”

v. ². *Arămiă*.

La colóna 1496, după rîndul 37, a se adăoga:

Jocul *arcan* există și la așa numiții Huțulî, Româniî cei rutenisați din Galitiă, despre cari a se vedé cercetarea lui Kałuźniacki la Miklosich, Wanderrungen d. Rumunen p. 49. Żelechowski (Ruthenisch-deutsches Wtb. I, 5) đice: „*Arkan*, Art hucul. Tanz der Männer allein”.

La colóna 1871, în rîndul 1, după cuvîntul «daco-român», a se adăoga:

— afară de Româniî din Selagiu, cari đic curat m u ț (Tribuna din Sibiü, 1890, No. 93) —

La colóna 2056, după rîndul 4, a se intercala:

Atingime, s. f.; attouchement, contact. La Costachi Conachi, p. 250:

Dela simțirile noastre o maî multă gingă
șime,
Adecă la pipăelă o nespusă *atingime*.

v. ². *Atins.*—*Atinsură*.

La colóna 2130, după rîndul 27, a se intercala :

Aurăt, -ă, adj.; doré. O formă participială în loc de *aurit*, ca și când ar deriva dintr'un verb *aurez*.

Mitropolitul Dosofteșu, Synaxar 1683, oct. 5 (f. 46 b): „case de aur cu jilțuri *aurate*...”

La colóna 2153 după rîndul 22 a se adăoga :

D. Bugnarîu (Gazeta Transilvaniei

1887, No. 268) ne spune că la Români din regiunea Năsăudului *avam*, *avănit* înseamnă „om sărac, mișel”. Prin sens, la prima vedere, se pare a fi ce-va cu totul opus lui *avan* „tyran”, și totuși este același cuvînt. Sensul de „mișel”, „misérable”, are două nuanțe deosebite și chiar contrare, una de simpatie și cea-laltă de antipatie: „mișel=nenorocit” și „mișel=reu”. De la *avan* „reu” Năsăudenii au trecut la *avan* „nenorocit”, schimbând apoi pe finalul *-n* în *-m* ca în „bucium”, „tărîm” etc. (v. ². *Avramă*), dar conservându'l în derivatul *avănit*, format după analogia adjectivelor participială, deși un verb „*avănesc*” nu există.

ERRATA

Pag.	Rind	Tipărit :	Citesce :
77	7 (de jos)	1714	1704
860	21 (de sus)	1714	1704
126	1 (de jos)	cu	ca
